

ШАЙХ
МУҲАММАД СОДИҚ
МУҲАММАД ЮСУФ

Пафсири Ҳилол

ТУЗАТИЛГАН ВА ҚЎШИМЧА ҚИЛИНГАН

ИККИНЧИ НАШР

1 ЖУЗ

*Аллоҳ таолонинг қаломи тафсири ҳақидаги ушбу камтарона
уринишни қиблагоҳим Мұхаммад Юсуф ҳожи ва онажоним Собира
хоним Тилакберди қизи раҳматуллоҳи алаіхимоларга бағишлайман.
Ҳаққ таолодан у зотларни мағфират айлаб, жойларини жаннатдан
қилишини тилаб дуолар қиласынан. Мұхтарам ўқувчилардан отамиз
ва онамиз ҳақларига дуолар умисидаман.*

Муаллиф.

Шуропумиз:

Ахли сунна ва жамоа мазҳаби асосида пок ақийда ва мусаффо Исломга
интилиш, Қуръон ва суннатни ўрганиб амал қилиш, исломий маърифат
таратиш, салафи солиҳ — улуғ мужтаҳидларга эргашиш, кенгбағирлик
ва биродарлик руҳини тарқатиш.

Дийний саводсизликни тутатиш, ихтилоф ва фирқачиликка барҳам
бериш, мутаассиблиқ ва бидъат-хурофотларни йўқотиш.

**БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ
ИККИНЧИ НАШР МУҚАДДИМАСИ**

Аллоҳ, таолога Ўз мақомига мос ҳамду санолар бўлсин. Пайғамбаримизга мукаммал ва батамом саловоту дурудлар бўлсин. Роббиль оламийнинг риояси ила, бир неча йиллик ожизона уриниш самараси ўлароқ, ушбу тафсир охиригача нашр этилди. Биринчи нашрда ўз шароити ҳисобга олинган ва маълум шароитлар ўз таъсирини ўтказган эди. Ана ўшандоқ шароитларда «Тафсири Ҳилол»нинг нашр этилиши ва тарқалишида ҳисса қўшган барча азизларга чин қалбдан ўз ташаккурларимизни изҳор қиласиз. Аллоҳ, таоло уларнинг барчаларига ўzlари ният қилгандан ҳам кўра яхшироқ ажру савоб ва мақому мартабалар ато этсин.

Мана, Аллоҳ, таолонинг тавфиқи ила «Тафсири Ҳилол»нинг иккинчи нашрини ҳам сиз муҳтарамларга тақдим этмоқдамиз. Бу нашрни тайёрлашда аввалги тажрибалар, кўпчиликнинг фикр-мулоҳазалари ва ўқувчиларнинг тайёргарлиги ҳисобга олинди. Сезиларли даражада қўшимчалар киритилди. Умуман, ҳар тарафлама қўлдан келганича яхшилашга ҳаракат қилинди. Муқаддима ва тафсирга оид маълумотлар охирга сурилди. Шу билан бирга, бу иш мукаммалdir, дейиш даъвосидан йироқмиз. Баркамоллик Аллоҳ, таолонинг Ўзигагина хосдир.

Мазкур омиллардан келиб чиқиб, «Тафсири Ҳилол»нинг иккинчи нашри асос деб эътибор қилиниши муҳтарам ўқувчиларга билдирилади. Ушбу сатрларда бир яхшилик топсалар, Аллоҳдан, камчилик ва хато топсалар, муаллифдан, деб билишлари сўралади.

Фурсатдан фойдаланиб, барча ёрдам қўрсатганларга беҳад ташаккурлар изҳор қилиш билан бирга, Аллоҳ, таолодан уларга икки дунё саодатини сўраб дуо қилиб қоламан.

Муҳаммаг Содиқ Муҳаммаг Юсуф

ФОТИҲА СУРАСИ

Маккага нозил бўлган, 7 оятдан иборат.

Бу суранинг бир неча номи бўлиб, шулардан бири «Фотиҳа», яъни, «очувчи» деганидир. Чунки, Қуръони Карим ушбу сура ила очилади. «Фотиҳа» сураси жуда ҳам фазилатли сура бўлиб, бу ҳақда бир қанча ривоятлар келтирилган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадиси шарифда:

«Убай ибн Каъб Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларида «Фотиҳа» сурасини ўқидилар, шунда ҳазрат:

«Менинг жоним тасарруфида бўлган Зот билан қасам ичаманки, Тавротда ҳам, Инжилда ҳам, Забурда ҳам, Фурқонда (Қуръонда) ҳам бунга ўхшаш туширилмаган», дедилар.

«Фотиҳа» сураси ояларининг тафсирига киришишдан олдин, Қуръони Каримга оид энг машҳур икки истилоҳ: оят ва сура сўзларининг лугавий ва истилоҳий маънолари ила танишиб олсак, мақсадга мувофиқ бўлади.

«Оят» сўзининг бир неча лугавий маъноси бор:

1. «Мўъжиза».

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида: «Бани Исроилдан сўрагин, Биз уларга қанча очиқ-ойдин оят – мўъжиза берган эканмиз», деган.

2. «Белги-аломат».

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида: «Албатта унинг мулкининг оят – белгиси, сизларга Роббингиздан ичиди сакина бор тобут келишидир», деган.

3. «Ибрат».

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида: «Албатта, бунда оят – ибрат бордир», деган.

4. «Ажойиб иш».

Аллоҳ таоло «Муъминун» сурасида: «Ва Биз Ибн Марямни ва унинг онасини оят – ажойиб иш қилдик», деган.

5. «Бурҳон, далил».

Аллоҳ таоло «Рум» сурасида: «Осмонлару ернинг яратилиши ва тилларингизу рангларингизнинг турли бўлиши Унинг оят – далилларидандир», деган.

6. «Жамоат».

Арабларда, қавм ояти – жамоаси билан чиқди, деган гап бор.

7. Қуръон ояти.

Уламолар истилоҳида эса, оят – Қуръон сурасига кирган, бошланиши ва тугаши белгили сўзлар тоифасидир.

Шу билан бирга, Қуръони Каримнинг ҳар бир ояти юқоридаги луғавий маъноларни ўз ичига олган бўлади. Ҳа, Қуръони Каримнинг ҳар бир ояти: мўъжиза, ибрат, ажойиб иш, белги-аломат, ҳарф ва сўзлар жамоаси ва Аллоҳ, таолонинг қудрати далилидир.

Қуръони Каримнинг ҳар бир ояти, унинг аввали ва охири ҳақидағи илмни Аллоҳ, таолодан Жаброил алайҳиссалом ўрганганд. У кишидан Пайғамбар алайҳиссалом, у зотдан эса, мусулмонлар ўргангандар.

Қуръони Каримдаги энг қисқа оят «Йаасийн» бўлиб, икки ҳарфдан иборатдир.

Энг узун оят эса, «Бақара» сурасидаги «Қарз олди-берди» оятидир.

Оятларни бир-биридан ажрата билиш, уларнинг бошланиш ва тугаш жойларини англаб етиш маъноларини яхши тушуниб етишга ва бошқа бир қанча ишларда ёрдам беради.

Қуръони Каримда оят сўзи кўплаб тақрорланган. Оят сўзи баъзи бир жойларда юқорида зикр қилинган маъноларнинг ҳаммасини, иккинчи бир жойда икки-учтасини, учинчи жойда эса, факат биттасини ифода этиб келган. Ушбу нозик фарқни англаб етилгандагина маъно тўғри тушунилади.

«Сура» сўзи луғатда қўрғон, манзил ва шараф маъноларини англатади.

Уламоларимиз истилоҳида эса, сура – Қуръон оятларининг бошланиши ва тугаши белгиланган мустақил тоифасидир.

Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, Қуръон оятларининг қўрғон илиа ўралгандек бир тоифасига сура дейилади.

Қуръони Каримдаги энг қисқа сура «Кавсар» сураси бўлиб, уч оятдан, энг узун сура «Бақара» сураси бўлиб, 286 оятдан иборатдир.

АЪУУЗУ БИЛЛАХИ МИНАШ ШАЙТОНИР РОЖИЙМ

Қувилган Шайтон ёмонлигидан Аллоҳ паноҳини сўрайман.

Шайтон Аллоҳга исён қилиб, Одам Атога қуллук қилмай гуноҳкор бўлгани учун, Аллоҳ уни лаънатлаган, ҳузуридан қувган ва раҳматидан узоқ қилган. Мазкур маънолар барчаси «рожийм» сўзида ўз ифодасини топган. Аллоҳ таоло Куръони Каримда:

«Агар Қуръон ўқисанг, шайтонир рожийм ёмонлигидан Аллоҳ паноҳини сўрагин», деган.

Шунинг учун, ҳар бир Қуръон ўқувчи киши қироатни,

«Аъуузу биллаҳи минаш шайтонир рожийм» билан бошламоғи лозим, акс ҳолда, гуноҳкор бўлади.

1. Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм.

Меҳрибон ва раҳимли Аллоҳнинг номи ила бошлайман.

Аллоҳ таоло ўз китобини «Бисмиллаҳ» билан бошлагани мусулмонларга ҳам ўрнак, улар ҳам доим ўз сўзларини ва ишларини «Бисмиллаҳ» билан бошламоқлари лозим.

Пайғамбар алайҳиссалом ўз ҳадисларидан бирида:

«Эътиборли ҳар бир иш «Бисмиллаҳ» билан бошланмас экан, унинг охирি кесикдир», деганлар. Яъни, унинг баракаси бўлмайди, охирига етмайди.

2. Барча мақтов, шукрлар оламларнинг тарбиячиси Аллоҳга бўлсин.

Оламларни яратгани учун ҳам, уларнинг тарбиячиси бўлгани учун ҳам, улардаги барча жонзотларга ҳаёт, ризқи рўз берувчи бўлгани учун ҳам, Аллоҳ барча ҳамду саноларга сазовордир.

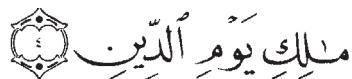
3 .У Роҳман ва Роҳиймдир.

«Роҳман» сифати фақат Аллоҳга хос бўлиб, барчага – коғирга ҳам, мўминга ҳам меҳрибон ва неъмат берувчи маъносини англата-

ди. Роҳман сифатини Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч кимга нисбатан ишлатиб бўлмайди.

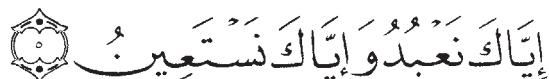
«Роҳийм» сифати эса, хосроқ бўлиб, қиёмат қуни фақат мўминларга раҳим қилувчи маъносини англатади ва Аллоҳдан ўзгаларга, жумладан, Пайғамбар алайҳиссаломга нисбатан ҳам ишлатилади.

«Аллоҳнинг хулқи билан хулқланинглар!» деган асарга асослашиб, уламоларимиз, бу оятни ўқиган ҳар бир киши раҳимли бўлишга уринмоғи лозим, дейдилар.

4. У қиёмат кунининг подшоҳидир.

Ушбу ояти каримада қиёмат қуни Явмиiddин деб номланган. Дин сўзи арабчада ҳисоб, жазо, мукофот маъноларини билдиради. Явмиiddин – қиёмат қунида барча бандалар қайта тирилтирилиб, ҳисобкитоб қилинади. Яхшига мукофот, ёмонга жазо берилади. Бу оятни ўқиганда қиёматни эслаб, ўша даҳшатли кунда фақат Аллоҳнинг Ўзи ҳукм чиқариши, ўша ерда уялиб қолмасликни ўйлаб, унга тайёргарлик кўришга аҳд қилинади.

5. Фақат Сенгагина ибодат қиласиз ва фақат Сендангина ёрдам сўраймиз.

Бизда «ибодат» деганда, фақат намоз ўқиш, рўза тутиш, зикр, Қуръон қироати каби нарсалар тушуниладиган бўлиб қолган. Тўғри, булар улкан ибодатлар, лекин, аслида, Аллоҳга манзур бўлган ҳар бир иш ибодатdir. Демак, инсон ўз ҳаётида Аллоҳнинг айтганини қилиб юрса, ибодатда юрган бўлади. Аллоҳ ҳалол ризқ топ, деб буюрганими, демак, ҳалол ризқ топиш ҳаракатида юрганлар ибодатда бўладилар. Албатта, ҳалол ризқ топиш ибодат экан, деб бошқа фарз, вожиб ва суннат амалларни тарқ қилинмайди. Масалан, намоз ва рўзани тарқ қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи ўйқ. Хулласи калом, «Ийяака наъбуду» «фақат Сенинг айтганингни қиласиз» маъносини англатади. Бу эса, банда тарафидан Аллоҳга берилган улкан ваъдадир. Аллоҳ таоло барчамизни ушбу ваъданинг устидан чиқадиганлардан қилсин.

«Ийяака настаъийн» ҳам худди шундай, фақат Аллоҳдангина ёрдам сўраш маъносини англатади. Одатда, бирор ишга қаттиқ ури-

ниб, қучи етмай қолган тақдирда ёрдам сўрашга араблар «истиъона» сўзининг турли кўринишларини ишлатадилар. Ушбу ояти каримада «Ийяака настаъийн» дейилиши ҳам, ўзимиз имкони борича ҳаракат қилиб, имконини топа олмай қолганимизда, фақат Сендангина ёрдам сўраймиз, деган маънони билдиради. Ҳаракат қилмай, дангаса бўлиб ётиб олган ҳолда, бирордан ёрдам сўралмайди. Мулоҳаза қилсангиз, иккала ишда ҳам – ибодат қилишда ҳам ва ёрдам сўрашда ҳам бирлик эмас, кўплек лафзи ишлатиляпти, бу эса, Исломда жамоатчилик, кўпчилик билан бўлиш руҳини акс эттиради.

6. Бизни тўғри йўлга ҳидоят қилгин.

Ҳидоятга – тўғри йўлга бошлаш, луғатда бирор нарсага лутф билан йўллаб қўйишта айтилади. Уламолар наздида, шундай ҳидоятга – йўлга бошлаш бир неча даражали бўлар экан:

а) Аллоҳ, инсонга қўшиб яратган туйғуларнинг ҳидояти – йўл кўрсатиши. Мисол учун, чақалоқнинг бирор ўргатмаса ҳам онасини эмиши, хавф яқинлашганда кўзини юмиши, қорни очганда йиглаши ва ҳоказолар ана шу ҳидоятлар жумласига киради. Буни илмий тилда «түфма инстинкт» дейиласи. Лекин бу тоифадаги ҳидоят инсоннинг барча талабларини қондира олмайди. Улар фақаттинга баъзи бир эҳтиёжларни қондириши мумкин, холос.

б) Инсон аъзоларининг ҳис қилиши ҳидояти – йўл кўрсатиши: ҳидлаш, эшитиш, кўриш, ушлаб кўриш каби сезгилар орқали маълум бир нарсаларга ҳидоят топса бўлади, лекин булар ҳам кифоя қилмайди, ҳаммалари маълум бир чегарагача ярайди, холос. Мисол учун, кўз маълум узоқлиқдаги ва маълум катталикдаги нарсаларни гина кўра олади. Баъзида эса, ҳис қилиш аъзолари хато қилиши ҳам мумкин. Мисол учун, катта тезлиқда кетаётган кишига қизил чироқ яшил бўлиб кўриниши ҳаммага маълум. Кўриниб турибдик, иккинчи тоифадаги ҳидоят биринчи тоифадаги ҳидоятдан устун ва тўлароқ бўлса ҳам, инсонни икки дунё баҳт-саодати илиа таъминлашга мутлақо етишмайди. Энди, ундан ҳам мукаммалроқ ҳидоят борми, деган савол пайдо бўлади. Бу саволга, ҳа, ундан ҳам мукаммалроқ ҳидоят бор, у – ақл ҳидоятидир, деб жавоб берилади.

в) Ақл ёрдамида инсон юқорида зикр қилинган воситалар ожиз қолган нарсалардан ҳидоят топади, уларнинг хатосини тузатади. Масалан: сувда бирор нарсанинг аксини синган ҳолатда кўриш мумкин, бу кўзнинг хабари, лекин ақл акси сувда шундай кўринаётган

нарсанинг аслида бутун, тўғрилигига ҳидоят қиласди. Касал одамга ширин таом ҳам нордон туюлиши мумкин, лекин ақл у таом аслида ширин эканини билдиради.

«Демак ҳамма нарсани ақл орқали ажратиб, саодат йўлини топиб кетса бўлар экан-да?» деган савол туғилади. Кўпчилик «Ҳа!» – деб жавоб ҳам беради. Лекин мусулмонлар «Ақл ҳам тўла ҳидоятта қодир эмас, дунёга назар солинг: ҳамма ақлни ишга солиб турли йўлга киряпти ва ҳамма ўзиникини тўғри деб, даъво қиласди. Лекин ҳаммалари бир-бirlарига хилоф иш қиласдилар. Кўпинча ақлга ор бўладиган нарсаларни ҳам қонун-қоида қилиб олаверадилар. Шунинг учун, ақлнинг ўзи инсонни икки дунё баҳти-саодати йўлига етарли даражада ҳидоят қила олмайди. Ақлнинг устидан ҳам хукмини ўтказувчи ҳидоят бор», дейишиди. У эса, тўртинчи – энг олий даражадаги ҳидоятдир.

г) Илоҳий – диний ҳидоят. Инсонни яратган Аллоҳ уни икки дунё саодатига эриштирувчи йўлни ҳам билади. Шунинг учун, бандаларига диний кўрсатмалар юбориб, уларни тўғри йўлга солиб туради. Бу кўрсатмаларнинг сўнгиси Исломдир.

Шунинг учун ҳам, мусулмонлар ушбу ояти каримани намозларида доимий равишда ўқиб, Аллоҳ таолодан ҳидоят сўраб, ўзлари эришган Ислом ҳидоятида бардавом қилишини тилаб турадилар.

7. «Ўзинг неъмат берганларнинг йўлига (бошлагин), ғазабга дучор бўлганларнинг йўлига эмас, адашганларникига ҳам эмас».

«Ўзинг неъмат берганлар»дан мурод – Пайғамбарлар, сиддиқлар, шаҳидлар ва солиҳ, бандалардир.

«Ғазабга дучор бўлганлар»дан мурод – яхудийлардир.

Яхудийларнинг ғазабга дучор бўлишларининг сабаблари кўп, жумладан, уларнинг анбиёларни ўлдиришлари, Аллоҳга берган аҳдларига вафо қилмасликлари ва ҳоказолар. Лекин уларнинг Аллоҳнинг ғазабига дучор бўлишларининг энг катта сабаби – билганларига амал қилмасликлари. Аллоҳ уларга илм берган, улар эса, била туриб илмга амал қилмаганлар. Демак, яхудийлар йўл қўйган хатони такрорламаслик керак.

«Адашганлар»дан мурод – насронийлар.

Насронийларнинг «адашганлар» бўлишларининг ҳам бир қанча сабаблари бор. Энг асосийси – улар мақсадга эришиш йўлида Аллоҳ кўрсатган йўлни эмас, ўзлари топган йўлни танлаганлар, яъни Ийсо Пайғамбар олдиларида ўзларини айбдор деб билиб, уни рози қила-

миз деб, Аллоҳ, айтмаган ибодатларни ва ишларни, ақийдаларни ўзла-
рича жорий қилгандар. Бу ҳам нотўғри йўл. Демак, оятнинг маъноси:
«Эй Аллоҳ, бизни ўтган анбиёю авлиё, азизларнинг йўлидан бошли-
гин, яхудий ва насронийлар йўлидан бошламагин», деганидир.

Бу сура оятлари оз бўлишига қарамай, улкан маъноларни ўз ичига
олган, шунинг учун ҳам, «Уммул Қуръон» – «Қуръоннинг онаси» деб
номланади. Унда Аллоҳ таолога мақтов, унинг сифатлари, қиёмат
куни эгасилиги, ибодат, ихлос, дуо, ёлвориш, яхши умматларнинг
зикри ва ёмон йўлдан юрганларнинг оқибати нима бўлганлиги зикр
қилинади.

Шунинг учун ҳам, намознинг ҳар бир ракъатида «Фотиҳа» су-
расини ўқишига буюрилган, уни такрор-такрор ўқиб турилади.
Ўқиганда маъносини тадаббур – мулоҳаза қилиб ўқилса, мақсадга
мувофиқ бўлади.

Буюк ватандошимиз имом Насаий машҳур саҳобий Абу Хурай-
ра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадиси қудсийда (*ҳадиси қуд-
сий оят билан ҳадис ўртасидаги мартабага эга ривоят, унинг маъ-
носи ва лафзи Аллоҳ тарафидан бўлади, лекин ожиз қолдириш, мўъжи-
залик хусусияти йўқ*) Аллоҳ, таоло айтади:

«Намозни Ўзим билан бандам орасида иккига бўлганман, бандам
нимани сўраса, бераман. Агар у (банда): «Алҳамду лиллаҳи роб-
бил аламийн» деса,

Аллоҳ: бандам менга ҳамд – шукр айтди», дейди.

Бандада: «ар-Роҳманир Роҳийм», деса,

Аллоҳ: «Бандам менга сано – мақтов айтди», дейди.

Бандада: «Малики явмиидин», деса,

Аллоҳ: «Бандам мени улуғлади», дейди.

Бандада: «Ийяака наъбуду ва ийяака настаъийн», деса,

Аллоҳ: «Бу мен билан бандам орасидаги нарса, бандам нимани
сўраса, бераман», дейди.

Агар бандада: «Иҳдинас сиротал мустақийм, сироталлазийна анъ-
амта алайҳим фойрил мағзуби алайҳим валаз зооллийн», деса,

Аллоҳ: «Бу бандамга хос, сўраганини бердим», дейди.

БАҚАРА СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 286 оятдан иборат.

«Бақара» сўзи сигир маъносини англатади. Сураи каримада Аллоҳ таоло Бани Исроилга сигир сўйишга фармон бергани ҳақидаги қисса ҳам ўрин олган бўлиб, ном шунданд олингандир.

Бу сура Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссаломнинг Маккаи Мукаррамадан Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилганларидан кейин тушган биринчи сурадир.

Албатта, бошқа суралар каби, бу сура ҳам бирданига, яъни, оятлари кетма-кет тушмаган, балки турли ҳолатларда, турли вақтларда нозил бўлган. Орада бошқа сураларнинг ҳам оятлари тушиб турган. Қачон бирор оят ёки бир неча оят тушса, Пайғамбар алайҳиссаломнинг ўзлари ўша тушган оятларнинг ўрни, қайси суранинг қайси оятидан кейин, қайси оятидан олдинлигини ҳам айтиб берганлар.

Ушбу сураи карима бир неча мавзуларни муолажа қиласи. Лекин ҳамма мавзулар ҳам бир масала атрофида жамланади. У ҳам бўлса, яхудийларнинг Исломга бўлган муносабатлари, Пайғамбаримиз алайҳиссаломга ва янги Ислом жамоасига қилган қаршиликлари масаласидир. Шунингдек, яхудий ва мунофиқларнинг ҳамда мушрикларнинг Исломга қарши олиб борган душманликлари, бунинг муқобилида ёш Ислом жамиятининг шаклланиши, ер юзида Аллоҳнинг халифаси бўлиш учун тайёрланиш жараёнлари ҳикоя қилинади.

Мадийнаи Мунавварада нозил бўлган бошқа суралар каби, «Бақара» сураси ҳам мусулмонлар ўз ижтимоий ҳаётларида муҳтоҷ бўлиб турган қонун-қоида ва тузумларни муолажа қиласи.

Бу сура кўплаб шариат ҳукмларини, ақийда, ибодат, муомала, ахлоқ, оила, талоқ, иdda, рўза, қасос каби масалаларни ўз ичига олган.

Суранинг аввалида мўминлар, кофирлар ва мунофиқларнинг сифатлари ҳақида сўз кетади. Иймон, куфр ва нифоқнинг ҳақиқати баён қилинади. Саодат аҳли билан бадбаҳтлар солиширилади. Сўнгра, инсоннинг яратилиши, Одам алайҳиссаломнинг халқ этилиши ва ўша вақтда бўлиб ўтган ишларнинг қиссаси келади.

Сураи каримада аҳли китоблар, хусусан, яхудийлар (Бани Исроил) ҳақида батағсил сўз кетади. Чунки, улар Мадийнаи Мунавварада мусулмонлар билан бирга яшар эдилар. Шунинг учун ҳам, Қуръони Карим мусулмонларни яхудийларнинг макр-ҳийлалари, хиёнатлари, алдамчиликлари ва бузуқ табиатларидан хабардор қиласи. Уларнинг Ислом учун хатарли ва заарли эканликларини тушунтиради. Суранинг учдан биридан кўпроғи шу масалага оид-дир.

Мусулмонлар ўз жамиятларини эндиғина қура бошлаганлари учун, сурада уларга илоҳий ҳаёт тарзи ўргатилган. Ибодат ва муомала масалалари, жумладан: рўза, ҳаж ва умра, Аллоҳнинг йўлида жиход қилиш, оила, талоқ, бола эмизиш, идда, мушрикка аёлларга уйланиш ҳаромлиги ва бошқа масалалар баён қилинган.

Сураи каримада, яна, рибоҳўрликка – судхўрликка катта эътибор берилган, унинг ҳаромлиги ва оқибати ёмонлиги таъкидланган. Сўнгра, қиёмат куни даҳшатлари зикр қилинади. Ва ниҳоят, сура охирида мўминларни тавба қилишга, Аллоҳга доимо тазарруда бўлишга чақириқ келади.

Имом Аҳмад келтирган ривоятда Абу Умома қўйидағиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Қуръонни қироат қилинглар, у қиёмат куни ўз аҳлига шафоатчиdir, икки нурни сочувчини – «Бақара» ва «Оли Имрон»ни ўқинг, улар қиёмат куни бошта соя соловчи булат бўлиб келадилар. «Бақара»ни ўқинглар, уни олмоқлик баракадир, уни тарқ қилмоқлик ҳасратдир. Сеҳргарлар унга қодир бўла олмайдилар» – деганларини эшигдим.

Имом Термизий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Уйларингизни қабрга айлантирганлар. Сураи «Бақара» ўқилган уйга шайтон кирмайди», деганлар.

Имом Ибн Ҳиббон Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қиладиларки, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ҳар нарсанинг саноми – кўзга кўринган жойи бўлади. «Бақара» сураси Қуръоннинг саномидир. Ким уни ўз уйида кечаси ўқиса, уч кеча шайтон кирмайди. Ким уни кундузи ўқиса, уч кун шайтон кирмайди», деганлар.

Имом Доримий ривоят қиладиларки, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу:

«Ким сураи «Бақара»дан ўн оятни – аввалидан тўрт оят, оятул курсий ва ундан кейинги икки оят ва охиридан уч оятни кечаси ўқиса, ўша уйга шу кечаси шайтон кирмайди», деганлар.

Имом Насаий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилишларича, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бир жойга кўп сонли кишиларни юборищдан аввал уларга Қуръон ўқитиб кўрдилар. Улардан ҳар бири Қуръонни қанча билса, шуни ўқиди. Уларнинг ичида энг ёш йигитнинг олдига келиб,

«Эй фалончи, сен Қуръондан қанча биласан?» – дедилар. У:

«Фалон, фалон сураларни ва «Бақара» сурасини биламан», – деди.

У зоти бобаракот:

«Бақара» сурасини биласанми?» – деб сўрадилар. Йигит:

«Ҳа», – деди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Боравер, сен уларга амирсан», – дедилар...

Имом Бухорий ривоят қиласидилар:

«Усайд ибн Ҳузайр розияллоҳу анҳу кечаси «Бақара» сурасини ўқиётган эди. Яқинида оти боғлиқ турар эди. Бирдан от типирчилаб қолди. Қироатдан тўхтаган эди, от ҳам тўхтади. Яна ўқиган эди, от ҳам типирчилади. Ўғли Яҳё яқинида ухлаб ётарди. От босиб олмасин деб, бориб уни қўлига олди ва бошини осмонга кўтарди. Тонг отгандан сўнг ҳодисани Пайғамбар алайҳиссаломга сўзлаб берди. У киши:

«Ўқи, эй, Ибн Ҳузайр», – дедилар. У бўлса:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Яҳёни босиб олмасин, деб қўрқдим, унинг яқинида эди. Бошимни кўтариб, унинг олдига бордим. Осмонга қарасам, булутга ўхшаш нарса, ичида чирокқа ўхшаган нарсалар ҳам бор. Уларни кўрмай деб, чиқиб кетдим», – деди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«У нималигини биласанми?» – дедилар. У:

«Йўқ» – деди. У зоти бобаракот:

«Улар сенинг овозингта келган фаришталар, агар тонг отгунча ўқииверганингда, одамлар уларга назар солса бўларди. Улар беркинмасдилар», – дедилар.

Абу Убайд ривоят қилишларича:

«Бир одам намозда «Бақара» ва «Оли Имрон» сураларини ўқибди. Намозини тугатганидан кейин ҳазрати Каъб розияллоҳу анҳу унга:

«Бақара» билан «Оли Имрон»ни ўқидингми?» – дебдилар. У:

«Ҳа» – дебди. Шунда у киши:

«Менинг жоним тасарруфида бўлган Зот билан қасамки, бу икковида у билан дуо қилса мустажоб бўладиган Аллоҳнинг исми бор», – дебди. Ҳалиги одам:

«Менга ўргатиб қўйинг», – дебдилар. Ҳазрати Каъб:

«Йўқ, ўргатмайман, унинг хабарини сенга айтсам, ўзингни ҳам, мени ҳам ҳалок қиласидиган дуо қилиб қўймагин», – дебдилар.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ.

1. Алиф. Лаам. Мийм.

Қуръони Каримнинг йигирма тўққиз сураси юқоридагига ўхшаш ҳарфлар билан бошланган. Бу ҳарфларга турлича номлар берилган: баъзилар «Ҳуруфул муқаттаот» – кесик ҳарфлар десалар, бошқалар «Ҳуруфул ҳижои» – алифбо ҳарфлари дейдилар, учинчилари эса, «Фавотухус сувар» – сураларни очувчилар, дейдилар.

Бу ҳарфларга турлича ном берилганидек, баъзи сураларнинг улар ила бошланишидан кўзланган мурод ҳақида ҳам ҳар хил фикрлар айтилган. Бу ҳақда маҳсус баҳслар ҳам бор. Баъзи уламолар бу ҳарфларнинг сирини Аллоҳга ҳавола этадилар, бошқалари: «Бу – Аллоҳ билан Пайғамбар алайҳиссалом ўрталаридағи сир», дейдилар. Бошқа бирлари эса, уларга ўзларича маъно йўйганлар.

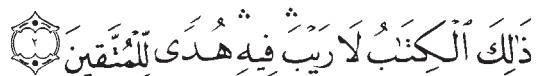
Ихтилофнинг асосий сабаби – улар ҳақида на Пайғамбар алайҳиссаломнинг ўзларидан, ва на саҳобаи киромлардан бирорта ҳам ривоят йўқлигиdir. Шубҳасиз, улар бу ҳарфлардан мурод нималигини яхши билганлар, шунинг учун ҳам, бир-бирларидан сўрамаганлар ва ривоят қилмаганлар. Саҳобаи киромларнинг одатлари – билмаган нарсаларинигина сўрадилар. Улар улуғ зотлар бўлиб, елкаларида Ислом динини бутун дунёга тарқатишдек улкан масъулият ётганини тўлиқ тушунар эдилар ва асосий эътиборни шунга қаратардилар. Билган нарсалари ҳақида тортишувларга тоқатлари ҳам, вақтлари ҳам йўқ эди.

Кўпгина тафсирчилар, айниқса, тафсирчиларнинг кейинги авлоди, баъзи сураларнинг мазкур ҳарфлар ила бошланиши, арабларга: «Қуръон сизлар ишлатиб юрган «алиф», «лаам», «мийм»га ўхшаш ҳарфлардан тузилган, қўлларингиздан келса, сизлар ҳам шунга ўхшаш нарса тузинглар-чи», деган маънони билдиради, деганлар.

Анвал эслатганимиздек, Қуръони Карим нозил бўлаётган даврда араблар ўзларининг сўз усталклари билан фаҳрланар эдилар. Шоирлар, сўз усталари мўътабар шахслар ҳисобланардилар. Доимо шеърдан, ваъзхонлиқдан мусобақалар ўтказиб туриларди. Ҳаттоғолиб шоирларнинг шеърлари Каъбаи Муаззама деворига осиб қўйиларди. Қуръони Карим уларнинг нозик жойларидан тутиб: «Агар

сўз устаси эканлигингиз рост бўлса, ўзингиз ишлатиб юрган оддий ҳарф-лардан тузилган Қуръонга ўхшаш нарса келтиринг-чи», деди.

Бу худди тупроқнинг мисолига ўхшайди. Оддий тупроқдан кимдир лой қилиб фишт қуяди, кимдир сопол идишлар ясади. Ва ҳоказо. Лекин Аллоҳ таоло ушбу оддий тупроқдан инсонни яратди, унга жон киргизди. Шунга ўхшаб, араб алифбосининг оддий ҳарфларидан араб сўз усталари шеър тўқийдилар, ваъзхонлик қилиб одамларни қойил қолдирадилар, аммо Аллоҳ таоло ўша ҳарфларнинг айни ўзида ҳамма-ҳаммани ожиз қолдирувчи Қуръонни нозил қилди!

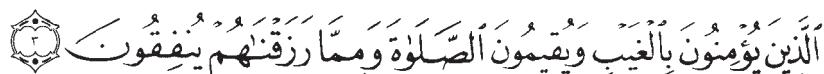

2. Бу китобда шак-шубҳа йўқ, у тақводорларга ҳидоятdir.

Яъни, Қуръони Карим шундай китобки, унинг ҳақдигига ҳеч шак-шубҳа йўқ. Унда ҳамма нарса очик-ойдин, аник-равшандир.

Қуръони Каримнинг яна бир сифати «**тақводорларга ҳидоятdir**». Ҳидоят – мақсадга эриштиргувчи йўлни лутф билан кўрсатишидир. Тақводорлар эса, уқубатта элтгувчи нарсалардан сақланадиган шахслардир. Демак, Қуръони Карим ҳидоятидан баҳраманд бўлиш учун тақводор бўлиш керак экан. Тақвосиз қалбга Қуръони Карим ҳидоят солмайди. Кимки Қуръони Каримдан ҳидоят олибдими, демак унда тақво бор экан.

Кейинги оятда мазкур тақводорларнинг сифатлари келади:

3. Улар ғайбга иймон келтирурлар, намозни тўқис ўқирлар ва Биз уларга берган ризқдан нафақа қилурлар.

Ушбу оятда Қуръон ҳидоятидан баҳраманд бўла оладиган тақводорларнинг сифатларидан учтаси саналган:

Биринчиси – «**ғайбга иймон келтирурлар**».

Абул Олия ғайбга иймон келтиришнинг тафсирида: «Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобларига, Пайғамбарларига, қиёмат кунига, жаннатига, дўзахига, мулоқотига, ўлимдан кейинги ҳаётта ва қайта тирилишга ишонищдир», деган эканлар.

Имом ал-Ҳоким Амр ибн Шуайбдан ривоят қиласидарки, бир куни Пайғамбаримиз алайҳиссалом саҳобаи киромларига:

«Сизнингча кимнинг иймони ажойиб?» – дедилар. Саҳобалар: «Фаришталарники», – дедилар. У зот:

«Улар Роббиларининг олдида туриб, иймон келтирмасалар, қандай бўлади?» – дедилар. Саҳобалар:

«Пайғамбарларники», – дедилар. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Уларга ваҳий тушиб туриб, иймонга келмасалар, қандай бўлади?» – дедилар. Саҳобалар:

«Бизники», – дедилар. У зоти бобаракот:

«Мен ораларингизда туриб, иймон келтирмасаларингиз, қандай бўлади?» – деб туриб, сўнгра ўзлари жавоб қилдилар:

«Мен учун ҳалойиқнинг ичида иймони ажойиби сизлардан кейин саҳифалардаги китобга иймон келтирган қавмлардир», – дедилар.

Ҳақиқатан, файбга иймон келтириш билан инсон ҳайвондан ажраб туради. Чунки, ҳис қилиш аъзолари ёрдамида уларга моддий таъсир этувчи нарсаларни идрок қилиш билан ишониш ҳайвонларда ҳам бор. Файбга иймон келтириш туфайли инсон ўзини ўраб турган ҳиссий дунёдан чексиз уфқали, кенг оламга чиқади.

Иккинчиси – «намозни тўқис ӯқирлар».

Яъни, Аллоҳга ибодат қиладилар. Бандага қул бўлишдан озод бўлиб, баңдаларнинг Парвардигорига қул бўладилар. Намоз орқали баnda Аллоҳ таолога боғланади. Ҳаётида ерга қапишиб юришдан юқори нарсани топади. Шунингдек, бошқа улкан яхшиликларга эришади.

Учинчиси – «Биз уларга берган ризқдан нафақа қилурлар».

Тақводор мўмин-мусулмон одамнинг эътиқоди бўйича, унинг қўлидаги мол-дунё Аллоҳ, берган ризқ, ўзи яратган нарса эмас. Шунинг учун ҳам, тақводор инсон Аллоҳ берган ризқдан ўзининг заифхол, муҳтож биродарларига садақа қиласи. «Садақа» сўзининг тасдиқ маъноси бор, мол-дунёсини сарфлаб садақа қилишда эътиқоддаги маънонинг, яъни, яхшилик қилиш маъносининг тасдиқи бор. «Нафақа» эса, умумий сўз бўлиб, закот, хайри-эҳсон, садақа каби маъноларни англатади.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقَنُونَ

4. Ва улар сенга ва сендан олдин нозил қилинган нарсага иймон келтираплар ва охиратга аниқ ишонарлар.

Демак, тақводорларга оид навбатдаги тўртинчи сифат – Муҳаммад алайҳиссаломга нозил қилинган Қуръони Каримга ва у кишидан олдин туширилган самовий китобларга иймон келтириш. Бу нарса тақводорларнинг, Ислом умматининг буюк сифатларидан бири бўлиб, бошқа ҳеч бир умматда йўқдир. Чунки, Ислом умматидан бошқа ҳеч бир уммат Аллоҳдан нозил бўлган барча китобларга бирдек ий-

мон келтирмаган. Ислом уммати Аллоҳ туширган барча ки-тобларга бирдек иймон келтиради.

Бу ҳол эса, аслида башириятнинг китоблари ва Пайғамбарлари бир экани аломатидир.

Бешинчи сифат – «**охиратга аниқ ишонарлар**».

Яъни, ҳеч шак-шубҳа қилмай ишонадилар. Охиратта ишониш инсонни тор дунёдан кенг дунёга чиқаради. Унинг ҳаёти имтиҳонларга тўла бу беш кунлик дунё билан тугамаслигини билдиради. Келажагининг узоқ эканини, ниҳоясиз яшаш олами бор эканини билдиради.

Ушбу беш сифат инсоният учун ниҳоятда зарур сифатлар бўлиб, ким шуларни ўзида мужассам қилса, Қуръон ҳидоятидан тўла баҳраманд бўлади. Қуръон ҳидоятидан баҳраманд бўлган эса, икки дунё саодатига эришади. Шунинг учун ҳам, келаси оятда мазкур беш сифатга соҳиб бўлганлар эришадиган натижанинг эълони келяпти:

أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

5. Ана ўшалар, Роббиларидан бўлган ҳидоятдадирлар ва ана ўшалар, ўшаларгина нажот топгувчилардир.

Ким нажот топиши истаса, ўзида тақводорлик сифатларини мужассам қилишга уринсин.

Юқоридаги оятларда Қуръон ҳидоятига сазовор бўлиш учун сабаб бўладиган тақводорлик сифатлари баён этилган бўлса, келаси оятларда уларнинг зидди бўлмиш ҳидоятдан наф олмайдиган осийларнинг сифатлари зикр қилинади:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَنَذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

6. Албатта, куфр келтирганларга қўрқитасанми-қўрқитмайсанми – барибир, иймон келтирмаслар.

Яъни, қўрқитсанг ҳам, қўрқитмасанг ҳам, кофиirlарга фойдаси йўқ, улар барибир иймон келтирмайдилар. Чунки:

خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَرِهِمْ غِشَوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

7. Аллоҳ уларнинг қалблари ва қулоқларини муҳрлаб қўйган ва кўзларида парда бор. Ва уларга улкан азоб бордир.

Кофирларнинг ўз қилғиликларига яраша, нобакорликлари жазосига Аллоҳ, уларнинг қалбларини муҳрлади, ҳидоят таъсир қилмайдиган бўлди. Қулоқларига муҳр босди, ҳидоятни эшитмайдиган бўлдилар. Кўзларига парда туширди, ҳидоят йўлини кўрмайдиган бўлдилар. Энди, қиёматда уларга улкан азоб бўлади.

Ибн Аби Ҳотим Ибн Амрдан ривоят қилишича, саҳобалар Пайғамбар алайҳиссаломга:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, биз Қуръонни ўқиб бир нарсани орзу қиласиз, яна Қуръонни ўқиб ноумид бўлгандек бўламиз», дедилар. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Сизларга жаннат аҳли ва дўзах аҳдининг хабарини берайми?» — дедилар. Саҳобалар:

«Ҳа», — дедилар. Шунда у зоти бобракот:

«Алиф. Лом, Мийм...» дан «...муфлихуун»гача ўқидилар-да:

«Булар аҳли жаннатлар», — дедилар. Саҳобалар:

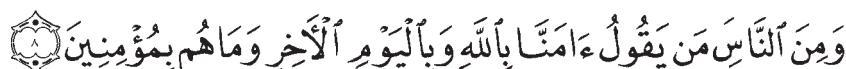
«Биз улардан бўламиз, деган умиддамиз», дейишди. Сўнгра, Пайғамбар алайҳиссалом «Инналлаҳийна кафаруу...» дан то «азабун азийм»гача ўқидилар ва:

«Мана булар аҳли дўзахлар», — дедилар. Саҳобалар:

«Бизлармас-а?» — дейишган эди, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ҳа!» — дедилар.

Бу оятларда аввал мўминларнинг, кейин кофирларнинг васфи келди, келаси оятларда учинчи тоифа бўлмиш мунофиқларнинг васфи бошланади. Мунофиқларнинг хатари улкан, чунки уларнинг ҳақиқий башаралари кўпчиликка аён эмас. Шунинг учун, Аллоҳ гапни узоқдан бошлаб, уларнинг бир неча сифатларини таъриф қилади.

8. Ва Одамлардан, Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирик, дейдиганлари бор. Ҳолбуки, улар мўмин эмаслар.

Мунофиқларнинг бош сифатлари ушбу оядда зикр қилинмоқда. Улар Аллоҳга иймон келтирик, қиёмат кунига иймон келтирик, мўмин бўлдик, деб мўмин кишига лозим бўлган икки буюк эътиқодни айтишади. Аслида эса, улар на Аллоҳга ва на қиёмат кунига ишонишмайди.

Демак, қалбида йўқ нарсани бор деб кўрсатиш мунофиқликдир.

Ушбу оядда улар ақийда масаласининг аввали бўлмиш Аллоҳга иймонни ва сўнги бўлмиш охиратта иймонни даъво қилишди, шу билан гўё ақийда бобида ҳамма нарсага ишонамиз, демоқчи бўлишди.

يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدُعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

9. Улар Аллоҳни ва иймон келтирганларни алдамоқчи бўларлар. Ва ҳолбуки, сезмасдан ўзларини алдарлар.

Яъни, мунофиқлар қалбларида иймон бўлмаса ҳам, ёлғон даъво илиа Аллоҳни ва мўминларни алдамоқчи бўладилар. Лекин бундан кимга фойда, кимга зарар? Зарар ўзларига-ку. Демак, улар сезмаган ҳолда ўзларини алдамоқдалар. Чунки, Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло ҳамма нарсани билиб турувчи Зот, уни алдаб бўлмайди. Мўминларнинг ҳимоясини эса, Аллоҳ, таоло Ўз зиммасига олган. Шунинг учун ҳам, ушбу оятда «Аллоҳни ва мўминларни», деб уларни Ўзи билан бир сафга қўймоқда.

Демак, мўмин-мусулмонларга душманлик Аллоҳга душманлик билан тенг.

Хўш, мунофиқлар нега бундай қиладилар? Чунки:

فِي قُلُوبِهِم مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

10. Уларнинг қалбларида касал бор. Аллоҳ касалларини зиёда қилди. Ва уларга ёлғон гапирганлари учун аламли азоб бор.

Демак, мунофиқларнинг қалбларида мараз-касаллик бор. Уларнинг ичи бузук. Касал ўзига касални чақиради, деганидек, уларнинг қалблари касал бўлгани учун, Аллоҳ, таоло ҳам уларнинг касалини зиёда қилиб қўйган. Улар, қалбларида йўқ нарсани бор деб даъво қилганликлари учун, оқибатда аламли азоб илиа азобланадилар.

Ўтган уч оятда мунофиқликнинг ҳақиқати ва сабаблари кўрсатилган эди, энди уларнинг уч хил ҳолати зикр этилади.

Биринчиси:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ

11. Ва агар уларга, ер юзида фасод қилманг, дейилса, биз фагат ислоҳ қилувчилармиз, дерлар.

Мунофиқлар ўз табиатларидан келиб чиқиб, ер юзида фасод ишлар – коғирлик, гуноҳ, бузуклик, зулм қиладилар. Агар уларга бу номаъқул ишлари эслатилиб, «ер юзида фасод қилманг», дейилса, улар мазкур номаъқул ишлардан қайтиш тутул, балки баланддан келадилар ва:

«Биз фақат ислоҳ қилувчилармиз», дейдилар. Яъни, қилаётган фасодларини ислоҳ – яхшилик деб даъво қиладилар.

Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи Салмони Форсий розияллоҳу анҳудан ривоят қилишларича, у киши ушбу оятни ўқиб туриб, бу оятнинг аҳли ҳали-ҳануз келганлари йўқ, деган эканлар.

Аммо бизнинг вақтимизга келиб, улар ер юзини босиб кетдилар. Исломдан хабарлари йўқ, қалбларида иймондан заррача ҳам йўқ, қилган ишлари дину диёнатга, мўмин-мусулмонларга қаршилиқдан бошқа нарса эмас-ку, лекин, мен мусулмонман, Қуръонни ўқиб чиқдим, Каъбани зиёрат қилдим, у қилдим-бу қилдим, деб ўзини ислоҳчи сифатида эълон қиласди.

Аммо уларнинг гаплари пуч. Аллоҳ ҳаммасини кўриб-билиб турди. Уларнинг асл баҳосини У зотнинг Ўзи беради.

۱۲
أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ

12. Огоҳ бўлинг, улар, фақат улар фасодчилардир, лекин сезмаслар.

Иккинчи ҳол:

۱۳
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ إِنْ أَمْنُوا كَمَا إِنَّمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنْؤمُنُ كَمَا إِنَّمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ
هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ

13. Ва агар уларга, одамлар иймон келтирганидек, иймон келтиринглар, дейилса, «Эси пастлар иймон келтирганидек иймон келтирамизми?» дерлар. Огоҳ бўлинг, улар, фақат улар эси пастлардир ва лекин ўzlari билмаслар!

Ояти кариманинг маъносидан кўриниб турибдики, мунофиқлар мутакаббир, одамлардан устунликни яхши кўрадиган, ёлғон обрў қозонишга уринадиган бўладилар. Шунинг учун ҳам, улар ўзларини баланд тутиб, иймон келтирганларни «эси пастлар» дейишади.

Аслида, инсониятнинг гули иймон келтиради. Мўминлар одамларнинг энг яххиси ҳисобланадилар. Иймонсиз инсон эса, ҳайвондан баттардир. Мунофиқларнинг қалблари маразга, кибр-ҳавога тўла бўлганлиги учун ўзларини баланд оладилар ва мазкур гапларни айтадилар. Кейинги пайларда мунофиқлик сифатидаги кишилар жуда кўпайди. Улар диндорликни ақли пастлиқдан деб биладилар. Уламоларга, иймон йўлида ҳаётларини бағишилаган кишиларга турли айб-

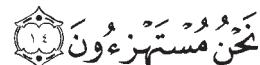
лар тақайдилар, ҳақоратлайдилар. Лекин Аллоҳ таоло барча нарсаны кўриб, билиб турувчи Зот, кимнинг ким эканини Ўзи яхши билади, одил ва ҳақиқий баҳони ҳам Ўзи беради:

«Огоҳ бўлинг, улар, фақат улар эси пастлардир ва лекин ўзлари билмаслар!»

Иймон – эси борларгина мушарраф бўладиган олий неъматdir. Мўминларни эси паст деган мунофиқларни, шунинг учун, Аллоҳ билимсизликда айблайди. Яъни, уларнинг билими, ақли йўқ.

Учинчи ҳол:

وَإِذَا قُوَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا إِنَّا أَمَنَّا وَإِذَا حَنَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا
وَإِذَا قُوَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا إِنَّا أَمَنَّا وَإِذَا حَنَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا

14. Улар иймон келтирганларни учратсалар, иймон келтирдик, дерлар, шайтонлари билан холи қолганда эса, биз сизлар биланмиз, фақат истеҳзо қиляпмиз, холос, дерлар.

Ушбу оятдан билинадики, мунофиқлар иккиюзламачи, қўрқоқ ҳам бўлишади. Мўминлар даврасига кириб қолсалар, биз ҳам мўмин-мусломнамиз, отам фалончи эди, бобом писмадончи эди, мен дин учун у қилдим, бу қилдим, келажақда яна кўп ишлар қилмоқчиман, деб кўкракка уради. Бор имкониятларини ишга солиб, мўминлар ишончини қозонишга уринади. Аммо, дилидаги ҳақиқатни айтишга қўрқоқлик қиласди. Ўз тоифасига, шайтонларига йўлиққандада эса, аслини ошкор этади: уларнинг таъна-дашномларини кутмасданоқ, аслида биз сизлар билан биргамиз, мўминлар билан учрашганимизнинг боиси эса, уларни бир масхара қилдик-да, дейишади. Ҳозирда бу тоифадаги инсонларнинг жуда кўпайган вақти. Айниқса, кўп амалдорлар, дунёнинг кетидан қувганлар худди шу тоифага айланишган.

Мунофиқлар: «Мўминлар устидан куляпмиз», дейишади-ю, лекин ўзларининг ҳолларидан хабарлари йўқ. Чунки, ким кимнинг устидан кулишини Аллоҳнинг Ўзи яхши билади.

اللهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمْدُدُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَلُونَ

15. Аллоҳ уларни истеҳзо қиласдири ва тугёнларида довдирашларига қўйиб берадир.

Аслида, истеҳзо, мақр-ҳийла каби ишларни Аллоҳга нисбат бериб бўлмайди. Булар бандаларнинг сифатлари, уларнинг ишлари.

Бинобарин оятдаги «**истеҳзо қиласыр**» иборасини, истеҳзоларининг жазосини беради, деб тушуниш лозим.

Улар шунча гуноҳларни қылсалар ҳам, Аллоҳ таоло уларни тек күйиб қўяди, балки ҳар бир гуноҳидан кейин уларга берадиган неъматини зиёда қилиб қўяди. Улар эса, түғёнларида давом этадилар. Натижада, аламли азобга дучор бўлишлари учун далил ва ҳужжат кўпаяди. Охири бориб, икки дунё бадбахтлигига учрайдилар.

Эндиғи ояти каримада уларга охирги баҳо берилади:

أُولَئِكَ الَّذِينَ آشْرَوْا أَضَلَلَهُمْ بِالْهُدَىٰ فَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

16. Ана ўшалар залолатни ҳидоятта сотиб олганлардир. Ва тижоратлари фойда келтирмади ҳамда улар ҳидоят топганлардан бўлмадилар.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло мунофиқлар ҳидоятни қўйиб, залолат – адашиш йўлини ихтиёр қилганликларини илоҳий таъбирлар билан баён қилмоқда. Агар улар хоҳласалар, ҳидоят қўлларига теккан эди, ундан фойдаланиб юрсалар бўлар эди. Пайғамбар алайҳиссалом бошқалар қатори уларни ҳам даъват қилган эдилар. Аммо улар ҳидоятни бой бераб, залолатни танладилар. Яъни, ҳидоятта залолатни сотиб олдилар. Аммо уларнинг бу тижорат-савдолари фойда келтирмади. Шу билан бирга, улар ҳидоятда – тўғри йўлда юрувчилардан бўлмадилар.

Мунофиқлар ҳақида яна кўплаб оялар келади. Уларни, иншо-аллоҳ, ўз ўрнида ўрганамиз. Ҳозир Пайғамбар алайҳиссалом уларни қандай васфлаганлари хусусида бир-икки мисол келтирайлик.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Мунофиқнинг белгиси учдир: гапирса ёлғон гапиради, ваъда берса, сўзида турмайди ва омонатга хиёнат қиласи», деганлар.

Имом Бухорий Ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда:

«Тўрт нарса бор, кимда улар бўлса, тўлиқ мунофиқ бўлади. Кимда улардан бир хислат бўлса, уни ташлагунча, нифоқнинг хислатларидан бири у кишида туради. У омонатга хиёнат қиласи, ёлғон гапиради, аҳд қиласа, алдайди ва тортишса, фожирлик қиласи», дейилган.

Қатода розияллоҳу анҳу мунофиқнинг васфида:

«У ахлоқи бузук, тилидагини дили инкор этади, амали хилоф қиласи, эрталаб бир ҳолатда, кечқурун бошқасида, кечқурун бир ҳолатда, эрталаб бошқасида бўлади, шамолда тебранган кема сингари тебраниб туради», деганлар.

Имом Молик: «Пайғамбар алайҳиссалом давридаги мунофиқ – ҳозирги кунда зиндиқдир», деганлар.

Яна оялар тафсирига қайтамиз. Аллоҳ таоло мунофиқларнинг ҳақиқатини баён қилиб бўлгач, уларнинг гаплари ва ўзларини тутишларидан намуна келтиргач, уларни янада яхшироқ фош қилиш учун иккита ўхшатиш келтиради.

Биринчи ўхшатиш:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلَ الَّذِي أَسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا آتَيْنَاهُمْ مَا حَوَلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ
وَرَكَّهُمْ فِي ظُلْمَتٍ لَا يُبَصِّرُونَ
١٧

17. Улар, мисоли, ёққан ўти энди атрофини ёритганида, Аллоҳ нурларини кетказиб, қоронғу зулматларда қолдирган кишиларга ўхшарлар. Улар кўрмаслар.

Ушбу ояти карима зарбулмасал усулида мунофиқларнинг васфларини янада аниқлаштиримоқда. Мисол шулки, бир одам олов ёқди. Ёққан олови энди атрофини ёритган пайтда, Аллоҳ таоло у оловнинг нурини кетказиб, ўт ёққан киши яна қоронғу зулматлар ичida қолди. Ҳақиқатан ҳам, мунофиқлар коғирларнинг зидди ўлароқ, аввал бошдан Ислом даъватини эшилдилар. Ислом-иймон калималарини нутқ қилдилар, ҳатто яхшигина қулоқ осдилар, иймон келтирилар, дедилар, ибодат ҳам қилдилар. Кейин эса, ҳаммасини ташлаб, инкор қилиб, куфр, нифоқ, шак-шубҳа зулматларида қолиб кетдилар. Ҳозирги пайтда ҳам худди шу ҳолга тушганлар ва тушаётганлар оз эмас.

١٨ صُمْبَكُمْ عَنْ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

18. Улар кар, соқов, кўрдирлар. Бас, улар қайтмаслар.

Ўзларидан ўтган мунофиқлик оқибатида улар яхшиликни эшитмайдиган кар, гапира олмайдиган соқов ва кўрмайдиган кўр бўлиб қолганлар. Энди улар нифоқ йўлидан қайтмайдилар.

Иккинчи ўхшатиш:

أَوْ كَصَّبَ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلْمَتٌ وَرَعدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصْنَاعَهُمْ فِي إِذَا نِهَمْ مِنَ
الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتٍ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ
١٩ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطُفُ أَبْصَرَهُمْ كُلَّمَا

أَضَاءَ لَهُم مَّشْوِأْ فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَّهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَرِهِمْ
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

19. Ёки худди осмондан ёмғир ёғиб, қоронғу босиб, момақалдироқ, ва чақмоқ чаққанда, яшиндан қочиб, панжаларини қулоқларига тиқиб, ўлимдан эҳтиёт бўлаётган одамга ўхшарлар. Ва Аллоҳ кофирларни ўраб оловчиидир.

20. Чақмоқ уларнинг кўзини олиб қўяй дейди. Ёришган пайтда юришар, қоронғи бўлса, тўхташар. Агар Аллоҳ хоҳласа, уларнинг кўзу қулоқларини кетказур. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир.

Аллоҳ таоло ушбу икки оятда мунофиқларнинг ҳайратлари, иккиланишлари ва умумий руҳий ҳолатларини момақалдироқ бўлиб, чақмоқ чақиб, осмонни зулмат босиб, қаттиқ ёмғир ёққанда кўчада қолган бечора одамга ўхшатади. У, қўрққанидан даҳшатга тушиб, яшиндан қутулмоқчи бўлади, панжаларини қулоқларига тиқиб, шу мени ўлимдан сақлайди, деб турибди.

Улар куфр ва нифоқ зулматидадирлар: чақмоқ чаққан пайтдаги ёруғдан фойдаланиб бир-икки қадам боса оладилар, чақмоқдан кейин яна қоронғуда туриб қоладилар.

Уламоларимиз, бу оятдаги ёмғирдан мурод – Ислом дини. Чунки ёмғир ерни тирилтирганидек, Ислом ҳам қалбларни тирилтиради. Зулмат – мунофиқларнинг қалбларидағи шак-шубҳа. Момақалдироқ – динда кофиру мунофиқларга ваъда қилинган азоб ва иқоблар ҳақидаги хабарлар. Чақмоқ эса – уларнинг қалбидағи сақланган инсоний туйгулар. Яшин – уларга етадиган балолардир, деганлар.

Имом Аҳмад Абу Саид Худрий розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом айтадилар:

«Қалблар тўрт хил бўлади: мусаффо бўлиб, чироғдек нур сочадиган; филофга солиниб, филофи боғланган, тўнтарилган ва ўзгарувчан. Мусаффо қалб мўмин кишининг қалбидир, унинг нури бор. Филофли қалб – кофирнинг қалбидир. Тўнтарилган қалб – ҳақиқий мунофиқнинг қалбидир. Ҳамма нарсани билиб туриб инкор қиласи. Ўзгарувчан қалбда эса, иймон ҳам бор, нифоқ ҳам бор. Ундаги иймон худди тоза сувдан фойда оладиган ўсимликка ўхшайди. Ундаги нифоқ қон аралаш йиринг оқиб турган ярага ўхшайди. Икковидан қайсиси бошқа тарафдан болиб келса, қалбга ҳам болиб келади».

Ўтган оятларда турли тоифадаги инсонларнинг васфини кўрдик. Энди келадиган оятда башариятга умумий нидо қилиниб, ушбу васф-

ларнинг ичидағи яхши, манфаатли, соф, тўғри, нажотли васфга эргашишга даъват этилади.

يَأَيُّهَا أَنَاسٌ أَعْبُدُ وَأَرَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقْتُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٣﴾

21. Эй одамлар, сизларни ва сиздан олдингиларни яратган Робингизга ибодат қилинг. Шоядки, тақводор бўлсангиз.

Ушбу оятда умумбашарга қарата нидо этилмоқдаки, сизларни яратган тарбиякунандаларингиз улуғ Аллоҳга ибодат қилинглар! Сизларни яратишда У ягона бўлган, энди ёлғиз Ўзига ибодат қилишингизга ҳақлидир. Ибодатдан мақсад – шоядки, тақводор бўлсаларингиз.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَشًا وَالسَّمَاءَ بَنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ
الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا إِلَهًا أَنَّدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾

22. У сизларга ерни тўшаб, осмонни бино қилган ва осмондан сув тушириб, у билан сизларга меваларни ризқ қилиб чиқарган Зотдир. Билиб туриб Аллоҳга бошқаларни тенглаштирманг.

Ерни Аллоҳ инсон учун яшашга осон қилиб тўшаб қўйганининг маъноси, ер инсон ҳаётига зарур барча қулайликларни ўзида мужассам қилган бир масканга айлантирилганлигиdir. Лекин одам боласи бу қулайликлар ичра яшаб, кўзи ўрганиб қолганидан, унга эътибор бермайди. Ердаги мавжуд нарсалардан бирортаси йўқолиб қолса, бу ҳолат бузилиб, ер юзида ҳозиргидаи фароғатда яшаб бўлмас эди.

Осмоннинг бино – том қилиб қўйилиши ҳам худди шундай. Бу улкан бинонинг тузилиши озгина ўзгаришга учраса, унинг остида инсоннинг яшashi қийинлашиб қолиши турган гап.

Осмондан сув туширилиши эса, Аллоҳнинг қудрати сифатида Қуръони Каримда тез-тез такрорланадиган мисолдир. Аллоҳнинг бу неъматини эсга олиб туриш учун ҳам бу мисол кўп келтирилади. Чунки, сувсиз ҳаёт йўқ. Аллоҳ бермаса, уни ҳеч ким ўзи яратса олмайди. Демак, инсонни яратган Аллоҳ, экан, инсоннинг қулай яшashi учун ерни тўшак, осмонни бино, ёмғирни ризқ қилган ҳам Аллоҳнинг Ўзидир. Шундай бўлгач, инсон билиб туриб Аллоҳга бошқаларни тенглаштираслиги лозим. Эътиқодда ҳам, ибодатда ҳам ягона Аллоҳнинг Ўзини дейиши керак. Унга ҳеч кимни, ҳеч нарсани ҳеч қачон тенглаштириб бўлмайди. Аллоҳга бошқани тенглаштириш бут-санамларга сифиниш суратида, Аллоҳдан бошқадан бирор нарсани умид

қилиш билан, бошқа бирор шахс ёки күчдан қўрқиш билан, наф ёки заарар Аллоҳдан бошқадан келади, деб эътиқод қилиш билан бўлади.

Улуғ саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббосдан ривоят қилинадики, у киши айтибидилар:

«Тенглаштириладиганлар ширқдир. У, қоронфу кечада, қора тош устида қумурсқа ўрмалагандан ҳам махфийроқдир. У, Аллоҳ билан ва сенинг ҳаётинг билан, эй Фалончи, ва менинг ҳаётим билан қасам, дейиш орқали ҳам юзага келади. Манави ит ё гоз бўлмаганида, бизникига ўғри кираради, дейиш билан ҳам юзага келади. Бир одамга Аллоҳ хоҳласа ва сен хоҳласанг, деса ҳам, Аллоҳ ва Фалончи бўлмаганида, дейиш билан ҳам юзага келади. Бунинг ҳаммаси ширқдир».

Ҳадисда айтилишича, бир киши Пайғамбар алайҳиссаломга:

«Аллоҳ хоҳласа ва сиз хоҳласангиз», деганида, у зоти бобаракот:

«Мени Аллоҳга тенглаштирасанми?» деган эканлар. Бу масалада жуда ҳам хушёр бўлишимиз керак.

Мушриклар Мұхаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларига шубҳа қилиб, шак келтирганлариdek, яхудийлар ва мунофиқлар ҳам шак келтирадилар. Шунинг учун, Қуръони Карим уларнинг барчасига нидо қилиб, очиқ-ойдин ҳужум қиласди:

وَإِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِثْلِهِ وَأَدْعُوا
شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

23. Ва агар бандамизга туширган нарсамизга шакингиз бўлса, унга ўхшаш бир сура келтиринг ва рост сўзловчилардан бўлсангиз, Аллоҳдан ўзга гувоҳларингизни чақиринг.

Яъни, Биз бандамиз Мұхаммад алайҳиссаломга туширган Қуръонга сизнинг шак-шубҳангиз бўлса, бу Аллоҳдан эмас, Мұхаммад ўзи тўқиб олган, демоқчи бўлсангиз, ушбу Қуръон сураларига ўхшаш битта сурани ўзингиз келтиринг-чи?! Ва бу ишга Аллоҳдан бошқа гувоҳларингизни келтиринг, улар сизнинг росттўйлигинги гувоҳлик берсинлар. Чунки, Аллоҳ Ўз бандаси Мұхаммад алайҳиссаломнинг содиқлигига Ўз гувоҳлигини бериб бўлди.

Ушбу оят тушган пайтда қилинган чақириқ ҳозиргача, бундан сўнг қиёматтагача ҳам бардавомдир. Қанчадан-қанчалар Қуръонга ўхшаш нарса келтираман деб, уриниб-уриниб, қўлидан ҳеч нарса келмай ўтиб кетди. Ҳозирги кунгача Қуръон ўзининг инсон сўзидан устунлигини очиқ-ойдин намоён этиб келмоқда ва шундай бўлиб қолади ҳам. Чунки, Аллоҳ таоло келаси оятда бунинг ваъдасини бериб қўйган:

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوْا فَتَقْوُ الْنَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَتْ لِلْكُفَّارِينَ

24. Бас, агар қила олмасанглар, ҳеч қачон қила олмайсизлар ҳам, ёқиғиси одамлар ва тош бўлган, кофирлар учун тайёрланган ўтдан қўрқинглар.

Аллоҳ субҳонаҳу ва таолонинг,

«**ҳеч қачон қила олмайсизлар ҳам**», дейиши улкан мўъжизадир.

Одатда, бир тараф иккинчи тараф билан тортишиб, уни мот қилмоқчи бўлганида, ўзидаги энг кучли хусусиятни юзага чиқариб рақибни енгмоқчи бўлади. Шу билан бирга, мазкур хусусиятдан озгина бўлса ҳам рақибида борлигини билса, шарманда бўлмай деб, ортиқча мақтанимасдан, ҳадиксириб туради. Ушбу тортишувда эса, дунёнинг ҳаммаси тўпланиб келганда ҳам Қуръон сураларидан биттасига ўхшаш сурани ҳеч қачон келтира олмаслиги таъкидлаб айтилмоқда. Қуръоннинг кичик сураси уч оятли бўлиб, қисқа сура ҳисобланади. Ушбу оятда ҳеч бўлмаса, ана шу уч оятли кичик сурага ўхшаш сура келтириш талаби бор. Агар У ҳақиқий илоҳий қалом бўлмаганида, бу даражада очик, ожиз қолдирувчи сўз айтмаган бўлар эди. Иккинчи тарафдан, мана, минг тўрт юз йилдан ошдики, ҳеч ким бу чақириқни рад қила олмаяпти. Қайтага, арабларнинг ўзи ҳам ўз тилларида ожизлашиб кетди ва кетмоқдалар.

Қуръони Каримнинг илоҳий китоблигига шак-шубҳа билдирувчилар бу даъволарини ҳеч қачон тасдиқлай олмайдилар, тасдиқлай олмасликлари аниқ ҳам. Демак, дўзахдан қўрқсинлар. Иймон келтирсанлар. У дўзахнинг ёқиғиси одамлардан ва тошлардан бўлади. Одамлар ўзлари ёнаверса, азобнинг алами унча баланд бўлмай қолади деб, янада қаттиқ иситиш учун, тош ҳам ташлаб қўйилган. Бу дўзах кофирлар учун тайёрлаб қўйилгандир. Қуръонни инкор қилувчилар эса, айни кофирлардир.

Кофирларга шундай қаттиқ азоб бўлиб турган бир пайтда мўмин-мусулмонлар жаннатда роҳат-фароғатда бўладилар. Уларнинг саодатли ҳолларини келаси оят баён қиласи:

**وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّهُمْ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَرُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ شَمْرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلٍ وَأَتُوا
بِهِ مُتَشَبِّهًا وَلَهُمْ فِيهَا آزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَلِيلُونَ**

25. Иймон келтирган ва солиҳ амаллар қилғанларга, улар учун остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар борлигининг башоратини бер. Қачонки уларнинг мевасидан баҳраманд бўлсалар, бундан аввал ҳам ризқланган эдик, дерлар. Уларга ўхшаш нарсалар берилгандир. Уларга у ерда покиза жуфтлар бор ва улар у ерда абадий қолурлар.

Ушбу ояти қаримада Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло Ўз Пайғамбари Мұхаммад алайҳиссаломга хитоб қилиб, иймон келтирган ва солиҳ амал қилғанларга башорат – суюнчилик хабар беришни буюрмоқда. Демак, дараҳтлари остидан анҳорлар оқиб турувчи жаннатга кириш учун иймон келтириш, яъни, Аллоҳга, Пайғамбарга, Қуръонга ва иймон келтириш лозим бўлган бошқа нарсаларга иймон келтириш ҳамда амали солиҳларни, яъни, Қуръон ва суннатда яхши деб таърифланган ишларни қилиш зарурдир.

Аҳли жаннат фақат жаннатга кириш билан қифояланиб қолмайдилар, балки у ерда турли ноз-неъматларга сазовор бўладилар. Жумладан:

«Қачонки уларнинг (яъни жаннатларнинг) мевасидан баҳраманд бўлсалар, бундан аввал ҳам ризқланган эдик, дерлар. Уларга ўхшаш нарсалар берилгандир».

Яъни, бу дунёда баҳраманд бўлган меваларига ўхшаш мевалар берилгандир. Аммо бу ўхшашлик фақат исми ва шаклида, жаннат меваларининг таъми эса, бошқа. Шаклининг ўхшашлиги шунинг учунки, банда бу дунёда тотиб юрган лаззатли неъматни жаннатда ҳам кўрса, севинади. Таъмини туттанды эса, кутганидан зиёда лаззатли экани аён бўлади.

Улуғ саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу:
«Жаннатдаги нарсаларнинг бирортаси бу дунёнига ўхшамайди, фақат исми ўхшashi мумкин», деганлар.

Яна,

«уларга у ерда покиза жуфтлар бор».

Ҳар жиҳатдан покиза жуфтлар бордир. Чунки жаннат ҳурлари алоҳида яратилгандир. Ушбу неъматларнинг лаззати ва ҳузурбахшлигининг зиёдалиги уларнинг бардавомлигига ҳамдир. Шунинг учун ҳам, оятда айтилганидек,

«улар у ерда абадий қолурлар».

Ўтган оятларда Аллоҳ таоло мунофиқ ва коғирларнинг ҳақиқий ҳолини баён қилиш учун олов ёққан одамни ва ёмғирда қолган одамни зарбулмасал қилиб келтирди. Шунингдек, бошқа сура ва оятларда ҳам ушбу услубни ишлатиб, жумладан, ўргимчакни ва пашшани мисол қиласи. Коғир ва мунофиқлар бундай

мисол келтиришдан ҳам бир нүқсон топмоқчи бўлишади. Қуръон борлиқни яратган Аллоҳнинг қаломи бўла туриб, бунда пашша, ўргимчак каби, улар назарида арзимас туюлган жонзотларнинг зикр этилиши истехзоларига сабаб бўлган бўлиши мумкин. Оқибатда, улар турли гап-сўзлар тарқатишган. Жумладан: «Аллоҳ, бу мисолни келтиришдан нимани ирода қиласди?» дея бошлашган.

Улуғ тобеъийнлардан Қатода розияллоҳу анҳу деганларки:

«Аллоҳ, Ўз китобида пашшани ва ўргимчакни зикр қилганда залолат аҳли: «Аллоҳ, буни зикр этиб, нимани ирода қиласди?» дейишган ва Аллоҳ, қуйидаги оятни туширган:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحِيٌّ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعْدَهُ فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ كَانُوا إِمْنَاعِيْنَ فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا آأَرَادَ اللَّهُ بِهِنَّا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا أَفْنَيْنَاهُمْ﴾

26. Албатта, Аллоҳ чивин ёки ундан устунроқ нарсани мисол келтиришдан уялмас. Иймон келтирганлар, албатта, у Робилиаридан келган ҳақлигини билурлар. Аммо куфр келтирганлар: «Аллоҳ, бу мисолдан нимани ирода қиласди?» – дерлар. У ўша билан кўпчиликни залолатга кеткизар ва кўпчиликни ҳидоятга солар. У ўша билан фақат фосиқларнигина залолатга кеткизар.

Кофиirlар ва мунофиқлар истехзо қилиш ўрнига ақлни ишлатганларида эди, Аллоҳ таолонинг чивин ёки пашша сингари жуссаси кичик нарсаларни мисол қилиб келтириши ожизлиқдан бўлмай, балки улкан қудратдан далолат эканини билар эдилар. Чунки, коинотни яратган Аллоҳ таоло ўша қудрати ила чивинни ҳам, ҳатто ундан кичик нарсаларни ҳам яратгандир. Моҳият нарсанинг жисмида эмас, балки ундаги ҳаётдадир. Хўп, ана, чивин шунчалик арзимас нарса бўлса, унга Аллоҳдан бошқа ким ҳам ҳаёт ё жон бера олади? Дунёдаги барча кучлар тўпланиб, Аллоҳ яратган бирорта улкан жуссали ҳайвонни ярата олмаганларидек, битта чивинни ҳам ярата олмайдилар. Зарбулмасалдан мақсад кишилар қалбини синаш, уларни имтиҳон қилишдир. Одамлар эса, бундай зарбулмасалдан кейин икки хил муносабатда бўладилар:

1. Иймон келтирганлар зарбулмасалдан ибрат ва ваъз-насиҳат оладилар, Аллоҳнинг қудратига яна бир бор қойил қоладилар. Ҳамда

зарбулмасал Роббилиаридан келганини, унинг ҳақлигини биладилар. Иймонлари янада зиёда бўлади.

2. Куфр келтирганлар эса, Аллоҳнинг нуридан, иймондан бебаҳра бўлганликлари учун, бу улкан ҳақиқатни англаб-тушуниб етмайдилар. Аллоҳ таолога нисбатан беодоблик қиласидилар.

«Аллоҳ бу мисолдан нимани ирода қиласи?» – дерлар.

Беодобларча берилган бу саволга оятнинг ўзида очик-оидин жавоб бор:

«У ўша билан кўпчиликни залолатга кеткизар ва кўпчиликни ҳидоятга солар».

Демак, зарбулмасал – синов: у ҳар кимга ҳар хил таъсир қиласиди. Эси бор одам ундан фойда олиб, иймони мустаҳкамланади. Ақли шайтоннинг қўлида бўлганлар эса, уни масхара қилиб, куфрида яна чуқур кетади. Куфрида чуқур кетадиганлар фосиқлардир. Одатда, «фосиқ» деб гуноҳ ишларни қилган мусулмонларга айтилади. Фисқ сўзи, уламолар истилоҳида, гуноҳи кабира қилиб ёки кичик гуноҳларда бардавом бўлиб, Аллоҳнинг амридан чиқишидир. Қуръони Каримда эса, мавзуга қараб, кофир ва мунофиқларни ҳам баъзан фосиқ дейилади.

Келгуси оятда ўша фосиқ – кофиру мунофиқларнинг сифатлари зикр қилинади:

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِسْتَقِدِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمْرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوْصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

27. Улар Аллоҳнинг аҳдини боғланганидан сўнг бузадиган, Аллоҳ боғланишга буюрган нарсаларни кесадиган, ер юзида фасод қиласидиган зотлардир. Ана ўшалар ютқазувчилардир.

Ушбу оятда Аллоҳ кофир ва мунофиқларнинг учта катта сифатини келтирган.

Биринчи сифат:

«Аллоҳнинг аҳдини боғланганидан сўнг бузадиган...»

Яъни, ҳар бир банданинг Яратган билан боғлаган аҳди бор. Кофир ва мунофиқлар ўша аҳдни бузиш билан бошқалардан ажраб туради. Бу аҳд кўп нарсаларда боғланган, жумладан:

а) ҳар бир бандя яратилиш чоғида Аллоҳ унинг табиатига диндорликни соглан, кофир ва мунофиқлар ўша табиатга хилоф чиқадилар;

б) Аллоҳ таоло одам боласини Ўзининг ердаги халифаси қилган, улар бу аҳдни бузиб, халифаликка хиёнат қиласидилар;

в) ҳар бир шариат келганда, Аллоҳ Ўзидан бошқага сифимаслик аҳдини олган бўлса ҳам, кофир ва мунофиқлар хиёнат қиласидилар. Шунингдек, фосиқлар, яъни, кофир ва мунофиқлар ҳаётларида Аллоҳнинг шариатига амал қилиш, унинг кўрсатган йўлидан юриш каби нарсаларга боғланган аҳдларини бузадилар.

Иккинчи сифат:

«Аллоҳ боғланишга буюрган нарсаларни кесадиган...» Аллоҳ кўп нарсаларни, жумладан, қариндошлиқ алоқаларини боғлашга, инсоний алоқаларни боғлашга, иймон ва диндошлиқ алоқаларини боғлашга... ва ҳоказо ишларга буюрган. Фосиқ – кофир ва мунофиқлар ушбу алоқаларни ҳам кесадилар.

Учинчи сифат:

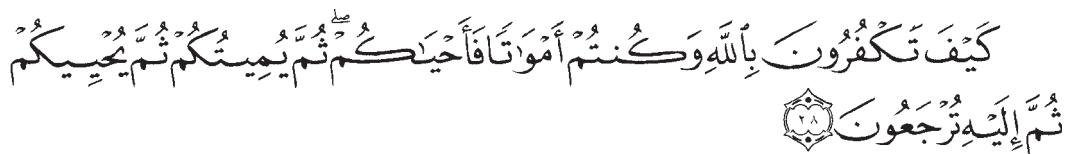
«Ер юзида фасод қиласидиган...»

Фасоднинг тури жуда кўп. Жумладан, юқоридаги икки сифат ҳам ер юзини фасодга тўлдирадиган сифатлардан ҳисобланади. Аммо энг катта фасод борлиқни яратувчи Зот бўлмиш Аллоҳ таоло кўрсатган йўлни тарк этиб, бошқача яшашга ҳаракат қилишдир. Ҳамма фасод шундан келиб чиқади.

Мазкур сифатлар нима натижага элтади? Шундай сифатдаги кишилар, албатта, ютқазадилар. Бу дунёларини ҳам, у дунёларини ҳам ютқазадилар.

«Ана ўшалар ютқазувчилардир».

Келаси оятда кофирлар ҳақида учинчи шахс сифатида гап юритишидан бевосита уларнинг ўзларига хитоб қилишга ўтилади.

28. Аллоҳга қандай куфр келтирасизлар? Ва ҳолбуки, жонсиз эдингиз, У сизга жон берди, сўнгра жонингизни оладир ва яна тирилтирадир ва сизлар Унга қайтажаксизлар.

Ушбу оятда кофирлик нақадар ёмон нарса эканлиги очиқ-оидин далиллар билан исбот қилинмоқдаки, заррача ақли бўлган одам бу далиллардан сўнг мўмин бўлмай иложи йўқ. Ҳар бир инсон ўйлаб кўрса, бир вақтлар жонсиз эди, ҳаётнинг асари йўқ эди, ўлик ҳукмида эди. Бир вақт келиб унда жон пайдо бўлди,

ҳаёт асари кирди. Хўш, бу жонни унга ким берди? Жавоб битта: унга жонни Аллоҳ берди. Аллоҳ берган жон билан тирик туриб, Аллоҳни қандай инкор этасан? Қандай қилиб унга куфр келтирасан?!

Ҳаётда инсон балки унга жон қаердан келганини ўйлашга кўп ҳам рафбат қилмас, лекин оятда эста солинаётган ишга – «**сўнгра жонингизни оладир**»га тан бермай иложи йўқ. Дунёнинг энг ақллисиман деган коғир ҳам ўлим олдида ноилождир. Абадий яшаб қолмаслигини билади, ўлимга бош эгади. Хўш, бир куни барибир Аллоҳ жонингни олар экан, қандоқ қилиб Аллоҳни инкор этасан, қандоқ қилиб унга куфр келтирасан?!

Сўнгра, Аллоҳ яна инсонни қайта тирилтиради. Бу иш қиёмат кунида амалга оширилади. Коғирлар бу босқичга ишонмай, тортишадилар. Лекин хужжат-далиллар уларнинг бу қайсаликлари ҳам беҳуда эканини кўрсатади. Жумладан, инсонни йўқдан бор қилиб, жон ато этган Аллоҳ барчанинг жонини яна ўзига қайтариши жуда ҳам осондир. Шундай экан, қандай қилиб улар Аллоҳни инкор этадилар, унга куфр келтирадилар?!

Оятнинг охирида:

«Ва сизлар Унга қайтажаксизлар», дейилади.

Аллоҳга қайтиш ҳақ экан, қандай қилиб улар Аллоҳни инкор этадилар, унга куфр келтирадилар?!

Келгуси ояти каримада Аллоҳ таолонинг ўлган одамларни қайта тирилтиришга қодир эканлигини исботловчи васфлари зикр қилинади.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ أَسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّنَهُنَّ
 سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

29. У сизлар учун ер юзидағи барча нарсаны яратган Зот. Сўнгра осмонга юзланди ва уларни еттита қилиб тўғрилади. Ва У ҳар бир нарсаны билувчи Зотdir.

Ер юзидағи барча нарсанинг инсон учун яратилгани ҳақидаги хабар инсонни улуғлашдир. Модомики, бу дунёдаги ҳамма нарсаны Аллоҳ инсон учун яратган экан, демак, инсон ҳамма яратилганларнинг улуғидир. Ер юзида инсондан улуғ махлук йўқ. Инсон Аллоҳнинг ер юзидағи халифаси. Махлукотлардан бирортаси инсондан устун бўлиши мумкин эмас. Ҳамма нарсалар инсон учун, инсоннинг саодати учун бўлиши керак.

Аллоҳ дунёдаги жамики нарсаларни инсонга ҳадя этган экан, инсон ҳам, ўз навбатида, ўша неъматларни берган Зотта шукр қилиб яшамоги лозим.

Хол шундай экан, қандай қилиб улар Аллоҳни инкор этадилар ва унга қуфр келтирадилар?! Аллоҳ таоло дунёдаги жамики нарсаларни йўқдан бор қилиб яратган экан, ўлган инсонни қайта тирилтира олмасмиди?!

Оятнинг охирида:

«Ва У ҳар бир нарсани билувчи Зотдир», деб таъкидланмоқда. Ҳакиқатан шундай. У кофирларнинг ишларини ҳам билиб турибди. Улар У Зотдан қўрқмайдиларми?! Нималарига ёки кимларига ишониб Аллоҳни инкор этадилар ва унга қуфр келтирадилар?!

Келаси оятларда Аллоҳнинг амрига бўйсунмаслик ва қайтарганидан қайтмасликнинг оқибатини баён қилиш учун Одам алайҳиссаломнинг қиссаси келтирилади. Қиссанинг тафсилига киришишдан аввал, умуман, Қуръони Каримдаги қиссалар нима, ундан қандай мақсадлар кўзланганини қисқача тушуниб олишимиз керак. Чунки, бундан кейин қиссалар кўп келади. Шунинг учун, умумий тушунча зарур.

Қуръони Каримда қиссалар турли жойларда ва турли муносабатлар билан келади. Ўрнига ва мавзуига қараб, қисса ҳам ўзгариб туради. Баъзиларга такрор бўлиб туюлган қиссалар, аслида, ҳар жойда алоҳида ўзгача маъно биддиради ва турли мақсадларда ишлатилади.

Пайғамбарлар қиссаси иймон йўлидаги тинимсиз курашнинг узок йўлини акс эттирувчи баёнотдир. Ўтганлар ҳаётида иймон учун кураш қандай борганини, оқибат нима бўлганини билиш келажак авлод учун ибрат бобида ниҳоятда муҳимдир. Шу боисдан ҳам, Аллоҳ таоло Пайғамбарлар қиссаларига алоҳида эътибор беради ва Қуръони Каримда улардан йигирма бешталарининг қиссаларини келтиради. Бу ўринда биринчи инсон ва биринчи Пайғамбар бўлмиш отамиз Одам алайҳиссаломнинг қиссалари баён этилади:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ
فِيهَا وَيُسْفِكُ الْمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ حَمْدًا وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا نَعْلَمُونَ

30. Эсла, вақтики Роббинг фаришталарга: «Мен ер юзида халифа қилмоқчиман», – деди. – Улар: «Унда фасод қиласиган, қон тўқадиган кимсани қилмоқчимисан? Ва ҳолбуки, биз Сенга тас-

бих, ҳамд айтиб ва Сени улуғлаб турибмиз», – дедилар. У: «Мен сиз билмаганни биламан», – деди.

Ушбу оятдан маълум бўляптики, Аллоҳ таоло Одамнинг Ўзининг ер юзидағи ўринбосари – халифаси бўлишини ирова этган экан. Демак, инсонга улкан ишонч билдирилган, у улуғ Аллоҳнинг халифаси бўлишдек олий мақомга лойиқ кўрилган. Бундай марҳаматнинг ўзига яраша буюк масъулияти ҳам бор. Инсон шуни англаган ҳолда, уни халифа қилиб қўйган Зотнинг топшириқларини бажармоғи, яратган Зот муносиб қўрган олий мақомга доғ туширмасликка ҳаракат қилмоғи керак.

Фаришталарнинг:

«Унда фасод қиласидиган, қон тўқадиган кимсани қилмоқчимисан?» деган гапларидан маълум бўладики, улар ўзларигагина маълум тўйл билан инсон ер юзида фасод, бузғунчилик қилиши ва қон тўкишини билишган, айни чоғда, улар фаришталик табиати билан, ўзлари айтиб турган тасбиху ҳамдларни ва қилиб турган улуғлашларни ушбу маҳлуқотларнинг яратилиш мақсади, деб билишган. Аммо Аллоҳнинг илми бошқа, фаришталар буни билмайдilar.

«Мен сиз билмаганни биламан», деди Аллоҳ таоло.

Яъни, одамлардан баъзиларининг бузғунчилик қилиши ёки қон тўкиши ер юзида халифа яратиш иродасига тўсиқ бўла олмайди. Шунингдек, фаришталарнинг тасбих ва ҳамд айтиб, Аллоҳни ҳамиша улуғлаб туришлари ҳам улардан бошқа мавжудотни яратишдан тўса олмайди.

وَعَلَمَ إِدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَكِ كَهْ فَقَالَ أَنْتُوْنِي بِاسْمَهُ هَؤُلَاءِ
 إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

31. Ва У Одамга исмларнинг барчасини ўргатди, сўнгра уларни фаришталарга рўбарў қилди. Кейин: «Агар ростгўйлардан бўлсангиз, анавиларнинг исмларини менга айтиб беринг», – деди.

Аллоҳ таоло одамни Ўзининг ер юзидағи халифаси қилаётган пайтда унга улуғ бир сирни берганлиги ушбу оятдан билиниб турибди. У ҳам бўлса, одамга исмларнинг барчасини ўргатишидир. Яъни, инсон ўзини ўраб турган барча ашёларнинг белгиси сифатида исмни, маънони ишлатади. Ҳис қилинадиган, жисмга эга бўлган нарсаларни фаҳмлаш учун нутқий рамзларни ишлатиш қудрати инсон ҳаётида энг улуғ қудратлардан бири ҳисобланади. Акс ҳолда, бирорга тоғни тушунтиromoқчи бўлсанг, уни тоғнинг олдига олиб

бориб, айлантириб кўрсатишдан ўзга чора бўлмасди. Агар Аллоҳ таоло инсонга ушбу қобилиятни бермаганида, ер юзида ҳаётни тасаввур қилиш қийин бўлар эди.

Ривоятларда келишича, бунинг исми от, буниси туже, манави қуёш, бу эса, юлдуз, деб ҳатто кичкина нарсаларгача ўргатилган. Яъни, одамнинг ер юзида халифа бўлишининг асосий сабабларидан бири – илм олишга истеъодининг борлигидир. Ҳозирда инсон илми ила борлиқнинг сирларини кашф этаётгани ҳам ўшандада берилган қобилият натижасидир.

Аллоҳ таоло одамга исмларнинг барчасини ўргатгандан кейин уларни фаришталарга рўбарў қилди ва ер юзида фасод қилувчи ва қон тўкувчи кимсани яратасанми, деган даъволаринг рост бўлса, ушбу нарсаларнинг исмларини менга айтиб беринглар, деди. Фаришталар у нарсаларга исм қўйишдан ожиз қолдилар ва ўз ожизликларини тан олиб:

قالَ لَهُمْ أَنَّا لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

32. Улар: «Эй пок Парвардигор! Бизда Сен билдиргандан бошқа илм йўқ. Албатта, Сенинг Ўзинг билувчисан ва ҳикматли Зотсан», – дедилар.

Фаришталар бу ерда юксак одоб мисолини кўрсатдилар. Билмаган нарсаларини, сўзсиз, билмаймиз, деб айтдилар. Билмаган нарласини тан олиб, вақтида «бilmайман» дейиши ҳам катта одоб, ҳам катта илм ҳисобланади.

Шунда Аллоҳ таоло Ўзининг ер юзидаги халифаси – одамнинг фазлини изҳор қилиш учун:

قَالَ يَكَادُمُ أَنْبِيَّهُمْ بِأَسْمَاءِهِمْ فَلَمَّا آتَيْنَاهُمْ بِأَسْمَاءِهِمْ قَالَ اللَّهُ أَقْلَلَ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مَغْيَبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا يُبَدُّونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْنُونَ

33. «Эй Одам, буларга у нарсаларнинг исмларини айтиб бер», – деди. Уларга ўша нарсаларнинг исмларини айтиб берган чогида, «Мен сизларга осмонлару ернинг ғайбини биламан ва сизлар беркитмагану беркитган нарсаларни ҳам биламан демабидим», – деди.

Шу билан Одамнинг фаришталардан устунлик тарафи намоён бўлди. У ҳам бўлса, илм-маърифат. Инсон ер юзида фасод қилиши,

қон тўкиши ҳам мумкин, неъмати илоҳий бўлмиш илмни ўз ўрнида ишлатиб, фаришталардан устун бўлиши ҳам мумкин.

Ушбу мавқифда, хусусан, одамнинг фазли фаришталар кўз олдида намоён бўлгандан кейин Аллоҳ, таоло фаришталарга қуидаги фармонни берди:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكِ كَمْ أَسْجَدُوا لِلَّادَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَأَسْتَكَبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَفِيرِينَ

34. Эсла, фаришталарга: «Одамга сажда қилинглар!» деганимизни. Бас, сажда қилдилар, магар Иблис бош тортди, мутакаб-бирлик қилди ва кофиirlардан бўлди.

Фаришталарга саждани буюриб, Аллоҳ Одамга улкан мартаба ато этди. Аммо бу сажда ибодат учун эмас, балки Одамни – Аллоҳнинг улуғ ижодини табриклиш маъносида эди.

Фаришталар дарҳол сажда қилдилар, чунки уларнинг фитратида Аллоҳнинг амрига исён қилиш хусусияти йўқ. Фақат Иблис сажда қилмади. Ушбу иборадан келиб чиқиб, баъзилар: «Иблис аслида фаришталардан эди, аммо амрга итоат этмай, одамга сажда қилмагани учун уларнинг сафидан чиқарилган», дейишиади. Аслида ундей эмас. Иблис асли жиндан бўлган, бу ҳақда оят бор. Қолаверса, Қуръони Карим оятида айтилганидек, фаришталарда Аллоҳнинг амрига исён қилиш табиати йўқ. Шундан, Аллоҳ, таоло фаришталарни Одамга сажда қилишга буюрган пайтда Иблис ҳам ўша жойда ҳозир бўлган, деб хуроса қилса бўлади.

Иблис билан инсон орасида душманлик шундан бошланади. Бу душманлик яхшилик вакили ила ёмонлик вакилининг курашига айланди.

Бунинг тафсилотини қиссанинг давомини васф қилувчи келгуси ояти карималарни ўрганиш давомида билиб оламиз.

وَقُلْنَا يَعَادُمْ أَسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَّا مِنْهَا رَغْدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا نَقْرَبَا هَذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

35. Ва: «Эй Одам, сен ўз жуфтинг ила жаннатда масқан топ. Унда нимани хоҳласаларингиз, енглар, ош бўлсин ва мана бу дарахтга яқин келманглар, бас, у ҳолда золимлардан бўласизлар», – дедик.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Одамга яна бир бор улуғ марҳамат қилди: жуфти Ҳаво билан унга жаннатдан жой ато этди ва у ерда фарофатда яшашини таъминлади.

«Мана бу дарахтга яқин келманглар», деганидан, уларга ҳамма нарсадан тановул қилишга рухсат бўлган-у, фақатгина битта дарахтдан тановул қилишга рухсат бўлмагани маълум бўлади. Бу – инсон ҳаётида ман қилинган нарсалар намунасиdir. Аллоҳ таолонинг инсонга баъзи нарсаларни ман қилиши – иродани мустаҳкамлаш учундир. Агар ман қилиш бўлмаса, инсон билан ҳайвоннинг орасида фарқ қолмайди. Инсон ўзига жон, ақл, илм берган Аллоҳга аҳду паймон қилган, ўша аҳду паймонга вафо қилиши учун унга сабр-матонат, ирова керак, бу нарсалар эса, ман қилиш билан ҳосил бўлади. Сабр-матонатли, иродали кишилар Аллоҳ ман қилган нарсалардан ўzlарини сақлаб турадилар. Ҳавои нафсига банда бўлганларнинг эса, ҳайвондан фарқи йўқ. Улар ман қилинган нарсадан ўzlарини тийиб тура олмайдилар.

Аллоҳ таоло жаннатдаги ҳамма меваларга рухсат бериб, фақат биттагина дарахт мевасини ман қилганидек, бу дунёда ҳамма нарса-га рухсат бериб, фақат саноқли нарсаларни – инсоннинг ўзига зарарли нарсаларни ман қилган.

Ман қилинган дарахт қайси дарахт эканлиги ҳақида узундан-узок тортишишлар бўлган. Ҳар ким ўзи билган дарахтнинг номини айтган ва ушбу гапни тасдиқлаш учун далил ва ҳужжатлар келтиради. Аммо тўғрисини айтганда, бирорвга ўша дарахтнинг исмини билиш билан фойда ёки билмаслик билан зарар етмайди. Агар уни билиш зарур бўлса, Аллоҳ Қуръонда ёки Пайғамбаримиз ҳадисларида айтган бўлур эди.

Аллоҳ таоло оятнинг охирида,
«Ва мана бу дарахтга яқин келманглар, бас, у ҳолда золимлардан бўласизлар», дедик, демоқда.

Шундан кўринадики, шариатнинг амридан чиқишлик зулм экан. Зулм эса, катта гуноҳ. Ким Аллоҳнинг айтганида юрмаса, у кимса золимлардандир.

فَأَرْزَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا أَهْبِطُوا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
 وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقْرٌ وَمَتَنْعِ إِلَى حِينٍ

36. Шайтон уларни ундан оздирди ва бўлган нарсаларидан чиқарди. Ва Биз: «Баъзингиз баъзингизга душман бўлиб тушинг-

лар, сизларга ер юзида қароргоҳ ва бир муддат ҳузур қилиш бордир», – дедик.

Шайтон Одам Ато билан Момо Ҳавони қандоқ қилиб йўлдан оздиргани бошқа оятларда баён қилинганд. Бу ерда суранинг умумий йўналишига қараб, фақат «**шайтон уларни ундан оздириди**», адаштириди, деб қўйилмоқда.

Оятнинг давомида:

«Ва бўлган нарсаларидан чиқарди», дейилмоқда.

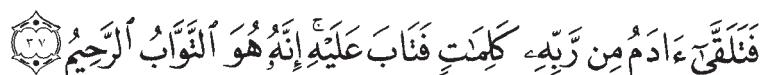
Бизнинг тилимизда бу жумла тўмтоқроқ чиқмоқда. Лекин Қуръон матнида жуда ҳам мўъжизакор жумладир. Баъзи таржимонлар, жаннатдан чиқарди, деб таржима қилишган. Лекин матндаги маъно айнан «икковлари бўлган нарсадан» сифатида келган. Бунда маъно уму-мийлашади. Жаннатдан, неъматдан, ҳузур-ҳаловатдан чиқарди... деяверса бўлади.

Шайтон васваса құлди, Одам ақдіни унұтди, иғво қаршиисида заифлашды, бұлар иш бўлди. Шунда илохий ҳукм чиқди:

«Баъзингиз баъзингизга душман бўлиб тушинглар».

Шундан буён инсон билан шайтон орасидаги душманлик бошланди ва бу душманлик қиёматтагча давом этажак. Аллоҳ уларга ер юзини қароргоҳ қилиб берди ва бир муддат – то қиёматтагча бунда қоладилар.

Одам ўзига келди, хатосини тушунди, тавба қилди. Бу қандоқ бўлгани бошқа оятларда баён этилган. Келаси оятда эса, қиссанинг ушбу мақомга муносиб қисми зикр қилинади:

37. Бас, Одам ўз Роббисидан сўзларни қабул қилиб олди, ке-
йин У Зот унинг тавбасини қабул қилди. Албатта, У тавбани қабул
қилувчи ва раҳимли Зотdir.

Тафсирчиларимиз, Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло шу пайтда Одам алайҳиссаломга илҳом орқали маълум сўзларни берди, Одам алайҳиссалом уларни қабул қилиб олиб айтди, шундан кейин Аллоҳ унинг гуноҳидан кечди, деб тушунтирадилар. Момо Ҳаво ҳам гуноҳ содир этилишида Одам Ато билан бирга бўлишига қарамай, бу мақомда зикр қилинмаганининг сабаби – у киши Одам алайҳиссаломга эргашганлиги учун Одамнинг зикри билан кифоя қилинди. Уламоларимиз, Одам алайҳиссалом Аллоҳ таолодан қабул қилиб олган калималар кейинроқ келадиган: «Роббана заламнаа анфусана» дея бошланувчи ёлбориш калималари эди, деганлар. Оятнинг охирида Аллоҳ таолонинг тавбани қабул қилувчилик сифати:

«Албатта, У тавбани қабул қилувчи ва раҳимли Зотдир», деб зикр қилинишидан ўша сўзларда тавба ўз аксини топғанлиги билиниб турибди.

قُلْنَا أَهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِّنْ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدًى إِلَّا حَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْرُنُونَ

38. Биз: «Ундан ҳаммангиз тушинг. Бас, Мендан сизга ҳидоят келажак. Ким Менинг ҳидоятимга эргашса, уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар», – дедик.

Яъни, Аллоҳ таоло:

«Ҳаммангиз жаннатдан тушинг», – деди.

Бу фармоннинг яна бир тақорланиши, таъкид учундир.

«Бас, Мендан сизга ҳидоят келажак».

Аллоҳдан бандаларига келадиган ҳидоят Пайғамбар ва илоҳий китоблардан иборат бўлади. Демак, Аллоҳ ҳидоятга йўллашини, Пайғамбар ва китобларини юбориб туришини аввал, бошданоқ айтиб кўйган. Одамлар ушбу илоҳий ҳидоятга бўлган муносабатларига қараб турли мартабаларга бўлинади.

«Ким Менинг ҳидоятимга эргашса, уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар».

Яъни, Ким Аллоҳнинг ҳидоятига – Пайғамбарига ва китобига эргашса, уларга келажакда ҳеч қандай хавф-хатар йўқ ва улар аввал бўлиб ўтган ишлардан хафа ҳам бўлмайдилар.

Ҳидоятга эргашмаганларнинг ҳолини келаси оят баён қиласи:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَلِدُونَ

39. Ва куфр келтирган ҳамда оятларимизни ёлғонга чиқарганлар эса, улар дўзах эгалариdir, улар унда абадий қолурлар.

Аллоҳнинг ҳидоятига эргашмаганларни Аллоҳ таоло лўнда қилиб, куфр келтирсанлар, деб қўя қолган. Уларнинг эришадиган оқибатлари аниқ: улар дўзахга тушадилар ва ўша ерда абадий қоладилар.

Эътибор қилинса, мазкур қиссада жуда кўп ибратлар бор, айримлари зикр қилиб ўтилди. Уламоларимиз яна бошқа ибрат ва ҳикматларни санашган. Ҳаммасини келтирамиз десак, гап чўзилиб кетади.

Охирги оятларда Аллоҳ таоло ҳидоят юбориши, унга ким эргашса, нажот топиб, ким куфр келтирса, дўзахга тушиши айтилди. Ке-

ласи оятларда Бани Исроилга нидо қилинади. Бу қавмга ўтмишда ҳидоят тушган, Пайғамбар юборилиб, илоҳий китоб нозил қилинган эди. Бунинг устига, Бани Исроил қавмидан баъзилари Қуръон тушаётган жойда – Мадийнаи Мунавварада мусулмонлар билан бирга яшар эдилар. Улар арабларнинг Авс ва Ҳазраж деган қабилаларига: «Яқинда охирзамон Пайғамбари чиқади, у Пайғамбарнинг бундай-бундай сифатлари бор, ўша Пайғамбарга иймон келтирамиз-да, сиз арабларнинг додингизни берамиз», дейишарди.

Мұхаммад алайҳиссалом Пайғамбар бўлганларида, яҳудийлар айтиб юрган сифатларни шу кишида кўриб, араблар иймон келтирдилар, аммо яҳудийлар ўзлари иймон келтирмадилар.

Пайғамбар алайҳиссалом бошлиқ мусулмонлар Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилиб, ерлик мусулмонлар билан дўст-биродар бўлиб, янги жамият қуриб яшай бошладилар. Натижада, яҳудийлар аҳли китоблик, маданийлик, иқтисодий юксаклик ва бошқа жиҳатдан афзалликларини йўқотдилар. Кечагина уларнинг оғзига қараб турадиган Авс ва Ҳазраж араблари бугун ўзлари янги илоҳий китоб (Қуръон) аҳлидан бўлиб, яҳудийларга гап ўргатадиган бўлиб қолдилар. Буни кўтаролмаган яҳудийлар янги динга, Пайғамбарга ва унга эргашганларга қарши турли душманликлар қила бошладилар. Аслини олганда, Мадийна яҳудийлари биринчи бўлиб мусулмон бўлишлари керак эди. Чунки, улар бу ишнинг бўлишини аввалдан яхши билар эдилар. Бу ҳақда гапириб ҳам юрар эдилар.

Кўйидағи оятлар ана ўша ҳолатларни эслатиб, уларга хитоб қиласи:

يَبْنِي إِسْرَئِيلَ أَذْكُرُوا نَعْمَتَ اللَّهِ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِنَّ

فارهبون

40. Эй Бани Исроил, сизга берган неъматларимни эсланг ва Менга берган аҳдингизга вафо қилинг. Мен ҳам сизга берган аҳдимга вафо қилурман. Ва Мендангина қўрқинг.

«Бани Исроил» дегани, Исроил фарзандлари, демақдир. Яъқуб алайҳиссаломнинг лақаблари «Исройл» бўлган. Аллоҳ таолонинг:

«Сизга берган неъматларимни эсланг», дейишидан, ҳаммага берган неъматларидан Бани Исроилга ҳам бергани, аммо буларга бошқалардан устун неъматларни ҳам берганини тушуниш керак. Бу неъматлар келажак оятларда зикр қилинади. Бошқалардан ортиқ неъматларга сазовор бўлганлар кўпроқ шукр қилишлари лозим эди.

«Менга берган аҳдингизга вафо қилинг».

Бани Исройлнинг Аллоҳга берган аҳдолари кўп, улар келажак оят ва сураларда зикр қилинади. Ўша аҳдолардан бири, улар Аллоҳ таолодан келадиган ҳидоятга эргашишлари керак эди. Ушбу оятлар тушаёттан пайтдаги Аллоҳ таолодан келган ҳидоят эса, Муҳаммад алайҳиссалом ва Қуръони Каримдир. Демак, Бани Исройл аҳдига вафо қилганида, уларга эргашмоғи лозим эди.

«Мен ҳам сизга берган аҳдимга вафо қиласман» дегани – гуноҳларингизни мағфират қилиб, жаннатга киритаман, деганидир.

«Ва Мендангина қўрқинг».

Мендан бошқадан қўрқманг.

Келгуси ояти карималарда Аллоҳ таолонинг Бани Исройлга қарата қилаёттан нидоси давом этади.

وَإِمْنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْرُفُوا بِعَابِتِي
شَمَّانَاقِيلَا وَإِيَّى فَاتَّقُونَ

41. Ва сиздаги нарсани тасдиқловчи қилиб туширган нарсамга иймон келтиринг. Үнга биринчи куфр келтирувчи бўлманг. Менинг оятларимни оз баҳога сотманг ва Менгагина тақво қилинг.

Аллоҳ таоло Бани Исройлга қилаёттан хитобида давом этиб, уларни Қуръони Каримга иймон келтиришга чақирмоқда:

«Ва сиздаги нарсани тасдиқловчи қилиб туширган нарсамга иймон келтиринг».

Оятда Қуръони Карим яҳудийларда бор нарсани, яъни, Тавротни тасдиқловчи, деб васф қилингапти. Ҳақиқатан, Қуръон илоҳий китоблар силсиласининг охиридир. Аввалги самовий китоблар ҳам, Қуръони Карим ҳам Аллоҳ тарафидан келгандир. Қуръон сўнгти китоб бўлгани учун ўзидан аввалигарни, жумладан, Тавротни ҳам тасдиқловчи бўлиб келган. Шу билан бирга, инсониятга яхшилик йўлини кўрсатувчи бўлиб келган. Шундай экан, Бани Исройл биринчилардан бўлиб Қуръонга иймон келтириб, Исломга кириши зарур. Уларни Аллоҳ:

«Үнга биринчи куфр келтирувчилардан бўлманг», деб Қуръонга куфр келтиришдан қайтаряпти. Қаранг, бир оятнинг ўзида ҳам иймон келтиришга буйруқ, ҳам куфр келтирмасликка амр бор!

Бани Исройл қадимдан мол-дунёга ўч бўлганлигидан Аллоҳ таоло уларнинг табиатларига мос лафз ишлатган:

«Менинг оятларимни оз баҳога сотманг».

«Оз баҳо» деб мол-дунё назарда тутиляпти. Бани Исройлнинг

катталари ёлғон фатволар бериб, турли диний хизматлар эвазига мол-дунё түплашар эди. Бундан бошқа, молу дунё түплаш илинжида амалга оширадиган ишлари ҳам бор эди. Улар, Исломни қабул қилсалар, ўшандай дунёвий манфаатлардан маҳрум бўлиб қолишдан қўрқдилар. Улар мусулмон бўлсак, раҳбарлик, мансабдорлиқдан ажраб қоламиз, дедилар. Иймон олдида дунёning ҳаммаси ҳам бир пулга тенг келмаслигини билмадилар.

«... ва Менгагина тақво қилинг», дейди Аллоҳ таоло оятнинг охирида. Бунинг маъноси – Мендан шундай қўрқингки, бу қўрқинч сизни амрни бажо келтирадиган, қайтаргандан қайтадиган қилсин, деганидир.

Ўтган азизлардан Толқ ибн Ҳабиб тақвони бундай таърифланлар: «Тақво – Аллоҳнинг раҳматидан умидвор бўлиб, унинг нури илиа Үнга тоат қилмоқлик ва Аллоҳнинг азобидан қўрқиб, унинг нури илиа қайтарган ишларни тарқ қилмоқлиқдир».

Кейинги оят ҳам Бани Исроилга хитобдир:

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَطْلِ وَتَكُنُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

42. Ҳақни ботилга аралаштирманг ва ўзингиз билиб туриб ҳақни беркитманг.

Яҳудийлар ўзларининг узоқ тарихлари давомида доимо ҳақни ботилга аралаштириб келганлар. Шу билан бирга, улар доимо ҳақни беркитиб келганлар. Бу хусусда ҳали кўпгина оявлар ўқиймиз. Улар бу ишлари илиа фитна қўзиб, инсонлар ўртасида низо чиқариб юрадилар.

«Ҳақни ботилга аралаштириш» жумласидан, Исломнинг ҳақ экани ойдинлашади. Буни яҳудийлар ҳам билишади. Билиб туриб, унга яҳудийликни аралаштириб юборишади.

Шунингдек, **«билиб туриб ҳақни беркитиши»** деганда Мухаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликлари ҳақ эканини, Қуръони Карим ҳақ эканини билиб туриб, уни беркитишлари ҳам киради.

Кейинги оятда Аллоҳ таоло иймон карвонига қўшилишга, сафда туришга, фарз бўлган ибодатларни адо қилишга буюради.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَءَاتُوا الزَّكُوَةَ وَأَرْكَعُوا مَعَ الرَّكَعَيْنَ

43. Намозни тўқис адо қилинг, закот беринг ва рукуъ қилувчилар билан рукуъ қилинг.

Яъни, эй Бани Исроиллар, мусулмонлар ўқийдиган намозни сиз ҳам мусулмон бўлиб ўқинг, улар молларининг закотини берганидек, сиз ҳам беринг ва жамоат намозларида қатнашиб, рукуъ қилувчилар билан бирга рукуъ қилинг.

Сўнгра, яхудийларнинг, хусусан, уларнинг диний олимларининг, одамларни иймонга, яхшиликка чақириб туриб, ўзлари ўша чақириққа амал қилмаётганлари фош этилади ва инкор қилинади. Бу умумий қоида бўлиб, ҳаммага тегишилидир.

44. Одамларни яхшиликка чорлаб туриб, ўзингизни унутасизми? Холбуки, китобни тиловат қиляпсиз-ку. Ақлни ишлатмайсизми?!

Маълумки, яхудийлар ва хусусан уларнинг диний олимлари аҳли ширк бўлган арабларни самовий динга, янги келадиган Пайғамбарга эргашишга, китобга амал қилишга, Аллоҳга берган аҳдоларига вафо қилишга ва бошқа кўпгина яхшиликларга чорлар эдилар. Вақти етиб, Аллоҳ Қуръони Каримни тушириб, Муҳаммад алайҳиссаломни охирзамон Пайғамбари қилиб юборганда, араб мушрикларидан кўплари иймон келтирдилар, аммо яхудийлар ўзларини уннутиб, кофир бўлдилар. Аслини олганда, улар иймонга аввалроқ киришлари керак эди. Чунки улар Аллоҳ таоло томонидан туширилган Таврот китобини тиловат қилиб турадилар. Унда эса, сўнгти Пайғамбар келиши тўғрисида хабар бор эди. Китобни, яъни, илоҳий китобни тиловат қилиб, одамларни яхшиликка чорлаб туриб, ўзини уннутиш ақлдан эмас эди. Шунинг учун, Аллоҳ таоло ояти карима охирида:

«**Ақлни ишлатмайсизларми?!**» дея хитоб этиб, уларни ақлсизларга тенглаштиряпти.

Аввал айтиб ўтганимиздек, бу ояти каримадаги хитоб фақат Бани Исроилга хос эмас, балки ҳаммага тегишилидир. Айтганига амал қилмайдиган дин уламолари ҳар бир уммат учун катта оғатдир. Эътиборни жалб қиладиган, диний тус берадиган кийим кийиб олиб, чиройли-чиройли сўзларни танлаб, ширали овоз ила амри маъруф, наҳий мункар қилиб, аммо айтганига ўзи амал қилмайдиганлар ҳар бир жамиятдан топилади. Айниқса, динни ўзларига касб қилиб олганлар хавфли. Улар эгаллаб турган мақомларини бой беришдан қўрқиб, ҳар қандай пасткашлик қилишга тайёрлар. Уларнинг офати ҳаммага уради. Касофати умумийлашади. Дин номидан, Аллоҳни, иймонни аралаштириб яхшиликка чақирадиган, лекин ўзи унга хилоф иш тутадиганлар кишиларнинг қалбларидағи ҳис-туйфуларини оёқос-

ти қиласылар, фикрларини остин-устин қилиб, қалбларида ақийда ёққан шуғлани үчириб, иймон нурини кеткизадилар. Шунинг учун ҳам, илмиға амал қилмайдиганларнинг бу дунёю у дунёда азоб-уқубатлари улкан бўлади.

И мом Аҳмад Пайғамбар алайҳиссаломдан ривоят қилган ҳадиси шарифда:

«Аллоҳ таоло қиёмат куни саводсизларни уламоларни ҳимоя қилмаган нарсалардан ҳимоя қиласи», дейилган. Баъзи ривоятларда:

«Аллоҳ илмсиз кишини етмиш марта мағфират қилганда, олимни бир марта мағфират қиласи», дейилган.

И мом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Қиёмат куни бир кишини дўзахга келтириб ташланади, шунда қорнидаги нарсалар ташқарига отилиб чиқади, у дўзахда ўз қорнидан чиққан нарсалар атрофида худди тегирмонни айлантирадиган эшак сингари айланиб юради. Дўзахилар уни ўраб олиб:

«Эй фалончи, сенга нима мусийбат етди? Бизга амри маъруф, наҳий мункар қилмаганмидинг?» - дейишади. Шунда у:

«Сизларни яхшиликка чорлар эдим-у, ўзим қилмас эдим, ёмонликдан қайтарар эдим-у, ўзим қилардим», дейди», деганлар.

И мом Аҳмад Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ривоят қиласылар:

«Исро кечасида лаблари оловдан бўлган қайчилар билан қирқилаётган кишиларнинг олдидан ўтдим. «Анавилар кимлар?» деб сўрадим. «Умматингдаги аҳли дунё ваъзхонлар. Одамларни яхшиликка чорлаб, ўзларини унугланлар ва ҳолбуки китобни ўқирдилар, ақлни ишлатмайдиларми?» дейишди». Аллоҳ шундай оқибатдан йи сақласин.

Айтганига амал қилиш, ақийдага мувофиқ юриб-туриш осон иш эмас. Бунинг учун сабр-матонат, тиришқоқлик керак. Энг мұхими – доимо Аллоҳ таолога боғлиқ бўлишлик талаб этилади. Шу боисдан ҳам, келажак оятда Бани Исроилни алоҳида ва ҳаммани омматан сабрга, Аллоҳга боғлиқ бўлишга чақирилади:

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْحَسِينِ

45. Сабр ва намоз ила ёрдам сўранг. Ва албатта, у нафси синиклардан бошқаларга жуда катта ишдир.

Биз, ёрдам сўранг, деб таржима қилган ибора араб тилида «истаъийну» деб келган. Бу сўзнинг маъноси бир ишга уриниб туриб, яна қўшимча ёрдам сўрашни англатади. Демак, мусулмон киши ҳар бир ишга астойдил уринади ва шу уриниш билан бирга, Аллоҳдан

ёрдам сўрайди. Сабр ҳам, кўпчилик хаёл қилганидай салбий маънода, яъни, нима бўлса ҳам сабр қиляпман, деб жим-ҳаракатсиз туриш эмас, балки Аллоҳнинг айтганини бажариш жараёнида дуч келадиган мاشаққатларни енгишдаги сабрdir. Энг бош сабр ҳавои нафсни, роҳат-фароғатни, мансабни тарк қилиб, Аллоҳнинг айтганига юришга чидамдир.

Намоз эса, баңдани Аллоҳга боғлаб турувчи нарса бўлиб, инсон намоз орқали қувват, матонат, чидам ва бардошга эришади. Пайғамбар алайҳиссалом қачон бошларига қийин иш тушса, намоз ўқишига шошилар эдилар.

Келаси оятда юқорида мадҳ этилган нафси синиқ кишиларнинг сифатлари келади:

الَّذِينَ يُطْنِبُونَ أَهْمَمَ مُلْقُوْرَبِهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَجِعُونَ

46. Улар албатта Роббиларига рўбарў бўлишлари ва албатта Унга қайтиб боришларига ишонган зотлардир.

Ушбу ишонч, яъни, бир кун келиб Яратганга рўбарў бўлишга очиқ-ойдин ишониш, охиратда Парвардигорнинг ҳузурига албатта қайтиб борилишига очиқ-ойдин ишониш инсонни сабрга чақиради, тақво қилишга, Аллоҳнинг айтганига юришга чорлади.

Келаси оятдан яна Бани Исроилга нидо янгиланади:

يَبْنِي إِسْرَائِيلَ أَذْكُرُ وَأَنْعَمْتِ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

47. Эй Бани Исроил, сизга берган неъматларимни ва Мен сизларни оламлардан афзал қилиб қўйганимни эсланг!

Ўша пайтларда Пайғамбарлар, илоҳий китоблар ва бошқа афзаликлар Бани Исроилга берилган эди. Лекин улар бу неъматларга шукр этмадилар, аҳдга вафо қилмадилар. Шундан сўнг Аллоҳ, уларни лаънатлади, ғазаб қилди ҳамда уларга хорлик ва зорликни раво кўрди.

Бу оятда уларнинг афзал бўлганликларини эслатишдан мақсад — Исломни кўрсалар, иймон йўлига юрсалар, яна ўша афзаликларга қайтиб эришишлари мумкинлигини эслатишидир.

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ
وَلَا هُمْ يُنَصَّرُونَ

48. Бир жон бошқа жондан ҳеч нарсани адо қила олмайдиган, ундан шафоат қабул қилинмайдиган, ундан түлов олинмайдиган ва уларга ёрдам берилмайдиган кундан қўрқинг.

Ушбу ояти каримада татърифланган кун – қиёмат кунидир. У кунда ҳар бир жон ўзи билан ўзи овора бўлиб қолади. Аллоҳнинг қонуни – шу. Ҳар ким қилганига яраша тортади. Адолат ҳам шу-да ўзи.

У кунда иймонсизлар ва яхши амал қилмаган кимсалар ҳақидаги шафоатлар ҳам қабул қилинмайди. Орага тушадиган зот топилмайди. У кунда иймонсизлардан ва яхши амал қилмаганлардан түлов ҳам олинмайдики, улар уни тўлаб қиёматнинг азобидан қутулиб қолсалар.

У кунда иймонсизлар ва яхши амал қилмаганлар ўзларига ёрдам берадиган ёрдамчини топа олмайдилар.

Келаси оявларда Аллоҳ, таоло Бани Исроилга берган неъматларини бирма-бир эслатиб, улар бу неъматларни қандай кутиб олганини ҳам баён қиласди:

وَإِذْ تَحِينَاهُم مِّنْ إِلٰي فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَّهَّبُونَ أَبْنَاءَكُمْ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ

49. Сизни ёмон азобларга солиб, ўғилларингизни сўйиб, қизларингизни тирик қолдираётган Фиръавн аҳлидан қутқарганимизни эсланг. Ана ўшанда Роббингиздан улуғ синов бордир.

Фиръавн – қадимги Миср подшоҳининг лақаби. Яъни, ким Мисрга подшоҳ бўлса, Фиръавн бўлар эди. Аслида ота-онаси томонидан қўйилган исми бошқа бўлади. «Фиръавн аҳли» дегани, Фиръавнинг одамлари демакдир. Оятда келган «ёмон азоблар» ибораси Фиръавн уларни доимо азоб-уқубатда ушлаб турганига далолатdir. Масалан, Бани Исроилда туғилган ўғил болаларни ўлдириб, қизларни тирик қолдириш ҳам улкан бир азоб. Шу билан бирга, оятда ўша ишлар Аллоҳнинг бир синови эканлиги айтиб ўтиляпти. Бандаларнинг бошига оғир кунлар тушиши имтиҳон ва синовдир. Қийин аҳволда қолган одам Аллоҳнинг синовидан ўтаётганини ўзи билса, мاشаққати зое кетмайди. Ундан фойда олади. Қийинчилик осон туюлади, осон енгиб ўтади. Вақтинчалик мешаққат бу дунё ишларида тажриба, ибрат ва охират учун савоб тўплаш мавсуми бўлади. Чунки қийинчиликдаги одам доимо Аллоҳга тазарруъ қилиб, сабр илиа кушойишни қутади.

Бани Исроилга ҳам қийинчилик, азоб-уқубатдан кейин нажот келган:

وَإِذْ فَرَقْنَا بَيْنَكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا إِلَيْهِ عَوْنَ وَأَنْتُمْ نَنْظَرُونَ

50. Ва денгизни ёриб, сизни қутқариб, сизнинг кўз олдингизда Фиръавн аҳлини фарқ қилганимизни эсланг.

Мазкур ҳодиса Маккада нозил бўлган оятларда батафсил баён қилинган. Бу ўринда эса, суранинг умумий ҳолатига мувофиқ Бани Исроилга Аллоҳ берган неъматлар қаторида бир оятда қисқагина зикр қилингати.

Бани Исроилни Мусо алайҳиссалом Мисрдан олиб чиқиб кетаётганларида, Фиръавн одамлари билан қувиб келиб қолади. Шунда Аллоҳ денгизни иккига бўлиб йўл очади ва Бани Исроил ўтиб оладилар. Ортларидан Фиръавн одамлари билан тушганда, Аллоҳ уларни фарқ қиласди.

Бу кун Бани Исроил учун маълум ва машҳур кундир.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда айтилишича, Пайғамбар алайҳиссалом Мадийнаи Мунавварага келганларида яхудийлар Ошуро куни рўза тутаётган эканлар. Буни кўриб:

«Рўзасини тутаётган кунларингиз қандай кун?» – деб сўрадилар. Улар:

«Бу кун, яхши кун, бу кунда Аллоҳ таоло Бани Исроилни душманидан қутқазган кун. Мусо алайҳиссалом Ошуро рўзасини тутгандар», – дейишиди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Сиздан кўра Мусога биз яқинроқмиз», – дея ўша куннинг рўзасини тутдилар ва тутишга буюрдилар.

Кейинги оятлар Бани Исроилликлар Мисрдан чиққанларидан сўнг нима бўлганини эслатади:

وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ أَخْذَنُّمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ

عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشَكُّرُونَ

51. Ва Мусо билан қирқ кечага ваъдалашганимизни, у (кетгани)дан сўнг золим бўлган ҳолингизда бузоқни (худо) тутганингизни эсланг!

52. Ўшандан кейин сизни афв этдик. Шоядки, шукр қилсангиз.

Мусо алайҳиссалом Аллоҳ таолонинг амрига мувофиқ Бани Исроилни Мисрдан қутқариб олиб чиқдилар. Сўнгра, Жаноби Ҳак ўз Пайғамбари ила роз айтишга ваъдалашди. Мусо алайҳиссалом ваъдага биноан келишилган жойга кетишлари билан Бани Исроил бу-

зоқни худо деб тан оддилар, уни илоҳ тутдилар. Бу қисса «Тоҳа» сурасида батафсил келган. Бу ерда эса, уларга бир эслатма тарзида ва шундан кейин ҳам раҳим қилиб уларни афв этгани улуғ бир неъмат эканини ёдга солиш мақсадида қисқача зикр этилди. Айни чоғда, уларга Фиръавннинг азобидан қутқазган Аллоҳга ва Унинг Пайғамбари Мусога итоат этмай, бузоқни худо қилиб олишлари ўзларига зулм экани ҳам эслатилмоқда.

وَإِذْءَاتَنَا مُوسَى الْكِتَبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

53. Шоядки, ҳидоят топсангиз деб, Мусога китобни ва фурқонни берганимизни эсланг.

Бу ҳам Бани Исроилга берилган улуғ неъматлардандир. Уларга Пайғамбар этиб юборилган Мусо алайҳиссаломга китобнинг (яъни, Тавротнинг) ҳамда фурқоннинг (яхши билан ёмон, ҳақ билан ботилни ажратувчи шариатнинг) берилиши ҳақиқатдан ҳам улкан неъматдир. Буларни беришдан кўзлангани – шоядки, Бани Исроил ҳидоят топса, тўғри йўлга юрса, деган мақсаддир.

Лекин буларнинг табиати аслида бузук эди, тўғри йўлга юришмади. Энди қаттиқроқ чора кўрилмаса, булар тузалмайдигандай эди.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَقُولُمْ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ كُمْ يَأْتِخَذُ كُمْ الْعِجْلَ فَتُوبُوا
إِلَيَّ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَنَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ الْثَّوَابُ
الْرَّحِيمُ

54. Мусонинг ўз қавмига: «Эй қавмим, албатта, сиз бузоқни (худо) тутишингиз ила ўзингизга ўзингиз зулм қилдингиз. Энди сизни бор қилувчи Зотга тавба қилинг, ўзингизни ўзингиз ўлдинг, шундоқ қилмоғингиз, сизни бор қилувчи Зот ҳузурида сиз учун яхшидир. Бас, У тавбангизни қабул қилди. Чунки У тавбани кўплаб қабул қилувчи ва раҳимли Зотdir», деганини эсланг.

Бузоқни худо деб тутиш инсон учун, унинг акди учун нақадар улкан ор бўлишига қарамай, Бани Исроил табиатидаги бузуқликдан келиб чиқиб, шу ишни ўзига эп кўрди ва бу билан ўзига ўзи зулм қилди. Энди қиёматгача бу ор уларга айб бўлиб қолади.

Ушбу ояти кариманинг аввалида Мусо алайҳиссалом Бани Исроилнинг ёдига мазкур нобакорликларини солмоқдалар:

«Эй қавмим, албатта, сиз бузоқни (худо) тутишингиз ила ўзингизга ўзингиз зулм қилдингиз».

Шундай катта айбни ҳам Аллоҳ. Ўз фазли ила кечириб юбориши мумкин. Шунинг учун, Мусо алайҳиссалом ўз қавмини бор қилувчи Зотга тавба қилишга чақирияптилар:

«Энди сизни йўқдан бор қилувчи Зотга тавба қилинг, ўзингизни ўзингиз ўлдиринг, шундоқ қилмоғингиз сизни йўқдан бор қилувчи Зот ҳузурида сиз учун яхшидир».

Биз «йўқдан бор қилувчи Зот» деб таржима қилган ибора матнда «Бориъ» деб келган. Бу Аллоҳнинг сифатларидан бири бўлиб, «Махлуқотларни тафовутдан холи қилиб ярагунчи Зот» деган маънени билдиради. Бани Исроил томонидан содир этилган гуноҳ ҳаддан ташқари катта бўлгани учун, унинг тавбаси ҳам ўзига яраша оғир бўлмоқда, у ҳам бўлса – ўзларини ўзлари ўлдириш. Бу – ҳар ким ўзини ўлдириши, дегани эмас, балки Бани Исроил қавми аъзолари бир-бирларини ўлдиришидир. Аниқроғи, ривоятларда келганидек, бузоққа ибодат қилмаганлар унга ибодат қилганларни ўлдиришидир. Бани Исроилга ўхшаш табиати бузук қавмларнинг тарбияси учун шунга ўхшаш қаттиқ чоралар зарур. Улар мазкур ишни қилдилар. Яъни, ўзларини ўзлари ўлдиридилар. Шундан сўнгтина Аллоҳ уларнинг тавбасини қабул этди.

«Бас, У тавбангизни қабул қилди. Чунки У тавбани кўплаб қабул қилувчи ва раҳимли Зотdir».

Бу ҳам Аллоҳ таолонинг Бани Исроилга берган улкан неъматидир.

Бу оятдан, гуноҳни ким қилишидан қатъиназар, жазосиз қолмаслигини билиб оламиз.

Аллоҳ таоло қанчалик меҳр қилмасин, қанчалик афв этмасин, Бани Исроил барibir Бани Исроил экан: хамиртуруши бузук, бу халқ қачон ва қаерда бўлмасин, доимо фисқу фасодни қўзиб юради. Ҳаддидан ошиб, турли йўлларга киради. Улар яна хато қилдилар. Бу нарсани Аллоҳ таоло уларга қуийдаги оятларда эслатади:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَمْوَسَى لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهَرَةً فَأَخَذَنَاكُمُ الصَّعْقَةُ وَأَنْتُمْ
ثُنُظُرٌ وَنَ

55. «Эй Мусо, Аллоҳни очиқ-равшан кўрмагунимизча сенга ишонмаймиз», деганингизни, шунда сизни ўзингиз назар солиб турганингизда яшин урганини эсланг.

Шунчалик воқеалар бўлиб ўтгандан сўнг ҳам Бани Исроилнинг ақли кирмади. Улар Мусо алайҳиссаломнинг кўплаб мўъжизалари-

ни кўриб туриб, у киши сабабидан Фиръавн зулмидан қутулиб туриб ҳам:

«Эй Мусо, Аллоҳни очиқ-равшан кўрмагунимизча сенга ишонмаймиз», дедилар.

Яъни, Бизга Аллоҳнинг Ўзини кўрсатмасанг, сенинг Пайғамбар-лигингга ишонмаймиз, дейишиди. Бани Исроил моддапараст бўлганидан ўзлари ҳис қиласиган нарсага ишониб, бошқа нарсаларни инкор этадиган бўлиб қолишган эди. Уларнинг узоқ муддат Фиръавн зулми остида хор бўлиб яшашлари ҳам табиатларини бузиб қўйган эди. Узоқ вақт хор бўлиш одамни шунаقا пасткаш қилиб қўяди. Киши табиатидаги бор яхшиликларни ҳам йўқ қилиб юборади ва унда қулларга хос хислатни пайдо қиласди. Бу ҳолат эса, зулм остида бўйин эгиб юриш, зулм кўтарилганда ҳовлиқиши, неъмат ва яхшилик етганда кибр-ҳаво қилишдан иборатдир. Ҳозирги замонда ҳам узоқ вақт зулмда хор-зорликни ўзига эп қўриб юрган халқларда шу хислат кўриляпти.

Бани Исроилнинг бу шаккоклиги учун Аллоҳ таоло муносиб жазолади:

«шунда сизни ўзингиз назар солиб турганингизда яшин урганини эсланг».

Яъни, Бани Исроилликларни ўзлари қараб турган ҳолда яшин уриб, ҳалок бўлдилар.

Аллоҳ таоло раҳмати кенг Зот, яна уларга раҳим қилиб, уларни қайта тирилтириди:

شَمَّ بَعْثَنَكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعْلَكُمْ تَشْكُرُونَ

56. Сўнгра, ўлимингиздан кейин қайта тирилтиридик, шоядки, шукр қилсангиз.

Бу қисса ҳам ўрни билан батафсил қелади. Ҳозир фақат қисқа эслатма ила кифояланиляпти.

Аллоҳ таоло уларни қайта тирилтирибгина қўймади. Балки, яна қўшимча марҳаматлар кўрсатди.

وَظَلَّنَا عَلَيْكُمْ الْغَمَامَ وَأَزَّلَنَا عَلَيْكُمْ الْعَنَّ وَالسَّلَوَىٰ كُلُّوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمْنَاكُمْ إِنَّ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلَمُونَ

57. Ва булатни устингиздан соя солдириб қўйдик, сизга манн ва беданани туширдик. Ризқ қилиб берган нарсаларимизнинг

покларини енглар. Бизга зулм қилмадилар. Лекин ўзларига зулм қилардилар.

Ўша вақтда Бани Исроил қақроқ чўлда, қуёш қиздириб турган маконда эдилар. Матъумки, ҳаво исиб, қуёш қиздириб берса, чўл жаҳаннамга айланиб кетади. Ана ўшандай ҳолатда Аллоҳ таоло Бани Исроилга Ўзининг навбатдаги неъматини ато қилди.

«Ва булатни устингиздан соя солдириб қўйдик, сизга манн ва беданани туширдик. Ризқ қилиб берган нарсаларимизнинг покларини енглар».

Ривоятларда келишича, Аллоҳ таоло мазкур жазирама сахрона бир булатни юборган экан, у келиб Бани Исроилнинг бошига соя солиб турибди. Шу билан улар роҳат ва фароғатта эга бўлибдилар. Аллоҳ уларга таом ва шароб учун осмондан манн ва бедана туширибди. «Манн» нима эканлиги тўғрисида тафсирчиларнинг таърифлари кўп.

Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳининг айтишларича, «Манн шундай нарсаки, унинг ўзини еса, таом ва ширинлик бўлади, сувга қўшиб ичса, ичимлик бўлади. Бошқа нарсаларга қўшса ҳам бўлаверади».

Уларни туширгандан кейин, Аллоҳ таоло уларга:

«ризқ қилиб берган нарсаларимизнинг покларидан енглар», деди. Гапнинг боришига қараганда, Бани Исроил бундай ҳолга ҳам шукр қилмаган кўринади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло оятнинг охираида:

«Бизга зулм қилмадилар. Лекин ўзларига зулм қилардилар», демоқда.

Аллоҳ таоло Бани Исроилга яна бошқа неъматларни ҳам берган, уларни келгуси оятларда эслатади ва бу қавмнинг табиатидаги янги қирраларни баён этади:

وَإِذْ قُنَى أَدْخُلُوا هَذِهِ الْقَرَيْةَ فَكُلُّا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغْدًا وَأَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
وَقُولُوا حَمْدَةٌ تَغْفِرُ لَكُمْ خَطَائِيكُمْ وَسَزَرِيدُ الْمُحْسِنِينَ

58. «Ушбу қишлоққа кирингиз ва унинг хоҳлаган жойида енглар, еганингиз ош бўлсин ва эшиқдан таъзим билан, ҳиттатун, деб киринг, сизнинг хатоларингизни мағфират қиласиз ва яхшиларга зиёда қиласиз», деганимизни эсланг.

Аввал бир неча бор такрорланганидек, бу ҳодисалар баёни бошқа сураларда батафсил келади, ҳозир қисқача эслатиляпти. Ушбу оятда,

«Ушбу қишлоққа кириңгиз», деган жумладаги «қишлоқ»дан мурод — Құддуси шарифдир. Узок замонлар Мисрда ватангадо бўлиб юрган Бани Исройлга Аллоҳ таоло ватан ато қилиб, «Ушбу қишлоққа кириңгиз», деяпти. Бунинг устига яна:

«Хоҳлаган жойингизда еб-ичинглар, еганларингиз ош бўлсин», деб катта марҳамат кўрсатяпти.

Шу билан бирга, қандай ҳолда кириш лозимлигини ҳам ўргатяпти:

«эшиқдан таъзим билан, ҳиттатун, деб кириңг», яъни, одоб билан, «ҳиттатун» деган сўзни айтиб кириңг, дейилди. «Ҳиттатун» дегани — афв эт, гуноҳимни кеч, деган маънони англатар экан.

Бундан кўринадики, Аллоҳ неъмат ато қилганда, албатта шукр этиш керак. Шукр ҳам сўз билан, ҳам амал билан бўлиши лозим.

Бани Исройл агар қишлоққа сажда ила, гуноҳларини кечишини сўраб, Аллоҳ ўргатган сўзни айтиб кирсалар, У Зот уларга мағфират ваъда қилди.

«Сизнинг хатоларингизни мағфират қиласиз ва яхшиларга зиёда қилиб берамиз», деди.

Хўш, Бани Исройл бунга жавобан нима қилди?

فَبَدَلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قُلَا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا
مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُدُونَ

59. Бас, зулм қилганлар уларга айтилган сўзни бошқасига алмаштирилар. Биз зулм қилганларга фисқ қилаётганлари учун осмондан азоб туширдик.

Табиатига бузғунчилик ўрнашиб кетган Бани Исройл яна бузғунчилик қилди. Аллоҳ таоло ўргатган «ҳиттатун» сўзи ўрнига бошқа сўзни алмаштириб айтдилар. Алмаштирган сўzlари қайси сўз эканини аниқ билишимизга Пайғамбаримиз Мұҳаммад алайҳисса-ломдан ривоят қилинган ҳадис ёрдам беради.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қила-диларки, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Бани Исройлга, эшиқдан таъзим қилиб, ҳиттатун, деб кириңглар, дейилган эди. Улар думбалари билан судралиб, сўзни алмаштириб, ҳаббатун фи шаъратин, деб кирдилар», дедилар.

Ушбу ҳадисдан маълум бўладики, улар ҳам амалда, ҳам сўзда хилоф қилганлар. Сажда (таъзим) қилиб кириңглар, дейилса, думбалари билан судралиб кирганлар. «Ҳиттатун» деб айтинглар, де-

йилса, «ҳаббатун фи шаъратин» дейишган. Уларнинг бу ишлари ҳам зулм, ҳам фисқ – Аллоҳнинг амридан чиқиш эди. Шунинг учун, Аллоҳ таоло уларга осмондан азоб туширди. Ушбу икки оятда ўтган таълимотлардан биламизки, Бани Исроилнинг қилмишларидан бири Аллоҳнинг амрини ўзиdek бажармасдан, бузиб бажаришдир.

Келаси оятда Аллоҳ, Бани Исроилга берган неъматларидан яна баъзисини эслатади:

﴿ وَإِذْ أَسْتَسَقَ مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا أَضْرِبِ بَعَصَالَ الْحَجَرَ فَانْجَرَتْ مِنْهُ أَثْنَتَعَشَرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أَنَّاسٍ مَّشْرِبَهُمْ كُلُّهُوا أَشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾

60. Мусо ўз қавмини сероб қилишни сўраганида, «Ҳасссанг билан тошни ур!» деганимизни эсланг. Бас, ундан ўн икки булоқ отилиб чиқди. Ҳар қабила ўз сувини билди. Аллоҳ берган ризқдан еб-ичинглар. Ер юзида бузғунчилик устига бузғунчилик қилманглар.

Бани Исроил юқорида зикр қилинган қақроқ чўл – саҳрова турганда Мусо алайҳиссалом Аллоҳга дуо қилиб, ўз қавми Бани Исроилни сероб қилишини, сув беришини сўради. Шунда Аллоҳ, у кишининг дуосини ижобат қилди ва:

«Ҳасссанг билан тошни ур!» деди.

Яъни, «Эй, Мусо, қўлингдаги ҳасссанг билан тошни ур», деб бујорди. Мусо алайҳиссалом тошни урган эдилар:

«Бас, ундан ўн икки булоқ отилиб чиқди. Ҳар қабила ўз сувини билди».

Яъни, Мусо алайҳиссалом асолари билан урган тошдан ўн иккита булоқ отилиб чиқди. Бани Исроил ўн икки қабиладан иборат эди, ҳар қабилага биттадан булоқ бўлиб, ҳар ким ўз сувига эга бўлди.

Энди Бани Исроил осмондан тушган манин ва беданани еб, тошдан чиқадиган сувни ичадиган бўлишди. Шунинг учун, оят охирида

«Аллоҳ берган ризқдан еб-ичинглар», дейилмоқда.

Бундай пайтда Аллоҳга шукр қилиб, роҳат-фарогатда, яхшилик билан яшаш керак. Ёмонликлардан узоқ бўлиш керак. Оятнинг охирида Аллоҳ таоло Бани Исроилга яна бир бор:

«Ер юзида бузғунчилик устига бузғунчилик қилманглар!» деб тайинламоқда.

Улар эса:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَسُوسَى لَنَّ نَصِيرَ عَلَىٰ طَعَامِ وَحِدٍ فَأَدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجَ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقِيمَهَا وَقِيمَهَا وَعَدَنَاهَا وَبَصَلَهَا قَالَ أَتَسْتَبِدُ لَنَا كُلُّ الَّذِي هُوَ أَدْفَأُ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ أَهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدِّلْلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُو بِغَضَبٍ مِنْ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ إِيَّا يَنْتَ اللَّهُ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ مِنْ أَعْصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ
وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ مِنْ أَعْصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

61. «Эй Мусо, бир хил таомга ҳеч чидай олмаймиз, Роббингга дуо қил, бизга ерда ўсадиган нарсалардан – сабзавот, тарра, саримсоқ, мош, пиёз чиқариб берсин», деганингизни эсланг. У: «Яхши нарсани паст нарсага алмаштиришни сўрайсизларми? Бирорта шаҳарга тушинг, сўраганингизни албатта топасиз», деди. Уларга хорлик ва мискинлик ёзилди ва Аллоҳнинг ғазабига лойиқ бўлдилар. Бу, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлари, Набийларни ноҳақ қатл этганлари учундир. Бу, исёнга кетганлари ва ҳаддан ошганлари учундир.

Маълумки, Аллоҳ, таоло Бани Исроилга осмондан манн ва бедана гўштини таом қилиб тушириб берган эди. Улар ҳеч қандай машақ-қатсиз дунёдаги энг олиймақом таомларни хоҳлаганларича ер эдилар. Лекин пасткаш табиат шу ерда ҳам пасткашлик қилди. Бани Исроилликлар Мисрда Фиръавн азоби остида хор-зор бўлиб юрган пайтдаги мош, саримсоқ, каби таомларни қўмсаб қолдилар.

Пайғамбарлари Мусо алайҳиссаломдан Аллоҳга дуо қилиб, бодринг, саримсоқ, мош, пиёз каби сабзавотлар сўраб беришини талаб қилдилар. Улар:

«Эй Мусо, бир хил таомга ҳеч чидай олмаймиз, Роббингта дуо қил, бизга ерда ўсадиган нарсалардан – сабзавот, тарра, саримсоқ, мош, пиёз чиқариб берсин», дедилар. Мусо алайҳиссалом:

«Яхши нарсани паст нарсага алмаштиришни сўрайсизларми? Бирорта шаҳарга тушинг, сўраганингизни албатта топасиз», деди».

Яъни, манн ва бедана каби олиймақом, яхши таомларни мош, бодринг, пиёз каби паст нарсаларга алмаштиришни сўрайсизларми? Сиз сўраётган нарсаларни хоҳлаган шаҳарга бориб топсаларингиз бўлади-ку? дедилар. Шундан сўнг:

«Уларга хорлик ва мискинлик ёзилди ва Аллоҳнинг ғазабига лойиқ бўлдилар».

Яъни, Бани Исроилга хорлик ва мискинлик ёзилди ва улар Аллоҳ-

нинг ғазабига лойик бўлдилар. Уламоларимизнинг айтишларича, бу иш Мусо алаҳиссаломдан кейинги тарихларида рўй берган. Нима учун уларга бундай хорлик раво қўрилди, деган саволга ояти карима:

«Бу, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлари, Пайғамбарларни ноҳақ қатл этганлари учундир. Бу, исёнга кетганлари ва ҳаддан ошганлари учундир», деб жавоб қилимокда.

Ояти кариманинг ушбу парчасида Бани Исроилнинг жиноятларидан тўрт хили зикр қилимокда:

1. Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлари.
2. Пайғамбарларни ноҳақ қатл этганлари.
3. Исёнга кетганлари.
4. Ҳаддан ошганлари.

Ушбу хилдаги жиноятларни содир этганлари учун Бани Исроилга хорлик ва мискинлик ёзилди ҳамда улар Аллоҳнинг ғазабига лойик бўлдилар.

Ҳеч бир уммат ўз тарихида Бани Исроилчалик қаттиқ куфрга кетмаган, тажовузкорлик қилмаган ва ҳидоятни инкор этмаган. Улар ўзларининг бир қанча Пайғамбарларини ўлдиридилар, сўйдилар ва арра билан арралаб ташладилар. Бу эса, ҳақ йўлга чақириб келган зотларга нисбатан қилинган энг ашаддий тажовузкорлик ҳисобланади. Уларнинг кофирилиги энг ёмон кофирилик, уларнинг тажовузкорлиги энг ёмон тажовузкорлик ҳисобланади.

Аммо, уларнинг даъволари оламни тутар эди. Улар: дунёда фақат бизгина тўғри йўлда юрибмиз, бошқалар адашувда, биз Аллоҳнинг танлаб олган бандаларимиз, бошқалар биз учун эшак, дейишади.Faқат бизгина қилган ишга савоб оладиган халқмиз. Faқат бизгагина Аллоҳнинг фазли етади, дейишади.

Келаси оядта Қуръони Карим уларнинг бу даъволари бекор, айтотган гаплари ёлғон эканлигини баён этади. Аллоҳга бўйинсунишга бориб тақаладиган иймоннинг асли бир, ақийданинг асли бир эканини тушунтиради. Аллоҳнинг фазли баъзи бир ирқларагина хос эмас, балки иймон келтириб, амали солиҳ, қилган барчага баробар эканини англатади.

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّدِيقَيْنَ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَعَمِلَ صَنِيلًا لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

62. Албатта, иймон келтирганлар, яҳудий бўлганлар, насоролар ва собиийлардан, қайсилари Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон кел-

тирса ва яхши амалларни қилса, ўшаларга Роббилари ҳузурида ажрлар бордир. Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар.

Ояти каримадаги «иймон келтирганлар»дан мурод мусулмонлардир.

«Яҳудий бўлганлар» – Бани Исроилдир. Яҳудийнинг икки тоифаси бор: биринчиси – Аллоҳга қайтган, иккинчиси – Яҳудонинг фарзандлари.

«Насоролар» деганда эса, Ийсо алайҳиссаломга иймон келтирганлар тушунилади. Улар у кишига ёрдам берганлари учун «насоро» (ёрдам берувчилар), деб ном олганлар.

«Собиийлар» деб, Пайғамбаримиз келишларидан олдин араб мушрикларидан бир гуруҳи ўз қавмларининг буту санамларга сифишилларини ёқтирамай, ўзлари янги ақийда ахтариб, охири, Ибрөҳим алайҳиссалом динида юрамиз, деб қавмларидан ажраб чиққан кишиларга айтилади. Бу номни уларга мушриклар берган, яъни, оталарининг динидан бурилганлар, деганидир.

Ояти карима юқорида зикр қилинганлардан ким Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтириб, яхши амалларни қилган бўлса, ўша ажр олади, олдинда уни хавф-хатар кутмайди, ўтган ишларга хафа бўлмайди, деган тушунчани бермоқда. Яъни, ажр олиш учун, қиёматда хавфда қолмаслик учун, бўлиб ўтган ишлардан хафа бўлмаслик учун бирор ирқقا мансублик шарт эмас. Балки иймону яхши амал бўлса, кифоядир.

Албатта, бу хукм Мұхаммад алайҳиссалом Пайғамбар бўлиб келгунларича бўлган муддатга тааллуқлидир. У зоти бобаракот Пайғамбар бўлганларидан сўнг ҳамма у кишига иймон келтириши шарт. Ким у кишига иймон келтирмаса, коғир бўлади ва азоб-уқубатга лойиқ кўрилади. Ажру савобдан маҳрум қолади.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Мұхаммад алайҳиссалом: «Менинг нафсим қудрат қўлида бўлган Зот ила қасамки, ушбу умматдан бирор киши – яҳудийми, насронийми, мен ҳақимда эшилса-ю, менга юборилган нарсага иймон келтирмаса, дўзах аҳлидан бўлади», деганлар.

Келгуси оятда яна Бани Исроилда ўтган ҳодисалар эслатилади:

وَإِذْ أَخَذَنَا مِيقَاتَكُمْ وَرَفَعْنَاهُوَقَكُمُ الظُّرَوْرَ خُذْ وَأَمَاءَ اتَّيَنَنَّكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَذْكُرُوا مَا فِيهِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقَوْنَ

63. Аҳду паймонларингизни олганимизни ва устингизга Турни кўтарганимизни, «Биз сизга берган нарсани қувват билан олинг

ва ундаги нарсани эсланг, шоядки, тақводор бўлсангиз», (деганимизни) эсланг.

Оятда қайси аҳд-паймон назарда тутиляпти? Унинг тафсилоти бошқа сура ва оягларда келади. Бу ерда фақат эслатиб ўтиляпти. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу устларига қўтарилиган Туртоғи масаласини ойдинлатиб, «Улар тоат қилишдан бош торттанла-рида, Тур тоғини бошлари устида қўтарган», деганлар.

Оятда:

«Биз сизга берган нарсани қувват билан олинг ва ундаги нарсани эсланг, шоядки, тақводор бўлсангиз», дейилмоқда.

Яъни, Тавротни маҳкам тутинг, унда келган ҳукм, ваъз, насиҳат ва кўрсатмаларни доимо эсланг, уларга амал қилинг, агар шундай қилсангиз, тақводор бўлишингиз мумкин, дейилляпти. Хўш, Бани Исроил аҳду паймонида собит турдими? Аллоҳ берган Тавротни маҳкам тутиб, ундаги нарсаларни эслаб, амал қилдими? Бу саволнинг жавоби келгуси оятда зикр этилади.

﴿ثُمَّ تَوَلَّتُم مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ لَكُنْتُم مِنَ الْخَسِيرِينَ﴾

64. Сўнгра, ўшандан кейин юз ўгиредингиз. Сизга Аллоҳнинг фазли бўлмаганида, албатта ютқазганлардан бўлардингиз.

Яъни, ўтган оятда зикр этилган ишлардан кейин аҳду паймонни унугиб, орқага қайтдингиз. Шунда ҳам Аллоҳ сизларга раҳим қилди, азобига олмади ва тавба қилишни кўнгилларингизга солиб, йўл кўрсатди. Акс ҳолда, ютқазганлардан – ҳалок бўлганлардан бўлар эдингизлар.

Бундан кейин келадиган оялар Бани Исроилга хиёнатларини, аҳдга вафо қилмасликларини ва бошқа кирдикорларини яна бир бор эслатади.

﴿وَلَقَدْ عَلِمْنَا الَّذِينَ أَعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبَّتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُوْنُوا قَرَدَةً خَسِيرِينَ﴾

65. Батаҳқиқ, сизлардан шанба куни тажовузкорлик қилгандарни билдингиз. Биз уларга: «Қувилган, хор-зор маймунга айланинг», – дедик.

Шанба куни ҳаддан ошганларнинг қиссаси бошқа ояларда келади. Шанба куни ҳаддан ошган яхудийлар Иила номли жойнинг яхудийлари эдилар.

Шанба Бани Исроилнинг муқаддас кунидир. Улар ўша куни дам олиб, фақат ибодат билан машғул бўлиб, дунёни ёдга олмасликка

аҳду паймон беришган. Аллоҳ таоло уларни синаш учун худди ўша куни, яқинларидағи сув ҳавзасида балиқни кўпайтириб қўйди. Бошқа кунлари балиқ унча кўп кўринмас эди. Яхудийлар қаерда бўлсалар ҳам, қачон бўлса ҳам яхудийларини қиласидилар. Ушбу масалада ҳам улар хиёнат қиласидилар, ҳийла ўйлаб топдилар. Шанба куни балиқ кўпайганда, уларни денгиздан ажратиб олиш учун ҳовузлар қилиб, ўшаларга кирган балиқларни қамаб олиб, бошқа куни овлайдиган бўлдилар.

Ўшандан кейин Аллоҳ таоло уларни ҳайвонларнинг ичида энг пасткаши, тутуриги йўғи, орсизи бўлмиш маймунга айланишга ва хор-зорлиқда, қувилган ҳолда яшашга амр берди. Баъзи уламоларимиз таъкидлашларича, албатта, бу маъно шаклан маймун бўлишни тақозо қилмайди, балки маймунсифат хулқ-автор ва табиатга эга бўлишни ҳам билдиради. Бу ҳодиса ажойиб бир ҳодисадирки, қанча ибрат олинса, шунчак оз.

﴿فَعَلَنَّهَا كُلًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ﴾

66. Биз бу (ҳодиса)ни унинг олдидағиларга ва кейинидагиларга ва тақвдорларга мавъиза қилдик.

Ушбу хабарлардан Бани Исроилнинг яна икки ахлоқини билиб олса бўлади.

1. Кўп таъкидлашга қарамай, ўзларига тушган ваҳийдан, илоҳий кўрсатмалардан юз ўтириш.

2. Буйруқ ва қайтариқларга юзаки амал қилган бўлиб, аслида хилоф иш тутиш.

Имом Аҳмад ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Яхудийлар қилган ишни сизлар қилманглар, Аллоҳ ҳаром қилган нарсаларни ҳар хил ҳийлалар билан ҳалол ҳисобламанглар», дейдилар.

Эндиғи келадиган оятларда Аллоҳ таоло Бани Исроилга алоқадор машҳур «Бақара» – сигир ҳодисасини эслатиб ўтади. Ушбу сураи кариманинг номи ҳам шундан олинган.

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذَبَّحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَئْنَ نَخِذُنَا هُزُوا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾

67. Мусо ўз қавмига: «Аллоҳ сизга сигир сўймоқни буюрмоқда», деганини эсланг. Улар: «Бизни масхара қиляпсанми?» – деди-

лар. У: «Жоҳиллардан бўлишимдан Аллоҳдан паноҳ сўрайман», – деди.

Мусо алайҳиссаломдек улуғ Пайғамбар – Бани Исроилни Фиръавн азобидан қутқарган, ҳамма яхшиликларга сабаб бўлган зот яхудийларга:

«Аллоҳ сизга сигир сўймоқни буюрмоқда»,

деб, уларга Аллоҳнинг сигир сўйишга амр этганини етказгандарида, «Хўп бўлади, Аллоҳ буюрган бўлса, бош устига», дейиш ўрнига,

Улар: «Бизни масхара қиляпсанми?» – дедилар.

Бунақа беодоблик ва шаккокликни фақат Бани Исроил каби табиати бузук, халқ қила олади. Бу гап Мусо алайҳиссаломга оғир ботди. Аллоҳнинг номидан одамларни масхара қилиб бўладими? Буюк Пайғамбар Аллоҳ айтмаган гапни «айтди» дея оладими? Уларнинг бу гапи ҳам Аллоҳга, ҳам Унинг Расулига нисбатан беҳурматлик бўлиши билан бирга, Мусо алайҳиссаломга нисбатан тухмат ҳам эди. Шунинг учун ҳам, у киши:

«Жоҳиллардан бўлишимдан Аллоҳдан паноҳ сўрайман», – дедилар.

Шундан сўнг Бани Исроил, хўп, деб бориб бир сигирни топиб сўйса, Аллоҳнинг амрини бажарган бўлар эди. Лекин уларнинг бузук табиати, фасод босган тафаккурлари бунга йўл қўймади. Улар яна бир шумликни бошладилар:

قَالُوا أَدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنَ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا يَكُرُّ عَوَانٌ
بَيْنَ ذَلِكَ فَاعْلُوْمَاتُهُ مُرُونَ

68. Улар: «Роббингга дуо қил, унинг қандай эканини баён қилиб берсин», – дедилар. У: «У Зот, қари ҳам, ёш ҳам бўлмаган, иккенинг ўртасидаги сигир, деяпти. Бас, буюрилган нарсани бажаринг», – деди.

Бани Исроил яна беодоблик қилди: Роббимиз демай, **Роббингга дуо қил**, дедилар. Шу биланоқ Аллоҳга эътиқодлари йўқлигини намойиш қилдилар:

«Улар: «Роббингга дуо қил, унинг қандай эканини баён қилиб берсин», – дедилар».

Шу услугуб ила сўйилиши лозим бўлган сигирнинг сифати қандай бўлишини сўрашди. Мусо алайҳиссалом одоб билан яна Аллоҳнинг сўзини уларга етказдилар:

«У Зот, қари ҳам, ёш ҳам бўлмаган, икковининг ўртасидаги сигир, деяпти», – дедилар. Ҳамда мураббий сифатида уларга, энди бошқа нарсаларни сўраб ўтирганлар, дегандек қилиб:

«Бас, буюрилган нарсани бажаринг», – дедилар.

Бани Исройл бошда индамай, хоҳлаган сигирни сўйса, бўларди, савол бериб ўзига қийин қилиб олди. Чунки, энди ўрта ёш сигирни топиш керак бўлди. Бошқаси қабул бўлмайди. Шундан ибрат олиб, ўз Пайғамбарларининг иккинчи насиҳатларига амал қилиб, айтилган сигирни топиб сўйса, масала ҳал эди, аммо Бани Исройл яна яҳудийлигига борди.

قَالُواْدُعْلَنَارَبِّكَ يُبَيِّنَ لَنَا مَا لَوْنَهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفَرَاءُ فَاقِعٌ

لَوْنَهَا سُرُّ الْنَّظِيرِينَ

69. Улар: «Роббингга дуо қил, унинг рангини баён қилиб берсин», дедилар. У: **«У Зот, ранги сап-сариқ, қараганларни хурсанд қиладиган сигир, деяпти», – деди.**

Шундай қилиб, улар яна ўзларига қийинчилликни кўпайтириб олдилар. Энди қари ҳам эмас, ёш ҳам эмас – ўрта ёш, ранги сап-сариқ, кўрганни хурсанд қиладиган сигирни топиб сўйишлари лозим бўлиб қолди. Хўш, улар шундай сигирни ахтаришга тушишдими? Йўқ, яна савол беришди:

قَالُواْدُعْلَنَارَبِّكَ يُبَيِّنَ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَبَّهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمْ يَهْتَدُ دُونَنَا

70. Улар: «Роббингга дуо қил, унинг қандай эканини бизга баён қилиб берсин, сигир бизга ноаниқ бўлиб қолди, биз, иншаллоҳ, албатта, ҳидоят топувчимиз», – дедилар.

Бани Исройл Аллоҳ, таолонинг амрини дарҳол бажаришга одатланмаган, нобакор қавмлиги аввалдан маълум эди. Аммо бу сафар ҳаммасидан ўтиб тушди. Улар дастлаб Мусо алайҳиссаломдан сигир сўйиши ҳақидаги Аллоҳнинг амрини эшишишлари билан, инкор тариқасида «Бизни масхара қиляпсанми?» дедилар. Амр иккинчи бор такрорланганда, сўйилиши лозим бўлган сигирнинг умумий сифатини сўрашди. Сигирнинг умумий сифати баён қилиб берилиб, амри илоҳий учинчи марта такрорланганда эса, унинг ранги ҳақида савол беришди. Сўйилиши лозим бўлган сигирнинг ранги ҳам очиқ-ойдин баён этиб берилгандан сўнг ҳам амрни бажаришга ўтмай яна

савол беришди. Келгуси ояти каримада Бани Исройлнинг охирги саволига жавоб ва қиссанинг хотимаси зикр этилади.

قالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذُلُولٌ شِيرٌ أَلْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرَثَ مُسْلَمَةٌ لَا شَيْءَ فِيهَا
قَالُوا إِنَّكَنِّي حَمَّتِ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ

71. У: «У Зот, ўша сигир минилмаган, ер ҳайдаш, экин сугоришда ишлатилмаган, айблардан саломат, аралашган ранги йўқ, деяпти», – деди. Улар: «Ана энди ҳақни келтирдинг», – дедилар. **Бас, уни сўйдилар. Сал бўлмаса, қила олмасдилар.**

Қайта-қайта сўрайвергандари эвазига қари ҳам эмас, ёш ҳам эмас, ўрта ёш, ранги холис сап-сарик, кўрганни хурсанд қиласидиган чиройли, ер ҳайдаш ёки сугоришда ишлатилмаган, айблардан саломат, ранги бир хил, бошқа ранг ҳеч аралашмаган сигирни топиб сўйишга буюрилдилар ва уни қийналиб-қийналиб топиб сўйдилар.

Хўш, шу билан Аллоҳнинг амрини адо этдиларми? Аллоҳ нима учун уларни сигир сўйишга буюрган эди ўзи? Бу саволларга жавоб кейинги оятларда келади.

Қуръони Каримда бадиий услубнинг турли хиллари ишлатилган бўлиб, ушбу қиссада воқеанинг бошланиши охирга сурилган ва бу билан ўқувчи ва эшитувчиларнинг эътиборини жалб қилиш, қиссанинг таъсирчанлигини ошириш ва яна оддий инсоннинг ақли етиши қийин бўлган бошқа қўпгина ҳикматлар кўзланган. Асосий сабабларидан бири эса – бу жойда Аллоҳ таоло Бани Исройлнинг жиноятларини бир-бир эсга солаётибди. Шу рух, қиссанинг ушбу шаклда келишини тақозо этади. Яъни, бунда уларнинг жиноятлари иккита эканлиги кўринди. Биринчиси, Аллоҳнинг амрини истехзо қилиб, уни адо қилишга шошилмаётганлари бўлса, икинчиси одам ўлдирғанликларидир. Аксинча бўлганида, битта жиноят қилганга ўхшаб қолар эдилар.

Аслида, воқеа бундай бўлган эди. Бани Исройл қавмидан кимдир бирони ўлдириб қўяди. Ким ўлдириди, деган савол пайдо бўлади. Шунда биринчи тараф айбни иккинчи тарафга қўяди ва ўзидан жиноятни инкор этади. Иккинчи тараф ҳам, ўз навбатида, айбни биринчи тарафга қўяди ва ўзини айбсиз кўрсатади. Аксига олиб, воқеанинг тепасида ҳеч ким бўлмаган, гувоҳ, йўқ. Аллоҳ таоло сирни фош қилиш учун ўлдирилган шахсни гапиртиromoқчи бўлди ва Бани Исройлга бир сигир топиб сўйишга ва ўша сўйилган сигирдан бир бўлак олиб, ўликни уришга буюрди. Шунда ўлик Аллоҳнинг иродаги

си билан тирилиб туриб, қотил ким эканини айтиб бериши лозим эди.

Энди Куръони Карим қиссанинг аввалини бошлайди:

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَأَدَّرْتُهُ ثُمَّ فِيهَا وَآلَهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْثُرُونَ

72. Бир жонни ўлдириб қўйиб, у ҳақида ихтилофга тушганингизни эсланг. Аллоҳ сиз беркитган нарсани чиқаргувчиdir.

Ҳа, Бани Исроил ўз ичидан бир одамни ўлдириб, айбни бирбирига ағдариб, босди-босди қилиб, қотилликни беркитиб юбормоқчи бўлган эди. Жиноятчи қавм ишни ўз қаричи билан ўлчаган эди. Улар устиларида ҳар бир нарсани билувчи, ҳар бир нарсага қодир – Алийму Қодир сифатига эга Зот – Аллоҳ таоло турганидан ғофил эдилар. Мана, энди Ул Зот Бани Исроилга айбларини юзларига солиб, бўлиб ўтган ишларни улар инкор қила олмайдиган тарзда айтиб бермоқда. Аллоҳ таоло уларга хитоб қилиб:

«Бир жонни ўлдириб қўйиб, у ҳақида ихтилофга тушганингизни эсланг», демоқда.

Яъни, сизлар бир одамни ўлдириб қўйдингиз. Сўнгра, буни сен ўлдиридинг, мен ўлдирганим йўқ, қабилида иш тутиб, қотилни яширмоқчи, азобдан сақлаб қолмоқчи бўлдингиз. Лекин:

«Аллоҳ сиз беркитган нарсани чиқаргувчиdir».

Яъни, Аллоҳ сиз беркитиб, бирор билмасин, деб уринган ҳар бир нарсани юзага чиқарувчи, ошкор қилувчиdir. Жумладан, ушбу қотилликни содир этган шахсни ҳам. Сиз ўзаро ихтилоф қилиб, тан олмай беркитиб юбормоқчи бўлсангизда, барибир, Аллоҳ қотил ким эканини юзага чиқарувчиdir. Бу ишнинг қандоқ бўлганини билмоқчи бўлсангиз, у жуда ҳам осон бўлган:

فَقُلْنَا أَضْرِبُوهُ بِعَضِهَا كَذَلِكَ يُحِيِّ اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ إِيمَانَهُ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

73. «Бас, уни у(сигир)нинг баъзи жойи билан уринг», – дедик. Аллоҳ худди шундай қилиб ўликларни тирилтирур ва оят – аломатларини сизга кўрсатур. Шоядки, ақл ишлатсангиз.

Қотилни аниқлаш учун ўлдирилган шахсни тирилтириш керак эди. Бунинг учун эса:

«Бас, уни у(сигир)нинг баъзи жойи билан уринг», – дедик».

Яъни, ўликни сўйилган сигирнинг баъзи жойи билан уришни талаб этдик.

Шу ўринда: Аллоҳ ҳар нарсага қодир Зот, ўша ўликни шартта тирилтириб қўяверса бўлмасмиди? Сигир сўйдириб, унинг баъзи жойи билан ўликни урдиришнинг нима ҳикмати бор? – деган савол пайдо бўлади. Жавоб шулки: аввало, сигир Бани Исроилнинг одатига кўра, қурбонликка сўйиладиган ҳайвон эди, шунинг учун бошқа ҳайвон эмас, айнан сигир ихтиёр этилди. Иккинчидан, улар сигирни худо қилиб олиб, унга ибодат ҳам қилишган эди. Ҳолбуки, улар сифинишаётган нарса оддий бир ҳайвондир. Шуни билдириб қўйиш учун, уни сўйишга амр этилди. Қолаверса, сўйилган ҳайвоннинг бир бўлаги ҳам жонсиздир, у билан ўлик урилса, тирилиб кетиши ёлғиз Аллоҳнинг қудратига далолатdir. Бу рамз бир восита холос, аслида инсон ўликка қандай қилиб жон кирганини билмайди, билолмайди ҳам. Аллоҳ, ўликни қандай қилиб тирилтиришини кўрсатиб қўйди, холос. Чунки Бани Исроил ҳам ўлгандан сўнг тирилиши инкор қиласар эди. Битта ўликни тирилтириб, уларга кўрсатиб қўйди ва:

«Аллоҳ ҳудди шундай қилиб ўликларни тирилтирур», деб танбеҳ беряпти. Ўликни тирилтириш ҳақиқати нимадан иборат эканини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди, бу илоҳий мўъжиза. Аллоҳ, ушбу мўъжизасини Бани Исроилга кўрсатди. Агар хоҳласа, яна бошқа мўъжизаларни ҳам кўрсатаверади:

«... ва оят – аломатларини сизга кўрсатур».

Эски тафсирларимизнинг баъзиларида ўша сигир парчаси қайси парча эди: думими ёки бошқа жойими, деб узундан-узоқ тортишилган. Аммо айрим уламолар: «Бунинг аҳамияти йўқ, керак бўлса, Аллоҳнинг Ўзи айтар эди. Аллоҳ, айтмаган ва баҳс қилишни буюрмаган ишни баҳс қилиб, вақтни, ақдни бекорга сарфлашнинг нима кераги бор», дейишган. Шу гап – жуда тўғри гап.

Бўлиб ўтган ҳодисалар Бани Исроилнинг қалбини ларзага солиши, уларни тақвога чорлаши лозим эди. Лекин аксинча бўлди:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَنْفَجِرُ مِنْهُ الْأَنْهَرُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خُشِيَّةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَفْلٍ عَمَّا نَعْمَلُونَ

74. Сўнгра, шундан кейин қалбларингиз қаттиқ бўлди, улар тошдек ёки тошдан ҳам қаттиқ. Ва ҳолбуки, тошларнинг баъзиларидан анҳорлар отилиб чиқадир, баъзилари ёрилиб, ундан сув

**чиқадир ва баъзилари Аллоҳдан қўрққанидан қулаб тушадир.
Ва Аллоҳ қилаётган ишларингиздан ғофил эмас.**

Ушбу оятда Аллоҳ таоло Бани Исроилнинг охирги ҳодисадан кейинги ҳолатини васф қилмоқда. Шунча мўъжиза кўрган инсон, ким бўлишидан қатъиназар, қалби эриб, Аллоҳга бўлган эътиқоди зиёда бўлиши керак эди. Аммо Бани Исроилнинг қалблари қаттиқ бўлди. Қаттиқ бўлганда ҳам, тошдек қаттиқ, балки, тошдан ҳам қаттиқ бўлди.

Чунки шунча қаттиқ бўлса ҳам, ҳатто тошларнинг баъзиларидан анҳорлар отилиб чиқади. Мусо алайҳиссалом Аллоҳнинг амрига биноан асолари билан, тошни урганларида, ўн икки булоқ отилиб чиққанини Бани Исроилнинг ўзи кўрди-ку! Ўша булоқларни ҳар бир қабила биттадан бўлиб олиб сув ичди-ку! Баъзи тошлар ёрилиб, ундан сув чиқишини ҳам Бани Исроил кўрган-ку! Ҳатто тошлардан айримлари Аллоҳдан қўрққанидан қулаб ҳам тушади. Хусусан, Тур тоғига Аллоҳ таоло тажалли қилганида, у титилиб кеттанини Бани Исроил ўз кўзи билан кўрган-ку! Уларнинг қалблари тошдан ҳам қаттиқ бўлганидан, шунчалик мўъжизаларни кўриб туриб ҳам тақво йўлига, иймон йўлига юрмадилар. Бу ҳоллари бадбаҳтликнинг аломатидир.

Имом Термизий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом: «Аллоҳнинг зикрисиз гапни қўпайтирманглар, чунки Аллоҳнинг зикрисиз гапни қўпайтириш қалбни қаттиқ, қиласи. Одамларнинг Аллоҳдан энг узоги қалби қаттиғидир», деганлар.

Имом ал-Баззар Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда:

«Тўрт нарса бадбаҳтиқдандир: кўзнинг қуруқлиги, қалбнинг қаттиқлиги, орзу-ҳаваснинг узунлиги ва дунёга ҳирс қўйиши», дейилган.

Бани Исроилнинг қалби тошдан-да қаттиқ бўлиб, ундан бирор томчи ҳам яхшилик томмайдиган даражага бориб қолганлигини баён қилган Аллоҳ таоло эндиғи оятларда яхудийларнинг иймонга келишидан, Исломни қабул этишидан умидвор бўлиб юрган мўминларга мурожаат қиласи. Сура бошлангандан бери энди биринчи бор мўмин-мусулмонларга бевосита мурожаат қилинмоқда:

﴿أَفَنَظَمْعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَمَّا اللَّهُ شَاءَ﴾

﴿يُحَرِّقُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

75. Уларнинг иймон келтиришларини тамаъ қиласизларми?
Ва ҳолбуки, улардан бир гуруҳлари Аллоҳнинг каломини эшитар эдилар ва сўнгра уни тушунганларидан кейин, билиб туриб бузар эдилар.

Бу ояти каримада мусулмонларга қилинаётган хитобдан ўша пайтда баъзи ихлосли мўминлар, яҳудийлар иймонга келиб қолсалар керак, деган орзуда бўлганларини кўрсатади. Албатта уларнинг бундок ўша қилишларига асос бор эди. Улар билан Мадийнада бирга яшаб келаётган яҳудийлар, илоҳий китобга эга халқ сифатида, яқинда охирзамон Пайғамбари чиқиши, улар ул Пайғамбарга биринчи бўлиб иймон келтиришлари ҳақида тинмай гапирав эдилар. Арабларнинг кўплари яҳудийлардан васфини эшитган пайғамбар – Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламни кўришлари билан иймонга келдилар. Энди эса, яҳудийларнинг ўzlари ҳам иймонга келишини тамаъ қилишаётган эдилар. Аллоҳ, таоло оятнинг аввалида уларнинг мазкур ҳолатларини васф этиб:

«Уларнинг иймон келтиришларини тамаъ қиласизларми?» демокда.

Яъни, эй мусулмонлар, сизлар, яҳудийларнинг иймон келтириб, мўмин-мусулмон бўлишларидан умидвор бўляпсизларми?

Агар сизларда шундок умидворлик ҳақиқатан бўлса, билиб қўйингки, иш сиз ўйлагандек эмас, ҳол бошқача.

«Ва ҳолбуки, улардан бир гуруҳлари Аллоҳнинг каломини эшитар эдилар ва сўнгра уни тушунганларидан кейин, билиб туриб бузар эдилар».

Бундай одамларнинг иймон келтиришларига умид қилиб бўлмайди. Чунки иймон ўзига яраша поклик, мусаффолик, нурни қабул қилиб олишга истеъод талаб қиласи. Аммо яҳудийларда бу нарсага яқинлик ҳеч сезилмаяпти. Уларнинг энг яхши вакиллари бўлмиш диний олимларики, Аллоҳнинг каломини эшитиб, уни тушуниб етгандан сўнг, билиб туриб бузсалар, қолганлари нима ҳам қиласи эди?!

Келаси ояти каримада мазкур нобакор қавмнинг васфи давом этади.

وَإِذَا الْقُوَّاتُ الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا إِنَّا مَنَا وَإِذَا خَلَّ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَنَّكُمْ شُوَّهُونَ هُمْ بِمَا
٧٦ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا نَعْقِلُونَ

76. Улар иймон келтирганларни учратсалар, иймон келтирдик, дерлар. Баъзилари баъзилари билан холи қолсалар уларга:

«Аллоҳ сизга очган нарса ҳақида Роббингиз ҳузурида ҳужжат талашишлари учун гапиряпсизми? Ақлни ишлатмайсизми?» дерлар.

Шунақа сифат эгаларининг иймонга келишидан умидвор бўлиш мумкинми? Улар иккиюзламачи қавмдир.

«Улар иймон келтирганларни учратсалар, иймон келтиридик, дерлар».

Яъни, мазкур иккиюзламачи қавм мусулмонлар билан учрашиб қолганда, иймонга келдик, Мұхаммад алайхиссаломга уммат бўлдиқ, дейишиади. Чунки Тавротда у киши ҳақларида башоратлар бор ва яҳудийлар у зотнинг Пайғамбар бўлиб келишларини кутаётган эдилар. Аллоҳ таоло ўша Пайғамбар туфайли бизни душманларимизга голиб қиласди, дейишар эди. Аммо:

«Баъзилари баъзилари билан холи қолсалар, уларга: «Аллоҳ сизга очган нарса ҳақида Роббингиз ҳузурида ҳужжат талашишлари учун гапиряпсизми? Ақлни ишлатмайсизми?» дерлар».

Яъни, яҳудийлар ўзлари бир-бирлари билан ёлғиз қолганларидан, ўз ичларидан ҳақиқатни ошкор қилганларни сўка бошлар эдилар. Улар: Аллоҳ сизга очган нарсаларни, яъни, Мұхаммад алайхиссаломнинг Пайғамбарликлари ҳақ эканини мусулмонларга айтиб қўясизларми? Ахир унда, қиёмат куни булар Аллоҳнинг ҳузурида бу гапни ўзимизга қарши ҳужжат қилиб келтиришади-ку, дейишарди. Бузук табиатлари уларни Аллоҳнинг сифатларини билишдан тўстанлиги худди шу гапларидан намоён бўлади. Улар ўзларича, бу гапларни мусулмонларга айтсан, ўзимизга қарши ҳужжат бўлиб қолади, айтмасак, ҳужжат бўлмайди, деб ўйлашади. Хўш, улар нима учун бундоқ қиласдилар? Ёки...

أَوَ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلَمُونَ

77. Аллоҳ уларнинг сир туттгану ошкор қилган нарсаларини албатта билишини англамайдиларми?

Зикр қилинган бу ҳол яҳудийларнинг диний олимларига оид. Авом ҳалқнинг ҳоли келаси оятда баён қилинади.

وَمِنْهُمْ أُمِيَّوْنَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَبَ إِلَّا آمَانَ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظْنُونَ

78. Уларнинг ичида китобдан бехабар, хомхаёлдан бошқани билмайдиган омийлар бор. Улар фақат гумон қиласдилар холос.

Яъни, яхудийлар ичида Тавротдан бехабар, унда нима гап борлигини билмайдиган, саводсиз омилар ҳам бор. Ўша омиларнинг билгани фақат хомхаёл, холос. Улар турли нарсаларни гумон қилиб, ўша гумонларига ишониб юраверадилар. Бу омиларнинг шундай ҳолга тушиб қолишига нима сабаб? Асосий сабабларидан бири – залолатга кетган уламолар. Ўшалар оми халқнинг китобдан бехабар қолишига, хомхаёлларга берилиб, гумондан бошқани билмай қолишига сабаб бўлганлар. Ўшандоқ нобакор диний раҳбарларнинг ҳолатларини қуидаги оят фош қилади:

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكُنُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ
ثُمَّ نَأْفِلُ لَهُمْ مِمَّا كَنَّا تَأْمِنَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لِّهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

79. Китобни ўз қўли билан ёзиб, сўнгра уни арzon баҳога сотиш учун: «Бу Аллоҳнинг ҳузуридан», дейдиганларга ҳалокат бўлсин! Уларга қўллари билан ёзган нарсаларидан ҳалокат бўлсин!

Ояти карима зикр қилган «арzon баҳо» ҳақида Имом Ҳасан Басрий:

«Арzon баҳо – дунё ва унинг нарсалариdir» деган эканлар. Дунёга молу бойлик, мансаб ва бошқалар киради.

Ушбу ояти каримада инсон томонидан содир этиладиган энг улкан жиноятлардан бири ҳақида сўз кетмоқда. Бу ояти каримада дунё тарихидаги энг улкан жиноятлардан бирини содир этган нобакорга дуои бад бўлмоқда.

«Китобни ўз қўли билан ёзиб, сўнгра уни арzon баҳога сотиш учун: «Бу Аллоҳнинг ҳузуридан», дейдиганларга ҳалокат бўлсин!»

Молу дунё, мансабу амал, айшу ишрат ва ҳузур-ҳаловот йўлида, билиб туриб, дин аҳкомларини бузадиган аҳди жаҳолатнинг васфи будир! Ундоқ жоҳиллар ўзларига диний илмларни билиш нисбатини берадилар. Улар кишиларга диний таълим бериш, дин аҳкомларини баён қилиб бериш даъвосини қиладилар. Бошқа кишилар, хусусан диний илмлардан бехабарлар ёки етарли илми бўлмаганлар эҳтиёжлари тушганда ана ўша диний илм соҳибилигини даъво қилиб юрган шахсларга мурожаат қиладилар. Бундоқ пайтда ҳақиқий диний олим Аллоҳнинг ҳукмини тўғри ҳолда айтиб беради. Сохта диний олим эса, вазиятга қарайди. У ўзининг дунёвий манфаатини ҳамма нарсадан устун қўяди. У ўзига фойда етиши учун Аллоҳ ҳаром қилган нарсани ҳалол дейиши ёки аксинча, Аллоҳ

ҳалол қилган нарсани ҳаром дейиши турган гап. Шундоқ қилиб, динни бузадилар. Натижада, барча томон расво бўлади. Шунинг учун ҳам, оятда ундоқ кишиларга ҳалокат тилааб дуои бад қилинмоқда. Ҳа:

**«Уларга қўллари билан ёзган нарсаларидан ҳалокат бўлсин!
Уларга топган фойдаларидан ҳалокат бўлсин!»**

Яхудийлар ана шундоқ қавм эдилар. Уларнинг омилари динларини ўрганмай, хомхаёллар билан юрар эдилар. Уларнинг олимлари эса, динни арzon баҳога сотар эдилар.

Омилари ва олимларининг ҳоли бундай бўлган қавмнинг иймонга келишидан умидвор бўлса бўладими?! Тафсирчи оимларимиз ояtlар Бани Исроил ҳақида тушган бўлса ҳам, ҳаммага тегишлидир, деганлар. Ҳозирги кунда мазкур сифатларнинг кўплари «мусулмонман» деб гердайиб юрганларда ҳам мавжудлиги кишини даҳшатга солади.

Келгуси оятда яхудийларнинг хомхаёлларидан яна бири келтирилади ва унга жавоб ҳам қилинади:

وَقَاتُلُوْنَ تَمَسَّنَا الْكَارُ إِلَّا أَيْمَامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَنْخَذُ تُمَّ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ
يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ وَمَنْ نَفُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

80. Ва улар: «Бизга (дўзах) ўти ҳеч тегмас, тегса ҳам саноқли кунларгина тегадир», – дедилар. Сен: «Аллоҳдан аҳд олдингизми? Зотан, Аллоҳ аҳдига ҳеч хилоф қилмас. Ёки Аллоҳнинг номидан билмаган нарсангизни гапиряпсизми?» – деб айт.

Ҳамма балонинг боши шунда. Уларнинг бузук ақийдалари, хомхаёллари бўйича, нима қилсалар ҳам, қанча гуноҳ ишласалар ҳам дўзахга тушмайдилар ёки тушсалар ҳам, фақат саноқли кунларгагина тушадилар. Сўнгра, жаннатта кирадилар. Шунинг учун, улар ҳеч нарсадан қўрқмайдилар.

Хўш, улар бу гапни қаердан олдилар? Ёки бу ҳақда Аллоҳдан аҳду паймон олганларми? Дўзахга фақат саноқли кунларгагина тушиб, сўнгра жаннатга чиқишилари ҳақида Аллоҳ ваъда берганми?

Ваъда берган бўлганида шундай бўларди, чунки, шубҳасиз, Аллоҳ ҳеч аҳдига хилоф қилмайдиган Зотдир.

Ёки Аллоҳнинг номидан ўзлари билмаган нарсани гапиряптиларми?

Эндиgi оятда уларнинг бу даъволарига Исломнинг умумий қоидаси асосида қатъий жавоб келади:

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَاتٍ وَأَحْطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
 فِيهَا خَلِدُونَ

81. Йўқ! Ким гуноҳ қилса ва уни хатолари ўраб олган бўлса, ана ўшалар дўзах эгалариdir. Улар унда абадий қолурлар.

Демак, иш хомхаёл билан, ҳар кимнинг ўзича айтган гапи билан битмас экан. Ким дўзахий, ким жаннатий бўлишининг қатъий илохий ўлчови бор экан. Ушбу ўлчовга биноан, ким яҳудийларга ўхшаб гуноҳ, ишларни очиқ қилса ва унинг хатолари кўпайиб қолган бўлса, ўша дўзахга тушади. Ва унда абадий қолади.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу ан-худан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Кам эътибор бериладиган кичик гуноҳлардан эҳтиёт бўлинглар, чунки улар бир одамда тўпланса, уни ҳалок қиласди», деганлар.

Жаннатга ҳам хомхаёл билан, бирор қавм ёки ҳалқнинг вакили бўлиш эътибори билан эмас, балки иймон ва амали солиҳ билан кирилишини келаси оят баён қиласди:

وَالَّذِينَ إِمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَلِدُونَ

82. Ва иймон келтириб, яхши амалларни қилганлар, ана ўшалар жаннат эгалариdir. Улар унда абадий қолурлар.

Демак, жаннатга кириб, унда абадий қолиш учун Бани Исроидан бўлиш шарт эмас экан, балки иймон керак экан. Иймон бўлганда ҳам ҳақиқий иймон лозим. Номига, хўжакўрсинга бўлган иймон эмас. Кўплар мусулмонликни даъво қиласди. Аммо мусулмон киши қилиши лозим бўлган бандалик бурчини ҳам бажармайди. Шу билан бирга, нақд жаннатнинг тўридан жой олишни даъво қиласди. Ушбу оятда, худди бошқа оятлардаги каби, ўша қабилдаги кишиларга ҳам раддия бор. Чунки жаннат эгаси бўлиб, унда абадий қолиш баҳтига сазовор бўлиш учун иймон ва яхши амаллар шарт қилинмоқда. Иймон – Ислом ақийдаси талаб қилган иймондир. Яхши амаллар эса – Ислом дини қилишга буюрган амаллардир.

Ҳақиқий иймон кишини шариат кўрсатган яхши амалларни қилишга, қайтарган ёмон амаллардан қайтишга чорлайди. Шундан келиб чиқилса, бунинг аксини қиласиган одамларни ҳақиқий иймон эгаси деб бўладими?

Кейинги оятларда Аллоҳ таоло мўмин-мусулмонларга яхудийларнинг кирдикорларини яна ҳам кўпроқ фош қиласди.

Маълумки, аввалги оятларда Аллоҳ Бани Исроилдан аҳду паймон олганини умумий тарзда айтиб ўтган эди. Энди ўша аҳду паймон қилинган нарсалардан баъзилари алоҳида зикр этилади:

وَإِذْ أَخَذَنَا مِيقَاتَنَا إِسْرَئِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي
 الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا
 الْزَكَوَةَ ثُمَّ تَوَلَّ شَمْرِ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعَرْضُونَ

83. Бани Исроилдан Аллоҳдан бошқага ибодат этмайсиз, ота-онага, қариндошларга, етимларга, мискинларга яхшилик қиласиз, одамларга яхши гаплар айтинг, намозни қоим қилинг, закот беринг, деб аҳду паймон олганимизни эсланг. Сўнгра, озгинангиздан бошқангиз юз ўтириб, ортга қараб кетдингиз.

Мулоҳаза қилинса, Аллоҳ таоло Бани Исроилдан аҳду паймон олган ишлар Ислом дини ҳам буюрган ишлардир. Шундан ҳамма самовий динларнинг бирлиги келиб чиқади. Тавҳид ақийдасининг асоси – Аллоҳдан бошқага ибодат қилмаслик – аҳду паймон олинган ишларнинг бошида саналяпти. Ота-онага яхшилик қилиш ҳар бир фарзанднинг муқаддас бурчи ҳисобланади. Қариндошликтарнинг қариндошликтар ҳаққи бор, уларга ҳам яхшилик қилиш лозим. Етимлар – боқувчисиз қолган ёш болалардир. Жамиятда уларнинг ҳам ҳаққи бор. Шунингдек, мискинлар ҳам турли сабабларга кўра, ҳаёти ноқулай ҳолларга тушиб қолган шахслардир, уларга ҳам яхшилик кўрсатиш инсоннинг инсонийлик бурчи ҳисобланади.

Оятдаги «**Одамларга яхши гаплар айтинг**» жумласини тафсир қилиб, Имом Ҳасан Басрий: «Яхши гап – амри маъруф, наҳий мункар, ҳилму афв, кечирим ва ширин сўзлардан иборатдир», деганлар.

Намозни қоим қилиш, яъни, ҳамма амалларини жой-жойига қўйиб адо этиш ҳамма самовий динларда ҳам асосий ибодатлардан ҳисобланади.

Имом Бухорий ва имом Муслим ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуддан ривоят қилган ҳадисда у киши Пайғамбар алайҳиссаломдан:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, қайси амал энг афзалдир?» деб сўраганларида, у зоти бобаракот:

«Ўз вақтида ўқилган намоз», деб жавоб берган эканлар. Шунингдек, закот ҳам улуғ молиявий ибодатлардан ҳисобланади.

Аллоҳ таоло мазкур амалларни бажаришга Бани Исроилдан аҳду паймон (таъкидланган ваъда) олган бўлишига қарамай, улар ўз одат-

лари бўйича, бу аҳд-паймондан юз ўтирилар ва қасдан ортга қараб кетдилар.

وَإِذَا أَخَذَنَا مِثْقَلَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَ كُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُمْ مِّنْ دِيَرِكُمْ ثُمَّ
أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشَهَّدُونَ ﴿١٧﴾

84. Сизлардан бир-бирингизниң қонларингизни тўқмайсиз ва диёргиздан чиқармайсиз, деб аҳду паймонингизни олганимизни эсланг. Сўнгра, гувоҳлик бериб туриб иқрор бўлдингиз.

Бани Исройл Аллоҳ таолога берган аҳду паймон бўйича, яна, улар бир-бирларини ўлдириласликлари ва баъзилари баъзиларини ўз диёрларидан ҳайдаб чиқармасликлари лозим эди. Шунга ўзлари иқрор бўлган эдилар. Демак, аҳду паймон ихтиёрий ва рози бўлган ҳолда боғланди. Энди унга амал қилиш керак бўлади. Яхудийлар қандай амал қилдилар?

ثُمَّ أَنْتُمْ هَوَلَاءَ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِّنْ دِيَرِهِمْ
تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدُوَّنِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أَسْرَى تُفَدِّوْهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ
عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِعَصْبِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِعَصْبِ فَمَا جَزَاءُ
مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خَرْزٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرْدُونَ إِلَى أَشَدِ
الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

85. Сўнгра, сиз ўзингизни ўзингиз ўлдирасиз ва бир гурухингизни диёридан чиқарасиз ҳамда уларга қарши гуноҳ ва душманлик йўлида ёрдам берасиз. Агар улар асир бўлсалар, қутқариб оласиз. Ва ҳолбуки, уларни чиқариш ҳаром эди. Ёки китобнинг баъзисига иймон келтириб, баъзисига куфр келтирасизми?! Сизлардан ўшандоқ қилганларнинг жазоси бу дунёда фақат расво бўлишиликдир, қиёмат кунида эса, энг шиддатли азобга қайтариурлар. Аллоҳ қилаётганингиздан ўфил эмас.

Мадийнаи Мунаввара араблари, аввал айтганимиздек, икки қабилага – Авс ва Хазраж қабилаларига бўлинган эди. Улар ширк аҳли бўлиб, жаҳолатда эдилар ва жоҳилият аҳли сифатида тез-тез бир-бирлари билан урушиб турар эдилар. Мадийнаи Мунаввара яхудий-

лари эса, уч қабила бўлиб, Бани Қайниқоъ қабиласи арабларнинг Хазраж қабиласи билан дўст эди. Бани Назийр ва Бани Қурайза эса, Авс қабиласи билан дўст эди. Агар араблар бир-бирлари билан урушшиб қолсалар, ораларидаги дўстлик келишувига биноан, яҳудийлар ҳам ҳар қайсиси ўзи дўст бўлган қабила тарафида туриб урушга чиқар эдилар. Натижада, яҳудийлар бир-бирларини ўлдирап, диёрларидан ҳайдаб чиқариш ҳоллари юз берар эди. Булар эса, оятда таъкидланган аҳду паймонни бузишдир. У аҳду паймон Тавротда ёзилган, яҳудийлар уни ўқиб туришади, ҳукмини билишади. Араблар жоҳилият аҳли эканлиги, самовий китобдан, илоҳий кўрсатмадан умуман бехабар эканликлари бўлаётган урушларда улар учун уздир. Аммо самовий китоб эгаси бўлиб, Мусо алайҳиссаломдек улуғ Пайғамбарга уммат бўлатуриб, яҳудийларнинг бир-бирларини ўлдиришга ва диёрларидан чиқаришга қандай узрлари бўлиши мумкин? Ахир, улар доимо аҳли китоб эканликлари билан мақтаниб юрадилар-ку!? Шунинг учун ҳам, агар Тавротга мувофиқ бирор иш қилсалар, дарров фахрланишга ўтадилар. Жумладан, мазкур урушлар тўхтаб қолганда, яҳудий асиirlарни товон тўлаб озод қилиб олар эканлар. Аҳволни тушунган баъзи одамлар:

«Кечагина булар билан урушиб турган эдингиз, бугун нимага товон тўлаб асириқдан озод қилиб оляпсиз?» деб сўраса, улар:

«Тавротда Бани Исроилдан қўлга тушганини кўрсанг, албатта, олиб озод қил, деб айтилган, шунга амал қилдик», дейишар экан. Аслида эса, Тавротда ўша қўлга тушганини диёрдан чиқариш, унга қарши урушиш ҳам ҳаром қилинган, лекин у тўғрида оғиз очмас эканлар.

Шунинг учун ҳам, оятда: «Агар улар асир бўлсалар, қутқариб оласиз. Ва ҳолбуки, уларни чиқариш ҳаром эди», дейилди.

Уларнинг бу иши Тавротнинг баъзи жойига иймон келтириб, баъзи жойига куфр келтиришдан бошқа нарса эмас.

Ҳолбуки, Аллоҳ таоло ҳамма нарсадан хабардордир.

Кишини даҳшатта соладигани шулки, яҳудийларнинг бунақа қабиҳ сифатлари ўзини мусулмон деб юрган кишилар орасида ҳам тарқалиб бормоқда.

Сўнгра, мусулмонларга ва бутун инсониятга яҳудийларнинг ҳақиқати баён қилинади:

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَشْرَوْا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُنَخْفَى عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنَصَّرُونَ

**86. Ана ўшалар дунё ҳаётини охиратга сотиб олганлардир.
Улардан азоб енгиллатилмас ва уларга ёрдам ҳам берилмас.**

Охиратни сотиб, дунёни олиш яхудийларнинг энг катта сифатларидан бўлиб, уларнинг машғулотлари ўзи шудир.

Уларнинг фикри-зикрлари, саъю кўшишлари фақатгина бу дунё матоҳи учун бўлганидан, бу дунёда баъзи мақсадлари – беш кунлик ҳою-ҳавасга эришишлари мумкин. Аммо у дунёда:

«Улардан азоб енгиллатилмас ва уларга ёрдам ҳам берилмас».

Бу, Аллоҳ таолонинг ваъдасидир. У Зот ҳеч ваъдасига хилоф қилмайди. Яхудийлар ўз қилмишлари туфайли охиратларини куйдирдилар. Нафақат охиратларини, балки икки дунёларини хароб айладилар. Ушбу оятдаги таҳдид эса, ҳаммасидан ўтиб тушди. Ўзларидан кўрсинарлар.

Юқоридаги оятлардан маълум бўладики, улар Аллоҳга берган аҳду паймонларига амал қилмайдилар, аммо араб мушрикларига берган аҳдоларига риоя этадилар. Бундан яна бир кирдикорлари очилади – улар ўта ҳийлакор ва эҳтиёткордирлар. Ўзлари иккига бўлиниб, икки араб қабиласига «дўст» бўлиб олишган. Улардан қай бири голиб келса, ўшанинг ёнига ўтиб олиш учун одиндан замин тайёрлаб қўйишган. Улар доимо шундай қилишади. Яъни, яхудийлар доимо дунёвий манфаатларини илоҳий кўрсатмалардан устун қўйишади.

Келгуси ояти каримада Бани Исроилнинг кирдикорларини фош қилиш давом этади.

وَلَقَدْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَفَيَّنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَأَتَيْنَا عِيسَى اُبْنَ مَرْيَمَ الْبَيْنَتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدْسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَهُ كُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا يَهْوَى أَنفُسُكُمْ أَسْتَكْبَرُ شَمْ فَفَرِيقًا كَذَّبُتُمْ وَفَرِيقًا نَفَّلُونَ

87. Ва батаҳқиқ, Мусога китобни бердик ва унинг ортидан Пайғамбарларни кетма-кет юбордик. Ва Ийсо ибн Марямга равшан(мўъжиза)ларни бердик ва уни Рухул Қудус билан қўлладик. Ҳар қачон Пайғамбар сизнинг ҳавои нафсингизга ёқмайдиган нарса келтирса, мутакаббирлик қилиб, баъзиларини ёлғончига чиқариб, баъзиларини ўлдираверасизми?!

Ушбу ояти каримадан кўриниб турибдики, Бани Исроил фақат Мухаммад алайҳиссаломга эмас, балки Мусо алайҳиссаломдан ке-

йин кетма-кет келган ҳамма Пайғамбарларга ҳам душманлик муносабатида бўлган эканлар. Аллоҳ таоло ўша ҳақиқатни уларга эслатиб:

«Ва батаҳқик, Мусога китобни бердик ва унинг ортидан Пайғамбарларни кетма-кет юбордик», демоқда. Бани Исройлга юбориленган Пайғамбарларнинг охиргилари Ийсо ибн Марям алайҳиссаломдирлар.

«Ва Ийсо ибн Марямга равшан(мўъжиза)ларни бердик ва уни Руҳул Қудус билан қўлладик», дейди Аллоҳ таоло ва Ийсо алайҳиссаломни очиқ-ойдин мўъжизалар ҳамда Руҳул Қудус ила қўллаб-куватлаганини ҳам эслатмоқда. Аллоҳ таоло у кишини ўликни тирилтириш, кўр туғилганларнинг кўзини очиш, пес туғилганларни даволаш каби равшан мўъжизалар билан ва Руҳул Қудус – Жаброил фаришта билан қўллаб-куватлади. Бани Исройл эса, у зотта нисбатан қўлидан келган барча ёмонликларни қилди. Иш шунга бориб етдики, улар у зотни ўлдиришга ҳаракат қилишди. Яхудийлар ушбу икки улулазим Пайғамбар - Мусо ва Ийсо алайҳиссаломлар ўртасида келган Пайғамбарларнинг баъзиларини (Закариё ва Яхё алайҳиссаломга ўхшаганларни) ўлдиридилар, қолганларини ёлғончига чиқардилар.

Ояти каримадан мазкур Пайғамбарлар келтирган нарсалар Бани Исройлнинг ҳавои нафсига хуш ёқмагани маълум бўлади. Орада уларнинг хоҳишига мос нарса келиб қолса, қабул қилишади. Аллоҳнинг айтганини қиляпмиз, деб мақтаниб ҳам қўйишиади. Пайғамбар келтирган нарса уларнинг хоҳишлирига мос келмаса: «Сен ёлғончисан, Аллоҳнинг номидан ўзинг хоҳлаган нарсани айтяпсан, бизни ўз хоҳишингта мажбур қилмоқчисан», деб тухмат қилишади. Баъзан, ҳатто ўзларига Аллоҳ таоло томонидан пешво этиб юбориленган Пайғамбарларни ўлдиришгача боришиади.

Аллоҳ таоло мусулмонларга Ўзининг каломи илоҳийсида Бани Исройлнинг бу қилмишларини ўrnак бўлсин, мусулмонлар ҳам уларнинг хатосини такрорлаб, яхудийлар учраган бало-офатларга учрамасин, деб баён қилмоқда. Мусулмонлар албатта бундан тегишли хulosса чиқармоқликлари лозим. Чунки яхудийларга хос бу манфур касаллик Ислом оламида ҳам тарқалиб бормоқда. Аллоҳнинг каломига, Пайғамбар алайҳиссаломнинг суннатига чақирган ҳақгўй уламолардан қанча-қанчалари қатл этилди, қамалди, қанчадан-қанча ҳақгўй уламолар ёлғончига чиқарилди, қораланди, айбсиз айбланди ва айбланди, бундай ишлар ҳануз давом этмоқда. Ул азизларнинг бирдан-бир айблари – Аллоҳнинг амрини бузмай, одамларнинг, хусусан, нобакорларнинг ҳавои нафсига тўғри келмаса-да, тўғрилигича етказганларидир.

Шуни унутмаслик керакки, Аллоҳнинг шариати кишиларнинг ҳавои нафсларига мослашиш учун эмас, балки уларнинг устидан ҳоким бўлиб, тўғри, илоҳий йўлга солиш учун келган.

Юқоридаги оятда яхудийларнинг ўтган Пайғамбарларга муносабатлари баён қилингандан сўнг, энди, янги динга – Исломга ва Аллоҳнинг Расули Мұхаммад алайҳиссаломга муносабатлари қандоқ бўлгани баёни келади:

وَقَالُوا قُلُّنَا غَلِبٌ بَلْ لَعْنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ

88. Ва улар: «Қалбимиз ғилофланган», дейишар. Йўқ, ундей эмас, қуфрлари сабабли Аллоҳ уларни лаънатлаган. Бас, озгинагина иймон келтирурлар.

Яхудийлар Исломга даъват қилингандарида:

«**Бизнинг қалбимиз ғилофланган**», янги даъват кирмайди, янги даъватчини қабул қилмайди, деб айтишар эдилар. Аллоҳ таоло ушбу оятда уларнинг бу гаплари ёлғон эканини фош этиб, ҳақиқатни баён қилмоқда. Ҳақиқат нима? Ҳақиқат шулки:

«куфрлари сабабли Аллоҳ уларни лаънатлаган».

Яъни, улар аввалдан қуфр келтириб, иймондан қочиб юрганлари учун Аллоҳ уларни лаънатлаб, раҳматидан қувиб, ҳидоят неъматидан маҳрум этган. Шу сабабдан улар иймонга кела олмайдилар. Агар мабодо келсалар ҳам:

«Бас, озгинагина иймон келтирурлар».

Қуръони Каримнинг ушбу жумласи мўъжиза бўлиб чиқди. Ҳали ҳануз яхудийлар юқоридаги Қуръоний васфга мос бўлиб турибидилар.

Ҳозир келадиган ояти каримада яхудийларнинг Қуръони Каримга ва Мұхаммад алайҳиссаломга нисбатан ўзларини қандоқ тутганлари яна ҳам очиқроқ баён қилинади.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلٍ يَسْتَفْتِحُونَ
عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَاعِرِفًا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكُفَّارِ

89. Уларга Аллоҳнинг ҳузуридан ўзларидағи нарсани тасдиқловчи китоб келганда, ва ҳолбуки, кофириларга қарши (ундан) ёрдам кутардилар. Бас, қачонки уларга ўзлари билган нарса келганда, унга қуфр келтирдилар. Кофириларга Аллоҳнинг лаънати бўлсин.

Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қиласидарки, яхудийлар Абс ва Ҳазраж қабилаларига қарши «яқинда бизнинг китобларимиз хабарини берган Пайғамбар чиқади, биз унга иймон келтириб, сизларнинг устингиздан ғалаба қозонамиз», дер эдилар. Аллоҳ таоло Пайғамбарни араблар ичидан танлаб юборгач эса, улар у кишига куфр келтирдилар. Бу қилмишлари или яхудийлар ўзларининг аввалги гапларини инкор қиласидар.

Шунда Муоз ибн Жабал, Башир ибн ал-Барраа ибн Маъруф ва Довуд ибн Саламалар уларга қарата:

«Эй яхудийлар жамоаси, Аллоҳдан қўрқинглар! Мусулмон бўлинглар! Биз ширк аҳли бўлган давримизда бизга қарши у кишидан ёрдам топишингизни айтар эдингизлар. У кишининг Пайғамбар қилиб юборилиши хабарини берар эдингизлар. Сифатларини айтиб берар эдингизлар», – дедилар. Бунга жавобан Бани Назийр яхудийларидан Салом ибн Мушкам :

«У биз билган нарсани олиб келди. Биз сизга айтган бу эмас», – деди.

Шундан кейин Аллоҳ таоло мазкур оятни нозил қиласи:

«Уларга Аллоҳнинг ҳузуридан ўзларидағи нарсани тасдиқловчи китоб келганда. . .»

Яъни, яхудийларга Аллоҳ таоло томонидан улардаги бор Тавротни тасдиқловчи китоб – Қуръон келганида ва Пайғамбар – Мұҳаммад алайҳиссалом келганларида куфр келтирдилар.

«ҳолбуки, коғирларга қарши (ундан) ёрдам кутардилар».

Улар илоҳий китоби йўқ, коғирлар – араб мушрикларидан енгилиб қолганларида, яқинда илоҳий китоб нозил бўлиб, охирзамон Пайғамбари чиқади, ўшанда унинг ёрдами или биз сизни енгамиз, дер эдилар.

Худди ўзлари айтган китоб нозил бўлганда, худди ўзлари айтган Пайғамбар чиққанда эса, улар куфр келтирдилар.

«Коғирларга Аллоҳнинг лаънати бўлсин».

Келгуси оятда яхудийларнинг Исломга, унинг Пайғамбариға ва Китобига бўлган муносабатларининг маҳфий сабаби фош қилиб ташланади.

بِسْكَمَا أَشَرَّ رَوِيَهُ أَنْفَسُهُمْ أَنَّ يَكُفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَعْيَادًا أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ
 فَضْلِهِ عَلَىٰ مَنِ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُ وَ يَغْضِبُ عَلَىٰ غَضَبٍ وَ لِلْكَفِرِينَ عَذَابٌ

Мөһин

90. Улар ўзларини сотган нарса: Аллоҳ бандаларидан хоҳлаганига йўз фазлидан туширганига ҳасад қилиб, Аллоҳ туширган нарсага куфр келтирмоқлик, қандоқ ҳам ёмон. Улар ғазабнинг устига ғазабни лозим тутдилар. Кофиirlарга хор қилувчи азоб бордир.

Яҳудийлар Пайғамбарлик араблардан бўлмиш Мұҳаммад алайхиссаломга туширилганлигига ҳасад қилиб, иймон келтирмаганлар. Ҳолбуки, улар Тавротда зикри келган Пайғамбарнинг сифатларини, «ўзимиздан чиқади» деган ишончда, арабларга айтиб юрар эдилар...

Ояти карима уларнинг бу қилмишларини:

«Улар ўзларини сотган нарса», деб атамоқда ва жуда ҳам ёмон иш, деб баҳоламоқда. Шунингдек, ояти карима Пайғамбарликнинг Мұҳаммад алайхиссаломга берилишини:

«Аллоҳ бандаларидан хоҳлаганига йўз фазлидан туширгани», деб таърифламоқда. Одамларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг бандалари, аммо Пайғамбарлик – Унинг фазли. Аллоҳ таоло Пайғамбарликни кимга беришини бандаларидан, хусусан, Бани Исроилдан сўраб ўтирамайди. Бандаларининг вазифаси – Аллоҳ хоҳлаб кимга Пайғамбарликни ато этган бўлса, ўша зотга иймон келтириш.

Аммо Бани Исроил иймон келтириш ўрнига, ҳасад қилдилар, Аллоҳ туширган Қуръонга куфр келтирдилар. Ва бу ила:

«Улар ғазабнинг устига ғазабни лозим тутдилар».

Охиратда эса, хор қилувчи азобларга қоладилар. Чунки у кунда:

«Кофиirlарга хор қилувчи азоб бордир».

Келгуси ояти кариманинг биринчи қисмида яҳудийларни фош қилиш давом этиб, иккинчи қисмида бу иш уларга бевосита хитоб қилиш ила давом этади.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَمْنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ كِبِيرًا
وَرَأَءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِياءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلٍ إِنْ كُنْتُمْ

91. Агар уларга: «Аллоҳ туширган нарсага иймон келтиринг», дейилса, «Бизга туширилган нарсага иймон келтирамиз», дерлар ва ундан кейинги нарсага куфр келтираслар. Ҳолбуки, у улардаги нарсани тасдиқловчи ҳақдир. Айт: «Агар мўмин бўлсангиз, нимага илгари Аллоҳнинг Пайғамбарларини ўлдирдингиз?!»

Бани Исройл кибрға ботған қавмдир, у ўзидан бошқани кўрмайди, тан олмайди. Шунинг учун, иймон ҳам келтирмайди. Шу ояти каримада Аллоҳ таоло уларнинг бир нозик жойларини фош этади:

«Агар уларга: «Аллоҳ туширган нарсага иймон келтиринг», дейилса, «Бизга туширилган нарсага иймон келтирамиз», дерлар ва ундан кейинги нарсага куфр келтираплар».

Яъни, агар яхудийларга: «Аллоҳ туширган нарса – Қуръонга иймон келтиринг», дейилса, улар: «Бизга туширилган нарсага – Тавротга иймон келтирамиз,» дейишади.

Шу жойда Қуръони Карим яхудийларнинг энг устакорлик одатларидан бири – сўз ўйини қилишларини ажойиб услугуб билан кўрсатмоқда. Улар,

«Аллоҳ туширган нарсага иймон келтиринг», деган амрга очиқоидин, биз унга иймон келтирмаймиз, деб жавоб беришгани йўқ, балки сўз ўйини қилиб,

«Бизга туширилган нарсага иймон келтирамиз», деб, ўзларига иймон келтирганлик нисбатини бермоқдалар. Шу вақтнинг ўзида улар:

«ундан кейинги нарсага куфр келтиришар».

Яъни, Тавротдан кейин келган Қуръони Каримга куфр келтиришади. Хўш, уларнинг бу ишларини иймон келтириш деса бўладими? Албатта, ундоқ, деб бўлмайди.

«Холбуки, у улардаги нарсани тасдиқловчи ҳақдир».

Яъни, Қуръони Карим улардаги Тавротни тасдиқловчи ҳақдир.

Шу жойда Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари Мұхаммад алайҳиссаломга уларни шарманда қилувчи савонни ўргатади:

«Айт: «Агар мўмин бўлсангиз, нимага илгари Аллоҳнинг Пайғамбарларини ўлдиридингиз?!»

Яъни, улар ўзимизга туширилган нарсага иймон келтирамиз, деб айтишаётган бўлса, унда сўрагин-чи, нимага аввалги Пайғамбарларни ўлдиришди экан, дейди. Ахир, ўзларига келган Пайғамбарларни ўлдирган одамлар қандай қилиб ўзларига Аллоҳ туширган нарсага иймон келтирган бўлишади?!

Демак, Бани Исройлнинг даъвоси мутлақо ўринсиз. Улар баъзи Пайғамбарларни ўлдирибгина қолмай, ундан баттарроқ ишларни ҳам қилганлар, буни ҳам эсларига солиш лозим:

﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُّوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ أَنْهَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ

ظَلِيلُمُوتٍ

92. Ва батаҳқиқ, Мусо сизларга равшан(мўъжиза)лар ила келди. Сўнгра, сиз ундан кейин золим бўлган ҳолингизда бузоқни (худо) тутдингиз.

Ушбу оятда Бани Истроил даъвосининг ёлғонлигига энг катта далил келмоқда. Мусо алайҳиссалом уларга келган биринчи ва энг катта, улул-азм Пайғамбардирлар. Уларни Фиръавннинг зулмидан қутқазган шахс ҳам шу кишидир. Айни чоёда, Аллоҳ таоло у зотни ҳақиқий Пайғамбар эканликларини тасдиқловчи кўпгина равшан мўъжизалар билан юборди. Шуларни кўра-била туриб, Мусо алайҳиссалом Тур тоғига Аллоҳ билан роз айтишгани кетганларида, улар ўзларига бузоқни худо деб тутдилар. Бу эса, ниҳоятда катта зулм эди. Шундай ишни қилган қавмнинг, биз ўзимизга тушган нарсага иймон келтирамиз, деган даъвосига ишониб бўладими?

Аммо, уларнинг қилмиши шунинг ўзигина эмас, бундан бошқа жинояtlари ҳам кўп:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيشَقَكُمْ وَرَفَعْنَاقَوْقَكُمُ الظُّرَرَ حُذْوَامَاءَ اَتَيْنَاهُمْ بِقُوَّةٍ
وَاسْمَعْوْا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرِبْوْا فِي قُلُوبِهِمُ الْعَجْلَ بِكُثْرَهِمْ
قُلْ يَسْمَأِيَّا مُرْكُمْ بِهِ إِيمَنُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

93. Сиздан аҳду паймонингизни олиб, устингизга Турни кўтариб: «Сизга Биз берган нарсани қувват билан тутинг ва тингланг», деганимизни эсланг. Улар: «Тингладик ва исён қилдик», дедилар. Куфрлари сабабли қалбларига бузоқ ўрнаштирилди. Айт: «Агар мўмин бўлсангиз, сизнинг иймонингиз қандай ҳам ёмон нарсага буюради!»

Бани Истроилнинг хиёнаткорлиги, аддамчилиги ва бошқа кирди-корларини назарда тутган ҳолда Аллоҳ таоло улардан таъкидланган, хужжатлаштирилган аҳду паймон олган ва устиларига Тур тоғини кўтариб туриб:

«Сизга Биз берган нарсани қувват билан тутинг ва тингланг», деб айтган эди. Иймони бор ҳалққа шу етарли бўлиши керак эди. Аммо Бани Истроил нима қилди?!

«Улар: «Тингладик ва исён қилдик», дедилар».

Яъни, улар тилда «эшитдик», дейишиди, аммо амаллари билан, «исён қилдик», дейишиди. Яъни, тил бошқа, амал бошқа бўлди.

Уларнинг бузоқни худо тутишлари ҳам ўзларининг истаклари-дан бўлмай, балки куфрлари сабабли қалбларига Аллоҳ, томонидан бузоқ ўрнаштирилганидандир. Ҳа,

«Куфрлари сабабли қалбларига бузоқ ўрнаштирилди».

Ушбу ҳолатларни баён қилгач, Аллоҳ, таоло Пайғамбари Мұхаммад алайхиссаломга:

«Агар мүмин бўлсангиз, сизнинг иймонингиз қандай ҳам ёмон нарсага буюради?!» деб айтишни ўргатади.

Дарҳақиқат, иймон ҳақиқий бўлса, унда иймон соҳибидан ҳеч қаҷон ёмон амал содир бўлмайди. Доимо яхшилик содир бўлади. Бани Исроилнинг «иймони» эса, Аллоҳни қўйиб, бузоқقا ибодат этишга буюрди. Яҳудийларнинг даъволари ўринисиз эканини Аллоҳ, таоло кейинги оятда яна бир ҳужжат билан исботлайди. Ўзининг охирги Пайғамбари Мұхаммад алайхиссаломга уларни шарманда қилувчи савол беришни ўргатиб, дейдики:

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا
الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

94. Айт: «Агар Аллоҳнинг ҳузуридаги охират ҳовлиси, бошқа одамларсиз холис сизга бўладиган бўлса, гапингизда ростгўй бўлсангиз, ўлимни орзу қилинг».

Маълумки яҳудийлар: «Биз Аллоҳнинг танлаб олган халқимиз, фақат бизгина ҳидоятдамиз, фақат бизгина охиратда нажот топамиз, жаннатдан жой олиб, роҳат-фароғатда бўламиз, бошқа халқларнинг жаннатдан насибаси йўқ», дейишарди.

Демак, мантиқан, ким жаннатга киришига аниқ-равshan ишонса, тезроқ ўлиб, у дунёга ўтишга ва шу билан ўша орзуига тезроқ етишга ошиқади. Рост-да, жаннатга кириши аниқ бўлса-ю, бу дунё қамоқхонасида азоб-уқубатга кўмилиб юраверса!... Ким истайди буни? Бу ҳолат саҳобалар ҳаётида яхшилаб тажрибадан ўтказилган. Пайғамбар алайхиссалом жаннатнинг хабарини берганларида қўлида тутиб турган хурмони еб олишни кўп кўрганлари бўлган.

Хўш, яҳудийлар нима қилдилар? Улар жаннатга тезроқ етиш орзусида бирор иш қилдиларми? Йўқ!!!

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا إِمَّا قَدْ مَاتَ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلَيْمٌ بِالظَّالِمِينَ

95. Улар қўллари тақдим қилган нарсалар сабабидан, уни абадий, ҳеч-ҳеч орзу қилмаслар ва Аллоҳ зулм қилувчиларни билувчи Зотдир.

Оятдаги «құллари тақдим қилған нарсалар» жумласи «гуноҳлар» маъносида келгандир. Араб тилида бирор нарсанинг аҳамиятини бўрттириб кўрсатилмоқчи бўлинса, ушбу услуб ишлатилади.

Демак, яхудийлар ўлимни орзу қила олмайдилар. Чунки улар ўзларининг гуноҳларини яхши биладилар. Ушбу гуноҳлар билан ҳеч-ҳеч жаннатга кириб бўлмайди. Ўлсалар, беш кунлик дунёнинг матосидан ажралиб қолишларидан қўрқиб, бу дунё ҳаётига маҳкам ёпишиб оладилар.

Ҳа:

وَلَنْ يَجِدَنَّهُمْ أَحَرَصَ الْنَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوْمًا يُوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يَعْمَرْ
 أَلْفَ سَنَةً وَمَا هُوَ بِمُرْجِحٍ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمِّرَ وَاللَّهُ بِصَيْرٍ إِمَّا يَعْمَلُونَ

96. Уларнинг ҳаётга энг ҳирс қўйган одамлар эканлигини биласан. Мушриклардан бирлари минг йил умр кўриши суядир. Аммо узоқ умр кўриши уни азобдан қутқармас. Ва Аллоҳ уларнинг қилаётганларини кўрувчиdir.

Яхудийлар ҳаётга ва бу дунёга энг ўч, энг кўп ҳирс қўйган одамлар ҳисобланади. Қуръони Карим таъбирида «ҳаёт» сўзи ҳеч қандай сифат билан белгиланмаган. Яъни, номи ҳаёт бўлса бўлди. Хорзор бўладими, бошқа бўладими – бари бир, номига ҳаёт бўлса бўлди. Осмондан китоб туширилмаган, Аллоҳ томонидан Пайғамбар юборилмаган, бут-санамларни Аллоҳга ширк келтирувчи, аҳамиятсиз қавмларда (масалан, мушрикларда) ҳам ҳаётга ҳирс қўйиш бор. Ояти каримадаги:

«Мушриклардан бирлари минг йил умр кўриши суядир». жумласидан айни шу маъно кўзланмоқда. Яъни, улардан бирлари минг йил умр кўриши суяди, орзу қилади.

Бу унинг илоҳий таълимотлардан бехабар эканлигидан келиб чиқади. У охиратга ишонмайди, шунинг учун бу дунёда кўпроқ яшашни хоҳдайди.

«Аммо узоқ умр кўриши уни азобдан қутқармас».

Қанча узоқ умр кўришларидан қатъиназар, кофир ва мушриклар азобга дучор бўладилар. Чунки

«Аллоҳ уларнинг қилаётганларини кўрувчиdir».

Ана ўша кўргани асосида ҳисоб-китоб қилиб, ҳар кимга қилганига яраша жазо беради.

Аммо Бани Исроил-чи? Унга Аллоҳнинг кўплаб Пайғамбарлари келган, китоби тушган, охиратга ишонибгина қолмай, балки, охи-

ратда фақат бизгина жаннаттага кирамиз, деб даъво ҳам қилишади. Шу билан бирга, улар бу дунё ҳаётига минг йил умр кўрмоқчи бўлган мушриклардан кўра ҳам ўчдирлар. Лекин ҳаммалари ҳам шуни яхши билиб қўйсингларки, узоқ умр кўриши уларни азобдан қутқармайди. Аллоҳ, уларнинг қилаётганларини кўрувчиdir. Ҳамда амалларга яраша охиратда азобни ҳам берувчиdir.

Келгуси ояти каримада Аллоҳ, таоло Ўз Пайғамбарига яхудий-ларга айтиш лозим бўлган гапларни ўргатишни давом эттиради.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجَبْرِيلَ فَإِنَّمَا نَزَّلَ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْتَ
يَدِيهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ

97. Жаброилга душман бўлганларга айт, албатта, Ул у(Қуръон-)ни сенинг қалбининг изни билан, ўзидан олдингини тасдиқловчи ва мўминлар учун ҳидоят ва башорат қилиб туширди.

«Жаброилга душман бўлганлар» – яхудийлардир. Улар Жаброил фаришта алайҳиссаломни ўзларига душман ҳисоблашар эдилар. Бунга далил ўлароқ имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган бир суҳбатдан парча келтирамиз. Бир куни яхудийлар Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом билан узоқ суҳбат қурган эдилар. Шунда улар:

«Ҳар бир Пайғамбарнинг хабар келтирадиган фариштаси бўлади. Бизга айт-чи, сенинг соҳибинг ким?», – дедилар. У киши:

«Жаброил алайҳиссалом», – дедилар. Улар:

«Жаброил урушни, жангни, азобни туширади, у – бизнинг душманимиз, агар раҳмат, ёмғир ва набототларни олиб тушадиган Микоил, деганингда, яхши бўларди», – дедилар.

Бани Исроилнинг бузуқлиги шу даражага етдики, улар ўзларига нима ёқмаса, ўшани душман тутишарди. Ҳолбуки, бу душманлик ўзларининг табиатлари бузуқлигидан келиб чиқар эди. Жаброил алайҳиссалом фаришталарнинг Пайғамбари, Аллоҳ, таоло уни вахийга амин қилиб қўйган. Ҳамма Пайғамбарларга Аллоҳнинг вахийини етказади. Жумладан, Мусога ҳам, Муҳаммад алайҳиссаломга ҳам. Лекин яхудийлар ўзларича ҳукм чиқариб, Жаброил душманимиз, Микоил дўстимиз, деб ажратиб олганлар. Аслида эса, икковлари ҳам Аллоҳнинг фаришталари. Аллоҳ, Жаброил алайҳиссаломни вахийчи, Микоил алайҳиссаломни эса ёмғир ва набототларга вакил қилиб қўйган. Уламолар Жаброилнинг луғавий маъноси Абдуллоҳ (Аллоҳнинг бандаси) ёки Ходимуллоҳ (Аллоҳнинг хизматчиси) дейишиган.

Аллоҳ таоло ушбу оятда Мұхаммад алайхиссаломга хитоб қилиб, Жаброилга душман бўлганларга айт, билиб қўйишин, албатта, Жаброил Қуръонни сенинг қалбингта ўзидан олдинги нарсани, яъни, илоҳий китобларни, жумладан, яҳудийларнинг самовий китоби бўлмиш Тавротни ҳам тасдиқловчи, мўминларга ҳидоят йўлини кўрсатувчи, уларга жаннатнинг башоратини берувчи қилиб, Аллоҳнинг изни билан туширди, дейди.

Маънодан билиниб турибдики, яҳудийлар ўзларининг Қуръони Каримга, Исломга иймон келтирмасликларига ваҳийни Жаброил алайхиссалом олиб келганлигини сабаб қилишяпти. Яъни, янги Пайғамбар Мұхаммадга Аллоҳнинг хабарини, Қуръонни, бизга душман бўлган Жаброил олиб келган бўлса, қандай қилиб биз унга иймон келтирайлик, дейишмоқчи. Бу уларнинг иймондан қочишга топган ҳисобсиз баҳоналаридан бири. Аллоҳ таоло ушбу оятда бу баҳоналари ҳам ботил эканини баён этмоқда. Аввало, Жаброил Қуръонни ўзидан олиб келгани йўқ, балки Аллоҳнинг изни билан олиб келди. Қолаверса, Қуръон яҳудийлардаги бор нарсани йўққа чиқараётгани йўқ, балки улардаги Тавротни тасдиқловчи бўлиб келмоқда. Шунингдек, Қуръон душманлик ёки нафрат қўзғатадиган нарса эмас, балки мўминларга ҳидоят ва жаннат башоратини келтирган илоҳий китобдир.

Демак, яҳудийларнинг даъволари сохта, кулгили ва ҳақиқатдан ийроқдир. Бир фариштани ўзига душман билиб, бошқасини дўст тутишга, бир Пайғамбарни дўст билиб, бошқасига куфр келтиришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَا تَبِعَ كَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَنَلَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ

لِّكُفَّارِينَ

98. Ким Аллоҳга, Унинг фаришталарига, Пайғамбарларига, Жаброилга ва Микоилга душман бўлса, албатта, Аллоҳ кофиirlарнинг душманидир.

Ҳақиқий мўмин барча фаришталарга бирдек иймон келтиради. Биттасига куфр келтирса, ҳаммасига куфр келтирган бўлади. Шунингдек, ҳақиқий мўмин Пайғамбарларнинг ҳаммаларига ҳам бирдек иймон келтиради. Улардан бирорталарини инкор этган одам кофиир бўлади.

Ушбу оятда яҳудийларнинг кофиirlиги ва Аллоҳнинг душмани бўлганликлари очиқланяпти. Шу кофиirlиклари ва Аллоҳга душ-

манликлари боис, улар динлар ўртасида тафриқа солишади. Ҳатто фаришталарни, Пайғамбарларни фирмә- фирмәгага бўлишади.

Кейинги оятда Аллоҳ таоло Пайғамбарамиз Муҳаммад алайҳис-саломга хитоб қилиб, у зотни ўзларига тушган ҳак йўлда событ туришга чорлайди:

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مَا يَتَبَيَّنُتِ وَمَا يَكُفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَسِقُونَ

99. Батахқик, сенга равshan оятларни туширдик, уларга фақат фосиқларгина куфр келтирур.

Қуръони Карим оятларини Аллоҳ таоло очиқ-ойдин, равshan қилиб туширган, уларни инсоф билан ўргангандан ҳар бир инсон албатта иймон келтиради. Фақат, фосиқ ва табиати бузуқларгина куфр келтиришади. Яҳудийлар ҳам ўша фосиқларданadir.

Кейинги ояти каримада яҳудийлар фосиқликларининг энг машҳур қирраларидан бири – аҳдга вафо қилмасликлари ҳақида сўз кетади.

أَوْ كُلُّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا بَذَهَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

100. Ҳар қачон аҳд қилсалар, улардан бир гуруҳи уни бузаверадими?! Йўқ! Уларнинг кўплари иймон келтирмаслар.

Яҳудийларнинг аҳдни бузувчи халқ эканлиги аввалги оятлар ила событ бўлган эди. Ушбу оятда уларнинг яна бир жиҳатлари фош этилмоқда. Яъни, улар тарқоқ фикрли одамлар ҳамдир. Бирларининг бошқалари билан иши йўқ; ҳавои нафси хоҳласа, аҳду паймонларини бузаверадилар. Ҳамиша шундай. Аллоҳга Тур тоги тагида қилган аҳдларини ҳам буздилар.

Пайғамбар алайҳиссалом Мадийнаи Мунавварага дастлаб келганларида яҳудийлар очиқ душманлик қилиб турғанларига қарамай, улар билан аҳднома тузган эдилар.

Яҳудийлар охирги замон Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга берган аҳд-паймонларини ҳам буздилар.

Кейинги оятда яҳудийларнинг аҳдни бузишларига яна бир мисол келтирилади:

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ بَلَّغَهُمْ بَشَّارٌ فِرِيقٌ مِّنَ الظَّالِمِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

101. Улардаги нарсани тасдиқлаб, Аллоҳнинг ҳузуридан уларга Пайғамбар келса, китоб берилгандардан бир гуруҳи, худди билмагандек, Аллоҳнинг китобини ортларига қараб отилар.

«Аллоҳнинг китоби» Таврот бўлиши мумкин, чунки унда Мұхаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбар бўлиб келишлари башорати бор. Тавротнинг башоратини тан олмаганларини «китобни орқаларига қараб отиш» деб васф этилмоқда. Айни чоғда, у китоб Қуръони Карим ҳам бўлиши мумкин, чунки яхудийлар уни ҳам қабул қилмадилар. Оятнинг яхудийларни «китоб берилгандар» деб сифатлаши ҳам, уларнинг бу қилмишларининг қабоҳатини оширади: улар Аллоҳдан келган ваҳийга, илоҳий китобга эга бўлатуриб, шундай қилишиди. Агар мушрик бўлиб, жоҳил халқ бўлганларида ҳам бошқа гап эди, деган мулоҳаза пайдо бўлади.

Инсон ўзи энг ёмон кўрган нарсани «ерга тушгандан кейин ҳам, кўзимга кўринмасин», деб орқасига отади. Яхудийларнинг Таврот ва Қуръонга бўлган муносабатлари шунга ўхшатилмоқда. Хўш, улар бу илоҳий ҳидоятларни қўйиб, нимага эрищдилар, нимага эргашдилар?

وَاتَّبَعُوا مَا تَنْلُوُا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلَكِ سُلَيْمَنَ وَلَكِنَّ
الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعْلَمُونَ النَّاسَ أَسْتَحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَأْيَلِ
هَرُوتَ وَمَرْوَتَ وَمَا يَعْلَمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ
مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءَ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارَّيْنَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا يَإِذْنُ
اللَّهِ وَيَعْلَمُونَ مَا يَضْرُهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا مَنِ اسْتَرْهَمَ اللَّهُ فِي الْآخِرَةِ
مِنْ خَلْقِ وَلِئِنْسَ مَا شَرَّوْبِهِ أَنْفُسُهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

102. Ва Сулаймон подшолигида шайтонлар тиловат қилган нарсага эргашдилар. Сулаймон куфр келтиргани йўқ. Лекин шайтонлар одамларга сеҳрни ўргатиб, кофир бўлдилар. Ва Бобилда Ҳорут ва Морут номли икки фариштага тушган нарсага эргашдилар. Икковлари ҳатто: «Биз фитна – синов учунмиз, кофир бўлмагин», демасдан олдин ҳеч кимга ўргатмасдилар. Бас, икковларидан эр хотиннинг ўртасини бузадиган нарсани ўрганишар эди. Ва улар у ила Аллоҳнинг изнисиз бирор кишига зарар етказувчи эмасдилар. Ва улар зарар келтирадиган, фойда келтирмайдиган нарсани ўрганурлар. Ва батаҳқик, биладиларки, уни сотиб олган кишига

охиратда насиба йўқ. Агар билсалар, ўзларини сотган нарса қандоқ ҳам ёмон!

Демак, яҳудийлар Аллоҳнинг китобини худди билмагандек ортларига иргитиб юбориб, Сулаймон алайҳиссалом подшоликлари ҳақида шайтонлар айтиб юрадиган нарсага эргашиб кетдилар. Маълумки, Аллоҳ таоло Сулаймон алайҳиссаломга ҳам Пайғамбарлик, ҳам подшоликни берган эди. Шу билан бирга, у кишига бутун ҳайвонларнинг тилини ўргатиб, жинларни хизматларида ҳозиру нозир қилиб қўйган эди. Бу илоҳий мўъжизалар у кишининг Пайғамбар эканликларини тасдиқлаш учун берилган эди. Мазкур мўъжизалар ҳақидаги оятлар бошқа жойларда келган, ўрни билан алоҳида ўрганилади. Ҳозир мавзуга алоқадор томони шулки, Аллоҳ Сулаймон алайҳиссаломга берган мазкур мўъжизаларни кўриб, одамлардан баъзилари иймонга келди, иймонлиларнинг иймонлари мустаҳкамланди. Аммо кофирлар, душманлар ва шайтонлар: «Сулаймон сеҳргар, у ўз сеҳрининг кучи билан турли ҳайвонлар илиа муносабатда бўлмоқда, жинларни ишлатмоқда, деган гапларни тарқатишиди. Бундай миш-мишни тарқатишида яҳудийлар қавми айниқса жонбозлик кўрсатган эди. Шунда Аллоҳ таоло Пайғамбарларга берган мўъжизалар билан сеҳрнинг фарқини амалий суратда кўрсатиш учун Бобилга Ҳорут ва Морутни юборди. Улар хоҳлаганларга сеҳр ўргатиш билан вазифаланган эдилар. Аммо сеҳр ўргангани келганларга аввал:

«Биз фитна – синов учунмиз, кофир бўлмагин», демасдан олдин ҳеч кимга ўргатмасдилар».

Яъни, «Биз фитна учун, одамларни синаш учун юборилганмиз, сеҳрни ўрганган кофир бўлади, сен ҳам уни ўрганиб кофир бўлма», деган маънода огоҳлантиришар эди. Келган одам бу гаплардан кейин қайтиб кетса кетди, кетмаса, кофир бўлишини билиб туриб ҳам, ўрганавераман, деса, ўргатишар эди. Мана шунинг ўзидан Пайғамбарлик мўъжизаси билан сеҳр ўртасидаги энг катта фарқ намоён бўлади. Пайғамбарлик мўъжизаси илоҳий неъмат бўлиб, фақат Аллоҳ томонидан берилади. Сеҳр эса, ўргатувчидан ўрганса бўладиган, ёмонликка ишлатиладиган бир нарсадир. Шундай қилиб, мўъжиза ни маю сеҳр нима – кишиларга амалда кўрсатилган экан. Ушбу ояти карима мазкур масалани муолажа қиларкан, Сулаймон сеҳргар бўлган, деган даъвога,

«Сулаймон куфр келтиргани йўқ», деган жавоб келмоқда. Шундан англашиладики, сеҳр куфрга тенгглаштирилмоқда. Бу маънони

«Лекин шайтонлар одамларга сеҳрни ўргатиб, кофир бўлдилар», деган жумла янада таъкидламоқда.

Бу ишлар Бобил номли юртда бўлгани ҳам айтилмоқда. Ҳамда Ҳорут ва Морут исмлари ҳам зикр қилинмоқда:

«Ва Бобилда Ҳорут ва Морут номли икки фариштага тушган нарсага эргашдилар».

Ҳорут ва Морутлар кимлиги тўғрисида тафсирчилар турли фикрларни айтганлар. Лекин бу фикрларнинг ҳаммаси ҳам ишончли манбага асосланмаганлигини уламоларимиз алоҳида таъкидлаганлар. Шунинг учун, оятдаги ибораларнинг таркибидан, бу икки исм эгалари фаришта бўлган, деб айтганларнинг фикри қувватлироқ чиққан. Аллоҳ, таоло инсонларни хоҳлаган усулда, хоҳлаган воситалар или синааб кўради, бунинг ҳеч ажабланадиган жойи йўқ.

Кофириликни ҳам бўйнига олиб сеҳрни ўрганганлар нимага ишлатишади бу сеҳрларини?

«Бас, икковларидан эр-хотиннинг ўртасини бузадиган нарсани ўрганишар эди».

Демак, улар сеҳрни яхшилик учун ўрганмас эканлар. Улар сеҳрни ёмон нарсага ишлатишар экан. Аммо:

«улар у ила Аллоҳнинг изнисиз бирор кишига зарар етказувчи эмасдилар».

Ушбу жумлада дунёдаги ишларнинг бориши ҳақидаги исломий тасаввур ўз аксини топган. Яъни, дунёда нима иш содир бўлса, барчаси Аллоҳнинг изни билан содир бўлади. Тўғри, Аллоҳ, ҳар бир ишнинг юзага чиқиши учун сабабларнинг вужудга келишини шарт қилган. Аммо ўша сабаблар ҳам Аллоҳнинг изни билан таъсир қилади. Илми қалом уламолари бу маънони тушунтириш учун оловни мисол қилишади. Оловни пахтага тутсанг, пахта куяди. У оловдаги куйдириш хусусияти туфайли куядими ёки ўзидағи куйишга бўлган қобилият туфайли куядими? Чунки оловда куймайдиган нарсалар ҳам бор-ку. Хулласи қалом, ҳаммаси Аллоҳнинг изни билан бўлади. Агар Аллоҳ, таоло хоҳласа оловдан куйдириш хусусиятини олиб қўяди. У зот куйдиришга изн бермаса, олов ҳеч нарсани куйдира олмайди. Мисол учун, Иброҳим алайҳиссаломни мушриклар катта гулханга ташлаганларида, Аллоҳ, таолонинг амри или у олов Иброҳим Пайғамбарни куйдирмаган.

Шунингдек, сеҳргарлар ҳам сеҳрни қилишаверади. Аммо Аллоҳнинг изни бўлмаса, ҳеч кимга зарар етказа олмайдилар.

Ояти каримадаги,

«Ва улар зарар келтирадиган, фойда келтирмайдиган нарсани ўрганурлар» жумласи сеҳр фақат зарарли нарса эканини тасдиқлайди. Бу эса, яҳудийларнинг сеҳрни мақтаб айтадиган гапларига раддиядир. Шу билан бирга, сеҳрни ўрганган, уни ёмонликка ишлатганларга охиратда ҳеч қандай насиба қолмайди.

«Ва батаҳқиқ, биладиларки, уни сотиб олган кишига охиратда насиба йўқ».

Буни уларнинг ўзлари ҳам яхши биладилар. Сеҳр тўғрисидаги ушбу ояти карима ва бошқа унга тегишли матнлар асосида уламолар узоқ тортишганлар. Ҳатто алоҳида китоб ёзганлар ҳам бор. Бу тортишувлар: «Сеҳр нима? Унинг ҳақиқати ҳақида нима деймиз? Сеҳрда нарсаларнинг табиати ўзгарадими ёки одамларнинг кўзига кўриниш ўзгариб, ўзи асл ҳолида қоладими?» – мана шу масалалар устида бўлган. Аммо сеҳр ёмон нарса эканлиги, уни ўрганиш мусулмон одам учун мумкин эмаслиги ҳақида ихтилоф йўқ.

Тажриба шуни кўрсатадики, баъзи одамларда файриоддий хусусиятлар бўлади. Айниқса, ҳозирги кунда телепатия, магнит уйқуси, экстрасенс ва бошқа хусусиятлар ҳақида шов-шувлар кўпайган. Аммо илмий асосдаги аниқ хуносаси йўқ. Баъзи шахсларда бош-қа кишиларга таъсир ўтказиш хусусияти борлиги аниқ. Сеҳр ҳам ўша нарсаларга ўхшаш бир ҳолат бўлиши мумкин. Ўша хусусият билан таъсир ўтказиб, эр билан хотинни ажратиб юбориш мумкиндири. Лекин бунаقا ишларнинг барчаси Аллоҳнинг изни билан бўлишини унутмаслик керак.

Ояти кариманинг охирода уларнинг қилмишларига муносиб баҳо берилади.

«Агар билсалар, ўзларини сотган нарса қандоқ ҳам ёмон!»

Холбуки, Бани Исроилга шайтонларнинг айтганига ишониб, сеҳргарларни улуғлаб, уларга ҳавас қилишдан бошқа яхши ишлар ҳам бор эди:

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِمَانُوا وَأَتَقَوْا مَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

103. Агар улар иймон келтириб, тақво қилганларида, гар билсалар, Аллоҳнинг ҳузуридаги савоб яхши эди.

Лекин улар иймон келтириш ўрнига куфр келтирдилар, тақво қилиш ўрнига фосиқлик қилдилар. Шунинг учун ҳам, энди уларга Аллоҳнинг ҳузуридаги савоб ўрнига иқоб бўлади.

Келгуси ояти каримада иймон келтирганларга Пайғамбар алайхиссаломга қандоқ муомала қилишни таълим бериш орқали яхудийларнинг яна бир кирдикорлари фош этилади.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ إِيمَانُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا أَنْظُرْنَا وَأَسْمَعْوْا^{١٤٣}
وَلِلَّهِ الْكَفِيرُونَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

104. Эй, иймон келтирганлар! «Роъина» деманглар, «унзурна» денглар ва тингланглар. Ва кофиirlарга аламли азоб бўлур.

Ўтган ояtlарда мўмин-мусулмонларга қўпгина дарслар берилди. Бани Исроил билан бўлган муносабатлар айтиб ўтилди. Бу ояtdа эса, биринчи бор мўмин-мусулмонларга:

«**Эй, иймон келтирганлар**», дея хитоб қилингти. Айни чоғда, яхудийларнинг мусулмонларга, Исломга қарши олиб борағиган ҳийла-найрангларини, кирдикорларини фош қилишда давом этилмоқда.

«Роъина» деманглар, «унзурна» денглар ва тингланглар».

Ушбу ояти кариманинг маъносини тўлиқ ва аниқ тушуниш учун, у тушгунча бўлиб ўтган ҳодисаларни ҳамда қўштириноқ ичидаги у икки сўзнинг маъноларини яхшилаб ўрганиб чиқиш керак.

Имом Абу Баракот Насафий ривоят қиласидарки, саҳобаи киромлар ўрганиши лозим бўлган нарсаларни сабоқ олсалар, Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассаломга: «Роъина», яъни, кузатиб туринг, тушуниб, ўзлаштириб олайлик, дейишар экан. Аммо пасткаш яхудийлар мусулмонларни таҳқирлаш учун шу ҳолатдан ҳам фойдаланишибди.

Улар ўзларининг иброний тилларида худди «роъина» каби талаффуз этиладиган, лекин сўкиш, масхара маъносида ишлатиладиган сўзни Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига келганда айтадиган бўлишибди. Сиртдан, худди саҳобаи киромларга ўхшаб, кузатиб туринг, қараб туринг, деган бўлишади-ю, аслида, ниятлари у кишини сўкиш, масхара қилиш бўлади. Шунда Аллоҳ таоло мусулмонларга «роъина» сўзини шу маънодаги «унзурна» билан алмаштиришни буюрди. Яъни, бизни риоя қилиб туринг, ўрнига, бизга назар солинг, деган иборани ишлатишга амр қилди.

Мазкурлардан билиниб турибдики, кофиirlар, хусусан, яхудийлар мусулмонларга қарши қўлларидан келган барча ёмонликни қилишга тайёрлар. Мусулмонлар буни унутмасинлар.

Эй мусулмонлар, яна шуни яхши билингки,

مَا يَوْدُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكُونَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُم مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ بِمَا يَصْنَعُ
وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

105. Аҳли китоб ва мушриклардан бўлган кофиirlар сизларга Роббингиздан яхшилик туширилишини ёқтираслар. Ва ҳолбуки, Аллоҳ Ўз раҳматини кимга хоҳласа, ўшанга хос қиласидир. Аллоҳ улуғ фазл эгасидир.

Исломий истилоҳда «аҳли китоб» деб, Аллоҳдан самовий китоб тушган қавмларга айтилади. Яъни, яхудийлар (аҳли Таврот) ва насоролар (аҳли Инжил) назарда тутилади. Аҳли Забур ҳозирда қолмаган.

«Мушриклар» эса, китоби йўқ, Аллоҳнинг шериги бор, деган ақийдадаги кишилардир.

Ояти кариманинг таъкидлашича, ўша кофиirlарнинг ҳаммаси – аҳли китоби ҳам, мушриклари ҳам мўмин-мусулмонларга яхшиликни раво қўрмайдилар. Бу оятдаги «яхшилик»дан мурод – ваҳийдир. Кофиirlар қанча ҳасад қилсалар ҳам, ёқтирмасалар ҳам, барибир,

«Аллоҳ Ўз раҳматини кимга хоҳласа, ўшанга хос қиласидир». Ваҳийни, илоҳий китобни Муҳаммад алайҳиссаломга хос қилишни хоҳлабдими, шуни рӯёбга чиқаради.

Ояти кариманинг сўнгидағи

«Аллоҳ улуғ фазл әгасидир» жумласидан билиниб турибдики, Пайғамбарлик ва ваҳий улуғ фазллардан экан.

Маълумки, яхудийларнинг Исломга, мусулмонларга қарши фитналарида энг яхши қўрган услублари турли миш-мишлар тарқатиш, ақийдага ва шариатга футур етказадиган шубҳали гапларни тўқиб чиқариш эди. Аввалги оятлардан ҳам бу табиятларини кўрдик. Аллоҳ таоло бузилиб, издан чиққан инсон жамиятинининг ижтимоий касалликларини худди оғир касални усталик билан даволаётган табиб каби даволайди. Табиб асосий касалликни даволашдан олдин атрофдаги майда касалларга вақтинчалик дорилар бериб туриб, кейинчалик, фурсати келганда, асосий дорини ишга солгандай, Аллоҳ таоло жоҳилият дардларини даволашда олдин бир ҳукмни жорий қилиб туриб, вақти етганда уни амалдан қолдириб, ўрнига асосий ҳукмни жорий этар эди. Буни «насҳ» дейилади. Ислом шариатида насх борлигини билган яхудийлар ўз одатларича фитна қўзиб, висир-висир гап тарқата бошладилар.

Улар: «Муҳаммадни кўряпсизларми, бугун шерикларига бир ишни буюрса, эртага ундан қайтариб, бошқасига буюряпти. Бугун бир гапни айтса, эртага ундан тоняпти», деб гап тарқатдилар.

Шунда Аллоҳ таоло қуидаги оятни туширди. Бу оядта Аллоҳнинг аввалги оядта зикр қилинган улуғ фазли намоён бўлди. Чунки насх ҳам Унинг фазлидан бўлиб, бандаларга енгиллик учундир.

﴿ مَنَسَخَ مِنْءَايَةٍ أَوْ نُسِّهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٌ ۝ ﴾

106. Оятлардан биронтасини насх қилсак ёки унутдирсак, ундан яхшисини ёки унга ўхшашини келтиurmиз. Аллоҳ ҳар нарсага қодир эканини билмадингми?

107. Албатта, осмонлару ернинг мулки Аллоҳники эканини ва сизларга Аллоҳдан ўзга дўст ҳам, ёрдамчи ҳам йўқлигини билмадингми?

«Насх» сўзи лугатда ўзгартириш, бекор қилиш маъносини билдиради. Шариат таърифида эса, бир шаръий ҳукмнинг ундан кейин келган шаръий далил билан бекор қилинишига айтилади. Тушуниш учун оддий бир мисол келтирадиган бўлсак, кўпчилик бўлар-бўлмасга Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига кириб, бекорчи гаплар билан у зотнинг вақтларини олишаверганидан сўнг, Аллоҳ, таоло оят тушириб, ким Пайғамбар алайҳиссалом билан ҳузурларида ёлғиз қолиб гаплашмоқчи бўлса, гаплашишдан олдин садақа қилишга буюрди. Одамлар бу орқали Пайғамбар алайҳиссаломнинг қимматли вақтларини бекор ўтказмаслик лозим эканлигини англаб бўлганларидан сўнг, бошқа оят тушириб, аввалги ҳукм бекор қилингани эълон этилди.

Ушбу ояти карималарда Аллоҳ таоло ҳар бир нарсага қодир эканилиги таъкидланган. Ана шу қудрати ила хоҳлаган оятни насх қилади, хоҳлаганини унутдиради. Бу хоҳишни яхудийлар чегаралай олмайдилар. Шунингдек, осмонлару ернинг мулки Аллоҳники, жумладан, қайси оятни насх этиш, қай бирини унат қилиш ҳам У Зотнинг Ўзининг мулки, Ўзи билади.

Юқоридаги оятларда хитоб мўминларга қаратилган бўлиб, унда огоҳлантириш ва эслатиш бор эди. Яхудийларнинг фитначилик билан тарқатган гаплари баъзи мўмин-мусулмонларга таъсир қилиб, Пайғамбар алайҳиссаломга турли бўлган-бўлмаган саволлар беришга ҳам уриниб қолганларида, Аллоҳ, таоло қуйидаги оятни туширди:

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلٍ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ
الْكُفَّارُ بِالْإِيمَنِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءُ الْشَّكِيلِ

108. Ёки Пайғамбарингиздан, бундан аввал Мусодан сўралганидек, савол сўрашни хоҳлайсизми?! Ким иймонни куфрга алмаштирса, батаҳқиқ, тўғри йўлдан адашган бўлур.

Маълумки, яхудийлар билиб туриб, қасдан турли саволларни беришар эди. Пайғамбарлари Мусо алайҳиссаломдан бўлган-бўлмаган нарсаларни ҳам, чегарадан чиққан саволларни ҳам сўрайверар эдилар. Улар, Аллоҳни кўрсат, осмондан таомнинг фалондақасини

тушир, сигирни қанақасига сўямиз, қаби саволларни кўп беришган эди. Ўтган оятларда ўша саволлари охири бориб бошларига етганинг хабари ила танишиб ўтдик.

Аллоҳ таоло мусулмонларни ўша яхудийларга ўхшаб фаразли саволлар беришдан қайтармоқда:

«Ёки Пайғамбарингиздан, бундан аввал Мусодан сўралганидек, савол сўрашни хоҳдайсизми?!» демокда. У Зот бу билан, Пайғамбар алайҳиссаломдан Мусо алайҳиссаломдан Бани Исроил сўраган нарсаларга ўхшаш нарсаларни сўрашнинг ёмонлигини баён қиляпти. Айни вақтда Аллоҳ таоло бу ишни иймонни куфрга алмаштириш, деб атаяпти:

«Ким иймонни куфрга алмаштиrsa, батаҳқиқ, тўғри йўлдан адашган бўлур».

Ушбу маънони қувватлаб келган ҳадисларнинг бирида Пайғамбаримиз алайҳиссалом, деди-деди гаплардан, молу дунёни зое қилишдан ва кўп савол беришдан қайтарганликлари айтилади.

Ушбу кўрсатмаларга саҳобаи киромлар жуда қойиллатиб амал қилганлар.

Баро ибн Озиб розияллоҳу анху :

«Баъзи нарсаларни Расули акрам алайҳиссолату вассаломдан сўрай олмай, йил ўтиб кетарди. Аъробийлар келиб сўраб қолса эди, деб турар эдик», дейдилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху:

«Муҳаммад алайҳиссаломнинг саҳобаларидан яхшироқ қавмни кўрмадим, у кишидан фақат ўн иккита савол сўрашган, барчаси Қуръонда келган...», деганлар.

Кўп саволнинг оқибати нима бўлишини аввал ўтган оятларда Бани Исроил тажрибасида кўрдик. Ушбу оятда эса, бу иш - иймонни куфрга алмаштириш, деб баҳоланди. Савол бериб-бериб, Бани Исроилнинг эришган натижаси шу бўлди. Энди улар ифво қилиб, гап ўргатиб, мўмин-мусулмонларнинг ҳам ўзларига ўхшашини хоҳлашлари ҳақида сўз кетади..

وَدَكَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَبِ لَوْ يَرْدُونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَنِكُمْ كُفَّارًا
 حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا نَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ
 بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

109. Аҳли китоблардан кўплари уларга ҳақ равшан бўлганидан кейин, ўзларича ҳасад қилиб, сизларни иймонли бўлганинг

гиздан кейин коғирликка қайтармоқчи бўлурлар. Аллоҳнинг амри келгунча афв этинг, кечиримли бўлинг. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир.

Ояти каримадан кўриниб турибдики, аҳли китоблар, хусусан, яхудийлар бизнинг иймонли бўлиб, ўз динимизга амал қилиб ҳаёт кечиришимизни кўра олмайдилар. Уларга ҳақ равшан бўлган: мусулмонлар ўз динларига амал қилсалар, дунёда булардан баҳтли одам бўлмайди. Уларга яна равшан бўлганки, мусулмонлар ўз динларига амал қилсалар, дунёни эгаллайдилар, ҳаммага устоз бўладилар. Ҳа, бу ҳақиқат уларга равшан бўлган. Улар бу ҳақиқатни тушуниб етганларидан кейин ўзларича ҳасад қиласидар.

«Аҳли китоблардан кўплари уларга ҳақ равшан бўлганидан кейин, ўзларича ҳасад қилиб, сизларни иймонли бўлганингиздан кейин коғирликка қайтармоқчи бўлурлар».

Ҳасад, хусусан, мусулмонларга қарши ҳасад қилиш уларнинг динларида йўқ, Пайғамбарларининг кўрсатмаларида, илоҳий китобларида йўқ. Улар ўз ичларидан ҳасад қиласидар, мусулмонларни кўра олмайдилар. Нима қилиб бўлса ҳам, мусулмонларни динларидан чиқариб, коғирликка қайташибга ҳаракат қиласидар. Бу ҳақиқат, айниқса, ҳозирги пайтда янада намоён бўлмоқда. Дунё коғирлари бир бўлиб, турли имкониятларни ишга солиб, мусулмонларни динларидан узоқлаштириш учун тинмай ҳаракат қилмоқдалар. Чунки улар, агар мусулмончилик йўлга қўйилса, бутун дунё Исломга кириб, улардан юз ўгиришини тушуниб етганлар.

Энди ушбу ҳақиқатни ўзини мусулмон ҳисоблаб юрганлар ҳам тушуниб етсалар эди!...

Оятда мусулмонларга, Аллоҳнинг амри келгунча афв этиш, кечиримли бўлишга чақириқ бор.

«Аллоҳнинг амри келгунча афв этинг, кечиримли бўлинг. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир».

Бу, пасткашларга тенг бўлмасликка, ёмонликка ёмонлик, ҳасадга ҳасад ила муқобала этмасдан, ўзини юқори тутишга чақириқдир. Ушбу жумладаги «Аллоҳнинг амри»дан мурод нималиги ҳақида тафсирчилар турли таъвийлар айтганлар. Баъзилари фатҳ, ва ғалаба, баъзилари қиёмат куни, яна бошқалари уруш қилишга рухсат, деганлар. Мақомга қараб, буларнинг ҳар бирини ҳам ишлатса бўлади.

Оятнинг охирида келган

«Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир», жумласидан кўриниб турибдики, Аллоҳ таолонинг Ўзи бир чора қўриши муқаррардир.

Келаси оятда Жаноби Ҳақ мусулмонларга Ўз амрларини давом эттиради:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَإِذَا أَنْزَلْتَ كَوَافِرَهُ مَا نَقَدَّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِّنْ حَيْثُ تَحِدُّهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

110. Намозни қоим қилинг, закот беринг, ўзингиз учун қилган яхшиликларни Аллоҳнинг ҳузурида топарсиз. Албатта, Аллоҳ қилаёттанингизни кўрувчиидир.

Оят кофирилар билан тенглашмай, уларни афв этиб, уларга нисбатан кечиримли бўлиб, унинг ўрнига фойдали ишлар билан – қиёматда манфаат берадиган намоз ўқиш, закот бериш каби бадан ва мол ибодатлари илида машфул бўлишга чақирмоқда. «Намозни қоим қилинг» жумласи «Намоз ўқинг» дегандан бир қанча кучли ифодадир. Намоз худди бино қилиш, турғазиш лозим бўлган нарсаю, ўшани тўла адо этиш зарурлигини англатади.

«... ўзингиз учун қилган яхшиликлар» бирикмасидан биламизки, демак, инсон нимаики яхшилик қилса, фойдаси ўзигадир ва савобини топажақдир.

Келгуси ояти каримада душманларнинг нобакорлигидан яна бир намуна ва унга раҳдиянинг қандоқ бўлиши ҳақида сўз кетади.

وَقَالُوا إِنَّنِي يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُوَدًا أَوْ نَصَارَىٰ تِلْكَ أَمَانِيْهُمْ قُلْ هَاتُوا
بُرْهَنَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

111. Ва улар: «Жаннатга яҳудий ва насронийлардан бошқа ҳеч ким кирмас», – дедилар. Бу уларнинг хом хаёллариидир. Сен: «Агар ростгўй бўлсангиз, ҳужжатингизни келтиринг», – деб айт.

Кейинроқ келадиган оятларнинг хабарига кўра, аслида, яҳудийлар: «Жаннатга яҳудийлардан бошқа ҳеч ким кирмайди», деганлар. Насронийлар ҳам: «Жаннатга насронийлардан бошқа ҳеч ким кирмайди», деганлар. Иккала қавмнинг ҳам даъвоси бир хил бўлгани учун бу оятда уларнинг гапларини қўшиб, бирга келтирилмоқда.

«Ва улар: «Жаннатга яҳудий ва насронийлардан бошқа ҳеч ким кирмас», – дедилар».

Аммо ҳар икки тоифанинг ҳам гапи хом хаёлдан бошқа нарса эмас.

«Бу уларнинг хом хаёллариидир».

Уларнинг ҳеч бирида айтиётган гапини, яъни ўзининг жаннатга киришини тасдиқловчи ҳужжат – далил йўқ. Шу ҳақиқатни тасдиқлаш учун Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарига хитоб этиб:

«Агар ростгўй бўлсангиз, ҳужжатингизни келтиринг», деб айт», демоқда.

Хўш, жаннатга кимлар киради ўзи? Улар айтаётгандек, фақат яхудий ёки насроний бўлганларми?

بَلٰى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرٌ إِنَّ رَبَّهُ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُمْ يَحْزَنُونَ

112. Йўқ! Кимки яхшилик қилган ҳолида юзини Аллоҳга топширса, унга Робби ҳузурида ажр бордир. Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар.

Аллоҳ таолонинг ҳузурида қабул бўладиган амалнинг иккита шарти бор экан.

Биринчи шарт: киши юзини Аллоҳга топширган бўлиши керак. Яъни, бутун вужуди ила Аллоҳга ихлос қилган бўлиши керак.

Иккинчи шарт: қилган иши шариатда тўғри деб топилган амал бўлиши керак. Оятдаги «**яхшилик қилган ҳолида**» жумласидан мурод – шу.

Демак, ҳам маънавий, ҳам моддий тарафдан фақат Аллоҳ учун бўлган иш ўз эгасини мукофотга етказади. Аввало,

«Робби ҳузурида ажр бордир».

Яна уларга келажакда хавф йўқ ва улар бўлиб ўтган ишлардан афсусланмайди.

«Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар».

Булар Аллоҳнинг ваъдаларидир ва муҳаққақ, шундай бўлгусидир.

Кофиirlарга эргашмасликка бўлган чақириқнинг сабабларидан яна бири:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ
وَهُمْ يَتَلَوَنَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

113. Яхудийлар: «Насронийлар арзимас нарсададирлар», дедилар. Насронийлар: «Яхудийлар арзимас нарсададирлар», дедилар. Ва ҳолбуки, улар китоб тиловат қилурлар. Шунингдек, бил-

майдиган кимсалар ҳам уларнинг гапига ўхшаш гап айтдилар. Бас, қиёмат куни ораларида Аллоҳ улар ихтилоф қилган нарса ҳақида ҳакамлик қиласидир.

Кофиirlар мусулмонларга нисбатан қилган турли-туман даъволовидан ташқари, ўзаро бир-бирларига нисбатан ҳам даъволар қиласидир. Жумладан, оятда келганидек,

Яхудийлар: «Насронийлар арзимас нарсададирлар», дедилар».

Яъни, яхудийлар: «Насронийлар ҳеч нарсага арзимайдилар, улар эътиқод қўйиб амал қилаётган нарсалари ҳеч нарса эмас», деб уларни камситишиша, ўз навбатида:

«Насронийлар: «Яхудийлар арзимас нарсададирлар», дедилар».

Яъни, насронийлар ҳам яхудийларга нисбатан худди шундай муносабатда бўлар эдилар.

«Ва ҳолбуки, улар китоб тиловат қиласидилар».

Уларнинг иккаласи ҳам аҳли китоб саналадилар: яхудийлар Тавротни, насронийлар Инжилни ўқиидилар.

Самовий китоб эгаси бўлмаган халқлар тўғрисида оятда:

«Шунингдек, билмайдиган кимсалар ҳам уларнинг гапига ўхшаш гап айтдилар», дейилмоқда.

Яъни, уларни илоҳий таълимотларни «бilmайдигan кимсалар» деб аталяпти. Аммо улар ҳам яхудий ва насронийларнинг гапларига ўхшаш гапларни айтадилар, яъни, мушриклар яхудийлар ва насоролар ҳақида, булар, иккаласи ҳам ҳеч нарсага арзимайди, дейдилар. Албатта, иш уларнинг гапига қараб бўлмайди.

«Бас, қиёмат куни ораларида Аллоҳ улар ихтилоф қилган нарса ҳақида ҳакамлик қиласидир».

Улар тортишишган масаланинг ҳақиқий ҳукмини Аллоҳ, таоло қиёмат куни Ўзи чиқаради.

Фақат, унутмаслик керакки, кофиirlар ким бўлишларидан қатъиназар, бир-бирлари билан қанчалик тортишмасинлар, мусулмонларга қарши курашда бир бўлиб оладилар.

Келаси оятда кофиirlарнинг яна бир кирдикорлари фош этилади. Шу билан, уларга эргашиб мумкин эмаслиги яна бир бор тасдиқланади:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا أَسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي حَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَابِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْنٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ

عَظِيمٌ

114. Аллоҳнинг масжиidlарида Унинг исми зикр қилинишини ман этган ва уларни бузишга ҳаракат қилгандан ҳам золимроқ одам борми? Ана ўшалар у жойларга фақат қўрққан ҳолларида-гина киришлари керак эди-ку! Уларга бу дунёда хорлик бордир ва уларга охиратда улуғ азоб бордир.

Ушбу ояти карима таъбирига қўра, дунёда масжиidlарда Аллоҳнинг исми зикр қилинишини ман этган ва масжиidlарни бузишга ҳаракат қилган шахслардан золимроқ одам йўқ. Бу улкан ҳақиқатдир.

«Аллоҳнинг масжиidlарида Унинг исми зикр қилинишини ман этган ва уларни бузишга ҳаракат қилгандан ҳам золимроқ одам борми?»

Коғир, динсиз бўлишликнинг ўзи улкан зулм. Аммо ўзининг коғир бўлгани етмаганидек, бошқаларни масжиidlарни кириб ибодат қилишдан ман этиш ундан ҳам катта зулм. Масжиidlарни бузиш, уларни хароб қилиш зулм устига зулмдир.

Бундай чексиз зулму ситамларни мусулмонлар тарих давомида жуда кўп тортдилар. Энг кейинги даврда худосиз жаллодлар дунёда ҳеч ким қилмаган гуноҳни қилиб, куфр асосида давлат қуриб, динни «афюн» деб эълон қилганлари етмаганидек, бутун халқни – етти пуштидан бўён мусулмон бўлиб келаётган халқни Аллоҳнинг масжиidlарида ибодат қилишдан тўсдилар. Ибодат қилганлари, Аллоҳнинг китобини ўргангандари учун қийнаб ўлдирилар, қувфин қилдилар, тўлаб бўлмайдиган соликлар солдилар.

Мазкур худосиз коғирлар ўн минглаб масжиidlарни, ояти карима таъбири билан айтганда, «Аллоҳнинг масжиidlарини» буздилар, хароб қилдилар. «Хароб» сўзи бузишдан кўра умумийроқ маънони беради. Масжиidda намоз ўқилмаса ҳам унинг хароб бўлганидир. Худосиз коғирлар бузилмай қолган масжиidlарни шу йўл ила хароб этдилар. Ибодатхоналарни омборларга, турли куфр идораларига, ароқ сотадиган дўконларга, босқинчи коғирларнинг яшаш жойларига, ҳатто чўчқаҳоналарга айлантирилар. Самар-қанд ва Бухорога ўхшашибадимиш шаҳарлардаги масжиidlар ҳожатхоналарга айлантирилди. Инсоният ўзининг узун тарихида кўпгина қийинчиликларни босидан ўтказган, аммо бунга ўхшашибадимиш ваҳшийликни кўрмаган!

Ўша коғирлар, динсизлар ҳам одам эдилар, улар ҳам Худонинг бандаси эди. Уларнинг ҳам ақли бор эди.

«Ана ўшалар у жойларга фақат қўрққан ҳолларида-гина киришлари керак эди-ку!»

Тафаккур қилиб ўйласа, бандаликни бўйнига олиб, одамларни ибодатдан тўсиш ўрнига ўзлари ҳам уларга қўшилиб ибодат қилишлари лозим эди. Масжиidlарни бузиб хароб қилиш ўрнига уларга тавозузъ

билин, қўрқдан ҳолларида кириб, Аллоҳнинг зикрини қилмоқликлари керак эди. Шу бояда яратилган эди улар ҳам. Ҳа, шундай бўлиши керак эди. Аммо тескари бўлди, улар ўзлари ибодатга кирмагани етмагандек, соф иймонли мўмин-мусулмонларнинг ўз Роббиларига ибодат қилишларини ҳам қўра олмадилар. Мўминларни Аллоҳнинг ибодатидан ман этиб, шайтоннинг ибодатига мажбур қилишди.

Мўмин-мусулмонлар ўз маблағлари, меҳнатлари, ҳунарлари билан Аллоҳ учун қурган масжидларини бузиб, омборхона, ароқхона, бузуқхона ва бошқа «...хона»ларга айлантиридилар. Шундай ишларни қилиб, энди ҳеч нарса бўлмагандай кетаверадиларми?! Йўқ! Аллоҳ таоло ушбу оятнинг ўзида уларнинг оқибати нима бўлишини айтиб қўйган:

«Уларга бу дунёда хорлик бордир ва уларга охиратда улкан азоб бордир»

Улуғ Аллоҳнинг сўзи ростдир. Дарҳақиқат, тарих гувоҳдирки, масжид бузганлар, одамларни ибодатдан ман қилганлар бу дунёда ҳам ҳаловат топмаганлар, сўнг хор бўлиб ўлганлар. Ундейларни яқин ўтмишишимиздан кишилар номма-ном билишади. Ҳолбуки, бу дунёдаги қийинчиликлар қиёматда тортадиган азоблар олдида ҳеч нарса эмас.

Кофиirlар доимо қўлларидан келган ёмонликларни қилаверадилар. Улар масжидларда Аллоҳнинг исмини зикр қилишдан одамларни қайтариб, Аллоҳнинг масжидларини хароб этишга ҳаракат қилишади. Аммо шундай жабру зулмга қарамай, мусулмонларнинг Аллоҳга ибодат қилишга имконлари бор. Чунки,

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَإِنَّمَا تُولُوا أَفْسَمَ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّمَا يَرَى مَا يَعْلَمُ

115. Машриқу мағриб Аллоҳникидир, қаёқقا қарасангиз, Аллоҳнинг юзи бор. Албатта, Аллоҳ кенг қамровли, билувчи Зотдир.

Бутун ер юзи — мағрибу машриқ мусулмонлар учун масжид қилинган. Чунки ер юзи Аллоҳ таолоники. Унга ибодат қилмоқчи бўлган одам ҳар жойда қилаверса бўлаверади.

Кофиirlар масжидга киришни ман қилса ёки уни бузиб юборса, Аллоҳга ибодат қилиш имкони тугаб қолмайди. Қайси жойда ибодат қилсангиз ҳам, Аллоҳ — Ҳозир, ибодатни қабул қилувчи Унинг Ўзи. У раҳмати-қамрови кенг, ҳамма нарсани билувчи зотдир, бандаларининг барча ишларини қамраб олади ва билиб туради.

Ушбудан маълум бўладики, ҳукумат масжиидни ёпиб қўйди, ибодатни ман қилди, деган баҳона ила ибодатсиз юрмоқчи бўлганлар мутлақо нотўғри иш қиладилар.

Барча тоифа кофирларга эргашмасликка амрнинг сабабларидан яна бири қуйидаги оятда баён қилинади:

وَقَالُوا إِنَّهُ زَدَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّهُ لَهُ قَدْنُونَ
بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

116. Улар: «Аллоҳ фарзанд тутди», дерлар. У покдир. Албатта осмонлару ердаги барча нарсалар Уницидир. Ҳамма Үнга бўйсунувчиdir.

117. У осмонлару ерни пайдо қилувчиdir. Бирор ишни қилмоқчи бўлганида, унга: «Бўл!» деса, бўлаверадир.

Кофирларнинг Аллоҳ субҳонаҳу ва таолога нисбатан қилган энг катта беодобликлари, тухматлари шуки –

«Улар: «Аллоҳ Ўзига фарзанд тутди», дерлар».

Аллоҳ таолонинг Ўзи бу тухматни ҳадиси қудсийларидан бирида «сўкиш» деб баҳолаган.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Ибн Аббос розияллоҳу анхудан ривоят қиласидарки, Пайгамбаримиз Мұхаммад алайҳисса-лом:

«Аллоҳ таоло, одам боласи мени ёлғончи қилди, шуни қилмаса бўларди. Одам боласи мени сўқди, шуни қилмаса бўларди. Мени ёлғончи қилгани – уни қандай бўлса шундай қилиб қайта тирилтира олмайди, деб ўйлади. Мени сўккани – боласи бор, дейиши. Мен хотин ёки бола олишдан покдирман, деб айтди», деганлар.

Кофирлар ушбу ояти каримада келганидек, «Аллоҳ Ўзига фарзанд тутди», дейдилар.

Бу оятлар тушаётган пайтда мусулмонлар билан юзма-юз тўқнашиб турган уч тоифа кофирларнинг барчаси ҳам улкан жиноятга бориб, Аллоҳга тухмат қилишарди: Яҳудийлар:

«Ўзайр - Аллоҳнинг ўғли», дейишарди; Насоролар:

«Ийсо Масиҳ - Аллоҳнинг ўғли», дейишарди; кофирларнинг учинчи гуруҳи бўлмиш мушриклар:

«Фаришталар - Аллоҳнинг қизлари», дейишарди.

Ҳозирги замон мусулмон уламоларидан шайх Абул Ҳасан Надавий ҳазратлари бу ояти кариманинг улкан мўъжизаси ҳақида қуйидаги маънони ёзганлар. Оятда: «Улар: «Аллоҳ Ўзига фарзанд тутди», дерлар», дейиляпти. Бу жумладан Аллоҳнинг насли бор, яъни, ундан фарзанд туғилди, деган маъно келиб чиқмайди. Ўзидан туғилмаган шахсни асранди фарзанд қилиб олди, деган маъно чиқади.

Тарихни яхшироқ ўрганиб қўрилса, диний маҳзабларга чуқурроқ назар солинса, насоро мазҳабларидан баъзилари: «Ийсо Аллоҳнинг тутинган, асранди ўғли», деб эътиқод қилишар экан. Қуръони Карим илоҳий китоб бўлмаганида, бу нозик тарафларни ким биларди?!

Кофиirlарнинг бу бўхтонига қарши оятнинг давомида ва кейинги оятда Аллоҳ таоло бешта раддия билан жавоб қилмоқда:

«У покдир. Балки осмонлару ердаги барча нарсалар Уникидир. Ҳамма Үнга бўйсунувчиdir. У осмонлару ерни пайдо қилувчиdir. Бирор ишни қилмоқчи бўлганида, үнга: «Бўл!» деса, бўлаверадир».

1. «Субҳонаҳу» сўзининг ўзи, Аллоҳ пок бўлди, юқори бўлди, уларнинг айтганлари бекор, деган маъноларни англатади. Шунинг учун ҳам, биз уни: «У пок бўлди», деб тушунсак ҳам бўлади.

2. **«Балки осмонлару ердаги барча нарсалар Уникидир».**

Яъни, ҳамма нарсага эга бўлиб турган зотнинг фарзандга ҳожати бўлармиди?

3. **«Ҳамма Үнга бўйсунувчиdir».**

Яъни, ҳамма Аллоҳнинг бандасидир, фарзанди эмас. Ҳамма Үнга бўйсунниб турганда, Унинг фарзандга ҳожати қолармиди?!

4. **«У осмонлару ерни пайдо қилувчиdir».**

Яъни, уларни йўқдан пайдо қилувчи Зот. Осмонлару ернинг нималигини инсон ҳалигача тўла англаб етгани йўқ. Аллоҳ эса, уларни йўқдан бор қилган. Шундай улуф Зот, албатта, фарзандга ҳожатмандлиқдан пок ва юқоридир.

5. **«Бирор ишни қилмоқчи бўлганида, үнга: «Бўл!» деса, бўлаверадир».**

Яъни, Аллоҳ фаришталарни яратишними, Узайр ё Ийсо алайхиссаломларнинг дунёга келишлариними – нимани ирода қилса, «Бўл!» дейди. Ва айтганидай бўлади. Тамом. Бошқа гапга, ҳар хил тахмину бўхтонларга ҳожат йўқ.

Исломий тасаввурдан бошқа тасаввурлар ва фалсафаларнинг катта хатоси Холик (яратувчи) билан маҳлук (яратилмиш) орасидаги фарқни тушунмасликдадир. Ислом назарияси бўйича, маҳлуклар тамом бошқа, Холик тамом бошқадир. Холикнинг асло ўхшаши йўқ, Уни тасаввурга сифдириб ҳам бўлмайди, маҳлукқа қиёсан таърифланмайди ҳам. Яъни, Аллоҳнинг хотини ҳам, фарзанди ҳам бўлиши мумкин эмас.

Ҳозирги қунда «Аллоҳнинг фарзанди бор» деган эътиқодга асосланувчи динга ишонувчилардан кўплари динларини тарк этмоқда. Баъзи мазҳабларнинг бошлиқлари бу эътиқоддан воз кечишини таклиф этмоқдалар.

Кофиirlарга эргашмасликнинг сабабларидан яна бирини қуидаги ояти каримадан билиб оламиз:

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا إِيَّاهُ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَبَّهُتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَاهُ أَلَّا يَكُنْ لِّقَوْمٍ يُوقَنُونَ

118. Билмайдиган кимсалар: «Аллоҳ биз билан гаплашса эди ёки мўъжиза келса эди», дейиши. Улардан олдингилаr ҳам уларнинг сўзига ўхшаш гапирган эдилар. Қалблари ўхшаш бўлди. Батаҳқиқ, Биз яхши билувчи қавмларга мўъжизаларни баён қилганимиз.

Ояти карима тушаётган даврда мушриклар шундай дейишган бўлса, улардан олдин яхудийлар ҳам шунга ўхшаш гапларни ўз Пайғамбарларига айтганлар. Жумладан, Мусо алайҳиссаломга: «Аллоҳни кўзимизга кўрсат», дейишган. Турли-туман мўъжизалар кўрсатишни талаб қилишган.

Хозирги куннинг кофиirlари ҳам кўпинча мана шунаقا талаблар қўйишиади. Қайси замон кофиirlари бўлишидан қатъиназар, уларнинг қалблари ўхшаш, шунинг учун ҳамиша улардан ўхшаш гаплар чиқади.

Аслини олганда эса, Аллоҳ таоло илми, инсофли, идрокли одам учун ҳар қадамда мўъжизаларини баён қилиб қўйган.

Ўтган ояtlарда Аллоҳ, кофиirlарнинг нотўғри гаплари ва ишларини, уларнинг яширин ва ошкора душманликларини, бундай кишиларнинг иймонга келишидан умид йўқлигини баён қилди, энди бевосита Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга хитоб қилиб, у кишининг вазифаси чегараларини, яхудий ва насоролар билан бўладиган кураш ҳақиқатини тушунтиради:

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِّيرًا وَنَذِيرًا وَلَا شَيْءٌ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيرِ

119. Албатта, Биз сени ҳақ билан суюнчли хабар берувчи ва огоҳлантирувчи қилиб юбордик. Ва дўзахийлар ҳақида сўралмассан.

Аллоҳ таоло ушбу оятда бир неча масалаларни баён қилмоқда:
1. Бир Пайғамбар келган, унинг вазифаси – мўмин-мусулмонларга суюнчли хабар бериш, кофир-фосиқларни дўзах азобидан огоҳлантириш. У зот – Муҳаммад алайҳиссаломдирлар.

2. У Пайғамбарни Аллоҳ, таолонинг Ўзи юборган.

Мукофот ёки жазони Аллоҳнинг Ўзи беради.

Мұхаммад алайҳиссалом коғирларнинг күфрига жавобгар эмас-лар, уларнинг қиммишларидан сұралмайдылар.

Демек, Пайғамбар алайҳиссалом ҳақ билан келгандар, бошқа гапта үрин йўқ. Аввалги оятларда зикр қилинган шак-шубҳага, мұйжиза талаб қилишларга ҳам үрин йўқ. Гапни кесиб гапирганда, шундан бошқа гап йўқ. Ҳақ билан келган Пайғамбар алайҳиссаломнинг вазифалари – яхши амал қилган мұмінларга Аллоҳ томонидан бўладиган савоб, юқори даража ва жаннати наъиймнинг башоратини, суюнчли хабарини бериш ва коғирларни, гуноҳкорларни азобуқубатдан ва дўзахдан огоҳлантириш. Шундан кўриниб турибдики, Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликлари тузатувчи, тўғриловчи Пайғамбарликдир.

Оятда: «**Ва дўзахийлар ҳақида сўралмассан**», дейилишига қўра, Пайғамбар алайҳиссаломнинг даъвату огоҳлантиришларидан кейин ҳам коғир ҳолида қолганлар дўзахга тушадилар; улар нимага иймонга келмадилар, деб Пайғамбардан сўралмайди. Ҳар бир коғир ўзи учун жавоб бераверади.

Модомики, мусулмонлар ҳақда эканлар, уни маҳкам тутиб, олға қадам ташламоқлари лозим. Бошқаларнинг гап-сўзларига эътибор бермаслик керак, чунки уларнинг нияти бузук:

وَلَنْ ترْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَبْيَغَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدًى اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ وَلَنِّ
أَتَبَعَتْ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

120. Сендан яҳудийлар ҳам, насронийлар ҳам уларнинг миллатига эргашмагунингча ҳеч-ҳеч рози бўлмаслар. «Албатта, Аллоҳнинг ҳидояти ҳақиқий ҳидоятдир», деб айт. Агар сенга келган илмдан кейин ҳам уларнинг ҳавои нафсларига эргашсанг, сени Аллоҳдан (күтқарувчи) дўст ҳам, ёрдамчи ҳам йўқдир.

Сураи кариманинг аввалидан бери келаётган оятлардан ҳам, ҳаётий тажрибалардан ҳам маълумки, коғирлар мусулмонларни ўз ҳолларига қўймайдилар. Улар Исломга қарши турли жабҳаларда душманлик ишларини тинимсиз олиб борадилар. Табиийки, ҳадеб тўхтовсиз душманлик одамнинг жонига тегади. Охири, нима қилсан рози бўласан, деб юбориш ҳам мумкин. Ушбу ояти карима уқдирмоқдаки,

«Сендан яҳудийлар ҳам, насронийлар ҳам уларнинг миллатига эргашмагунингча ҳеч-ҳеч рози бўлмаслар».

Яъни, яҳудий ва насронийларни рози қиласман деб, овора бўлма, қачонки уларнинг миллатига – динига эргашсангтина, сендан рози бўлишади. Бошқа ҳолда уларга ҳеч қачон ёқмайсан.

Тарихда ҳам, ҳозирда ҳам яҳудийлар ва насронийлар бир-бirlари билан тортишиб, келишмай юрадилар. Аммо мусулмонларга қарши бир жабҳа бўлиб олишади. Уларни Исломдан чиқаришга уринишади. Мусулмонлар баъзан уларнинг розилигини топамиз деб, турли муросага ҳам боришади. Кошки фойда берса. Чунки яҳудий ва насронийларнинг олий мақсадлари муросасозлик эмас. Бу муаммони ҳал этишнинг йўли битта – уни Аллоҳ кўрсатяпти:

«Албатта, Аллоҳнинг ҳидояти ҳақиқий ҳидоятдир, деб айт», деб ўргатяпти У Зот Ўз Пайғамбарига. Қисқа ва аниқ: Аллоҳнинг ҳидояти – ҳақиқий ҳидоятдир. Бошқа ҳеч қандай ҳидоят бўлиши мумкин эмас. Гап тамом. Фикрни бошқа ёққа бурмаслик керак. Бошқа тарафнинг розилигини топишга ҳаракат қилишга ҳожат йўқ. Шунингдек, муросасозликка ҳам ҳеч қандай ўрин йўқ. Чунки муросасозликнинг – бошқаларнинг розилигини топишга уринишнинг охири ҳалокат билан тутайди:

«Агар сенга келган илмдан кейин ҳам уларнинг ҳавои нафсларига эргашсанг, сени Аллоҳдан (қутқарувчи) дўст ҳам, ёрдамчи ҳам йўқдир».

Мусулмонларга Аллоҳ томонидан берилган илм, Қуръон, ҳақиқий ҳидоят бўлса-ю, улар бошқаларнинг розилигини топиш учун ўшаларнинг ҳавои нафсларига эргашсалар... Бундан катта хато ва зулм борми?!

Ҳавои нафсига берилганларнинг ҳамда уларга эргашганларнинг оқибати ёмонлигини кўрдик. Ҳўш, энди нима қилиш керак? Кимлар иймон йўлидан юриши мумкин? Куфр келтирганларга нима бўлади? Бу саволларга жавоб кейинги оятда келмоқда:

الَّذِينَ أَتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتَلَوَنَهُ حَقًّا تِلَاوَةً هُوَ لَكُمْ بَأَكْبَرٍ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَسِيرُونَ

121. Биз китоб берганлардан уни ўрнига қўйиб тиловат қила-диганлари, ана ўшалари унга иймон келтирадир. Ким унга куфр келтирса, ана ўшалар ўзлари ютқазганлардир.

Агар яҳудийлар ҳақиқий Тавротни инсоф билан, ўрнига қўйиб ўқисалар, Муҳаммад алайҳиссаломга иймон келтириш зарурлигини тушуниб етадилар. Насронийлар ҳам Инжилни бузмасдан, инсоф

билин, ўрнига қўйиб ўқисалар, Муҳаммад алайҳиссаломга иймон келтириш зарурлигини англаб етадилар. Кимки Қуръони Каримни инсоф билан, ўрнига қўйиб ўқиса, унга иймон келтириш зарурлигини тушуниб етади. Бу улкан ҳакиқатни ушбу ояти кариманинг биринчи жумласидан тушуниб оламиз.

«Биз китоб берганлардан уни ўрнига қўйиб тиловат қиласиданлари, ана ўшалари унга иймон келтирадир.»

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху «ўрнига қўйиб тиловат қилиш»ни: «Ҳалол деганини ҳалол билиб, ҳаром деганини ҳаром билиш; Аллоҳ қандай туширган бўлса, шундай ҳолда ўқиши, маъноларини бузмаслик, ўзича нотўғри таъвийл қилмаслик», деб таъвийл қилганлар.

Шу ва шунга ўхшаш шартларга амал қилиб, инсоф билан тиловат этганлар иймонга келиб, икки дунё саодатига эга бўладилар. Кимки кофир бўлса, икки дунёда ютқазади.

«Ким унга куфр келтирса, ана ўшалар ўзлари ютқазганлардир.»

Аллоҳ таолонинг китобига куфр келтирганлар ютқазмасалар, ким ютқазар эди.

Эндиgi оятларда суранинг бошида Бани Исроилга келган нидо охирги марта яна бир бор уларнинг эсларига солинади:

يَبْنِي إِسْرَئِيلْ أَذْكُرُ وَأَعْمَقِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

122. Эй Бани Исроил, сизга берган неъматларимни ва Мен сизларни оламлардан афзал қилиб қўйганимни эсланг!

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло Бани Исроилга аввалги оятларда қилган эслатмаларини умумлаштирумокда. Юқорида ўтган оятларда, уни эсланг, буни эсланг, деб, ҳар оядта биттадан неъмат зикр қилинган эди. Энди эса:

«Эй Бани Исроил, сизга берган неъматларимни... эсланг!» деб ҳамма неъматларни бирдан эслатилмоқда. Шу билан бирга, Бани Исроилга яна алоҳида эътибор бўлганлигини ҳам эслатиб:

«Мен сизларни оламлардан афзал қилиб қўйганимни эсланг!» деб айтилмоқда.

Ушбу жумлада зикр қилинган, «Бани Исроилни оламлардан афзал қилиб қўйишилик» – ўша даврга хосдир. Яхудийларнинг ўзлари даъво қилганларицек, бу дунёю у дунёнинг абадий афзаллиги эмас. Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло маълум муддат уларни оламлардан афзал қилиб қўйди. Лекин яхудийлар ўз нобакорликлари ила сийлашнинг

тенги эмасликларини кўрсатдилар ва Аллоҳ таолонинг лаънатига учрадилар.

Шундоқ бўлса ҳам, Аллоҳ таолонинг даргоҳи кенглигидан, яна бир бор уларни қиёмат кунидан қўрқишига, ўзларини ўнглаб олишга ундамоқда.

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجِزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا كَاشْفَعَةٌ وَلَا هُمْ

123. Бир жон бошқа жондан ҳеч нарсани адо қила олмайдиган, ундан шафоат қабул қилинмайдиган, ундан тўлов олинмайдиган ва уларга ёрдам берилмайдиган Кундан қўрқинг!

Суранинг аввалидан ушбу жойигача аҳди китоблар ва мушриклар билан тортишувлар ҳақидаги оятлар келди. Ҳар тоифа ўзининг ҳақлигини исбот қилишига уриниб кўрди. Деярли ҳаммалари ўзларини тўғри фахмлаб, бошқаларини камситишга уринди. Ҳаммаси ўзининг насл-насаби зўр эканлиги билан фахрланди. Уларнинг фахрланишларига тарихан қарайдиган бўлсак, ҳаммалари Аллоҳнинг буюк Пайғамбари Иброҳим алайҳиссалом насли эканлигидан, ҳаммалари у зотнинг динига мансублигидан фуурланишлари кўринади. Яхудийлар Иброҳим алайҳиссаломнинг кичик ўғиллари Исҳоқ алайҳиссаломга авлод бўладилар. Аввалги барча Пайғамбарлар у кишининг наслидан. Бани Исроил шундан фахрланиб юради. Араб мушриклари эса, Иброҳим алайҳиссаломнинг катта ўғиллари Исмоил алайҳиссаломдан тарқалганлар. Улар Иброҳим алайҳиссалом Исмоил алайҳиссалом билан бирга қурган Байтуллоҳга эга эканликлари билан фахрланадилар. У зотта мансубликларини ўзларига катта обрў деб биладилар. Демак, икки тараф ҳам Иброҳим алайҳиссаломни ўзининг катта бобоси ҳисоблайди. Ўзларини у кишининг давомчилари деб санайдилар. Хўш, ушбу даъволари тўғрими?! Ана ўша саволга жавоб кейинги оятларда келади.

Аввалги оятларда Аллоҳ таоло томонидан илоҳий кўрсатмани қабул қилиб олиб, уларни ҳаётга татбиқ этиш орқали икки дунё баҳт-саодатига эга бўлишлари кўзда тутилган мусулмонларга худди шунга ўхшаш кўрсатмаларни қабул қилиб олиб, уларга амал этмай, Аллоҳнинг лаънатига учраган яхудийларнинг қиссаси ўrnak учун келтирилган эди. Эндиғи оятларда Аллоҳдан келган ҳидоятни ёлғиз бир киши бўлса ҳам қандай маҳкам тутиши лозимлиги Иброҳим алайҳиссалом мисолларида кўрсатилиади.

﴿ وَإِذْ أَبْتَأَ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلْمَتٍ فَاتَّمَهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ دِرِيَّتِي
قَالَ لَا يَنْأِي عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴾

124. Иброҳимни Роббиси калималар ила синаб кўрганда, у уларни батамом адо этганини эсла! У зот: «Мен, албатта, сени одамларга имом қилмоқчиман» – деди. У: «Зурриётимдан ҳамми?» – деди. У зот: «Золимлар аҳдимга ҳеч қачон эриша олмаслар», – деди.

Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломни синаган «калималар» ҳақида тафсирчиларимиз турлича фикрлар билдирганлар. Хуоса шуки, бу калималар буйруқ ва қайтариқлар мажмуасидир. Яъни, Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломни бир қанча ишларга амрлар қилди ва бир қанчаларидан қайтарди. Иброҳим алайҳиссалом ва-фодор банда сифатида у калималарни кам-кўстсиз адо этдилар. Мукофот тариқасида Аллоҳ таоло у кишига:

«**Мен, албатта, сени одамларга имом қилмоқчиман**», – деди. «Ином» сўзи пешво, оддиндаги, бошловчи шахс маъноларини билдиради. Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломни одамларга пешво, бошлиқ, раҳнамо қилмоқчи эканини билдириди. Шу пайтда Иброҳим алайҳиссаломнинг инсонлик табиатлари ўзини кўрсатди: оддий бир инсон сифатида болалари, набиралари, зурриётларини ўйладиларда:

«**Зурриётимдан ҳамми?**» – дедилар. Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло бу саволга бевосита жавоб бермади, балки умумий қоидани айтди:

«**Золимлар аҳдимга ҳеч қачон эриша олмайдилар**», – деди». «Золимлар» кимлар?

Зулм, золимлик турлича бўлади. Куфр, ширк ва гуноҳ, ишлар қилиш билан, диний кўрсатмалардан чиқиш билан ўзига ўзи зулм қилиш ҳам золимлик, ўзга кишиларга нисбатан адолатсиз муносабатда бўлиб зулм қилиш ҳам золимлиқdir.

Жумладаги «аҳд» сўзи имомликка ваъда маъносида келяпти. Имомлик эса, намоздаги имомлиқдан тортиб, то Ислом юрти раҳбарлиги-гача бўлган масъулиятли ишдир. Шундан келиб чиқилса, дин нуқтаи назаридан, золимлар мусулмонларга пешволикка лойиқ эмаслар. Бу ишда наслу наслаб, молу дунё ёки бошқа дунёвий сабаблар эътиборга олинмайди. Ислом ўлчовига қўра, яъни, илоҳий ўлчов бўйича, фақат иймон, такво, амали солихларгина эътиборлидир. Иброҳим алайҳиссаломдек улуғ Пайғамбарнинг зурриётларига ҳам насл-наслаблари фойда бермас экан, бошқаларга йўл бўлсин.

Иброҳим алайҳиссаломга ва у кишининг солиҳ амалли зурриётларига имомлик ваъда қилинган оятдан кейин, имомликнинг қўринишларидан бири ҳақида – Байтуллоҳ, ва унга тегишли ишлар тўғрисидаги оятлар келади:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَأَنْجَدُوا مِنْ مَقَامٍ إِبْرَاهِيمَ مُصَلٍّ وَعَهْدٌ نَّا إِلَيْهِ
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتَنَا لِلطَّاهِيفِينَ وَالْعَكَفِينَ وَالرُّكْعَةِ السُّجُودِ

125. «Уй»ни одамлар учун масаба ва омонлик жойи қилганимизни эсла. Ва Иброҳимнинг мақомини намозгоҳ тутинг. Ва Иброҳим ва Исмоилга: «Уйимни тавоғ қилувчилар, муқим турувчилар, рукуъ ва сажда қилувчилар учун поклаб қўйинглар», деб амр қилдик.

Оятдаги «масаба» сўзи Қуръони Каримнинг мўъжизалигига, ҳамда араб тилининг бойлигига далолат қилади. Тилимиздан бу сўзнинг айнан маъносини бера оладиган сўзни топа олмай, ўзини ёзиб қўйдик. Масаба – одамлар қайта-қайта келиб тўймайдиган жой, деганидир. Каъбатуллоҳга неча бор келса ҳам, одам ҳар гал тўймай қолаверishi, яна келгиси келаверишининг боиси ҳам шу ояти карима шарофати билан бўлса керак.

«Уй»ни одамлар учун масаба ва омонлик жойи қилганимизни эсла».

Аллоҳ, бу ерни омонлик юрти ҳам қилиб қўйган, ким бу ерга келса, омон бўлади. Ҳанафий мазҳаби уламолари: «Жиноятчи Байтуллоҳга кириб олса, уни тутиб жазолаб бўлмайди», дейишган.

Маълумки, араб мушриклари ҳам, биз Иброҳим алайҳиссаломнинг набираларимиз, деб фахрланишар эди. Хўш, улар бу муқаддас даргоҳнинг ҳурматини жойига қўйдиларми? Йўқ, улар Исломга қарши турдилар, мусулмонларни ҳайдаб чиқардилар, омонлик йўригини оёқости қилиб, уларни хавф-хатар остига қўйдилар, кўпларини ўлдирдилар ёки ўлдирмоқчи бўлдилар.

«Ва Иброҳимнинг мақомини намозгоҳ тутинг.»

Иброҳим алайҳиссаломга келинлари – Исмоил алайҳиссаломнинг хотинлари, Байтуллоҳни қуришда иштирок эта туриб, бир тош узаттган эдилар, у киши ўша тош устида туриб Каъбатуллоҳни қургандар. Шунда ўша тошга оёқ излари тушиб қолган. Шу тош ҳозирда ҳам мавжуд, «Мақоми Иброҳим» шу тош ва унинг атрофидир. Ривоятларда келишича, Иброҳим алайҳиссалом Байтуллоҳни қуриб бўлганларидан сўнг, ўша ерда намоз ўқиганлар. Мусулмонларга Аллоҳ

таоло ўша жойни намозгоҳ қилиб олишни буюрмоқда. Шунга биноан, тавоғдан кейин ҳамиша ўша ерда икки ракъат намоз ўқилади.

Имом Муслим ибн Ҳажжож раҳматуллоҳи алайҳи Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қиласидиларки:

«Расулуллоҳ, алайҳиссалом Ҳажарул Асвадни истилом қилиб, уч марта тез (пахлавон юриш билан) ва тўрт марта оддий юриш билан тавоғ қиласидилар. Сўнгра, мақоми Иброҳимга ўтиб, «Ваттахизуу мим-мақоми Иброҳима мусалло»ни ўқидилар ва у жойни ўзлари билан Каъбанинг орасида қолдириб намоз ўқидилар».

Иброҳим алаҳиссаломнинг набирасиман, деяётган мушриклар Байтуллоҳга буту санамларини ўрнатиб, уларга чўқинар эдилар. Аллоҳ, таоло эса:

«Ва Иброҳим ва Исмоилга: «Уйимни тавоф қилувчилар, муқим турувчилар, рукуъ ва сажда қилувчилар учун поклаб қўйинглар», деб амр қилдик», демоқда.

Яъни, Байтуллоҳни атрофдан келиб тавоғ қилувчилар, муқим турувчилар, рукуъ ва сажда қилувчилар учун поклаб қўйишни буюрган эдик, демоқда. Бу эслатма араб мушрикларининг бундай муқаддас байтни маънавий нажас бўлмиш уч юз олтмишдан ортиқ бут билан, ширк ақийдаси билан ифлос қилганликлари нақадар ёмон иш эканини кўрсатади.

Яна Иброҳим алайҳиссалом ва Байтуллоҳ ҳақидағи сўз давом этади.

وَلِإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيْ أَجْعَلْ هَذَا بَلَدًا إِمَانًا وَأَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الشَّمَرَاتِ مَنْءَامَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ
 وَالْيَوْمَ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمْتَعَهُ فَلَيَلَّا ثُمَّ أَضْطَرَهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

126. Иброҳимнинг: «Роббим, буни омонлик юрти қилгин ва аҳлидан Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирсанларини мевалар или ризқлантиргин», деганини эсла. У: «Ким куфр келтирса, озгина ҳузур бахш этаман, сўнгра дўзах азобига мажбур қиласман ва у қандай ҳам ёмон жой!» – деди.

Ушбу оятда иккинчи марта, энди Иброҳим алайҳиссалом тилларидан, Байтуллоҳнинг омонлик маскани бўлиши хабари келяпти. Аммо, одобли, сермулоҳаза Пайғамбар Иброҳим алайҳиссалом аввалги дарсдан сабоқ олиб, Аллоҳнинг мукофотини бу гал ҳаммага эмас, балки мўминларгагина сўрамоқдалар.

«Роббим, буни омонлик юрти қилгин ва аҳлидан Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирсанларини мевалар или ризқлантиргин», демоқдалар.

Аллоҳ таоло эса, бундай масалаларга оид асосий қоидани эслатиб қўймоқда. Асосий қоида эса, ўзгармасдир:

«У: «Ким куфр келтирса, озгина ҳузур бахш этаман, сўнгра, дўзах азобига мажбур қиласман ва у қандай ҳам ёмон жой!» – деди».

«Озгина ҳузур» кофирлар учун бу дунёда бериладиган зоҳирий ҳузурдир. Сўнгра эса, охиратда уларни дўзах азоби кутади.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا نَقْبَلَ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ
 الْعَلِيمُ ﴿١﴾ رَبَّنَا وَأَجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمَنْ ذُرِّيَّتَنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَا سَكَنَّا وَتَبَّ
 عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْتَّوَابُ الرَّحِيمُ ﴿٢﴾ رَبَّنَا وَأَبْعَثْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتَلَوَّ أَعْلَيْهِمْ ءَايَاتِكَ
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَنِيُّ الْحَكِيمُ

127. Иброҳим билан Исмоил «Эй Роббимиз, биздан қабул эт, албатта, Сенинг Ўзинг эши туви, билувчи Зотсан», деб байтнинг пойдеворларини кўтараётганини эсла.

128. «Роббимиз, икковимизни Ўзингга мусулмон бўлганлардан қил ва зурриётимиздан ҳам Ўзингга мусулмон уммат қил, бизга ибодатларимизни кўрсат, тавбамизни қабул эт. Албатта, Сенинг Ўзинг тавбаларни кўплаб қабул этувчи, раҳимли Зотсан.»

129. «Роббимиз, уларга ўзларининг ичидан уларга оятларингни тиловат қилиб берадиган, китобни ва ҳикматни ўргатадиган, уларни поклайдиган Пайғамбар юбор. Албатта, Сенинг Ўзинг азиз ва ҳикматли зотсан.»

И мом Бухорий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган узун қиссада, жумладан, шу иборалар ҳам бор:

«Иброҳим: «Эй Исмоил, Аллоҳ менга бир иш буюрди», – деди.

Исмоил: «Роббингиз буюрган ишни адo этинг», – деди.

У: «Сен ёрдам берасанми?» – деди.

Исмоил: «Ёрдам бераман», – деди.

Иброҳим: «Аллоҳ менга мана шу ерга уй қуришни буюрди», – деб кичик тепалик ва унинг атрофини кўрсатди. Ана ўшанда Байтуллоҳнинг пойдеворини кўтара бошладилар. Ўғил тош таширдилар, ота қуардилар.

Юқоридаги оятлар Байтуллоҳнинг қурилиш жараёнини жонлантириб, кўз олдимизга олиб келади.

Ота-бала Пайғамбарлар Аллоҳ таолонинг амрига бўйсуниб, дарҳол иш бошладилар. Қалблари тўла тақво ила:

«Эй Роббимиз, биздан қабул эт, албатта, Сенинг Ўзинг эшитувчи, билувчи Зотсан», деб илтижо айлаб, дуо қилдилар.

Бу жуда улкан мақомдир. Салафи солиҳлардан Вұхайб ибн ал-Вард раҳматуллоҳи алайҳи ушбу оятни ўқиганларида йиглаб туриб:

«Эй Роҳманнинг халили! Роҳманнинг байтининг пойдеворлари ни қутариб турибсан-у, яна қабул бўлмай қолармикан, деб қўрқяпсанми?!» – деган эканлар. Улкан қалблар, етишган шахслар ана шундай ҳассос бўладилар.

Иброҳим ва И smoил алайҳимассалом Байтуллоҳни қурав эканлар, фурсатни қулай билиб, кўнгилларидағи бошқа дуоларни ҳам қилиб олдилар:

«Роббимиз, икковимизни сенга мусулмон бўлганлардан қил...»

Ўзлари мусулмон бўла туриб, яна шу дуони қиляптилар. Ҳидоятда бардавом бўлиш учун Аллоҳдан ёрдам умиди. Бутун борлиги илиа Аллоҳга таслим бўлишдан ажрамаслик умиди. Ва улар, шу билан бирга, ўзларига насиб бўлган иймон неъматидан зурриётлари ҳам баҳраманд бўлишини тиламоқдалар:

«ва зурриётимиздан ҳам Ўзингга мусулмон уммат қил», демоқдалар.

Ақийда иши муҳим иш, у мўмин инсон учун энг аҳамиятли масаладир. Шунинг учун, аввалги оятларда аҳли ҳарамга ризқ сўраган ота-бола Пайғамбарлар энди зурриётларига Аллоҳдан иймонислом сўрамоқдалар.

Улар яна Аллоҳдан:

«Бизга ибодатларимизни кўрсат, тавбамизни қабул эт», деб сўрайптилар.

Биз «ибодатларимизни» деб таржима қилган сўз арабчада «мансикана» дейилган. «Мансик» сўзи аслида ибодат маъносини англатса ҳам, урфда ҳаж ибодатлари маъносида ишлатилади. Шунинг учун, бу дуода, мана, Сенинг уйингни қуряпмиз, энди уни ҳаж қилишни ҳам Ўзинг ўргат, деган маъно бўлади. Дуонинг охиррида Аллоҳнинг уларни умидвор қилган сифатлари ҳам қўшиб айтиляпти:

«Албатта, Сенинг Ўзинг тавбаларни кўплаб қабул этувчи, раҳимли Зотсан».

Учинчи оятда Иброҳим ва И smoил алайҳимассалом Аллоҳ, таоло томонидан катта неъмат – зурриётларига ўз ичларидан Пайғамбар юборишини сўрамоқдалар.

«Роббимиз, уларга ўзларининг ичидан уларга оятларингни тиловат қилиб берадиган, китобни ва ҳикматни ўргатадиган, уларни поклайдиган Пайғамбар юбор».

Ўша Пайғамбар уларга Аллоҳнинг оятларини тиловат қилиб беради. Китобни, яъни, Аллоҳнинг китобини ўргатади. Ўқиши, маъноларини, унга амал қилишни ва унга таалуқли бошқа нарсаларни ўргатади. Ҳикматни ҳам ўргатади. «Ҳикмат»нинг маъноси – ҳар бир нарсани ўз жойига қўйиш демақдир. Уламоларимиз «ҳикмат»дан мурод – Пайғамбар алайҳиссаломнинг суннатлари, деганлар. Мазкур Пайғамбарнинг вазифаларидан бири – уларни поклашдир. Яъни, ширк, куфр ва ёмон одатлардан поклашдир.

Аллоҳ таоло Иброҳим ва Исмоил алайҳимассаломнинг дуоларини қўп асрлардан сўнг истижобат қилиб, Мұхаммад алайҳиссаломни Пайғамбар қилиб юборди. У киши Иброҳим ва Исмоил алайҳимассаломнинг зурриётларидан бўлиб, дуодаги барча сифатлар у кишида мужассам.

Чин дилдан қилинган дуо, албатта, қабул бўлади. Лекин қабул қилувчи Зот қачон хоҳласа, ўшанда қабул қиласди. Одамлар буни тушунмай шошилади, ноумид бўлади, холос. Хўш, ўзини Иброҳим алайҳиссаломнинг меросхўрлари деб фахрланиб юрган яҳудийлар, насронийлар ва араб мушриклари шунча гапдан кейин нима дейдилар?! Тўғри, ҳаммалари Иброҳим алайҳиссаломнинг зурриётларидирлар. Аммо Иброҳим алайҳиссалом ўғиллари Исмоил алайҳиссалом билан бирга Байтуллоҳни қураёттганларида, «Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирган» зурриётларигагина ризқ ва барака сўраб дуо қилдилар. Бошқаларга эмас. Улар яна:

«Икковимизни ўзингга мусулмон бўлганлардан қилгин», деб дуо қилдилар. Яҳудий ё насроний ёки мушрик қилгин, деб эмас. Улар:

«Зурриётимиздан ҳам ўзингга мусулмон уммат қилгин», деб дуо қилдилар. Бундан бошқага эмас. Улар бутун оламлар Роббидан илтижо ила сўраган Пайғамбар ҳам (Мұхаммад алайҳиссалом) келди. Энди у кишига иймон келтириш лозим. Булар ҳаммаси Иброҳим алайҳиссаломга эргашганларнинг энг бирламчи иши бўлиши лозим.

Чунки:

وَمَنْ يَرْعَبُ عَنِ الْمِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي
الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّابِرِينَ

130. Ўзини эси паст санаганларгина Иброҳимнинг миллатидан юз ўтирур. Албатта, Биз уни бу дунёда танлаб олдик ва, албатта, у охиратда солиҳлардан бўлгай.

Миллатнинг маъносидиндир. Ким ўзини аҳмоқ, эси паст санаса-

гина, Иброҳим алайҳиссаломнинг динидан юз ўгириб, бошқа тарафга қараб кетади. Чунки икки дунёнинг саодатини кўзлаган одам у кишига эргашиши керак эди. Яратувчи Зот Иброҳимни икки дунё саодатига мушарраф этган. Уни бу дунёда танлаб олиб, Пайғамбар қилди. Охиратда эса, у зот солих, баҳтиёрлардан бўлажак, унга эргашганлар ҳам, албатта, ушбу баҳтларга муяссар бўлади.

Нима учун Иброҳим алайҳиссалом бундай улкан баҳтга эришдила?

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ وَأَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣﴾

131. Чунки Робби унга: «Мусулмон бўл!» деганида, у: «Оламларнинг Роббига мусулмон бўлдим», – деди.

Улуғ Роббидан нидо келганида, Иброҳим алайҳиссалом иккиланмадилар, ўйланиб турмадилар, балки дарҳол амрни қабул этдилар:

«Оламларнинг Роббига мусулмон бўлдим», – деди».

«Ислом» сўзида бўйсуниш, тоат, ихлос маънолари бор. Демак, Иброҳим алайҳиссаломнинг динлари, миллатлари – Ислом. Иброҳим алайҳиссалом ўзлари мусулмон бўлишлари билан кифояланиб қолмадилар, балки ушбу Ислом миллатини маҳқам тутишга васият қилдилар. Ўша васият кейинги оятда келади:

وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمَ بْنَيْهِ وَيَعْقُوبَ يَبْنَيْهِ إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَنِي لَكُمُ الْدِينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا
وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

132. Иброҳим ўша(миллат)ни болаларига васият қилди. Яъқуб ҳам: «Эй болаларим, албатта, Аллоҳ сизларга динни танлади, сизлар мусулмон бўлмасдан туриб ўлмассиз», – деди.

Иброҳим алайҳиссалом ва у кишининг набиралари Яъқуб алайҳиссалом ҳам ўз фарзандларига васият қилиб:

«Эй болаларим, албатта, Аллоҳ сизларга динни танлади», – дедилар. Демак, бу дин – Аллоҳ ихтиёр қилган дин. Бошқа нарсага юз тутишга ўрин йўқ.

«...сизлар мусулмон бўлмасдан туриб ўлмайсиз», – деди».

Мусулмон бўлиб яшаб, мусулмон бўлиб ўлишга ҳаракат қилишдан бошқа йўл йўқ.

Иброҳим алайҳиссаломнинг меросхўримиз, деяётган араб мушриклари ва Яъқуб алайҳиссаломнинг фарзандлари – Бани Исроил нимага бошқа ёқда юрибдилар?!

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي
قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَءَا بَابَا إِلَيْكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ

مُسْلِمُونَ

133. Ёки Яъқубга ўлим ҳозир бўлиб, у ўз болаларига: «Мендан кейин нимага ибодат қиласизлар?» деганида, улар: «Сенинг Илоҳингга ва оталаринг Иброҳим, Исмоил ва Исҳоқларнинг Илоҳига, ёлғиз Илоҳга ибодат қиласиз ҳамда биз Унга мусулмон бўлувчимиз», деганларида гувоҳ бўлганмисиз?!

Яъқуб алайҳиссаломга ўлим вақти етганда атрофларида видолашиб учун йифилиб, жимгина бош эгиб турган авлодларига васият қилиб:

«Мендан кейин нимага ибодат қиласизлар?» – деб сўрадилар. Ўлимдан аввал у зотнинг фикрларини ишфол қилиб турган бирдан-бир ташвиш дину диёнат, ақийда ташвиши эди. Болаларини шунинг учун атрофларига тўпладилар. Ушбу масалада хотирларини жам қилиб кетмоқчи эдилар. Болаларининг ҳам жавоблари тайёр экан. Дарҳол:

«улар: «Сенинг Илоҳингга ва оталаринг Иброҳим, Исмоил ва Исҳоқларнинг Илоҳига, ёлғиз Илоҳга ибодат қиласиз ҳамда биз Унга мусулмон бўлувчимиз», – дейишди.

Исмоил алайҳиссалом Яъқуб алайҳиссаломга амаки бўлсалар ҳам, ота дейишди, чунки амаки ҳам гоҳида ота ўрнида ҳисобланади.

Улар, ёлғиз илоҳга ибодат қиласиз, дейишди. Бани Исроилга ўхшаб, «Узайр Аллоҳнинг ўғли», деб худога ширк келтирмадилар. Насронийларга ўхшаб, «Ийсо Аллоҳнинг ўғли» ёки «Аллоҳ, уттанинг учинчиси», демадилар. Араб мушрикларига ўхшаб, Лот, Уззо ва бошқа бутларни Аллоҳга шерик қилишмади ёки «фаришталар Аллоҳнинг қизлари» демадилар. Ҳам бошқа динларни эмас, айнан Исломни айтдилар, биз Унга мусулмон бўлувчимиз, - дедилар.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا سُئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

134. Улар бир уммат эди, ўтиб кетдилар. Уларга ўзлари касб қилганлари бўлади. Сизларга ўзингиз касб қилганингиз бўладир. Уларнинг қилган амалларидан сиз сўралмассиз.

Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва уларга эргашганлар бир уммат эдилар. Умрларини яшаб ўтиб кетдилар. Тирикликларида нима амал

қилган бўлсалар, уларга ўша амаллари ҳисоб қилинади. Яхши амаллар бўлса, мукофотини, ёмон амаллар бўлса, жазосини оладилар.

Худди шунингдек, сизларга ҳам ўзингиз қилган амалларга қараб мукофот ёки жазо берилади. Улар қилган ишлардан сизлар сўралмайсизлар, ўзлари жавоб беради. Шунинг учун, бекорга тортишиб юрмай, вақтни ғанимат билиб, яхши амалли мўмин-мусулмонлар сафида бўлишга ҳаракат қилинглар.

Энди келадиган оятларда ўша вақтда яшаб турган аҳли китобларнинг баъзи даъволари рад этилади. Уларнинг барча ҳужжат ва далиллари пуч экани фош қилинади. Уларнинг саркашлиги ва Ислом ақийдасининг оддий ва табиий эканлиги баён этилади.

وَقَالُوا كُوْنُوا هُوَدًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَةٌ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

135. Улар: «Яхудий ёки насроний бўлинг, ҳидоят топасиз», дерлар. «Балки, Иброҳимнинг ҳаниф миллатига (динига) эргашамиз ва у мушриклардан бўлмаган», деб айт.

Яхудий ва насронийларнинг гапи битта: униси: яхудий бўлинг, ҳидоят топасиз, деса, буниси: насроний бўлинг, ҳидоят топасиз, дейди. Бунга жавобан эса, Аллоҳ, Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга:

«Балки, Иброҳимнинг ҳаниф миллатига (динига) эргашамиз ва у мушриклардан бўлмаган», деб айт», демоқда.

Яъни, яхшиси ҳаммамиз – сизлар ҳам, биз ҳам Иброҳим алайҳиссаломнинг ҳаниф миллатига эргашайлик, дейишни буюрмоқда. «Ҳаниф» дегани, барча ботил динларни ташлаб ҳақ дин томон бурилишни англатади. Иброҳим алайҳиссаломнинг динлари ана шундай дин бўлган. Яхудийлар ҳам, насронийлар ҳам ўзларини у зотнинг зурриётларидан, у кишига эргашганлардан эканликларини ҳаммага пеш қилишмоқда. Демак, даъволари ҳақ бўлса, ўша боболари Иброҳим алайҳиссаломнинг динига – ҳаниф дин бўлмиш Исломга эргашинлар. Чунки, «У (яъни, Иброҳим алайҳиссалом) мушриклардан бўлмаган». Яхудийлар эса, Узайр Аллоҳнинг ўғли, деб ширк келтиришмоқда. Насоролар эса, Ийсо Аллоҳнинг ўғли, деб ширк келтирмоқдалар.

Қўйидаги оятда Аллоҳ таоло Ислом умматига хитоб қилиб ушбуларни таъкидлайди: Аллоҳдан келган ҳамма динлар бирдир, Иброҳим алайҳиссаломдан бошлаб Ийсо алайҳиссаломгача ҳаммаларига ишониш лозим ва ҳамма мусулмон бўлиши шарт:

قُلُواْءَ امَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا آتَنَا إِلَيْهِمْ وَلَا سَمِعَيْلَ وَلَا سَحَقَ وَلَا عَقُوبَ
وَلَا أَسْبَاطٍ وَمَا آتَى مُوسَى وَعِيسَى وَمَا آتَى الْبَيْتُونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَهْدِ
مِنْهُمْ وَنَحْنُ لِهِ مُسْلِمُونَ

136. Айтинглар: «Аллоҳга ва бизга туширилган нарсага, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб, асботларга туширилган нарсага, Мусова Ийсога берилган нарсага ва Пайғамбарларга Роббилиридан берилган нарсага иймон келтиридик. Уларнинг орасидан бирортасини фарқламасмиз ва биз Унга мусулмонлармиз».

Аллоҳ таоло мусулмонларга, Аллоҳга ва Қуръонга иймон келтирамиз, деб айтинглар, демоқда. Айни чоғда, Аллоҳ таоло томонидан бошқа Пайғамбарларга туширилган нарсаларга ҳам иймон келтирамиз, денглар. Жумладан, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб алайҳиссаломларга туширилган нарсаларга иймон келтирамиз. Бу рўйхатда асботлар ҳам саналган. «Асбот» сўзи «сибт»нинг кўплиги, «сибт» эса, набира маъносини билдиради.

Қуръони Каримда зикри келган «асботлар»дан мурод – Яъқуб алайҳиссаломнинг ўн икки нафар ўғлидан тарқалган зурриётлари. Демак, мусулмонлар уларнинг Пайғамбарликларига ҳам иймон келтиришлари лозим.

Улул-азм Пайғамбарлардан бўлган Мусо алайҳиссаломга тушган Тавротта, Ийсо алайҳиссаломга тушган Инжилга иймон келтириш лозим. Шунингдек, номлари зикр қилинмаган бошқа Пайғамбарларга туширилган нарсаларга иймон келтириш лозим. Мусулмонлар эълон қилиши лозим бўлган яна бир гап:

«Уларнинг орасидан бирортасини фарқламасмиз», дейишdir. Яъни, ҳаммаларига баробар иймон келтирамиз, бирорталарини ажратмаймиз.

Пайғамбарларни бирдай кўриш, уларга бирдек иймон келтириш ва уларни teng эъзозлаб, ҳурмат қилиш мусулмон умматининг асосий қоидасидир. Шунга кўра, бу уммат барча илоҳий шариатларнинг меросхўри бўлди. Чунки мазкур Пайғамбарларнинг барчасига тушган дин Ислом бўлган. Шунинг учун ҳам, бу уммат ҳамманинг олдида баралла қилиб: «Биз Унга (яъни, ягона Аллоҳга) мусулмонлармиз», деб эълон қила олади.

Мусулмон умматининг йўли ҳақ, бошқалар ҳам уларга ўхшасинлар. Бу улкан ҳақиқатни кейинги оят таъкидлайди:

فَإِنْ ءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا ءَامَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ نُولَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ
 فَسَيَكْفِيْكُمْ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

137. Агар сиз иймон келтирганга ўхшаш иймон келтирсалар, батаҳқиқ, ҳидоят топарлар. Ва агар юз ўгирсалар, бас, албатта, улар хилофдан бошқа нарсада бўлмаслар. Аллоҳ сенга улар (ёмонлиги)дан кифоя қилур. Ва У эшитувчи, билувчи Зотдир.

Парвардигори Оламнинг Ўзи гувоҳлик бериб, ким мусулмонлар иймон келтирган нарсаларга иймон келтирса, ҳидоятда бўлишини, ким ундан юз ўгирса, ихтилофда, уруш-жанжалда, қийинчилиқда бўлишини таъкидламоқда.

«Агар сиз иймон келтирганга ўхшаш иймон келтирсалар, батаҳқиқ, ҳидоят топарлар. Ва агар юз ўгирсалар, бас, албатта, улар хилофдан бошқа нарсада бўлмаслар».

Мўмин-мусулмон киши уларнинг ихтилофи, уруш-жанжалла-рига эътибор қилмасдан, ўзининг йўлида сабитқадам бўлмоғи керак. Аллоҳ таоло уни кофирларнинг ёмонлигидан асрайди. Ўзи кифоя қиласди.

«Аллоҳ сенга улар(ёмонлиги)дан кифоя қилур. Ва У эшитувчи, билувчи Зотдир».

Мўмин-мусулмон инсон ўз эътиқодида мустаҳкам турганидан, Аллоҳ юборган ҳаққа ноил бўлганидан фахрланмоғи, Аллоҳ мўмин баんだлирига мувоғиқ кўрган аломат ва белгилар ила ер юзида аж-ралиб юрмоғи лозим. Ахлоқининг гўзаллигини, амалларининг чиройлилигини кўрган кимса ҳайрат ичра ҳавас қиласин. «Ким экан бу одам?» деб сўраганида, «Кўрмаяпсанми, бу одам мусулмон-ку!» дейиладиган бўлсин.

صَبَّاغَةُ اللَّهِ وَمَنْ أَحَسَّ مِنْ كُلِّ اللَّهِ صِبَّاغَةً وَنَحْنُ لِمَ عَبَدُونَ

138. Аллоҳнинг бўёғини (лозим тутинг). **Аллоҳнинг бўёғидан чиройлироқ бўёқ бергувчи ким бор?!** Ва биз Унга ибодат қилувчи-лармиз.

Ушбу оятдаги «бўёқ» калимаси рамзан динни англатади. Бирор нарсага чирой берилоқчи бўлса, унга бўёқ суркалади. Инсонни гўзал қилиб кўрсатадиган нарса эса, диндир. Ҳақиқий диндор шахсда унинг аломатлари яққол кўзга ташланиб туради. Шу маънода, инсон агар гўзал бўлиш учун турли бўёқлардан – дин ва тузумлар-

дан бирини танлаши лозим бўлса, нимани танлаши керак? Албатта, ҳеч қандай гап-сўзсиз, Аллоҳнинг буёғини (динини) тутиши лозим. Чунки Аллоҳнинг бўёғидан (динидан) ўзга чиройлироқ бўёқ, йўқ!

Ояти карима охирида Аллоҳнинг сўзларига бевосита мўмин-мусулмон бандаларининг сўзлари улаб юбориляпти:

«Ва биз Унга ибодат қилувчилармиз», деяпти мўминлар. Бу ҳол мусулмонлар учун улкан шарафдир. Аллоҳ, таоло Ўзининг ўгитига мўмин-мусулмонларнинг эътирофларини бирга қўшиб баён қилмоқда.

Келаси оятда аввалги мавзуу давом эттирилиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга файридинларга айтишлари лозим бўлган гаплар ўргатилади.

قُلْ أَتُحَاجِّوْنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا آَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلْكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ

139. Айт: «Биз билан Аллоҳ ҳақида тортишасизми?! Ва ҳолбуки, У бизнинг Роббимиз ва сизнинг Роббингиз, бизнинг ўз амалларимиз бор, сизнинг ўз амалларингиз бор. Ва биз Унга мухлисмиз».

Бу ояти карима яхудий ва насронийларга ва ўзларини ҳақ билди, Исломни тан олмаётган яна бошқаларга раддиядир. Аллоҳ, таоло Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга уларга:

«Биз билан Аллоҳ ҳақида тортишасизми?! деб айтишни ўргатяпти. Яъни, Аллоҳ ҳақида биз билан тортишасизларми? Унинг зоти, ҳидояти, кимни Пайғамбар қилиб танлаши хусусида тортишиб, ҳужжат суриштирасизларми?

«Ва ҳолбуки, У бизнинг Роббимиз ва сизнинг Роббингиз, бизнинг ўз амалларимиз бор, сизнинг ўз амалларингиз бор.»

Яъни, ҳаммамиз Унга бандамиз. У Зот бизнинг ҳам, сизнинг ҳам Роббимиздир. У бутун оламларнинг Робби сифатида нимани хоҳласа, шуни қиласи. Бизнинг амалларимиз бошқа, Роббимиз ўшаларга қараб ҳукмини чиқаради; сизнинг амалларингиз бошқа, Роббимиз ўшаларга қараб ҳукмини чиқаради. Ҳар кимнинг қилган иши унинг белгиси ҳисобланади. Талашиб-тортишиб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

«Ва биз Унга мухлисмиз.»

Биз мусулмонлар Аллоҳга мухлисмиз. Холис Ўзига иймон келтирамиз, холис Ўзига ибодат қиласиз, холис Ўзидан ёрдам кутамиз. Ушбу ҳолатимиз ҳам ҳеч қандай тортишув, ҳужжат ё солишли-рувчини талаб қилмайди.

Масала ойдин бўлди. Тортишувларга чек қўйилди. Ора очди қилинди. Шу боисдан ҳам, келаси оят бу мавзуни бутунлай тарк этиб, бошқа масалада сўз очади:

أَمْ نَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا
هُوَدًا أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ إِنَّمَا أَعْلَمُ بِمَا فِي الْأَنْفُسِ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةَ عِنْهُمْ مِنْ^{۱۷} اللَّهِ
وَمَا اللَّهُ بِغَفْلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ^{۱۸}

140. Ёки: «Албатта, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва асботлар яҳудий ва насроний бўлган», дейсизларми?! «Сизлар билимдонроқми ёки Аллоҳми?» дегин. Ҳузуридаги Аллоҳдан бўлган гувоҳликни беркитган кимсадан ҳам золимроқ одам борми?! Ва Аллоҳ қилаётган ишларингиздан ғофил эмасдир.

Яҳудийларнинг, фақат яҳудий бўлганларгина ҳидоят топади, деган даъволарига ва насронийларнинг, фақат насронийларгина ҳидоятдадир, деган даволарига қарши яна битта қучли раддия келяпти. Уларни ожиз қолдирадиган савол бериляпти.

«Ёки: «Албатта, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва асботлар яҳудий ва насроний бўлган», дейсизларми?! «Сизлар билимдонроқми ёки Аллоҳми?» дегин».

Хўш, яҳудий ва насронийлар бу саволга нима деб жавоб қиладилар? Улар Иброҳимни, Исмоилни, Исҳоқни, Яъқубни ва асботларни яҳудий ёки насроний дейин десалар, ҳамма, жумладан, улар ўзлари ҳам яхши биладиларки, «яҳудий» ва «насроний » деган исмлар мазкур Пайғамбар алайҳиссаломлардан неча замонлар кейин пайдо бўлган.

Агар уларнинг яҳудий ҳам, насроний ҳам бўлмаганларини тан олайин десалар, унда, фақат яҳудий ва насронийларгина ҳидоятдалар, деган даъволарини қандай тушуниш мумкин?!

Хуллас, яҳудийлар ҳам, насронийлар ҳам бу саволга жавоб беришдан ожиздирлар. Бу савол қаршисида тил тишлашдан бошқа чоралари қолмайди.

Аллоҳ таоло худди шу услубда Пайғамбар алайҳиссаломга ўргатиб: «**Сизлар билимдонроқми ёки Аллоҳми?**» дегин», дейди.

Бу савол яҳудий ва насронийларни баттар мот қилади, чунки улар асло, биз Аллоҳдан кўра билимдонроқмиз, дея олмайдилар. Аксини, яъни, Аллоҳ биздан билимдонроқ, десалар, унда Аллоҳнинг сўзларига ишонишлари шарт: Аллоҳ ўтган барча Пайғамбарларни

яҳудий демаган, насроний демаган, балки уларнинг мусулмон бўлганларини қайта-қайта таъкидлаган. Уларга тилларини тишлаб жим қолищдан ўзга чора йўқ.

Сўнгра, уларнинг энг катта айбларидан яна бири фош этилади:
«Ҳузуридаги Аллоҳдан бўлган гувоҳликни беркитган кимсадан ҳам золимроқ одам борми?»

Албатта, йўқ. Ҳаммани яратган, ҳамманинг Робби бўлган Аллоҳнинг Ўзи гувоҳликка раво кўрса-ю, у ношукр банда бу гувоҳликни ўрнида адо этмай беркитса, албатта у энг катта золим бўлади-да. Ўша золимлар кимлар экан ўзи? Яҳудий ва насронийлар. Аллоҳтаоло уларни кўпгина ишларга, жумладан, Муҳаммад алайҳиссаломнинг охирзамон Пайғамбари эканликларига гувоҳлик беришга масъул этган эди. Аммо улар Таврот ва Инжилни бузиб, бу гувоҳликни беркитдилар. Энг золим одамларга айландилар. Ҳолбуки,

«Аллоҳ қилаётган ишларингиздан ғофил эмасдири».

Ҳа, албатта, Аллоҳ, таоло уларнинг қилаётган ишларидан ғофил эмас. У Зот барча нарсани билиб турибди. Вақти келганда ҳисобкитобини қиласди.

Аввалги Пайғамбарлар билан ҳозирги яҳудий ва насронийлар орасида ер билан осмонча фарқ борлиги баён қилиб бўлинганидан кеинин, Иброҳим алайҳиссалом ва у кишининг зурриётлари ҳақидаги оятларнинг сўнгида келтирилган оят яна бир бор такрор этилади:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ دَخَلَتْ هَامَّا كَسَبْتُمْ وَلَكُمْ مَا كَنُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

141. Улар бир уммат эдилар, ўтиб кетдилар. Уларга ўзлари касб қилганлари бўлур. Сизларга ўзингиз касб қилганингиз бўладир. Уларнинг қилган амалларидан сизлар сўралмассиз.

Бу, зарур маънени таъкидлаш борасида ўзига хос Қуръоний услугубдир.

Ҳозиргача келган оятларда бошқа диндагилар билан ақийда масаласида тортишув, ҳужжат солишириув бўлиб келди. Тўғрироғи, яҳудий ва насронийлар, гоҳида мушриклар ақийда бобида қўзиган турли фитна ва миш-мишларга жавоб келди, уларнинг даъволари асоссиз экани исботланди. Айни чоғда, мусулмонлар жамоаси Ислом ақийдасини мустаҳкамлашга, унда событқадам бўлишга ўргатилди.

Ўша даврда амалий масалаларда ҳам тортишувлар бўлган, коғирлар турли фитналар қўзғаган эдилар. Буларга эндиғи оятларда жавоблар келади. Шундок қилиб, мусулмонлар жамоасининг ҳар

жиҳатдан чиниқиб, жамоа сифатида шакланиш жараёнида уларни тарбиялаб бориш йўлга қўйилади.

Аввалги оятларда қайси дин ҳақ экани ҳақида тортишув кечди. Дини Исломнинг ҳақлиги ҳақида ҳукм бўлди. Иброҳим алайҳисса-ломга ким яқинроқ экани суриштирилиб, баҳонада Каъба қурилиши ҳам ҳикоя этилди.

Энди келадиган оятларда қайси қибла афзаллиги, қаёққа қараб намоз ўқиш кераклиги ва бошқа масалалар муолажа қилинади. Бу муолажалар яхудийларнинг қибла ҳақидаги қўзиган фитна гапларига раддия сифатида келади.

Маълумки, Пайғамбар алайҳиссалом Меърожга чиққанларида, намоз фарз бўлди. Шундан буён мусулмонлар Каъбаи Муаззамага қараб намоз ўқиб юрганлар. Пайғамбаримиз ҳижрат қилиб, Мадийнаи Мунавварага келганларидан сўнг, Байтул Мақдисга қараб намоз ўқиш бошланди. Бу ҳолат ўн олти ёки ўн етти ой давом этди. Байтул Мақдисга қараб намоз ўқиш Аллоҳнинг Қуръонда келмаган амри ила бўлган. Сўнгра, Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло маҳсус оят тушириб, яна Каъбаи Муаззамани қибла этди.

Ояти карималарни ўрганиш давомида бу жараён билан яқинроқ танишамиз.

سَيَقُولُ الْسُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَدُهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا أَقْلَلُ اللَّهِ الْمَشْرُقَ
وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

142. Одамлардан эси пастлари: «Буларни қиблаларидан нима юз ўғиртириди экан?» дерлар. Сен: «Машриқу мағриб Аллоҳники, кимни хоҳласа, ўшани тӯғри йўлга бошлайдир», деб айт.

Ушбу ояти карима келажақда рўй берадиган муҳим бир ишнинг хабарини бермоқда. Вақти етиб, Аллоҳнинг амри ила қибла Байтул Мақдисдан Каъбаи Муаззамага ўзгартирилганда, яъни, мусулмонлар аввалги қиблани қўйиб бошқасига юз ўғирганларида:

«Одамлардан эси пастлари: «Буларни қиблаларидан нима юз ўғиртириди экан?» дерлар».

Одамлардан эси пастлари – яхудийлардир. Улар мусулмонларнинг Байтул Мақдисга юзланиб намоз ўқишдан Каъбага юзланиб намоз ўқишга ўтганларини кўрганларида, буларни қиблаларидан нима юз ўғиртириди экан, дейдилар. Аллоҳ таолонинг бундай кўнгилсиз гаплар бўлишини аввалдан билдириб қўяётганининг бир боиси бўлғуси ёмон таъсирни кесишидир. Чунки огоҳланган одам ундан саволга тайёрла-

ниб туради. Мусулмонларга озор бериш, динлари, Қуръонлари ва Пайғамбарларига нисбатан уларнинг ишончларини сусайтириш, қалбларига фулгула солиш яхудийларнинг одатларидир. Шу одатларига кўра, қибла ҳақида ҳам агар фитна қилишса, уларга қандай жавоб бериш лозимлигини Аллоҳ таолонинг Ўзи ўргатмоқда:

«Машриқу магриб Аллоҳники, кимни хоҳласа, ўшани тўғри йўлга бошлайдир», деб айт».

Демак, жами оламларнинг эгаси Аллоҳ қайси тарафни хоҳласа, ўша тарафни мартабада улуғроқ қилиб қўяди. Одамлардан ҳам, кимни хоҳласа, ўшани тўғри йўлга бошлаб, ҳидоятга солади. Аллоҳнинг Ўзи ихтиёр қилиб, Каъбани қибла этган экан, демак, шундай бўлғусидир.

Ушбу қибланинг ихтиёр этилиши Ислом умматининг улкан сифатига мос эди, кейинги оят шунга ишоратан мусулмонларга хитоб бўлиб келади. Ҳамда у қиблани вақтинча буришнинг ҳикматини баён қиласиди:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لَّتَكُونُوا شَهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ
شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقُلِبُ عَلَى
عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَيْرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ
اللَّهَ بِإِلْكَاسِ لَرُءُوفٌ رَّحِيمٌ

143. Шунингдек, сизларни одамлар устидан гувоҳ бўлишингиз ва Пайғамбар сизларнинг устингиздан гувоҳ бўлиши учун ўрта миллат қилдик. Сен аввал юзланган қиблани, фақат, ортга бурилиб кетадиганлар ким-у, Пайғамбарга эргашувчилар ким эканини билиш учунгина қилганмиз. Гарчи бу иш Аллоҳ ҳидоятга солгандардан бошқаларга оғир бўлса ҳам. Аллоҳ иймонингизни зое қилмас. Албатта, Аллоҳ одамларга меҳрибон ва раҳимлидир.

Аллоҳ таоло ушбу ояти каримада мусулмонларни ўрта уммат қилганини эълон қилмоқда. Биз «ўрта» деб таржима қилган сўз арабчада «васат» деб келган, у яхши, ўрта, марказ ва адолатли маъноларини англатади. «Ўрта» маънода кўпроқ ишлатилгани учун таржимага шу маъно ихтиёр қилинди. Уртани яхши дейилаётганига боис шуки, четлар чет бўлгани учун ҳам ҳар хил таъсирларга кўп учрайди ва бузилиш эҳтимоли кўпроқ. Аммо ўрта бузилмай, яхши ҳолича қолади. Ўртага адолат маъноси берилишининг сабаби эса,

«ўрта» атрофларга нисбатан бир хил туради, бирор томонга оғиб, адолатни бузмайди.

Оятдан «худди сизлар ўзларингиз ўрта уммат бўлганингиз учун қиблаларингизни ҳам шундок қилдик», деган маъно чиқади.

Ушбу ояти карима тушган пайтда одамлар билмаган маълумотлар ҳозирда аён бўлди. Яъни, Қуръони Каримнинг баъзи оятларидаги маънони мулоҳаза қилган мусулмон жуғрофия олимлари илмий изланишлар олиб бориб, мусулмонларнинг қибласи бўлмиш Макқаи Мукаррама ер юзидағи қуруқликнинг маркази, ўртаси эканини аниқладилар. Орадан ўн тўрт аср ўтиб кашф этилган бу илмий ҳақиқат асосида қиблани аниқлайдиган асбоб ҳам яратилди. Демак, ояти карима, сиз ўзингиз ўрта уммат бўлганингиз учун қиблангизни ҳам ўрта қибла қилдик, деган маънони беради.

«Шунингдек, сизларни одамлар устидан гувоҳ бўлишингиз ва Пайғамбар сизларнинг устингиздан гувоҳ бўлиши учун ўрта миллат қилдик.»

Демак, Ислом умматининг ўрта уммат бўлишининг яна бир сабаби – одамлар устидан гувоҳ этиб танланганида экан. Ислом уммати ўрта, яхши, адолатли уммат бўлгани учун бошқа умматларнинг яхши амалларига ўртада туриб адолат илиа гувоҳлик беради. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом эса, ўз умматларига гувоҳлик берадилар. Ушбу гувоҳлик қандай бўлишини тасаввур қилиш учун бир-икки ривоятлар билан танишамиз.

Имом Аҳмад Абу Зуҳайр ас-Сақафийдан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Сизлар яхшиларингизни ва ёмонларингизни билиб олсангиз бўлади», – дедилар. Саҳобалар:

«Қандоқ қилиб, эй Аллоҳнинг Расули?» – дедилар. У зот:

«Мақтов ёки ёмонлаш сўзлари билан, сизлар Аллоҳнинг ердаги гувоҳларисиз», – дедилар.

Демак, адолатли, ҳақиқий, тақводор мусулмонларнинг гувоҳлиги бежиз эмас. Ундоқ сифатларга эга бўлган мусулмонлар «яхши» деган одамлар яхши бўладилар, «ёмон» деган одамлар ёмон бўладилар.

Хоғиз ибн Мурдавайҳи ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом:

«Қиёмат куни мен умматим билан тепалиқдан халойиққа қараб турамиз. Ҳар бир кимса биздан бўлишни орзу қиласи. Қайси Пайғамбарнинг уммати уни ёлғончига чиқарса, биз Роббисининг фармонини адо этганига гувоҳлик берамиз», деганлар.

Имом Аҳмад Абу Саид розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом айтганлар:

«Қиёмат қуни Нуҳ чақирилиб: «Етказдингми?» – деб сўралади. У: «Ҳа», – дейди. Сўнг, унинг қавми чақирилади ва уларга: «Сизга етказдими?» – дейилади. Улар: «Бизга огоҳлантирувчи ҳам, бирор киши ҳам келгани йўқ», – дейишади. Шунда Нуҳга:

«Сенга ким гувоҳлик беради?» – дейилади. У:

«Муҳаммад ва унинг уммати», – дейди. «... ва шунингдек, сизни ўрта уммат қилдик...» деганининг маъноси – шу. Ўрта –adolатли деганидир. Сизлар чақириласизлар ва унга етказганлиги ҳақида гувоҳлик берасизлар, сўнгра, мен сизларга гувоҳлик бераман».

Уламоларимиз «ўрта уммат»нинг яна кўп ва улкан маънолар англатишини кенг ва батафсил баён қилганлар. Ислом уммати ҳақиқатда тўла маънода ўрта умматdir. Ўрта деганда, яхшилик ва афзалик маъноси ҳам, мўътадил ва адолатли маъноси ҳам ва ниҳоят ҳиссиётда ўрталик маъноси ҳам тушунилаверади.

Ислом уммати эътиқод ва тасаввурда ўрта, адолатли ва афзал уммат ҳисобланади. Бошқа баъзи умматларга (масалан, ийсавийларга) ўхшаб, руҳий тарафга оғиб кетмайди. Ёки яна бошқаларга (масалан, мусавийларга) ўхшаб, фақат моддий нарсаларгагина эътиқомд кўймайди. Балки, инсон табиатига қараб, ҳам руҳий, ҳам моддий жиҳатга ўртача, адолатли ва энг афзал муносабатда бўлади.

Ислом уммати тафаккур ва ҳис-туйфу бобида ҳам ўрта, адолатли ва афзал умматdir. Билиб олган нарсасинигина маҳкам тутиб, ундан бошқа маърифат ва тажрибаларни рад қилиб юборадиганлардан эмас. Ёки, аксинча, дуч келганинг ортидан эргашиб, тақлид қилиб ҳам кетавермайди. Балки, мўътадиллик билан, ўз қоидаларига тўғри келган илмий изланиш ва тажриба орқали, бошқалар эришган ютуқларни ҳам эътироф этиб, улардан фойдаланади.

Ислом уммати тартиб-интизомда ҳам ўртача, адолатли ва афзал умматdir. Унда ҳаёт фақат ҳис-туйфу, виждан ва одоб-ахлоқ орқали тартиб-интизомга солинмайди. Ёки, худосизлар тузумидагидек, фақат қонун, куч ишлатиш, турли жазо ва жосуслик идоралари орқали тартиб-интизомга солинмайди. Балки, инсоннинг маънавий тарбиясини кучайтириб, одоб-ахлоқ, тақво, ҳалоллик масалаларини онги, ақли ва вижденига сингдириш билан бирга, ҳукмни ҳам ишга солади. Чунки, ҳамма ҳам руҳий-виждоний йўл билан тузалиб қолмайди.

Ислом уммати алоқа ва боғланишларда ҳам ўрта, адолатли ва афзал умматdir. Худосизлар тузумидаги каби эмас, яъни, жамият шахснинг ҳуқуқларини поймол қилмайди. Капиталистик тузумлар каби эмас – шахс жамиятнинг ҳуқуқларини поймол қилмайди. Бал-

ки, алоҳида шахсларнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва вазифалари бор, айни чоғда, жамиятнинг ҳам ҳақ-ҳуқуқлари ва вазифалари бор.

Ислом уммати макон жиҳатидан ҳам ўрта уммат ҳисобланади. Унинг қибласи, бошқача айтганда, диний маркази ернинг киндигига жойлашган. Шарқу фарб, шимолу жанубнинг ўртасида.

Ислом уммати замон жиҳатидан ҳам ўрта уммат ҳисобланади. Аллоҳ таоло инсоният униб-ўсиб, болалиқ, ўсмирлик ва ёшлиқ даврларини бошидан ўтказганидан сўнг, вояга етганда, Исломни юборган. Энди қариб, қиёмат қоим бўлгунча бу уммат ўрталиқ ҳолида унга гувоҳ, бўлиб туради.

Ислом уммати ўрта умматлиги учун барча одамларга гувоҳлик беради ва уларнинг ўртасида адолат ўрнатади. Ҳақни ботилдан ажратади. Бу умматга барча ишларда унинг Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссалом гувоҳлик берадилар.

Ояти каримадаги кейинги жумла қибланинг ўзгартирилиши ҳикматини баён қиласи:

«Сен аввал юзланган қиблани, фақат, ортга бурилиб кетадиганлар ким-у, Пайғамбарга эргашувчилар кимлигини билиш учун қилганмиз».

Аллоҳ, таолонинг илми чексиз, ҳамма нарсани бўлишидан аввал билади. Оятдаги «билиш» одамларга оидdir. Яъни, ортга бурилиб диндан чиқиб кетадиганлар ким, Пайғамбарга эргашувчилар ким эканини сизлар билиб-ажратиб олишларингиз учун қиблани аввал Байтул Мақдис томонга қилган эдик, деган умумий маънода айтиляпти бу гап.

Аввал эслатилганидек, намоз фарз бўлганидан кейин мусулмонлар Каъбаи Муаззамага қараб намоз ўқир эдилар. Пайғамбарамизнинг ҳижратларидан сўнг Аллоҳ таолонинг хусусий амри ила қибла Байтул Мақдистга томон бурилди. Ушбу бурилишда катта ҳикмат борлигини уламоларимиз мулоҳаза қилишган. Исломда ҳар бир нарса холис Аллоҳ учун бўлиши керак. Қалбда фақат Аллоҳга ихлос бўлиши, Исломдан бошқа ҳеч бир нарсага – на қиблага, на миллатга, на ерга, на тарихга ихлос ва тобелик қолмаслиги керак.

Араблар эса, жоҳилият даврларида кўпгина нарсаларга ихлос қўйиб, ўша нарсалар билан фахрланиб юрар эдилар. Уларда фахр уйғотадиган нарсаларнинг гултожиси Байтуллоҳ, эди. Араблар Байтуллоҳ, уларнинг ватанида жойлашганлиги, Иброҳим алайҳиссаломнинг даврларидан бери атрофдан одамлар шу Байтуллоҳни ҳаж қилишга келишлари билан керилишар эди. Каъбаи Муаззама бизнинг мулкимиз, шунинг учун биз бошқалардан юқори турамиз, деб билишарди. Бошқа халқлар ҳам шу қабилда ўйлашар эди. Натижада, Байтуллоҳ, «байтулараб»га – Аллоҳнинг уйи эмас, арабларнинг уйи-

га айланиб қолган эди. Уни ақийда асосида эмас, балки таассуб, тарафкашлик асосида ҳурматлашадиган бўлиб кетган эдилар.

Ана шу тарафкашлик асосида, бу Пайғамбар бизнинг Каъбага қараб намоз ўқимоқда, уни ҳурмат қилмоқда, шунинг учун унга эргашамиз, дейдиганлар ҳам бўлиши мумкин эди. Бундай хато тафаккурлардан, тарафкашликлардан ва бошқа нарсалардан қутулиб, жоҳилият нопокликларидан пок бўлган ҳолда, фақат ақийда асосида Байтуллоҳни эъзозлашга кишиларни тайёрлаш учун қибла вақтинча Байтул Мақдисга бурилди. Шунда миллатчилик, тарафкашлик асосида Пайғамбарга эргашганлар, ҳақиқий ақийда асосида, Аллоҳга таслим бўлиб эргашганларидан ажраб қолади. Ҳамда мусулмонларнинг қалблари, тафаккурлари, тасаввурлари нолойиқ нарсалардан покланади. Исломга бирор қизиққан нарсаси туфайли эмас, балки Аллоҳ учун киргандар, ҳар қандай ҳолатда ҳам, ҳатто қибла ўзгарганда ҳам, Пайғамбар алайҳиссаломга сўзсиз эргашадилар.

Албатта, ҳис-туйфуга, маънавий қадриятларга, урф-одатларга боғлиқ нарсани тарқ этиш осон эмас. Аммо Аллоҳнинг ҳидояти билан унга ишонган одамларгина қийналмайдилар. Шунинг учун ҳам, оятда:

«Гарчи бу иш Аллоҳ ҳидоятга солғанлардан бошқаларга қийин бўлса ҳам», дейилди.

Ҳа, албатта, Аллоҳга иймони йўқ, ҳидоятга тушмаган одамларга жуда ҳам қийин бўлади. Улар Аллоҳга ишонмасликлари туфайли одамлардан, уларнинг гап-сўзларидан қўрқадилар. Одатлардан қўрқадилар. Мансабдорлардан ва бошқа нарсалардан қўрқадилар. Фақат мустаҳкам иймони борларгина Аллоҳнинг айттанини қилиб, бошқаларни ташлайдилар.

Аллоҳ таоло маълум муддат қиблани Каъбадан Байтул Мақдисга кўчирганининг бир ҳикмати шудир. Бу амрга итоат этган Пайғамбаримиз бошлиқ мусулмонлар сўзсиз ўша томон юзланиб намоз ўқидилар.

Одатдагидек, яҳудийлар ифво-фитна гапларни тарқата бошладилар. «Муҳаммаднинг дини ҳақ бўлса, ота-боболарининг муқаддас уйи – Каъбага қараб намоз ўқийвермасдан, нима учун бизнинг қибламиз Байтул Мақдисга қараб намоз ўқийди, бу ҳам унинг динидан бизнинг динимиз афзал эканининг далили-ку», дейишди.

Пайғамбар алайҳиссалом Аллоҳнинг буйругини бажарадилар, яҳудийларнинг гапларига эътибор бермайдилар. Шу ҳолда ўн олти ой ёки ўн етти ой Байтул Мақдисга қараб намоз ўқилди. Сўнгра, биз ўрганаётган ва ундан кейинги оялар нозил бўлиб, қибла Каъбай Муаззамага қаратилди. Яҳудийлар яна гап тарқатишиди. «Булар-

нинг қибласи Каъба бўлса, унда Байтул Мақдисга қараб ўқиган намозлари нима бўлди? Байтул Мақдисга қараб намоз ўқиб туриб, қибла ўзгармасдан аввал ўлиб кетганларнинг ҳоли нима бўлади?» каби саволлар билан мусулмонларнинг бошларини айлантира бошладилар. Ифво ва фитна гаплар давом этаверса, ҳар қандай одамга таъсир қиласи. Яхудийларнинг висир-висирлари Мадийнаи Мунавварада ҳар тарафдан тарқалавериб, баъзи мусулмонларга таъсир ўтказган бўлса керакки, мусулмонлар ичида ҳам ўзаро шундай саволларни сўрай бошладилар. Ҳатто баъзилари Пайғамбар алайхиссаломга ҳам шу савонни бердилар.

Ушбу оятнинг **«Аллоҳ иймонингизни зое қилмас»**, деган қисми худди ўша саволга жавоб бўлиб келди. Модомики, иш Аллоҳнинг амрига мувофиқ бўлган экан, демак, Байтул Мақдисга қараб ўқилган намозларни ҳам Аллоҳ қабул қиласи.

Эътибор берилса, гап-сўз, ифво-фитна намоз ҳақида, аммо уларга жавоб бўлиб тушган оятда **«Аллоҳ иймонингизни зое қилмас»**, дейиляпти, намоз ўрнига иймон қўйиляпти. Чунки Аллоҳнинг ҳузурида намоз иймондан, иймон намоздан иборатдир. Ушбу оят бунинг ёрқин далилидир. Иймону Исломдан кўкрагига уриб, оғиз тўлдириб гапирадиган баъзиларга намоздан гапирсангиз, бўйнидан боғлаб сўйгани олиб борилаётгандек мўлтириб қарайди. Шуни яхши билиш керакки, Пайғамбаримиз алайхиссалом айтганларидек, мўмин билан коғирнинг ўртасида намоз бор. Яъни, намози йўқ одам коғир бўлиб қолишидан қўрқсин.

Аллоҳ Ўзининг йўлида юрганларга доимо раҳим-шафқат қиласи, иймонларини зое кетказмайди. Чунки:

«Албатта, Аллоҳ одамларга меҳрибон ва раҳимлидир».

Байтул Мақдисга қараб намоз ўқилаётган даврда мусулмонлар фитна-ю таъналардан қанча озор чеккан бўлсалар, Мухаммад алайхиссаломнинг ҳам кўнгиллари баттар хижил эди. Бошқа мусулмонлар қатори Каъбаи Муаззаманинг қибла бўлишини у киши ҳам хоҳлар эдилар. Тез-тез самога юзланиб, шу ҳақда тасдиқловчи ояти карима тушиб қолишини кутардилар. Аммо юксак одоб соҳиби бўлганларидан, бевосита дуо қилиб ёки бошқа бирон йўл билан бу ишнинг ҳал этилишини Аллоҳдан очиқ-ойдин сўрамасдилар. Ушбу масалани Аллоҳнинг Ўзи ечишини орзиқиб кутар эдилар. Кўплаб ривоятларда келишича, худди шундай пайтлари Аллоҳ, таоло қуйидаги оятни нозил этиб, Масжидул Ҳаромни, яъни, Каъбаи Муаззамани қибла қилганини эълон қиласи. Шу билан бирга, мусулмонларни яхудийларнинг фитнасидан огоҳлантиради. Уларнинг макрхийлалари зимнидаги ҳақиқий омилларни очиб ташлайди:

قَدْ نَرَى تَقْلِبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَهَا فَوْلَ وَجْهَكَ شَطَرَ
 الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُوا وَجْهَكُمْ شَطَرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ
 لِيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَفَلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

144. Гоҳо юзингнинг осмонга тез-тез бурилганини кўурмиз. Бас, албатта, сени ўзинг рози бўлган қиблага қаратурмиз. Юзингни Масжидул Ҳаром томон бур. Қаерда бўлсангиз ҳам, юзингизни у томон бурингиз. Албатта, китоб берилганлар уни Роббиларидан бўлган ҳақ эканини билурлар. Ва Аллоҳ ularнинг қилаёттан амалларидан ғофил эмасдир.

Ояти кариманинг аввалидаги жумла васфига кўра, демак, Пайғамбар алайҳиссолату вассалом Каъбаи Muazzamанинг қибла қилиб берилишини кутиб юрганлар. Каъбага нисбатан чексиз муҳаббат, бунинг устига яҳудийларнинг ортиқча гап-сўзлари ва бошқа омиллар таъсирида у кишининг осмонга тез-тез қараб, шояд, ваҳий келиб, қибланинг ўзгарганидан хабар берса, дея кутишларини Аллоҳнинг йўзи кўриб турганлиги баён этилмоқда.

«Гоҳо юзингнинг осмонга тез-тез бурилганини кўурмиз».

Албатта, Аллоҳ таоло бу ишни кўриб-билиб турганидан, вақти-соати келганда Каъбанинг қибла бўлганини эълон этди.

«Бас, албатта, сени ўзинг рози бўлган қиблага қаратурмиз. Юзингни Масжидул Ҳаром томон бур. Қаерда бўлсангиз ҳам, юзингизни у томон бурингиз».

Мақсад Каъба бўлса ҳам, Масжидул Ҳаромнинг, яъни, Каъбаи Muazzama атрофидаги масжиднинг зикр қилинганидан, уламолар: намоз ўқувчи киши айнан Каъбага қараши шарт эмас, балки ўша томонга қараса ҳам жоиз, дейишган.

Ер юзининг турли бурчакларида истиқомат этувчи мусулмон умматни ягона қибла жамлайди. Ватанлари, турган жойлари, ранглари, тиллари, шакллари, жинслари, ёшлари, ижтимоий ҳолатлари турли-туман бўлишига қарамай, намоз пайтида ягона қиблага юз ўгирадилар. Бир қиблага қараш уларнинг бир тан, бир жон эканининг, мақсадлари, тутган йўллари бир эканининг, Роббилари, китоблари ва Пайғамбарлари бир эканининг рамзиdir.

Ушбу рамз, Исломнинг бошқа рамzlari каби, мусулмонларни бошқалардан ажратиб туради. Мусулмон миллати ўзига мустақил, афзал, Аллоҳнинг йўлидан юрган миллат. Шунинг учун, ҳар бир нарсада мустақил экани билиниб туриши керак. Залолатда юрган-

ларга тобеъ бўлиб қолмаслик зарур. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло мусулмонларни бошқаларга тақлид қилишдан, уларнинг одатлари, шиорлари ва рамзларини олишдан қайтарган. Инсон рух ва жасаддан иборат бўлгани учун, унда руҳий-матьнавий нарсаларга зоҳирий шаклларни рамз қилиб олиш майли бор. Инсондаги ҳис-туйғу ўзининг моддий рамзига эришгандагина таскин топади. Ана шунда кўнгил тўлади. Худди ичи билан таши бирлашгандек бўлади. Исломда мана шу асосда ибодатга тааллуқли барча ҳолатлар йўлга қўйилган. Фақат ният билан ёки ичда баъзи ояту дуоларни ўқиши билан кифояланиб қолмасдан, балки ҳар бир ибодатнинг ўзига яраша шакли, ҳаракати, рамзи борки, ўшаларга амал қилиш керак. Намозда қиём, рукуъ, сажда, салом; ҳажда ихром, талбия, тавоф, саъии, вуқуф, тош отиш, қурбонлик сўйиш ва бошқалар ана ўшандай рамзларга киради.

Бундай исломий шиор ва рамзларнинг боши бўлмиш Каъбаи Муаззама намозда ҳам, ҳажда ҳам марказий ҳиссий рамз ҳисобланади. Намоз ер юзининг қайси бурчагида ўқилишидан қатъиназар, ушбу Каъбага қараб ўқилиши шарт. Ҳатто агар бирор киши сафардами, чўлу сахродами юрганда Каъбанинг қайси тарафдалигини билолмай қолса, ижтиҳод қилиб, бир тарафни «қибла» деб жазм этиб, намозни бошлайди.

Ҳажда ҳам мусулмон ер юзининг қаеридан келган бўлишига қарамай, ният билан келиб, ушбу азиз Байтуллоҳнинг атрофида айланиб тавоф қилмагунча ҳажи ҳаж бўлмайди.

Аллоҳ таоло мусулмон умматини энг афзал уммат қилиш билан бирга, бу умматнинг қибласини ҳам энг афзал қибла қилиб қўйган - Ернинг киндигида! Қуруқликнинг қоқ марказида. Ер куррасининг энг муқаддас ва муборак жойида. Барча Пайғамбарларнинг отаси, халилурроҳман Иброҳим алайҳиссалом Аллоҳнинг амри ила бино қилган Каъбанинг мусулмон миллати учун қибла қилиниши бу умматга улкан шарафdir. Бу мартабанинг улуғлигини, бу мақомнинг улуғлигини нафақат аҳли китоблар, балки бошқалар ҳам яхши биладилар. Аммо ҳасадларини ичда сақлайдилар. Бу ҳақда ояти каримада:

«Албатта, китоб берилганлар бунинг Роббиларидан бўлган ҳақ, эканини билурлар», деб баён қилинмоқда.

Яхудий ва насронийларнинг илоҳий китоблари Таврот ва Инжилда ва бошқа диний масдарларида бу ҳақда маълумотлар бор. Улар қиблани Каъбаи Муаззамага буриш Аллоҳдан бўлган ҳақ, эканлигини яхши биладилар.

Бир вақтлар насроний дини роҳибларидан бўлиб, кейин Аллоҳнинг инояти ила ҳидоят топиб, Исломга муҳлис бўлиб, унга даъват

қилювчилардан бирига айланган биродаримизнинг таъкидлашича, насроний динининг бош канисаларидан биридаги қибла ҳам Каъбаи Муаззамага қараган экан.

Лекин аҳли китоблар, хоссатан яхудийлар қибланинг Каъбаи Муаззамага қараб ўзгаришидан турли ифво ва фитна гаплар келтириб чиқардилар. Мусулмонларни чалғитишга уриндилар. Ҳолбуки, «**Аллоҳ уларнинг қилаётган амалларидан ғофил эмасдир**».

Аҳли китобларнинг душманлиги далил ва ҳужжатнинг етишмовчилигидан эмас, балки бошқа нарсадан эканлигини келаси оят баён қиласи:

وَلَيْنَ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَبَ بِكُلِّ إِعْلَمٍ مَا تَعْلَمُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَةَهُمْ
وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَيْنَ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ أَمْ مِنْ
الْعِلْمِ لَا إِنَّكَ إِذَا لَمْ يَعْلَمْ الظَّالِمِينَ

145. Агар китоб берилганларга барча ҳужжатларни келтирсанг ҳам, сенинг қиблангта эргашмаслар. Сен ҳам уларнинг қибласига эргашувчи эмассан. Ва улар бир-бирларининг қибласига эргашувчи эмаслар. Агар сенга келган илмдан кейин ҳам уларнинг ҳавои нафсларига эргашсанг, унда, албатта, золимлардан бўлурсан.

Ушбу ояти каримада аҳли китобларнинг табиати, феълидаги муҳим нуқта тушунтириляпти:

«Агар китоб берилганларга барча ҳужжатларни келтирсанг ҳам, сенинг қиблангга эргашмаслар».

Уларга ҳужжат-мужжат керак эмас, уларнинг Исломга нисбатан душманликлари далил ва тушунчанинг етишмаслигидан эмас, балки билиб, тушуниб туриб қилинаётган душманлиқdir. Аҳли китоблар қиблангта эргашмайдилар, дейилишидан ҳам қибла бутун бошли дин ва миллатнинг рамзи эканлиги кўриниб турибди. Шунинг учун ҳам:

«Сен ҳам уларнинг қибласига эргашувчи эмассан», дейилмоқда.

«Ва улар бир-бирларининг қибласига эргашувчи эмаслар», деган жумладаги «улар» «Аҳли китоб» деган умумий ном остига бирлашган яхудий ва насронийлардир. Улар Исломга қарши душманликлари туфайли бирга туюлсалар ҳам, ўзаро зиддиятлари ҳам ниҳоятда кучлидир. Табиийки, ҳақиқий қибланинг эгаси уларнинг қибласига ҳеч қачон эргашмайди.

Мусулмонлар бу ҳақиқатни яхши тушуниб олмоқлари лозим.

Яхудийлар ҳеч қачон насронийларнинг қибласига эргашмайди, ораларида доимий душманлик ҳукм суради. Шунингдек, насронийлар ҳам яхудийларга душмандиrlар. Камига турли яхудий фирмәлари бир-бирлари билан доимий душманлиқдадирлар. Насроний фирмәларининг ўзаро душманлиги ҳақида сўз очмаса ҳам бўлади. Улардаги ҳар бир мазҳаб ўзини алоҳида дин ҳисоблайди. Шундай бўлгандан кейин, қандай қилиб улар бир-бирларининг қиблаларига эргашсинлар?!

Ҳамма нарса очиқ ва равшан. Тўғри йўлни ҳам, илмни ҳам Аллоҳнинг Ўзи берган. Шундан кейин ҳам бошқаларнинг ҳавои нафсига эргашган одам, албатта, зулм қилган бўлади.

«Агар сенга келган илмдан кейин ҳам уларнинг ҳавои нафслариға эргашсанг, унда, албатта, золимлардан бўлурсан», дейишишининг боиси ҳам — шу.

Хўш, нима учун аҳли китоблар Мұхаммад алайҳиссаломга иймон келтирмаётпилар? Ёки улар у зотни танимаётганмиканлар? Йўқ!!! Ундоқ эмас!

الَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكُنُّوْنَ
 الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ

146. Китоб берилганлар уни худди болаларини танигандек танирлар. Ва, албатта, улардан бир гуруҳлари билиб туриб ҳақни беркитарлар.

Инсон ўз боласини ҳаммадан яхши танийди. Чунки бола унинг жигарбанди, унда ўзининг қони, ҳис-туйфулири ва бутун вужуди аксини топган. Баъзи ҳолларда боланинг ўзи у ёқда турсин, ҳидидан ҳам танийди. Шунга қиёсан зарбулмасал қилиб айтиляптиki,

«Китоб берилганлар уни худди болаларини танигандек танирлар».

Чунки уларнинг муқаддас китоблари Таврот ва Инжилда охирзамон Пайғамбари ҳақида очиқ-ойдин хабарлар келган. Яхудийлардан инсофилири ўша хабар асосида Пайғамбар алайҳиссаломга иймон келтириб, саҳобалик баҳтига муюссар бўлганлар.

Ўшалардан бири Абдуллоҳ, ибн Салом розияллоҳу анҳу:
 «Мен уни ўғлимдан ҳам яхши танийман», деганлар. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу:

«Нима учун?» деб сўраганларида,

«Мұхаммаднинг Пайғамбар эканлигига менинг ҳеч шубҳам йўқ, аммо ўғлимнинг онаси хиёнат қилган бўлиши мумкин», деганлар. Шунда ҳазрати Умар у кишининг бошларидан ўпганлар.

«Ва, албатта, улардан бир гуруҳлари билиб туриб ҳақни бер-китарлар.»

Лекин аҳли китоблардан бир гуруҳлари ҳақни билиб туриб, ҳасад қилишиб, беркитадилар. Шу жумладан, Мұхаммад алайҳиссаломнинг ҳақ Пайғамбар эканликлари ва қибла ҳақидаги илмни ҳам. Улардаги мавжуд ҳасад доимо ўзини кўрсатиб туради.

Аҳли китоб ҳақидаги ушбу баёндан кейин Пайғамбар алайҳиссаломга хитоб қилинади:

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

147. Бу ҳақ Роббингданdir, ҳеч-ҳеч шак қилувчилардан бўлма.

Пайғамбар алайҳиссалом умрлари давомида илоҳий масалаларда бирор марта шак-шуҳбага тушмаганлар. Шундай бўлса ҳам, Аллоҳ, у зотга хитобан:

«... ҳеч-ҳеч шак қилувчилардан бўлма», деяпти.

Бу нарса у кишининг умматларига, мусулмонларга кучли таъсир қилиш учундир. Қачон ва қаерда бўлишларингизга қарамасдан, яҳудий ва бошқа бузғунчиларнинг ботил афсоналарига ишониб, шак-шубҳага бориб қолманглар, Роббилингдан келган ҳақни – Қуръонни, Исломни маҳкам тутинглар, дея танбех, берилмоқда.

وَلَكُلِّ وِجْهٍ هُوَ مُولِيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

148. Ҳар кимнинг юзланадиган тарафи бор. У ўшанга боқадир. Яхшиликларга шошилинг. Қаерда бўлсангиз ҳам, Аллоҳ сизларни жамлайдир. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир.

Гап бу ерда фақат ибодат пайтида қараладиган томон ҳақида эмас, балки умумий ҳолат ҳақида кетмоқда. Ҳар кимнинг ўз танлаган йўли бўлиб, у бошқаларни ҳам шу йўлга юритмоқчи бўлади. Жумладан, аҳли китоблар турли услугуб ва амалларни ишга солиб, сизларни ўз йўлларига юритмоқчи бўладилар. Уларга эътибор берманглар. Ўз йўлларингизни маҳкам тутиб, яхшиликларни кўпроқ қилишга ошиқинглар. Чунки, иймонли инсон икки дунёда ҳам яхшиликларининг ҳажмига қараб мукофот олади.

Қани, бу дунёда ҳар ким ўз қибласига юзланиб, ҳар ким ўз ибодатини қилиб юраверсин-чи, охиратда, барибир, Аллоҳ ҳисоб-китоб учун барчани бир ерга жамлайди. Бунга шак-шубҳа йўқ. Чунки: «**Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир**».

Иш шундай бўладиган бўлса:

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِ وَجْهَكَ شَطَرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لِلَّهِ مِنْ رَبِّكَ وَمَا
اللَّهُ بِغَنِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

149. Қаердан чиқсанг ҳам, юзингни Масжидул Ҳаром томон бур. Ва, албатта, бу Роббингдан бўлган ҳақдир. Ва Аллоҳ сиз қилаётган нарсадан ғофил эмасдир.

Ва Аллоҳ сиз қилаётган амаллардан ғофил эмасдир. Аввал ҳам шу амр келган эди. Аммо бу сафар аҳли китобларни аралаштирумасдан, Пайғамбар алайҳиссаломнинг ўзларига хос амр бўлмоқда. Ва бу, Аллоҳ, таоло томонидан бўлган ҳақ экани, Аллоҳ, таоло ҳамма ишдан хабардорлиги яна бир бор таъкидланмоқда.

Келаси оятда ушбу амр яна бошқа гаразда – аҳли китобнинг ҳужжатини ботил қилиш, бошқа Ислом душманларининг қибла ҳақидағи гап-сўзлари ҳам асоссиз эканини исботлаш учун учинчи бора тақрорланади:

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِ وَجْهَكَ شَطَرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُوا
وُجُوهُكُمْ شَطَرُهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشُوْهُمْ
وَأَخْشُوْنِي وَلَا تَمْبَعْدُنِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

150. Ва қаердан чиқсанг ҳам, юзингни Масжидул Ҳаром томон бур. Қаерда бўлсангиз ҳам, юзингизни у томонга буринг. Одамларда сизга қарши ҳужжат бўлмаслиги учун. Улардан зулм қилганларидан қўрқманлар, Мендан қўрқинглар. Ва сизга неъматимни батамом этиш учун, шоядки, ҳидоят топсангиз.

Ушбу оятнинг илк жумласидаги амр –
«**Ва қаердан чиқсанг ҳам, юзингни Масжидул Ҳаром томон бур**» –

Пайғамбар алайҳиссаломга тааллуқли бўлса, кейин Ислом умматига, мусулмонларга хитоб қилиниб:

«Қаерда бўлсангиз ҳам, юзингизни у томонга буринг», деб буюрилмоқда. Кейин эса, бу ишнинг ҳикмати баён қилинмоқда:

«Одамларда сизга қарши ҳужжат бўлмаслиги учун».

Агар қибла Каъбага қаратилмаганда, одамлар орасида Исломга, мусулмонларга қарши турли-туман гап-сўзлар, ҳужжат ва далиллар кўпаяр эди. Пайғамбар алайҳиссалом ва мусулмонлар қаерда бўлсалар ҳам, юзларини Масжидул Ҳаромга – Каъбай Муаззамага ўтиргасалар, бу муқаддас жойнинг собит қибла бўлиб қолганлиги душманларнинг оғзини беркитади, ҳужжатларини йўққа чиқаради. Шунда ҳам яна душманликда давом этаверадиганлари, албатта, золимлардан бўлади. Аллоҳ мусулмонларни огоҳлантириб демоқдаки,

«Улардан зулм қилганларидан қўрқманглар, Мендан қўрқинглар».

Яъни, уларнинг орасида зулм қиладиганлари бор, аммо улардан қўрқманглар, Мендан қўрқинглар. Улар ҳам ожиз бир бандадирлар, у золимлардан қўрқиб, Аллоҳнинг айтганини тарк қилиш керак эмас. Ёлғиз Аллоҳнинг Ўзидан қўрқиш керак. Ҳамма иш Унинг кўлида.

Золимларнинг ҳеч нарсага арзимаслиги, Аллоҳ, таолодангина қўрқиши зарурлиги таъкиддангандан сўнг, бу ишлар барчаси Аллоҳдан бир неъмат эканига ишорат этилади. Неъматни тугал адо этиш хабари или Аллоҳ, таоло умидворликни янада ўстиради:

«Ва сизга неъматимни батамом этиш учун, шоядки, ҳидоят топсангиз».

Келгуси оят Аллоҳ берган неъматлар ичида энг улуғларидан бирини эслатади:

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْكُمْ يَتَلَوَّ عَلَيْكُمْ إِنَّا وَيْزِيرِكُمْ
 وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعِلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

151. Шунингдек, ичингизга ўзингиздан, сизларга оятларимизни тиловат қиласиган, сизларни поклайдиган, сизларга китобни, ҳикматни ва билмайдиган нарсаларингизни ўргатадиган Пайғамбар юбордик.

Эътибор қилинса, ушбу оятда Байтуллоҳни бино қилаётганларида Иброҳим алайҳиссалом қиласиган дуонинг айнан ўзи келмоқда. Демак, ўша машҳур дуони ижобат этиб, Мухаммад алайҳиссаломни Пайғамбар қилиб юбориш ҳам Каъбай Муаззамани қибла қилишдан олдинги улуғ неъмат ҳисобланар экан.

Ояти каримада:

«Шунингдек, ичингизга ўзингиздан... Пайғамбар юбордик», де-иилиши мусулмон уммати учун катта баҳт ҳисобланади. Оятдаги васф шундайки, худди Аллоҳ таоло мусулмонлар билан алоҳида қолиб, уларга ўзи берган неъматлар, фазлларни бирма-бир санаб бераёт-ганга ўхшайди:

Биринчидан, ўзингиздан танлаб Пайғамбар юбордим.

Иккинчидан, у Пайғамбар сизларга оятларимни тиловат қилиб беради.

Учинчидан, сизларни поклайди. Аллоҳ ирода қилмаса, сизларни ким поклаши мумкин эди, ахир!

Тўртинчидан, у Пайғамбар сизларга китобни – Қуръонни ўргатади.

Бешинчидан, ҳикматни ўргатади.

Олтинчидан, билмайдиган нарсаларингизни ўргатади.

Мазкур ишларнинг барчаси Аллоҳнинг улуғ неъматлариидир. Аллоҳдан бошқа ҳеч ким бундай неъматларни ато эта олмайди.

فَإِذْ كُوْنَتِ آذَكُرْ كُمْ وَأَشْكُرْ وَأَرْوَلِي وَلَا تَكُفُّرُونَ

152. Бас, Мени эслангиз, сизни эсларман. Ва Менга шукр қилингиз, куфр қилмангиз.

Ушбу оят ўзи қисқа бўлишига қарамай, олам-олам маъно касб этади. Аллоҳ таоло Ўзи яратган, ҳаёт ва ризқ ҳамда бошқа керакли нарсаларни берган бандаларига:

«**Мени эслангиз**», демоқда.

Хўш, Аллоҳ бу ожиз бандаларининг эслашига муҳтоҷми? Йўқ, у беҳожат Зот. Ҳамма муҳтоҷлик бандаларда. Лекин бу амр бандаларга яхшилик етиши учундир. Улар Аллоҳни зикр қилиб эслашлари или Аллоҳ таоло уларни зикр қилишига, эслашига эришадилар. Аммо зикр билан зикрнинг фарқи бор, албатта. Ҳеч нарсага арзимайдиган ожиз банданинг эслалиши қайда-ю, оламларнинг Парвардигори бўлган Аллоҳ таолонинг эслалиши қайда! Банда қандай, қачон ва қаерда эслайди? Аллоҳ-чи?

Имом Бухорий Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ривоят қилган ҳадиси қудсийда Аллоҳ таоло:

«Эй одам боласи! Агар Мени ўзинг эсласанг, Мен ҳам сени Ўзим эслайман, агар кўпчилик ичида эсласанг, Мен сени фаришталар ичида эслайман», деган.

«**Ва Менга шукр қилингиз, куфр қилмангиз**».

Шукр қилиш неъмат берувчи Зотта мақтov сўзларини айтиш ва неъматни уни берган Зотнинг розилиги учун ишлатиш билан бўлади. Аммо, тили билан шукр деса-ю, амали билан Аллоҳнинг айтганидан бошқани қилса, куфрони неъмат қилган бўлади. Мўмин-мусулмон доимо Аллоҳни зикр этиб, унга шукр қилгандагина, иши олға босади.

Энди келадиган оятларда зикр, шукр ва куфрнинг турли ҳолатлари баён қилинади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِمَانُوا اسْتَعِنُو بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

153. Эй, иймон келтирганлар! Сабр ва намоз ила мадад сўранглар. Албатта, Аллоҳ сабрлилар биландир.

Ислом умматига Аллоҳ таоло улкан масъулиятни – бутун дунёни илоҳий йўлга даъват этишни юклаган. Бу жуда ҳам машаққатли иш. Бундай улкан масъулиятни адо этиш учун камида шундай улкан сабр керак бўлади. Шу боис, Аллоҳ ушбу оятда мўмин бандаларини сабр-тоқатта чақирмоқда.

Қуръони Каримда сабрга даъват кўп такрорланади. Чунки, Аллоҳга тоатда ҳам, гуноҳдан сақланиш, йўлдаги тўсиқларни енгиш учун ҳам, заифлик келиб қолганда ҳам, ҳавои нафсни жиловлаш учун ҳам сабр керак ва ҳоказо. Ўтган уламоларимиздан бирлари сабрни умумий тарзда учга бўлганлар:

Биринчиси: Аллоҳ ҳаром қилган нарсалардан ва гуноҳлардан сақланишга сабр.

Иккинчиси: тоат ва қурбат ҳосил қилиш учун сабр.

Учинчиси: етадиган мусийбат ва қийинчиликларга сабр.

Демак, мўмин-мусулмон банда мазкур қийинчиликларни енгиш учун катта миқдордаги сабрга эга бўлиши керак. Аммо ҳамма нарсанинг чегараси бўлганидек, гоҳида сабр ҳам тугаши, сусайиши мумкин, бундай ҳолатда намоз ёрдамга келади. Намоз битмас-туғанмас ёрдамчи, кучга-куч, қувватга-қувват бахш этувчи, қалбга мадад берувчи, сабрга-сабр қўшувчи, сокинлик ва хотиржамлик манбаидир. У ожиз, заиф одамни қувват ва ёрдамнинг асл манбаи бўлмиш Аллоҳ таолога боғловчи воситадир. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом қачон бир ишдан ташвишга тушсалар, намоз ўқишига шошилар эдилар. Шу боис, Аллоҳ таоло қи-йинчилик ва машаққатлар остонасида турган Ислом умматини сабрга ва намозга чақирмоқда. Ва ортидан:

«Албатта, Аллоҳ сабрлилар биландир», деб таъкидламоқда.

Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссолату вассаллом ҳадисларидан бирида:

«Мүминнинг иши ажойиб, Аллоҳ унга нимани қазо қылса ҳам, яхшилик бўлади. Хурсандлик етса, шукр қилади – яхши бўлади. Мусийбат етса, сабр қилади – яхши бўлади», деганлар.

Имом Термизий ривоят қилган бошқа бир ҳадисда, одамларга аралашиб, уларнинг озорларига сабр қилган мусулмон уларга аралашмайдиган ва озорларига сабр қилмайдиган мусулмондан яхшидир, деганлар.

Мадийнаи Мунавварада Пайғамбар алайҳиссалом атрофларида бирикиб, алоҳида хусусиятларига эга бўлган жамият қурган мусулмонлар ўзларига етган улуғ неъматни – Аллоҳнинг динини, Исломни дунёга тарқатиш учун узоқ ва машаққатли кураш олдида турганиклари эътиборидан Қуръони Карим уларни бу ишга руҳиймаънавий томондан тайёрлаш учун бўлгуси қийинчиликларга қандай муносабат этиш йўлларини кўрсатади.

وَلَا نَقُولُ وَالْمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَا كُنْ لَا شَعْرُورٌ

154. Аллоҳнинг йўлида қатл бўлганларни «ўликлар» деманг. Балки улар тириқдирлар, лекин сиз сезмассиз.

Мўмин-мусулмонлардан баъзилари Аллоҳ йўлида, унинг сўзини Ўзи муносиб бўлган олий мақомга етказиш учун, ҳақ динини бошқа ботил ва бузилган динлардан устунликка эриштириш учун бўлган ҳаракатларда қатл этиладилар. Шунда улар одамлар кўзида гўё ўладилар. Аммо Аллоҳ таоло ушбу оятда уларни ўликлар демасликка амр қилмоқда.

«Аллоҳнинг йўлида қатл бўлганларни «ўликлар» деманг».

Демак, уларнинг ўлими зоҳирий ўлим, бошқа одамларнинг кўзига ўлим бўлиб кўринади, холос.

«Балки улар тириқдирлар, лекин сиз сезмассиз».

Аслида, ушбу оятда таъкидланганидек, улар тириқдирлар, аммо уларнинг тирикликларини биз сезмаймиз. Уларнинг ҳаётлигини Аллоҳнинг Ўзи билади. Чунки инсон ҳаёт ва ўлимнинг ҳақиқатини англаб этиши мумкин эмас. У зоҳирга қараб, ҳаракатдагини «ҳаёт», ҳаракатсизини «ўлик» деб ҳукм чиқараверади. Аммо шаҳидларни, Аллоҳнинг йўлида жонини қурбон қилганларни Аллоҳ тирик деяптими, демак, улар тирик бўладилар. Шунинг учун ҳам, уларни бошқа ўликлар сингари ювилмайди. Чунки ўлик баданини поклаш учун ювилади. Шаҳидлар ўзлари пок, улар тириқдирлар. Ҳам шаҳидларга

ўликларнинг кийими – кафан кийдирилмайди, қайси кийимда шаҳид бўлсалар, ўшанда дафн этиладилар.

Шаҳидлик олий мақом, унга эришиш осон эмас. Урушга кирган ҳамма ҳам шаҳид бўлавермайди.

Абу Мусо розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадиси шариф бу масалани ойдинлатади. Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳисса-ломдән:

«Шижаат билан урушга кирган одам Аллоҳнинг йўлида урушган бўладими, тарафкашлик учунми ёки риё учунми?» деб сўралганда, у зоти бобаракот: «Ким Аллоҳнинг сўзи олий бўлиши учун урушга кирса, Аллоҳнинг йўлида урушган бўлади», деганлар.

Шаҳидликнинг олий мақомлиги, шаҳидларга бериладиган мартабалар ҳақида кўплаб ҳадислар келган. Мисол тариқасида биттасини келтирамиз.

Ҳазрати Анас розияллоҳу анхудан ривоят этилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Шаҳиддан бошқа жаннатга кирганлардан бирорта одам қайтиб чиққиси келмайди. Унга ер юзида ҳеч нарса йўқ. Шаҳид бўлса, жаннатда кўрган эҳтиром ва икромдан сўнг, яна дунёга қайтиб ўн марта ўлдирилишини орзу қиласи», деганлар.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَأَلَّا نُفِسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرْ
الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَبَّتْهُمْ مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَجِعونَ

155. Албата, Биз сизларни бир оз қўрқинч ва очлик билан, мол-мулкка, жонга, меваларга нуқсон етказиш билан синаймиз. Ва сабрлиларга башорат бер.

156. Улар мусийбат етганда: «Албатта, биз Аллоҳникимиз ва, албатта, биз Унга қайтувчимиз», дерлар.

Катта масъулият қийинчиликларини кўтара олиш учун турли синовлардан ўтиш керак. Қийинчиликларда, синовларда одам тобланади. Ушбу оятда ўша синовлардан баъзилари саналгандир.

«Албата, Биз сизларни бир оз қўрқинч ва очлик билан, мол-мулкка, жонга, меваларга нуқсон етказиш билан синаймиз».

«Қўрқинч» деганда душмандан бўладиган хавф-хатар туйфуси тушунилади. Қаҳатчилик ёки бошқа сабаблардан келиб чиқадиган очарчилик ҳам Аллоҳ таолонинг бир нави синовидир. Шунингдек, мол-мулкка: ўғри олиши, офат этиши ёки золимларнинг тажовузи туфайли нуқсон етказиб; жонга: турли хасталиклар билан, яқин

кишиларнинг, ёр-биродар ва шерикларнинг ўлими, касаллиги билан нуқсон етказиб; меваларга: оғат етказиш, баракасини кетказиш билан нуқсон етказиш ила синааб кўрамиз, дейди Аллоҳ таоло. Бошга шундай синов келган, мусийбат етган бандада нима қилса яхши бўлади? Бу ҳақда Аллоҳ таоло Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга хитоб қилиб кўрсатма бермоқда:

«Ва сабрлиларга башорат бер. Улар мусийбат етганда: «Албатта, биз Аллоҳникимиз ва, албатта, биз Үнга қайтувчимиз», дерлар».

Демак, мусийбат етганда мусулмон киши сабрли бўлиши ва Жаноби Ҳақнинг Ўзи ўргатган дуони қилиши керак. Бу дуо Куръон тилида:

«Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъуун», деб талаффуз этилади. Буни айтишни қисқача «истиржоъ» дейилади. Эътибор қилинса, истиржоъда улкан маъно ётибди.

«Албатта, биз Аллоҳникимиз», яъни, барчамиз, бор-будимиз Аллоҳники, ҳақиқий эга Унинг Ўзи. Нимани, қачон, қандай тасаруф қилишни Ўзи билади.

«Ва, албатта, биз Үнга қайтувчимиз», яъни, эртами-кечми, барибир, Үнга қайтишимиз бор. Бизга етиб турган мусийбат ҳам Унинг Ўзидан. Биз сабр қилишимиз лозим ва шундай қиласиз ҳам. Шубоис, истиржоъга кўп-кўп савоблар ваъда қилинган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал қилган ривоятда Умму Салама онамиз дейдиларки:

«Бир куни Абу Салама Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳузурларидан келди-да, Пайғамбар алайҳиссаломдан бир гап эшишиб жуда хурсанд бўлдим, у киши:

«Мусулмонлардан бирига мусийбат етганда истиржоъ айтса ва сўнгра «Аллаҳумма ажирни фи мусийбати вахлуф ли хойроммин-ҳа» (маъноси: эй Аллоҳ, менга мусийбатимда ажр бергин ва унинг ўрнига яхшироғини бергин) деса, айтгани бўлади», дедилар, деб айтди. Буларни мен ёдлаб олдим. Абу Салама вафот этганида, истиржоъ айтдим ва ҳалиги дуони ўқидим. Сўнгра, ўзимча, менга Абу Саламадан яхшироқ эр қайда, дедим.

Иддам чиққандан сўнг Расулуллоҳ келиб киришга изн сўрадилар. Тери ошлаб ўтирган эдим, қўлимни ювиб, киришларига изн бердим. У кишига ичига хурмонинг юмшоқ қобифи тўлатилган тери ёстиқ бердим. Ўтирганларидан сўнг, менга уйланмоқчи эканликларини айтдилар. У киши гапларини тутатгач, мен:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, сизга рағбат қилмаслигим мумкин эмас, лекин мен жуда рашкчи аёлман, сизга ёқмайдиган нарса мендан содир бўлиб, Аллоҳнинг азобига дучор бўлмай, деб қўрқаман. Сўнгра,

ёшім катта бўлиб қолди, бунинг устига, болаларим бор», — дедим. Расууллоҳ алайҳиссалом:

«Сен айтган рашкни Аллоҳ тезда кетказади. Ёш тўғрида гапирсанг, менинг ҳам ёшім бир ерга бориб қолди. Болаларинг бўлса, улар менинг ҳам болаларим», — дедилар... Аллоҳ менга Абу Саламанинг ўрнига ундан яхши зотни — Расууллоҳни берди».

Имом Термизий Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Аллоҳ таоло: «Эй, ўлим фариштаси, сен бандам фарзандининг, кўзи қорачифининг, қалби самарасининг жонини олдингми», — дейди. Фаришта, ҳа, дейди. Аллоҳ, у нима деди, деб сўрайди. Фаришта, сенга ҳамд ва истиржоъ айтди, дейди. Шунда Аллоҳ таоло, жаннатда унга бир уй бино қилинглар ва «Ҳамд уйи» деб номланглар, дейди», деганлар.

Бошқа бир ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Бирортангизнинг оёқ кийими или узилса ҳам, истиржоъ айтсин», дейдилар.

Демак, каттаю кичик ҳар бир кўнгилсиз ҳодисада сабр керак. Кўзининг қорачиги, жигарбанди, боласи ўлганда ҳам, оёқ кийими-нинг или узилганда ҳам. Мусийбат етгандан кейин дарҳол истиржоъ айтиб, сабр қилиш керак, ҳамма нарса Аллоҳники ва бари Аллоҳга қайтади, деган эътиқодни маҳкам тутиш керак.

Юқорида зикр этилган мاشаққатларнинг, шаҳидликнинг, Аллоҳ йўлида қатл этилишнинг, хавфу хатарга, очликка учрашнинг, молу жонга ва меваларга нуқсон етиб зарар кўришларнинг ва уларга сабр қилиб, истиржоъни айтиб, унинг маъносини ақийда этиб яшашнинг мукофоти келаси оятда зикр қилинади:

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهَتَّدُونَ

157. Ана ўшаларга Роббиларидан саловотлар ва раҳмат бор. Ана ўшалар ҳидоят топғанлардир.

Бу улкан тарбиянинг ёрқин мисолидир. Шунча синов ва машаққатларга мукофот қилиб ғалаба, нусрат ва бошқа нарсалар эмас, Аллоҳнинг саловотлари, меҳри, шафқати ҳамда раҳмати ваъда қилинмоқда! Шунинг учун, мўминлар доимо Аллоҳнинг розилигини кўзлаб иш қилишлари лозим бўлади. Бу дунёда ҳосил бўладиган баъзи бир натижалар охирги мақсад бўлиб қолмаслиги керак. Ҳатто ақийданинг ғолиб келиши ҳам юқорида айтилган мукофотнинг ўрнини боса олмайди.

Келаси оятда Аллоҳ таолонинг зикри, ибодати, яъни, «саъий» ҳақида сўз кетади. Бу ҳам сабр-чиdam талаб қиладиган ибодатdir.

Жоҳилият пайтида Сафо тепалигига «Асоф» номли, Марва тепалигига «Ноила» номли бутлар қўйилган бўлиб, одамлар саъий қилиб бориб, ўша ерга етганларида уларни улуғлашар эди. Ислом дини келиб ширкка қарши ўт очганда, янги мусулмонлар Сафо ва Марва ўртасида саъий қилиш ҳам ширк ишлардан деб ўйлаб, саъий қilmай қўйдилар. Аллоҳ таоло бу тасаввурни тўғрилаб, ҳақиқатни баён этиб, ушбу оятни нозил қилди:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ
أَنْ يَطَوَّفَ بِهِمَا مَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا إِنَّ اللَّهَ شَافِعٌ كُلُّ عَلِيمٍ﴾

158. Албатта, Сафо ва Марва Аллоҳнинг (динининг) белгилариданdir. Ким Байтуллоҳни ҳаж ёки умра қилса, икковлари ўртасида саъий қилиш гуноҳ эмас. Ким яхшиликни холисона қилса, бас, албатта, Аллоҳ шукр қилувчи ва билувчиdir.

Мусулмонлар таҳвид ақийдаси асосида тарбияланганлари учун ширкнинг ҳар қандай кўринишига қарши бўлганлар. Асли ИброХим алайҳиссаломга Аллоҳ ўргатган Сафо ва Марва тепаликлари орасида саъийини ҳам тепаликлар устига мушриклар ўрнатган бутлар туфайли тарк этишган. Ўзларича ижтиҳод қилиб, жоҳилиятга таалуқли ҳар бир нарсадан ажralиб чиқиб, соф исломий руҳга, исломий ҳётга ўтишга ҳаракат қилишган. Аммо, Аллоҳ таоло ушбу оятда уларнинг хатосини тузатмоқда, мушриклар ўрнатган бутларни ҳисобга олмагандан, Сафо билан Марва тепаликлари ўртасида қилинадиган саъий Аллоҳ динининг белгиси, ҳаж ва умра ибодатининг бир қисми эканини баён этмоқда.

«Албатта, Сафо ва Марва Аллоҳнинг (динининг) белгилариданdir.»

Сафо билан Марва ўртасида саъий қилишикнинг Каъбаи Муаззамага бевосита алоқаси борлигини ҳам айтиб ўтиш лозим. Саъий доимо Байтуллоҳни тавоғ қилгандан кейин бўлади. Алоҳида саъий ибодати йўқ.

Оятда Аллоҳ таоло:

«Ким Байтуллоҳни ҳаж ёки умра қилса, икковлари ўртасида саъий қилиш гуноҳ эмас», дейди.

Ушбу оят ҳужжат бўлиб шариатимизда Сафо ва Марва тепаликлари ўртасида саъий қилиш вожиб амал деб белгиланган. Оятда

саъий қилиш вожиб бўлади, дейиш ўрнига, «Саъий қилиш гуноҳ бўлмайди», дейилишининг боиси шуки, аввал айтганимиздек, иккала тепаликда бут борлиги учун, саъий қилиш мушрикларнинг иши, гуноҳ бўлади, деб ўйлаб мусулмонлар саъий қилмай қўйган эдилар. Шунинг учун, Аллоҳ таоло гуноҳ бўлмайди, саъий қилинглар, демоқда.

Бу ҳодисадан яна бир ибрат шуки, билиб-бilmай ҳамма нарсани эскидан қолган деб бекорга чиқаравермаслик, Аллоҳнинг ҳукмини суриштириш керак экан.

Сафо ва Марва тепаликлари орасида биринчи бор саъий қилган инсон Иброҳим алайҳиссаломнинг хотинлари, Исмоил алайҳиссаломнинг оналари Биби Ҳожар онамиздирлар. Аллоҳнинг амрига биноан у кишини гўдак фарзандлари Исмоил билан Иброҳим алайҳиссалом ҳозирги Масжидул Ҳаромнинг ўрнида қолдириб кетганлар. Ёш гўдак билан ёлғиз қолган Ҳожар онамиз ўзларидаги сув тамом бўлгандан сўнг, сув излаб Сафо тепалигига чиққанлар. Қаттиқ иссиқда Марва томонда сув кўринган, югуриб саъий қилиб борсалар, сароб бўлиб чиққан. Шу тарзда, нажот истаб икки тепалик ўртасида етти бор бориб келганлар. Охири қарасалар, йифлаб ётган Исмоилнинг товоnlари остидан сув чиқиб, оқиб кетмоқда. Ютуриб бориб, қўллари билан сувнинг йўлини тўсиб: «Зам-зам!» деганлар. Бу «тўхта-тўхта» деганидир. Шунинг учун ҳам, Сафо ва Марва ўртасида саъий қилаётган киши ўзини хокисор тутиб, Ҳожар онамиз каби, Аллоҳдан астойдил нажот кутиб ҳаракат қилмоғи лозим.

Имом Муслим Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилган узун ҳадисда, жумладан, Расууллоҳ Байтуллоҳни тавоғ қилиб бўлганларидан кейин Ҳажарул Асвад рукнига қайтиб бориб, уни истилом қилдилар, сўнгра Сафо эшигидан «иннас-Сафа вал Марвата мин шаъаириллоҳи»ни ўқиб чиқдилар ва Аллоҳ бошлаганидан бошлийман, деб саъийга киришдилар, дейилади.

Оятнинг охирида:
«Ким яхшиликни холисона қилса, бас, албатта, Аллоҳ шукр қилувчи ва билувчидир», дейилмоқда.

Аллоҳнинг шукр қилувчилик сифати дарров диққатни ўзига тортади. Чунки, аслида, шукрни банда қилиши лозим. Бу оятда эса, Аллоҳ, Ўзини шукр қилувчи, деб таърифляяпти. Бу, банданинг оз қилган амалига ҳам кўп савоб бериш билан уни мукофотлайди, деганидир.

Келаси оятда сабр талаб қиласиган ишлардан яна бири – Аллоҳнинг туширган оятларини беркитмаслик ҳақида, беркитганларга бериладиган жазолар ҳақида сўз кетади:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَأَهْدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَتْهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ
 أُولَئِكَ يَعْنِيهِمُ اللَّهُ وَيَعْنِيهِمُ اللَّهُ عَنْوَنٌ

159. Албатта, Биз нозил қилган равшан оятларни ва ҳидоятни одамларга китобда баён қилиб берганимиздан кейин беркитгандарни – ўшаларни Аллоҳ лаънатлайдир. Ва лаънатловчилар лаънатлайдир.

Ушбу оятлар нозил бўлаётган пайтда яхудий ва насронийлар Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом, Қуръони Карим ва Ислом ҳақида Аллоҳ таоло Таврот ва Инжилда баён қилиб берган ҳақиқатни беркитаётган эдилар. Ана ўшалар ва уларга ўхшаганларнинг барчалари, ким ва қаерда бўлишидан қатъиназар, Аллоҳ китобларида – Забур, Таврот, Инжил ва Қуръонда баён қилиб берган оятларни ва ҳидоятни беркитсалар, Аллоҳ таоло уларни лаънатлайди. Яъни, разаб ва зажр билан қувлади, ҳайдайди. Камига бошқа барча лаънатловчилар ҳам лаънатлайдилар. Яъни, фаришталар, мўминлар, инсу жин – лаънатлашга қобилияти бор ҳамма-ҳамма лаънатлайди. Ушбу ҳукм остига ҳақни билиб туриб айтмайдиган, нимадир сабабга кўра беркитадиган барча одамлар ҳам киради.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилишларича, у киши:

«Агар Аллоҳнинг китобида бир оят бўлмаганида, ҳеч кимга ҳеч нарса гапирмас эдим», деган эканлар. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ушбу оятни кўзда тутгланлар.

Шу зотдан ривоят қилинган бошқа бир ҳадиси шарифда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ким бир илмдан сўралса-ю, уни беркитса, қиёмат қуни оловдан бўлган юган билан юганланади», деганлар.

Ушбу оят ва ҳадисларни ҳужжат қилиб, уламолар Ислом ҳақидаги илмларни тарқатишнинг вожиблиги, беркитишнинг эса, ҳаромлиги ҳақида фатво чиқарганлар.

Ояти каримада Аллоҳдан келган ҳар бир илмни беркитувчиларга қаттиқ жазо белгиланади. Лекин баъзан ҳар хил сабаблар билан бу гуноҳга йўл қўйилса, кейин ҳақиқатга қайтмоқчи бўлганларга эшик батамом ёпилган эмас. Балки умид эшиги очик. Юқоридаги оят белгилаган жазодан қутулиб қолиши мумкин бўлганларни келаси оят баён қиласи:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَابُ الرَّحِيمُ

160. Магар тавба қилиб, аҳли солиҳ бўлиб, баён қилганларнинг, ана ўшаларнинг тавбасини қабул қилурман. Ва Мен тавбаларни кўплаб қабул қилувчи ва раҳимлидирман.

Аллоҳдан келган ҳақиқатни беркитиш жуда ҳам катта гуноҳ эканини билишимиз учун оятдаги гапларни тадаббур қилиб кўрайлик. Бу гуноҳнинг ёмонлигини билгач, тавба қилишнинг ўзигина унинг қабулига кифоя эмас экан. Балки тавбадан кейин аҳли солиҳлардан бўлиб, яхши ишларни қилиб ва аввал бузган нарсаларини тузатиб ҳамда одамлардан беркитган нарсаларини баён қилиб-тушунтириб берганларидан сўнггина уларнинг тавбасини қабул қилишини Аллоҳ таъкидлайпти.

«Магар тавба қилиб, аҳли солиҳ бўлиб, баён қилганларнинг, ана ўшаларнинг тавбасини қабул қилурман».

Оятнинг охирида Аллоҳ таоло Ўзининг тавбаларни кўплаб қабул қилувчи, раҳимли Зот эканини эслатиб, кишиларни умидвор бўлишга унданоқда.

«Ва Мен тавбаларни кўплаб қабул қилувчи ва раҳимлидирман.»

Аллоҳ раҳимли бўлмаганида, ҳақиқатни яширган одамларнинг гуноҳини ҳеч кечмас эди. Аммо, Аллоҳ раҳимли экан, деб, ким нимани хоҳласа, қилавермайди. Аллоҳнинг раҳимлилиги гуноҳида бардавом бўлган, ўлгунча куфрни маҳкам тутганларга жорий бўлмаслигини кейинги оят баён қиласди:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَا تُوْهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ
أَجْمَعِينَ ﴿١٢﴾ خَلِدِينَ فِيهَا لَا يَخْفَى عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ

161. Албатта, куфр келтирган ва кофирилик ҳолида ўлганларга – ана ўшаларга Аллоҳнинг, фаришталарнинг ва одамларнинг – барчанинг лаънати бўлгай.

162. Унда абадий бўлурлар. Улардан азоб енгиллатилмас. Ва уларга назар ҳам солинмас.

Бундай ҳолга тушишларига ўзлари сабабдирлар. Вақтни бекор ўтказдилар. Фурсат борида тавба қилиб, ўзларини ўнгласалар бўларди. Аммо улар бундай қилмадилар, ўлгунларича куфрда бардавом бўлдилар, шунинг учун уларга ҳар қанча лаънат бўлса, шунча оз.

«Албатта, куфр келтирган ва кофирилик ҳолида ўлганларга – ана ўшаларга Аллоҳнинг, фаришталарнинг ва одамларнинг – барчанинг лаънати бўлгай».

Шу билан биргә, улар барчанинг лаънатида абадий қолурлар. Уларга берилган Аллоҳнинг азоби ҳеч қачон енгиллатилмайди. Уларга Аллоҳ, назар ҳам солмайди.

«Унда абадий бўлурлар. Улардан азоб енгиллатилмас. Ва уларга назар ҳам солинмас».

Чунки қийноқда турган одамга олий мақомдан назар солинса, бизга ҳам назар тушди-ку, деб руҳий лаззат олиши мумкин.

Модомики ҳақиқатни беркитиш шунчалик гуноҳ, экан, беркитилиши мутлақо мумкин бўлмаган энг илк ҳақиқат нима? Буни келаси оят очиқлади:

وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهٌ إِلَّا هُوَ الْرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

163. Ва илоҳингиз бир илоҳдир. Роҳман ва Роҳийм бўлмиш Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқдир.

Ушбу оятда Ислом ақийдасининг бош масаласи – Аллоҳнинг ягоналиги асосий қоида сифатида илгари сурилмоқда. Ҳеч қачон Аллоҳнинг борлигига шубҳа бўлмаган. Доимо Унинг зоти ва сифатлари ҳақида тортишувлар бор эди. Унинг маҳлукотлар билан алоқаси ҳақида ҳам тортишувлар кечган. Фақат коммунистларгина илоҳнинг йўқлиги ҳақида сафсата сотдилар. Аллоҳнинг борлигини инкор этдилар. Коммунистик тузум авжига чиқиб, бутун дунёни эгаллаймиз, деб жар солиб турган бир пайтда замондош олимларимиздан бирлари: «Аллоҳнинг борлигини инкор қилиш бармоқдаги томири йўқ, бегона ўсимтадир, шак-шубҳасиз тезда йўқолиб, асари ҳам қолмайди», деб ёзган эди. Тўғри чиқди, коммунистлар ҳам, уларнинг фоялари ҳам, жумладан, Аллоҳнинг борлигини инкор этиш ҳам йўқ, бўлиб кетмоқда.

Тангрининг ягоналиги ақийдаси асосида бошқа тасаввурлар ҳам ҳақиқий шаклни оладилар.

Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васалламдан ривоят қилинган ҳадисда, Аллоҳ таолонинг исми аъзами «Ва илаҳуکум илаҳун ваҳидун», яъни, «Ва илоҳингиз бир илоҳдир» ҳамда «Алиф лаам мийм. Аллоҳу ла илаҳа илла ҳу», яъни, «Алиф лаам мийм. Аллоҳки, ундан ўзга илоҳ, йўқдир» оятларидан биридадир, дейилган.

Сўнгра, Аллоҳ таоло Ўзининг ягоналигига борлиқдан далиллар келтира бошлайди:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَآخِتِلَافِ الْيَلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ أُلَّى تَجْرِي فِي

الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخِيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَأَيَّكُتِ
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

164. Албатта, осмонлару ернинг яратилишида, кечаю кундузнинг алмашиб туришида, одамларга манфаатли нарсалари ила денгизда юриб турган кемада, Аллоҳнинг осмондан сув тушириб, у билан ўлган ерни тирилтириши ва унда турли жондорларни таратишида, шамолларни йўналтиришида, осмону ер орасидаги итоатгўй булутда ақл юритувчи қавмлар учун белгилар бор.

Ушбу оятларда зикр қилинган ҳолатларни доим кўриб, уларнинг ичида яшаб юрамиз. Шу қадар кўнишиб кетганмизки, алоҳида эътибор бермай қўйганмиз. Ҳолбуки, буларнинг ҳар бири Аллоҳ таолонинг борлигига катта бир далилдир. Мисол учун,

«осмонлару ернинг яратилишида»ги ҳақиқатларни бир ўйлаб кўрайлик. Дарҳақиқат, инсоф билан, ақлни жойига қўйиб, бир ўйлаб кўрайлик-чи: осмонлару ерни ким яратган? Осмонларнинг чегарасини ҳали бирор чегаралаб билгани йўқ. Ундаги бор нарсалар, ҳамма-ҳаммасини ким яратган? Аллоҳнинг борлигини инкор қилаётган худосизларми? Ёки бошқа бирорта яратувчи борми? Осмонлару улардаги улкан сайёralарни қўйинг, энг яқин осмондаги энг кичик сайёра бўлмиш ерни олиб кўрайлик. Уни ким яратган, ундаги инсон ва жонзорлар ҳаётига зарурий нарсаларни ким мосластирган? Ҳавосини, сувини ва ҳоказоларни ким ҳозиргидек қилиб қўйган? Аллоҳнинг борлигини инкор қилаётган худосизларми ёки яна бирорта бошқа яратувчи борми?

«... кечаю кундузнинг алмашиб туришида.»

Ҳар куни икковлари алмашиб турди. Бири узайса, иккинчиси қисқаради. Биз уларни бошимиздан ўтказиб, умримизнинг ҳисобини шу кечада ва кундузлар ила ўлчаймиз, аммо уларнинг шундай алмашиб туришини ким жорий қилгани ҳақида ўйламаймиз. Кечанинг ўзига хос қанчадан-қанча хусусиятлари бор, кундузнинг ўзига хос қанчадан-қанча хусусиятлари бор. Агар улар бўлмаса, ер юзида ҳаёт бўлиши қийин.

«...одамларга манфаатли нарсалари ила денгизда сузуб юрган кемада...»

Буни кемага тушганлар яхши билишади. Кемада сафар қилган инсон, денгиз ўртасида, мовий рангли чексиз сувлиқда, бўронлару

довулларда қолган инсон Аллоҳнинг құдратига қойил қолади. Уни фақат Аллоҳнинг Ўзи құдрати ила сақлаб турганига ишонч ҳосил қиласы.

«Аллоҳнинг осмондан сув тушириб, у билан ўлган ерни тирилтириши ва унда турли жондорларни таратишида...» ҳам ақлни ишлаттанлар учун улкан аломат-белгилар бор.

Агар Аллоҳ, осмондан сув туширмаса, ерни тирилтирмаса, ер юзида ҳаёт бўлиши мумкинми? Ана шу құдратини эсга солиш учун, баъзи диёrlарга бир муддат сув туширмай қўйса, ўсимликлардан тортиб ҳайвонлар ва ниҳоят одамларгача ҳалокатга учрашининг хабари бизларга тез-тез етиб турибди-ку, шунда ҳам ўзимизга хуласа чиқариб олмаймиз.

«Шамолларни йўналтиришида, осмону ер ўртасидаги итоаткор булуутда ҳам ақл юритувчи қавмлар учун...»

Аллоҳнинг ягоналиги ҳақида кўпдан-кўп белгилар бор. Бу шамол ва булуутларнинг борлиқда Аллоҳ, жорий қилган қоидаларга итоат этиши, ўзига юклатилган вазифани сўзсиз бажариши, улардан келадиган манфаат ёки заарар... буларнинг тасарруфотини ягона яратувчи ва бошқарувчи Аллоҳ қилмаса, ким қиласы?!

Ушбу аломатларни кўра-била туриб, улардан мўл фойдаланиб туриб, яна Аллоҳни инкор этадиган инсон, агар уни инсон деб аталса, заррача ҳам ақди йўқ инсон бўлади.

Лекин на чора, дунёда ақлни ишлатмайдиган, Аллоҳнинг ягоналигини тан олмайдиганлар ҳам бор экан. Буни келаси оят баён қиласы:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَخَذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحِبِّ الْجُنُونِ وَالَّذِينَ إِذَا مَنَّا عَلَيْهِمْ أَشَدُ حُبَّهُ لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

165. Одамлар ичида Аллоҳдан ўзга тенгдошларни тутадиганлар ва уларни Аллоҳни севгандек севадиганлар бор. Иймон келтирганларнинг Аллоҳга муҳаббатлари қаттиқдир. Зулм қилгандар азобни кўрган чоғларида, албатта, барча қувват Аллоҳга хослигини ва, албатта, Аллоҳнинг азоби шиддатли эканини билсалар эди!

Ҳа, Аллоҳнинг ягоналигини тан олмайдиган, унга ширк келтирадиганлар ҳам бор. Улар Аллоҳга ширк қилган ўша бут ва санамларини худди Аллоҳни севгандек севадилар, уларга муҳаббат қўядилар.

Ушбу оят тушган пайтларда Аллоҳга ширк тутилган нарсалар буту санамлар, тошу дараҳт ёки ҳайвон ва бошқа содда ашёлар эди, бугунга келиб булар қаторига яна шахслар, жамият ёки фирмалар ҳам кўшилди.

Ҳа, «Одамлар ичида Аллоҳдан ўзга тенгдошларни тутадиганлар ва уларни Аллоҳни севгандек севадиганлар бор».

Аммо ҳақиқий иймонли инсонлар бор муҳаббатларини Аллоҳ таолонинг Ўзига қаратганлар ва бу муҳаббатлари жуда ҳам кучлидир. Қалбларида Аллоҳдан бошқанинг муҳаббатига ўрин йўқ.

«Иймон келтирганларнинг Аллоҳга муҳаббатлари қаттиқдир.»

Ояти кариманинг давомида Аллоҳга ширк келтирувчиларнинг ҳоли нима бўлиши баён этилади.

«Зулм қилганлар азобни кўрган чоғларида, албатта, барча қувват Аллоҳга хослигини ва, албатта, Аллоҳнинг азоби шиддатли эканини билсалар эди!»

Яъни, Аллоҳга ширк келтириб, ҳаққа ва ўзларига зулм этган мушриклар қиёмат қуни азобни кўрган чоғларида, албатта, барча қувват Аллоҳга хослигини ва, албатта, Аллоҳнинг азоби шиддатли эканини билсалар эди, зулм қилиб, ширк келтирmas ва Аллоҳга тенг қилгани нарсаларини Аллоҳни севгандек севмас эдилар:

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ أَتَبْعَوْا مِنَ الَّذِينَ أَتَبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَنَقَطَعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ
 وَقَالَ الَّذِينَ أَتَبَعُوا لَوْلَا أَنَّا كَرِهٌ فَنَتَرَرَأَ مِنْهُمْ كَمَا تَرَرَءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ
 أَعْمَلَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَرَجِينَ مِنَ النَّارِ

166. У пайтда пешволар (ўзларига) **эргашганлардан тонарлар** **ва улар азобни кўрарлар, уларнинг боғланишлари кесилур.**

167. Ва эргашганлар: «Қани энди бизга бир ортга қайтиш бўлса эди, биздан тонганлариdek, биз ҳам улардан тонар эдик», дерлар. Шундай қилиб, Аллоҳ уларга амалларининг ўзларига ҳасрат бўлганини кўрсатур. **Ва улар дўзахдан чиқувчи эмаслар.**

Қиёматдан бир кўриниш: ҳамма ўзи билан овора, бирор билан бирорнинг иши йўқ. Пешволар, бошлиқлар, бу дунёда бошқаларни ўз ортидан эргаштириб юрганлар ўзларига эргашганлардан тонадилар. Ҳа,

«У пайтда пешволар (ўзларига) **эргашганлардан тонарлар...»**

Чунки ўзининг иши чатоқ бўлиб турганда, бошқанинг ташвиши ортиқча бўлади уларга.

«ва улар азобни кўрарлар, уларнинг боғланишлари кесилур».

Азобни кўргач, уларнинг ораларида барча боғланишлар, алоқалар, яқинликлар кесилади. Ёруғ дунёда Аллоҳга эмас, бошлиқдарига муҳаббат қўйиб, уларга эргашиб, уларнинг айтганиниги на қилганлар ҳам у пайтда итоаткорликни, пешволаридан қўрқишни ийшиштириб қўйиб:

«Қани энди бизга бир ортга қайтиш бўлса эди, биздан тонгандариdek, биз ҳам улардан тонар эдик», дерлар».

Яъни, қани энди, у дунёга яна бир боргина қайтсак, пешволаримиз биздан ҳозир тонгандариdek, биз ҳам улардан тонар эдик, дейдилар. Лекин бунинг иложи йўқ.

«Шундай қилиб, Аллоҳ уларга амалларининг ўзларига ҳасрат бўлганини кўрсатур.»

Яъни, Аллоҳ таоло уларга Ўзига хос ажойиб услугуб билан, ўзларининг қилган ишлари ўзларига ҳасрат бўлиб қайтганини кўрсатади.

«Ва улар дўзахдан чиқувчи эмаслар.»

Улар энди дўзах оташида абадий қолажаклар.

Юқорида ўтган оятларда Аллоҳ таоло Ўзининг ягоналигини, яратувчилигини, унга ширк келтирганларга азоб муқаррар эканини баён қилди, энди келаси оятларда Ўзининг бандаларига ризқ берувчи эканини, ҳалолу ҳаромнинг ҳукмини ҳам Ўзи чиқаришини таъкидлайди:

يَأَيُّهَا النَّاسُ كُلُّاً مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالٌ طَيِّبٌ وَلَا تَتَبَعُوا حُطُوطَ إِلَّا شَيْطَانٌ إِنَّهُ
 لَكُمْ عَذُونٌ مُّبِينٌ

168. Эй одамлар! Ер юзидаи нарсалардан ҳалол-покларини енглар. Ва шайтон изидан эргашманлар, чунки у сизларга очиқ душмандир.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло фақат мўминларни эмас, балки барча одамларни ҳалол-пок нарсаларни ейишга даъват қиляпти. Аллоҳ таоло ер юзидаи ноз-неъматларни бандалари учун яратган, уларнинг ҳалол-покларидан ейишга умумий рухсат бермоқда. Ҳалол-пок неъматларни номма-ном санаб ўтиришнинг ҳожати йўқ, улар кўп. Ҳаром, нопок нарсалар жуда ҳам оз, кези келганда уларни санаб ўтилади.

«Ҳалол» сўзи луғатда «ечилган» маъносини билдиради. Чунки ҳалол нарсадан ман қилиш тугуни ечилган бўлади. Ейдиган нарса-

нинг ҳалол бўлишига Ислом динида катта аҳамият берилади. Жумладан, ушбу оятда ҳам бу нарса алоҳида таъкидланмоқда.

Ўтган аҳли солиҳларимиздан Саҳл ибн Абдуллоҳ:

«Нажот уч нарсада – ҳалол ейиш, фарзларни адо этиш ва Пайғамбар алайҳиссаломга эргашищадир», деганлар.

Ояти каримада ҳалол-пок ризқларни ейишга зид қилиб шайтоннинг изидан эргашиш қўйилмоқда. Яъни, шайтоннинг йўлида юрганларгина ҳалол-пок емайдилар, деганидир бу. Шайтон инсонларга ҳалол едирмаслик билан уларни Аллоҳнинг итоатидан чиқаради. Шайтоннинг етовига тушиб қолган нодон инсон эса, ҳалол-ҳаромни фарқламай, нақадар улкан гуноҳ қилаётганини ўзи билмайди, ҳатто ҳис этмайдиган даражага тушади. Унга ҳаромни емасликни насиҳат қиласангиз, «Нима бўпти есам?» дейди. Мана шу ҳоли унинг шайтон етовида эканига далилларидар.

Келаси оят шайтоннинг душманлигини янада кенгайтириб тушунтиради:

إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

169. Албатта, у сизларни ёмон ва фаҳш ишларга ҳамда Аллоҳга қарши билмаган нарсангизни гапиришингизга буюрадир.

Аллоҳ таоло ўтган оятда «Эй, одамлар!» деб бошлаган оммавий ниносини бу оятда давом эттириб, шайтоннинг одамларга душманлигидан уч хилини эслатмоқда:

«**Албатта, у сизларни...**» Яъни, шайтон сизларни...

«**ёмон**» – нима ёмон нарса бўлса, шариатда «ёмон» дейилган, урфа «ёмон» дейилган ва ақл ҳам «ёмон» дейдиган ишларга буюради. Яна у сизларни

«**фаҳш**» – уят, айб ишларга буюради.

«ҳамда Аллоҳга қарши билмаган нарсангизни гапиришингизга буюрадир».

Аллоҳ таолога, Унинг динига қарши ўзингиз билмаган нарсаларни гапиришга амр қиласди.

Аллоҳ таоло рост айтади. Дарҳақиқат, дину диёнатсиз, иймону исломсиз шахсларнинг ишлари ва гапларига яхшилаб назар солган одам бу ҳақиқатни дарҳол тушуниб етади. Ундоқ шахслар шайтонга малай бўлиб қоладилар. Ҳалол билан ҳаромнинг фарқига бормайдилар. Дунёдаги барча ёмонликларни тап тортмай қиласерадилар. Фаҳш ишларни: зино, уятсизлик ва беҳаёликни ўзларига фаҳр биладилар. Ундоқ шахслар Аллоҳ таоло, дин ва шариат ҳақида оғизларига келганини бўғизларига ютмай гапираверадилар.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَتَبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَبِعُ مَا أَفْيَنَا عَلَيْهِ أَبَاءَنَا أَوْ لَوْ كَانَ
ءَابَكَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ

170. Уларга: «Аллоҳ нозил қилган нарсага эргашингиз», дейилса, улар: «Йўқ, биз оталаримизни нимада топсанқ, шунга эргашамиз», дерлар. Оталари ҳеч нарсага ақли етмаган ва ҳидоят топмаган бўлсалар ҳам-а!?

Шайтоннинг изидан эргашганлар Аллоҳ нозил қилган Қуръонга ва Ислом ҳукмларига эргашишдан бўйин товлаб, ота-боболаридан қолган нарсаларга эргашишни афзал билишади. Бу ақлсизликдан бошқа нарса эмас. Аллоҳнинг амри турганда ундан бошқа нарсага ҳам эргашиладими? Қолаверса, ота-боболари ким ўзи? Эҳтимол, ақлсизликлари оқибатида хато йўлларда юрган одамлардир улар? Балки, ҳидоят топмай, залолатда қолган одамлар бўлгандиrlар?

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمْثِلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صَمْ بِكُمْ عُمَىٰ
فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

171. Куфр келтирганлар мисоли худди қичқириқ ва сасдан бошқа нарсани эшитмайдиганларга бақираётганга ўхшайди. Улар кар, соқов ва кўрдирлар. Улар ақл ишлатмаслар.

Ушбу оятдаги ўхшатиш ҳақида тафсирчилар ва араб тили олимлари узок баҳслар қилишган, ундан қоидалар ишлаб чиқаришган. Чунки бу оядда нозик ишоралар кўп бўлиб, уни таржимада айнан акс эттириш амри маҳодdir. Кўпчиликнинг фикри шундайки, Аллоҳ таоло бу ояти қаримада кофиirlарни чорва ҳайвонларига, Пайғамбарларни уларни ҳайдаб юрувчи чўпонга ўхшатади.

Чўпон чорваларни хавф-хатардан сақлаш, уларни фойдали ерларга бошлаш учун овоз чиқариб чақиради, нидо қилади, аммо чорвалар овозни эшитади-ю, саснинг маъносини тушунмайди.

Худди шунга ўхшаб, кофиirlар ҳам Пайғамбарларнинг чақиригини, ниносини эшитадилар, лекин униenglаб етмайдилар, унга амал қилмайдилар. Овозлари чиқса ҳам, улар бу масалада соқовдирлар; кўзлари очиқ бўлса ҳам, ҳақиқат ўлчовида кўрдирлар; қулоқлари эшитса ҳам, ҳақиқатда кардирлар. Чунки, уларнинг ақллари йўқ,

Келгуси оят эса, чақириқни эшитиб, уни англайдиган, унга амал қиладиган, кўзи, қулоғи очиқ, ақлини ишлатадиган мўминларга хитоб қилади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِذَا مَنْوَأْتُمُ الْأَرْضَ طَبَّنْتُمْ مَا زَرْفَنَّتُمْ وَأَشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنْتُمْ إِيمَانُهُ
١٧٤
 تَعْبُدُونَ

172. Эй, иймон келтирганлар! Сизларга ризқ қилиб берганимиз пок нарсалардан енглар ва Аллоҳга шукр қилинглар, агар Унга ибодат қиласидиган бўлсаларингиз.

Аллоҳ мўмин бандаларига пок нарсаларни ризқ қилиб берганини ва улардан еб лаззатланган бандалар ризқ берган Зотга – Аллоҳга шукр келтиришлари зарурлигини англатмоқда. Демак, нопок нарсалар ризқ эмас. Мўмин инсон Аллоҳнинг амрига биноан доимо пок нарсани ейди. Бу илоҳий амр унинг фойдаси учундир. Пок озуқа илиа озуқаланган инсон соғ-саломат бўлади. У пок нарсалардан озуқа олгани учун bemorliklардан холи бўлади. Пок таом ила озуқаланиш имкони улкан неъматдир. Шунинг учун, пок таомни яратган Зотга, пок таомнигина истеъмол қилишга амр этган Зотга шукр қилиш мўмин инсоннинг бурчиdir.

Ояти кариманинг охиридаги «агар Унга ибодат қиласидиган бўлсаларингиз» жумласидан Аллоҳнинг амрига мувофиқ пок нарсалар илиа таомланиш ва унинг шукрини қилиш ҳам ибодат эканлигини билиб оламиз.

Ўтган оятда ризқ қилиб берилган пок нарсалардан ейишга амр қилингандан сўнг, энди келадиган оятда мўмин инсон учун емоқ ҳаром қилинган нарсалар зикр этилади.

إِنَّا حَرَمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهْلَلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادِ فَلَا إِثْمٌ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
١٧٥

173. Албатта, У зот сизларга фақат ўлимтикни, қонни, чўчқа-нинг гўштини ва Аллоҳдан бошқага сўйилганни ҳаром қилди. Кимки мажбур бўлса-ю, зулм қилмай, ҳаддан ошмай (еса), унга гуноҳ бўлмас. Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимлидир.

Ушбу ояти каримада мусулмонларга ҳаром қилинган нарсалардан тўрт хили зикр этилмоқда.

Биринчиси – ўлимтик. Яъни, Аллоҳ таоло ҳалол қилган ҳайвонлардан ўзи ўлиб қолганининг гўшти ҳаром бўлади. Соғ инсоний табиат ўлимтикни хоҳламаслиги ҳаммага маълум. Ўлимтикни билиб туриб ейиш учун инсонлик табиатидан чиқиш керак. Бунинг усти-

га, ҳайвон оғир касаллик етмаса, ўзидан-ўзи ўлмайди. Касаллик билан ўлган ҳайвондаги турли иллатлар ва микроблар унинг бутун гүштига тарқалиб кетади. Тиб илми бунга ўхшаш ҳикматларни кўплаб кашф этган. Биз билмаган яна қанча ҳикмати бор.

Иккинчиси – қон. Яъни, ҳайвонни сўйганда оққан қонини тўплаб олиб истеъмол қилиш ҳам ҳаромдир. Сўйилган ҳайвонларнинг томирларида қолган қонлар ҳаром эмас. Сўйилган ҳайвонларнинг бўғзидан оққан қонни ҳам соф инсоний табиат инкор этади. Тиббий нуқтаи назардан қараганда ҳам, ҳайвон сўйилганда ундаги мавжуд барча микроблар, касалликлар ва бошқа заарали иллатлар қон билан чиқиб кетади, уларни тўплаб, тановул қилиш кони зиён. Аллоҳ таоло инсонга заар келтирадиган нарсаларнинг барчасини ҳаром қиласди.

Учинчиси – чўчқанинг гўшти. «Гўшти» дейилганидан ёфи ёки бошқа жойи ҳалол экан-да, деган фикр келмаслиги қерак. Чўчқа буткул ҳаром. Ўлимтик, қон каби у ҳам нажас – ифлос бўлгани учун ҳаром.

Қолаверса, чўчқа табиати бузук, ифлос ҳайвон, нима кўринса еяверадиган махлук. Соф табиат эгалари ундан нафрат қиласдилар.

Ейилган озуқа инсон вужудига сингиб, ўз таъсирини ўтказади. Масалан, баъзи дориларни ичсангиз, Аллоҳ у моддаларга берган хусусият туфайли танарадаги оғриқ қолади, баъзилари истеъмол қилинса, асаб ўрнига тушади ва ҳоказо. Шунингдек, баъзи овқатлар иссиқлигингизни ошириб юборса, бошқаси совуқлигингизни оширади. Хулоса шуки, тановул қилинган озуқалар инсонга ҳар жиҳатдан таъсир ўтказади.

Тажрибалиларнинг таъкидлашича, дунёда эркаги урочисини қизғанмайдиган бирдан-бир ҳайвон чўчқа экан. Балки шу боисдан-дир, чўчқа гўшти кўп истеъмол қиласдиган халқларнинг эркаклари аёлларини қизғанмайдилар, бу масалада иффат ва номус нималигини билмайдиган даюсларга айланиб қолганлар.

Тиб олимлари чўчқа гўштида қон-томир ва юрак касалликларни тарқатувчи моддалар борлигини ҳам аниқлашди. Яна бошқа кўпгина заарлари ҳам аён бўлди. Бу ҳақда ҳатто ўzlари чўчқа гўштини истеъмол қиласдиган халқларнинг вакиллари, Қуръон ва Исломдан бехабар кишилар илмий ишлар қилдилар, алоҳида китоблар ҳам ёздилар.

Тўртингчиси – Аллоҳдан бошқанинг номини айтиб сўйилган ҳайвоннинг гўшти. Аввалги айтган ўлимтик, қон ва чўчқа гўштларининг ҳаромлиги улардаги мавжуд нажосат ва моддий заарлар эътиборидан эди. Аммо, Аллоҳдан бошқанинг номи айтиб сўйилган ҳай-

вон гўштининг ҳаром бўлишида ул эътибор мутлақо йўқ, балки бошқа эътибор бор.

Аввало, шуни таъкидлаш керакки, таомларнинг ҳалол-ҳаромлигини белгилашда инсоннинг амалига қараб ҳукм чиқариладиган фақат бир ҳолат бор, у ҳам бўлса, гўштини Аллоҳ ҳалол қилган ҳайвонларни сўйиш чоғидир. Бошқа таомларда бу ҳолат мезон бўлмайди. Мисол учун, нонни ким ёпади, бисмиллоҳ айтадими-айтмайдими, барибир ҳалол бўлади. Шунингдек, мевалар ва сабзавотлар ва бошқа озиқ-овқатларнинг ҳукми ҳам инсоннинг амалига боғлиқ эмас.

Ҳайвонни сўяётганда эса, сўювчи шахсга, унинг ниятига ва сўйиш услугига қаралади. Сўювчи ҳайвонни Аллоҳдан бошқанинг номини айтиб сўйса, гўшт ҳаромга айланади. Бу ерда моддий эмас, балки маънавий-руҳий ҳолат эътиборга олинган. Инсонни яратиб унга жон ато этган Зот Аллоҳ таолодир. Худди шунингдек, сўйиладиган ҳайвонни ҳам яратиб, унга ҳам жон ато қилган Аллоҳ таолонинг Ўзидир. У Зот бир маҳлуқига (инсонга) бошқа баъзи маҳлуқларини (айрим ҳайвонларни) сўйишга ва гўштга айлантириб фойдаланишга рухсат берди. Бу ишни амалга ошириш пайтида бир неча шартта риоя этишга буюрди.

Аввало, ҳайвонни сўйиб жонини чиқариш пайтида шу жонни берган Зотни эслаш. Агар у ҳайвонга жон ато қилган Аллоҳни қўйиб, бошқанинг номи зикр этилса, маънавий жиноят содир бўлган бўлади. Бу эса, қалб, рух ва виждан поклигига зиддир. Демак, маънавий нажосатдир. Шунинг учун, маънавий нажосатга айланган бундай гўшт ҳам ҳаром ҳисобланади. Аллоҳ таоло жон берган ва мўминларга ҳалол этилган ҳайвонларни сўйганда гўшти ҳам ҳалол бўлиши учун, ҳайвонни Аллоҳнинг исмини айтиб, «Бисмиллаҳи, Аллоҳу акбар», деб сўймоқ лозим. Кейин қассоб эътиқодли одам, яъни, Ислом ақийдасидаги ёки аҳли китоб — яхудий ёки насроний ақийдасидаги киши бўлиши керак. Ва ҳайвонни шариат ҳукмига мувофиқ сўйиш лозим.

Ҳайвонни сўйишда Ислом шариатининг ҳукми бундай: томоғидан сўйиб, бўйнидаги йўғон қон томирларининг иккиси ёки биттаси, ҳалқуми ва қизил ўнгачи кесилиши керак. Шу шартларга кўра сўйилган ҳайвон гўшти ҳалол бўлади. Бўлмаса,

«Албатта, У зот сизларга фақат ўлимтикни, қонни, чўчқанинг гўштини ва Аллоҳдан бошқага сўйилганни ҳаром қилди», деган Аллоҳ таолонинг қаломига биноан ҳаром бўлади.

Лекин айрим истисно ҳолларда, «ҳаром» саналган мазкур нарсалардан тановул қилишга рухсат берилган.

«Кимки мажбур бўлса-ю, зулм қилмай, ҳаддан ошмай (еса), унга гуноҳ бўлмас. Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимлидир».

Масалан, дейлик, бир одам оч қолди, ўлим хавфи туғилди, мазкур ҳаром нарсалардан бошқа ейдиган нарса йўқ, шундай ҳолдагина ўлмай қолиш учун еса, бўлади. Фақат, ояти каримада таъкидланганидек, зулм қилмай, ҳаддан ошмай еса, унга гуноҳ бўлмайди. Мутлақо заруратсиз, қийинчилик бўлмаса ҳам еса, ўзига зулм қилган бўлади. Еган пайтида тўйиб, керагидан ортиқ еб юбориши эса, ҳаддан ошишга киради. Уламоларимиз: «Ўлим хавфида қолган одам ушбу нарсалардан ўлмай қоладиган даражада ейишига рухсат ушбу оятдан олинган», дейишади.

Аммо, «Бу ҳаром нарса, ўлсам ҳам емайман!» дега қайсарлик билан ўлиб кетган инсон гуноҳкори азим бўлади.

Ўттан азизлардан Масруқ раҳматуллоҳи алайҳи: «Ким мажбур бўлса-ю, емай-ичмай ўлиб кетса, дўзахга киради», деганлар.

Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинадики, Саъд ибн Аби Ваққос розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссаломга:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, дуо қилинг, Аллоҳ мени дуоси қабул бўладиганлардан қилсин», – дедилар. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Эй Саъд, таомингни ҳалол қил, дуоси қабул бўладиган бўласан. Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Зот билан қасамки, бир одам ҳаром лукмани қорнига ташласа, Аллоҳ унинг дуосини қирқ кунгача қабул қилмайди. Қайси банданинг гўшти ҳаромдан ва рибодан ўssa, унга дўзах муносибдир», – дедилар.

Аллоҳ таоло ушбу ва бошқа оятларда мусулмонларга ҳалол ва ҳаром нарсалар ҳақида ҳукмлар туширганида, яхудийлар ўз одатларига биноан, яна турли гаплар тарқатдилар. Бизда бу ҳалол эди, Тавротда бу ҳақда бундоқ дейилган эди, дега мусулмонларни шакшубҳага тушириб, фитна қўзилилар.

Келаси ояти каримада ана ўшалар ҳақида сўз кетади.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَسْتَرُونَ كَيْفَيْلًا أُولَئِكَ
 مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ
 وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

174. Албатта, Аллоҳ китобда туширган нарсани беркитганлар ва уни озгина баҳога сотганлар, ана ўшалар қоринларига олов-

дан бошқа нарсани емаслар, уларга Аллоҳ қиёмат куни гапирмас ва уларни покламас. Уларга аламли азоблар бор.

Уламоларимиз Абдуллоҳ ибн Аббос розияяллоҳу анхұдан ривоят қиласыларки, у киши:

«Ушбу оят яхудийларнинг Каъб ибн Ашраф, Молик ибн ас-Сойф ва Ҳаййи ибн Ахтобга ўхшаш бошлиқлари ҳақида тушган. Улар ўзларига эргашғанлардан ҳадялар олар эдилар. Мұхаммад алай-хиссалом Пайғамбар этиб юборилғанларидан сұнг, мазкур манфаатлардан маҳрум бўлишдан қўрқиб, у киши ҳақиқатни беркитдилар», — дедилар.

Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло ушбу ояти қаримада уларни:

«Албатта, Аллоҳ китобда туширган нарсани беркитганлар ва уни озгина баҳога сотганлар», деб васф қилмоқда.

Демак, яхудийлар ҳалол, ҳаром ҳақида ҳар қанча сағсата сотсалар ҳам, энг ёмон ҳаромни ўzlари ер эканлар. У ҳам бўлса, Аллоҳ ўз китобида туширган ҳақиқатни беркитиш эвазига мол-дунё топар, Аллоҳнинг хабарини озгина баҳога сотар эканлар. Аввалги оятларда гап таом ҳақида кеттани учун бу оятда ҳам топган мол-дунёни емоқлик маъносида гапириляпти,

«Ана ўшалар қоринларига оловдан бошқа нарсани емайдилар», дейиляпти. Уларнинг азоби шу билан тугамайди,

«уларга Аллоҳ қиёмат куни гапирмас ва уларни покламас. Уларга аламли азоблар бор».

Яъни, қиёмат куни Аллоҳ таоло томонидан уларни хурсанд қиласылган гаплар бўлмайди, уларга ҳеч қандай марҳамат қилинмайди. Уларнинг дод-войлари тингланмайди. Яна, қиёмат куни Аллоҳ таоло уларни покламайди, яъни, гуноҳларини кечирмайди. Натижада, уларга ҳар жиҳатдан азоб бўлади.

Уларнинг ҳолини келаси оят қуйидагича таърифлайди:

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَشْرَوْا الْضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ
عَلَى النَّارِ

175. Ана ўшалар адашувни ҳидоятга, азобни мағфиратга сотиб олганлардир. Дўзах ўтига қандоқ чидайдилар-а?!

Ушбу ояти қаримада васф асосида ҳақиқатни беркитган (коғир бўлган) яхудий ва насронийларнинг ишини агар бозордаги савдо-сотиқ мисолида тушунтирилса, улар ўзларига нақадар зулм қилаётганларини билса бўлади. Худди қимматбаҳо олтинни бир тийинга

қиммат жезга алишгандек, улар ҳидоятни сотиб, эвазига залолат-адашувни оладилар, шундай бебаҳо мағфиратни құллари билан беріб, ўрнига азобни сотиб оладилар. Бундан заарали савдо-сотиқ бўлмаса керак. Ҳа, модомики қўлларидағи ҳидоят ва мағфиратни ўз ихтиёрлари билан топшириб, ўрнига ўзлари хоҳлаб залолат ва азобни оляптиларми, энди маза қилиб дўзах ўтига чидалверсинглар.

 ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَرَأَلِ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ أُخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ

176. Бунинг сабаби, албатта, Аллоҳ қитобни ҳақ билан нозил қилган эди. Китоб хусусида ихтилоф қилганлар эса, тубсиз тортишувдадирлар.

Қўлларидағи ҳидоят ва мағфиратни бой бериб, қаттиқ, азобга дучор бўлишларининг сабаби:

«**Аллоҳ қитобни ҳақ билан нозил қилган эди**», улар ўшал китобни тан олмадилар. Ҳолбуки, бу ҳақ китобга амал қилиб, баҳтсаодатда яшасалар бўлар эди. Аммо улар Аллоҳнинг китоби хусусида ихтилоф қилдилар, тубсиз талашув ва тутанмас ихтилоф гирдобига тушиб қолдилар. Оқибатда мазкур азобларга дучор бўлдилар. Ҳа,

«**Китоб хусусида ихтилоф қилганлар эса, тубсиз тортишувдадирлар**».

Аллоҳнинг китоби ҳақида ихтилоф қилган ҳар бир умматнинг ҳоли шундай бўлади.

Кейинги оятда яхшиликнинг асосий қоидаси баён қилинади. Ким шунга амал қилса, яхшилик қилган бўлади. Ихтилофга ўрин қолмайди:

 لَيْسَ الْبَرَّ أَنْ تَوْلُوا وُجُوهَكُمْ قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَا كَنَّ الْبَرَّ مِنْ إِمَانِ بِاللَّهِ وَإِيمَانِ
الْآخِرِ وَالْمَلَئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ وَإِمَانَ الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذُوِي الْقُرْبَاءِ
وَالْيَتَامَى وَالْمَسَكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّاَلِيْلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَإِنَّ الْزَكَوَةَ
وَالْمُؤْمُونُ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُنَّقُونَ

177. Яхшилик юзингизни машриқ ёки мағриб томонга буришингизда эмас. Лекин яхшилик ким Аллоҳга, охират кунига, фа-

ришталарга, китобга, Пайғамбарларга иймон келтирса ва яхши кўрган молини қариндошларга, етимларга, мискинларга, ватангадоларга, тиланчиларга, қул озод қилишга берса, намозни қоим қилса, закот берса; Аҳд қилганда аҳдига вафо қилувчилар, камбағаллик, қийинчилик пайтида ва шиддат вақтида ҳам сабр қилувчиларга хосдир. Ана ўшалар содик бўлганлардир. Ана ўшалар тақводорлардир.

Одатда одамлар яхшилик матлуб эканлиги ҳақида ихтилоф қилмайдилар. Яхшилик нима эканлиги ҳақида ихтилоф қиласдилар. Ҳар ким ўзининг йўлини яхши деб тушунади. Яхшилик маъносига ўзича таърифлар келтиради, чегаралар қўяди, белгилар белгилайди. Улар кўпинча яхшиликни белгилашда ақлларини, ота-боболаридан қолган урф-одатларни, ўзлари яшаб турган жамиятдаги ўлчовларни тушунадилар. Бирлари яхшилик деб тушунган нарсани бошқалари мутлақо ёмонлик деб тушунишлари ҳам мумкин. Демак, яхшиликнинг ҳақиқатини мазкур ҳоллардан устун тургувчи жиҳат белгилashi керак.

Ислом динида яхшилик – Аллоҳ, яхши деган нарсалардир. Уларнинг нима экани ушбу оятда тўлиқ таърифлаб берилган. Келинг аввал ояти каримани батафсил ўрганайлик. Оятнинг бошида Аллоҳ, таоло:

«Яхшилик юзингизни машриқ ёки мағриб томонга буришингизда эмас», деб, яхшилик маълум бир ҳаракат ёки гап-сўзларни ўзича қилиш ва айтиш билан бўлиб қолмаслигини таъкидламоқда. Сўнгра эса, яхшилик нималигини таърифлашга ўтиб:

«Лекин яхшилик ким Аллоҳга, охират кунига, фаришталарга, китобга, Пайғамбарларга иймон келтирса ва яхши кўрган молини қариндошларга, етимларга, мискинларга, ватангадоларга, тиланчиларга, қул озод қилишга берса, намозни қоим қилса, закот берса; Аҳд қилганда аҳдига вафо қилувчилар, камбағаллик, қийинчилик пайтида ва шиддат вақтида ҳам сабр қилувчиларга хосдир», демоқда.

Бу ояти каримада яхшилик бир неча қисмга бўлинмоқда:

1. Иймон.

«...ким Аллоҳга, охират кунига, фаришталарга, китобга, Пайғамбарларга иймон келтирса...»

Аллоҳга, Унинг борлигига, сифатларига, исмларига, ягоналигига, тарбияқунанда эканлигига, илоҳлигига иймон келтириш. Охират кунига, яъни, қиёмат қўпишига иймон келтириш, фаришталарга, уларнинг сифатларига иймон келтириш, китобга, яъни, Аллоҳ, таоло томонидан бандаларни ҳидоятта бошлиш учун туширилган илоҳий-

самовий китобларга иймон келтириш. Аллоҳ таоло юборган Пайғамбарларнинг бирортасини ҳам қўймасдан ҳаммасига иймон келтириш.

Ушбу иймон келтиришлар яхшиликнинг боши ва асосидир. Бусиз, яъни иймонсиз ҳеч қандай яхшилик бўлиши мумкин эмас. Чунки, кимнинг Аллоҳга, охират кунига, фаришталарга, китобларга, Пайғамбарларга иймони йўқ бўлса, ундан яхшилик чиқмайди. Чиқса ҳам, доимий бўлмайди. Бирор сабабга боғлиқ бўлади. Ўша сабаб тутгаса, яхшилиги ҳам тугайди.

2. Молу дунёсидан нафақа қилиш.

«...яхши кўрган молини қариндошларга, етимларга, мискинларга, ватангадоларга, тиланчиларга, қул озод қилишга берса...»

Яхши кўрган молидан қариндош-уругларга; боқувчисидан ажраб қолган етимларга, яъни, боқувчисиз қолган, балоғат ёшига етмаган ёш болаларга; мискинларга, яъни, еб-ичиш ва яшаш учун етарли маблағи, даромади йўқ кишиларга; ватангадоларга, яъни, ватанидан узоқда нафақасиз қолган одамларга; тиланчиларга, яъни, ўзида яшаш учун моддий имконияти йўқлигидан мажбур бўлиб бошқалардан моддий ёрдам сўраганларга; қул озод қилишга, яъни, хўжаси билан маълум миқдор маблағ эвазига озодликка чиқишини келишиб қўйган қулларга бериш. Мол беришни одат қилган одам ҳирс, заифлик, баҳиллик сиртмоғидан озод бўлади. Мол-дунёга қулликдан озод бўлади. Бу юксак инсоний фазилатdir. Фақат юксак инсоний фазилатлар соҳибигина мазкур тоифадаги кишиларга холис ёрдам беради. Бу ишни қилган инсон ҳақиқий яхшиликни қилган бўлади.

3. Намоз ўқиши.

«...намозни қоим қилса...»

Фарз намозларни ўз вақтида, рукуъ, сажда ва бошқа арконларини жойига қўйиб, хушуъ-хузуъ билан яхшилаб ўқиши. Намозда инсон ҳам сирти, ҳам ичи – буткул борлифи билан Аллоҳга юзланади. Унда инсоннинг жисми ҳам, ақли ҳам, руҳи ҳам ҳаракатга келади. Намоз ўқимаган одам Аллоҳ таърифлаган яхшиликни қилмаган бўлади.

4. Закот бериш.

«...закот берса...»

Мусулмонларнинг бой-бадавлатлари молларидан маълум миқдорини ҳақдор биродарларига молиявий ибодат сифатида берадилар. Бу иш мол эгасига Аллоҳ томонидан фарз қилинган. Шу фарзни адo этадиган одам яхшилик қилувчиidir.

5. Аҳдиға вафо қилиш.

«...Аҳд қилганда аҳдига вафо қилувчилар...»

Аҳдига вафодорлик мусулмонликнинг, иймоннинг кўзга кўринган белгиларидан бўлиб, Куръони Каримда қайта-қайта тақрорлангандир. Ким аҳдига вафо қилса, Аллоҳ таърифлаган яхшилиқдан насибадор бўлган бўлади.

6. Сабр қилиш.

«...камбағаллик, қийинчилик пайтида ва шиддат вақтида ҳам сабр қилувчилар...»

Фақирлик, бечоралик пайтида, қасаллик, bemorlik вақтида, уруш, душманлар билан тўқнашув пайтида инсон машаққатларга учрайди. Шундай ҳолларда сабр қилиш лозим.

Сабрлилик ҳам иймонли, мусулмон кишиларнинг алоҳида олий ва зарурий сифатларидан ҳисобланади. У ҳақда аввалги оятлар тафсирида батафсил сўз юритилди. Демак, турли қийин ҳолатларда сабр қилувчилар Аллоҳ таърифлаган яхшилик соҳибларидан бўлар экан.

Оятнинг охирида мазкур олиймақом сифатларга эга бўлганларни:

«Ана ўшалар содик бўлганлардир. Ана ўшалар тақводорлардир», деб таърифланмоқда.

Абу Зарр Фифорий розияллоҳу анҳу Пайғамбар алайҳиссаломдан, иймон нима, деб сўраганларида, Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ушбу оятни тиловат қилганлар. Кейин яна қайта сўраганларида, яна шу оятни тиловат қилганлар.

Шундай қилиб, Аллоҳ битта оятда эътиқод асосларини, жон ва мол ибодатларини бирлаштириб, бир-биридан ажрамайдиган қилиб, уларнинг ҳаммасига «яхшилик» деб сарлавҳа қўйибди. Шунинг учун ҳам, ушбу унвон остига дохил бўлиб, унга амал қилганларни Аллоҳ таоло «Ана ўшалар содик бўлганлардир. Ана ўшалар тақводорлардир», деб таърифламоқда.

Ҳа, ўшалар иймонида, исломида содик бўлганлардир.

Ана ўшалар ақийдасида, амалида содик бўлганлардир.

Ана ўшалар Аллоҳнинг айтганини қилиб, қайтарганидан қайтган тақводорлардир.

Ўтган азизларимиздан Суфёни Саврий ушбу оятни ўқиб туриб: «Яхшиликнинг барча тури шу оятдадир», деганлар. Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи: «Ким шу оят билан сифатланса, Исломнинг барча соҳаларига кириб, яхшиликнинг бошидан тутган бўлади», деганлар.

Бундан кейин келадиган ўттизта оятда гўёки юқоридаги «яхшилик» ояти шарҳ қилинади. Бу оятда мадҳ этилган тақводорларнинг сифатлари батафсил келтирилади. Тақво сўзи ва унинг муродифлари тез-тез тақрорланиб туради.

يَتَائِفُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُثُبٌ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى
 بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخْيَهِ شَيْءٌ فَأَنْبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَحْفِيفٌ مِّنْ
 رِّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

178. Эй, иймон келтирганлар! Сизга ўлдирилганлар учун қасос фарз қилинди: ҳурга ҳур, қулга қул, аёлга аёл. Кимга ўз биродаридан бир нарса афв қилинса, бас, яхшилик или сўралсин ва адо этиш ҳам яхшиликча бўлсин. Бу, Роббилингиздан енгиллик ва раҳматдир. Ундан кейин ким душманлик қилса, унга аламли азоб бор.

Аллоҳ таоло мўмин бандаларига улар эшитсалар суюнадиган сифатларини айтиб,

«Эй, иймон келтирганлар!» деб нидо қилмоқда. Мўмин ўзининг иймонлилик сифатини бевосита Аллоҳдан тинглаётгани унга бир жиҳатдан қанот бахш этса, иккинчи жиҳатдан, модомики, Аллоҳ иймонлиларга алоҳида мурожаат этяптими, демак, кетидан муҳим бир ҳукм тушиши мумкин, дея ихлос ва зийраклик или сергак тортади. Бу оятда ўшандай ҳукмлардан бири келган:

«Сизга ўлдирилганлар учун қасос фарз қилинди...»

Яъни, қасдан одам ўлдирилганлардан қасос олиш фарз қилинди. Араб тилида «қасос» сўзи бирорнинг қилган ишига ўхшаш иш қилишга айтилади. Хусусан, бирор юриб ўтган ўйдан изма-из юриш, маъносини англатади. Қасдан одам ўлдирилганни ҳам, ўзи қандай қилиб ўлдирил бўлса, шундай қилиб ўлдирилади.

Қасос олиш Исломдан олдинги жоҳилият даврида ҳам бўлган, аммо уларда адолатсиз равишда, тарафкашлик руҳида бўлган. Мисол учун, «Улар биздан бир кишини ўлдириса, биз улардан ўнтасини ўлдириб қасос оламиз, улар бизнинг қулимизни ўлдирибди, биз улардан ҳур кишини ўлдириб қасос оламиз, улар биздан аёл кишини ўлдирибди, биз улардан эркак кишини ўлдириб ўч оламиз», қабилида эди. Бу ояти каримада Аллоҳ таоло қасос олишда адолат бўлиши, ҳаддан ошмасликни уқдириб,

«ҳурга ҳур, қулга қул, аёлга аёл», деб тушунтирумокда.

Лекин, ояти каримага биноан, одам ўлдирилган шахсни қасос учун албатта ўлдириш шарт эмас, балки ўликнинг эгалари кечиб юборса, ўлдиримай кўйиб юборса, ўрнига хун пули олса ҳам бўлади. Бунда ўлик эгаси ҳақини яхшилик билан сўраши лозим, айбдор тараф ҳам уларнинг ҳақини яхшилик билан адо этиши зарур:

«Кимга ўз биродаридан бир нарса афв қилинса, бас, яхшилик или сўралсин ва адо этиш ҳам яхшиликча бўлсин».

Модомики, ўликнинг эгалари мардик қилиб, жиноятчи қотилни афв этиб, уни ўлдиришни талаб қилмадиларми, охиригача мард бўлиб, хун пулини ҳам уруш-жанжалсиз, яхшиликча, розилик ва мулоийимлик билан сўрасинлар. Жиноятчи ёки унинг одамлари ҳам нариги тарафга етган мусийбат, жудолик ва қалб жароҳатини унумай, уларнинг кўнгилларига таскин бериб, фирромлик қилмай, кечга сурмай, хунни яхшилик билан адо этсин.

Ислом ҳар бир нарса яхшилик билан бўлишини қарор топтиради.
«Бу, Роббиларингиздан енгиллик ва раҳматдир».

Қасос ўрнига хун пули олишни жорий қилиш ҳам Парвардиго-ри Олам томонидан берилган енгиллик ва раҳиммиллик эканини унумаслик керак.

«Ундан кейин ким душманлик қилса, унга аламли азоб бор».

Шунинг учун, душманлик қилмасдан шариат чегарасида юриш лозим.

Эй, иймон келтирганлар!

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حِيَوَةٌ يَأْوِي إِلَّا لِبِّئْرٍ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

179. Сизларга қасос олишда ҳаёт бор. Эй, ақл эгалари! Шоядки, тақводор бўлсангиз.

Бу ояти карима қасоснинг шариатта киритилишининг ҳикматини баён қилмоқда. Демак, қасос олишда кишилар учун ҳаёт бор экан. Қасос қалбдаги нафратни қондириш эмас, балки олий мақсад – ҳаёт учун экан. Қасос олиш йўлга қўйилса, инсон ҳаётини сақлаб қолишда катта иш қилинган бўлади. Чунки, ҳар бир одам бошқа бирорни ўлдирса, қасосига ўзининг ҳам ўлдирилишини билади ва ҳеч қачон одам ўлдиришга қўл урмайди. Бир кишининг ҳаётига қасд қилишлик, умуман, ҳаётга қасд қилиш билан баробардир. Жиноятчи бир кишининг ҳаётига қасд қилса, умуман, ҳаётга қасд қилган бўлади.

Шунинг учун, бунинг жинояти кучли бўлиб, қасос олинади. Қасос олиш ҳақидаги ҳукмнинг ўзи жиноятчини ҳушига келтириб қўяди. Оз сонли қотиллардан қасос олиш, кўплаб бегуноҳ, кишиларнинг ҳаётини сақлаб қолади. Пайғамбар алайҳиссаломнинг давларида ушбу ҳукм жорий қилиниши билан одам ўлдириш тўхтаб қолгани ёки йўқ даражада қамайиб кетгани ҳам шундан. Қаерда бу ҳукм жорий этилса, ўша ерда омонлик бўлади, кишилар ҳаёти хотиржам кечади. Бу ҳукм жорий қилинмаган жойда, ҳукумати қанчалик кучли бўлса ҳам, омонлик йўқ.

Қасос ҳукмини жорий этиш ҳам тақвонинг бир шартидир. Чунки, Аллоҳнинг амрини бажариш тақводандир.

Кейинги оятда мўминларга яна бир муҳим ҳукм — ўлим олдидан васият қилиш ҳукми баён қилинади. Эй, иймон келтирғанлар:

كُتَبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ إِن تَرَكَ خَيْرًا لِّوَالِدَيْنِ وَأَلَّا قَرِيبَنَ
بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

180. Сизларга, бирортангизга ўлим келганда, агар у бойлик қолдираётган бўлса, ота-онаси ва яқинларига тўғрилик билан васият қилиш тақводорларнинг бурчи сифатида фарз қилинди.

Демак, ўлим олдидан васият қилиш ҳам фарз экан. Тақвонинг бир шарти экан. Агар ўлаётган одам мол-мулк қолдирадиган бўлса, ўша молниң кимга қанчаси берилишини васият қилмоғи лозим. Бу васият ота-она ва яқин кишиларга бўлади. Бу ояти карима мерос ҳақидаги оятдан аввал тушган, кейинчалик мерос ояти тушиб, васият қилмаса ҳам, ўлгандан қолган мол мерос сифатида яқин кишиларга бўлиб берилиши баён қилинди. Ўша оятда кимга қанча тегиши ҳам айтилди. Ота-она меросхўрлар қаторига кирдилар. Ушбу эътибордан, энди, ўлим келган одам, отамга молимдан мунча берилсин, онамга бунча берилсин, деб васият қила олмайди. Шунингдек, мерос оятида ҳақлари баён қилинган бошқа яқинларига ҳам. Аммо мерос оятида зикр қилинганлардан бошқа кишиларга васият қилса бўлади. Бу эса, касб қилиб мол-дунё топган кишининг хайр-эҳсон қилишига, баъзи яқинларига силай раҳм кўрсатишига, ижтимоий кафолатта риоя этишига шароит туғдиради. Бу йўл билан меросхўрнинг ҳақлари ҳам ҳимоя қилинган.

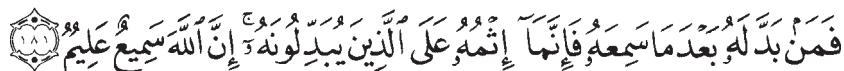
Имом Бухорий қилган ривоятда Саъд розияллоҳу анху:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менинг молим бор, меросхўрим биттагина қизим, молимнинг учдан иккисини васият қилсанмикан?» деганларида, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Йўқ», деб жавоб берганлар. У киши:
 «Ярмини-чи?» деганларида, У зот яна:
 «Йўқ», деганлар. Саъд розияллоҳу анху :
 «Учдан бирини-чи?» деганларида,
 «Учдан бири майли, учдан бири ҳам кўп», деганлар.

Ушбу ҳадисдан ҳужжат олиниб, учдан бирига васият қилишга рухсат берилган. Агар ундан кўпига васият қилса ҳам, факат учдан бири ҳисоб қилинади. Эътибор берилса, бу тарз васият қилишни ояти карима, тақводорлар бурчи, деб атамоқда.

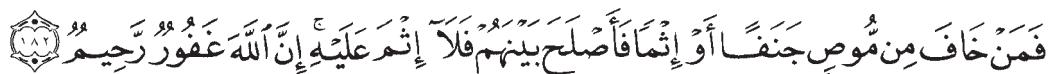
Кейинги оятда васиятни ўзгартирганларнинг гуноҳи ҳақида сўз кетади:

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلَيْهِمْ

181. Ким уни эшитгандан сўнг ўзгартирса, бас, гуноҳи фақат ўзгартирганларнинг ўзига бўладир. Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва билувчидир.

Яъни, ўлаётган одамнинг васиятини эшитган одам, у ўлгач, унинг васиятини ўзгартириб, мол-дунёсининг васиятга мувофиқ тақсимланмаслигига сабаб бўлса, гуноҳкорлардандир. Гуноҳ, васият қилувчи ёки васият қилинган кишига эмас, балки ўша ўзгартирувчининг ўзига бўлади. Аллоҳ, эшитувчи ва билувчи Зотdir.

Васиятни фақат бир ҳолатда ўзгартирса бўлади. Буни келаси оят баён қиласи:

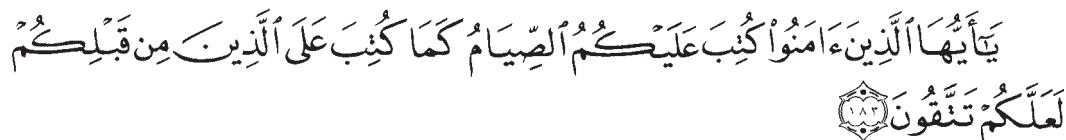
فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوْصِجَنَّا أَوْ إِثْمًا فَاصْلَحْ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

182. Кимки васият қилувчиdan тойилиш ёки гуноҳ содир бўлишидан қўрқса, бас, уларнинг орасини ислоҳ қилса, унга гуноҳ бўлмас. Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли Зотdir.

Биз «тойилиш» деб таржима қилган сўз ояти каримада «жана-фан» дейилган. Бу сўз хато қилиб ҳақдан бурилишни билдиради. Яъни, билмасдан нотўғри иш қилиб қўйишни билдиради. «Гуноҳ» эса, билиб туриб ҳақсизлик қилишдир. Демак, васият қилувчи билими-билмайми нотўғри васият қилган бўлса, унинг васиятини бузган одам бундан аввалги оятда келгани каби гуноҳкор бўлмайди. Мисол учун, бир одам молининг учдан бири миқдоридан кўпини васият қилиб юборса, васияти фақат учдан бирига ўтади, қолганига амал қилмаган одам гуноҳкор бўлмайди.

Эътибор берилса, қасос ҳукмида ҳам, васият ҳукмида ҳам тақво алоҳида таъкидланади.

Энди келадиган рўза ҳукмида ҳам тақвога эътибор берилади. Чунки рўза тутишнинг ўзи тақвонинг олий даражаси ҳисобланади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتُبَ عَلَيْكُمْ كَمَا كُتُبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

183. Эй, иймон келтирғанлар! Сизлардан аввалгиларга фарз қилинганидек, сизларга ҳам рўза фарз қилинди. Шоядки, тақводор бўлсаларингиз.

Бу ояти каримани ҳам Аллоҳ таоло:

«**Эй, иймон келтирғанлар!**» деб мўминларга маҳбуб нидо билан бошламоқда. Муҳим ва машаққатли ишни таклиф қилишдан олдин ўзи яхши кўрган ва унинг учун ҳар қандай машаққатни ҳам бўйнига олишга тайёр турган сифатни эслаб қилинган нидо эшигувчида бўлажак ишга ғайрат билан киришиш руҳини уйғотади. Аллоҳ таоло ҳам мусулмонларга рўзанинг фарзлигини амр этишдан олдин уларга:

«**Эй, иймон келтирғанлар!**» деб нидо қилмоқда.

Оят маъносидан келиб чиқиб рўза янги ибодат эмаслигини, балки барча динларда қадимдан бор ибодат эканлигини тушунамиз. Чунки унда:

«Сизлардан аввалгиларга фарз қилинганидек, сизларга ҳам рўза фарз қилинди», дейилмоқда.

Динлар тарихини ўрганиб чиққан уламолар таъкидлашича, барча динларда, ҳатто илоҳий бўлмаган динларда ҳам рўза ибодати бор экан. Лекин уни адo этиш турлича бўлган. Баъзи динларда маълум овқатлардангина ўзини тийиб юришни рўза деб тушунилади. Мисол учун, насороларда ҳайвондан чиққан озуқа маҳсулотларидан ўзини тийиб юришни рўза дейилади. Уларнинг рўзаси муддати қирқ кун бўлади. Насронийларнинг турли мазҳабларида рўза турлича бўлади.

Исломда рўза – ҳақиқий илоҳий маънони касб этган ибодатdir. Рўза араб тилида «савм» дейилиб, лугатда, ўзини тийиш маъносини билдиради. Шариатда эса, Рамазон ойида тонг отгандан қуёш ботгунча ният билан, ейиш-ичищдан ва шаҳвоний амаллардан ўзини тийиб туришга айтилади. Ояти кариманинг сўнгида Аллоҳ таоло:

«Шоядки, тақводор бўлсангиз», деб рўзадан кўзланган асосий мақсадни ҳам баён қилиб қўймоқда. Демак, рўза ҳам тақво йўлларидан биттаси экан. Рўза туттган шахс қалбида тақво руҳи уйғониши керак. Агар ким рўза тутса-ю, қалбида тақво ҳисси уйғонмаса, у одам ҳақиқий рўза тутмаган бўлади. Рўза ҳавои нафснинг ноўрин кўзғалишларини йўлга солишга, тўғрилашга, шаҳватни жиловлашга, қорин талабларини ҳам изга солишга хизмат қилади. Рўза нафс балосидан қутулиб, Аллоҳнинг тоатига холис ажраб чиқишига ёрдам беради. Кимки иймон ва эътиқод билан рўза тутса, Аллоҳ таоло ўша бандани «тақво» деб номланувчи, икки дунё саодатига элтувчи баҳтга мұяссар қилади.

Бу ояти каримада рўза фарз қилинганининг хабари келди. Аввалги умматларда йил бўйи, ярим йил рўза тутишлар ҳам бўлгани учун эшитувчида «Рўзанинг муддати қанча?» деган савол туғилади. Келаси оят шу саволга жавоб беради:

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخْرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٌ مَسْكِينٌ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنَّ تَصُوُّرُ مَا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

184. Саноқли кунлар. Сизлардан ким бемор ёки мусофири бўлса, бас, саноғини бошқа кунларда тутадир. Уни қийналиб тутадиганлар зиммасида бир мискин таоми фидя бордир. Ким яхшиликни ўз ихтиёри ила қилса, ўзи учун яхшидир. Агар билсангиз, рўза тутмоғингиз сиз учун яхшидир.

Яъни, рўза фарз қилинган кунлар «саноқли кунлар»дир. Рўза тутишнинг ўзига яраша мاشаққати бор. Шунинг учун, Аллоҳ таоло беморлик ва мусофирилик туфайли бир оз қийинчиликда турган бандаларига, машаққат устига мешаққат бўлмасин деб, енгиллик берди:

«Сизлардан ким бемор ёки сафарда бўлса, бас, саноғини бошқа кунларда тутадир».

Яъни, бемор тузалгандан сўнг, мусофири сафардан қайтгандан сўнг, неча кунни тутмаган бўлса, ўшанча кун қазо рўза тутади. Уламоларимиз bemorлар сафига ҳомиладор ва эмизадиган аёлларни ҳам қўшганлар. Ҳомиладор аёл неча кун рўза тутмаган бўлса, тук-қанидан кейин шунча кун қазо рўза тутади. Эмизадиган аёл ҳам боласини кўккрақдан ажратгандан сўнг қазо рўза тутади.

«Уни қийналиб тутадиганлар зиммасида бир мискин таоми фидя бордир».

Яъни, ёшлари улуф бўлиб, рўза тутишга ярамай қолган кишилар тутилмаган ҳар бир кунлик рўза ўрнига бир мискинни тўйғазадилар. Бу эса, ўзи яшаб турган диёрнинг ўртача таоми ҳисобида бўлади. Буни «фидя бериш» дейилади.

Уламоларимиз ушбу тоифага тузалмайдиган, сурункали касали бор кишиларни ҳам қўшганлар. Уларнинг касаллари рўза тутишга қўймайди. Қазосини тутади, дейилса, тузалишларидан умиқ йўқ.

«Ким яхшиликни ўз ихтиёри ила қилса, ўзи учун яхшидир».
Ким, савобни кўпроқ оламан деб, бир кишигамас, икки, уч ки-

шига ёки ўртача эмас, олий даражадаги таомларни берса, ўзи учун яхшидир.

«Агар билсангиз, рўза тутмоғингиз сиз учун яхшидир.»

Бошқа ибодатлар каби рўза ҳам, аввало, бу ибодатни адо этувчи шахсларга яхшилик келтиради. Жаннатта кириш, олий мақомларга эришиш, ироданинг кучли бўлиши, раҳим-шафқат сифатининг кучайиши, тақво ҳиссининг уйғониши, соғлик ва саломатлик ҳамда бошқа кўплаб биз билган-билмаган яхшиликларга рўза тутиш орқали эришилади.

Келгуси оятда юқорида зикр қилинган «саноқли кунлар»нинг вақти тайин қилинади ва ўша вақтнинг фазли ҳамда рўзанинг бошқа ҳукмлари баён қилинади.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْءَانُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَىٰ
 وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلِيَصْمُدْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّهُ
 مِنْ أَيَّامِ أُخْرَىٰ رِيدَ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكُمْ مُلَوِّنُ الْعِدَّةَ
 وَلِتُكَبِّرُو اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَنَكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

185. Рамазон ойики, унда одамларга ҳидоят ҳамда ҳидояту фурқондан иборат очиқ баёнотлар бўлиб Қуръон туширилгандир. Сиздан ким у ойда ҳозир бўлса, рўзасини тутсин. Ким бемор ёки сафарда бўлса, бас, саногини бошқа кунлардан тутадир. Аллоҳ сизларга енгилликни хоҳлайди ва сизларга қийинликни хоҳламас. Саногини мукаммал қилишингиз ва сизни ҳидоятга бошланган Аллоҳни улуғлашингиз учун. Шоядки, шуқр қилсаларингиз.

Аввалги оятда рўза «саноқли кунлар» фарз қилингани айтилган эди, бу оятда ўша «саноқли кунлар «Рамазон ойи» экани баён қилингапти. Айни чоғда, Рамазон ойининг фазли ҳам зикр этиляпти.

«Рамазон ойики, унда одамларга ҳидоят ҳамда ҳидояту фурқондан иборат очиқ баёнотлар бўлиб, Қуръон туширилгандир.»

Рамазон ойи йил ичидаги энг афзал ой ҳисобланади. Унинг фазли ҳақида кўплаб ҳадиси шарифлар, улуғ уламоларнинг сўзлари, мадҳлар, шеърлар айтилган, китоблар битилган. Лекин бу ҳақдаги таърифларнинг гултожиси Роббил Оламийннинг Ўз қаломида айтган мадҳидир. Бу мадҳ, турли оятларда келган. Ушбу оятдаги таъриф Рамазони шарифнинг энг улкан фазилатлари ҳақида дир. Яъни:

«Унда одамларга ҳидоят ҳамда ҳидояту фурқондан иборат очиқ баёнотлар бўлиб Қуръон туширилгандир.»

Аллоҳ таоло Ўзининг абадий мўъжизаси, қиёматгача инсониятга ҳидоят бўладиган китоби Қуръони Каримни тушириш вақти қилиб Рамазони шариф ойини ихтиёр қилганинг ўзи бу ойнинг фазилатини юксакка кўтарган. Энди эса, нур устига нур, фазилат устига фазилат қўшиб, рўза ибодатини ҳам шу Рамазон ойида тутишни фарз қилмоқда.

«Сиздан ким у ойда ҳозир бўлса, рўзасини тутсин.»

Ким ушбу Рамазон ойига соғ-саломат етса, рамазоннинг янги ойи шоҳиди бўлса ёки Рамазон ойи бошланганинг хабари унга етса, рўзасини тутсин. Бу фармон умумийдир, лекин одамларда янги, умумий фармон бўлди, ким бўлишидан қатъиназар, ҳамма рўза тутиши фарз экан, деган фикр пайдо бўлмасин учун ушбу ҳукмдан истисно қилинганлар яна бир бор зикр этилмоқда:

«Ким бемор ёки сафарда бўлса, саногини бошқа кунлардан тутадир».

Сўнгра, рўза тутиш фарзига муҳаббатни ошириш учун:

«Аллоҳ сизларга енгилликни хоҳлайди ва сизларга қийинчиликни хоҳламас», дейди.

Доимо бандаларга енгилликни хоҳлаш ва уларни оғир мاشақ-қатли таклиф остида қолдирмаслик – Ислом динининг асосий ва улкан қоидасидир. Ислом шариати осонликка бино қилинган. Пайғамбаримиз алайҳиссалом саҳобалардан Муоз ибн Жабал ва Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анхўмоларни Яманга юбораётуб, башоратли сўзлар айтинглар, нафрат қўзғатадиганини айтманглар, енгиллаштиргилар, қийинлаштиргилар, деганлар.

Ушбу рўза тутиш ибодатида ҳам Аллоҳ таоло енгиллик йўлини туттанини эслатмоқда. Ҳаммага рўза тутиш фарз, деса, Аллоҳнинг ҳаққи бор, ҳеч ким эътиroz билдира олмайди. Аммо у меҳрибон Зот, бемор ва мусофиirlар ўз вақтида тутмасалар майли, кейин тутиб берадилар, деди. Шунингдек, муддатни бир ой эмас, икки, уч, балки ундан ҳам кўпроқ ойларни фарз қилса бўларди. Бир ойниги на фарз қилиши ҳам енгилликдандир. Аллоҳ таоло амр қилган ибодатни сўzsиз бажариш ҳар бир банданинг бурчи. «Нима учун? Фойдаси борми, бўлса нимада?» каби саволларни беришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Лекин шундай бўлса ҳам, баъзан иймон қувватланиши учун, илоҳий фармонларнинг мўъжизакорлигини тасдиқлаш учун баъзи маълумотлар зикр қилинади. Қуръон, Ислом, рўза каби ҳақиқатлардан бехабар ёки хабардор бўлса ҳам, бу ҳақиқатларни қайсарлик ила тан олмай келаётган ҳатто файридин тиб олимлари ҳам узоқ илмий изланишлари, тажрибалари давомида динимиз буюрган амалларнинг инсон ҳаётига нақадар фойда эканини билвосита

тасдиқламоқдалар. Жумладан, ҳар бир инсон соғ-саломат бўлиши учун, бир йилда ҳеч бўлмаса бир ой ихтиёрий оч қолиши керак, деган хуласага келдилар.

Узр сабабли рўза тута олмаганлар ажру савобдан бебаҳра қолмасинлар деб, Аллоҳ таоло рўзанинг қазосини тутишни жорий қилди. Рўза тутиш ибодати Аллоҳни улуғлаш, унга шукр келтиришга арзидиган ибодатdir.

«Саноғини мукаммал қилишингиз ва сизни ҳидоятга бошлиған Аллоҳни улуғлашингиз учун. Шоядки, шукр қилсангиз!».

Ҳа, Исломдаги ибодатларни фарз қилиб, бандалик бурчини адо этишга, гуноҳларни ювишга, ажр-савоб олишга шароит яратиб берган Аллоҳ таолони тинмай улуғлаб, унга доимо шукр қилиш керак. Ҳар бир фарз ибодат бандада Аллоҳ бошлиған ҳидоятнинг қадрига етиш ҳиссини кучайтириши керак.

Келаси оятда гап дуо ҳақида кетади. Кейин яна рўза ҳақида давом этади. Буни уламоларимиз, рўза ойида, унинг охирида кўплаб дуо билан машғул бўлишга ишора, деб тушунгандар:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادٍ عَنِّيْ فَإِنِّيْ قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الْدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلَيَسْتَجِيبُوا لِمَنْ يَرْشَدُونَ

186. Агар бандаларим сендан Мени сўрасалар, Мен, албатта, яқинман. Дуо қилгувчи дуо қилганда, ижобат қилурман. Бас, Менга ҳам ижобат қилсинлар ва иймон келтирсингар. Шоядки, тўғри йўлни топсалар.

Ибн Аби Ҳотим ривоят қилишларича, бир аъробий (саҳролик араб) келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Роббимиз яқинми муножот қилсак ёки узоқми нидо қилсак?!» деганида, Пайғамбаримиз Мұҳаммад алай-хиссалом сукут сақлаб туриб қолганлар. Шунда Аллоҳ таоло: «Агар бандаларим сендан Мени сўрасалар», оятини нозил қилган экан.

Бу оятда Аллоҳ таоло Ўз бандаларига яқин эканлигини баён қилмоқда. Ҳадис имомлари Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадиси шарифда ҳам шу матньо бор. У киши айтадиларки,

«Пайғамбар алайхиссолату вассалом билан ғазотда эдик. Тепаликка чиқсак ҳам, пастликка тушсак ҳам, баланд овоз билан такбир айтиб борар эдик. У зот бизга яқинлашиб келдилар-да:

«Эй одамлар, ўзингизга раҳим қилинг. Сиз карга ёки ғойибга дуо қилаётганингиз йўқ, балки эшитувчи, кўруувчи Зотга дуо қиляп-

сиз. Сиз дуо қилаётган зот сизга минган уловингизнинг бўйнидан ҳам яқин», — дедилар».

Мулоҳаза қилинса, оятда бандалар Расууллоҳ алайҳиссалату васаломдан келиб, Аллоҳ таоло ҳақида сўраяптилар.

«Агар бандаларим сендан Мени сўрасалар, Мен, албатта, яқинман.»

Жавоб эса, бевосита Аллоҳдан бандаларига бўлмоқда. Одатдаги-дек, уларга айт, деб Пайғамбар алайҳиссаломни восита қилинмаяпти. Шу нозик нуқта ҳам Аллоҳнинг Ўз бандаларига яқин турганлигини кўрсатади. Худди шу маъно кейинги жумлада ҳам бор:

«Дуо қилгувчи дуо қилганда ижобат қилурман».

Дуосини эшитаман, ҳисобга оламан, эмас, «ижобат қиласман». Бу ҳам бандаларни Аллоҳга кўпроқ дуо қилишга қизиқтиради. Аллоҳ таоло томонидан шундоқ яқинлик, ҳозиржавоблик бўлиб турганда, бандадан ҳам шунга яраша ҳаракат бўлиши керак. Улар ҳам Аллоҳнинг чақириғига «лаббай» деб жавоб бериб, унга иймон келтириб, итоат қилмоқликлари лозим:

«Бас, менга ҳам ижобат қилсинлар, иймон келтирсинглар».

Бандалар ижобат қилиб иймон келтирсалар, кимга фойда бўла-ди? Баъзи ҳолларда одамлар буни тўғри тушуна олмай қоладилар. Аллоҳ таоло ушбу оятда Аллоҳнинг даъватига истижобат қилиш, иймонга келиш банданинг ўзига фойда келтиришини таъкидлайди:

«Шоядки, тўғри йўлни топсалар».

Хожатларнинг барчасини Аллоҳ таолодан сўраш, Унга ҳамиша илтижода бўлиш мўмин банданинг доимий ишига айланиши керак. Дуо ибодатларнинг мағзи ҳисобланади. Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан дуо ҳақида кўплаб ҳадислар келган.

И мом Аҳмад ибн Ҳанбал Абу Саид розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда у зот:

«Мусулмон одам гуноҳ ва қариндошлирига ёмонлик қилмай туриб дуо қилса, унга Аллоҳ уч ҳислатдан бирини беради: Сўраган нарсасини тезда беради. Ёки охиратга сақлаб қўяди. Ёки сўралган нарса миқдоридаги ёмонликни ундан қайтаради», деганлар.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан имом Аҳмад ривоят қиладиларки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Қалблар идишга ўхшайди. Баъзилари баъзисидан кўпроқ жойлаштиради. Агар Аллоҳдан бирор нарса сўрайдиган бўлсангиз, ижобат бўлишига қаттиқ ишониб сўранг. Фофил қалб билан дуо қилган банданинг дуосини Аллоҳ қабул қилмайди», дедилар.

И мом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Агар банда шошилмаса, дуосига ижобат бўлади. Дуо қилдим, қабул бўлмади, демасин», деганлар.

Дуонинг қабул бўлишига шартлар, одоблар, махсус вақтлар бор. Хусусан, рўза тутган кишининг дуоси мақбулдир.

Имом Абу Довуд Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Рўза тутувчига ифтори пайтида ижобат бўладиган дуо бор», деганлар.

Яна рўза ҳукмларини баён қилувчи оятга қайтилади:

أَحَلَّ لَكُم مِّنْ لَيْلَةِ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَاءِ كُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ
عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَالُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَإِنَّمَا
بَشِّرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَأَشْرِبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ
الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجَرِ ثُمَّ أَتِمُوا الصِّيَامَ إِلَى الْآتِيلِ وَلَا تُبَشِّرُوهُنَّ بِأَنَّمُّ عَنِكُفُونَ فِي
الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرِبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ أَيْمَنَهُ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ

187. Сизларга рўза кечасида хотинларингизга яқинлик қилиш ҳалол қилинди. Улар сизга либосдир, сиз уларга либосдирсиз. Аллоҳ сизнинг ўзингизга ҳиёнат қилаётганингизни билди, тав-бангизни қабул этди ва сизларни афв этди. Энди уларга яқинлашаверинг ва Аллоҳ сизга ёзган нарсани талаб қилинг. Тонг пайтида оқ ип қора ипдан ажрагунча еб-ичаверинг. Сўнгра, рўзани кечасигача батамом қилинг. Масжиidlарда, эътикофдалигингида уларга яқинлик қилманг. Булар Аллоҳнинг чегаралариидир, унга яқинлашманг. Аллоҳ одамларга йўз оятларини шундоқ баён эта-дир. **Шоядки, тақво қилсалар.**

Рўза тутиш янги фарз қилинган даврда ифтордан кейин рўза тутган одам ухлаб қолсаю, кейин уйғонса, унга емоқ, ичмоқ ва хотинига яқинлик қилмоқ мумкин бўлмай қолар эди. Ансорийлардан Қайс ибн Сарма исмли киши кундузи рўза тутиб, хурмо боғида ишлаб чарчаб, ифтор пайтида хотини ҳузурига келиб:

«Таоминг борми?» – дебди. Хотини:

«Йўқ, ҳозир бориб бирон нарса топиб келаман», – деб чиқиб кетибди. Кундузи ишлагани учун Қайс чарчаб ухлаб қолибди. Хо-

тини келиб, эрининг ухлаб ётганини кўриб «шўринг қурисин» дебдию уйғотмабди. Эртасига куннинг ярмида Қайс розияллоҳу анҳу ҳушидан кетиб йиқилиби. Бу ҳодиса Пайғамбаримиз алайҳисса-ломга етибди. Сўнгра, Аллоҳ таоло:

«Сизларга рўза кечасида хотинларингизга яқинлик қилиш ҳалол қилинди», деб бошланувчи оятини нозил қилди. Шу билан рўза кечасида, яъни кун ботгандан кейин то тонг отгунча муддат орасида таом ейиш ва аёлига яқинлик қилиш ҳалол қилинди. Шу билан бирга, Аллоҳ Исломда эркак қиши билан унинг хотинининг алоқаси фақат жинс масаласи эмас, балки ундан анча катта масала эканини англатиш учун:

«Улар сизга либосдирлар, сиз уларга либосдирсиз», деди. Одатда либос тўсиш, сақлаш ва зийнат учун ишлатилади. Шунингдек, Исломда эру хотин бир-бирларининг айбларини тўсадилар, бир-бирларини ёмонлиқдан сақлайдилар ва бир-бирларини зийнатладилар.

Кейин эса, бандаларининг кўнглида нима кечаётганини ҳам билиб туришининг хабарини беради:

«Аллоҳ сизнинг ўзингизга хиёнат қилаётганингизни билди, тав-бангизни қабул этди ва сизларни афв этди».

Ушбу жумлада зикр этилган хиёнат, рўза кечасида кўнгилдан ўтган аёлга яқинлик қилиш ҳақидаги истақдан иборат. Айрим ривоятларда келишича, баъзилар бу ишни қилган эканлар. Нима бўлса ҳам, Аллоҳ уларнинг тавбасини қабул қилиб, гуноҳларини афв этди. Шу билан бирга, кўнгилларидан ўтган истакка йўл берди, рухсат қилди:

«Энди уларга яқинлашаверинг ва Аллоҳ сизга ёзган нарсани талаб қилинг».

Яъни, энди рухсат бўлди. Сиз хотинларингизга яқинлик қилиб, Аллоҳ ёзган нарсани – фарзандни талаб қилинг. Рўза кечасида аёлларга яқинлик қилишга рухсат берилиши билан бирга, еб-ичишга ҳам рухсат берди:

«Тонг пайтида оқ ип қора ипдан ажрагунча еб-ичаверинг».

Имом Бухорий Адий ибн Хотимдан ривоят қиласиларки, у киши:

«Тонг пайтида оқ ип қора ипдан ажрагунча еб-ичаверинг, деган оят нозил бўлганда, битта оқ, битта қора ипни олдим-да, ёстиғим остига қўйдим, уларга қараб-қараб туриб оқи қорасидан ажраганда оғзимни берқитдим. Тонг отиб кундузи бўлганда Расулуллоҳ ҳузурларига бориб, қилган ишимни айтиб бердим. У киши:

«Ундоқ бўлса, ёстиғинг кенг экан-да, у гап кундузининг оқи билан кечанинг қораси ҳақида эди», – дедилар».

Бу пайтни фажри содик дейилади ва ёруғликнинг уфқда тарқалишини билдиради.

Келаси жумлада хотинига яқинлик истисно қилинган ҳолат зикр этилади:

«Масжидларда, эътикофдалигингизда уларга яқинлик қилманг».

«Эътикоф» сўзи бир нарсани лозим тутиш маъносини билдиради. Шариатда эса, масжидда, Аллоҳга яқинлик ҳосил қилиш ниятида, ибодатни лозим тутишга айтилади. Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом Рамазони шарифнинг охирги ўн кунлигида эътикоф ўтирар эдилар. Эътикоф ўтирган одам иложи борича масжидан чиқмай ибодат билан машғул бўлади. Унда баңда, Аллоҳ учун ҳамма нарсадан ажраб чиқади. Шунинг учун, аёлларга яқинлик қилишдан ҳам ўзини тияди.

«Булар Аллоҳнинг чегараларидир, унга яқинлашманг.»

Ушбу зикр қилинган нарсаларнинг барчаси Аллоҳ таолога боғлиқ нарсалар, унинг чегараларидир. Аллоҳ уларга яқинлашмасликка буюрмоқда, чунки чегарага қанча яқинлашилса, чегарани бузиш эҳтимоли шунча кўпаяди.

«Аллоҳ одамларга Ўз оятларини шундок баён этадир. Шоядки, тақво қилсалар.»

Эътибор берадиган бўлсак, рўза ҳақидаги оятлар тўпининг биринчисида ҳам тақвога урғу берилган эди. Энди ушбу тўпдаги охирги оятда ҳам тақвога урғу берилмоқда. Ҳа, рўзанинг сонсиз-саноқсиз фойдалари ичida унинг рўзадорда тақво ҳиссини мустаҳкамлаши биринчи ўринда туради.

Энди рўза ҳақидаги оятлар тамом бўлиб, Аллоҳ таоло мўминларга молиявий алоқаларни ҳам ҳалол, пок равища олиб бориш зарурлиги тўғрисида кўрсатмалар беради. Тақво нафақат Аллоҳ таоло билан баңда орасидаги муомалаларда, балки баңда билан баңда орасидага муомалаларда ҳам бўлиши зарурлигини таъкидлайди.

Эй, иймон келтирганлар!

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا يَنْكُمْ بِالْبَطِيلِ وَتَدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فِرَيْقًا مِّنْ
أَمْوَالِ النَّاسِ بِإِلَيْثِمٍ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

188. Бир-бирларингизнинг молларингизни ботил йўл билан еманг. Билиб туриб одамларнинг молларидан бир қисмини ейишингиз учун ҳокимларга гуноҳкорона ташламанг.

Бу ояти каримада Аллоҳ таоло мусулмонларни бир-бирларининг молини ботил – ҳаром йўл билан емоқдан қайтармоқда.

Ушбу ояти каримани тушунтириш учун Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху:

«Бу дегани – бир одам қарздор бўлади, лекин ўзига қарши ҳужжат йўқлигидан фойдаланиб, у молни олганидан тонади. Бирорнинг молини ҳаромдан еб, гуноҳкор бўлаётганини билиб туриб, ҳокимга арз қиласи», деган эканлар. Гёё ҳоким ҳукм қиласа, гуноҳ гуноҳликдан тушиб, ҳаром мол ҳалолга айланиб қоладигандек. Ҳолбуки, ҳокимнинг ҳукми ила ҳалол ҳаром бўлиб қолмайди ёки аксинча бўлмайди. Балки айнан ҳамма нарсани кўриб билиб турувчи Аллоҳнинг ҳукми билан ҳалол ёки ҳаром бўлади. Ҳоким ҳамма нарсани кўра олмайди, била олмайди. У сиртдан кўрганига, талашаётганларнинг гапига, уларнинг ҳужжатига қараб ҳукм чиқаради.

Имом Бухорий Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Мен бир одамман, холос. Талашганлар ҳузуримга келадилар. Баъзилари бошқаларидан кўра ҳужжатини яхшироқ кўрсатвориши, мен эса, унинг фойдасига ҳукм қилишим мумкин. Кимга бир мусулмоннинг ҳақидан ҳукм қилиб берсам, у дўзах ўтидан бир бўлакдир. Хоҳласа олиб, хоҳласа қолдириб кетсин», деганлар.

Зоҳирга қараб ҳукм чиқаргани учун ҳоким гуноҳкор бўлмайди. Имом Қуртубий: «Оятдаги «ботил йўл билан емаслик»ка ҳаромнинг барча турлари: қимор, алдамчилик, ҳаром нарсаларни сотиб мол топишлик, ҳаром касбларни қилиб мол топишлик ва бошқалар киради» деганлар.

Шу ерга келганда, сурадаги ояти карималар ёш мусулмон жамиятини илоҳий йўлда тарбиялаб борища янгича услуг қўллай бошлайди. Мусулмонларнинг турли саволларига жавоб беришни бошлайди. Табиийки, бу саволларнинг келиб чиқишига ўзига яраша сабаблар бор эди.

Аввало, мусулмонлар жоҳилиятнинг барча асоратларини тарк этиб, Ислом деб номланган янги илоҳий умматга аъзо бўлаётганларини чуқур тушуна бошладилар. Аввалги эътиборсизлик, бепарвонликни йифиштириб, мусулмон деган буюк номга муносиб бўлишга астойдил ҳаракат қила бошладилар. Шунинг учун, ўzlари ҳар бир нарсада Аллоҳнинг таълимими, ҳукмини билишга қизиқиб қолдилар. Ҳақиқий мусулмон бўлиб яшаш учун аввал ҳар бир иш ва ҳолнинг ҳукмини билиб олиш лозим эди, албатта.

Шу билан бир пайтда, мусулмонлар ичида яшаб турган яҳудийлар, мунофиқлар ва мушриклар исломий ҳукм, ақийда ва тузумлар-

га шубҳа туғдириш ниятида турли гап-сўзлар тарқатишарди. Табиийки, бу фаразли ҳужумларни мусулмонлар имконлари борича қайтарар эдилар. Имконлари бўлмаса, ўзларича ҳал қилиш иложини топа олмасалар, раҳбарлари, йўлбошчилари Мұхаммад алайҳис-саломга савол билан мурожаат қиласар эдилар. Шундай пайтларда мўминларнинг қалбларига ишонч ва сокинликни солиши учун, улар ҳақ йўлида эканини баён қилиш учун саволларга жавоб беришга Қуръони Карим аралашар эди.

Маълумки, рўза Пайғамбаримиз ҳижратларининг иккинчи йилида фарз бўлди. У ҳақдаги оятларни бундан олдин ўргандик. Шариат ҳукмига асосан рўзани тутиш ҳам, очиш ҳам ҳилолга – янги ойга боғлиқ. Рамазон ойининг ҳилолини кўриб рўза тутиш бошлини, кейинги ойнинг ҳилолини кўриб рўза тутиш тугайди, ийди Рамазон бўлади. Ҳамма аҳкомлар ҳилолга боғлиқ. Шунинг учун, ҳозирги кунимизда ҳам Рамазон яқинлашган сари одамларнинг ҳилол ҳақидаги савол сўровлари кўпаяди. Худди шунингдек, ўша пайтда ҳам, хусусан, рўзанинг фарзлиги ҳақидаги биз ўргангандан аввалги оятлар тушгандан сўнг ҳилол ҳақида саволлар кўпайган. Одамлар келиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан: «Ҳилол нима учун ҳалқ қилинган?» деб сўраганлар. Шунда Аллоҳ таоло қуйидаги ояти каримани туширган:

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلَةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتٌ لِلنَّاسِ وَالْحَجَّ وَلَيْسَ الْبَرِّ بِأَنْ تَأْتُوا
الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلِكُنَّ الْبَرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَأَتَّقُوا
اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

189. Сендан ҳилоллар ҳақида сўрарлар. Улар одамлар ва ҳаж учун вақт ўлчовидир, деб айт. Яхшилик уйларнинг орқасидан киришингизда эмас, лекин яхшилик ким тақвдорлик қилса, шундадир. **Ва уйларга эшикларидан киринг. Аллоҳга тақво қилинг. Шоядки, нажот топсангиз.**

Ушбу ояти каримада зоҳиран гўё бир-бири или боғлиқ бўлмаган икки масала ҳақида сўз юритилган. Биринчиси – ҳилоллар, янги ойлар ҳақида бўлса, иккинчиси – уйларга эшиқдан кириш ҳақида. Бу масалалар ҳақида ҳукм тушганининг ҳам ўзига яраша сабаблари бор, аввал ўша сабабларни тушунмагунча, оятнинг маъносини ҳам англаб етиш қийин бўлади.

Ҳилолларга боғлиқ сабаблар аввал айтиб ўтилди. Яна шуни қўшимча қилса бўладики, одамлар ҳилолларнинг нима учун яра-

тилганини ўз воқеликларидан келиб чиқиб сўрадилар. Қуръони Карим ҳам уларнинг воқеликларига мослаб, саволга яраша жавоб тариқасидагина жавоб қилди:

«Улар одамлар ва ҳаж учун вақт ўлчовидир», дейиш билан кифояланди. Ой нега ва қандай яратилган? Нима учун аввал кичик бўлиб, кейин тўлишади ва яна орқага қайтади? Осмондаги қуёш мажмуасидаги сайдерлар орасида қандай ўрин тутади? Яна қандай вазифаларни адо этади? каби илмий масалалар қўзғалмади. Чунки бу масалалар Қуръони Каримнинг вазифаси эмас. Тушунтирилган тақдирда ҳам, ўша вақтдаги одамлар буларни тушунишга тайёр эмасдилар. Агар бунга ўхшаш соф илмий муаммолар ҳақида сўз кетганида, назарий баҳслар кўпайиб, шубҳали саволлар сони баттар ортар эди. Ҳолбуки, Қуръони Карим фалак, кимё ёки жуғрофия китоби эмас. У инсониятни икки дунё саодатига бошловчи ҳидоят китобидир. У мазкур илмларни ишлатувчи инсонни тўғри йўлга солишини ўзига вазифа қилиб олган китоб. Демак, Қуръони Карим ўша илмлардан ҳам ва бошқа барча нарсадан ҳам устун турувчи китобдир. Шу боисдан, одамлар ҳилоллар ҳақида сўрашганида, «улар одамлар ва ҳаж учун вақт ўлчовидир», дейиш билан кифояланган.

Ҳажга боғлиқ улуғ руқнлар кунини ва яна бошқа вақтларни аниқлаш учун, албатта, ҳилолга қаралади ва вақт унинг чиқишидан белгиланади. Демак, ҳаж ва ҳилолда ўзаро боғлиқлик бор. Шу боғлиқлик туфайли ҳилол ҳақида жавоб тушган оят ҳажга боғлиқ яна бир масалани ҳам ойдинлаштиради.

Имом Бухорий ва имом Муслимлар саҳих китобларида ал-Баро розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидиларки, у киши:

«Ансорийларда (мадийналик мусулмонларда) ҳаждан қайтиб келганда уйнинг эшигидан кирмаслик одати бор эди. Улардан бир киши ҳаждан қайтганда уйнинг эшигидан кирибди. Бу иши унга айб қилгандек қаралишига сабаб бўлибди. Шунда: **«Яхшилик уйларнинг орқасидан киришингизда эмас...»** ояти тушди», деганлар.

Бу ҳақда тўлароқ маълумот қуйидагичадир: ансорийларнинг тушунчасига кўра, ҳаж қилиб гуноҳидан покланиб уйига қайтган одам, ҳаждан қайтиб уйига биринчи киришида гуноҳкорлик қилиб юрган пайтида кириб юрган эшиқдан кирмай, уйнинг орқасидан дарча очиб кириши яхшилик эди. Улар шу тасаввурларга амал қилишарди. Иттифоқо, улардан бирлари ҳаждан келиб, уй орқасидан дарча очиб эмас, балки тўғри эшиқдан кирибди. Бу иш бошқаларга айб бўлиб кўринибди. Табиийки, бу эски одат хусусида мусулмончиликнинг ҳукми нима бўлар экан, деган савол пайдо бўлади. Оят ўша бўлиши эҳтимол тутилган саволга жавоб тариқасида ва бўлиб ўтган ҳодисага баҳо бериш бўлиб келган:

«Яхшилик үйларнинг орқасидан киришингизда эмас, лекин яхшилик ким тақвадорлик қиласа, шундадир».

Демак, яхшилик баъзи бир ишларга ўзича ҳар хил сифатлар бериб адо этиш билан эмас, балки тақво асосида, яъни, Аллоҳнинг буюрганини қилиб, қайтартганидан қайтиш билан ҳосил бўлар экан.

Ояти каримадан билиниб турибдики, шариатда кўрсатилмаган иш билан Аллоҳга қурбат ҳосил бўлмайди, бунга, яхшиси, уринмаслик керак. Қайси иш яхши ва савобли эканини билмоқчи бўлган одам фарз, вожиб, суннат амалларга қарасин, агар унга ўхшашини топса, яхши бўлади.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтиладики:

«Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам хутба айтаётиб, қарасалар, бир киши офтобда тик туриди. У киши ҳақида сўраганларида, «У Абу Исроил, офтобда тик туришни, ўтирмаслик ва сояга чиқмасликни ва рўза тутишни назр қилган», - дейишади. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом: «Айтинглар, гапирсинг, сояга чиқсин, ўтирсинг ва рўзасини охирига етказсин», - дедилар».

Бу ҳолатда Расули акрам алайҳиссалому вассалом шариатда ибодат ҳисобланган рўзани давом эттиришга, савоб берилмайдиган бошқа ишларни эса, тўхтатишга буюрдилар. Мусулмонлар ўзларича «тақвадорлик» деб турли ишларни ўйлаб чиқаравермасликлари керак. Афсуски, одамлар бу ҳақда тўлиқ тушунчага эга бўлмаганликлари сабабли ҳар хил хатоларга йўл қўядилар.

Юқорида ўтган оятларда Аллоҳ, таоло рўзага боғлиқ ҳукмларни баён этди. Кейин келадиган оятларда ҳажнинг ҳукмларини баён қиласи. Рўза ойидан кейин ҳаж ойлари бошланади.

Аммо рўза ва ҳаж ҳақидаги ҳукмлар орасида – ҳозир келадиган оятларда ҳаж ойларида уруш масаласи баён қилинади.

Маълумки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бошчиликларида мусулмонлар Байтуллоҳни зиёрат қилмоқчи бўлиб, ихромга кириб, ният ила йўлга чиққанларида, ушбу масалага дуч келишибди ва қийналишибди. Мушриклар уларга қарши уруш қилмоқчи бўлдилар. Бундай ҳолатда нима қилиш керак? Ушбу саволга қўйидаги оятлар жавоб беради:

وَقَتْلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتَلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ

190. Сизга уруш қилаётганларга қарши Аллоҳнинг йўлида уруш қилинг. Ва тажовузкор бўлманг. Албатта, Аллоҳ тажовузкор бўлганларни хуш кўрмас.

Аллоҳ таоло ушбу оятда мусулмонларга ўзларига қарши урушаётганлар билан Аллоҳнинг йўлида жанг қилишни амр қилмоқда:

«Сизга уруш қилаётганларга қарши Аллоҳнинг йўлида уруш қилинг».

Бу ерда икки нарсага алоҳида эътиборни қаратиш лозим. Биринчиси – қарши урушаётганлар билан жанг қилиш. Яъни, қарши урушмаётганларга тегмаслик. Иккинчиси – Аллоҳнинг йўлида жанг қилиш. Бошқа йўлда эмас.

Жангу жадал, одатда, одамни тавозиндан чиқариб, тажовузкор бўлишга олиб келади. Урушнинг қийинчилигини бошидан ўтказган одам баъзи ҳолатларда тажовузкорликни ҳам оддий ҳолат деб тушунади. Аллоҳ таоло ўшандай тажовузкорлик мусулмонларга умуман тўғри келмаслигини англашиб:

«Ва тажовузкор бўлманг. Албатта, Аллоҳ тажовузкорларни хуш кўрмас», демоқда. Урушдаги тажовузкорлик – душманни қийнаб ўлдириш, ўлгандан сўнг аъзоларини кесиш, аёл кишилар, ёш болалар, қари одамларни ўлдириш, ҳайвонларни бекорга ўлдириш ва дараҳтларни ҳожатсиз кесиш каби ишлардан иборатdir.

Имом Муслим Бурайда розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Аллоҳнинг йўлида фазот қилинг. Ким Аллоҳга куфр келтирса, уни қатл этинг. Фазот қилинг, ҳаддан ошманг, алдамчилик қилманг. Қийнаб ўлдирманг. Болаларни ва ибодатхоналарда ибодат қилаётганларни ўлдирманг», деганлар.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу айтадиларки,

«Фазотлардан бирида Пайғамбар алайҳиссалом ўлдирилган аёл кишини кўриб, ачиндилар ва аёл кишиларни, ёш болаларни ўлдиришни ман қилдилар».

Уламоларимиз: «ўлдирилиши ман қилинган бу шахслар мабодо мусулмонларга қарши урушда иштирок қилсалар, ҳолат ўзгаради ва уларни ҳам ўлдириш жоиз бўлади» деганлар.

وَأَفْتُلُوهُمْ حِيثُ شَفَقْنُوْهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حِيَثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا نُقْتَلُوهُمْ
 عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقْتَلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَتَلْنُوكُمْ فَأَفْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكُفَّارِ

191. Уларни топган ерингизда қатл қилинг. Ва сизларни чиқарған жойдан уларни ҳам чиқаринг. Фитна – қатл этишдан ҳам ёмонроқдир. Масжидул Ҳаром олдида сизга қарши урушмагунларича, сиз урушманг. Агар урушсалар, бас, сиз ҳам урушинг. Кофирларнинг жазоси шундай.

Мусулмонларга қарши уруш очганларни қаерда бўлса, ўша ерда ўлдиришга буюрилмоқда:

«Уларни топган ерингизда қатл қилинг. Ва сизларни чиқарған жойдан уларни ҳам чиқаринг».

Мусулмонлар ўзларини хор қилишга, камситишга йўл қўймайдилар. Ким уларга қарши уруш очса, урушадилар ва ким диёrlаридан чиқарса, уларни ҳам ўша жойдан чиқарадилар.

Уруш ёмон нарса, лекин шароит мажбур қилгач, урушга кирмай иложи йўқ. Мусулмонларни урушга мажбур қиладиган энг муҳим омиллардан бири – динларига монеълик қилинишидир. Кишиларни динидан қайтаришни Қуръони Карим «фитна» деб атайди ва уни одам ўлдиришдан ҳам ёмонроқ иш деб баҳолайди:

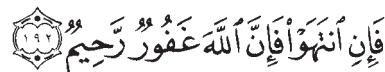
«Фитна – қатл этишдан ҳам ёмонроқдир».

Инсон учун динидан қайтиш, диний амалларни бажаришдан бебахра бўлиш ўлимдан кўра ёмонроқдир. Исломда виждан эркинлигига шундай назар билан қаралади.

Уруш ҳамма жойда ҳам мумкин эмас, хусусан, Масжидул Ҳаромда уруш қилиб бўлмайди. Ушбу мақомда Масжидул Ҳаром дейилганда фақат Каъбаи Муаззама атрофида масжид тушунилмаслиги керак. Қуръони Каримда «Масжидул Ҳаром» ибораси бир неча маънода ишлатилади. Бу оятда «ҳарам» маъносида келмоқда. Ҳарам эса, Маккай Мукаррама шаҳри атрофида белгиланган маҳсус чегара ила ўралган, шаҳар ва унинг атрофидағи маълум жойларни ўз ичига олган минтақадир. Бу ҳудуд, Пайғамбаримиздан ривоят қилинган ҳадисда айтилишича, Аллоҳ таоло осмонлару ерни яратган кунида ҳаром қилинган. У Аллоҳнинг хурмати ила қиёмат кунигача ҳаромдир: дарахти кесилмайди, ўсимлиги юлинмайди, ҳайвонлари овланмайди ва уруш қилиб бўлмайди.

Бу ҳукм жоҳилият вақтида ҳам жорий қилинар эди. Бир-бирлари билан доимо уруш қилиб юрадиган араб қабилалари ҳам ҳарам ҳудудида ўз душманларини кўриб қолса, унга тегмасди. Аммо мушриклар ушбу одатни бузиб, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бошчиликларидағи мусулмонлар умрага келганларида йўлларини тўсдилар. Улар билан урушмоқчи бўлдилар. Ўз-ўзидан: «Бундай ҳолатда мусулмонлар нима қилиши керак?» деган савол пайдо бўлди. Оятда ушбу саволга жавоб келмоқда.

«Масжидул Ҳаром олдида сизга қарши урушмагунларича, сиз урушманг. Агар урушсалар, бас, сиз ҳам урушинг. Кофиirlарнинг жазоси шундай».

192. Агар тўхтасалар, албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимлидир.

Агар улар мусулмонларга қарши уруш ва фитна қилишдан тўхтасалар, куфрда бўлишлиқдан тўхтасалар, Аллоҳ уларни мағфират қиласи ва раҳим кўрсатади. Аммо уруш ва фитнадан тўхташнинг ўзигина мағфират ва раҳимга муяссар қилмайди. Куфран, динга қарши фитна қилишдан тўхташлари керак.

193. Фитна бўлмаслиги ва дин Аллоҳга бўлиши учун улар билан жанг қилинг. Агар тўхтасалар, золимлардан бошқаларга душманлик йўқ.

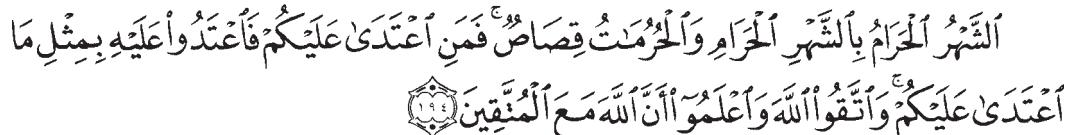
Бу оятларда келган «фитна» сўзининг маъноси аввал ҳам айтиб ўтилди, яъни, кишиларни диндан қайтариш, динга қарши ҳаракат қилиш фитнадир. У қатл этишдан ҳам ёмонроқдир. Ушбу ояти карима мусулмонларни урушга киришга мажбур қиласидиган сабабларни баён қилмоқда, фитна бўлмаслиги учун ва дин Аллоҳга бўлиши учун, дейилмоқда.

«Фитна бўлмаслиги ва дин Аллоҳга бўлиши учун улар билан жанг қилинг.»

Демак, мусулмонлар инсониятга ёмонликни рано қўриб, одамларни диндан қайтариб, уларга Аллоҳ берган яхшиликдан тўсадиганларга қарши урушга кирап эканлар.

«Агар тўхтасалар, золимлардан бошқаларга душманлик йўқ.»

Зулмдан, куфрдан қайтсалар, уларга душманлик йўқ. Аввал урушни кимлар билан, сўнг қайси маконда қилишлиқнинг баёни келди. Ҳарам ҳудуди уруш қилиб бўлмайдиган макон эканлиги айтилиб, у ерда ноилож қолгандагина урушиш мумкинлиги айтилди. Энди эса, уруш қилиб бўлмайдиган замон ҳақида сўз кетади:

194. Ҳаром ойга ҳаром ой. Ҳаром қилинган нарсаларда қасос бор. Ким сизга душманлик қилса, сиз ҳам унга шунга ўхшаш душманлик қилинг. Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, албатта, Аллоҳ тақвадорлар биландир.

Ояты каримадаги «Аш-шаҳрул-ҳарому» деб келган таъбирни «ҳаром ой» деб таржима қылдик. «Ҳаром ой» дегани уруш ҳаром қилинган ой, деганидир. Аллоҳ таоло Ҳарами шариф ҳудудини тинчлик-омонлик макони қилиб қўйганидек, зулқаъда, муҳаррам ва ражаб ойларини тинчлик-омонлик замони қилиб қўйди. Ушбу ойларда уруш қилиб бўлмайди. Жоҳилият аҳли ҳам бу хукмга қаттиқ риоя қиласар эдилар. Улар йил давомида турли баҳоналар топиб бир-бирлари билан қирпичноқ бўлиб урушсалар ҳам, (уруш) ҳаром қилинган ойлар келиб қолса, таққа тўхтаб қолар эдилар. Ҳатто ўша ойларда отаси ёки боласини ўлдирган одам олдидан ўтса ҳам, унга тегмасдилар. Аммо мушриклар Пайғамбар алайҳиссалом бошлиқ мусулмонлар Мадийнаи Мунавварадан зул-қаъда ойида – уруш ҳаром қилинган ойда умрага келганларида, уларнинг йўлларини тўсдилар ва уруш қилмоқчи бўлдилар. Ушбу ояти карима уларнинг тараддуздарига жавоб бўлиб келди.

«Ҳаром ойга ҳаром ой», яъни, ким уруш ҳаром қилган ойнинг ҳурматини бузса, унга бу ой берган ҳурматлар бекор қилинади. Агар у бу ойни ҳурмат қилмай уруш бошласа, унга қарши уруш қилинади.

«Ҳаром қилинган нарсаларда қасос бор», яъни, ҳаром қилинган нарсанни ким қандай бузса, ўшанга яраша жазоси берилади, ундан қасос олинади.

Мусулмонларга қарши уруш очиб, ҳаром қилинган нарсани бузиб тажовузкорлик қилганлардан ўч олинади. Аммо, ўч олишда маълум чегара бўлиб, мусулмонлар ундан чиқмайдилар. Қилган душманлигига яраша жавоб қилинади, ошириб юборилмайди ёки камайтириб қўйилмайди:

«Ким сизга душманлик қилса, сиз ҳам унга ўхшаш душманлик қилинг».

Албатта, бу ишларни амалга ошириш қийин, айниқса, душманлик қилиб аччиқни чиқарган одам билан бўладиган муомалада. Шунинг учун ҳам, тақво зарур. Аллоҳдан қўрқадиганларгина бундай улкан ишни амалга оширишлари мумкин. Шунинг учун ҳам, оятнинг охирида:

«Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, албатта, Аллоҳ тақвадорлар биландир», демокда.

Эътибор берадиган бўлсак, нафақат Аллоҳга ибодат қилганда ёки одамлар билан муомала қилганда, балки, душман билан уриша-

ётганда ҳам тақво зарур экан. Аллоҳ таоло уруш ҳақидағи ояты каримани ҳам тақвога амр қилиш билан якунламоқда.

Аллоҳ таоло мусулмонларга жиҳодни, Аллоҳнинг йўлида кофирларга қарши урушни фарз қилганда, улар шавқ-завқ билан жиҳодга чиқдилар. Улар ўзлари улов топиб, қурол топиб, озиқ-овқат, кийим-кечак ва бошқа керакли нарсаларни топиб, жиҳодга чиқишишар ва шаҳид бўлишга ошиқишарди. Ҳеч ким мужоҳидларга қурол, озиқ-овқат ёки бошқа нарсаларни топиб бермас эди. Шу билан бирга, камбағал мусулмонлар жиҳодга чиқишишга молу пуллари йўқлигидан зорланишиб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг олдиларига келиб, уларни ҳам жиҳодга олиб боришини сўрашар эди. Бу ишларнинг ҳаммасига пул-мол керак эди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло келаси оятда Аллоҳнинг йўлида нафақа қилишга амр қилмоқда:

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى الْهَنْكَةِ وَأَحَسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

195. Ва Аллоҳнинг йўлида нафақа қилинг. Ўзингизни ҳалокатга дучор қилманг. Эҳсон қилинг, албатта. Аллоҳ эҳсон қилувчиларни хуш кўрадир.

Бу ояти каримада Аллоҳ таоло мусулмонларни Ўзининг йўлида пул-мол нафақа қилишга амр қилмоқда.

«Ва Аллоҳнинг йўлида нафақа қилинг.»

Бунга жиҳод учун ҳам, бошқа хайрли ишлар учун ҳам нафақа қилиш киради.

«Ўзингизни ҳалокатга дучор қилманг» жумласида бир неча хил маъно бор.

Бири: Аллоҳнинг йўлида нафақа қилмай, ўзингизни ҳалокатга дучор қилманг. Яъни, баҳиллигингиз ҳалокатга сабаб бўлмасин, дегани.

Яна бир маъноси: ўзингизни ўзингиз ўлдирманг. Бир киши ўзининг ўлимига ўзи сабаб бўлса, ўзини ўзи ўлдирди, дейилади. Шунга ўхшаган бўлмасин, дегани.

И мом Олусий, ушбу оятдан ўлимга сабаб бўладиган нарсага бормаслик чиқади, деганлар. Оятнинг охирида жиҳод ва нафақа билан кифояланиб қолмасдан эҳсон даражасига кўтарилишга амр бўлади.

«Эҳсон қилинг, албатта, Аллоҳ эҳсон қилувчиларни хуш кўрадир.»

Эҳсоннинг ҳақиқий маъносини эса, Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Эҳсон – Аллоҳга уни кўриб тургандек ибодат қилишингдир. Агар кўрмасанг, у сени кўриб тургандек ибодат қилишдир», деб таърифлаганлар.

Ушбу ояти карималар уруш ҳақида тушган биринчи оятлар ҳисобланади. Бунгача Аллоҳ таоло мусулмонларга урушга рухсат бермаган, балки сабр қилиб туришга даъват қилган эди.

Ислом – тинчлик дини, лекин зарурат туғилганда қоидаларини риоя қилган ҳолда урушга киришга рухсат берган. Бу масалада дўсту душманлар орасида турли тушунмовчиликлар тарқалиб ва ўрнашиб кетган. Душманлар Исломни урушдан иборат деб тушунадилар. Уларнинг фикрича, мусулмон бўлган одамга жиҳод – кофиirlарга қарши уруш фарз бўлади. Ҳар бир мусулмон кўзига кўринган кофирини ўлдириши фарз ҳисобланади. Улардан: «Бу гапни қаердан олдингиз?» – деб сўралса, Қуръонда: «Уларни (яъни, кофиirlарни) топган ерингизда қатл қилинг», деган оят бор», дейдилар. Дўстлар эса, Ислом тинчлик дини, урушга рухсат бермайди, фақат бирор уруш қилиб қолсагина, ўзини ҳимоя қилиш учун урушга рухсат берган, дейишади. Улар бу гапларига Аллоҳ таолонинг: «Сизга уруш қилаётганларга қарши Аллоҳнинг йўлида уруш қилинг», деган оятини келтирадилар. Аслини олганда, икки томон ҳам тўғри фикрда эмаслар. Маълумки, Қуръони Карим турли масалаларни алоҳида бобларга бўлиб муолажа қилмаган. Балки бир сурада турли мавзулардаги оятлар, бир мавзуга оид оятлар эса, бир неча сураларда тарқоқ келади. Бу, Қуръонга хос илоҳий услуб. Бу услубни шариат аҳкомларини, араб тилини ва бошқа кўплаб илмларни ўзлаштириб, маълум даражага етгандагина тўлиқ тушуниш мумкин. Бир оятнинг бир бўлраги, ярми ёки бутун оятнинг маъносидан ҳукм чиқариб, бир мавзудаги масалани ҳал қилиб бўлмайди. Балки, шу мавзудаги ҳамма оятларни ва саҳиҳ ҳадисларни яхшилаб ўрганиб чиқиб, сўнgra бирор фикр айтиш мумкин.

Жиҳод ҳақидаги оятларнинг барчасини ўрганиб чиққандан сўнг маълум бўладики, Исломда жиҳод ҳукми шароитта қараб ўзгариб туради. Дунёда фитна бўлмаслиги учун, Аллоҳ динининг устун бўлиши учун қилинадиган жиҳод фарзи кифоя ҳисобланади. Бунда дунё бўйича Исломни тарқатиш, Аллоҳнинг дини йўлидаги фовларни йўқотиш учун жиҳод қилинади. Кимки Ислом даъвати йўлига тўсиқ бўлмаса, эрки ўзи билан – хоҳлаган динига эътиқод ва амал қилаверсин. Аммо тўсиқ бўлиб, мусулмонларга душманлик қилса, у билан уруш қилинади.

Агар душманлар бирор мусулмон юртига уруш қилиб, бостириб кирсалар, жиҳод ҳамма мусулмонларга фарзи айн бўлади. Ҳамма урушга чиқмоғи зарур бўлади.

Баъзи бир ҳолатлар бўладики, унда уруш қилиш билан қилмаслик тенг бўлиб қолади.

Яна бир ҳолатларда тинчлик учун ҳаракат қилиш зарур бўлади. Буларнинг ҳукми бошқа оятларда баён қилинади.

Шу ерга келганда мусулмонлар Пайғамбар алайҳиссалом билан ҳажга келганларида мушриклар уларга қарши уруш ҳаром қилинган ойда ва жойда уруш қилмоқчи бўлгандари сабаби ила нозил бўлган ояти карималар тамом бўлади. Энди бевосита ҳаж ва умра ҳақида сўз кетади.

وَاتَّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةِ لِلَّهِ إِنَّ أَحَدِرِثُمْ مَا أَسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدَىٰ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغُ
 الْهَدَىٰ حَلْمَهُ فَنَ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذَىٰ مِنْ رَأْسِهِ فَفِدِيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٌ أَوْ سُكُنٌ
 فَإِذَا آتَمْتُمْ فَنَ تَمَثَّلُ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجَّ فَمَا أَسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدَىٰ فَنَ لَمْ يَحِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجَّ
 وَسَبْعَةٌ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةً كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرٍ الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ وَاتَّقُوا
۱۱۱
 اللَّهُ وَاعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

196. Аллоҳ, учун ҳаж ва умрани тугал адо этинг. Агар ушланниб қолсангиз, муяссар бўлганича қурбонлик қилинг. Қурбонлик ўз жойига етмагунча, сочингизни олдирманг. Сиздан ким бемор бўлса ёки бошида озор берувчи нарса бўлса, рўза тутиш ёки садақа бериш ёхуд қурбонлик сўйиш ила тўлов тўласин. Агар тинч бўлсангиз, ким умрадан ҳажгача ҳузур қилган бўлса, муяссар бўлган қурбонликни қилсин. Ким топмаса, уч кун ҳажда, етти кун қайтганингизда – ҳаммаси ўн кун тўлиқ рўза тутсин. Бу аҳли Масжидул Ҳаромда яшамайдиганлар учундир. Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, албатта, Аллоҳ иқоби шиддатли зотдир.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ, таоло ҳаж ва умрани Ўзи учун тугал адо этишга буюрмоқда.

«Аллоҳ учун ҳаж ва умрани тугал адо этинг».

«Ҳаж» сўзи лугатда улуғ нарсани қасд қилишга ишлатилади. Ислом шариатида эса, ҳаж – маҳсус маконда, маҳсус амаллар билан маҳсус ибодатни адо этишдир.

Махсус замон.

Ҳаж фақат маҳсус вақтда адо қилинади. Ҳусусан, унинг бош рукни – Арафотда туриш зулхижжа ойининг тўққизинчи куни бўлиши шарт. Бошқа вақтда ҳар қанча турса ҳам ҳаж ҳисобланмайди.

Махсус макон.

Ҳаж ибодатини адо этиш учун Аллоҳ томонидан ирода қилингандай маконлар: Масжидул Ҳаром, Арафот, Муздалифа, Мино каби жойлар – маҳсус макондир. Башқа жойларда бу ибодатларни адо этиш мумкин эмас.

Маҳсус амаллар.

Бунда ихром, Каъбани айланиб тавоғ қилиш, Сафо ва Марва орасида саъии қилиш, Арафотда туриш, Муздалифада тунаш, шайтонга тош отиш каби амаллар кўзда тутилган.

Бу ибодат аҳли аёлининг ҳожатидан ортиқча етарли маблағи бор, соғлом, омонлиқдаги хотиржам мусулмонга умрида бир марта фарз бўлади.

Умра эса, лугатда «зиёрат ва ободлик» маъносини билдиради. Ислом шариатида эса, Байтуллоҳни тавоғ қилиб, Сафо билан Марва ўртасида саъии қилиб бажариладиган маҳсус зиёратга айтилади.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло ҳаж ва умранинг фарзларини, шартларини тугал, бенуқсон қилиб, Аллоҳ учун адо этишга амр қилмоқда.

Шу билан бирга, ҳаж ёки умрани ният қилиб ибодатни бошласангиз, охирига етказинг, деган маъно ҳам бор. Бу амри илоҳийга биноан, ҳаж ёки умрани ният қилиб ихромга кирган ҳар бир мусулмон уни охиригача тугал қилиб адо этишга уринади. Лекин инсоннинг иродасидан ташқари ҳолатлар ҳам содир бўлиши мумкин. Қасаллик орис бўлиши, ёки Пайғамбар алайҳиссалом бошчиликларида Байтуллоҳни ҳаж қилишга келаётган мусулмонларни мушриклар тўсгани каби, йўлни душман тўсиши мумкин. Ўндан ҳолатда нима бўлади?

Оятда бу саволга жавобан:

«Агар ушланиб қолсангиз, муяссар бўлганича қурбонлик қилинг», дейилмоқда.

Шариати исломида ҳожи ёки умрачининг душман ёки қасаллик ёхуд башқа сабабга кўра ибодатни адо эта олмай қолишига «эҳсор» дейилади.

Биз «қурбонлик» деб таржима қилган сўз оятда «ҳадий» деб келган. «Ҳадий» ҳадя сўзининг жами бўлиб, ҳаж ёки умрага чиққан одам ўзи билан бирга қурбонлик қилиш учун олиб чиққан қўй, эчки, мол ёки тудан иборат ҳайвонга айтилади. Ўша пайтда Байтуллоҳ зиёратига чиққан одам бу ҳайвонлар қурбонликка аталганини билдириш учун бўйнига хурмонинг пўстлогидан аломат – белги ҳам осиб қўяр эканлар. Буни кўрган одамлар у ҳайвонга тегмас, йўқолиб қолса ҳам, Ҳарамга боргунча юраверар экан.

Демак, эҳсор бўлган (ушланиб қолган) киши ҳадий (қурбонлик) қилар экан. Албатта, ният билан чиққан ҳожи ёки умрачи ибодатини Аллоҳ таоло айтганидек тугал бажариши керак эди. Аммо эҳсор

туфайли ниятини амалга ошира олмай қолди. Аллоҳ меҳрибон, бандаларига енгилликни хоҳлайди. Ушланиб қолганлар ўзлари мұяссар бўлган қурбонликни қилиб, соchlарини олдирсалар, улар ҳам ибодатларини тугал қилган ҳисобланадилар. Шунинг учун ҳам, бу амалларни худди ибодатни тугал адо қилаётган ҳожи ёки умрачи каби адо этишга амр бўлмоқда:

«Қурбонлик жойига етмагунча сочингизни олдирманг».

Ҳанафий мазҳаби бўйича, эҳсор туфайли тутилиб қолган киши қурбонликни бошқалар орқали юборади ва унинг Ҳарамда сўйилгани ҳақидаги хабар келгунча сочини олдирмай, ихромдан чиқмай туради. Айтилган амрни бажарганда, у ҳам ибодатини тугал адо этган ҳисобида ажр олади.

Олтинчи ҳижрий йилда мусулмонлар Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалом раҳбарликларида ният қилиб, ихромга кириб ҳадий олиб келганларида, мушриклар уларнинг йўлларини тўсиб, ибодатдан ман қилишган. Ҳудайбия номли жойда Пайғамбаримиз ўзлари билан етаклаб келган қурбонликларини сўйиб, соchlарини олдирганидан кейин, саҳобалар ҳам шундай қилганлар ва ҳаммалари орқаларига қайтганлар. Фатҳ сурасида бу ҳақда тўлиқ хабар келади.

Ҳаж ёки умрани тугал адо этганлар ҳам, эҳсор туфайли ушланиб қолганлар ҳам, қурбонликни жойига етказиб сўйгандан сўнг, сочини олдириб ёки қисқартириб ихромдан чиқадилар. Буни билгандан сўнг, мабодо ихромдаги одам сочини олдиришга мажбур бўлиб қолсанчи, деган савол пайдо бўлди. Бунга жавоб оятда:

«Сиздан ким бемор бўлса ёки бошида озор берувчи нарса бўлса, рўза тутиш ёки садақа бериш ёхуд қурбонлик сўзиш ила тўлов тўласин», деб келмоқда.

Бирор сочини олдирмаса бўлмайдиган бир касалга чалинди ёки бошига бит тушиб кетди, яра чиқиб қолди. Шунга ўхшаш ҳолларда сочини қурбонлик сўзишдан оддин олдиради-да, хоҳласа уч кун рўза тутади ёки олтита мискинга овқат беради, хоҳласа, бир сўзиш сўйиб, тўлов тўлайди. Буни шариатда фидя бериш дейилади.

Имом Бухорий Каъб ибн Ужра розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидиларки, у киши:

«Расулуллоҳнинг ҳузурларига мени кўтариб олиб боришиди, бит юзимга сачраб тушиб турар эди. У зот алайҳиссалом:

«Сени бу ҳолга тушиб қолган деб ўйламовдим, қўйинг борми?» – дедилар. Мен:

«Йўқ», – дедим. У киши:

«Уч кун рўза тут ёки олтита мискинга таом бер. Ҳар бир мискинга ярим соъ бер, сўнг сочингни олдир», – дедилар.

Сўнг ҳажнинг бошқа ҳукми баён қилинади:

«Агар тинч бўлсангиз, ким умрадан ҳажгача ҳузур қилган бўлса, мұяссар бўлган қурбонликни қилсин».

Яъни, эҳсор бўлмаса, душман йўлингизни тўсмаса, тинч-омон бориб ибодатни тугал адо этилса, умрадан сўнг ихромдан чиқиб, оддий ҳолатдаги каби, ҳамма нарсалардан манфаатланиб ҳузур қилиб юрса, мұяссар бўлган қурбонликни қилсин. Буни шариатда «таматтуть» дейилади ва луғатда фойдаланиш, маза, ҳузур қилиш маъноларини англатади. Унда ҳаж қилмоқчи бўлган одам ихромга кираётган пайтда аввал умрани ният қиласди.

Маккай Мукаррамага келиб, Байтуллоҳни тавоғ қилиб, Сафо ва Марва орасида саъйини адо этгандан сўнг ихромдан чиқади. Ҳаж вақти келгунча ихром ман қилган нарсалардан фойдаланиб, ҳузур қилиб юриши мумкин бўлади.

Ҳаж вақти – зулҳижжанинг саккизинчи куни келганда, ҳажни ният қилиб ихромга киради ва ибодатларни адо этишга бошлайди. Бир сафарда икки ибодатни адо этгани, орада умрадан сўнг ҳажгача ихром ман қилган нарсалардан фойдалангани, ҳузур қилгани учун мұяссар бўлганича қурбонлик қиласди.

«Ким сўйгани қурбонлик топмаса, уч кун ҳажда, етти кун қайтганингизда – ҳаммаси ўн кун тўлиқ, рўза тутсин.»

Демак, таматтуть қилган одамнинг сўйгани қурбонлиги йўқ бўлса, у камбағал бўлса, уч кун ҳажда – умрага ихром боғлагандан то ийди қурбон бўлган кунигача бўлган муддатда рўза тутади. Уламолар, арафа кунидан аввалги уч кун бўлса яхши бўлади, дейишган. Ҳаждан қайтгандан кейин етти кун тутиб, ҳаммаси бўлиб ўн кун рўза тутиш керак.

«Бу аҳли Масжидул Ҳаромда яшамайдиганлар учундир», яъни, таматтуть ва унга боғлиқ нарсаларни қилиш ҳаммага ҳам буюрилмаган. Ҳарам ҳудудида яшайдиганларга таматтуть мумкин эмас.

Аввалги ишлар баёнида таъкидланганидек, ҳаж ва умрада ҳам қалбларни тақвога буюрилмоқда:

«Ва Аллоҳга тақво қилинг, ва билингки, албатта, Аллоҳ иқоби шиддатли Зотдир».

Сўнгра, яна ҳаж аҳкомларини баён қилишда давом этилади:

الْحَجَّ أَشْهُرٌ مَعْلُومٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا
 جِدَالٌ فِي الْحَجَّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَكَبُّرُ دُوَافِإِنَّ خَيْرَ الْزَادِ
 إِلَّا قُوَّةٌ وَأَتَقُونُ يَتَأْوِلِي إِلَّا لَبَبٌ

197. Ҳаж маълум ойлардир. Кимки уларда ўзига ҳажни фарз қилса, ҳажда шаҳвоний нарсалар, фисқ ва жанжал йўқдир. Нима яхшилик қилсангиз, Аллоҳ уни биладир. Озуқа олинг, энг яхши озуқа тақводир. Менга тақво қилинг, эй, ақл эгалари!

Демак, ҳаж доим бўлавермас экан, уни адо этиш учун маълум вақт, маълум ойлар бор экан.

«Ҳаж маълум ойлардир.»

Ҳаж ойлари – шаввол ва зулқаъда ойлари тўлиқ, зулҳижжа ойининг биринчи ўн кунидир. Мана шу пайтда ҳажни ният қилиб ихромга кирса бўлади. Албатта, зулҳижжа ойининг ўнинчи куни, яъни қурбон ҳайити қуни бундан мустаснодир.

«Кимки уларда ўзига ҳажни фарз қилса, ҳажда шаҳвоний нарсалар, фисқ ва жанжал йўқдир.»

Ўзига ҳажни фарз қилиш – ҳажни ният қилиб, ихромга кириш деганидир. Демак, ундей одамга шаҳвоний ишлар, яъни, жинсий яқинлик ва унинг ҳақидағи гап-сўзларни сўзлаш ва шунга ўхшаш нарсалар мумкин бўлмайди. Яна ҳажда;

Фисқ – катта-кичик гуноҳ ишларни қилиш;

Жанжал – одамлар билан талашиб-тортишиш ва сўкишиб, аччиқ чиқариш каби ишлар ҳам мумкин эмас. Чунки, ҳаж қилувчи инсон улуғ мақомга эришган бўлади. У дунёнинг ҳаммасидан юз ўтириб, ажраб, Аллоҳга юзланади, Роббул Оламийннинг уйини зиёрат қилгани чиқкан бўлади. Шу боис, олий даражадаги одоб билан одоблашиши зарур. Ҳамма ёмон нарсаларни тарк этиб, яхши ишларни кўпроқ қилиши лозим. Чунки:

«Нима яхшилик қилсангиз, Аллоҳ уни биладир.»

Шу билан бирга, ҳажга кетаётган одамга ҳам руҳий, ҳам моддий озуқа билан озуқаланиб олиш тавсия қилинади ва руҳий озуқа муҳим эканлиги таъкидланади:

«Озуқа олинг, энг яхши озуқа тақводир.»

Имом Бухорий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиласиларки, у киши:

«Яман аҳди ҳажга озуқа олмай келишар, биз таваккал қилувчилармиз, дейишар эди. Маккага келгандан сўнг одамлардан тиламчилик қилишга тушишарди», деганлар.

Бошқа бир ривоятда яманликлар: «Аллоҳнинг уйини ҳаж қиласиз-у, бизни оч қўярмиди», дейишар экан. Бу, албатта, ҳар бир нарсага тайёргарлик қўриб юришга буюрадиган Ислом таълимотига хилофдир. Ҳам, ҳажини Аллоҳга миннат қилишга киради. Шунинг учун ҳам, оятда Аллоҳ таоло ҳам руҳий, ҳам моддий озуқа билан озуқаланиб олишга амр қилмоқда:

«Озуқа олинг, энг яхши озуқа тақводир. Менга тақво қилинг, эй, ақл әгалари!»

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ إِذَا أَفَضْتُمْ
مِنْ عَرَفَتِ فَإِذَا كُرُوا اللَّهُ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَإِذَا كُرُوهُ كَمَا
هَدَنَاكُمْ وَإِن كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لِمِنَ الظَّالِمِينَ

198. Сизга ўз Роббингиздан фазл исташингизда гуноҳ йўқдир. Арофотдан қайтиб тушганингизда, Аллоҳни Машъарул Ҳаромда зикр қилинг. Илгари адашганлардан бўлсангиз ҳам, сизни ҳидоятга бошлагани учун Уни зикр қилинг.

Оятда зикр қилинган «фазл» сўзи ризқ, касб маъносини англатади. Одамлар ўртасида «Ҳажга борган киши тижорат билан ёки бошқа бирор касб билан шуғулланса бўлмайди» деган тушунча бор эди.

Имом Насафий ривоят қилишларича, бир қавм: «Ҳаммоллик ва тожирлик қилган одамнинг ҳажи ҳаж бўлмайди», деган гапни тарқатганида шу оят нозил бўлган экан. Шунга ўхшаш маънолар бошқа ривоятларда ҳам келган.

Имом Аҳмад қилган ривоятда Абу Умома айтадиларки:

«Абдуллоҳ ибн Умардан: «Биз кирага ишлаймиз, ҳаж қилсак бўлардими?» деб сўрасам,

«Байтуллоҳни тавоғ қилиб, Арофатда вуқуф қилиб, тош отиб, сочингизни олдирасизми?» – деди.

«Албатта» – дедик. У киши:

«Бир одам Расулуллоҳнинг ҳузурларига келиб, сен ҳозир мендан сўраган нарсани сўраган эди, жавоб бермай турдилар. Сўнг Жаброил: «Сизга ўз Роббингиздан фазл исташингизда гуноҳ йўқдир», деган оятни олиб тушди», – дедилар.

Имом Бухорий қилган ривоятда Абдуллоҳ, ибн Аббос:

«Укоз, Мажална, Зул-Мажозлар жоҳилият бозорлари эди. Ҳаж мавсумида савдо қилиш гуноҳмикан, деб иккиланиб қолганларида, Аллоҳ, тарафидан «Сизга ўз Роббингиздан фазл исташингизда гуноҳ йўқдир», деган оят нозил бўлган», дейдилар.

Ибн Жарирнинг ривоятларида, Абу Солиҳ ҳазрат Умардан:

«Эй, мўминларнинг амири! Ҳажда тижорат қиласмидингиз?» – деб сўраганида у киши:

«Тирикликларим ҳаждан бўларди-да», – деб жавоб берган эканлар.

Айни чоғда, уламолар, кимки ҳаж ва тиҷоратни ният қилса, тиҷорат нияти устун бўлса, ҳажнинг савоби қолмайди, деганлар. Демак, олдин тиҷорат, кейин ҳаж бўлиши керак эмас. Ҳажга астойдил ҳаракат қилиб, орада бўш вақтларда тиҷорат қилса бўлаверади. Ҳалол йўл билан ризқ талаб қилиш ҳеч айб бўлмайди.

Ризқ талаб қилиш ҳақидаги гаплардан кейин бевосита ҳаж ибодатларининг баёни келиши ҳам бежиз эмас.

«Арафотдан қайтиб тушганингизда Аллоҳни Машъарул Ҳаромда зикр қилинг».

«Арафот»нинг луғатдаги маъноси ҳақида ҳазрати Али ибн Аби Толиб розияллоҳу анхудан қилинган ривоятда айтилишича, Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломга Ҳазрати Жаброил алайҳиссаломни юбориб ҳажни ўргатган. Арафотга келганларида: «Арафта?» (яъни, «Танидингми?») деб сўраган экан. Чунки бундан аввал ҳам бир марта келган эканлар. Шундан «Арафот» деб номланиб қолган экан. Маъноси – билиш, таниш дегани.

Арафотда туриш ҳажнинг бош ибодати, рукни ҳисобланади. Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Ҳаж Арафотдан иборатdir», деганлар. Арафотнинг чегараси ичида ҳожи арафа куни заволдан бошлаб шу куннинг шомигача бўлган муддатда бир оз бўлса ҳам турмаса, ҳажи ҳаж бўлмайди.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом видолашув ҳажини қилганларида, пешинни ўқигандан сўнг, қуёш ботгунча турганлар. Арафотдан қайтиб тушиш қуёш ботгандан сўнг бошланади. Оятда «Аллоҳни Машъарул Ҳаромда зикр қилинг», дейилмоқда. Машъарул Ҳаром эса «Муздалифа деганидир. «Машъар» – очиқ аломат дегани. Муздалифанинг бу ном билан аталиши ҳарам ҳудудида бўлганидандир. Муздалифанинг маъноси «яқинлашиш» бўлиб, ҳожилар у ерга тушганингда Байтуллоҳга яқинлашадилар. Ҳожилар шом ва хуфтон намозларини қўшиб Муздалифада ўқийдилар. Ҳанафий мазҳабига кўра, Муздалифада ҳайит куни фажрдан кейин бир лаҳза бўлса ҳам туриш вожибdir. Пайғамбаримиз алайҳиссалому вассалом ҳам ўз ҳажларида Муздалифада бир аzon икки иқома билан шом ва хуфтон намозларини қўшиб ўқиганлар. Сўнgra, фажр-гача ёнбошлаб, тонг отгандан сўнг бомдодни ўқиб, кейин туяларини миниб Машъарул Ҳаромга келганлар ва қиблага қараб дуои такбирлар қилганлар. Тонг ёришгандан сўнг юриб кетгандар.

Аллоҳ таоло мусулмонларга Машъарул Ҳаромда Ўзини зикр қилишга буюрмоқда, уларни ҳидоятга бошлагани учун зикр қилмоқ или шукр келтиришга амр этмоқда.

«Илгари адашганлардан бўлсангиз ҳам, сизни ҳидоятга бошлагани учун Уни зикр қилинг».

Илгари мусулмонлар Исломдан олдинги ҳаётлари билан мусулмон бўлганларидан кейинги ҳаётларини солиштириб кўриб, бу улуф неъматларни тушуниб етар эдилар ва уни берган Аллоҳга шукр қиласар эдилар. Ҳозирги кунда ҳам янги мусулмон бўлганларнинг кўплари фақат мусулмон бўлганларидан кейингина ўзларини ҳақиқий инсон деб ҳис қилаётганларини айтиб, уларни ҳидоятта бошлаган Аллоҳга шукр айтмоқдалар. Асли мусулмон бўлиб келаётганлар эса, мусулмон-мас кишиларни кўриб, уларнинг залолат ботқофида тортаётган азобларини билиб, ўзларини ҳидоятта бошлаган Аллоҳга шукрлар айтадилар.

Инсон илохий таълимотдан узоқлашганда турли номаъқулчиликларни қиласди. Жумладан, ўзини мақташ, мутакаббирлик қилиш, бошқалардан устун қўйишни эп кўради. Жоҳилият даврида Қурайш қабиласи бошқа араблардан ўзларини юқори тутишар, улардан ажраб турадиган баъзи имтиёзларни ўзларига рано кўришарди. Ҳаж қилишганда бошқаларга қўшилмасдан, Арафотда ҳам алоҳида туришар эди. Арафотдан қайтиб тушишда ҳам айрим бўлиб, одамлардан бошқа жойда имтиёзли бўлиб туришарди.

Ҳаж ибодатидаги кўргина нотўғри нарсаларни тўғрилагани каби, Қуръони Карим бу ноўрин ишни ҳам тўғрилаб, дейдики:

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفْكَاضَ الْكَاسُ وَأَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ

199. Сўнгра, одамлар қайтиб тушган жойдан тушинглар. Ва Аллоҳга истиғфор айтинглар. Албатта, Аллоҳ мағфиратли, раҳимли Зотдир.

Ислом тенглик динидир. Бу нарса, айниқса, мусулмонларнинг йиллик умумий йиғилиши бўлмиш ҳажда яққол кўзга ташланади. Унда кишилар барча имтиёзлардан, белгилардан ва аломатлардан ажralиб чиқадилар. Ҳатто кийимларидағи имтиёзлар ҳам билинмаслиги учун тикилган кийимларни ечиб ташлаб, авратларини тўсадиган икки парча мато билан кифояланадилар. Бирордан бирорнинг ҳеч қандай фарқи қолмайди. Подшоҳ ҳам, гадой ҳам, ёш ҳам, қари ҳам, кучли ҳам, кучсиз ҳам, бой ҳам, камбағал ҳам ихромда, бош яланг, Аллоҳнинг ҳузурида ўзини хор тутади. Демак, шундоқ бўлса, Қурайш қабиласининг ёки бошқа кишининг ўзини юқори тутиши, Арафотда одамлардан имтиёзли бўлиб алоҳида туришлари ҳеч тўғри келмайди. Улар ҳам барча билан баробар туришлари ва одамлар қайтиб тушган жойлардан тушишлари керак.

«Сүнгра, одамлар қайтиб тушган жойдан тушинглар.»

Шу билан бирга, аввал ўзларидан ўтган гуноҳлар, адашиб-улочишилар учун Аллоҳга истиғфор айтиб, гуноҳларини кечиришни сўрашлари керак:

«Ва Аллоҳга истиғфор айтинглар. Албатта, Аллоҳ мағифиратли, раҳимли Зотдир».

Аллоҳ таоло ҳажда юрган бандаларини истиғфор айтишга буюрмоқда. Ҳаж қилдим, гуноҳим ювилди, деб фууруга кетмасин. Мана шундай улуғ мақомда ҳам ўзида камчилик сезсин. Истиғфор айтиш улкан бахту соодатта ҳам эриштиради. Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом: «Ким истиғфор айтишни ўзига лозим тутса, Аллоҳ унинг мушкулини кушойиш қиласи, оғирини енгил қиласи ва ўзи ўйламаган томондан ризқ беради», деганлар.

Имом Насафий ривоят қилишларича, жоҳилият даврида одамлар ҳаж амалларини бажариб бўлгандан сўнг, Мино билан тоғнинг орасига туриб олиб, ота-боболарининг фазилатларини санар эдилар ва машҳур кунлар ҳамда уларда бўлиб ўтган ишларни эслар эдилар.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху:

«Жоҳилият аҳли ҳаж мавсумида отам кишиларга таом берар эди, тўловини тўлар эди, деб оталарининг ишларидан бошқа нарсани зикр қилмас эдилар. Аллоҳ таоло Мухаммад алайҳиссолату вассаломга оят туширди», дейдилар. Қуйидаги оят ўша оятдир:

فَإِذَا قَضَيْتُم مَنَا سِكَّ كُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرُكُمْ إِبَاء كُمْ أَوْ أَشَدَّ
ذِكْرًا فِيمَنْ أَنْكَسَ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا إِنَّا فِي الَّذِي كَوَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ

خَلَقِي

200. Ибодатларингизни тугатганингизда, Аллоҳни оталарингизни эслагандек, балки ундан ҳам кучлироқ эсланг. Одамлардан баъзилари: «Роббимиз бизга бу дунёда бергин», дейдир ва унга охиратда насиба йўқдир.

Ота-боболарининг қилган ишлари билан фахрланиш, мақтаниш бекорчи, қўлидан бир иш келмайдиганларнинг иши. Ислом дини эса, мусулмонлар елкасига бутун дунё бахти учун курашиш масъулиятини юклаган. Шунинг учун ҳам, ҳаж ибодатларини адо этиб бўлгандан сўнг, ота-боболарни эмас, уларга бундай улкан масъулиятни юклаган Аллоҳ таолони эслаш ва ундан ёрдам, яхшиликларни сўрашга амр бўлмоқда:

«Ибодатларингизни тугаттанингизда, Аллоҳни оталарингизни эслагандек, балки ундан ҳам кучлироқ эсланг».

Аллоҳни эслаган одам, албатта, Ундан бирор нарса сўрайди. Лекин сўраш ҳар хил бўлади:

«Одамлардан баъзилари: «Роббимиз бизга бу дунёда бергин», дейдир.»

Яъни, фақат бу дунёning нарсаларини сўрайди. Жумладан, ҳажга келган қавмлардан баъзилари: «Эй Аллоҳ, бу йилни ёмғирли қилгин, яхши болалар туғиладиган йил қилгин», деб дуо қилас эканлар. Аллоҳ таоло ундай кишиларнинг ишлари нотўғри эканини баён қилиб:

«...ва унга охиратда насиба йўқдир», дейди.

Кейинги оятда эса, ҳажда Аллоҳни зикр этгандан кейин қилинадиган дуони ўргатади:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا إِنَّا فِي الْدُّنْيَا كَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقَنَا
عَذَابَ النَّارِ

201. Ва улардан баъзилари: «Роббимиз, бизга бу дунёда ҳам яхшиликни, охиратда ҳам яхшиликни бергин ва бизни дўзах олови азобидан сақлагин», дейдир.

Бу дуо – мусулмонларнинг дуоси. Улар Аллоҳ таолодан икки дунёning яхшилигини сўрайдилар. Чунки Ислом дини икки дунёning ободлигига чақиради. Динсизу худосизларга ўхшаб, фақат бу дунёning ҳой-ҳавасини сўрамайдилар. Ёки баъзи тоифаларга ўхшаб, фақат охиратни ўйлаб, бу дунёни эсадан чиқармайдилар.

Бу дуода юксак одоб ҳам ёрқин кўриниб турибди. Сўраладиган нарсани тайин қилиб номини айтмасдан, умумий қилиб «яхшилик» деб айтилмоқда. Аллоҳ таолонинг Ўзи «яхшилик»нинг нималигини яхши билади.

Имом ибн Касир: «Ушбу дуо дунёдаги барча яхшиликларни ўзида жамлаб, ёмонликларни четлатган», деганлар.

Ибн Мурдавайҳ, Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ, соллалоҳу алайҳи васаллам:

«Байтуллоҳнинг бурчагидан ҳар ўтганимда, «Омин» деб турган фариштани кўрдим. Унинг ёнидан ўтсангиз, «Роббана атина фид-дуня ҳасанатан ва фил охирати ҳасанатан ва қийна азабан-наар» – ни ўқинглар», деганлар.

Бу дуо Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссолату вассаломнинг кўп қиладиган дуолари эди.

Ибн Аби Ҳотим Абу Толутдан қилган ривоятда: «Анас ибн Молик ҳузурида эдик. Собит у кишига:

«Биродарларингиз дуо қилишингизни сўрашяпти», — деди. Анас ибн Молик «Роббана атина...»ни ўқидилар. Бир муддат гаплашиб ўтирилар. Туришмоқчи бўлишганда:

«Эй Абу Ҳамза, биродарларингиз туришмоқчи, уларни бир дуо қилсангиз», — деди. Шунда Анас ибн Молик:

«Сизларга ишларни майдалаб беришимни хоҳлайсизми?! Агар Аллоҳ сизга бу дунё ва охиратнинг яхшилигини бериб, дўзахнинг азобидан сақласа, яхшиликнинг ҳаммасини берган бўлади-ку», — деди.

﴿أَوْلَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾

202. Ана ўшаларга қилган касбларидан насиба бор. Ва Аллоҳ тез ҳисоб қилувчиdir.

Яъни, Роббиларидан икки дунёнинг яхшилигини ва дўзах оловининг азобидан сақлашни сўраб, ўшанга мос амал қиласиган мўмин-мусулмонларга қилган касбларидан насиба бордир. Уларнинг насибалари ҳисоб-китобини тўғрилаб бериш Аллоҳ таоло учун осондир. Чунки У Зот ҳисобни тез қилувчи Зотdir.

Сўнгра, ҳажнинг охирги амаллари баён қилинади:

﴿وَإِذْ كُرُوا إِلَهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا إِلَهَ وَأَعْلَمُوا إِنَّمَّا كُمْ إِلَيْهِ تُخْشِرُونَ﴾

203. Аллоҳни саноқли кунларда эсланг. Бас, ким икки кундан кейин шошилиб, кетса, унга гуноҳ йўқ. Ким кечикиб қолса, унга гуноҳ йўқ. Тақво қилувчилар учун. Аллоҳга тақво қилинглар ва билингларки, сиз албатта Унга тўпланурсиз.

«Саноқли кунлар»дан ҳайит кунидан кейинги уч кун назарда тутилган. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос: «Саноқли кунлар — ташриқ кунлариdir», деганлар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Арафа, қурбонлик ва ташриқ кунлари биз аҳли Исломнинг байрами — емоқ, ичмоқ кунлариdir», деганлар. Шундан чиқадики, арафа ва қурбон ҳайити кунлари ташриқ кунлари қаторига кирмайди.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло саноқли кунларда, яъни, ташриқ кунларида ўзини эслашга, зикр қилишга буюрмоқда.

«Аллоҳни саноқли кунларда эсланг».

Икрима розияллоҳу анҳудан ривоят қилинадики: «Саноқли кунларда Аллоҳни эсланг», дегани ташриқ кунларида фарз намозларидан кейин «Аллоҳу акбар», «Аллоҳу акбар», деб такбир айтинг, деганидир».

Аммо ҳажда бўлганда бундан мурод шайтонга тош отиш бўлади. Ҳар бир тошни отишдан олдин «Бисмиллаҳи, Аллоҳу акбар», дейди. Ҳар куни уч жойга еттитадан йигирма битта тош отади. Ҳайитдан кейинги икки кунда тош отиб, шошилиб Минодан кетса, гуноҳ бўлмайди.

«Бас, ким икки кундан кейин шошилиб кетса, унга гуноҳ йўқ.»

Агар ихтиёр қилиб, учинчи кунга қолиб, тош отса ҳам, гуноҳ, йўқ;

«Ким кечикиб қолса, унга гуноҳ йўқ».

Кейин бошқа ибодатлар қатори ҳаж ҳам тақво жойи эканини, ҳаждаги тўпланиш қиёматдаги тўпланишни эслатиши зарурлигини зикр қиласи:

«Аллоҳга тақво қилинглар ва, билингларки, албатта, сиз Унга тўпланурсиз».

Ўтган оятларда қалбни поклайдиган, тақводор қиладиган рўза, садақа ва ҳаж каби ибодатлар зикр қилинди. Одамлардан баъзилари фақат бу дунёни кўзлашлари ва уларга охиратда насиба йўқлиги ва баъзилари икки дунёда ҳам Аллоҳдан яхшилик кутишлари айтиб ўтилди. Келаси оятларда адашиб шайтон йўлидан юрганларга ва ҳидоят топиб, Роҳманнинг йўлида юрганларга мисол келтирилади. Шу билан бирга, шайтонга эргашмаслик таъкидланади:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعِجِّبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشَهِّدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ
اللَّهُ أَكْبَرُ

204. Одамлар ичида дунё ҳаётидаги гапи сени ажаблантирадиганлари бор. У қалбидағи нарсага Аллоҳни гувоҳ ҳам қиласи. Ҳолбуки, у ашаддий хусуматчиidir.

Бу ояти карима мазкур икки тоифадан бирининг — ёмонларнинг, шайтон йўлида юрадиганларнинг, мунофиқларнинг сифатини баён қилишни бошлайди. Бир хил одамлар борки, бу дунёning ишларидан гапирса, чиройли сўзи, шириңсуханлиги, ўзини мухлис қилиб кўрсатиши, фақат яхшиликдан, муҳаббатдан, пок-лик ва тақводан лоф уриши билан сени ажаблантиради. Боз устига, таъсирни кучайтириш, янада чуқурроқ ишонч ҳосил қилиш учун қалбаги нар-

сага Аллоҳни гувоҳ қилиб, қасам ҳам ичади. Ўзининг Исломга, Аллоҳга, пайғамбарга бўлган муносабатини тўлиқ муҳаббат деб ишонтиromoқчи бўлади. Аслини олганда эса, у, Аллоҳга, пайғамбарга ва Исломга қарши энг ашаддий хусуматчиdir. Душманларнинг душманидир. Бу инсоннинг усти бошқа, ичи бош-қа, сиртида ёлғонни, алдамчиликни ва тилёғламаликни ўринлатиб, суҳбатдошини ажаблантиради. Аммо у суҳбатдошининг олдидан қайтиб кетса-чи?

وَإِذَا تَوَلَّ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرَثَ وَالنَّسْلَ وَاللهُ لَا يُحِبُّ

205. Ва бурилиб кетганда, ер юзида фасод учун ва экин ва наслни ҳалок қилиш учун ҳаракат этадир. Ва ҳолбуки, Аллоҳ фасодни хуш кўрмас.

Ундоқ шахснинг қиладиган иши айтган гапининг тамоман акси. Чиройли гапларни гапириб ҳаммани ажаблантириб қўйиб, бурилиб бориб фасодни – дунёда бор ёмонликни қилади. Экин ва наслни, яъни, бутун наботот ва жонзотни йўқ қилишга ҳаракат қилади, уринади. Чунки инсон шаклидаги бу мунофиқ махлуқнинг вужуди ҳиқду ҳасадга, макру фасодга тўлгандир. Аллоҳ, эса, бундайларни ҳеч-ҳеч хуш кўрмайди.

Келаси оят мазкур мунофиқнинг белгиларига яна ҳам аниқлик киритади:

وَإِذَا قِيلَ لَهُ أَتَقَ اللهُ أَخْذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسِبَهُ جَهَنَّمَ وَلِئِنْسَ الْمَهَادُ

206. Агар унга, Аллоҳдан қўрққин, дейилса, уни кибру ҳавоси гуноҳга етаклар. Жаҳаннам унга етарлидир. У қандай ҳам ёмон ўрин-а?

У мунофиқقا ваъз-насиҳат қилсанг, қулоғига илмайди. Аллоҳни эслатсанг, кибр или ўзини юқори тутади. Гуноҳи, хатоси ва камчиликлари билан гердаяди. Аллоҳдан уялмайди ҳам. Ҳолбуки, яқиндангина: «Қалбимдаги нарсага Аллоҳ, гувоҳ», деб қасам ичаётган эди. Бунақа инсонга жаҳаннам етарли, кифоя қилади. Жаҳаннам қандай ҳам ёмон ўрин-а?!

Имом Фахриддин Розий ривоят қиладиларки, ал-Ахнас ибн Шарийқ исмли сирти силлиқ, ичи фасод мунофиқ бор экан. Бир куни Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига келиб, мусулмончили-

гини сиртидан чиройли қилиб кўрсатиб, сизга муҳаббатим бор, деб қасам ичибди. Сўнгра, Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳузурлариdan чиқиб, мусулмонларнинг экинзори ва туялари олдидан ўтибди. Экинзорга ўт қўйиб, туяларни ўлдирибди. Шунда Аллоҳ юқоридаги оятни нозил қилган экан.

Ибн Жарир Тобарий қилган ривоятда Навфул Баколий: «Мен ушбу умматдаги баъзи одамларнинг сифатини Аллоҳ нозил қилган китобда топдим. Улар дунё учун ҳийлага динни ишлатадилар. Тиллари асалдан ширин, қалблари ачитқидан ҳам аччиқ. Одамларга қўй терисини ёпиниб кўринадилар. Қалблари бўрининг қалбидан ҳам ёмон. Аллоҳ таоло: «Ҳали менга журъат қилишяптими? Мени деб фурурга кетишяптими?! Ўз нафсим билан қасам ичаманки, уларга ҳалимни ҳам ҳайрон қолдирадиган фитнани юбораман», дейди», деган эканлар.

Имом Куртубий: «Бу гапни Қуръонда тадаббур қилиб кўрсам, мунофиқлар экан. «Одамлар ичида дунё ҳаётидаги гапи сени ажаблантирадиганлари бор», деган оятда топдим», деган эканлар.

Бу бир хил тоифа одамлар намунаси бўлса, келаси оятда бунга қарши тоифа одамлар намунаси келтирилади:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُشْرِي نَفْسَهُ أَبْتَغِكَاءَ مَرْضَاتٍ أَللَّهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعَبَادِ

207. Ва одамлардан Аллоҳнинг розилигини тилаб жонини со- тадиганлар бор. Ва Аллоҳ бандаларга меҳрибондир.

Бу – ҳақиқий муҳлис мўминнинг васфи. Унинг ягона мақсади – Аллоҳнинг розилигини топиш. Бу йўлда у ҳамма нарсани сарфлашга, ҳатто жонини беришга ҳам тайёр. Фақат, Аллоҳ таолонинг розилигини топса, бўлди. Ушбу сифат эгаларининг оят тушаёттан пайтдаги намуналаридан бири Суҳайб ар-Румий розияллоҳу анху бўлганлар.

Имом Фаҳридин Розий ривоят қиласидиларки, Суҳайб ар-Румий Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилиб жўнаганида, Қурайш мушрикларидан бир гуруҳи у кишини қайтармоқчи бўлиб ортидан борибди. Шунда у киши уловидан тушиб, ўқдонидаги ўқларни тизиб қўйиб, камонни қўлларига олибди-да:

«Эй Қурайш аҳли, менинг ичингизда энг мерганлардан бири эканимни яхши биласизлар-а?! Аллоҳга қасамки, ўқдондаги ўқ тутамагунча, биттгангиз ҳам менга яқинлаша олмайсиз! Сўнгра, қиличим билан, қўлимда қанчаси қолса, шунчаси билан чопаман. Кейин нимани истасангиз, қилаверасиз!» – деди. Улар:

«Сен бизнинг юртимизга келганингда ҳеч нарсанг йўқ гадо эдинг, ҳозир эса, кўплаб мол-дунёга эга бўлдинг», — дедилар. Суҳайб:

«Молимнинг қаердалигини айтиб берсам, ўз йўлимда кетавера-манми?» — деди. Улар, ҳа, деган эдилар, у моли Макканинг қаерида эканини айтиб берди. Мадийнага келиб Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларига кирди. Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом уни қўришлари билан:

«Савдо фойда келтирди, эй Суҳайб! Савдо фойда келтирди, эй Суҳайб!» — дедилар. Бир оз туриб Аллоҳ: «Ва одамлардан Аллоҳнинг розилигини тилаб жонини сотадиганлари бор», деган ояти каримани нозил қилди.

Мусулмонларнинг аввалги авлодида шу оят васф қилган сифатга эга инсонлар жуда ҳам кўп чиқди. Шу боисдан, улар қисқа муддат ичида дунёниadolатта тўлдирдилар. Кейин ҳам мусулмонлар ичида ушбу сифат эгалари доим бўлиб келган. Фақат, уларнинг кўплиги ёки озлигига қараб Аллоҳ таоло Ислом умматига ғалаба ёки мағлубиятни битган. Ҳозирги пайтда мусулмонлар Суҳайб ар-Румий каби фидойиларга жуда-жуда муҳтожлар.

Юқоридаги оялар икки тоифа одамларни ёнма-ён қўйиб сифатлаб берди. Мунофиқлар тоифасининг тили бошқа, дили бошқа. Улар, хусусан, мусулмонлар орасида Исломга садоқат ҳақида лофтуради. Қиласиган иши эса, бузғунчиликдан иборат. Қуръони Карим бизни улар сафида бўлишдан қайтаради.

Иккинчи тоифа - мухлис мўминлар тоифаси бўлиб, Аллоҳнинг розилигини топиш учун ҳатто жонларини беришга тайёрлар. Қуръон кишиларни тарбиялаб, Аллоҳ учун жон фидо қилиш даражасига етказгандан сўнг, уларнинг ушбу мақомига мос ишга таклиф қиласиди:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِمْنَوْا أَدْخُلُوهُمْ كَافَةً وَلَا تَرْكُوهُمْ خُطُوبَتِ
الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌ مُّبِينٌ

208. Эй, иймон келтирганлар! Исломга тўлиғича киринг. Ва шайтоннинг изидан эргашманг. Албатта, у сизга очик душмандир.

Маълумки, Ислом Аллоҳга бўйсуниш маъносини билдиради. Бу ҳолатда оятнинг умумий маъноси: «Аллоҳга бутун борлиғингиз илиа бўйсунинг», дегани бўлади. Яъни, Аллоҳга бўйсуниш тўлалигича бўлсин. Тили билан бўйсуниб, дили билан бўйсунмасдан ёки бадани билан бўйсунмасдан қолиш керак эмас. Хулласи калом, бўйсуниш тўлалигича, ҳамма томондан бўлиши керак.

Исломнинг маъноларидан яна бири – тинчлик. У ҳолда оятнинг умумий маъноси, тинчликка тўлигича киринг, дегани бўлади. Тинчликка тўлигича кириш эса, Исломни татбиқ қилиш билан бўлади. Исломда тинчлик инсон қалбининг тинчлигидан бошланади. Фақат банда ва Парвардигор, борлиқ ва охират ҳақидаги Ислом ақийдаларигина ҳар бир инсон қалбига тинчликни солиши мумкин. Сўнгра, қалбдаги бу тинчлик оиласа кўчади. Ислом оила тинчлиги учун зарур бўлган барча чораларни ишга солади. Оилалардаги тинчлик қўни-қўшни, қариндош-уруғлар орасига кўчади. Исломда қўни-қўшнилар, қариндош-уруғлар билан тинч яшаш йўл-йўриқлари батафсил кўрсатиб қўйилган. Сўнгра, бу тинчлик жамиятга ўтади. Ҳар бир жамият ўзаро тинчликда яшаш учун нималар қилиши лозимлиги ҳам Исломда белгилаб қўйилган. Давлат миқёсида тинч яшашга эса, қалби тинч, оиласи тинч, қўни-қўшни, қариндош-уруғи тинч, жамияти тинч бўлганда эришилади. Исломда давлат билан фуқаролар орасидаги тинч-тотувлик асослари ҳам, давлатлараро тинч-тотувлик йўл-йўриқлари ҳам мукаммал йўлга қўйилган. Охири келиб, Ислом қўзлаган тинчликда бутун дунё тинчлигига эришилади. Унда барча қалблар тинч, оилалар тинч, қўни-қўшнилар тинч, қариндош-уруғлар тинч, жамиятлар тинч, давлатлар тинч, ҳайвонот, наботот ва бутун борлиқ тинч бўлади. Иншааллоҳ.

Исломнинг машхур маъноларидан бири Мұҳаммад алайҳиссаломга Аллоҳ туширган диндир. Бу ҳолатда оятнинг умумий маъноси – «Ислом динига тўлигича киринг» бўлади. Ислом инсоннинг ҳаётини тўлигича қамраб олган диндир. Инсоннинг онадан туғилиб, қабрга киргунгача бўлган даврдаги ҳар бир нафаси ва ҳаракати Исломнинг ихотаси доирасидадир. Исломга тўлигича кириш – оралиқ даврда, яъни, ҳаёти давомида бутунлигича мусулмонча яшаш демакдир. Инсоннинг туғилишидан тортиб то озуқаланиши, тарбияланиши, вояга этиши мусулмонча бўлиши керак. Балоғат ёшига етганда, дин таклиф қилган барча нарсаларга тўлиқ амал қилиши лозим. Инсон ўзининг шахсий, оилавий, ижтимоий, иқтисодий, маданий, сиёсий ва яна ҳаётининг бошқа соҳаларида Исломга амал қилгандагина, Ислом буюрган ҳамма нарсага юриб, у қайтарган ҳамма нарсадан қайтгандагина унга тўлиқ кирган бўлади. Шундагина баҳт-саодатга эришади. Халқимиз орасида бутун кўпларимиз нима қиляпмиз? Номларимизга, насл-насабимизга қараса, ҳамма мусулмон. Кимлиги суриштирилса, мен мусулмонман, дейди. Аммо, ўзи файри муслимларнинг ишини қилиб юради. Кейин: «Нимага мусулмон бўлсанк ҳам, ишимиз юришмаяпти?» деб нолиыйди. Динга, Аллоҳга тухмат қиласди. Кўраётган кўргиликлари ўзи мусулмон бўла туриб Исломда яшамаётганининг оқиба-

ти эканини ўйлаб ҳам кўрмайди. Ҳолбуки, айб ўзида, омадсизликларини Исломдан кўришга ҳеч бир мусулмоннинг ҳаққи йўқ. Ислом бир-бирини тўлдириб келувчи турли тузум ва амалларнинг мажмуасидир. Намоз ўқиб туриб, закотни инкор қиласа, бўлмайди. Ақийдани мусулмонча қилиб туриб, оиласа христианча яшаса, бўлмайди. Ҳамма-ҳаммаси мусулмонча бўлиши керак.

Оятнинг охири Исломдан бошқа йўлга юришлик шайтоннинг изидан эргашишлик эканини ва у очиқ душман эканлигини таъкидлаяпти:

«Ва шайтоннинг изидан эргашманг. Албатта, у сизга очиқ душманdir».

Демак, Исломга тўлалигича кирилмагандан шайтоннинг изидан эргашилган бўлар экан. Ҳаётнинг қайси соҳасида Исломга амал қилинмаса, ўша ишда шайтоннинг изидан эргашилган бўлар экан.

Кейинги оятда ушбу баёнотдан сўнг ҳам бошқа йўлга мойил бўлишнинг оқибати тушунтирилади:

فَإِنْ زَلَّتُم مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَتُكُمْ أَبْيَنَتُ فَأَعْلَمُو أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

209. Агар очиқ баёнотлар келгандан кейин ҳам тойилсангиз, билингки, албатта, Аллоҳ азиз ва ҳикматлидир.

Шунчалик тушунтиришлар, хужжат, далиллар келгандан кейин ҳам Исломга тўлигича кирмасдан, йўлдан тойиб, бошқа ёқса кириб кетсангиз, билиб қўйингки, Аллоҳ Ўзининг азиз (яъни, қувватли, қудратли ва фолиб) сифати или сизни азобига олса, ҳолингиз чатоқ бўлади. Ҳам, Аллоҳ ҳикматлидир. Борлиқни ҳикмат билан яратган. Ўзи яратган борлиқда Ўзи яратган инсон баҳтли яшashi учун йўл кўрсатувчи таълимотларни ҳам ҳикмат билан Ўзи туширган. Бандаларини Исломга тўлигича киришга амр қилиши ҳам айни ҳикмат.

Келаси оятда Исломга кирмасдан, тойиб, шайтон изидан кетгандар ҳақида сўз кетади:

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيهِمُ اللَّهُ فِي ظُلُلٍ مِّنَ الْفَحَامِ وَالْمَلِئَكَةُ وَقَضَى الْأَمْرُ
وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

210. Улар Аллоҳ ва фаришталар сояли булултарда келиши ҳамда ишнинг тугашидан бошқага интизор бўлмаяптилар, шекилли?! Ва барча ишлар Аллоҳга қайтажак.

Очиқ-ойдин баёнотлар, ҳужжат ва далиллар келгандан кейин ҳам Исломга юрмай, шайтоннинг изидан юришларидан улар худди қиёматни интизор бўлиб кутаётганга ўхшайди. Иш тугаб, ҳамма нарса охирига етадиган кунни кутаётганга ўхшайди. Акс ҳолда, ҳамма нарса аниқ бўлган бўлса ҳам, нима учун Исломга кирмай турибдилар? Нима уларнинг йўлини тўсяпти? Улар билиб қўйсинарки,

«барча ишлар Аллоҳга қайтажак».

Кейин Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга хитоб қилиб, бор ҳақиқатни қўра-била туриб ҳам Исломга кирмаётган Бани Исроил қавмидан уларга очиқ-ойдин ҳужжат ва далиллар келганини сўрашни буюради:

سَلْ بَنِي إِسْرَئِيلَ كُمْ أَتَيْنَاهُم مِّنْ آيَةٍ بَيْنَهُ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

211. Бани Исроилдан уларга қанча оятларни берганимизни сўра. Кимки ўзига келган Аллоҳнинг неъматини ўзгартирса, бас, албатта, Аллоҳ иқоби шиддатли Зотдир.

Аллоҳнинг кўрсатган йўли қолиб, бошқа йўлга юрган, қайтажайта ҳужжат, далил, мўъжизалар сўраб, улар кўрсатилганидан кейин ҳам залолатда давом этиб, охири лаънатга учраган қавм Бани Исроил бўлади.

«Оят» сўзи Қуръон оятидан бошқа маъноларни ҳам, жумладан, белги, ишора, мўъжиза, ҳужжат, далил маъноларини ҳам анг-латади. Шу маънода,

«Бани Исроилдан уларга қанча оятларни берганимизни сўра», деганда, мўъжиза, ҳужжат ва далиллар назарда тутилган. Бани Исроилга Аллоҳ таоло уларнинг талабига биноан қўплаб мўъжиза, ҳужжат-далилларни берган. Жумладан, Мусо алайҳиссалом қўлларини қўлтиқларига тиқиб олсалар, кўрган одам хурсанд бўладиган даражада оппоқ, бўлиб чиқар эди. Ҳассаларини ерга ташласалар, илон бўларди. Фиръавн аскари билан қувиб келганида, Бани Исроил қочиб ўтиб олиши учун денгиз суви иккига айрилиб, ораси қуруқ йўл бўлиб турган. Мусо алайҳиссалом ҳассалари билан харсанг тошни урганларида, ўн иккита булоқ отилиб чиққан. Шунингдек, қаттиқ иссиқда уларнинг бошидан булат соя солиб турган. Осмондан таом учун мани ва салво тушган ва бошқалар.

Ушбу оятнинг келтирилишидан ким Бани Исроилга ўхшаб, Исломга Аллоҳ айтгандай тўлиғича кирмаса, улар қаби бало-офатларга

гирифтор бўлади, деган маъно чиқади. Шунинг учун ҳам, оятнинг иккинчи ярмида:

«Кимки ўзига келган Аллоҳнинг неъматини ўзгартирса, бас, албатта, Аллоҳ иқоби шиддатли Зотдир», дейилмоқда.

Аллоҳ берган иймон ва илм неъматларини ўзгартирганлар, Исломга тўлигича кирмай юрганлар Аллоҳнинг азобига учрайди. Бу азоб турли кўринища бўлади. Ҳозирги қунда бошимизга ёғилаётган турли-туман мусийбатлар, бало-оффатлар ва мушкулотлар ўша азобларнинг айrim кўринишларидир.

Инсоният Исломга қанчалик яқинлашса, унга қанча амал қилса, шунчалик баҳтли-саодатли бўлиб боради. У қанчалик Исломдан узоқлашса, унга оз амал қилса, баҳти-саодати шунча камайиб, баҳтсизлиги кўпаяди.

Бундай таҳдида танбеҳдан кейин кофиirlар билан мўминларнинг ҳоли, уларнинг орасидаги фарқ, инсон қадрининг ўлчов-мезони ҳақида гап кетади:

زِينَ لِلّذِينَ كَفَرُوا إِلَيْهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ أَتَقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمٌ
 الْقِيَمَةُ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

212. Куфр келтирганларга бу дунё ҳаёти зийнатланди ва улар иймон келтирганларни масхара қилурлар. Ва ҳолбуки, қиёмат куни тақво қилганлар улардан устундир. Аллоҳ кимни хоҳласа, беҳисоб ризқ берур.

Кофиirlарнинг Аллоҳ йўлига юрмасликларининг сабаби дунё ҳаётининг зийнатидир. Уларнинг бирдан бир мақсади, фикри-зикри ва орзу-умиди – шу беш кунлик дунёning ҳой-ҳаваси, зийнатидир.

«Куфр келтирганларга бу дунё ҳаёти зийнатланди.»

Кофиirlар ҳаётнинг маъносини шунда деб тушунадилар. Иймонсиз бўлганлари учун ҳайвоний тасаввур ва чегарадан ташқарига чиқа олмайдилар. Мўмин киши учун эса, бу дунёning зийнати ҳақир ва аҳамиятсиз нарса ҳисобланади. Улар дунё ҳой-ҳавасига ўч бўлишни ўзларига ор ҳисоблайдилар.

Шунинг учун ҳам, кофиirlар иймон келтирганларни масхара қиладилар.

«...ва улар иймон келтирганларни масхара қилурлар.»

Улар ҳар нарсани ўз қаричлари билан ўлчаб, мўминларни бу дунё зийнатига ўч бўлмаганлари учун масхара қиладилар.

«Ва ҳолбуки, қиёмат куни тақво қилганлар улардан устундир. Аллоҳ қимни хоҳласа, беҳисоб ризқ берур».

Ҳақиқий ҳаёт – охират ҳаёти келган чоғда эса, ҳамма нарса ўз ўрнига тушади. Ўшанда, яъни қиёмат кунида мўминлар, тақво қилганлар кофирлардан устун бўладилар. Ризқи рўзга келадиган бўлсак, уни Аллоҳ таоло қимга хоҳласа, беҳисоб беради. Ризқ берувчи унинг Ўзи. Мўминга ҳам, кофирга ҳам бераверади.

Одамларнинг кофир ва мўминга бўлиниши, уларнинг ҳаётга бўлган муносабати зикр қилингандан сўнг, бу ишларнинг келиб чиқиши тарихи ва сабаби баён этилади:

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ الْنَّبِيًّا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِّرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمْ
 الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحُكِّمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا أَخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ
 بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ
 بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

213. Одамлар бир миллат эдилар. Бас, Аллоҳ хушхабар ва огоҳлантириш берувчи набийларни юборди ва уларга одамлар ўртасида улар ихтилоф қилган нарсаларда ҳукм қилиш учун ҳақ китоб туширди. У тўғрисида ихтилофни очиқ ҳужжатлар келгандан сўнг, қимга берилган бўлса, ўшаларгина ҳаддан ошиб қилдилар. Иймон келтирганларни ҳақ тўғрисида ихтилоф қилган нарсаларида Аллоҳ Ўз изни ила ҳидоятга соладир. Аллоҳ қимни хоҳласа, тўғри йўлга бошлайдир.

Аслида, инсон Одам Ато ва Момо Ҳаво ҳамда уларнинг фарзандларидан иборат бир уммат эди. Бир оиланинг аъзолари эдилар. Аста-секин кўпайиб бордилар. Уларнинг кўпайишлари билан бирга, фикр-мулоҳазалари ҳам, ихтилофлари ҳам кўпая борди. Чунки ҳар кимда ўз табиати бор, ўз ақди бор, ўз қизиқиши бор. Ҳар ким ўз шароити ва ҳолатидан келиб чиқиб фикр баён қиласди. Ҳар кимнинг фитратидаги хусусият – бу. Чунки, ер юзининг обод-лигини Аллоҳ шу турли-туманлик, шу тортишувларга боғлиқ қилиб қўйган. Ҳамманинг фикри, табиати, истаги бир хил бўлганида эди, ер юзи обод бўлмасди...

Демак, одамлар ўртасида хилоф, келишмовчилик чиқди. Ҳар ким ўзини ҳақ деб билмоқда. Бундай вазиятда ким ҳақ эканлигини қаердан биламиз? Одамларнинг ўзларига қўйсак, ҳар ким ўзиникини маъ-

қуллайди. Ва ихтилоф яна ҳам кучаяди. Агар улардан бир гуруҳларини танлаб олиб, ўша танланганларга топширсак, улар ҳам одам. Ҳар қанча ақдли бўйсалар-да, барибир, уларда ҳам бошқа одамлардаги заифликлар бор. Бир кунмас бир кун адашади. Заифлиги тутиб, бир тарафга ён босади. Ёки ҳамма нарсани қамраб оловчи илмга эга бўлмайди. Нафси заифлик қилиб пора олиши мумкин. Ўз қавми чегарасидан чиқа олмай қолиши мумкин ва ҳоказо минглаб сабаблар борки, улар бу йўлда тўсиқ бўлиб, ишни бузиши аниқ.

Демак, «Бундай ихтилофнинг қайсиси тўғри, қайси чегарагача ихтилоф қиласа бўлади?» қаби саволларга жавоб бериш учун ихтилоф қилаётганлардан устун турувчи, инсондаги бор заифлиқдан таъсирланмайдиган, ҳамма нарсани қамраб оловчи илм эгаси, ҳеч нарсага ҳожати тушмайдиган, беками кўст, тамаъдан холи, нуқсонсиз, барқамоллик сифатига эга бир зот керак бўлади. Ана ўша зот Аллоҳ таолонинг Ўзи! У ҳамма нарсани билувчи Зот, шунинг учун ҳам Ўзи яратган бандалари ихтилоф қилган ва қилаётган масалалар ҳақида қандай ҳукм чиқаришни Ўзи билади.

«Бас, Аллоҳ хушхабар ва огоҳлантириш берувчи набийларни юборди ва уларга одамлар ўртасида улар ихтилоф қилган нарсларда ҳукм қилиш учун ҳақ китоб туширди».

Аллоҳ юборган Пайғамбарларнинг биринчи вазифаси мўминларга хушхабарларни ва кофиру осийларга огоҳлантиришни етказишидир.

Мўминларга савоб, ажр ва жаннатнинг хушхабарини етказадилар. Кофиirlарга эса, азоб, уқубат ва жаҳаннамнинг хабарини бериб, огоҳлантирадилар.

Шу билан бирга, энг муҳими – одамлар ўртасида улар ихтилоф қилган нарсаларда ҳақ китоб билан ҳукм қилиб, ҳақни ҳаққа, ботилни ботилга ажратадилар. Адолатли ҳукм чиқарадилар. Ҳақ китобнинг ҳукми ҳақ бўлади. Бошқа ҳеч қандай нарса, ҳеч кимнинг ҳукми ҳақ бўла олмайди.

Ҳамма Пайғамбарлар бир дин билан, ҳақ китоб билан келганлар. Ҳар Пайғамбар ўз қавмига, ўз даврига мос шариат билан келган.

Ҳақ китоб Аллоҳнинг бандалари орасида адолат билан ҳукм қилиб турса ҳам, одамлар ўзларидаги айб туфайли йўлдан озиб, турли мусийбатларга дучор бўлиб турадилар. Чунки ҳавои нафсилари уларгағолиб келиб, бепарволик қилиб, турли иғволарга учраб, Аллоҳ туширган ҳақ китобдан узоқлашиб, унинг таълимотларига амал қилишдан бош тортадилар. Ҳасад, тамаъ, ҳирс ва ҳавои нафс уларни Аллоҳ туширган ҳақ китоб ҳақида ҳам ихтилофга солади.

«У тўғрисида ихтилофни очиқ ҳужжатлар келгандан сўнг, кимга берилган бўлса, ўшаларгина ҳаддан ошиб қиладилар».

Яъни, ўша ҳақ китоб тўғрисида ҳамма ҳам ихтилоф қилгани йўқ, у кимга берилган бўлса, ўшаларгина бу китобнинг ҳақлигига, тўғрилигига очиқ-ойдин ҳужжатлар келгандан сўнг, ҳаддан ошиб, ҳасад, тамаъ, ҳирс ва ҳавои нафс туфайли ихтилоф қилдилар. Ихтилоф қилмаслик учун эса, иймон керак, фақат иймонгина ҳақ китоб тўғрисида ихтилоф қилдирмайди, омон сақладайди.

«Иймон келтирганларни ҳақ тўғрисида ихтилоф қилган нарсаларида Аллоҳ Ўз изни ила ҳидоятга соладир».

Аллоҳнинг ҳидоятига мұяссар бўлган иймонли кишиларга ҳавои нафс, ҳасад, тамаъ, ҳирс каби ёмон сифатлар ёт, улар ҳақ китоб ҳақида ихтилоф қилмайдилар ва уни ўзларининг дастури, адолатли ҳаками, йўлбошчиси қилиб олиб, тўғри йўлда юриб, баҳт-саодат сари олға қадам ташлайдилар. Бундай тўғри йўл ҳаммага ҳам насиб қиласкермайди.

«Аллоҳ кимни хоҳласа, тўғри йўлга бошлайдир».

Кимда истеъдод бўлса, хоҳиш ва уриниш бўлса, ўшани тўғри йўлга бошлайди.

Аллоҳ иродага қилган тўғри йўл Исломга тўлиғича кириш билан бўлади. Бу эса, осон иш эмас. Буни амалга ошириш учун шайтоннинг изидан юрганлар, ҳасад, тамаъ, ҳирс ва ҳавои нафс туфайли ҳақ китоб тўғрисида ихтилофга тушганлар билан бўладиган тўқнаншувларда ғолиб келиш керак. Улардан бўладиган зулм ва душманликларга чидаш керак. Яна кўпгина машаққат ва қийинчиликларга дош бериш лозим. Келаси оятда ана шулар ҳақида, мусулмонларга ибрат учун ўтган умматлар тажрибасидан сўз кетади.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثْلُ الَّذِينَ خَلَوْ مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْمُمْ
 الْبَأْسَاءُ وَالصَّرَاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّىٰ يَقُولُ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُمْ مَنِ نَصَرَ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصَرَ
اللهُ قَرِيبٌ

214. Сиздан аввал ўтганларга келганга ўхшаш нарса сизларга келмасдан туриб, жаннатга кирамиз, деб ўйладингизми? Уларни бало ва мусийбатлар туттан ва ларзага туширилганлар. Ҳаттоқи, Пайғамбар ва у билан иймон келтирганлар: «Аллоҳнинг нусрати қачон бўладир?» деганлар. Огоҳ бўлинглар, албатта, Аллоҳнинг нусрати яқиндир.

Ушбу ояти каримадаги савол Пайғамбар алайҳиссалом ва мусулмон кишиларга қаратилган. Улар Исломга тўлиғича киришга, Аллоҳ

туширган ҳақ китобга амал қилиб түғри йўл – сироти мустақиймда собит қадам бўлишга ҳаракат қилиб туришганда, аввал ўтган мўминларнинг тажрибасига ишора қилиб, улар тортган қийинчиликларни булар ҳам тортиши шартлиги ва усиз жаннатта кириб бўлмаслиги ишора қилинмоқда.

«Сиздан аввал ўтганларга келганга ўхшаш нарса сизларга келмасдан туриб, жаннатта кирамиз, деб ўйладингизми?»

Демак, жаннатта кириш осон эмас, иймон, Исломни оғизда эълон қилиб қўйиш билангина бўлавермайди. Жаннатта киришнинг бир шарти – аввалги умматлардан унга киришга ҳақдор бўлганларга юборилган оғир синовларни бошдан ўтказиш зарур.

Хўш, аввал ўтган умматлар нималарга дучор бўлибдилар?

«Уларни бало ва мусийбатлар тутган.»

Ҳақни юзага чиқариш йўлида улар турли синовлардан, имтиҳонлардан ўтганлар, душманларнинг тажовузига, уруш-сўкишига, озорларига чидаганлар, очлик, қийноқ ва муҳтожликларга учраганлар. Улар тортган қийинчиликлар шу даражага етганки, иймонли бўлишларига, бу синовлар уларга обрў келтиришини аввалдан билишларига қарамасдан,

«Ҳаттоқи, Пайғамбар ва у билан иймон келтирганлар: «Аллоҳнинг нусрати қачон бўладир?» деганлар.»

Азоб-уқубатнинг ҳаддан ошиб кетганидан улар шундай дейишга мажбур бўлганлар. Қалбларни ларзага солувчи синовлар пайтида ҳам иймонида собит қолувчилар,

«Огоҳ бўлинглар, албатта, Аллоҳнинг нусрати яқиндир.»

Демак, банда ўз амали, сабри, матонати билан ҳақдор даражасига етганда, Аллоҳ, унга Ўз нусратини беради.

Хаббоб ибн ал-Арт розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган саҳиҳ ҳадисда у киши дейдилар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, бизга нусрат сўрасангиз-чи, Аллоҳга дуо қилсангиз-чи», – дедик. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Сизлардан олдин ўтганларнинг баъзиларини бошининг қоқ ўртасидан арра солиб, оёғидан арралаб чиқиб кетсалар ҳам, динларидан қайтмаган эди. Гўштларини темир тароқ билан тараб, суюклиридан ажратиб олсалар ҳам, динларидан қайтмаган эди. Аллоҳга қасамки, Аллоҳнинг Ўзи бу ишни батамом қиласди. Ҳали улов мингтан одам Санъодан Ҳазирмавтгача ҳеч нарсадан қўрқмай, Аллоҳдан ва қўйини бўри еб қўйишидангина қўрқиб борадиган ҳам бўлади. Лекин сизлар шошқалоқлик қиляпсизлар», – дедилар».

Рум подшоси Ҳерақл Абу Суфёндан Пайғамбар алайҳиссалом ҳақларида сўраган саволлари ичида:

«У билан уруш қилдиларингизми?» деган савол ҳам бор эди. Абу Сүфён:

«Ха», – деди. Ҳерақил:

«Ораларингиздаги уруш қандай кечди?» – деди. Абу Сүфён:

«Гоҳ, ундей-гоҳ, бундай, баъзида у енгди, баъзида биз енгдик», – деди. Ҳерақл:

«Ўзи, ҳақиқий Пайғамбарларнинг иши шунаقا бўлади: синалиб-синалиб, оқибатда голиб келадилар», – деди.

Демак, сабр қилиш, ҳаракат қилиш керак экан.

Исломга тўлиғича киришдан, Аллоҳ туширган ҳақ китобга амал қилишдан олдин баъзи нарсаларни билиб олиш керак, шунинг учун келаси оятларда Пайғамбар алайҳиссаломга олтида савол берилади ва унга жавоб ҳам келади.

Биринчи савол инфоқ – молу дунёни нафақа қилиш ҳақида:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَلَدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ وَآتَيْتُمْ
وَالْمُسْكِينِ وَابْنِ السَّكِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

215. Сендан нимани нафақа қилишни сўрарлар. «Нафақа қилган яхшилигингиздан ота-оналарга, яқин кишиларга, етимларга, мискинларга ва ватангадоларга бўлсин. Қандай яхшилик қилган бўлсангиз, албатта, Аллоҳ уни билувчиидир», деб айт.

Савол нимани нафақа қилиш ҳақида бўлган эди:

«Сендан нимани нафақа қилишни сўрарлар».

Жавоб эса, кимларга нафақа қилишни ҳам баён этяпти:

«Нафақа қилган яхшилигингиздан ота-оналарга, яқин кишиларга, етимларга, мискинларга ва ватангадоларга бўлсин».

Демак, яхшиликни нафақа қилинар экан.

Қуръони Каримда хайр, яхшилик сўзи кўпинча мол-дунё маъносига ишлатилган. Бу жойда ҳам худди шу маънони англатмоқда.

Нафақага лойиқлар ичида бекорга ота-онани биринчи зикр қилинаётгани йўқ. Инсон табиати ўзи шуни тақозо қиласи. Ўзидан кейинги биринчи ҳақдор ота-онаси бўлади. Ота-онасини муҳтож қўйиб, улардан бошқаларга нафақа қилишдан нима фойда бор? Шунингдек, яқин кишилар, қариндошлар ҳақдорлик жиҳатидан бошқалардан устунлар ва ҳоказо. Нафақа қилиш худди шу тартибда бўлиши лозимлиги Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳадисларида ҳам зикр қилинган.

Имом Муслим Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анхудан ривоят қиласыларки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бир кишига:

«Садақа қилишни ўзингдан бошла, ортиб қолса аҳлингга қил, агар аҳлингдан ҳам ортиб қолса, қариндошларингта қил, агар қариндошларингдан ҳам ортиб қолса, улардан бошқаларга ва ҳоказо», деган эканлар.

Нафақа қилиш бандадан, унинг савобини бериш, тақдирлаш Аллоҳдан. Чунки,

«Қандай яхшилик қилган бўлсангиз, албатта, Аллоҳ уни билувчиdir».

Гап Исломга тўлиғича кириш ҳақида бораётгани учун, бу ишнинг энг муҳим омилларидан бири бўлмиш уруш, жиҳод ҳақида ҳам оят келади:

كُتْبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَن تَكُرْهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ
 وَعَسَى أَن تُحِبُّو شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

216. Сизга ёқмаса ҳам, жанг қилишингиз фарз қилинди. Шоядки, ёқтиргаган нарсангиз сиз учун яхши бўлса. Ва шоядки, ёқтиргаган нарсангиз сиз учун ёмон бўлса. Аллоҳ биладир, сиз билмасиз.

Аллоҳ таоло бандаларининг ҳамма ҳолатларини яхши билади. Уларнинг жангни ёқтиргасликларини ҳам билади. Инсоннинг табиати шундоқ: машаққатни, қийинчиликни ёқтиргайди. Лекин Ислом одамларга ёқадиган нарсаларни эмас, балки уларга фойда бўладиган, икки дунёда баҳт – саодат келтирадиган амалларни таклиф қиласи:

«Сизга ёқмаса ҳам, жанг қилишингиз фарз қилинди».

Инсонга ёқмайдиган жанг, нафақа каби нарсалар аслида ўзи учун яхши бўлади. Шунингдек, урушга бормай уйда ўтириши каби ўзига яхши кўринган нарсалар аслида унинг учун ёмонлик бўлиши мумкин.

«Шоядки, ёқтиргаган нарсангиз сиз учун яхши бўлса. Ва шоядки, ёқтиргаган нарсангиз сиз учун ёмон бўлса».

Бундай ишларнинг оқибатини Аллоҳ билади, банда билмайди.

«Аллоҳ биладир, сиз билмассиз».

Модомики, Исломга тўлиғича кириш учун баъзан уруш қилишга ҳам тўғри келар экан, ҳаром қилинган ойларда уруш қилса нима бўлади, деган савол ҳам туғилади:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٌ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَيِّلِ اللَّهِ
 وَكُفُرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدُ الْحَرَامُ إِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ
 الْقَتْلِ وَلَا يَزَّلُونَ يَقْتَلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرْدُو كُمْ عَنِ دِينِكُمْ إِنْ أَسْتَطَعُوْ وَمَنْ يَرْتَدِدُ
 مِنْكُمْ عَنِ دِينِهِ فَيَمْتُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حِيطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ
 وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَلِدُونَ

217. Сендан ҳаром ойда уруш қилиш ҳақида сўрарлар. «Унда уруш қилиш катта гуноҳ. Аллоҳнинг йўлидан тўсиш, Унга куфр келтириш, Масжидул Ҳаромдан тўсиш, унинг аҳлини ундан чиқариш Аллоҳнинг ҳузурида энг катта гуноҳдир. Фитна ўлдиришдан каттароқдир», деб айт. Улар агар қодир бўлсалар, сизларни динингиздан қайтаргунларича сизга қарши уруш қилаверадилар. Сиздан кимки диндан қайтиб, кофир ҳолида ўлиб кетса, ана ўшалар бу дунёю охиратда амали ҳабата бўлганлардир. Ана ўшалар дўзах эгалариdir. Улар унда абадий қолгувчилардир.

Ушбу ояти кариманинг нозил бўлиши ҳақида бир неча ривоятлар келган бўлиб, қиссанинг мухтасари қуйидагичадир:

Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоҳу анҳуни саккиз нафар муҳожир саҳобийлардан иборат жангчи гуруҳга бошлиқ қилиб юборганлар. Шу билан бирга, Абдуллоҳ ибн Жаҳшга хат бериб, уни икки кун юргандан сўнг очишга буюрганлар. Вақти келиб хатни очса, унда: «Ушбу мактубни ўқиганингдан сўнг, Макка билан Тоиф орасидаги Ботни нахла деган жойгача юриб бор. Ўша ерда Қурайш қабиласини кузатасан ва бизга хабарини берасан. Шерикларингдан бирортасини ўзинг билан боришига мажбур қилма», деган гаплар ёзилган экан. Бу Бадр урушидан аввал эди. Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоҳу анҳу мактубни ўқиб кўриб: «Эшитдик ва итоат қиламиз», дедилар. Ке-йин шерикларига қараб:

«Мени Расулуллоҳ, солаллоҳу алайҳи васаллам Ботни нахлага бориб, Қурайшни кузатиб, у кишига хабарини олиб боришимни буюрдилар. Сиздан бирортангизни ҳам мажбур қилишимдан қайтардилар. Сиздан ким шаҳид бўлишни хоҳласа, мен билан юрсин, ким ёқтирмаса, ортига қайтсин. Мен Расулуллоҳ солаллоҳу алайҳи васалламнинг амрларини бажариш учун бораман», — дедилар. Шерик-

ларининг ҳаммаси ҳам битта қолмай бордилар. Ҳижознинг йўлига юриб кетдилар, бир ерга етганларида Саъд ибн Аби Ваққос ва Утба ибн Фазвонларнинг туялари йўқолиб қолиб, уларни излаймиз деб, Абдуллоҳ, ибн Жаҳш розияллоҳу анхунинг гуруҳидан ажраб қолдилар. Қолган олти киши юриб кетдилар. Жангчи гуруҳ, Ботни нахлага етганда Қурайшнинг тижорат ортилган карвони ўтиб қолди. Карвонда Амр ибн ал-Ҳазрамий ва яна уч киши бор эди. Жангчи гуруҳ Амр ибн ал-Ҳазрамийни ўлдириб, икки кишини асир олди, бир киши қочиб кетди. Карвон ўлжа қилиб олинди. Улар ўша қунни жумадул охир ойининг охирги куни деб ҳисоблашган эдилар. Кейин маълум бўлишича, Ражаб ойининг биринчи куни экан. Жангчи гуруҳ ўлжани ва икки асирни олиб Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларига келишган эди, у зот: «Мен сизларни уруш ҳаром қилинганд ойда уруш қилишга амр қилмаган эдим», — дедилар ва ўлжа ҳамда икки асирни олишдан бош тортдилар. Шундан сўнг, бу гуруҳ одамларнинг назаридан қолди. Мусулмон биродарлари уларга қўпол муомала қила бошладилар. Кўпчилик, булар ҳалокатга учради, деб ўйлади.

Қурайш эса: «Муҳаммад ва унинг саҳобалари уруш ҳаром қилинганд ойининг ҳурматини оёқости қилдилар, у ойда қон тўқдилар, молдунёни тортиб олдилар, одамларни асир қилдилар», деб гап тарқатдилар.

Пайтни пойлаб турган яхудийлар дарҳол турли-туман ифボ-бўхтонлар чиқара бошладилар.

Жуда ҳам ноқулай ҳолат вужудга келди. Қадимдан бу ойларда ҳеч ким уруш қилмасди. Бирорни асир олмасди. Ўлжа ҳам олмасди. Исломда ҳам бу қоида амалда эди. Бирдан бундай иш бўлди. Ҳамма ҳайрон. Шунда Аллоҳ, таоло ушбу ояти каримани тушириб гапни кесди ва Ўзининг ҳақ ҳукмини чиқарди. Аллоҳ, таоло Ўз Пайғамбарига хитоб қилиб дедики:

«Сендан ҳаром ойда уруш қилиш ҳақида сўрарлар. Унда уруш қилиш катта гуноҳ... деб айт».

Бу ояти карима ҳам ҳаром ойда уруш қилинганд ҳаром эканини таъкидламоқда. Тўғри, бу ойда уруш қилиш катта гуноҳ, лекин:

«...Аллоҳнинг йўлидан тўсиш, Үнга куфр келтириш, Масжидул Ҳаромдан тўсиш, унинг аҳдини ундан чиқариш Аллоҳнинг ҳузурида янада катта гуноҳдир. Фитна ўлдиришдан каттароқдир...»

Ўйлаб қаралса, зикр этилган бу бузғунчилик ишлар айни Қурайшнинг ишларидир. Уларнинг мусулмонларга қарши қилган бу ишлари одам ўлдиришдан кўра каттароқ гуноҳдир.

Қурайшнинг ўзи ҳеч қонун-қоидага риоя этмасди, муқаддас тушунчаларни bemalol оёқости қиларди. Аллоҳ, таоло Ислом динини

юборганида ҳам одамларни Аллоҳнинг йўлидан тўсдилар ва Аллоҳга куфр келтирдилар. Энг катта гуноҳ шу эмасми? Энди бўлса, мусулмонларни ҳаром ойни беҳурмат қилишда айблашмоқда.

Хеч қандай муқаддасликнинг ҳурматини қилмайдиган Курайш Масжидул Ҳаром аҳди бўлган мусулмонларни ўлдириб, қийноқ-азобга олиб, охири ҳаммаларини ҳайдаб чиқардилар. Мусулмонлар ҳижрат қилишга мажбур бўлдилар. Энди бирорни уруш ҳаром қилинган ойни ҳурмат қилмаслиқда айблайдиган бўлиб қолишибдими?! Ўзларининг ишлари одам ўлдиришдан кўра каттароқ гуноҳ-ку.

Кофиirlарнинг иши кишиларни иймондан қайтариш, Аллоҳнинг йўлидан қайтариш ва қуфрга юргазишидир, буни фитна деб аталади.

«Фитна ўлдиришдан қаттароқдир...»

Сўнгра, ояти карима кофиirlарнинг Ислом умматига бўлган доимий адоватини баён қилиб, айтадики:

«Улар агар қодир бўлсалар, сизларни динингиздан қайтар-гунларича сизга қарши уруш қилаверадилар».

Яъни, кофиirlар мусулмонларга қарши ҳар бир фурсатдан фойдаланишга уринадилар. Мақсадлари – нима қилиб бўлса ҳам, мусулмонларни Исломдан қайтариш. Кофир ким бўлишидан, қаерда яшашидан ва қачон бўлишидан қатъиназар, ушбу ишини қилаверади. Уларнинг мусулмонларга қарши олиб борадиган урушлари ҳар хил, турли-туман, лекин мақсад битта, у ҳам бўлса – мусулмонларни диндан қайтариш. Лекин мусулмонлар сабр қилишлари, чидашлари, таслим бўлиш ҳақида ўйламасликлари керак. Аллоҳ кўрсатмасин, мабодо диндан қайтиб қолсалар, икки дунёning ҳасратига учрайдилар. Чунки, Аллоҳ диндан қайтиб кофир ҳолида ўлиб кетганларнинг бу дунёю охиратда амали ҳабата бўлишини айтяпти.

«Сиздан кимки диндан қайтиб, кофир ҳолида ўлиб кетса, ана ўшалар бу дунёю охиратда амали ҳабата бўлганлардир.»

Оятдаги «ҳабата» сўзини бошқаларга ўхшаб, «беҳуда бўлди», «ботил бўлди» ёки «бекор кетди» деб таржима қилинмади. Чунки бу ибораларнинг ҳеч қайсиси «ҳабата» сўзидағи маънони тўлиқ акс эттира олмайди. «Ҳабата» сўзи, аслида, бирор ҳайвоннинг кўп овқат еганидан қорни шишиб ёрилиб ўлганини билдиради. Яъни, еган овқати унга озуқа бўлмай, аксинча, ёрилиб ўлишига сабаб бўлди.

Диндан қайтган муртад ҳам худди шундай ҳолга тушади. Қилган амаллари диндан қайтгани учун ҳабата бўлади. Мусулмон киши ҳар қандай шароитда динини маҳкам тутиши керак. Ҳар қандай азоб, ҳар қандай уқубат уни динидан қайтара олмаслиги керак. Сабр қилса, оқибати яхши бўлади: ёки шаҳид бўлиб ўлади, ёки нусратга эришади. Аммо, Аллоҳ кўрсатмасин, диндан ҳақиқатда

қайтадиган бўлса, оқибати ёмон бўлади: дунёю охиратда амали ҳабата бўлади.

Бу дунёда Ислом давлати уни муртад бўлганининг жазосига ўлдиради, у дунёда жаҳаннамда абадий қолади:

«Ана ўшалар дўзах эгалариdir. Улар унда абадий қолувчи-ларdir».

Ушбу ояти карима тушгандан кейин Пайғамбаримиз алайҳиссолату васаллам мазкур икки асирни ва ўлжани қабул қилдилар. Ҳамманинг кўнгли ўрнига тушди. Мусулмонлар, айниқса, Абдуллоҳ, ибн Жаҳш розияллоҳу анҳу ва у кишининг жангчи гуруҳи аъзолари хурсанд бўлдилар. Чунки, улар, ҳодиса бўлиб ўтгандан кейин, гуноҳ иш қилиб қўйибмиз, деб ҳижолатда эдилар. Ушбу ояти карима тушгач, уларда умид учқунлари чараклади. Ибн Исҳоқ ривоят қилишларича, бу оят тушгандан кейин Абдуллоҳ, ибн Жаҳш ва унинг шериклари ажру савобдан умидвор бўлиб қолишида ва Пайғамбаримиз алайҳиссолату васалламдан: «Бошқа бир фазотда мужоҳидларнинг савобини олишдан умидвор бўлсак бўладими?» деб сўрашган эди, Аллоҳ, таоло қуидаги оятни туширди:

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ
رَحْمَةَ اللَّهِ وَأَلَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ

218. Албатта, иймон келтирганлар, ҳижрат қилганлар ва Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилганлар-ана ўшалар Аллоҳнинг раҳматини умид қиласидар. Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли зотdir.

Ҳукм умумий: ким бўлишидан қатъиназар, иймон келтирса, мўминлик сифатига эришса, динию диёнатини сақлаб қолиш ниятида ҳижрат қилса, Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилса, улар Аллоҳнинг раҳматидан умид қиласидар. Аллоҳнинг раҳмати уларга бўлмаса, кимга бўлар эди!

Келгуси ояти каримада янги саволлар: хамр, қимор ва нимани нафақа қилиш ва уларга бериладиган жавоблар ҳақида сўз кетади.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِنْ شَاءُ كَيْرٌ وَمَنَّافِعُ لِلنَّاسِ
وَإِنْ شَاءُهُمْ مَا أَكَبُّ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ
لَكُمْ أَلَّا يَتَكَبَّرُوكُمْ تَفَكَّرُونَ

219. Сендан хамр ва қимор ҳақида сўрарлар. Сен: «Иккисида катта гуноҳ ва кишилар учун манфаат бор ва гуноҳлари нафларидан каттадир», деб айт. Ва сендан нимани нафақа қилишни сўрарлар. Сен: «Ортиқчасини», деб айт. Аллоҳ шундоқ қилиб сизга **Ўз оятларини баён қиласди. Шоядки, тафаккур қилсангиз.**

Оятдаги «хамр» сўзини ичкилиқ, ароқ ёки вино деб таржима қилмадик. Чунки «хамр» сўзи умумий бўлиб, истеъмол қилган кишининг ақлини тўсувчи, яъни, бир оз бўлса-да таъсир ўтказувчи барча нарсага айтилади. Бунинг ичига барча спиртли ичиммилар ҳамда наша, қорадори, кўкнори ва бошқалар ҳам киради.

«Сендан хамр ва қимор ҳақида сўрарлар.»

Демак, Пайғамбар алайҳиссаломдан хамр ва қимор ҳақида сўрашган. Исломга тўлигича кириш жараёнида бундай савол бўлиши, албатта, зарур эди. Ислом инсон ҳаётининг ҳамма тарафларидан қамраб олган, мусулмонлар тасаввурига янгича ўйлаш ҳиссини солган эди. Одамлар жоҳилият қоидаларидан, одатларидан тез қутулиб, исломий қонунларга тезроқ амал қилишга шошилишар эди. Ислом жиход, намоз каби нарсаларгагина эмас, ундан бошқа ишларга ҳам, масалан, озиқ-овқатнинг ҳалол-пок бўлишига, касбнинг поклигига, мол-дунёни ҳалол йўл билан топишга ва уни жойини топиб нафақа қилишга ҳам эътибор беради. Чунки, булар инсоният ҳаётидаги энг муҳим ҳолатлар ҳисобланади.

Дунёда адолат ўрнатиш, ер юзида Аллоҳнинг халифаси бўлиш вазифаси юклатилган шахс ароқхўр ёки қиморбоз ва молини ноўрин сарфлайдиган бўлиши мумкинми? Албатта, йўқ. Ҳолбуки, хамр ичиш, қимор ўйнаш ва ноўрин нафақа қилиш ҳоллари жоҳилият вақтида кишилар ҳаётига сингиб кетган эди. Хамрсиз ҳаётни тасаввур қила олмас эдилар. Шунингдек, қимор ва нотўғри мол сарфлаш ҳам кенг тарқалган эди. Мусулмонлардан баъзилари ўзларидаги пок ҳис-туйғу таъсирида бу ишларнинг ўнгланиши лозимлигини ҳам ҳис қиласди.

Ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу:

«Эй Аллоҳ, бизга хамр ҳақида шифо бўлувчи баён бергин», деб дую қилиб юрар эдилар.

Аллоҳ таоло кишилар ҳаётига сингиб кетган ароқхўрлик иллатини аста-секин муолажа қилишни ирода қилди.

Аввал, «Хурмо ва узумларнинг мевасидан маст қилувчи нарса ҳамда яхши ризқ оласизлар», деб «Наҳъл» сурасида маст қилувчи нарсани яхши ризққа қарама-қарши қўйди. Кўпчилик хамр яхши эмас экан, деб ичишни ташлади.

Кейин ҳазрати Умар бошлиқ бир гуруҳ мусулмонлар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, хамр ҳақида бизга фатво беринг, бу ақлни кетказувчи, молни тортиб олувчи нарса», – дедилар. Аллоҳ таоло «Бақара» сурасидаги биз ўрганаётган ушбу оятни тушириди.

Кейинроқ Абдурроҳман ибн Авғ розияллоҳу анҳу уйларида меҳмондорчилик уюштирилар, у ерда ичиб маст бўлишди. Намозда имомлари Кафируун сурасини хато қилиб ўқиди. Шунда Аллоҳ таоло: «Маст ҳолингизда намозга яқинлашманг», деган оят тушириди. Яна кўпчилик ичмай қўйди.

Бир муддат ўтгандан кейин Атабон ибн Молик зиёфат бердилар. Ичиб ўтириб, маст бўлиб жанжал чиқди, муштлашув бўлди. Шунда Аллоҳ таоло хамрни бутунлай ҳаром қилувчи оятни нозил қилди. Буларнинг барчаси ўрни келганда, иншааллоҳ, ўрганилади.

Хамр ва қимор ҳақидағи саволга жавоб беришни Аллоҳ таоло Пайғамбар алаҳиссаломга:

«Сен: «Иккисида катта гуноҳ ва кишилар учун манфаат бор ва гуноҳлари нафларидан каттадир», деб айт», деб ўргатмоқда. Хамрнинг ҳам, қиморнинг ҳам катта гуноҳ, эканлиги аввалдан таъкидланмоқда. Шу билан бирга, ўша вақтдаги кишиларнинг эътиқоди бўйича, манфаатлари ҳам борлиги эслатиб ўтилмоқда. Хамр сотиб пул топишни улар манфаат деб тушунишган. Шунингдек, қиморда пул ютишни, ундан одамларга чўтал беришни ҳам манфаат деб тушунишган. Лекин бунга ўхшаш манфаатлари уларнинг гуноҳи олдиди ҳеч нарса эмаслиги ҳам уқдирилмоқда. Хамр-нинг жамиятга, шахсга, давлатга ва инсониятга келтирадиган зарари ҳозиргидек кўзга яққол кўринмаган бўлса керак. Эслашимиз керакки, ақлни тўсувчи ҳар бир нарсага хамр дейилади. Унинг номи турлича бўлиши мумкин, пиводан тортиб морфи ва бошқа-лари ҳам, ҳаммаси ҳаром.

Қиморнинг ҳукми ҳам шундай: осонлик билан, меҳнат қилмай, ошиқ ёки карта ўйнабми ёки бошқача номланган ўйинлар ўйлаб чиқарибми, одамларнинг пулини олиш ҳаром. Ҳозирги пайтда қиморнинг ҳам хамрга ўхшаб тури кўпайиб кетди. Инсониятга катта зарар келтирмоқда, уларнинг барчаси ҳаром.

Учинчи сўралган нарса нафақа ҳақида, тўғрироғи, нафақанинг миқдори ҳақида бўлди. Топган молу дунёни ўз ўрнига, тўғри сарфлаш нақадар зарурлигини ҳозир ҳамма ҳам тушуниб қолди. Турли-туман, ҳаром-ҳариш сарф туфайли нафақат шахслар, балки давлатлар, халқлар мусийбатга учрайди. Бу оятда хайр-эҳсон, нафақа, садақага ҳам ўзидан ортганини ишлатиш уқдириляпти:

«Ва сендан нимани нафақа қилишни сўрарлар. Сен: «Ортиқ-часини», деб айт».

Демак, инсон аввал ўзига, аҳлига керагини ишлатиб, ортиб қолганини нафақа қилиши керак экан.

Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтладики, бир киши:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менда бир динор бор», дебди. У зоти бобаракот:

«Ўзингта сарфла», дебдилар.

«Яна бошқаси бор», дебди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Оилангга сарфла», дебдилар. У:

«Яна бошқаси бор», дебди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Болангга сарфла», дебдилар. Ҳалиги одам:

«Яна бошқаси бор», деган экан, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ўзинг биласан», дебдилар.

Ўзидан ортиб қолган мол-дунёни кўпчилик манфаати учун ишлатиш орқали мусулмонлар жамиятида ижтимоий тенглик рўёбга чиқади: муҳтожларга ёрдам уюштирилади, жамиятнинг бошқа зарур эҳтиёжлари ҳам қопланади.

Ояти кариманинг охирида:

«Аллоҳ шундоқ қилиб сизга Ўз оятларини баён қиласди. Шоядки, тафаккур қилсангиз», дейилади.

Демак, керакли нарсаларни Аллоҳ, баён қилиб берган, тафаккур қилиб, ўша баёндан фойдаланиш баанданинг иши. Қандай тафаккур ҳақида сўз бораётгани кейинги оятнинг аввалидан маълум бўлади:

فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَمَّى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِن تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَا عَنَّتُكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ

حَكِيمٌ

220. Бу дунё ва охират ҳақида. Сендан етимлар ҳақида сўрарлар. Сен: «Уларга ислоҳ қилиш яхшидир», деб айт. Агар уларнинг (молларини) аралаштириб юборсангиз, бас, биродарларингиз. Аллоҳ бузғунчини ҳам, ислоҳчини ҳам билади. Агар хоҳласа, Аллоҳ сизларни қийинчиликка соларди. Албатта, Аллоҳ азиз ва ҳикматли Зотdir.

Демак, бу оятларни баён қилиб беришдан Аллоҳнинг мақсади – баандалар бу дунё ва охират ҳақида тафаккур қилишлари учун экан. Инсоннинг ҳаёти ҳам бу дунёга, ҳам охиратга тегишли бўлгандан кейин иккиси ҳақида тафаккур қилиши зарур. Фақат бу дунёни

ўйлашнинг ўзи кифоя эмас, бунда инсон ҳаёти ҳақида тўғри тасаввур пайдо бўлмайди. Мусулмон инсон ўзининг барча ишларида, хусусан, мол-дунё нафақа қилиш бобида ҳам бу дунё, ҳам у дунё ҳақида тафаккур қиласди.

Оятнинг давомида яна ижтимоий, инсоний алоқалар ва мол-дунё сарфи ҳақида сўз кетади. Масалан, боқувчисиз қолган етим болалар жамиятда алоҳида эътиборга сазовор аъзолардир, эндиги савол ана ўшалар ҳақида бўлмоқда.

«Сендан етимлар ҳақида сўрарлар», деяпти Аллоҳ таоло. Ва жавобдан маълум бўладики, савол етимларга бўладиган муомала, уларнинг мерос олган молларига қандай муносабатда бўлиш ҳақида экан. Чунки оятда:

«Уларга ислоҳ қилиш яхшидир, деб айт», дейиляпти.

Етимларга ислоҳ (яхшилик) қилишда хайри барака бор. Етимларга яхши қараш ҳар бир жамиятдаги ижтимоий тенгликтининг муҳим омилларидан биридир. Шунинг учун ҳам, Исломда бу масалага алоҳида эътибор берилган.

Қуръони Каримда ушбу масала бўйича бир қанча оятлар келган, жумладан, «Анъом» сурасида: «Етимларнинг молига яқин келманг...»; «Нисо» сурасида: «Албатта, етимларнинг молини зулм илиа еювчилар қоринларига оловдан бошқани емайдилар ва тезда дўзахга кираидилар». Ва ҳоказо.

Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳу айтишларича, бу икки оят туширилгандан кейин етимларни ўз кафолатига олган кишилар, етимларнинг ҳаққини еб қўймайлик деб, уларнинг овқатларини ҳам, ичимликларини ҳам алоҳида қилиб қўйишган экан. Ҳатто етимдан бирор овқат ортиб қолса, ўзи емаса, бузилиб кетса ҳам, бирор емайдиган бўлибди. Бундай қийин ҳолни Пайғамбаримиз Муҳаммад алайхиссаломга зикр қилишганида, Аллоҳ таоло: «Сендан етимлар ҳақида сўрайдилар», оятини нозил қилган экан.

Бу оятда етимнинг молини унинг тарбиясини зиммасига олган одам ўз молига аралаштириб юборишига рухсат берилмоқда:

«Агар уларнинг (молларини) аралаштириб юборсангиз, бас, биродарларингиз».

Яъни, етимларнинг молларини ўз молингизга аралаштириб юборсангиз бўлаверади, чунки улар ҳам сизларнинг биродарингиз. Сизлар уларга раҳим-шафқат қилиб ўз тарбиянгизга олдингиз. Энди уларнинг молини еб қўйиб, азобга дучор бўлмайлик, деб ўзингизни машакқатга солишнинг ҳожати йўқ. Сизда уларнинг молини ейиш нияти бўлмаса, бас.

«Аллоҳ бузғунчини ҳам, ислоҳчини ҳам билади.»

Етимларнинг молини еб бузғунчилик қилғанларни йўзи билиб жазолайди. Уларнинг молини ўз молига аралаштирса ҳам, емай тақво қилғанларни эса, мукофотлайди.

Тушунтириш учун айтиш керакки, етим – отасидан айрилган, балофат ёшига етмаган ёш ўғил-қизлардир. Бу оятда гап ўша етимнинг отасидан ёки бошқа қариндошлидан мерос қолган моли, бошқа кишилардан ҳадя, садақа ёки бошқа мақсадда берилган моллар ҳақида кетяпти. Ўша молларни етимга қараб туришни ўз зими масига олган одам ўз молига, еб юбормаслик шарти билан, аралаштириб юборишига енгиллик яратиш мақсадида рухсат бериляпти. Бу ҳам Аллоҳнинг меҳрибончилиги, акс ҳолда

«Агар ҳоҳласа, Аллоҳ сизларни қийинчилликка солар эди». Бундай рухсатни бермаса, етимнинг молидан хавотирда қийналиб юраверар эдингиз.

«Аллоҳ шундоқ қилиб сизга Ўз оятларини баён қилади. Шояд-ки, тафаккур қилсангиз.»

Ҳа, дарҳақиқат Аллоҳ азиз, голиб, нима қилса, қўлидан келади. Бандаларини қийинчилликка солишига, амрига хилоф қилсалар, иқоб қилишга қодир. У – ҳикмат эгаси, бандаларига беҳикмат амр қилмайди.

Исломга тўлиғича кириш жараёнидан мақсад – намунали, фозил жамият қуришдир. Бундай юқори савияли жамият эса, юқори савияли, мустаҳкам оиласарсиз қурилмайди. Шунинг учун, Исломда оиласа алоҳида ва катта эътибор берилади. Оиласи пок асосда қуриб, пок асосда собит бўлиш масаласи Қуръони Каримнинг кўпгина сураларида турли томонлардан муолажа қилинади. Ушбу ўринда Исломга тўлиғича кириш ҳақида сўз бораркан, бунинг муҳим омилларидан бўлмиш оила ва унга тегишли масалаларда бир неча оятлар келган:

وَلَا تُنَكِّحُوا الْمُشْرِكَتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ وَلَا مَّأْمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ حَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ
أَعْجَبَتُكُمْ وَلَا تُنَكِّحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ حَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ
أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَبِسِينِ
ءَائِتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

221. Мушрика аёлларни иймон келтирмагунларича никоҳингизга олманг. Шубҳасиз, мўмина чўри мушрикадан, гар у сизни

ажаблантирса ҳам, яхшидир. Ва мушриклар иймонга келмагунларича, уларга никоҳлаб берманг. Шубҳасиз, мўмин қул мушрикдан, гар сизни ажаблантирса ҳам, яхшидир. Аnavилар дўзах ўтига чақиравлар. Аллоҳ эса, Ўз изни ила жаннатга ва мағфиратга чақирав ҳамда одамларга Ўз оятларини баён қиласидир. Шоядки, эсга олсалар.

Никоҳ инсоний алоқалар ичида энг муқаддас ва аҳамиятлисигидир. Бу алоқа одам боласининг кўплаб хоҳиш-истакларига жавоб беради. Никоҳдаги икки шахс бир-бирига энг яқин шахслар ҳисобланади. Бу ҳолга эришиш аввало қалбларнинг бирлашмофини, қалбларнинг бирлашмофи эса, ақийда бирлигини тақозо этади. Чунки ҳар бир инсоннинг ҳаётий йўлини белгилайдиган ўлчов диний нуқтаи назари бўлади. Шу боисдан, Исломда ақийдасида бузуқ аёлларга уйланиш, мушрик эркакларга турмушга чиқиш ман қилинади.

«Мушрика аёлларни иймон келтирмагунларича никоҳингизга олманг.»

Мусулмон эркак Ислом ақийдасидан ўзга ақийдадаги мушрика аёлга уйланиши мумкин эмас. Лекин у аёл ўз динини тарқ этиб, Ислом динига кириб, мўмина бўлса, шундан кейин уйланса бўлади. Бу хукмдан яхудий ва масиҳий динидаги аёллар мустасно. Улар ўз динларида турсалар ҳам, мусулмон эркак уларга уйланса бўлади. Бошқа оятлар муносабати ила бу масалани яна ўрганармиз, иншааллоҳ.

Мушрика аёлларга уйланишни ман қилгандан кейин Аллоҳ таоло аёлларнинг қайсиси ўзининг ҳузурида яхши эканлигини баён қилмоқда:

«Шубҳасиз, мўмина чўри мушрикадан, гар у сизни ажаблантирса ҳам, яхшидир».

Аллоҳнинг ҳузурида аёл кишининг яхши-ёмонлигини ўлчашдаги бош мезон унинг иймонидир. Агар аёл киши чўри бўлса ҳам, мўмина бўлса, бас, бошқа ҳар қандай аёлдан яхшидир. Тўғри, мушрика аёл ўзининг озодлиги, ҳусни-жамоли, шакли-шамоили, молудунёси, насли-насаби ва яна қандайдир жиҳатлари билан эркакларни ажаблантириши, уларга ёқиши мумкин. Лекин мушрикалиги, иймонининг йўқлиги, Аллоҳга ширк келтириши ҳамма нарсадан ёмон. Ундай мушрика аёлдан чўри бўлса ҳам, хунук бўлса ҳам, камбағал бўлса ҳам, насли-насаби гўё паст бўлса ҳам, мўмина аёл яхшидир. Қалбдаги иймони уни юқори даражаларга олиб чиқади.

Шунингдек, мўмина аёлларнинг мушрик эркакларга турмушга чиқишилари, уларга никоҳланишлари қатъиян ман қилинади:

«Ва мушриклар иймонга келмагунларича никоҳлаб берманг».

Яъни, мўминаларни уларнинг никоҳига берманг. Муслима-мўмина аёллар мусулмон динидаги эркақдан бошқа эркакка турмушга чиқишилари мутлақо мумкин эмас. Агар у эркак Исломга кириб, мўмин бўлсагина, рухсат бўлади.

Хатто эркак яхудий ёки масиҳий динида бўлса ҳам, муслима аёлнинг унга никоҳланиши ҳаром. Фақат мусулмон эркак бўлиши шарт. Пайғамбаримиз алайҳиссонату вассалом: «Биз аҳди китобнинг аёлларига уйланамиз, улар бизнинг аёлларимизга уйланмайдилар», деганлар.

Худди аёлларга ўхшаб, эркаклар фазлининг ўлчови ҳам иймондир:
«Шубҳасиз, мўмин қул мушриқдан, гар у сизни ажаблантирса ҳам, яхшидир».

Яъни, эркак киши қул бўлса ҳам, мўмин бўлса, бас, бошқа иймонсиз эркаклардан яхшидир...

Эркак бўлсин, аёл бўлсин, иймонсизлиги, мушриклиги жуда ёмон, улар билан ким алоқада бўлса, хусусан, никоҳ, каби муқаддас ва нозик алоқада бўлса, касофати уради. Урганда ҳам, энг ҳассос нуқтада – ақийда бобида уради ва инсон ўз турмуш ўртоғига эргашиб, диндан чиқиб кетиш хавфи бор. Шунинг учун, оятда:

«Анавилар дўзах ўтига чақираплар», дейилади.

Анавилар (мушриклар) ўзи билан бирга бўлганларни мушриклика, бу дегани, дўзах ўтига чақирадилар.

«Аллоҳ эса, Ўз изни ила жаннатга ва мағфиратга чақирап ва одамларга Ўз оятларини баён қиласадир. Шоядки, эста олсалар».

Шунинг учун, Аллоҳ таолонинг баён қилиб берган оятларига амал қилиб яшаш керак.

Кейинги оятда оила қурган ҳар бир эркак ва аёл билиши лозим бўлган ҳайз масаласини муолажа қиласадир:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيطِ قُلْ هُوَ أَذَى فَاعْتَرِلُوا إِلَيْنَا فِي الْمَحِيطِ وَلَا نَقْرُبُهُنَّ
 حَتَّىٰ يَطَهَّرُنَّ فَإِذَا تَطَهَّرُنَّ فَأَتُؤْهِنَّ مِنْ حَيْثُ أَمْرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَّبِينَ وَيُحِبُّ
المُتَطَهِّرِينَ

222. Сендан ҳайз ҳақида сўрарлар. Сен: «У кўнгилсиз нарсадир. Ҳайз чоғида аёллардан четда бўлинг. Уларга пок бўлмагунларича яқинлашмангалар. Агар пок бўлсалар, уларга Аллоҳ амр қилган жойдан келинг. Албатта, Аллоҳ тавба қилувчиларни севади ва покланувчиларни севадир», деб айт.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Анас ибн Молик розияллоҳу анхудан ривоят қиласидар:

«Яҳудийлар уларнинг аёллари ҳайз қўрса, бирга овқатланмай ва бирга ётмай кўяр эдилар. Саҳобалар Пайғамбар алайҳиссаломдан бу ҳақда сўрадилар. Ва Аллоҳ таоло «Сендан ҳайз ҳақида сўрайдилар» оятини туширди. Шундан кейин Пайғамбар алайҳиссалом: жинсий алоқадан бошқа ҳамма нарсани қилсангиз бўлади, дедилар».

«Сендан ҳайз ҳақида сўрарлар.»

Ҳанафий мазҳаби уламолари ҳайзни бундай таътифлайдилар: Тўқиз ўшдан эллик беш ёшгача бўлган, касал ёки ҳомиладор бўлмаган аёл жинсига мансуб инсоннинг раҳмидан чиқадиган қондир. Ҳайзниң энг оз муддати уч кечаю уч кундуз, энг кўпи ўн кечаю ўн кундуздир. Ҳайзниң энг оз муддатидан оз, энг кўп муддатидан кўп ёки аёл кишининг одатидан ортиқ келадиган қон истиҳоза, дейилади.

Демак, одамлар ҳайз ҳақида сўрадилар. Жавоб оятда қуйидагича келди:

«У кўнгилсиз нарсадир.»

Яъни, ҳайз нопок, кўнгилга ёқмайдиган, озор берадиган нарсадир. Шунинг учун

«ҳайз чоғида аёллардан четда бўлинг», яъни, уларга жинсий яқинлик қилманг.

Ҳайзи тўхтаган аёл фусл қилгандан кейин пок бўлади. Агар фусла узрли бўлса, таяммум қиласи. Шундан кейин унга жинсий яқинлик қилса бўлади. Ҳанафий мазҳабида ўн кунлик ҳайз кўрган аёлга ҳайзи тўхташи билан яқинлик қилса бўлади. Ўн кундан оз муддат ҳайз кўрган аёлга эса, ҳайзи тўхтаб фусл қилганидан кейин ёки агар фусл қилмаса, бир намознинг вақти ўтгандан кейин яқинлашишга рухсат берилган.

«Агар пок бўлсалар, уларга Аллоҳ амр қилган жойдан келинг», дегани олд тарафдан яқинлик қилинг, орқадан эмас, деганидир.

«Албатта, Аллоҳ тавба қилувчиларни севади ва покланувчиларни севадир», дейилиши бу ҳукмни билмаган чоғларида мазкур йўл-йўрикқа хилоф иш қилган бўлса, тавба этсин, бундан кейин доимо покликка, айниқса ҳайз масаласида, алоҳида эътибор берсин, деганидир.

نِسَاءُكُمْ حَرَثٌ لَّكُمْ فَاقْتُوا حَرَثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدْ مُوْلَأْتُمُ الْأَنْفُسَكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا
أَنَّكُمْ مُّلَكُوْهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

223. Аёлларингиз экинзорларингиздир. Бас, экинзорингизга хоҳлаганингизча келинг. Ўзингиз учун (яхшилик) тақдим қилинг. **Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, албатта, Унга рўбарў келувчисиз. Мўминларга башорат бер.**

Эр-хотин орасидаги ҳассос ва нозик алоқа Қуръони Карим оятларида ўзига хос услуг билан тасвирланади. Аввалги оятлардан бирида эр-хотинни бир-бирига нисбатан кийим – либос деб таъриф қилинган эди. Бу оядда эса, аёллар экинзорга ўхшатиляпти. Экинзорга уруф ташланса, ҳосил униб чиққанидек, аёлга эркақдан тушган уруғлиқдан фарзанд униб чиқшиига ишоратан:

«**Аёлларингиз экинзорларингиздир**», дейилмоқда.

Модомики, улар экинзор эканлар,

«**Бас, экинзорингизга хоҳлаганингизча келинг**».

Яъни, хоҳлаган вақтингизда, хоҳлаган ҳолатингизда жинсий яқинлик қилинг. Айни чоғда, мақсад, кўзланган фоя эсингиздан чиқмасин:

«**Ўзингиз учун (яхшилик) тақдим қилинг**».

Аллоҳдан қўрқиш, унга тақво қилиш ёдингиздан кўтарилилмасин.

«**Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, албатта, Унга рўбарў келувчисиз.**»

Демак, эҳтиёт ва ҳушёр бўлиш керак. Оятнинг охирида Аллоҳга рўбарў келганда мўминларга яхшилик бўлишини таъкидлаб:

«**Ва мўминларга башорат бер**», дейиляпти.

Энди эса, оиласиий, қариндошлик ва умуман инсоний алоқаларда учраб турадиган баъзи бир ҳолатларни муолажа қилишга ўтилади.

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عَرْضَةً لِّأَيْمَنِكُمْ أَنْ تَبْرُؤُ وَتَتَقْوَ وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلَيْهِ مُّ

224. Аллоҳга ичган қасамларингизни яхшилик қилиш, тақво қилиш ва одамлар орасини ислоҳ этишингизга тўсиқ қилманг. Аллоҳ эшитувчи, билувчи Зотdir.

Ушбу оятнинг тафсирида Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ва бошқа азизлар:

«Қасамингни яхшилик қилишингта тўсиқ қилма, қасамингнинг каффоратини бергина, яхшилик қилавер», деганлар.

Имом Муслим Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадиси шарифда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким қасам ичса ва қасам ичган нарсасидан яхшироқ ишни кўрса, қасамига каффорат бериб, яхши ишни қиласверсин», деганлар.

Баъзилар, фалон ишни қилмайман, деб қасам ичиб қўяди. Кейин, бу савобли ишни нимага қилмаяпсан, дейилса, қасам ичганман, деб баҳона қиласади. Бу оятда мана шу масалага ойдинлик киритиляпти.

Аслини олганда қасам ичиш яхши иш эмас. Жиддий, ўзини билган одам керак ишни қасам ичмай ҳам қиласверади. Мабодо, қасам ичиш лозим бўлиб қолса ҳам, бу қасам яхшилик амалга ошиши учун бўлиши керак. Аммо, Аллоҳ таоло номи ила қасам ичишни яхшилик, тақво ва одамлар орасини ислоҳ қилишдек эзгуликларга тўсиқ этиб олиш мутлақо дуруст эмас. Мусулмонларнинг Исломга тўлиқ киришлари жараёнида жоҳилиятдан мерос бўлиб қолган шунга ўхшаш ишларни тўғри йўлга солишга ҳам эътибор берилади.

Кейинги оятда қасам ҳам ҳар хил бўлиши ва уларнинг ҳаммасида ҳам каффорат бериш лозим эмаслигининг баёни келади:

لَا يُؤَاخِذُكُمْ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَا كُنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتُ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ حَلِيمٌ

225. Аллоҳ сизларнинг беҳуда қасамларингиз учун тутмас. Лекин қалдан касб қилганингиз учун тутадир. Ва Аллоҳ мағфиратли, раҳимли Зотdir.

«Беҳуда қасам» деганда ўйлаб-ўйламай, тил ўрганиб қолганидан ичиладиган қасамга айтилади. Айниқса, арабларда қасам лафзи осон чиқади, кўп ишлатилади. Туркий халқларда ҳар нарсага «худо урсин» деяверишга ўхшайди.

Бир куни Пайғамбаримиз саҳобалардан бирлари билан йўлда юриб борар эдилар. Ов қилаётган кишилар олдидан ўтиб қолишибди. Шунда: «Аллоҳга қасамки, урдим». «Аллоҳга қасамки, хато қилдим», деган овозлар эшитилди. Пайғамбар алайҳиссалом билан бирга кетаётган киши:

«Қасамхўр бўлишдими?» – деб сўради. Пайғамбар алайҳиссалом: «Йўқ, овчиларнинг қасами беҳуда бўлади. Каффорат ҳам, уқубат ҳам йўқ», – дедилар.

Қасам уч хил бўлади:

Биринчиси – беҳуда қасам. Бу, аввал айтганимиздек, тил ўрганиб қолиб, ҳуда-беҳудага қасам ичавериш. Бундай қасамга каффорат йўқ, гуноҳ ҳам бўлмайди. Лекин мусулмонлик одоби бўйича, қасам ичмаслик лозим. Бошқа оятда кўп қасам ичиш кофирларнинг иши эканлиги келган.

Иккинчиси – ғамус қасам. Яъни, билиб туриб ёлғондан қасам ичиш. Бундай қасам катта гуноҳ бўлиб, истиффор ва тавбани талаб қиласди.

Учинчиси – мунъақида. Яъни, ният билан боғланган қасам. Келажақда бир ишни қилиш ёки қилмасликни ният этиб, қасд билан қасам ичиш. Бундай қасамни амалга ошира олмаса, каффорат бериси лозим бўлади.

Энди умумий ишлардаги қасамдан эр-хотинликка тааллуқли ишдаги қасамга (ийлаага) ўтилади:

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ سَابِعِهِمْ تَرْبُصُ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءَ وَفَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ وَإِنْ عَزُّواْ الظَّلَقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلَيْهِمْ

226. Хотинларидан ийлаа қилганлар учун кутиш тўрт ойдир. Агар қайтсалар, бас, албатта, Аллоҳ мағфиратли, раҳимли Зотдир.

227. Ва агар талоқни қасд қилсалар, бас, албатта, Аллоҳ эшитувчи, билувчи Зотдир.

Ийлаа – эр кишининг ўз хотинига яқинлик қилмасликка қасам ичишидир. Исломдан аввалги жоҳилият даврида одамлар хотинидан аччиғи чиқса ёки уни жазоламоқчи бўлса, ийлаа қилиб, унга жинсий яқинлик қилмасликка қасам ичиб кўяр экан. Шу билан биринки йил ёки ундан ҳам кўпроқ бепарво юраверар экан. Аёл бечора азобда қолар экан. Хотин бўлиб, хотин эмас ёки боши очик ҳам эмас. Бу иш, албатта, аёл учун руҳий, маънавий ва асабий тарафдан азоддир. Унинг аёллик ҳурматини оёқости қилиш, эр-хотинлик ҳаётини бузиш, оилани парчалашдан иборатдир.

Шу билан бирга, бунда баъзи бир нотўғри ҳолатларни тўғрилашга, ҳар ким ўзини-ўзи синаб олишига фурсат ҳам бор. Шунинг учун ҳам, Исломда ийлаани бутунлай бекор қилмасдан, балки маълум доирада чегаралаб қўйилган. Бунда ҳам эркакнинг, ҳам аёлнинг ҳақ-ҳуқуқлари эътиборга олинган:

«Хотинларидан ийлаа қилганлар учун кутиш тўрт ойдир».

Шу билан эркакларнинг қасам туфайли аёлига яқинлик қилмай юришининг энг узун муддати чегараланди. Бу муддат – тўрт ойдир. Кези келганда айтиб ўтиш керакки, қасам ичмасдан, бош-қа узрли сабабларга қўра яқинлик содир бўлмаса, бу ҳукмга кирмайди.

Ийлаанинг узоқ вақти айнан тўрт ой бўлишининг хикмати шуки, аёл қиши эрсиз шу муддатга сабр қила олади. Бундан ўтиб кетса, чидай олмаслик эҳтимоли бор.

Ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу халифалик вақтла-рида кечаси бирорига билдиринасдан айланиб, одамларнинг ҳоллари-дан ҳабар олиб юриб, бир ҳовлида аёл кишининг ҳижрон ҳақида байт айтганини эшитиб қолибдилар. Суриштирсалар, у аёлнинг эри Ислом лашкарлари билан жиҳодга кетган экан. Сўнгра, ҳазрати Умар одам юбориб, қизлари Ҳафса онамиздан:

«Аёл киши эрсиз қанча сабр қиласди?» – деб сўрабдилар. У киши:

«Тўрт ой» – деб жавоб берибдилар. Буни билгандан кейин Ҳазрати Умар ҳеч кимни аскарлиқда тўрт ойдан кўп ушлаб турмасликка фармон берганлар.

Тўрт ой ичида эр ҳам ўйлайдиганини ўйлаб, бир қарорга келиб олган бўлади. Кейин бу масалани бир ёқлиқ қилса бўлади.

«Агар қайтсалар, бас, албатта, Аллоҳ мағфиратли, раҳимли Зотдир».

Яъни, эрлар хотинларига қайтиб, оилавий ҳаётларини давом эттириб кетсалар, Аллоҳ мағфиратли Зот, олдинги ўтган хатоларни кечиради ва раҳимли зот, раҳим қилиб қайтишига рухсат беради.

«Ва агар талоқни қасд қилсалар, бас, албатта, Аллоҳ эши туви, билувчи Зотдир».

Яъни, тўрт ой ўтгандан кейин агар қайтиши эмас, талоқни ирода қилсалар, Аллоҳ эшитиб, билиб турибди, «ийлаа»си талоқقا айланади. Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳи мазҳаблари бўйича, тўрт ой ўтиши билан ражъий талоқ тушади. Эрнинг талоқ қилиши шарт эмас.

Энди талоқ ва унга тегишли нарсалар ҳукмини баён қилувчи оятлар келади:

وَالْمُطَلَّقَتُ يَرَبَصُ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةٌ قَرُوءٌ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمُنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي
 أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنُنَّ بِاللَّهِ وَآيَوْمٍ أُخَرٍ وَبِعُولَهُنَّ أَحَقُّ بِرِدَاهَنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا
 وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمُعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

228. Талоқ қилинган аёллар уч қуръу кутарлар. Агар Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирган бўлсалар, улар учун Аллоҳ раҳмларида ҳалқ қилган нарсани беркитишлари ҳалол бўлмас. Ўшанда эрлари уларни, агар ислоҳни ирода қилсалар, ўзларига қайтариб олишга ҳақлироқдирлар. Ва яхшилик ила уларнинг бурчлари муқобилида ҳақлари ҳам бордир. Ва эркакларга улардан устун даража бордир. Аллоҳ азиз ва ҳакимdir.

Ушбу ояти каримадаги ҳукм эри билан бирга яшаган, ҳайз кўрадиган ва талоқ қилинган аёлларга оидdir. Никоҳдан сўнг қўшилиб бирга яшамай туриб талоқ қилинган аёлларнинг ҳукми «Азҳоб» сурасида келади. Шунингдек, ҳайз кўрмайдиган аёлларнинг ҳукми «Талоқ» сурасида келади.

Таржимада «қўръу» сўзини айнан олдик. Чунки бу сўзни араб тилидан бошқа тилга таржима қилишнинг умуман иложи йўқ. Биргина шу оятнинг ўзида у бир-бираiga зид иккита маънони англатади. Қуръу, бир маънога кўра, ҳайзни англатса, иккинчи маънога кўра, унинг тескарисини – ҳайздан покланиш маъносини англатади. Тафсирчиларимиз ҳам, фиқҳий мазҳаблар бошлиқлари имомларимиз ҳам бу масалада иккига бўлинишган.

Ином Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳи қуръуни, ҳайз, деб тушунтирганлар. Шунга биноан, ояти каримадаги:

«Талоқ қилинган аёллар ўзларича уч қўръу кутарлар», жумласининг маъноси уч ҳайз кутадилар – Демак, эри билан бирга яшаган ҳайз кўрадиган аёлни эри талоқ қилса, у аёл ўзича идда санаб уч ҳайз кўргунча ўтиради. Шу муддат ичида иддадаги аёл нима қилиши керак бўлса, шуни қилади.

Оятдаги «ўзларича» сўзининг маъноси – бирор мажбур қилмаса ҳам, бошқа эрга тегиши рағбати бўлса ҳам, талоқ қилган эрдан ўч олиш имкони бўлса ҳам, ўзлари кутадилар, деганидир.

Шу билан бирга, талоқ қилинган аёллар

«Агар Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирган бўлсалар, улар учун Аллоҳ раҳмларида ҳалқ қилган нарсани беркитишлари ҳалол бўлмас».

Чунки бу иш иддани аниқ ҳисоблаш учун керак. Ҳалол-ҳаромни белгилашга хизмат қилади. Уларнинг раҳмларида (бачадонларида) Аллоҳ ҳалқ қилган ҳайз ёки ҳомилани ўзларидан бошқа одамлар билиши қийин, шунинг учун бу нарсани аёллар ўзлари беркитмасдан айтишлари лозим ва зарур. Бу ишга ниҳоятда аҳамият бериш кераклиги учун ва рағбатларини ошириш мақсадида ояти карима орага иймонларини қўшиб, «Агар Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирган бўлсалар», демоқда.

Аёл киши ражъий талоқдан идда ўтирган пайтда эри уни қайтариб олишга ҳақдири.

«Ўшанда эрлари уларни, агар ислоҳни иродада қилсалар, ўзларига қайтариб олишга ҳақлироқдирлар».

Яъни, эрда орани ислоҳ қилиш – ярашиш истаги бўлса, бўлди, хотинини қайтариб олаверади. Ҳаттоқи хотини норози бўлса ҳам.

Талоқ қилиниб, идда ўтирган аёлларнинг ўзига яраша ҳақ-хуқуқлари ҳам бор:

«Ва яхшилик ила уларнинг бурчлари муқобилида ҳақлари ҳам бордир».

Талоқ қилинган аёлнинг бурчи идда ўтириш ва Аллоҳ унинг раҳмида халқ қилган нарсани беркитмаслиқдан иборатдир. Унинг ҳаққи эса, эри унга зарар келтирмаслиги ва нафақа бериб туришидир.

«Ва эркакларга улардан устун даражада бордир.»

Яъни, ушбу муолажа қилинаётган масалада эрнинг даражаси хотиндан кўра юқоридир. У талоқ қилгандан сўнг хоҳласа, қайтиб олади, хоҳламаса, олмайди. Хотин эса, хоҳласа-хоҳламаса, эрнинг истагига бўйсуниши керак. Эркак қайтиб оламан деса, аёл қайтмайман, дея олмайди, мабодо, шундоқ деса ҳам, гапининг эътибори йўқ бўлади. Бу ҳам бўлса, оилани бузилишдан сақлаб қолишга бир омилдир.

«Аллоҳ азиз ва ҳакимдир.»

Ким Унинг айтганидан чиқса, жазосини беради. Ва У зотнинг ҳар бир ҳукми ҳикматдан холи эмас.

الْطَّلَقُ مِرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِيعٌ بِإِحْسَنٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا
 مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خَفْتُمْ أَلَا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا
 جُنَاحٌ عَلَيْهِمَا إِنِّي أَفْنَدْتُ بِهِ تِلْكَ حُدُودَ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَنْعَدَ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ

229. Талоқ икки мартаидир. Сўнгра, яхшиликча ушлаб қолиш ёки яхшиликча қўйиб юбориш. Сизга уларга берган нарсангиздан бирор нарсани олиш ҳалол бўлмас, магар икковлари Аллоҳнинг чегараларида тура олмаслиқдан қўрқсалар (бўлур). Бас, агар икковларининг Аллоҳнинг чегараларида тура олмаслигидан қўрқсангиз, хотин берган эвазда икковларига гуноҳ йўқдир. Ушбулар Аллоҳнинг чегараларидир. Бас, улардан тажовуз қилманг. Ва ким Аллоҳнинг чегараларидан тажовуз қилса, бас, ўшалар, ана ўшалар золимлардир.

Яна қайтиб ярашиб, оилавий турмушни қайтадан бошлаб кетиш мумкин бўлган талоқ икки марта бўлади:

«Талоқ икки мартаидир.»

Яъни, бир марта талоқ қилса, қайта ярашса бўлади, иккинчи марта талоқ қилса, яна ярашса бўлади. Ундан кейин яна талоқ қилса, ярашиб бўлмайди.

Бундан олдинги оятда талоқ қилинган аёлни уч қуръу кутишга берилган амрдан күзланган мақсадларнинг бири ҳам – шу. Бу муддат ичида эркак ўз ишига пушаймон қилиб, ярашмоқчи бўлса, марҳамат, аёли кутиб турибди, ярашиб олсин, оила бузилмасин. Мабодо, иккинчи марта яна шундай ҳолат юзага келиб қолса, майли, инсончилик, яна ярашсин. Аммо шунча ишлардан кейин яна бир бор талоқ қилса, бу эркак субутсиз одам эканлиги маълум бўлади. Унга хотинни ўйин қилишга йўл қўйилмайди, бечора аёлни азоблашнинг олди олинади ва қайта ярашишга рухсат берилмайди. Бунинг ҳукми келгуси оятда баён қилинади. Бу ерда эса, иккинчи талоқдан

«Сўнгра, яхшиликча ушлаб қолиш ёки яхшиликча қўйвориш» тавсия қилинмоқда.

Исломда ҳар бир нарсани яхшилик билан қилиш шиори бор. Талоқ, ажralиш – хунук иш, кўнгилсиз ҳодиса, лекин Қуръони Карим шуни ҳам яхшилик билан ҳал этишни амр қиляпти. Урушжанжалсиз, яхшилик билан ажраб кетиш кераклигини тушунтияпти. Жуда иложи топилмаса, шундай қилинади. Аслида эса, оятда айтилганидек, «яхшиликча ушлаб қолиш»га, оилани бузмасликка ҳаракат қилиш керак.

Талоқ сонининг бундай чеклаб қўйилиши ҳам, аслида, аёлларнинг ҳақ-хуқуқларини ҳимоя қилиш учундир. Исломдан аввал, талоқнинг чегараси йўқ эди. Эр киши хотинини хоҳлаганча талоқ қилиб, хоҳлаганича қайтариб олаверар эди. Баъзи табиати бузуқ кишилар бу ҳолатдан аёлларни азоблаш, уларнинг хуқуқларини поймол қилиш йўлида фойдаланаар эдилар. Бир куни асли мадийналик ансорий кишилардан бири хотинидан аччиғи чиқиб:

«Аллоҳга қасамки, сени ўзим билан ҳам олмайман, ажрашмайман ҳам!» – дебди. Аёл:

«Қандоқ қилиб?» – деб сўрабди. Эркак:

«Аввал талоқ қиласман, идданг тугай деганда, қайтариб оламан, сўнг яна талоқ қиласман, яна қайтариб оламан ва ҳоказо», – дебди. Бу гап Пайғамбар алайҳиссолату вассаломга етганда, Аллоҳ таоло «Талоқ икки мартаadir» оятини нозил қилган экан. Шундан аниқ кўриниб турадики, талоқнинг сонини чегаралаш аёлларнинг ҳаққини ҳимоя қилиш учун бўлган.

Маълумки, оиланинг бузилиши турли келишмовчиликлар келтириб чиқаради. Жумладан, ажralиш пайтида эркакларнинг хаёлига келадиган дастлабки саволлардан бири – мен бу аёлга уйланиш чоғимда маҳрига мол-дунё берган эдим, энди ҳам хотиндан, ҳам мол-дунёдан ажраб қоламанми, деган саволдир. Воқелиқда ҳам бу савол бўлиб туради. Бунга оятда:

«Сизга уларга берган нарсангиздан бирор нарсани олиш ҳалол бўлмас», деган ҳукм билан жавоб берилган. Махрни эр ўзи рози бўлиб, соф қўнгилдан берган. У аёлнинг ҳаққи. Талоқни ҳам ўзи рози бўлиб қиласпти, уни ҳеч ким мажбураётгани йўқ. Аёл киши учун оиласининг бузилиши, эридан ажралиш катта мусийбат, унинг устига маҳрини ёки унинг бир қисмини олиб қолиш мусийбат устига мусийбат бўлар эди.

Агар аёл эри билан туришни хоҳламай, ўз ихтиёри билан ажрашни талаб қилса, унда истисно тариқасида, эр маҳрни қайтариб олиши мумкин бўлади:

«Магар икковлари Аллоҳнинг чегараларида тура олмасликдан қўрқсалар (бўлур)».

Яъни, бундай ҳолда эр берган маҳрининг ҳаммасини ёки бир қисмини қайтариб олса бўлади.

Аллоҳнинг чегараларида тура олмаслиқдан қўрқиши ҳолати хотин киши эри билан яшай олмайдиган даражага бориб, ўзи ажралмоқчи бўлганида вужудга келади. Яъни, ажралишга хотин киши томонидан ҳаракат бўлади. Исломда аёл кишига бундай ҳуқуқ берилган.

«Бас, агар икковларининг Аллоҳнинг чегараларида тура олмаслигидан қўрқсангиз, хотин берган эвазда икковларига гуноҳ йўқдир.»

Яъни, бу шундай ҳолатки, мабодо, эр-хотин иккови бирга яшашда давом этса, шариат ҳукми бузилиб, гуноҳкор бўлишлари ҳавфи туғилади: хотин киши ажрашни қаттиқ талаб қилмоқда. Шунда аёл ўз розилиги билан маҳрнинг ҳаммасини ёки бир қисмини қайтариб берса, икковларига гуноҳ бўлмайди. Бу ишни шариатда хулуъ дейилади.

Исломдаги биринчи хулуъ Собит ибн Қайс билан унинг хотини ўртасида бўлган.

Имом Молик ибн Анас ўзларининг «Муватто» номли китобларида ривоят қиладиларки, Ҳабиба бинти Саҳл ал-Ансорий Собит ибн Қайс ибн Фаммосга теккан эди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир куни тонг чоғида ташқарига чиқсалар, қоронғида Ҳабиба бинти Саҳл турган экан.

«Бу аёл ким?» – дебдилар. У:

«Мен Ҳабиба бинти Саҳлман, мен билан Собит ибн Қайс бирга яшай олмайдиганга ўхшаймиз», – деди. Унинг эри Собит ибн Қайс келганида, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Мана бу Ҳабиба бинти Саҳл Аллоҳнинг хоҳлаганича айтадиган гапини айтди», – дебдилар. Шунда Ҳабиба:

«Эй Аллоҳнинг Расули, ҳамма берган нарсаси менда турибди», – деди. Расууллоҳ алайҳиссалом Собитга:

«Ундан берган нарсаларингни ол», – дедилар. Худди шу ҳодисанинг тафсилотини тўлдирган бошқа ривоятлардан билиб оламизки, жумладан, Ҳабиба бинти Саҳл Расулуллоҳ алайҳиссаломга:

«Мен уни динида ёки хулқида айблай олмайман, лекин Исломда куфр келтиришдан қўрқаман», деган. (Яъни, диний амрларнинг эр ҳақидагисини бажара олмай гуноҳкор бўлишдан қўрқаман.) У яна:

«Пардани кўтариб қарасам, бир гуруҳ одамлар билан келаётган экан, назар солсам, у ҳаммасидан қора ва пакана экан, энг хунуги ҳам шунинг ўзи экан», деган. Шунда эри:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен унга энг яхши молим, боғимни берган эдим, агар менга боғимни қайтариб берса, майли», деган. Пайғамбар алайҳиссалом Ҳабибага:

«Нима дейсан?», – дедилар. У эса:

«Хоҳласа, зиёда ҳам бераман», – деди. Шунда Расулуллоҳ уларнинг орасини ажратиб қўйдилар.

Оилавий ишларда талашиб-тортишиш, турли ихтилофли ҳолатлар кўплаб учраб турганлигидан оятнинг охирида Аллоҳдан қўрқиш – тақво қилиш қайта-қайта такрорланади.

«Ушбулар Аллоҳнинг чегараларидир. Бас, улардан тажовуз қилманг. Ва ким Аллоҳнинг чегараларидан тажовуз қилса, бас, ўшалар, ана ўшалар золимлардир».

Хулуъ – аёлларнинг ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилишлари учун очиб берилган яхши йўлдир. Баъзи тушунмаган кишилар «Исломда аёлларнинг ажрашга ҳаққи йўқ», дейишларининг ноўринлиги шундан кўриниб турибди. Аёл киши эри билан турмуши давом этишига кўзи етмай қолса, қозига арз қилиб, хулуъ билан ажраб кетса, бўлаверади. Ушбу ҳолатларни Ҳазрати Умар даврларида бўлиб ўтган бир ҳодиса ҳам тасдиқлайди.

Ҳазрати Умар олдиларига эрига қарши чиққан бир хотинни олиб келишибди. У зот аёлни ахлат тўпланган уйга қамаб қўйишни буюрибдилар. Вақти келиб, аёлни олдириб келибдилар ва, ҳолинг қалай, деб сўрабдилар. Аёл бўлса:

«Эрга текканимдан бери, фақат сиз қамаб қўйган куни роҳат қилдим», дебди. Ҳазрати Умар аёлнинг эрига қараб:

«Шуни исирғасини олиб бўлса ҳам, хулуъ қил», деган эканлар.

Энди икки марта талоқдан кейин ярашиб бирга яшаб юрган эр ўз хотинини учинчи марта талоқ қилса, нима бўлиши ҳақида сўз кетади.

فَإِنْ طَلَقَهَا فَلَا تَحُلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرِهِ فَإِنْ طَلَقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ

يَرَاجِعًا إِنَّظَنَا أَنْ يُقِيمَ الْمُحْدُودَ اللَّهُ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا الْقَوْمُ يَعْلَمُونَ

230. Бас, агар яна талоқ қилса, бундан кейин у аёл, токи бошқа эрга тегиб чиқмагунча, унга ҳалол бўлмас. Агар у ҳам талоқ қилса, гар Аллоҳнинг чегараларида туришга ишонсалар, бир-бирларига қайтсалар, гуноҳ бўлмас. Ушбулар Аллоҳнинг билган қавмларга баён қилаётган чегаралариdir.

Бу ояти қарима аввалги оятнинг давомидир. Аввалги оятда «Талоқ икки мартаидир. Сўнгра, яхшиликча ушлаб қолиш ёки яхшиликча қўйвориш», дейилган эди. Икки марта талоқ қилгандан кейин яратшиб, бирга яшаб, ҳаёт кечириб юрган киши

«Бас, агар яна талоқ қилса, бундан кейин у аёл, токи бошқа эрга тегиб чиқмагунча, унга ҳалол бўлмас».

Яъни, агар аввалги иккита устига яна бир бор талоқ қилса, жами учта бўлади. Уч талоқ бўлгандан кейин аёл талоқ қилган эркакка ҳалол бўлмайди. Эру хотин бўлиб яшашлари мумкин эмас. Фақат бир йўл бор, у ҳам бўлса, у аёл бошқа эрга тегса-ю у эр билан эр хотин бўлиб ҳаёт кечириб юрганда, иккинчи эр вафот этиб қолса ёки талоқ қилса, шундан кейинтина яна аввалги эри билан қайта турмуш қурса, бўлади.

«Агар у ҳам талоқ қилса, гар Аллоҳнинг чегараларида туришга ишонсалар, бир-бирларига қайтсалар, гуноҳ бўлмас», дейилишининг маъноси – шу.

Мазкура аёл иккинчи эрга ҳеч қандай шарт қўймай, оддий ҳолатда, бардавом ҳаёт кечириш ниятида никоҳданиши керак. Кейинчалик мабодо, аввал айтганимиздек, у вафот этса ёки талоқ содир бўлиб қолса, шундагина биринчи эрга қайта никоҳданиши мумкин.

Бу масалада ҳар ким қўнглига нима келса, шуни қилиб кетавериши ярамайди. Бу жуда муҳим ва катта эътибор лозим бўлган ишдир:

«Ушбулар Аллоҳнинг билган қавмларга баён қилаётган чегаралариdir».

Сўнгра, келаси ояти каримада талоқ қилувчи эркакларга кўрсатмалар берилиб, бу ишни яхшилик билан амалга ошириш зарурлиги таъкидланади:

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَعْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا
مُسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّنَعْنَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَشَدُّدُوا إِنَّ اللَّهَ هُنُّوا

وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةُ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

231. Хотинларни талоқ қилганингизда, муддатлари охирига етганда, уларни яхшилик билан ушлаб қолинг ёки яхшилик билан қўйворинг. Уларни тажовуз учун, зарар етказиш юзасидан ушлаб турманг. Ким ўшандоқ қилса, шубҳасиз ўзига зулм қиласди. Аллоҳнинг оятларини ҳазил билманг. Аллоҳнинг сизга берган неъматини ва ваъз этиб туширган китоби ва ҳикматини эсда тутиング. Аллоҳга тақво қилинг ва билингки, албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчиdir.

Аввалги оятлардан аёл киши талоқ қилингандан кейин ҳам то иддаси чиққунча эрининг ихтиёрида туришини билдик. Иддаси чиққандан кейин эса, эрга берилган бу имтиёз ўз кучини йўқотади. Иддаси охирига етганда нима қилиш керак? Ояти карима кўрсатма бермоқдаки,

«Хотинларни талоқ қилганингизда, муддатлари охирига етганда, уларни яхшилик билан ушлаб қолинг ёки яхшилик билан қўйворинг».

Яъни, ундай ҳолда икки ишдан бирини қилинг.

Биринчиси ва зарури: «уларни яхшилик билан ушлаб қолинг». Эру хотин бўлиб яна яхшилик билан оиласий турмушни давом эттиринг. «Яхшилик билан» дегани хотинга таъна қилиб, уни уриб-сўкиб, миннат қилиш йўли билан бўлмасин, деганидир.

Иккинчиси ва ноchorлиқдан бўладигани – қўйиб юбориш. Модомики, талоқдан сўнг иддаси чиққач ҳам ярашиш нияти йўқ бўлса, унда ажрашсинлар. Аммо, бу ҳам яхшилик билан бўлгани яхши.

«Уларни тажовуз учун, зарар етказиш юзасидан ушлаб турманг.»

Тажовуз учун, хотинни қийнаш мақсадида ушлаб туришнинг қандай бўлишини юқорида келтирилган мисолдан кўрдик. Ислом бундай зулмни хотинлар елкасидан олиб ташламоқда. Эркаклар масъулиятни сезсинлар, хотинларни азоблашга ўтмасинлар. Агар улардан:

«Ким ўшандоқ қилса, шубҳасиз, ўзига зулм қиласди».

Чунки, у одам шу иши билан ўзини ўзи Аллоҳнинг иқобига туттган бўлади.

«Аллоҳнинг оятларини ҳазил билманг.»

Балки, унга жиддий қаранг. Оиласий масала, талоқ ва унга тегишли ишлар ниҳоятда жиддий бўлмаганида, Аллоҳ таоло уларни

Қуръон ояллари қилиб туширмас эди. Исломда оиласи ҳаётга, талоқ масаласига ниҳоятда жиғдийлик билан қаралади.

Талоққа ноиложлиқдан рухсат берилган, чораси қолмаган ҳолда ишлатиш учун уни ҳалол қилингандай. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Аллоҳнинг энг ёмон кўрган ҳалоли – талоқдир, унга Роҳманнинг Арши ларзага келади», деганлар.

Оила масаласи жуда муҳим масала бўлганидан бу бобда умуман ҳазилга рухсат йўқ.

Имом Термизий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалому вассалом:

«Уч нарсанинг жиғдийиси ҳам жиғдий, ҳазили ҳам жиғдий: никоҳ, талоқ ва (талоқдан) қайтиш», деганлар. Яъни, бу ишларда бирор гапни айтиб ёки қилиб, кейин, ҳазиллашуудим, деб бўлмайди.

Мусулмонлар учун ҳаётни ҳазил фаҳмлашта, ўзини мастьулиятсиз сезишга ҳеч йўл йўқ. Аллоҳ, таоло бу умматнинг елкасига ер юзида ўзининг халифаси бўлишидек улкан мастьулиятни юклаган. Шунинг учун, ҳазилни йиғиштириб, мастьулиятсизликни бир ёққа қўйиб:

«Аллоҳнинг сизга берган неъматини ва ваъз этиб туширган китоби ва ҳикматини эсда тутинг».

Аллоҳнинг улуғ неъмати – Исломни дин ва Мұхаммад алайҳиссаломни Пайғамбар қилиб юборишидир. Ваъз этиб туширган китоби – Қуръони Карим. Ҳикмат – Пайғамбар алайҳиссаломнинг суннатлари. Бу нарсаларни доимо эсда тутиш, улар асосида илоҳий кўрсатмаларга амал қилиб яшашгина инсонга баҳт келтиради, шу жумладан, оиласи ҳаётда ҳам.

Ояти кариманинг охирида Аллоҳ, мусулмонларнинг қалбларини яна бир бор уйғотиб:

«Аллоҳга тақво қилинг ва билингки, албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчиидир», дейди.

Юқоридаги ояти каримада талоқдан кейин эр-хотин ўзаро яхшилик билан ярашиб ёки ажрашиб кетиши ҳақида сўз кетди. Аммо баъзи ҳолатларда бу масалага қариндош-уруглар ҳам аралашиб қоладилар. Улар эр-хотинни яраштириш учун аралашсалар, бош устига. Лекин гоҳида улар ярашиш йўлига тўсик бўлган ҳоллар ҳам учраб туради. Келаси ояти каримада ушбу масаланинг ҳукми баён қилинади.

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَجْلِهِنَّ فَلَا تَعْصِمُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَضُوا بِهِنَّ
 بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمَ الْآخِرِ ذَلِكُمْ أَرْبَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ
 وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

232. Хотинларни талоқ қилганингизда, муддатлари охирига етганда, яхшилик билан ўзаро рози бўлишиб, эрларига қайта никоҳланишларини ман қилиб, қийинлаштирунг. Ушбу ила сизлардан Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирганлар ваъзланади. Шундоқ қилишингиз сиз учун тозароқ ва покроқдир. Ва Аллоҳ биладир, сиз эса билмассиз.

И мом Термизий ривоят қиласидарки: Маъқал ибн Ясар розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг даврларида синглисими мусулмонлардан бир кишига эрга берди. Эру хотин бир муддат бирга яшашди. Кейин эр хотинини бир талоқ қўйиб, идда ичида унга қайтмади. Иддаси чиқиб кетди. Кейин икковлари ҳам афсус қилиб, эр хотинга, хотин эрга муҳаббат қилди. Ва бошқа совчилар қатори эр ҳам совчи қўйди. Шунда Маъқал ибн Ясар унга:

«Пасткашнинг ўғли пасткаш! Сени ҳурмат қилиб, синглимни берган эдим, сен бўлса уни талоқ қилдинг. Аллоҳга қасамки, у сенга абадий қайтмайди», деди. Сўнгра, Аллоҳ таоло эрнинг хотинга, хотиннинг эрга ҳожатини билиб, «Хотинларни талоқ қилганингизда, муддатлари етганда...» деб бошланиб, «...сиз эса билмассиз», деб туговчи оятни нозил қилди. Маъқал ибн Ясар розияллоҳу анҳу ояти каримани эшитишлари билан:

«Парвардигорнинг сўзини эшитдик ва итоат қиламиз», — дедилар-да, куёвни чақириб: «Синглимни сенга никоҳлаб бераман ва сени ҳурмат қиламан», дедилар.

Тушунуб олиш учун эслатиб ўтиш лозимки, талоқ бир ёки иккита бўлиб, ражъий — қайтиш мумкин бўлган талоқ бўлса, идданинг ичида эр хоҳлаган пайтида қайтиб олиши мумкин. Бунда қайта никоҳ қилишнинг ҳожати йўқ. Эр: «Сени қайтариб олдим», деса ёки шунга ўхшаш гапларни айтса ёки у ер, бу ерини ушласа ва ҳоказолар билан оиласи ҳаётлари қайтадан бошланиб кетаверади. Аммо эр қайтмасдан туриб иддаси чиқса, талоқ «боин» талоққа айланади, никоҳни янгилаш зарур бўлади. Бунда эса, хотин имтиёзга эга бўлади. Хоҳласа, эр билан қайта ярашади, хоҳламаса, ярашмайди. Оятнинг тушишига сабаб бўлган ҳодисада идда чиқиб талоқ «боин»га айланган, хотин эри билан қайта ярашмоқчи — бунга шариат йўл беради. Лекин акаси тўсиқ бўлмоқда. Шунинг учун, оятдаги хитоб аёлларнинг ишбошиларига қаратилган:

«Хотинларни талоқ қилганингизда, муддатлари охирига етганда, яхшилик билан ўзаро рози бўлишиб, эрларига қайта никоҳланишларини ман қилиб, қийинлаштирунг».

Бу ҳам Аллоҳнинг бандаларига меҳрибонлиги. Маълумки, инсон қалби ўзгарувчан бўлади. Бугун бировни ёмон кўриб, қўлидан кел-

ган барча ёмонликни қилишга тайёр турса ҳам, эртага ўша одамни яхши кўриб, унинг учун ҳамма нарсага ҳозир туради. Бу ҳолат, айниқса, оиласиб ҳаётда – эру хотин ўртасида янада ёрқин намоён бўлади. Эр-хотин бир-бири билан келишмай, иш талоқ даражасига бориб етса, идда даврида бир-биридан жудолиқда яшаб, қадрларига етишиб, ҳар ким ўз хатосини тушуниб, шеригининг яхшиликлари ни эслаб, бирдан қайтиб ярашмоқчи бўлса, қандоқ яхши! Иложи борича оиласи бузмай сақлаб қолишга ҳаракат қилиш керак. Бу ҳолда қариндошлар ишни қийинлаштириб, қайта ярашишларига монеъ бўлмасликлари керак.

Шунинг учун ҳам, оятда ўртага иймонни солиб, мусулмонларнинг рафбатлари бу ишга қўзғатилмоқда:

«Ушбу ила сизлардан Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирганлар ваъзланадилар. Шундоқ қилишингиз сиз учун тозароқ ва покроқдир. Ва Аллоҳ биладир, сиз эса билмассиз».

Оилада талоқ содир бўлганида, орадаги фарзанд, жумладан, эмизкли гўдакларнинг ҳоли нима бўлади? Ота-оналарнинг бирга яшашларининг имкони бўлмаса, гўдак фарзанднинг кафолатли ҳақ-хукуқи бўлиши керак. Келаси оятда шу ҳақда сўз кетади:

﴿ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعُنَ أَوْلَادُهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتَمَّ الرَّضَا عَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكْلُفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضْكَرَ وَلِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَ اِفْصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَشَاءُوا رِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

233. Ким эмизишини батамом қилишни ирода қилса, оналар фарзандларни тўлиқ икки йил эмизурлар. Уларни яхшилаб едириб, кийинтириш отанинг зиммасидадир. Ҳеч бир жонга имкондан ташқари таклиф бўлмас. Она ҳам, ота ҳам боласи сабабидан зарар тортмасин. Меросхўрга ҳам худди шундоқ. Агар ўзаро рози бўлиб, сутдан ажратишини ирода қилсалар, икковларига гуноҳ бўлмас. Агар фарзандларингизга эмизувчи талаб қилишни ирода қилсангиз, берадиганингизни яхшилик билан аввалдан топширсангиз, гуноҳ бўлмас. Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, Аллоҳ қилаётганингизни албатта кўриб турувчиdir.

Фарзанд Аллоҳ берган улуғ неъматдир. Ота-она бу неъматга шукр қилишлари лозим. Шукрнинг асосийси – фарзандни неъмат берувчи зот бўлмиш Аллоҳнинг розилигини қозонтирадиган қилиб тарбиялашдир. Тарбия эса, эмизищдан бошланади. Бу ишда ота-она-нинг келишмовчиликлари, ораларининг бузилиши узр бўла олмайди. Катталарнинг жанжали туфайли мурғак гўдак зарар тортмаслиги, унга Аллоҳ берган ҳақ-хуқуқлар поймол қилинмаслиги керак. Гўдакнинг ҳақларидан бири ва оналарнинг энг мўтабар вазифаси фарзандни икки йил эмизищдир. Янги туғилган гўдак жисми ва руҳининг ўсишига онасининг сутидан афзал озуқа йўқ. Боланинг суяги онанинг сути билан шаклланади, шунингдек, унинг бошқа тарафлари, руҳий ривожланишига ҳам она сути зарур озуқа ҳисобланади. Ушбу озуқанинг муддати тўлиқ икки йил бўлиши керак. Бу Қуръоний ҳақиқатни адашган инсоният минг тўрт юз йилдан кейин тушуниб етди. Ҳозирги пайтда илмий текширишлардан сўнг, гўдак бола учун энг яхши озуқа онанинг сути ва уни тўлиқ икки йил эмизиш керак, деган гапни айтишмоқда. Мусулмонларга Аллоҳнинг Ўзи буни Қуръони Каримда айтиб қўйган.

«Ким эмизиши батамом қилишни иродага қилса, оналар фарзандларни тўлиқ икки йил эмизурлар».

Оналар фарзандларини икки йил эмизар эканлар, албатта, оталарига ҳам ўзига яраша вазифа юклаган. Улар: онаси билан ажраблиб кетганман, деб ўзини четга олиб туришга ҳақлари йўқ, балки:

«Уларни яхшилаб едириб, кийинтириш отанинг зиммасидадир».

Бу ишни яхшилаб адо қилиш керак, номига эмас. Аммо ҳаддан ҳам ошилмайди:

«Хеч бир жонга имкондан ташқари таклиф бўлмас».

Яъни, бу нафақа ишида ҳам, отанинг иқтисодий ҳолига қаралади. Унинг имконидан ташқари, ортиқча таклиф қилинмайди. Демак, она болани эмизсин, ота уни боқиб, кийинтирисин, ҳаммаси имконига яраша бўлсин:

«Она ҳам, ота ҳам боласи сабабидан зарар тортмасин».

Онанинг боласи сабабидан зарар тортиши – эр томонидан унга емоқ-ичмоқ ва кийинмоқقا нафақа берилемаслиги ёки оз берилиши. Шунингдек, эмизишига қўймасдан болани ундан тортиб олиш каби ишлар. Боласи сабабидан отанинг зарар кўришига онанинг қўполлиги, ҳаддан ташқари кўп нафақа сўраши, бола сабабли турли ёмонликлар қилиши киради.

«Меросхўрга ҳам худди шундок.»

Ояти кариманинг ушбу жумласидаги «меросхўр» кимнинг меросхўри эканлиги ҳақида тафсир уламолари икки хил фикр айтган-

лар. Баъзилари отанинг меросхўри деса, қолганлари боланинг меросхўри, деганлар. Мабодо, ота вафот этиб, фарзандига нисбатан ўз бурчини адо эта олмаса, унда унинг меросхўрларидан бири бу бурчини адо этадилар. Ундан қолган меросни олишга ҳақли бўлганидек, ундан қолган фарзанднинг нафақасига ҳам бурчлидир. Меросхўрга ҳам худди отага бўлган муносабатда бўлинади. Имкондан ортиқ нарса таклиф қилинмайди ва бола сабабидан зарар етказилмайди ва ҳоказо. Боланинг меросхўри деганда, мабодо бола вафот этса, унинг меросини оладиган шахс, дегани бўлади.

«Агар ўзаро рози бўлиб, келишиб, сутдан ажратишни ирода қилсалар, икковларига гуноҳ бўлмас».

Яъни, агар ота билан она ўзаро маслаҳат қилиб, рози бўлиб, икки йилдан оз ёки кўп муддатда болани сутдан ажратмоқчи бўлсалар, гуноҳи йўқ, ўзларининг ишлари - қиласверадилар. Фақат боланинг фойдасини кўзласалар бўлди.

Шу билан бирга, турли ҳолатлар ҳам бўлиб туради. Мисол учун, она эмизишга қодир бўлмай қолиши мумкин ёки эмизишдан бош тортиши мумкин. Ундай ҳолатда:

«Агар фарзандларингизга эмизувчи талаб қилишни ирода қилсангиз, берадиганингизни яхшилик билан аввалдан топширсангиз, гуноҳ бўлмас».

Бу иш отанинг вазифаси ҳисобланади. У ўз боласига эмизувчи аёл топади ва унга хизмат ҳақини оддиндан бериб қўйса, гуноҳ бўлмайди. Хизмат ҳақини аввалдан олган аёл болани яхшироқ парваришилаши мумкин.

Оятнинг охирида яна бир бор тақвога, Аллоҳдан қўрқишига даъват қилинади. Бу эса, мазкур масаланинг фоят муҳим эканига далилдир:

«Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, Аллоҳ қилаёттагинингизни албатта кўриб турувчиидир».

Яна тақвога чақириқ. Исломий ҳаёт ўзининг барча соҳаларида тақвога боғлиқлиги ушбу ояти карималар тўпида яқъол зоҳир бўлиб турибди. Ҳатто болани эмизиш, тарбия қилиш бобида ҳам тақво билан иш тутиш таъкидланмоқда.

Юқорида ўтган оилавий ҳаётта бағишлиланган ояти карималарда кимни турмуш ўртоғиликка ихтиёр қилиш, оилада қандоқ яшаш, маҳр, талоқ, хулуъ, иdda, қайта ярашиш, эр-хотин ишига қариндошлар аралашуви, ота-она ажрашганда болани эмизиш масаласи кабилар муолажа қилинди. Аммо эр-хотиннинг бир-бирларидан жудо бўлишлари фақат талоқ ёки хулуъ билан бўлмайди. Гоҳида эр-хотиннинг ажрашишига ўлим ҳам сабаб бўлади. Келаси ояти каримада

эр вафот этиб, хотин ортидан қолганда жорий бўладиган ҳукмлар ҳақида сўз кетади.

وَالَّذِينَ يُتَوَقَّنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَرْوَاجَاهُ يَرَبْصُنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا
بَلَغُنَ أَجْلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

234. Сизлардан вафот этиб жуфтларини қолдиргандарнинг аёллари ўзларича тўрт ой-у ўн кун кутарлар. Муддатлари етганда ўзлари ҳақида яхшилик билан қилган ишларида сизга гуноҳ йўқ. Аллоҳ қилаётган амалингиздан хабардордир.

Исломдан олдинги даврда аёл зоти турли азоб-уқубатларга ва хорлашларга дучор эди. Жумладан, эри ўлгандан кейин ҳам у хорзор бўлар, ҳаққи поймол қилинар эди. Жоҳилият аҳдининг одатига биноан, эри ўлган хотиннинг устига эрининг қариндошларидан бири ридосини ташлаб қўйса, аёл бечора ўз-ўзидан ўша одамнинг мулкига айланиб қолар эди. Хоҳласа, ҳалиги одам уни ўзи хотин қилар, хоҳласа, бошқа эрга бериб, маҳрини олар ёки умуман сотиб юборар эди.

Эри ўлган хотинга энг ёмон кийимлар кийдирилиб, хароба уйга киритиб қўйилар эди. У бир йил давомида ювинмай, хушбўй нарса суртмай ўтиради. Яна бошқа хурофотлар остида эзилар эди.

Ислом бу зулмни аёлнинг елкасидан кўтариб ташлади. Эри ўлган аёлнинг идасини маълум муддатта чегаралаб қўйди:

«Сизлардан вафот этиб жуфтларини қолдиргандарнинг аёллари ўзларича тўрт ой-у ўн кун кутарлар».

Бунинг ҳикмати кўп. Аввало, бу муддат ичида аёл раҳмининг (бачадонининг) ҳомиладан бўш ёки бўш эмаслиги билинади.

Иккинчидан, аёл киши ўз эрига бўлган ҳурмати, бирга яшаган ҳаётларининг ҳурмати сифатида аза тутади. Қолаверса, ўлган эри қариндошларининг синган кўнгилларига ҳам малҳам бўлади.

Идда ичида аёл киши пардоз қилиб ясанмайди, чиройли кийимларни киймайди. Лекин маълум рангли ёки шаклли кийим кишиши ҳам шарт эмас.

Мўминларнинг онаси Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом «Аллоҳга ва охират кунига иймони бор аёлга ўлган киши учун уч кундан ортиқ аза тутиш ҳалол эмас. Магарам эрига тўрт ой-у ўн кун аза тутади», деганлар.

«Муддатлари етганда ўзлари ҳақида яхшилик билан қилган ишларида сизга гуноҳ йўқ.»

Яъни, идалари чиққанидан кейин, у аёллар шариат йўли билан ўзларига совчи кутсалар, айб эмас. Демак, эри ўлганидан тўрт ой-у ўн кун ўтгач, хотини ясаниб, пардоз қилиб, эрга тегиш учун совчи кутса, ўзининг иши, ҳеч кимга гуноҳ бўлмайди. Уни бу ишдан тўсишга ҳеч кимнинг ҳаққи ҳам йўқ. Шариатнинг ҳукми – шу. Ҳаётда бундан бошқа ҳолларнинг учраб туриши эса, бидъят ёки хурофотdir. Хурофотдан сақланиш лозим. Чунки:

«Аллоҳ қилаётган амалингиздан хабардордир».

Иддада ўтирган аёлга нисбатан шариат қўрсатмаларидан бошқа йўл тутмаслик керак.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكَنَّنْتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ
 عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذَكُرُونَ هُنَّ لَا تُؤَدِّعُونَ سِرًا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا
 وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ الْنِكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي
 أَنفُسِكُمْ فَأَحْذِرُوهُ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

235. У аёлларга ишора ила совчилик қилишингиз ёки уни ўз ичинингизда тутишингизда гуноҳ йўқ. Аллоҳ сиз уларни албатта эслашингизни биладир. Лекин улар билан хуфёна ваъдалашманг. Магар яхши гап гапирсангиз, майли. Идда ўз муддатига етмагунча, никоҳ боғлашни қасд қилманг. Ва билингки, Аллоҳ ичингиздагини албатта билади. Бас, Ундан огоҳ бўлинг. Ва билингки, албатта, Аллоҳ мағфиратли ва ҳалимдир.

Идда ўтирган аёлга бошқа эркак совчи қўйиши ёки никоҳ қилиб олиши ҳаром эканлигини, чунки у аёлда талоқ қилган эрининг тўла ҳаққи борлигини, бу ҳақ аёлнинг иддаси чиққунча собит туришини, эри унга қайтишга энг ҳақли одам эканлигини ўтган оятлардан билдиқ.

Ушбу оятда эса, эри ўлгандан кейин идда ўтирган аёлга совчилик қилиш ҳақида сўз кетяпти. Аввало, бундай аёлга очиқдан-очиқ совчилик қилиш ҳаром, чунки у азада – идда ўтирибди. Ўлган эрининг хурмати бор, унинг қариндош-уругларининг ҳам дардига дард қўшмаслик керак. Лекин ояти кариманинг қўрсатмасига кўра, эри ўлиб идда ўтирган аёлларга очиқ-ойдин эмас, ишора билан совчилик қилишда гуноҳ йўқ.

«У аёлларга ишора ила совчилик қилишингиз ёки уни ўз ичингизда тутишингизда гуноҳ йўқ.»

Ишора билан совчилик қилиш қанақа бўлади? Ишора билан совчилик қилиш, «бирорта муносиб аёл топилса, уйланмоқчи бўлиб юрибман, аёл киши бўлмаса, қийин бўлар экан», каби сўзлар билан ишора қилишдир. Ўтган азизлар ҳам шундай йўл тутишган.

Йомом Аҳмад ибн Ҳанбал Абдурроҳман ибн Сулаймондан, у киши эса, холалари Сукайна бинти Ханзаладан қилган ривоятда Сукайна айтадиларки: «Идда ўтирганимда олдимга Абу Жаъфар Мухаммад ибн Али кириб:

«Менинг Расулуллоҳ солаллоҳу алайҳи васалламга яқинлигимни, бобомнинг мендаги ҳаққини яхши биласан, Исломда қадимдан буён эканимни ҳам биласан», – деди. Мен унга:

«Эй Абу Жаъфар, Аллоҳ, Ўзи сени кечирсин. Иддада ўтирсаму, шунчалик олим одам бўлиб туриб, совчилик қиляпсанми?!» – дедим. У:

«Қачон ундей қилдим? Мен сенга Пайғамбар алайҳиссаломга яқинлигимнинг хабарини бердим, холос. Умму Саламанинг эри Абу Салама вафот этганида, Расулуллоҳ солаллоҳу алайҳи васаллам унинг олдига кириб, ўзларининг Аллоҳ ҳузуридаги мартабаларини сўзлаб ўтиравериб, қўлларига бўйра ботиб кетган, ўшани ҳам совчилик ҳисобланмаган», – деди».

Ушбу ҳодисалар ишора билан совчилик қилишга мисол бўла олади.

«Уни ўз ичингизда тутишингизда ҳеч гуноҳ йўқ», деганда, совчилик ниятини ичда сақлаш назарда тутилгандир. Чунки:

«Аллоҳ сиз уларни албатта эслашингизни биладир».

Шунинг учун ҳам, совчиликни ўз ичидан тутишни гуноҳ ҳисоб қилмайди. Лекин идда ўтирган аёл билан никоҳ ҳақида хуфёна ваъдалашибдан ман қилди:

«Лекин улар билан хуфёна ваъдалашманг».

Чунки бу бешармлик, ўлган эр хотирасига хиёнат ва иддани вожиб қилган Аллоҳ, таолодан уялмаслиқдир.

«Магар яхши гапирсангиз, майли.»

Яъни, мункар, фаҳш ва Аллоҳнинг шариатига хилоф бўлмаган гапларни гапирилса, бўлаверади.

«Идда ўз муддатига етмагунча, никоҳ боғлашни қасд қилманг.»

Жумладаги «қасд» сўзига алоҳида урғу бериляпти. Бу дегани, идда ичидан никоҳ қилиш у ёқда турсин, уни қасд қилишга ҳам рухсат йўқ, деганидир. Ким идда вақтида никоҳ қилса, унинг никоҳи бузилади. Оралари ажратиб юборилади.

«Ва билингки, Аллоҳ ичингиздагини албатта билади. Бас, ундан огоҳ бўлинг.»

Никоҳ, совчилик, талоқ ва иdda қаби шаръий ҳукмларнинг кўпи қалбга, ҳис-туйғуга бевосита боғлиқ ишлардир. Бунда доимо Аллоҳнинг чизган чизигидан юришга ҳаракат қилиш керак. Аллоҳ таоло банданинг ичида нималар кечеётганини ҳам билади. Одам боласи бундан ғофил бўлмасин. Ҳеч ким билмаса ҳам, Аллоҳ билади, Ундан огоҳ бўлсин.

Айни чоғда, авваллари билмасдан баъзи бир ишларни қилиб қўйган бўлса, умидсиз бўлмасин. Чунки Аллоҳ таолонинг Ўзи ушбу оятнинг охирида:

«Ва билингки, албатта, Аллоҳ мағфиратли ва ҳалимдир», демоқда.

Келаси ояtlар оиласиий масалаларда янги бир масалани муолажа қилади. Бу «духул»дан аввалги талоқ.

Маълумки, ақди никоҳдан сўнг эркак ва аёл эру хотинга айланади. Шариатнинг ушбу бобдаги ҳукмлари икковларига жорий этила бошлади. Хозиргача дуҳулдан кейинги талоқ ҳақида гап кетди. «Дуҳул» сўзининг маъноси киришни англатади. Шариатда эса, никоҳ қилингандан кейин куёвнинг келин олдига кириши, икковларининг ёлғиз қолишлари ва оиласиий ҳаётни бошлашларига айтилади. Баъзи вақтларда никоҳдан кейин дуҳул бўлмасдан аввал ҳам талоқ содир бўлади. Келаси ояtlар ана ўша ҳолатни муолажа қилади:

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فِرِیضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ
عَلَى الْمُوسِعِ قَدْرِهِ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرِهِ مَتَّعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

236. Агар хотинларга қўл теккизмай туриб ёки уларни маҳрни аниқламай туриб талоқ қилсангиз, сизга гуноҳ бўлмас. Уларни бой борича, йўқ, ҳолича яхшилик илиа фойдалантиринг. Бу яхшилик қилувчилар бурчидир.

Бу оятда никоҳдан кейин, маҳрни аниқламаган ҳолатда, дуҳулдан олдин талоқ қилганда нима бўлиши ҳақида сўз кетмоқда. Аввали, шундай ҳолатда талоқ қилиш гуноҳ эмаслиги баён қилинди:

«Агар хотинларга қўл теккизмай туриб ёки уларни маҳрни аниқламай туриб талоқ қилсангиз, сизга гуноҳ бўлмас».

Чунки инсонгарчилик юзасидан турли ҳолатлар бўлиб туради. Албатта, бу талоқ келин учун, унинг аҳди учун оғир бўлади. Умид билан никоҳдан ўтиб, орзу-ҳавас билан янги турмушни қўзлаб тур-

ганида, оилавий ҳаётни бошламай туриб талоқ бўлиши катта мусийбат. Бунинг устига дўсту душман, ёру биродарларнинг олдида нима деган гап бўлади?! Ана шу ҳолатларни ҳисобга олиб, маҳр ҳам тайин бўлмагани учун, бу келинга фойда - «мутъя» деб номланган молиявий тақдирлаш беришни шариатда ушбу ояти карима асосида жорий қилинган.

Бериладиган мутъанинг миқдори куёв тарафга боғлиқ, имконига қараб кўпроқ нарса берса, яхши бўлади.

Ривоят қилишларича, И мом Ҳасан розияллоҳу анҳу мутъя учун ўн минг дирҳам берган эканлар. Қадим уламоларимиз ўз вақтларининг ўлчовида ҳисоблаб: бой бир хизматчи олиб беради, камбафал уч сидра кийим-бош берсин, деганлар. Шундай қилинса, келин тарафга енгил бўлади. Кўнгиллари таскин топади. Дўсту душманларнинг гап-сўзидан ҳам қутуладилар. Чунки шунчалик мол-дунё беришлиқ қизда айб йўқлигининг, йигит тараф уни ҳурмат қилишининг, аммо ноиложлиқдан ажralаёттанлигининг аломати бўлади. Шу билан бирга, куёв тарафни ҳам қийнаб юбориш керак эмас. Оятда:

«Уларни бой борича, йўқ ҳолича яхшилик ила фойдалантилинг» дейиляпти.

Куёв тараф «яхшилик ила» ҳаракат қилиши керак. Шунингдек, келин тараф ҳам. Оятнинг охирида фойда бериш юқори мақом эканлиги:

«Бу яхшилик қилувчилар бурчиdir», деб яна бир бор таъкидланяпти.

Келаси ояти каримада иккинчи бир ҳолатни, духулдан олдин талоқ қилса-ю, аммо маҳри аниқланган ҳолатни муолажа қилинади:

وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فِي ضَيْنَةٍ فَنِصَافُ مَا فَرَضْتُمْ
إِلَّا أَنْ يَعْفُوْنَ كَأْوَ يَعْفُوا الَّذِي يَدِيهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوْا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىِ وَلَا
تَنْسُوْ أَفْضَلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

237. Агар уларга қўл тегизмай талоқ қилсангиз ва маҳрни аниқлаб қўйган бўлсангиз, аниқланганнинг ярмини берасиз, магар аёл ёки никоҳ тугуни қўлида бўлган киши афв қилса, бермайсиз. Ва афв қилишингиз тақвога яқиндир. Орангиздаги фазилатни унумтманг. Албатта, Аллоҳ қилаётган амалларингизни кўриб турувчи Зотдир.

Демак, дұхулдан олдин, маҳри аниқ келишилган ҳолда талоқ қилинса, келинга келишилган маҳрнинг ярми берилади:

«Агар уларга құл тегизмай талоқ қылсанғыз ва маҳрни аниқ-лаб қўйған бўлсанғыз, аниқланғаннинг ярмини берасиз».

Бордию дұхул бўлиб, эру хотин бўлиб яшашганида, аёл маҳрнинг ҳаммасини олар эди. Ундоқ бўлмагани учун ярмини олади. Бу – шариат қонуни, лекин Қуръони Карим кўнгилларга ҳам хитоб қиласи:

«Магар аёл ёки никоҳ тугуни қўлида бўлган киши афв қилса, бермайсиз».

Яъни, талоқ қилинган аёл, мен ўз ҳаққим бўлган маҳрнинг ярмини олмайман, деса ёки келиннинг ўрнига валийси (уни Қуръони Карим: никоҳ тугуни қўлида бўлган киши, деб атамоқда) афв этса, куёв маҳрнинг ярмини бермай қўйса ҳам бўлаверади. Мусулмонлар доимо қўлидан келганда афв қилишни ўзларига лозим тутсалар, яхши бўлади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло уларга:

«Ва афв қилишингиз тақвога яқиндир», демоқда. Ҳа,

«Орангиздаги фазилатни унутманг».

Қонун баъзан инсоний фазилатларни намоён қилишга ҳам ўрин беради. Бу ҳам бўлса, тақвога қизиктиришнинг бир йўлидир. Мусулмонлар ҳар қандай ҳолатта тушганларида ҳам ўз ораларидаги фазлни унутиб қўймасликлари лозим. Талоқ – эр-хотиннинг ажрашиши яхши нарса эмас. Лекин талоқ, сабабидан бир-бирини ҳақорат қилиб, турли бўлмағур иш ва гап-сўзларни чиқариб юбормаслик зарур.

«Албатта, Аллоҳ қилаётган амалларингизни кўриб турувчи Зотдир».

Ана ўша кўргани асосида ҳисоб-китоб қиласи. Шунинг учун, ўзингизга ёқмаган талоқ масаласида ҳам шариат ҳукмига номувофиқ иш қилманг.

Ҳали оилавий масалалар тугамай туриб, ҳали талоқ, идда ва бошқа шу каби масалалар ҳақида сўз бораётганда, орадаги икки оятда намоз ҳақида амр келади. Бу, Қуръони Каримга хос услуг бўлиб, бир томондан намознинг аҳамияти янада таъкидланса, иккинчи томондан, юқорида келган никоҳ, талоқ, идда, совчилик, маҳр каби ишларга ҳам, худди намозга эътибор бергандек, эътибор бериш зарурлигини таъкидлаш учун шундай қилингандир. Бу нарса Исломга тўлиғича кириш борасида жуда муҳимдир. Кўп кишилар намозни ўз ўрнида ўқишиди, намозсиз ҳаётни тасаввур қила олишмайди, лекин оилавий масалаларга эътиборсизлик қилишади. Бу эса, ҳалиги айтганимиздек, Исломга тўлиғича кириш қоидасига тўғри келмайди. Исломий тасаввур бўйича, ибодат фақат намоз ва унга

ўхшаш диний амалларгагина хос эмас, балки Аллоҳнинг розилигини топиш учун қилинадиган барча фаолиятни ўз ичига олади.

حَفِظُوا عَلَى الصَّلَاةِ وَالصَّلَاةُ أَوْسَطُنَا وَقُومُ الْمُلَّهِ قَاتِلُنَا

238. Намозларни ва ўрта намозни муҳофаза этинг. Ва Аллоҳ учун хушуъ ила қоим бўлинг.

Намозларни муҳофаза этиш – уларни ўз вақтида, яхшилаб, камчиликсиз ўқиши маъноларини билдиради. «Ўрта намоз» ҳақида уламолар турли фикрларни айтганлар. Лекин далилларни солишириб кўрган уламолар «ўрта намоз»дан мурод – аср намози, деганлар.

Имом Муслим қилган ривоятда Пайғамбаримиз алайҳиссалом «Аҳзоб» урушида: «Бизни ўрта намоз – аср намозидан машғул қилдилар. Аллоҳ уларнинг қалбларини ҳам, уйларини ҳам оловга тўлдирсин», деганлар.

«Ва Аллоҳ учун хушуъ ила қоим бўлинг».

Яъни, намозда Аллоҳни қўрқув билан, қалбни фақат унга боғланган ҳолда зикр қилинг. Авваллари мусулмонлар намоз ичида баъзи зарур нарсаларни гапириб ҳам турар эканлар. Ушбу оят тушгандан кейин бундай нарсалар намозда батамом ман қилинган. Намозда фақат Аллоҳ, эсланади, фақат Уни зикр қилинади.

فَإِنْ خَفْتُمْ فَرَجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا آمِنْتُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَمْتُمْ كُمْ مَا لَمْ
تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

239. Агар хавфда қолсангиз, юрган ва минган ҳолингизда, хотиржам бўлганингизда, билмаган нарсангизни қандоқ ўргатган бўлса, Аллоҳни шундоқ зикр қилинг.

Намоз ҳақидаги гап бу ояти каримада ҳам давом этмоқда.

«**Агар хавфда қолсангиз**», деган жумлада уруш, душман хавфи назарда тутилгандир. Агар шундай ҳол юзага келса, юрган ёки минган ҳолингизда ҳам намозни ўқинг. Ўз оёғингиз билан юриб ҳам, минган уловингиз устида туриб ҳам намоз ўқинг. Намозни ўқимай қолдиришга ҳеч қандай узр йўқ. Хавф кетиб, тинчлик бўлиб,

«хотиржам бўлганингизда, билмаган нарсангизни қандоқ ўргатган бўлса, Аллоҳни шундоқ зикр қилинг».

Одамлар кўп нарсаларни билмайдилар, Аллоҳ ўргатмаса ҳеч нарсанни билмас эдилар. Шунингдек, Аллоҳ ўргатмаса, намоз ўқишини

ҳам билмасдилар. Хотиржам бўлганларида, Аллоҳ қандай ўргатган бўлса, шундоқ қилиб намоз ўқисинлар.

Сўнгра, яна олдинги мавзуга қайтиб, унга оид ҳукмларнинг охирни зикр қилинади:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لَا زَوَاجَهُمْ مَتَّعًا إِلَى الْحَوْلِ عَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْتُمْ فِي أَنفُسِهِنَّ
مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

240. Сизлардан вафот этганда жуфтларини қолдираётганлар хотинлари чиқмасдан бир йилгача фойдаланишини васият қилсинлар. Агар улар чиқсалар, ўз хусусларида яхшилик билан қилган ишларида сизга гуноҳ йўқ. Аллоҳ азиз ва ҳаким Зотdir.

Вафот этган одам васият қилган бўлса, у аёл бир йилгача эрининг уйида унинг молидан сарфлаб яшаса бўлади.

«Сизлардан вафот этганда жуфтларини қолдираётганлар хотинлари чиқмасдан бир йилгача фойдаланишини васият қилсинлар».

Албатта, бундан ҳар бир мусулмон эр ўз ўлими олдидан хотинини бир йил ичида моддий таъминлаб туришни васият қилиши фарз ёки вожиб, деган маъно чиқмайди. Балки, бу маъно ўзаро марҳамат ва эҳтиром маъносида айтилгандир. Агар аёл киши ўзи хоҳласа, бир йил давомида эрига ва у билан бирга кечирган ҳаётига садоқат рамзи сифатида эрга тегмай ва уйдан чиқмай яшashi мумкин. Ана шундай ҳолатда эрнинг қариндошлари уни таъминлаб туришлари тавсия қилинади.

«Агар улар чиқсалар, бас, ўз хусусларида яхшилик билан қилган ишларида сизга гуноҳ йўқ».

Яъни, эри ўлгандан сўнг, бир йил уйдан чиқмай ўтиришни ният қилган аёллар бирор сабабга кўра, бир йил тўлмасдан аввал чиқсалар ва идда муддатлари битиб, ўз хусусларида яхшилик билан, шариат қонунлари асосида иш қилиб кетсалар, сизга гуноҳ йўқ.

«Аллоҳ азиз ва ҳаким Зотdir».

Унутманг, Аллоҳ азиздир, яъни, ҳеч ким унинг иродасига ғов бўла олмайдиган болиб Зотdir. Унинг амрига хилоф қилсангиз, иқобидан қочиб қутула олмайсиз. Аллоҳ ҳаким Зотdir, ҳар бир ҳукмни ҳикмат билан жорий қиласди. Унинг ҳукмларига сўзсиз амал қила-верган ютади.

Аввал ўтган ояти карималарда дуҳулдан олдин талоқ қилинган аёлларга «мутъя» — моддий фойда бериш ҳақида гапирилган эди. Келаси ояти каримада эса дуҳулдан — эр-хотин бўлиб яшагандан кейинги талоқда ҳам, умуман, ҳар бир талоқда аёлга «мутъя» — фойда беришлик яхши иш эканлиги таъкидланади.

وَلِمُطْلَقَتِ مَتَعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًا عَلَى الْمُتَّقِينَ

241. Талоқ қилинган аёлларга фойда бериш тақводорлар бурчиdir.

Ушбу ояти каримага биноан, барча талоқ қилинган аёлларга — дуҳулдан аввалми ёки кейинми, маҳри аниқланганми ёки аниқланмаганми — моддий фойда бериш керак. Бу иш талоқдек кўнгилсиз ишдан кейин аёлларнинг кўнглини кўтариш, уларга яна бир бор ҳурмат билдиришдир. Ояти карима бу молиявий муомалани ҳам тақвога боғлаётгани эътиборга сазовордир.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَيَّتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

242. Аллоҳ шундай қилиб сизларга Ўз оятларини баён этадир. Шоядки, ақл ишлатсангизлар.

Мазкур оятлардан кўринадики, Аллоҳ, ўзининг ҳукмларини дақиқ ва пишиқ баён қиласди. Мақсад эса — шоядки, одамлар ақл ишлатиб, тадаббур қилсалар. Шоядки, бу ҳукмларнинг ҳикматларини тушунсалар. Булар Аллоҳнинг улуғ неъмати, баҳт-саодат манбаи эканлигини тушуниб етиб, ушбу ҳукмларни ҳаётга татбиқ этиш орқали Исломга тўлигича киришдек буюк мақсадга эришишга уринсалар.

Ушбу ўтган оятларга ақл ишлатиб қаралса, Исломда оиласи масалаларга нақадар катта эътибор берилганлиги маълум бўлади. Қуръони Каримда ҳатто намознинг баёни шунчалик батафсил келгани йўқ. Бундан ташқари бу масалалар баён қилинган деярли ҳар бир ояти карима: тақво қилинг, Аллоҳдан қўрқинг, огоҳ бўлинг, Аллоҳ белгилаган чегарадан тажовуз қилманг, бу яхшилик қилувчиларнинг бурчиdir, каби иборалар билан тугайди. Бу ҳам мазкур масалалар қанчалик аҳамиятли эканлигига далолат қиласди. Охирги кўрган оятимизда айтилганидек, шоядки, мусулмонлар бу ишларга ақл юритсалар.

Аллоҳ, таоло ўтган оятларда фозил жамият қуриш учун зарур бўлган мустаҳкам исломий оила ҳақида батафсил баён қилди. Энди

эса, мазкур фозил жамиятнинг ҳимояси учун жиҳод қилиш ва молу дунё сарфлашга чақиравчи ояларни келтиради. Бу муносабат ила ўтган умматларнинг тажрибасидан мисол келтиради. Бундан, фозил исломий жамиятни ҳимоя қилиш учун жиҳод, унга тайёргарлик ҳамда мол-дунё сарфлаш зарурлиги кўринади.

Аввал айтиб ўтилганидек, мусулмонлар билан қўшни бўлиб яшаб келаётган Бани Исроил қавми илоҳий китоб асосида жамият қурган бирдан-бир қавм эди. Аллоҳ таоло мусулмонлар ҳам Исломга тўлиғича кириш жараёнида Бани Исроил босиб ўтган йўлни босиб ўтиши муқаррарлигини яхши билар эди. Шунинг учун ҳам, ўтган умматлардан Қуръони Каримда қиссаси энг кўп келган қавм Бани Исроилдир. Келгуси оялар тўпламида ҳам Бани Исроилнинг қиссаси келади. Лекин ундан аввал Қуръони Карим номаълум бир қавм тажрибаси ҳақида қисқагина, тушунарли қилиб эслатиб ўтади.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ حَرَجُوا مِنْ دِيَرِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتَ فَقَالَ لَهُمْ
اللَّهُ مُؤْمِنُوكُمْ أَحِيهِمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكُنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَشْكُرُونَ﴾

243. Диёrlаридан ўлимдан қочиб чиққан мингларча кишиларнинг (хабарини) билмадингми?! Бас, Аллоҳ уларга: ўлинг, деди. Сўнгра, уларни тирилтириди. Албатта, Аллоҳ одамлар устидан фазл эгасидир. Лекин кўп одамлар шукр қилмаслар.

Қуръони Карим ушбу воқеа ҳақида ҳикоя қилар экан, у қавмнинг номини, қаерда яшаганини, шу ҳодиса қачон рўй берганини айтмайди. Сабабини Аллоҳнинг Ўзи билади. Албатта, номини айтмаслиги ҳам беҳикмат эмас. Балки, у ҳақда аниқ маълумотлар биз учун муҳим эмас, балки ҳодисадан ҳаётда ибрат олишимиз муҳимдир.

«Диёrlаридан ўлимдан қочиб чиққан мингларча кишиларнинг (хабарини) билмадингми?!»

Демак, бир вақтлар катта бир қавм ўлимдан қочиб, диёrlарини ташлаб чиққан эканлар. Ўлимдан қочишларининг сабаби турлича бўлиши мумкин. Балки, вабо тарқалган бўлса, шундан қочишгандир. Ёки душман билан жанг қилиш керак бўлса, урущда ўлиб кетмайлик, деб қочишгандир. Хуллас, ўлимдан қочиб чиқишгани аниқ. Қизиқ, ўлимдан ҳам қочиб бўладими? Модомики, ушбу қавм қочибди, кўрайлик-чи, нима бўлар экан?

«Бас, Аллоҳ уларга: ўлинг, деди.»

Қизиқ бўлди-ку! Бечоралар ўлимдан қочиб, узок ҳаёт кўриш умидида чиқишиган эди. Мақсадларининг тескариси бўлди. «Ўлинг» деган бир оғиз сўз билан ўлиб қолишиди. Демак, Аллоҳнинг қазои қадаридан қочиб бўлмас экан. Аллоҳдан ўзга қайтиб борадиган жой йўқ экан. Аллоҳнинг Ўзи хоҳлаган вақтида ўлдирап экан. Агар хоҳласа, ҳаётни ҳам беради:

«Сўнгра, уларни тирилтириди».

Бу иш ҳам ибрат учун. Ўлим ҳам, ҳаёт ҳам Аллоҳнинг қўлида эканини билдириш учундир:

«Албатта, Аллоҳ одамлар устидан фазл эгасидир. Лекин кўп одамлар шукр қилмаслар».

Яъни, ҳаётни бериб тирилтириш ҳам Аллоҳнинг баңдаларига берган фазли. Жонни олиб, ўлдириш ҳам Аллоҳнинг фазли. Иккавида ҳам одамларга фойда бор. Лекин кўп одам буни тушунмайди ва шукр қилмайди.

Модомики, ўлимдан қочиб қутулиб бўлмаса, қачон тирилтириб, қачон ўлдириш Аллоҳнинг қўлида бўлса, унда қўрқмасдан:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَعْلَمُونَا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلَيْمٌ

244. Аллоҳнинг йўлида жанг қилинг. Ва билингки, албатта, Аллоҳ эшитувчи ва билувчи Зотдир.

Ўлимдан қўрқишингиз ва ҳаётни яхши кўришингиз сизни Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилишдан тўсмасин.

«Аллоҳнинг йўлида жанг қилинг.»

Бу сизга Аллоҳ таолонинг амридир. Аллоҳ таолонинг амрини бажариш эса, сизнинг бурчингиздир.

«Ва билингки, албатта, Аллоҳ эшитувчи ва билувчи Зотдир.»

Жумладан, жиҳоддан қочганларнинг ҳам гап-сўзларини эшишиб, қилган ишларини кўриб туради.

Аллоҳнинг йўлида бўладиган жиҳод доимо сарф-ҳаражатни, фидокорликни тақозо қиласди. Шунинг учун ҳам, келгуси оятда Аллоҳнинг йўлида мол-мулк сарфлашга даъват келади:

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَعِّفُهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

245. Аллоҳга яхши қарз берадиган ким бор?! Бас, токи унга берганини кўп марта кўпайтириб берса. Ва ҳолбуки, Аллоҳ (ризқни) тор қилур ва кенг қилур. Ва Унгагина қайтасизлар.

Яхшилик йўлида, савоб касб қилиш мақсадида сарф қилинадиган маблагни, мол-мулкни «Аллоҳ таолога қарз бериш» деб аталмоқда.

«Аллоҳга яхши қарз берадиган ким бор?!»

Аллоҳнинг дини йўлига ким пул сарфласа, Аллоҳга яхши қарз берган бўлар экан. Қарз берган одам фурсати келганда берган маблагини тўлиғича қайтариб олади. Ундан ҳеч нарса камаймайди. Шунингдек, Аллоҳнинг йўлида пул-мол сарфлаган одамнинг ҳам маблағи камаймайди. Балки:

«Бас, токи унга берганини кўп марта кўпайтириб берса».

Яъни, Аллоҳ таоло унинг яхшилик йўлида сарфлаган молини бир қанча маротаба қўпайтириб беради. Бу дунёда молига мол қўшади, барака беради, баҳт-саодат ва роҳат-фароғатта эриштиради. У дунёда эса, жаннатга киритиб, битмас-туганмас неъматлар ато қилиб, Ўзининг розилигини эълон қиласди.

Ўлим ва ҳаёт Аллоҳнинг қўлида бўлганидек, ризқ ҳам Аллоҳнинг қўлидадир. Жантада қатнашган ўлиб қолавермаганидек, молини Аллоҳнинг йўлида сарфлаган киши ҳам камбағал бўлиб қолавермайди. Ҳаммаси Аллоҳнинг ихтиёрида:

«Ва ҳолбуки, Аллоҳ (ризқни) тор қилур ва кенг қилур».

Аллоҳ ризқни тор қиласман деса, нафақа қилмаган, Аллоҳнинг йўлида ҳеч нарса сарфламаган, ҳар тангани етти еридан тукканларникини ҳам тор қилиб қўяверади. Кенг қиласман деса, топганини Аллоҳнинг йўлида сарфлаётганларникини янада кенг қиласверади. Ҳар не бўлганда ҳам, бориладиган жой бир:

«Ва Унгагина қайтасизлар».

Бошқага қайтиш йўқ.

Ўтган азизларимиз ушбу ҳақиқатни тушуниб етганликларидан дунёга устоз бўлганлар. Мисол учун, улардан оддийгина бир киши Абу Даҳдоҳ розияллоҳу анҳуни олиб кўрайлик. Ибн Аби Ҳотим Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилишларича, «Аллоҳга яхши қарз берадиган ким бор?!» ояти нозил бўлганида, Абу Даҳдоҳ Ансорий:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Аллоҳ, азза ва жалла биздан қарз сўраяптими?», – деди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ха, эй Абу Даҳдоҳ», – дедилар. Абу Даҳдоҳ:

«Қўлингизни беринг, эй, Аллоҳнинг Расули», – деди. У зоти бо-баракот қўлларини бердилар. Абу Даҳдоҳ:

«Мен Роббимга қўрғонимни қарз бердим», – деди. Унинг қўрғонида олти юз туп хурмоси ва хотин, бола-чақаси бор эди. У келиб: «Ҳой, Умму Даҳдоҳ!», – деб хотинини чақирди.

«Лаббай», деган жавобни эшигтанда:

«Қўрғондан чиқ, мен уни Роббимга қарз бердим», – деди. У:

«Хўп», деб болаларини олиб чиқди.

Энди келадиган ояти карималарда Бани Исроилнинг Аллоҳ йўлида жиҳод қилишига боғлиқ қиссаси бошланади:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذَا قَالُوا لَهُمْ أَبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نَقْتَلُ فِي سَكِينَةِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسِيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَا نَقْتَلُو أَهْلَ الْوَالِيَّةِ مَا لَنَا أَلَا نَقْتَلُ فِي سَكِينَةِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرَجْنَا مِنْ دِيَرِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَيْلَاءِ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلَمُ بِالظَّالِمِينَ

246. Мусодан кейинги Бани Исроилдан бўлган аъёнларни билмадингми?! Вақтики ўз набийларига: «Бизга бир подшоҳ тайин қилгин, Аллоҳнинг йўлида уруш қилайлик», – дедилар. У: «Агар сизларга уруш фарз қилинса, урушмасаларингиз-чи?!» – деди. Улар: «Бизга нима бўлибдики, диёrimиздан ва фарзандларимиздан жудо қилинсан ҳам, Аллоҳнинг йўлида урушмасак», – дедилар. Уруш фарз қилинганда эса, озгиналаридан бошқалари юз ўгириб кетдилар. Ва Аллоҳ зулм қилувчиларни билувчиdir.

Ушбу ояти каримани Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломнинг қавмидан бўлган аъёнларни эслатиш билан бошламоқда.

«Мусодан кейинги Бани Исроилдан бўлган аъёнларни билмадингми?»

Мусо алайҳиссалом вафот этиб кетганларидан кейин Бани Исроилнинг аъёнлари, катталари, ишбошиларидан бир гурӯҳи

«Вақтики ўз набийларига: «Бизга бир подшоҳ тайин қилгин, Аллоҳнинг йўлида уруш қилайлик», – дедилар».

Яъни, у аъёнлар ўз Пайғамбарлари олдига келиб: «Бизга бир подшоҳ – бошлиқ тайин қилиб бер, унинг раҳбарлигига Аллоҳнинг йўлида урушмоқчимиз», дейишиди. Бундоқ дейишиларидан қалбларида иймон ҳисси уйғониб турган пайти эканлиги билиниб турибди. Улар ўзларича, биз иймон эгаларимиз, ҳақ йўлдамиз, кофирлар ботилда, бизни Аллоҳнинг Ўзи қўллайди, деган фикрлари бор. Шунинг учун «Аллоҳнинг йўлида уруш» қилмоқчилар. Лекин қуруқ

хавас билан иш битмаслигини англаб етмайдилар. Бу ҳақиқатни Аллоҳдан бўлган ҳидоят туфайли Пайғамбарлари тушуниб етади. Шунинг учун:

«У: «Агар сизларга уруш фарз қилинса, урушмасаларингизчи?!», – деди.

Хозир кенглиқда туриб, бир-бирингизга қизиқиб, бизга подшоҳ тайин қилгин, Аллоҳнинг йўлида уруш қилайлик, демоқдасизлар. Ҳақиқатан шу иш йўлга қўйилса, уруш фарзга айланади ва унда орқага қайтишнинг иложи қолмайди. Ортта қайтган гуноҳкор бўлади.

Бу мулоҳаза қизишиб турган тўдани янада қизитиб юборди. Урушга кириш қарорига олиб келган сабабларни зикр қилишиди:

«Улар: «Бизга нима бўлибдики, диёrimиздан ва фарзандларимиздан жудо қилинсан ҳам, Аллоҳнинг йўлида урушмасак?!» – дедилар».

Яъни, қайтишга йўл йўқ. Урушмасак, нима деган одам бўламиз. Кофиirlар бизни диёrimиздан чиқарган, фарзандларимиздан жудо қилган бўлсалар.

«Уруш фарз қилинганда эса, озгиналаридан бошқалари юз ўгириб кетдилар.»

Аввалги қизиқиши, шижаот ва ҳавасдан асар ҳам қолмайди. Одамзотнинг табиати шу – оломон ичида ақли ҳам оломон ақлига қўшилиб қолиб, бир-биридан шижаотли бўлиб, оғзига келганини гапираверади. Турли фидокорона таклифлар қиласи. Бошига калтак тушганда эса, ҳаммаси ўзини қутқаришга тушиб қолади. Фақат, чуқур иймоний тарбия олганларгина собит қадам бўлиб қоладилар. Жамоатга раҳбарлик қилувчи шахслар ушбу ҳолатнинг ҳисобини яхши олишлари керак. Кўпчиликнинг қизиққанлигига алданиб қолмаслик керак.

«Ва Аллоҳ зулм қилувчиларни билувчиdir».

Бошга иш тушганда ортга қараб қочадиганлар золим эканини шу оятдан биламиз. Аллоҳ таоло уларнинг зулмини билиб, муносиб жазоларини беради.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا إِنَّا يَكُونُ لَهُ
 الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُوَتْ سَعْكَةً مِنْ
 الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَنَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجَسْمِ وَاللَّهُ يُوَتِي مُلْكَهُ
 مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِمْ

247. Набийлари уларга: «Албатта, Аллоҳ Толутни сизга подшоҳ қилиб тайинлади», – деди. Улар: «У бизга қаёқдан подшоҳ бўлсин. Ундан кўра подшоҳликка биз ҳақлироқмиз. Қолаверса, унга кўпроқ мол ҳам берилмаган» – дедилар. У: «Албатта, уни Аллоҳнинг Ўзи сизларга танлади ва илмда, жисмда кенглигини зиёда қилди. Аллоҳ подшоҳлигини кимга хоҳласа, ўшанга беради. Ва Аллоҳ кенг қамровли ва билувчиdir», – деди.

Бани Исройлнинг талабига биноан, уларнинг Аллоҳ йўлида қила-диган урушларига раҳбарлик қилиш учун подшоҳ ихтиёр қилинди.

«Набийлари уларга: «Албатта, Аллоҳ Толутни сизга подшоҳ қилиб тайинлади», – деди».

Шунда Бани Исройл ўзининг бузғунчилигини яна бир бор кўрсатди. Подшоҳ талаб қилган ўzlари эди, шу талаб инобатга олиниб, Толут уларга подшоҳ этиб тайинланганида, улар уни ризолик или қабул қилишнинг ўrniga, Аллоҳнинг амрига исён қилишди. Аллоҳ тайин қилган Толутнинг подшоҳ бўлишини инкор этишди. Унинг подшоҳликка тайинланишини хато, деб эълон қилишди. Нега?

«Улар: «У бизга қаёқдан подшоҳ бўлсин. Ундан кўра подшоҳликка биз ҳақлироқмиз. Қолаверса, унга кўпроқ мол ҳам берилмаган», – дедилар.

Демак, Толутнинг подшоҳлар авлодидан эмаслиги уларнинг инкорига сабаб бўлган экан. Қолаверса, уларнинг фикри бўйича, подшоҳ бўладиган одамнинг мол-дунёси кўп бўлиши керак экан. Толутда бу ҳам йўқ. У қандай қилиб подшоҳ бўлади?

Бани Исройлнинг ушбу нотўғри мавқифига қарамай, набийлари Аллоҳ нима учун Толутни уларга подшоҳ қилиб тайинлаганини баён қилди:

«У: «Албатта, уни Аллоҳнинг Ўзи сизларга танлади. Ва илмда, жисмда кенглигини зиёда қилди. Аллоҳ подшоҳлигини кимга хоҳласа, ўшанга беради. Ва Аллоҳ кенг қамровли ва билувчиdir», – деди.

Бани Исройлнинг Пайғамбари сабр билан, қизишмай, уларга ҳақиқатни тушунтиришга уринди. У айтдики, аввало, сиз инкор қиласётган Толутни подшоҳ қилиб Аллоҳнинг Ўзи танлади. Мен ёки бошқа бирор киши танлагани йўқ. Иккинчидан, Аллоҳ, унинг илмда ва жисмда кенглигини зиёда қилиб қўйди. Подшоҳликка энг керакли нарсалар шулар. Сиз айттандек, бой бўлиши эмас. Қолаверса, Аллоҳ подшоҳлигини кимга хоҳласа, ўшанга берди. Ўзи эга, Ўзи билиб тасарруф қилади. Сизлардан сўраб ўтирамайди.

«Аллоҳ кенг қамровли ва билувчиdir.»

Ҳамма нарсани, шу жумладан, сиз билан бизни ва биз тала-шаётган масалани ҳам қамраб олган. Ўзи билиб тасарруф қилади.

Лекин иккиланиб турган ва улкан ишга қадам қўйиш арафасидаги қавмнинг эҳтимолли шубҳаларини ҳам тарқатиб, ишончларини ошириш учун Толутнинг подшоҳлиги Аллоҳ таоло томонидан эканлигини тасдиқловчи мўъжиза нарсаларни ҳам айтиб ўтилади:

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ إِعْلَمَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ الْتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ إِلَيْهِ مُوسَىٰ وَإِلَيْهِ هَرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

248. Набийлари уларга: «Албатта, унинг подшоҳлигининг белгиси сизларга Роббингиздан тобут келмоғидир, унда хотиржамлик ва Мусо ҳамда Ҳорун аҳлидан қолган қолдиқ бўлиб, фаришталар кўтариб келур. Агар мўмин бўлсаларингиз, албатта, бу нарсада сизларга белги бор», – деди.

Толутнинг ҳақиқатда Аллоҳ томонидан тайин қилинган подшоҳ эканини Бани Исроилга исбот этиш учун уларга қойил қолдирадиган, одатдан ташқари, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимнинг қўлидан келмайдиган бир мўъжиза содир этиляпти. Маълумки, Мусо алайҳиссаломнинг вафотларидан кейин Йушаъ алайҳиссалом Бани Исроилга раҳбар бўлган эдилар. Ўша пайтда уларни муқаддас ерларидан ҳайдаб чиқарган душманлари бир қанча муқаддас нарсаларини ҳам тортиб олган эди. Мазкур тортиб олинган нарсалар ичида, жумладан, Бани Исроилга хос бир машҳур тобут – сандиқ ҳам бор эди. Мусо алайҳиссалом қачон урушга кирсалар, ўша тобутни ўз аскарларининг олдида боришини таъминлар эдилар. Шунда Бани Исроилнинг қалбига хотиржамлик тушиб, урушдан қочиши масди. Кейинчалик у тобутга Мусо ва Ҳорун алайҳиссаломлардан қолган эсдалиқ – табаррукларни солиб қўйишган эди. Жумладан, мазкур тобутда Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга Тур тоғида берган лавҳалар, у кишининг ҳассалари, кийимлари, ковушлари, Ҳорун алайҳиссаломнинг саллалари каби нарсалар бор эди. (Уламоларимиз ушбуни Пайғамбарлардан қолган нарсаларни табаррук тутишга далилдир, деганлар.)

Пайғамбарлари: тобутни фаришталар кўтариб келиши Толутнинг подшоҳлигига белгидир, агар ҳақиқий мўмин бўладиган бўлсангиз, ушбу мўъжизанинг ўзи кифоя қиласди, – деди.

Кейинги оятлардаги маънога қараганда, бу иш рўй бериб, Бани Исроилда ишонч ҳосил бўлганга ўхшайди:

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيهِ كُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرَبَ مِنْهُ فَلَيَسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنْ أَغْرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبَوْا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاءَ زَمْهُ هُوَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَاهُ لُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظْلُونَ أَنَّهُمْ مُلْقُوْا أَلَّهَ كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٌ غَلَبَتْ كَثِيرَةً يَادُنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

249. Толут аскар билан чиққанды: «Албатта, Аллоҳ сизни дарё билан синовчидир, ким ундан исча, у мендан эмас. Ва ким уни тановул қилмаса, у, албатта, мендандир. Магар бирор қўли билан бир ҳўплам ҳўпласа, майли», деди. Озгиналаридан бошқалари ундан ичдилар. У ва у билан бирга иймон келтирганлар у(дарё)-дан ўтганларида, улар: «Бугун бизда Жолут ва унинг аскари билан жанг қилишга тоқат йўқ», дедилар. Аллоҳга рўбарў бўлишга ишонганлар: «Қанчадан-қанча оз сонли гуруҳлар Аллоҳнинг изни билан кўп сонли гуруҳларга ғолиб келган. Аллоҳ сабрлилар биландир», – дедилар.

Ва ниҳоят, Бани Исройлнинг жиҳоддан қочмай қолган одамларини Толутнинг Аллоҳ тайин қилган подшоҳ эканлигига ишонтирилгач, Толут улардан аскар тайёрлади. Сўнгра, жиҳод, уруш қилиш вақти етиб келди. Улар жўнадилар. Шунда Толутнинг ҳақиқий аскарбоши эканлиги намоён бўлди. У аскарларининг ҳолатини яхши биларди. Улар авваллари мағлубиятта учраб юрган, хорликка кўнишиб қолган эдилар. Душман эса, кучли, ғалабага одатланиб қолган. Ундан душманга ғолиб келиш учун мустаҳкам иродага эга бўлиш керак. Шунинг учун, Толут ўз аскарларининг иродасини синаб кўрмоқчи бўлди. Шахардан чиққанларида, синов шартини эълон қилди.

«Толут аскар билан чиққанды: «Албатта, Аллоҳ сизни дарё билан синовчидир, ким ундан исча, у мендан эмас. Ва ким уни тановул қилмаса, у, албатта, мендандир. Магар бирор қўли билан бир ҳўплам ҳўпласа, майли», деди».

Йўлда бир дарё учрайди, ким иродаси кучли бўлиб, чанқоққа чида, унинг сувидан ичмаса, имтиҳондан ўтган бўлади. Толутнинг ҳақиқий аскарига айланади. Ким иродасизлик қилиб, дарёнинг сувидан ичиб олса, аскарликка қабул қилинмайди. Бир оз сувсизликка чида олмаган одам жиҳоднинг машаққатларига чида олмаслиги турган гап. Шу билан бирга, томоқни ҳўллаб олиш учун бир ҳўплам ичишга ҳам рухсат берди.

Юриб бориб дарёга ҳам етишди:

«Озгиналаридан бошқалари ундан ичишди».

Синовдан ўтиша олмади. Оғир ишга киришишдан олдин одамларни фақат оғзаки синов эмас, балки амалий синовдан ҳам ўтказиш зарурлиги шундан билинади. Биринчи амалий синовда Толутнинг аскари ҳам сараси сарага, пучаги пучакка ажради. Синовдан ўтмаганлар ажраб қолдилар.

Имом Бухорий Баро ибн Озиб розияллоҳу анхұдан қилган ривоятда, у киши:

«Мұхаммад саллаллоҳу алайҳи васалламнинг Бадр уруши куни қатнашган саҳобаларининг сони уч ўн неча киши – Толут билан дарёдан ўтган шерикларининг сонига тенг келганини гаплашар әдик; у билан фақат мұмынларгина ўтган», деган эканлар.

«У ва у билан бирга иймон келтирғанлар у(дарё)дан ўтганларида улар: «Бугун бизда Жолут ва унинг аскари билан жанг қилишга тоқат ийқ», – дедилар.»

Лекин иймөнлилар ичида ҳам заифлар пайдо бўлди. Душманга рўбарў келганда ўзларининг озлиги, душманнинг қувватли эканини сезиб, урушда қатнаша олмасликларини, тоқатлари йўқдигини баён қилишди. Улар вазиятни ўз тарозуларига солиб кўриб, голиб келишларига кўзлари етмади. Шунда ҳақиқий мұмынлар, ҳамма нарсани илоҳий ўлчов билан ўлчайдиганлар юзага чиқдилар.

«Аллоҳга рўбарў бўлишга ишонганлар: «Қанчадан-қанча оз сонли гуруҳлар Аллоҳнинг изни билан кўп сонли гуруҳларга ғолиб келган. Аллоҳ сабрлilar биландир», – дедилар.»

Асл нарса ўзи оз бўлади. Ҳақиқий мұмынлар ҳам оз бўладилар. Чунки улар хатарли сўқмоқлардан қийинчиликларни енгиб ўтиб, мақсадга етадилар, Аллоҳ танлаган муқарраб бандалар қаторига кирадилар. Бу ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Ундейлар Парвардигори Оламга рўбарў бўлишларига қатъий ишонадилар. Шунинг учун, ҳамма машаққатларни енгишта тайёр бўладилар. Ҳамма нарса «Аллоҳнинг изни билан» бўлишига ишонадилар. Шунинг учун, сонлари оз бўлса ҳам, қўрқмайдилар. Улар Аллоҳ сабр қилувчилар билан бирга эканлигини яхши биладилар. Аллоҳнинг Ўзидан сабр тилаб, қўрқмай, кўп сонли ва қувватли душманнинг кўзига тик боқиб бораверадилар.

وَلَمَّا بَرَزَ وَالْجَلُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا آفِرْعَعُ عَلَيْنَا صَبَرًا وَشَكِّتَ
أَقْدَامَنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

250. Жолут ва унинг аскарларига рўбарў келганларида: «Роббимиз, бизга сабр тўккин, событқадам қилгин ва кофир қавмларга қарши нусрат бергин», – дедилар.

Улар душман билан тўқнашгандаридан, дуо қилиб, Аллоҳдан сўрайдиган нарсаларини сўрашга шошилдилар. Ўша пайт дуо қабул бўладиган пайт. Ҳақиқий мўминлар ҳар доим Аллоҳни эсдан чиқармайдилар. Аллоҳнинг кўрсатмасига биноан керакли тадбирларни ишга соладилар ва ҳамма нарса қўлида бўлган Зотга ёлборадилар.

«Роббимиз, бизга сабр тўккин» иборасидан сабр худди тўкиладиган нарсадек тасаввур беради. Худди сувни тўккандек, бошидан тўкиб юборса, оқиб оёғига тушади. Сабр энг керакли нарса бўлганидан мазкур мўминлар уни аввал зикр қилишди.

«Событқадам қилгин» – бу улуғ ишда қадамимиз тойилмасин, событ турсин. Бу ҳам Аллоҳнинг ёрдами билан бўладиган иш.

«Ва кофир қавмларга қарши нусрат бергин.»

Мўминларнинг орзуси – кофирлар устидан ғолиб чиқишидир. Уларнинг орзуси рўёбга чиқди.

فَهَزَمُوهُمْ بِأَذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَارُودْ جَالُوتَ وَءَاتَكُهُ اللَّهُ الْمُلْكَ
 وَالْحِكْمَةَ وَعَلَمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
 لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ

251. Бас, Аллоҳнинг изни билан уларни енгдилар ва Довуд Жолутни қатл этди. Сўнгра, Аллоҳ унга подшоҳлик ва ҳикматни берди ва хоҳлаган нарсасини ўргатди. Агар Аллоҳнинг баъзи (одам)ларни баъзиларига дафъ қилиши бўлмаса эди, ер юзи бузиларди. Лекин Аллоҳ оламлар устидан фазл эгасидир.

Толут ва унинг аскарлари Жолут ва унинг аскарлари устидан ғалаба қозондилар. Бу ғалаба, албатта, Аллоҳнинг изни билан бўлди. Ҳеч бир нарса унинг изнисиз бўлмайди. Аллоҳ, Ўз иродасини мўминлар орқали юзага чиқаради.

«Бас, Аллоҳнинг изни билан уларни енгдилар ва Довуд Жолутни қатл этди.»

Довуд Толут аскари ичидаги ёш йигит эди. Жолут эса, катта кучга эга бўлган подшоҳ, ҳамманинг қалбига даҳшат солиб турувчи аскарбоши эди. Аллоҳ, таоло ушбу золим подшоҳ ва аскарбошининг ёшгина йигитча қўлида қатл бўлишини ирова қилди. Бу билан одамларга, Аллоҳ, хоҳласа, ҳар қандай жаббор бўлса ҳам, бир ёш йигит

унинг ўлимига сабаб бўлиши мумкинлигини кўрсатди. Шу билан бирга, бу ишнинг ортида бошқа ҳикмат ҳам бор эди:

«Сўнгра, Аллоҳ унга подшоҳлик ва ҳикматни берди ва хоҳлаган нарсасини ўргатди».

Довуд Аллоҳнинг инояти билан Толутдан кейин Бани Исроилга подшоҳ бўлди. Унинг подшоҳлик даври олтин давр бўлди. Аллоҳ таоло унга подшоҳликка қўшиб ҳикматни, яъни, Пайғамбарликни ҳам берди. Шу билан бирга, унга уруш асбобларини ясашни ҳам ўргатди.

«Агар Аллоҳнинг баъзи(одам)ларни баъзиларига дафъ қилиши бўлмаса эди, ер юзи бузиларди.»

Яъни, коғирларни мўминлар билан дафъ қилиб турмаса, мўминларни коғирлар устидан голиб қилмаса, коғирлар ер юзини фасодга тўлғазиб юборадилар.

«Лекин Аллоҳ оламлар устидан фазл эгасидир.»

Шунинг учун, баъзиларини баъзиларига дафъ қилиб, ишни тузатиб, тўғрилаб туради.

تِلَّكَءَاءِيَدْ مِنْ اللَّهِ تَتَلَوَهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

252. Булар Аллоҳнинг оятлариdir. Уларни сенга ҳақ ила тиловат қилурмиз. Ва, албатта, сен Пайғамбарлардандирсан.

«Булар» – мингларча одамларни ўлдириш ва тирилтириш, тобутни фаришталар кўтариб келиши, оз сонли мўминларнинг кўп сонли коғирларнинг устидан голиб келиши ҳақидаги хабарларни ўз ичига олган оятлардир. Уларни Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарига ҳақ ила ҳикоя қилиб бермоқда.

«Ҳақ билан» дегани – қандай бўлган бўлса, шундай, воқеъликдаги ҳодисанинг ўзини айтиб бермоқда, деганидир. Ушбу оятда Расулуллоҳ алайҳиссолату вассаломнинг Пайғамбарликлари ҳақ эканнинг таъкиди ҳам бор. Чунки юқоридаги оятлар у кишининг ҳақиқий пайғамбар эканликларига ёрқин далилдир. Ҳеч бир китобни ўқимай, ҳеч кимдан дарс олмай, бундай хабарни айтиш фақат ҳақиқий Пайғамбарнинггина қўлидан келади.

Қуръони Карим Аллоҳнинг оятлариdir, бошқа биронники эмас. Пайғамбаримизга бу оятларни Аллоҳнинг Ўзи ҳақ билан тиловат қилмоқда. Бошқа бирон эмас. Шунинг учун, Қуръон оятларига ўзига яраша эътибор ила қараш керак.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳақ Пайғамбарлардан эканликларининг баёнидан кейин энди Пайғамбарларнинг

мақомларини, баъзиларининг хусусиятларини, умматлари билан бўлган алоқаларини ва бошқа ҳолатларини умумий тарзда айтиб ўтилади:

﴿ تِلْكَ الْرَّسُولُ فَضَّلَنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَنْ كَلَمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَءَاتَيْنَا عِيسَى اُبْنَ مَرِيمَ أَبْيَنَتِ وَأَيَّدَنَهُ بِرُوحِ الْقُدْسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أُقْتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ أَخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ ءَامَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أُقْتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴾

253. Булар Пайғамбарлар. Уларнинг баъзиларини баъзиларидан фазллик қилдик. Улардан Аллоҳ гаплашгани бор ва баъзиларининг даражасини кўтарган. Ва Ийсо ибн Марямга ойдин(мўъжиза)ларни бердик ва уни муқаддас руҳ билан қўлладик. Агар Аллоҳ хоҳлаганида, улардан кейин қолганлар ўзларига очиқ-ойдин баёнотлар келганидан сўнг урушмас эдилар. Лекин ихтилоф қилдилар. Улардан кимдир иймон келтирди, кимдир куфр келтирди. Агар Аллоҳ хоҳлаганида, урушмас эдилар. Лекин Аллоҳ нимани иродা қилса, шуни қиласди.

Қуръони Каримнинг ҳар бир сўзидан, ҳар бир ҳарфидан катта-катта маънолар келиб чиқади. Бу ҳақиқатни кишилар тушуниб етишлари керак, холос. Ушбу ояти кариманинг аввалида «Булар» деган сўз келмоқда. Бу Пайғамбар алайҳиссаломларга нисбатан бўлган эҳтиром рамзиdir. «Улар», «Анавилар» ёки шунга ўхшаш бошқа сўзларни ишлатмасдан, айнан

«Булар Пайғамбарлар», дейилиши ҳурматта далолат қиласди.

Ояти каримада Пайғамбарлар ва Пайғамбарликлар ҳақида умумий маълумот келмоқда. Шу билан бирга, баъзи Пайғамбарларнинг баъзиларидан фазли устун эканлиги ва ўша устунлик нимада эканлиги ҳам билдириб ўтилмоқда.

«Уларнинг баъзиларини баъзиларидан фазллик қилдик.»

Мазкур фазл Пайғамбар алайҳиссаломларни ўраб турган мұхитга боғлиқ. Мисол учун, баъзи Пайғамбарлар бир қабилага, бошқалари бир авлодга, яна бирлари бир умматга, баъзилари эса, барча умматлар ва барча авлодларга юборилган бўладидар. Шунингдек, бу фазллар Пайғамбарликнинг табиатига, унинг инсон ҳётини қанчалик қамраб олишига ҳам боғлиқдир.

Ояти каримада мазкур ҳолга иккита мисол келтирилади:

1) «Улардан Аллоҳ гаплашгани бор».

Яъни, Пайғамбарлар ичида Аллоҳ у билан гаплашгани бор. Аллоҳ билан гаплашиш ҳақида сўз кетганда, албатта, Мусо алайҳиссалом ёдга тушадилар. Бу маъно озми-кўпми диндан хабардор барча кишиларга маълум. Қуръони Каримда бир неча бор тақрорланган ҳақиқат. Мусо алайҳиссаломнинг лақаблари «Калиймуллоҳ»дир. Яъни, Аллоҳ ила сўзлашган, шунинг учун ҳам оятда у кишининг номлари айтиб ўтирилмади.

«Ва баъзиларининг даражасини кўтарган.»

Аллоҳ таоло Ўз ҳикмати ила баъзи Пайғамбарларининг даражасини кўтариб қўйган. Бу ҳам маълум ва машҳур.

2) «Ва Ийсо ибн Марямга ойдин(мўъжиза)ларни бердик ва уни муқаддас руҳ билан қўлладик».

Қуръони Карим доимо Ийсо алайҳиссаломни оналари Биби Марямга нисбат бериб зикр қиласди. Бу билан у кишининг инсон эканликларини таъкидлайди ва у зот ҳақида турли афсоналарнинг бекор эканлигини исбот қиласди. У кишига берилган «ойдин (мўъжиза)лар» ҳақида ҳам кўплаб оятлар келган. Буларга у кишига туширилган «Инжил» китоби ва у кишига Аллоҳ берган бошқа турли мўъжизалар киради. «Муқаддас руҳ» деб таржима қилинган «Рухул қудус»дан мурод Жаброил фаришта алайҳиссаломдир. У ваҳийга хизмат қилувчи, Аллоҳнинг ваҳийини Пайғамбарларга етказувчи фариштадир. Қайси Пайғамбарга Жаброил алайҳиссалом келсалар, катта қўллаш ҳисобланади.

Ояти каримада Муҳаммад алайҳиссаломнинг ўзларига хитоб бўлётгани учун у зотнинг фазллари зикр қилинмади. Ҳамма Пайғамбарлар ичида Муҳаммад алайҳиссаломга назар соладиган бўлсак, у зот энг олий чўққида турадилар. Пайғамбарликнинг ҳамма нуқтаи назаридан қараганда, у зот ва у кишининг Пайғамбарликлари ҳаммадан устун туради. У кишининг Пайғамбарликлари барча авлодлар, барча умматлар ва халқлар учундир. У кишининг Пайғамбарликлари қиёмат кунига қадар бардавомдир. У кишининг Пайғамбарликлари тўлиқ, ҳеч қандай камчиликсиз ва кишиларга икки дунё саодатини берувчи Пайғамбарлиқдир. Шунинг учун ҳам, у кишидан кейин ваҳий келиши тўхтаган. Аллоҳ таоло бошқа ҳамма Пайғамбарларга берган фазилатларни жамлаб Муҳаммад алайҳиссаломга бергандир.

Шундай бўлса ҳам, Пайғамбаримиз алайҳиссалом Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда:

«Мени бошқа Пайғамбарлардан устун қўйманглар», – дейдилар.

Бу-нақадар улуғ камтарлик, буюк тавозуъ. Уламоларимиз ушбу оят ва ҳадисдаги маъноларнинг бир-бирига қарама-қарши эмасли-

гини таъкидлаб, оятда воқелиқдан хабар берилган, ҳадис Пайғамбар алайҳиссаломнинг камтарликлариға, Пайғамбарларнинг фазлини белгилаш Аллоҳнинг иши эканлигига далолат, деганлар.

«Агар Аллоҳ ҳоҳлаганида, улардан кейин қолганлар ўзларига очиқ-ойдин баёнотлар келганидан сўнг урушмас эдилар».

Демак, пайғамбарлардан кейин қолган умматларнинг урушишлари ҳам Аллоҳнинг ирода, ҳоҳиши билан бўлар экан. Бу дунёда ҳеч нарса Аллоҳ таолонинг иродасидан четта чиқа олмайди. Инсонлардаги ақл, истеъдодлар турлича, ушбу турли-туманлик баъзи вақтларда ҳар ким ўзиникини тўғри деб билиб, ўз фикрини ўтказишга уриниши оқибатида ихтилофларга, ихтилофлар эса, урушга олиб келади. Бунинг ҳаммаси Аллоҳнинг ҳоҳиши билан бўлади.

«Лекин ихтилоф қилдилар. Улардан кимдир иймон келтирди, кимдир куфр келтирди.»

Ихтилоф кучайиб бориб, куфр ва иймон орасидаги ихтилоф даражасига етди. Иймон билан куфр юзма-юз бўлганида, уруш қилмаса бўлмайдиган даражага етган бўлади. Чунки, куфр билан ер юзи обод бўлмайди. Кишилар бахт-саодатга эришмайди. Кофир бўлиб туриб, пайғамбарларга эргашяпман, дейишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Иймон, эътиқод асосида уруш қилиш ҳам Аллоҳнинг иродаси билан бўлади. Бўлмаса:

«Агар Аллоҳ ҳоҳлаганида, урушмас эдилар. Лекин Аллоҳ нимани ҳоҳласа, шуни қиласидир».

Унинг иродаси чегара билмайди.

Ушбу оятда ихтилоф ва уруш зикр қилинганидан сўнг, келаси оятда урушга доим ҳамроҳ, зарур бўладиган нарса – мол-мулк сарфлаш ва нафақа қилиш ҳақида даъват келади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِذَا مَنَّا بِمَا رَزَقْنَاكُمْ مِّنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا يَبْيَعُ فِيهِ وَلَا خُلَةٌ
وَلَا شَفَعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

254. Эй, иймон келтирганлар! Сизга ризқ қилиб берган нарсларимиздан на олди-сотди, на ошна-оғайничилик ва на шафоатчилик йўқ. Кун келмасдан олдин нафақа қилинг. Ва кофирлар – ўшалар золимлардир.

Ушбу оятда Аллоҳ Ўз бандаларига яна уларга ёқадиган сифатлар ила:

«Эй, иймон келтирганлар!» деб хитоб қилмоқда. Бу сифат бандаларни Роббиларига боғлаб турадиган сифатдир. Чақириқ эса, мол-

дунё сарфлашга, нафақа қилишга қаратадир. Нафақа сўзининг мөхиятида уни қаёққа сарфлаш маъноси ҳам жо этилгандир. Яъни, Аллоҳ, кўрсатган жойларга мол сарфлаш тушунилади. Шунинг учун бу ерда нимага нафақа қилиш масаласига алоҳида ургу берилмаган. Лекин нимадан нафақа қилиш эслатилмоқда:

«Сизга ризқ қилиб берган нарсаларимиздан».

Демак, Аллоҳ, таолонинг Ўзи берган нарсадан баъзи қисмини Ўзи кўрсатган жойга сарфланар экан. Ҳам нафақа вақти таъкидланяпти:

«на олди-сотди, на ошна-огайни ва на шафоатчилик йўқ, Кун келмасдан олдин».

Яъни, қиёмат бўлмасдан бурун нафақа қилиб қолинглар. Бундай имконият сизларда бугун бор. Чунки, қиёмат кунида савдо-сотиқ қилиб молу дунёни кўпайтишишга ҳожат қолмайди, ошна-огайничилик асосида иш битириб бўлмайди, ўртага воситачиларни – шафоатчиларни қўйиб ҳам иш битирилмайди. Бу ерда кўпроқ кичик қиёмат – ўлим ҳақида сўз боряпти. Ким ўлса, унинг қиёмати қоим бўлади. Шунинг учун, ўлимдан олдин молу дунёни нафақа қилиб, кўпроқ савоб ишлаб олиш керак.

Пайгамбарлардан сўнг ихтилоф ва уруш бўлиши тўғрисидаги очиқ-ойдин баёнотлар ва иймондан сўнгра куфр келтирсанлар ҳақидаги оятлардан кейин иймоний тасаввур қоидаларини ўзига жамлаган оят келади. Бу ояти карима «Курсий ояти» номи билан машҳур бўлиб, ушбу оядда келган ҳар бир сифатнинг ўзи умумий исломий тасаввурлардан бирига қоида бўлади:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نُومٌ لَمَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي
 الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْهُ وَلَا يَأْذِنُهُ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا
 يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ
 حَفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

255. Аллоҳ, Ундан ўзга илоҳ йўқ. У тириқдир ва қаййумдир. Уни мудроқ ҳам, уйқу ҳам олмас. Осмонлару ердаги нарсалар Уникидир. Унинг ҳузурида Ўзининг изнисиз ҳеч ким шафоат қила олмас. У уларнинг оддиларидағи нарсани ҳам, ортларидаги нарсани ҳам билур. Унинг илмидан ҳеч нарсани иҳота қила олмаслар, магар Ўзи хоҳлаганини, холос. Унинг курсиси осмонлару ерни

қамраган. У уларни муҳофаза қилишдан чарчамас. Ва У Алий ва Азим Зотдир.

Ушбу ояти кариманинг биринчи жумласида келган сифат Аллоҳ таолонинг ягоналигини ҳеч шубҳасиз исбот қиласи. Бошқа динларда пайдо бўлган нотўғри ақийдаларни ҳам тўғрилайди. Пайғамбарлардан кейин ихтилофга тушган умматлар Аллоҳнинг сифатларида ҳам ихтилоф қилишган. Мисол учун, христианлар (насоролар) Ийсо алайҳиссаломдан кейин бутунлай адашиб, Аллоҳнинг зоти ҳақида нотўғри ақийдага бордилар. Улар учлик назариясини яратиб, Аллоҳ уч зотнинг учинчисидир, деганлар. Бошқалар ҳам шунга ўхшаш ихтилофлар қилишган. Исломий тасаввур бўйича эса:

«Аллоҳ, Ундан ўзга илоҳ йўқ».

Аллоҳ, ягона, дунёда фақат Аллоҳнинг Ўзигина ибодатга сазовор Зотдир. Яъни, бандалар фақат Аллоҳнинг айтганини қилиб яшамоқлари, фақат Унинг Ўзигагина банда бўлмоқликлари керак. Фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигагина итоат қилмоқликлари, сифинмоқликлари, бўйсунмоқликлари ва фақат Ундангина қўрқмоқликлари керак. Фақат Аллоҳнинг шариати, қонун-қоидалари, дастури асосида яшамоқликлари керак.

«У тириқдир ва қаййумдир.»

Ягона Аллоҳнинг тириклиги Ўзигагина хос алоҳида ҳаёт бўлиб, бандалар ҳаётига ўхшаш бошқа масдардан берилган эмас. Бу ҳаёт азалий ва абадийдир. Бошланиш чегараси ҳам, тугаш чегараси ҳам йўқ. Аллоҳнинг тириклиги ҳеч бир жиҳатдан бандаларнинг ҳаётига ўхшамайди.

Аллоҳнинг «қаййум»лик сифатининг маъноси – Аллоҳ таборака ва таолонинг ҳар бир нарса устида турувчи эканлиги ва ҳар бир турувчи нарса Унинг сабабидангина туришидир. Шу билан Аллоҳнинг туриши бошқаникига ўхшамайди ва доимийдир. Бу сифат шударажага етганки:

«Уни мудроқ ҳам, уйқу ҳам олмас».

Яъни, У доимо сергак, бир лаҳза ҳам Унинг туришлиги сусаймайди.

«Осмонлару ердаги нарсалар Уницидир.»

Осмонларда нимаики бўлса, ерда нимаики бўлса, ҳамма-ҳаммасининг эгаси Аллоҳдир. Бу эгалик умумий бўлиб, ҳеч нарсани четда қолирмайди. Бу эгаликни ҳеч бир нарса чегаралай олмайди.

«Унинг ҳузурида Ўзининг изнисиз ҳеч ким шафоат қила олмас.»

Бу ҳам улкан сифатлардан бўлиб, Аллоҳнинг ва банданинг мақомини баён қилиб беради. Бандаларнинг барчаси ким бўлишидан

қатъиназар, Аллоҳнинг ҳўзурида бандалигини тан олиб туриб қоладилар. Бу бандаликни чукур ҳис этиш шу даражага етганки, ҳатто ҳеч ким орага тушиб, бирорвга шафоатчилик қилишга ҳам журъат қила олмайди. Фақат Аллоҳнинг Ўзининг изни билангина, У берган изн чегарасидагина шафоат қила олади. Бу сифат ўтган оятдаги «... ва шафоатчилик йўқ» жумласидан истисно эканлигини билиб оламиз. Демак, умумий қоидага биноан шафоатчилик йўқ, аммо истисно тариқасида Аллоҳнинг изни билан баъзи кишилар шафоат қилишлари мумкин.

«У уларнинг олдиларидағи нарсани ҳам, ортларидағи нарсани ҳам билур.»

Бу сифат Аллоҳнинг илми шомил илм эканлиги ва У Зот ҳамма нарсани Ўзининг чексиз илми билан билиб туришини билдиради. Аллоҳ, таоло бандаларнинг аввал қилган ишларини ҳам, шунингдек, ҳозир бўлаётган ва келажақда бўладиган ишларини ҳам билиб турди. Аллоҳ, таолонинг илми чексиз ва ҳамма нарсани қамраб олган, шу жумладан, бандалари билган ва билмаган нарсаларни ҳам билади. Бандалар эса:

«Унинг илмидан ҳеч нарсани иҳота қила олмаслар, магар Ўзи хоҳлаганини, холос.»

Демак, бандалар Аллоҳ билишларини хоҳлаган нарсаларнигина биладилар, холос. Инсон, «Илмнинг чўққисига чиқдим», деб жар согланда ҳам, Аллоҳ, изн берган озгина илмга эришган бўлади, холос.

«Унинг курсиси осмонлару ерни қамраган.»

Одатда курси мулкка далолат қиласи. Шунинг учун, ушбу жумлани баъзи уламоларимиз айтганлариdek, Аллоҳнинг сultonни осмонлару ерни қамраб олган, деб тушунсак бўлади.

Аслида эса, курси ва унга тааллуқли нарсалар, бинобарин, ушбу жумла ҳақида уламоларимиз ўзларига етган далиллар асосида бир неча хил фикрлар айтганлар.

Жумладан, баъзи уламоларимиз курсини «илм» деганлар. Шунга биноан, мазкур жумланинг маъноси, Унинг илми осмонлару ерни қамраган, бўлади.

Буюк саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ушбу жумла тафсирида: «Курси лугатда икки қадам маъносини англатади. Аршнинг миқдорини Аллоҳдан бошқа билмайди», деганлар.

Ушбу ва шунга ўхшаш бошқа ривоятларга асосланиб уламоларимиз: Курси Аршдан бошқа нарса, деганлар.

Ибн Жарир Тобарий Абу Зарр розияллоҳу анҳудан келтирган ривоятда Пайғамбар алайҳиссалом: «Аршнинг олдида Курси худди кенг ерга ташланган темир ҳалқага ўхшайди, холос», деганлар.

Ўтган уламоларимизнинг қўплари: «Курси Аршнинг олдига қўйиладиган поғонасимон нарса», деганлар.

Шуларга биноан, ақийда бўйича мутахассис уламоларимиз: «Биз Аллоҳнинг Арши ва Курсиси борлигига иймон келтирамиз. Бу икки нарса одамларнинг арши – тахти ва қурсисига ўхшамайди. У иккисининг ҳажми, қайфияти ва сифатини фақат Аллоҳ таолонинг Ўзи билади. Бизнинг эса, уларни билишга ҳожатимиз йўқ. Агар ҳожатимиз бўлганида, Аллоҳнинг Ўзи баён қилиб берган бўларди», – дейдилар.

«Уларни муҳофаза қилиш Уни чарчатмас.»

Яъни, Аллоҳ таоло осмонлару ерни муҳофаза қилиб, тасарруф қилишдан чарчамайди. Бу иш Унга ҳеч қандай оғирлик қилмайди. Бу сифат Аллоҳнинг қудрати комил ва чексиз эканлигини кўрсатади.

«Ва У Алий ва Азим Зотдир.»

Аллоҳ ҳамма нарсадан юқори ва олийдир, Аллоҳ ҳамма нарсадан улуғдир.

Имом Муслим ва имом Аҳмад Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда, Аллоҳнинг китобидаги энг улуғ оят Курси ояти эканлиги таъкидланган.

Имом Насаий Абу Умомадан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Ким ҳар фарз намоздан кейин «Оятул Курсий»ни ўқиса, унинг жаннатта киришини фақат ўлим тўсиб туради, холос», деганлар. Яъни, ўлмагани учун жаннатта кирмайди, агар вафот этса, уни жаннатдан тўсадиган ҳеч нарса қолмайди, дегани.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қўйидаги ҳодисани ривоят қиласалар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени Рамазон закотини сақлашга вакил қилдилар. Бирор келиб тўпланган егулиқдан ҳовучлаб ола бошлади. Уни ушлаб:

«Ҳозир сени Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузуруларига олиб бораман», – дедим. У:

«Мени қўйиб юбор, бола-чақам бор, жуда ҳам муҳтоҷман», – деди. Уни қўйиб юбордим. Тонг отганда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ҳой, Абу Ҳурайра! Кечаги асиринг нима қилди?» – дедилар. Мен:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, жуда ҳам муҳтоҷлигидан, бола-чақасининг қўплигидан шикоят қилувди, раҳмим келиб, қўйиб юбордим», – дедим. У киши алайҳиссалом:

«Сенга ёлғон гапирган бўлиб, қайтиб келса-чи?» – дедилар. Пайғамбар алайҳиссаломнинг «қайтиб келса-чи», деганларидан унинг

яна келишини билдим ва пойлаб турдим. У келиб, яна егулиқдан ҳовучлаб ола бошлади. Уни тутиб олдим ва:

«Сени Расулуллоҳнинг олдилариға олиб бораман», — дедим. У:

«Мени қўйиб юбор, бола-чақам бор, жуда ҳам муҳтожман», — деди. Раҳмим келиб, уни қўйиб юбордим. Тонг отганда, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ҳой, Абу Ҳурайра, кечаги асиринг нима қилди?» — дедилар. Мен:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, жуда ҳам муҳтожлигидан, бола-чақасининг қўплигидан шикоят қилувди, раҳмим келиб, қўйиб юбордим», — дедим. У киши алайҳиссалом:

«Сенга ёлғон гапирган бўлиб, қайтиб келса-чи?» — дедилар. Учинчи марта пойлаб туриб, яна ушлаб олдим ва:

«Энди уч марта бўлди, сени Расулуллоҳнинг ҳузурларига албатта, олиб бораман. Ҳар сафар қайтиб келмайман, деб яна келасан», — дедим. У:

«Мени қўйиб юборсанг, Аллоҳ, сенга манфаат берадиган сўзларни ўргатиб қўяман», — деди. Мен:

«Улар қандай сўзлар?» — дедим. У:

«Кўрпангта кириб ётганингда, «Оятул курсий»ни ўқисанг, Аллоҳ тарафидан сени кўриқчи қўриб турадиган бўлади. Тонг отгунча сенга шайтон яқинлашмайди», — деди. Эртасига Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Ўзи ёлғончи бўлса ҳам, сенга рост гапириби, — дедилар ва:

«Уч кундан бери ким билан гаплашаётганингни биласанми, эй, Абу Ҳурайра?» — дедилар. Мен, йўқ, девдим, у киши алайҳиссалом:

«Ўша шайтондир», — дедилар.

Исломий тасаввур қоидаларини баён қилиб бўлингандан сўнг, келаси оятларда мазкур тасаввур эгалари — мўминларнинг йўли қандоқ бўлиши зарурлиги баён қилинади:

لَا إِكْرَاهٌ فِي الْدِينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيْرِ فَمَن يَكْفُرُ بِالظَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ
فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا أَنْفَصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلَيْهِ

256. Динга мажбур қилиш йўқ. Батаҳқиқ, ҳақ ботилдан ажради. Ким тоғуттга куфр келтириб, Аллоҳга иймон келтирса, батаҳқиқ, узилмайдиган мустаҳкам тутқични ушлаган бўлади. Ва Аллоҳ эшитувчи, билувчи Зотдир.

Ақийда, иймон масаласи инсон қалбига боғлиқ жуда ҳам нозик бир масаладир. Бу нарсани мажбур этиб, куч билан сингдириб бўлмайди. Балки, ҳар бир инсон баён қилинган нарсаларга тушуниб

иймон келтирғандағина мақсад ҳосил бўлади. Исломда ушбу қоидага қаттиқ риоя қилинади. Аллоҳ таоло Ўзи:

«Динга мажбур қилиш йўқ. Батаҳқиқ, ҳақ ботилдан ажради», деб қўйган. Яъни, Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари Мұхаммад алайҳисса-ломга Қуръони Каримни тушириб, Исломни жорий қилғандан сўнг, тўғри йўл нотўғрисидан, ҳақ ботилдан ажради. Ҳамма нарса ўз ўрнини топди. Шундай бўлғандан кейин «Динга мажбур қилиш йўқ». Ҳар кимга Аллоҳ ақл берган, ўзига керак йўлни танлаб олсин.

Ушбу қоидага амал қилиниб, тарихда одамларни, бошқалар каби, Исломга мажбур қилиб киритиш бўлмаганидан, балки барча халқлар ўз ихтиёри, ишончи ва ақийдаси или Исломни қабул қилганидан, бу дин қаерга борса, ўша ерда ўрнашиб қолди. Мажбурий йўл билан тарқатишга уринилган ақийда ва мафкуралар эса, бақосиз бўлди. Энг яқин мисол – коммунистик мафкура. Бу балони кишиларга тарқатиш учун бўлган ҳаракатдек кучли ва бардавом ҳаракат тарихда ҳеч кўрилмаган бўлса керак. Лекин озгина муддатдан сўнг коммунист раҳбарларнинг ўзи бу нарсани бошқалардан кўпроқ танқид қиласидиган бўлиб қолишиди.

Кишилар орасида «Динга мажбур қилиш йўқ» ояти каримаси билан жиҳодни бир-бирига зид, деб ўйлаб, ушбу ояти карима насх бўлган, амали бекор қилинган, дейдиганлари ҳам бор. Аммо, аслини олганда, ундай эмас. Жиҳод – Аллоҳнинг динига даъват қилиш учун бўлган ҳаракат. Мужоҳидлар қаршиларидағи одамлар иймонга келсалар, хурсанд бўладилар ва уларни ўз қардошлари, деб биладилар. Агар мусулмон бўлмасдан, ўз динида қолишини хоҳласа, даъватчиларнинг йўлини тўсмай, очиб қўйсалар, марҳамат, динга мажбур қилиш йўқ. Аммо, ўзи мусулмон ҳам бўлмаса, йўлни очмай мужоҳидларга тўскинлик ҳам қиласа, унда урушдан бошқа илож қолмайди.

«Динга мажбур қилиш йўқ» жумласига тегишли кўп тарқалган иккинчи тушунмовчилик ҳам бор. Ўзини мусулмон санаб юрган баъзи кишиларга мусулмонлик вазифасини бажариш зарурлиги эслатилса, дарҳол: «Динга мажбур қилиш йўқ», дейди. Бу – далилдан нотўғри фойдаланишдир. Рост, сен яҳудий ёки насроний бўлсанг, сени Исломга мажбур қилиш йўқ. Лекин сен мусулмонлик даъвосини қилиб турсанг-у, ўз мусулмонлик вазифангни бажармасанг, бўлмайди. Мусулмонлик вазифасини бажармаган шахсга нисбатан жазо чоралари кўрилади. Мисол учун, намозни олайлик. Уни инкор қилған одам коғир бўлади. Диндан қайтганинг жазоси ўлим. Намознинг фарзлигини тан олиб, дангасалигидан ўқимаётган одам олдин огоҳдантирилади, сўнг қамалади ва охири ўлимга ҳукм қилинишга-ча етиб боради. Демак, бу оятни «динга олиб киришга мажбур қилиш

йўқ», деб тушунмоқ керак. Бу эса, инсоннинг ҳурмати, унинг хуқуқлари ҳимоясиdir.

«Батаҳқиқ, ҳақ ботилдан ажради.»

Ҳақдан мурод – иймон, ботилдан мурод – куфрdir.

Сўнгра, оятда иймоннинг ҳақиқати яна ҳам равшанроқ баён қилинади:

«Ким тоғутга қуфр келтириб, Аллоҳга иймон келтирса, баташқиқ, узилмайдиган мустаҳкам тутқични ушлаган бўлади».

Тоғут «түғён»дан олинган бўлиб, Аллоҳ, чизган чизиқдан чиқишига айтилади. Аллоҳнинг йўлидан бошқа йўлни «тоғут» дейилади. Тоғутнинг каттаси шайтондир. Дунёда қуфр келтириш лозим нарса – тоғутdir. Иймон келтириш лозим Зот эса – Аллоҳdir. Шунинг учун, тоғутга қуфр келтириб, Аллоҳга иймон келтириб, узилмайдиган мустаҳкам тутқични тутишга ҳаракат қилмоқ лозим.

«Ва Аллоҳ эшитувчи, билувчи Зотdir.»

У Зот тиллар нимани нутқ қилса, ҳаммасини эшитади. У Зот дилдан нима ўтса, ҳаммасини билади.

أَللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ إِمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلْمَةِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 أُولَئِكُمُ الظَّاغُونُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلْمَةِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ

 النَّارِ هُمْ فِيهَا خَلِدُونَ

257. Аллоҳ иймон келтирганларнинг дўстидир. Уларни зулматлардан нурга чиқарур. Қуфр келтирганларнинг дўстлари тоғутларdir. Уларни нурдан зулматларга чиқарурлар. Ана ўшалар дўзах эгалариdir. Улар унда абадийдирлар.

Биз оятда «дўст» деб таржима қилган ибора арабчада «валий» деб келган бўлиб, бу сиз билан бизнинг тушунчамиздаги «дўст»дан кўра кенгроқ тушунчани ифода қилади. Бу дўст, ишбоши, ҳамма керакли нарсаларни тайёрлаб, ишларни тўғри изга солиб турувчи фамхўрdir.

«Аллоҳ иймон келтирганларнинг дўстидир.»

Яъни, ишбошиси, фамхўриди. Шу боисдан ҳам:

«Уларни зулматлардан нурга чиқарур.»

Иймон деб аталган нурга чиқаради. Аллоҳнинг йўли, Иймон йўли битта – нур йўлиди. Ундан бошқа ҳамма йўллар зулматдан иборатdir. Шунинг учун ҳам, оятда нурни бирлиқда, зулматларни кўпликда зикр қилинмоқда. Аллоҳнинг йўлидан бошқа ҳамма йўллар, қайси

ном билан аталишидан қатъиназар, зулматдир. Куфр зулмати, нифоқ зулмати, яҳудийлик зулмати, насоролик зулмати, коммунизм зулмати ва ҳоказо бошқа зулматлар. Аллоҳ таоло иймон йўлига юрганларни ушбу зулматларнинг барчасидан иймон нурига чиқаради. Иймонлиларнинг қаршисида бошқа тоифа ҳам бор, улар куфр келтирганлардир. Хўш, уларнинг ҳоли қандай экан?

«Куфр келтирганларнинг дўстлари тоғутлардир.»

Яъни, кофирларнинг ишбошилари, ғамхўрлари, Аллоҳнинг йўлидан бошқа йўлдагилардир. Тоғутнинг каттаси шайтондир. Шундай экан, тоғутлар ўзларига эргашганларга қандай дўстлик қиласадилар?

«Уларни нурдан зулматларга чиқарадилар.»

Тоғутлар ўзларига эргашганларни иймон нуридан чиқариб, жоҳилият зулматларига киритадилар.

Аввал айтилганидек, зулматлар жуда ҳам қўп ва турли номлар билан аталадилар. Оқибат нима бўлади? Оқибатда:

«Ана ўшалар дўзах эгаларидири. Улар унда абадийдирлар.»

Юқорида одамлар икки тоифага ажраб, айримлари кофир, айримлари мўмин бўлиб кетганлари баён қилинган эди.

Келаси оятларда уларнинг баъзи бир ҳолатларининг, хусусан, түфёнга кетган кофирларнинг Аллоҳнинг ва Унинг сифатларини инкор қилишларининг зикри келади:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنَّهُ أَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيُّ
الَّذِي يُحِيٰ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحُّكَمْ وَأَمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ
الْمَشْرِقِ فَأَتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبَهَتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

258. Аллоҳ подшоҳлик бериб қўйгани сабабидан Иброҳим билан Роббиси ҳақида ҳужжат талашганни билмадингми? Иброҳим: «Менинг Роббим тирилтиради ва ўлдиради», деганда, у: «Мен тирилтираман ва ўлдираман», – деди. Иброҳим: «Албатта, Аллоҳ қуёшни Машриқдан чиқарур, бас, сен уни Мағрибдан чиқаргинчи», – деди. Бас, куфр келтирган лол қолди. Ва, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоятга солмас.

Ушбу ояти карима Иброҳим алайҳиссалом билан у кишининг даврларида ўтган бир ҳукмдор подшоҳнинг тортишувини ҳикоя қиласади. Куръони Карим одатдагиидек, у подшоҳнинг исмини зикр қиласади. Чунки ибрат унинг исмида эмас, балки тасарруфидадир. Тортишув Парвардигори Олам ҳақида бўлган. У кофир подшоҳ,

гапига қараганда, Аллоҳнинг борлигига шубҳа қилмайди, балки Унинг сифатларига шубҳа қиласди. Хусусан, Оятул Курсийда зикр қилинган сифатларни инкор этади. Аммо, уни бундай тасарруфга олиб келган нарса нима? Нима сабабдан шунчалик даражада ноқобил бўлиб, Аллоҳнинг улул азим Пайғамбарларидан бўлган Иброҳим алайҳиссалом билан Парвардигори Олам ҳақида тортишди экан?

«Аллоҳ подшоҳлик бериб қўйгани сабабидан...»

Аслини олганда, Аллоҳ унга подшоҳлик, мулк берганига шукр қилиши керак эди. Лекин коғирлик ёмон нарса, шунинг учун коғирга сulton, хукм, подшоҳлик берилса, ҳаддидан ошади, түғёнга кетади. Ҳатто худолик даъвосини қиласди. Ўзининг ожиз банда эканини унутади. Унга неъматни ким берганини билмайди. Шукр қилиш ўрнига, ношуқрлик қиласди. Бу жуда ҳам ёмон иш. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, таоло бу оят орқали Ўз Пайғамбари Мухаммад алайҳиссаломга қилаётган хитобида ўша ҳолатни инкор қилиш маъноси ҳам бор.

«Аллоҳ подшоҳлик бериб қўйгани сабабидан Иброҳим билан Роббиси ҳақида ҳужжат талашгани билмадингми?»

Аллоҳ берган катта неъмат сабабидан Аллоҳнинг сифатларини инкор қилиб, Унга қарши чиқиш қандай ҳам ёмон иш! Ояти кариманинг кейинги жумлаларини ўргансак, бу ишнинг нақадар ёмон эканлиги янада намоён бўлади.

«Иброҳим: «Менинг Роббим тирилтиради ва ўлдиради», деганда, у: «Мен тирилтираман ва ўлдираман», – деди».

Коғир билан тортишувда Иброҳим алайҳиссалом «тирилтириш» ва «ўлдириш» Аллоҳ таолонинг иши эканини бежиз зикр қилмаганлар. Биз ожиз бандалар ҳар лаҳзада тирилтириш ва ўлдириш ҳолатининг гувоҳи бўлиб турамиз. Кимdir ҳаётга кириб келади, кимdir ҳаётни тарқ этиб, ўлимга дучор бўлади. Бу жараён ҳар лаҳзада такрорланиб туради. Лекин ҳозиргача ҳаётнинг ва ўлимнинг ҳақиқатини ҳеч ким тушуниб етгани йўқ. Ҳаёт асари борлигини кўриб, бу тирик, деймиз; ўлим аломати зуҳур этганини кўриб, бу ўлик, деймиз. Тирилтириш ва ўлдириш фақат Аллоҳ таолога боғлиқ сифат. Бу сифатта ҳеч ким, ҳеч қандай даражада яқин ҳам кела олмайди. Шунинг учун ҳам, Иброҳим алайҳиссалом ушбу сифатларни айнан коғир подшоҳ билан бўлган тортишувда зикр қилдилар. Бу гапни эшиттан коғир подшоҳ: «...мен тирилтираман ва ўлдираман», деди».

Подшоҳлик қилиб, ўз ҳалқи устидан ҳоким бўлиб турган одам иймонли, тақводор бўлмаса, түғёнга кетади. Ўзининг айтгани бўлиб турганини кўргандан кейин, ҳаддидан ошади. Фуқароларга маош беришга амр қилиб, мен ризқ беряпман, деб ўйлади. Бирорга мусийбатида кўмак берса, уни мен балодан сақлаб қолдим, дейди. Унинг

коғирлиги борган сари туғёнга олиб бораверади. Охири, ҳамма иш менинг ихтиёрим билан бўлади, демак, тирилтириш ва ўлдириш ҳам менинг ихтиёримда, дейишгача етиб боради. Худонинг сифатлари ни ўзига нисбат беради. Одатда, бундай кишилар туғёнга кетганлари сабабидан оқилона гапларга ҳам эътибор бермай, ўзларини оқиллиқда тенги йўқ ҳисоблаб қоладилар. Улар фақат пешоналари тўқиллаб қаттиқроқ нарсага урилгандағина бир оз ўзларига келадилар. Шунинг учун, Иброҳим алайҳиссалом коғир подшоҳга тириклик нимаю ўлим нима эканини майдалаб тушунтириб ўтирмасдан, тўғридан-тўғри пешонасига тўқиллатиб:

«...албатта, Аллоҳ қуёшни машриқдан чиқаради, сен уни мағрибдан чиқаргин-чи?» – деди».

Қуёшнинг машриқдан чиқиб мағрибга ботиши доимо тақрорланаб турадиган жараёндир. Даврий муддати йигирма тўрт соатdir. Эътибор берилса, бу ҳол улкан мўъжизадир, Аллоҳнинг чексиз құдратига далилдир. Аллоҳ томонидан жорий этилган бу интизомни ким ўзгартира олади? Аллоҳнинг сифатларига шерикликни даъво қилиб, «Мен тирилтираман ва ўлдираман», деб айтиб, ҳаддидан ошаётган коғир подшоҳми? Агар қўлидан келса, даъвоси тўғри бўлса, мана, таклиф бўлди: Аллоҳнинг низомини бузсин-чи. Қуёшни мағрибдан чиқарсан-чи. Ҳолбуки:

«Бас, куфр келтирган лол қолди».

Чунки, таклиф қилинган нарсани амалга ошириш қўлидан келмайди. Жим қолишдан бошқа иложи йўқ. У нобакор очиқ-ойдин ишни тушуниб етмади. Таслим бўлиб, иймон келтириш ўрнига, куфр келтириб, талашиб-тортишишди. Адолат йўлида юрмай, зулмни ихтиёр қилди.

«Ва Аллоҳ золим қавмларни ҳидоятга солмас.»

Ўлим ва ҳаётнинг сир-асори ҳақида сўз кетиб турганда, шу маънони таъкидлаш учун яна бошқа бир қисса келтирилади:

أَوْ كَالَّذِي مَكَرَ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشَهَا قَالَ أَنَّى يُحِيِّ هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ
 مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةً عَامٍ ثُمَّ بَعْثَهُ قَالَ كَمْ لَيْشَتْ قَالَ لَيْشَتْ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ
 لَيْشَتْ مِائَةً عَامٍ فَانْظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهُ وَانْظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ
 وَلَا نَجِعَلَكَ ءَايَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَىٰ الْعِظَامِ كَيْفَ نُنِسِّرُهَا ثُمَّ
 نَكْسُوهَا حَمَافَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

259. Ёки шифтлари устига қулаган қишлоқдан ўтган кишига ўхшашни кўрмадингми? У: «Аллоҳ буни ўлимдан кейин қандай тирилтирур?» – деди. Бас, Аллоҳ уни юз йил ўлдирди, сўнгра, қайта тирилтириди. «Қанча ётдинг?», – деди. У: «Бир кун ёки бир куннинг баъзисича ётдим», – деди. «Балки, юз йил ётдинг, таомингга ва шаробингга назар сол, ўзгаргани йўқ ва эшагингга ҳам қара. Сени одамларга ибрат қилиш учун шундай қилдик. Ва суюкларга назар сол, уларни қандоқ ҳаракатга соламиз ва уларга қандоқ гўшт кийгизамиз», – деди. Унга равshan бўлганда: «Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирлигини билдим», – деди.

Бу ояти каримада макон ва шахс аниқ кўрсатилмаган. «Шифтлари устига қулаган қишлоқ» ва бу «қишлоқдан ўтган киши» дейилган, холос. Чунки, аввал таъкидлаганимиздек, мақсад қайси қишлоқ эканини аниқлаш эмас, балки одамларни тўғри йўлга бошлиашдир. Шунингдек, ўша қишлоқдан ўтган шахс ким эканлигининг ҳам аҳамияти йўқ.

«Ёки шифтлари устига қулаган қишлоқдан ўтган кишига ўхшашни кўрмадингми?».

Ўтган оятнинг давоми сифатида бу ояти каримада ҳам Пайрамбаримиз алайҳиссаломга хитоб бўлиб, Аллоҳнинг қудратига шак келтирган бир банданинг қиссаси келтирилмоқда.

Ўша банда ер билан яксон бўлиб, бирорта тик нарсаси қолмаган, шифтлари устига қулаган қишлоқдан ўтган экан. У ердаги вайронлини кўриб: Аллоҳ ўлганларни тирилтиради, дейишади, мана бу қишлоқ бошдан-оёқ, хароб бўлибди, шифтлари устига қулаган тусибди,

«Аллоҳ буни ўлимидан кейин қандай тирилтирур?» – деди»

Демак, Аллоҳ таолонинг ҳар бир нарсага қодир эканига шубҳа билан қаради. Шунда Аллоҳ таоло унга ўлган нарсаларни қандай қилиб тирилтиришини тушунтириб ўтирмади-да, у банданинг ўзини тажриба қилиб қўя қолди:

«Бас, Аллоҳ уни юз йил ўлдирди, сўнгра қайта тирилтириди».

Бўлиб ўтган воқеани тушуниб етиш учун ҳалиги инсондан, у ўзига келгандан сўнг, савол сўралди, Аллоҳ унга:

«Қанча ётдинг?» – деди».

У одам ўзининг қанча ётганини қаердан билсин. Вақтни сезиш тирик, ҳаёт нашидасини суриб турган кишиларга хос хусусият. У бўлса, юз йил ўлиб ётди. Бунинг устига, ҳис-туйфу одамни алдайди ҳам. Шунинг учун:

«У: «Бир кун ёки бир куннинг баъзисича ётдим», – деди».

Ўзининг билганича жавоб берди. Ўзининг юз йил ўлиб ётиб, яна қайта тирилгани унга бир кун ёки бир кундан ҳам озроқ ётгандай

бўлиб кўринди. Бу ҳолати ўзига тасдиқлатиб олингандан сўнг, бўлган ишнинг ҳақиқати унга айтилди:

«Балки юз йил ётдинг...» дейилди.

Албатта, Аллоҳнинг сифатигаки шубҳа келтирган одам бу гапга ҳам шубҳа келтириши турган гап. Шунинг учун, бу хабардан сўнг, унинг юз йил ётганини исботловчи ҳиссий далиллар келтирила бошланди:

«...таомингга ва шаробингга назар сол, ўзгаргани йўқ...»

Демак, унинг юз йил ётганига ҳиссий далил таоми ва шароби экан. Юз йилдан бери ўзгармай турган экан. Эҳтимол, юз йилнинг ичида одамларнинг таом ва шароблари бошқача бўлиб кетгандир. Унинг таоми ва шаробини қўрганлар: бу қадимги таом ва шароб-ку, ота-боболаримиз даврида шундай таом ва шароблар истеъмол қилинار экан, дейдиган даражага етиб қолгандир.

Шунингдек, фақат таом ва шаробда эмас, балки унинг эшагида ва ўзида ҳам юз йил ётганига ҳиссий далил бор бўлса керак, шу боисдан:

«...ва эшагингга ҳам қара. Сени одамларга ибрат қилиш учун шундай қилдик», дейилмоқда.

Кўпчилик тафсирчиларимиз: эшакдаги аломат кейинги жумладан билинади, дейдилар. Мазкур банда ўлганда, эшаги ҳам у билан қўшилиб ўлган экан. Аммо, эшагининг ўлими оддий ўлим бўлиб, бошқа ўлган жонзорларга нима жорий бўлса, унга ҳам жорий бўлиб, юз йилдан буён чириб, суюклари титилиб ётган экан. Энди эшакнинг эгасига хитоб қилиб:

«Ва суюкларга назар сол, уларни қандай ҳаракатга соламиз ва уларга қандай гўшт кийгизамиз», – деди».

Ва эгасининг кўз олдида ўлган эшакнинг титилиб кетган суюклари тўпланиб, аввалги шаклига келтирилди, суюкларга гўшт кийдирилиб, юз йил аввалги эшак ҳолига келтирилди. Бу иш қай тарзда, нима асосида бўлди – ҳеч ким билмайди. Аллоҳнинг қудрати билан бошқа мўъжизалар қандай юзага келса, бу иш ҳам шундай бўлди. Яқиндагина ҳаётнинг асари йўқ нарса бирдан қимирлаб, унда ҳаёт пайдо бўлганининг аломатини кўрсатгандагина унга жон ато этилганини тушунамиз. Бошқа ҳеч нарсани англаб ета олмаймиз. Илмнинг чўққисини эгалладик, деб жар солаётган олимлар ҳам, ҳар қанча уринмасинлар, ҳаёт ёки ўлимнинг сирини тушуна ва тушунтира олмай хуноблар. Ҳамма нарса Аллоҳнинг Ўзига қайтишига ишониб, тан беришдан бошқа илож қолмайди. Аввалида шифтлари устига қулаган қишлоқни кўриб, Аллоҳ буни ўлимидан кейин қандоқ тирилтиради, деган банда ҳам ўз бошидан ўтган тажриба, исбот ва далиллардан кейин тан бериб:

«Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирлигини билдим», – деди».

Кейинги оятда яна ўлим ва ҳаёт масаласи давом этиб, энди учинчи қисса келтирилади:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمَ رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحِيِ الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوْلَمْ تَؤْمِنَ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنْ
 لِيَطْمِئِنَ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرِّهُنَّ إِلَيَّكَ ثُمَّ أَجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ
 جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَا تَيْنَكَ سَعِيًّا وَأَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

260. Эсла, Иброҳим: «Эй Роббим, менга ўликларни қандай тирилтиришингни қўрсат», деганда, У Зот: «Ишонмадингми?» – деди. У: Оре, лекин қалбим хотиржам бўлиши учун», – деди. У зот: «Қушдан тўртта олгин-да, ўзингга тортиб, кесиб майдала, сўнгра, улардан ҳар бир тоққа бўлакларини қўйгин, кейин уларни ўзингга чақир, ҳузурингга тезлаб келадилар», – деди. «Ва билгинки, албатта, Аллоҳ азиз ва ҳаким Зотdir».

Бу ояти каримада ҳам ўликни тирилтириш ҳақида савол берилмоқда. Аввалги ояtlарнинг бирида золим подшоҳ, тирилтириш ва ўлдиришни мен қиласман, деб хато кетган бўлса, кейинги оятда бир банда ўлган қишлоқни Аллоҳ тирилтира олишига шубҳа қилган эди. Бу оятда эса, Аллоҳ, таолонинг энг улуғ Пайғамбарларидан бири Иброҳим алайҳиссалом ўз Роббидан ўликларни қандай қилиб тирилтиришни қўрсатишини сўрамоқдалар.

«Иброҳим: «Эй Роббим, менга ўликларни қандай тирилтиришингни қўрсат», деганда...»

Бу савол мўмин банданинг ўз Роббининг қудратини кўриб қувониши, иймонига иймон қўшилиши учун бўлган саволдир. Ваҳоланки, Иброҳим алайҳиссалом Аллоҳ таоло ўликларни тирилтира олишига асло шубҳа қилмас эдилар. У зотнинг бунга ишончлари комил эди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло:

«Ишонмадингми?» деб сўраганида:

«У: Оре, лекин қалбим хотиржам бўлиши учун», – деди».

Дилда ишонган нарсани кўз билан кўриб, Аллоҳ таолонинг қудратига қойил қолиб, мўмин банда ўз Роббининг мўъжизаларини кўриб маза қилгандек, роҳатланиб, кўнгли хотиржам бўлиши учун сўраганлар.

Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломнинг қалбларидағи бу шавқни қондириш учун саволга амалий жавоб беришни ирода қилди ва бу тажрибада савол берувчининг ўзини ҳам иштирок эттирди.

«Қүшдан тұртта олгин-да, үзингга тортиб, кесиб майдала, сүнgra, улардан ҳар бир тоққа бўлакларини қўйгин...»

Аллоҳ таоло Иброҳим алайхиссаломга тұртта қуш олишни ва уларни майдалаб ташлашни буюрди. Ва яна у қушларни үзингга торт, деди. Яъни, уларга яқиндан қараб, яхшилаб қўриб, таниб олишни амр этди. Қайси қуш қанақа, ранги қандай, қаноти, думи ва бошқа аломатлари қандай? Буларни таниб олишдан мақсад шуки, кесиб майдалаб ташланган қушлар қайта тирилтирилганда, аломатлари аввалги ҳолатларига мос келишини кўришдир.

Сўнgra, кесиб-майдаланган қушларнинг бўлакларини атрофдаги тоғларга сочиб юборишга, аралаштириб, ҳар жойларга тарқатишига амр қилди.

«Кейин уларни ҳузурингга чақир», деди.

Шундай қилса, қушларнинг майдалаб ташланган бўлаклари қайтадан бирлашиб, асл ҳолига қайтиб, тирилган ҳолида тезлаб келишларини айтди.

Шу тариқа Иброҳим алайхиссолату вассалом ўз тажрибаларида Аллоҳ таоло ўликларни қандай қилиб тирилтиришини кўрдилар.

«Ва билгинки, албатта, Аллоҳ азиз ва ҳаким Зотдир».

У азизлигидан хоҳлаган ишини қиласи, Унга ҳеч бир зот тўсик бўла олмайди. У ҳаким бўлганидан ҳар бир ишни ҳикмат билан қиласи. Унинг беҳикмат иши йўқ.

Аввалги оятларда иймоний тасаввур қоидалари ва уларни мустаҳкамлаш ҳақида баёнлар бўлди. Энди эса, ижтимоий, иқтисодий қоидаларни баён этиш, шу орқали Исломга тўлиқ киришнинг бир босқичини амалга ошириш ҳақида сўз кетади. Келаси оятлар молу мулкни Аллоҳнинг йўлида сарфлаш, нафақа қилиш ҳақидаги баён билан бошланади:

مَثُلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثْلٍ حَبَّةٌ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي
 كُلِّ سُبْلَةٍ مَائِهَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَعِّفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِ

261. Молларини Аллоҳнинг йўлида сарфлайдиганларнинг мисоли худди бир дона донга ўхшайдир. Ундан етти бошок ўсиб чиқадир, ҳар бошоқда юзтадан дон бор. Ва Аллоҳ кимга хоҳласа, яна кўпайтириб берадир. Ва Аллоҳ қамраб оловчи ва билувчи Зотдир.

Иқтисодий масала ҳар бир жамиятда муҳим ўрин тутади. Шунинг учун, Исломда бу масалага алоҳида эътибор берилади. Ҳар бир

жамиятда ижтимоий тенглик ҳукм суриши учун иқтисодий жиҳатдан етарли имконга эга шахслар ўзларининг бу соҳадаги ночор биродарларига молиявий ёрдам қилиб туришлари керак. Шу нуқтаи назардан Исломда фарз, вожиб қилинган закот, садақаи фитр каби молиявий ибодатлардан ташқари, имкони бор кишиларни ихтиёрий хайр-эҳсон қилиб туришга ҳам қаттиқ тарғиб қилинади. Бу ишнинг аҳамияти нечоғли эканини унинг Қуръони Каримда, «Аллоҳнинг йўлида мол сарфлаш», деб аталишиданоқ билса бўлади.

«Молларини Аллоҳнинг йўлида сарфлайдиганларнинг мисоли худди бир дона донга ўхшайдир. Ундан етти бошоқ ўсиб чиқадир, ҳар бошоқда юзтадан дон бор».

Демак, камбағал кишига молиявий ёрдам берган киши ёки жамоат фойдасига пул сарфлаган одам Аллоҳнинг йўлида мол сарфлаган бўлади.

Аллоҳнинг йўлида мол сарфлашнинг фойдаси ушбу оятда ажоийб услубда васф қилинмоқда. Сиртдан қараганда хайр-эҳсон қилган кишининг мол-дунёси камайганга ўхшайди. Аслида эса, худди ерга экилиб, ўзини фидо қилган бир дона ўхшайди. Ўша бир дона дон кейинчалик униб чиқиб кўпайганидек, хайр-эҳсон этилган мол ҳам бир неча чандон кўпайиб кетади. Уни Аллоҳнинг Ўзи кўпайтириб беради. Доңни мисол келтиришдан мурод – Аллоҳнинг йўлида сарф қилинган битта нарса етти юзтага кўпайишига урғу беришдир. Аммо бу ҳам охирги чегара эмас:

«Ва Аллоҳ кимга хоҳласа, яна кўпайтириб берадир».

Демак, Аллоҳ таолонинг йўлида сарфланган бир дона молнинг савоби етти юз марта кўпайтирилиб берилиши ҳам охирги чегара эмас. Аллоҳ таоло хоҳласа, етти юздан яна неча чандонга кўпайтириб бераверади. Чунки:

«Аллоҳ қамраб оловчи ва билувчи Зотdir».

У Зот Ўз қамровидаги мулкидан қай бандасига қанча беришини Ўзи яхши билади.

Кейинги оятда Аллоҳнинг йўлида мол сарфлашнинг одоби, шарти ҳақида сўз кетади.

الَّذِينَ يُنْفَقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتَّسِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنَّا وَلَا أَذَى لَهُمْ
 أَجْرُهُمْ إِنَّدَرِبِهِمْ وَلَا خُوفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

262. Аллоҳнинг йўлида молларини сарфлаб, сўнгра сарфлари кетидан миннат қилмай ва озор бермайдиганларнинг ажrala-

ри Роббилари ҳузуридадир. Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар.

Аллоҳнинг йўлида сарфланган молнинг савобини тўлиқ олишнинг шарти ҳам бор, у ҳам бўлса, мол сарфловчи миннат қилмаслиги ва молни олганларга озор бермаслиги керак.

Миннат қилишлик ёмон одат бўлиб, инсон қалбида оғир яра қолдиради. Берганин миннат қилган кишининг мақсади манманлик, бошқаларни менсимаслик, ўзини кўрсатиш, одамлар ўртасида обруқозониш бўлади. Миннат қилиш туфайли мол сарфлаган киши молни олувчига озор етказади. Одамлар ичида унинг обруйини тўкади. Инсоний қадр-қимматини пастлатади. Ҳолбуки, Исломда мол-мулкни сарфлаб, нафақа қилишга тарғиб қилишдан мақсад камбағалларнинг кўнглини кўтариш, уларни хурсанд этиш, бой биродарлари уларни ҳурмат қилишини сездиришдир. Шунинг учун ҳам, бу ояти каримада,

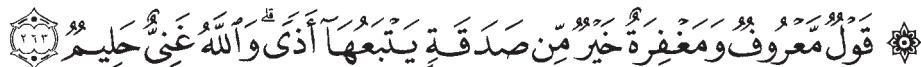
«Аллоҳнинг йўлида молларини сарфлаб, сўнгра сарфлари кетидан миннат қилмай ва озор бермайдиганларнинг ажрлари Роббилари ҳузуридадир», дейилмоқда.

Тириклик вақтида молини Аллоҳнинг йўлида сарфлаган кишилар келажакларидан қўрқмасалар бўлаверади:

«Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар».

Уларга ҳеч қандай хавф-хатар йўқ; фақирликнинг, ҳиқду ҳасаднинг, алданишнинг ва охират кунининг хавфи йўқ.

Яна улар молларини Аллоҳнинг йўлида сарфлаганлари учун ҳеч хафа бўлмайдилар.

263. Яхши сўз ва кечириш ортидан озор келадиган садақадан кўра яхшироқдир. Ва Аллоҳ ғаний ва ҳалим Зотдир.

«Ортидан озор келадиган садақа»нинг кераги йўқ. Ундан кўра бир оғиз ширин сўз ва кечиримли бўлиш яхшироқдир. Бир оғиз бўлса ҳам, ширин сўз қалбнинг жароҳатига малҳам бўлади, кишининг кўнглини кўтаради. Кечириш эса, ҳасад ва ёмонликни ювиб ташлаб, ўрнига муҳаббат ва дўстликни солади. Шундай экан, албатта, бу ишлар «ортидан озор келадиган садақадан кўра яхшироқ»-да.

«Ва Аллоҳ ғаний ва ҳалим Зотдир».

У бой – бирорвнинг садақасига муҳтоҷ эмас. У ҳалимдир – бандалари ношкурлик қилсалар ҳам, уларнинг гуноҳини ўтиб, ризқларини бераверади.

يَتَائِفُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَا لَهُ رِئَاءٌ
النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ أُلَّا خَرَّ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفَوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابْنُ
فَرَّكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

۲۱۵
الْكَفَّارِينَ

264. Эй, иймон келтирганлар! Садақаларингизни миннат ва озор бериш билан, Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирмаса ҳам, кишиларга риё учун молини нафақа қилганга ўхшаб, бекорга кетказманг. У мисоли устини тупроқ босган силлиқ бир тошга ўхшайдир. Бас, кучли ёмғир ёғса, силлиқ бўлиб қолади. Касб қилганларидан ҳеч нарсага қодир бўлмаслар. Ва Аллоҳ кофир қавмларни ҳидоятга бошламас.

Ушбу ояти каримада садақадан кейин миннат қилиб, озор бериб, қилган яхшилигининг савобидан бебаҳра қолишлик ажойиб бадиий васф билан тасвирланяпти. Бу билан мусулмонлар қалбида бу ишнинг нақадар ёмон иш эканлиги жонли тасвир қилинмоқда. Оятнинг аввалида садақани миннат ва озор бериш билан ботил қилмасликка амр бўляпти. Кейин эса, агар шундай қилинса, риё учун садақа қилганга ўхшаб қолишининг баёни келяпти:

«Эй, иймон келтирганлар! Садақаларингизни миннат ва озор бериш билан Аллоҳ ва охират кунига иймон келтирмаса ҳам, кишиларга риё учун молини нафақа қилганга ўхшаб бекорга кетказманг».

Демак, ортидан миннат ва озор келадиган садақа Аллоҳга ва охират кунига иймон туфайли эмас, балки риёкорлик учун садақа қилганга ўхшар экан. Ўз навбатида:

«У мисоли устини тупроқ босган силлиқ бир тошга ўхшайди. Бас, кучли ёмғир ёғса, силлиқ бўлиб қоладир».

Асли чатоқ бўлганидан, қилган яхши амали ўзига юқмайди. Риё учун қилган садақаси силлиқ, бетаъсир, қаттиқ тошнинг устига тўпланиб қолган озгина тупроққа ўхшайди. Ёмғир ёғса, ундан наф олиб, ўсимлик ўстиришнинг ўрнига, ювилиб оқиб кетади ва силлиқ, қаттиқ тош очилиб қолади. Бу тарз садақа қилувчилар:

«Касб қилганларидан ҳеч нарсага қодир бўлмаслар».

Яъни, ҳеч қандай савоб олмайдилар.

«Ва Аллоҳ кофир қавмларни ҳидоятга бошламас».

Энди бу васфнинг қарама-қаршиси – иймонли кишилар садақасининг васфи келади:

وَمَثْلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ أَبْيَغَاةَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْثِيتًا مِنْ أَنفُسِهِمْ
كَمَثْلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابْلُ فَعَاثَتْ أَكْلَهَا ضَعْفَيْنِ فَإِنَّ لَمْ يُصِبْهَا وَابْلُ
فَطَلْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

265. Молларини Аллоҳнинг розилигини истаб, ўзларидағи ишонч билан сарфлайдиганлар худди тепаликдаги боққа ўхшайдир. Унга қаттиқ, ёмғир ёғса, мевасини икки баробар беради. Агар қаттиқ ёмғир ёғмаса, майдалаб ёққани ҳам бўлаверади. Ва Аллоҳ қилаётганларингизни кўриб турувчи Зотдир.

Бу ҳақиқий мўмин кишининг васфи. У садақани риё учун эмас, Аллоҳнинг розилиги учун қиласи. Унинг қалби силлиқ тошдек қотиб қолгани йўқ, балки иймон билан тўла, яхшилик умиди билан обод:

«Молларини Аллоҳнинг розилигини истаб, ўзларидағи ишонч билан сарфлайдиганлар худди тепаликдаги боққа ўхшайдир».

Боғнинг баҳавоси тепаликка жойлашгани бўлади.

«Унга қаттиқ, ёмғир ёғса, мевасини икки баробар беради.»

Яъни, у ёққан ёмғирдан тўла фойдаланади. Тўла ишонч билан, Аллоҳнинг розилигини тилаб қилинган садақа ҳам шундай, эгасини кўп савобга эриштиради. У боғнинг меваси кўпайиши учун доимо қаттиқ ёмғир бўлиши шарт эмас.

«Агар қаттиқ ёмғир бўлмаса, майдалаб ёққани ҳам бўлаверади».

Ана ўша майдалаб ёққан ёмғир билан ҳам унинг меваси кўпаяверади. Шунингдек, мўмин банданинг риёсиз, миннатсиз ва озорсиз, ихлос билан қилган нафақаси оз бўлса ҳам, кўп ажр-савобга сабаб бўлаверади.

«Ва Аллоҳ қилаётганларингизни кўриб турувчи Зотдир».

Ким нима қиляпти; ким риё учун садақа қиляпти; ким Аллоҳнинг розилиги учун садақа қиляпти – ҳамма-ҳаммасини кўриб турувчи Зотдир.

Келаси оят садақа ортидан келган миннат ва озор қандай қилиб унинг асаларини ювиб кетишини баён қиласи:

أَيُوْدُ أَحَدُ كُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ تَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا أَلَانَهُرُ
لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الشَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبْرُ وَلَهُ ذُرِيَّةٌ ضَعْفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ
نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَلَيْتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

266. Сизлардан бирортангиз остидан анҳорлар оқиб турган хурмозор ва узумзор, турли мевали боғи бўлатуриб, ёши бир жойга етганда, заифҳол зурриёти бор пайтда унга ўтли бўрон келиб, ёниб битишини хоҳлайдими?! Аллоҳ сизларга шу тариқа Ўз оятларини баён қилур, шоядки, фикр юритсангиз.

Аллоҳнинг йўлида қилинган садақа худди дарахтлари остидан шарқираб сувлар оқиб турган хурмозор ва узумзор, турли мевали боққа ўхшайди. Боғдан ҳаммага фойда – кўрган ҳам, кирган ҳам, еган ҳам хурсанд. Худди шунингдек, Аллоҳ йўлида қилинган садақа берганни ҳам, олганни ҳам, билганни ҳам хурсанд қиласи. Ҳаммага ўз даражасида фойда етказади.

«Сизлардан бирортангиз остидан анҳорлар оқиб турган хурмозор ва узумзор, турли мевали боғи бўлатуриб...»

Ана шундай олиймақом боғу бўстони бор одам шу боғнинг ўтли бўронда куйиб тугашини, хусусан, ёши бир жойга етиб, қўлидан бир иш келмай қолган чоғида, унинг қўлига қараб турган заифҳол зурриётлари бор чоғида шундай бўлишини хоҳлайдими?

«...ёши бир жойга етганда, заифҳол зурриёти бор пайтда унга ўтли бўрон келиб, ёниб битишини хоҳлайдими?!»

Албатта, йўқ. Аллоҳ йўлида садақа қилган одам ҳам гўё ўшандай боғу бўстонга эришган бўлади. Садақаси кетидан миннат этса ва озор етказса, худди ўтли бўрон билан боғини куидиргандек бўлади. Садақасининг савоби қолмайди.

«Аллоҳ сизларга шу тариқа ўз оятларини баён қиласи, шоядки, фикр юритсангиз».

Шоядки, ўша фикр юритишингиз сизни ихлос билан, ҳеч қандай миннат ва озорсиз садақа қилишга чорласа.

Келаси оят садақанинг навлари ва садақа қилиш йўлларини баён қиласи:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَبِيبَتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ
 الْأَرْضِ وَلَا تَيْمِمُوا الْحَيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِشَاخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُعْمِضُوا فِيهِ وَأَعْلَمُوا

267. Эй, иймон келтирганлар! Касб қилган пок нарсаларингиздан ва Биз сизларга ердан чиқариб берган нарсаларимиздан садақа қилинглар. Нопокни қасд этиб садақа қилманг. Ҳолбуки, уни ўзингиз ҳам олувчимассиз, магар кўз юмсангизгина оласиз. Ва билингки, албатта, Аллоҳ бой ва мақталган Зотдир.

Маълумки, ўзи топган мол-мулкни садақа қилиб юбориш осон эмас. Ҳар бир одам ўзида кўпроқ мол-дунё бўлишини хоҳлайди. Садақа қилиш учун маълум даражада фидокорлик, ўзидан, нафсу ҳавосидан кечиш талаб этилади.

«Садақа» сўзи ҳам тасдиқлаш маъносини англатади. Молидан садақа қилувчи киши қалбидағи иймонини амалий жиҳатдан тасдиқлаган бўлади.

Шунинг учун ҳам, мол-мулқдан садақа қилишга тарғиб қилувчи оятни Аллоҳ таоло мўминларга маҳбуб сифат билан бошламоқда:

«Эй, иймон келтирганлар!» демоқда. Бу сифат билан нидо қилингандага, мўмин киши ҳар қандай оғирликни ҳам писанд қилмай адо этишга киришади.

Сўнгра, нималардан садақа қилиш кераклиги баён қилинмоқда:
«Касб қилган пок нарсаларингиздан ва Биз сизларга ердан чиқариб берган нарсаларимиздан садақа қилинглар».

Бу таъриф мўминларнинг қўлига тушадиган барча турдаги молу мулкни ўз ичига олади. Аввало, ўзлари касб қилиб топган ҳалол, пок ризқлари, сўнгра Аллоҳ ердан чиқариб берган зироатлар, конлар ва бошқалар.

Пок нарсадан садақа қилишга амр қилинди, лекин масала ниҳоятда аҳамиятли бўлганидан яна таъкидланмоқдаки:

«Нопокни қасд этиб, садақа қилманг».

Нопок дейилгандага факат ҳаромни тушунмаслик керак, балки паст, арзимаган, киши назарига илмайдиган нарсаларни ҳам тушуниш лозим. Қисқа қилиб айтганда, пичоқни ўзингта ур, оғримаса бировга, қабилида иш қилиш керак. Садақа бераётган киши ўзини садақани олаётган киши ўрнига қўйиб кўрсин. Берилса ўзи олмайдиган нарсани бировга ҳам садақа қилиб бермасин. Шунга ишоратан:

«Холбуки, уни ўзингиз ҳам оловчимассиз, магар кўз юмсангизгина оласиз», дейилган.

Яъни, бирор паст нарса берса, оласизми? Йўқ, олмайсиз. Олсангиз ҳам, кўзингизни юмиб, ижирғаниб, ноилождан оласиз. Шундай экан, бошқага ҳам яхшисидан раво кўринг.

«Ва билингки, Аллоҳ бой ва мақталган Зотdir».

Аллоҳ бой бўлганидан кейин Унинг йўлида қиладиган садақангиз ўшанга ярашгудек бўлсин. Аллоҳ мақталган зотdir, йўлида садақа қилганларни У ҳам мақтайди.

Ушбу ояти кариманинг нозил бўлиши ҳақида ҳадис илми имомларидан Ибн Аби Хотим раҳматуллоҳи алайҳи сахобалардан Баророзияллоҳу анҳудан ривоят қиладиларки, у киши: «Бу оят биз ҳақимизда тушган, – деганлар. – Хурмоларимиз бор эди. Ҳар бир

киши хурмосининг оз-қўплигига қараб олиб келиб, шингили билан масжидга осиб қўяр эди. Супа аҳдининг таоми йўқ эди. Улардан бирорталари оч қолса, ҳассаси билан қоқиб, ранг тортган ва пишиб етилган хурмоларни олиб ер эди. Яхшиликка рағбати йўқ, баъзи кишилар бўлмағур, ёмон шингилларни ҳам осиб қўйишар эдилар. Шунда Аллоҳ таоло, «Нопокни қасд этиб садақа қилманг. Ҳолбуки, уни ўзингиз ҳам олувчимассиз, магар кўз юмсангизгина оласиз», оятини туширди. Бундан сўнг биздан ҳар биримиз ўзида бор хурмонинг энг яххисини келтирадиган бўлди».

Садақа қилмаслик ёки нопок – паст нарсалардан садақа қилиш ўз эгасининг қалбида иймон сустлигининг ва бирор шубҳа ёки қасаллик борлигининг далолатидир. Бу ҳақиқатни келаси оят баён қиласди:

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ
وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِ ﴿٢٩﴾

268. Шайтон сизга фақирликни ваъда қиласдири ва фаҳш ишларга буюрадир. Аллоҳ сизга Ўзидан мағфират ва фазлни ваъда қиласдири. Ва Аллоҳ кенг қамровли, билувчи Зотдир.

Шайтон бандаларни молингдан садақа қилсанг, фақир – камбағал бўлиб қоласан, деб қўрқитади. Ҳам у кишиларни фаҳшга – ёмон, гуноҳ, ишларга, қизғанчиқликка, баҳиллик ва молу дунёга ўч бўлишга буюради. Шайтоннинг гапига кирганлар фақирликдан қўрқиб баҳил бўлиб, Аллоҳнинг йўлида садақа қилмай юраверадилар.

«Аллоҳ сизга Ўзидан мағфират ва фазлини ваъда қиласдири.»

Ким Аллоҳнинг йўлида садақа қилса, Унинг гуноҳларини мағфират қиласди ва бунинг устига, Ўзидан фазл ҳам беради.

«Ва Аллоҳ кенг қамровли, билувчи зотдир.»

Кенг қамровлиги туфайли бандаларига ҳам кенг ризқлар беради. Ўзининг йўлида садақа қилганларнинг ризқини яна ҳам кенг қилиб қўяди. Билувчилик сифати билан, ким садақа қиляпти ва ким қилмаяпти – ҳаммасини билади.

Ҳамда у Аллоҳ:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتَى خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا
يَذَّكَرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَيْنِ ﴿٢٩﴾

269. У кимни хоҳласа, ўшанга ҳикматни берар. Кимга ҳикмат берилса, унга кўп яхшилик берилган бўлар. Фақат ақл эгаларигина эсларлар.

Ҳикмат билан тасарруф қилган инсон ҳар бир нарсани ўз ўрнига қўйиб, қойиллатиб қиласди. Садақада ҳам ҳадидан ошмай, адолат билан иш юритади. Умуман, ҳикматли бўлишилик унга жуда кўп яхшилик келтиради. Бу ҳақиқатни ақл эгаларигина эслайдилар, тушунуб етадилар.

وَمَا آنَفَقْتُم مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذْرٍ تُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مِمَّا لَكُمْ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ

270. Қилган нафақангизни ёки назрингизни Аллоҳ албатта биладир. Золимларга ёрдамчилар йўқдир.

Мўмин киши Аллоҳ таоло унинг ҳар бир ҳаракати ва саканотини кўриб туришига албатта иймони комил. Нафақа ёки назрини Аллоҳ билишини таъкидлагани эса, ушбу савобли ишга мўмин кишини қизиктириш учундир. Нафақа умумий мол сарфлашни англатиб, закот, садақаи фитр ёки ўз ихтиёри билан қилинган хайру эҳсонларни ҳам ўз ичига олади. Назр эса, бир муносабат билан банда ўзига вожиб қилиб олган молиявий мажбурият бўлиб, унинг миқдорини назр қилувчининг ўзи тайинлайди. Назр фақат Аллоҳ учун аталади. Аллоҳдан бошқа ҳеч кимга аташ мумкин эмас. Демак, қилинган нафақа ва назрларни Аллоҳ таоло Ўзи билиб турари ва уларни қилувчиларга Ўзи билиб мукофотлар беради. Бундай яхшилик ишларни қилмайдиганлар эса, золимлар ҳисобланадилар.

«Золимларга ёрдамчилар йўқдир.»

Келаси оятда садақани махфий ёки ошкора қилиш ҳақида сўз кетади:

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمًا هُوَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ
لَّكُمْ وَإِنْ كَفَرُوا عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرٌ

271. Садақани ошкора қилсангиз, қандоқ ҳам яхши. Агар махфий қилсангиз ва фақирларга берсангиз, бу сиз учун яхшидир. Сиздан гуноҳларингизни ювадир. Ва Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардордир.

Ушбу ояти каримада садақани ошкора қилиш ҳам, махфий қилиш ҳам мақталмоқда. Бу ҳақдаги бошқа оят ва шаръий далилларни жамлаб ўрганиб чиққан уламоларимиз хуоса қилиб айтадиларки, садақа фарз бўлса, уни ошкора қилиш яхши, чунки бу ҳолда Аллоҳ-нинг амрига тоат ошкора кўринади ва ҳақдор бўлмаган кишиларга ҳам мазкур садақадан тушиб қолиши мумкинлиги олди олинади. Агар садақа ихтиёрий бўлса, уни махфий қилингани яхши. Риёдан ва манманлиқдан узоқда бўлинади. Ояти каримада:

«Садақани ошкора қилсангиз, қандоқ ҳам яхши», дейилганида фарз садақалар кўзда тутилган.

«Агар махфий қилсангиз», дейилганида ихтиёрий садақалар кўзда тутилган.

«... ва фақирларга берсангиз, бу сиз учун яхшидир.»

Яъни, садақанинг энг ҳақдори камбағал-фақир кишилардир. Исломда садақанинг жорий қилиниши ҳам ўша тоифанинг ҳимояси ва ёрдами учун бўлган.

Садақа қилиш хоҳ ошкора бўлсин, хоҳ махфий бўлсин, доимо ўз эгасига фойда келтиради, унинг гуноҳлари ювилишига сабаб бўлади:

«Сиздан гуноҳларингизни ювадир».

Бу ваъда, ўз навбатида, кишиларнинг қалбини ларзага солади, тақво ҳиссини орттиради.

«Ва Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардордир.»

Ҳар бир амалингизга ўзига яраша мукофот ёки жазо беради.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ушбу ояти кариманинг тафсирида қилинган ривоятда у киши айтадиларки:

«Аллоҳ таоло ихтиёрий садақада махфийликни жорий қилган. Бу борада махфийси ошкорасидан етмиш марта кўп савобга эга бўлади. Фарз садақанинг ошкорасини махфийсидан йигирма беш марта афзал қилган».

Маълумки, одамнинг топган мол-мулкидан ўз ихтиёри билан бошқа кишиларга садақа қилиши осон эмас. Бунинг учун доимий равишда тарбибот олиб бориб, одамлар қалбидаги баҳиллик, молга бўлган ҳирс ҳисларини йўқотиш керак бўлади. Иккинчидан, сахийлик даражасига етганларида риёкорликни йўқотиш учун ҳаракат қилмоқ лозим бўлади. Ҳаётий тажрибада ҳам мол сарфлашни йўлга қўйишдан кўра, риёдан қочишини йўлга қўйиш қийин эканлиги кўрилган. Кишиларда қилган садақасини, яхшилигини одамлар билишини хоҳдаш табиати кучли.

Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло қаломининг давомида бевосита Пайғамбар алайҳиссаломга хитоб қилиб, бу борадаги ҳақиқатларнинг аслини билдиради:

﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدًى لَّهُمْ وَلَا كِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا نَنْفِسُكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾

272. Уларни ҳидоятга солиш сенинг зиммангда эмас. Лекин Аллоҳ кимни хоҳласа, ҳидоятга бошлар. Нафақа қилган яхшиликларингиз ўз фойдангизга. Қилган нафақангиз фақат Аллоҳнинг юзини исташ учундир. Нафақа қилган яхшиликларингиз ўзингизга тўлалигича қайтаришур. Сизларга зулм қилинmas.

Инсон қалбига боғлиқ иш ниҳоятда мураккаб ва нозикдир. Инсон қалбига ҳеч ким эгалик қила олмайди. Фақатгина оламларнинг ва қалбларнинг Робби Аллоҳ таолонинг Ўзигина эгалик қиласди. Бу борада ҳатто Пайғамбар алайҳиссолату вассалом ҳам аралаша олмасликлари ушбу ояти каримада эслатиб ўтилоқда:

«Уларни ҳидоятга солиш сенинг зиммангда эмас».

Шунинг учун, даъватингта қулоқ солишмаса, нафақа қилишга ҳаракат қилишмаса, сиқилма, ҳижолат бўлма, аччиғинг чиқмасин.

«Лекин Аллоҳ кимни хоҳласа, ҳидоятга бошлар.»

Бундай ишлар Аллоҳ таолонинг хоҳишига боғлиқ ишлардир. Аллоҳ кимни хоҳласа, ўшани ҳидоятга бошлайди. Кимни хоҳласа, ўшани нафақа қилишга, хайру эҳсонга бошлайди. Бу нарсалар Аллоҳнинг ихтиёрисиз бўлмайди.

«Нафақа қилган яхшиликларингиз ўз фойдангизга.»

Сиртдан қараганда, нафақа қилган киши нафақа олган одамга фойда етказганга ўхшайди. Аслида эса, ҳамма фойда нафақа қилувчига бўлади. У, аввало, Аллоҳнинг амрини амалга оширади, иккинчидан, кўпдан-кўп савобга эга бўлади, охиратда жаннаттага киради. Бу дунёда одамларнинг муҳаббатига, эҳтиромига сазовор бўлади, ризқи кенг бўлади. Яна бошқа кўпгина фойдалар борки, уларни Аллоҳнинг Ўзи билади.

Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссолату вассаломдан ривоят қилинган ҳадислардан бирида: садақа балоларни рад қиласди ва умрни зиёда қиласди, дейилган.

«Қилган нафақангиз фақат Аллоҳнинг юзини исташ учундир.»

Бу иш фақат мўмин кишига хос ишдир. Фақат мўмин кишигина Аллоҳнинг юзи, розилиги учун хайр-эҳсон қиласди. Бошқалар риё учун, пора учун, баъзи бир кишиларнинг розилиги учун ва яна бошқа шунга ўхшаш фаразлар учун нафақа қиласдилар.

«Нафақа қилган яхшиликларингиз ўзингизга тўлалигича қайтаришур. Сизларга зулм қилинмас.»

Қанча нафақа қилган бўлсангиз, ҳаммасининг савобини тўла оласиз. Баъзисини камайтириб сизларга зулм қилинмайди.

Иbn Аби Ҳотим қилган ривоятда ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу :

«Пайғамбар алайҳиссолату вассалом авваллари аҳли Исломдан бошқага нафақа қилмасликка буюрар эдилар. «Уларни ҳидоятга бошлиш сенинг зиммангда эмас. Лекин Аллоҳ кимни хоҳласа, ҳидоятга бошлайди», ояти нозил бўлгандан кейин ҳаммага ҳам садақа қиласверишиликка буюрдилар», деганлар.

Мусулмонмас кишиларга қилинадиган садақа ихтиёрий садақалардан бўлади. Фарз садақалар эса, фақат мусулмон кишиларга берилади.

Ушбудан маълум бўладики, Ислом диний эркинликни эътироф этибгина қолмай, балки бошқа диндаги кишиларга яхшилик қилишга, молиявий ёрдам беришга ҳам мусулмонларни қизиқтиради.

Келаси оятда садақага ҳақдор тоифалардан баъзилари алоҳида таъкидлаб ўтилади:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَيِّئَاتِهِنَّ لَا يَسْتَطِيعُونَ كَضَرَبًا
فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُونَ أَغْنِيَاءُ مِنْ أَنْ تَعْنَتُهُمْ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَتِهِمْ
لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلَّا حَافَّاً وَمَا تُنْفِقُو مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلَيْمٌ

273. (Садақа ва хайру эҳсонлар) Аллоҳнинг йўлида тутилган, ер юзида касб қилишга қодир бўлмаган, иффатлари туфайли билмаган киши уларни бой деб ўйлайдиган фақирларгadir. Уларни сиймоларидан танийсан, одамлардан хиралик қилиб сўрамаслар. Нафақа қилган яхшиликларингизни Аллоҳ албатта билгувчидир.

Бу ояти карима зикр қилган тоифадаги одамлар ўзларини Аллоҳ йўлида жиҳод қилишга бағишилаган кишилардир. Улар нафсларини жиҳод учун тутгандар, шу сабабдан касб қилишга ҳам имконлари йўқ. Айни чоғда, иффатлари, уятлари кучли бўлганидан ўзларининг ҳожатманд эканликларини яшириб юрадилар. Асл ҳолни билмаган одам уларни сиртларидан кўриб, бой деб ўйлайди.

«(Садақа ва хайру эҳсонлар) Аллоҳнинг йўлида тутилган, ер юзида касб қилишга қодир бўлмаган, иффатлари туфайли билмаган киши уларни бой деб ўйлайдиган фақирларгadir».

Нафақани худди ана ўшаларга қилиш керак. Улар ўзлари асл ҳолларини беркитсалар, одамлардан хирайлик билан тиланмасалар, қандай қилиб топамиз уларни?

«Уларни сиймоларидан танийсан.»

Фаросати бор, мулоҳазали кишилар, мазкур фақирларни, агарчи улар ҳожатмандилкларини билдириласдан, кишилар кўзига бой бўлиб кўриниб юрсалар ҳам, таниб, ҳақиқатни билиб оладилар. Ўзларини иффатли тутганликларининг ўзи нафақани уларга маҳфий қилишга ундейди. Нафақа бераман деб, бундай кишиларнинг ҳис-туйғуларини оёқости қилмаслик керак. Нафақа Аллоҳ учун қилинаётган бўлса, маҳфий тарзда қилингани маъқул.

«Нафақа қилган яхшиликларингизни Аллоҳ албатта билгувчиидир.»

Савобини ҳам йўзи билиб бераверади. Шунинг учун, ҳаммага кўрсатиб, гувоҳларни кўпайтириб садақа қилишга ҳожат йўқ. Сиз ихлос билан, Аллоҳ таолонинг юзини кўзлаб садақа қилаверинг, у ёғини Аллоҳ таолонинг йўзи билади.

Зотан:

الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِإِلَيْئِيلٍ وَالنَّهُ أَعْلَمُ بِأَجْرِهِمْ
 عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

274. Кечасию кундузи молларини нафақа қиладиганларнинг ажрлари Роббилари ҳузуридадир. Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар.

«Кечасию кундузи» дейишдан мурод ҳамма вақт назарда тутилмоқда; «молларини» деган сўз замирида эса, ҳамма турдаги моллар ва ҳамма турдаги эҳсон қилувчиларга ишора бор.

«Кечасию кундузи молларини нафақа қиладиганларнинг ажрлари Роббилари ҳузуридадир.»

Уларнинг ажрлари энг олиймақом жойда – Роббилари ҳузурида эканлиги таъкидланмоқда. Бас, шундоқ экан, мўмин-мусулмонлар юқорида васф қилинган кишилардан бўлиш учун ҳаракат қилмоқлари лозим. Чунки:

«Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар».

Ҳа, бундай кишиларга охиратда хавф йўқ ва бу дунёда қилган ишларига хафа ҳам бўлмайдилар.

Ислом тузуми, аввало, ишга қодир ҳар бир инсоннинг осонлик билан ҳалол ризқ топишини таъминлайди. Лекин инсон ҳаёти дои-

мо бирдек кечавермайды, турли фавқулодда ҳолатлар, қутылмаган ҳодисалар оқибатида баъзи кишилар ноқулай иқтисодий ҳолатга тушиб қоладилар. Бундай ҳолатлар садақа, хайр-эхсон йўли билан муолажа қилинади. Ўта бой кишилардан маълум миқдордаги молу мулк закот сифатида фарз ҳукми или олиниб, ҳақдорларга тарқатилади.

Сўнгра, ҳамма қодир бўлган кишиларни ихтиёрий садақа қилишга тарғиб қилинади.

Шу билан бирга, муҳтожларни ҳам одоб доирасидан чиқмаслик, юқоридағи оятда айтилганидек, хирадлик билан одамлардан тиланчилик қилмасдан иффатли-қаноатли бўлишга чақирилади.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи қилган ривоятда Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу айтадиларки: Пайғамбар алайҳиссолату вассалом: «Бир - икки хурмо ёки бир-икки луқмани олиб қайтадиган мискин эмас, иффатли бўлиб турган мискинdir, хоҳласангиз, «Одамлардан хирадлик билан сўрамайдилар», оятини ўқинг», – дедилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал розияллоҳу анҳу ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом: «Ким ўзида етарли нарса бўла туриб одамлардан тиланса, қиёмат куни тиланчилиги юзида тирналиш бўлиб келади», дедилар. Одамлар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, етарли нарса қанча?» – дедилар. У зоти бобаракот:

«Эллик дирҳам», – дедилар.

Шундан келиб чиқиб, етарли нарсаси бор одамга тиланчилик қилиш ҳаром, деган ҳукм чиқарилган.

Садақа ҳақидаги оявлар тушганидан кейин молиявий муомалаларнинг яна бир тури, садақага қарама-қарши тури – рибо (судхўрлик) ҳақида сўз очилади.

Рибо (судхўрлик) бечораларнинг ночорлигидан фойдаланиб, уларнинг меҳнати эвазига бойлик орттиришдан иборатдир. Бир инсон ночор бўлиб, иш юритишга, оила тебратиб, бола-чақа боқишишга сармояси қолмай, пулдор кишининг олдига ҳожатини айтиб борса, унга садақа ёки яхши қарз беришнинг ўрнига судхўрлик юзасидан муомала қиласди. Яъни, мен сенга маълум муддаттга маълум миқдор пул бераман, сен бу пулни бунча фоизга кўпайтириб берасан, дейди. Агар тайинланган муддатдан кеч қолса, яна устига фоиз қўшилади ва ҳоказо. Шундай қилиб, бир тоифа одамлар бошқаларнинг ночор ҳолидан меҳнатсиз бойлик орттириш учун фойдаланадилар. Рибоҳўрлик бор жамиятда ноҳақлик, иқтисодий зулм авжга чиқади. Оқибатда мол-мулк бир гурӯҳ судхўрларнинг қўлига ўтиб қолиб, жамият уларнинг хоҳишига биноан яшашга мажбур бўлади.

Ислом жоҳилиятдаги номаъқул ишлардан ҳеч бирига қарши рибога қарши ўт очгандек, ўт очмаган. Қуръони Каримда бу ҳақда бир қанча оятлар келган. Жумладан, ҳозир ўрганиладиган оятларимиз ҳам:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَوًا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الظِّلِّيَّ مَنْ
 الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَاتُلُوا إِنَّمَا أَبْيَعُ مِثْلُ الرِّبَوِ أَوْ أَحَلَّ اللَّهُ أَبْيَعُ وَ حَرَمَ الرِّبَوُ فَمَنْ جَاءَهُ
 مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَ أَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَ مَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ
 النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

275. Рибони ейдиганлар (қабрларидан) фақат шайтон уриб, жинни бўлган кишидек довдираб турарлар. Бундай бўлиши уларнинг, тижорат ҳам рибога ўхшаш-да, деганлари учундир. Ва ҳолбуки, Аллоҳ тижоратни ҳалол, рибони ҳаром қилган. Кимки Робидан мавъиза келганда тўхтаса, аввал ўтгани ўзига ва унинг иши Аллоҳнинг Ўзига ҳавола. Кимки, яна (рибога) қайтса, ана ўшалар дўзах эгаларидир. Улар унда абадий қолурлар.

Бизнинг тилимизда «рибо» сўзи судхўрлик деб таржима қилиб келинган. Яхшироқ тушуниш, маънонинг Қуръони Каримдагига янада яқинроқ бўлиши учун айтиш керакки, араб тилида «рибо» сўзи зиёда бўлди, кўпайди маъносини англатади. Шариатда эса, қарз берувчи қарздордан маълум вақт муқобилига асл мол устига оладиган зиёда-рибодир. Ушбу тушунтиришдан кейин рибо сўзини истеъмол қилишга ижозат бергайсиз.

Рибонинг нақадар ёмон нарса эканини кишилар онгига аввал бошдан яхшилаб ўрнатиш мақсадида, ояти карима судхўрнинг қиёматдаги ҳолини баён қилиш билан бошланмоқда. Қиёматдаги ҳар бир одамнинг сиртқи ҳолидан иши қандоқ экани билиб олинади.

Худди ўша куни одамлар қабрларидан тураётганларида, судхўрлар албатта ўзларига хос бир ҳолатда турар эканлар. Уларнинг қабрдан туришларини кўрганлар бирор танитмаса ҳам, анавилар судхўрлар, дер экан. Уларнинг бу ҳолини ояти карима қуидагича васф қиласди:

«Рибони ейдиганлар (қабрларидан) фақат шайтон уриб, жинни бўлган кишидек довдираб турарлар».

Яъни, уларнинг ўзларини тутишлари соғ-саломат, ақлли кишилар қаби бўлмайди.

Одатда, жин уриб, ақддан озган кишилар тартибсиз ва нотүғри ҳаракат қиласылар. Довдираб, ўзини ҳар тарафта уриб, уят ишларни ҳам қиласылар. Ана ўша ҳолат судхўрларда ҳам бўлар экан.

Баъзи тафсиричиларимиз судхўрларнинг бу ҳолатлари фақат қиёмат кунига боғлиқ эмас, балки бу дунёда ҳам шундай бўлади, деганлар. Уларнинг бундай аянчли ҳолатга тушишларининг сабаби келгуси жумлада баён қилинади:

«Бундай бўлиши уларнинг, тижорат ҳам рибога ўхшаш-да, деганлари учундир».

Судхўрлар «Рибо – ҳалол», деб эътиқод қиласылар ва уни тижоратга ўхшатадилар. Тижоратда молиявий муомала ортидан фойда келганидек, судхўрликда ҳам фойда келади, деб ўйлайдилар. Боз устига, уларнинг: «Тижорат ҳам рибога ўхшаш-да» дейишларидан, рибо аслида ҳалол қилинган нарса, тижорат ҳам унга ўхшаб ҳалол қилинган, деган маъно келиб чиқмоқда. Ваҳоланки:

«Аллоҳ тижоратни ҳалол, рибони ҳаром қилган».

Чунки, тижоратда фойда кўришнинг ҳам, куйиб қолишининг ҳам эҳтимоли бор. Тижоратда инсоннинг меҳнати, маҳорати, атрофдаги табиий ҳолатларнинг фойда кўриш ёки зарар тортишга таъсири бор. Савдогар фойда кўришга умид қилгани билан бир вақтда куйиб қолишини ҳам бўйнига олган ҳолда иш бошлайди. Меҳнат қилиб одамларга керакли молларни олиб келади, сақлайди ва бошқа хизматларни қиласи.

Судхўр-чи? У ҳеч нарса қилмай, жойида ўтиради. Нима бўлишидан қатъиназар, фойда олиши муқаррар. Куйиб қолиши хавфи йўқ.

Мазкур сабабларга ва яна зикр қилинмаган бошқа сабабларга кўра, тижорат инсон ҳаётида қўлланишга ҳалол, судхўрлик эса ҳаром қилинган.

Ушбу ояти карималар тушаётган пайтда кўп молиявий муомалалар рибо асосида юритилар эди. Шунинг учун, ушбу ояти каримадан келиб чиқсан ҳукмдан аввалги ишлар ўз ҳолича қолдирилди. Акс ҳолда, аввалги иқтисодий алоқаларнинг ҳаммасини қайта кўриб чиқишига тўғри келарди.

«Кимки Роббидан мавъиза келганда тўхтаса, аввал ўтгани ўзига ва унинг иши Аллоҳнинг Ўзига ҳавола».

Яъни, Аллоҳ, рибонинг ҳукмини баён қилгандан кейин рибовий муомалалардан тўхтаса, эски ишлари ўзига, у муомалаларни қайта кўришга ҳожат йўқ. Ўтган даврдаги муомалалари Аллоҳга ҳавола: хоҳласа кечиб юборади, хоҳласа иқобига олади.

«Кимки яна (рибога) қайтса, ана ўшалар дўзах эгалариdir. Улар унда абадий қолурлар».

Рибонинг ҳаромлиги ҳақида Аллоҳ томонидан оят келганига ҳам қарамай, кимки яна рибога қайтса, ундан одам, албатта, дўзахий бўлади, дўзахий бўлганда ҳам, ундан ҳеч қайтиб чиқа олмай, абадий қоладиган дўзахий бўлади.

Келаси оятда судхўрликнинг касофати фақат охиратдагина эмас, балки бу дунёда ҳам уриши эслатилади:

يَمْحَقُ اللَّهُ أَلْرِبَأْ وَيُرِيَ الْمَسْدَقَتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَشِيمٌ

276. Аллоҳ рибони доимо нуқсонга учратур ва садақаларни зиёда қилур. Ва Аллоҳ ҳар бир кофир, гуноҳкорни хуш кўрмас.

Бандалар пул-моллари зиёда бўлиши учун рибоҳўрлик қилишади ва ўзларига келган фойдани санаб юришади. Аслини олганда, иши бунинг тескариси бўлади. Чунки:

«Аллоҳ рибони доимо нуқсонга учратур».

Судхўрнинг пули ҳисоб жихатидан кўп бўлса ҳам, Аллоҳ унинг баракасини кўтариб, егани ўзига юқмайдиган қилиб қўяди. Судхўрни турли касалликларга дучор қиласи, тинчлигини, хотиржамлиги ни олади. Яна биз билмайдиган кўп бало-офтальларга дучор қиласи.

Шунингдек, сиртдан қараганда, садақа қилган кишиларнинг моли камайганга ўхшайди. Аслида эса, иш бунинг тескариси бўлади: Аллоҳ

«садақаларни зиёда қилур». Агар ҳисобда садақа қилувчининг моли ҳажми оз бўлса ҳам, Аллоҳ унга барака ато қиласи, бало-офтальлардан сақлайди, ўзини тинч, хотирини жам қиласи.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи қилган ривоятда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Рибо гарчи кўпайса ҳам, оқибати, албатта, озайишга қайтади», деганлар.

Имом Муслим ва имом Термизийлар Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом:

«Ким ҳалол касбидан бир дона хурмо миқдорича садақа қилса, зотан Аллоҳ ҳалолдан бошқани қабул ҳам қилмайди, албатта, Аллоҳ уни ўнг қўли билан қабул қиласи ва сизлар тойчоқни ўстирганингиздек, ўстириб, Уҳуд тогича қиласи», деганлар.

«Ва Аллоҳ ҳар бир кофир, гуноҳкорни хуш кўрмас.»

Шундан қўриниб турибдики, рибоҳўр бўлганлар кофир ва гуноҳкор ҳисобланар эканлар.

Судхўрларнинг ушбу нохуш ҳолатлари муқобилига келаси оятда мўмин-мусулмонлар ва уларнинг яхши амалларининг гўзал манзараси васф қилинади:

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَءَتُوا الزَّكُوَةَ لَهُمْ
 أَجْرٌ هُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خُوفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

277. Албатта, иймон келтирган, яхши амалларни қилган, намозни қоим қилиб, закот берганларнинг ажрлари Роб билари ҳузуридадир. Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар.

Ҳақиқий иймон эгаси бўлган кишилар доимо яхши амалларни қиласидилар, хусусан, намозни вақтида яхшилаб адо этадилар. Иқтисодий соҳада эса, закот берадилар. Рибоҳўрлар одамларнинг пешона тери билан топган даромадларини ҳаром йўл билан ўзлаштириб олаётган бўлсалар, мўминлар ўзлари пешона тери билан топган ҳалол молларидан закот чиқариб одамларга шундай, еб кетарга берадилар. Қайтариб олиш ёки ўрнига бошқа нарса олиш умидлари ҳам йўқ. Уларнинг бирдан-бир умидлари:

«Албатта, иймон келтирган, яхши амалларни қилган, намозни қоим қилиб, закот берганларнинг ажрлари Роб билари ҳузуридадир», деган ваъдададир. Улар икки дунёда эминлик ва баҳт-саодатда бўлурлар. Чунки:

«Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар».

Келаси оятларда мўминларни рибони тарк қилишга чақирилиб, оқибати эслатилади:

يَتَأْيِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تَقُوَّا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقَىٰ مِنَ الْرِّبَوَا إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

278. Эй, иймон келтирганлар! Агар мўмин бўлсангиз, Аллоҳга тақво қилинг ва рибонинг сарқитини ҳам тарк қилинг.

Ушбу оятдан кўриниб турибдики, Аллоҳ таоло рибодек нохуш, ҳаром нарсани йўқ қилишда, бошқа ҳолатларга ўхшаб, аввало, мусулмонларнинг руҳий-маънавий тарбиясига алоҳида эътибор берган.

Яна мусулмонлар учун маҳбуб бўлган

«Эй, иймон келтирганлар» деган хитоб ишлатилмоқда. Кетидан:

«Агар мўмин бўлсангиз», деб яна иймонни орага солмоқда ва ниҳоят,

«Аллоҳга тақво қилинг», деб тақводор бўлишга чақирмоқда. Охри келиб, рибонинг сарқитини ҳам тарк қилишга амр этмоқда.

Исломда хукм юритишнинг энг таъсирчан йўли ташки кучларни ишга солиш эмас, балки ҳар бир одамнинг қалбини ўзига кузатувчи қилиб қўйишидир. Худосиз тузумлар миршаб, жосус ва аскарларни

кўпайтириш билан ҳукмини юритишга уринсалар, Исломда кишиларнинг қалбларидағи тақводорлик ҳис-туйфусини кучайтиришга ҳаракат қилинади. Ҳар бир кишининг виждони ўзига қоровул бўлади.

Аллоҳ таоло ушбу ояти каримада мусулмонларни рибонинг ўзи у ёқда турсин, сарқитидан, қолдиғидан ҳам қайтармоқда. Бу маънони алоҳида таъкидлаш учун кейинги оятда гапнинг пўсткаласини очик-ойдин айтиб қўймокда.

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَإِذْنَا بِحَرَبٍ مِّنْ أَنْفُسِهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تَبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ
۲۷۹
 لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

279. Агар ундоқ қилмасангиз, Аллоҳ ва Унинг Расули томонидан бўладиган урушга ишонаверинг. Агар тавба қилмассиз, сармоянгиз ўзингизга, зулм қилмассиз ва сизга ҳам зулм қилинмас.

Яъни, агар иқтисодий муомалаларингизда ўртадан рибони қўтариб, унинг сарқитларини тарк этмасангиз, Аллоҳ ва Унинг Пайғамбари сизга қарши қаттиқ уруш очади. Агар тавба қилиб, рибоҳўрлиқдан қайтсангиз, сармоянгизни оласиз, шунда сиз судхўрлик билан бирорга зулм қилмаган бўласиз ва сизга ҳам зулм қилинмаган бўлади.

Ибн Ҳиббон ва бошқа ҳадис олимлари Зайд ибн Асламдан ривоят қилишларича, жоҳилията даврида Бани Сақиф ва Бани ал-Муғириқабилалари ўртасида рибо асосида муомала бўлган экан. Исломга кирганларидан сўнг Бани Сақиф қабиласи Бани ал-Муғирирадан рибо олмасликларини илтимос қилиби. Бани ал-Муғирира ўзаро маслаҳатлашиб, Исломда бўлганимиздаги муомалалардан рибо олмаймиз, ундан аввалгисидан оламиз, дейишибди. Ўша пайтда Маккан Мукаррамада бошлиқ бўлиб турган Итоб ибн Усайд розияллоҳу анҳу бу ҳақда Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассаломга хат ёзганларида:

«Эй, иймон келтирганлар! Агар мўмин бўлсангиз, Аллоҳга тақво қилинг ва рибонинг сарқитини ҳам тарк қилинг. Агар ундей қилмасангиз, Аллоҳ ва Унинг Расули томонидан бўладиган урушга ишонаверинг...» оятлари нозил бўлди.

Пайғамбар алайҳиссолату вассалом бу ҳақида Итоб ибн Усайд розияллоҳу анҳуга хабар бердилар ва у кишини Бани ал-Муғириқабилалари тарк қилмасалар, уларга қарши уруш қилишга буюрдилар. Хабар етганда, Бани ал-Муғирира: «Тавба қиламиз, рибонинг сарқитини тарк этамиз», — дедилар.

Пайғамбар алайҳиссолату вассалом Маккан Мукаррамани фатҳ қилган кунларидағи хутбаларида жоҳилиятдаги барча риболарни

бекор қылғанликларини, биринчи бўлиб амакилари Аббос ибн Абдулмуттоби розияллоҳу анхунинг риболарини қарздорлар бўйнидан туширганликларини эълон қилдилар.

Демак, Исломда рибо асосида молиявий алоқа олиб бориш мутлақо ҳаром қилинганд. Ночор ҳолга тушиб, турмуш ўтказиш ёки иш юритиш учун сармояга муҳтож бўлиб қолган шахс билан хайри-эҳсон ёки яхши қарз бериш ила молиявий алоқа олиб бориш лозим. Кейинги оятда ана ўша алоқалардан бири – қарзга оид ҳукмлар баёни келади.

وَإِن كَانَ كَاتِبٌ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَ إِلَيْ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدِّقُوا خَيْرَ لِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ

280. Агар ночор бўлса, бойигунча интизор қилинг. Садақа қилмоғингиз, гар билсангиз, ўзингиз учун яхшидир.

Мусулмонлик одоби, агар қарздор ночор бўлса, қарз берувчини сабр қилишга, қарздорни қийин-қистовга олмасликка, у ўзини ўнглаб олгунча кутиб туришга чақиради.

«Агар ночор бўлса, бойигунча интизор қилинг.»

Яъни, агар қарздор ночор бўлиб, сиздан олган қарзини вақтида тўлай олмаётган бўлса, у бойигунча сабр ила кутиб туринг. Буни мусулмон бўлмаган одамлар тушуниши қийин. Айниқса, моддапа-растларга бу иш мусийбат бўлиб туюлади.

Ислом эса, ундан ҳам каттароқ одим ташлайди. Қарз берувчиларга:

«Садақа қилмоғингиз, гар билсангиз, ўзингиз учун яхшидир», деб қарзнинг ҳаммасини ёки баъзисини кечиб юборишга тарғиб қиласди.

Имом Тобароний Абу Умома розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссолату вассалом:

«Кимки Ўзининг соясидан бошқа соя бўлмаган кунда Аллоҳ уни Ўз соясига олишини хоҳласа, ночорга енгиллик туғдирсин ёки ундан кечиб юборсин», деганлар.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан қилган ривоятда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Одамларга қарз берадиган бир савдогар бор эди. Агар ночор кишини кўрса, хизматкорларига ундан кечиб юборинглар, шоядки, Аллоҳ биздан ҳам кечиб юборса, дер эди. Аллоҳ таоло ундан кечди», деганлар.

وَأَنَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوفَّ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

281. Аллоҳга қайтариладиган кунингиздан қўрқинг. Сўнгра, ҳар бир жон қилганига яраша тўлиқ оладур. Уларга зулм қилинmas.

Бу оядда яна бир бор тақвога ва қиёмат кунидан қўрқишига даъват қилиняпти. Албатта, қиёмат кунидан ҳақиқий қўрқилганда-гина юқоридаги ҳукмларга тўлиқ амал этилади. Чунки, у кунда ҳар бир жонга қилганига яраша тўлиқ жазо ёки мукофот берилади. Ҳеч кимга зулм қилинмайди. Ҳеч кимнинг қилган амали камайтириб ёки кўпайтириб қўйилмайди.

Қуръон илмлари билан шуғулланган уламолар ушбу ояти карима Аллоҳ туширган оятлар ичида энг охирги оят эканлигини баён қилганилар. Ибн Журайжнинг айтишларича, Пайғамбар алайҳиссалом ушбу ояти карима нозил бўлгандан сўнг тўққиз кун яшаганлар, холос.

Аммо, «Қуръон илмлари» номли нозик илмдан етарли хабарлари бўлмаган кўпгина кишилар Қуръони Каримнинг охирги нозил бўлган ояти ҳақида гап кетганда ноаниқликка йўл қўядилар. Улар видолашув ҳажи пайтида нозил бўлган «Бутунги кунда сизларнинг динингизни мукаммал қилдим», деб бошланувчи ояти каримани Қуръони Каримнинг охирги нозил бўлган ояти, дейдилар. Бу ояддан кейин Пайғамбаримиз саксон бир кун яшаганлари аниқ.

Келгуси оятларда қарз олди-бердисининг ҳукмлари баён қилинади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءامَنُوا إِذَا تَدَاءَنُتُم بِدِينِ إِلَى أَجْكِلِ مُسْكَمَ فَأَكْتُبُوهُ وَلَيَكُتبْ
بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكُتبَ كَمَا عَلَمَهُ اللَّهُ فَلَيَكُتبْ
وَلَيُمْلِلَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلَيَسْتَقِقَ اللَّهُ رَبُّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ
الْحَقُّ سَفِيهًآ أَوْ ضَعِيفًآ أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُعْلَمَ هُوَ فَلَيُمْلِلَ وَلَيُهُ بِالْعَدْلِ وَأَسْتَشْهِدُوْا
شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنْ
الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا
وَلَا تَسْمُوْا أَنْ تَكْنُبُوهُ صَغِيرًآ أَوْ كَبِيرًآ إِلَى أَجْلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطٌ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمٌ

لِلشَّهَدَةِ وَأَدْنَى لَا تَرَبُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بِيَدِكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ لَا تَكْثُرُوهَا وَأَشْهُدُوا إِذَا تَبَاعَتُمْ وَلَا يُصَارَ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوْا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ

شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ

282. Эй, иймон келтирганлар! Маълум муддатга қарз олди-берди қилган вақтингизда, уни ёзиб қўйинг. Орангизда бир ёзувчи адолат билан ёзсин. Ҳеч бир ёзувчи Аллоҳ билдирганидек қилиб ёзишдан бош тортмасин. Бас, ёзсин ва ҳақ зиммасига тушган киши айтиб турсин, Роббига тақво қилсин ва ундан ҳеч нарсани камайтирмасин. Агар ҳақ зиммасига тушган киши эси паст, заиф ёки айтиб тура олмайдиган бўлса, унинг валийси адолат билан айтиб турсин. Эркакларингиздан икки кишини гувоҳ қилинг. Агар икки эр киши бўлмаса, ўзингиз рози бўладиган гувоҳлардан бир эр киши ва икки аёл киши бўлсин. Иккови (аёл)дан бирорталари адашса, бирлари бошқаларининг эсига солади. Ва чақирилган вақтда гувоҳлар бош тортмасинлар. Кичик бўлса ҳам, катта бўлса ҳам, муддатигача ёзишингизни малол олманг. Шундоқ қилмоғингиз, Аллоҳнинг ҳузурида адолатлироқ, гувоҳликка кучлироқ ва шубҳаланмаслигингиз учун яқинроқдир. Магар ораларингизда юриб турган нақд савдо бўлса, ёзмасангиз ҳам, сизга гуноҳ бўлмас. Олди-сотди қилганингизда, гувоҳ келтиринг ва ёзувчи ҳам, гувоҳ ҳам зарар торт-масин. Агар (аксини) қилсангиз, албатта, бу фосиқлигингиздир. Аллоҳга тақво қилинг. Ва Аллоҳ сизга илм берадир. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи зотdir.

«Ояти мудояна» – қарз олди-бердиси ояти номини олган ушбу ояти карима Қуръони Каримдаги энг узун оятдир. Ушбу ояти карима Қуръони Карим, Ислом дини инсон ҳаётининг барча томонларини қамраб олганига ёрқин мисолдир. Бу ояти каримани ўрганган одам, бошқа барча тузум ва жамиятлар ўзларининг асосий ҳужжатларида инсон турмушида тез-тез учраб турадиган қарз масаласига Қуръони Карим қанчалик аҳамият берганини англаш етади.

Энди бевосита ояти кариманинг тафсирига ўтайлик:

«**Эй, иймон келтирганлар!** Маълум муддатга қарз олди-берди қилган вақтингизда, уни ёзиб қўйинг».

Аллоҳ таоло бу ояти каримани ҳам мусулмон бандаларига маҳбуб

«Эй, иймон келтирганлар!» нидоси ила бошлаганидан унда келдиган амрлар, масалалар алоҳида эътиборга сазовор эканлигини билиб оламиз. Шу билан бирга, ушбу ояти кариманинг айтганига амал қилиб, қарз олди-берди қилганимизда ёзиб-хужжатлаштириб қўйишимиз зарурлигини англаб етамиз. Ояти кариманинг давомида мазкур ёзиб қўйиш қайси хилда бўлиши айтилади:

«Орангизда бир ёзувчи адолат билан ёзсин».

Демак, қарз олди-бердиси ҳақидаги ҳужжатни қарз олевчи ҳам, қарз берувчи ҳам ёзмайди. Балки, учинчи – холис бир шахс адолат билан ёзади.

Ушбу қарз ишига ўхшаш ишлар одатда ташвиш келтириши маълум. Шунинг учун, кўпчилик бундоқ бош оғрифи бўладиган ишга ёзувчи сифатида иштирок этишни истамайди. Ана шу ҳолни эътиборга олиб ояти кариманинг давомида:

«Хеч бир ёзувчи Аллоҳ билдирганидек қилиб ёзишдан бош тортмасин», дейилади.

Чунки, бу иш – савобли иш. Бу иш – Аллоҳ таолонинг амрига биноан бўлаётан иш. Мусулмонлар жамоатта керак ишларда ҳожатмандларнинг ҳожатини чиқаришга доимо тарғиб қилинадилар. Шунинг учун ҳам, ёзувчиликка таклиф этилган одам

«Бас, ёзсин ва ҳақ зиммасига тушган киши айтиб турсин, Роббига тақво қилсан ва ундан ҳеч нарсани камайтирмасин».

Ояти карима «ҳақ зиммасига тушган киши» деганда қарз олевчими назарда тутган. Демак, ўртадаги киши келиб қарз олди-бердини ёзаётган вақтда матнни қарз олевчи айтиб турди. Аввало, қарз олаётганини эътироф қиласи. Қарзнинг миқдорини, шартини ва муддатини айтади. Бу нарсаларни қарз берувчи айтиб турса, ўз фойдасига буриб юбормасин, деган эҳтиёт чораси туфайли шундай қилинади. Қарз олевчи муҳтож бўлиб тургани учун бундай қилмаслиги аниқроқ. Чунки, у муомаланинг тезроқ амалга ошишига муҳтож.

Шундай бўлса ҳам, ояти карима яна бир бор уни Роббига тақво қилишга ва ҳеч нарсани камайтирмасликка даъват қилмоқда.

«Агар зиммасига ҳақ тушган киши эси паст, заиф ёки айтиб тура олмайдиган бўлса, унинг валийси адолат билан айтиб турсин.»

Яъни, қарз олаётган одам эси паст, молиявий ишлар тадбирини билмайдиган бўлса, заифлиги (ёши кичикдир ёки ўта кексадир, қасалдир) туфайли ёки тилидаги айби, билмаслиги ва бошқа мавжуд айблар туфайли айтиб тура олмаса, унинг валийси адолат билан айтиб турсин. Чунки, валийлар бошқа ишларда ҳам ўз қарамофида-гиларнинг масъулиятини оладилар.

«Эркакларингиздан икки кишини гувоҳ қилинг.»

Молиявий олди-берди катта аҳамиятга эгадир, чунки бунда орага молу пул аралашади. Бундай ҳолда бирор бошқанинг ҳақини еб кетишининг йўлини ҳар жиҳатдан тўсиш лозим. Бундаadolатли котибга ёздириб қўйиш билан кифояланмай, яна мусулмонлардан икки эркак кишини гувоҳ қилишга ҳам амр бўлмоқда. Исломда гувоҳликка доимоadolатли кишилар ўтиши зарур, бу нарса бошқа жойларда кўп таъкидлангани учун бу ерда қайта айтилмади. Аммо, барибир, бу шарт бекор бўлмайди. Чунки шариат ўлчовидаadolатсиз бўлган кишининг гувоҳлиги қабул қилинмайди.

Гувоҳларнинг эркак киши бўлишини таъкидлашнинг ҳам ҳикмати бор. Ҳақиқий исломий жамиятда юқоридаги каби серташвиш, хархашали ва масъулиятли ишлар одатда эркаклар зиммасига юкланди. Исломда аёл киши мол-дунё ташвишини чекишдан умуман озод этилган. Қарз олди-бердиси, ёзиб қўйиш ва ҳоказо ишлар билан муслима аёллар безовта қилинмайди. Аммо, фаразан, гувоҳликка икки эр киши топилмай қолса, унда нима бўлади?

«Агар икки эр киши бўлмаса, ўзингиз рози бўладиган гувоҳлардан бир эр киши ва икки аёл киши бўлсин.»

Бу ерда гувоҳларнингadolatли бўлишлари устига, яна бир мухим шарт қўйилмоқда. Улар «ўзингиз рози бўладиган гувоҳлардан» бўлсин. Кейин бирор гап чиқиб қолгудек бўлса, гувоҳларга ишончим йўқ, эди, гувоҳлар қарши томоннинг одами экан, каби гапларга ўрин қўймаслик учун шундай қилиш зарур.

«Икки эр киши бўлмаса, бир эр киши ва икки аёл киши бўлсин», дейилгани Ислом душманларига жуда қўл келиб, динимизга таъна тошлигини отишларига сабаб бўлган. Душманлар, Ислом аёл кишини тўлиқ одам ўрнида кўрмайди, шунинг учун гувоҳликка ўтишда икки аёлни бир эркак билан тенглаштирган, деб даъво қилишади. Гувоҳлик ҳақида сўз кетаётганда мавзу қарз олди-бердиси эканлиги, муслима аёллар одатда бундай ишларда иштирок этмасликлари, шунинг учун ҳам эҳтиёт чораси тарзида шундоқ қилинганини ҳеч айтгилари келмайди. Балки яширадилар ва умумлаштириб, бу ҳукм ҳамма нарсага оидdir, деб айтадилар. Ҳолбуки, ояти кариманинг ўзи бундай тақсимотнинг сабабини очиқ-ойдин айтиб қўйган:

«Бас, ёзсин ва ҳақ зиммасига тушган киши айтиб турсин, Робига тақво қилсин ва ундан ҳеч нарсани камайтирмасин».

Одатда, аёл кишининг кўнгли бўш, таъсирчан, меҳри дарё бўлади. Оналик учун зарур бўлган бу сифатлар талашиб-тортишиш ва уруш-жанжалда тескари натижа бериб қолиши ҳам мумкин. Агар икки киши бўлсалар, бир-бирларига эслатиб, гувоҳликниadolat

билин аді әтадилар. Айнан мана шу эътибордан қарз олди-бердисида икки аёл гувоҳ бўлиши шарт қилинган.

Шариатда шундай ишлар борки, унда мингта эркакнинг гувоҳлиги ўтмаса ҳам битта аёлнинг гувоҳлиги ўтади. Мисол учун, идда, туғиши, эмизиш каби масалалар. Буларда фақат аёлларнинг гувоҳлиги ўтади. Шу хукмни ушлаб олиб, Ислом эркакларни одам ўрнида кўрмайди, чунки фалон-фалон ишларда уларнинг гувоҳликлари қабул эмас, дейилса, инсофданми? Демак, Ислом душманларининг юқоридагидек даъволари мутлақо ўринсизdir.

«Ва қақирилган вақтда гувоҳлар бош тортмасин.»

Бу - Аллоҳнинг амри. Бунга амал қилмаган инсон гуноҳкор бўлади. Ҳақиқатни, адолатни ҳимоя қилиш учун гувоҳликка ўтишлик улкан савоб ҳисобланади.

Имом Муслим ривоят қилган саҳих ҳадисда Пайғамбар алайхиссолату вассалом:

«Сизларга энг яхши гувоҳ кимлигини айтиб берайми? Гувоҳлиги сўралмасдан туриб гувоҳлик берадиганлардир», деганлар.

«Кичик бўлса ҳам, катта бўлса ҳам, муддатигача ёзишингизни малол олманг.»

Яъни, қарз кичик микдорда бўлса ҳам, катта микдорда бўлса ҳам, вақтини аниқ қилиб, қачонгача олинганини айтиб-ёзиб қўйиши малол олманг. Кейин ёзиб қўярман, эслаб қолдим, шуни ҳам ёзиб ўтирадими, каби баҳоналар беҳуда эканлиги ушбу жумладан очикойдин кўриниб турибди. Бу таъкиддан кўринадики, нима бўлса ҳам ёзиб қўйиши лозим экан. Чунки, бу ишнинг фойдаси жуда ҳам катта, унинг ҳикматларини кейинги жумла баён қилмоқда:

«Шундоқ қилмоғингиз Аллоҳнинг ҳузурида адолатлироқ, гувоҳликка кучлироқ ва шубҳаланмаслигингиз учун яқинроқдир.»

Демак, қарз олди-бердисини ёзиб қўйиши жуда ҳам зарур экан. Қарзни ёзиб қўйиши Аллоҳнинг ҳузурида адолатлироқ, афзалроқ экан. Гувоҳлик сифатида ҳам оғзакисидан кўра кучлироқ экан. Ва ниҳоят, шундай қилинганда, шубҳага ўрин қолмас экан. Булардан маълум бўладики, қарзни ёзиб қўйиши тўғри иш, нозик ва дақиқ иш, ишончли иш ва хотиржамликни пайдо қилувчи ишдир.

Қарз маълум муддатга олинадиган бўлса, ҳукми шундай. Аммо юриб турган савдо ишлари бўлса, ёзиши шарт эмас. Чунки ҳамма нарса аниқ: мол олдида турибди, савдо тез-тез такрор бўлиб турадиган нарса, ҳар бирини ёзиши зарур бўлса, қийинлашиб кетади:

«Магар ораларингизда юриб турган нақд савдо бўлса, ёзмасангиз ҳам, сизга гуноҳ бўлмас.»

Ёзиб борса, ўзининг иши, лекин ёзмаса, гуноҳ эмас. Бундан чи-

қадики, аввал зикр қилинган нарсаларни ёзмаса, гуноҳ бўлади.

«Олди-сотди қилганингизда, гувоҳ келтиринг ва ёзувчи ҳам, гувоҳ ҳам зарар тортмасин».

Савдо ишларига гувоҳ келтириш ҳақидаги хукмни уламолар «мандуб» деганлар. Сотувчи билан харидор ўртасида баъзи келишмовчиликлар пайдо бўлиб қолса, гувоҳлар ҳақни ўрнатишда ўз гувоҳликлари билан ёрдам берадилар. Оятнинг аввалидан ҳозиргача ёзувчи ва гувоҳларга вазифа юкланиб келди. Уларга ушбу хизматдан қочмаслик қайта-қайта тайинланди. Мазкур жумлада эса, ёзувчи ва гувоҳларнинг ҳақлари ҳимоя қилиняпти. Улар ёзувчилик ва гувоҳлик қилаётганларида зарар тортмасликлари зарур. Одатда, ёзувчи ва гувоҳлар савоб умидида вақт сарфлаб, меҳнат қиласидилар. Лекин кўпинча бало ва туҳматларга ҳам қоладилар. Шунинг учун, уларнинг хотирини жам қиласидиган, бу савобли ишга қизиқтирадиган ваъда шу ерда келмоқда:

«Агар (аксини) қилсангиз, албатта, бу фосиқлигингиздир».

Яъни, агар ёзувчи ва гувоҳга зарар келтирсангиз, фосиқлик қилган бўласиз, Аллоҳнинг амридан чиққан бўласиз.

Оятнинг сўнгида яна, Қуръони Каримнинг одати бўйича, кишининг виждонига, қалбига, асосий таъсир жойига хитоб қилинган:

«Аллоҳга тақво қилинг. Ва Аллоҳ сизга илм беради. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи зотдир».

Худди бошқа ишлардаги каби бу ишларда ҳам тақво муҳим омил ҳисобланади. Тақво бўлса, Аллоҳ илм ҳам беради. У фазли улуғ зотдир. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи зот, Ўзи билиб иш тутади.

Сўнгра, келаси оятда қарз олди-берди муомаласи ҳақидаги хукмга тўлдириш зикр қилинади:

وَإِن كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فِرَهَنْ مَقْبُوضَةً فَإِنَّ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
فَلَيُؤْدِيَ الَّذِي أَوْتُمْ أَمْتَنَتُهُ وَلَيُسْتَقِرَّ اللَّهُ رَبُّهُ وَلَا تَكُنُمُوا أَشَهَدَةً وَمَنْ يَكُنْ ثُمَّ هَا
فَإِنَّهُ دَاءِ اِثْمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلَيْهِ

283. Агар сафарда бўлсангиз ва ёзувчи топа олмасангиз, бас, қўлга олинадиган гаров бўлсин. Агар баъзингиз баъзингизга ишонсангиз, бас, ишонилган омонатни адо қилсин, Аллоҳга – Роббига тақво қилсин. Гувоҳликни беркитманг! Ким уни беркитса, унинг қалби гуноҳкордир. Ва Аллоҳ қилаётган амалларингизни билувчи зотдир.

Аввалги оятда оддий ҳолатдаги қарз олди-бердиси ҳақида сўз кетган эди. Бу оятда эса, сафардаги қарз олди-бердиси ҳақида гапирилмоқда. Яъни, сафарда ўзига яраша қийинчиликлар, етишмовчиликлар бўлади. Баъзан қарз олишга тўғри келади. Аммо бундай пайтда муомалани ёзиб туришга одам топилмаса, нима қилинади? Ушбу ояти карима ана шундай ноқулай ҳолатдан чиқишининг йўлини кўрсатмоқда:

«Агар сафарда бўлсангиз ва ёзувчи топа олмасангиз, бас, қўлга олинадиган гаров бўлсин».

Бу дегани – қарз олувчи қарз берувчига гаровга бир нарса берсин, деганидир. Ўша нарса қарзни эслатиб туради, тониб кетмаслигига сабаб бўлади.

«Агар баъзингиз баъзингизга ишонсангиз, бас, ишонилган омонатни адо қилсин, Аллоҳга – Роббига тақво қилсин.»

Яъни, ўртада ёзувчи бўлмаса ҳам, қарз берувчи ишониб қарз беради. Қарздор эса, қарз берувчига ишониб гаров беради. Бу ҳолатда икки тараф ҳам бир-бирига ишонади ва омонат қўяди. Икковлари ҳам омонатни адо этишлари, Аллоҳга – Роббиларига тақво қилишлари керак. Яна бир бор тақво эслатилмоқда, ҳамма ишларда тақво асос сифатида зикр қилиняпти. Кишиларда тақво ҳисси уйғотилгач, яна бир муҳим ишга диққат жалб этиляпти:

«Гувоҳликни беркитманг! Ким уни беркитса, унинг қалби гуноҳкордир».

Бу гувоҳлик қозининг ҳузуридаги гувоҳликдир. Яъни, қарз ёки тижорат ишларида гувоҳликдан қочиш ярамайди. Вақти келиб, мазкур ишда келишмовчилик чиқиб қолиб, тарафлар қозига мурожаат қилишса, албатта, қози гувоҳни чақиради. Шунда гувоҳликни беркитмаслик керак. Ким гувоҳликни беркитса, унинг қалби гуноҳкордир. Чунки, гувоҳлик ёки уни беркитиш қалба боғлиқ ишдир.

«Ва Аллоҳ қилаётган амалларингизни билувчи зотдир.»

Шунга биноан жазо ёки мукофот беради.

Қарз ва савдо тўғрисидаги ушбу илоҳий таълимотларни ўрганиш давомида инсоният ўз баҳт-саодатининг манбасини топа олмай адашиб юрганидан афсус қилинади. Бошқаларни қўйиб туринг-у, «мусулмонман» деб юрганлар ҳам аксар пайтларда қарз муомаласи юзасидан турли мушкулотларга дучор бўладилар. Улар Аллоҳ таолонинг амрига биноан иш тутмаганлари учун бир-бирларининг молларини ейдилар, уруш-жанжалларга қўмиладилар. Агар ушбу ояти қаримага амал этишса, ҳеч қаңдай муаммо бўлмас эди.

Кейинги оятда ҳам инсон қалби доимо Аллоҳ билан бўлиши, Унинг ҳамма нарсанинг эгаси эканлигини ва ҳамма нарсага қодир

эканини сезиб, ҳис қилиб туриши лозимлигини таъкидлашда давом этилади:

لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ
 يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَعْفُرُ لِمَنِ يَشَاءُ وَيَعْذِبُ مَنِ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ عَقِيدَةٌ

284. Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникиди. Агар ичингиздаги нарсаларни ошкор қилсангиз ҳам, махфий қилсангиз ҳам, сизларни Аллоҳ ҳисоб-китоб қиласыдир. Ва кимни хоҳласа, мағфират қиласы, кимни хоҳласа, азоблар. Ва У ҳар бир нарсага қодирдир.

Ушбу ояты карима Аллоҳ таолонинг баркамоллик сифтларини баён этиш билан бирга бандаларни баркамол сифатларга эга бўлган Зот—Аллоҳ таолога нисбатан ўзига яраша ихлос қилиш, У зотнинг амрларига бўйинсуниб, наҳйиларидан қайтишлари лозимлигини англатади.

«Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникиди.»

Борлиқ Аллоҳнинг мулкиди. Мулкида жараён этаётган ҳар бир ишдан У огоҳдир. Жумладан,

«Агар ичингиздаги нарсаларни ошкор қилсангиз ҳам, махфий қилсангиз ҳам, сизларни Аллоҳ ҳисоб-китоб қиласыдир.»

Яъни, Аллоҳ таоло бандаларнинг яширин ниятларини ҳам, ошкорда ишларини ҳам яхши билади. Ва ҳаммасини ҳисоб-китоб қилиб, банданинг номаи аъмолига ёзиб боради. Ўша ҳисоб-китоб асосида:

«Ва кимни хоҳласа, мағфират қиласы, кимни хоҳласа, азоблар.»

Абдуллоҳ, ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган сахих ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом:

«Мўмин ўз Роббиси азза ва жаллага яқинлашади, ҳаттоқи тегиб туради, бас, Аллоҳ уни гуноҳларига иқрор қиласыди.

«Мана буни баласанми?!» — деб сўрайди. Банда:

«Биламан, биламан, эй Роббим», — дейди. Шундай қилиб, Аллоҳнинг хоҳдаганича бўлади. Шунда Аллоҳ:

«Мен сенинг бу гуноҳларингни у дунёда беркитган эдим, бугунги кунда эса, мағфират қиласман», — дейди. Сўнгра, унинг китоби ўнг тарафдан берилади. Аммо коғир ва мунофиқларга эса, кўпчиликнинг ҳузурида: «Анавилар ўз Роббиларига ёлғон гапирганлар, золимларга Аллоҳнинг лаънати бўлсин», дейилади».

Ушбу ривоятлардан маълум бўладики, банданинг ичида сақланган нарсаларига, агар азму қарор қилмаган бўлса, Аллоҳ азобламас экан. Бу маъно, айниқса, кейинги икки оятда янада равшан бўлади.

И мом Аҳмад Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидарки:

«Пайғамбар алайҳиссалату вассаломга «Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳницидир» ояти тушганда, бу Расулуллоҳнинг саҳобалирига оғир кўриниб кетди. Улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг олдиларига келиб, тиз чўкиб ўтирилар ва:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, бизга тоқатимиздан ташқари амаллар таклиф қилинди – намоз, рўза, жиҳод, садақа ва энди сизга ушбу оят ҳам тушди, бунга чидай олмаймиз», – дедилар. Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Сиздан аввалги икки китоб аҳли айтган гапни айтмоқчимисизлар? Эшидик ва исён қиласиз, демоқчимисизлар? Аксинча, эшидик ва итоат қилдик, эй Роббимиз, мағфиратингни сўраймиз ва қайтиб бориш сенгадир, денглар», – дедилар.

Одамлар бунга иқрор бўлиб, тиллари билан айтишганида, Аллоҳ таоло «Аманар-Расулу» лафзлари ила бошланувчи оятни туширди.

ءَمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَكِكَهُ وَكُلُّهُمْ
وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطْعَنَّا عَفْرَانَكَ رَبَّنَا
وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

285. Пайғамбар унга ўз Роббисидан туширилган нарсага иймон келтириди ва мўминлар ҳам. Барча, Аллоҳга, Унинг фариштадарига, китобларига, Пайғамбарларига иймон келтириди. Унинг Пайғамбарларининг бирорталарини ажратмаймиз. Ва эшидик ва итоат қилдик, (эй Роббимиз), мағфиратингни сўраймиз ва қайтиб бориш Сенгадир, дедилар.

Ушбу ояти карима ва кейинги оят иккалови ўзларида ушбу суранинг хуносасини мужассам қилгандир. Бу икки оятнинг ҳар бир сўзи улкан маъно англатади. Уларда ақийда, иймон хусусиятлари, банданинг ўз Роббиси билан бўладиган ҳоли, фарз қилинган амалларга муносабат ва бошқалар келган.

«Пайғамбар унга ўз Роббидан туширилган нарсага иймон келтириди ва мўминлар ҳам.»

Пайғамбарнинг иймонидай кучли иймон бўлмайди. Чунки, у тўғридан-тўғри Аллоҳдан қабул қилиб олинган иймондир. Оятда ўша иймонга мўмин бандаларнинг шерик қилиниши улар учун улкан шарафдир.

«Барча, Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобларига, Пайғамбарларига иймон келтирди».

Бу, қиёматтагача инсониятнинг барчасига йўлбошчи бўладиган умматга хос иймондир.

Аллоҳга иймон келтириш исломий тасаввурнинг асосидир. У ҳаётий йўлнинг негизидир. Одоб, ахлоқ, иқтисод, сиёсат, хуллас, банданинг ҳар бир ҳаракати ва нафасининг ҳам асосидир.

Аллоҳга иймон келтиришнинг маъноси – Унинг илоҳликда, тарбияқунандалиқда ва ибодатда ягона Ўзи ҳақдор эканини эътироф қилишдир. Инсоннинг қалбига, вижданига, ҳаётидаги ҳар бир ишига хўжайнлик ягона Аллоҳга хос, деб эътироф қилишдир. Бу ишларда Аллоҳга ҳеч қандай шерик йўқ.

Унинг яратувчилиқда шериги йўқ. Ҳамма нарсани Ўзи яратган.

Тасарруфотда ҳам Унинг шериги йўқ. Барча ишларни ягона Ўзи тасарруф қиласи.

Унинг ризқ беришда шериги йўқ. Ҳаммага ягона Ўзигина ризқ беради.

Унинг фойда беришда шериги йўқ. Ҳаммага фойдани ягона Ўзигина беради.

Унинг зарарли нарсаларни ҳалқ қилишда шериги йўқ. Ҳамма зарар етказувчи нарсаларни ҳалқ қилишни ягона Ўзи амалга оширади.

Борлиқдаги каттаю кичик ҳар бир нарса Аллоҳнинг изни ва иродаси билан бўлади.

Унинг ибодатга ҳақдорлиқда шериги йўқ. Барча ибодат ва барчанинг ибодати ягона Аллоҳнинг Ўзигадир. Унинг итоатга ҳақдорлиқда ҳам шериги йўқ. Барча тоат ва барчанинг тоати ягона Аллоҳнинг Ўзигадир.

Унинг бандалар қалби ва вижданига хожа эканлигида ҳам шериги йўқ. Ҳамманинг қалби ва вижданига ягона Аллоҳнинг Ўзи хожадир.

Унинг бандалар ҳаётига раҳнамолик қилишда ҳам шериги йўқ. Ҳамманинг ҳаётий йўлини, қонунларини, иқтисодини, муомалаларини ягона Аллоҳ таолонинг Ўзи кўрсатиб беради. Шомил иймон, Аллоҳга иймон келтириш худди шуни тақозо қиласи.

Аллоҳнинг фаришталарига иймон келтириш Аллоҳга иймон келтиришнинг ичида бор. Фаришталарга иймон келтиришга Аллоҳ буюрган. Шунинг учун ҳам, иймон келтириш лозим бўлган барча нарсалардан олдин Аллоҳга иймон мустаҳкам бўлиши керак, дейилади. Аллоҳнинг фаришталарига иймон келтириш ҳис этиш аъзолари таъсирига тушмайдиган, улардан юқори бўлган файб нарсаларга иймон келтиришнинг бир қисмидир. Инсонни яратган Аллоҳ унинг

табиатида файб нарсаларга қизиқиш борлигини билганидан, ушбу файбий нарсага – фаришталарга иймон келтиришга буюрган.

Ўзи билан доимо фаришта бирга юришига, яхши-ёмон барча ишларни ёзib боришига ва фаришталарнинг бошқа хусусиятларига иймон келтирган одам фақат яхшилик қилиб, ёмонликдан четда бўлади. Бундай ҳис-туйфу эса, ҳар бир одам боласи учун зарурдир.

Инсонни ҳайвондан ажратиб турадиган нарсалардан бири ҳам файбий нарсаларга, жумладан, фаришталарга ишонишдадир. Бундай иймони бор инсон ҳис этиш аъзолари чегарасида тор жойда ўралиб қолмайди. Балки тасаввур доираси чексиз бўлади.

Аллоҳнинг китобларига иймон келтириш ҳам Аллоҳнинг Ўзига бўлган иймондан ўсиб чиқадиган иймондир. Илоҳий китобларга иймон келтиришга Аллоҳнинг Ўзи буюрган. Аллоҳга ишонган одам Ундан келган хабарларга ҳам ишониши керак.

Аллоҳнинг Пайғамбарларига иймон келтириш ҳам Аллоҳнинг Ўзига бўлган иймондан ўсиб чиқадиган иймондир. Пайғамбарларга иймон келтиришга Аллоҳнинг Ўзи буюрган. Аллоҳга ишонган одам Унинг Пайғамбарларига ҳам ишониши керак.

«Унинг Пайғамбарларидан бирорталарини ажратмаймиз.»

Яъни, Аллоҳ юборган барча Пайғамбарларга бирдек иймон келтирамиз. Бирорталарини ажратиб қўймаймиз. Шундай қилиб, мусулмон уммати ҳамма Пайғамбарликларнинг ягона ва охирги меросхўри бўлиб қолган.

Иймон неъматидек улуғ неъмат мусулмонларга насиб қилган. Бу иймон уларни икки дунё саодатига етказади.

«Ва эшитдик ва итоат қилдик, (эй Роббимиз), мағфиратингни сўраймиз ва қайтиб бориш Сенгадир, дедилар».

Буларни фақат Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобларига ва Пайғамбарларига ҳақиқий иймон келтирган кишиларгина айта оладилар.

Аллоҳ томонидан келган ҳар бир нарсани эшитиш, Аллоҳдан бўлган ҳар бир амрга итоат қилиш ҳақиқий мўминнинг ишидир.

Аллоҳдан келган ҳар бир хабарни эшитиб, ҳар бир амрга итоат қилиб туриб, яна мўмин киши ўзида нуқсон борлигини ҳис қиласи ва:

«Эй Роббимиз, мағфиратингни сўраймиз»,

дейди. Эътибор қилинг-а, аввал эшитиш, кейин итоат қилиш ва ниҳоят, мағфират сўраш. Баъзи бир гумроҳлар эшитмайди ҳам, итоат қилмайди ҳам, лекин мағфиратни даъво қиласи.

Мўмин кишининг бунчалик серташвиш бўлишига сабаб бор, чунки у қайтиб бориш Аллоҳнинг Ўзига эканлигини жуда яхши билади.

Банда эшитишга ва итоат қилишга доим тайёр тургани билан Аллоҳ таоло унинг тоат даражасини, нимага қодиру нимага қодир эмаслигини яхши билади ва унга тоқатидан ташқари таклиф қилмайди.

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا أَكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا
 تُؤَاخِذنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتُهُ عَلَى
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَأَعْفُ عَنَّا وَأَغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ
 مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

286. Аллоҳ ҳеч бир жонни тоқатидан ташқари нарсага таклиф қилмас. Фойдаси ҳам ўз касбидан, зарари ҳам ўз касбидан. Эй Роббимиз, агар унутсак ёки хато қилсак, (иқобга) тутмагин. Эй Роббимиз, биздан олдингиларга юклаганга ўхшаш оғирликни бизга юкламагин. Эй Роббимиз, бизга тоқатимиз етмайдиган нарсани юкламагин. Бизни афв эт, мағфират қил ва раҳим эт. Сен хожамизсан. **Бас, коғир қавмларга бизни ғолиб қил.**

Ҳамма нарсани дақиқ-дақиқларигача билувчи Аллоҳ ҳар бир жон ҳам нимага ярайдию нимага ярамайди – яхши билади. Бандаларига меҳрибонлигидан, имкони ва ҳаққи бўлса ҳам, ҳеч бир жонни тоқатидан ташқари нарсага таклиф қилмайди:

«Аллоҳ ҳеч бир жонни тоқатидан ташқари нарсага таклиф қилмас».

Аллоҳнинг буйруқлари ва қайтариқлари банданинг имкони даражаси доирасида бўлади. Ана ўша таклифга амал қилишига қараб, бошқа ҳеч бир нарсага қарамасдан, банданинг жазоси ёки мукофоти белгиланади. Ҳар бир банданинг:

«Фойдаси ҳам ўз касбидан, зарари ҳам ўз касбидан.»

Охиратда ошна-оғайнчилик, воситачилик, насли-насабига қараш ёки бошқа имтиёзлар ўтмайди. Ҳар бир шахс ўзи учун ўзи жавоб беради. Шундай экан, ҳар бир банда иймон-ихлос билан Аллоҳнинг амрини бажариши ва доимо унинг ўзига ёлбориб дуо қилиши зарур:

«Эй Роббимиз, агар унутсак ёки хато қилсак, (иқобга) тутмагин».

Мўмин банда бор имконини ишга солиб Аллоҳнинг фармонига мувофиқ иш юритишга ҳаракат қиласди. Бу борада кўпгина тўсиқларни енгиб, қийинчилкларга бардош беради. Лекин у фаришта

ҳам эмас, баъзи вақтларда билмасдан хато қилиб қўяди ёки баъзи нарсаларни унугиб, эсдан чиқаради. Шунинг учун ҳам, дуонинг аввал-бошида мазкур нарсалар учун азобга тутмасликни Аллоҳ, таолонинг Ўзидан сўрамоқда. Аллоҳ, таоло мўмин бандаларининг ушбу дуосини қабул этган.

Имом Тобароний ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳисса-лом:

«Умматимдан уч нарса – хато, эсдан чиққан ишлар ва мажбур қилинганлик кўтарилиди», деганлар.

«Эй Роббимиз, биздан олдингиларга юклаганга ўхшаш оғир-ликни бизга юкламагин».

Маълумки, Аллоҳ, таоло аввал ўтган умматларга улар қилган осийликлари учун қийин-қийин таклифлар юборган.

Баъзиларига тавба қилиш учун ўзини ўлдиришни амр қилган бўлса, бошқаларга нажосатни кетказиш учун кийимини кесишини буюрган. Шунга ўхшаш оғир ишлар Ислом умматига ҳам бўлмаслиги сўралмоқда:

«Эй Роббимиз, бизга тоқатимиз етмайдиган нарсанни юкламагин».

Мўминлар Аллоҳнинг амри қанчалик бўлса ҳам бажаришга доим тайёрлар. Лекин Аллоҳнинг раҳмати кенглигидан умидвор бўлиб, ўзларини кичик фаҳмлаб, бу дуони қилишмоқда.

«Бизни афв эт, мағфират қил ва раҳим эт».

Мўмин банда ҳар қанча ҳаракат қилса ҳам, бандалик бурчини тўлиқ адо эта олмаслигини яхши билади. Шунинг учун, доимо ўзига Аллоҳнинг афви, мағфирати ва раҳматини сўраб туради.

«Сен хожамизсан. Бас, коғир қавмларга бизни ғолиб эт».

Ҳақиқатан, мўмин бандага Аллоҳнинг Ўзидан бошқа хожа йўқ. Ёрдамчи йўқ. Шунинг учун ҳам, мўминларнинг ҳаётларидағи энг муҳим нарсалардан бири – коғир қавмлар билан бўладиган курашда Унинг Ўзидан ғолибликка ёрдам сўралмоқда.

«Бақара» сурасининг охиридаги икки оят ҳақида бир қанча ривоятлар келган. Жумладан:

Имом Насаий ибн Аббосдан қилган ривоятда қўйидагилар айтилади:

«Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом Жаброил билан ўтирган эдилар. Юқоридан бир овоз эшитилди. Жаброил осмонга бурилиб қаради-да:

«Бу – осмоннинг эшиклиарида бири, ҳеч очилмаган эди, бугун очилди», деди. Ундан бир фаришта тушди ва Пайғамбар алайҳиссолату вассаломнинг ҳузурларига келиб:

«Суюнчи, сендан аввалги Пайғамбарларга берилмаган икки нур сенга берилди, сураи «Фотиҳа» ва «Бақара» сурасининг охири. Улардан ўқиган ҳар бир ҳарфингга, албатта, (савоб ва жавоб) бериласан», – деди».

Имом Аҳмад ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:
«Сураи «Бақара»нинг охирги икки оятини ўқи, улар менга аршининг остидаги хазинадан берилган», деганлар.

Бошқа бир ҳадисда: «Ким «Бақара» сураси охиридаги икки оятни бир кечада ўқиса, кифоя қиласи», деганлар...

ОЛИ ИМРОН СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 200 оятдан иборат.

«Оли Имрон» сураси Мадийнада нозил бўлган узун суралардан бири бўлиб, асосан диний ишлардан икки муҳим масалани муолажа қиласди:

Биринчиси – Ақийда масаласи бўлиб, Аллоҳнинг ягоналигига хужжат ва далиллар келтирилади.

Иккинчиси – Шариат қонунлари масаласи, хусусан уруш ва Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилиш қонунлари ҳақида сўз юритилади.

Биринчи масала бўйича – Аллоҳ, таолонинг ягоналигини ва Пайғамбарликнинг ҳақлигини, Қуръоннинг ҳақлигини исбот қилувчи оятлар келган. Шунингдек, аҳли китоблар Ислом, Қуръон ва Мухаммад алайҳиссалом ҳақларида тарқатган шубҳаларга раддиялар берилган.

«Оли Имрон» сурасида асосан аҳли китобларнинг насоро тоифаси ҳақида сўз юритилади. Уларнинг Масийҳ алайҳиссалом ҳақларида, у кишини илоҳ деб гумон қилишлари ва шунинг оқибатида Мухаммад алайҳиссаломни ёлғончига чиқариб, Қуръонни инкор қилишлари ҳақида сўз боради. Сураи кариманинг деярли ярми ўшалар ҳақидаги оятлардан иборатdir. Ўша оятларда насоролар қўзиган шубҳаларга, хусусан, Биби Марям ва у кишининг ўғиллари Ийсо алайҳиссалом ҳақларида шубҳаларга очиқ-оидин хужжат ва далиллар билан раддиялар келади. Мазкур далил ва ҳужжатларни келтириш жараёнида яхудийларга нисбатан баъзи ишора ва киноялар ҳам қилиб ўтилади. Мусулмонларни аҳли китобнинг макр ва ҳийлаларидан ҳушёр бўлишга чақирилади.

Иккинчи масала бўйича ҳаж ибодатига, жиҳодга, рибога ва зикотни ман қилувчиларга хос ҳукмлар зикр қилинади. Бадр, Уҳуд каби фазотлар ҳақида батафсил сўз юритилиб, улардан олинган ибратлар баён этилади. Мусулмонлар Бадр фазотида кофирлар устидан ғолиб келдилар, аммо Пайғамбар алайҳиссаломга бўйсунмасдан Уҳуд фазотида мағлубиятта учрадилар ва таъналар эшигдилар. «Оли Имрон» сурасида ўша дарснинг ҳикматлари очилади. Аллоҳ таоло мўмин-мусулмонларнинг сафини қалби бузуқлардан тозалашни иродада этганлиги баён қилинади.

Шунингдек, сураи каримада нифоқ ва мунофиқлар ҳақида батафсил сўз юритилади ва улар Исломга ҳамда мусулмонларга зарар етказиш учун қандай уринишлари баён қилинади.

Суранинг охирларида осмонлару ернинг яратилишидаги ажойиботларни тафаккур ва тадаббур қилиб кўришга чақирилади. Пировардида эса, жиҳод ва мужоҳидлар ҳақида сўз кетади.

Имом Муслим ан-Навос ибн Самъон розияллоҳу анҳудан ривоят қиладиларки, у киши:

«Пайғамбар алайҳиссонату вассаломнинг «Қиёмат қуни Қуръон ва унга амал қилган аҳллари келтирилганида, «Бақара» ва «Оли Имрон» суралари бош бўлиб келадилар» деганларини эшитдим», дебдилар.

Ушбу сураи кариманинг «Оли Имрон» деб ном олишининг сабаби – сура ичида Биби Марямнинг оталари Имрон ва у кишининг шарафли оиласи – Оли Имрон қиссаси келганидандир.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ.

الْمَ

1. Алиф. Лаам, Мийм.

Ҳижо ҳарфлари ҳақида «Бақара» сурасида батафсил тўхтаб ўтилгани учун диққатларингизни ўша саҳифаларга ҳавола қиласиз.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَقُّ الْقَيُومُ

2. Аллоҳ – Ундан ўзга илоҳ йўқ. У тирик ва қаййум зотдир.

Оятул Курсийда келганидек, ушбу ояти карима тавҳидни, Аллоҳ – нинг ягоналигини холис баён қиласи. Аллоҳ таолодан ўзга бандаларнинг ибодатига сазовор ҳеч бир илоҳу маъбуд йўқдир. Аллоҳ доим тириқдир, ўлмайди. У қаййум – бандалари ишларининг тадбирида доимо қоим турувчиидир. Бошқаларнинг туриши ҳам У зот биландир.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَأَنْزَلَ نُجِيلَ مِنْ قَبْلِ هُدَىٰ
لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِإِيمَانِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو أَنْثِقَامٍ

3. У сенга китобни ҳақ ила ўзидан аввалги нарсани тасдиқловчи қилиб туширди ҳамда Таврот ва Инжилни туширди.

4. Ундан олдин одамларга ҳидоят қилиб. Ва Фурқонни ҳам туширди. Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганларга шиддатли азоб бор. Аллоҳ азиз ва интиқом оловчи зотдир.

Аллоҳ ягона бўлганидан, башариятни тўғри йўлга бошловчи, илоҳий китоблар туширувчи масдар ҳам ягонадир. Бу ҳақиқатни Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга хитоб орқали баён қилмоқда:

«У сенга китобни ҳақ ила ўзидан аввалги нарсани тасдиқловчи қилиб туширди».

Демак, Муҳаммад алайҳиссаломга тушган китобни ҳам Аллоҳнинг Ўзи туширган, китобларнинг тушиши башарият учун янгилик эмас, Қуръон ҳам аввалги тушган илоҳий китобларнинг давоми, холос. Ушбу ҳақиқатни бу китобнинг ўзидан аввалги китобларни тасдиқловчи қилиб туширилганлигидан ҳам билиб олса бўлади.

Аҳди китоблар – яхудий ва насоролар Муҳаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларини ва у зотга туширилган Қуръонни инкор қилиб: «Биз ҳақиқий Пайғамбарга эргашганлармиз, биз ҳақиқий китоб эгаларимиз, бу масалани биз яхши биламиз, Муҳаммад Пайғамбар эмас, Қуръон Аллоҳнинг ҳузуридан тушган китоб эмас», деган маънодаги гапларни тарқатишган эди. Ушбу оят мазкур даъволарнинг таги пуч эканлигини исботлаб келмоқда. Шу боисдан ҳам, умум илоҳий китоблар ичидаги яхудий ва насороларга туширилган китоблар алоҳида зикр этилмоқда:

«...ҳамда Таврот ва Инжилни туширди. Ундан олдин одамларга ҳидоят қилиб».

Ўз вақтида Таврот номли ва Инжил номли илоҳий китобларни ҳам Аллоҳнинг Ўзи одамларни ҳидоятга бошлаш учун туширган эди. Илоҳий китобларни туширувчи Зот битта – Аллоҳ, уларни туширишдан мақсад ҳам битта – одамларни ҳидоятта бошлаш. Бу ўринларда мақсад Қуръони Каримнинг илоҳий китоб эканини исботлаш бўлганидан, унинг шаънини улувлаб, яна бир бор зикр қилмоқда:

«... ва Фурқонни ҳам туширди».

Фурқон, Қуръони Каримнинг сифати бўлиб, фарқловчи, ажратувчи деган маъноларни англатади. Чунки, у ҳақдан ботилни, яхшидан ёмонни фарқлаб, ажратиб берган китобдир. Ана шу китобни ҳам Аллоҳнинг Ўзи туширган. Яхудий ва насороларнинг даъволари фирт ёлғон.

Сўнгра, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганларга қаттиқ азоб бўлиши ҳақида қўрқинчли хабарлар келади:

«Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганларга, ўшаларга шиддатли азоб бор».

Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлар Мұхаммад алайҳисса-ломга, Исломга, Қуръонга куфр келтирганлардан иборатдир. Демак, мазкур ҳақиқатларни инкор қылғанлар, жумладан, яхудий ва насроларга шиддатли азоб бор.

«Аллоҳ азиз ва интиқом оловчи Зотдир».

Мазкур коғирларга шиддатли азоб беришга, албатта, Аллоҳнинг құдрати етади. Чунки, У азиз — хоҳлаган ишини қила оладиган, би-ров ундан ғолиб кела олмайдиган Зот. Чунки, У Ўзига осий бўлганлардан интиқом оловчи Зот.

Шу билан бир қаторда, Аллоҳнинг бошқа камолот сифатлари ҳам бор:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفِي عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ

5. Албатта, Аллоҳ, Үнга ерда ҳам, осмонда ҳам ҳеч нарса махфий қолмайдиган Зотдир.

Ояти карима Аллоҳнинг илми шомил эканлигини, ундан бирор нарса махфий қолмаслигини таъкидламоқда. Ҳақиқатан ҳам, Ўзи яраттан нарсалардан баъзисини билмай қолиш Аллоҳга түфри келмайдиган ҳолдир. Бу нарса Аллоҳнинг «қаййум» сифатига мутлақо зиддир. Бошқа сифатлари ҳам бундай эҳтимолни рад этади.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُ كُلَّ مَا فِي الْأَرْضِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

6. У сизларни бачадонларда хоҳлаган сувратта соладиган Зотдир. Үндан ўзга илоҳ йўқ. У азиз ва ҳаким Зотдир.

Бандаларнинг барчасини улар ҳали ҳеч кимнинг ёдида ҳам йўқ пайтларида оналарининг бачадонларида Аллоҳ таоло Ўзи хоҳлаган сувратта солгандир.

«У сизларни бачадонларда хоҳлаган сувратта соладиган Зотдир.»

Бугунга келиб эса, ўша ожиз баңдалардан баъзилари Парвардигорларининг оятларига куфр келтирмоқдалар, ҳолбуки, Аллоҳ:

«Үндан ўзга илоҳ йўқ. У азиз ва ҳаким Зотдир».

Яъни Аллоҳдан бошқа ибодатга лойиқ зот йўқ. Аллоҳга ибодатнинг боши эса, Қуръони Каримга, Мұхаммад алайҳиссаломга, иймон келтириш ва Ислом шариатига амал қилишдир. Аллоҳ, хоҳлага-

нини қила оладиган азиз ва барча ишни ҳикмат ила қиладиган ҳаким Зотдир.

Юқорида Қуръони Каримни ҳам Таврот ва Инжилни нозил этган Зот иккисини тасдиқловчи қилиб туширгани, Аллоҳнинг ҳар нарсага қодир эканини таъкидловчи ояти карималар келганидан кейин, энди Қуръони Каримнинг ўзига хос, баъзи нобакорлар шубҳа қўзиттган масалаларни муолажа этиш бошланади.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ إِنَّمَا يَعْلَمُ مُحَمَّدٌ هُنَّ أُمَّةُ الْكِتَابِ وَآخَرُ مُتَشَبِّهُتُ فَامَّا
 الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيُتَّبِعُونَ مَا تَشَبَّهَ مِنْهُ أَبْتِغَاهُ الْفِتْنَةُ وَأَبْتِغَاهُ تَأْوِيلُهُ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلُهُ إِلَّا
 اللَّهُ وَالرَّسُولُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ إِنَّمَا يَهُ كُلُّ مَنْ عِنْدِنَا وَمَا يَدْرِي كُلُّ أُولُو الْأَلْبَابِ

7. У сенга китобни туширган Зотдир. Унда муҳкам—оидин оятлар ҳам бор ва улар китобнинг аслидир ва муташобиҳ оятлар ҳам бор. Қалбларида ҳидоятдан оғиш борлар фитна мақсадида ва уни таъвийл қилиш мақсадида ундан муташобиҳ бўлганига эргашадир. Унинг таъвийлини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмас. Илмда собит бўлганлар эса: Унга иймон келтирдик, барчаси Роббимиз ҳузуридандир, дерлар. Ва фақат ақл эгаларигина эсларлар.

Ушбу ояти каримада Қуръони Каримнинг оятлари иккига — муҳкам ва муташобиҳга бўлиниши ҳақида сўз кетмоқда. «Муҳкам» сўзи маҳкам, очиқ—оидин, бошқа ёққа буриб бўлмайдиган, деган маънони англатади.

«Муташобиҳ» сўзи эса, ўхшашиб, бирини биридан ажратиш қийин, бир неча маъноларни англатадиган, деган маъноларни билдиради. Қуръони Карим оятлари ҳам муҳкам ва муташобиҳга бўлинади. Бунинг ўзи алоҳида бир илм бўлиб, Қуръон илмлари фани бўйича мутахассис уламолар буни махсус ўрганадилар. Биз ўрганаётган ояти карима худди шу мавзуда сўз юритмоқда. Бу ояти кариманинг аввалида юқорида зикр қилинган сифатларга эга бўлган Аллоҳ:

«У сенга китобни туширган Зотдир», деб Муҳаммад алайҳиссаломга хитоб қилмоқда. Китобдан мурод — Қуръони Каримдир.

«Унда муҳкам—оидин оятлар ҳам бор ва улар китобнинг аслидир ва муташобиҳ оятлар ҳам бор».

Қуръони Каримда келган муҳкам — оидин оятларнинг маънолари равшан, тушунилиши ҳам осон. «Улар китобнинг аслидир», яъни ўша муҳкам оятлар Қуръоннинг аслини ташкил қиладилар. Шу билан бирга, Аллоҳ иродা қилган ҳикмат учун Қуръонда муташобиҳ —

бир-бирига ўхшаш маъноларни билдирадиган, турлича маънога буриш мумкин бўлган оятлар ҳам бор. Лекин булар жуда ҳам оз бўлиб, кишиларнинг иймонини синашга хизмат қиласдилар.

«Қалбларида ҳидоятдан оғиш борлар фитна мақсадида ва уни таъвийл қилиш мақсадида ундан муташобиҳ бўлганига эргашадир».

Демак, аслида эътиқоди бузук, кишиларни фош қилишда муташобиҳ оятлар иш берар экан. Қалбида марази бор, ҳидоятдан оған бундай кишилар ақийда ва шариатнинг нозик усусларини очиқ-ойдин баён қилиб берган муҳкам оятларни бир четта суриб қўйиб, фойибдан эшитиш орқали событ бўладиган хабарларга, турли маъноларга далолат қиласдиган муташобиҳ оятларга фитна қўзиш, уни таъвийл қилиш мақсадида эргашар эканлар. «Таъвийл» сўзи бирор сўз ёки тушунчани сиртқи маъносидан бошқа маънога кўчириш, деган маънони англатади. Қалбларида ҳидоятдан оғиш бор бўлган мазкур кишилар муташобиҳ оятларни ўзларига қурол қилиб олиб, фитна қўзиш учун ўз ҳавои нафсларига мувофиқ таъвийл қиласдилар. Ва ҳолбуки, муташобиҳ оятларнинг таъвийлини ҳамма ҳам билавермайди:

«Унинг таъвийлини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмас».

Муташобиҳ оятларнинг ҳақиқий таъвилини фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигина билади. Шунинг учун, мўмин-мусулмон кишилар муташобиҳ оятларнинг таъвийлига машғул бўлмасдан, уни Аллоҳ таолонинг ўзига ҳавола этишлари керак.

«Илмда событ бўлганлар эса: унга иймон келтирдик, барчаси Роббимиз ҳузуридандир, дерлар».

«Илмда событ бўлганлар» – бандалар ичида илмнинг олий дарајасига етган уламолардир.

Улар илмда событ бўлганлари учун кўп нарсадан боҳабар бўладилар ва шу боисдан ҳам: Муташобиҳга иймон келтирдик, барчаси (яъни, оятларнинг барчаси) – муҳками ҳам, муташоҳиби ҳам Роббимиз ҳузуридандир, дейдилар.

Дарҳақиқат, зўр олимлар ўзларининг илмий чегараларини аниқ тушуниб етадилар, Аллоҳнинг илми чегарасиз эканини яхши биладилар. Ҳамда ўрни келганда ҳеч иккиланмай, ўзларининг ожиз жойларини эътироф қиласдилар. Аммо ҳақиқий илмдан бебахра, чаласавод кишилар эса, ўзлари билган озгина нарсани дунёдаги бор илм – шу, деб тушунадилар ва ундан бошқа ҳамма нарсани инкор этиб, ўзини ҳам, ўзгаларни ҳам овора қиласдилар. Ушбу ҳақиқатларни:

«...фақат ақл эгаларигина эсларлар». Бундай нарсалардан ақл эгаларигина ваъз-насиҳат ва ибрат оладилар.

Мазкур ҳақиқатларни тушуниб етганларидан сўнг, Аллоҳ таолоға ёлбориб дуо қилиб, қалбларини ҳақда сабит қилишни ва ҳидоятдан оғдирмаслигини сўрайдилар:

رَبَّنَا لَا تُزِعْ فَلَوْبَنَا بَعْدَ إِذْهَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ

8. Эй Роббимиз, бизни ҳидоят қилганингдан сўнг қалбларимизни оғдирмагин ва бизга Ўз ҳузурингдан раҳмат ато қилгин. Албатта Сенинг Ўзинг кўплаб ато қилувчисан.

Илмда сабит бўлган мўмин кишининг ҳоли шу – у ҳидоят нима эканини, қандай улуғ неъмат эканини жуда яхши тушунади. Шунинг учун, ҳидоятни берган Аллоҳга ёлбориб, қалбини ҳақ йўлига бошловчи ҳидоятдан оғдирмаслигини ўтиниб сўрайди.

«Эй Роббимиз, бизни ҳидоят қилганингдан сўнг, қалбларимизни оғдирмагин ва бизга Ўз ҳузурингдан раҳмат ато қилгин».

Улар Аллоҳ таолонинг «Ваҳҳоб» – кўплаб ато қилувчи Зот эканлигини ҳам яхши биладилар ва Унинг Ўзидан раҳмат ато қилишини сўрайдилар:

«Албатта Сенинг Ўзинг кўплаб ато қилувчисан».

Улар ўз Роббилиарининг барча халойиқни бир куни жамлаб, ҳисоб-китоб қилишини ҳам яхши биладилар ва шунинг учун У зотга бу ҳақда қуидагича ёлборадилар:

رَبَّنَا إِنَّكَ جَمَعْ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

9. Эй Роббимиз, албатта, Сен одамларни келишига шубҳа йўқ кунда йиғувчисан. Албатта, Аллоҳ ваъдага хилоф қилмас.

«Келишига шубҳа йўқ кун» – қиёмат кунидир. Аллоҳ таоло ўша кунда барча одамларни жамлаб, сўроқ-саволга тутиб, амалига яраша жазо ёки мукофот беришини ваъда қилган. Мўмин бандалар бу ишнинг албатта бўлишига қаттиқ ишонадилар. Чунки, Аллоҳ ваъдасига хилоф қилмайди.

Юқорида ўтган оялар мўминларнинг ҳолини, уларнинг дуосини зикр қилган бўлса, келаси оялардан кофирлар ҳақида сўз бошланади. Улар молу дунёси ва бола-чақасининг кўплигидан фууруга кетиб кофир бўлганликлари, лекин бу нарсалар уларга келган ноҳушликини бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам даф қила олмаслиги баён қилинади. Бунга Бадр уруши мисол келтирилади.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أُولَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُدُّسَ النَّارِ

10. Албатта, куфр келтирганларнинг моллари ҳам, болалари ҳам улардан Аллоҳнинг азобини қайтара олмас. Ана ўшалар, ўзлари дўзахнинг ёқилғисидирлар.

Одатда ҳимояга муҳтоҷ одам бу дунёда мол-дунёсини, болаларини ишга солади. Кофирлар бу нарсани ўзгармас қоида деб тушунадилар. «Пулинг бўлса, чанглда шўрва» қабилида фикр ва иш юритадилар. Куфр ҳукм сурган жамиятда ҳаммадан кучли нарса пул бўлиб, пули бор одам хоҳлаган ишини қила олади, деган эътиқод бордир.

Лекин, агар Аллоҳ таоло бирор бандага азобни иродা қилиб қолса, уни на пули ва на болалари Аллоҳнинг азобидан қутқара олмайдилар:

«Албатта, куфр келтирганларнинг моллари ҳам, болалари ҳам улардан Аллоҳнинг азобини қайтара олмас».

Аксинча, баъзи вақтларда айнан молу дунёси ёки бола-чақаси бошига битган бало бўлади. Охиратдаги ҳоллари эса, ҳеч шак-шубҳасиз маълум:

«Ана ўшалар, ўзлари дўзахнинг ёқилғисидирлар».

Ҳа, молу дунёси, бола-чақаси кўплигидан фуурurga кетиб кофир бўлган шахслар охиратда дўзах оловига ёқилғи бўлишдан бошқага ярамайдилар.

Уларнинг ҳоли худди

كَدَأْبٌ إِلَيْ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَبُوا إِيمَانَنَا فَأَخْذَهُمُ اللَّهُ بِمَا كُنُونُهُمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ

11. Фиръавн аҳлининг ва улардан олдингиларнинг ҳолига ўхшар. Улар оятларимизни ёлғонга чиқардилар. Бас, гуноҳлари туфайли Аллоҳ уларни тутди. Ва Аллоҳ иқоби шиддатли Зотдир.

Яъни, мол-дунёси ва бола-чақаси фуурлантириб куфрга кетганиларнинг ҳоли

«Фиръавн аҳлининг ва улардан олдингиларнинг ҳолига ўхшар».

Фиръавн қиссаси маълум ва машҳур, Қуръонда ҳам бир неча бор келган. Буни барча, жумладан, ушбу оятлар қаратилган, Муҳам-

мад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларини, Қуръони Каримнинг илохий китоблигини инкор этаётган насоро ва яхудийлар ҳам яхши билади. Фиръавн ва унинг аҳдини ҳам молу дунё, мансаб, подшоҳлик ва дунёниг бошқа ҳой-ҳаваслари фууруга кетказган эди. Ва:

«Улар оятларимизни ёлғонга чиқардилар».

Яъни, улар Аллоҳнинг оятларини ёлғонга чиқарган эдилар.

«Бас, гуноҳлари туфайли Аллоҳ уларни тутди.»

Қилган гуноҳ, ва исёnlари туфайли Аллоҳ таоло уларни Ўз азобига дучор қилиб, ҳалок этди.

«Ва Аллоҳ иқоби шиддатли Зотдир.»

Аллоҳ таолонинг иқоби кучли, шиддатлидир. Бас, шундай экан, ҳозирги кофирлар ҳам бундан ўрнак олиб ўзларини ўнгласинлар, акс ҳолда, аввалгиларига ўхшаб булар ҳам азобга дучор бўладилар.

Келаси оят Пайғамбаримиз Мұҳаммад алайҳиссаломга хитоб қилиб, ушбу ҳақиқатни кофирларга етказишни таъкидлайди:

فُلَلَّذِينَ كَفَرُوا سُتُّغْلَبُوكَ وَتُحْشِرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

12. Куфр келтирганларга: «Тезда мағлуб бўласизлар ва жаҳаннамга йигиласизлар, у қандоқ ҳам ёмон жой», деб айт.

Куфрнинг оқибати икки дунёниг мағлубиятидир. Ушбу оятда Аллоҳ таоло уларнинг бу дунёда тезда мағлуб бўлишлари, охиратда ҳам жаҳаннамга тўпланишлари хабарини бермоқда. Кофирларнинг бу дунёда мағлуб бўлишларига Бадр урушининг тажрибаси мисол қилиб келтирилмоқда:

قَدْ كَانَ لَكُمْ إِيَّاهُ فِيٰ فِتْنَتِنَا فِتْنَةٌ تُقدَّلُ فِي سَيِّلِ اللَّهِ وَآخَرَى
كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مُشَاهِدَةً رَأَى الْعَيْنَ وَاللَّهُ يُؤْتِدُ بِنَصْرٍ هُنَّ مَنْ يَشَاءُ إِنَّكَ فِي ذَلِكَ
لَعْبَرَةٌ لَا يُؤْلِمُ الْأَبْصَارِ

13. «Сизга тўқнашган икки фирмада ибрат бор эди. Бир фирмада Аллоҳнинг йўлида уришадир. Бошқаси кофирдир. Улар ўз кўзларни билан (душман) ўзларига икки баробарлигини кўриб турардилар. Ва Аллоҳ кимни хоҳласа, ўшани Ўз нусрати илиа қўллайдир. Албатта, бунда ақл эгалари учун ибрат бордир», деб айт.

Маълумки, Бадр урушида мушрикларнинг сони мусулмонларнинг ададидан уч баробар кўп эди. Шунга қарамай, Аллоҳ таолонинг нусрати билан мусулмонлар голиб келдилар.

Бадр уруши тугаб, Мадийнага қайтиб боргандан кейин Пайғамбар алайҳиссалом яҳудийларни тўплаб:

«Эй, яҳудийлар жамоаси, менинг Пайғамбар эканимни билдингиз, Аллоҳ, таоло Қурайшнинг бошига солган мусийбатни сизнинг ҳам бошингизга солмасдан олдин Исломга киринг!» деб хитоб қилдилар. Шунда яҳудийлар:

«Эй Мұхаммад, урушни билмайдиган Қурайшдан бир неча кишини ўлдирганингта мағурланма. Аллоҳга қасамки, агар биз билан урушсанг, қандай эркаклар эканлигимизни биласан. Сен ҳали бизга ўхшаганга учраганинг йўқ», дейишган. Шунда Аллоҳ, таоло юқоридаги икки оятни нозил қилган экан.

«Сизга тўқнашган икки фирмада ибрат бор эди.»

Яъни, Бадрда урушган икки гуруҳдан ибрат олсангиз бўларди.

«Бир фирмада Аллоҳнинг йўлида урушадир.»

Булар – мусулмонлардир.

«Бошқаси кофирдир.»

Булар – Қурайш мушриклари.

«Улар ўз кўзлари билан (душман) ўзларига икки баробарлигини кўриб турадилар.»

Кофирларнинг тушунчаси билан ҳукм чиқариладиган бўлса, сони кўп бўлган мушриклар албатта голиб чиқишилари лозим эди. Аммо, Аллоҳнинг ҳузурида бу ўлчов ўтмайди.

«Аллоҳ кимни хоҳласа, ўшани Ўз нусрати ила қўлладидир.»

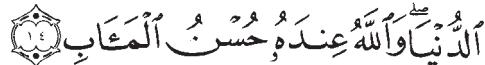
Оз сонли бўлсалар ҳам, Аллоҳ, мўминларни қўллаб-қувватлади. Улар ўзларига нисбатан сони уч баробар кўп бўлган Қурайш мушриклари устидан голиб келдилар.

«Албатта, бунда ақл эгалари учун ибрат бордир.»

Агар ақл ишлатиб, Бадр урушидан хулоса чиқарилса, моддий қувват ҳамма нарсани ҳал қила олмаслиги маълум бўлади. Фалаба лашкар сонининг ёки қуролнинг кўплигига боғлиқ эмас, балки Аллоҳнинг нусрати ва қўллашига боғлиқдир. Мусулмонлар ҳам бу ҳақиқатни унутмасликлари зарур.

Афсуски, ҳар вақт ҳам, ҳар ким ҳам бу улкан ҳақиқатни англаб етавермайди. Чунки

زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَطِيرِ الْمَفَنَطَرَةِ مِنَ
 الْذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَمِ وَالْحَرْثُ ذَلِكَ مَتَعُ الْحَيَاةِ
 الْدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَعَابِ

14. Одамларга аёллардан, болалардан, тўп-тўп тилло ва кумушдан, гўзал отлардан, чорвадан, экин-тикиндан иборат шаҳватларнинг муҳаббати зийнатланди. Улар дунё ҳаётининг матоҳидир. Аллоҳнинг ҳузурида эса, ҳуснли қайтар жой бор.

«Шаҳват» сўзи урфда жинсий маънода ишлатиб келинади. Аслида эса, шаҳват «иштаҳа» сўзидан олинган бўлиб, кўнгил тусаши, хоҳлашига айтилади. Ушбу ояти қаримада одамларнинг кўнглига муҳаббати зийнатланган, иштаҳалари доим тортиб турадиган нарсалар ҳақида сўз кетмоқда:

«Одамларга аёллардан, болалардан, тўп-тўп тилло ва кумушдан, гўзал отлардан, чорвадан, экин-тикиндан иборат шаҳватларнинг муҳаббати зийнатланди».

Мазкур нарсалар рўйхатининг бошида аёллар турибди. Эркак кишида аёлга бўлган хоҳиши, истак бошқа зикр қилинган нарсаларга қараганда кўпроқ ва кучлироқдир. У ўша бошқа нарсаларни ҳам аёл йўлида сарфлайди.

Кейин аёлидан туғиладиган болалар зикр қилинмоқда. Ўзини билган ҳар бир инсон учун фарзанд жигарбанд, кўзининг қорачифи, дилининг пораси ҳисобланади.

Сўнгра, тўп-тўп тилло ва кумушнинг зикри келмоқда. Молу дунё шаҳвати ҳам жуда кучли шаҳват. Инсон фақат моли бўлишинигина эмас, балки моли тўп-тўп бўлишини хоҳлади. Молини кўпайтиришнинг ўзи катта шаҳватдандир. Шунинг учун ҳам, моли кўплар молсизлардан кўра кўпроқ бойлик тўплашга уринаётганини кўрамиз. Молга бўлган кучли шаҳватнинг сабаби – у бошқа шаҳватларга ҳам эриштирувчи восита эканлигидadir.

Ундан кейин гўзал отларнинг зикри келмоқда. От ўзида муҳаббатга сабаб бўлувчи кўпгина сифатларни жамлаган ҳайвондир. Доимо кишилар яхши отга эга бўлишни ўзларига обрў билганлар. (Ҳатто ҳозирги техник замонда ҳам милёнлаб долларга савдо бўлаётган отлар бор.) Аммо бу ерда умуман улов маъносида ҳам тушунилади. Атрофимизга қарайлик, биронта уловга эга бўлиш мақсадида инсон нималар қилмаётганини кўрамиз.

Шунингдек, одамларда тuya, сигир, қўй каби чорва ҳайвонлари ва экин-тикинларга ҳам муҳаббат кучли. Ушбу нарсаларни ўзига мулк қилишга доимо ҳаракат қилишади.

Ояти қаримада ушбу нарсаларнинг муҳаббати зийнатланди, дейилмоқда. Демак, бу муҳаббат инсоннинг асл табиатида бор экан. Бундай ҳолатнинг бўлиши табиий бир ҳол экан. Модомики, ушбу рағбатлар инсон табиатида бор экан, Аллоҳнинг Ўзи инсонни шундай яратган экан, бу нарсалар инсон ҳаётини муҳофаза қилишада,

унинг гўзал ва завқли кечишида хизмат қилмоғи лозим. Шунинг учун, Ислом дини мазкур нарсаларни ҳаром қилган эмас, балки, мубоҳ қилган. Бу нарсаларни ман қилишни эмас, тартибга солишни йўлга қўйган. Ислом кишиларни тарбия қилиб, шаҳват дарёсида ҳалок бўлмасликка чақиради. Инсон мазкур шаҳватларнинг қули бўлиб қолмаслиги керак. Балки, у уларнинг хожаси бўлиб, ўз тасаруфига олиши даркор.

Юқорида зикр этилган нарсалар ояти карима тушган вақт ва муҳитнинг шаҳватларидан намуналар, холос. Улардан бошқа яна кўп нарсалар бор. Лекин қанча бўлса ҳам,

«Улар дунё ҳаётининг матоҳидир».

Охиратники эмас, абадий ҳаётники эмас, дунёники.

«Аллоҳнинг ҳузурида эса ҳуснли қайтар жой бор.»

Бу жой – жаннати наъйимдир. Унда киши нимани иштаҳа қилса, ўша муҳайёдир.

Шунинг учун, дунёдан охиратни устун қўйиш керак. Кофирлар эса, дунё зийнати ортидан тушишади холос. Ким дунё зийнатига берилган бўлса, уни огоҳлантириш лозим. Шунинг учун:

﴿ قُلْ أَوْنِسْكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ أَتَقَوْاْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا أَلَانَهُرُ خَلِيلِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَاتٌ مِّنْ أَنْفُسِهِنَّ وَاللَّهُ بَصِيرٌ ﴾

بِالْعِكْبَادِ

15. Сен: «Ўша нарсаларингиздан яхшироғининг хабарини берайми?! Тақво қилганларга Роб билари ҳузурида остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар бор. Унда абадий қолурлар. Покиза жуфтлар ва Аллоҳ томонидан розилик бор. Ва Аллоҳ бандаларни кўриб турувчиdir», деб айт».

Ҳамма бу дунёning матоҳига ўзини уради. Ўшани деб кўплар гуноҳга ботади, диндан чиқади. Ҳолбуки, бу нарсалар шунча уринишга арзимайдиган нарсалардир. Беш кунлик дунёning ўткинчи орзу-ҳаваси, холос. Лекин бошқа тарафда ундан яхши, абадий неъматлар бор. Аллоҳ таоло ушбу оятда Пайғамбаримиз алайҳисса-ломга хитобан:

«Сен: «Ўша нарсаларингиздан яхшироғининг хабарини берайми?!» деб айт, деб буюрмоқда.

Охират неъматлари бу дунё матоҳидан нақадар устун эканлиги шак-шубҳасиз ҳақиқатдир. Аммо охират неъматларининг яна бир

ўзига хос имтиёзи бор. У ҳам бўлса, уларнинг тақводор бандаларга хослигиdir, бошқаларга насиб қилмаслигиdir.

«Тақво қилганларга Роббилари ҳузурида остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар бор.»

Бу дунёда экин-тикинларга, далаларидан чиқадиган маҳсулотларга рағбат, хоҳиш иштаҳа бўлган бўлса, у дунёда остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар бор. У ерда истиқомат қилувчи қайси мева ёки маҳсулотни хоҳласа, ўша ҳозир бўлади. Бу дунёning экин-тикинлари вақтингчалик бўлса, у дунёники абадийdir:

«Унда абадий қолурлар».

Бу дунёning матоҳлари ичида энг иштаҳа уйғотадигани аёллар ва болалар бўлса, у дунёning абадий неъматлари ичида

«Покиза жуфтлар» бор. Жаннат аҳларига насиб этадиган бу жуфтлар турли ҳиссий ва маънавий нопокликлардан ҳолидирлар. Уларни Аллоҳ таоло аслида пок қилиб яратган. Уларнинг шу покликларининг ўзи ҳар қанча ҳавасга арзийди.

Бу дунё матоҳлари ичида чиройли отлар, чорва ва тўп-тўп тилло-кумушлар бошқа шаҳватларга етишишга восита ҳисобланар эди. Жаннатда воситага ҳожат йўқ. Аҳли жаннат нимани хоҳласа, ўша онда муҳайё бўлади.

Охират неъматлари ичида ҳамма матоҳдан, орзу-ҳавас қилинган барча нарсадан устун турадиган яна бир нарса бор. У ҳам бўлса:

«Аллоҳ томонидан розилик бор».

Аллоҳнинг розилиги бу дунёning матоҳиyo у дунёning неъматларини қўшганда ҳам, улардан устун туради.

«Ва Аллоҳ бандаларини кўриб турувчиdir».

Уларнинг қандай яратилганликларини, нималарни хоҳлашларини, уларга қандай муомала қилишни яхши билади.

Келаси оятдан бошлаб, юқоридаги ояти каримада ваъда қилинган жаннатта даъвогар бўладиган тақводорларнинг сифатлари очилади:

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّا إِمَّا مَنَّا فَأَعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَاعَذَابَ النَّارِ

16. Улар: «Роббимиз, албатта, биз иймон келтирдик, бизнинг гуноҳларимизни мағфират қилгин ва дўзах азобидан сақлагин», дейдиганлардир.

Ушбу дуонинг ўзидан уларнинг тақводорликлари билиниб турибди. Улар иймон келтирганликларини эълон қилиб, Парвардигорларидан гуноҳларини кечишини ва дўзах азобидан сақлашни

сўрашмоқда. Шундан дуонинг аҳамияти жуда ҳам улуғ эканини билиб олсак бўлади. Банда доимий равишда, барча нарсада Аллоҳ таолога ёлбориб турмаса, тақводор бўлиши амри маҳол.

Улар:

 الْصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَدِيرِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ

17. Сабр қилувчилар, содиқлар, доимий тоат қилувчилар, нафақа қилувчилар ва саҳарда истигфор айтuvчилардир.

Ушбу сифатлар Ислом жамияти аъзоларининг ҳар бири учун зарурий сифатлардир.

Сабр қилувчиликда мاشаққатларга чидаш, иймон тақозо қила-диган ишларни амалга ошириш, Аллоҳнинг ҳукмини розилик билан қабул қилиш ва бошқа кўпгина фазилатлар бор.

Содиқликда ўзи ишонган ҳақ билан иззатли бўлиш, заифлиқдан устун туриш маънолари бор.

Аллоҳга **доимий тоат қилувчиликда** эса, Парвардигори оламнинг ҳаққини адо этиш, бандалик вазифасини бажариш маънолари бор.

Нафақа қилувчиликда, мол сарфлашда сахийлик, молга сифиниши дардларидан ҳалос бўлиш, одамлар ўртасида инсоний биродарлик бурчларини адо этиш маънолари бор.

Саҳарда истигфор айтuvчилик эса, энг гўзал ва соф чоғда Аллоҳ таолога дардини очиб солищдир.

Мазкур сифатларга эга бўлган одамлар учун барча нозу неъмат, роҳат-фароғат устига Аллоҳ таолодан розилик ҳам бор.

Саҳар чоғида қалб мусаффо, рух тинч бўлади, у вақтда бедор бўлишнинг ўзи катта фазл ҳисобланади. Боз устига, у вақтда истигфор айтиш юксак мартабаларга эриштиради.

Улуғ саҳобалардан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу кечаси намоз ўқиб бўлиб, хизматчиларидан: «Эй Нофеъ, саҳар кирдими?» деб сўрардилар. Агар Нофеъ, ҳа, деса, тонг отгунча дуо ва истигфор билан машғул бўлар эдилар.

Суранинг аввалидан ҳозиригача Аллоҳнинг тавҳиди – ягоналиги ва Унинг ибодатга сазоворликда, бандалар устидан қоимликда ҳам ягона Ўзи ҳақдор эканлиги, илоҳий китоб ва Пайғамбарликларнинг ҳам манбаи бир эканлиги ва бу ҳақиқатларга одамларнинг муносабати ҳақида сўз борди. Эндиғи оятларда эса, ўша ҳақиқатларнинг воқеликда, кишилар ҳаётида намоён бўлиши тўғрисида сўз кетади. Аввало, олдинги ҳақиқат яна бир бор таъкидлаб олинади.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
الْغَنِيُّ الْحَكِيمُ

18. Аллоҳ адолат ила туриб, албатта, Ундан ўзга илоҳ йўқлигига шоҳидлик берди. Фаришталар ва илм эгалари ҳам. Ундан ўзга илоҳ йўқ. У азиз ва ҳаким Зотдир.

Эътибор берилса, бу ояти қарима суранинг энг аввалида зикр қилинган ҳақиқатни яна бир бор таъкидламоқда. Фақат, бу ерда ўша ҳақиқат ишонарли, рад этиб бўлмас гувоҳлар билан таъкидланмоқда. Бирор нарсанинг ҳақлигини исботлаш учун Аллоҳнинг гувоҳлигидан ҳам кучлироқ гувоҳлик борми! Бунинг устига, яна Аллоҳнинг муқарраб фаришталари ва илм эгаси бўлган бандалари ҳам гувоҳлик бериб турса, бу ҳақиқат ҳеч инкор этиб бўлмайдиган нарсага айланади!

Аллоҳ таоло ибодатга сазоворлиқда ягона, бандалар устидан адолат ила қоим бўлишиликда ягона бўлиши билан бирга, «У азиз ва ҳаким зотдир» ҳам. Ҳар қандай ишни қила оладиган ғолиб, Унинг иродасини бирор тўса олмайдиган Зотдир. У шундай зотки, ҳар бир ишни ҳикмат ила қиласи.

Имом Аҳмад ривоят қилган ҳадисда Зубайр ибн Авом розияллоҳу анху:

«Арафотда Пайғамбар алайҳиссаломнинг «Шаҳидаллоҳу...» оятини ўқиб туриб, «Ва мен ҳам шунга шоҳиддурман, эй Роббим», деганларини эшийтдим», дейдилар.

Ушбу оятда зикр қилинган ҳақиқатни – Аллоҳ таолонинг ибодатга сазоворлиқда ягона эканлигидан келиб чиқадиган натижани келаси оят зикр этади:

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا أُخْتَلَفَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَهُمْ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرُ بِعِيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

19. Албатта, Аллоҳнинг ҳузуридаги дин Исломдир. Китоб берилганлар фақат уларга илм келгандан сўнг, ўзаро ҳасад қилишибгина ихтилоф қилдилар. Ким Аллоҳнинг оятларига куфр келтирса, бас, албатта, Аллоҳ ҳисобни тезда қилувчиидир.

Ибодатга сазоворлик ягона зотга хос бўлганидан кейин, дин юритиш ҳам ягона зотнинг иши бўлиши керак-да. Ўша зотга сифиниши,

Унинг амрларига бўйсуниб, айтганларини қилиб яшаш услуби ҳам бир хил бўлиши керак. Шу боисдан:

«Албатта, Аллоҳнинг ҳузуридаги дин Исломдир».

Аллоҳнинг ҳузурида Исломдан бошқа дин йўқ. Яхудий, насроний, буддий ёки яна бошқа ҳар хил динлар Аллоҳнинг ҳузурида эътиборини йўқотган динлардир. Уларга эътиқод ва амал қилганлар беҳуда юрибдилар.

Дунёда Аллоҳ ягона бўлганидан кейин, ақийда ҳам ягона бўлиши керак. У Ислом ақийдасидир.

Дунёда Аллоҳ ягона бўлганидан кейин, шариат ҳам ягона бўлиши керак. У Ислом шариатидир.

Дунёда Аллоҳ ягона бўлганидан кейин, дин ҳам ягона бўлиши керак. У Ислом динидир.

Ислом – бандаларнинг фақат Аллоҳга тўлиқ бўйсунишидир.

Ислом – бандаларнинг фақат Аллоҳ таолога тўлиқ ибодат қилишидир.

Ислом – бандаларнинг фақат Аллоҳ таоло кўрсатган йўлдан юришидир.

Ислом – бандаларнинг фақат Аллоҳ таолони ибодатта сазовор ягона зот деб тан олишидир.

Ислом – бандаларнинг фақат Аллоҳ таолони ўзлари устидан ягона қоим турувчи деб тан олишларидир.

Мусулмонлардан бошқалар бу ҳақиқатни тушуниб етмайдилар, ихтилоф қиласидилар. Уларнинг ихтилофлари сабабини келаси жумла баён қилиб беради:

«Китоб берилганлар фақат уларга илм келгандан сўнг, ўзаро ҳасад қилишибина ихтилоф қиласидар».

Аҳли китобнинг келишмовчилиги илмсизликдан, жоҳилликдан эмас. Уларга Аллоҳ, томонидан илм келган эди. Улар Аллоҳнинг ягоналигини, ибодатта сазоворликда ҳам ягоналигини, бандаларнинг вазифаси нимадан иборат эканлигини яхши билар эдилар. Билиб туриб ихтилоф қиласидилар.

Яхудийлик ва масийҳийлик тарихини ўрганган олимлар, ҳатто, уларнинг ўз миллатларидан бўлган тарихчилар илмий баҳслардан сўнг шуни эътироф этишганки, бу икки диёнатдаги ихтилофлар ва мазҳабларнинг келиб чиқишига доир сиёсий тортишувлар ўзаро ҳасад ва сиёсий нуфузни ошириш мақсадида қилинган ҳаракатларнинг натижасидир. Демак, улар бу бузғунчиликларни билиб туриб, қасдан қилганлар. Шу боисдан ҳам:

«Ким Аллоҳнинг оятларига қуфр келтирса, бас, Аллоҳ ҳисобини тез қилувчиидир», дейилмоқда.

Аҳли китобнинг ўзаро ҳасад ва душманлик туфайли ихтилоф қилишлари «Аллоҳнинг оятларига куфр келтириш» деб баҳоланмоқда. Куфр келтирғанларга эса, ҳисобни тез қилувчи сифатига эга бўлган Аллоҳ тезда жазосини беради.

Сўнгра, Аллоҳ таоло келаси оятда Пайғамбари Муҳаммад алайхиссаломга аҳли китоб ва мушриклар билан орани очик қиласидиган гапни ўргатиб, уларга гапни чўрт кесгин-да, очик-ойдин йўлингда бардавом бўлавер, дея буюрмоқда:

فَإِنْ حَاجُوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيْكَنَ
أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلُّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ

بِالْعِبَادِ

20. Агар сен билан тортишсалар: «Мен юзимни Аллоҳга таслим этдим ва менга эргашганлар ҳам!» деб айт. Ва китоб берилганларга ва саводсизларга: «Исломга кирдингизми?» деб айт. Агар Исломга кирсалар, бас, батаҳқиқ, ҳидоят топдилар. Агар юз ўгирсалар, сенинг зиммангда етказиш, холос. Аллоҳ бандаларни кўриб турувчиидер.

Юз инсоннинг энг олий аъзоси ҳисобланади. Юзни Аллоҳга таслим қилиш эса, ўша юзнинг эгаси бутун вужудини Аллоҳга топширганини билдиради.

«Агар сен билан тортишсалар: «Мен юзимни Аллоҳга таслим этдим ва менга эргашганлар ҳам!» деб айт».

Пайғамбар алайхиссаломки ўзларига ушбу йўлни танлабдилар, у кишига эргашган умматлари ҳам албатта шу йўлни танлайдилар. Бундан бошқа гап бўлиши мумкин эмас. Гап шу ерда кесилди. Хўш талашиб-тортишаётган аҳли китоблар (яҳудий ва насоролар) ва китоби йўқлар (саводсиз мушриклар) бунга нима дейдилар?

«Ва китоб берилганларга ва саводсизларга: «Исломга кирдингизми?» деб айт».

Чунки, аҳли китоб бўлсин ёки аҳли китоб бўлмасин, улар ҳам Исломга киришлари керак, уларга даъват келган. Бошқа чора йўқ.

«Агар Исломга кирсалар, бас, батаҳқиқ ҳидоят топдилар.»

Ҳидоят топишнинг ягона йўли бор, у ҳам бўлса, Исломга киришдир. Бошқа йўллар тўғри эмас, ҳидоят бўла олмайди.

«Агар юз ўгирсалар, сенинг зиммангда етказиш, холос.»

Пайғамбар алайхиссаломнинг бу борадаги вазифалари, зимма-

ларига юкланган мажбурият етказиб қўйиш – ҳидоят нима эканлигини, одамлар қайси йўлга юрсалар, нажот топишларини баён қилиш, холос.

«Аллоҳ бандаларни қўриб турувчиdir».

Кўриб турганидан ҳар бир банданинг нима қилганини, қайси йўлга юрганини яхши билади. Ва амалига яраша жазо ёки мукофот беради.

Кейинги оятда Исломга кирмай юз ўтириб кетганларнинг оқибати нима бўлишининг баёни келади:

إِنَّ الَّذِينَ يَكُفِرُونَ بِثَايَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ
 الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنْ أَنَّاسٍ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

21. Албатта, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирадиганлар, Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдирадиганлар ва одамларданadolатга буюрадиганларини ўлдирадиганларга аламли азобнинг башоратини бер.

Мазкур машъум сифат эталари қаторига Аллоҳ амрининг бирортасини бўлса ҳам инкор қиладиган бандаларнинг барчаси киради.

«Албатта, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирадиганлар...»

Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдириш билан асосан яхудийлар машҳур бўлишган.

«Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдирадиганлар ва одамларданadolатга буюрадиганларини ўлдирадиганлар...» ҳар замон ва ҳар маконда етарлича топилади. Хусусан, бу масалада амри маъруф, наҳий мункар қилувчи уламоларни ўлдирганлар кўзда тутиладилар.

Ином Ибн Аби Ҳотим ривоят қилган ҳадисда Абу Убайда ибн ал-Жарроҳ розияллоҳу анҳу айтадиларки, мен:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, қиёмат куни қайси одамларга шиддатли азоб бўлади?» – дедим. У киши:

«Пайғамбарни ўлдирган одамга ва амри маъруф ва наҳий мункар қилган одамни ўлдирган одамга», – дедилар. Сўнгра: «Албатта, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирадиганлар, Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдирадиганлар ва одамларданadolатга буюрадиганларини ўлдирадиганларга аламли азобнинг башоратини бер», оятини ўқидилар. Ундан кейин Расудуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Абу Убайда, Бани Исроил эрталаб бир соатда қирқ учта Пайғамбарни ўлдириди. Шунда Бани Исроилдан бир юз етмиш киши

туриб, уларни ўлдирганларига амри маъруф ва наҳий мункар қилдилар. Бас, ўша куни кечки пайтда уларнинг ҳам барчаларини ўлдиришди. Аллоҳ зикр қилганлар ўшалар», – дедилар.

Ояти каримада Пайғамбар алайҳиссаломга ўшандай қаттолларга «**аламли азобнинг башоратини**» беришга амр қилингапти. Қачонлиги, қаердалиги тайин қилинмаяпти. Демак, икки дунёда ҳам ва қачон Аллоҳ иродати қилганда у азоб келаверади.

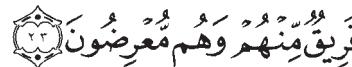
أُولَئِكَ الَّذِينَ حَيْطَتْ أَعْمَلَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ

22. Ана ўшалар, амаллари бу дунёю охиратда ҳабата бўлгарлардир ва уларга ёрдам берувчилар йўқдир.

Уларнинг иймонлари йўқлиги, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлари туфайли баъзи қилган яхши ишлари ҳам бекор кетади. Уларга амаллари савоб ва нажот келтирмайди. Ҳамда уларнинг бошлигига мушкул тушган пайтда ёрдамчилар йўқдир.

أَلَّا تَرَإِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبَاهُمْ مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحُكِّمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّ فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ

23. Китобдан насиба берилганларга қарамайсанми?! Ораларида ҳукм юритиш учун Аллоҳнинг китобига чақирилганларида улардан бир гуруҳлари юз ўгириб ортга қайтарлар.

Ушбу оятдаги савол таажжуб учундир. Ундаги «Қарамайсанми?!» сўзи «Ажабланмайсанми?!» деган маънони англатади.

«**Китобдан насиба берилганларга қарамайсанми?!**» дегани – Аввалги илоҳий китобга аҳл бўлиб юрган одамларнинг қилаётган ишларидан таажжубланмайсанми?! деганидир. Уларнинг қайси ишлари бундай таажжубга сабаб бўлган экан?

«Ораларида ҳукм юритиш учун Аллоҳнинг китобига чақирилганларида, улардан бир гуруҳлари юз ўгириб, ортга қайтарлар».

Ўзлари аҳли китоб эканликлари билан фахрланиб юришади. Бизга Аллоҳнинг китоби тушган, унга амал қилиб, баҳт-саодатга эришамиз, деб даъво қилишади. Лекин вақти келиб, Аллоҳнинг уларга туширган китоби асосида ораларида пайдо бўлган тортишувли масалада ҳукм чиқариш таклиф қилинса, бу таклифни қабул қilmай,

юз ўгириб кетадилар. Бу фақат назарий фараз эмас, балки амалда ҳам тасдиги тажрибадан ўтган.

Ибн Исҳоқ ривоят қиласидиларки, Пайғамбаримиз Мұхаммад алайхиссалом Байтулмиదросда бир гурух яхудийларни Аллоҳнинг динига чақирғанларида, улардан Нўъмон ибн Амр ва Ҳарс ибн Зайд деганлари:

«Эй Мұхаммад, сен қайси диндасан?» – дедилар. У зот алайхиссалом:

«Иброҳим миллати ва динидаман», – дедилар. Улар:

«Иброҳим яхудий бўлган», – дейишиди. Шунда Пайғамбар алайхиссалом:

«Ундоқ бўлса, келинглар, шу масалани Тавротдан кўрайлик», деганларида, улар бош тортдилар.

Бошқа бир ривоятда келишича, яхудийлардан бир киши бир аёл билан зино қилиб қўлга тушади. У вақтда Исломда зинокорни тошбўрон қилиш ҳукми тушмаган эди. Ҳалиги яхудий эркак ва аёл зинокорлар обрўли кишилардан эди. Шунга эътиборан, енгиллик бўлиб қолса ажаб эмас, деб Пайғамбаримиз Мұхаммад алайхиссаломнинг олдиларига зинокорларни олиб келиб, ҳукм чиқаришни сўрашди. Пайғамбар алайхиссалом:

«Ўз китобларингиз билан ҳукм чиқараман», дедилар-да, икковини тошбўрон қилишга буюрдилар. Яхудийлар: бундай ҳукм йўқ, деб инкор этишиди. Шунда Тавротни олиб келинди. Яхудийларнинг диний олими Ибн Суриё тошбўрон қилиш ҳақидаги амр ёзилган жойга қўлини қўйиб беркитди. Шунда яхудийлардан иймонга келган улуф саҳобий Абдуллоҳ ибн Салом розияллоҳу анҳу бу ҳолдан Пайғамбар алайхиссаломни огоҳ, этди. Пайғамбар алайхиссалом Ибн Суриёга:

«Қўлингни кўтар!» деган эдилар, кўтарса, тошбўрон қилиш ҳукми кўринди. Расулуллоҳ алайхиссалом иккала зинокорни тошбўрон қилишга буюрдилар. Яхудийлар норози бўлдилар.

Ботил динда туриб, бузилган китоб асосида ҳукм чиқаришдан бош тортадиганларга муносабат шунчалик бўлса, Исломдек ҳақ диндалигини даъво қилиб туриб, Аллоҳнинг охирги ва бузилмас китоби асосида ҳукм чиқаришдан бош тортганларнинг ҳоли нима бўлар экан?!

Кейинги оят уларнинг нега бундай тортишганининг сабабини баён қиласиди:

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا الْتَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ

24. Бунинг сабаби–уларнинг: «Бизга саноқли кунлардан бошқа ҳеч ўт тегмас», деганларидаидир. Тўқиган нарсалари уларни динларида адаштириди.

Демак, мазкур аҳли китоблар Аллоҳнинг китоби асосида ҳукм юритишдан қўрқмасдан юз ўгиришлари қиёмат кунида аниқ ҳисобкитоб бўлишига, амаллар зарра миқдорида бўлса ҳам ўлчаниб, ҳаммага қилганига яраша адолат билан жазо берилишига ишонмасликлари сабабидан экан.

«Уларнинг: «Бизга саноқли кунлардан бошқа ҳеч ўт тегмас» деган сўзлари шуни кўрсатади.

Демак, улар эътиқодлари бўйича, саноқли кунларгина дўзахда туриб, кейин ундан озод бўламиз, деб эътиқод қиласидар. Шундай бўлганидан кейин уларнинг фикрича, ўзини қийнаб Аллоҳнинг китоби бўйича ҳукм юритишдан фойда йўқ.

Хўш, бу эътиқодни улар қаердан олишган? Аллоҳдан хабар келганми? Пайғамбарларидан рухсат бўлдими? Ёки бирор ишончли манбадан тасдиқ борми? Йўқ! Улар бу бузуқ эътиқодни ўзлари тўқиб олишган.

«Тўқиган нарсалари уларни динларида адаштириди.»

Акс ҳолда Аллоҳга, охиратга иймони бор одам Аллоҳнинг китоби асосида ҳукм юритишдан бош тортармиди?!

Аллоҳга ва охиратга иймони бор одам қиёматдаги ҳолатлар ҳақида бузуқ эътиқод қиласиди?!

Бу гаплар ўзларини мусулмон деб даъво қилиб, кўз-кўз қилиб юрган, аммо Қуръони Карим ҳукми асосида ҳаёт кечиришдан бош тортаётганларга ҳам тегишлидир.

Агар кимки ушбу бузуқ эътиқод билан, Аллоҳнинг китоби асосида ҳукм юритишдан бош тортиб, бу дунёдан ўтиб кетса:

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّاَرَبَّ فِيهِ وَوْقِيتٌ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

25. Унда, бўлишида шубҳа йўқ кунда уларни жамлаганимизда ва ҳар бир жон зулм қилинмасдан, қилганига яраша жазосини олганда, ҳоллари қандай бўладир?

Ушбу ояти каримада зикр қилинаётган

«... бўлишида шубҳа йўқ кун» – қиёмат кунидир. Бу кунни ҳеч ким инкор қила олмайди. Ҳатто мазкур аҳли китоблар ҳам қиёматнинг бўлишига ишонадилар. Шунинг учун ҳам: «Бизга саноқли кунлардан бошқа ҳеч ўт тегмайди», дейишишмоқда.

Қиёмат кунининг келишига шубҳа бўлмаганидек, ўша куни ҳар бир жон адолат билан, зулм қилинмасдан, қилганига яраша жазосини олишига ҳам шубҳа йўқ.

Ўшандада бу дунёда Аллоҳнинг оятларига куфр келтириб, Аллоҳнинг китоби ҳукми асосида яшашдан бош тортганларнинг ҳоли қандай кечади? Жавоб ҳаммага маълум.

Кейинги оятларда Аллоҳ Пайғамбар алайҳиссаломга ва барча мўминларга Ўзига юзланиб илтижо қилишни тавсия қиласди.

قُلْ أَللّٰهُمَّ مَلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ شَاءَ وَتُعِزِّزُ مَنْ شَاءَ وَتُذْلِلُ مَنْ شَاءَ بِسَيِّدِكَ الْحَمْرَاءِ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ تُولِّجُ الْيَوْمَ فِي النَّهَارِ وَتُولِّجُ النَّهَارَ فِي الْيَوْمِ وَتُخْرِجُ الْحَمَّى مِنَ الْمَيْتِ وَتُخْرِجُ الْمَيْتَ مِنَ الْحَمَّى وَتَرْزُقُ مَنْ شَاءَ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝

26. Сен: «Эй барча мулкнинг эгаси Роббим! Хоҳлаган кишингга мулк берурсан ва хоҳлаган кишингдан мулкни тортиб олурсан, хоҳлаган кишингни азиз қилурсан, хоҳлаган кишингни хор қилурсан. Барча яхшилик Сенинг қўлингда. Албатта, Сен ҳар бир нарсага қодирсан.

27. Кечани кундузга киритурсан ва кундузни кечага киритурсан, ўлиқдан тирикни чиқарурсан ва тириқдан ўлиқни чиқарурсан ҳамда хоҳлаган кишингга беҳисоб ризқ берурсан», деб айт.

Улкан ва битмас-туганмас ҳақиқатни ичига олган ёлбориш, дилдан чиқиши лозим бўлган дуо! Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло борлиқни ўз тасарруфига олиб, тадбирини қилиб турувчи Зот эканини англааб етилганини баён қилувчи дуо! Аллоҳ таолонинг ибодатга сазовор ягона Зот эканини, бутун борлиқ, мавжудот устида ягона қоим Зот эканини билувчи шахснинг дуоси! Инсонга тааллукли ишлар бу дунёдаги ишларнинг фақат озгина улуши эканини англааб етган шахснинг дуоси! Бўйсуниш, мадад сўраш фақат Аллоҳнинг Ўзидан бўлиши зарурлигини тушуниб етган шахснинг дуоси!

«Сен: «Эй барча мулкнинг эгаси Роббим!»

Аллоҳ таоло Ўзи ягона, У зот ибодатга сазоворлиқда ҳам ягона ва бутун дунёнинг устидан қоим бўлишиликда ҳам ягона бўлганлигидан келиб чиқиб, «барча мулкнинг эгаси» бўлишда ҳам ягонадир. Дунё мулкига эгалиқда ҳам Аллоҳ ягонадир, Унинг шериги йўқдир. Шунинг учун ҳам:

«Хоҳлаган кишиингга мулк берурсан ва хоҳлаган кишиингдан мулкни тортиб олурсан».

Агар дунёда Аллоҳдан бошқа бирор кимса бирор мулкка молик бўйса, унинг моликлиги қарзга олган одамнинг моликлигига ўхшайди. Ҳақиқий молик бўлган Аллоҳ таоло унга Ўзи ирода қилган ҳикмат бўйича вақтинчалик, арзимаган мулкни бериб қўйган бўлади. Бинобарин, хоҳлаган пайтида ундан мулкни тортиб олаверади. Мулкни вақтинчалик қарзга олган одам ҳақиқий моликнинг шартига мувофиқ тасарруф қилса, баҳт-саодатта эришади. Агар ҳақиқий моликнинг шартига мувофиқ иш тутмаса, ўзидан кўраверсин.

«Хоҳлаган кишиингни азиз қилурсан, хоҳлаган кишиингни хор қилурсан.»

Барча мулкнинг эгаси бўлгандан кейин Ўзи билади-да. Чиқарган ҳукмини суриштирадиган зот йўқ. Нима ҳукмни ирода қилса, ўша ҳукмни чиқаради.

«Барча яхшилик Сенинг қўлингда.»

Бу яхшиликларни хоҳлаган кишиингга берасан, хоҳлаган кишиингга бермайсан.

«Албатта, Сен ҳар бир нарсага қодирсан.»

Сенинг қудратингнинг чегараси йўқ. Нимани хоҳласанг, шуни қиласан. Айни чоғда, Сен фақат башарнинг ишини эмас, балки ундан бошқа ишларнинг ҳам тадбирини қиласан. Жумладан:

«Кечани кундузга киритурсан ва кундузни кечага киритурсан».

Бу фақат Сенинг қўлингдан келади. Ушбу Қуръоний васфни эшитган, ўқиган одам қойил қолмасдан иложи йўқ. «Кечани кундузга киритурсан...» Кечада ҳамма ёқ қоронғу бўлиб турганда, аста-секин тонг ёришиб бориши билан кеча худди кундузнинг ичига аста-секин, аста-секин кириб бораётганга ўхшайди. Худди шунингдек, кундуз охирлаб қуёш бота бошлаганида ҳам кундуз аста-секин, аста-секин кечанинг ичига кириб кетади. Бу ишни фақат Аллоҳнинг Ўзигина қиласади.

«... ўлиқдан тирикни чиқарурсан ва тириқдан ўлиқни чиқарурсан.»

Тафсирчи уламоларимиз оятнинг бу бўлагини: дараҳтдан данакни, данақдан дараҳтни, товуқдан тухумни, тухумдан товуқни, мўминдан кофирни, кофирдан мўминни чиқариш каби маъноларда тушинтирганлар.

Имом Тобарий раҳматуллоҳи алайҳи, жонсиз нутфадан (спермадан) жонли инсон ва ҳайвонларни чиқариш, жонли инсон ва ҳайвонлардан жонсиз нутфани чиқариш, деган фикрни қувватлаганлар.

Лекин умумийроқ ва чуқурроқ тафаккур қилганлар: ҳар бир жонли нарсада ўлимга томон ҳаракат бор, тўғрироғи, жуда секинлик билан бўлса ҳам, ўлиш унга кириб келади, дейишади. Тириклик хужайраларидан баъзилари ҳар лаҳзада ўлиб туради. Демак, тирик мавжудотнинг бир томонини ўлим емириб боради. Аксинча, бошқа жойда янги ҳужайралар пайдо бўлади. У ерга ҳаёт секин-секин кириб келади. Буни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким қила олмайди.

«...ҳамда ҳоҳлаган кишингга беҳисоб ризқ берурсан.»

Бу ҳам Сенинг барча мулкнинг ягона эгаси эканлигиндан.

Кўриниб турибдики, бу икки оятда жуда ҳам улкан маънолар ўз аксини топган. Ягона Аллоҳнинг фақат Ўзига хос камолот сифатлари жамланган. Шунинг учун ҳам, ушбу икки оятни кундалик вирд—вазифа сифатида ўқиб юриш тавсия қилинади.

Имом Тобароний ривоят қилган ҳадисда Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳу:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аллоҳнинг дуо қилса қабул бўлишига сабаб бўладиган исми аъзами «Қулиллоҳумма моликал мулки...» оятидир, деганлар», деб айтганлар.

Машҳур ҳадис олимларидан ибн Аби Дунё ривоят қиладиларки, Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳу:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга зиммамдаги қарздан шикоят қилган эдим, у киши:

«Эй Муоз, қарзинг узилишини ҳоҳлайсанми?» – дедилар. Мен: «Ҳа», – дедим. Шунда у зот:

«Қулиллоҳумма моликал мулки туътил мулка ман ташааъу ва танзизул мулка мимман ташааъу, туъиззу ман ташааъу ва тузиллу ман ташааъу биядикал хойру. Иннака ала кулли шайъин қодийр». «Роҳманаддуния вал охира ва роҳиймаҳумаа туътий минҳумаа ман ташааъу икзи аннии дайнин», деб ўқи. Агар ер юзи тўла тилло қарз бўлсанг ҳам, узилади, дедилар».

Барча иш Аллоҳнинг қўлида бўлганидан кейин, кофиirlар ҳеч нарсага эга бўлмаганидан кейин:

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ أَكْفَارِينَ أَوْ لِيَأْمُرَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَإِلَّا كَفَّارٌ مِّنْهُ
اللَّهُ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَقْتَلُوهُمْ تَقْلِيلٌ وَيَحْدِرُكُمُ اللَّهُ نَفْسُهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

28. Мўминлар мўминларни қўйиб, кофиirlарни дўст тутмасинлар. Ким буни қилса, бас, унга Аллоҳдан ҳеч нарса йўқ. Магар улардан сақлансангиз, Аллоҳ сизларни Ўз(азоб)идан огоҳ қиласидир. Ва қайтиб бориш Аллоҳнинг Ўзигадир.

Бутун масала аён бўлди. Яратгувчи – ягона Аллоҳнинг Ўзи. Ҳамма иш ягона Аллоҳнинг қўлида. Мулк берувчи ҳам ягона Аллоҳ. Ризқ берувчи ҳам ягона Аллоҳнинг Ўзи. Бутун оламнинг тадбирини қилувчи ҳам ягона Аллоҳнинг Ўзи. Шундай экан, мўмин киши, қалбида заррача иймони бор киши қандай қилиб Аллоҳнинг душманлари бўлмиш кофирларни ўзига дўст тутади? Бу ҳеч мумкин эмас. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло ушбу оятда:

«Мўминлар мўминларни қўйиб, кофирларни дўст тутмасинлар», деб фармон қилмоқда.

«Ким буни қилса, бас, унга Аллоҳдан ҳеч нарса йўқ», дегани – Аллоҳга ҳеч қандай алоқаси йўқ, деганидир. Динда ҳам, ақийдада ҳам, боғланишда ҳам, дўст тутишда ҳам Аллоҳнинг амрига бўйсунмайдиган кофирни дўст тутибдими, ўша кофири билан бўлаверсин.

Исломда бошқа диндагилар билан яхши алоқада бўлишга рухсат бор. Лекин дўст тутиш, ҳамма нарсани кофирга ишониб топшириб қўйиш мумкин эмас.

Демак, кофирлар билан дўст бўлиб, уларга ўзини ишониб топшириб бўлмайди. Фақат бир ҳолатдагина, истисно тариқасида, юзаки равища ўзини кофирга дўст қилиб кўрсатиши мумкин:

«Магар улардан сақлансангиз».

Бундай тасарруфни «тақийя» деб аталади. Тақийядада, ўзини юзакидан дўст қилиб кўрсатиб, жонни, молни ва номусни душманлардан сақлаб қолишга ҳаракат қилинади.

«Аллоҳ сизларни Ўз(азоб)идан огоҳ қиласадир. Ва қайтиб бориши Аллоҳнинг Ўзигадир».

Аллоҳга тақво қилганлар ва Унинг азобидан огоҳ бўлганлар доимо ютуққа эришадилар. Хусусан, Аллоҳнинг хузурига қайтиб боргандা нажот топишлари аниқ.

Кейинги оят ушбу огоҳлантиришни яна давом эттириб, Аллоҳ доимо бандани кузатиб туришини таъкидлайди:

قُلْ إِن تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبَدُّو هُوَ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَسْمَوَاتِ وَمَا فِي
الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

29. Сен: «Агар қалбингиздаги нарсани маҳфий тутсангиз ҳам, ошкор қилсангиз ҳам Аллоҳ биладир. Ва осмонлардагио ердаги нарсаларни ҳам биладир. Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир», деб айт.

Ояти карима Аллоҳ таоло бандаларининг барча ишларидан очикойдин хабардор эканлигини шубҳага ҳеч ўрин қўймайдиган дараҷада баён қилмоқда:

«Агар қалбингиздаги нарсани махфий тутсангиз ҳам, ошкор қилсангиз ҳам Аллоҳ биладир. Ва осмонлардаги нарсаларни ҳам биладир».

Жумладан, ким махфий равишида кофирларни дўст тутса ҳам, билади. Билганидан сўнг, албатта, унинг жазосини беради. Чунки:

«Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир».

Агар байзи бир ҳикматга биноан, гуноҳкорни бу дунёда жазоламаса ҳам, у дунёда албатта жазолайди.

Мазкур жазолаш:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحَضِّرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ يَبْيَهَا
 وَبَيْتَهُ أَمْدَأْ بَعِيدًا وَيَحْدِرُكُمْ أَنَّهُ نَفْسُهُ وَاللَّهُ زَوْفُهُ وَمَبِالْعِبَادَةِ

30. Ҳар бир жон қилган яхши амалини ҳозир топадиган ва ёмон амалининг узоқ масофада бўлишини истайдиган кунда. Аллоҳ сизларни Ўз(азоб)идан огоҳ қиласадир. Аллоҳ бандаларига меҳрибон зотдир.

Кофиirlар нокулай ҳолатдан қутулишга ҳар қанча ҳаракат қилсалар ҳам қиёмат кунидан қутула олмайдилар.

«Ҳар бир жон қилган яхши амалини ҳозир топадиган ва ёмон амалининг узоқ масофада бўлишини истайдиган кунда.»

У кунда ҳар бир жоннинг яхшилигию ёмонлиги охиригача сарҳисоб қилинади. Агар банданинг бу дунёдаги амаллари яхши бўлса, хурсандчиликка, баҳтга, саодатга эришади. Ёмон бўлса, қани энди ушбу ёмон амаллар олис-олисларда бўлса эди, менга яқин бўлмаса эди, деб орзу қиласди. Лекин энди вақт ўтди. Бундай орзудан фойда йўқ.

«Аллоҳ сизларни Ўз азобидан огоҳ қиласадир. Аллоҳ бандаларига меҳрибон зотдир.»

Меҳрибонлигидан, уларни қайта-қайта огоҳлантироқда. У дунёда азобга дучор бўладиганларга қўшилиб қолмасликка чақирмоқда.

Келаси ояти каримада яна Пайғамбар алайҳиссаломга нидо қилиниб, бандаларнинг нажот йўли баён этилади.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّعُونِي يُحِبِّبُكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

31. Сен: «Агар Аллоҳга муҳабbat қилсангиз, бас, менга эргашинг. Аллоҳ сизга муҳабbat қиласадир ва сизларнинг гуноҳларингизни мағифират қиласадир», деб айт.

Аллоҳга муҳаббат, иймон қуруқ гаплар эмас. Одамлар орасида ўзининг иймони борлигини, Аллоҳга муҳаббати борлигини айтиши билан событ бўладиган нарса ҳам эмас. Аллоҳга ҳақиқий муҳаббат, ҳақиқий иймон оғизда айтиладиган гап, вижданний ҳис-туйғу ёки баъзи расм-русумларни адо этишдан иборат иш эмас. Аслида, у, Аллоҳга ва Ўнинг Расулига тўлиқ бўйсунишдан иборатдир.

«Агар Аллоҳга муҳаббат қилсангиз, бас, менга эргашинг».

Ким Аллоҳга муҳаббати борлигидан даъво қилса, бу даъвонинг тўғри ёки нотўғрилигига ҳукм Пайғамбар алайҳиссаломга эргашшига қараб чиқарилади. Агар у Пайғамбар алайҳиссаломга тўғри эргашса, даъвоси тўғри. Эргашмаса, тўғри эмас. Пайғамбар алайҳиссалому вассаломга эргашиб ҳар бир бандага битмас-тутанмас баҳтсаодат келтиради. Бу нарса оятда қуидагича баён қилинмоқда:

«Аллоҳ сизга муҳаббат қиладир ва сизларнинг гуноҳларингизни мағфират қиладир».

Мўмин банда учун Аллоҳнинг муҳаббатидан ҳам яхшироқ баҳтсаодат борми! Бунинг устига, унинг гуноҳларини ҳам мағфират қилиб турса!

Ҳа, эй бандалар!

32. Аллоҳга ва Расулга итоат қилинг. Бас, агар ортга қайтсангиз, Аллоҳ, албатта, кофирларга муҳаббат қилмас.

Аллоҳга ва Пайғамбар алайҳиссаломга итоат қилиш ҳар бир мўмин банданинг бурчиdir. Ояти каримадан кўриниб турибдики, Аллоҳга ва Пайғамбар алайҳиссаломга итоат қilmай, ортга қайтиш кофириқидir. Ким шу ишни қилса, унга Аллоҳ муҳаббат қilmайди.

Аллоҳ таоло Ўзининг муҳаббати Пайғамбарга эргашибсиз батамом бўлмаслигини баён қилганидан сўнг, кейинги оятларда Пайғамбарларнинг даражалари улуғлигини, уларнинг шарафлари юксаклигини баён қилади.

Аввало, Одам алайҳиссаломдан бошлаб, кейин башариятнинг иккинчи отаси Нух алайҳиссалом ҳақида сўз юритади.

Сўнгра, Оли Иброҳим ҳақида сўз юритиб, уларнинг ичига Мұхаммад алайҳиссаломни ҳам қўшади. Чунки, у зот Исмоил алайҳиссаломнинг зурриётларидандирлар.

Охирида Оли Имрон ҳақида сўз юритиб, уларга Ийсо алайҳиссаломни ҳам қўшади. Кейин эса, Марям, Яҳё ва Ийсо алайҳимуссаломларнинг мўъжизакор туғилишлари ҳақида қиссалар келтирилади.

﴿إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَنَّ إَدَمَ وَنُوحًا وَأَلَّا إِبْرَاهِيمَ وَأَلَّا عِمَرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾ ذُرِيَّةٌ ٣٣
 بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلَيْهِ ﴾

33. Албатта, Аллоҳ Одамни, Нуҳни, Оли Иброҳимни, Оли Имронни оламлар устидан танлаб олди.

34. Баъзилари баъзиларига зурриётдир. Аллоҳ эшитувчи, билувчи Зотдир.

Ушбу оятлар аввалида Аллоҳ таоло Одам ва Нуҳ алайҳиссаломларнинг ёлғиз ўзларини, Иброҳим ва Имрон алайҳиссаломларни эса, сулолаларини ҳам қўшиб зикр қилди:

«Албатта, Аллоҳ Одамни, Нуҳни, Оли Иброҳимни, Оли Имронни оламлар устидан танлаб олди».

Нега? Чунки, Одам ва Нуҳ алайҳиссаломлар ёлғиз ўзлари Пайғамбар бўлганлар. Иброҳим ва Имрон алайҳиссаломлар зурриётларидан бевосита Пайғамбарлар сулоласи тарқалган. Бу, насаб ёки қариндошлиқ асосидаги Пайғамбарлик сулоласи эмас, балки ақийда асосидаги сулоладир. Бу ҳақиқат Иброҳим алайҳиссалом Аллоҳга илтижо қилиб, зурриётларидан ҳам Пайғамбар чиқаришини сўраганларида баён қилинган («Бақара» сураси).

Кейинги оят Оли Иброҳим ва Оли Имрон орасида қариндошлиқ борлигини таъкидлайди:

«Баъзилари баъзиларига зурриётдир».

Ушбу умумий баёндан сўнг бевосита Оли Имрон ҳақида ва Биби Марямнинг таваллудлари ҳақида сўз очилади.

﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمَرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلَ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ أَلْسَمِيُّ ﴾ الْعَلِيِّمُ

35. Имроннинг хотини: «Эй Роббим! Албатта, мен қорнимдагини Ўзингга холис назр қилдим. Бас, мендан қабул эт. Албатта, Сенинг Ўзинг эшитувчи, билувчи зотсан», деганини эсла!

Оятни ўқиган ёки эшитган одам ҳазрати Имроннинг хотинлари, Биби Марямнинг оналари нақадар тақводор, художўй, бутун вужуди билан Аллоҳга ёқадиган иш қилишга уринадиган зот эканини дарров англайди. Ҳамда Аллоҳ таоло Имрон аҳлини бекорга одамлар ичидан танлаб, саралаб олмаганининг тагига тушуниб етади. Одатда, ҳомиладор аёл бўлғуси фарзандини, жигарининг бир пар-

часини ўзидан ҳам устун қўяди. Ҳазрати Имроннинг аёли ана шундай азиз жигарпорасини Аллоҳга холис назр қилмоқда:

«Имроннинг хотини: «Эй Роббим! Албатта, мен қорнимдагини Ўзингта холис назр қилдим...»

Яъни, холис ният билан, бирорта шартсиз, ўртага ҳеч қандай ҳақ ҳам киритмасдан, ҳамма нарсадан озод бўлган ҳолда назр қилмоқда. Боз устига, яна Аллоҳга илтижони кучайтириб:

«...бас, мендан қабул эт. Албатта, Сенинг Ўзинг эшитувчи ва билувчи зотсан», демоқда. Булар олий даражадаги тақво ва Аллоҳнинг йўлидаги фидокорлик намунасиdir.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّي إِنِّي وَضَعُتْهَا أُنْشَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ اللَّهُ كُوَّكَ الْأَنْشَى
 وَإِنِّي سَمِّيَّتْهَا مَرِيمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا إِلَكَ وَذُرِّيَّتْهَا مِنَ الشَّيْطَنِ الرَّجِيمِ

36. Уни (Марямни) туққан чоғида: «Эй Роббим, мен буни қиз туғдим-ку!!» – деди. Ҳолбуки, Аллоҳ у нима туққанини яхши билади. «Ва ўғил қиздек эмас. Ва мен унга «Марям» деб ном қўйдим ва албатта, мен Сендан унга ва унинг зурриётiga шайтонир рожим шарридан паноҳ тиларман».

Ўша вақтларда ибодатхоналарга фақат ўғил болалар назр қилинار эди. Имрон алайҳиссаломнинг хотинлари ҳам ҳомиладорлик вақтларида, ўғил туғсам керак, деган гумон билан аввалдан назр қилган эди. Вақти-соати етиб, кўзи ёриган чоғида қараса, қиз туғиби. Ўз-ўзидан савол пайдо бўлди: назрга атаб қўйилган ҳомила ўғил бўлмади, ўғил туғилганида-ку ҳеч қандай саволга ўрин қолмай, ибодатхонага топширилар эди, энди нима бўлади? Шу масалани билиш мақсадида:

«Уни (Марямни) туққан чоғида: «Эй Роббим, мен буни қиз туғдим-ку!!» – деди».

Дарҳақиқат: «Ҳолбуки, Аллоҳ у нима туққанини яхши билади».

Лекин Имрон алайҳиссаломнинг хотинлари назарида, ибодатхона хизматида қиз бола ўғил болачалик бўла олмайди:

«Ва ўғил қиздек эмас», дейди.

Кейин оналиқ меҳри жўшиб, гапнинг давомида:

«Ва мен унга «Марям» деб ном қўйдим. Ва албатта, мен Сендан унга ва унинг зурриётiga шайтонир рожим шарридан паноҳ тилайман», деб дуо қиласида.

Мусаффо оналиқ қалби шу – доимо ўзини қўйиб бўлса ҳам боласига, зурриёдига камол, тинчлик-омонлик ва яхшилик тилайди.

فَنَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبْوِيلٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَلَهَا زَكِيرِيَا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكِيرِيَا
 الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَنْرِيمُ أَنَّ لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ
 يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

37. Бас, уни Робби жуда яхши қабул қилиб, ниҳоятда гўзал ўстирди ва Закариёни унга кафил қилди. Закариё ҳар қачон унинг олдига, меҳробга кирганида, унинг ҳузурида ризқ кўрди. У: «Эй Марям, сенга бу қаердан», – деди. «Бу, Аллоҳнинг ҳузуридан. Албатта, Аллоҳ ҳоҳлаган кишисига беҳисоб ризқ берур», – деди.

Меҳрибон онаизорнинг ихлосига яраша, холисона қилган назрига биноан, дуоларини қабул қилган ҳолда:

«Бас, уни Робби жуда яхши қабул қилиб, ниҳоятда гўзал ўстирди».

Яъни, Аллоҳ таоло қиз бола бўлса ҳам Марямни назр сифатида жуда яхши қабул қилиб олди ва у қизни ажойиб бир ҳолда ўстирди. Ва:

«...Закариёни унга кафил қилди».

Закариё алайҳиссалом Ҳорун алайҳиссаломнинг зурриётидан эдилар. Яҳудийларнинг «Ҳайкал» деб номланган асосий ибодатхонасининг хизматини қилиш шу авлодга насиб қилган эди. Ўша пайтда Закариё алайҳиссалом ҳайкал ибодатхонаси бошлиғи эдилар. Шундай қилиб, Марям алоҳида эътибор остида муборак бўлиб ўса борди. Аллоҳ унга Ўзи иноят кўрсатиб турди.

«Закариё ҳар қачон унинг олдига, меҳробга кирганида, унинг ҳузурида ризқ кўрди».

Закариё алайҳиссалом Марямнинг кафили сифатида, табиийки, унинг озиқ-овқати, ризқидан доимо хабардор бўлиб туриши лозим. Лекин ибодатхона меҳробида ибодат билан машғул бўлиб турган Марямнинг олдига қачон кирса, унинг ҳузурида ризқ турар эди. Бу ризқни ўзи келтирмаганини яхши билган Закариё алайҳиссалом ажабланиб, Марямга:

«Эй Марям, сенга бу қаердан?» – деди.

Пайғамбар Закариё алайҳиссаломники таажҷубга солибдими, демак, у ризқнинг манбаи, албатта, эътиборга лойикдир.

Марям эса, бу манбадан хабардор, шунинг учун, бамайлихотир:

«Бу, Аллоҳнинг ҳузуридан. Албатта, Аллоҳ ҳоҳлаган кишисига беҳисоб ризқ берур», – деди».

Бу манзарани кўриб туриб, бефарзанд юрган Закариё алайҳиссаломда фарзандли бўлиш ҳаваси янгидан уйғонди:

 هُنَالِكَ دَعَازَ كَرِبَارَبِهِ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الْدُّعَاءِ

38. Шу чоғда Закариё Роббига дуо қилиб: «Эй Роббим, менга Ўз ҳузурингдан яхши зурриёт бергин. Албатта, Сен дуони эшитувчи-сан», – деди.

Закариё алайҳиссалом Аллоҳ таолонинг дуоларни эшитувчи экан-лигига тўла ишонч билан дуо қилди. Шунинг учун ҳам, одатда бе-фарзанд катта ёщдаги кишиларнинг фарзанд кўриши эҳтимолдан иироқ бўлса-да, Аллоҳ бу дуони қабул этди.

 فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصْكَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحِيٍّ مُصَدِّقًا بِكَلْمَكَةٍ
 مِنَ اللَّهِ وَسِيدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

39. Мехробда намоз ўқиб турганида, фаришталар унга: «Албатта, Аллоҳ сенга Аллоҳдан бўлган калимани тасдиқловчи, бошлиқ, шаҳвати тийилган, солиҳ Пайғамбарлардан бўлган Яҳёнинг башоратини бермоқда», – дедилар.

Закариё алайҳиссаломнинг чин дилдан қилган дуолари қабул бўлди. Аллоҳнинг фаришталари келиб, у кишига суюнчилик хабарини етказдилар.

Аллоҳ Закариё алайҳиссаломга ўғил фарзанд беришни ирода қилди. Ҳали онаси унга ҳомиладор бўлмасдан, исми ҳам тайин: Яҳё. У фарзанд мўмин-мусулмон фарзанд бўлиши ҳам аниқ: Аллоҳдан бўлган калимани тасдиқловчи. Бўлғуси фарзанднинг сифатларидан яна бири – шаҳвати тийилган, яъни, аёлларга нисбатан бўладиган рағбатни жиловлаб юрувчи.

Шу жойда таъкидлаб ўтиш керакки, Қуръони Карим оятида бу сифат «ҳасурон» лафзи билан келган. Бу сўзни «эркаклиги йўқ» деб ҳам тушунилади. Баъзи яхши тушунмаган одамлар ушбу маънони Яҳё алайҳиссаломга ҳам нисбат берадилар. Бу фикр мутлақо нотўғри эканини улуғ тафсирчиларимиз қайта-қайта таъкидлаганлар. Чунки, эркаклиги йўқ бўлиш катта айб ҳисобланади. Пайғамбарлар эса, айблардан холи зотдирлар. Яҳё алайҳиссаломда бу жисмоний камолот мавжуд бўлган, лекин Аллоҳ таоло у кишига аёл зотига нисбатан бўлган шаҳватни тийиш қобилиятини берган.

Яна, бўлажак Яҳё исмли фарзанд солиҳ Пайғамбарлардан бўлишининг башорати ҳам таъкидланмоқда.

Бу хабар Закариё алайҳиссаломнинг ўзларини ҳам шошириб қўйди. Пайғамбар бўлсалар-да, барибир инсонликка бориб, бу мўъжиза қай тариқа юзага келишини билишга ошиқдилар.

قَالَ رَبِّ أَنِّي كُونٌ لِّعِلْمٍ وَقَدْ بَلَغْنِي الْكِبْرُ وَأَمْرَأْتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعُلُ مَا يَشَاءُ

40. У: «Эй Роббим, менга қандоқ ўғил бўлсин?! Ўзим улуғ ёшга кирган бўлсам, хотиним туғмас бўлса?!» – деди. У зот: «Шундоқ, Аллоҳ, хоҳлаганини қиласидир», – деди.

Закариё алайҳиссаломнинг ажабланишлари ҳам бежиз эмас. Инсонлар билими ва одатига кўра ҳукм қилинса, у кишининг фарзанд қўришлари ҳеч мумкин эмас. Чунки, у кишининг ўзлари жуда кекса ёшдалар. Ривоятларда келишича, ўша пайтда бир юз йигирма ёшга кирган эдилар. Бунинг устига, хотинларининг туғмаслиги ҳам маълум ва машхур эди. Фарзандсизликка бир эмас, икки сабаб мавжуд. Шу боисдан ҳам, фаришталар суюнчилик хабар келтиришганида:

«У: «Эй Роббим, менга қандоқ ўғил бўлсин?! Ўзим улуғ ёшга кирган бўлсам, хотиним туғмас бўлса?!» – деди.

Лекин Аллоҳнинг қатъий жавоби ҳамма нарсани ўз ўрнига тушириди. Аллоҳ:

«Шундоқ, Аллоҳ, хоҳлаганини қиласидир», – деди».

Фарзандсизликнинг юқорида зикр этилган сабаблари инсонлар учун мушкул сабаблардир. Лекин бу сабабларни бартараф этиш, ҳатто ўша сабаблар мавжуд бўлиб турган ҳолатда ҳам фарзанд ато этиш Аллоҳга жуда осондир. У хоҳласа, бас, бўлади. Хоҳласа, бир юз йигирма ёшли чол ҳам фарзанд кўради. Аллоҳ, хоҳласа, ҳатто туғмас аёлга ҳам фарзанд беради. Хоҳласа, бир юз йигирма ёшли қари чол ва туғмас хотиндан ҳатто Пайғамбар туғилишини жорий қиласиди. Бу ишлар Унинг учун ҳеч гап эмас.

Инсон узоқ вақт орзиқиб кутган нарсасининг башорати келса, ўзини йўқотиб қўйғандек, Закариё алайҳиссаломда ҳам инсоний ҳаяжонли ҳолат юз бериб, қайта-қайта савол берардилар:

قَالَ رَبِّ أَجْعَلْتِي إِيمَانًا قَالَ إِيمَانًا تَكُلُّ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَأَذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

41. У: «Эй Роббим, менга бир белги тайинла», – деди. У зот: «Сенинг белгинг – уч кун одамларга фақат ишора билан гапиришиңгидир. Роббингни күп эсла ва эртаю кеч тасбиҳ айт!» – деди.

Закариё алайхиссалом ўзларининг фарзанд кўришларига иштиёқлари зўрлигидан, кампирлари ҳомиладор бўлган заҳотиёқ билишини хоҳлаб, Аллоҳдан бир белги сўрадилар:

«У: «Эй Роббим, менга бир белги тайинла», – деди».

Аллоҳ таоло шундай белгини берди:

«У зот: «Сенинг белгинг – уч кун одамларга фақат ишора билан гапиришиңгидир. Роббингни күп эсла ва эртаю кеч тасбиҳ айт!» – деди».

Ўзлари соғ-саломат турсалар ҳам, Закариё алайхиссалом уч кун давомида одамларга одатдагидек гапира олмай қолишларини кампирларининг ҳомиладор бўлганлигига аломат қилиб белгиланди. Бу орада одамлар билан фақат имо-ишора орқали муомала қиласидилар. Лекин, Аллоҳни зикр қиласалар, тиллари ишлайверади. Бундай улуғ неъмат учун Роббини күп эслаш ва эртаю кеч тасбиҳ айтиш керак. Шундай бўлди ҳам.

Қари чол ва туғмас кампирдан ўғил фарзанд туғилиши ҳақидаги ушбу гаройиб қисса тутагандан сўнг, ундан ҳам гаройиброқ қисса бошланади:

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَمْرِيمُ إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَنِي وَطَهَرَ رَأْيَ وَأَصْطَقَنِي عَلَى نِسَاءٍ
الْعَلَمَيْنِ ﴿٤٧﴾ يَمْرِيمُ آفَنُتِ لَرِبِّي وَأَسْجُدُ لِوَزْرَكِي مَعَ الرَّزْكِيْنِ

42. Фаришталарнинг: «Эй Марям, албатта, Аллоҳ сени танлаб олди, поклади ва оламдаги аёллардан устунлигингни ихтиёр қилди.

43. Эй Марям, Роббингнинг ибодатида бардавом бўл, Унга сажда қил ва рукуъ қилувчилар билан рукуъ қил», деганларини эсла.

Биби Марям бошидан кечган ҳодисанинг ҳақиқатини Қуръони Карим рўйи-рост ҳикоя қилмоқда. Яъни, Марянни Аллоҳ танлаб олганини, бошқалар каби оддий эмасликларини баён этмоқда. Шу билан бирга, у кишининг, насоролар даъво қилаётганидек, «она худо» ёки «худонинг хотини» ҳам эмасликларини билвосита таъкидламоқда.

«**Эй Марям, албатта, Аллоҳ сени танлаб олди, поклади...**»

«Поклади» дейишликнинг улқан маъноси бор. Чунки, Биби Марям ҳазрати Ийсони туққанларидан кейин у кишига турли нопок тухматлар бўлади. Ҳозирдан бўлғуси у тухматлар рад этилмоқда.

«... ва оламдаги аёллардан устунлигингни ихтиёр қилди.»

Ушбу жумланинг ўзи буюк бир мўъжизадир. Тасаввур қилинг: Ислом дини таълимотлари туша бошлагач, масиҳийлар билан қаттиқ тортишувлар бўлди. «Кимнинг дини афзал?» деган савол кўндаланг турди. Албатта, бундай ҳолда ҳамма ўз динининг афзалигини из-ҳор қилишга уринади. Шундай бир пайтда фақат илоҳий каломгина бу жасоратли сўзни айтиши мумкин. Ўзига қарши тарафнинг вакилини «оламдаги аёлларнинг энг яхшиси» дейиш ҳазилакам гап эмас! Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳақиқий Пайғамбар бўлганларни учунгина бу ҳақиқат ошкора айтилди.

Юқоридаги иккинчи оятда фаришталар Биби Марямни давомли тоат-ибодатда, ҳушуъ-ҳузуъда, сужуд-рукуъда бўлишга чорламоқдалар:

«Эй Марям, Роббингнинг ибодатида бардавом бўл, Унга сажда қил ва рукуъ қилувчилар билан рукуъ қил», деганларини эсла».

Бу нарсалар улкан ишга тайёргарлик эди.

Келаси оят бу қиссаларни келтиришнинг ҳикматларидан бирига ишора қиласи. У ҳам бўлса, Муҳаммад алайҳиссаломга келаётган хабарлар ҳақиқий ваҳий эканлигини исбот қилишдир.

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوَحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقَوْنَ أَقْلَمَهُمْ أَيْهُمْ
يَكْفُلُ مَرِيمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُخْتَصِّمُونَ

44. Бу ғайб хабарлардан бўлиб, сенга ваҳий қилмоқдамиз. Улар қайсилари Маряннинг кафили бўлишига қаламларини ташлашаётганларида олдиларида эмасдинг ва тортишаётганларида ҳам олдиларида эмасдинг.

Биби Маряннинг оналарининг исми Ҳинна эди. У киши Марянни туққанларидан кейин, ваъдасига вафо айлаб, янги йўргакланган чақалоқни яхудийларнинг «Ҳайкал» ибодатхонасига олиб келиб, у ердаги диний ходимларнинг олдига қўйибди ва: «Бу назр қилинган қизни олинглар», дебди. Шунда улар, мен оламан-мен оламан, деб талашиб кетибдилар. Чунки, қизча бошлиқлари ҳазрати Имроннинг қизи эди-да. Албатта, бу ишлар Муҳаммад алайҳиссаломга қоронфу, ғайб ишлар эди. Бу маълумотни фақат Қуръон келтирган хабардан билмоқдалар:

«Бу ғайб хабарлардан бўлиб, сенга ваҳий қилмоқдамиз».

Бир нарса устида бир неча киши талашса, яна ҳаммалари у нарсага teng ҳақдор бўлишса, одатда қуръа ташланади. Марянга ка-

филликни талашганлар ҳам шу каби вазиятга тушиб қолдилар. Шунда улар ўртасида «қаламларини ташлаш» бўлиб ўтди.

«Улар қайсилари Марямнинг кафили бўлишига қаламларини ташлашаётганларида олдиларида эмасдинг ва тортишаётганларида ҳам олдиларида эмасдинг.»

Оят «қалам ташлаш»нинг тафсилотини ёритмайди. Ривоятларда келишича, улар қаламларини Урдун дарёсига ташлашган экан. Ҳамманинг қалами оқиб кетиб, Закариё алайҳиссаломнинг қаламлари оқмай туриб қолибди. Шуни аломат фаҳмлаб, Марямни у киши олишларига рози бўлишган экан.

Аҳли китоблар тарихида кечган бу сирли ҳодисаларни очиқлаш билан Мухаммад алайҳиссалом ҳақ Пайғамбар эканликларини исбот қилинмоқда. Чунки, Аллоҳдан хабар қелмаса, у киши бу воқеаларни майд-чуйда ҳолатларигача аниқ билишлари мумкин эмас. Ушбу хабарлар ниҳоятда тўғрилигидан ояти карима тушган ўша вақтдаги аҳли китоблар бунга қарши чурқ эта олмаганлар. Агар ҳақ бўлмаганида, Қуръонни ва Пайғамбарни камситишга имконият ва айб излаб юрган аҳли китоблар буни дарров дўмбира қилган бўлишарди.

Мўъжизаларнинг каттаси энди бошланади:

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يُمْرِيْمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلْمَةٍ مِّنْهُ أَسْمَهُ الْمَسِيحُ عِيسَى اُبْنُ مَرْيَمَ
وَجِئْهَا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقْرَبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ
الصَّدِيقِينَ

45. Фаришталар: «Эй Марям, албатта, Аллоҳ сенга Ўзидан бўлган сўзнинг башоратини бермоқда, унинг исми Масийҳ Ийсо иби Марям, бу дунёю охиратда обрўли ва яқин бандаларданdir.

46. У одамларга бешикда ҳам, қариган чоғида ҳам гапиради ва солиҳларданdir», деганларини эсла.

Оятда келган «сўз»дан мурод Ийсо алайҳиссаломдир. «Сўз» арабчада калима дейилади. Ийсо алайҳиссаломнинг бир номлари «Калиматуллоҳ»дир. Чунки, у кишининг дунёга келишига Аллоҳнинг «Бўл» деган сўзи, калимаси сабаб бўлган. Аллоҳ таоло ҳамма нарсага қодир. Одам атонинг жасадини тупроқдан ясади. Одам шаклида ясалган лой ерда ётган эди, Аллоҳ «Тур» деганида, жон кириб, туриб кетди.

Одатда қиз бола ўзидан-ўзи ҳомиладор бўлмайди. Лекин Аллоҳ таоло Марямга унинг ҳомиладор бўлиб, Аллоҳнинг калимаси ту-

файли Масийҳ Ийсо ибн Марям деган фарзанд кўришини фаришталар орқали билдиromoқда.

«Фаришталар: «Эй Марям, албатта, Аллоҳ сенга Ўзидан бўлган сўзнинг башоратини бермоқда, унинг исми Масийҳ Ийсо ибн Марям...» – дедилар.

Шу билан бирга, унинг бошқа сифатларини ҳам санаб ўтмоқдалар.

«бу дунёю охиратда обрўли ва яқин бандалардандир. Одамларга бешикда ҳам, қариган чоғида ҳам гапиради ва солиҳлардандир», – дедилар.

Бутунлай жонсиз, қуриб-қотган лойга бир сўз билан жон киритган Аллоҳ учун тирик жон бўлмиш Марямни бир сўз билан ҳомиладор қилиб қўйиш ҳеч мушкул эмас.

Ёш ва бокира қиз Марям бу башоратни тушунмай қолди. Бу нима сир эканини билиш учун Роббисига муножот қилди:

قالَتْ رَبِّيْ أَنِّيْ كُوْنُ لِيْ وَلَدٌ وَلَرَبِّيْ مَسْكُنِيْ بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ أَللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَى
أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

47. У: «Эй Роббим, менга башар қўл теккизмаган бўлса, қандай қилиб болам бўлади?!» – деди. У зот: «Шундай, Аллоҳ хоҳлаганини қиласи. Бир ишни ирода қилса, «Бўл!» дейиши кифоя, бўлаверади», – деди.

Биби Марям ота-онадан туғилиб, одамлар ичидаги ўсган бир қиз. Унинг инсоний тушунчаси бўйича, одатда эркак билан бирга бўлмаган қиз боланинг фарзанд кўриши ақлга тўғри келмайди. Фаришталар эса, унга бир ўғил кўришининг хабарини бериб туришибди. Шунинг учун:

«У: «Эй Роббим, менга башар қўл теккизмаган бўлса, қандай қилиб болам бўлади?!» – деди».

Шунда унга қисқа ва тушунарли жавоб келади. Бу жавоб одамларни ўзининг тор ақлий муҳитидан чиқиб Аллоҳга тааллуқли оддий ҳақиқатни англашга ундаиди:

«...Шундай, Аллоҳ хоҳлаганини қиласи. Бир ишни ирода қилса, «Бўл!» дейиши кифоя, бўлаверади».

Жумладан, пок, башар қўли тегмаган қизга ҳам «Туг!» деса, туғаверади.

Бу қисқа савол-жавобдан кейин Марямга хушхабар олиб келган фаришталар туғилажак боланинг сифатларини айтишда давом эта-дилар:

وَيَعْلَمُهُ الْكِتَبَ وَالْحِكْمَةَ وَالْتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ

48. Ва унга китобни, ҳикматни, Таврот ва Инжилни ўргатади.

Уламоларимиз бу ояти каримадаги «китобни» сўзи «ёзишни» ёки «илоҳий китобни» деган маънолардан бирини англатади, деганлар. Чунки, араб тилида «китоб» моддаси ёзишни англатади. Умуман, китоблар ҳам ёзилган нарса бўлгани учун шу ном билан аталган. Бизнинг фикримизга қўра, мазкур икки маънодан бирини албатта олишимиз шарт эмас. Балки, иккисини ҳам оламиз, иккиси бир-бирини тўлдириб келади. Дарҳақиқат, Ийсо алайҳиссаломга Аллоҳ, таоло ҳам ёзишни, ҳам илоҳий китобни берган.

Шу билан бирга, Аллоҳ Марямнинг бўлажак Масийҳ, Ийсо ибн Марям деб номланган ўғлига ҳикмат, Таврот ва Инжилни ҳам ўргатиши хабар қилинмоқда.

Ҳикмат кишидаги малака бўлиб, гап ва ишнинг ҳаммасини ўз жойида, камчиликсиз адо этишни билдиради. Айни чоғда, Пайғамбарларнинг суннатларига ҳам ҳикмат дейилади.

Таврот Мусо алайҳиссаломга туширилган илоҳий китобдир. У Ийсо алайҳиссаломга ҳам китоб бўлишини Аллоҳнинг Ўзи айтиб турибди. Таврот Ийсо алайҳиссаломга келган диннинг асосини ташкил этади. Инжил эса, Тавротни тўлдириб келган.

Келаси ояти каримада аввали оятнинг маъноси бевосита давом этади.

وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جَعَلْتُكُمْ بِيَةً مِّنْ رَّبِّكُمْ أَنَّكُمْ أَخْلُقُ لَكُمْ مِّنْ
الْأَطْيَنِ كَهْيَةً أَلَطَّيْرٍ فَأَنْفُخْ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأَبْرِئُ أَلَّا كَمَةٌ
وَالْأَبْرَصُ وَأَحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَدْخُلُونَ فِي يُوْتِكُمْ إِنَّ فِي
ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

49. Ва Бани Исроилга Пайғамбар қиласи. У: «Албатта, мен сизга Роббингиздан мўъжиза келтиридим, мен сизларга лойдан қушга ўхшаш суврат ясайман, унга пуфласам, Аллоҳнинг изни билан қуш бўлади. Аллоҳ изни билан тугма кўр ва песларни тузатаман ва ўликни тирилтираман. Сизларга нимани емоқдасизу, нимани уйингизда сақляяпсиз-хабарини бераман. Агар мўмин бўлсангиз, албатта, бунда сизга белги бордир», дейди.

Ояти кариманинг аввалидаги жумладан кўриниб турибдики, Ийсо алайҳиссалом Бани Исроилга Пайғамбар бўлганлар.

«Ва Бани Исроилга Пайғамбар қиласи».

Бани Исроилнинг аввалги Пайғамбари бўлмиш Мусо алайҳиссаломга келган илоҳий китоб Таврот шунинг учун Ийсо алайҳиссаломга ҳам илоҳий китоб ҳисобланади.

Кейин оятда Ийсо алайҳиссалом Бани Исроил ҳузурига Пайғамбар бўлиб янги келган пайтда айтган гаплари баён қилинади:

«...албатта, мен сизга Роббингиздан мўъжиза келтирдим».

Бу мўъжиза у кишининг Пайғамбар эканлигини исботлашга хизмат қиласи. Одамлар ҳузурига бирор келиб, мени Аллоҳ сизларга Пайғамбар қилиб юборди, деса, одамлар, бу гапингни нима билан исбот қиласан, дейишлари турган гап. Шунинг учун, Аллоҳ таоло ҳар бир Пайғамбарни ўз қавмига юбориш чоғида ўша қавмнинг ҳолига, ижтимоий, ақлий ва бошқа савияларига қараб, мўъжиза ҳам беради.

Пайғамбарга берилган мўъжиза одатдан ташқари бир иш бўлиб, ўша замон кишилари: «Оддий одамнинг қўлидан бу иш келмайди, модомики бу ажойиб ишни бизга кўрсатдими, бу одам ҳақиқий Пайғамбар экан, унга иймон келтирайлик», дейиши керак бўлади.

Мисол учун, Мусо алайҳиссаломни Аллоҳ таоло Пайғамбар қилиб юборган жамиятда сеҳргарлик жуда ҳам ривожланган экан. Сеҳргарлар жамиятда обрўли одамлар бўлиб, турли сеҳрларни кўрсатар эканлар. Мисол учун, арқонни ерга ташласа, одамлар кўзига илон бўлиб кўринар экан. Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга мазкур сеҳргарларнинг сеҳридан кучли мўъжизаларни берди. Яъни, қўлларидағи ҳассани ерга ташласалар, катта илон бўлиб, сеҳргарларнинг арқон – илонларини ютиб юборадиган бўлди.

Ушбу оятда Ийсо алайҳиссалом ўзларининг Бани Исроилга Пайғамбар қилиб юборилганларини тасдиқловчи мўъжизаларнинг айримларини олдиндан айтиб ҳам ўтмоқдалар:

«мен сизларга лойдан қушга ўхшаш суврат ясайман, унга пуфлассам, Аллоҳнинг изни билан қуш бўлади. Аллоҳ изни билан туғма кўр ва песларни тузатаман ва ўликни тирилтираман. Сизларга нимани емоқдасизу, нимани уйингизда сақлаяпсиз–хабарини бераман».

Ушбу жумлада Ийсо алайҳиссалом ўзларига Аллоҳ таоло томонидан берилган мўъжизалардан тўрттасини зикр қилмоқдалар:

а) лойдан қуш ясад, пулласа, Аллоҳнинг изни билан қуш бўлиши;

б) Аллоҳнинг изни билан туғма кўрни, песни тузатиш;

в) ўликни тирилтириш;

г) ўзлари кўрмай-бilmай туриб Бани Исроилга улар еган ва уйларида сақданаётган нарсаларни айтиб бериш...

Кўпчилик қадимги тафсирчилар: туфма кўрни, песни Аллоҳнинг изни билан тузатиб, ўликни тирилтириш мўъжизаларини эътиборга олиб бўлса керак, Ийсо алайҳиссалом даврларида тиб илми ривожланган экан, шунинг учун Аллоҳ таоло у кишига ўша вақт табиблари қўлидан қелмайдиган ишларни мўъжиза қилиб берган, деганлар.

Аммо, Ийсо алайҳиссаломнинг мўъжизаларини эътибор билан ўрганилса, унда ҳаёт бериш ёки ҳаётни ўрнига қайтариш, соғлиқни жойига келтириш ва файбдан хабар беришлар бор. Албатта, бу ишларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг изни билан бўлишилиги қайта-қайта тақрорланяпти.

Ийсо алайҳиссаломга Аллоҳ таоло томонидан берилган бу мўъжизаларнинг табиатини ўргангандан ўша вақтдаги тарихий воқеликни кузатган уламоларимиз: Ийсо алайҳиссалом даврида одамлар модда-параст бўлиб кетган эдилар, деган фикрга келганлар. Улар ҳар бир нарсанинг сабаби топилса бўлди, масала ечилади, дегангага ўхшаш фикрлайдиган, рухоний, файбий нарсаларга мутлақо ишонмайдиган бўлиб кетишган экан. Уларнинг бу ҳолатларини муолажа қилиш учун Ийсо алайҳиссаломга мазкур мўъжизалар берилган экан. Шу билан бирга, ҳали ҳомиладор бўлмаган қиз Биби Марямга фаришталар Ийсо тилидан ҳикоя қилиб бераётган бу ҳақиқатлар – Ийсонинг отасиз туғилиши ҳам Аллоҳнинг иши билан файритабиий бўлишидан дарак бериб турибди. Аллоҳ таоло бандаларидан бирига мазкур мўъжизаларни беришга қодир бўлгандан кейин, бир одамни файритабиий равища яратса олмасмиди?!

Кейинги икки оятда ҳам Ийсо алайҳиссалом номларидан айтилаётган сўзлар давом этади:

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيِّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَا حِلًّا لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حُرِمَ
 عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِيَاتٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦١﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ
 فَاعْبُدُوهُ هَذَا صَرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

50. Ва ўзимдан аввалги Тавротни тасдиқловчи бўлиб, сизга ҳаром қилинганинг баъзисини ҳалол қилиш учун келдим. Сизга Роббингиздан мўъжиза билан келдим. Аллоҳга тақво қилинг ва менга итоат этинг.

51. Албатта, Аллоҳ менинг Роббим ва сизнинг Роббингиздир. Бас, Унга ибодат қилинг. Бу–сироти мустақимдир», дейдир.

Ушбу ояти кариманинг аввалида Ийсо алайҳиссаломнинг:

«**Ва ўзимдан аввалги Тавротни тасдиқловчи бўлиб...**», деганларидан, яна бир бор у кишининг Бани Исроилга Пайғамбар бўлиб, Мусо алайҳиссалом шариатига амал қилиб келганлари билинмоқда. У киши бор нарсани тўлдириб келганлар:

«...сизга ҳаром қилинганинг баъзисини ҳалол қилиш учун келдим».

Аллоҳ таоло Бани Исроилнинг гуноҳлари учун уларга баъзи нарсаларни ҳаром қилган эди. Ийсо алайҳиссалом ўша ҳаром қилингани нарсаларнинг баъзисини ҳалол қилиб келдилар.

«Сизга Роббингиздан мўъжиза билан келдим.»

Яъни, сизларга кўрсатаётган мўъжизаларда менинг ҳеч қандай фазлим йўқ. Ҳаммаси Аллоҳдандир.

«Аллоҳга тақво қилинг ва менга итоат этинг.»

Демак, Ийсо алайҳиссаломнинг даъватлари Аллоҳ таолога тақво қилиш ва Унинг Расулига итоат этишdir.

«Албатта, Аллоҳ менинг Роббим ва сизнинг Роббингиздир. Бас, Унга ибодат қилинг.»

Ийсо алайҳиссалом ҳам бандадирлар, асло, кейинчалик масиҳийлар даъво қилганларидек, худо эмас. У зот ҳам худди бошқалар каби бандадирлар. Шунингдек, у киши Пайғамбар бўлиб келган Бани Исроил ҳам Аллоҳнинг бандаларидир. Модомики, Робб ва банда бўлар экан, бу ҳол банданинг Роббга ибодатини тақозо этади. Ушбу айтилганларга тўлиқ амал қилгандагина тўғри йўлда юрилган бўлади. Бахт-саодатга эришилади.

«Бу сироти мустақимдир.»

Фаришталарнинг Биби Марямга ўғил кўриши хушхабари ва бўлаҗак фарзандининг сифатлари, Пайғамбар бўлиши, мўъжизалари, гаплари ҳақида келтирган хабарларидан сўнг, Аллоҳ таоло келаси оятда бевосита Ийсо алайҳиссаломнинг Бани Исроилда кофирикни ҳис қилиб қолганликларидан сўз очади:

﴿فَلَمَّا آتَحَسَ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفَّارَ قَالَ مَنْ أَنْصَارَ إِلَيْهِ اللَّهِ قَالَ كَالْحَوَارِيُّونَ
نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ إِمَّا بِاللَّهِ وَإِشْهَدُ بِأَنَا مُسْلِمُونَ﴾

52. Ийсо улардан кофирикни сезиб қолганда: «Кимлар Аллоҳ йўлида менга ёрдамчи бўлади?!» – деди. Ҳаворийлар: «Биз Ал-

лоҳнинг ёрдамчиларимиз, Аллоҳга иймон келтирдик ва бизнинг мусулмонлигимизга гувоҳ бўл», – дедилар.

Шу ерда, бу сурада Ийсо алайҳиссаломнинг туғилишларидан тортиб, то Бани Исроилдан кофириликни сезиб қолишларигача орада кечган кўп ҳодисалар қолиб кетди. Бунинг тафсилоти бошқа сураларда келган. «Оли Имрон» сурасининг умумий сиёғига қараб, ушбу сурада муолажа қилинаётган асосий фояларни тушунишга ёрдам берадиган жойлари келтирилди. Ийсо алайҳиссалом Бани Исроилга Пайғамбар бўлиб келиб, уларни даъват қилганларидан ва турли мўъжизаларни кўрсатганларидан кейин ҳам Бани Исроил йўлга тушмади.

«Ийсо улардан кофириликни сезиб қолганда: «Кимлар Аллоҳ йўлида менга ёрдамчи бўлади?!», – деди».

Кўпчилик бош тортди. Куфрни ихтиёр қилди. Лекин ажаб эмаски, баъзи бир хос кишилар Аллоҳнинг дини йўлида Унинг Пайғамбарига яқиндан ёрдам берсалар?! Ҳар бир даъватнинг, ҳар бир ҳаракатнинг юзага чиқиши учун ўша даъват ва ҳаракат раҳбари атрофида жон фидо кишилар бўлиши шарт. Ийсо алайҳиссалом ҳам ўшандай одамларни топиш мақсадида юқоридаги гапни қилдилар. Бунга жавобан:

«Ҳаворийлар: «Биз Аллоҳнинг ёрдамчиларимиз, Аллоҳга иймон келтирдик ва бизнинг мусулмонлигимизга гувоҳ бўл», – дедилар».

«Ҳаворий» дегани ҳолис, яқин, ишончли дўст, деганидир. Ийсо алайҳиссаломнинг ҳам шундай кишилари бор эди. Улар Пайғамбарнинг даъватларига дарҳол, лаббай, деб жавоб бердилар. Улар шу ерда Аллоҳнинг дини йўлида ёрдамчи бўлишга тайёр эканликларини эълон қилишлари билан бирга, Аллоҳга келтирган иймонларини ҳам зикр қилмоқдалар. Чунки, иймон энг асосий нарса ҳисобланади.

Ҳаворийлар яна Ийсо алайҳиссаломдан ўзларининг мусулмонликларига гувоҳ, бўлишларини ҳам сўрашмоқда. Яъни, Аллоҳнинг амрига бўйсунгандилари, Аллоҳнинг динига ва Пайғамбарига ёрдам бергандиларига гувоҳ, бўлишни сўрашмоқда.

Сўнгра, улар Аллоҳга илтижо этиб, дуо қилишмоқда:

رَبَّنَا إِمَّا بِمَا أَزَّلْتَ وَاتَّبَعْنَا أُرْسُولَكَ تُبَّنِّعَ مَعَ الشَّهِيدِينَ

53. «Эй Роббимиз! Сен туширган нарсага иймон келтирдик ва Пайғамбарга эргашдик. Бас, бизни гувоҳлик берувчилар қаторига ёзгин».

Яъни, биз Сенинг туширган ваҳийингга иймон келтирдик, Пайғамбаринг Ийсо алайҳиссаломга эргашдик. Бас, бизни Ўзингнинг тавҳидингга, Пайғамбарингнинг ҳақлигига ва унинг тӯғрилигига гувоҳик берувчилар қаторига ёзиб қўйгин.

Кейинги оятларда Ийсо алайҳиссалом билан Бани Исройл орасидаги қиссанинг охири зикр қилинади:

وَمَكْرُوٰ وَمَكْرَرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَنْكِرِينَ

54. Макр қилдилар. Аллоҳ ҳам макр қилди. Аллоҳ макр қилувчиарнинг «зўри»дир.

Маълумки, «макр» ёмон сифатdir, уни Аллоҳ таоло номига нисбатан ишлатиб бўлмайди. Лекин араб тили қоидаларида «мушокала» деган қоида бор. «Мушокала»нинг луғавий маъноси – шаклда ўхшаш бўлишдир. Балофат қоидаси бўйича, маънолари ҳар хил бўлган баъзи бир ишларга нисбатан бир хил сўзларнинг ишлатилишига «мушокала» дейилади. «Макр» сўзи тадбир маъносини ҳам англатади. Бани Исройл макр-ҳийла қилди, Аллоҳ таоло уларнинг макрига қарши тадбир кўрди. Шу ерда «тадбир» сўзи ўрнига мушокала учун, яъни, шаклда Бани Исройлга нисбатан берилган макрга ўхшashi учун Аллоҳ таоло Ўзига нисбатан ҳам «макр» сўзини ишлатмоқда. Бунда яҳудийларнинг макрини масхара қилиш оҳангি ҳам бор.

Бани Исройл Ийсо алайҳиссаломни хочга осишни ва ўлдиришни хоҳлаб, қўлларидан келган макр-ҳийлаларни қилдилар. Аллоҳ эса, у кишини қутқаришни ва Ўзига кўтаришни ирода қилди. Аллоҳнинг тадбири амалга ошди. Маккор яҳудийларнинг ҳийласи ўтмади.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَعِيسَى إِنِّي مُتَوَقِّيٌّكَ وَرَافِعٌكَ إِلَيَّ وَمُطَهَّرُكَ مِنِّي الَّذِينَ كَفَرُوا
وَجَاءُ الَّذِينَ أَتَبْعَوْكَ فَوْقَ الْأَذْيَنَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَى مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْلِفُونَ

55. Аллоҳ: «Эй Ийсо, мен сени вафот қилдирувчи ва Ўзимга кўтарувчиман ҳамда куфр келтирганлардан сени покловчиман ва қиёмат кунигача сенга эргашганларни куфр келтирганлардан устун қўювчиман. Сўнгра, қайтиш жойингиз Ўзимга, бас, ихтилоф қилган нарсаларингиз бўйича орангизда Ўзим ҳукм чиқарурман», деганини эсла!

Оятдаги «вафот қилдирувчи» деган маънони кўпчилик тафсирчилар «ухлатувчи» деб айтганлар. Шу билан бирга, «вафот» сўзи «ухлаш» маъносида ишлатилишига Қуръони Каримнинг бошқа оятларидан, ҳадисдан ва араб тилидан далиллар келтиришган. Мисол учун, Аллоҳ таоло «Анъом» сурасида: «У сизларни кечаси вафот эттирадиган зот», деган. Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалату вассалом уйқудан турганларида: «Бизни ўлдирганидан сўнг тирилтирган Аллоҳга ҳамд бўлсин», дер эканлар. Арабчада «вафот» сўзи бир нарсани тўлигича олиш маъносини билдиради.

«Аллоҳ: «Эй Ийсо, мен сени вафот қилдирувчи ва Ўзимга қўтариувчиман», – деди.

Аҳли сунна ва жамоа мазҳаби ўта ишончли манбалар асосида Ийсо алайҳиссалом ўлганлари йўқ, Аллоҳ у кишини Ўзига қўтариб олган, қиёмат қоим бўлишидан олдин қайтиб тушадилар, деб эътиқод қилади. Жойи келганда, бу мавзу яна алоҳида ўрганилади ҳам.

Лекин Аллоҳ у зотни қандай қилиб вафот эттирди, қандай қилиб Ўзига қўтарди – Ўзидан бошқа ҳеч ким билмайди. Бу масала очиқ бўлиб, баңдаларнинг даҳли бўлмаган, муташобих, файб масалаларига киради. Бунинг ҳақиқатини топишга амр ҳам бўлгани йўқ.

«...ҳамда қуфр келтирувчилардан сени покловчиман».

Яъни, уларнинг ёмонликларидан қутқазувчиман. Аллоҳ таолонинг «... ва қиёмат кунигача сенга эргашганларни қуфр келтирганлардан устун қўювчиман», деган ваъдаси ҳақида сўз юритадиган бўлсак, «у кишига эргашувчилар» деганда, Аллоҳдан келган тўғри динга эргашувчилар тушунилади. Ҳозирги вақтгача, биз Ийсонинг динидамиз, деб юрган масиҳийлар у кишига ҳақиқий эргашувчилар эмас. Улар Ийсо алайҳиссаломга келган динни бузиб юборганлар ва уларнинг авлодлариdir. Аллоҳнинг ҳузуридаги тўғри дин Исломдир. Демак, мусулмонлар Ийсо алайҳиссаломга ҳақиқий эргашувчилар ҳисобланадилар. Мазкур ваъда ҳам уларга тўғри келади.

«Сўнгра, қайтиш жойингиз Ўзимга, бас, ихтилоф қилган нарсаларингиз бўйича орангизда Ўзим ҳукм чиқаруман.»

Қиёмат куни ҳамма Аллоҳнинг ҳузурига қайтиб боради. Бунга шубҳа йўқ. Ҳар ким қилганига яраша жазо ёки мукофот олиши ҳам аниқ.

Бу дунёда ихтилофга тушиб ечилмай қолган масалаларнинг ҳукмини Аллоҳнинг Ўзи чиқаради.

Келаси икки оятда охиратдаги ҳукм кимга нисбатан қандай чиқишининг баёни келади:

فَإِنَّمَا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعْذَبْنَاهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَصْرٍ بِنَ

56. Бас, қуфр қелтирганларни бу дунёю у дунёда шиддатли азоб ила азоблайман. Уларга ёрдам берувчилар йўқдир.

Аллоҳ коғирларни икки дунёда ҳам шиддатли азобга дучор этишини ваъда қилмоқда. Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ. Шиддатли азоб қандай бўлишини ҳам Ўзи билади. Бунинг устига, коғирларга Аллоҳнинг азобидан қутулишга ёрдам берувчилар ҳам йўқ.

وَمَّا الَّذِينَ ءامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوْفَقُهُمْ أَجُورُهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ

57. Иймон келтирган ва яхши амаллар қилганларнинг ажрини тўлиқ беради. Ва Аллоҳ золимларни хуш кўрмас.

Мўминлар яхши амалларнинг ажрини икки дунёда ҳам тўлиқ оладилар. Яхши амаллари эвазига савоблар, ажрлар ошириб берилса бериладики, асло камайтирилмайди. Аллоҳ золимларни хуш кўрмайди. Шу боисдан, Ўзи ҳам ҳеч қачон зулм қилмайди.

Шу ерга етганда мунозарарага якун ясаб, хуроса чиқарилади. Очиқ-ойдин баёнга ўтилади.

ذَلِكَ نَتُلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرُ الْحَكِيمُ

58. Бу, сенга тиловат қилиб бераётган оятларимиз ва ҳаким эслатмадандир.

Мазкур қиссалар ва йўлланмалар Аллоҳнинг ваҳийидир, уларни Аллоҳнинг Ўзи Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга тиловат қилиб бермоқда. Бу оятлар эса, ҳаким (ҳикматли) эслатмалардир. Бундан кейин ҳеч қандай шак-шубҳа қолмаслиги керак.

Энди Ийсо алайҳиссалом ҳақидаги ҳақиқат хуносаси келтирилади:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ إِادَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

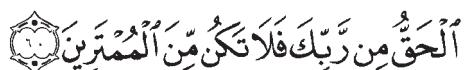
59. Албатта, Аллоҳнинг ҳузурида Ийсонинг мисоли худди Одамнинг мисолига ўхшайдир. Уни тупроқдан яратиб, сўнгра унга «Бўл!» деди, бас, бўладир.

Ийсонлар ўлчови ва қўникмаларига биноан қаралса, Ийсо алайҳиссаломнинг туғилишлари одамни ҳайратга солувчи, файритабиий ҳодиса ҳисобланади. Шунинг учун, аҳди китоблар, хусусан, насоро-

лар Ийсо алайҳиссалом ҳақдарида, хоссатан, у кишининг туғилишлари ҳақида ихтилофлар қилишган. У киши отасиз дунёга келганлари учун турли-туман афсоналар, бекорчи хаёлларни тўқиганлар.

Ҳолбуки, аҳди китоблар Одам алайҳиссаломнинг тупроқдан яратилганини, Аллоҳнинг пуфлаши оқибатида жон кирганини яхши билишади. Бу ҳақда ҳеч қандай ихтилоф қилишмайди. Йўқ ердан Одам алайҳиссаломни яратган Зот Ийсо алайҳиссаломни тирик юрган Марямдан отасиз ҳолда яратса олмайдими?! Аллоҳнинг ҳар бир нарсага қодир эканлигига ишонган эси бор одам бунга шубҳасиз иқрор бўлади.

Аллоҳ, таоло инсоннинг дунёга келишига ота-онани сабаб қилиб қўйган. Ота-онанинг қўшилиши оқибатида инсон дунёга келиши ҳодисаси доимий тақрорланаверганидан, одам шу кўриб турган тажрибасига суюниб, сабабчиларни асосчининг ўрнига қўйиб юборади, ота-она бўлмаса, бола бўлмайди, деган ҳукмни чиқаради. Аллоҳ, агар хоҳласа, ота-онасиз ҳам инсонни дунёга келтира олиши мумкинлигини эсдан чиқаради. Бу ҳақиқатни бандаларининг эсига солиб туриш учун Аллоҳ, таоло баъзан умумий қоидадан ташқари чиқиб, айрим нодир ишларни қилиб, одамларнинг кўзига кўрсатиб қўйган. Масалан, фарзанд дунёга келишининг асосий сабабчилари ота-она эмас, балки Аллоҳ, эканлигини билсинлар учун баъзиларни туфмас ё туғдиролмас қилиб қўйган. Ота-онанинг қўшилиши бола туғилишнинг асосий сабаби бўлса, нима учун бир-бирига қўшилган ҳамма ота-онадан бола туғилавермайди?! Ҳолбуки, Аллоҳ Одам Атони отасиз ва онасиз яратди. Аёлсиз, фақат эркак кишидан ҳам инсон пайдо бўлиши мумкинлигининг исботига Одам Атодан Момо Ҳавони яратди. Эркаксиз, фақат аёлдан ҳам инсон дунёга келиши мумкинлигини эса, Биби Марямдан Ийсонинг туғилиши исботлайди. Ҳа, Аллоҳ, ҳар бир ишга қодир зотdir. «Бўл!» деса, бас, хоҳлаган иши бўлади.

60. Бу ҳақиқат Роббингдандир, бас, шак келтирувчилардан бўлма.

Яъни, Ийсо ҳақидаги бу ҳақиқат Роббингдандир, бошқа ҳеч кимдан эмас. Аллоҳ таолодан келган нарсага Пайғамбар алайҳиссалом ҳеч қачон шак қилмаган бўлмасалар ҳам, у кишига «**шак келтирувчилардан бўлма**», дейилаёттани таъкид учун, ҳақда собит туришга даъватдир. Чунки, Ислом душманларининг мўминларни йўлдан озириш учун қилган, қилаётган ва қилажак ишлари маълум эди.

Ийсо алайҳиссалом ҳақларидағи бор ҳақиқат очиқланганидан кейин, Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга хитоб қилиб, муно-зарани, гап талашишни тутатишига, коғирларни мубоҳалага чақи-ришта амр этмоқда:

فَمَنْ حَاجَكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ
وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى
الْكَذِبِينَ

61. Сенга келган илмдан кейин, ким сен билан у ҳақида тортишса, Сен: «Келинглар, бизнинг болаларимизни ва сизнинг болаларингизни, бизнинг аёлларимизни ва сизнинг аёлларингизни, биз ўзимизни, сиз ўзингизни чақирамиз-да, сўнгра ёлбориб, ёлғончиларга Аллоҳнинг лаънати бўлишини сўраймиз», деб айтгин.

Ривоятларда келишича, «Оли Имрон» сурасининг аввалидан то саксон неchanчи оятигача Пайғамбаримиз ҳузурларига Нажрон на-соролари келиб, дин ҳақида, Марям ва Ийсо ҳақида ва бошқа масалалар хусусида тортишган вақтда нозил бўлган. Улар билан бўлган тортишув бир мақомга етиб, Исломнинг ҳақлиги очиқ-оидин бўлиб қолганда ҳам, ракиб тараф қайсарлик билан, ўзимники тўғри, деб туриб олган. Шунда Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга уларни мубоҳалага, яъни, болалар ва аёлларни тўплаб, ўзлари ҳам қўшилиб, икки тараф ҳам: «Шу масалада ким ёлғон гапираётган бўлса, ўшанга Аллоҳнинг лаънати бўлсин», деб дуо қилишга чақиришни буюрди. Пайғамбар алайҳиссалом мазкур насороларни мубоҳалага чақирганларида, улар кўнмадилар. Лекин мансабларини, обрўларини, молдунёларини йўқотишдан қўрқиб, Исломни ҳам қабул қилмадилар. Бунга кейинги оятлардаги маъноларда ҳам ишора бор.

٦٢
إِنَّ هَذَا الْهُوَ الْقَصْصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

62. Албатта, бу ўзи ҳақ қиссадир. Аллоҳдан ўзга ҳеч бир илоҳ йўқ. Албатта, Аллоҳ, Унинг Ўзи азиз ва ҳаким Зотdir.

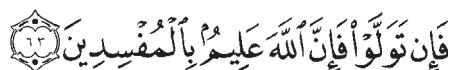
Яъни, Ийсо ҳақида сенга келган қиссалар ҳақдир. Ҳеч қандай шубҳага ўрин йўқ:

«Албатта, бу ўзи ҳақ қиссадир».

Насороларнинг Ийсо ҳам «худо» дейишилари нотўри:

«Аллоҳдан ўзга ҳеч бир илоҳ йўқ».

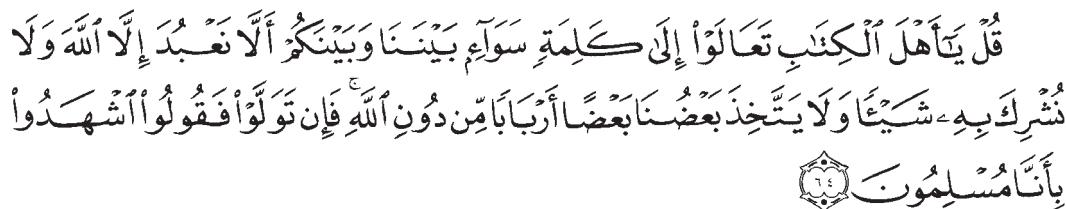
Аллоҳнинг Ўзи азиз, ҳаммадан голиб, бирор Унга қарши чиқа олмайди. У ҳаким – ҳар бир ишни ўз ўрнида, ҳикмат билан қиласди.

63. Агар юз ўгириб кетсалар, бас, албатта, Аллоҳ фасод қилувчиларни билувчиидир.

Аллоҳнинг ибодатга сазовор ягона зот эканлиги ҳақидаги даъватдан юз ўғирганлар фасод қилувчи, бузфунчилар экан. Уларнинг фасоди дунёдаги ҳамма фасодлардан ёмондир. Чунки, улар: Аллоҳдан ўзга ибодатга, итоатга сазовор зотлар бор, дейишади. Бу эса, охири келиб шахсга, ҳодисаларга сифинишга тақалади. Одамлардан баъзилари ҳамма ўзига бўйсунишини, унинг айтганини қонун деб қабул қилишини хоҳлади. Баңда баңдага баңдалик қилиши йўлга қўйилади. Бу эса, дунёда энг ёмон ҳолдир.

Шунинг учун ҳам, келаси оят аҳли китобни Аллоҳдан бошқага ибодат қилмасликка, унга ширк келтирмасликка ва одамлар бир-бирларига сифинмасликларига ўзаро келишиб олишга даъват этмоқда:

64. Сен: «Эй, аҳли китоблар! Бизга ҳам, сизга ҳам баробар сўзга келинг: Аллоҳдан ўзгага ибодат қилмайлик, Унга ҳеч нарсани шерик қилмайлик ва Аллоҳни қўйиб, баъзимиз баъзимизни Робб қилиб олмайлик», дегин. Бас, агар юз ўгирсалар: «Гувоҳ бўлинглар, биз, албатта, мусулмонлармиз», деб айтинглар.

Аҳли китоблар, деб яҳудий ва насоролар назарда тутилишини айтдик. Оят уларни ўзаро баробар, адолатли ва инсофли бир сўзга келишиб олишга даъват этмоқда.

«Сен: «Эй, аҳли китоблар! Бизга ҳам, сизга ҳам баробар сўзга келинг: Аллоҳдан ўзгага ибодат қилмайлик, Унга ҳеч нарсани шерик қилмайлик ва Аллоҳни қўйиб, баъзимиз баъзимизни Робб қилиб олмайлик», дегин».

Бу даъватда фақат мусулмонларнинггина фойдаси кўзланган эмас. Чунки, Аллоҳдан ўзгага ибодат қиласлик ҳамма учун зарур, ҳаммага фойда. Бунинг устига, аҳли китоб ҳам шуни даъво қиласди.

Шунингдек, Аллоҳга ҳеч нарсани шерик қиласлик ҳам фақат мусулмонларга эмас, ҳаммага керак.

Баъзи бандаларнинг бошқа бандаларга бандада бўлиши (яъни, бошқача айтганда, инсоннинг инсонга қул бўлиши), ўзига ўхшаган бандага сифиниши, унинг иродасига кўра яшashi, унинг хоҳиш-истакларига бўйсуниши инсоннинг инсонлик шаънини оёқости қиласди. Бу асло мумкин нарса эмас. Ҳамма – уммат ҳам, Пайғамбар ҳам, Аллоҳнинггина бандасидир.

«Эй, аҳли китоблар! Бизга ҳам, сизга ҳам баробар сўзга келинг: Аллоҳдан ўзгага ибодат қиласмайлик, Унга ҳеч нарсани шерик қиласмайлик ва Аллоҳни қўйиб, баъзимиз баъзимизни Робб қилиб олмайлик», дегин.

Яъни, агар аҳли китоблар Аллоҳнинг ягона Ўзига ибодат қилишдан, Унга ҳеч нарсани шерик қиласлиқдан, Аллоҳдан ўзгага сифинмаслиқдан юз ўғирсалар, унда уларнинг кимлиги маълум бўлади. Сизлар ҳам ўзингизнинг кимлигинизни уларга баралла айтиб қўйинглар:

«Гувоҳ бўлинглар, биз, албатта, мусулмонлармиз», деб айтинглар».

Дунёда фақат мусулмонларгина Аллоҳнинг ягона Ўзига ибодат қиласдилар!

Дунёда фақат мусулмонларгина Аллоҳга ҳеч нарсани шерик қиласдилар!

Дунёда фақат мусулмонларгина Аллоҳни қўйиб баъзилари баъзиларини робб, илоҳ, қилиб олмайдилар!

Ислом бандаларни бандага сифинишдан Аллоҳга сифинишга олиб чиққан ягона дин ва тузумдир!

Муҳаммад ибн Исҳоқ қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу :

«Нажрон насоролари билан яҳудийларнинг диний олимлари Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассаломнинг ҳузурларида йиғилиб, Иброҳим алайҳиссалом ҳақларида тортищдилар. Яҳудийлар:

«Иброҳим фақат яҳудий бўлган», дейишиди. Насоролар:

«Иброҳим фақат насроний бўлган», дейишиди. Шунда Аллоҳ таоло:

«Эй, аҳли китоблар, нимага Иброҳим ҳақида талашасизлар...» оятини туширди», дейдилар.

يَأَهْلَ الْكِتَبِ لَمْ تُحَاجُّوْنَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أَنْزَلَتِ الْتَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا
 مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُوْنَ

65. Эй, аҳли китоблар, нимага Иброҳим ҳақида талашасизлар. Ҳолбуки, Таврот ҳам, Инжил ҳам ундан кейин тушган-ку! Ақл юритмайсизларми?!

Нима учун яхудий ва насоролар Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларида Иброҳим алайҳиссалом ҳақида тортишдилар? Чунки ҳамма – яхудийлар ҳам, насоролар ҳам, Иброҳим алайҳиссаломга Аллоҳ таоло сенинг зурриётингга Пайғамбарликни бераман, деб ваъда қилганини яхши билишарди. Шунинг учун, ҳаммалари ушбу фазл ўзларига тегишли бўлишига ҳаракат қилишарди. Энг муҳими – Иброҳим алайҳиссаломнинг динидаман, деяётган Муҳаммад алайҳиссаломни ёлғончига чиқаришга уринишарди.

Ушбу мақсаддарига эришиш йўлида қизиқиб кетганларидан ҳатто ақлларини йўқотар ҳолга тушдилар ва яхудийликдан бир қанча замонлар аввал яшаб ўтган Иброҳим алайҳиссаломни «яхудий» деб юбордилар. Ҳолбуки, Таврот у кишидан кейин тушган ва «яхудий» деган ном ҳам кейин чиққан. Худди шунингдек, насоролар ҳам Инжил тушишидан минглаб йиллар аввал ўтган Иброҳим алайҳиссаломни насроний эди, дейишга ҳақлари йўқ.

Кейинги оятда аҳли китобларнинг даъвоси беҳуда эканини фош этиш давом этади.

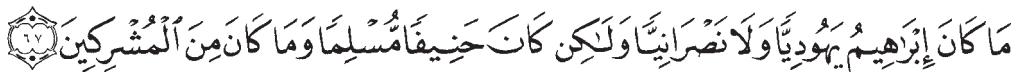
هَتَّأَنْتُمْ هَتَّوْلَاءِ حَجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمْ تُحَاجُّوْنَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ
 يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ

66. Ҳой сизлар, ҳалигилар! Ўзингиз билган нарсада-ку талашдингиз, энди нимага ўзингиз билмаган нарсада талашмоқдасиз?! Аллоҳ биладир, сиз эса билмайсиз.

Пайғамбар алайҳиссалом билан Ийсо ҳақида, шунингдек, Таврот ва Инжилда келган баъзи масалалар ҳақида тортишишган эди. Бу масалаларда уларнинг озми-кўпми илмлари бор эди. Тортишиб, ўз фикрини айтса бўлар эди. Аммо Таврот ва Инжилдан олдин ўтган ҳодисалар, ўзлари билмайдиган нарсалар ҳақида тортишиб нима қиласдилар? Фақат, талашди деган гап учунми?

У нарсаларни, хусусан, Иброҳимнинг кимлигини «**Аллоҳ биладир, сиз эса билмайсиз!**»

Мана, эшитинг:

 مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

67. Иброҳим яҳудий ҳам, насроний ҳам бўлмаган эди. Лекин у ҳақ йўлдан тоймаган мусулмон эди. Ва мушриклардан ҳам бўлмаган эди.

Ушбу оятда аввал айтилган ҳақиқат яна бир бор таъкидланмоқда:
«Иброҳим яҳудий ҳам, насроний ҳам бўлмаган эди. Лекин у ҳақ йўлдан тоймаган мусулмон эди».

Иброҳим алайҳиссалом яҳудий ҳам, насроний ҳам бўлмаганлар, чунки бу истилоҳлар у кишидан кейин чиққандир. Иброҳим алайҳиссалом бошқа турли миллатларга тоймаган, доимо Исломда турганлар. Бу дегани, Муҳаммад алайҳиссаломнинг динларида бўлган, яъни у кишига келган ваҳийга амал қилган, дегани эмас, балки бу атамадан Аллоҳ ихтиёр қилган шомил маъно қасд қилинмоқда.

«Ва мушриклардан ҳам бўлмаган эди».

Бу ояти каримадан бир қанча хуласалар чиқади:

1. Яҳудий ва насронийлар ҳам мушриклар экан. Дарҳақиқат, улар Узайр Аллоҳнинг ўғли, Масийҳ, Аллоҳнинг ўғли, дейишади.
2. Ислом ва ширк, мушриклик бир-бирига зид.
3. Араб мушрикларининг: Иброҳимнинг динидамиз, деган даъволари ҳам фирт ёлфон. Шундай бўлгач, Иброҳим алайҳиссаломга яқин бўлишга ҳақлироқ ким ўзи?

 إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَذِينَ أَتَّبَعُوهُ وَهُدَى اللَّهُ وَلَيَأْمُوْمِنُنَّ

68. Албатта, одамларнинг Иброҳимга ҳақлироғи унга эргашганлар, мана бу Пайғамбар ва иймон келтирганлардир. Аллоҳ мўминларнинг валийсидир.

Ҳамма ўзини Иброҳим алайҳиссаломнинг меросхўри, деб даъво қиласеради. Бирор, у киши яҳудий бўлган, шунинг учун унга биз ҳақлимиз, деса, бошқаси, у киши насроний бўлган, шунинг учун унга биз ҳақлимиз, дейди. Яна бошқалар ўз билганини айтади. Ҳолбуки, бу масалани Аллоҳнинг Ўзи ҳал қилган:

Аввало,
«Албатта, одамларнинг Иброҳимга ҳақлироғи унга эргашганлар», яъни ўзлари ҳаёт даврларида у кишига иймон келтириб, йўлидан юрганлар ва у киши ўтганларидан кейин ҳам эргашганлар.

Кейин, мана бу **Пайғамбар**, яъни, Мұҳаммад алайҳиссаломдир. Энг содиқ гувоҳ, бўлмиш Аллоҳ таолонинг хабарига биноан, улар икковлари Исломда биргадир.

Яна кейин одамларнинг Иброҳим алайҳиссаломга ҳақлироғи Пайғамбар Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга **иймон келтирганлардир**.

«Аллоҳ мўминларнинг валийсиdir», яъни дўстидир, ёрдамчи-сиdir, ҳомийсиdir.

Бу нарса одамларни, инсониятни бирлаштирувчи асосий омил ақийда эканлигини билдиради.

Кенгроқ ўйлаб кўриладиган бўлса, одамларни бирлаштирадиган бир неча омиллар бор: жумладан, жинс, қавм, тил, табақа, танасининг ранги ва ҳоказолар. Лекин булар бари тор доиралар бўлиб, инсоннинг ихтиёридан ташқари нарсалардир. Агар одамларнинг бирлашиши жинс асосида бўлса, ҳеч ким ўз жинсини ўзгартира олмайди. Шунингдек, қавм-миллат асосида бўлса, миллатини ҳеч ким ўз хоҳиши бўйича танламаган. Агар бирлашиш тил асосида бўлса, қайси тилда тили чиққан бўлса, кейин уни ўзгартириб, бошқа тил гуруҳидагиларга барибир эл бўлиб кетолмайди.

Шунингдек, табақа ёки тананинг рангини ҳам ўзгартириб бўлмайди.

Ислом ақийдаси асосида яшайдиганлар эса – Аллоҳнинг дўстлари, бир оиласининг аъзолари, уларнинг бирлашишига йиллару асрлар, маконлару ватанлар, миллатлару жинслар, тананинг рангию табақалар тўсиқ бўла олмайди.

Кейинги оят аҳли китобларнинг талашиб-тортишишдан мақсадлари нима эканини баён қиласи:

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَبِ لَوْ يُضْلُّونَكُمْ وَمَا يُضْلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا

69. Аҳли китоблардан бир тоифалари сизни адаштиришни хоҳларлар. Улар ўзларидан бошқани адаштирмаслар ва лекин сезмаслар.

Аҳли китобларнинг Ислом умматига қарши қилаётган ҳаракатларининг барчаси бу умматни тўғри йўлдан адаштиришга қаратилган. Улар мусулмонларнинг ўз динларида собит туришларини кўра олмайдилар.

«Аҳли китоблардан бир тоифалари сизни адаштиришни хоҳларлар».

Уларнинг бир тоифасининг бирдан-бир мақсади, хоҳиши — мусулмонларни адаштириш.

Ҳолбуки, бу билан улар ўзлари билмаган ҳолда, ўзларини адаштираётган бўладилар.

«Улар ўзларидан бошқани адаштирмаслар ва лекин сезмаслар».

Мусулмонлар ўз динларида мустаҳкам турсалар, уларга ҳеч бир душманнинг ҳийла-найранги кор қилмаслигини Аллоҳ таоло ваъда қилган. Аммо аҳли китоблар буни сезмасдан адашадилар.

يَأَهْلَ الْكِتَبِ لَمْ تَكُفُرُوكَ بِيَأْيَتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ شَهَدُوكَ ﴿١٧﴾ يَأَهْلَ الْكِتَبِ
 لَمْ تَلِسُوْكَ الْحَقَّ بِالْبَطْلِ وَتَكُنُّمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾

70. Эй, аҳли китоблар, нимага ўзингиз гувоҳ бўлиб туриб, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирасизлар?!

71. Эй, аҳли китоблар, нимага ҳақни ботилга аралаштирасизлар ва билиб туриб ҳақни яширасизлар?!

Аҳли китоблар Исломнинг ҳақлигини биладилар. Бу уларнинг илоҳий китобларида событ бўлган. Илоҳий китобдан хабари йўқлари тажриба, ўрганиш орқали ҳам Исломнинг ҳақлигига иқрор бўлдилар ва бўлмоқдалар. Лекин улар ҳавои нафсларига учиб, куфр келтирадилар. Кўриб-билиб туриб, Исломдек ҳақ нарсани ботилга аралаштирадилар ва шу билан Исломнинг ҳақиқатини беркитмоқчи, йўқотиб юбормоқчи бўладилар. Бу хиёнаткорона ишни яҳудийлар ояти карималар тушаётган вақтдаёқ бошлашган, кейинроқ уларга насоролар ҳам қўшилишган ва ҳозиргача бу бузғунчиликда давом этмоқдалар. Узоқ муддат мобайнида Аллоҳ таолонинг Ўзи сақлагани учун Қуръонга ўз ботилларини қўша олмадилар, лекин бошқа ҳамма нарсага қўшдилар ва қўшмоқдалар.

Улар бу ғараз ила Ислом тарихи, ҳадис, Қуръон тафсири, кишилар сийрати каби илмларга ҳийла-найранг орқали турли ботилларни қўшиб келдилар. Кўпинча сиртдан мусулмон бўлиб оладилар, мусулмонларнинг ишончини қозонадилар, сўнгра ҳақ Исломга ўз ботилларини қўшадилар. Ҳозирги кунда ҳам турли илмий номлар билан ўша қадим ишларини қилмоқдалар. Аллоҳ таоло меҳрибон, доимо уларнинг бу кирдикорларини фош этиб, ботилларини ажратиб-чиқариб турадиган уламоларни мусулмон умматига бериб туради.

Келаси оятларда аҳли китобларнинг Исломга, мусулмонларга қарши яна бир макр-хийлалари зикр этилади:

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَبِ إِمْنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ إِمْنُوا وَجْهَ النَّهَارِ
وَأَكْفَرُوا إِذَا خَرَجُوكُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١﴾ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا مَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ
أَنْ يُؤْتِيَ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ بِحَاجَةِ كُوْنِكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِ ﴿٢﴾ يَخْصُ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

72. Аҳли китоблардан бир тоифалари: «Иймон келтирганларга тушган нарсага куннинг аввалида иймон келтиринглар ва куннинг охирида куфр келтиринглар, шоядки, қайтсалар.

73. Ва динингизга эргашганлардан бошқаларга ишонманглар, токи бирортага сизга берилганга ўхшаш нарса берилмасин ёки Роббингиз ҳузурида сиз билан ҳужжат талашмасин», дерлар. Сен: «Албатта, ҳақиқий ҳидоят Аллоҳнинг ҳидоятидир», деб айт. Сен: «Албатта фазл Аллоҳнинг қўлида-хоҳлаган кишисига берадир. Аллоҳ қенг қамровли, билувчи Зотдир.

74. Ўз раҳматини хоҳлаган кишисига хос қиладир ва Аллоҳ улуғ фазл эгасидир», деб айт.

Аввал мусулмон бўлганини эълон қилиб туриб, кейин дарров Исломдан қайтганини эълон қилиш — пасткашлик ва ҳийлакорликдир. Шу йўл билан иймони заиф мусулмонларни, ақди паст кишиларни Исломдан чиқармоқчи бўладилар.

Ушбу ояти карималар нозил бўлаётган пайтда янги мусулмонлар асосан саводсиз араблардан бўлган. Улар аҳли китобларга хурмат назари билан қараган. Чунки улар Аллоҳдан тушган китоб эгаларидирлар, бу муқаддас китобдан кўп нарсани ўрганганлар, шунинг учун ҳамма ишлари ўша илоҳий китобдан келиб чиққан бўлади, деб ўйлашган. Гапнинг қисқаси, аҳли китоблар илм, маърифат эгалари, ҳар бир ишни чукур тушуниб бажарадиган одамлар, деган тушунча бўлган. Шундай одамлар куннинг аввалида иймонга келиб, охирида яна куфр келтирсалар, содда мусулмонлар: «бу одам Исломдаги нуқсонни топди шекилли, бўлмаса бундоқ қилмас эди», деган фикрга келиши турган гап. Бу ҳолни яхши билган аҳли китоблардан бир тоифалари бир-бирларига:

«Иймон келтирганларга тушган нарсага куннинг аввалида иймон келтиринглар ва куннинг охирида куфр келтиринглар, шоядки, қайтсалар», дейишади.

Бу билан, шояд, мўминлар ҳам бизга қўшилиб динларидан чиқсалар, демокчилар.

Бундай усул ҳозир ҳам давом этмоқда. Аллоҳнинг иродаси билан ҳозирги кунда ахли китоблар илм-фан ривож топган, юқори техник тараққиётта эга бўлган юртларда яшамоқдалар. Улар юксак моддий маданият эгаларидир, илмий унвонлари ҳам болохонадор. Бу соҳада ортда қолган мусулмонлар одатда уларга ҳавас билан, ҳурмат, эҳтиром билан қарашади. Кўплари уларга кўр-кўронга тақлид ҳам қилишади. Бу тақлид ҳаётнинг ҳамма соҳаларида кенг ёйилган. Ахли китоб саналган яхудий ва насронийлар ҳақида: улар бир нарсанни чуқур тушунмаса, амал қилмайди, деган тушунча кенг тар-қалган. Шу боис, улардан бирортаси Исломга кирса, бутун мусулмон олами қувончдан терисига сифмай кетади. Улар орасида Исломга холис кириб, ҳидоят топиб кетаётганлари кўп, лекин юқорида баён этилганидек, ҳийла қилиб, Исломга заар етказиш мақсадида куннинг аввалида иймонга келиб, охирида куфрга қайтаётганлари ҳам йўқ эмас.

Исломга қарши кучларнинг яна бир хавфли тоифаси борки, улар Ислом диёрларида мусулмон ота-онадан туғилган бўлади, исмлари ҳам мусулмонча, ўзларини «мусулмон» деб эълон ҳам қилгандар. Бундай «аскарлар» раҳбар – бошлиқлар, ёзувчилар, олимлар, файласуфлар, журналистлар ва яна бошқа шаклларда учрайдилар. Уларнинг вазифаси ҳам мусулмонларни диндан қайтаришдир.

Ахли китобларнинг ўзаро насиҳатларидан бири:

«Ва динингизга эргашганлардан бошқаларга ишонманглар».

Яъни, уларга ҳеч сир айтманглар, режаларингизни ҳам билдираманглар.

Ҳозирги кунда дунёда кўплаб яхудий ва насроний ташкилотлар бор. Сойҳунийлар (сионистлар), массонлар, миссионерлар ва булардан ташқари номлари ҳам яшириладиган яна кўплаб ташкилотлар бор. Уларнинг фаолиятлари қаттиқ сир тутилади. Ўзларини шунчалик беркитадиларки, баъзан оила аъзоларидан ҳам яширадилар. Уларнинг барчалари Исломга қарши, мусулмонларни динларидан чиқариш йўлида ҳаракат қиласидар.

Ахли китобларнинг ўзларидан бошқага ишонмаслик, ҳамма нарсанни сир тутишга чақириқларининг сабаби келаси жумлада баён қилингандир:

«...токи бирортага сизга берилганга ўхшаш нарса берилмасин»,

яъни, ҳеч кимга илохий китоб ва Пайғамбарлик берилмасин;

«...ёки Роббингиз ҳузурида сиз билан ҳужжат талашмасин», дейдилар.

Яъни, агар улар ҳақиқатни билиб олсалар, бизнинг хиёнатимизни ҳам тушуниб қоладилар-да, кейин Аллоҳ ҳузурида биз билан ҳужжат талашадилар.

Демак, уларнинг ҳадиги – бошқалар ҳам фазлга эга бўлиб қолмасин ва буларнинг айблари ҳам фош бўлмасин.

Аҳли китобларнинг бу хиёнаткорона қилмишларига жавоб тариқасида Пайғамбар алайҳиссаломга Аллоҳ таоло:

«Албатта, ҳақиқий ҳидоят Аллоҳнинг ҳидоятидири», деб айт», деб ўргатмоқда.

Демак, мусулмонлар буни яхши тушунишлари керак ва ҳар кимга кўр-кўрона тақлид қилмасликлари, бошқаларнинг гапларига учавермасликлари лозим.

Яна, Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга:

«Албатта, фазл Аллоҳнинг қўлида, хоҳлаган кишисига берадир. Аллоҳ кенг қамровли, билувчи Зотdir. Хоҳлаган кишисига Ўз раҳматини хос қиласидир ва Аллоҳ улуғ фазл эгасидир», деб айт», деган йўлланмани ҳам бермоқда.

Демак, аҳли китобнинг хоҳлагани эмас, Аллоҳ таолонинг хоҳлагани бўлади. Аввало, фазл аҳли китобнинг қўлида эмас, балки Аллоҳнинг қўлида. Хоҳлаган кишисига беради. Аҳли китобни хоҳласдан, аҳли Исломни хоҳлагани учун, уларга охирги илоҳий китобни – Қуръонни ва қиёматтагача боқий Исломни берди.

«Аллоҳ кенг қамровли, билувчи Зот» бўлганидан бу улкан масъулиятни ҳақни ботилга аралаштирган, омонатта хиёнат қилган, илоҳий китобга амал қилишни тарк этган аҳли китобларга ишонмади, балки бу улкан масъулиятни Мухаммад алайҳиссалом бошлиқ мусулмонларга ишонди. Ислом умматини хоҳлаб, унга Ўз раҳматини хос қилди. Бу умматга охирги илоҳий китобни, қиёмат кунигача боқий шариатни ва энг афзал Пайғамбарни берди.

Кейинги оятларда Аллоҳ аҳли китобларнинг холини васф қилиб, уларнинг нуқсонларини фош этади:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ يُقْنَطِرِ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ
يُدِينَارِ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمَّةِ
سَيِّئٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

75. Аҳли китоблардан, агар ҳисобсиз молни омонат қўйсанг, уни сенга адо қиласиганлари бор ва бир динорни омонат қўйсанг, устида туриб олмагунингча, сенга адо қилмайдиганлари ҳам бор. Бу уларнинг: омийлар учун бизнинг устимизга йўл йўқ, дейишларидандир. Улар билиб туриб Аллоҳ ҳақида ёлғон сўзларлар.

Қуръони Карим инсоф билан, адолат билан баҳо беради. Қаттиқ тортишув чоғида ҳам баҳо беришда холис туриб, аввал аҳли китблар ичидаги яхши одамларни зикр қилмоқда:

«Аҳли китоблардан, агар ҳисобсиз молни омонат қўйсанг, уни сенга адо қиласиганлари бор».

Яъни, уларнинг орасида омонатга хиёнат қилмайдиган, бирорнинг ҳаққини емайдиган кимсалар бор, деяпти. Айни чоғда, бошқачалари ҳам бор:

«...ва бир динорни омонат қўйсанг, устида туриб олмагунигча, сенга адо қиласиганлари ҳам бор».

Яъни, арзимаган молга ҳам хиёнат қиласиганлари ҳам бор. Орқасидан юриб, қайта-қайта талаб қилибгина ҳақни ундириб оласан. Улар ўзларининг бу ишларидан ор ҳам қилишмайди, чунки бу қиласиганларни ёқлаб, ўзларича фатво тўқиб қўйганлар:

«Бу уларнинг: омийлар учун бизнинг устимизга йўл йўқ, дешишларидандир».

Яҳудийлар ўзларини Аллоҳнинг танлаб олган халқи ҳисоблашади. Бошқалар уларнинг назарида омий ҳисобланади ва уларга эшак бўлиб хизмат қиласиганлари керак. Улар ҳар бир нарсага алоҳида ўлчов қилиб олишган: яҳудий яҳудийга хиёнат қилиши мумкин эмас, лекин яҳудий омийга, яъни яҳудий масга хиёнат қиласа бўлади. Савоб олади. Уларнинг айтишича, Аллоҳ таоло яҳудийларга уларнинг динида бўлмаган одамларнинг молини ҳалол қилган эмиш. Аслини олганда:

«Улар билиб туриб, Аллоҳ ҳақида ёлғон сўзларлар».

Шу мақомда Қуръони Карим ўзининг ахлоқий мезонини эълон қиласиди:

بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَأَتَقَى فِإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

76. Йўқ! Балки ким аҳдига вафо қиласа ва тақводор бўлса. Бас, Аллоҳ тақводорларни хуш кўради.

Йўқ! Гап улар айтгандек эмас. Аллоҳ, уларга бундай имтиёз бермаган! Балки аҳдига вафодорларга ва Ўзига тақво қилганларга имтиёз берган. Зоро, Аллоҳ тақводор бандаларни яхши кўради. Бу умумий қоида – қайси жинсга, миллатга, қавмга, халқга қарашли бўлмасин, омонатли ва тақводор бўлса, бўлди – ушбу шарафга эришаверади.

إِنَّ الَّذِينَ يَشْرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثُمَّ نَاقِلُهُمْ أُولَئِكَ لَا خَلَقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا

يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

77. Аллоҳнинг аҳдини ва ўз қасамларини арzon баҳога сотадиганлар, албатта, ана ўшаларга охиратда насиба йўқдир, қиёмат куни Аллоҳ уларга гапирмас, назар солмас ва покламас. Уларга аламли азоблар бор.

Бу ҳам умумий қоида бўлиб, мазкур сифатдаги кишиларга, улар ким бўлишидан қатъи назар, жорий этилади.

Аллоҳга берган аҳдларини ва садоқат учун ичган қасамларини бу дунёning матоҳини деб бузганлар, пасткаш одамлар ҳисобланадилар. Бу дунёни деб охиратни сотганлари учун уларга охиратда ҳеч қандай насиба қолмайди. Аллоҳнинг раҳматидан заррача ҳам баҳраманд бўла олмайдилар. Қиёмат кунида хору зор бўлиб турганида, Аллоҳдан унга кўнгил кўтарувчи гап ҳам бўлмайди; раҳмат назарини солмайди. Гуноҳлардан ҳам покламайди. Балки, аламли азоблар билан азоблайди.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ الْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَبِ لِتَحْسِبُوهُ مِنَ الْكِتَبِ وَمَا هُوَ
مِنَ الْكِتَبِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ
الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

78. Улардан бир гуруҳлари борки, сизлар китобдан бўлмаган нарсани китобдан деб ўйлашингиз учун китобни тилларини буриб ўқирлар. Ва: «У Аллоҳнинг ҳузуридандир», дерлар. Ҳолбуки, у Аллоҳнинг ҳузуридан эмас. Улар билиб туриб, Аллоҳ ҳақида ёлғон сўзларлар.

Одатда булар динни ўзига касб қилиб олган одамлар бўлади. Улар илоҳий китоб ва таълимотни дунёвий мақсадларига хизмат қилдиришга уринадилар. Ўзларига фойдаси бўлса, Аллоҳнинг китобини буриб юборишади. Манфаат нуқтаи назаридан тўқиб чиқарган гапларини Аллоҳнинг китобини ўқиёттганда қўшиб, тилларини буриб ўқишаники, бошқалар: бу ҳам Аллоҳнинг китобидан экан, деб ўйлашади. Аллоҳнинг китобидан бўлмаган нарсани Аллоҳнинг китобидан, деб айтишади. Билиб туриб ёлғон гапиришади.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْكِتَبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا

عَبَادًا لِّي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا كُنْ كُوْنُوا رَبَّنِيْكَنْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ

79. Бир кишига Аллоҳ китобни, ҳукмни ва Пайғамбарликни берганидан сўнг, у одамларга: «Аллоҳни қўйиб менга банда бўлинглар», дейиши асло мумкин эмас. Лекин одамларга: «Китобни ўргатганингиз ва ўзингиз ўрганганингиз асосида Роббонийлар бўлинг», дейди.

Маълумки, насоролар Аллоҳ уларга юборган Пайғамбар Ийсо алайҳиссаломни «худо» деб эътиқод қилганлар ва қиласидар. Уларга «Нимага Ийсони худо дейсизлар?» – дейилса: Ўзи айтган, бизни ибодатини қилишимизга буюрган» – дейишади. Аҳли китоблар билан бўлган тортишувларда бу масала ҳам қўзғалган бўлиши турган гап. Бу мақомда ҳақиқат нимада эканлигини ушбу оят баён қиляпти.

Пайғамбар Аллоҳни энг яхши таниган ва ўзининг бандалигини чуқур тушуниб етган банда бўлади. Акс ҳолда, Пайғамбар бўла олмайди. Бу ҳақиқатни тушуниб етмаган, Аллоҳ таолони танимаган одамдангина «менга ибодат қилинглар», деган гап чиқиши мумкин. Аммо:

«Бир кишига Аллоҳ китобни, ҳукмни ва Пайғамбарликни берганидан сўнг, у одамларга: «Аллоҳни қўйиб менга банда бўлинглар», дейиши асло мумкин эмас».

Пайғамбар киши одамларни Аллоҳга банда бўлишга чақиришни ўзининг бош вазифаси деб билади. Пайғамбар одамларга:

«Китобни ўргатганингиз ва ўзингиз ўрганганингиз асосида Роббонийлар бўлинг», дейди».

«Роббоний» сўзи Роббга нисбат берилган бўлиб, Аллоҳнинг динини маҳкам тутувчи, деган маънони билдиради. Роббоний бўлишга асос уларнинг одамларга китобни ўргатгандари ва ўзлари ҳам ўрганганиклиариdir. Бу эса, роббонийлик чуқур илм асосида келиб чиқишини билдиради.

Кейинги оятда ҳам Пайғамбарнинг ишлари васф қилинади:

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَنْحِذُوا إِلَيْكُمْ وَالنَّبِيْكَةَ وَأَرْبَابًا أَيْمَرُكُمْ بِإِلَكُفْرٍ بَعْدَ إِذْانِكُمْ مُسْلِمُونَ

80. У сизларни фаришталар ва Пайғамбарларни Робб қилиб олишингизга буюрmas. У сизни мусулмон бўлганингиздан қейин куфрга буюармиди!?

Шунингдек, Пайғамбар ҳеч қачон одамларга фаришталар ва Пайғамбарларни худо қилиб олинглар, деб амр қилмайди:

«У сизларни фаришталар ва Пайғамбарларни Робб қилиб олишингизга буюрмас».

Чунки у, Аллоҳ, фаришта ва Пайғамбар орасидаги фарқни энг яхши тушунадиган одамдир. Пайғамбарнинг вазифаси одамларни Аллоҳга иймон келтиришга, фаришталарга иймон келтиришга ва, шунингдек, Пайғамбарларга иймон келтиришга буюришдир. Одамларни мусулмон қилишдир. Асл вазифаси шулардан иборат бўлса-ю:

«У сизни мусулмон бўлганингиздан кейин қуфрга буюрармиди?!»

Демак, ҳалиги гуруҳнинг даъвоси ёлфон. Улар фақат мусулмонлар орасида шак-шубҳа тарқатиш учун турли гапларни тўқиб чиқарадилар, холос.

Аввалги оятларда аҳли китобларнинг хиёнат қилиб Аллоҳнинг китобини ўзгартирганликлари, китобдан бўлмаган нарсани китобдан, деб айтганлари, Пайғамбарларга ҳам хиёнат қилганликлари айтиб ўтилди. Кейинги оятларда Пайғамбарлар ҳаммалари бир силсила эканликлари, ҳаммаларидан Аллоҳ бир-бирларига иймон келтиришга аҳду паймон олганлиги, ҳамма Пайғамбарларга бирдек иймон келтириш зарурлиги, Ислом Аллоҳ, қабул қиласиган ягона дин эканлиги баён этилган.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيشَقَ النَّبِيِّنَ لِمَا إِتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ
 رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُوهُ قَالَ أَفَرَرْتُمْ وَأَخْذَتُمْ عَلَى ذَلِكُمْ
 إِصْرِيٌّ قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَأَشَدُّ دُوَّاً وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ

81. Аллоҳ Пайғамбарлардан: «Сизларга китоб ва ҳикмат берганим учун кетингиздан сизлардаги нарсани тасдиқловчи Пайғамбар келганда, албатта унга иймон келтирасиз ва ёрдам берасиз, – деб аҳду паймонларини олиб туриб: – Икror бўлдингизми? Бу ҳақда ишончли аҳду паймонимни қабул қиласингизми?» деганини эсла. Улар: «Икror бўлдик», – дейишди. У: «Бас, гувоҳ бўлинглар, мен ҳам гувоҳ бўлувчиларданман», – деди.

Ушбу ояти каримада ажойиб бир кўриниш васф этилмоқда: ҳамма Пайғамбарлар Аллоҳ таолонинг ҳузурида тўпланишган. Бу улкан йиғилишда Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло Пайғамбарларнинг ўзларини гувоҳ қилиб туриб, Ўзи ҳам бу гувоҳликка қўшилиб туриб, улардан

ишончли, таъкидланган аҳду паймон олмоқда. Бу ишончли, таъкидланган аҳду паймон Аллоҳ таоло китоб ва ҳикмат берган ҳар бир Пайғамбар ўзидан кейин унинг Пайғамбарлигини тасдиқлаб келган Пайғамбарга албатта иймон келтириши ва албатта унга ёрдам бериши ҳақидадир. Шу ўринда бир савол туғилади: ўзидан кейин келганга олдин ўтган Пайғамбар қандай қилиб иймон келтириб, қандай ёрдам беради? Жавоб шулки, Аллоҳ, китоб ва ҳикмат берган ҳар бир Пайғамбар ўз умматини ўзидан кейин унинг Пайғамбарлигини тасдиқловчи Пайғамбар келса, унга иймон келтириш ва ёрдам бериш руҳида тарбиялади. Умматларининг иймон келтиргани унинг иймон келтиргани, умматларининг ёрдам бергани унинг ёрдам берганидир. Аллоҳ, айнан мана шу ишга Пайғамбарларнинг аҳду паймонини олди ва яна таъкидлаш учун:

«Иқрор бўлдингизми? Бу ҳақда ишончли аҳду паймонимни қабул қилдингизми?» – деди.

«Улар: «Иқрор бўлдик», – дейиши».

Демак, Пайғамбар алайҳиссаломлар ўз умматларини ўзларидан кейин келадиган Пайғамбарга иймон келтириш ва унга ёрдам бериш руҳида тарбиялаб келишган. Уларнинг барчалари бир силсила-нинг халқаларидир.

Шу билан бирга, тафсирчи олимларимиз **«сизлардаги нарсани тасдиқловчи Пайғамбар»**дан мурод Муҳаммад алайҳиссаломдир, деганлар. Яъни, ҳар бир Пайғамбар: «Мабодо мендан кейин Муҳаммад алайҳиссалом менинг Пайғамбарлигимни тасдиқлаб келса, албатта, унга иймон келтирасизлар ва ёрдам берасизлар», деб кетганлар. Муфассирларимиз ўзларининг бу фикрларини Пайғамбари-миз алайҳиссаломдан қилинган ривоятлар билан тасдиқлашади.

Али ибн Аби Толиб ва ибн Аббос розияллоҳу анхўмодан ривоят қилинадики:

«Аллоҳ, Пайғамбарлардан ҳар бирини юборищдан олдин албатта ундан: «Агар Аллоҳ, Муҳаммад алайҳиссаломни Пайғамбар қилиб юборганда у тирик бўлса, албатта унга иймон келтириш ва ёрдам бериш ҳақида аҳду паймон олди. Ҳамда уни ўз умматидан Муҳаммад алайҳиссалом Пайғамбар этиб юборилганларида тирик бўлслар, у кишига албатта иймон келтириш ва ёрдам бериш ҳақида аҳду паймон олишга буюрди».

Шубҳасиз, Мусо ва Ийсо алайҳиссаломлар ҳам ўз умматларидан бу ишга аҳду паймон олганлар. Таврот ва Инжиlda ҳам бу масала келган. Нима учун яхудийлар ва насоролар Муҳаммад алайҳиссаломга иймон ҳам келтирмайдилар, ёрдам ҳам қилмайдилар?! Аксинча, куфр келтириб, юз ўгириб кетадилар? Ҳолбуки:

فَمَنْ تَوَلَّ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَسِيْقُونَ

82. Ким бундан кейин юз ўгириб кетса, бас, ана ўшалар фосиклардир.

Ха, Мұхаммад алайхиссаломдан, Ислом динидан фақат фосикларгина, Аллоҳнинг тоатидан чиққанларгина юз ўгирадилар.

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنِ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا
وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ

83. Аллоҳнинг динидан бошқани хоҳлайдиларми?! Ахир хоҳласаю хоҳламаса, осмонлару ердаги барча жонзотлар Аллоҳга бўйсуниб турибди-ку!!! Ҳамда Унга қайтариладилар-ку!!!

Аллоҳнинг дини битта. Ҳамма Пайғамбарлар шу дин билан келганлар. Бир-бирларини тасдиқлаб, бир-бирларига ёрдам бериб, Аллоҳнинг динига ўз даврларида хизмат қилиб келганлар.

Исломдан юз ўгираётганлар Аллоҳ динидан юз ўтирган бўладилар. Нима улар

«**Аллоҳнинг динидан бошқани хоҳлайдиларми?!**»
Аммо улар Исломдан юз ўгириб қаёққа борадилар?
«**Ахир хоҳласаю хоҳламаса, осмонлару ердаги барча жонзотлар Аллоҳга бўйсуниб турибди-ку!!! Ҳамда Унга қайтариладилар-ку!!!**»

Осмонлардаги фаришталар, ердаги инсу жинлар Аллоҳга таслим бўлиб туридику. Мусулмон бутун вужуди билан, чин қалдан таслим бўлади. Кофир эса, хоҳламаса ҳам Аллоҳнинг султони ва қаҳрига бўйсунади. Энг муҳими, ҳаммалари Аллоҳ таолога ҳеч шубҳасиз қайтариладилар.

Келаси ояти каримада Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари Мұхаммад алайхиссаломга аҳли китобга қуийдаги хитобни қилишни амр этади.

قُلْ إِنَّمَا يَأْمُنُ كَبِيرًا وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نَفْرَقُ بَيْنَ
أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لِهِمْ مُسْلِمُونَ

84. Сен:«Аллоҳга ва бизга туширилган нарсага, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва асботларга туширилган нарсага, Мусо,

Ийсо ва бошқа Пайғамбарларга Роббилиридан берилган нарсага иймон келтиридик, улардан бирортасини ажратмаймиз ва биз Унгагина мусулмонмиз!» деб айт!

Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло ўзининг охирги Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга ўzlари ва умматлари номидан бир қанча ҳақиқатларни ҳаммага эълон қилишни амр этмоқда:

«Аллоҳга»,

яъни, Унинг борлигига, камолот сифатларига, исмларига, амалларига, Робб эканлигига ва ибодатга сазоворлигига иймон келтиридик.

«Бизга туширилган нарсага»,

яъни, биз мусулмонларга туширилган Қуръонга иймон келтиридик.

«Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва асботларга туширилган нарсага»,

яъни, ўзимиздан олдин ўтган мазкур азизларга нозил қилинган саҳифа ва ваҳийларга иймон келтиридик; («Асбот» дегани, Яъқуб алайҳиссаломнинг авлодлари, деганидир.)

«Мусо, Ийсо ва бошқа Пайғамбарларга Роббилиридан берилган нарсага иймон келтиридик»,

яъни, Таврот, Инжил ва бошқа барча ваҳийларга иймон келтиридик;

«Улардан бирортасини ажратмаймиз»,

яъни, ҳаммаларига бирдек иймон келтирамиз. Яҳудий ва насроларга ўхшаб баъзиларини ажратиб қўймаймиз;

«ва биз Унгагина мусулмонмиз».

Иймон келтириш лозим бўлган нарсаларни айтиб бўлиб охирда, биз Аллоҳнинг Ўзигагина бўйинсунамиз, дейиш ўзига хос маъно касб этади. Ислом тил билан айтиладиган сўзгина эмас, дилга ўрнашадиган тасдиқгина эмас, балки Аллоҳнинг кўрсатмасига амал қилиб яшаш эканини билдиради. Шунинг учун:

وَمَن يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَنَّ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِيرِينَ

85. Ким Исломдан бошқа динни ҳоҳласа, бас, ундан бу ҳаргиз қабул қилинmas ва у охиратда зиён кўргувчилардан бўлур.

Аллоҳнинг ҳузурида мақбул бўлган ягона Ислом динининг охирги ва мукаммал кўриниши Муҳаммад алайҳиссаломга юборилган ҳақиқий Ислом динидир. Энди ундан бошқа динни истаб, ўша бошқа динда юрганлардан у динлари ҳаргиз-ҳаргиз қабул қилинмайди. Улар охиратда зиён кўргувчилар бўлади. Аллоҳ, уларни хидоятга солмайди, балки лаънатлайди.

Зеро:

كَيْفَ يَهُدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهَدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمْ
 الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهُدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

86. Иймонидан, Пайғамбарнинг ҳақлигига гувоҳлик берганидан ва уларга очиқ баёнотлар келганидан кейин қуфр кетган қавмни Аллоҳ қандай қилиб, ҳидоятга солсин. Аллоҳ золим қавмларни ҳидоятга солмас.

Ҳақиқатан, булар жуда ҳам золим одамлар ҳисобланади. Ахир, уларга Ислом дини ҳақ дин эканлиги тўғрисида очиқ-оидин ояллар, баёнотлар келган бўлса, ўзлари ҳам Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳақ эканликларига гувоҳлик бериб иймонга келсалар-у, кейин яна қуфрға кетсалар, албатта, катта зулм қилган бўладилар-да.

أُولَئِكَ جَرَأَوْهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

87. Ана ўшаларнинг жазоси, уларга Аллоҳнинг, фаришталарнинг ва барча одамларнинг лаънати бўлишидир.

Бундай лаънатга қолиш катта бадбаҳтилик эмасми?! Бу дунё-ю у дунёнинг барча-барчасидан бўладиган лаънатни ўзига қаратиш – жуда ҳам улкан жазо! Дарҳақиқат, Исломга кириш имкони бўлиб туриб, кирмаганлар шундай жазога лойикдирлар.

Ҳа, уларга, албатта, Аллоҳнинг, фаришталарнинг ва одамларнинг лаънати бўлур ва улар:

خَلِيلِينَ فِيهَا لَا يُخْفَى عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنَظَّرُونَ

88. Унда абадий қолурлар. Улардан азоб енгиллатилмас ва уларга назар ҳам солинмас.

Бундай золимлар дўзахда, лаънатда абадул-абад қоладилар. Доимо қаттиқ азобга олинадилар, улардан азоб енгиллатилмайди. Ҳаттоқи, уларга назар ҳам солинмайди.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ

89. Магар шундоқ бўлгандан кейин тавба қилиб, яхши амалларни қилганлар бўлса, бас, Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимлидир.

Тавба эшигини очиқ қўйишнинг ўзи Аллоҳнинг бандаларига бўлган улкан раҳматидир. Ожиз инсон билиб-билмай хатога йўл қўйса, кейин ўзига келиб, хатосига афсус қилса, марҳамат, тавба қилсин. Содир этган гуноҳидан қайтсин.

Лекин тавбага фақат оғиз билан гуноҳдан қайтганликни эълон қилиш ёки дилдан ўтказиш кифоя эмас. Балки тавбасининг ҳақиқий эканлиги тавбадан кейин яхши амалларни қилиши билан собит бўлади. Агар шундай қилсалар:

«...бас, Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимлидири».

У ўша банданинг гуноҳларини мағфират қиласди ва ўз раҳматига олади.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُواْ كُفُرًا لَّنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ
 الظَّالِمُونَ ﴿٩١﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ وَمَا نُؤْمِنُ بِهِمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدٍ هُمْ مِلْءٌ
 الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ أَفْتَدَيْهِمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٩٢﴾

90. Албатта, иймонларидан кейин куфр келтириб, сўнгра куфри зиёда бўлганларнинг тавбаси ҳеч-ҳеч қабул қилинmas. Ана ўшалар адашганлардир.

91. Албатта, куфр келтириб, кофир ҳолида ўлганларнинг бирортасидан, агар ер юзи тўла олтин фидо қилса ҳам, асло қабул қилинmas. Ана ўшаларга аламли азоб бор. Ва уларга ёрдамчилар йўқ.

Ҳаммаси маълум. Шарҳнинг ҳам ҳожати йўқ. Қилганига яраша ҳар ким жазосини олади.

Худди шу маънода Имом Бухорий, Муслим ва Аҳмадлар Пайғамбар алайҳиссаломдан қуиидаги ҳадиси шарифларни ривоят қилгандар:

«Қиёмат куни дўзах аҳларидан бирига:

«Агарчи ер юзи тўла нарсанг бўлганда, ўзингни қутқазишга фидо қиласмидинг?» дейилади. У:

«Ҳа», – дейди. Шунда Аллоҳ, таоло унга:

«Мен сендан ундан кўра озроқ нарса сўраган эдим. Отанг Одамнинг зоҳиридалигингда менга ҳеч нарсани ширк келтирмаслигингга аҳд олган эдим. Сен бўлсанг, ширк келтирдинг», – дейди».

Вақти ўтгандан кейин ҳар қанча сарфланган молдан фойда йўқ. Ундай сарфлашга ҳожат ҳам йўқ. Яхшиси, молни Аллоҳ, таоло рози бўладиган йўлда, вақтнинг борида, бу дунёда сарфлаш керак.

لَنْ تَأْتِلُوا أَمْلَرَ حَتَّىٰ تُنْفِقُوا مِمَّا تَحْبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

92. Ўзингиз суйган нарсадан нафақа қилмагунингизча, ҳаргиз яхшиликка эриша олмассиз. Нимани нафақа қилганингизни Аллоҳ билувчиидир.

Мусулмонлар бу маънога тўлиқ тушунган замонларида яхшиликка эришиш учун ўзларининг энг яхши, суюкли молларини нафақа қилиб, улуғ даражаларга эришганлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қиласида, Анас ибн Молик розияллоҳу анху :

«Абу Толҳа Мадийнада ансорийлар ичида энг бой одам эди. Молу муликининг ичида «Ҳаа» номли қудуқ энг маҳбуби эди. Бу қудуқ масжиднинг тўғрисида эди. Пайғамбар алайҳиссолату вассалом у қудуққа бориб, ширин сувидан ичардилар. «Ўзингиз суйган нарсадан нафақа қилмагунингизча, ҳаргиз яхшиликка эриша олмайсиз», ояти нозил бўлганда, Абу Толҳа:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Аллоҳ, «Ўзингиз суйган нарсадан нафақа қилмагунингизча, ҳаргиз яхшиликка эриша олмайсиз», демокда, молу мулким ичида мен учун энг маҳбуби «Ҳаа» қудуғидир. Уни Аллоҳнинг йўлида садақа қилдим. Унинг яхшилигидан ва Аллоҳнинг хузуридаги савобидан умидворман. Эй, Аллоҳнинг Расули, шуни сизга бердим, Аллоҳ, кўрсаттган жойга ишлатинг», – деди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Яхши, яхши, бу фойда берувчи мулк, бу фойда берувчи мулк. Мен уни қариндошларинг фойдасига ишлатсанг дейман», – дедилар. Абу Толҳа:

«Худди шундай қиласман, эй, Аллоҳнинг Расули», – деди. Сўнгра, Абу Толҳа уни қариндошлари ва амакисининг ўғиллари фойдасига тайин қилди.

Имом Бухорий ривоят қиласида, Ҳазрати Умар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менинг Хайбардаги улушимдан кўра яхшироқ нарсам йўқ. Нима қилишга буорасиз?» – дедилар. У зоти бобаракот:

«Аслини ушлаб тургинда, тушган фойдани садақа қилиб тур», – дедилар.

Мусулмонлар асрлар давомида Аллоҳнинг розилигини тилаб, яхши кўрган молу мулкларини нафақа қилиб келганлар.

Келаси оятларда яна аҳли китобнинг шубҳаларига жавоблар келади. Ҳамда уларнинг Исломга ва мусулмонларга қарши уюштирган макр-ҳийлалари баён қилинади:

﴿ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبْنِي إِسْرَئِيلَ إِلَّا مَا حَرَمَ إِسْرَئِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرِينَةُ فَلَمْ يَأْتُوا بِالْتَّوْرِينَةِ فَأَتَلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

93. Таврот тушишидан олдин Исроил ўзига ҳаром қилгандан бошқа ҳамма таом Бани Исроилга ҳалол эди. «Агар ростгўйлардан бўлсангиз, Тавротни келтириб ўқинглар», деб айт!

Маълумки, яхудийлар Муҳаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларига таъна тошини отишга доимо ҳозир нозир эдилар. Ҳамиша мусулмонлар орасида фитна қўзиб, уларнинг қалбларида шак-шубҳа уйфотиши учун зифирча ҳам имкониятдан фойдаланар эдилар. Аллоҳ таоло Муҳаммад алайҳиссаломнинг Тавротни тасдиқловчи эканликларини баён қилган оятларини туширгандан кейин яхудийлар: «Қуръон Тавротни тасдиқловчи бўлса, нимага Таврот Бани Исроилга ҳаром қилган таомларни ҳалол демоқда», деган гап тарқатишиди ва бунга мисол қилиб туюнинг гўшти ва сутини келтиришиди. Бани Исроилга ҳаром қилинган яна бошқа нарсаларни ҳам Аллоҳ мусулмонларга ҳалол қилган эди. Қуръони Карим уларни тарихий ҳақиқат билан юзма-юз қўйиб:

«Таврот тушишидан олдин Исроил ўзига ҳаром қилгандан бошқа ҳамма таом Бани Исроилга ҳалол эди», демоқда.

Исроил — Яъқуб алайҳиссаломдирлар. Ривоятларда келишича, Яъқуб алайҳиссалом оғир қасал бўлиб ётганларида, агар Аллоҳ шифо берса, энг яхши кўрган таомларини — туюнинг гўшти ва сутини емасликни назр қилган эканлар. Аллоҳ, бу назрни қабул қилди. Шунингдек, Аллоҳ таоло Бани Исроилдан содир бўлган гуноҳлар туфайли уларга иқоб сувратида баъзи ҳайвонларни ҳамда мол билан қўйнинг чарвисини ҳаром қилган эди. Ҳолбуки, булар Таврот тушишидан олдин Бани Исроилга ҳалол эди.

Қуръони Карим ушбу ҳақиқатни уларнинг эсига солмоқда. Шу билан бирга, Пайғамбар алайҳиссаломга уларга қарата:

«Агар ростгўйлардан бўлсангиз, Тавротни келтириб ўқинглар», деб айт», деб йўл қўрсатмоқда. Агар улар Тавротни келтириб ўқисалар, ўша таомлар фақат ўзларига ҳаром қилингани, бошқаларга ҳаром эмаслиги аён бўлади.

﴿ فَمَنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأَوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾

94. Шундан кейин ҳам, кимки Аллоҳ ҳақида ёлғон тўқиса, бас, ана ўшалар золимлардир.

Яъни, ҳамма нарса очиқ-оидин баён этиб берилганидан кейин ҳам, «**кимки Аллоҳ ҳақида ёлғон түқиса, бас, ана ўшалар золимлардир**».

Ана ўшалар золим бўлмаса, ким ҳам золим бўлар эди?!

Қибла Каъба томонга бурилгандан сўнг, яхудийлар турли ифволар қўзиган эдилар. Ўша ифволари ва уларга жавоблар «Бақара» сурасида келган эди. Лекин яхудийлар ҳақиқатни тушуниб етган бўлсалар ҳам, барибир, яна мусулмонларнинг қалбига фулгула солиш мақсадида: «Нима учун ўн олти, ўн етти ой Байтул Мақдисга қараб намоз ўқиб турган мусулмонлар бирданига Каъбага қараб ўқийдиган бўлиб қолди?» каби гапларни ҳамон қўзиб юрган эдилар. Келаси оятда Аллоҳ таоло уларнинг бу ифволарига яна жавоб қайтаради:

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّيْعُوا مِلَةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

95. Аллоҳ рост айтди. Иброҳимнинг йўлдан тоймаган миллатига эргашинг. У мушриклардан бўлмаган эди.

Яъни, қибла ҳақида келган аввалги оятларни Аллоҳ рост айтди. Сиз агар ўзингизни Иброҳимнинг авлоди, меросхўри ҳисобласангиз, гапингиз рост бўлса,

«Иброҳимнинг йўлдан тоймаган миллатига эргашинг. У мушриклардан бўлмаган эди».

Аммо, сизлар Иброҳимга меросхўрликни даъво қиласиз-у, лекин ўзларингиз ширк ҳам келтиряпсиз. Бу ишларингиз Иброҳимнинг йўлига тўғри келмайди-ку.

Сўнgra, қибланинг Каъбага ўзgartирилиши сабаби баён қилинади.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لِلَّذِي بِكَةَ مُبَارَّاً وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ فِيهِ آيَتٌ مُّبِينَ
مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَن دَخَلَهُ كَانَ إِمَاناً وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا
وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٢﴾

96. Одамларга муборак, оламларга ҳидоят қилиб қўйилган биринчи уй Бакқадаги уйдир.

97. Унда очиқ аломатлар ва мақоми Иброҳим бор. Ким унга кирса, тинч бўладир. Одамлардан йўлини топганларига Аллоҳ

учун байтни ҳаж қилмоқ бурчдир. Кимки куфр келтирса, Аллоҳ одамлардан беҳожатдир.

Ушбу икки оятда Аллоҳ таоло Байтуллоҳнинг фазлини, қибла бўлишга энг ҳақди жой шу ер эканини баён қиляпти. Намоз вақтида у томонга юзланишдан ташқари, имкон топганлар уни ҳаж қилиши ҳам фарз бўлганини эълон этяпти.

«Бакка» – Маккаи Мукарраманинг исмларидан биридир. «Бакка» сўзининг луғавий маъноси «тақиллатиб урмоқ» бўлиб, Маккада ҳар қандай мағрурнинг ҳам бўйни эгилади, шунинг учун уни «Бакка» деб ҳам аталади.

«Одамларга муборак, оламларга ҳидоят қилиб қўйилган биринчи уй Баккадаги уйдир».

«Баккадаги уй» – Байтуллоҳ. Одамларга ибодат учун, бутун оламларнинг ҳидояти учун қурилган биринчи уй Байтуллоҳдир. Ундан аввал бундай уй қурилгани йўқ. Бу уй муборак бўлиб, уни ким ҳаж ёки умра қилса, кўплаб яхшилик ва манфаатлар топади.

«Унда очик аломатлар», яъни, Байтуллоҳнинг ўзида бошқалардан устунлигига очик-оидин аломатлар бор.

«...ва мақоми Иброҳим бор.»

Уламоларимиз фикрларича, «Мақоми Иброҳим» деб, Иброҳим алайҳиссалом Байтуллоҳни қураёттганларида устида турган тошга айтилади. У тошга у зот алайҳиссаломнинг оёқ излари тушиб қолган. Аввалиннинг Каъбаи Муаззамага тегиб турар экан. Кейинроқ ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу, унинг ёнида намоз ўқиёттганлар тавоф қилаёттганларга ҳалақит бермасин деб, четроққа олдирганлар. Ҳозирги кунда шиша филоф ичига олиниб, ердан маълум миқдор кўтариб қўйилган.

«Ким унга кирса, тинч бўладир.»

Бу фазилат дунёдаги ҳеч бир жойда йўқ. Иброҳим алайҳиссалом бу байтни Аллоҳнинг амири ва ўғиллари Исмоилнинг ёрдами билан қурғанларидан буён ҳар бир хавф-хатардаги одам учун тинчлик-омонлик маскани бўлиб келмоқда. Ҳатто араблар жоҳилият даврида ҳам бу қоидага амал қилишган. Баъзи бир жиноятчилар Масжидул Ҳаромга кириб олишса, унга тегмаганлар. Арабларда ўч олиш туйфуси жуда юқори бўлишига қарамасдан, отасини ўлдириб Масжидул Ҳаромга кириб олган одамни учратган ўғил ҳам унинг олдидан индамай ўтиб кетаверган.

Имом Бухорий ва имом Муслимлар Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом Маккаи Мукаррамани фатҳ қилган кунларида:

«Албатта, бу юртни Аллоҳ осмонлару ерни яратган кунда ҳаром қилган. У Аллоҳнинг ҳурмати ила қиёмат кунигача ҳаромдир. Мен-

дан олдин ҳеч кимга унда уруш қилиш ҳалол бўлмаган. Менга ҳам кундуз куни, бир оз муддат ҳалол қилинди, холос. У Аллоҳнинг ҳурмати ила қиёмат кунигача ҳаромдир. Тикони юлинмайди. Ов ҳайвонлари ҳуркитилмайди. Тушиб қолган нарсани таниган одамдан бошқа олмайди...» деганлар.

Демак, Ҳарами Шарифда нафақат одамга, балки ҳайвонот ва набобот оламига, ҳеч бир нарсага озор берилмайди.

Олимларимиз ушбу ояти каримадан, жиноят қилган одам қочиб Ҳарами Шарифга кириб олса, унга озор берилмайди, аммо унга жой, таом берилмасдан, муомала қилинмасдан, Ҳарами Шарифдан қайтиб чиқишига мажбур этилади ва чиққандан сўнг ушлаб жазоси берилади, деб ҳукм чиқаришган.

«Одамлардан йўлини топганларига Аллоҳ учун Байтни ҳаж қилмоқ бурчдир».

Ушбу ояти карима ила ҳаж ибодати фарз бўлган. Маънонинг ўзидан билиниб турибдики, ҳаж ибодати ҳаммага ҳам фарз бўлавермайди. Балки «Одамлардан йўлини топганларига» фарз бўлади. Улар кимлар? Улар – соғлиғи яхши, ҳажга бориб-келишга оиласидан оширган маблағи бор, йўлида хавф-хатар йўқ, аёл киши бўлса, маҳрами бор шахслардир. Ушбу шартларни ўзида мужассам этган ҳар бир мусулмонга умрида бир марта ҳаж қилиш фарздир. Улар имкони бўлиб туриб, ҳаж қилмасалар, катта гуноҳ қилган бўладилар. Шунинг учун ҳам, ояннинг охирида:

«Кимки куфр келтирса, Аллоҳ оламлардан беҳожатдир», дейиляпти.

Яъни, кимки имкони бўлиб туриб, ҳаж қилмаса, Аллоҳга бунинг зарари йўқ. Чунки, У – бутун оламларга, жами борлиққа ва умуман, ҳеч кимга ҳожати йўқ. Зот. Бинобарин, ҳаж қилмаганнинг тоатига ҳам беҳожатдир. Бу ерда имкони бўлиб туриб, ҳаж қилмаслик куфрга тенгластириляпти.

Ҳадиси шарифлардан бирида:

«Ким ҳажга қодир бўлсаю, ҳаж қилмаса, хоҳласа яҳудий бўлиб ўлсин, хоҳласа насроний бўлиб ўлсин», дейилган.

Ҳаж ибодати мусулмонларнинг йиллик умумий йифилишидир. Улар йилда бир марта ўзларига ҳидоят нури тараалган марказда тўпланаидилар. Ҳамда кўплаб фойдаларга эга бўладилар.

Кейинги оят яна аҳди китобга хитоб қиласди:

قُلْ يَأَهْلَ الْكِتَابِ لَمْ تَكُفُرُونَ إِعْلَمَتِ اللَّهُ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ

98. Эй, аҳли китоблар, нега Аллоҳнинг оятларига куфр келтирасизлар?! Ҳолбуки, Аллоҳ қилаётганларингизга гувоҳ-ку.

Аҳли китоблар Аллоҳнинг оятлари бўлган Қуръони Каримга куфр келтирганлари билан Аллоҳ уларнинг бу ишларидан бохабар. Ҳеч қаёққа қочиб қутуломайдилар. Вақти келганда, бу куфрлари учун жазоланишларига шубҳа йўқ.

قُلْ يَأَهْلَ الْكِتَابِ لَمْ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ إِيمَانَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ
شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِعَفْلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

99. Эй, аҳли китоблар! Нега иймон келтирганларни Аллоҳнинг йўлидан тўсиб, қайтарасиз?! Ўзингиз шоҳид бўлиб туриб, у(йўл)-нинг қинғир бўлишини хоҳлайсиз! Аллоҳ қилаётган ишларингиздан ўфил эмасдир.

Ўша пайтларда аҳли китоблар мусулмонларни қандай қилиб Аллоҳнинг йўлидан тўстанлигининг баъзи намуналари «Бақара» сурасида ва ушбу «Оли Имрон» сурасининг аввалида ўтди. Улар ўша вақтлардан бошлаб то ҳозирги кунгача не-не ишлар қилмадилар! Мўминларни Исломдан тўсиш, қайтариш мақсадида ўлдирдилар, азобладилар, алдадилар ва бошқа яна турли услубларни ишга солдилар ҳамда солмоқдалар. Улар одамларни Исломдан бутунлай чиқаришга қодир бўлмасалар ҳам, озгина бўлса-да, чиқаришга ҳаракат қилдилар. Ҳозирги пайтда улар Исломнинг ру-ҳий-маънавий жиҳатларининг амал қилиб туришига розидирлар, аммо инсон ҳаётини, мусулмон кишининг барча тасарруфотини бошқариб боришига мутлақо қаршидирлар.

«Ўзингиз шоҳид бўлиб туриб, у(йўл)нинг қинғир бўлишини хоҳлайсиз!»

Дарҳақиқат аҳли китоб – яҳудий ва насоролар ўзларининг муқаддас илоҳий китоблари Таврот ва Инжилдан Мухаммад алайҳис-саломнинг ҳақ Пайғамбар эканликларига, у кишининг сифатларини ўқиб, шоҳид бўлганлар. Бугунги кунда эса, илмий тадқиқотлар олиб бориб, Ислом Аллоҳнинг тўғри йўли эканлигининг гувоҳи бўлмоқдалар. Аммо ўzlари гувоҳ – шоҳид бўлиб туриб, Исломнинг қинғир бўлиб бурилишини, Аллоҳ хоҳлаганидек эмас, ўzlари хоҳлаганидек бўлишини истайдилар.

«Аллоҳ қилаётган ишларингиздан ўфил эмасдир.»

Ҳаммасини билиб туриб, вақти келганда жазолайди.

Кейинги оятларда мусулмонларга хитоб қилиниб, уларни аҳли китобларнинг макру ҳийлаларидан ҳушёр бўлишга чақирилади.

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا فِرَقًا مِنَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ يَرْدُو كُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ
كُفَّارٍ

100. Эй, иймон келтирганлар! Агар китоб берилганлар тоифасига итоат қилсангиз, иймонингиздан кейин сизни кофирикка қайтарадир.

Аллоҳ таоло мусулмон умматини барчага йўлбошчи, икки дунё саодатига етакловчи илфор уммат қилди. Аллоҳ таоло бу умматни бандаларни бандага бандалик қилишдан ягона Аллоҳнинг Ўзига бандалик қилишга чақириш учун, ботил, бузилган динлар ва тузумларнинг зулмидан Исломнинг адолатига чақириш учун, дунёнинг торлигидан охиратнинг кенглигига чақириш учун юборди. Шундай сифатларга эга бўлган уммат қандай қилиб йўлдан адашган аҳли китобларга эргашиши мумкин?! Агар аҳли китобларга эргашсалар, улкан баҳту саодатдан ажраб, иймондан чиқиб, яна кофирикка қайтадилар.

وَكَيْفَ تَكُفُّرُونَ وَأَنْتُمْ تُتَلَى عَلَيْكُمْ أَيَّتُ اللَّهُ وَفِيهِ كُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْنِصِمْ بِاللَّهِ
فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

101. Аллоҳнинг оятлари сизга тиловат қилиниб турган бўлса-ю, Унинг Расули ичингизда бўлса-ю, қандай қилиб куфр келтирасиз?! Ким Аллоҳни маҳкам тутса, шубҳасиз, тўғри йўлга ҳидоят топган бўладир.

Мусулмон умматини Аллоҳ таоло катта баҳт-саодатга муюссар қилди: ўша пайтларда уларга Аллоҳнинг оятлари тиловат қилиниб, икки дунё баҳти-саодатига эриштирувчи йўлланмалар эшиттириб туриларди. Ораларида Аллоҳнинг Расули Мухаммад алайҳиссалом юрар, барча керакли нарсаларни баён қилиб берар эдилар. Мухаммад Мустафо алайҳиссалому вассалом рафиқи аълога кўтарилганларидан кейин ҳам Аллоҳнинг муборак оятлари ҳамон тиловат қилиниб турибди. Инشاаллоҳ, қиёмат кунигача тиловат қилинажак. Яна бир баҳт шуки, Пайғамбар алайҳиссаломнинг суннати мутаҳҳаралари сақланиб қолган, бу суннат у кишининг

вазифаларини то қиёматгача адо этади. Шундай улкан саодат ичида туриб қуфрға кетиш жуда ҳам улкан гуноҳ, кечириб бўлмас айб ҳисобланади.

«Ким Аллоҳни маҳкам тутса, шубҳасиз, тўғри йўлга ҳидоят топган бўладир.»

Аллоҳни маҳкам тутган кам бўлмайди. Чунки Аллоҳ доим ҳаёт, ҳозири нозир, нуқсонсиз Зотdir. Аллоҳни маҳкам тутиш Аллоҳнинг динини маҳкам тутиш билан бўлади. Ана шундагина инсон тўғри йўл танлаган бўлади. Бошқа ҳеч қандай нарса тўғри йўлни кўрсатиши мумкин эмас. Ақийда масаласида, маънавий йўл тутиш масаласида исломий масдарлардан бошқа томонга бурилиш мутлақо нотўғридир.

Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалом ҳам бу масалада қаттиқ турғанлар.

Имом Аҳмад раҳматуллоҳи алайҳи Абдуллоҳ ибн Собитдан ривоят қиласидар:

«Умар розияллоҳу анҳу Расулуллоҳнинг ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Бани Қурайзалик бир яхудий оғайним менга Тавротдан ажойиб нарсаларни ёзиб берди, сизга кўрсатайми?» – деди. Шунда Расулуллоҳнинг ранглари ўзгариб кетди. Абдуллоҳ ибн Собит Умарга:

«Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг юзларини кўряпсанми?» – деди. Умар:

«Аллоҳни Робб деб, Исломни дин деб, Мұхаммадни Расул деб рози бўлдим», – деди. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом ўзларига келдилар-да:

«Аллоҳга қасамки, агар Мусо алайҳиссалом ичингизда бўлса-ю, мени қўйиб унга эргашсангиз, залолатта кетган, адашган бўлар эдингиз. Сизлар умматлар ичида менинг насибамсиз. Мен Пайғамбарлар ичида сизнинг насибангизман», – дедилар.

Ҳофиз Абу Яъло Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссолату вассалом:

«Аҳди китобдан ҳеч нарса сўраманглар. Улар адашган одамлардир, сизларни ҳаргиз ҳидоятга кола олмайдилар. Уларга ишонсангиз, ё ботилни тасдиқ қилган бўласиз, ё ҳақни ёлғонга чиқарган бўласиз. Аллоҳга қасамки, Мусо ва Ийсо тирик бўлганларида, менга эргашишларидан бошқа нарса уларга ҳалол бўлмасди», деганлар.

Аҳди китобдан ҳеч нарсани қабул қилмасликни амр қилганидан кейин, келаси оятларда Аллоҳ таоло мусулмон умматига хитоб қилиб, ҳаётида амал қилиши лозим бўлган икки асосий қоидага – иймон ва бирордликка чақиради:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِمْنَوْا أَتَقُولُوا إِلَهٌ مِّنْ دُرُّكُمْ وَلَا تَمُوْنَ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

102. Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳга ҳақиқий тақво ила тақво қилинг. Ва фақат мусулмон ҳолингиздагина бу дунёдан ўтинг.

Машҳур саҳобий Абдуллоҳ, ибн Масъуд розияллоҳу анху ҳақиқий тақвони:

«Аллоҳга итоат этиб, исён этмаслик, уни эслаш ва унутмаслик, унга доимо шуқр қилиб, куфр кетмаслик», деб таърифлаганлар. Демак ким Аллоҳ, таолонинг:

«Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳга ҳақиқий тақво ила тақво қилинг», деган амрига амал этишни ирода қилса, юқоридаги ривоятдаги маъноларни ўзида мужассам қилмоғи лозим бўлади.

«Ва фақат мусулмон ҳолингиздагина бу дунёдан ўтинг.»

Яъни, Исломни ўлгунингизча маҳкам тутинг.

Демак, икки асоснинг бири – дунёда иймон билан, тақводор бўлиб, Исломга тўлиқ амал қилиб ўтмоқдир. Ушбу асосдан бошқа асосга қурилган ҳар қандай жамиятнинг яхшилигидан умид қилмаса ҳам бўлаверади.

Иккинчи асоси келаси оятда баён этилади:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَإِذْ كُرُوا نَعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ
أَعْدَاءَ فَالَّذِي بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْرَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَافِ حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ
فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا كَذَلِكَ بَيْنَ اللَّهِ لَكُمْ أَيْتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهَتَّدُونَ

103. Барчангиз Аллоҳнинг арқонини маҳкам тутинг ва бўлиниб кетманг. Ва Аллоҳнинг сизга берган неъматини эслант: бир вақтлар душман эдингиз, бас, қалбларингизни улфат қилди. Унинг неъмати ила биродар бўлдингиз. Оловли жар ёқасида эдингиз, ундан сизни қутқарди. Шундай қилиб, Аллоҳ сизга йўз оятларини баён қиласи. Шоядки, ҳидоят топсангиз.

Ояти каримадаги «Аллоҳнинг арқони» деган иборадан Қуръони Карим тушунилади. Жарга қулаш хавфидаги инсон арқонни маҳкам ушласа, қутулиб қолганидек, дўзах тубига қуламасликнинг ҳам бирдан-бир чораси – Қуръони Каримни маҳкам ушлашлиkdir. Шундагина инсон нажот топади. Мусулмон уммати нажот топиши учун барча бир бўлиб Аллоҳнинг каломи Қуръони Каримни маҳкам тутишлари лозимдир.

«Барчангиз Аллоҳнинг арқонини маҳкам тутинг.»

Бу оятнинг ушбу жумлалари мусулмон оламини бирлаштириш шиоридир. Қуръони Карим Аллоҳнинг арқони эканлиги ҳақида жуда ҳам кўп ҳадислар келган.

Имом Тобароний Абу Сайд ал-Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Аллоҳнинг китоби – Аллоҳнинг осмондан ергача тортилган арқонидир», деганлар.

«...ва бўлинib кетманг.»

Аввал бирлашишга чақириб туриб, ортидан бўлинмасликка амр келяпти. Шундан ҳам бу ишнинг нақадар муҳим эканини билиб олса бўлади.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадиси шарифда Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом:

«Албатта, Аллоҳ сизларга уч нарсадан рози бўлади ва уч нарсани ёмон кўради: Унинг Ўзига ибодат қилиб, ширк келтирмасликларингиз; барчангиз Аллоҳнинг арқонини маҳкам тутиб, бўлинib кетмаслигингиз ва сизга ишбоши бўлган шахсга насиҳатда бўлишингиздан рози бўлади. «Деди-деди» дейиш; кўп савол бериш ва молни зое қилишингизни ёмон кўради», дедилар.

Тафсирчи олимларимиз: «Мусулмонлар иттифоқ бўлсалар, хато қилмасликларининг кафолати берилган», дейдилар.

Минг афсуслар бўлсинким, мусулмонлар ушбу ояти каримага амал қилмаганликлари, Аллоҳнинг арқони бўлмиш Қуръонни барчалари бирлашиб маҳкам тутмаганликлари, кўплаб бўлинишлар, ихтилофлар қилганликлари учун бошларига битмас-тутганмас балоофатлар ёғилмоқда. Аллоҳнинг бир оятига амал қилмагани учун шунчалар мусийбатлар бўлса, кўп ояtlарига амал қилмагандা нима бўлишини ўзимиз билиб олаверайлик.

«Ва Аллоҳнинг сизга берган неъматини эсланг: бир вақтлар душман эдингиз, бас, қалбларингизни улфат қилди. Унинг неъмати или биродар бўлдингиз. Оловли жар ёқасида эдингиз, ундан сизни қутқарди».

Тафсирчи олимларимиз ушбу ояти кариманинг нозил бўлиши сабабида қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Яҳудийлардан Шос ибн Қайс исмли одам Авс ва Ҳазраж қабиласига мансуб араблар мажлис қуриб гаплашиб ўтирган жойларидан ўтибди. Жоҳилият вақтида бир-бирига адовати кучли бўлган бу кишиларнинг бундай улфат бўлиб ўтиришлари унинг фашига тегибди ва: «Булар бирлашсалар, биз булар билан ёнма-ён яшай олмай қоламиз», деб, бир яҳудий болани чақирибди: «Арабларнинг ичига

бориб ўтиргин-да, уларга «Буос» номли қунни эслат ва у ҳақидағи шеърлардан ўқиб бер», деб буюрибди. («Буос» кунида Авс ва Ҳазраж қабилалари қаттиқ урушиб, Авс ғолиб чиққан зди.) Ҳалиги яхудий бола Шоснинг айтганини қилибди. Ўтирганлар тортишиб, аччиқлашиб, урушиб кетишибди. «Қурол!!! Қурол!!!» деб бақиришибди. Бу можаро Пайғамбар алайҳиссолату вассаломга бориб етганда, ҳузурларидағи мұхожирлару ансорийларни олиб, уларнинг олдига борадилар. Уларга: «Мен ичингизда туриб, Аллоҳ сизларни Ислом билан икром қылғандан кейин, жоҳилят ишини кесғандан кейин, орангизга улфатликни солғандан кейин ҳам жоҳилят даъвосини қиласизларми?» дейдилар. Одамлар душманнинг гапига учеб, шайтон йўлига юрганларини англаб етадилар. Қуролни ташлаб, йифлаб, қучоқлашиб кетадилар. Расуллуроҳ билан бирга итоаткор ҳолда қайтадилар. Шунда ушбу оят нозил бўлади.

Демак, оятдаги хитоб аслида барча Ислом умматига бўлса ҳам, тушаёттан пайтда мадийналиқ Авс ва Ҳазраж қабилаларига қаратилган зди. Шаҳарда бир-бирига душманлиқда Авс ва Ҳазражга етадигани йўқ зди. Бунинг устига, улар билан бирга яшайдиган яхудийлар доимо фитна қўзиб, уруш оловини пуфлаб туришарди. Аллоҳ таоло иноятига олиб, бу икки қабилани ҳидоятта бошлаб, қалбларини Ислом нури билан мунаvvар қылганидан кейин улфат бўлдилар:

«Ва Аллоҳнинг сизга берган неъматини эсланг: бир вақтлар душман эдингиз, бас, қалбларингизни улфат қилди».

Ислом Аллоҳнинг берган улуф неъмати, шу неъмат туфайли душманлар улфат бўлдилар. Бир-бирига қарши нафратга тўлган қалбларни фақат Исломгина улфат қила олади. Фақат Аллоҳнинг арқони бўлган Исломни маҳкам тутибгина ҳамма биродар бўла олади:

«Унинг неъмати ила биродар бўлдингиз».

Аллоҳ Ислом неъматини бермаганида бундай холис биродар бўлиш қийин зди. Фақат Ислом туфайли, Аллоҳ учун биродар бўлингандагина ҳақиқий биродарлик қарор топади. Бошқа ҳолда ё молу дунё, ё ирқ-миллат бирлиги, ё мансаб нуқтаи назаридан, ё қабила тарафкашлиги билан ва ҳоказо шунга ўхшаш ниятлар асосига қурилган бўлади.

«Оловли жар ёқасида эдингиз, ундан сизни қутқарди.»

Исломга киришингиздан олдин уруш-жанжал ичида, жоҳилят хукмлари остида, умуман, барча соҳада нотўғри йўлда, яъни, оловли жар ёқасида эдингиз. Шундай кетаверганингизда ҳалокатга учрашингиз турган гап зди. Аллоҳ таоло сизни Ўзининг улуф неъмати бўлмиш Исломга бошлаб, мазкур оловли жарга қулашдан сақлаб қолди.

Келаси оятда иймон ва Аллоҳ йўлидаги биродарлик асосида ташкил топган Ислом жамоасининг вазифаси баён қилинади:

وَلَتَكُن مِّنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

104. Сизлардан яхшиликка чақирадиган, амри маъруф, наҳий мункар қиладиган бир уммат бўлсин. Ана ўшалар, ўзлари најот топгувчилардир.

Яъни, Аллоҳга ҳақиқий иймон келтирган ва унинг йўлида ҳақиқий биродар бўлган жамоа яхшиликка чақирадиган, амри маъруф, наҳий мункар қиладиган умматга айлансан. Яхшиликка чақириб турувчи жамоа бўлмаса, дунёда эзгулик қолмайди. Маъруфга, яъни, фазилат, ҳақиқат, яхшилик ва адолатга буюриб, мункардан, яъни разолат, ботиллик, зулм ва ёмонлиқдан қайтариб турадиган жамоа бўлмаса, ҳеч бир қавм, ҳеч бир уммат најот топа олмайди.

Амри маъруф, наҳий мункар ишлари яхши йўлга қўйилган жамиятдагина яхшилик ёмонлик қилишдан осон бўлади. Фазилатга эришиш разолатга кетишдан кўра енгил бўлади. Ҳақиқат ботилдан устун бўлади. Адолат зулмдан устун туради. Аллоҳнинг улуғ неъмати Исломга мұяссар бўлган баңдалар жамоасига – мусулмон умматига Аллоҳ таоло амри маъруф, наҳий мункарни фарз қилди. Агар бу уммат бошқа фарзлар қатори ушбу фарзни ҳам ўз ўрнида адоқилса, баҳт-саодатга эришади. Акс ҳолда, фалокатга учрайди. Бу ҳақиқатни ушбу оятнинг хотимасидан ҳам билиб олса бўлади:

«Ана ўшалар, ўзлари најот топгувчилардир».

Яъни, яхшиликка чақириб амри маъруф, наҳий мункар қилган умматлар најот топгувчилардир. Бошқалар эмас.

Бу ҳақиқатни Аллоҳнинг Расули Мұхаммад алайҳиссалом ҳам ўз ҳадисларида баён қилиб қўйганлар.

Имом Муслим Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом:

«Сиздан ким мункарни (ёмон ишни) кўрса, қўли билан ўзгартирсин, агар қудрати етмаса, тили билан ўзгартирсин, агар бунга ҳам қудрати етмаса, дили билан қайтарсин. Аммо буниси иймоннинг заифидир», – дедилар.

Имом Муслим Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз:

«Мендан олдинги умматларга юборилган Пайғамбарларнинг ҳар бирининг амрини тутадиган, ишига эргашадиган саҳобалари ва

яқинлари бор эди. Улардан кейин қилмаганини гапирадиган ва амр бўлмаганини қиладиганлар келдилар. Бас, ким ўшаларга қарши қўли билан жиҳод қилса, ўша мўминдир. Ким ўшаларга қарши тили билан жиҳод қилса, ўша мўминдир. Ким ўшаларга қарши дили билан жиҳод қилса, ўша мўминдир. Бундан сўнг седананинг уруғича ҳам иймон қолмайди», — дедилар.

Имом Термизий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳисса-лом:

«Менинг нафсим қўлида бўлган Зот билан қасамки, албатта амри маъруф қиласизлар, албатта наҳий мункар қиласизлар. Бўлмаса, Аллоҳ сизга Ўз ҳузуридан иқоб юборади. Сўнгра, дуо қилсангиз, қабул бўлмайди», — дедилар.

Келаси оятда мусулмонларга хитоб қилиб, уларни бўлинмасликка, ихтилофга тушмасликка, ўзларидан аввалги ўтган аҳли китобларга ўхшамасликка яна бир бор чақирилади:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَأَخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأَوْلَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

105. Ўзларига очиқ баёнотлар келганидан кейин, бўлиниб, ихтилофга тушганларга ўхшаш бўлманглар, ана ўшаларга улуғ азоб бордир.

Яъни, «Эй мусулмонлар! Сиз ҳам ўзларига очиқ-ойдин оятлар келганидан кейин бўлиниб, ихтилофга тушган яҳудий ва насороларга ўхшаб бўлиниб, ихтилофга тушманг. Ана ўшаларга ихтилофлари туфайли қиёмат куни улуғ азоб бордир».

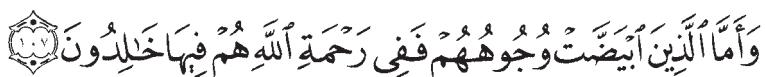
يَوْمَ تَبَيَّضُ وُجُوهٌ وَتَسُودُ وُجُوهٌ فَإِمَّا الَّذِينَ أَسْوَدَتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرُهُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ إِمَّا كُنْتُمْ تَكُفُّرُونَ

106. Юзлар оқ ва юзлар қора бўладиган кунда юзлари қора бўлганларга: «Иймонингиздан кейин кофир бўлдингизми?! Куфр келтирган бўлганингиз учун азобни татиб кўринг», дейилур.

Ушбу ояти карима қиёмат қунини ажойиб тарзда васф қилмоқда. Қисқча ва лўнда. Ортиқча бўёқ ҳам, бехуда сўз ҳам йўқ. Қиёматга кимлар оқ-ёруғ юз билан, кимлар эса, қора юз билан келади. Қора юз билан келганлар ўшандада итоб ниносини эшитадилар. Уларга:

«Иймонингиздан кейин коғир бўлдингизми?! Куфр келтирган бўлганингиз учун азобни татиб кўринг!» дейилади».

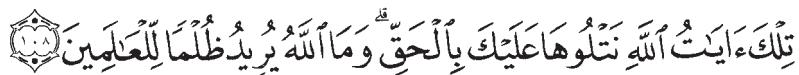
Бу эса, азоб устига азоб, юзларидағи қоралик устига баттар қоралиқдир.

107. Юзлари оқ бўлганлар эса, бас, Аллоҳнинг раҳматидадирлар. Улар унда абадий қолурлар.

Ёруғ юз билан қелганлар, албатта, бу дунёда қилган яхши амаллари, иймонлари туфайли беҳисоб ажру мукофотларга сазовор бўладилар. Энг муҳими, улар Аллоҳ, таолонинг раҳматида абадий қоладилар.

Кейинги оятда Пайғамбар алайҳиссаломга хитоб қилиниб, у зотта Аллоҳнинг оятлари ўқилаётгани баён этилади:

108. Булар Аллоҳнинг оятлариdir. Уларни сенга ҳақ ила тиловат қилмоқдамиз. Аллоҳ одамларга зулмни хоҳламас.

Яъни, бу оятлар, шубҳасиз, Аллоҳнинг оятлариdir. Бошқа нарса эмас. Уларни, эй Мухаммад, сенга ҳақ ва адолат ила тиловат қилмоқдамиз. Аллоҳ одамларга зулмни хоҳламайди. У Зот, беайб бўлса, ҳеч кимни жазоламайди. Гуноҳкорнинг азобини ошириб юбормайди. Яхшилик қилган банданинг савобини камайтириб ҳам қўймайди.

109. Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникиdir. Ишлар Аллоҳга қайтарилаажак.

Модомики, осмонлару ердаги жамики нарсалар Аллоҳники экан, уларни қандай хоҳласа, шундай тасарруф қиласди. Бунинг устига, барча ишлар Аллоҳнинг Ўзига қайтарилади. Демак, бу дунё ва охиратнинг ягона ҳокими Аллоҳнинг Ўзидир.

Кейинги оятлар мусулмон умматига мурожаат этиб, ўзининг қандай уммат эканлигини билишга чақиради. Аҳли китобни ҳам уларга таништиради. Оқибатлари нима бўлишини баён қиласди:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَاوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْلَا إِيمَانَ أَهْلِ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ مِّنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ
 وَأَكْثَرُهُمُ الْفَسِيقُونَ

110. Сиз одамлар учун чиқарилган энг яхши уммат бўлдингиз. Амри маъруф қиласиз, наҳий мункар қиласиз ва Аллоҳга иймон келтирасиз. Агар аҳли китоблар иймон келтирганларида, ўзларига яхши бўлар эди. Улардан мўминлари бор. Кўплари фосиқдирлар.

Ислом уммати ўзи ҳақида билиб қўйиши зарур бўлган ҳақиқатлардан бири – бу умматнинг одамлар учун чиқарилган энг яхши уммат эканлигидир.

Умматларнинг сараси Ислом умматидир.

Умматларнинг йўлбошчиси Ислом умматидир.

Умматларнинг пешқадами Ислом умматидир.

Чунки, Аллоҳ таолонинг Ўзи бу умматга хитоб қилиб:

«Сиз одамлар учун чиқарилган энг яхши уммат бўлдингиз», деб турибди.

Бу ҳақиқатни ҳозир ўзини бу умматга нисбат бераётганлар яхши тушуниб олмоқлари лозим. Аждодларимиз худди шу ҳақиқатни тўлиқ тушунган чоғларида бутун дунёга устоз бўлганлар. Дунё халқарининг пешқадами бўлиб, уларни ортларидан эргаштирганлар. Бошқаларга тобе бўлмаганлар. Бошқаларнинг ортидан кўр-кўrona эргашмаганлар. Бошқалар ҳузурида ўзларини хору зор тутмаганлар.

Бу умматнинг одамлар учун чиқарилган энг яхши уммат бўлишининг сабабларидан бири – амри маъруф қилишдир. Чунки, Аллоҳ таоло:

«Амри маъруф қиласиз», демоқда.

Аввал ишора этилганидек, Ислом уммати дунёда яхшилик байробини юқори кўтаради. Адолат байробини юқори кўтаради. Ҳақиқат байробини юқори кўтаради. Фазилат байробини юқори кўтаради. Ҳамда бутун инсониятни бу ишларга чақиришни ўзига фарз деб билади.

Бу умматнинг одамлар учун чиқарилган энг яхши уммат бўлишининг сабабларидан иккинчиси – наҳий мункар қилишдир. Чунки, Аллоҳ таоло:

«наҳий мункар қиласиз», демоқда.

Мункар барча ёмонлик, зулм, ботил ва разолатлар, демакдир. Бинобарин, Ислом уммати дунёдаги барча ёмонликка қарши, зулм-

га, ботилга ва разолатта қаршидир. Айни чоғда, бутун инсониятни ёмонликдан, зулмдан, ботилдан ва разолатдан қайтаришни ўзига фарз деб билади.

Ислом умматининг одамлар учун чиқарилган энг яхши уммат бўлишининг асосий сабаби – Аллоҳга иймон келтиришдир. Чунки, Аллоҳ таоло:

«ва Аллоҳга иймон келтирасиз», демоқда.

Инсониятни тўғри йўлга бошлиб, нотўғри йўлдан қайтаришдек улкан мاشаққатли ишни амалга оширишга уни Аллоҳга бўлган иймони ундайди. Иймон асосларнинг асосидир. Жумладан, яхшиликка чақириб, амри маъруф ва наҳий мункар қилишнинг ҳам асоси иймон бўлгандагина мақсадга етишилади. Ана шундагина икки дунёда баҳт-саодатта эришилади. Акс ҳолда, нуқсонга дучор бўлинади.

Бу ҳақиқат ушбу оятдан бошқа оятларда ҳам таъкидланган. Шунингдек, Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг кўпгина ҳадисларида ҳам ўз аксини топган.

И мом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилишларича, Пайғамбар алайҳиссалом минбарда турганларида бир киши:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, қандай одам яхши одам?» – деб сўради. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Одамларнинг яххиси – қорироғи, тақводорроғи, амри маъруф қилувчироғи, наҳий мункар қилувчироғи ва силаи раҳм қилувчироғи», – дедилар.

И мом Термизий ривоят эттан ҳадисда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу айтадиларки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Бани Исроил гуноҳга ботганда, уламолари қайтардилар. Улар қайтмадилар. Кейин эса, уламолар ҳам улар билан бирга ўтириб, еб-ичдилар. Бас, Аллоҳ қалбларини бир-бирига аралаштириб юборди ва Довуд, Сулаймон ва Ийсо ибн Марям тилларида лаънатлади», дедилар-да, ёнбошлиб ётган эдилар, туриб ўтирдилар ва: «Менинг нафсим қўлида бўлган зот билан қасамки, уларни ҳаққа қайтармагунингизча, бўлмайди», – дедилар.

И мом Абу Довуд ибн Умайра ал-Киндийдан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалату вассалом:

«Ер юзида бир гуноҳ, содир бўлганда, гувоҳ, бўлган одам уни инкор этса, худди кўрмаган одамдек (гуноҳдан холи) бўлади. Ким кўрмаган бўлса-ю, розилик билдирса, гувоҳ, бўлган одамдек (гуноҳкор) бўлади», – дедилар.

И мом ал-Ҳоким Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Шаҳидларнинг улуғи Ҳамзадир ва золим подшоҳга амри маъруф, наҳий мункар қилганда ўлдирилган одамдир», деганлар.

Оятнинг давомида сўз яна аҳли китобларга қўчади:

«Агар аҳли китоблар иймон келтирганларида, ўзларига яхши бўлар эди».

Бу, аҳли китобларни Исломга киришга тарғиб қилишдир. Бошқа жойларда, улар Исломга киргандарида ажрни икки баробар олишлиари мумкинлиги ҳақида ҳам айтилган. Дарҳақиқат, аҳли китоблар иймон келтирганларида, бу дунёю у дунёнинг баҳти-саодатига эришган бўлур эдилар. Шу билан бирга, улардан иймонга киргандирнинг зикри ҳам келади:

«Улардан мўминлари бор. Кўплари фосиқдирлар».

Дарҳақиқат, аҳли китоблардан Исломга киргандари бўлди. Улар жуда яхши мусулмон бўлдилар. Абдуллоҳ ибн Салом, Асад ибн Убайд, Саълаба ибн Шўъба, Каъб ибн Молик ва бошқалар Пайғамбар алайхиссалом даврларида иймонга келиб, саҳобийлик баҳтига мусассар бўлдилар. Исломга хизмат қилдилар. Кейинги асрларда ҳам бир қанча аҳли китоблар Исломга кириб, яхши мусулмонлар бўлдилар. Айниқса, охирги даврда аҳли китоблардан мусулмон бўлганлар кўпайди. Лекин барибир, умумий олиб қаралганда, оятда зикр қилинганидек, уларнинг кўплари фосиқдирлар.

Ушбу оятлар тушаётган пайтда Мадийнаи Мунавварада яхудийлар мусулмонлар билан бирга яшар эдилар. Уларнинг иқтисодий ҳолатлари яхши бўлиб, аскарий жиҳатдан ҳам ўзларига яраша қучга эга эдилар. Баъзи мусулмонлар яхудийлар билан алоқа қилиб туриш жараёнида уларнинг мазкур куч-қудратларини назарда тутишар эди. Келаси оятларда Қуръони Карим уларнинг ҳақиқий башараларини фош этиб, сиртқи кўринишлари кучли бўлиб кўрингани билан, ичлари қалтироқ эканини, Аллоҳ, уларга хорлик ва зорлик битганини баён қиласи:

لَنْ يُضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذْيٌ وَإِنْ يُقْتَلُوكُمْ يُوْلُوْكُمْ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنَصَّرُونَ

111. Улар сизларга озор беришдан ўзга ҳеч қандай зарар етказа олмаслар. Агар сизларга қарши уруш қилсалар, ортга қараб қочарлар. Сўнгра, уларга ёрдам берилмас.

Аҳли китоблар, хусусан, яхудийлар мусулмонларга тиллари билан озор бериб, хафа қилишдан ўзга ҳеч нарсага ярамайдилар. Майдонга тушиб юзма-юз туриб урушадиган бўлсалар, тезда ортга қараб қочадилар. Мўминларга Аллоҳнинг Ўзи ёрдам бериб, уларнинг устидан фолиб қиласи. Уларга эса, ёрдам берилмайди.

Шунинг учун, уларнинг юзаки куч-қувватидан, иқтисодий устунлигидан қўрқиш керак эмас.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمْ الْذَّلَّةُ أَيْنَ مَا قَفَوْا إِلَّا بِحَبَلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبَلٍ مِّنَ النَّاسِ وَبَاءُوا بِعَذَابٍ مِّنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمْ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ إِنَّمَا يَعِذُّ اللَّهُ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١٦﴾

112. Аллоҳ ипи бўлмаса ёки одамлар ипи бўлмаса, уларга қаерда бўлсалар ҳам, хорлик битилди. Уларга Аллоҳнинг ғазаби лозим бўлди ва мискинлик битилди. Бундай бўлишилиги уларнинг Аллоҳнинг оятларига куфр келтиришлари ва Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдиришлари сабабидандир. Бундай бўлишилиги уларнинг осий бўлганлари ва ҳаддан ошганлари сабабидандир.

Маълумки, маънавий маънода ип сўзи ёрдам, мадад ва сабаб каби маъноларни касб этади. Ушбу оят яҳудийларга хос оятadir. Улар қаерда бўлсалар ҳам, барибир хорлик битилганлигининг хабарини бермоқда.

«Аллоҳ ипи бўлмаса ёки одамлар ипи бўлмаса, уларга қаерда бўлсалар ҳам, хорлик битилди».

Дарҳақиқат, яҳудийлар тарихига назар солинса, доимо хорлик ва зорлиқда ўтишган. Доимо қувфин остида яшашган. Узоқ давр мобайнида уларнинг ватани ҳам бўлмаган, қаерда турсалар, жизя тўлаб, хавф остида яшаганлар. Эътиборсиз ишларни қилиб кун кўрганлар. Улар доимо шундай бўлишга маҳкум этилганлар.

Оятда истисно ҳолати ҳам бўлиши таъкидланяпти. У ҳам бўлса, Аллоҳнинг ва одамларнинг мадади билангина улар ўзларига битилган хорлик ҳолатидан чиқадилар. Мазкур истисно ҳолат йигирманчи милодий асрнинг иккинчи ярмида юз берди. Аллоҳнинг иродаси билан, дунёдаги кучли давлат ва жамоатлар барчаси яҳудийларга мадад бериб, уларга йўқ ердан ватан топдилар ва давлат қурдилар. Дунё бўйича уларни ҳимоя қилдилар, ёрдам бердилар. Лекин:

«Уларга Аллоҳнинг ғазаби лозим бўлди ва мискинлик битилди».

Яъни, доимо улар Аллоҳнинг ғазабига дучордирлар. Ҳам уларга мискинлик битилди. Ўзлари бой бўлсалар-да, мискин кўринадилар. Бойликларини яширадилар. Чунки уларнинг табиатига мискинлик битилган.

Оятнинг давомида яҳудийларга бундай тақдир битилганлигининг сабаби баён қилинади:

«Бундай бўлишлиги уларнинг Аллоҳнинг оятларига куфр келтиришлари ва Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдиришлари сабабидандир».

Аллоҳнинг оятларига куфр келтириш – уларни тамоман рад этиш ёки уларга амал қиласликдир. Уламоларимиз яхудийларнинг Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдиришлари сирасига Аллоҳнинг динига даъват қилувчи шахсларни ўлдиришларини ҳам қўшганлар. Чунки, бошқа оятда ушбу маъно бор.

«Бундай бўлишлиги уларнинг осий бўлганлари ва ҳаддан ошганликлари сабабидандир.»

Аллоҳнинг амрига исён қилиш ва ҳаддан ошибб, тажовузкор бўлиш ҳам жуда ёмон сифатлардир. Демак, яхудийларнинг доимо Аллоҳнинг ғазабига дучор бўлиб, уларга хорлик ва мискинлик битилишининг асосий сабаблари – улар Аллоҳнинг оятларини инкор этишган ёки уларга амал қилишмаган. Пайғамбарлар ва диний уламоларни ўлдиришган, гуноҳкор бўлишган ва доим ҳаддан ошишгандир.

Бу оятлардан кўзланган мақсад – ибодатдир. Бир қавмга бўлган муносабат бошқасига ҳам бўлиши мумкин. Ҳозирда ўзларини мусулмон фаҳмлаб юрган қавмларда ҳам ушбу салбий сифатлар жамланган. Уларнинг бошларига тушаётган мусийбатлар бежиз эмаслигини шундан билиб олсак ҳам бўлади. Нима учун мусулмон бўлсан ҳам, ундоқ бўлмаяпти-бундоқ бўлмаяпти, дейишдан олдин ўзимизнинг қанчалик мусулмонлигимизга бир назар солмаймиз.

Қуръони Карим ҳар бир масалада адолат илиа ҳукм чиқаради. Келаси оят оз бўлса-да, аҳли китоблар орасида ҳам яхши одамлар борлигини яна бир бор эътироф этмоқда:

﴿لَيْسُوا سَوَاءٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَبِ أُمَّةٌ قَاتِلَةٌ يَتَلَوَنَّ إِيمَانَهُنَّا أَنَّهُمْ أَنَّهُمْ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ۚ يَوْمَئِنْ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَا عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ۚ وَمَا يَفْعَلُونَ مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكَفَّرُوْهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ۚ﴾

113. Улар баробар эмаслар. Аҳли китоблардан Аллоҳнинг оятларини сажда қилган ҳолларида кечасида тиловат қиладиган яхши тоифалари ҳам бор.

114. Улар Аллоҳга, охират кунига иймон келтиурлар, амри маъруф ва наҳийи мункар қилурлар ва яхшиликларга шошилурлар. Ана ўшалар аҳли солиҳлардандир.

115. Яхшилик қылсалар, ҳаргиз инкор этилмаслар. Аллоҳ тақ-водорларни яхши билувчи Зотдир.

Яъни, улар яхшилик қылсалар, ҳеч қачон зое кетмайди.

Ушбу оявларда аҳли китоблардан иймонга келган мўминларнинг ажойиб сифатлари зикр қилинмоқда. Улар иймонлилар сафидан муносиб ўрин олиб, иймон тақозоси или ҳаракат қилиб улкан баҳтсаодатта эришдилар.

Келаси оят эса, аксинча, кофирларнинг ҳолини баён қиласи.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْءًا وَأُولَئِكَ
 أَصْحَابُ النَّارِ هُمُ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٣﴾ مَثْلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الْدُّنْيَا كَمَثْلِ رِيحٍ
 فِيهَا صَرَّ أَصَابَتْ حَرَثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمُهُمُ اللَّهُ وَلَنْ يُنْكِنْ
 أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٤﴾

116. Албатта, куфр келтирганлардан моллари ҳам, болалари ҳам ҳаргиз Аллоҳ азобидан ҳеч нарсанни қайтара олмас. Ана ўшалар дўзах эгаларидир. Улар унда абадийдирлар.

117. Уларнинг бу дунё ҳаётида қиласиган нафақалари мисоли ўзига зулм қилган бир қавмнинг экинини уриб ҳалок қилган совуқ шамолга ўхшайдир. Аллоҳ уларга зулм қилмади. Лекин улар ўзларига зулм қилдилар.

Одатда, куфр келтирганлар бу дунёдаги моддий имкониятлари туфайли фаҳрланиб юришади. Кофирларининг бош сабабларидан бири ҳам – шу. Бу дунёда нима ишлари бўлса, молу дунёни ёки одамларини ишга солиб бажарадилар. Бошларига баъзи мушкул ишлар тушиб қолса ҳам, молларини ва одамларини ишга солиб қутулиб кетадилар. Аввалги оятда Аллоҳнинг азоби келганда кофирларни моллари ҳам, болалари ҳам қутқара олмаслиги таъкидланмоқда:

«Албатта, куфр келтирганлардан моллари ҳам, болалари ҳам ҳаргиз Аллоҳ азобидан ҳеч нарсанни қайтара олмас».

Улар барча молларини ва болаларини фидо қиласалар ҳам, Аллоҳнинг азобидан қутула олмайдилар.

«Ана ўшалар дўзах эгаларидир. Улар унда абадийдирлар.»

Улар албатта дўзахга тушадилар ва унда абадул абад қоладилар.

Иккинчи оятда кофирларнинг молу дунёлари, агар яхшиликка сарфласалар ҳам, беҳуда эканлиги ажойиб услугуб билан очиқланмоқда:

«Уларнинг бу дунё ҳаётида қиласиган нафақалари мисоли ўзига зулм қиласиган бир қавмнинг экинини уриб ҳалок қиласиган совуқ шамолга ўхшайдир».

Яхши экинзор бор. Кўрган одам хурсанд бўлади. Аммо, экинзорнинг эгаси зулм қилди, гуноҳкор бўлди. Шу сабабдан, совуқ шамол келиб, экинларини совуқ уриб кетди. Экинзор ҳалок бўлди. Ҳеч нарса қолмади.

Кофиirlарнинг бу дунёда қиласиган хайр-эҳсонлари ҳам худди шунга ўхшайди. Сиртдан қўрган одамга савобли иш. Яхшиликка пул-мол сарфляяпти. Аммо эгасининг иймони йўқ. Бу эса, катта гуноҳ. Иймон бўлмаса, ҳеч қандай хайр-эҳсон қабул бўлмайди. Унга савоб берилмайди. Совуқ шамол экинзорни ҳалок қиласидек, уларнинг кофиirlиги ҳам эҳсонларини бефойда қиласи.

«Аллоҳ уларга зулм қилмади. Лекин улар ўзларига зулм қилдилар.»

Аллоҳ уларнинг экинзорларини ҳалок этиб, эҳсонларини бефойдага чиқариб, уларга зулм қиласиган йўқ. Балки уларнинг ўзлари гуноҳ қилиб, кофиir бўлиб, ўзларига зулм қилдилар. Ўзлари шуни ихтиёр этдилар.

Юқоридаги оятларда душманларнинг мақр-ҳийлалари, мусулмонларга ёмонлик қилиш учун доим тайёр турганлари баён этилган бўлса, келаси оятларда мусулмонларга хитоб қилиниб, ўзларидан бошқа қавмлардан сирдош тутмасликка буюрилади.

يَتَأَكَّلُهَا الَّذِينَ إِمْنَوْا لَا تَنْخِذُوا بِطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُؤْمًا عِنْتُمْ
 قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ فَقَدْ بَيَّنَالَكُمْ أَلَا يَنْتَ إِنْ
 كُنْتُ تَعْقِلُونَ

118. Эй, иймон келтирганлар! Ўзингиздан бошқадан сирдош тутманг. Улар сизга ёмонлик қилишини қўймас. Машаққатда қолишингизни хоҳлар. Душманликлари оғизларида(сўзлари)дан билиниб турибди. Дилларида махфий тургани яна ҳам каттароқ. Агар ақл юритадиган бўлсангиз, Биз сизларга белгиларини баён қилдик.

Мусулмонлар ўзлари билан бирга яшаётган аҳли китобларга ортиқча ишониб кетиши ҳоллари бор. Бу баъзида шу даражага етадики, улар ўзларидан бўлган мусулмонларни қўйиб, ўша файридинларни сирдош тутадилар. Ислом жамоасининг сирларини уларга

айтадилар ёки билишларига йўл очиб берадилар. Бугунги куннинг истилоҳи билан айтганда, котиб қилиб, маслаҳатчи қилиб ёки архив бошқарувчиси қилиб олишади. Бу тўғри эмас. Аллоҳ таолонинг амри:

«Эй, иймон келтирганлар! Ўзингиздан бошқадан сирдош тутманг».

Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло ушбу оятда мусулмонларга мусулмон-масларни сирдош тутмасликка амр қилмоқда. Чунки:

«Улар сизга ёмонлик қилишини қўймас».

Мусулмонларга ёмонлик қилиш туйфуси уларнинг қонига сингиб кетган. Мусулмонлар куч-қувватга, имкониятга, мансабга эришганда, уларга яқинлашиб, хизматини қилиб, ишончини қозонишга уринган кофир ва мунофиқлар сирдош бўлиб олиб, ёмонлик етказа бошлашади.

«Машаққатда қолишингизни хоҳлар.»

Яъни, кофир ва мунофиқлар мусулмонларнинг доимо оғир машиққатда қолишлиарни истайдилар. Улар мусулмонларга динда ҳам, дунёда ҳам зарар етказишга тинмай уринадилар.

«Душманликлари оғизларидағи(сўзлари)дан билиниб турибди.»

Яъни, улар ўзларини дўст қилиб кўрсатишга ҳаракат қилсалар ҳам, оғизларидан мусулмонларга нисбатан душманлик, ёмон кўришиликка далолат бўлувчи сўзлар чиқиб туради.

«Дилларида маҳфий тургани яна ҳам каттароқ.»

Уларнинг тилларига чиқмай, дилларида маҳфий турган душманликлари яна ҳам каттароқдир. Буни:

«Агар ақл юритадаган бўлсангиз, биз сизларга белгиларини баён қилдик»—шундан билиб олаверасиз.

هَأَنْتُمْ أُولَئِكَ تُحْبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوْكُمْ قَالُوا إِنَّا مَنَّا
وَإِذَا خَلَوْا عَضُوًّا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْفَيَظِّ قُلْ مُؤْمِنًا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ

الصُّدُورِ

119. Ҳой, сизлар! Уларни яхши кўрасизлар-у, улар сизни яхши кўрмаслар. Сизлар китобнинг ҳаммасига иймон келтирасизлар-у, улар сизларни кўрганда, иймон келтиридик, дерлар, аммо холи қолганларида, сизларга бўлган қаттиқ аччиқларидан бармоқ тишиларлар. «Аччиқларинг билан ўлиб кетинглар», деб айт. Албатта, Аллоҳ дилларни эгаллаган нарсаларни билувчиидир».

Ушбу ояти каримада мўминларнинг кофиirlар билан бўлган алоқаларидағи хатолар баён қилингандир. Хатонинг каттаси душманнинг ҳақиқий ҳолини билмаслиқда эканлиги тушунтириляпти:

«Ҳой, сизлар! Уларни яхши кўрасизлар-у, улар сизни яхши кўрмаслар».

Мусулмонлар соддаликлари учун ўзларидан бошқалар уларга чиройлироқ муомала қилиб, бир оз мақтаб қўйса, бўлди, муҳаббат қўяверадилар, уларни ўзларига сирдош қилиб олаверадилар. Бу хато ишдир, чунки қарши тараф ҳеч қачон мусулмонларни яхши кўрмайди.

Мусулмонлар Аллоҳдан тушган ҳамма китобларга, жумладан, ўзларига душманлик қилаётганларга тушган китобларга ҳам иймон келтирадилар:

«Сизлар китобнинг ҳаммасига иймон келтирасизлар».

Бу хато эмас, балки мусулмонлик бурчиdir. Аммо, бошқа тараф мунофиқлик қиласди:

«улар сизларни кўрганда, иймон келтиридик, дерлар, аммо ҳоли қолганларида, сизларга бўлган қаттиқ аччиқларидан бармоқ тишларлар».

Одатда, бирорга нисбатан чексиз адовати бўлса-ю, лекин унга зарар бера олмаса, бармоқ тишланади. Яъни, аҳли китобларнинг мусулмонларга душманликлари чексиздир. Нима қилиб бўлмасин, мусулмонлар бошига машаққатлар солиши ниятида юрадилар. Бундай кимсаларни ҳеч қачон сирдош тутиб бўлмайди. Унақа одамларга ояти карима ўргаттанидек муомала қилиш керак:

«Аччиқларинг билан ўлиб кетинглар», деб айт!»

Уларга энг муносиб муомала – шу. Улар қанчалик ҳасад қилиш масин, барибир, Аллоҳ, мўмин бандаларига неъматларини бераверади, динини мукаммал қилаверади.

«Албатта, Аллоҳ дилларни эгаллаган нарсаларни билувчиидир.»

Кимнинг қалбида иймон бор, кимницида куфр-у, кимницида нифоқ борлигини яхши билади.

إِنْ تَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُوَّهُمْ وَإِنْ تُصِبُّكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصِرُّوا
 وَتَتَقَوْلَا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

120. Сизга яхшилик тегса, уларга ёмон бўладир. Сизларга мусийбат етса, улар хурсанд бўларлар. Агар сабр ва тақво қилсангиз, уларнинг макри сизга ҳеч зарар қилмас. Албатта, Аллоҳ қилаётган ишларини иҳота қилгувчиидир.

Бу оятда ҳам мусулмонмасларнинг адоватини тушунтиришда давом этиляпти. Айтиляпти, таниб олинг:

«Сизга яхшилик тегса, уларга ёмон бўладир».

Ва аксинча:

«Сизларга мусийбат етса, улар хурсанд бўларлар».

Уларнинг кимлигини яхшилаб таниб олдингизми?

Энди ўзингизга, ишингизга пишиқ-пухта бўлинг. Диннинг буйруқларини сабр ила бажариб борсангиз, ҳаётда учрайдиган қийинчиликларга сабр қиласангиз, тақво қилиб, Аллоҳнинг қайтарган нарсаларидан қайтсангиз, душманларнинг қўллаган тадбирлари, ҳийланайранглари сизга ҳеч зарар етказа олмайди:

«Агар сабр ва тақво қиласангиз, уларнинг макри сизга ҳеч зарар қилмас».

Аллоҳ ҳеч нарсани назаридан четда қолдирмайди. Албатта, қилганларига яраша жазоларини беради:

«Албатта, Аллоҳ қилаётган ишларини иҳота қилгувчиидир».

Душманларда мусулмонларга нисбатан қанчалар ёмонликлар борлигини кўрдик. Лекин Ислом мусулмонларни уларга қарши ёмонлик қилишга чорламайди. Фақат сирдош қилиб олмасликка амр қиласди. Уларнинг ёмонлигига ёмонлик, хиёнатига хиёнат ва ҳасадгўйлигига ҳасадгўйлик билан жавоб беришни ҳам раво кўрмайди.

Суранинг аввалидан буён келаётган гап-сўз, тортишув, назарий тўқнашувлар тутаб, энди, келаси оятларда жанг майдонидаги амалий тўқнашувга ўтилади. Уҳуд уруши ҳақидаги ояти карималар келади.

Гап Уҳуд уруши ҳақида батафсил кетадиган бўлгач, ушбу оятларнинг тушишига сабаб бўлган ва ундан ибрат олишга чақирилаётган ҳодисаларни қисқача ўрганиб чиқайлик.

Маълумки, мушриклар билан бўлиб ўтган Бадр урушида мусулмонлар оз сонли бўлишларига қарамай, тўла ғалаба қозонган эдилар. Бу уруш худди мўъжизадек бўлган эди. Унда мусулмонлар Қурайш қабиласининг куфрнинг бошида турган аъзоларини ўз қўллари билан ўлдирган эдилар. Бадр урушида раҳбарларидан ажраб қолган Қурайш қабиласига Абу Суфён ибн Ҳарб бошлиқ бўлиб қолди. У одамларини мусулмонлардан ўч олишга чақира бошлади. Бу орада Қурайшнинг бутун бошли бир карвони мусулмонлар қўлига тушиш арафасида базўр қутулиб қолди. Шунда мушриклар ўша карвондаги ҳамма молу мулкларини мусулмонларга қарши урушга сарфлашга аҳд қилишди.

Абу Суфён Қурайшдан ва Қурайш билан шартнома тузганлардан ҳамда Аҳбош деган жойда аҳдлашилгани учун «Аҳобийш» номи билан

машхур бўлган араблардан жами уч мингтacha одам тўплади. Ҳижратнинг учинчи йили Шаввол ойида мушриклар лашкари йўлга чиқди. Қочиб кетишларнинг олдини олиш ва шижаотлантириб туриш учун хотинларини ҳам ўзлари билан бирга олиб чиқдилар. Мадийнаи Мунавварага қараб юриб келиб, Уҳуд тоги яқинига тушдилар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссолату вассалом саҳобалар билан, душманга қарши чиқиш керакми ёки Мадийнадан чиқмай туриш яхшими, масаласида маслаҳат қилдилар. Ўзларининг фикрларича, Мадийнадан чиқмасдан, тўсиқлар ҳосил қилиб туриш, агар душман бостириб кирса, тор кўчаларга кираверишда уруш қилиш, аёллар эса, уйларнинг устидан ёрдам беришлари керак эди. Бу фикрга мунофиқларнинг бошлиғи Абдуллоҳ ибн Убай ҳам қўшилди. Лекин Бадр урушида қатнаша олмай қолган қўпчилик саҳобалар, айниқса ёшлар қарши чиқиши сўраб маҳкам туриб олдилар. Қўпчиликнинг фикри шу бўлиб кўринди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассаллам ўринларидан туриб, Оиша онамизнинг ҳужраларига кириб, совутларини кийиб чиқдилар.

Бу пайт ҳалиги одамлар ҳам шаштларидан тушиб қолган эдилар. Улар, биз Аллоҳнинг Расулини Мадийнадан чиқишига мажбур қилибмиз-ку, дедилар-да:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, агар Мадийнада қолмоқчи бўлсангиз, қолаверинг», – дейишиди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Пайғамбар совутини кийганидан кейин у билан душман орасида Аллоҳнинг ҳукми чиқмагунча ечмайди», – дедилар.

Шу билан У зот уларга улкан бир дарс бердилар. Маслаҳатнинг вақти ўтди, энди азму қарордан қайтмаслик керак. Аллоҳга таваккал қилиб, олга қадам босиш лозим. Иккиланишга ўрин йўқ.

Бунгача Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам туш кўрган эдилар. Тушларида, қиличларининг лабида бир оз кемтик пайдо бўлибди. Бир сигир сўйилаётган эмиш ва қўлларини бир мустаҳкам қалқонга тиқаётган эмишлар. Қиличларидағи кемтикни аҳли байтларидан бирорининг ўлими, деб йўйдилар. Сигирни эса, саҳобаларидан бир нечаларининг ўлдирилиши, деб билдилар. Қал-қонни Мадийнаи Мунавварага йўйдилар. У зоти бобаракотга бўладиган ишларнинг ишораси етган эди. Лекин шўро қилиб, ҳукм чиқаргандан кейин, унга амал этиш лозимлигини бошқаларга кўрсатмоқчи бўлдилар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом минг нафар саҳоба билан чиқдилар. Абдуллоҳ ибн Умму Мактум розияллоҳу анҳуга Мадийнада қолганларга жамоат намозини ўқиб бериб туришни буюрдилар. Мадийнадан чиқиб, Уҳудга қараб кетаётганларида мунофиқларнинг бошлиғи Абдуллоҳ ибн Убай:

«Менинг гапимни қўйиб, ёш болаларнинг гапини қиляпти», деб аскарларнинг учдан бирини олиб қайтиб кетди. Жобир ибн Абдуллоҳ, розияллоҳу анхунинг оталари Абдуллоҳ, ибн Ҳаром розияллоҳу анху уларнинг ортидан бориб, қайтаришга уриндилар;

«Келинглар, Аллоҳнинг йўлида уруш қилинглар!» – деб қистадилар. Улар бўлса:

«Сизлар уруш қилишингизни билганимизда, қайтмас эдик», – дейишиди. Абдуллоҳ, ибн Ҳаром уларни сўкиб орқасига қайтди.

Ансорийлардан бирлари шартнома тузган яхудийлардан ёрдам сўрашни таклиф этди. Расууллоҳ, алайҳиссалом кўнмадилар. Иймон билан куфр орасида уруш бўлиб турганда, яхудийлардан ёрдам сўраб бўлармиди?! Йўлда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ким бизни уларга яқин жойдан бошлаб чиқа олади?» – дедилар. Ансорийлардан бир киши водийнинг бир тарафидан бошлаб, Уҳуд тоғига яқин жойдан олиб чиқди. Уҳуд тоғига орқаларини қилиб жойлашдилар. Пайғамбар алайҳиссалом амр бермагунларича ҳеч ким уруш қилмаслигини тайинладилар. Бу ишлар жума куни кечки пайт бўлди.

Шанба куни эрталабдан Пайғамбар алайҳиссалом етти юз кишини урушга тайёрлай бошладилар. Элликта отлиқ, элликта камончи бор эди. Уларга Абдуллоҳ, ибн Жубайр розияллоҳу анхуни бошлиқ этиб тайинладилар. У кишига ва аскарларига эгаллаб турган жойларидан жилмасликни амр қилдилар. «Агар қушлар келиб аскарни олиб қочаётганини кўрсангиз ҳам, жойингизни тарк этманг», деб таъкидладилар. Улар мусулмонлар аскарининг орқа томонини қўриқлашлари керак эди. Камончиларга мушрикларни мусулмонлар ортидан келтирмай камондан ўққа тутиб туришни топширдилар.

Расууллоҳ, алайҳиссолату вассалом иккита совутда чиқдилар. Байроқни Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анхуга бердилар. Бир қанотга Зубайр ибн Авомни, иккинчи қанотга Мунзир ибн Амри бошлиқ қилдилар. Шу пайт ёш болалар: «Биз ҳам урушда қатнашамиз», деб келиб қолдилар. Улардан Усомату ибн Зайд, Баро ибн Озиб, Зайд ибн Арқам, Зайд ибн Собит каби кичкиналарини, ҳали урушга ёшлиқ қиласизлар, деб қайтардилар. Самура ибн Жундаб ва Рофеъ ибн Худайж каби каттароқларини қабул қилдилар. Уларнинг ёши ўн бешда эди.

Қурайшликлар ҳам урушга тайёрлана бошлашди. Уларнинг сони уч мингта бўлиб, отлиқлари икки юзта эди. Улар ўнг қанотга Холид ибн Валидни ва чап қанотга Икрима ибн Аби Ҷаҳлни қўйдилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом ўз қиличларини Абу Дужона Саммон ибн Ҳориса розияллоҳу анхуга бердилар. У киши

шижоатли қаҳрамон одам бўлиб, урушда ўзини кўрсатишга ҳаракат қиласар эди.

Мушриклардан биринчи бўлиб Абу Омир Фосиқ майдонга чиқди. Унинг лақаби «Роҳиб» эди. Расулуллоҳ алайҳиссалому вассалом уни «Фосиқ» деб номлаган эдилар. Жоҳилият пайтида Абс қабиласининг бошлиғи эди. Ислом келганда ёқтиргида ва Расулуллоҳ соллалоҳу алайҳи вассаламга очиқ душманлик қилди; Мадийнадан чиқиб кетди. Қурайшликларнинг хузурига бориб, уларни Расулуллоҳ алайҳиссаломга қарши урушга ундей бошлади. «Агар мени қавмим кўрса, менга итоат қиласди, мен тарафга ўтиб кетади», деб айтди. Ана шу одам биринчи бўлиб мусулмонларга қарши майдонга чиқиб, ўз қавмига нидо қилди, ўзини танитди.

Қавми эса унга: «Аллоҳ сени кўзимизга кўрсатмасин, эй фосиқ», — дедилар. Фосиқ шунда: «Мендан кейин қавмимга ёмонлик етибди», — деди. Шундан сўнг қаттиқ жанг бошланиб кетди.

Мусулмонлар шиддатли жанг қилдилар. Айниқса, Абу Дужона Анзорий, Толҳа ибн Убайдуллоҳ, Ҳамза ибн Абдул Муттобиб, Али ибн Аби Тобиб, Назр ибн Анас, Саъд ибн Робеълар катта жасорат кўрсатдилар. Куннинг биринчи ярмида мусулмонлар кофириларга ғолиб келишди. Мушрикларнинг бошлиқларидан етмиш киши қатл этилди. Улар енгилиб, ортга қараб қоча бошладилар. Қочиб-қочиб аёллари турган жойгача бордилар. Аёллар ҳам қочишига тайёрланиб, кийимларини йиғишира бошладилар. Мушрикларнинг енгилиб қочаётганини кўрган камончилар Пайғамбар алайҳиссалом қимиirlамай туришни тайинлаб қўйган жойларини ташлаб кетдилар. Улар бир-бирларига: «Қаранглар, ўлжа, ўлжа!» деб қичқиришди. Амирлари Пайғамбар алайҳиссаломнинг шартларини эсларига солса ҳам, кўнмадилар. Мушриклар батамом енгилиб бўлди, деб гумон қилиб, ўлжа йиғишига киришиб кетдилар ва Уҳуд томонни очиқ қолдирдилар.

Шу пайт Холид ибн Валид фурсатни ғанимат билиб, мушрикларнинг отлиқларини худди ўша ерга бошлади. У ердан ўтиб мусулмонларнинг орқа томонларидан бостириб кирди. Холид ибн Валид бошлиқ отлиқлар мусулмонлар устига бостириб келганини кўрган, қочиб кетаётган мушриклар ҳам ўзларини ўнглаб, яна уруш майдонига юзландилар. Натижада, мусулмонлар қуршовда қолдилар.

Ҳамма нарса тескарисига айланиб, мусулмонлар енгила бошладилар. Уларнинг сафида саросима бошланди. Қўрқув ҳукм суреб, тартибсизлик бошланди. Бундай бўлишини ҳеч ким кутмаган эди.

Мусулмонлар ичida шахидлар кўпайди. Мушриклар Пайғамбарамиз алайҳиссалом томонга ҳужум бошладилар. У зот оз сонли кишилар ҳимоясида эдилар. Уларнинг ҳам кўпи ўз Пайғамбарлари-

нинг ҳимоясида мардонавор жанг қилиб, шаҳид бўлдилар. Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассаломнинг муборак юзларига жароҳат етди, пастки жағларидағи бир тишлари синди. Бошлари ёрилди.

Мушриклар у кишини тошбўрон қилишди. У зот Абу Омир Фосиқ мусулмонларни алдаш учун қазиб, устини ёпиб қўйган чукурлардан бирига тушиб кетдилар. Бошларига кийган дубулғанинг иккита ҳалқаси ёноқларига кирди.

Мусулмонлар саросимага тушиб турган шундай нозик пайтда кимдир: «Маҳаммад қатл этилди!» деб қичқирди. Бу катта ва қаттиқ зарба бўлиб, мусулмонларнинг қолган куч-қувватларига ҳам футур етказди. Улар урушни йиғиштириб, енгилиб, ортларига қоча бошладилар.

Ҳамма енгилса ҳам, Анас ибн Назр розияллоҳу анҳу енгилмади. Қўлидаги қуролини ташлаб, бир гуруҳ муҳожир ва ансорийлар билан бирга турган Умар ибн Хаттоб ва Толҳа ибн Убайдуллоҳларнинг олдиларига борди ва:

«Нима қилиб ўтирибсизлар?!» – деди. Улар:

«Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом қатл этилибдилар», – дейишиди. Анас ибн Назр розияллоҳу анҳу :

«У кишидан кейин дунёда яшаб нима қиласизлар! Туриңглар! Расулуллоҳ алайҳиссалом ўлган нарса йўлида сизлар ҳам ўлинглар!!!» – деди. Сўнгра, мушриклар томон юриб кетди. Йўлда Саъд ибн Муъозни кўриб:

«Эй Саъд! Мен Уҳуд томонидан жаннатнинг ҳидини сезяпман», деди-да, урушга кириб, мисли кўрилмаган мардлик ила жанг қилиб, шаҳид бўлди. Унинг танасидан кейинчалик етмишдан ортиқ жароҳат топдилар. Жасаднинг кимлигини ҳеч ким танимади. Фақат синглиси бош бармоғидан таниб қолди.

Шу пайт Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом мусулмонлар томон юриб кела бошладилар. Дубулға кийган Пайғамбар алайҳиссаломни биринчи бўлиб Каъб ибн Молик таниб қолди ва баланд овоз билан:

«Эй мусулмонлар! Суюнчилик! Ана-ана, Расулуллоҳ!!!» деб қичқирди. Расулуллоҳ алайҳиссалом унга, жим, деб ишора қилдилар. Мусулмонлар у кишининг атрофида тўпландилар. Биргалашиб, тоғ томонга кўтарилилар. Абу Бакр, Умар, Ҳорис ибн ас-Сумма ва бошқалар шу тўпда эдилар. Тоққа кўтарилиб келаётib, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Убай ибн Ҳалаф Авад лақабли отини миниб кетаётганини кўриб қолдилар. У мазкур отини Макқада маҳсус боқар ва шунинг устида туриб Мухаммадни ўлдирман, дер эди. Расулуллоҳ алайҳиссалом бу гапни эшитганларида: «Балки, иншааллоҳ,

мен уни ўлдиарман», деган эдилар. Ҳозир уни қўрдилар-у, дарров Ҳориснинг найзасини олиб, Убай ибн Халаф томоғининг пастки қисмига урдилар. У ҳўқиздек бўкириб, йиқилди. Кейинроқ ўлди.

Шу пайт Абу Суфён тофнинг устига чиқиб:

«Ичингизда Мұхаммад борми?!» – деб бақирди. Расулуллоҳ, алайхиссалом:

«Унга жавоб берманглар», – дедилар. Абу Суфён:

«Ичингизда Ибн Аби Құҳофа (Абу Бакр) борми?!» – деб бақирди. Жавоб бермадилар. У:

«Ичингизда Умар ибн Хаттоб борми?!» – деб бақирди. Жавоб бермадилар. Шу уч кишидан бошқани сўрамади ва ўз шерикларига:

«Уларни йўқ қилибсизлар, шекилли», – деди. Шунда ҳазрати Умар розияяллоҳу анҳу ўзларини тута олмай:

«Эй, Аллоҳнинг душмани! Сен зикр қилганларнинг ҳаммалари тирик. Аллоҳ, сенга ёмонликни боқий қолдирди», – деб қичқирдилар. Абу Суфён:

«Қавмнинг ичида «мусла» (ўликни қиймалаш) бўлиди. Мен амр қилганим йўқ, хафа ҳам эмасман», – деди. Бу билан у ўзининг хотини Ҳинднинг қилган ишига, яъни Ваҳший ҳазрати Ҳамза ибн Абдул Муттобибни ўлдиргандан кейин, қорнини ёриб, жигарини олиб, чайнаб ташлаганига ишора қилди.

Абу Суфён: «Ҳубал олий бўлди», – деб бақирди.

Расулуллоҳ, алайхиссалом: «Унга жавоб бермайсизларми?» – дедилар.

Саҳобалар: «Нима деб жавоб берайлик?» – дедилар.

Расулуллоҳ, алайхиссалом: «Аллоҳ, аъло ва ажалл (яъни, Аллоҳ олийроқ ва улуғроқ) денглар», – дедилар.

Абу Суфён: «Бизнинг Уззомиз бор, сизнинг Уззонгиз йўқ!» – деди.

Расулуллоҳ, алайхиссалом: «Унга жавоб бермайсизларми?» – дедилар.

Саҳобалар: «Нима деб жавоб берайлик?» – дедилар.

Расулуллоҳ, алайхиссалом: «Аллоҳ бизнинг мавломиз, сизнинг мавлонгиз йўқ», деб айтинглар», – дедилар.

Абу Суфён: «Бу кун Бадр кунидагининг ўрнига. Урушда гоҳ, ундоқ, гоҳ, бундоқ бўлади», – деди.

Ҳазрати Умар розияяллоҳу анҳу: «Баробар эмас, бизнинг ўликларимиз жаннатда, сизники дўзахда», – дедилар.

Жанг тугагандан кейин мушриклар қайтиб бориб тўплана бошлидилар. Мусулмонлар, улар Мадийнага бориб аёл-қизларни асир олиб, молу мулкни талашса керак, деб ўйлаб хафа бўлдилар. Пайғамбар алайхиссолату вассалом ҳазрати Али ибн Аби Толибга:

«Уларнинг изидан бор. Нима қилишаётганига назар сол. Нима қилмоқчи эканларини бил. Агар отларни четта қўйиб, туяларни минсалар, Маккага кетишади. Агар отни миниб, туяларни ҳайдаб олсалар, Мадийнага юришади. Менинг нафсим қўлида бўлган Зот билан қасамки, агар Мадийнага боришса, мен ҳам бориб уларни ўша ерда йўқ қиласман!» – дедилар.

Ҳазрати Али бориб қарасалар, отларни четта қўйиб, туяларни миниб, Маккага қараб юрдилар. Аммо, бир жойга етганларида бирбирларини маломат қила бошлишади. Баъзилари:

«Ҳеч нарса қилганингиз йўқ, уларга бир оз мусийбат етказдингиз, холос. Уларни шундай қолдириб келяпсиз, ичларида бошлиқлари бор. Ҳали сизга қарши одам тўплашади. Орқага қайтиб, уларни охиригача йўқ қилиб тутатиш керак», дейишли. Бу хабар Пайғамбаримиз алайҳиссаломга етиб бориши билан одамларни тўплаб, душманга қарши чиқишига ундадилар: «Биз билан урущда қатнашгандардан бошқалар чиқмасин», – дедилар. Мунофиқларнинг бошлиғи Абдуллоҳ, ибн Убай:

«Мен ҳам борай», деган эди,

«Йўқ!» – дедилар. Мусулмонлар чарчаган, ярадор бўлган ва қўрқсан бўлишларига қарамай, эшидик ва итоат қиласиз, деб тўплашиб чиқдилар. Жобир ибн Абдуллоҳ, розияллоҳу анҳу келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен сиз қатнашган ҳамма урушларда қатнашишни ният қилган эдим. Отам, қизларга қараб тур, деб қолдириб кетган эди. Изн беринг, сиз билан борай», – деди. Унга изн бердилар. Расулуллоҳ мусулмонлар билан юра-юра Ҳамроул Асад деган жойга етдилар. Бу ерда Маъбад ибн Аби Маъбад Расулуллоҳнинг ҳузурларига келди. Унга Абу Суфённинг олдига бориб, уни қўрқитишини буюрдилар. У Равоҳа деган жойда Абу Суфёнга етиб борди. У Маъбаднинг мусулмон бўлганини билмас эди.

Абу Суфён: «Ортингда нима гап бор, эй Маъбад?» – деди.

Маъбад: «Муҳаммад ва унинг саҳобалари сизларга қарши мисли кўрилмаган кўп одам тўпладилар. Аввал чиқмаганлари ҳам пушаймон бўлиб чиқдилар», – деди.

Абу Суфён: «Нима маслаҳат берасан?» – деди.

Маъбад: «Менимча, анави тепаликлар ортидан аскар чиқиб қолмасдан бурун жўнаб қолганинг маъқул», – деди.

Абу Суфён: «Аллоҳга қасамки, тўпланиб бир ҳужум қилиб, уларни таг-томири билан йўқ қилиб юбормоқчи эдик», – деди. Маъбад: «Менинг сенга насиҳатим – ундоқ қилма», – деди.

Мушриклар Маккага қайтиб кетдилар. Йўлда Абу Суфён Мадийнага кетаётган бир одамни учратди. Унга Абу Суфён:

«Мұхаммадға гапимни етказиб қўясанми? Маккага қайтганингда уловинг кўтарганча майиз бераман», — деди. У:

«Ҳа», — деди. Абу Суфён:

«Мұхаммадға айтиб қўй: биз уни ва шерикларини таг-томири билан йўқ қилиб юбориш учун одам тўплаб қўйдик», — деди. Унинг бу гапи мусулмонларга етганда:

«Аллоҳ бизга етарли ҳомий, у қандай ҳам яхши вакил», — дейишиди. Ҳалиги хабар уларни чўчитмади. Уч кун кутдилар. Мушриклар Макка сари узоқлаб кетганларига ишонч ҳосил қилгач, Мадийнага қайтдилар.

Уҳуд урушида мусулмонлар мисли қўрилмаган жасорат ва фидокорлик намуналарини кўрсатдилар.

Камончилар ўз жойларини тарқ этиб, кофирлар мусулмонларни ўраб олиб, Мұхаммад қатл этилди, деган овоза тарқаб, ҳамма тумтрақай бўлган пайтда Пайғамбаримиз алайҳиссалом душман ичида ёлғиз қолдилар. Шу пайт Умму Амона Насиба бинти Каъб ал-Мозания исмли саҳобия аёл Расули акрам алайҳиссалоту вассаломни ҳимоя қилиб, душман билан қаттиқ жанг қилди. Пайғамбаримиз алайҳиссаломга яқинлашиб қолган мушрик Умар ибн Қумаага бир неча марта қилич урди. Аммо у иккита совут кийиб олган экан, ўтмади ва Умму Аммонанинг сийнасига қилич солиб, қаттиқ ярадор қилди.

Сўнгра, Абу Дужона розияллоҳу анҳу келиб, Расули акрам алайҳиссалоту вассаломни ўз танаси билан тўсиб турди. Ўқ келиб унга тегар, у бўлса, қимиirlаб ҳам қўймас эди. Пайғамбар алайҳиссаломни жонфидолик билан ҳимоя қилар эди.

Уҳуд урушининг иштирокчиларидан ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ шундай ҳикоя қиласидар:

«Уҳуд уруши куни Расулуллоҳ одамлардан ажраб ёлғиз қолганида, мен биринчилардан бўлиб, у киши томон юрдим. Қарасам, бир одам у кишининг олдиларида ҳимоя қилиб уруш қилмоқда. «Толҳа бўлса эди. Отам ҳам, онам ҳам унга фидо бўлсин! Толҳа бўлса эди. Отам ҳам, онам ҳам унга фидо бўлсин!» деб бориб турсам, орқамдан Абу Убайдә худди қушдек учиб келиб қолди. Биргалашиб етиб борсак, Расулуллоҳнинг олдиларида Толҳа йиқилиб ётган экан. Расули акрам алайҳиссалоту вассалом: «Биродарингизга қаранг, у ҳақлидир», — дедилар. Шу пайт Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёноқларига бир нарса келиб тегиб, дубулғанинг ҳалқасини киритиб юборди. Уни Пайғамбар алайҳиссаломдан чиқариб олиш учун борган эдим, Абу Убайдә:

«Аллоҳ хайрингни берсин, Абу Бакр, менга қўйиб бер», — деди ва оғзи билан у кирган нарсани чиқара бошлади. Пайғамбар алаҳисса-

ломга озор бермаслик учун тиши билан чиқаришга ҳаракат қилди ва чиқарып олди. Абу Убайданинг одд тиши тушди. Сүнгра, мен кейингисини олишга уринган эдим, Абу Убайда яна:

«Абу Бакр, Аллоҳ хайрингни берсин, менга қўйиб бер», – деди. Яна тиши билан чиқарып олди. Абу Убайданинг яна бир тиши тушди. Кейин Расууллоҳ алайҳиссалом:

«Биродарингизга қаранглар, у ҳақлидир», – дедилар. Биз Толҳанинг жароҳатларига қарай бошладик. Үнга ўндан ортиқ ўқ, қилич, найза теккан экан. Шу пайт Али каррамаллоҳу важҳаҳу Пайғамбар алайҳиссаломнинг яраларини ювгани сув топиб келди. У қуйиб турди, Фотимаи Заҳро розияллоҳу анҳо ювди. Қоннинг тўхтамаётганини кўрган Фотима бўйрадан бир бўлак олиб, куйдириб, ярага босди, қон тўхтади.

Бундан аввалроқ Абу Саид ал-Худрийнинг отаси Молик Расууллоҳнинг яраларини сўриб тозалаган эди. Үнга ҳазрати Пайғамбар алайҳиссалом, тупур, девдилар, ҳеч-ҳеч тупурмайман, деб йўлида равона бўлди. Шунда Расули акрам алайҳиссолату вассалом:

«Ким аҳли жаннат одамни кўрмоқчи бўлса, анавинга қарасин», – дедилар.

Ўша куни Расууллоҳ алайҳиссалату вассаломни ҳимоя қилиб, етти киши шаҳид бўлди. Мусийбат енгиллашганда, Пайғамбар алайҳиссалом қаттиқ чарчаган эдилар. Тоққа чиқиб кетаётгандарида, мушриклар ортларидан қувиб келишарди. Бир тошга чиқа олмай қолдилар. Саҳобалардан бири тош тагига ўтириб турди, у киши чиқиб олдилар. Намоз вақти бўлувди, ўтириб намозга ўтдилар».

Жубайр ибн Мутъамнинг қули Ваҳший ҳикоя қиласи:

«Жубайр менга: «Муҳаммаднинг амакиси Ҳамзани ўлдирсанг, озодсан», – деди. Одамлар билан урушга чиқдим. Ҳабашистонлик бўлганим учун найза отишни яхши билар эдим. Отган найзам нишонга камдан-кам тегмай қолар эди. Уруш бошланиб, одамлар жангта кирганда, Ҳамзани пойлаб юриб, ахтариб топдим. Ҳамза паҳдавон туюдек одамларни қилич билан шиларди. Унинг олдида ҳеч нарса туриш бера олмас эди. Мен уни ўлдиришга тайёрланиб, пойлаб, дараҳт ва тошлар ортига беркиниб, үнга яқинлаша бордим. Мендан олдин үнга Сибоъ ибн Абдул Уззо яқинлашган эди. Ҳамза уни кўриши билан уриб, бошини учириб юборди. Мен найзамни силтаб-силкитиб, мўлжални аниқ олганимдан сўнг үнга қараб отдим. Найза қорнидан кириб, оёғининг орасидан чиқди. Менга қараб интилган эди, кучи етмай йиқилди. Шу ҳолда ташлаб кетдим, аста жони чиқди. Сүнгра, келиб найзамни чиқариб олиб, аскар жойига қайтдим. Бориб ўтирдим. Менга бошқа ишнинг ҳожати йўқ эди. Уни озод бўлиш учун ўлдиридим».

Кейин Абу Сүфённинг хотини Ҳинд бинти Утба келиб Ҳамзанинг қорнини ёриб, жигарини олиб, чайнади, чайнаб бўлмаганидан, туфлаб ташлади.

Урушдан кейин Пайғамбаримиз алайҳиссалом Ҳамзанинг жасади устида туриб, қаттиқ таъсирландилар ва: «Сенинг мусийбатин-гдек мусийбатга учрамасам керак», – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссолату вассалом Уҳудда шаҳид бўлганларни жон таслим этган ерларида дағн этишга амр қилдилар. «Мақбара-ларга олиб борилмасинлар», – дедилар. Жарчилар бу амрни ҳамма ерга етказдилар. Мақбараларга олиб кетилган шаҳидларни ҳам қайтариб келдилар. Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом ўзлари бошида туриб икки-уч кишини бир қабрга қўйдилар. Абдуллоҳ, ибн Амр ибн Ҳамро ва Амр ибн Жумайҳларни ўзаро муҳаббатлари эътиборидан бир қабрга дағн этдилар. Пайғамбар алайҳиссолату вассалом: «Бу дунёда бир-бирларини яхши кўрган бу икки кишини бир қабрга қўйинглар», – дедилар.

Уҳуд уруши ҳақидаги баъзи қисқа маълумот шулардан иборат. Энди ўша ҳодиса ҳақидаги оятларни ўрганамиз.

Оятларнинг вазифаси воқеани тартиби ила ҳикоя этиш эмас. Балки қалбга, ақлга нидо қилиб, у орқали ваъз, насиҳат, йўлланма, ибрат ва тушунча беришдир.

وَإِذْ عَذَّوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوَّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَعِدَ لِلْقِتَالِ وَأَنَّ اللَّهَ سَيِّعُ عَلَيْمٌ

121. Аҳлингдан эрталаб чиқиб, мўминларни уруш жойларига туризганингни эслаб! Аллоҳ, эшитувчи ва билувчи Зотdir.

Бу ояти карима Уҳуд жангининг бошланиш вақтидаги ҳолатни сўзлар билан жонлантиради. Шўро мажлисидан кейин кириб Оиша онамизнинг хужраларидан совутларини кийиб, жанг майдонига ўз одамларини бошлаб келган Пайғамбар алайҳиссолату вассалом астарбошиларга хос тадбиркорлик ва жиддият билан мусулмонларни уруш жойларига қўймоқдалар. Байроқни Мусъаб ибн Умайр рози-яллоҳу анҳуга топширдилар. Сўнг, камончиларни чақириб, уларга Абдуллоҳ, ибн Жубайрни амир этиб тайинладилар. Уларга туришлари лозим бўлган жойни алоҳида эътибор билан кўрсатдилар. Нима бўлганда ҳам, жойларини тарқ этмасликни тайинладилар. Ўнг қанот одамларини ажратиб, уларни ҳам амирлари ила белгиланган жойларига туришни буюрдилар. Сўнгра, чап қанот, ҳар бир жангчига, ҳар бир жойга алоҳида эътибор бердилар. Бу ҳолатлар ҳамманинг ёдида, айниқса, жанг иштирокчилари яхши эслайдилар.

«Аллоҳ эшитувчи ва билувчи Зотдири».

Демак, Уҳуд воқеасида нима гап бўлган бўлса, ҳаммасини эшитган, ҳамма ишни кўрган. Шўро пайтида ёшлар нима деди, мунофиқлар нима қилди, хуллас, Аллоҳ доимо бирга, ҳар бир сўзни эшитиб, ҳар бир ишни билиб турган.

122. Сизлардан икки тоифа қўрқиб заифлашмоқчи бўлганини эсла! Аллоҳ уларнинг валийсиdir. Мўминлар фақат Аллоҳнинг Ўзига таваккал қилсинлар.

Бу ояти карима Хазраж қабиласига мансуб Бани Салама уруғи ва Абс қабиласига мансуб Бани Ҳориса уруғи ҳақида тушган. Улар мунофиқларнинг бошлиғи Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул хафа бўлиб: «Менинг айтганимни қилмай, ёш болаларнинг айтганини қилди», деб жангчиларнинг учдан бирини олиб Уҳуд йўлидан қайтганида, унинг фитнасига учишларига сал қолган эди. Бу эса, мусулмонлар сафининг янада заифлашишига, руҳий ва маънавий тушкунлик келтиришга сабаб бўлиши мумкин эди. Ҳали уруш бошланмай туриб, бундай ишларнинг бўлиши жуда ҳам ноқулай вазиятни вужудга келтирар эди. Лекин бу тоифаларни Аллоҳ таолонинг Ўзи сақлаб қолди, иноятига одди:

«Аллоҳ уларнинг валийсиdir».

Шу туфайли Бани Салама ва Бани Ҳориса уруғлари ҳам муваффакиятсизликка учрамай, Аллоҳ валийлик қилгани учун мусулмонлар сафидан чиқмай, жанг майдони томон кетдилар. Аллоҳ, таоло эшитувчи ва билувчи Зот эканлигидан бу икки тоифанинг кўнглидан ўтган заифликни ҳам билди. Уларни ўз вақтида тўғри йўлга солди. Мана энди Қуръони Каримда ўша ҳолатнинг хабарини бермоқда:

«Мўминлар фақат Аллоҳнинг Ўзига таваккал қилсинлар».

Мўминлар доимо – иккилангандарида ҳам, заифлашганларида ҳам, қийин ҳолга тушиб қолганларида ҳам, фақат Аллоҳнинг Ўзига таваккал қилсинлар. Шунда нажот топадилар. Бу ҳам мусулмонлар учун катта ҳаётий қоидадир.

Уҳуд урушида мусулмонлар катта зарбага учрадилар. Аммо бундан аввал бўлиб ўтган Бадр урушида осонгина ғалаба қозонган эдилар. Бунинг сабаби нимада?

Бу икки ҳолатни бир-бирига солиштириш, ғалаба ва мағлубиятнинг сабабларини тушуниб етишга ёрдам бўлиши учун келаси оятларда қисқагина қилиб, Бадр уруши ҳам эсга олинади:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمْ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذْلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

123. Батаҳқиқ, Бадрда оз бўлсаларингиз ҳам, Аллоҳ сизларга нусрат берди. Бас, Аллоҳга тақво қилинг, шоядки, шукр қилсангиз.

Бадр урушида мушрикларнинг сони минг киши атрофида эди. Темир совутлар кийишган, қуроллари олий даражада, безалган отларни минишган, бой-зодагон араблардан иборат эдилар.

Мусулмонлар эса бор йўғи уч ўн уч киши бўлиб, иккита отва етмишта тую бор эди. Қолганлар пиёда эдилар. Қуроллари ҳам шунга яраша эди.

Бадр уруши иккинчи ҳижрий санада, ўн еттинчи рамазон, жума куни бўлиб ўтган. Бу урушда мусулмонлар сонлари ва қуроллари оз бўлишига, ҳамма томондан душман уларга ёмон кўз тикиб турган бўлишига қарамай, Аллоҳнинг нусрати билан фолиб келдилар. Аллоҳ уларнинг ихлослари, мустаҳкам иймонлари, садоқатлари, тақволари, фақат Ўзидангина ёрдам кутганлари туфайли ва бошқа сабабларга кўра, фолиб қилди.

Доимо шундоқ бўлади.

Ярмук урушида мусулмон жангчилар ўз халифалари Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан мадад юборишни сўрадилар. Умари Одил уларга: «Мендан мадад юборишни сўраб ёзган мактубингизни олдим. Мен сизларни азиз ва нусрат берувчи, жангчиларни сақловчи Зот бўлган Аллоҳдан мадад сўрашга чақираман. Муҳаммад алайҳиссалом ҳам Бадр урушида сиздан қувватлари оз бўлса-да, нусрат топганлар», деб жавоб ёздилар. Жавобни олган жангчилар уруш қилиб, душманга фолиб келдилар.

«Бас, Аллоҳга тақво қилинг, шоядки, шукр қилсангиз».

Шоядки, тақво қилишингиз ҳар бир ҳолатда Аллоҳдан ўзга ёрдамчи, нусрат берувчи зот йўқлигини тушуниб етишингизга, барча қувват ва сulton унинг қўлида эканини билиб, унга доимо шукр қилишингизга сабаб бўлар.

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَنَّنِي كَفِيفُكُمْ أَنَّ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَالِثَةِ الْفِيْ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ

124. Мўминларга: «Сизга Роббингиз туширилган уч минг фаришталар или мадад бермоғи кифоя қилмасми?!» деганингни эслади!

Аслида, Бадрга мусулмонлар мушрикларнинг савдо карвонини кўзлаб чиқишиган эди. Жанг қилиш ниятлари йўқ эди, тайёр ҳам эмас эдилар. Бирданига уларнинг қаршисидан катта кучга эга душ-

ман чиқиб қолди. Шунда уларнинг қалбларини тинчтииш, ўзларини шижаотлантириш учун Аллоҳнинг амири билан Пайғамбар алайҳиссалом мазкур гапларни айтган эдилар.

Келаси оят Пайғамбар алайҳиссаломнинг Бадрда саҳобаларга айтган гапларининг давоми бўлиб, аввалги оятдаги ваъда қилинган мададнинг берилиши учун зарур бўлган шартларни зикр қиласди:

بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوا وَيَا تُوْكُم مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدُكُمْ رَبِّكُمْ بِخَمْسَةِ أَلْفٍ مِنْ
الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ

125. «Ҳа (кифоя қиласди)! Агар сабр ва тақво қилсангиз, улар шу пайт келиб қолсалар ҳам, Роббингиз сизга белгили беш минг фаришта ила мадад берадир».

Демак, сабр ва тақво Аллоҳдан келадиган мададга қўйилган асосий шарт экан. Агар мусулмонларда сабр-тоқат ва тақво бўлса, мушриклар ҳозир, шу пайт уларнинг устиларига бостириб келиб қолсалар ҳам, Аллоҳ, уларга белгиси, аломати бор беш мингта фариштани юбориб, мадад беради. Ҳазрати Али ибн Аби Толиб каррамаллоҳу важҳаҳудан ривоят қилинишича, Бадр куни фаришталарнинг белгиси оқ жун кийим ва отларининг пешонасидаги оқлик бўлган экан.

Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Бадр куни фаришталарнинг белгиси оқ салла бўлиб, пешини орқаларига тушириб олишган экан.

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشَرَى لَكُمْ وَلَنَطَمِئِنَ قُوْبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ
الْحَكِيمِ

126. Аллоҳ буни фақат сизга суюнчилик ва қалбингиз таскин топиши учунгина қилди. Аслида, нусрат азиз ва ҳаким Аллоҳнинг ҳузуридандир.

Аллоҳ таоло ҳамма нарсага қодир Зот. Хоҳласа, Бадр урушида мўмин бандаларига фаришталарсиз ҳам, бевосита ёрдам бера оларди. «Бўл!» деса, тамом, бўлар эди. Жуда лозим қўрса, биргина фаришта Аллоҳнинг изни ила ҳар нарса қилиши мумкин эди. Нимага энди уч минг дона, сўнгра беш минг дона фаришта зарур бўлиб қолди? Бунинг сабаби ушбу оятда баён қилинмоқда:

«Аллоҳ буни фақат сизга суюнчилик бўлиши ва қалбингиз таскин топиши учунгина қилди».

Яъни, фаришталарни белгили қилиб осмондан мусулмонларга ёрдам бериш учун тушириши суюнчилик бўлиши учун, уларни кўриб, бизга Роббимиз тарафидан нусрат келибди, деб севинишингиз учундир. Душман сонининг қўплигини, жангга тайёргарлигининг ортиқлигини кўриб кўнглингизга тушган фулгулани кўтариш, ўрнига сокинликни солиш учун туширдик, дейилмоқда. Саҳобалар ҳар қандай жиҳатда юқори даражага эришган бўлсалар ҳам, одам наслидан-дирлар. Улар ҳам бошқа инсонлар қатори ўз тасаввурлари, ҳистийгулари доирасидаги сувратда ёрдамга муҳтожлар. Демак, одамлар кўрсинглар ва ҳис этсинлар учун, уларга яхшироқ етиб борсин деб, ўзларига мос мумала қилингандар.

«Аслида, нусрат азиз ва ҳаким Аллоҳнинг ҳузуридандир».

Нусратнинг ҳақиқий масдари Аллоҳ таолонинг Ўзиdir. Ундан бошқа ёрдам берувчи йўқ. Фаришталар эса, унинг лашкарларидан бир лашкардир, холос. У азиз – голиб, ҳеч бир зот иродасини қайтара олмайдиган сифатга эга. У ҳаким – ҳар бир ишни ҳикмат билан қилиш сифатига эга.

Кейинги оятда мўминларга нусрат беришнинг ҳикмати баён этилади:

لِيَقْطَعَ طَرَفَامِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَأَوْيَكِتُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا حَسِينَ

127. Куфр келтирганларнинг бир тарафини кесиш учун ёки хорлаш учун, токи, ноумид бўлиб қайтсинлар.

Яъни, юқорида айтилган тадбирни кофирларнинг бир тарафи-ни кесиб ташлаш, ҳалок этиш, ҳалок бўлмаганларини хору зорликка солиш учун қўлланди. Токи, мусулмонларни таг-томири билан қириб ташлаш ниятида келган маккалик кофирлар ниятларига етмай, ноумид бўлиб қайтсинлар.

Шундай ҳам бўлди. Бадр ғазотида мушрикларнинг бошлиқларидан етмиштаси ҳалок бўлди. Бу уларнинг бир тарафидан катта кесилиш эди. Шунингдек, уларнинг катталаридан етмиштаси асирга тушди, хору зор бўлди. Қолганлари эса, шармандаларча, келган жойига қайтди.

لَيْسَ لَكُمْ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

128. Бу сенинг ишинг эмас! У зот ёки уларнинг тавбасини қабул қиласар, ёки азоблар. Бас, улар золимлардир.

Яъни, зикр қилинаётган тадбир сенинг ишинг эмас, ёлғиз Аллоҳнинг ишидир. Коғирларнинг бир тарафини кесиш, хор қилиш билан бирга, хоҳласа, улар тавба қилсалар, тавбаларини қабул этиши ёки қабул этмасдан азоблаши ҳам мумкин. Чунки улар золимдирлар. Шунга лойиқдирлар.

Бадр ғазоти ҳақидаги бу эслатма ҳамма нарса Аллоҳники эканлигини ва у хоҳлаганини қилишига шубҳа йўқлигини таъкидлаш билан ниҳоясига етади:

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَفُورٌ

129. Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникидир. Хоҳлаган кишини мағфират қиласидир ва хоҳлаган кишини азоблайдир. Аллоҳ гуноҳни мағфират қилувчи ва раҳимли Зотдир.

Яъни, борлиқдаги барча нарса Аллоҳга мулқидир. Ҳамма аҳли дунё унга бандадир:

«Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникидир».

Шундай бўлгач, хоҳиш-ихтиёр ҳам Ундадир:

«Хоҳлаган кишини мағфират қиласидир ва хоҳлаган кишини азоблайдир».

Аллоҳ таоло неки қилса, саволга тутилмайди. Нимани хоҳласа, шуни қиласиди. Мағфират қилишни истаса, фазли билан мағфират қиласиди. Азоблашни истаса, адли билан азоблайди:

«Аллоҳ гуноҳни мағфират қилувчи ва раҳимли Зотдир».

Бандалар учун тавба эшиги очиқ. Тавба қилганни Аллоҳ мағфират этади. Парвардигори оламнинг раҳмати ғазабидан устун. Доимо бандаларига раҳимлидир.

Уҳуд урушига доир оятларнинг орасида, яъни, бевосита жанг майдонидаги кураш ҳақида сўз юритишдан олдин нафс майдонидаги кураш ҳақида сўз кетади. Одамлар ўз ҳавои нафсларига, шаҳватларига қарши жангга даъват қилинадилар. Албатта, зоҳирий (ташки) душманни енгиш учун аввало ботиний (ички) душманни енгиб олиш зарурдир.

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَلْبَوًا أَصْعَكْفًا مُضْعَفَةً وَأَتَقْوَا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ

130. Эй, иймон келтирганлар! Рибони бир неча баробар қилиб еманг. Аллоҳга тақво қилинг, шоядки, нажот топсангиз.

Рибо ҳақида «Бақара» сураси тафсирида батафсил сўз кетган. Бу оят:

«Эй, иймон келтирганлар! Рибони бир неча баробар қилиб еманг», дега жоҳилият вақтидаги бир ёмон ҳолатни алоҳида эслатмоқда.

Ҳофиз ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қилишларича, берилган қарзнинг муддати тутаб қолганда қарз берувчи қарздорга: «Ёки қарзингни тўла ёки рибони кўпайтир», дер экан. Тўласа, тўлади, бўлмаса, қарз муддатини чўзиш эвазига рибонинг миқдорини ҳам кўпайтирас экан. Ҳар йили шундай бўлавергандан кейин рибо бир неча баробарга кўпайиб кетаркан. Ушбу ояти каримада ўша ҳолат муолажа қилинмоқда.

Нафси бузуқ баъзи кимсалар бу оятни ушлаб олиб, Аллоҳ таоло Қуръони Каримда: «Рибони бир неча баробар қилиб еманг», деган, демак, бир неча баробар оширмай, маълум фоиз еса бўлаверади, деган даъволарни ҳам қилишади. Бу жоҳилликдир, Аллоҳ ҳаром этган нарсани ўзига ҳалол қилиб олиш йўлидаги фаразли ҳаракатdir. Ҳолбуки, ояти карима воқелиқдан келиб чиқиб, жоҳилият даврининг энг ёмон одатларидан бирини аста-секинлик билан муолажа этмоқда. Қолаверса, рибо ҳақида Қуръони Каримда фақат битта шу оятгина бор эмас, ахир. Рибонинг ҳаромлигини баён қилувчи асосий оятлар «Бақара» сурасида келган. Унда: «Рибонинг сарқитини ҳам тарк қилинг», дейилган.

Гуноҳни, жумладан рибоҳўрликни ҳамма ҳам осонгина тарк қилавермайди. Бунинг учун, аввало, Аллоҳ таолога тақво қилиш лозим:

«Аллоҳга тақво қилинг, шоядки, нажот топсангиз».

Албатта, Аллоҳга тақво қилган ва бу дунёю у дунёда нажот тошидан умидвор бўлган одамлар рибоҳўрлик қилмайдилар.

131. Ва кофирлар учун тайёрлаб қўйилган оловдан қўрқинг.

Кофиirlар учун тайёрлаб қўйилган дўзах оловидан қўрқадиган одам ҳам рибоҳўрлик қилмайди. Имом Аъзам Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳи: «Бу оят Қуръони Каримдаги энг хавфли оятdir, чунки Аллоҳ мўмин баңдаларга, агар улар Аллоҳ ҳаром қилган нарсадан четламасалар, кофир баңдалар учун тайёрланган дўзах ўтини ваъда қилмоқда», дер эканлар.

И мом Насафий раҳматуллоҳи алайҳи ҳам шу маъноларда:

«Иймони бўлса, гуноҳ зарар қилмайди ва асло дўзахда азобланмайди, деган муржита мазҳабининг гапи мутлақо ноўрин эканлигига кучли далил бордир», деганлар. Бу фикр эгалари ҳозир айниқса кўпайган, ҳатто қўпчиликлари шаҳодат калималарини айта олмайдилар, аммо исми мусулмонча бўлганидан, жаннатнинг тўри меники, деб юрадилар.

وَأَطِيعُ اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرَحَّمُونَ

132. Аллоҳга ва Расулига итоат этинг. Шоядки, раҳм қилинсангиз.

Яъни, Аллоҳга ва Унинг Расулига ҳамма нарсада итоат этинг. Шоядки, ушбу итоатингиз раҳмат қилинишингизга сабаб бўлса. Жумладан, рибо масаласида ҳам Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат этиш керак.

Рибохўрлиқдан қайтарилиб, дўзах азобидан қўрқитилиб, тақвога чақирилгандан сўнг, келаси оятларда мағфиратга шошилиш ва жаннатга ошиқишига даъват келади:

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرَضَهَا اللَّهُمَّ أَلَا أَرْضُ
أَعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

133. Роббингиздан бўлган мағфиратга ва кенглиги осмонлару ерча бўлган, тақводорлар учун тайёрлаб қўйилган жаннатга шошилинг.

Демак, Аллоҳ таолонинг мағфирати ва кенглиги осмонлару ерча бўлган жаннати тақводорлар учун экан.

Келаси оядда мазкур мағфират ва жаннатнинг ҳақдорлари бўлган тақводорларнинг сифатлари зикр қилинади:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَاءِ وَالْكَنْظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ
وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

134. Улар енгилликда ҳам, оғирлиқда ҳам нафақа қиласиганлар, ғазабини ютадиганлар ва одамларни авф қиласиганлардир. Аллоҳ яхшилик қилувчиларни ёқтирадир.

Аллоҳдан бўлган мағфиратга ва кенглиги осмонлару ерчалик бўлган жанннатга сазовор бўлган тақводорларнинг сифатларидан бири:

«...енгиллиқда ҳам, оғирлиқда ҳам нафақа қиласиганлар».

Яъни, улар яхшилик қилишда сабитқадам одамлардир. Ҳаётлари енгиллашиб, ҳамма нарсалари сероб бўлиб кетса ҳам, ҳовлиқиб, ҳаддиларидан ошиб, фисқ-фасодга берилиб кетмайдилар. Балки, ўзларини босиб, хайр-эҳсон, нафақа қилишда бардавом бўладилар. Шунингдек, бошларига оғир кунлар тушса ҳам, сиқилиб, ўзларини ноқулай сезиб, баҳиллик йўлига ўтиб олмайдилар. Балки нафақа қилишда бардавом бўладилар. Уларнинг тақволари доимо эҳсонга чорлаб туради. Баҳиллик ва қизғанчиқлиқдан қайтаради.

Тақводорларнинг сифатларидан яна бири:

«...ғазабини ютганлар...»

Ғазабини ютиш энг қийин ишлардан ҳисобланади. Ғазаб инсонда турли муносабатлар ила қўзалиб туради, уни жиловлаб олиш ҳар кишининг ҳам қўлидан келавермайди. Лекин бу оғир ишни тақводор киши эплаши мумкин. Яъни, қалбида тақводорлик мавжуд бўлган инсонгина ғазабдан ғолиб чиқа олади.

Исломда ғазабни ютиш улуғ ахлоқлардан ҳисобланади. Куръони Карим оятларидан ташқари бу олий сифатнинг мақтоби Пайғамбаримизнинг ҳадисларида, салафи солиҳларимизнинг ишлари ва сўзларида ўз аксини топган.

Имом Аҳмад раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қиласиган ҳадисда келишича, бир киши Пайғамбар алайҳиссолату вассаломга:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менга насиҳат қилинг», — деди. У зоти бобаракот:

«Ғазаб қилма», — дедилар. Сўраган одам кейинчалик эътироф этиб, бундай дейди:

«Расуллурроҳ алайҳиссалом шу гапни айтганларида, ўйлаб кўрсам, ғазаб ҳамма ёмонликни ўзида жамлаган экан».

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳудан ривоят қиласиганларки, Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом:

«Ким (жазо беришга) қодир бўлиб туриб, ғазабини ютса, қиёмат куни Аллоҳ уни халойиқ олдида чақириб туриб, ҳурлардан хоҳлаганини танлаб олишга имкон беради», деганлар.

Мазкур тақводорларнинг яна бир сифатлари:

«...ва одамларни афв қиласиганлардир».

Бу сифат ғазабни ютиш сифатини тўлдириб келади. Чунки, ишнинг чиройли ҳол бўлиши учун ғазабни ютиб қўйишнинг ўзи кифоя эмас. Олийжаноблик кўрсатиб ғазабини ютган одам бу

олийжаноблигини тугал қилайин деса, айбдорни афв қила олиши, кечира билиши ҳам керак.

Имом Ҳоким ривоят қилган ҳадисда: «Кимки унинг учун жаннатда бинолар қурилишини ва даражалари кўтарилишини хоҳласа, зулм қилганни авф этсин, бермаганга берсин ва орани узганга силай раҳм қилсин», дейилади.

Ибн Касир раҳматуллоҳи алайхи Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссолату вассалом:

«Қиёмат қуни бир жарчи: «Одамларни афв қилганлар қани! Роббингиз хузурига ажрингизни олгани келинг», деб чақиради. Афв қилган ҳар бир мусулмон жаннатга киришга ҳақлидир», деганлар.

«Аллоҳ яхшилик қилувчиларни ёқтирадир.»

Юқорида зикр қилинган сифатнинг соҳиблари яхшилик қилувчи саналадилар. Демак, уларни Аллоҳ яхши қўрар экан.

Кейинги ояти каримада мазкур тақводорлар сифатларининг зикри яна давом этади:

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفِرُوا لِذُنُوبِهِمْ
وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصْرِرْ أَعْلَمَ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

135. Ва улар фоҳиша иш ёки ўзларига зулм қилган чоғларида Аллоҳни эслаб, гуноҳларини мағфират қилишни сўрарлар, гуноҳларини Аллоҳдан ўзга ким ҳам мағфират қиласди? Ва улар билиб туриб, қилган гуноҳларида бардавом бўлмаслар.

Маълумки, тақводорлик мўминларнинг олий даражаси ҳисобланади. Ҳозир ўрганаётганимиз ояти каримамизда тақводорларга улкан даражалар ваъда қилинмаётир. Лекин ушбу оятда фоҳиша иш ёки ўзига зулм қилган одамлар ҳам тақводорлар сафидан ўрин олиши мумкинлиги айтилмоқда. Бу нимага далолат қиласди? Бу, Ислом динининг бағри кенглигига далолат қиласди. Бу, Исломда инсоннинг табиатини ниҳоятда чуқур билиб ўзига яраша муомала қилинишидан далолат беради. Инсон, нима бўлганда ҳам, инсондир. Ҳаёти давомида турли қийинчилкларга, ифво ва чалғитишларга учрайди. Баъзи вақтларда заифлиги тутиб, ҳавои нафсининг сўзига кириб қўяди. Бундай пайтда дарҳол ўзига келиб, ояти каримада зикр этилаётгандек,

«Аллоҳни эслаб, гуноҳларини мағфират қилишини сўрарлар.»

Хўш, буларга қандай муносабатда бўлиш керак? Сен фалон ишни қилиб қўйдинг, бўлди, энди умидингни узавер, дейиладими? Йўқ!

Ислом тавба эшигини кенг очиб қўйган. Бандалик, ожизлик тутиб баъзи гуноҳларни қилган бўлса ҳам, тақводорлар сафига қўшилиш имкони бор. Фақат, бир шарти бор, у ҳам бўлса:

«Аллоҳни эслаб, гуноҳларини мағфират қилишни сўрарлар» ва «...билиб туриб, қилган гуноҳларида бардавом бўлмаслар».

Ана шундагина тақводорлар сафига қўшилиш имкониятидан маҳрум бўлмайдилар. Аммо, тавба қилмасалар ва билиб туриб гуноҳларида яна давом этаверсалар, бу имконият уларга ҳеч қачон берилмайди.

Демак, бир марта, билмасдан ёки заифлик тутиб, гуноҳ қилиб қўйган одам дарров тавба қилса ва гуноҳдан тўхтаса, шундагина тавбаси қабул экан. Бу қоида мағфират бобидаги барча оят ва ҳадисларга тегишилидир. Баъзи нафси бузук одамлар ўйлаганидек, оғзида тавба қилдим деб қўйиб, қайта-қайта гуноҳ қилаверадиганлар бу ҳукмга кирмайдилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал розияллоҳу анҳу ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом:

«Гуноҳ қилган ҳар бир мусулмон яхшилаб таҳорат қилиб, икки ракъат намоз ўқиб, сўнгра истифор айтса, албатта, Аллоҳ уни кечиради», деганлар.

Келаси оятда мазкур тақводорлик сифатига эга бўлганларнинг мукофотлари зикр қилинади:

أُولَئِكَ جَرَأُوهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّتُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَرُ خَلِدِينَ
فِيهَا وَنَعْمَ أَجْرُ الْعَمِيلِينَ

136. Ана ўшаларнинг мукофотлари – Роббиларидан бўлган мағфират ва остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар бўлиб, улар унда абадий қолурлар. Амал қилувчиларнинг ажри қандай ҳам яхши!

Бандаларнинг тақводорлиги, оғир ва енгил пайтларда баб-баробар нафақа қилишлари, фазабни ютишлари, одамларга нисбатан кечиримли бўлишлари, гуноҳ қилсалар ёки ўзларига зулм этсалар, дарров ўнгланиб мағфират сўрашлари, гуноҳда давом этмасликлари – ушбу сифатларнинг мукофоти Аллоҳнинг мағфиратидир. Бунинг устига, қиёмат кунида:

«Остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар бўлиб, улар унда абадий қолурлар».

Ояти карима сўнгида келган:

«Амал қилувчиларнинг ажри қандай ҳам яхши!», деган жумладан билиниб турибидики, мазкур олиймақом мукофотларга сазо-

вор бўлган кишилар амал – иш қилганлардир. Қуруқ гап ёки рамзий ишлар билан кифояланиб қолмаганлардир.

Келаси оят Уҳуд фазотининг тафсилотидан олдинги муқаддима хисобланади:

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنْنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَيْقَةُ الْمُكَذِّبِينَ

137. Сиздан олдин суннатлар қолган. Бас, ер юзида юриб ёлғонга чиқарувчиларнинг оқибати қандай бўлганига назар солинглар.

Такрор бўлавериб, доимий одатга айланиб қолган ишларга ҳам араб тилида «суннат» дейилади. Бу оятда Ислом умматидан олдинги умматлар даврида суннатга айланиб қолган ишлар борлигига ишора этиляпти. Яъни, сиздан олдин ўтган умматлардан айrim суннатлар қолган. Лекин у суннатлар қандай суннатлардир? Буни келаси жумладан билиб оламиз:

«...Бас, ер юзида юриб ёлғонга чиқарувчиларнинг оқибати қандай бўлганига назар солинглар».

Инсоният ўз тарихи давомида кўплаб Пайғамбарларни ва турфа умматларни кўрган. Ҳар бир Пайғамбар келганида, унга иймон келтирганлар билан бирга, уни ва унга келган ваҳийни ёлғонга чиқарувчилар ҳам бўлган. Иймон келтирганлар барчаси нажот топиб, баҳт-саодатта эришганлар, Пайғамбарларни ёлғонга чиқарувчилар эса, истисносиз ҳаммасининг оқибати ёмонлик билан тутаган. Бу дунёю у дунёлари хароб бўлган. Мўминлар доим голиб чиқиб, коғирлар мағлуб бўлганлар. Айни шу нарса олдин ўтганлардан қолган суннатдир. Яъни, Уҳуд урушида мағлуб бўлдиқ, деб руҳий азият чекаётган мусулмонларга дейилмоқдаки, хафа бўлманглар, барибир оқибатда сизлар голиб чиқасизлар. Қурайш мушрикларининг бир жангда қўли баланд келганидан тушкунликка тушманглар, барибир улар узоққа бора олмайдилар. Улар Пайғамбарни, Қуръонни, Аллоҳнинг динини ёлғонга чиқаряптилар, барибир нажот топмайдилар. Кўнглингиз хотиржам бўлсин:

«... ер юзида юриб ёлғонга чиқарувчиларнинг оқибати қандоқ бўлганига назар солинглар...»

هَذَا أَبْيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ

138. Бу, одамлар учун баён ва тақводорлар учун ҳидоят ва мавъизадир.

Яъни, бу Қуръон ҳамма учун баёнотдир. Қуръони Карим ўтмишни ҳозир, ҳозирни келажак билан боғлаб турувчи, ҳамма нарсани баён қилувчиdir. Шу билан бирга, «**тақводорлар учун ҳидоят ва мавъизадир**».

Қуръони Карим ҳамма одамларга баёнот бўлиб келаверади, аммо ундан фойда олиш тақводорларгагина насиб этади. Мўминлар ва тақводорларгагина ундан ҳидоят топадилар ва мавъиза – ибрат оладилар. Маълумки, иймон билан тақво бир-бирига боғлиқ нарсалардир.

Ушбу умумий баёндан кейин келгуси оятда мусулмонлар дадил ва событқадам бўлишга чақириладилар:

وَلَا تَهْنُوا وَلَا تَحْزِنُوا وَأَنْتُمْ أَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

139. Бўшашманглар! Ҳафа бўлманглар! Сизлар, агар мўмин бўлсаларингиз, устунсизлар.

Эй мусулмонлар! Ҳеч бўшашманглар, заифлашманглар, сизга етган мусийбатларга, бошингизга тушган оғирликларга хафа бўлманглар:

«Сизлар, агар мўмин бўлсаларингиз, устунсизлар».

Чунки ақийдаларингиз устун, пок, олий. Ягона Аллоҳга ишонасизлар ва Унга бандалик қиласизлар. Улар эса, турли-туман бутсанамларга, урф-одатларга, ўзларига ўхшаган одамларга эътиқод этадилар ва уларнинг розилигини топиш илинжида ибодат қиладилар. Сизларнинг ҳаёт йўлланмангиз Аллоҳ, таолонинг ҳузуриданdir. Улар эса, ўзлари тузиб олган ёки ўзларига ўхшаган одамлардан олинган «йўлланма»га амал қиладилар. Сизлар Аллоҳнинг ер юзидағи халифаларисиз. Улар ҳаётининг мазмуни еб-ичищдан иборат бўлган ҳайвон мисолидирлар. Сизлар дунёда ҳаммани ҳидоятга даъват қилувчиларсиз. Улар зулматга, залолатга чақириувчилардир. Сизлар икки дунё саодатига эгасиз. Улар икки дунё бадбаҳтилигига эгадирлар.

Агар сизлар ҳақиқий иймонли бўлсангиз, доимо устунсиз. Агар сиз ҳақиқий мўмин бўлсангиз, бўшашманг ва хафа бўлманг.

Тарих давомида мусулмонлар ҳақиқий иймонли бўлган чоғларида ва бу ҳақиқатни ўзлари тушуниб етган давларида доимо устун бўлганлар. Агарчи ҳарбий жиҳатдан, куч-қувват бобида мағлубиятга учраб турган бўлсалар ҳам.

Ислом олами бошига мусийбатлар кўп тушган. Масалан, мўфуллар Ислом оламининг кўп қисмини босиб олиб, узоқ муддат ўз ҳукмларини ўтказдилар. Мусулмонлар ҳарбий жиҳатдан мағлуб бўлган-

ларига қарамай, голиб мўгулларга нисбатан ўзларини устун ҳис қиласдилар. Ўзларини ҳақиқий мўминлар, деб билиб, мўгулларни кофир-мушрик, ҳеч нарсага арзимайдиган бир паст халқ деб тушунишар эди. Ақийда, ахлок, одоб, инсоний муомалалар, ибодат ва бошқа кўпгина масалаларда ўзларида илоҳий кўрсатмалар борлиги или фахрланишар ва душманларига юқоридан қарашар эди. Айни чоғда, ўзларидан ўтган баъзи камчиликлар учун бошларига мусийбат етганини, мўгуллардан шу боис мағлуб бўлганликларини тушуниб, ўша камчиликларни бартараф этишга ҳаракат қилганлар. Бунга юз йиллаб вақт керак бўлган. Охири мусулмонлар мўгулларни енгиб, ўз ҳукмларини қайта тикладилар. Голиб халқ дунё тарихида биринчи бор мағлуб халқнинг динига кирди.

Худди шунга ўхшаш ҳодиса салбчилар устида ҳам бўлди. Оврупалик масиҳий босқинчилар катта куч билан Ислом оламининг қалбини босиб олдилар. Улар ер юзида битта ҳам мусулмон қўймасликни ўзларининг мақсади қилиб олган эдилар. Ҳарбий жиҳатдан голиб чиққан тараф сифатида юз йиллар давомида мазкур мақсадларини амалга ошириш учун қаттиқ тиришдилар.

Мусулмонлар эса, уларга юқоридан қарар эдилар. Ўзларини устун сезардилар. Уларга залолатта кетган кофирлар, иймондан бебахра бечоралар, деб қарадилар. Оқибатда, мусулмонлар ўз ҳукмларини қайта тикладилар ва аксинча, босқинчиларнинг кўплари Исломни қабул қилиб, мусулмон бўлдилар.

Ҳозирги кун мусулмонлари айнан ушбу ҳис-туйғуга, ҳақиқий мўминликни ва шу туфайли бошқалардан устун эканликларини тушуниб етишга муҳтоҷдирлар.

Эй мусулмонлар! Агар ҳақиқий мўмин бўлсангиз, бўшашманг, хафа бўлманг, дунёning иши ўзи шундай:

إِن يَمْسِكُمْ فَرَحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ أَلْيَامٌ نُدَا وَلَهَا بَيْنَ
النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ إِمَنُوا وَيَتَخَذَّلُونَ كُمْ شَهْدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

140. Агар сизга жароҳат етган бўлса, у қавмга ҳам шунга ўхшаш жароҳат етган. Бундай кунларни одамлар орасида айлантириб турдимиз. Токи, Аллоҳ иймон келтирганларни билиши учун ва улардан шаҳидларни чиқариб олиши учун. Ва Аллоҳ золимларни севмас.

Ушбу ояти каримада бўшашмасликка ва хафа бўлмасликка бўлган даъватнинг ҳикматлари баён қилинмоқда:

«Агар сизга жароҳат етган бўлса, у қавмга ҳам шунга ўхшаш жароҳат етган».

Агар сизга Уҳуд уруши ниҳоясида жароҳат, қатл, заифлик етган бўлса, у душман қавмга ҳам шунга ўхшаш жароҳат, қатл, заифлик етган. Эсингиздами, Бадр урушида улар шармандаларча мағлуб бўлган эдилар. Улардан қанчалари ўлди, қанчалари асир тушди ва қанчалари қочиб кетди. Ёки узокқа бориб ўтирамай, Уҳуд жангининг ўзини олиб кўринг. Аввал бошда мушрикларнинг ишонган кишиларидан етмиштаси ҳалок бўлди. Улар қоча бошлиди. Сизлар эса, орқаларидан қилич уриб боравердингиз. Мушриклар тумтарақай бўлиб кетишиди, ҳатто байроқларини ҳам ташлаб қочишиди. Фақат, бир аёл киши келиб, байроқларини кўтаргандагина, унинг атрофида тўпланишиди.

Камончилар Пайғамбар алайҳиссаломнинг амрларига хилоф қилдилар. Аллоҳ учун бўлаётган жиҳодда дунёни, ўлжа олиш қасдини аралаштиридилар. Оқибатда, иш тескарисига айланди. Камончилар бўш қолдирган жойдан мушрикларнинг отликлари бостириб кириб, мусулмонлар қуршовда қолдилар. У ёфи ўзингизга маълум. Ҳа, бу дунёдаги ишлар шунаقا: одамларнинг ниятига ва амалига қараб бораверади. Қолаверса, Аллоҳ таолонинг яна бир суннатига, одатига айланиб қолганки:

«Бундай кунларни одамлар орасида айлантириб турамиз».

Яъни, бир ундей, бир бундай бўлиб туради. Агар иш бир хилда тураверса, дунёнинг қизифи қолмайди. Доимо мусулмонлар голиб келаверса, ҳамма ўзини мусулмон, деб эълон қилиб юборади. Оқибатда, ҳамма аралашиб кетиб, ким ҳақиқий мўмин-мусулмон, ким юзаки эканини одамлар била олмай қоладилар. Балки, ҳақиқийлари четда қолиб, юзакилар аравани қуруқ олиб қочадилар. Бизнинг бу ишимизда эса, кишиларнинг ҳақиқати очилади. Сараси саракка, пучаги пучакка ажрайди. Бинобарин,

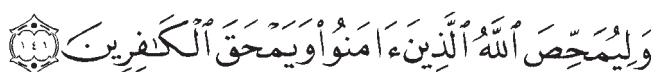
«Токи, Аллоҳ иймон келтирганларни билиши учун ва улардан шаҳидларни чиқариб олиши учун»

кунлар одамлар орасида айлантириб турилади. Ана шунда ким ҳақиқий мўмин, ким мунофиқ эканлиги аён бўлади.

Оятда **«Аллоҳ иймон келтирганларни билиши учун»**, дейилмоқда. Ҳолбуки, Аллоҳ ҳаммасини азалдан билади. Ҳаттоки қалбидаги махфий нарсаларни ҳам билади. Бу оятдаги маъно ўша илмдаги нарсанинг юзага чиқиши, воқеълиқда содир бўлиши ҳақида кетмоқда. Аллоҳ ўз илмидаги нарсага биноан эмас, балки бандалар томонидан воқеълиқда содир этилган амалларга биноан ҳисоб-китоб қиласида. Бу эса, кунларнинг одамлар орасида айланиб туриши туфайли юзага чиқади.

«...ва улардан шаҳидларни чиқариб олиш учун.»

Дунё ишларининг турли бўлиб, алманиб туришининг ҳикматларидан бири шаҳидларни чиқариб олишдир. Яъни, сараланганлар орасидан яна ҳам сарасини ажратиб олишдир. Қийинчилик, оғир ҳолатларда мўминлар мунофиқлардан ажраб чиқадилар. Шу билан бирга, мўминлар ичида янада олиймақомлари – шаҳидлари ҳам ажраб чиқадилар. («Шаҳид»ларнинг иккинчи маъноси гувоҳлардир.)

141. Токи, Аллоҳ мўминларни поклаши ва кофирларни ҳалок қилиши учун.

Биз «поклаш» деб таржима қилган сўз Қуръони Карим матнида «тамҳийс» моддасидан олинган феъл шаклида келган. Бу сўз «кераксиз нарсаларни чиқариб ташлаб, ўзи ажраб қолган нарсанни яна қайтадан поклаш» маъносини билдиради. Бу жараён инсон қалбида, унинг ич-ичида содир бўлади. Инсон виждонига боғлиқ жараёндир. Бу жараён инсоннинг шахсиятидаги очилмай қолган нуқсонларни таг-тути билан очиб ташлайдиган жараёндир. Бир ишга янгидан киришиб, маълум бир даражага етган инсон ўзини ихлосли, қобилятили, шижаотли, мақсадга етиш учун йўлда дуч келадиган барча қийинчиликларни енгишга тайёрдек сезади. Аммо, бошига мусийбат тушганда, воқеалар уни муаммолар билан юзма-юз қилганда, ҳали унча пишиб етмаганлиги, қаттиқ зарбаларни сабр билан қабул қилишга тайёр эмаслиги аён бўлади. Бу эса, унинг ўзига яхши. Вақтинчалик мағлубиятдан керакли хулоса чиқариб, камчиликларни бартараф этиб, ўзи уринаётган олий мақсад даражасидаги зарбаларга дош бера оладиган савияга эришиш учун ҳаракат қиласи.

Аллоҳ таоло Ислом умматини бутун башариятга етакчи бўлиши учун тарбиялаб бораётган эди. Бадр урушида мусулмонларни ниятларига яраша мукофотлади. Улар ғалаба нашидасини сурдилар. Сўнгра, уларда ғалаба учун мўминлик кифоя, деган фикр пайдо бўлиб, Уҳудга мушрикларнинг келганларини эшитганларида, ғалаба чўнтакларида тургандек жангта ошиқдилар. Ҳаттоки ўз раҳбарлари Мухаммад алайҳиссаломнинг фикрларига ҳам қарши чиқиб, у кишини ўзлари хоҳламаган ҳолда Ҳужраи Саодатдан совут кийиб чиқишига мажбур этдилар. Ғалабага бўлган бу нотўғри ишонч туфайли камончилар Пайғамбар алайҳиссаломнинг фармонларини буздилар. Оқибатда, кутилмаган ҳол содир бўлди. Уҳуд уруши мусулмон умматига катта дарс, келажақда бутун оламни яхши йўлга етак-

лаш учун тайёрланиш жараёнида бир поклаш босқичи бўлди. Ўзлари ҳали тушуниб етмаган камчилик ва заифликларини кашф этишларига ёрдам берди. Бу эса, кони фойда эди.

«...ва коғирларни ҳалок қилиш учун.»

Коғирлар вақтингчалик ғалабадан фууррга кетиб, қуфрларида янада зиёда бўладилар. Уларнинг бу вақтингчалик ғалабаси мусулмонларга дарс эканини, мусулмонларни яна ҳам сайқаллайдиган бир ҳол эканини тушуниб етмайдилар. Оқибатда, уларнинг ҳалокати яқинлашади.

Ўн тўртинчи ҳижрий асрнинг охири ва ўн бешинчи асрнинг бошларида мусулмонлар учун илгари ҳам неча марта такрорлангани каби, покланиш даври бўлмоқда. Бу даврда коғир ва мунофиқлар кўпайиб, ҳақиқий мўминлар ажраб чиқмоқдалар. Аллоҳ таоло ушбу оятларда баён қилган ва яна бошқа фақат ўзи биладиган ҳикматларга кўра, кунларнинг айланишини мусулмонларнинг зиддига қилиб қўйди. Кўпларнинг кўзига коғир ва мунофиқлар ҳамма нарсада устун бўлиб кўринмоқда. Беш кунлик дунёнинг матоҳига учганлар уларга қўшилиб кетмоқдалар. Ҳақиқий мусулмонлар ажраб қолиб, уларга имтиҳон устига имтиҳон, синов устига синов келмоқда. Саҳих ҳадисларда келишича, қиёматтагача албатта бутун дунё мусулмон бўлади. Эҳтимол, ўша улуф мақомга мусулмонларни тайёрлаш учун поклаш жараёни кечаёттандир.

اَمْ حَسِبْتُمْ أَنَّ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَكُوكُمْ وَيَعْلَمُ الصَّابِرِينَ

142. Ёки Аллоҳ сизлардан жиҳод қилганларни билмасдан ва сабрлilarни билмасдан туриб, жаннатга кираверамиз, деб ҳисоблайсизми?!

Аллоҳ таоло ушбу оятда мусулмонларнинг ғалаба ва мағлубият, мукофот ва жазо ҳақидаги тасаввурларини тўғриламоқда. Олий мақсадларга, жаннатга эришиш осон эмаслигини баён қилмоқда. Ҳа, албатта, бу йўл қийинчилик ва машақатларга тўла. Мақсадга эришиш учун жиҳод қилиш, ўзидаги ҳамма имкониятларни охиригача ишга солиш керак. Демак, жиҳоднинг ўзи кифоя қилмайди. Балки, сабр ҳам лозим. Сабр ғалабага эришгандан сўнг ўз бурчини адо этиш вақтида ҳам зарур. Шунинг учун, ҳеч бўшашмаслик ва хафа бўлмаслик керак. Ҳақ йўлини билгандан кейин, қанчалик қийин бўлмасин, унда собит қадамлар билан бориш лозим. Баъзи кишиларнинг ўлими, ҳатто раҳбарларнинг ўлими ҳам сизни бу йўлдан қайтармасин.

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمْنَعُونَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تُنْظَرُونَ

143. Дучор бўлмасингиздан олдин ўлимни орзу қилган эдингиз. Энди уни қўриб, назар солиб турибсиз.

Бу хитоб Уҳуд уруши чоғидаги ва ундан олдинги ҳолатни мусулмонларнинг ёдига солиш учундир. Маълумки, Бадр урушида қўпчилик қатнаша олмай қолган эди. Бадрдаги фалаба, унда шаҳид бўлганларга ватъда қилинган олий даражаларни билгандан сўнг, яна разот бўлса эди, биз ҳам савобга эришар эдик, шаҳид бўлсак, ушбу олий даражаларга эришар эдик, деган орзу қўпчиликнинг хаёлини қамраб олган эди. Шунинг учун ҳам, кўплар, айниқса ёшлар шўро мажлисида, Пайғамбар алайҳиссаломнинг фикрларига ҳам кўнмай, Уҳудга чиқамиз, деб туриб олишди. Аввалда айтиб ўтилганидек, ҳатто майда болалар ҳам эргашди. Шунда ўн беш ёщдан кичикларини қайтариб юборишга тўғри келди. Бу ҳолат ҳам мусулмонлар орасида жиҳодга қизиқиш қанчалик зўр эканини кўрсатди.

Амр ибн ал-Жамуҳ, розияллоҳу анҳу қаттиқ оқсоқ бўлиб, у кишининг тўрт нафар ўғиллари Пайғамбар алайҳиссалом билан разотларда иштирок этишар эди. Одамлар Уҳудга жўнашаётганда, Амр ибн ал-Жамуҳ, розияллоҳу анҳу ҳам отландилар. Ўғиллари у кишига:

«Аллоҳ сизга жиҳодга чиқмасликка рухсат берган, ўтираверинг, биз ўзимиз кифоя қиласиз», – дейишиди. У киши Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига бориб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, манави ўғилларим мени сиз билан бирга жиҳодга чиқишидан ман қилишмоқда. Аллоҳга қасамки, мен шаҳид бўлишни ва мана шу чўлоқ оёғим билан жаннатни босишини орзу қиласман», – деди. Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом у кишига:

«Аллоҳ сенга рухсат берган эди-ку, – дедилар-да, ўғилларига: – Сизлар қўйиб берсаларингиз бўлмайдими? Шояд, Аллоҳ бунга ҳам шаҳидликни насиб этса», – дедилар. У одам жиҳодга чиқиб, Уҳудда шаҳид бўлдилар. Кўпчилик ўз ниятида содиқ эканлигига шубҳа йўқ. Лекин, ҳали айтиб ўтилганидек, ҳамма ҳам ўзининг фидокорлик даражасини аниқ била олмайди. Бунинг устига, покланиш жараёнида, яъни, мусийбат етганда, оғирлик бошга тушганда, ҳамма Аллоҳнинг йўлида шаҳид бўлиш орзуида Уҳудга чиқсан эди. Аммо, ўлимга дуч келиб, шерикларининг ўлаётганини қўриб, қўрқиб қочиб қолдилар. Ҳаттоқи раҳбарлари Муҳаммад алайҳиссаломни ҳам ташлаб қочдилар. Уруш тугагандан кейин тушган бу оят уларга катта дарс эди.

Келаси оятда Уҳуд урушидаги яна бир ҳодиса ёдга олиниб, мусулмонларга яна бир катта сабоқ берилади:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِيْنَ مَاتَ أَوْ فُتِّلَ أَنْقَلَبْتُمْ عَلَىْ
أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقِلِبْ عَلَىْ عَقِبَيْهِ فَلَنْ يُضْرَبَ أَلَّا هُوَ اللَّهُ أَلَّا شَرِيكَ لَهُ

144. Мұхаммад ҳам бир Пайғамбар, холос. Үндан аввал ҳам Пайғамбарлар ўтган. Агар у ўлса ёки қатл қилинса, орқангизга қайтасизми?! Кимки орқасига қайтса, Аллоҳға ҳеч зарар келтира олmas. Ва Аллоҳ шукр қилувчиларни мукофотлар.

Уҳуд жангидә камончилар ўз жойларини тарк этгач, мусулмонларнинг мушриклар қуршовига учраган қисми жуда оғир ҳолатта тушиб қолдилар. Шу пайт мушриклардан Ибн Қумайъа исмли одам зарб билан Пайғамбар алайҳиссаломнинг бошларини ёрди ва мушриклар ҳузурига бориб: «Мұхаммадни ўлдирдим!!!» деб қичқирди. Жанг майдонида «Мұхаммад ўлиби, Расулуллоҳ ўлиби», деган гап яшин тезлигида тарқалди. Бу хабарни эшитган мусулмонларда бўшашиш ва заифлик пайдо бўлди. Улар тумтарақай бўлиб, дуч келган томонга қоча бошладилар. Фақат, Расулуллоҳ алайҳиссолату вассаломнинг оз сонли кишилар билан собит туришларигина катта фалокатнинг олдини олди. «Расулуллоҳ ўлди», деган хабар мусулмонларни ҳаддан ташқари умидсизлантириб юборди. Ҳаттоқи Умар ибн Хаттоб ва Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анхумо каби улкан саҳобийлар ҳам бу машъум хабардан кейин умидсиз бўлиб, бир гуруҳ, мұхожир ва ансорийлар билан биргалиқда жангни тўхтатиб, ўтириб қолишиди. Ушбу оят мусулмонларнинг бу тасаввурлари нотўғри эканини баён қилиб, уларга ибратли дарс бермоқда:

«Мұхаммад ҳам бир Пайғамбар, холос».

Яъни, сизларга йўлбошчи бўлиб юрган Мұхаммад алайҳиссалом ҳам бошқа Пайғамбарлар каби бир Пайғамбардир, холос.

«Үндан аввал ҳам Пайғамбарлар ўтган.»

У ўша ўтган Пайғамбарлар силсиласидан бир ҳалқадир. Аллоҳ ўз динини бандаларига етказиш учун уларнинг ичидан Одам Атодан бўён ҳар замон ва ҳар қавмнинг хусусиятларига қараб Пайғамбарлар танлаб, уларга ваҳий юбориб турган. Инсоният тарихи давомида кўплаб Пайғамбарлар келиб кетганлар.

«Агар у ўлса ёки қатл қилинса, орқангизга қайтасизми?!»

Мұхаммаднинг ўлими сизларни Аллоҳнинг динидан қайтарадими?! Сиз эътиқод қилаётган дин Мұхаммаднинг дини эмас-ку! Бал-

ки Аллоҳнинг дини-қу! Аллоҳнинг динига хизмат қилиш учун қанчадан-қанча Пайғамбарлар келиб кетгандар. Ислом дини бир кишининг ҳаётига боғлиқ эмас. Балки у қиёмат қўпгунча қоладиган диндир. Агар бир кишининг, ҳатто Мұхаммад алайҳиссалом каби улкан ва комил инсоннинг ҳаётига боғлиқ бўладиган бўлса, унинг абадийлиги қолмас эди. Демак, унинг ўлими ҳақиқидаги хабарни эшитганингиздан сўнг тушкунликка тушиб, қочиб қолишингиз нотўғридир:

«Кимки орқасига қайтса, Аллоҳга ҳеч зарар келтира олмас».

Ҳаммангиз қайтиб кетсангиз ҳам, Аллоҳга ҳеч зарар етмайди. Балки, ким орқага қайтса, ўшанинг ўзи зарар тортади. Ислом дини Аллоҳ таоло томонидан бандаларга берилган улкан неъматдир. Кимки бу неъматга ҳидоят топса, икки дунёнинг баҳтига мұяссар бўлади.

«Ва Аллоҳ шукр қилувчиларни мукофотлар.»

Кимки Исломнинг улуғ неъмат эканини тушуниб етса, шукр қилса, яъни, Исломни ўзига ҳаёт йўли қилиб олиб, Аллоҳга бу неъмат учун ҳамду сано айтса, Аллоҳ таоло унга мукофот беради.

Уҳуд фазотида бўлиб ўтган бу ҳодиса ва унинг баёни бўлиб тушган ушбу оят орқали Аллоҳ таоло мусулмонларни Пайғамбар алайҳиссаломнинг шахсларига ортиқча ёпишишдан қайтариб, асосий манбага қарашга одатлантиришни хоҳлаган. Мусулмонлар тўғридан-тўғри Аллоҳнинг Ўзига мурожаат қилишни ўргансинлар. Улар Аллоҳнинг олдида ўзларининг масъул эканликларини сезсинлар.

Шу билан бирга, бу ҳодиса ва оят Пайғамбар алайҳиссаломнинг вафотларига тайёргарлик, мусулмонлар бошига бир куни шундай мусийбат тушганда довдира бўлмасликлари учун дарс эди. Ҳақиқатан ҳам шундай бўлди. У киши вафот этгандарида, ҳеч кимнинг ишонгиси келмади. Ҳатто Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу қиливларини чиқариб: «Ким Мұхаммад ўлди деса, бошини узаман», деб ҳовлида айланиб юрдилар. Фақат Абу Бакр Сиддик розияллоҳу анҳу бу ҳақиқатни тушуниб етдилар. Бу вақтда у киши шаҳардан ташқарига чиққан эдилар. Хабарни эшитиб, тезлаб келдилар. Ҳужраи Саодатта кириб, Пайғамбар алайҳиссолату вассаломни ўпдилар-да:

«Тириклигингизда ҳам пок эдингиз, ўликлигингизда ҳам поксиз», – дедилар. Сўнгра, ташқарига чиқиб, баланд овоз билан: «Эй одамлар! Ким Мұхаммадга сифинаётган бўлса, Мұхаммад вафот этди. Аммо ким Аллоҳга сифинаётган бўлса, Аллоҳ тирик ва ўлмайди», – дедилар ва ушбу ояти каримани тиловат қилдилар. Ана ўшандагина мусулмонлар ўзларига келиб, хушёр тортдилар.

Кейинги оятда одамлар қўрқаётган ўлим фақат Аллоҳнинг изни билан бўлишининг баёни келади:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كَيْنَبَأْمُؤْجَلًا وَمَنْ يُرِدُّ ثَوَابَ الدُّنْيَا
 نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدُّ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْرِي الْشَّكِيرَينَ

145. Ҳеч бир жон Аллоҳнинг изнисиз ўлмас. Бу ёзилган ажалдир. Ким бу дунёниг савобини хоҳласа, унга ўшандан берурмиз. Ким охиратниг савобини хоҳласа, унга ўшандан берурмиз. Ва шукр қилувчиларни мукофотлармиз.

Сизлар ўлимдан қўрқиб, урушни ташлаб қочиб юрибсизлар. Ҳолбуки, Аллоҳнинг изнисиз бирорта одам ўлмайди. Қачонки Аллоҳ жон оловчи фариштага изн бергандагина, унинг жонини олади:

«Бу ёзилган ажалдир».

Маълум ва белгиланган муддатдир. Ўлим ундан аввал ҳам, кейин ҳам келмайди. Балки, айнан белгиланган вақтда келади. Шунинг учун, қўрқмасдан душман билан урушаверишингиз керак эди. Қўрқоқлик ажални чўзиб юбормайди. Шижаат ҳам умрни камайтириб қўймайди.

Шундай бўлгандан кейин, ҳамма охират учун нима тайёрлаб қўйганига қарасин. Қилган амалига қараб самарасини теради.

«Ким бу дунёниг савобини хоҳласа, унга ўшандан берурмиз».

Ким бу беш кунлик дунёниг дардида юрган бўлса, иймон йўлини тарқ қилиб, ҳайвон каби бу дунё матоҳдаридан фойдаланишни ўзининг олий мақсади қилиб олган бўлса, унга ўша хоҳлаган нарсаси берилади.

Лекин белгиланган ажалидан ортиқ яшай олмайди. Охиратига ҳеч нарса қолмайди.

«Ким охиратниг савобини хоҳласа, унга ўшандан берурмиз.»

Кимки олий уфқларга интилса, бу беш кунлик дунёниг тор доираси билан чегараланиб қолмай, охиратниг чексиз ҳаётига ҳам интилса, иймон йўлини ўзига йўл тутиб, ҳақиқий инсон бўлиб ҳаёт кечирса, ушбу ҳаёти давомида, охират савобига эришишни ўзининг олий мақсади қилиб олган бўлса, унга ўша хоҳлаган нарсаси берилади. Лекин у ҳам ажали етганда ўлади.

«Ва шукр қилувчиларни мукофотлармиз.»

Инсон зотини улуғлаган Аллоҳга шукр қилиб, ҳайвонлик дараҷасидан инсонлик даражасига кўтарилиб, иймон йўлини тутганларга Аллоҳнинг муносиб мукофотлари бўлади.

Сўнгра, аввалги ўтган умматлар шунга ўхшаш холатга тушиб қолганларида ўзларини қандай тутганлари мисол қилиб келтирилади:

وَكَانُنِ مِنْ نَّيِّرِ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا
ضَعُفُوا وَمَا أَسْتَكَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

146. Қанчадан қанча Пайғамбарлар билан бирга кўплаб роббонийлар жанг қилганлар. Улар Аллоҳ йўлида етган мусийбатдан бўшашмаганлар, заифлашмаганлар ва бўйсунмаганлар. Аллоҳ сабрлиларни севадир.

Аллоҳнинг динини ҳимоя қилиб жанг қилаётганлар фақат сизлар эмас. Балки, сизлардан аввал ўтган умматлар орасида ҳам ўз Пайғамбарлари билан бирга кофирларга қарши жанг қилган роббонийлар кўп бўлган. «Роббоний» сўзи «Робб»га нисбат бўлиб, Роббил Оламийнга астойдил берилган, фақат Аллоҳ учун яшаётган инсон маъносини англатади. Тафсирчи уламоларимиз бу сўзни сабрли, тақводор, аброр уламолар, деб тушунтиришган.

«Улар Аллоҳ йўлида етган мусийбатдан бўшашмаганлар, заифлашмаганлар ва бўйсунмаганлар».

Ўз Пайғамбарлари билан биргалиқда кофирларга қарши жанг қилган роббонийларга ҳам сизга етган каби мусийбатлар етган, лекин улар бўшашмаганлар, заифлашмаганлар ва бўйинсуниб, таслим ҳам бўлмаганлар.

Улар Аллоҳнинг йўлида жиход қилишни ўзларига шараф билганлар ва бу олий мақсад йўлида учраган тўсиқларни мардлик билан енгтанлар. Бало-офатларга сабр қилганлар.

«Аллоҳ сабрлиларни севадир.»

Аллоҳ йўлида қилаётган жиходларида қийинчиликларга, бало-офатларга сабр қилган бандаларини Аллоҳ севади. Сиз ҳам бўшашмай, заифлашмай, бўйин эгмай, сабр ила курашни давом эттиргинг.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا أَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثِبَّتْ أَقْدَامَنَا
وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

147. Улар: «Эй Роббимиз! Бизнинг гуноҳларимиз ва ишимиздаги исрофимизни Ўзинг кечиргин, событқадам қилгин ва кофир қавмлар устидан бизга нусрат бергин», деган гапдан ўзга гапни айтмаганлар.

Мазкур роббонийлар жуда ҳам одобли, ҳақиқатан ўзларини Аллоҳнинг йўлига тиккан кишилар эканлиги уларнинг ушбу мақоми-

дан ҳам билиниб турибди. Улар ўзлари роббонийлик даражасига эришган, Аллоҳнинг йўлида Пайғамбарлари билан бирга жанг қилиб, мусийбатга учраган бўлишларига қарамай:

«Эй Роббимиз! Бизнинг гуноҳларимиз ва ишимиздаги исрофимизни Ўзинг кечиргин...» дейишмоқда.

Бу ҳол уларнинг ўта камтар инсон эканликларини ҳам кўрсатади. Шу билан бирга, Аллоҳнинг йўлидаги жиҳодлари чофида етган мусийбат сабабларини ўзларининг гуноҳларидан ва ишларидаги камчиликлардан қидиргандарини кўрсатади.

Улар илтижо этар эканлар:

«...собитқадам қилгин ва кофир қавмлар устидан бизга нусрат бергин», деган гапдан ўзга гапни айтмаганлар».

Шубҳасиз, юксак одоб намунасиdir бу: ўзлари роббоний бўлишларига, Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилиб турганларига қарамай, ўзлари учун ҳеч нарса сўрамаётирлар. Бу дунёning савобини сўрамаяптилар. Ҳатто охиратнинг савобини ҳам сўрамаяптилар. Балки, Аллоҳ таолодан шу қилаётган ишларида собитқадам қилишни, бардавом этишни сўрамоқдалар. Улар сўраган яна бир нарса – нусрат. У ҳам ўзлари учун эмас, балки кофир қавмлардан устун бўлиш учун, иймон куфрдан устун бўлиши учундир.

Натижада, Аллоҳ таоло уларга сўраганларидан ортиfinи берди:

 فَإِنَّهُمْ مُّلَكُو الْأَرْضَ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

148. Бас, Аллоҳ уларга бу дунё савобини ва охиратнинг гўзал савобини берди. Аллоҳ гўзал амал қилувчиларни севадир.

Аллоҳ таоло ҳамма нарсани билиб, кўриб турувчи Зот. Мазкур роббоний бандаларнинг амаллари ва юксак одоблари учун бу дунёning нарсаларидан дунё толиблари орзу қилганларидан ҳам яхшироғини берди. Охират нарсаларидан эса, охират толиблари орзу қилганидан ҳам яхшироғини берди. Ҳамда уларни **«чиroyли амал қилувчилар»** унвони или атади.

Галаба ва мағлубият, ҳаёт ва ўлим, баъзи кишиларнинг, жумладан, раҳбарларнинг ўлими ва диний ҳаракатга унинг таъсири ҳақидағи нотўғри тушунча ва тасаввурларни тўғрилаш учун туширилган оятлар шу билан ниҳоясига етди.

Кейинги оятларда яна Уҳуд урушига, жанг майдонига қайтилади. Бўлиб ўтган ҳодисалардан ваъз-насихат ва ибрат олишга тарғиб бўлади. Кофир ва мунофиқларнинг душманликларидан эҳтиёт бўлишга қизиқтирилади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُو كُمْ عَلَىٰ
 أَعْقَبِكُمْ فَتَنَقِلُو أَخْسِرِينَ

149. Эй, иймон келтирганлар! Агар куфр келтирганларга итоат қилсангиз, орқангизга қайтарурлар. Бас, зиён кўргувчиларга айланаб қолурсиз.

Маълумки, мусулмонлар Уҳуд фазотида қисман мағлубиятга учрадилар. Бу иш Мадийнаи Мунавварада улар билан бирга яшаб турган кофир ва мунофиқларга ифво учун катта баҳона бўлди. Бадр фазотидаги ғалабадан сўнг, ҳамма мусулмонларга ҳавас билан қараб, улар билан ҳисоб-китоб қиласиган бўлиб қолган эди. Аммо, Уҳуддан кейин барча иш тескарисига айланди. Кофир ва мунофиқлар мусулмонларга паст назар билан қарайдиган, уларга насиҳат қиласиган ва ўзларича «тўғри йўл» кўрсатадиган бўлиб қолдилар.

Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, мунофиқлар мусулмонларга:

«Агар у ҳақиқий Пайғамбар бўлганида, бу мусийбат етмас эди. Ҳали ҳам бўлса, қайтинглар», дейишган.

Шундан кўриниб турибдики, кофир ва мунофиқлар Уҳуд жангида етган мусийбатдан мусулмонларни Аллоҳнинг динидан қайта-риш учун фойдаланишга ҳаракат қилганлар. Шу боис ҳам, Аллоҳ таоло ушбу оятда мўмин бандаларига хитоб қилиб, кофирларнинг гапига кирмасликка чақирмоқда:

«Эй, иймон келтирганлар! Агар куфр келтирганларга итоат қилсангиз, орқангизга қайтарурлар».

Яъни, уларнинг гапига кирсангиз, иймон ва Исломдан сизни яна куфр ва ширкка қайтарадилар.

«Бас, зиён кўргувчиларга айланаб қолурсиз».

Иймондан айрилишдан ҳам катта зиён борми? Исломни тарк этиб, жоҳилиятга қайтишдан ҳам катта зиён борми?! Хўш, кофирларнинг гапига кириб, улар томон қайтишдан мақсад нима – турмушда улардан ёрдам ва ҳимоя сўрашми?

بِلِ اللَّهِ مَوْلَانَا كُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ

150. Йўқ! Аллоҳ хўжангиздир. Ва У ёрдам берувчиларнинг яхшисиdir!

Йўқ, улар сизга ёрдам ҳам бера олмайди, ҳомий ҳам бўла олмайди. Балки, Аллоҳ таоло сизнинг хўжангиз ва валийингиздир. Ҳақиқий ёрдам берувчиларнинг яхшиси ҳам ёлғиз У Зотдир.

Кейинги оятда мўминлар қалбига таскин берувчи сўзлар келади:

سَكُنْلِقِي فِي قُلُوبِ الْدِيَنِ كَفَرُوا أَرْعَبَ بِمَا أَشَرَ كُوَّا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ
بِهِ سُلْطَانًا وَمَا وَهُمْ أَذَّارٌ وَبِئْسَ مَتْحُوا الظَّالِمِينَ

151. Тезда қуфр келтирганларнинг қалбига, Аллоҳга ҳужжатсиз нарсани ширк келтирганлари учун, қўрқувни солурмиз. Уларнинг қароргоҳи дўзахдир. Золимларнинг жойи қандай ҳам ёмон!

Агар мўминлар ҳақиқий иймон эгалари бўлсалар, улар ҳар қачон кофирлар билан тўқнашганларида, Аллоҳ таоло кофирлар қалбига қўрқувни солиб қўяди. Чунки, кофирлар ҳужжатсиз, қувватсиз, имконсиз нарсаларга таянадилар. Бут, санам, шахс, тузум ёки фолбинларни ўзларига ақийда қилиб олганлар. Асоси пуч бўлгандан кейин, дарровда оёғи қалтираб қолиши турган гап. Фақат мўминлар иймонларида содик қолиб, ўзларидағи ҳақда маҳқам турадилар, бас, Аллоҳ ваъдасига вафо қолиб, кофирлар қалбига қўрқувни солади ва улар мағлуб бўлади. Бу иш кофирларга бу дунёда куфрлари сабабидан етадиган азоблардан биридир. У дунёда эса:

«Уларнинг қароргоҳи дўзахдир».

Аллоҳга ҳужжатсиз нарсани ширк келтирганлари учун бу жазога муносибдирлар.

«Золимларнинг жойи қандай ҳам ёмон!»

Улар ширк келтиришлик билан жуда ҳам катта зулм қиласидилар. Бундай катта ва ёмон зулм қилганлар, албатта, энг ёмон жойга лоийиқдирлар.

Имом ал-Воҳидий «Асбобун Нузул» китобида ривоят қилишларича, Расулуллоҳ алайҳисссолату вассалом ва саҳобалар Уҳудда мусийбатга учраб, Мадийнаи Мунавварага қайтганларида баъзи саҳобалар:

«Бу мусийбат бизга қаердан етди, Аллоҳ, бизга нусратни ваъда қилган эди-ку?» дейишганида, қуйидаги оят нозил бўлган экан:

وَلَقَدْ صَدَقَ كُمُّ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحْسُونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا
فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرْنَتُكُمْ مَا تُحِبُّونَ

مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْأَذْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
 لِبَتْلَيْكُمْ وَلَقَدْ عَفَ عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

152. Батаҳқиқ, Аллоҳ ваъдаси устидан чиқди. Сиз Унинг изни билан уларни қира бошладингиз. Токи заифлашиб, амр ҳақида ихтилоф қилиб ва сиз суйган нарсани кўрсатганидан сўнг, исён қилгунингизча. Орангизда дунёни хоҳлайдиган кимсалар бор ва орангизда охиратни хоҳлайдиган кимсалар бор. Сўнгра, сизларни имтиҳон қилиш учун улардан бурди. Батаҳқиқ, сизни афв этди. Аллоҳ мўминларга фазл эгаси бўлган Зотdir.

Пайғамбар алайҳиссалом жанг бошланишидан олдин мусулмонларга: «Агар сабр қилсаларингиз, нусрат сизлар билан», деб айтган эдилар. Бу, Аллоҳ таолонинг Ўз Пайғамбари тилидан берган ваъдаси эди. Ухуд жанги бошлангач, аввал бошда:

«Батаҳқиқ, Аллоҳ ваъдаси устидан чиқди. Сиз Унинг изни билан уларни қира бошладингиз».

Мушриклар ичида қатл этилганлар кўпайиб кетди. Улар саросимага тушиб, тумтарақай қоча бошладилар. Орқа-олдиларига қарамай, ҳамма нарсани ташлаб қочишарди, ҳар ким ўзи билан ўзи бўлиб қолди. Ҳаттоқи, байроқлари ҳам қўлдан тушди. Бир аёл кескин келиб байроқни кўтартмагунча, ҳеч ким унга қарамади. Бу ҳол:

«Токи заифлашиб, амр ҳақида ихтилоф қилиб ва сиз суйган нарсани кўрсатганидан сўнг исён қилгунингизча» давом этди.

Камончилар мушриклардан қолган ўлжаларни кўриб, нафслари заифлашиб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг: «Жойингизни асло тарк этманг!», деган амри ҳақида ихтилоф қила бошладилар. Баъзилари: «Мушриклар енгилиб бўлди. Бу ерда нима қилиб туримиз?! Келинглар, биз ҳам жанг майдонига кириб, бошқалар қатори ўлжадан олайлик», – дедилар. Камончиларнинг амири Абдуллоҳ ибн Жубайр бошлиқ ўнтача нафари эса: «Расулуллоҳ, алайҳиссолату вассаломнинг амрига хилоф қилманглар!» – дедилар. Ва ниҳоят, улар суйган нарсани, яъни, ғалаба ва нусратни Аллоҳ уларга кўрсатгандан сўнг, исён қилдилар, жойларини тарк этиб, ўлжа йиғишга киришиб кетдилар.

Шу пайт Холид ибн Валид бошлиқ отлиқ мушриклар улар ташлаб кетган жойдан бостириб келдилар ва мусулмонлар қуршовда қолдилар. Мулоҳаза қилиш лозимки, аслида сустлашган, ихтилоф ва исён қилганлар камончилардир. Улар озчилик бўлсалар ҳам, қилган ишлари ҳаммага нисбат берилмоқда. Демак, бир гурух одамлардан

содир бўлган ноқулайлик ҳаммага таъсир этар экан. Шунинг учун, ҳамма бирдек тарбия қилинган бўлиши керак.

Кейинги жумлада мазкур исённинг келиб чиқиш сабаби баён қилинмоқда:

«Орангизда дунёни хоҳлайдиган кимсалар бор ва орангизда охиратни хоҳлайдиган кимсалар бор».

«Дунёни хоҳлайдиган кимсалар» – жойларини тарк этиб, ўлжа ийфишга киришиб кетган камончилар.

«Охиратни хоҳлайдиган кимсалар» – жойларида сабот билан туриб жанг қилганлар.

Умумий маъно шуки: Аллоҳ таоло сиз ўзингиз сустлашиб, ихтилоф қилиб, исён қилгунингизча ваъдасининг устидан чиқиб турди, кейин эса, У саналган сабабларга кўра:

«Сўнгра, сизларни имтиҳон қилиш учун улардан бурди».

Яъни, сиздан ёрдамини олди, улардан устун келишингизни тўхтатди. Бу ишни сизни имтиҳон қилиш, синаш учун қилди. «Сизларни улардан бурди», яъни, урушиб турган мусулмонлар бурилиб қоча бошладилар.

Уҳуд жангидага фолиб келиб турган мусулмонлар бирдан мағлубиятга учрашлари исён, сусткашлик ва Пайғамбар алайҳиссаломнинг амрларига хилоф қилиш оқибатида юзага келди. Ҳолбуки, Бадр фазотида мусулмонлар сонлари, қуроллари оз бўлса ҳам фолиб келган эдилар. Бу эса, ўз навбатида, Аллоҳнинг мўминларга нусрат беришга ваъдаси мўминларнинг Аллоҳнинг амрига тўлиқ амал қилишларига боғлиқ эканлигини кўрсатади.

«Батаҳқиқ, сизни афв этди.»

Бас, Аллоҳ таоло сизнинг сусткашлигинизни, заифлигинизни ва исённингизни афв этди.

«Аллоҳ мўминларга фазл эгаси бўлган Зотdir.»

Уларнинг гуноҳларини кечиши ҳам У Зотнинг фазлидандир.

﴿إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَكُونُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِيٰ أَخْرَىٰ كُمْ فَأَثْبِكُمْ غَمَّا بِغَمٍ لِكَيْلَاتٍ حَرَزُونَ اَعْلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصْبَكَتُكُمْ وَاللَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾

153. Пайғамбар ортингиздан чақириб турса ҳам ҳеч кимга қарамай тирқираф қочганингизни эсланг. Ўтган нарсага ва етган мусийбатга хафа бўлмаслигиниз учун сизга ғам устига ғам берди. Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардор Зотdir.

Қуршовда қолган мусулмонлар ҳеч кимга қарамай, ҳатто Пайғамбар алайҳиссаломга ҳам қарамай қоча бошлидилар. Ўша пайтда уларнинг орқасидан Пайғамбар алайҳиссалом: «Аллоҳнинг бандалари мен томонга, Аллоҳнинг бандалари мен томонга!!! Мен Аллоҳнинг Расулиман!!! Ким қайта ҳужум қилса, унга жаннат бор!!!» деб қичқирап эдилар.

«Ўтган нарсага ва етган мусийбатга хафа бўлмаслигингиз учун сизга ғам устига ғам берди.»

Аллоҳ таоло Уҳуд урушида сизга ғам устига ғам берди. Аввало жароҳат етди; кўпчилик қатл бўлди; мушриклардан мағлуб бўлдилар; ўлжадан қуруқ қолдилар; ғалабани қўлдан чиқардилар ва энг улкан ғам – Расулуллоҳни оғир ҳолда ташлаб қочишлари ва у зотнинг бошлари ёрилиб, тишлари синиб, ёноқларига темир ҳалқаларнинг кириши бўлди. Мана шу охирги ғам ҳамма ўтган нарсаларни ва етган мусийбатларни унутдириб юборди.

«Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардордир.»

Ундан ҳеч нарса маҳфий қолмайди. Демак, доимо Унга тоат қилинг. Унга исёндан доимо ҳазар қилинг.

Аллоҳ мўмин бандаларига доимо меҳрибондир. Шунинг учун ҳам, улардан беодоблик, исён содир бўлса ҳам:

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّنْ بَعْدِ الْغَمْرِ أَمْنَةً نُعَسَا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ وَطَائِفَةً قَدْ أَهْمَتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظْنُونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ طَنَ الْجَاهِلَةَ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنْ أَلَّا مَرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلُّهُ لِلَّهِ يُخْفِيُونَ فِي أَنفُسِهِمْ مَا لَا يُبَدِّوْنَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنْ أَلَّا مَرِ شَيْءٌ مَا قَاتَلْنَا هَذِهِنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بِيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَيْهِمْ مَضَاجِعُهُمْ وَلَيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلَيُمَحَّصَّ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الْأَنْوَافِ

الْأَنْوَافِ

154. Сўнгра, ғамдан кейин сиздан бир тоифангизни қамраб олган мудроқни омонлик қилиб туширди. Бошқа тоифа эса, ўзи билан овора бўлиб, Аллоҳ ҳақида ноҳақ, жоҳилият гумонини қилиб: «Бизнинг қўлнимизда нима иш бор эди», дейишиди. Сен: «Ишнинг барчаси Аллоҳдандир», деб айт! Сенга ошкор қилмаган нарсаларини ичларида маҳфий тутарлар. Улар: «Агар қўлнимизда бир иш бўлганида, бу ерда қатл қилинmas эдик», дерлар. Сен:

«Агар уйларингизда бўлсангиз ҳам, қатл бўлиш тақдирида ёзилганлар ўз ўлим жойларига чиқар эдилар. Бу, Аллоҳ кўксингиздаги нарсани синаши ва қалбингиздагини яхшилаб поклаши учундир. Аллоҳ кўксингиздаги нарсани билувчи Зотдир», деб айт.

Бу ояти каримада мўминларга етган мағлубият, фам устига фамдан кейин Аллоҳнинг лутфи билан ҳукм сурган омонлик ҳолати баён қилинмоқда:

«Сўнгра, фамдан кейин сиздан бир тоифангизни қамраб олган мудроқни омонлик қилиб туширди».

Уҳудда жанг қизиб, мусулмонлар енгила бошлаган бир пайтда Аллоҳ таоло Ўз раҳмати ила событқадам, чин мусулмон бандаларига бир мудроқни омонлик қилиб берди. Мудроқ мусулмонлар орасидаги фидокор тоифани қамраб олди. Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Анас розияллоҳу анхудан қилган ривоятда Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анху : «Уҳуд куни сафда турганимизда бизни мудроқ қамраб олди. Қиличим қўлимдан тушиб кета бошлади, қайтариб олдим. Яна тушса, яна қайтариб олар эдим», – дейдилар. «Бошимни қўтариб қарасам, – дейдилар бошқа бир ривоятда, – ҳамманинг боши кўксига эгилиб турибди».

Ҳақиқатан, мудроқ, худди мўъжизадек нарса. Чарчаб, ҳеч қандай ҳаракатта ярамай қолган одам ҳам бир оз мудраб олса, ҳеч нарса кўрмагандек бўлиб кетаверади. Мусулмонлар Уҳуд урушида енгилиб қоча бошлаганларида, Аллоҳ таоло уларга мудроқни омонлик қилиб юбориб, катта фалокатдан, бутунлай тор-мор бўлишдан сақлаб қолди. Бир оз мудраб, сўнг ўзига келган мусулмонлар Пайғамбар алайҳиссалом атрофларида тўпланишди ва тоғнинг баландроқ, қулайроқ жойига чиқиб жойлашишди. Буни қўрган мушриклар охиригача ҳужум қилишга юраклари дов бермай, ортга қайтдилар. Мўминлардан бир тоифаси бу иш билан овора бўлиб турган бир пайтда:

«Бошқа тоифа эса, ўзи билан овора бўлиб, Аллоҳ ҳақида ноҳақ, жоҳилият гумонини қилиб: «Бизнинг қўлимизда нима иш бор эди», дейишди».

Бу тоифа – иймони заиф тоифа, қалбида фидокорлик туйфуси ўрнашмаган тоифа. Шу боисдан, Аллоҳ учун овора бўлмайди, дину диёнат учун овора бўлмайди, Пайғамбар учун овора бўлмайди, мусулмонлар учун овора бўлмайди. Фақат ўзлари учун овора бўлади. Фақат ўзларини ўйлайди.

Улар Аллоҳ таоло ҳақида ҳам ноҳақ гумонга борадилар. Жоҳилият аҳдининг гумонини қиласидилар. «Худонинг иши ҳам қизиқ, шундай қилиб ўлиб кетаверамизми?» дейишади. Шу билан бирга, улар:

«Бизнинг қўлимизда нима иш бор эди», дейишади.

Яъни, биз беихтиёрмиз, жангнинг маслаҳатини биз қилмаганиз, каби ва яна бошқа шунга ўхшаш гапларни айтадилар. Оят дарров бу гапнинг нотўғри эканлигини баён қиласи, Пайғамбар алайҳиссаломга:

«Ишнинг барчаси Аллоҳдандир», деб айт!» дейди.

Яъни, ишлар ҳеч кимнинг қўлида эмас, балки фақат Аллоҳнинг қўлидадир. Ҳатто Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳам қўлида эмас. Чунки юқорида ўтган 128-оятда у зотга хитобан: «Бу сенинг ишинг эмас», дейилган эди. Баңдаларнинг иши ўз вазифаларини бажариш, бурчларини адо этиш. У ёфи Аллоҳнинг қўлида, нимани хоҳласа, шуни қиласи.

«Сенга ошкор қилмаган нарсаларни ичларида махфий тутадилар».

Уларнинг ичлари фисқу фасодга, васваса ва ҳадиксирашларга тўла. Буни ошкора айтаёттандлари билан ҳолатлари ўзгариб қолмайди. Одатда, улар бунаقا вазиятларда: «Бу ерга (ёки ишга) бизни мажбур қилиб олиб келишди, раҳбарлар адашишди, у қилишди, бу қилишди. Агар бизга қўйиб берилганида, ундан қиласи эдик, бундай қиласи эдик», дейишади.

«Улар: «Агар қўлимизда бир иш бўлганида, бу ерда қатл қилинмас эдик», дерлар».

Бошларига зарба етганда иймони заифлар, мунофиқлар доимо шундай қиласидар. Бошлиқларга осилиб, ҳамма айни уларга тўнкаб одамларни улардан айнитишига ўтадилар. Баъзи қатл бўлганлар ҳақида ҳам: «Агар бизнинг ихтиёrimiz билан иш бўлганида, бундай бўлмас эди», – дейдилар.

Қуръони Карим уларнинг бу нотўғри васвасаларини ҳам тўғрилаб, ўлим ва ҳаёт ортидаги, синовлар замиридаги ҳикматларни баён қиласи.

«Агар уйларингизда бўлсангиз ҳам, қатл бўлиши тақдирида ёзилганлар ўз ўлим жойларига чиқар эдилар».

Тақдиридан тадбир билан қочиб бўладими? Ўлим овора бўлиб истаб юрмайди. Ажали етган ўз қадами билан юриб ўлимни топиб келади. Бу, Аллоҳнинг тақдир қилган ишидир. Бунинг ортидан ҳикмати ҳам бор.

«Бу, Аллоҳ қўксингиздаги нарсани синаши ва қалбингиздагини яхшилаб поклаши учундир».

Бало-офтатлар, одатда, қалбаги бор нарсанинг намоён бўлишига сабаб бўлади. Бу бир синовдир. Асл маъдан ўтга солиб тобланганидек, асл мўминлар ҳам қийинчиликлар, машаққатлар ёрдамида тоб-

ланадилар. Натижада, батьзан ўзи ҳам билмаган қамчиликлари юзага чиқиб, мүмин уларни бартараф этишга интилади, покланади. Шунинг учун, ҳақиқий мүминлар Аллоҳдан келган имтиҳон ва синовларни, улар қанчалик қийин бўлмасин, хурсандчилик билан кутиб оладилар.

«Аллоҳ кўксингиздаги нарсани билувчи Зотдир».

Одамлардан сир сақлаб, махфий тутиб юрган нарсаларингизни ҳам Аллоҳ яхши билади.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ التَّقْيَى الْجَمِيعَانِ إِنَّمَا أَسْتَرْزَلَهُمُ الشَّيْطَانُ بِعَضٍ مَا
كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَ اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ حَلِيمٌ
100

155. Икки тўп тўқнашган куни сизлардан юз ўгириб қочгандарни баъзи қилган ишлари туфайли шайтон йўлдан урди, холос. Батаҳқиқ, Аллоҳ уларни афв қилди. Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли Зотдир.

«Икки тўп тўқнашган куни» — Уҳуд уруши кечган кундир. Одамда озгина ишончсизлик бўлса, қалбига вассваса тушади. Гуноҳ, қилади. Оқибатда, шайтон уни йўлдан оздиради. Уҳуд урушида ҳам шундай бўлди. Баъзи мусулмонларни шайтон йўлдан урди. Улар қўрқоқлик қилиб, ортга қараб қочдилар. Лекин Аллоҳ таоло мағфиратли Зот — уларни афв қилди. Гуноҳларини кечди.

يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ أَمْنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لَا إِخْرَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ
كَانُوا أَغْرَى لَوْ كَانُوا عِنْدَ نَامَامًا تُوْا وَمَا قَاتَلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسَرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحِبُّ
وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
101

156. Эй, иймон келтирганлар! Куфр келтирганларга ва ер юзида юрган ва ғозий бўлган биродарлари ҳақида, агар бизнинг ҳузуримизда бўлганларида ўлмас эдилар ва қатл қилинmas эдилар, дейдиганларга ўхшаманг. Буни Аллоҳ қалбларида ҳасрат қилиши учун айтурлар. Аллоҳ тирилтирур ва ўлдирур. Аллоҳ қилган амалларингизни кўрувчи Зотдир.

Ёдларингизда бўлса, мусулмонлар Уҳудга, мушрикларга қарши жангта отланганларида, Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул бошлиқ мунофиқлар ортга қайтишган эди. Жанг тугаб, ҳамма нарса аён бўлга-

нида, одатдагидек, мунофиқлар ифво тарқатишни бошлашган. Жумладан: «Биз ўз вақтида қайтиб қолган эканмиз, мана, соғ-саломат қолдик. Агар қайтмаганимизда, эҳтимол, биз ҳам ўлиб кетар эдикми? Мана, фалончилар гапимизга кирмай урушга боришган эди, ўлиб кетиши. Агар бизга қўшилиб ортларига қайтгандарида, ўлмас эдилар ва қатл қилинмас эдилар», дейишиди.

Ушбу ояти каримада ҳақиқий мўминларни ана шуларга ўхшамасликка даъват қилингани.

«Эй, иймон келтирганлар! Куфр келтирганларга ва ер юзида юрган ва юзий бўлган биродарлари ҳақида, агар бизнинг ҳузури мизда бўлганларида ўлмас эдилар ва қатл қилинмас эдилар, дейдиганларга ўхшаманг».

Бу билан улар ўлганнинг қариндошлари қалбида ҳасрат туйгуларини қўзитишига ҳаракат қилишади:

«Буни Аллоҳ қалбларида ҳасрат қилиши учун айтурлар».

«Ҳасрат»нинг маъноси – бирор севимли кишининг ўтиши муносабати или надомат чекиши. Яқинларимизнинг ризқ талабида ёки Аллоҳ, йўлида fazotta чиқишилари уларнинг ўлимларига сабаб бўлди, деб эътиқод қилишлари ҳасратни қўзғайди. Бу эса, мутлақо нотўғри эътиқодdir. Чунки аслида:

«Аллоҳ тирилтирур ва ўлдирур».

Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч ким ҳеч кимга ҳаёт берга олмайди ёки ҳаётдан кетказга олмайди. Агар Аллоҳ, бирор кимсанинг тириклигини ирода қилса, у кимса душман ичида жанг қилган тақдирда ҳам ҳеч нарса бўлмасдан тирик ва соғ-саломат қоловеради. Аллоҳдан ажал келмаса, пашша ҳам ўлмайди. Аксинча, ўлимдан ҳам қочиб қутулиб бўлмайди. Ажал етганида, инсон қаерда бўлса ҳам ўлаверади.

«Аллоҳ қилган амалларингизни кўрувчи Зотдир».

У Зот ким Аллоҳ, йўлида жиҳод қилмоқда, ким жиҳоддан қочиб, мунофиқлик қилиб, мусулмонлар ичида висир-висир гаплар тарқатмоқда – ҳаммасини кўриб турувчи Зотдир. Охиратда буларнинг ҳаммасининг ҳисоб-китоби бор, мукофоти ёки жазоси бор.

وَلِئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُمَّلِّ مَغْفِرَةً مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةً خَيْرٍ مِمَّا يَجْمَعُونَ
 وَلِئِنْ مُتُمَّلِّ لَا إِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ 157

157. Гарчи Аллоҳ йўлида қатл қилинсангиз ҳам ёки ўлсангиз ҳам, Аллоҳдан бўладиган мағфират ва раҳмат улар жамлайдиган нарсадан яхшидир.

158. Гарчи ўлсангиз ҳам ёки қатл қилинсангиз ҳам, албатта, Аллоҳ ҳузурида йифилурсиз.

Кофири ва мунофиқлар ўлимдан бунча қўрқадилар? Ўлимдан қутублиб қолиб, бу дунёнинг матоҳини йифмоқчиidlар. Улар ўлимга чап бериб, мол-дунё, бойлик, мансаб ва бошқа нарсаларни йифдиларми? Бунинг нимаси яхши? Ҳолбуки, Аллоҳнинг йўлида қатл этилиш ёки ўлиш катта бахту саодат-ку! Чунки, бундай ўлим топганларга бўладиган Аллоҳнинг мағфирати ва раҳмати кофири ва мунофиқлар тўплайдиган ҳамма нарсадан яхшироқдир!

Қолаверса, ҳамма – жиҳодга чиқиб ғазотда шаҳид бўлганлар ҳам, урушдан қочиб уйида ўтирганлар ҳам оқибатда Аллоҳнинг ҳузурида йифиладилар!

Ҳамманинг борадиган жойи бир. Демак, фарқ эътиқодга, амалга қараб бўлади. Шунинг учун ҳам, кофири ва мунофиқларнинг қилган ишлари ва «агар бизнинг ҳузуримиизда бўлганларида, ўлмас эдилар ва қатл қилинмас эдилар», дейишлари мутлақо нотўғри. Эй, аҳли иймонлар, сизлар уларга ҳеч-ҳеч ўҳшаманглар!

Келаси оятларда Пайғамбар алайҳиссалату вассаломнинг шахслари ва пайғамбарликлари ҳақида, бу нарсаларнинг мусулмонларга хайри-баракаси ҳақида, ундан мусулмонлар ўз ҳаётларида қандай фойдаланишлари лозимлиги хусусида сўз кетади. Буларнинг ҳаммаси Уҳуд уруши мавзуи доирасида бўлади.

فِيمَارَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَنَتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظَّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَا نَفْضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَأَعْفُ
 عَنْهُمْ وَأَسْتَغْفِرُ لَهُمْ وَشَاءُرُهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُتَوَكِّلِينَ

159. Аллоҳнинг раҳмати ила уларга мулоим бўлдинг. Агар қўпол, қалби қаттиқ бўлганингда, атрофингдан тарқаб кетар эдилар. Бас, уларни афв эт. Уларга истиғфор айт ва улар билан ишларда машварат қил. Азму қарор қилганингдан сўнг Аллоҳга таваккал қил. Албатта, Аллоҳ таваккал қилувчиларни севадир.

Маълумки, Уҳуд ғазотида мусулмонлар аскарининг учдан бири йўлдан орқасига қайтиб кетди. Бундан аввал Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг гапларига кирмай, Мадийнада қолмасдан, Уҳудга чиқишига мажбур қилишган эди. Сўнгра, камончилар Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг амрларини бузишиди, фаниматни кўриб, нафсларининг сўзига киришиди. Пайғамбар алайҳиссалом ўлди, деган ёлғон

хабар тарқалганда эса, сустлашиб, ҳеч кимга қарамай, мушрик душманлар ичида Пайғамбар алайҳиссаломни ёлғиз ташлаб қочиб қолишиди. Натижада, у кишига қаттиқ жароҳатлар етди.

Бу ишлар Пайғамбар алайҳиссаломнинг қалбларида уларга нисбатан бирор асорат қолдирган бўлиши мумкин. Шу боис, ушбу ояти карима у зоти бобаракотнинг кўнгилларини кўтаряпти. Айни чоғда, мусулмонларга ҳам бу зот уларга Аллоҳ томонидан берилган улуғ неъмат эканлигини баён қиласпти.

«Аллоҳнинг раҳмати ила уларга мулоҳим бўлдинг. Агар қўпол, қалби қаттиқ бўлганингда, атрофингдан тарқаб кетар эдилар.»

Демак, Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мўмин-мусулмонларга мулоҳим бўлишлари ўзлари учун ҳам, умматлари учун ҳам Аллоҳнинг раҳмати экан. Мулоҳим, ширин сўз бўлиш катта баҳт ҳисобланади. Чунки, одамлар бир оғиз бўлса ҳам, яхши сўзининг гадоси. Киши яхши сўз эшитган жойига, мулоҳим муомала кўрган шахсига меҳр қўяди. Ўша ерда, ўша шахс атрофида тўпланади. Пайғамбаримиз Мухаммад алайҳиссаломнинг сифатлари бу жиҳатдан энг олий эди. У зоти бобаракотнинг энг жозибадорлик кучлари ҳам шунда эди. Агар у киши қўпол ва қалби қаттиқ бўлганингда, атрофларида ҳеч ким қолмай, тарқаб кетар эди. Лекин шундай Пайғамбарни, йўлбошчини Уҳуд фазоти куни ёлғиз ташлаб қочишлиари қизиқ бўлди. Майли, ҳалимлик, муло-йимлик ва қалби кенглик ҳеч қачон зарап бермаган.

«Бас, уларни афв эт. Уларга истиғфор айт.»

Аллоҳ таоло ушбу амр ила Пайғамбар алайҳиссаломни қалби кенглиқда, мулоҳимлиқда – кишиларни атрофларида жамловчи олий сифатларда бардавом бўлишга чақириб, айблар ўтган бўлса ҳам, мусулмонларни афв этишга буюрмоқда. Ҳамда менга истиғфор айтиб, уларнинг гуноҳларини ўтишимни сўра, демоқда.

«...ва улар билан ишларда машварат қил.»

Яъни, Уҳуд урушидан олдинги шўронинг гапига амал қилиб, ноқулай ҳолатда қолганлигинг тўсиқ бўлмасин, бундан кейинги ишларда ҳам улар билан маслаҳат – машварат қилиб иш олиб бор.

Ушбу оят ҳукм юритищда, Ислом нуқтаи назаридан, шўронинг – кўпчиликнинг фикрини олиш, унга амал қилишга асос бўлган оятлардан бири ҳисобланади.

«Азму қарор қилганингдан сўнг Аллоҳга таваккал қил.»

Шўро мажлисида бир қарорга келиндими, ўша фикрга амал қилишга келишилдими, демак, энди азму қарорни маҳкам қилиб, қарорни ҳаётга татбиқ этишга ўтиш керак. Қарор қабул этилгач, шўронинг вазифаси тугайди. Энди ишни амалга оширишда Аллоҳ

таолога таваккал қилиш керак. Бу қоидага Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом Уҳуд ғазотида айнан риоя этдилар. Аввало, ўз фикрларига зид бўлса ҳам, шўродаги кўпчиликнинг маслаҳатига қўндилар. Кўниб, шунга азму қарор қилганларидан сўнг, ҳалиги кўпчилик ўз фикридан қайтсалар ҳам, Пайғамбар алайҳиссалом қайтмадилар. Аллоҳга таваккал қилдилар. Ишнинг оқибати яхши бўлмаслиги маълум эди, аммо шўронинг қарорига қандай муносабатда бўлиш лозимлиги тўғрисида дарс бериш учун шундай қилдилар.

«Албатта, Аллоҳ таваккал қилувчиларни севадир.»

Аллоҳга таваккал қилишлик улуғ сифат. Аммо, таваккал, Аллоҳ ирода қилганидек, тўғри ҳолда бўлиши керак. Баъзи кишилар таваккални нотўғри тасаввур этдилар. Ўйламай, чора-тадбир кўрмай, сабабларини ахтармай, кўр-кўrona ҳаракатни «таваккал» деб тушунувчилар кўп. Бу мутлақо нотўғри тушунчадир. Масалан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Уҳуд урушида қилган таваккалларини олиб кўрайлик. Мушриклар аскар тортиб Уҳудга етиб келганларини эшлишлари билан тезда мусулмонларни йифиб, шўро мажлиси ўтказдилар. Шўро қабул этган қарорга ўзлари биринчи бўлиб амал қилиб, Ҳужраи Саодатта кириб, устма-уст иккита совут кийиб чиқдилар. Эътибор беринг-а: Аллоҳга таваккал қилувчиларнинг энг улуғи, биринчиси бўлган Муҳаммад алайҳиссолату вассалом урушга кетаётганлари эътибиридан бир эмас, иккита совут кийиб чиқдилар! Одамларни жиҳодга қаттиқ тарғиб қилдилар. Манзилга тезроқ, осонроқ ва тинчроқ элтувчи йўлни биладиган одамни топиб, унга йўл бошлашни топширдилар. Етиб боргандан кейин ҳам, душманнинг ҳолини, куч-қувватини яхшилаб ҳисоб-китоб қилдилар. Сўнгра, ўз жангчилари билан бирма-бир танишиб, ҳаммани жой-жойига қўйдилар. Ўнг қанот ва чап қанотларда кимлар бўлишини белгилаб, уларга амир тайинладилар. Орқанинг ҳимоясига Абдуллоҳ ибн Жубайр розияллоҳу анҳу бошчилигидағи камончиларни қўйдилар. Хулласи қалом, урушга зарур бўлган чора-тадбирларни керагидан ҳам ортиқроқ кўриб қўйдиларки, ҳатто ҳозирги замон ҳарбий мутахассислари ҳам бу ишлардан ҳайратда ёқа ушламоқдалар. Аммо, Аллоҳга таваккал бу ишлардан айри эмас, балки барчасини боғлаб турган бир ипdir, барчасини ҳаракатга келтирган бир кучdir. Ҳар бир ишда, чора-тадбирда Аллоҳни вакил деб эътиқод қилдилар. Агар қалбда вакиллик маъносида, нусрат кутиш маъносида сал бўлса-да Аллоҳдан бошқа томонга мойиллик сезилса, уни Аллоҳга таваккал деб бўлмайди. Афсуски, кўпчилик таваккални дангасаликка, чора кўрмай кутиб ётса ҳам иш ўзи бўлаверади, деган тушунчаларга айлантириб олишган.

Кейинги оят Аллоҳга тавакқал қилишнинг ҳақиқатини баён этишда давом этади:

إِنَّ يَنْصُرُكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِّنْ بَعْدِهِ
وَعَلَى اللَّهِ فَلِيَسْتَوْكِلِ الْمُؤْمِنُونَ

160. Агар сизга Аллоҳ нусрат берса, сиздан ғолиб келувчи йўқ. Агар сизни ташлаб қўйса, Ундан ўзга ким ҳам ёрдам берар эди. Мўминлар фақат Аллоҳгагина тавакқал қилсинлар.

Исломий тасаввур бўйича, ҳамма нарса Аллоҳнинг иродаси ва белгилаган тақдирни билан бўлади. Бу тақдир эса, ер юзида инсоннинг фаолияти орқали юзага чиқади. Аллоҳ таоло ҳар бир ишни ўз сабаби билан яратган. Сабаб вужудга келса, натижага эришилади. Бу ҳол ҳадеб такрорланаверганидан, одамлар натижага эришиш учун асосий омил унинг сабабини вужудга келтириш, деб ўйлайдиган бўлиб қолганлар. Лекин ўзларининг ҳам, сабабларнинг ҳам холиқи Аллоҳ таоло эканини эсдан чиқариб қўйганлар. Аслида эса, ҳамма нарса Аллоҳнинг иродаси ва хоҳиши билан бўлади. Ушбу оятда бу ҳақиқат уруш, жанг мисолида баён қилинмоқда:

«Агар сизга Аллоҳ нусрат берса, сиздан ғолиб келувчи йўқ».
Урушда ғалаба қозонишининг асосий омили – Аллоҳнинг нусратидир. Урушда ғолиб чиқиш учун зарур чораларни кўрган тараф «Биз чорани кўриб қўйдик, албатта, ғолиб бўламиз» деган фууруга кетиб қолмаслиги керак. Биздан талаб қилинган чораларни кўриб қўйдик, энди Аллоҳга тавакқал қилиб урушамиз ва Аллоҳ нусрат берса, ғолиб келамиз, деган эътиқодда бўлиши керак.

«Агар сизни ташлаб қўйса, Ундан ўзга ким ҳам ёрдам берар эди.»

Бундай бўлишидан Аллоҳ Ўзи сақласин.
«Мўминлар фақат Аллоҳгагина тавакқал қилсинлар.»
Ана ўшандагина улар Аллоҳдан ўзга бирордан бирон нарса умид қилиш дардидан халос бўладилар.

Кейинги оятда Пайғамбарлик ахлоқлари ҳақидаги зикрга қайтилади:

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغْلِبَ وَمَنْ يَغْلِبْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ثُمَّ تُؤَفَّ كُلُّ نَفْسٍ مَا
كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

161. Пайғамбарга хиёнат ҳеч түғри келмас. Кимки хиёнат қилса, қиёмат куни хиёнат қилиб олган нарсаси билан келадир. Сүнгра, ҳар бир жон касбига яраша түлиқ оладир. Уларга зулм қилинmas.

Ояти каримада «хиёнат» деб таржима қилған сўзимиз «ғулл», «ғалул» сўзларидан олинган феъл сифатида келган. Бу эса, урушда тушган ўлжадан махфий равищда, беркитиб олишни билдиради.

Биринчи марта мусулмонлар Бадр урушида ўлжа олдилар. Ўша ўлжа ҳақида мунофиқлар ифво тарқатиши. Бу ифволар орасида шундай ёлғон хабар ҳам бор эдики, у бўхтонга кўра, гўё Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўлжаларни ғалул сифатида, яъни, махфий равищда, беркитиб олганмишлар. Жумладан, Бадр урушида тушган ўлжадан бир тўп олтин йўқолганида ҳам Пайғамбар алайҳиссаломни айблашди, у кишидан гумон қилишди. Уҳуд урушида эса, камончиларнинг жойларини ташлаб кетишларига ўлжа дарди сабаб бўлган эди. Улар «Ҳозир олиб қолмасак, кейин Пайғамбар алайҳиссалом бизга бермай қўядилар», деб ўйлашган эди. Ушбу оятда мазкур тухматомуз шубҳа-гумонлар жуда кескинлик ила рад этилмоқда. Нифақат Мұхаммад алайҳиссалом, балки умуман барча Пайғамбарларга хиёнат буткул ёт хислат экани очиқ айтилмоқда:

«Пайғамбарга хиёнат ҳеч түғри келмас».

Демак, ҳеч бир Пайғамбарни хиёнаткорликда айблаб бўлмайди, бунга асос йўқ. Чунки, хиёнат Пайғамбарлик мақомига ва ахлоқига мутлақо зиддир. Умуман, Пайғамбарлардан бошқалар ҳам ўлжа молдан яширинча олишга ҳақлари йўқ.

«Кимки хиёнат қилса, қиёмат куни хиёнат қилиб олган нарсаси билан келадир.»

Албатта, азоб-уқубат учун келади. Бу ҳолни Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом ҳадисларидан бирида қуидагича тасвирлайдилар.

Имом Бухорий, Муслим ва Аҳмад раҳматуллоҳи алайҳимлар Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қиласиларки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бир куни ғалулни зикр қилдилар, уни катта гуноҳ деб тушунтирдилар ва сўнгра шундай дедилар:

«Сизлардан бирортангизни қиёмат куни ҳузуримга елкасида бўкириб турган тuya билан келганини кўрмайин; «Эй, Аллоҳнинг Расули, менга ёрдам беринг», деса, «Сенга Аллоҳдан келган азобдан ҳеч нарсани қайтара олмайман, сенга етказган эдим-ку!» демайин. Сизлардан бирортангизни қиёмат куни ҳузуримга елкасида кишинаб турган отни кўтариб келганини кўрмайин; «Эй, Аллоҳнинг Расули, менга ёрдам беринг», деса, «Сенга Аллоҳдан келган азобдан ҳеч нарсани қайтара олмайман, сенга етказган эдим-ку!» демайин. Сизлардан бирортангиз қиёмат куни ҳузуримга елкасида тилла, кумуш кўтариб

келганини кўрмайин; «Эй, Аллоҳнинг Расули, менга ёрдам беринг», деса, «Сенга Аллоҳдан келган азобдан ҳеч нарсани қайтара олмайман, сенга Аллоҳнинг амрини етказган эдим-ку!» демайин».

«Сўнгра, ҳар бир жон касбига яраша тўлиқ оладир. Уларга зулм қилинмас».

Яъни, ҳар бир инсонга бу дунёда қилганига яраша – оширмай ва камайтирмай,adolat билан, зулм қилмасдан, мукофот ёки жазоси берилади.

Ушбу ояти каримадаги маънони тасдиқловчи кўплаб ҳадиси шарифлар ҳам келган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи қилган ривоятда Пайғамбар алайҳиссалом «Аллоҳнинг ҳузуридаги энг катта фалуллардан бири – бир қарич ердир. Ери ёки ҳовлиси қўшни бўлган бир одам иккинчисининг еридан агар ўзига қўшиб олса, қиёмат куни етти қават ердан бўйнига ўралган ҳолда келади», дедилар.

Имом Бухорий, Муслим ва Аҳмад раҳматуллоҳи алайҳимлар Абу Ҳумайд ас-Соъидийдан ривоят қиласидар:

«Пайғамбар алайҳиссолату вассалом Азд қабиласидан бўлмиш Ибн Лутобийя исмли кишини закот, садақаларни йифишга тайин қилдилар. У қайтиб келганда, «Манави сизларга, манави менга ҳадя қилинди», – деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам минбарга чиқиб:

«Бизнинг омилимизга нима бўлдики, манави сизларга, манави менга ҳадя қилинди, дейди?! Отасининг ва онасининг уйида кутиб ўтиrsa, унга ҳадя қилинармиди ёки йўқми?! Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Зот билан қасамки, сиздан кимки шунга ўхшаш нарса олса, албатта, қиёмат куни бўйнига осилиб келмай қолмайди. Туя бўлса, бўкириб келади. Сигир бўлса, бўкириб келади. Қўй бўлса, маъраб келади. – Сўнгра, қўлларини балаңд кўтарган эдилар, қўлтиқлари кўринди. – Эй бор Худоё!!! Етказдимми?!» – деб уч марта айтдилар.

Имом Термизий Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидар:

«Расулуллоҳ, соллалоҳу алайҳи васаллам мени Яманга ишга жўнатдилар. Бир қадар юрганимдан сўнг орқамдан одам юбордилар, қайтиб келдим. У зот: «Нима учун орқангдан одам юборганимни билансами? Менинг изнимсиз ҳеч нарсани олмайсан. Чунки, бу фалулдир. «Кимки хиёнат қилса, қиёмат куни хиёнат қилиб олган нарса-си билан келади», – дедилар».

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ:

«Эй одамлар, кимни бир ишга тайин қилсаг-у, у биздан бир игна ёки ундан каттароқ нарсани беркитса, шу ҳам фулул ҳисобланади, қиёмат куни у билан келади», – дедилар. Ансорийлардан бир қари

одам (Мужоҳид розияллоҳу анҳунинг айтишларича, у киши Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу эканлар) ўрнидан туриб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мендан ишингизни қабул қилиб олинг», – деди.

У зот: «Нима учун?» – деб сўрадилар.

У: «Шундай-шундай деяётганингизни эшитдим», – деди.

У зот: «Мен бу гапни ҳозир яна айтаман, кимни бир ишга қўйсак, озниям, кўпниям олиб келсин. Унга нима берилса, олади. Берилмаса, қолади», – дедилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидилар:

«Хайбар ғазоти куни Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бир тўп саҳобалари шаҳидларнинг қаторида бир кишининг номини айтиб:

«Фалончи ҳам шаҳид бўлди», – дедилар. Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ, мен уни дўзаҳда ўлжадан яшириб олган чопонини кийиб юрганини кўрдим», – дедилар. Сўнгра, менга: «Бор, одамлар ичида «Жаннатга мўминлардан бошқалар кирмайди, деб жар чақир», дедилар. Мен чиқиб, жаннатга мўминлардан бошқалар кирмайди», деб жар чақирдим», дедилар.

Имом Абу Довуд Сижистоний Самура ибн Жундаб розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидилар:

«Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг одатлари – ўлжа тушганда Билолга амр қиласидилар. У одамларни чақирар эди. Ҳамма олган ўлжасини олиб келар, кейин тақсимлардилар. Бир куни бир киши тушдан кейин бир жун жиловни олиб келди ва:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мана бу қўлга тушган ўлжалардан эди», – деди.

У зот: «Билолнинг уч марта нидо қилганини эшитдингми?!» – дедилар.

У: «Ҳа», – деди.

У зот: «Нимага келмадинг?» – деб сўрадилар. У одам узр айтди.

У зот: «Йўқ, мен уни сендан зинҳор қабул қилмайман, қиёмат куни шу билан келасан», – дедилар».

Ушбу оят ва ҳадислар мусулмонларни дунёда энг пок ва хиёнат қилмайдиган кишилар қилиб тарбиялади. Ислом уммати ичидан бир дона игнага ҳам хиёнат қилмайдиган, хиёнатни ўзига катта ор деб ҳисоблайдиган кишилар тарбияланиб чиқдилар. Шунингдек, улар дунёдаги энг қимматбаҳо нарсалар қўлларига тушганда, ҳеч ким кўрмаса ҳам, Аллоҳдан қўрққанларидан, у нарсани келтириб, амир-

ларига топширар эдилар. Бу қуруқ гап эмас. Балки, бу – тарих шоҳид бўлган, катта-кичик, дўсту душман гувоҳ бўлган ҳақиқатdir.

Ибн Жарир Тобарий ўз тарихларида келтирадиларки, мусулмонлар Мадоин шаҳрини фатҳ қилганларида, ўлжаларни йифдилар. Бир киши ўзининг ҳақини олиб келиб, ўлжа йифувчига топширди. Ўлжа йифувчи ҳам, у билан бирга турганлар ҳам ҳайрон қолиб:

«Биздаги жами нарсани жамласа, бунга teng келмайди, ҳатто яқин ҳам йўламайди», – дедилар. Ҳалиги кишидан:

«Бундан ўзингга ҳам олдингми?» – деб сўрадилар. У киши:

«Аллоҳга қасамки, Аллоҳдан қўрқмаганимда, буни сизларга олиб келмас эдим», – деди. Бу одамда катта хислат борлигини билдилаr ва ундан:

«Сен кимсан?» – деб сўрадилар. У:

«Йўқ, Аллоҳга қасамки, айтмайман, мақтайсизлар; бошқаларга ҳам айтмайман, қарз қилиб қўядилар», – деди (яъни, мақтовлари билан). «Лекин мен Аллоҳга ҳамд айтаман ва Унинг савобидан розиман», – деди. Унинг орқасидан одам юбориши. Бирга юрган шерикларидан сўрашса, у Омир ибн Абду Қайс экан.

Қодисия уруши тамом бўлганидан сўнг ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ҳузурларига ўлжаларни олиб келдилар. Ўлжалар ичида Кисронинг тожи ва айвони ҳам бўлиб, уларнинг баҳоси йўқ, эди. Ҳазрати Умар буни кўргач мужоҳидларга ҳаваслари келиб: «Буни амирларига олиб келган қавм омонатли кишилардир», – дедилар.

Омонатли, Аллоҳ таолонинг розилигини кўзлаган кишиларнинг сифатидан кейин, энди келадиган оятда улар билан Аллоҳ таолонинг ғазабига дучор бўлганлар teng бўлмаслиги баён этилмоқда.

 أَفْمَنِ اتَّبَعَ رِضُوَنَ اللَّهَ كَمْ بَاءَ سَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَلَهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

162. Аллоҳнинг розилигини излаган одам Аллоҳнинг ғазабига дучор бўлган ва борар жойи жаҳаннам бўлган одамга ўхшармиди! Ва у қандай ҳам ёмон жой!

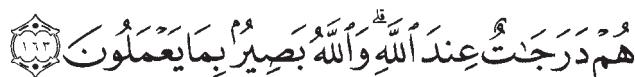
Ўлжани яшириб хиёнат қилишдек ёмон одатни қоралаган оятдан кейин келган бу ояти карима Аллоҳнинг розилигини истаган одам билан унинг ғазабига дучор бўлган одамнинг ҳеч қачон баробар бўлмасликларини таъкидламоқда. Ушбу таъкидлашни Қуръони Карим ажойиб услуг ила баён қилмоқда, савол тариқасида ўртага ташламоқда:

«Аллоҳнинг розилигини излаган одам Аллоҳнинг ғазабига дучор бўлган ва борар жойи жаҳаннам бўлган одамга ўхшармиди?!»

Ушбу Қуръоний саволга бўладиган жавоб битта. Бошқа жавоб бўлиши мумкин эмас. Албаттага, Аллоҳнинг розилигини излаган одам Аллоҳнинг фазабига дучор бўлган ва борар жойи жаҳаннам бўлган одамга ўхшамайди. Аллоҳнинг розилигини излаган одамнинг борар жойи жаннати наъиймдир. Аллоҳнинг фазабига дучор бўлганинг борар жойи эса, ояти каримада айтилганидек, жаҳаннамдир.

«Ва у қандай ҳам ёмон жой!»

Xa,

163. Уларнинг Аллоҳнинг ҳузуридаги даражалари турлича. Аллоҳ қилаётган амалларини кўриб турувчи Зотдир.

Яъни, Аллоҳнинг розилигини излаганларга жаннат, ҳурмат-эҳтиром ва улуғ савоблар бўлади. Аллоҳнинг фазабига дучорларга эса, дўзах, хорлик ва аламли азоблар бўлади.

«Аллоҳ қилаётган амалларини кўриб турувчи зотдир».

Бандаларининг қилаётган ишлари ундан маҳфий қолмайди. Ҳаммасини кўриб-билиб туради. Ҳамда қилганларига яраша мукофот ёки жазоларини беради.

Кейинги оятда Мұхаммад алайхиссаломни Пайғамбар қилиб юбориши мўминлар учун катта неъмат эканлигининг зикри келади:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتَلَوَّ عَلَيْهِمْ إِيمَانٌ
وَيُرِكِّبُهُمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ

164. Батаҳқиқ, Аллоҳ мўминларга ўзларидан Пайғамбар юбориб, неъмат берди. У уларга Аллоҳнинг оятларини тиловат қилиб берадир, уларни поклайдир, китоб ва ҳикматни ўргатур. Гарчи олдин очиқ-ойдин адашувда бўлсалар ҳам.

Аллоҳнинг инсонга берадиган неъматлари беҳисоб, лекин у неъматлар ичида энг улуғ неъмат, бандалар учун ўзларидан Пайғамбар юборишидир.

«Батаҳқиқ, Аллоҳ мўминларга ўзларидан Пайғамбар юбориб, неъмат берди».

Аллоҳ таоло бирор қавмга Пайғамбар юборишни ирода қилган-

лиги, ушбу қавмга баҳт-саодатни, икки дунёнинг яхшилигини хоҳлаганининг белгисидир. Чунки, бу Пайғамбар уларга иймон, Ислом, ҳидоятни, Аллоҳнинг розилигини топиш йўлларини олиб келади.

«У уларга Аллоҳнинг оятларини тиловат қилиб берадир.»

Пайғамбарнинг бош вазифаси – бандаларга Аллоҳнинг оятларини тиловат қилиб беришдир. Яъни, уларга Аллоҳнинг сўзларини етказишдир. Аллоҳнинг сўзини эшитишга сазовор бўлган қавм қандай ҳам баҳтли қавм бўлади. Чунки, Аллоҳнинг сўзлари уларга келиши катта баҳт, унга амал қилиб икки дунё баҳт-саодатига эришиш яна ҳам катта баҳтдир.

Маълумки, бу ояти карима Уҳуд ғазотидаги мағлубият, алам, хавф ва бошқа мусийбатларнинг баёнидан кейин келмоқда. Ўша уруш қатнашчиларига бу улуғ неъматнинг қадрига етмаганликлари эслатилмоқда. Шу билан бирга, бўлиб ўтган ишлар учун унча хафа бўлмаслик лозимлиги, Аллоҳнинг неъмати ҳануз улар билан эканлиги эслатилмоқда. Бу эса, Ислом жамияти аъзоларини яхшилаб тарбия қилишдир.

Аллоҳ берган мазкур улуғ неъматнинг фойдаларидан бири:

«...уларни поклайдир».

Бу умумий маънодаги гапдир. Демак, Аллоҳ улуғ неъмат ўлароқ Пайғамбар қилиб юборган Муҳаммад алайҳиссалом ўз умматларини умумий равища, ҳамма соҳада ҳамма нопок нарсалардан поклайдилар.

Ислом келишидан олдин бутун дунёда кишилар нопок ақийда ботқоғига ботган эдилар. Баъзилари бут ва санамларга чўқинсалар, бошқалари ой, қуёш ва юлдуз каби маҳлуқотларни «худо» деб эътиқод қиласар эдилар. Учинчи бирлари ҳайвонларга сифинишарди. Ҳозиргача молпараст бўлиб келаётганлар ҳам бор. Бу соҳада пасткашлик, ифлослик шу даражага етиб борган эдики, масалан, Ҳиндистонда баъзи гуруҳларда эркак ва аёлларнинг жинсий аъзоларига чўқинишарди. Хулласи қалом, ақийда бобида бутун олам бузилган эди. Бу ҳақда алоҳида китоблар ҳам ёзилган. Нафақат ақийда бобида, балки ҳаётнинг ҳамма соҳаларида ҳам нопоклик, ифлослик урчиган эди.

Одатда, бу ҳақда гап кетганида, уламоларимиз Ҳабашистон подшоҳи Нажошийга муҳожир Жаъфар ибн Аби Толиб розияллоҳу анхунинг айтган оташин сўзларини келтирадилар. У бундай деган эди:

«Эй подшоҳ! Жоҳилият аҳли бўлган бир қавм эдик. Санамларга ибодат қиласар эдик. Ўлимтикларни ер эдик. Фаҳш ишларни қиласар эдик. Қариндошлиқ алоқаларини узардик. Қўшничиликка риоя этмасдик. Кучлигимиз кучсизимизни ер эдик. Аллоҳ, бизга ўзимиз-

дан Пайғамбар юбормагунча шундай ҳолда бўлдик. Биз у Пайғамбарнинг насабини, ростгўйлигини, омонатлилигини, поклигини билардик. У бизни ягона Аллоҳга эътиқод ва ибодат қилишга чақирди. Ўзимиз ва ота-боболаримиз ибодат қилиб юрган тош ва бутларни тарқ қилишга чорлади. Рост гапиришга, омонатли бўлишга, силаи раҳм қилишга, яхши қўшничилик қилишга, ҳаром нарсаларни, қон тўкишини тарқ этишга даъват этди. Фоҳиша ишлардан, ёлғончиликдан, етимларнинг молини ейишдан, покиза аёлларни ёмонотлиқ қилишдан қайтарди. Аллоҳнинг ягона ўзига ибодат этишга, намоз ўқишга, ширк келтирмасликка, закот беришга ва рўза тутишга буюрди».

Демак, Муҳаммад алайҳиссалом Ислом ақийдаси или келиб, бу нопокликлардан инсониятни покладилар.

Жоҳилият даврининг ижтимоий ҳаётдаги бузғунчиликларини, нопокликларини эслашга одам ҳатто уялади. Дунё бўйича табақачилик, қулчилик, одамни эзиш ҳукм сурар эди. Аёл кишини одам ўрнида кўрмасдилар. Оврупада аёлни шайтоннинг малайи деб ҳисоблашарди. Ҳатто маҳсус бир катта мажлис ўтказиб, «Аёл одамми ёки одам эмасми?» деган саволга жавоб излашган. Охири, аёл – эркакка хизмат қилиш учун яратилган маҳлук, деган холосага келишган. Аёлни кўриш, шайтонни кўришдек гуноҳ ҳисобланиб, унга яқин ҳам йўламай қўйишган. Натижада, маълум муддат Оврупада одам кўпаймай қолган.

Ҳиндистонда бундан ҳам баттар ҳол ҳукм сурган. Фақат бир мисолни эслаб ўтиш кифоя: улар эри ўлган хотинни тирик ҳолида эрига қўшиб куйдиришган. Араблар қиз фарзанд кўришса, олиб бориб тириклийн кўмишган. Аёл кишини ўлган эридан қолган мерос, мол-мулки қаторида тақсимлаб олишган. Ва ҳоказо.

Фоҳиша базми оддий ҳолат ҳисобланган. Пок никоҳ билан ўтганлар нодир ҳисобланган. Фоҳиша, зино, иложи бўлса, фахрга сабаб бўлган. Бу соҳада ҳайвонлардан ҳам паст даражага тушиб кетганлар. Бу ҳолни тасаввур этиш учун тарихий ҳужжатларга мурожаат қила-диган бўлсан,

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Оиша онамиздан ривоят қиласиларки:

«Жоҳилият даврида никоҳ тўрт хил бўлар эди. Ҳозирги никоҳларга ўхшаш никоҳ. Бирор бориб иккинчисидан қизини қўл остидаги кишисининг никоҳига розилик сўраб, маҳрини бериб никоҳлаб олар эди.

Яна бир хилини «истибзоъ» никоҳи дер эдилар. Унда эркак ҳайздан покланган ўз хотинига: «Фалончи билан бирга бўлиб, ҳомила

орттиришга ҳаракат қил», дер эди. Ўзи эса, яқинлашмай турар эди. Хотин мазкур эркак билан бўлиб, ҳомиласи аниқ бўлгандан сўнг яқинлашар эди. Буни наслнинг яхшилигидан фойдаланиш, деб ўйлашар эди.

Яна бир бошқа никоҳда эса, ўн кишидан оз одам бир хотинга эрлик қилишар эди. Аёл ҳомиладор бўлиб туғса, бир неча кун ўтгач, эркакларга одам юбориб чақиртирар эди. Бош тортиб келмай қўйишга бирортасининг ҳаққи йўқ эди. Ҳаммалари тўпланганларида аёл: «Нима иш қилганингизни ўзларингиз яхши биласиз. Мана, мен туғдим. Бу сенинг боланг, эй фалончи, дер эди. Ўзи хоҳлаган эркакнинг номини айтар эди. Шу билан бола унинг боласига айланар эди. Бош тортишга эркакнинг ҳаққи йўқ эди.

Тўртинчиси – кўп эркаклар бир аёлга кириб-чиқиб юраверар эдилар. Хотин ҳам ким келса, қайтармас эди. Булар фоҳиshalар эдилар. Белги бўлиши учун эшикларига байроқ тикиб қўйишар эди. Ким хоҳласа, кираверарди. Агар ҳомиладор бўлиб қолиб, туғса, эркакларни тўплаб, бирортасига, сенинг боланг, деб айтиларди-да, у бош торта олмас эди».

Муҳаммад алайҳиссалом Пайғамбар бўлиб келганларида сўнг уларни бу нопокликлардан ҳам покладилар.

Савдо-сотиқда ҳийла, тарозидан уриб қолиш, бироннинг ҳаққини ейиш одатдаги ҳолат эди. Молиявий алоқалар рибоҳўрлик – судхўрлик асосида бўларди. Гапнинг қисқаси, олам жаҳолат ботқоғига ботган, агар илоҳий иноят билан покланмаса, ҳалок бўлишга яқинлашиб қолган эди.

Ислом келишидан олдин, дунё қандай ночор аҳволда эканини машҳур аллома Абул Ҳасан ан-Надавий ҳазратлари ўзларининг «Оlam мусулмонларнинг тушкунликлари туфайли нимани йўқотди?» деб номланган китобларида жуда яхшилаб васф қилганлар.

«...китоб ва ҳикматни ўргатур.»

Ушбу ояллар тушаётган пайтда мусулмонларнинг аксари ўқиш ва ёзишни билмас, саводсиз эди. Муҳаммад алайҳиссалату вассалом Пайғамбар бўлиб келганларида сўнг уларга китобни – Қуръонни ва ҳикматни – суннатни ўргатдилар. Тезда мусулмонлар бутун дунёга устоз бўлиб, китобни, ўқиши-ёзишни ўргатишиди. Ҳикматни ўргатишиди.

«Гарчи олдин очиқ-оидин адашувда бўлсалар ҳам.»

Инсон ҳаётига зарур барча соҳаларда улар очиқ-оидин адашувда эдилар. Улар ақийда, эътиқод, тасаввур ва ҳаётий тушунчаларда, турли алоқаларда, урф-одатларда, иқтисодда, ахлоқда, ижтимоий муносабатларда ва яна бошқа соҳаларда очиқ-оидин адашувда эди-

лар. Аллоҳ таоло уларга Мұхаммад алайхиссолату вассаломни ўзла-ридан Пайғамбар қилиб юбориб, уларни бу адашувдан қутқариб, түгри йўлга солди. Улар ўzlари топган ҳидоят йўлига тезда бутун оламни даъват қилишга ўтдилар.

Кейинги оятларда яна Уҳуд урушида бўлиб ўтган ҳодисалар муолажа қилинади. Мусулмонларнинг бу ҳодисалар ҳақидаги нотўғри тасаввурлари тўғриланади:

أَوَ لَمَّا أَصْبَتْكُم مُّصِيبَةً قَدْ أَصْبَتْمُ مِثْيَاهُ أُقْلُمْ أَنَّ هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنفُسِكُمْ
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

165. Сен:«Сизга мусийбат етган пайтда, ҳолбуки, ўзингиз ҳам икки бараварини етказган эдингиз, бу қаердан, дейсизми?! Бу ўзингизнинг ҳузурингиздан!» деб айт. Албатта, Аллоҳ ҳамма нарсага қодирдир.

Мусулмонлар ўзларига Уҳуд урушида мусийбат етганидан даҳшатта тушдилар. Мусулмон бўла туриб, Аллоҳнинг йўлида жиҳод қила туриб, нима сабабдан бундай мусийбатга учрадилар? Ахир, улардан етмиш киши шаҳид бўлди-я?! Қанчалари яраландилар. Қанча дард-алам етди. Лекин мағлубият, мусийбат аламидан бир нарсани унутиб қўйдиларки, ўzlари ҳам душманга икки баробар кўп мусийбат етказган эдилар.

«ҳолбуки, ўзингиз ҳам икки бараварини етказган эдингиз...»

Бадр урушида Қурайшнинг етмиш нафар бошлиқларини ўлдирган эдилар-ку. Уҳудда ҳам яна етмиштасини ўлдирдилар. Аммо, ҳозир буни унутиб қўйиб,

«Бу қаердан?» дейсизми?»

Бу ҳайронлик саволига жавобан Аллоҳ таоло Пайғамбар алайхиссолату вассаломга ўргатиб:

«Бу ўзингизнинг ҳузурингиздан, деб айт!»—дейди.

Яъни, ўзингиз сусткашлик қилдингиз, заифлашдингиз, ўзингиз Аллоҳнинг шартини буздингиз, ўзингиз Пайғамбарнинг амрига хилоф қилдингиз, энди келиб, «Бу қаердан?» дейсизми?! Билиб қўйинг, бу мусийбатни ўзингиз ўзингизга чақириб олдингиз.

«Албатта, Аллоҳ ҳамма нарсага қодирдир.»

Нимани хоҳласа, шуни қиласи. Жумладан, ўзи ирова қилган ҳикмат юзасидан мўмин бандаларига ҳам мусийбат етказиши мумкин.

Мазкур ҳикматнинг баъзи жиҳатини келаси оятлар баён қиласи:

وَمَا أَصَبَّكُمْ يَوْمَ التَّقْرِيبَةِ الْجَمِيعَانِ فِي إِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَأَفَقُوا
وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَدْتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ أَدْفَعُوا أَوْ قَاتَلُوا لَوْ نَعْلَمُ قَاتَلًا لَا تَبْعَثُنَاكُمْ هُمْ
لِكُفَّارٍ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
١٦٧
إِمَاءِكُتْمَوْنَ

166. Икки жамоа тўқнашган куни сизга мусийбат Аллоҳнинг изни билан ва мўминларни билиш учун.

167. Ва мунофиқлик қилаётганларни билиш учун етди. Ва уларга: «Келинглар, Аллоҳнинг йўлида уруш қилинглар ёки мудофаа қилинглар», дейилди. Улар «Агар жанг бўлишини аниқ билсак, сизга эргашардик», –дедилар. Улар ўша кунда иймондан кўра куфрга яқинроқ, эдилар. Тиллари билан дилларида йўқ, нарсани айтурлар. Аллоҳ беркитаётган нарсаларини яхши билувчи Зотdir.

Аллоҳнинг изнисиз ҳеч нарса бўлмайди. Шунингдек, Уҳуд уруши куни мусулмонларга етган мусийбат ҳам Аллоҳнинг изни билан бўлган.

«Икки жамоа тўқнашган куни сизга мусийбат Аллоҳнинг изни билан» етди.

Мусулмонлар ғалабага олиб борувчи шартларни бузишган эди, Аллоҳ уларга мусийбат етишини ирода қилди. Шу билан бирга, етган у мусийбатлар беҳикмат эмасди. Жумладан, мусулмонларга Уҳуд жангиди мусийбат етишининг ҳикматларидан бири:

«Мўминларни билиш учун»дир. Яъни, ким ҳақиқий мўмин эканлиги шундай оғир ҳолатларда билинади.

Шунингдек,

«мунофиқлик қилаётганларни билиш учун»дир.

Дарҳақиқат, Уҳуд уруши куни мунофиқлар очиқ-ойдин билиниб қолдилар. Ниғоқнинг боши бўлмиш Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул аскарнинг учдан бирини йўлдан қайтариб олиб кетди.

«Уларга: «Келинглар, Аллоҳнинг йўлида уруш қилинглар ёки мудофаа қилинглар», дейилди.»

Яъни, мунофиқларга: «Сизлар ҳам мусулмонман деяпсизлар, мана, душман бостириб келди. Ҳар бир мусулмонга жиҳод фарз бўлди. Келинглар, сизлар ҳам Аллоҳнинг йўлида уруш қилинглар. Агар Аллоҳнинг йўлида уруш қилишни хоҳламасаларингиз, ҳеч бўлмаса, ўзларингизни мудофаа қилинглар», дейилди. Аммо, уларнинг мунофиқликлари ошкора бўлди:

«Улар: «Агар жанг бўлишини аниқ билсак, сизга эргашардик», – дедилар».

Мунофиқлар шу ерда ҳам мунофиқликларини намоён этдилар. Ўзлари ичларида урушдан қўрқиб қочаётган бўлсалар ҳам, буни ошкора қилмай, «Бизнинг сафга қўшилмаслигимиз урушдан қўрқаётганимиздан эмас, балки жанг бўлмайди, деб ўйлаётганимиздан-дир. Агар жанг бўлишини аниқ билганимизда, сизлар билан бирга жанг қиласар эдик», – дейишди.

«Улар ўша кунда иймондан кўра куфрға яқинроқ әдилар.»

Мунофиқлар гоҳ иймонга, гоҳ куфрға яқинлашиб турадилар. Тарозининг палласи иймон тарафга босиб қолса, иймонга яқинлашадилар. Куфр тарафга оғса, улар ҳам куфрға яқинлашадилар. Воқеа бўлиб ўтган куни мунофиқлар ўзларининг ушбу тутган мавқифлари билан иймондан кўра куфрға яқинликларини исбот қилдилар.

«Тиллари билан дилларида йўқ нарсани айтурлар.»

Улар ўзларича: шундай қилиб ишимизни битириб юраверамиз, дилимиздагини ким билиб ўтирибди, деб ўйлайдилар.

Аслида эса:

«Аллоҳ беркитаётган нарсаларини яхши билувчи Зотдир».

Уларнинг нифоқини – тиллари сўзлаётган нарса аслида дилларида йўқ эканини яхши билади.

Сўнгра, мунофиқларнинг кирдикорларини фош қилишда яна давом этилади:

أَلَّذِينَ قَاتُلُوا إِلَيْخُونَهُمْ وَقَعْدُوا لَوْأَطَا عُنَانَمَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرُءُ وَاعْنَ اَنفُسِكُمْ الْمَوْتَ
 إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

168. Улар ўз биродарларига ва (урушга чиқмай) ўтирганларга: «Агар бизга итоат қилганларида қатл қилинмас эдилар», – дейишиди. Сен: «Агар гапингиз рост бўлса, ўзингиздан ўлимни қайтариб кўринг-чи», деб айт.

Мунофиқлар урушга бормай қолиб, мусулмонлар кучига қаттиқ зарба берганлари етмагандай, энди фитна-фасод ҳам ёя бошладилар. Аслини олганда, улар Ислом аскарига улкан зарба берган эдилар. Ҳамма бир тан-бир жон бўлиб, шижаот билан душман қаршисига чиқиб бораётган бир пайтда, бирдан уч юз чамаси аскарнинг ортга қайтиб қолиши бошқаларнинг ҳам дамини кесди, қалбларига фулгула солди. Айниқса, Абдуллоҳ ибн Убай обрули одам эди. Ўз қавмининг

раиси эди. Ҳали бу оятлар тушмаган, унинг мунофиқлиги ҳеч кимга ошкор бўлмаган эди. Бу омилларнинг ҳаммаси мусулмон кучларининг заифлашишига сабаб бўлди. Мунофиқлар эса, бу хиёнат билан кифояланиб қолмай, кейин ҳам фитналарини давом эттиридилар. Урушга бориб жанг қилганларни маломат қилишга ўтдилар:

«Улар ўз биродарларига ва (урушга чиқмай) ўтирганларга: «Агар бизга итоат қилганларида қатл қилинmas эдилар», – дейиши».

Яъни, мунофиқлар бошқа мунофиқ биродарларига ва урушга чиқмай уйда ўтирганларга ўзларини ҳақ кўрсатиб, айбни жанг қилганларга ағдара бошладилар. Уларнинг фикрича, Пайғамбар алайҳиссаломнинг амрларига итоат қилганлари хатолик бўлган. Агар мунофиқларга итоат қилганларида тўғри бўлар эмиш. Бу даъво тагида ҳамма нарса Аллоҳнинг иродаси билан бўлишини инкор этиш ётади. Улар ажал ҳақ эканини ҳам инкор қилаётган эдилар. Шу боисдан ҳам, Аллоҳ, таоло келаси жумла ила Пайғамбар алайҳиссаломга нима дейиш лозимлигини ўргатмоқда:

«Агар гапингиз рост бўлса, ўзингиздан ўлимни қайтариб кўринг-чи», деб айт».

Агар сиз жуда доно ва тадбиркор бўлсангиз, ўзингиздан ўлимни қайтариб, ўлмай қолинг-чи?! Ажал келганда, қачон бўлса ҳам, қаерда бўлса ҳам, олиб кетади. Жангда қатнашган ҳам ўлади, қатнашман ҳам. Мўмин ҳам ўлади, кофиру мунофиқ ҳам. Соғ ҳам, касал ҳам бир куни ўлади. Ўлмайдиган ким бор? Бинобарин, бекорга фитна тарқатиб овора бўлманглар!

Келаси оятларда Аллоҳ, таоло мўмин бандаларининг кўнглини кўтаради, кофир ва мунофиқларнинг ифволари таъсиридан асраб, шаҳидлар ва тирик қолганлар ўз ҳузурида катта мақом-марtabаларга эришишларини айтиб ўтади.

وَلَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قُتُلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَالًا بَلْ أَحْيَاهُ اللَّهُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرِزِّقُونَ ﴿١٩﴾
 فَرَحِينَ
 بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبَشِّرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ حَلْفِهِمْ أَلَا خَوْفٌ
 عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزُنُونَ ﴿٢٠﴾ يَسْتَبَشِّرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ
 أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١﴾

169. Аллоҳнинг йўлида қатл бўлганларни ўликлар деб ҳисобламанглар. Балки, улар-тирик, Роббилари ҳузурида ризқланмоқдалар.

170. Улар Аллоҳ. Ўз фазлидан берган нарсалардан хурсандлар ва ҳали ортларидан ўзларига қўшилмаган биродарларига, уларга хавф йўқлигининг ҳамда хафа ҳам бўлмасликларининг хушхабарини бермоқдалар.

171. Улар Аллоҳдан бўлган неъмат ва фазлнинг ҳамда, албатта, Аллоҳ мўминларнинг ажрини зое қилмаслигининг хушхабарини бермоқдалар.

Ушбу ояtlар Аллоҳ йўлида жиҳод қилиб қурбон бўлган бандалар мақомларининг баёнидир. Уларни «ўликлар» деб ҳисобламасликка амр, улар тирик эканликлари ва Роббилари ҳузурида ризқланадиганларининг хабариdir:

«Аллоҳнинг йўлида қатл бўлганларни ўликлар деб ҳисобла-манглар. Балки, улартирик, Роббилари ҳузурида ризқланмоқдалар».

Демак, шаҳидлар ҳақидаги тасаввур шундай бўлиши керак. Кейинги оятнинг гувоҳлигига кўра:

«Улар Аллоҳ. Ўз фазлидан берган нарсалардан хурсандлар».

Айни чоғда, бу ахёр бандалар фақат ўзларини ўйламайдилар, балки ортларида қолган биродарларининг ҳам ўзлари эришган улуф даражага эришишларини орзу қиласидилар. Шунинг учун, уларга Аллоҳнинг йўлида жиҳод қиласидилар. Шунинг учун, уларга Аллоҳнинг йўлида жиҳод қиласидилар. Чунки, шаҳидлар ҳам тириқдирлар, биродарларидан узилиб қолмаганлар.

«...ва ҳали ортларидан ўзларига қўшилмаган биродарларига», яъни Аллоҳнинг йўлида жиҳодни давом эттираётган, ҳали шаҳид бўлиб уларга келиб қўшилмаган биродарларига:

«уларга хавф йўқлигининг ҳамда хафа ҳам бўлмасликларининг хушхабарини бермоқдалар».

Бунда Аллоҳнинг йўлида янада файрат қилишга ундов, қизиқтириш, тарғиб бор. Худди шу маъно кейинги оятда ҳам ривожини топади:

«Аллоҳдан бўлган неъмат ва фазлнинг ҳамда, албатта, Аллоҳ мўминларнинг ажрини зое қилмаслигининг хушхабарини бермоқдалар».

«Аллоҳдан бўлган неъмат» деганда, уларга тоат-ибодатларига яраша тақдим қилинган нарсалар тушунилади. «Фазл» эса, Аллоҳ таоло. Ўз томонидан ортиқча қилиб берган нарсалардир.

«...ҳамда, албатта, Аллоҳ мўминларнинг ажрини зое қилмаслигининг хушхабарини бермоқдалар».

Яъни, ортиқча бераверади, лекин асло қиласидилар амалларини камайтиргмайди.

Ушбу хабарларни ифодалаган маъноларни тушуниш учун ҳадиси шарифларга, ушбу мавзуга алоқадор баёнларга мурожаат қилсак, янада яхшироқ бўлади.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссолату вассалом бундай деганлар:

«Биродарларингиз Уҳудда нишонга олингандарида, Аллоҳ уларнинг руҳини яшил қушлар ичига жойлади. Улар Жаннатнинг анҳорларига борадилар, унинг меваларидан ейдилар. Аршнинг соясида тилло қандилларга борадилар. Ўзларининг яхши таомлари, ичимликлари ва ётиб-туришларини билганларидан сўнг: «Қани энди, биродарларимиз ҳам Аллоҳ таоло бизга берган нарсаларни билса эдилар, жиҳодда сусаймас эдилар ва урушдан чўчимас эдилар», – дейишди. Шунда Аллоҳ таоло: «Буни сизнинг номингиздан ўзим етказаман, – деди-да: «Аллоҳнинг йўлида қатл бўлганларни ўликлар деб ҳисобламанглар. Балки, улар – тирик, Роббилари ҳузурида ризқланмоқдалар. Аллоҳ Ўз фазлидан берган нарсалардан хурсандлар ва ҳали ортларидан ўзларига қўшилмаган биродарларига, уларга хавф йўқлигининг ҳамда хафа ҳам бўлмасликларининг хушхабарини бермоқдалар», оятларини туширди.

Имом Муслим қилган ривоятда Масруқ айтадиларки:

«Биз Абдуллоҳдан «Аллоҳнинг йўлида қатл бўлганларни ўликлар деб ҳисобламанглар. Балки, улар – тирик, Роббилари ҳузурида ризқланмоқдалар», ояти ҳақида сўраган эдик, у киши, биз ҳам бу ҳақда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўраганимизда, у зот бундай тушунтиридилар:

«Уларнинг руҳлари яшил қушнинг ичида бўлади. Уларнинг Аршга осилган қандиллари бўлади. Жаннатнинг хоҳлаган жойига борадилар. Сўнгра, ҳалиги қандилларга қайтиб келадилар. Роббилари уларга қараб туриб: «Яна бирор нарса хоҳлайсизларми», – дейди. Улар: «Биз жаннатнинг хоҳлаган жойига бораётган бўлсак, яна нима хоҳлар эдик», – дейишади. Шу нарса уч бор такрорланади, аммо савол давом этаверишини қўрганларидан сўнг: «Эй Роббимиз, токи сенинг йўлингда яна қайта қатл бўлишимиз учун, руҳимизни жасадларимизга қайтаришингни сўраймиз», – дейдилар».

Исломда шаҳидлик мақоми шу тариқа тушунтирилгани учун ҳам, бу ҳис мусулмонлар қалбига қаттиқ ўрнашди. Жиҳодга кишилар шаҳид бўлиш орзуида чиқадиган бўлдилар. Воқеъликда ҳам тарих саҳифаларида олтин ҳарфлар билан ёзилиб қолган фидокорлик, ўлимдан қўрқмаслик ва шаҳидлик намуналарини кўрсатдилар.

Эндики оятларда мўминларнинг хусусиятлари, сифатлари ва Аллоҳ, таолога боғланишларининг баёни келади:

الَّذِينَ أَسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْهُمْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ
 وَاتَّقُوا أَجَرَ عَظِيمٍ

172. Улар жароҳат етгандан кейин ҳам Аллоҳ ва Пайғамбар чақириғига жавоб берадиганлардир. Улардан яхшилик ва тақво қилганларига улуг ажрлар бордир.

Демак, Аллоҳ ажрини зое қилмайдиган мўминларнинг мақтовга арзигулик сифатларидан яна бири:

«Улар жароҳат етгандан кейин ҳам Аллоҳ ва Пайғамбар чақириғига жавоб берадиганлардир».

Яъни, улар ўзларига жароҳат етиб, чарчаб, ярадор бўлиб, қийналиб туришларига қарамасдан, Аллоҳ йўлида яна жиҳодга даъват этилса, малол олмай, лаббай, деб яна қайтадан чиқаверадилар.

Бу ҳодиса Уҳуд урушининг эртасига содир бўлган. Уҳуд уруши тамом бўлгач, мушприклар ўз юртларига қайтиб кетаётуб, Ҳамроул Асад деган жойда дам олишди. Урушда мусулмонларни тамом енга олмаганларидан афсус чекиб, орқаларига қайтиб, уларни батамом йўқ қилиб ташлашга қарор қилишди. Бу хабар Пайғамбар алайҳиссолату вассаломга етганда, мусулмонларни душманнинг ортидан боришга, уларга куч-қувват ва шону шавкатни кўрсатишга чақирдилар. Бу чақириққа мусулмонлар, лаббай, деб жавоб бердилар. Ҳатто биринчи кунда чиқмаган кишилар ҳам бормоқчи бўлдилар. Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом уларга рухсат бермадилар. Фақат биринчи куни чиққанларнинг боришини айтдилар. Мусулмонлар кечаги оғир мусийбат, чарчоқ ва олган жароҳатларига қарамай, чин дилдан жангта отланганлари ушбу оятда зикр қилиниб, илоҳий китоб Қуръони Карим саҳифаларига ёзилиб, қиёматтагча ибодатларда ўқиладиган бўлиб қолди. Дарҳақиқат, шу иш таҳсинга ва ҳавасга сазовор ишдир.

«Улардан яхшилик ва тақво қилганларига улуг ажрлар бордир.»

Муҳаммад ибн Исҳоқ Уҳуд урушида иштирок этган Бани Ашҳам қабиласидан бўлган бир биродаридан ривоят қиладиларки, у бундай ҳикоя қилган:

«Мен ва акам Расулуллоҳ алайҳиссалом билан бирга Уҳуд урушида қатнашдик. Икковимиз ҳам ярадор бўлдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг жарчилари одамларни душман ортидан чиқишига чақирганда, бир-биримизга: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам иштирокларидаги fazot бизсиз ўтадими?» — дедик. Ҳолбуки, мингани условимиз ҳам йўқ эди. Оғир-оғир яраларимиз

бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга чиқдик. Менинг жароҳатим енгилроқ эди. Шеригим чарчаб қолса, кўтариб олар эдим. Шундай қилиб, мусулмонлар билан бирга бордик.»

Юқоридаги оят шу каби кишилар ҳақида тушган.

Мушрикларнинг қалбига Аллоҳ таоло қўрқинчни солиб, улар юртларига қайтиб кетдилар. Мусулмонлар Ҳамроул Асадда уч кун тургандан кейин хурсанд ҳолда Мадийнаи Мунавварага қайтдилар.

Уҳуд урушидан кейин мусулмонлар жуда ҳам ноқулай аҳволга тушиб қолган эдилар. Аввало, Бадр урушидан кейинги ҳарбий ҳайбатлари йўқолди. Мушрикларнинг Мадийнаи Мунавварага қайта ҳужум қилиш хавфи кучайди. Шунингдек, бошқа араб қабилалари, мунофиқлар ва яхудийлар ҳам уларга нисбатан журъат қиладиган бўлиб қолди. Мусулмонлар руҳий тушкунликка тушдилар.

Расулуллоҳнинг мусулмонлар билан мушриклар ортидан Ҳамроул Асадга чиқишлиари, у ерда уч кун туришлари, Абу Суфён бошлиқ мушриклар буни эшитиб, худди қочгандек Маккага қайтиб кетишлари Уҳуддан кейин пайдо бўлган ноқулайликларнинг барчасини кетказди.

Келаси ояти каримада мазкур мўминларнинг васфи давом этади.

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَأُخْشُوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا
حَسْبُنَا اللَّهُ وَنَعَمْ أَلَوْكِيلْ

173. Уларга кишилар: «Албатта, одамлар сизга қарши куч тўпладилар, улардан қўрқинглар», деганда, иймонлари зиёда бўлди ва: «Бизга Аллоҳнинг Ўзи етарли ва У қандай ҳам яхши вакил», – дедилар.

Яъни, ўша мўминларга баъзи кишилар келиб, қурайшликларнинг уларга қарши кўп куч тўплаганларини айтиб, улардан қўрқинглар, деганида, мўминлар қўрқиши ўрнига, иймонлари зиёда бўлди. Шу билан бирга,

«Бизга Аллоҳнинг Ўзи етарли ва У қандай ҳам яхши вакил», – дедилар».

Ушбу оятдаги: «Ҳасбуна Аллоҳу ва неъмал вакийл» жумласини ҳар бир инсон бошига оғир ҳолат келганда айтиши тавсия қилинади.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиладиларки:

«Ҳасбуна Аллоҳу ва неъмал вакийл»ни Иброҳим алаҳиссалом ўтга ташланганда айтганлар, Муҳаммад алайҳиссалом: «Уларга ки-

шилар: «Албатта, одамлар сизга қарши куч тўпладилар, улардан қўрқинглар», деганда, иймонлари зиёда бўлди ва: «Бизга Аллоҳнинг ўзи етарли ва У қандай ҳам яхши вакил», дедилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ва бошқа муҳаддислар ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларидан бирига:

«Бошингга оғир иш тушганда, «Ҳасбияллоҳу ва неъмал вакийл» дегин», деганлар.

Энди, Аллоҳга тавакkal қилиш ва ўзини ихлос ила тутишнинг натижаси зикр этилади:

فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلِ لَمْ يَمْسِسُهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو
فَضْلٍ عَظِيمٍ

174. Бас, Аллоҳнинг неъмати ва фазли ила уларга ёмонлик етмасдан қайтдилар ва Аллоҳнинг розилигига эришдилар. Аллоҳ улуғ фазл эгасидир.

Улар Аллоҳга тавакkal қилиб, уни ўзларига кофий вакил билиб чиққан эдилар. Бас, бу урушдан зиён кўрмасдан, Аллоҳнинг неъмати, фазли ва розилигига сазовор бўлган ҳолда қайтдилар. Улуғ фазл эгаси бўлган Аллоҳ. Ўз йўлида жиход қилган бандаларига фазлидан албатта беради.

Кейин қўрқинч ва қўрқоқликнинг сабаби фош этилади:

إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

175. Албатта, бундай бўлишингиз шайтондандир, у ўз яқинларидан қўрқитур. Бас, агар мўмин бўлсангиз, улардан қўрқманглар, мендан қўрқинглар.

Яъни, одамлар сизга қарши куч тўпладилар, улардан қўрқинглар, деган хабардан қўрқинчга тушсангиз, бу ҳолингиз шайтондандир. У сизларни ўз яқинларидан қўрқитади. Шайтон ўзига эргашганлар сизнинг кўзингизга кучли бўлиб кўринишини истайди. Худди улардан фойда ёки зарар етадигандек, улардан қўрқишингизни хоҳлайди. Агар ҳақиқий мўмин бўлсангиз, улардан қўрқманглар, уларнинг қўлидан ҳеч нарса келмайди. Улар фойда ҳам, зарар ҳам етказа олмайдилар. Мендан қўрқинглар, дейди Аллоҳ таоло. Чунки ҳақиқий фойда ва зарар етказувчи фақат Ўзиdir.

Кейин Пайғамбар алайҳиссолату вассаломга хитоб қилиб, коғирларнинг ўзларини тутишидан хафа бўлмасликка, кўнгилларини чўқтирмасликка даъват қиласди:

وَلَا يَحْرُنَكُ الَّذِينَ يُسَرِّعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَصْرُوُ إِلَّا مَا شَاءُوا إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ
لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

176. Куфрга ошиқаётганлар сени хафа қилмасин. Албатта, улар ҳаргиз Аллоҳга бирор зарар етказа олмаслар. Аллоҳ уларга охиратда насиба қилмасликни хоҳлайдир. Уларга улкан азоб бордир.

Инсоннинг иши қизик: кўра-била туриб яхшини қўйиб ёмонга интилади, иймонни тарк этиб қуфрга ошиқади. Коғирларнинг қуфрга ошиқаётганини кўрган ҳар бир мўминнинг қалби ҳасратга тўлади. Кишиларнинг ўзларини ҳалокатта ураётганларини кўриб, хафа бўлади. Коғирларнинг ёмонликларини, мусулмонларга берәётган азобларини кўриб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг қалблари ҳам қаттиқ изтиробга тушар эди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, таоло Пайғамбар алайҳиссаломга ва у киши орқали барча мўминларга таскин бериб:

«Куфрга ошиқаётганлар сени хафа қилмасин. Албатта, улар ҳаргиз Аллоҳга бирор зарар етказа олмаслар», демоқда.

Аллоҳ, таоло коғирларнинг Исломга ва мусулмонларга қарши олиб бораётган ишларини ўзига қарши олиб борилаётган иш, деб баҳоламоқда. Бечора, ожиз банда бўлмиш коғирлар ҳар қанча уринмасинлар, Аллоҳ, таолога ҳеч бир зарар етказа олмайдилар. Улар Аллоҳнинг динига қанчалик қаршилик қилмасинлар, мусулмонларга зарар етказишга қанчалик уринмасинлар, барибир, қўлларидан ҳеч бир иш келмайди.

Ундоқ бўлса, нима учун Аллоҳ, уларни тек қўйиб қўймоқда? Нима учун улар хоҳлаганларини қилишмоқда? Ҳатто баъзан ғолиб келиб, қўллари баланд ҳам бўлмоқда?! Бунинг ҳикмати шулки:

«Аллоҳ уларга охиратда насиба қилмасликни хоҳлайдир».

Барча насибаларини шу дунёда олиб қолишлиарини хоҳлайди. Барча ризқларини беш кунлик дунёда тутатиб, барча азоб-уқубатларга ҳақдор бўлишиларини хоҳлайди. Зоро, охиратда

«Уларга улкан азоб бордир».

Бу дунёда, энг асосийси, у дунёда, албатта, улкан азобга дучор бўладилар. Шунинг учун ҳам, коғир ва мунофиқларнинг қуфрга ошиқаётганларидан Пайғамбар алайҳиссалом ва мўминларнинг хо-

тирлари паришон бўлмасин, хафа бўлмасдан, қалблари тинч бўла-версин.

إِنَّ الَّذِينَ أَشْرَكُوا إِلَهًا لِّا يَمِنُ لَنْ يَضْرُبُوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

177. Албатта, куфрни иймонга сотиб олганлар Аллоҳга ҳаргиз бирор зарар етказа олмаслар. Уларга аламли азоб бордир.

Мазкур кофир ва мунофиқлар иймонга жуда ҳам яқин эдилар. Иймонга чорловчи далил ва ҳужжатлар ҳар қадамларида учраб турган эди. Лекин улар иймонни сотиб, куфрни олдилар. Билиб туриб, шундай қилдилар. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, уларни ўз ҳолларига қўйиб берди. Бу дунёда нима насибалари бўлса, олиб қолсин, охиратга ҳеч қандай насибалари қолмасин, деб ирова қилди. Лекин улар қанча уринмасинлар, Аллоҳга ва Унинг динига ҳеч қандай зарар етказа олмайдилар. Охиратда эса:

«Уларга аламли азоб бордир».

Улар бу дунёда мўминларга азоб беришлари, алам етказишлари мумкин. Лекин у дунёда ўзларига беқиёс аламли азоблар бўлиши аниқдир.

وَلَا يَحْسِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نَمِلُ لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نَمِلُ لَهُمْ لِيَزِدَادُوا إِثْمًا
وَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

178. Куфр келтирганлар уларни тек қўйганимизни ўzlари учун яхши деб ҳисобламасинлар. Биз уларни фақат гуноҳлари қўпайиши учунгина тек қўямиз. Уларга хорловчи азоб бордир.

Баъзан ҳаётда шоҳид бўляпмизки, Аллоҳга куфр келтириб, Исломга ва мусулмонларга зарар етказаётган кишилар ноз-неъмат ичида. Нимани хоҳласалар, шуни қилиб юрибдилар. Боз устига, ҳар гуноҳ қилганларида, мартабалари яна бир бор ортятти. Мўминлардан баъзилари бу ишдан ҳайрон. Кофирлар эса, яна фууруга кетмоқдалар. «Агар мен Аллоҳга ёқмайдиган иш қилаётган бўлсан, мени тек қўярмиди», деб бошқаларни ўзларининг тўғри йўлда эканлигига ишонтиromoқчи бўладилар. Ушбу оят кофир ва мунофиқларнинг шундай фикрларини кескин рад этмоқда. Чучварани хом санаб:

«Куфр келтирганлар уларни тек қўйганимизни ўzlари учун яхши деб ҳисобламасинлар».

Агар хоҳласа, Аллоҳ, уларни фафлат уйқусидан уйфотиб, тўғри

йўлга солиб қўйиши ҳам мумкин эди. Лекин Аллоҳ коғир ва муноғиқларга яхшиликни ирода қилмагани учун уларни тек қўйди.

«Биз уларни фақат гуноҳлари кўпайиши учунгина тек қўямиз».

Демак, коғир ва муноғиқларнинг бу дунёда қилаётган гуноҳларига қарамай тек қўйилишининг асосий ва бирдан-бир сабаби – гуноҳлари баттар кўпайиб, охиратда ҳақиқий азобга сазовор бўлишлари учундир.

Шунинг учун ҳам, охиратда:

«Уларга хорловчи азоб бордир».

Бу дунёда гердайиб юрганлари билан у дунёда хору зор бўладилар.

Шундан билиб олсак бўладики, бу дунёда бандага етадиган мусийбатлар, азоб-уқубатлар ёки қийинчиликлар Аллоҳнинг марҳами, тавбага, ўзини ўнглаб олишга йўл очилишидир. Аллоҳнинг суйган бандаларига етадиган қийинчиликлар беҳикмат бўлмайди. Эҳтимол, бундай ҳолатларнинг яна кўп ҳикматлари бордир, биз билмаймиз, улар фақат Аллоҳнинг Ўзига маълум.

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا آتَتُمُوهُنَّا حَتَّىٰ يَمِيزَ الْجَنِيْثُ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ
 اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَىٰ الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَنْ يَشَاءُ فَإِنَّمَاٰ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ
 تُؤْمِنُوا وَتَتَقَوَّلُوكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ

179. Аллоҳ мўминларни покидан нопокини ажратмасдан, сиз турган ҳолда, қўйиб қўймас. Аллоҳ сизларни файбдан хабардор қилиб қўймас. Лекин Аллоҳ Ўз Пайғамбарларидан кимни хоҳласа, танлаб оладир. Бас, Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига иймон келтиринглар. Агар иймон келтирсангиз ва тақво қилсангиз, сизларга улуғ ажр бордир.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло мўминларни муноғиқларга аралаш бўлиб юраверишларига қўйиб қўймаслигини, балки ҳақиқий мўминни муноғиқдан ажратиб олишни айтмоқда.

Одатда, бундай пайтларда синов, имтиҳон усули ишга солинади. Уҳуд уруши ҳам ана шундай: покни нопоқдан, ҳақиқий мўминни муноғиқдан ажратиб олиш учун синов, имтиҳон бўлди.

«Аллоҳ мўминларни покидан нопокини ажратмасдан, сиз турган ҳолда, қўйиб қўймас».

Яъни, Аллоҳ мўминларни муноғиқлар билан аралаш ҳолда қўйиб қўймайди. Балки, албатта, покидан нопокини, мўминдан муноғиқни ажратади. Муноғиқларнинг иймон ортидан яшириниб, ўзини

мусулмон қилиб қўрсатиб, шу билан бирга, Исломга зарар келтириб юришларига йўл қўймайди. Аллоҳ Ислом умматини ер юзида улуғ вазифани адо этиш учун чиқарган. Ушбу вазифани бажаришга эса, поклик, чаққонлик, сафларда жипслик зарур. Мунофиқлар шундай вазиятнинг вужудга келишига тўсиқ бўладилар. Шунинг учун ҳам, уларни синов ор-қали мўминлар сафидан чиқариб турилади. Ҳақиқий тиллани занглардан тозалаш учун оловда тобланади. Худди шунингдек, ҳақиқий мўминни мунофиқдан ажратиш учун ҳам қийинчиликларда тобланади.

«Аллоҳ сизларни файбдан хабардор қилиб қўймас».

Яъни, Аллоҳ сизларга файбни билдирамайди, жумладан, одамлар қалбида нима борлигини ҳам била олмайсизлар. Шу боисдан, ким ҳақиқий мўмин, ким мунофиқ эканини ҳам била олмайсизлар.

Унақада мунофиқни қандай билса бўлади?

«Лекин Аллоҳ Ўз Пайғамбарларидан кимни хоҳласа, танлаб оладир».

Демак, покни нопоқдан ажратиш Пайғамбар юбориш орқали бўлади. Ўша Пайғамбарга иймон келтириш ёки келтирмаслик орқали, унга итоат қилиш ёки қилмаслик орқали, унга мунофиқона ёки самими муюмалада бўлиш туфайли оқ оққа, қора қорага ажрайди. Пайғамбар бошлаган ҳақиқат йўлидаги қийинчилкларга қарамай қадамида собит бўлганлар ҳақиқий мўмин ҳисобланадилар. Синовларга чидамай ортга қайтганлар мунофиқлардир. Шундай экан:

«Бас, Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига иймон келтиринглар. Агар иймон келтирсангиз ва тақво қилсангиз, сизларга улуғ ажр бордир».

Ҳа, фақат ҳақиқий иймонгина бундай ажрга эриштиради. Бошқа ҳеч қандай йўл билан мазкур ажрни қозониб бўлмайди.

وَلَا يَحْسِنَ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا أَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ
سَيْطَرُوْقُوْنَ مَا يَنْخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عِمَانَاعْمَلُوْنَ

180. Аллоҳ Ўз фазлидан берган нарсага баҳиллик қилганлар, буни ўзларига яхшилик деб ҳисобламасинлар. Аксинча, бу уларга ёмонлиқдир. Қиёмат куни баҳиллик қилган нарсалари ила бўйинлари ўралур. Осмонлару ернинг мероси Аллоҳгадир. Ва Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардордир.

Ислом дини таълимоти бўйича, инсоннинг қўлидаги мол унга Аллоҳ. Ўз фазлидан берган омонатdir. Шунинг учун, у мазкур молни унинг ҳақиқий эгаси – Аллоҳнинг розилиги йўлида сарфлаши керак. Аммо, баҳиллик қилиб, молни сарфламай тўпласа, ўзининг кўзига яхши бўлиб кўрингани билан, аслида яхшилик бўлмайди. Ким баҳиллик билан тўплаган молини яхшилик деб ҳисобласа, но-тўғри ўйлаган бўлади.

«Аллоҳ. Ўз фазлидан берган нарсага баҳиллик қилганлар, буни ўзларига яхшилик деб ҳисобламасинлар. Аксинча, бу уларга ёмонлиқдир».

Бандачилик. Сиртдан қараганда, баҳиллик гўё молни муҳофаза қиласи. Тарқалиб, йўқ бўлиб кетишидан асрайди. Лекин бу мол беш кунлик дунёда тўпланади, Ўлиб кетса, қолади. Қолганда ҳам, баҳиллик ила тўплангани учун бало-оғат бўлиб қолади.

«Қиёмат куни баҳиллик қилган нарсалари илида бўйинлари ўралур».

Бу ўралиш қандай бўлишини ҳадиси шарифдан билиб олишимиз мумкин.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Аллоҳ, кимга мол берса-ю, у закотини бермаса, қиёмат куни мол унга икки холли улкан илон бўлиб кўринади ва бўйнига ўралади. Сўнгра, икки чеккасидан тишлаб туриб, мен молингман, мен сен тўплаган ҳазинангман, дейди», – дедилар. Кейин: «Аллоҳ. Ўз фазлидан берган нарсага баҳиллик қилганлар буни ўзларига яхшилик деб ҳисобламасинлар», оятини охиригача ўқидилар.

Ибн Жарир раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қилган бошқа бир ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бир киши ўз қариндошига келиб, Аллоҳ унга берган фазлдан беришни сўраса, у баҳиллик қилиб бермаса, албатта, жаҳаннамдан катта илон чиқиб тили билан ялаб-ялаб бўйнига ўралур», деганлар.

Ҳа, инсон қанча яшамасин, қанча мол тўпламасин, барибир, бир куни келиб ўлади ва молу мулкини тарқ этади.

«Осмонлару ернинг мероси Аллоҳгадир».

Ҳамма-ҳаммаси Аллоҳга қолади. Ҳеч бир инсон дунёга устун бўлмайди.

«Ва Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардордир».

Кимнинг баҳил, кимнинг баҳил эмаслигини жуда ҳам яхши билиб туради. Шу ерда Уҳуд уруши ҳақиқидаги оятлар ниҳоясига етади. Кейинги оятларда Аллоҳ таоло яхудийларнинг Исломга ва мусулмонларга қарши олиб борадиган фаолиятлари, макр-ҳийлалари ҳақида сўз юритади.

Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳу ривоят қиласидилар:

«Бир куни Абу Бакр Сиддиқ яхудийлар тўпланадиган Мидрос номли жойга кирдилар. Бир гуруҳ яхудийлар ўзларининг уламоларидан, диний раҳнамоларидан бири бўлган Финҳос ибн Азуро исмли одам атрофида тўпланиб ўтиришган экан.

Абу Бакр Финҳосга: «Эй, сен! Аллоҳдан қўрқ! Мусулмон бўл! Аллоҳга қасамки, албатта, сен Муҳаммаднинг Аллоҳ ҳузуридан келган Пайғамбар эканини биласан, у сизларга Аллоҳнинг ҳузуридан ҳақ ила келди. Уни ўзингиздаги Таврот ва Инжилда ёзилганини топасиз», дедилар.

Шунда Финҳос: «Эй Абу Бакр! Аллоҳга қасамки, Аллоҳга бизнинг ҳожатимиз йўқ. Балки, Унинг бизга ҳожати бор. У бизга тазарруъ қилганидек, биз Унга тазарруъ қилмаймиз. Биз Ундан беҳожатмиз. Агар У бой бўлганида, сизнинг соҳибингиз айтганидек, биздан қарз сўрамасди. Сизни рибодан қайтарадио, бизга беради. Агар бой бўлганида, бизга рибони бермас эди», – деди.

Абу Бакр қаттиқ разабга келдилар ва Финҳоснинг юзига шиддат илиа тарсаки тушириб:

«Эй, Аллоҳнинг душмани! Агар биз билан сизларнинг орангизда аҳднома бўлмаганида, Аллоҳга қасамки, бўйнингта қилич билан солардим», – дедилар.

Финҳос Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб арз қилди:

«Эй Муҳаммад! Дўстинг мени нима қилганини кўр!» Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Абу Бакр, нимага бундай қилдинг?» – дедилар. Абу Бакр:

«Эй, Аллоҳнинг Расули! Бу Аллоҳнинг душмани катта гап айтди. У Аллоҳни камбағал, ўзларини бой ҳисобламоқда», – дедилар. Финҳос буни инкор этди. Шунда Аллоҳ, таоло: «Батаҳқиқ, Аллоҳ; «Албатта, Аллоҳ, камбағал ва биз боймиз», деганларнинг гапини эшилди...» деб бошланадиган қуидаги оятини туширди:

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَّكُتُبُ مَا قَاتَلُوا
وَقَتَلَهُمُ الْأَنِيَاءُ بَغِيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُو قُوَّاْذَابَ الْحَرِيقِ

181. Батаҳқиқ, Аллоҳ: «Албатта, Аллоҳ, камбағал ва биз боймиз», деганларнинг гапини эшилди. Айтганларини ва Пайғамбарларни ноҳақ ўлдирғанларни ёзиб қўямиз ва: «Куйдирувчи азобни татиб кўринг!» деймиз.

Яҳудийлар доимо Аллоҳ таоло тўғрисида ёмон тасаввурда, ноҳақ ақийдада бўлганлар. Улар мўътабар ҳисоблайдиган китобларида ҳам бу нарса ўз аксини топган. Бўлмаса, Аллоҳ камбағал, биз боймиз, дейишармиди? Аллоҳ уларнинг бу беодоб гапларини эшитмайди, деб ўйлашади. Аммо улар нотўғри ўйлашади.

Аллоҳ, яҳудийлар тасаввур қилаётганидек, ожиз эмас. У ҳамма нарсани эшитиб, билиб турувчи Зот. Яҳудийлар бу гаплари учун ҳали жавоб берадилар. Аллоҳ айтадики:

«Айтганларини ва Пайғамбарларни ноҳақ ўлдирганларини ёзиб қўямиз ва «Куйдирувчи азобни татиб кўринг!» деймиз».

Демак, яҳудийларнинг гуноҳи ҳозир айтаётган беодобона гапларидангина иборат эмас. Аввал ҳам роса гуноҳларни ишлашган, ҳатто Пайғамбарларни ўлдиришгача бориб етишган. Бани Исроил ўз тарихида кўплаб Пайғамбарларни ноҳақ ўлдириди. Ийсо алаҳиссаломни ўлдиришга ҳаракат қилди. Муҳаммад алайҳиссалом том тагида ўтирганларида, устларидан тош ташлаб ўлдиromoқчи бўлди. Аллоҳ таоло буларни ҳам ёзиб қўяди.

Қиёмат куни фаришталар Аллоҳнинг номидан уларга:
«Куйдирувчи азобни татиб кўринг!» дейдилар.

182. Бундоқ бўлишлиги сизнинг ўз қўлингиз ила қилганингиз туфайлидир. Албатта, Аллоҳ бандаларига зулм қилувчи эмас.

Уларга куйдирувчи азоб бекорга юборилмайди. Ўзларининг қилганиларига яраша жазо сифатида юбориладир. Ҳеч кимга, ҳеч қандай зулм қилинмайди. Аллоҳ адолатли Зот, у ҳеч қачон зулм қилмайди. Яҳудий ва кофиirlар тотадиган азоб ўзларининг гуноҳлари сабабидандир. Аллоҳнинг адолати яхшиликка савобни, ёмонликка азобни тақозо этади.

Имом Фахридин Розийнинг «Тафсирул кабир» китобида келтирилишича, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу айтадиларки:

«Яҳудийлардан бир тўпи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хузурларига келдилар. Уларнинг ичиди Молик ибн ас-Сайф, Каъб ибн Ашраф ва Финҳос ибн Азролар ҳам бор эди. Улар:

«Эй Муҳаммад, сен Аллоҳнинг Пайғамбари эканлигингни ва Аллоҳ таоло сенга китобни туширганини даъво қилмоқдасан. Ҳолбуки, Аллоҳ Тавротда биздан ўтда куядиган қурбонлик келтирмаган Пайғамбарга ишонмасликка аҳд олган. Агар ўшани келтирсанг, сенга ишонамиз», дедилар. Шунда Аллоҳ қўйидаги оятни туширди:

الَّذِينَ قَاتُلُوا إِنَّ اللَّهَ عَاهَدَ إِلَيْنَا أَلَا نُؤْمِنُ بِرَسُولِهِ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ
 تَأْكُلُهُ الْنَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَ كُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلَمَّا قَتَلْتُمُوهُمْ
١٨٤
 إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

183. «Албатта, Аллоҳ биздан ўтда куядиган қурбонлик келтирган Пайғамбарга ишонмаслигимизга аҳд олган», дейдиганларга: «Мендан олдин ҳам сизларга Пайғамбарлар очиқ-оидин баёнотлар ва сиз айтган нарса билан келганлар. Агар ростгўй бўлсаларингиз, нимага уларни ўлдиридингиз?» деб айт.

Яъни, улар ҳозир Пайғамбар алайҳиссаломдан мўъжиза келтиришни сўрашяпти. Аввали Пайғамбарларнинг ҳақиқий Пайғамбар эканликларини исботловчи мўъжизаларидан бири уларнинг қурбонликка атаган нарсаларини осмондан ўт тушиб куйдириб кетиши эди. Агар ўша мўъжизани келтирсалар, у кишига иймон келтиришга ваъда қилмоқдалар. Лекин Қуръони Карим уларни ўзларининг бошидан ўтган воқелик билан юзма-юз қўймоқда. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб этиб, уларга:

«Мендан олдин ҳам сизларга Пайғамбарлар очиқ-оидин баёнотлар ва сиз айтган нарса билан келганлар. Агар ростгўй бўлсаларингиз, нимага уларни ўлдиридингиз?» деб айт», дейди.

Шу билан У зот яҳудийларнинг гаплари ёлғон эканини фош қиласади.

Кейинги оятда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб этиб, яҳудийлардан кўраёттан озорлардан хафа бўлмасликка чақиради:

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَاءُو بِالْبَيِّنَاتِ وَالْزُّبُرِ وَالْكِتَابِ
١٨٥
 الْمُنَيِّرِ

184. Агар сени ёлғончи қилсалар, сендан олдин очиқ-оидин баёнотлар, ҳикматли китоблар ва нурли китоблар билан келган Пайғамбарларни ҳам ёлғончи қилганлар.

Бу оят Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли оятидир. Яҳудийларнинг Пайғамбарлигингга ишонмай, сени ёлғончи қилишларига хафа бўлма. Уларнинг одати ўзи шунаقا. Аллоҳ томонидан келган бошқа Пайғамбарларга ҳам доимо шунаقا муносабат-

да бўлганлар. У Пайғамбарлар очиқ-оидин баёнотлар, ояллар, мўъжизалар билан ҳамда ҳикматли, ваъз-насиҳатли китоб-лар, нурли, ҳидоятли китоблар билан келган бўлишларига қарамай, уларни ҳам ёлғончига чиқаргандар.

Кейинги оялларда мўминлар жамоасига мурожаат қилинади, уларни олиймақом сифатлар билан сифатланишга, яхшилик йўлидаги қийинчиликлар ва тўсиқларга тайёр туришга, сабр-тоқатли, тақвовли бўлишга даъват этилади:

كُلْ نَفْسٍ ذَاقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُؤْفَقُ أَجْوَرُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحْرَى
 عَنِ النَّارِ وَأَدْخِلْ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا لِلْحَيَاةِ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَّعُ الْفُرُورِ

185. Ҳар бир жон ўлимни тутгувчиидир. Қиёмат куни ажрларингизни тўлигича олурсиз. Ким дўзахдан узоқлаштирилса ва жаннатга киритилса, шубҳасиз, ютибди. Бу дунё ҳаёти фурур матоҳидан ўзга нарса эмас.

Ушбу ояти каримада улкан ҳаётий ҳақиқат ўз ифодасини топгандир:

«Ҳар бир жон ўлимни тутгувчиидир».

Яъни, ҳамма ўлади. Бу ҳаёт бир куни бориб охирига етади. Қари ҳам ўлади, ёш ҳам ўлади. Яхши ҳам ўлади, ёмон ҳам ўлади. Тақводор ҳам ўлади, бетавфиқ ҳам ўлади. Жиҳодга чиқиб жангга кирган ҳам ўлади, қўрқиб панага беркинган ҳам ўлади. Иймон, ақийда йўлида ўзини фидо қилган ҳам ўлади, ўзини хор тутиб, бандаларга банда бўлганлар ҳам ўлади. Гапнинг қисқаси, ҳамма ўлади. Ҳеч ким бу дунёга устун бўлмайди. Ҳар бир инсон ўлим косасидаги шаробни тотиб кўради. Бу борада ҳамма баробар, teng. Аммо, фарқ бошқа томонда, бу фарқни қуйидаги жумла билдиради:

«Қиёмат куни ажрларингизни тўлигича олурсиз».

У кунда заррача яхшилик ҳам, заррача ёмонлик ҳам ҳисоб-китоб қилинади. Ҳар бир инсонга қилганига яраша мукофот ёки жазо тўлигича берилади. Ана ўшанда ҳақиқий ютуққа эришган киму мағлубиятта учраган ким экани маълум бўлади.

«Ким дўзахдан узоқлаштирилса ва жаннатга киритилса, шубҳасиз, ютибди».

Аксинча, ким дўзахга киритилса ва жаннатдан узоқлаштирилса, шубҳасиз, ютқазибди.

«Бу дунё ҳаёти фурур матоҳидан ўзга нарса эмас».

Бу дунё алдамчи дунё. Ўзига қизиққанларни ва ошиқ бўлганларни алдайди ва фурурга кетказади. Аммо, ҳақиқий матоҳ ҳар қанча

саъйу ҳаракатга лойиқ нарсадир. Чунки у дўзахдан узоқлаштирилиб, жаннатга киритилишга боис бўлади. Қачонки инсон қалбида ушбу ҳақиқат жо бўлса, қалбдан дунё ҳирси кўтарилади.

Энди мўминларга дуч келадиган бало-офатлар ва имтиҳонлар ҳақида сўз очилади:

﴿ لَتُبَلُّوْرُكَ فِيْ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَسَمَعَكُمْ مِنَ الَّذِينَ أَوْتُواْ
الْكِتَبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوكُمْ أَذَى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُواْ
فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأَمُورِ ﴾١٨٧﴾

186. Албатта, молу жонда синовга учрайсиз. Албатта, сиздан олдин китоб берилганлардан ва ширк келтирганлардан кўплаб озор эшитасиз. Агар сабр қилсангиз ва тақво қилсангиз, албатта, бу салмоқли ишлардандир.

Барча ақийда ва даъватларда, албатта, бало-офат ва синовлар бўлиши шартdir. Душманлардан озор эшитиш ва жафо кўриш ҳам бор нарса. Бундай пайтларда сабр-тоқатли, чидамли бўлиш ва Аллоҳ таолога тақво қилиш зарурdir. Чунки бу йўл олий мақсад йўлиdir. Жаннат йўлиdir. Жаннат йўли доимо тиканлар билан ўралган бўлади. Дўзах эса, шаҳвоний ишлар, лаззатлар билан ўралган бўлади.

Қийинчиликсиз эришилган нарсанинг қиймати бўлмайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло эзгулик йўлида, Ўзининг йўлида курашга отланган баңдаларни синовдан ўтказиб, тоблаб, чиниқтириб турди. Ана шундагина яхшилик даъватчилари мустаҳкам иродага эга бўладилар. Даъватнинг барча оғирликларини кўтарадилар.

Иймонга, Исломга, эзгуликка даъват қилувчилар, шу йўлда ҳаракат қилувчиларга молу мулкларида ҳам синов келади. Уларнинг молу мулкларини золимлар тортиб олиши ёки йўқ қилишга уриниши мумкин. Душман кофир бўлгандан кейин ҳеч нарсадан тап тортмайди.

Шунингдек, иймон йўлида курашувчиларнинг жонига ҳам душманлар қасд қиласидилар. Уларни азоблашлари, қийнашлари ва ҳатто ўлдиришлари ҳам мумкин. Бу ҳолат аввалда ҳам бўлган, ҳозирда ҳам давом этмоқда.

Ҳақиқат йўлининг курашчилари душманлардан кўплаб озорлар эшитадилар. Уларни ҳар замон ва ҳар маконда турли айблар билан айблашади. Турли ёмон сифатлар билан сифатлашади. Бу бўлиши муқаррар ишлардир. Ахир, Аллоҳ таоло Ўз Қуръонида айтиб қўйган нарса муқаррар бўлмаса, нима муқаррар бўлар эди! Аммо, булар-

нинг бари ҳақиқат учун курашувчиларга, иймон байробини юксак кўтаришга интилганларга яхшилиқdir.

Энг камида, кураш учун оладиган савоблари кўп бўлади.
Фақат, жону молга бало етганда, душманлардан озор кўрганда:
«Агар сабр қилсангиз ва тақво қилсангиз, албатта, бу салмоқли ишлардандир».

Ана шундагина кўзлаган мақсадга эришилади. Ҳаммаси яхшилик билан тугайди. Зеро, иймон ила куфр курашида доимо иймон тараф фолиб келган. Чунки бу тараф Аллоҳнинг тарафи. Унинг Ўзи нусрат беради.

Кейинги оят аҳли китобларнинг аҳдни бузишларини, омонатта хиёнат қилишларини фош этади:

وَإِذَا خَذَ اللَّهُ مِيقَاتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَبَ لِتَبِعُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبْذُوهُ
وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَأَشْرَوْبُهُمْ مَنَّا قَلِيلًا فِيئُسَ مَا يَشْتَرُونَ

187. Аллоҳ китоб берилганлардан, уни одамларга албатта баён қилурсиз ва беркитмассиз, деб аҳд олганини эсла. Бас, уни ортларига қаратиб отдиilar ва арzon нархга сотдиilar. Сотиб олган нарсалари қандай ҳам ёмон!

Ояти каримада аҳли китобларнинг, хусусан, яхудийларнинг аҳдни бузиб, хиёнат қилишлари ўзига хос услугуб ила баён этиляпти.

«Аллоҳ китоб берилганлардан, уни одамларга албатта, баён қилурсиз ва беркитмассиз, деб аҳд олганини эсла».

Аслида, Аллоҳ уларга китоб берётган пайтда, бу китобни одамларга албатта баён қиласиз ва беркитмайсиз, деб аҳд олган эди. Жумладан, улар келишининг хабари ўз китобларида берилган Мұхаммад алайҳиссаломнинг васфлари ва у киши ҳақидағи маълумотларни беркитмасдан, одамларга баён қилишлари керак эди.

«Бас, уни ортларига қаратиб отдиilar ва арzon нархга сотдиilar».

Яъни аҳли китоблар аҳдни ортларига қараб отдиilar ва ўша аҳдининг ўрнига бу дунёнинг арзимас матоҳини олдиilar.

«Сотиб олган нарсалари қандай ҳам ёмон!»

И мом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Абдуллоҳ, ибн Аббос рози-яллоҳу анҳудан ривоят қиладиларки:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам яхудийлардан бир нарса ҳақида сўраганларида, у кишидан мазкур нарсани беркитишиди ва бошқа нарсанинг хабарини беришди. У зотнинг ҳузурларидан

худди сўраган нарсаларининг хабарини бергандек бўлиб чиқишиди. Шу билан бирга, бунинг учун мақтовталаб бўлишиди. Пайғамбар сўраган нарсани беркитганларидан ўзларича хурсанд бўлишиди». Шунда қўйидаги ояти карима нозил бўлди:

لَا تَحْسِبُنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحَمَّدُوا إِنَّمَا مَا يَفْعَلُونَ فَلَا تَحْسِبُنَّهُمْ
بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

188. Қилғанларига хурсанд бўлиб, қилмаганларига мақталишни суядиганларни азобдан нажотда деб ҳисоблама. Уларга аламли азоб бор!

Бу ояти каримада Пайғамбаримиз Мұҳаммад алайҳиссаломга хитоб қилинмоқда. Яхудийлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам сўраган нарсани беркитиб, ўрнига бошқа нарсани айтиб, қилмишларига хурсанд бўлиб, қилмаган ишлари учун эса, мақталишни истаб юрганлари билан, улар азобдан қочиб қутула олмайдилар. Улар албатта аламли азобларга учрайдилар.

Бу хабарда Пайғамбар алайҳиссаломга ва мусулмонларга таскин оҳанглари бор. Албатта, ояти карима юқорида ўтган Уҳуд қиссасига тегишли эмас. Унинг тушишига сабаб хос бўлса ҳам, амали умумий бўлиб, шунга ўхшаш барча ишларга тааллуклидир.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

189. Осмонлару ернинг мулки Аллоҳникидир. Ва Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир.

Шундай бўлганидан кейин, ким ҳам унинг азобидан қочиб қутула олар экан!

Сураи кариманинг охиридаги ояларда, яна Аллоҳнинг ягоналигига, қудратига, яратувчилигига далиллар келтирилади. Кишиларни осмонлару ерларга — Аллоҳнинг мулкига тадаббур ва тафаккур билан назар солишга чақирилади.

إِنَّمَا خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَآخِرَتِ الْأَيَّلِ وَالنَّهَارِ لَأَيَّتِ لَا وُلِيَ الْأَلْبَدِ

190. Албатта, осмонлару ернинг яратилишида ва кеча-кундуз-нинг алмашинишида ақл эгалари учун белгилар бор.

Осмонга назар солиб, ақлини ишлаттан одам, ерга назар солиб, ақлини ишлатган одам, кечаю кундузнинг алмашишига назар солиб, ақлини ишлатган одам, албатта, Аллоҳнинг ягоналигига, қудратига, яратувчилигига қойил қолмасдан иложи йўқ.

Осмонлару ердаги ажойиб мутаносиблик бутун дунё тортилиш қонуни или шундай бўлиб турганини илм-фан айтади. Лекин ўша қонунни ким ижод қилди?!

Осмонлару ердаги ҳамма нарсалар азалий эмас, балки кейин пайдо бўлганлигини ҳам ақл ишлатган одам дарров тушуниб етади. Демак, уларни пайдо қилувчи Зот бор. У—Аллоҳ таолодир.

Кечаю кундузнинг алмашиб туриши ернинг қуёш ва ўз ўқи атрофида айлануб туришидандир. Лекин уни яратган ва қуёшни ҳам ўз ўқи атрофида айланадиган қилиб қўйган ким? Албатта, Аллоҳ, таоло жалла жалалухудир.

Бу ҳақиқатларни тушуниб етиш учун ақл эгаси бўлиш билан бирга, қуйидаги оятларда келадиган сифатларга ҳам эга бўлиш керак:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيمَةً وَقُوَّدًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بِطِلَّا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلُ
النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنَاسًا مِنْ عَنَمَنَا دِيَانَاتِهِ لِلإِيمَانِ
أَنَّهُمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَاعْمَلُنَّاهُ بِمَا كُنُّوا كَفِرُ عَنَّا سِيَّعَاتِنَا وَتَوَفَّنَاهُمْ أَلَّا يَرَوْا
رَبَّنَا وَإِنَّا مَا عَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣﴾

191. Аллоҳни тик турган, ўтирган ва ёнбошлаган ҳолларида эслайдиган, осмонлару ернинг яратилишини тафаккур қиладиганлар: «Роббимиз, буни бекорга яратганинг йўқ, Ўзинг поксан, бизни ўт азобидан сақлагин.

192. Роббимиз, албатта, Сен кимни дўзахга киритсанг, батаҳқиқ, уни шарманда қилибсан. Ва золимларга ёрдам берувчилар йўқ.

193. Роббимиз, биз нидо қилувчининг «Роббингизга иймон келтиринг!» деб нидо қилаётганини эшиздик ва иймон келтиридик. Роббимиз, бизнинг гуноҳларимизни кечиргинг ва ёмонликларимизни ўчиргинг ҳамда яхшилар билан бирга ўлдиргинг.

194. Роббимиз, бизга Пайғамбарларингга ваъда қилган нарсларингни бергин ва бизни қиёмат куни шарманда қилмагин. Албатта, Сен ваъдага хилоф қилмассан», дерлар.

Ушбу ояти карималардан кўриниб турибдики, Аллоҳнинг биру борлиги ҳамда чексиз қудрати ва бошқа комил сифатларини тўла англаб етиш учун ибодат ва тафаккур лозим экан. Биро бўлиб иккинчиси бўлмаса ҳам, иш битмас экан. Аллоҳни тик турган, ўтирган ва ёнбошлаган ҳолларда эслаш даражаси улуғ даражага бўлиб, инсон ибодатда олий мақомга эришгандагина ушбу даражага кўтарилади.

«Аллоҳни тик турган, ўтирган ва ёнбошлаган ҳолларида эслайдиган, осмонлару ернинг яратилишини тафаккур қиласидигандар...»

Шундай даражада тафаккур қилган одам қалби соф ҳолга келади ва дуо қилса, ижобат бўладиган мақомга етади.

«Роббимиз, буни бекорга яратганинг йўқ...»

Ибодат қилиб, осмонлару ернинг яратилиши ҳақида фикр юритган одам, албатта, Аллоҳ, таоло бу нарсаларни бекорга яратмаганини тушуниб етади ва уни «**Ўзинг поксан**», деб тасбих, айтиб ёдга олади. Ушбу борлиқнинг яратилиши, ундаги нарсаларнинг ҳақиқатини тушуниб етиш буларни қилишда тадбиркорлик, ҳикмат ва мақсад борлигини англаб етишга олиб боради. Шундай бўлса, бу дунёда яшаётган кишилар учун адолат ҳам зарурлигини тушуниб етади. Демак, одамлар қилган ишларнинг ҳисоб-китоби ҳам бўлади. Бу иш бу дунёда эмас, у дунёда амалга оширилади. Шу боисдан, охират умидида дуо қилиш бошланади:

«...бизни ўт азобидан сақлагин».

Дўзахда куйишдан ҳамма ҳам қўрқади. Хусусан, ибодатли, иймонли, тафаккурли кишилар бу ҳақиқатни тўлиқ ҳис этадилар. Шуннинг учун ҳам:

«Роббимиз, албатта, Сен кимни дўзахга киритсанг, батаҳқиқ, уни шарманда қилурсан», дейдилар.

Демак, дўзахда шарманда бўлишдан қўрқанлари учун Аллоҳдан ёрдам сўрашади.

«Ва золимларга ёрдам берувчилар йўқ.»

Фақат золимларгина дўзахга сазовордирлар.

«Роббимиз, биз нидо қилувчининг Роббингизга иймон келтиринг!» деб нидо қилаётганини эшитдик ва иймон келтирдик.»

«Нидо қилувчи»дан мурод — Муҳаммад алайҳиссаломдирлар. Ақли ва қалби очиқлар у кишининг даъватларини эшитишлари билан дарров иймонга келганлар.

Ақли ва қалби очиқ кишилар иймонга киришлари билан, энг аввало, ўз Пайғамбарлари ҳақида ўйлай бошлайдилар. Гуноҳлари ва ёмонликларидан қутулиш ҳақида қайфурадилар ва уларни кечишини сўраб Аллоҳга тазарруъ қиласидилар:

«Роббимиз, бизнинг гуноҳларимизни кечиргин ва ёмонликларимизни ўчиргин ҳамда яхшилар билан бирга ўлдиргин».

Дуонинг охирида Аллоҳдан умидворлик ва Унинг ваъдага хилоф қиласлигига ишонч таъкидланади:

«Роббимиз, бизга Пайғамбарларингта ваъда қилган нарсаларингни бергин».

Аллоҳ Ўз Пайғамбарлари тили билан мўмин бандаларга савоб, нусрат, жаннат ва бошқа нарсаларни ваъда қилган эди.

«...ва бизни қиёмат куни шарманда қилмагин.»

Яъни, коғирларни қиёмат куни халойиқнинг олдида шарманда қилганингдек, бизни ҳам шарманда қилмагин.

«Албатта, Сен ваъдага хилоф қилмассан.»

Бунга ишончимиз комил.

Кейинги оятларда мазкур дуо қабул бўлгани ҳақида сўз кетади:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ مَنْ كُنْتُ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنِّي بَعْضُكُمْ مِنْ
بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَا جَرَوْا وَأُخْرِجُوا مِنِ دِيَرِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَيِّلٍ وَقَاتَلُوا وَفُتُلُوا لَا كَفَرَنَّ
عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دُخْلَهُمْ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا أَلَانَهُرُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ
عِنْدُهُ حُسْنُ الْثَّوَابِ

195. Роббилари уларнинг (дуоларини) ижобат қилиб: «Мен сизлардан эркагу аёл амал қилувчининг амалини зое қилмасман. Баъзингиз баъзингиздан сиз. Ҳижрат қилганлар, диёрларидан чиқарилганлар, Менинг йўлимда азият чекканлар, жанг қилганлар ва қатл бўлганларнинг ёмонликларини ўчирурман ҳамда уларни албатта остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритурман, бу – Аллоҳнинг ҳузуридан савобдир. Ва Аллоҳ – ҳузурида гўзал савоб бор зотдир», деди.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло тафаккурингизни, хаёлингизни, ниятингизни ёки гапу сўзингизни зое қилмайман, дегани йўқ. Балки, амалингизни зое қилмайман, демоқда.

Демак, Аллоҳнинг ўлчовида энг эътиборга сазовор нарса амалдир. Яхшилик йўлида қилинган амал, Ислом дини назарида, ибодат даражасига кўтарилади. Амал қилувчи иймонли бўлса бўлди. Унинг кимлигидан қатъи назар, амали зое бўлмайди. Чунки Аллоҳ таоло:

«Мен сизлардан эркагу аёл амал қилувчининг амалини зое қилмасман», демоқда.

Чунки, эркак ҳам, аёл ҳам Аллоҳнинг бандаси. Асллари бир. Эркаксиз аёл бўлмайди. Аёлсиз эркак бўлмайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло:

«...Баъзингиз баъзингиздансиз», демоқда.

Кейинги жумлаларда зое қилинмайдиган амалларнинг батафсил баёни келади:

«Хижрат қилганлар...»

Яъни, дину диёнат йўлида, иймону ақийда йўлида ўз ватанини ташлаб чиқишига мажбур бўлганлар.

«...диёрларидан чиқарилганлар...»

Яъни, ўзлари хоҳлаб чиқмасалар ҳам, душман мажбур қилиб диёрларидан қувилган зотлар.

«...Менинг йўлида азият чекканлар...»

Яъни, Аллоҳнинг йўлида, дину диёнат йўлида азият чекиб, ма-шаққат тортганлар.

«...жанг қилганлар ва қатл бўлганлар...»

Яъни, Аллоҳнинг йўлида урушларда қатнашганлар ва уларнинг ичидан шаҳид бўлганлар.

Ушбу тоифаларга Аллоҳ таоло:

«...ёмонликларини ўчираман ҳамда уларни албатта остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритаман», деб ваъда бермоқда.

Шу билан бирга, бу нарсалар қаердан эканлигининг ҳам баёни келмоқда:

«...бу—Аллоҳнинг ҳузуридан савобдир. Ва Аллоҳ — ҳузурида гўзал савоб бор зотдир».

Кейинги ояtlарда қийинчилик пайтида воқелиқда содир бўлиши мумкин бўлган ҳолат муолажа қилинади:

لَا يَغْرِنَكَ تَقْلُبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبَلَدِ مَتَعْ قَلِيلٌ ثُمَّ مَا وَنَهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ

196. Күфр келтирганларнинг юрт кезишлари сени алдаб қўймасин.

197. Бу озгина матоҳдир. Сўнгра, ўринлари жаҳаннамдир. У қандай ҳам ёмон ётоқ!

Бу дунёning қизиқ ишларидан бири шуки, мўминлар, аброрлар азоб-уқубатта дучор бўлиб, юртларидан ҳижрат қилиб чиқиб ёки ҳайдаб чиқарилиб ёки қамоқларга ташланиб, Аллоҳнинг йўлида ази-

ялар чекиб турган бир пайтда, кофиirlар кибру ҳаво, дабдабаю тантана билан юрт кезадилар. Ҳаммага ўзларини қўз-кўз қиладилар.

Бу ҳолат мўминларни хафа қилиб, нимага бундай бўлади, деган савонни кўнглига солиб, адаштириб, алдаб қўйиши мумкин. Ушбу оят ана шунаقا алдовга берилиб қолмасликни мўминларга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам орқали тайинламоқда. Кейин эса, бу юрт кезишлар вақтинчалик эканини тушунтириб:

«Бу озгина матоҳдир», демоқда. Эҳтимол, улар бу дунёдан шундай керилиб, фахр қилган ҳолларида ўтиб кетарлар. Лекин барибир, у дунёда:

«Сўнгра, ўринлари жаҳаннамдир. У қандай ҳам ёмон ётоқ!»

Бунинг қархисида тақводор, аброрларнинг жойи ҳам бордир:

لَكِنَّ الَّذِينَ أَتَّقَوْرَبُهُمْ لَهُمْ جَنَّتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَرُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ
عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَنْبَارِ

198. Лекин Роббиларига тақво қилганлар учун остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар бўлиб, унда абадий қолурлар. Бу Аллоҳдан зиёфатдир. Аллоҳ ҳузуридаги нарса аброрлар учун яхшидир.

Кофиirlарга озгина матоҳ – бу дунёning вақтинчалик ҳаёти, мўминларга эса, шунча нарса – жаннатлар, абадий қолишилик, Аллоҳнинг ҳузуридан зиёфат. Фақат, мўминлар яхши амаллари ила шунга сазовор бўлсалар, бўлди.

Шу ўринда Аллоҳ, таоло яна бир бор аҳли китоблар ҳақида сўз юритиб, улар ҳақида қўшимча маълумот беради:

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ
خَشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَسْتَرُونَ بِعَايَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

199. Албатта, аҳли китоблардан Аллоҳга, сизларга туширилган нарсага, уларга туширилган нарсага иймон келтирадиганлари, Аллоҳга ўзини хор тутиб бўйин эгадиганлари, Аллоҳнинг оятларини арzon баҳога сотмайдиганлари бордир. Ана ўшаларга Роббилари ҳузурида ажр бордир. Албатта, Аллоҳ тезҳисоб зотдир.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос ва Имом Ҳасанлардан қилинган ривоятларда келишича, бу ояти карима Ҳабашистон подшоҳи Нажоший ҳақида тушган экан. Нажоший вафот этганда Жаброил алайҳиссалом унинг вафоти ҳақидаги хабарни Пайғамбаримиз алайҳиссаломга келтирганида, у киши саҳобаларга: «Туринглар, биродарингиз Нажошийга намоз ўқинглар», деб фойибона жаноза намози ўқиганлар. Шунда баъзи одамлар ўзаро: «Ҳабашистоннинг кофирларидан бирига намоз ўқиймизми?» деганда, Аллоҳ таоло ушбу оятни нозил қилган экан.

«Албатта, аҳли китоблардан Аллоҳга, сизларга туширилган нарсага, уларга туширилган нарсага иймон келтирадиганлари» бордир.

Нажоший розияллоҳу анҳу худди шундоқ кишилардан эдилар. У киши насроний динида эдилар. У динни иложи борича маҳкам тутар эдилар. Шунинг учун ҳам, мусулмонларга мушрикларнинг тазиики ҳаддан ошиб кетганда, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Уларга Ҳабашистонга ҳижрат қилинглар, у ерда адолатли подшоҳ бор, дедилар. Нажоший ўз юртига ҳижрат қилиб келган мусулмонларга эҳтиром кўрсатди. Қурайш мушриклари мусулмонларни тутиб беришни талаб қилиб Нажошийга одам юборгандарида у адолат билан иш кўрди. Икки томонни бирдек эшитиб, мусулмонлар фойдасига хукм чиқарди. У мусулмонлардан олган маълумотлари асосида иймонга келди. Қуръон тиловатини эшитиб йифлади.

«Аллоҳга ўзини хор тутиб бўйин эгадиганлари, Аллоҳнинг оятларини арzon баҳога сотмайдиганлари бордир».

У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг номларидан совчилик ҳам қилди. Нажоший розияллоҳу анҳу бу хизматлари учун юксак баҳоларга сазовор бўлди. Унинг ҳақида ояти карима нозил бўлиши, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг унга фойиб жанозаси ўқишилари шулар жумласидандир. Аммо ундоқ кишиларнинг асосий мукофоти охиратда бўлиши турган гап.

«Ана ўшаларга Роббилари ҳузурида ажр бордир. Албатта, Аллоҳ тезҳисоб зотдир».

Сўнгра, мўминларга нидо келади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِيمَنُوا صَبْرُوا وَأَصْبِرُوا وَلَا يُطْمِئِنُ أَنَّ قَوْمًا أَنْتَمْ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

200. Эй, иймон келтирганлар! Сабр қилинг. Сабр ила ғолиб келинг. Курашга бел боғлаб туринг. Аллоҳга тақво қилинг. Шоядки, ютуқقا эришсангиз.

Сабр – даъватнинг мاشаққати йўлидаги зоди роҳиладир. Ниятта сабрсиз етиб бўлмайди. Чунки, бу даъват йўлида турли хавфу ҳатарлар, бало-оғатлар, синовлар ва азоб-уқубатлар тўлиб ётибди.

Сабр ила голиб келиш муҳим нарса, чунки қарши тараф ҳам ўзига яраша сабрлидир. Демак, икки томоннинг сабрлари курашида мўминларнинг сабри голиб келиши керак. Буни шаръий истилоҳда «мусобара» дейилади.

Биз «курашга бел боғлаб туринг» деб таржима қилган ибора эса, «муробата» дейилиб, ибодат жойида ёки мусулмонларни душмандан ҳимоя қилиш жойида бардавом бўлиш маъносини беради.

Имом Бухорий ривоят қилган саҳих ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом, «бир кун муробата қилиш дунё ва ундаги нарсалардан яхшироқдир», деганлар.

Бошқа бир ҳадисда: «Икки кўзга (дўзахда) ўт тегмайди: Аллоҳдан қўрқиб йифлаган кўзга ва Аллоҳнинг йўлида қўриқчилик қилган кўзга», деганлар.

Абд ибн Ҳумайд, Ибн Аби Ҳотим ва Ибн Ҳиббонлар Ато раҳматуллоҳи алайҳидан ривоят қиласидиларки, у киши:

«Мен, Абдуллоҳ ибн Умар ва Убайд ибн Умайрлар мўминларнинг онаси Оиша розияллоҳу анҳонинг олдиларига кирсак, у киши тўсиқларининг ичида ўтирган эканлар. У кишига салом берган эдик:

«Булар кимлар?» деб сўрадилар. Биз:

«Бу Абдуллоҳ ибн Умар ва Убайд ибн Умайр», дедик. У киши:

«Эй Убайд ибн Умайр, бизни зиёрат қилишингдан нима тўсади?» дедилар. У:

«Тез-тез зиёрат қилиб тур, муҳаббат зиёда бўлади, деганлари-дек-а?» деди. У киши:

«Биз сенинг зиёратингни ва келиб туришингни хоҳлаймиз», дедилар. Абдуллоҳ ибн Умар:

«Бизга Расулуллоҳ алайҳиссаломдан кўрган энг ажойиб нарсани айтиб беринг», деди. У киши йигладилар. Сўнгра:

«Ҳамма ишлари ажойиб эди, – дедилар. – Менинг навбатим кунларидан бирида келиб, мен билан бирга ўринга кириб ётдилар. Бир муддат ўтгандан сўнг: «Эй Оиша, менга изн бер, Парвардигоримга ибодат қиласай», дедилар. Туриб, сув идишга бориб, оз сув ишлатиб таҳорат қиласидилар. Сўнгра, туриб қироат қиласидилар, йигладилар. Мен кўз ёшларининг ёноқларидан оқаёттанини кўрдим. Сўнгра, ўтириб, Аллоҳга ҳамду сано айтдилар, йигладилар. Мен кўз ёшларининг кўксиларига оқиб тушаёттанини кўрдим. Кейин ўнг ёнбошларига ёнбошлаб, кўлларини юзларига тирадилар, йигладилар. Мен кўз ёшларининг ерга оқиб тушаёттанини кўрдим. Билол туриб у кишини намозга чақирди:

«Намозга, эй Аллоҳнинг Расули», деди. У кишининг йифлаётгандарини қўриб: «Эй, Аллоҳнинг Расули, Аллоҳ сизнинг аввалгию кейинги гуноҳларингизни кечган бўлса ҳам, йифляяпсизми?» деди. У киши:

«Эй Билол! Шукр қилувчи банда бўлмайинми?! Мен йифламай, ким йифласин! Ҳолбуки, бу кеча менга: «Албатта, осмонлару ернинг яратилишида ва кечаю кундузнинг алмашиниб туришида...» ояти нозил бўлди. Ким шу оятни ўқиса-ю, улар ҳақида тафаккур қилмаса, ҳолигавой бўлсин», дедилар.

НИСО СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 176 оятдан иборат

Уламоларнинг таъкидлашларича, «Нисо» сўзининг борлиги ва умуман хотинлар тўғрисида кўп ҳукмлар келгани учун бу сура шу ном билан аталган. Зотан «Нисо» сўзининг маъноси «хотинлар» демакдир. Бу сура ҳажм жиҳатидан Қуръони Каримда иккинчи ўринда туради.

«Нисо» сурасининг нозил бўлиши ҳам узоқ давом этган. Биринчи ояллари учинчи ҳижрий санада – Уҳуд жангидан кейин тушган бўлса, охирги ояллари саккизинчи ҳижрий санада тушгандир. Албатта, авваллари таъкидлаб айтилганидек, орада бошқа сураларнинг ояллари ҳам тушиб турган.

«Нисо» сурасида жоҳилият жамиятининг разолатларидан покланиб, янги исломий жамият қуришга бўлган интилиш ўз аксини топган. Жумладан, етимларнинг ҳақларига риоя қилиш, кичик ёщдаги болалар, заиф кишилар ва аёлларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалаларига алоҳида эътибор берилган. Шунингдек, бу сурада аёллардан жабр ва зулмни кўтариб, уларга ҳақиқий инсоний муносабатда бўлиш йўлга қўйилган. Оилани мустаҳкамлаш, қариндош-уругчиликни жойига қўйишга катта эътибор берилган.

Жоҳилият пайтида одатдаги ҳол бўлган ишлар: бирорларнинг молини ботил йўл билан ейиш, порахўрлик, омонатта хиёнат, кишиларнинг ҳақ-ҳуқуқларини поймол этиш, ноҳақ одам ўлдириш каби разолатлар муолажа қилинади. Уларнинг ўрнини исломий фазилатлар эгаллаши лозимлиги уқдирилади.

Сурада жамиятни фаҳш, зулм ва фитнадан сақлаш ҳақида ҳам сўз кетади. Мерос масаласи ҳам кенг баён қилинади. Заифларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, адолат ўрнатиш йўлида жон ва мол билан жиҳод қилишга тарғиб қилинади. Шу аснода халқаро алоқалар ҳақида ҳам сўз юритилади.

Жиҳод пайтида, урушда намозни қандай адо этишнинг ҳукми ҳам шу сурада келган. Доимо оғир пайтда панд берадиган мунофиқлар ҳақидаги масалалар ҳам уруш ҳақидаги ояллар ичидаги муолажа

этилади. Яхудийларнинг мусулмонлар жамоасига қарши олиб борган ишлари ҳақида баҳс юритилади. Улар мунофиқ ва мушриклар билан бирикиб олиб, Исломга, мусулмонларга қарши турли фитналар уюштирас эдилар. Жумладан, уларнинг Мұхаммад соллаллоху алайхи васалламнинг Пайғамбарликларига шубҳа етказиш учун қилған уринишлари фош этилади.

Шунингдек, бу сураи каримада диннинг маъноси, иймоннинг чегараси, Исломнинг шарти ва уларга тааллуқли масалалар атрофлича ёритилади. Ҳар бир жамиятнинг асосий унсури бўлмиш ахлоқ ҳақида алоҳида таъкидли баёнотлар келади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

يَٰٰيُهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَ مِنْهُمَا رِجَالًا
 كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَّقِيبًا

1. Эй одамлар! Сизларни бир жондан яратган ва ундан унинг жуфтини яратиб, икковларидан кўплаб эркагу аёллар таратган Роббингиздан қўрқинглар! Номини ишлатиб бир-бирингиздан сўровда бўладиганингиз Аллоҳдан ва қариндошлиқ(алоқалари)-дан қўрқинг. Албатта, Аллоҳ устингиздан рақобат этувчи Зотdir.

«**Эй одамлар!**» дей барча инсониятга хитоб ўлароқ бошланган бу ояти каримада бир нечта улкан ҳақиқатлар ўз аксини топган. Аввало, бу ояти карима одамларга уларнинг одам – инсон эканликларини, уларни Аллоҳ, таоло яратганини эслатади. Инсон ўзининг инсон эканини эслаб туриши жуда ҳам фойдалидир. Чунки, кўпгина разолатлар худди шу нуқтани – инсон ўзининг кимлигини эсидан чиқариб қўйганидан келиб чиқади. Агар инсон доимо ўзининг кучсиз, иродасиз бир нарса бўлганини, фақат Роббининг инояти билан шу ҳолатга етганини, яна ўша Робб ҳузурига қайтиб боришини эсласа, ундан қўрқиб турса, ҳеч қачон ҳеч бир разолатга қўл урмагай.

Шунингдек, бу оятда одамларни яратган Холиқ бир бўлиши билан бирга, инсонларнинг асли ҳам бир жон бўлганлиги баён этилапти:

«Сизни бир жондан яратган».

Демак, ҳозирги дунёда турли-туман бўлиб яшаётган, бир-бirlари билан ирқий, миллий, диний урушлар қилаётган, мен яхши, сен ёмон, деб жанжаллашаётган, кишиларни тана рангига, қабила-сига, миллати ёки ирқига қараб ажратсаётган одамларнинг асли бирдир. Уларни бир Аллоҳ бир жондан яратган. Агар одам ушбу ҳақиқатни, яъни, ўзининг бир Аллоҳ бир жондан яратганлигини тўлиқ тушуниб, доимо ёдда туттанида эди, ҳозирги кундаги кўплаб фалокатлар, разолатлар вужудга келмаган бўлур эди. Кишилар бир-бirlарига меҳрибон бўлар эдилар, ёрдам қўлини чўзар эдилар.

Имом Муслим Жарир ибн Аблулоҳ розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда айтиладики, Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳузуруларига Музар қабиласидан оч-яланғоч бир гурӯҳ кишилар келган вақтда – пешин намозидан кейин у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам хутба қилиб ваъз сўзладилар. Ўз сўзларида, жумладан:

«Эй одамлар! Сизларни бир жондан яратган ва ундан унинг жуфтини яратиб, икковларидан кўплаб эркагу аёлларни тараттан Роббингиздан қўрқинглар!» оятини ўқидилар. Сўнгра, одамларни садақа қилишга чақирдилар. Шунда кимдир диноридан, кимдир дирҳамидан, кимдир буғдойидан ва яна кимдир хурмосидан садақа қилди.

Ушбу оятдаги улкан ҳақиқатлардан бири

«...ва ундан унинг жуфтини яратиб» жумласида ўз аксини топгандир. Яъни, у жондан унинг жуфтини, яъни, хотинини яратган маъноси келиб чиқади. Бу эса, ўз навбатида, аёл киши ҳақидаги барча нотўғри фикр ва тушунчаларни чиппакка чиқариб, ҳуқуқда ва дунё ҳаётидан баҳрамандликда у ҳам эркаклар билан тенг туришини, у ҳам бир жондан яралганини англатади.

Инсоният Ислом дини келгунга қадар аёл киши ҳақида катта хато тасаввурда ва аҳмоқона муносабатларда эди. Аввалги суранинг тафсирида бирмунча айтиб ўтганимиздек, хусусан, Фарб ҳалқлари орасида аёл киши ҳақида бўхтон назариялар тўқилган эди. Яъни, аёл киши шайтоннинг малайи бўлиб, эркак кишини йўлдан оздириш учун яратилган, деган фикр ҳукм сурган. Шунинг учун, улар аёл кишини кўришни ҳам истамас, ундан шайтондан қочгандай қочар, аёл кишига кўзлари тушиб қолса, тавба қилишга шошилар эдилар. Шу даврда Оврупада одам кўпаймай қолгани ҳаммага маълум. Энг ачинарлиси, ҳозирда аёлларнинг ҳомийсилигини ва уларнинг озодлигининг гарови эканини даъво қилаётган Оврупада бир вақтлар аёл ўзи аслида ким эканлигини «аниқлаш» учун маҳсус анжуман ҳам ўтказилган. Бу йифин аёлни «эркак хизматига яратилган маҳлуқ», деб қарор чиқарган. Ислом дини бу тахлит бидъат ва хуро-

фотларнинг барчасини барбод этиб, аёлнинг тенг ҳуқуқли инсон эканини, уни ҳам Аллоҳ яратганини, эркакка жуфт қилганини, икковларидан кўплаб эркагу аёлларнинг таратилишини эълон қилган.

«...ва икковларидан», яъни, ўша «бир жон» бўлмиш Одам ва унинг жуфти Ҳаводан

«кўплаб эркагу аёлларни таратган»лик ҳам муҳим бир ҳақиқатдир. Аллоҳ таоло агар хоҳласа, бирданига хилма-хил, сон-саноқсиз эркагу аёлларни яратишга ҳам қодир эди. Аммо у бундай қилишни хоҳламади. Ер юзидағи турфа инсонларнинг қариндошлиқ алоқалари, оила ришталари ила ўзаро боғлиқ бўлишларини ирода қилди. Исломда оилани мустаҳкамлашга катта эътибор берилишининг сири ҳам шунда. Ояти кариманинг бир жумласини биз,

«Номини ишлатиб бир-бирингиздан сўровда бўладиганингиз—Аллоҳдан ва қариндошлиқ(алоқалари)дан қўрқинг», деб таржима қилдик. Бу жумладаги маънони тўлиқроқ англатиш учун баъзи ёрдамчи ифодаларни ҳам қўшишимизга тўғри келди. Аслида эса, асосий матнда бу жумла жуда қисқадир, сўзма-сўз таржима қилинса, «Ўзаро сўрашадиганингиз Аллоҳга ва қариндошлиқка тақво қилинг», маъноси чиқади.

Одатда, кишилар ўзаро меҳр ва лутфга эришмоқчи, ўзларига нисбатан мойиллик уйғотмоқчи бўлсалар, орага Аллоҳни ва қариндошлиқни қўшадилар. Аллоҳнинг номи ила одамлар орасида аҳдномалар тузилади, ватъдага вафо қилиш сўралади ва ҳатто қасам ҳам ичилади. Шунингдек, икки томон орасида қариндошлиқ ришталари бўлса, уларни ҳам орага солинади. Аллоҳга тақво қилиш, яъни, ундан қўрқиш тушунчалик маълум ва машҳур тушунчадир. Кўпгина оят ва ҳадисларда, таълимотларда қайта-қайта зикр қилинган. Аммо, қариндошлиқ риштасига тақво қилмоқ (ундан қўрқиши) ўзига хос бир таъбир бўлиб, бу нарса муқаддас алоқаларни улуғлаш, ҳақ-ҳуқуқларини адо этиш, уларни муҳофаза қилиш, узмаслик нақадар зарурлигини таъкидлайди.

Оятнинг аввалидаёқ тақвога—яратган Холиқдан ва қариндошлиқ ҳаққига зулм қилишдан қўрқишга даъват этилган бўлса, оятнинг охирида бу чақириклар беҳуда эмаслиги, балки ҳаммасининг ҳисоб-китоби бўлиши таъкидланади:

«Албатта, Аллоҳ, устингиздан кузатувчи Зотдир».

Инсонларни яратган, улар ўртасида қариндош-уруғлик ришталарини пайдо қилган, ҳар бир нарсани билувчи ва кўруувчи зотнинг Ўзи кузатиб туриши нақадар таъсирчан, нақадар масъулиятли ҳолдир.

Шу кузатишни ҳис этиш, тақво қилиш мақомларидан баъзила-рининг баёни келгуси оятларда келади:

وَإِنَّمَا يُنَزَّلُ مِنْ رَبِّكَ الْحُكْمُ لِيَعْلَمَ أَنَّهُ كَانَ
وَإِنَّمَا يُنَزَّلُ مِنْ رَبِّكَ الْحُكْمُ لِيَعْلَمَ أَنَّهُ كَانَ
وَإِنَّمَا يُنَزَّلُ مِنْ رَبِّكَ الْحُكْمُ لِيَعْلَمَ أَنَّهُ كَانَ
حُبَّاً كَيْرَاتِا

2. Ва етимларга ўз молларини беринг. Нопокни покка алмаштирманг. Уларнинг молларини ўзингизнинг молларингизга қўшиб еманг. Зеро, бу катта гуноҳ бўлур.

Ушбу оятдаги хитоб умуман мусулмонлар оммасига, хусусан етимларнинг кафилларига қаратилганadir. Балоғатга етмаган ёш болалар отаси ўлиб қолса, етим бўладилар. Уларни ота томонидан ёки улар бўлмаса, бошқа томондан бўлган қариндошлар ёхуд умуман бошқа бирорта мусулмон ўз кафолатига олади. Етимга кафил бўлган киши унинг барча ишларига, шу жумладан, молу мулкига ҳам раҳбарлик қиласи. Етим бола ёш бўлиб, молу мулкни тўғри тасарруф қилишга салоҳияти етмагани учун, кафил унинг мол-мулкини муҳофаза этишга масъул бўлади. Бола балоғатга етиши билан етимлиги тугайди. Энди у ўз ҳолиша тасарруф қилишга ўтади. Вояга етган инсон сифатида ўз мол-мулкини тасарруф қилиш имконига эга бўлади. Шунинг учун ҳам, оятдаги:

«Ва етимларга ўз молларини беринг», деган жумлани «вояга етганларида» деган қўшимча ила англатиш керак бўлади. Жоҳиляйтда, яъни исломий низомдан бошқа тузумларда етимларнинг ҳаққига эътибор берилмайди, бу ҳақ доимо поймол қилинади, етим ҳаққига хиёнат авж олганadir. Исломда эса, уларнинг ҳақлари тўла муҳофаза қилинган.

«Нопокни покка алмаштирманг» жумласида бироннинг молини ўз молига алмаштираслик, хусусан, етимларнинг молини ўз молига аралаштириб-алмаштираслик тушунилиши лозим. Бу ҳол турлича кўринишларда бўлиши мумкин. Биз мол деганда фақат пулни тушуниб қолганмиз. Чунки узоқ давом этган худосиз тузум бошқа мулкка эгаликни ман қилган эди. Юқоридаги жумлани «уларнинг яхши молларини ўзингизнинг сифатсиз молингизга алмаштириб қўйманг» деб тушунса бўлади. Мисол учун, етимнинг яхши уйи, ери, чорваси, улуши ва бошқа мулклари бўлиши мумкин. Кафил етимнинг ўша яхши, сифатли молларини ўзиники қилиб, ўрнига ўзининг сифатсиз молини берса, нопокни покка алмаштирган ҳисобланади. Яъни, кафил ўзига нопок бўлган молни олиб, ўрнига ўзининг ҳалол-пок молини берган — алмаштирган бўлади.

«Уларнинг молини ўзингизнинг молингизга қўшиб еманг».

Бу иборада ҳам етимларнинг ҳимояси яққол кўриниб турибди.

Кафиллар: «Мен шу етимга кафилман, унга қарайпман, тарбия қиляпман», деган маънодаги даъволар билан ўзларига топширилган етимнинг молларини ҳам ўз молларига қўшиб еб юбориш одати бор эди. Бу эса, етимга нисбатан катта зулмдир. Ояти карима етимнинг молини ейишни ман этяпти. Бу ишни катта гуноҳ деб эълон қиляпти:

«Зеро, бу катта гуноҳ бўлур».

وَإِنْ خَفْتُمْ أَلَا نُقْسِطُ وَإِنَّمِنِي فَإِنَّكُحُواً مَاطَابَ لَكُمْ مِنَ الْسَّاءِ مُثْنَىٰ وَثَلَاثَ وَرَبِيعَ فَإِنْ
 خَفْنُمْ أَلَا نَعِدُ لَوْافَوْجَدَةً أَوْ مَامَلَكَتْ أَيْمَنَكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَا تَعُولُواْ بِهِ

3. Агар етимларга адолат қила олмаслиқдан қўрқсангиз, ўзингизга ёқдан аёллардан иккитами, учтами, тўрттами никоҳлаб олинг. Агар адолат қила олмаслиқдан қўрқсангиз, биттани (олинг) ёки қўлингизда мулк бўлганлар билан (кифояланинг). Мана шу жабр қилмаслигингизга яқинроқдир.

Бу ояти кариманинг маъноларини тўғри тушуниш, ундан келиб чиқадиган ҳукмларни ўз ўрнида англаш учун бир қанча қўшимча маълумотларга эҳтиёж тушади. Сиртдан қараганда, етимларга адолат қила олмаслиқдан қўрқкан кишига иккита, учта ёки тўртта хотин олишни тавсия қилиш фалати туюлади. Бу сирни англашда бизга имом Бухорий Ибн Шихобдан қилган ривоят ёрдам беради: «Менга Урвату ибн Зубайр хабар бердики, у Оиша онамиздан,

«Агар етимларга адолат қила олмаслиқдан қўрқсангиз» ояти ҳақида сўраган экан, у киши розияллоҳу анҳо: «Эй жиян! Бир етим қиз кафилининг қарамоғида бўлади. Қиз унинг молига шерик бўлади. Қизнинг моли ҳам, жамоли ҳам уни ўзига тортади-да, унинг маҳрида адолатли бўлмай, унга уйланмоқчи бўлади. Унга бошқалар берадиган маҳрни бермоқчи бўлади. Бас, адолатли бўлмасалар, уларга уйланишдан қайтарилдилар, бошқа аёлларга уйланишга амр қилиндилар», деб жавоб қилибдилар. Демак, оятдаги «етимлар»дан мурод етим қизлар экан. Етим қизларга уларни ўз кафолатига – ҳимоясига олган киши уйланмоқчи бўлса-ю, аммо бу ишда адолатсизликка йўл қўйишдан қўрқса, ўша етим қизларга уйланишни қўйисинда, бошқа ўзига ёқдан, никоҳи ҳалол бўлган аёллардан хоҳишига қараб иккитагами, учтагами, тўрттагами уйлансан. Агар хотинлар орасида адолат ўрната олмаслиқдан қўрқса, биттага уйлансан ёки чўри тутиш билан кифоялансан.

Етим қизларга адолатсизлик фақат мол-мулк борасида эмас, чунки оятда адолат мол-мулк билан бирга қайд қилинмасдан, мутлоқ зикр

этилгандир. Шунинг учун, ҳар қанақа адолатсизликнинг юз беришидан сақланиш керак. Жумладан, эркак бу қизга фақат моли учун уйланганда, ўзига нисбатан кўнгли бўлмаслиги мумкин. Ёки орадаги ёшда катта фарқ бўлиш натижасида оиласий ҳаётнинг ҳақиқий маъноси қиз ҳаётида ўз ифодасини умуман топмаслиги мумкин. Ва ҳоказо... булар ҳам адолатсизликдир.

Ояти каримадаги

«... ўзингизга ёқсан аёллардан иккитами, учтами, тўрттами никоҳлаб олинг», жумласидан Ислом дини рухсат берган қўпхотинлилек ҳукми олинган. Бу оятнинг ўзини одамлар билмаса ҳам, унинг ҳукмини дўст-душман яхши билади. Чунки улар Исломга душманлик қилиш йўлида гўё шу нуқтада қулай имкон топганлар. Агар дин душманларининг бу масаладаги шовқин-суронларига эътибор бериладиган бўлса, худди Ислом фақат шу масаладан иборатта ўхшаб қўринади. Исломдан сўз очилиши билан шунга ёпишиб олишади. Гўёки Ислом шариати мусулмон эркакларга тўрттадан хотин олишни фарз қилгандек фикр юритишади. Бу ҳолат асрлар давомида Исломга қарши душманлар томонидан олиб борилган тарғиботларнинг самарасидир. Ҳатто баъзи ўзини мусулмон ҳисоблаб юрганлар ҳам бу тарғибот таъсирига тушиб қолганлар. Улар умуман ҳеч бир нарса билан, жумладан, ушбу ояти карима билан ҳам танишмай туриб, душманларнинг гапларини тўтидай такрорлайверадилар. Ҳеч бўлмаса, бу оятни ўқиганларида эди, унинг иккинчи ярмида

«Агар адолат қила олмасликдан қўрқсангиз, биттани (олинг)» жумласини кўрардилар.

Бу масалага муфассалроқ тўхтамасак бўлмайди.

Исломнинг қўпхотинликка рухсатига қарши шов-шув кўтарадиганлар, асосан, фарбликлардир. Улар қадимдан Исломга нисбатан адватда бўлишлари билан бирга, айни бу масалага алоҳида урғу берадилар.

Аввало, уларнинг табиати шуни тақозо этади, чунки улар мижози совуқ кишилар бўлиб, кўпинча битта хотин билан яшашга ҳам қийналиб қоладилар. Аммо Ислом бутун дунёга юборилган дин эканига эътибор бермайдилар. Дунёдаги барча халқларнинг дини ўлароқ, Ислом совуқ мижозли шимолликларга ҳам, иссиқ мижозли жанубликларга ҳам мос ҳукмларни жорий қилгандир. Жумладан, оила масаласида ҳам. Лекин бунда имкони йўқларни, биттадан ортиқ хотинга эҳтиёжи бўлмаганларни қўпхотинликка мажбур қилинмайди. Ҳам жинсий қувват, ҳам маблағ жиҳатидан имкони бор кишиларга, улар ҳаром йўлга юриб кетмасликлари учун, зарурат юзаси-

дан кўпхотинли бўлишга рухсат берилади. Бу – масаланинг бир ҳикмати.

Иккинчидан, ҳозирги кунимизгача аҳолини рўйхатга олиш натижаларига назар солсак, ҳамиша аёллар эрқакларга нисбатан сезиларли даражада кўп бўлганини кўрамиз. Ёш гўдаклар ичида ҳам ўғил болаларда қиз болаларга нисбатан ўлим кўп. Йўл ҳодисалари, турли турмуш ҳодисалари ва қолаверса, урушларда асосан эрқаклар ўлади. Демак, жамиятимизда аёллар эрқаклардан кўп бўлади. Агар бир эрқак бир хотинга уйланса, ортиб қолган аёллар нима қиласидар? Улар ҳам инсон, Аллоҳ берган жинсий майл бор, оилали, эрли, фарзандли бўлишни хоҳлайдилар. Аммо иложи йўқ. Эрқаклар ҳаммаси банд. Хўш, бундай ҳолда мазкур аёллар ўз муаммоларини қандай ҳал этадилар? Бунинг фаразий уч йўли бор:

Биринчиси – ҳаром йўлга юриш. Жинсий эҳтиёжини қондириш нуқтаи назаридан зино қиласиди; насл қолдириш эҳтиёжи нуқтаи назаридан ҳароми бола орттиради.

Иккинчиси – бирорвонинг оиласини бузиб, хотинидан ажратиб, болаларини тирик етим қилиб, тегиб олиш.

Учинчиси эса – ҳалол-пок, рози-ризолик йўли билан иккинчи хотин бўлиш.

Албатта, ўзини қадрлаган, ҳалол-пок бўлишни хоҳлаган аёл аввалги икки йўлни кескин рад этади ва учинчи йўлни – исломий йўлни танлайди. Инсоният тарихи давомида бу оғир масалани Исломчалик инсоний бир йўсинда ҳал этган бошқа ечим борми?!

Учинчидан, инсон ҳаётида турли ҳолатлар бўлиб туради. Жумладан, соғлиқ масаласида ҳам. Дейлик, бир муддат оиласи ҳаёт кечириб, фарзандлар топиб, сўнгра аёл киши касал бўлиб қолди. Натижада у эрига аёллик вазифасини тўлиқ адo эта олмайди. Эрқак эса, ҳали жисмонан бақувват. Нима қилиш керак? Бу ҳолни муолажа қилишнинг ҳам уч йўли бор:

Биринчи йўл – эр бошқа аёллар билан зино қилиб, ҳаром йўлга кириб кетиши керак. Бу ечимнинг турган-битгани зарар. Аввало ўзига: виждан изтиробида, иккиюзлама ҳаёт кечиришга мажбур. Сўнгра оиласига, фарзандларига: улар ҳам изтиробда, оиласинг парчаланиб кетиш хавфи туғилади. Сўнгра жамиятга: зинокор ҳамиша жамият ахлоқини бузиб туради. Ва ҳоказо.

Иккинчи йўл – умид билан бир ёстиқقا бош қўйган аёлни – болаларининг онасини ташлаб, бошқага уйланиб кетиши. Бунда, табиийки, нормал ҳаёт бузилади, фарзандлар тарбиясига футур етади.

Учинчи йўл – касал ҳолдаги аёли билан бирга, болалари билан бирга қолиб, уларнинг розилиги ва ҳалол-пок йўл билан бошқа

аёлга уйланиш. Албатта, ўзини қадрлаган, ҳалол-пок ҳаёт кечириши хоҳлаган киши аввалги икки йўлни кескин рад этади ва учинчи – Исломий йўлни танлайди. Чунки, энг тўғриси ҳам шудир.

Тўртингидан, иймонли эру хотин оила қуриб, ўн ё ундан ортиқ йил биргалиқда ҳаёт кечирдилар, аммо фарзанд қўрмадилар. Ва фараз қиласиқчи, табиблар аёл кишида она бўлиш имкони йўқлигини аниқладилар. Бу хил муаммонинг ечими қандай бўлади? Шунча йил бирга яшаган, иссиқ-совуқни биргалиқда ўтказган аёлни ҳайдаш керакми? У бошқа эрга теккани билан барибир фарзанд қўрмаса? Ёки эркак ҳам фарзандсиз ўтиши керакми? Бу муаммони тўғри ҳал қилишнинг йўли – Ислом ҳукмидир. Аввалги аёлни ўзи билан олиб қолиб, розилик ва ҳалол-поклик йўли билан яна битта аёлга уйланиб, баҳтли ҳаёт кечириб, фарзандли бўлиш. Аввалги бефарзанд аёли ҳам эрининг болаларига меҳр қўйиб, тарбияларида иштирок этиб, баҳтга шерик бўлгани ҳоллари тажрибада кўп синаландир.

Кўпхотинлиликка рухсатнинг ҳикматлари булар билан тутамайди, яна кўп ҳикматларни келтириш мумкин. Аммо бунга ўхшаш фикрларни айтиш худди айборни ҳимоя қилишга ўхшаб кетади. Ислом эса, айб-нуксони йўқ, ҳеч қандай ҳимояга муҳтож ҳам эмас. У Аллоҳнинг дини, уни ҳимоя қилишни Аллоҳ, таолонинг Ўзи зиммасига олган.

Аммо, ўйлаб кўрайлиқ, кўпхотинлиликни Ислом урфга киритганми? Яъни, кўпхотинлилик ҳодисаси фақат Исломдами?

Тарихга назар соладиган бўлсак, Исломдан оддин кўпхотинлилик ҳамма жамиятларда бўлган ва авж олган. Бошқа динларнинг тарих китобларида мингта хотини бўлган кишилар ҳақида хабарлар бор. Бу масала хусусида муфассал баҳс этган илмий асарларда кераклигича ҳужжат ва далиллар келтирилган. Биз эса, фақат ушбу оятлар нозил бўлган Арабистон ярим оролидаги ҳолатга бир назар солайлиқ.

Имом Бухорий ривоят қилишларича, Файлон ибн Салама Сақафий мусулмон бўлиш арафасида ўнта хотини бор эди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом унга:

«Улардан тўрттасини танлаб ол», дедилар.

Имом Абу Довуд ривоят қилишларича, Умайра ал-Асадий:

«Мусулмон бўлганимда саккизта хотиним бор эди. Буни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга зикр қилган эдим, у зот менга: «Улардан тўрттасини танлаб ол», дедилар», деб айтган.

Демак, Исломдан аввал ҳам кўпхотинлилик нафақат мавжуд бўлган, балки авж олган бўлиб, маълум бир сон билан чегараланма-

ган ҳам. Кимда ўнта хотин бўлса, кимда саккизта, йигирмата ёки ундан кўп бўлиши мумкин бўлган. Узоқقا бориб ўтирумайлик; Исломнинг душмани бўлган ва диёримизда динга катта талафот етказган Чингизхон мингта хотин олган, дейди тарих. Хуллас, Ислом инсон ҳаётига кириб қолган бу ҳайвоний ҳолатларни бартараф этиб, юқорида саналган ва яна саналмаган кўп ҳикматлар юзасидан хотинлар сонини тўрттагача чегаралаган. Аммо бу асло амр эмас, балки рухсатдир. Рухсат бўлганда ҳам, адолатли бўлиш шарти билан рухсатдир! Оятнинг ўзида ҳам:

«Агар адолат қила олмаслиқдан қўрқсангиз, биттани», дейилган.

Мазкур адолат, яъни, эр томонидан хотинлари орасида ўрнатилиши лозим бўлган адолат муомалада, нафақада, ҳаётий ишларида ва ҳатто бирга ётишда ҳам бўлмоғи шарт. Ушбу оят ва кўпгина ҳадиси шарифлардан келиб чиқиб, уламоларимиз бу масалани фиқҳ китобларимизда майдा-чуйдасигача батафсил баён қилиб беришган. Ҳозир ҳам мусулмонмас жамоаларда кўпхотинлилик мавжуд. Африкага сафар қилган баъзи боҳислар бир қабила бошлиғидан «Нечта хотинингиз бор?» деб сўраганида, у ҳисоблаб-ҳисоблаб, охири, нечталигини била олмаслигини айтган. Ислом душманлари бу ҳақиқатларни билиб-билмаганга, кўриб-кўрмаганга оладилар. Чунки улар кўпхотинлиликка эмас, Исломга душмандирлар. Кўпхотинлиликни ман қилган ўз жамиятларидағи зино, фоҳиша ва бошқа муаммоларни ҳам билмаганга оладилар. Фарблик аёлларнинг кўпхотинлиликка рухсат беришни талаб қилиб ҳаракат қилаётганларини ҳам билмасликка оладилар.

Бу ояти каримада кўплаб душманлар томонидан Исломга тұхмат тоши отилишига боис бўлган яна бир масала бор. Бу нарса

«ёки қўлингизда мулк бўлган билан (кифояланинг)», деган жумлага алоқадордир. Бу ерда гап қулдорлик ҳақида, хусусан, хотин кишини қул (чўри) тутиш ҳақида кетмоқда. Қулчилик ҳақида аввал ҳам тўхталган эдик. Хуроса шуки, қулчилик ҳам худди кўпхотинлиликка ўхшаб, Исломдан аввал авж олган ва кенг тарқалган ҳодисалардандир. Ислом биринчи бўлиб қулчиликка қарши курашни бошлади. Қул озод қилишни ибодат даражасига кўтарди. Инсонларни қул қилишни эса катта гуноҳ ҳисоблади. Бу масалада батафсил баҳс юритган китобларга мурожаат қилсак, Ислом қулчиликнинг ҳамма эшикларини беркиттанини кўрамиз. Лекин воқееликни ҳисобга олиб, фақат бир эшикни – урушда асир тушганларнинг эшигини очиб қўйган. Демак, бу оядда хотинлар орасида адолат ўрната олмасликдан қўрқсан кишиларга чўри тутишни тавсия қилишда ҳам ўша воқеелик ҳисобга олинган. Чўри тутишга берилган рухсат ҳам Ислом

дushmanлари томонидан маҳкам тутиб олиниб, аксил ташвиқотла-рига байроқ қилиб юрилади. Натижада, дунёда Ислом олами деганда, бехабарларнинг кўз олдига фақат кўпхотинлилик ва чўри аёллар келадиган бўлиб қолган.

Аммо, бу масалага воқелик нуқтаи назаридан қаралгандагина, унинг моҳиятини тўла тушуниш мумкин.

Ўша даврларда тез-тез урушлар бўлиб турар эди. Табиийки, уруш бор жойда ўлим бор, асир тушиш бор. Дushman томон мусулмонлардан асирга тушган эркакларни қул, аёлларни чўри қиласар эди. Ўз-ўзидан, мусулмонлар ҳам шунга яраша муомала қилишга мажбур эдилар. Аввало, имкони борича асирларга яхши муомалада бўлишга, уларни озод қилишга тарғиб қилинарди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сийратларига бағишланган китобларни ўқиганимизда, бунга кўплаб мисолларни топамиз. Қул ёки чўри тутишга тўғри келиб қолганда эса, ўзига яраша ҳукмларга амал қилиш лозим бўлар эди. Асирга тушган муслима аёлларга нисбатан коғир ва мушриклар ваҳшиёна муносабатда бўлишларига қарамай, мусулмонлар ўз қўлларига тушган асира аёлларга шариат кўрсатмалари асосида гўзал муносабатда бўлар эдилар. Уларни озод қилиб юборишига тарғиб ҳақида гапириб ўтдик. Энди, мабодо, тутиб қолишга қарор қилинса, нима бўлишини ўрганайлик.

Дейлик, бир аёл асирга тушди. Бир уйда яшамоқда. Ой ўтади, йил ўтади. Лекин у ҳам аёл, инсон, жони бор, нафси бор. Ёмон йўлга кириб, Ислом жамиятидаги эркакларни йўлдан уриб яшасинми? Ёки ўзига эга бўлган одам билан ҳалол-пок, шаръий алоқада бўлсинми? Бу эса, ўша аёлнинг келажакда хур бўлишига йўл очади. Агар хожаси унга уйланса, унинг инсонийлик кароматини қайта кўтарган бўлади. Бундай ҳолатларда кўпроқ ҳур эр ўзининг чўри хотинини озод қиласади. Аммо озод қилмай, чўри ҳолида олиб юрса ҳам, туфиши билан аёл умму валад ҳисобланади. Шариат бўйича, уни сотиш мумкин бўлмай қолади. Ҳамда хожаси вафот этган куни у аёл озод ҳисобланади.

Ушбу ҳолатни ғайримуслимларнинг қўлига тушиб қолган аёлларнинг ҳоли билан солишириб кўринг-а, нима фарқ борлигини кўрасиз.

Исломнинг илк давридаги ҳолни қўятуринг, бугунги кунимиздаги – тараққиёт, маданият ва инсон ҳуқуқлари даъвосини қилаётган милодий йигирма биринчи асрнинг аввалги йилларидағи ҳолатга солиширинг. Асира аёлларни нималар қилишмаяпти. Гурух-гуруҳ бўлиб тинимсиз зўрлашдан тортиб, уларни фоҳиша фильмлар қилиб, бозорда сотишгача боришяпти. Инсонлик маъноларини оёқ ости

қилишяпти. Бу даҳшатли ишлар чўри тутишга рухсат бергани учун Исломга тұхмат тошини отаётган Оврупанинг қоқ марказида содир этиляпти.

Ояти карима ниҳоясида

«Мана шу жабр қиласлигинизга яқинроқдир», дейилган. «Мана шу»ндан мурод—етим қызларга адолат қила олмаслиқдан қўрқанда, уларга уйланмаслик ва улардан бошқа аёлларга уйла-ниш, хотинлар орасида адолат ўрната олмаслиқдан қўрқанда, бит-тага уйланиш ёки чўрилар билан кифояланишдир. Шундай қилин-са, ҳеч кимга жабр, зулм бўлмайди ҳисоб.

 وَإِنَّمَا تُؤْمِنُ النِّسَاءُ بِمَا يُرَأُنَّهُنَّ مُنْكَرٌ لِّكُلِّ أَذْنَانٍ فَإِنَّمَا تَرَى هُنَّ نَفَّاثَاتٍ مُّنْجَدِّنَاتٍ

4. Аёлларга маҳрларини кўнгилдан чиқариб беринг. Агар улар ундан бирор нарсани чин кўнгилдан тутсалар, бас, уни енглар. Ош бўлсин, оғият бўлсин.

Бу оятда ҳам жоҳилий тузумлар томонидан аёлларга нисбатан жорий қилинган яна бир зулм бекор қилинмоқда.

Исломдан аввал турмушга чиқадиган хотин-қызларнинг маҳ-рини уларнинг валийлари олишар эди. Аёлларни бу ишга гўё ало-қаси йўқдек билишарди. Қизнинг отаси, aka-укаси ёки бошқа яқин қариндошли куёв томон билан савдони пишириб, маҳрни олиб, ўзлари тасаррuf қилишарди. Таъбир жоиз бўлса, худди бирор сигирни сотгандек муносабатда бўлишарди. Ислом бу номаъқул олди-бердини ҳаром қилди. Оила қуришни икки жоннинг бир-бирига рағбати ила, ўз хоҳишлари билан юзага келадиган муқаддас боғланишга айлантириди. Маҳрни эса, келинга берилиши фарз бўлган ҳақга айлантириди.

«Аёлларга маҳрларини кўнгилдан чиқариб беринг».

Берилганда ҳам куёв томонидан чин қалбдан чиқариб берилиши талаб этилди. Шундай қилиб, маҳр келиннинг шахсий мулки бўла-диган бўлди. Бу ҳол келинларни ҳурматлаш, тақдирлаш ва эркалаш-нинг муҳим бир кўринишидир. Келин ўзига фарз сифатида берил-ган маҳрнинг тўлақонли эгасидир. Нима қилса, ўзи билади. Жумла-дан, унинг ҳаммасини ёки бир қисмини куёвга қайтариб бериши ҳам мумкин.

«Агар улар ундан бирор нарсани чин кўнгилдан тутсалар, бас, уни енглар. Ош бўлсин, оғият бўлсин».

Чин кўнгилдан қайтариб берилган маҳрни куёв bemalol қабул қилиб олса бўлади. Шу тариқа Ислом аёлларга ҳақ-хуқуқларини

тўла олишда яна бир катта ҳукмни жорий қилди. Аёл кишининг обрў-эътиборини орттирди.

Келаси оят яна етимлар ва уларнинг моллари масаласига қайтади:

وَلَا تُؤْتُوا السَّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيمًا وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَأَكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ
فَوَلَا مَعْرُوفًا

5. Аллоҳ (ҳаётингизни) турғизиш (воситаси) қилган молларингизни эси пастларга берманг. Уларни ўша моллардан ризқлантиринг, кийинтиринг ва уларга яхши сўзлар айтинг.

«Эси пастлар» — мол-мулкни яхши тасарруф қила олмайдиган етимлар. Аммо, уламолар бу ҳукмни умумлаштириб, молу мулкни яхши тасарруф қила олмайдиган ҳар бир кишини эси пастларга қўшганлар.

Биз «эси паст» деб таржима қилаётган ибора арабчада «сафиҳ» дейилади. Кўплиги «суфаҳа» бўлади. Аслида бу ибора енгиллик маъносини англатади. Шундан келиб чиқиб, эси пастларни «мол-мулк тасарруфига енгилтакларча муносабатда бўлувчилар» дейишимиз мумкин. Оятда зикр қилинаётган мол, аслида, ўша эси пастларнинг мулки. Отасидан етим қолганларнинг ҳаққи. Аммо, улар мол тасарруфида эси паст бўлганликлари, ундан оқилона фойдалана олмасликлари боисидан, етимларни оталиққа олган шахсларга молни уларга бермаслик амр қилинмоқда.

«Аллоҳ (ҳаётингизни) турғизиш (воситаси) қилган молларингизни эси пастларга берманг».

Бу амрнинг баёнида «молларини» демасдан, «молларингизни» деб хитоб қилинишида ҳам катта ҳикмат бор. Қуръони Карим эси пастларнинг шахсий-хусусий молларига ҳам жамоатнинг моли деб қарамоқда. Демак, мусулмонлар қўлидаги мол-мулк айни вақтда мусулмон жамоасининг ҳам мол-мулки ҳисобланади. Ўша мол бекордан-бекорга совурилмаслиги учун жамоат ҳам жавобгардир. Чунки, мол-мулк ҳам якка шахсларнинг, ҳам жамоаларнинг ҳаётида улкан қийматта эга. Шунинг учун ҳам, уни Аллоҳ таоло ояти каримада «Аллоҳ, (ҳаётингизни) турғазиш (воситаси) қилган», деб таърифлаяпти. Ҳа, бу дунёда мол-мулкка Ислом шундай назар билан қарайди. Мусулмонлардан ҳар бири қўлидаги молнинг муҳофазасини жамоа аъзоларига топширади. Агар эси пастларга топшириб қўйса, ўзимнинг молимни сарф қиляпман-ку, деб жамоатни ҳам кўпгина яхшиликлардан маҳрум қилиши мумкин.

Ушбу ояти каримага амал қилиб, уламоларимиз «ҳажр» деб аталған қоидани ишлаб чиққанлар. Бу сўз луғавий жиҳатдан «қотириш» маънносини англатади. Амалда эса, эси пастларга, яъни, молни яхши тасарруф қилишни билмайдиганларга ўз ҳолича молу мулк ишлаташни ман этишдир.

Ҳажр турли ҳолларда жорий қилинади. Мисол учун, етимнинг ёши кичик бўлса, унга ҳажр жорий қилинади. Чунки кичкина болалар ўзига меросга қолган молларни мустақил тасарруф қила олмайдилар, ҳаётни билмаслик оқибатида молни нотўғри сарф қилиб, ундан ажralиб қолиши мумкин. Шунинг учун, унинг моли ўзини оталиққа олган шахсга топширилади. Оталиққа олган киши эса, бу молни омонат билан сақлаб, етим вояга етганда – «эси пастлик»дан чиққанда, ўзига қайтариб беради.

Шунингдек, мажнунлик туфайли ҳам ҳажр қилинади. Ўз-ўзидан маълум, мажнун одам мол-мулкини зое қиласди. Унинг моли ҳам омонат сифатида унга яқин кишилардан бирига топширилади. Аллоҳ шифо бериб, тузалиб қолса, яна ўзига қайтарилиади. Молни ҳажр қилишнинг сабабларидан яна бири – ноўрин сарфлашдир. Ақлида ва динида нуқсони бор кишилар молни ноўрин сарфлайдиган бўлсалар, уларнинг моли ҳам ҳажр қилинади. Чунки булар ўзларининг «эси паст»ликлари билан нафақат ўз шахсларига, балки мусулмон жамоасига ҳам катта зарар келтирадилар. Айниқса, ҳозирги куни мизда эси пастлар жуда ҳам кўпайган. Ислом оламидаги иқтисодий қийинчиликларнинг келиб чиқишига ҳам ўшалар сабаб бўлмоқдалар. Шариатга амал қилмаслик қанчалик ёмон эканини шундан ҳам билиб олса бўлади.

Шариатмизда касодга учраганларнинг молини ҳажр қилиш ҳам бор. Бир одам бир қанча шахслардан қарз олган, уни қайтариб бермаяпти. Иложи йўқ. Қарз берувчилар қозига арз қилсалар, молини ҳажр қиласди. Яъни, молини ўзича сарфлашни унга ман қилиб қўяди. Унинг ҳисобига тушган молни қарз берганларга бўлиб бериб туришни жорий қиласди.

Ўз-ўзидан маълумки, ҳажр туфайли молларини олиб қўйиш мол эгаларига қаттиқ ботади. Бу ҳолни эътиборга олиб, оятнинг иккичи ярмида:

«Уларни ўша моллардан ризқлантиринг, кийинтиринг ва уларга яхши сўзлар айтинг», дейилмоқда.

Бунга биноан, «эси пастларга» уларнинг ҳажр қилинган молларидан еб-ичиш ва кийинишга, яъни, кундалик ҳаётга сарфлаб турилади. Уларга яхши сўзлар айтилади, яъни, тушунтириш олиб борилади. Ҳажр унга зулм эмас, кони фойда экани баён қилинади.

وَابْلُوَ الْيَنْمَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا الْنَّكَاحَ فَإِنْ أَنْسَمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا
 تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبُرُوا وَمَنْ كَانَ عَنِّيَا فَلَيَسْتَعِفَ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ
 بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمُ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشِدُّوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا

6. Етимларни то никоҳ(ёши)га етгуулариcha синаб туринглар. Агар уларнинг эси-ҳуши жойида эканини билсангиз, уларга ўз молларини топшириинг. У молларни исроф ила ва эгаларининг катта бўлиб қолишидан қўрқиб шошилиб еманг. Бой бўлганлар иффатли бўлсинлар. Ким камбақал бўлса, тўғрилик билан есин. Уларга ўз молларини топшираётганингизда гувоҳлар келтириинг. Ҳисобчиликка Аллоҳнинг йиғи кифоя қилур.

Бу ояти карима етим балофатга етиб, эс-ҳушини таниганда, дарҳол унга молини топшириш зарурлигини, уларнинг молини исроф қилмаслик, оталиққа олганлар томонидан, бу балофатга етса, молини қайтариб беришим керак бўлади, деб шошилиб еб қўймаслик, агар оталиққа олган одам бой бўлса, етимнинг моли масаласида иффатли бўлиш зарурлиги, камбағал бўлса, маълум чегарада ейишига рухсат борлиги ва етимга молини топшираётганда гувоҳлар олдида топшириш каби фиқҳий амалларни баён қилмоқда.

«Етимларни то никоҳ(ёши)га етгуулариcha синаб туринглар».

Демак, оталиққа олган одам етим бола балофат ёшига яқинлашганда уларни синаб, текшириб ва ҳолатларини синчиклаб кузатиб туриши лозим. Ёш болаларнинг никоҳ—балофат ёшига етганини билишнинг шариатда баён қилинган аломатлари бор. Қиз болалар ҳайз кўрсалар, балофатга етган саналадилар. Ўқил болаларнинг балофатга етганининг асосий белгиси эҳтилом бўлишидир. Яъни, уйқусида булғанишидир. Инсон балофатга етиши билан тўла масъулиятли—мукаллаф бўлади, яъни, шариат таклифларини амалга ошириши лозим бўлган шахсга айланади. Шу кундан эътиборан ўзи содир қилган ишларга ўзи жавобгар бўлади. Шу билан бирга, катта одамларга берилган ҳуқуқлардан фойдаланишга, жумладан, ўз молини ўзи сарфлаш ҳуқуқига эга бўлади.

Аммо, оталиққа олганлар етим болада балофатга етганлик аломати пайдо бўлиши билан дарров унга молни топшириб қўймайдилар. Балки, унда молни тўғри тасарруф қилиш қобилияти борми, эси-ҳуши жойидами—синаб кўришлари лозим. Буни билиб олиш унча қийин эмас. Бу борада ҳар бир жамоанинг ўзига яраша тажрибаси, аломат-белгилари бор. Қачонки етим бола балофатга етиши билан

унда молу мулк тасарруфида эс-ҳуш, қобилият борлиги англаб етилса, дарҳол унга моли топширилади. Бу нарса оятдаги:

«Агар уларнинг эси-ҳуши жойида эканини билсангиз, уларга ўз молларини топширинг», деган жумлада баён қилинган.

Етимни оталиққа олган шахс унинг молини ҳам вақтингча олиб туради. Баъзи кишилар «Мен етимни оталиққа олганимдан кейин молини нима қилсам, ўзим биламан» деб ёки «Бу балофатга етса, молини қайтариб беришим керак экан, ундан кўра у балофатга етгунча тезроқ молини еб қўяй» дейиши мумкин. Аллоҳ таоло бу оятда шундай тасарруфларни қайтариб:

«У молларни исроф ила ва эгаларининг катта бўлиб қолишидан қўрқиб, шошилиб еманг», демоқда.

Демак, етимни оталиққа олганлар учун асосий ҳукм етимларнинг молидан емаслик. Аммо оталиққа оловчиларнинг ҳоли ҳам ҳар хил бўлади – баъзилари бой, ўзига тўқ, бошқалари камбағал, муҳтож. Буни эътиборга олиб, оятда бойга алоҳида, камбағалга алоҳида ҳукм баён қилинган:

«Бой бўлганлар иффатли бўлсинлар. Ким камбағал бўлса, тўғрилик билан есин!»

Бой одам ўзига етарли моли бўлгани, ҳожати тушмагани учун иффат қилиб, ўзини шубҳали нарсадан узоқ тутгани маъқул. Етимларни оталиққа олгани, уларнинг мол-мулкини сақлагани, парваришлагани учун ажру савобини олади. Агар оталиққа оловчи шахс камбағал бўлса-чи? Унда, парваришдаги етимнинг молидан яхшилик – тўғрилик билан фойдаланишига рухсат бор. Бу нарса унга хизмати учун ҳақ ўрнида ўтади. Буни қуйидаги ривоят ҳам тасдиқлайди.

Имом Абу Довуд ва имом Насаййлар қилган ривоятда айтилишича, бир киши Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳузурларига келиб:

«Қарамоғимда бир етим бор. Унинг моли бор, меники йўқ. Унинг молидан есам бўладими?» деб сўради. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Исроф қилмасдан, тўғрилик билан егин», дедилар.

Имом Молик ривоят қилишларича, бир саҳройи араб Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг олдиларига келиб:

«Қарамоғимда етимлар бор. Уларнинг туялари бор, менинг эса биттагина туям бор, холос. Мен ўз туямнинг сутидан камбағалларга бериб тураман. Етимларнинг туялари сутидан менга нима ҳалол бўлади?» деб сўради. Абдуллоҳ ибн Аббос:

«Агар йўқолганда топиб келсанг, қўтирига қарасанг, ҳавзини тузатиб турсанг ва уларни боқаётган бўлсанг, наслига зарар кел-

тирмай сутидан ич. Аммо уларни соғиб олишингдан қайтараман», дедилар.

Шу таълимотлардан келиб чиқиб, оталиққа олган одам етимнинг молидан муҳтож бўлганда ҳожатини қоплагунча еса бўлади, дейилади.

Оятнинг сўнгида яна бир нозик, зарурий ҳукм баён этилган:
«Уларга ўз молларини топшираёттанингизда гувоҳлар келтиринг».

Мол олди-бердиси жуда ҳам нозик иш. Унда бироннинг ҳақига хиёнат бўлиши эҳтимоли қучли. Шунинг учун ҳам, Исломда бундай ишларни ҳужжат-далил билан, адолатли гувоҳлар иштироқида амалга ошириш таъкидланади. Шундай қилинса, бироннинг ҳақига хиёнат эҳтимоли йўқолади, бирор келишмовчилик чиқса ҳам, гувоҳлар ҳақиқатни (адолатни) ўрнатишда ёрдам берадилар.

Оятнинг сўнгида
«Ҳисобчиликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур» жумласининг келиши эса, бу ишларда доимо Аллоҳдан қўрқиб туриш лозимлигини уқтиради.

Келаси оятда яна аёллар ва ёш болаларнинг ҳақ-хукуқлари ҳимояси ҳақидаги ҳукмлар келтирилади:

لِلرِجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
 وَالْأَقْرَبُونَ كِمَّا قَدْ أَنْتَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا

7. Ота-оналар ва қариндошлар қолдирган нарсада эркакларнинг насибаси бор. Ота-оналар ва қариндошлар қолдирган нарсада аёлларнинг насибаси бор. У оз бўлсин, кўп бўлсин-фарз қилинган насибадир.

Исломдан олдинги тузумларда, жумладан, Арабистон ярим оролидаги жоҳилий тузумда ёш болалар ва аёллар мерос олиш ҳаққидан маҳрум эдилар. Жоҳилий араблар ҳукми бўйича, меросга фақат силоҳ олиб, душманга қарши уруша оладиган, яъни, вояга етган эр кишилар ҳақли эди, холос. Қолганлар, жумладан, ёш болалар ва аёллар бунга лойиқ эмасди. Ислом меросни эркак бўлсин, аёл бўлсин, катта бўлсин, кичик бўлсин, қариндошлик ҳаққи, деб эълон қилди. Улар меросни қариндошлик мартабаларига қараб, шариат ҳукми бўйича, кимга қанча кўрсатилган бўлса, ўшанчадан бўлиб олишади. Бу ҳол оиласи ва қариндош-уругчилик ришталарини мустахкамлашнинг бир йўлидир. Чунки қариндошлар, Ислом ҳукмига қўра, бир-бирларига қийин ҳолатларда ҳам ёрдам беришга мажбурлар.

Мисол учун, бир одам бошқасини хато билан, билмасдан ўлдириб қўйса, хун тўлайди. Ўзининг моли хунга етмаса, ота тарафдан бўлган қариндошлардан ҳам олинади. Шунга ўхшаш бошқа ҳолатлар ҳам бор. Шу эътибордан қариндошлар мерос олиши айниadolatdir. Фарзандлар эса, ўша ота ёки она сабабидан дунёга келганлар. Уларни боқиши, тарбия қилиш ота-онанинг бурчиидир. Мабодо, улар вафот этсалар, болалари мерос олиши зарурийдир. Ушбу оятда эркаклар билан бир қаторда аёллар ҳам ота-оналар ва қариндошлар қолдирган меросдан насибадор эканликлари таъкидланмоқда.

«Ота-оналар ва қариндошлар қолдирган нарсада эркакларнинг насибаси бор. Ота-оналар ва қариндошлар қолдирган нарсада аёлларнинг насибаси бор».

Бу, Исломнинг аёлларга бундан ўн тўрт аср илгари берган катта ҳукуқидир. Бунда аёл кишининг ҳам эркак киши каби инсон эканлигини англатувчи улкан маъно бор.

Ибн Мурдавайҳи Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилишича, Умму Каҳҳа исмли саҳобия аёл Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менинг саккизта қизим бор, оталари ўлиб қолди. Уларнинг ҳеч нарсаси йўқ. Оталарининг қариндошлари меросни қизларимга беришмаяпти», деганида, Аллоҳ, таоло юқоридаги ояти каримани туширган экан. Мана шу ҳадиснинг ўзи ҳам бу ҳукм қанчалик адолатли эканини кўрсатиб турибди.

«У оз бўлсин, кўп бўлсин-фарз қилинган насибадир».

Яъни, меросга озгина нарса қолибди, ҳеч нарсага арзимайди, фалончи олиб қўяверсин, дейилмайди. Озми, кўпми, барибир, Аллоҳ таълим берганидек бўлиш керак. Бу, Аллоҳ, таоло фарз қилган нарсадир.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَى وَالْيَتَمَّى وَالْمَسَكِينَ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا
لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

8. Агар тақсимлашга қариндошлар, етимлар ва мискиnlар ҳозир бўлсалар, уларни у(мерос)дан ризқлантиринглар ҳамда уларга яхши гаплар айтинглар.

«Тақсимлаш» — меросни бўлиш учун ҳақдорлар йифилган мажлисдир. Демак, мерос тақсимлаш мажлисида ҳақдорлардан бошқа қариндошлар ҳам, шунингдек, етимлар, камбағал-мискиnlар ҳам ҳозир бўлишлари мумкин.

«Агар тақсимлашга қариндошлар, етимлар ва мискинлар ҳозир бўлсалар, уларни у(мерос)дан ризқлантиринглар...»

Ҳақдорлар меросдан насибаларини олишса-ю, қолганларга ҳеч нарса тегмай қолса, ўксишлари, кўнгиллари синиши эҳтимоли бор. Шундай ноқулай ҳолатни ўртадан кўтариш учун, оятнинг ҳукмига кўра, меросхўрлар бирор нарсани ажратиб, ҳалиги кишиларга бериб, уларни ҳам севинтиришлари лозим. Айни чоғда, уларга ширин муомалада бўлиб, яхши сўзлар айтиш буюрилмоқда.

«...ҳамда уларга яхши гаплар айтинглар».

Бу ҳам қариндошлик ва инсоний алоқалар риштасини мустахкамлашнинг бир йўлидир.

وَلَيَخْشَ أَذِنَ لَوْ تَرْكُوا مِنْ حَلْفِهِمْ دُرْرَةً ضَعَفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلَيَتَّقُوا اللَّهَ
 وَلَيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا

9. Ўзлари заифҳол зурриётларини ортдан қолдиришдан қандай қўрқсалар, (бошқалар ҳақида ҳам) шундай қўрқсинлар. Бас, Аллоҳдан қўрқсинлар ва тўғри сўз айтсинлар.

Бу ояти каримани тафсирчи уламоларимиз икки хил таъвийл қилганлар. Иккови ҳам тўғри. Иккови ҳам бир-бирини тўлдириб, ояти кариманинг маъносини янада ойдинлаштиради.

Биринчи таъвийлга биноан, отаси ўлиб етим қолган болаларни оталиққа олган одам ўша етим болаларнинг ўрнига ўз болаларни қўйиб тасаввур қилсин.

«Ўзлари заифҳол зурриётларини ортдан қолдиришдан қандай қўрқсалар, (бошқалар ҳақида ҳам) шундай қўрқсинлар».

Гўё унинг ўзи вафот этиб, ортида заифҳол болалари қолганини ўйлаганда қандай қўрқса, қўлидаги етим болаларга ҳам шундай назар билан қарасин, деган маъно чиқади. Бунда етимларни оталиққа олган кишида оталик меҳрини қўзиш билан етимларга бўлган раҳим-шафқатини зиёда қилинмоқда. Шу билан бир вақтда,

«Бас, Аллоҳдан қўрқсинлар ва тўғри сўз айтсинлар», деб Аллоҳ, таолога тақво қилишга ҳам чорланмоқда.

Иккинчи таъвийлга биноан, оятдаги амр ўлим тўшагида ётиб васият қилаётган одам олдида гувоҳ сифатидами ёки бошқа бир сабабданми ҳозир бўлган кишига қаратилган. Агар васият қилувчи меросхўрларга зарар етказадиган васият қилса, мисол учун, «Ҳамма молимни фалон нарсага сарфланглар», деса, ёнида турган одам васият қилувчининг ортидан қолаётган болаларини худди ўз болала-

ридек тасаввур қилсин-да, унга насиҳат қилиб, меросхўрларга зарар келтирадиган васиятдан воз кечишига ундасин.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилишларича, Пайғамбаримиз алайҳиссалом касал ётган Саъд ибн Аби Ваққос розияллоҳу анҳуни қўргани кирдилар. Саъд ибн Аби Ваққос розияллоҳу анҳу:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен молдор одамман. Битта қизимдан бошқа меросхўрим йўқ. Молимнинг учдан иккисини садақа қиласам, майлими?» деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ», дедилар. Саъд розияллоҳу анҳу:

«Ярмини-чи?» деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ», дедилар. Саъд розияллоҳу анҳу:

«Учдан бирини-чи?» деб сўради. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Учдан бири майли. Учдан бири ҳам қўп», дедилар. Сўнгра эса: «Меросхўрларингни бой қолдиришинг уларнинг камбағал бўлиб, одамлардан тилаб юришларидан яхшидир», дедилар.

Ушбу ҳадиси шарифга амал қилиб, шариатда ўлим олдида қилинган васият учдан бирдан бошқасига таъсир қилмаслиги ҳукми жорий этилган. Яъни, бир одам молининг учдан биридан кўпини бирор ишга, ҳатто хайрли ижобий ишга сарфлашни васият қилган бўлса ҳам, унинг васияти фақат молнинг учдан бирига ўтади, холос.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا
وَسَيَصْلُوْكُ سَعِيرًا

10. Албатта, етимларнинг молини зулм ила еганлар қоринларида оловни еган бўлурлар. Ва, шубҳасиз, дўзахга киурлар.

Ояти кариманинг услуби фоятда таъсирчанлиги қўриниб турибди. Аввало, ким етимларнинг молларини зулм ила еса, қиёматда қоринларида у нарса оловга айланади.

«Албатта, етимларнинг молини зулм ила еганлар қоринларида оловни еган бўлурлар».

Сўнгра, шу ҳолда – қоринларида олов алангалаган ҳолда дўзахга кирадилар.

«Ва, шубҳасиз, дўзахга киурлар».

Дўзах алангаси ҳам авж олиб туради. Демак, етим молини ноҳақ еган одам ичию ташидан ўт азобига гирифткор қилинади. Нақадар даҳшатли ҳол! Нақадар аламли!

Бу ояти каримада келган маънони таъкидловчи, шарҳловчи кўпгина ҳадиси шарифлар бор.

Имом Бухорий Абу Ҳурайрадан ривоят қилган ҳадисда У зот:
«Ҳалок этувчи етти нарсадан четда бўлинглар», дедилар.

«Улар нималар, эй, Аллоҳнинг Расули?» деб сўралди. У зот:

«Аллоҳга ширк келтириш, сехргарлик, Аллоҳ ман қилган жонни ўлдириш, рибоҳўрлик, етимнинг молини ейиш, уруш куни қочиш, мўмина покиза аёлларни зинода тухмат қилиш», деб жавоб бердилар.

Машҳур тафсирчилардан ас-Суддий:

«Қиёмат куни етимнинг молини еган одам оғзидан, қулоқларидан, бурнидан ва кўзларидан олов чиқиб турган ҳолда тирилтирилади. Ҳар бир кўрган одам унинг етим молини еганлигини билиб олади», деганлар.

Ибн Мурдавайҳи Абу Барзодан ривоят қилган ҳадисда У зот:

«Қиёмат куни бир қавмлар оғизларидан олов пуркалиб турган ҳолда тирилтириладилар», дедилар. Одамлар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, улар кимлар?» деб сўрашди. У зот:

«Аллоҳ, таоло: «Албатта, етимларнинг молини зулм ила еганлар қоринларида оловни еган бўладилар», деганини билмайсанми?» дедилар.

Имом ибн Можа Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Икки заифнинг — аёлнинг ва етимнинг молидан узоқ бўлишинизни васият қиласман», деганлар.

Албатта, бу таълимотлар мусулмонларга ўз таъсирини ўтказган. Уларни қаттиқ ларзага солган. Улар умуман етимларнинг молига яқин келишдан ҳам қўрқиб қолишиган.

Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳу бу ҳақда қуйидагиларни айтган:

«Албатта, етимларнинг молини зулм ила еганлар...» ояти нозил бўлганида, етимларни ўз оталифига олганлар бориб, ўз таомини уларнинг таомидан, ичимлигини ичимлигидан ажратиб қўйди. Ортиб қолган таомлар ҳам то етим ўзи егунча ёки айниб қолгунча турадиган бўлди. Етимларни оталиққа олганларга машаққат туғилди. Бу ҳолни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга айтилган эди, Аллоҳ, таоло «Сендан етимлар ҳақида сўрайдилар...» оятини нозил қилди».

Келаси ояtlарда эса, мерос ҳақидаги масалалар давом этади:

يُوصِيكُو اللَّهُ فِيْ أَوْلَادِكُمْ لِلَّهِ كَمْ مِثْلُ حَظِّ الْأَنْشَيْنَ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ

أَثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلَاثَامَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلَا بَوِيهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا
 الْسُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَرِثَهُ أَبُوهُ فَلِأُمِّهِ أُشْلُثٌ فَإِنْ كَانَ
 لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ الْسُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دِينٌ ءَابَاءُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا
 تَدْرُونَ أَيْهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِّنْ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْمًا حَكِيمًا

11. Аллоҳ сизга фарзандларингиз ҳақида васият этиб, бир ўғилга икки қиз насибасича беришни амр этади. Агар улар иккитадан кўп (аёл) бўлсалар, уларга у (ота) қолдирганнинг учдан иккиси. Агар қиз битта бўлса, унга ярми. Агар у(маййит)нинг боласи бўлса, у тарк қилган нарсадан ота-онасининг ҳар бирига олтидан бир. Агар унинг боласи бўлмаса ва ота-онаси меросхўр бўлса, онасига учдан бир. Агар унинг ака-укалари бўлса, онасига олтидан бир. У қилган васият ёки қарзини адо этгандан сўнг. Оталарингиз ва болаларингиздан қайси бирлари сизга манфаатлироқ эканини билмассизлар. Бу, Аллоҳ жорий қилган фарздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир.

Ал-Авфий Ибн Аббосдан қуйидагиларни ривоят қиласди:

«Аллоҳ таоло ўғил-қизларга ва ота-оналарга мерос бобида фарз қилган ҳукмлар ҳақида оятлар туширганда, баъзи одамларга ёқмади. Улар «хотинга тўртдан бир ёки саккиздан бир, қизга ярим... кичкина болага ҳам бериладими? Ахир, улардан бирортаси ҳам урушда қатнашмайдилар-ку! Ўлжа ҳам олмайдилар-ку! Бу гап тўғрисида индамай туринглар, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёдларидан чиқиб қолса, ажаб эмас ёки у кишига айтамиз, буни ўзгартирадилар», дейишди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули! Қиз болага отасининг меросидан ярми бериладими? Ахир, у от миниб, душманга қарши урушмайди-ку! Қўлидан ҳеч нарса келмайдиган гўдакка ҳам мерос бериладими?» дейишди. Улар жоҳилият вақтида душманга қарши уруш қилгандарагагина мерос беришар, катта ёшлардан бошлаб беришар эди. Уларнинг бу тутимларига жавобан Аллоҳ таоло:

«Аллоҳ сизга фарзандларингиз ҳақида васият этиб, бир ўғилга икки қиз насибасича беришни амр қиласди», деб бошланувчи ояти каримани нозил қилди.

Ушбу ривоятдан кўриниб турибдики, молу мулк борасида ўрганиб қолинган одатни тарк этиш қийин. Мерос ҳақидаги аввал туш-

ган ҳукмлар нафақат Исломга кирмаган шахсларга, балки баъзи мусулмонларга ҳам унчалик ёқмаган. ҳатто буни ўзгартиришни талаб қилмоқчи ҳам бўлишган. Уларнинг фикрича, бунақада баъзилар тайёрига айёр бўлиб, мўмайгина мол эгаси бўлиб қолишади. Шуниси уларга маъқул келмаган.

Минг афсуслар бўлсинки, йигирма биринчи аср жоҳилиятида мусулмонликни даъво қилиб юрганларнинг ичида ҳам худди шу фикрдагилар кўп. Уларга айтиладиган гап шулки, аввало, меросхўр мерос қолдирувчининг узвий давомчисидир. Қолаверса, фаразан, мерос қолдирувчи ҳаёт пайтида муҳтож ҳолга тушиб қолса, айнан шу меросхўрлар унга кафил бўлар эдилар. Яна қолаверса, мерос қолдирувчилар меросхўрларга фақат молу дунёнигина мерос қолдирмайдилар, балки табиатларини, истеъдодларини, биологик хусусиятларини ва ҳаттоғи гўзаллик ва хунуқликларини ҳам мерос қолдирадилар. Шубҳасиз, бу мерослар меросхўрнинг ҳаётига катта таъсир ўтказади. Шундай бўлгач, ундан қолаётган меростга ана шу фарзандлар ва яқин қариндошлар ҳақли бўлмай, бошқа ким ҳақли бўлсин?! Бу ишда Аллоҳ таолонинг айтганини қилингандагина адолат бўлади. Бошқача йўл ҳалокатга элтади. Бунга кечаги ва бугунги кунимиздан истаганча мисол топса бўлади. Бошқа масалалар каби меросда ҳам исломий ҳукм юритилмаётгани учун қанчадан-қанча оиласлар мерос талашиб барбод бўляпти, қариндошлар юз кўрмас бўлиб кетишяпти. Бу жуда катта ижтимоий масаладир. Токи бу адолатли ҳал этилмас экан, жамиятда хотиржамлик бўлмайди. Шу боисдан ҳам, Ислом шариати меросни тўғри тақсим қилишга катта аҳамият беради. Бунга боғлиқ ишни ва илмни «фароиз» деб аталади. Ушбу ояти карима ва кейинги оят ҳамда ушбу суранинг охирида келадиган оятлар бу мавзудаги ҳадислар билан бирга фароиз илми асосини ташкил этади.

Мусулмонлиқда фароиз илмининг аҳамияти катта. Имом Абу Довуд ва Ибн Можалар Абдуллоҳ ибн Амрдан қилган ривоятда айтилади:

«Илм учтадир. Улардан бошқаси фазлдир. Муҳкам оят, қоим суннат ва адолатли фароиз».

Имом Ибн Можа Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Фароизни ўрганинглар ва уни одамларга ўргатинглар. У илмнинг ярмидир. У унуглидади. У менинг умматимдан биринчи суғуриб олинадиган нарсадир», деганлар.

Қуръон илмлари бўйича мутахассис олимлар оятларнинг нозил бўлиш сабаблари ҳақидаги баҳсларида «Бир оятнинг нозил

бўлишига бир неча сабаб бўлиши мумкин», дейдилар. Бир неча сабаб билан нозил бўлган ўшандай оятлардан бири биз ўрганаётган ушбу ояти каримадир. Унинг нозил бўлиш сабабларидан бирини юқорида зикр этдик. Яна иккита сабаби бор, улар билан қўйида танишамиз:

Имом Бухорий Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда, у киши:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Абу Бакр розияллоҳу анҳу икковлари мени қўргани Бани Салама қабиласига пиёда келдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзимни билмай ётганимни кўриб, сув сўраб таҳорат қилибдилар, ўша сувдан менга сочганларида ўзимга келдим ва: «Эй, Аллоҳнинг Расули, молимни нима қилишимни амр қиласиз?» дедим. Шунда «Аллоҳ, сизга фарзандларингиз ҳақида васият этиб, бир ўғилга икки қиз насибасича беришни амр этади...» оятини туширди», дейдилар.

Имом Термизий Жобир розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда қўйидагилар айтилади:

«Саъд ибн Робеънинг хотини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, анави иккови Саъд ибн Робеънинг қизлари. Оталари сиз билан Уҳуд жангида қатнашиб, шаҳид бўлди. Амакилари эримдан қолган молларни овлолиб, қизларимга ҳеч нарса бермаяпти. Агар моли бўлмаса, буларга ҳеч ким уйланмайди», деди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Бу ҳақда Аллоҳ, Ўзи ҳукм чиқаради», дейдилар. Бир оздан сўнг Мерос ояти нозил бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам амакиларига одам юбордилар ва: «Саъднинг икки қизига учдан иккисини бер, оналирига саккиздан бирини бер, қолгани сенга», дедилар.

Келтирилган ривоятлардан кўриниб турибдики, вазият ноқулай бўлиб, Аллоҳ таолонинг Ўзи очиқ-ойдин баёнот билан аралашишини тақозо қилиб қолган эди. Шунинг учун ҳам, ҳар бир меросхўрнинг ҳаққини аниқ кўрсатиб оят туширди.

«Аллоҳ сизга фарзандларингиз ҳақида васият қилиб, бир ўғилга икки қиз насибасича беришни амр этади».

Бизда вазият сўзини ўлаётган одам айтган гап маъносида тушуниб келинади. Аслида эса, бу сўз кенг маъноли бўлиб, насиҳат, қарор ва таъкидланган тавсия каби маъноларни ҳам англатади. Ушбу оядада ҳам «Аллоҳ,... вазият қилиб», деб келмоқда.

Бу оядада жоҳилиятнинг ҳукми ботил қилиниб, қизларга мерос бермаслик одати бекор этилиб,adolat қарор топтирилмоқда, қизларга ҳам меросдан ҳақлари кўрсатилмоқда. Бу ҳукмга ўша пайтда

Ислом душманлари тугул, ҳатто баъзи мусулмонлар ҳам қарши чиқишиганини ва уларга бериладиган жавобни сал олдин зикр қилиб ўтдик.

Душманлик, мутаассиблик ёмон нарса экан. Таажжубланарли ҳолга қарангки, аввалда: «Нега қўлидан от миниш, уруш қилиш келмайдиган қиз болаларга ҳам мерос берилади? Буadolатсиз ҳукм!» деб дод-вой соглан Ислом душманлари (ҳатто баъзи ўзини мусулмон деб юрганлар ҳам) ҳозирга келиб: «Бу қандайadolatsizlik?! Қиз бола одам эмасми?! Нима учун унга ўғил болага бериладиган миқдорнинг ярми берилади?!» дейишмоқда. Уларнинг бу ноҳақ эътиrozлари Исломга душман бўлганлари учун ва ўзларининг жоҳилий тасаввурларидандир. Агар улар Ислом динида аёл кишига берилган эътибордан заррача хабардор бўлганларида, мазкур гапни айтишдан уялар эдилар. Агар уларда уятнинг ўзи бўлса!

Исломда аёл киши дунёга келганидан то умрининг охиригача моддий жиҳатдан таъминлангандир. У қиз бўлса, моддий таъминотига отаси жавобгар. Сингил бўлса, aka-укаси, хотин бўлса, эри, она бўлса, ўғли масъул. Яъни, хотин киши ўзи касб қилиб молу мулк топишга эҳтиёжи ҳам, шаръий бурчи ҳам йўқ. Бинобарин, меросга оладиган молни ўз эҳтиёжидан ортиқча нарса сифатида қабул қилиб олади. Бунинг аксича, эркак киши доимо моддий масъулият остида юради. Ўғил сифатида ота-онасининг, ота сифатида фарзандларининг, aka ёки ука сифатида опа-сингиллари ва aka-укаларининг, эр сифатида хотинининг моддий таъминотига жавобгар ҳисобланади. Уйланаётганда ҳам келинга маҳр беради, тўй ва рўзгор анжомларини тайёрлайди. Бошқача қилиб айтганда, у қанча мол топса ҳам, ўрни бор. Шулар эътиборга олинса, икки қиз насибасича миқдорда меросга эга бўлиши айни адолат ҳисобланади!

«Агар улар иккитадан кўп (аёл) бўлсалар, уларга у (ота) қолдирганининг учдан иккиси».

Яъни, ўлган одамнинг ўғли бўлмаса, иккитадан ортиқ қиз фарзандлари бўлса, улар мероснинг учдан иккисини бўлиб олишади. Уламолар «Ўғил фарзанд бўлмай, фақат иккита қиз бўлса ҳам, учдан икки қисм меросни олишларига шу оят далилдир» дейишади. Бу фикрни қувватловчи бошқа далиллар ҳам бор. Ушбу суранинг охиридаги оятда иккита сингилга мероснинг учдан иккиси тегиши очиқ айтилган. Иккита сингилга берилган бу улуш иккита қизга берилиши аълороқ. Юқорида келтирилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллашоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Робеънинг икки қизига учдан иккими беришга амр қилдилар. Демак, оятдаги ушбу жумланинг маъноси: «Агар икки ва ундан ортиқ аёллар бўлса», деб тушунилади.

«Агар қиз битта бўлса, унга ярми».

Қолгани бошқа қариндошларга шариат ҳукми асосида бўлиб берилади.

«Агар у(маййит)нинг боласи бўлса, ота-онасининг ҳар бирига олтидан бир».

Мерос қолдирувчининг ортидан ўғилми, қизми, биттами, кўпми бола қолса ва, айни чоғда, ота-онаси ҳам тириқ бўлишса, ота-она-нинг ҳар бири олтидан бир қисм меросга ҳақли бўлади. Қолган меросни фарзандлар шариат ҳукми асосида бўлиб оладилар. Агар фарзанд фақат битта ўғил бўлса, қолганининг ҳаммасини олади. Лекин битта қиз бўлса, ярмини олади. Ортиб қолган олтидан бирни ҳам яқин эркак қариндошлик эътибори ила отага берилади.

«Агар унинг боласи бўлмаса ва ота-онаси меросхўр бўлсалар, онасига учдан бир».

Учдан иккиси отасига. Бу ҳол ота-онадан ўзга меросхўр йўқ, яъни, ўлганинг ортидан фарзанд ҳам, эр ҳам ёки хотин ҳам қолмаган ҳолдир.

«Агар унинг ака-укалари бўлса, онасига олтидан бир».

Бу ҳолда, ўлган кишининг ортидан ота-онасию ака-укаси қолган бўлади. Унда, ака-укалар ўзлари мерос олмасалар ҳам, оналарининг улуши учдан бир улушдан олтидан бирга камайишига сабаб бўладилар. Ота бор жойда ака-укалар мерос ололмайдилар. Агар фақат битта ака ёки ука қолса, онанинг улушкини камайтира олмайди. У ҳолда она учдан бирини олади. Ўлганинг биродарлари оналарининг улушкини қисқартиришлари ҳикматида уламолар: «Оталари уларга нафақа беради, уларни уйлантиради, шунинг учун оналаридан улуш қисқартирилиб, оталарига қўшилган», дейдилар.

Мазкур мерос тақсимлашлардан аввал қилиниши лозим бўлган муҳим иш бор. Ана ўша иш адо этилгандан сўнгтина, бу тақсимлашларга имкон бўлади. Мазкур ишни оятнинг қўйидаги жумлалари баён этаётир:

«У қилган васиятни ёки қарзини адо этгандан сўнг».

Оятда қарз васиятдан кейин зикр қилинган бўлса ҳам, амалда ундан олдинга қўйилади. Оятнинг маъносига чуқур назар соглан уламолар бу ҳақиқатни англаганлар. Аввал ўтган ва кейин келган уламоларнинг ҳаммалари қарз васиятдан устун туришини таъкидлаганлар.

Ином Термизий қилган ривоятда ҳазрати Али розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қарзни васиятдан олдин қўйганларини айтганлар. Бу тушунарли. Чунки, қарз бошқа бандаларнинг ҳаққидир. Аллоҳ таоло ҳам Ўз ҳаққини кечади-ю, банданинг

ҳаққини кечища ихтиёрни ўзига қўяди. Ислом динида қарз қаттиқ олинади. Чунки, бусиз ҳаётдаги мумалаларда ишонч қолмайди. Одамлар орасида хотиржамлик йўқолади. Шунинг учун ҳам, қарздор ўлганидан кейин ҳам қарзниңг мастьулиятидан қутула олмайди. Шу боисдан, вафот этган шахс-нинг жанозасини ўқишидан олдин унинг қарзи борми-йўқлиги ҳақида сўралади.

Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинадики, бир одам: «Эй, Аллоҳниңг Расули, мен Аллоҳниңг йўлида қатл бўлсан, гуноҳларим ювиладими?» деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар сен сабр ила, савоб умидида, қочмасдан, олға интилиб туриб қатл этилсанг, ювилади», дедилар. Сўнгра:

«Нима дединг?» деб қайта сўрадилар. Ҳалиги одам айтганларини такрорлади. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа, ювилади, фақат қарзинг бўлмаса. Менга бунинг хабарини Жаброил айтди», дедилар.

Яна Қатода розияллоҳу анҳудан қилинган бошқа бир ривоятда айтилишича:

«Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳузурларига жаноза намозини ўқиши учун бир кишининг ўлигини олиб келдилар. У зот:

«Биродарларингизнинг жанозасини ўзингиз ўқийверинглар, унинг қарзи бор экан», дедилар. Шунда мен (яъни, Қатода розияллоҳу анҳу):

«Эй, Аллоҳниңг Расули, унинг қарзи менинг бўйнимга», дедим. У киши соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Вафоси биланми?» деб сўрадилар. Мен:

«Вафоси билан», дедим. Ана шундан сўнг унинг намозини ўқидилар»,

Демак, бир одам вафот этса, ундан қолган меросдан, аввало, қарзи чиқариб берилади. Қарздан ортиб қолганини васиятига биноан ишлатилади ва меросхўрларга бўлинади.

Васиятга эътибор бериш мерос қолдирувчининг иродасини, ўлимидан олдинги истагини ҳурматлаш маъносидадир. Аммо унинг васияти ўзи қолдираётган мероснинг учдан бир қисмидан ортиқقا ўтмайди. Мисол учун, бир одам: «Ўлганимдан кейин ҳамма молимни Аллоҳниңг йўлида садақа қилиб юборинглар ёки масжид қуринглар», деса, мазкур ишларга мероснинг учдан бири сарфланади, холос.

«Оталарингиз ва болаларингиздан қайси бирлари сизга манфаатлироқ эканини билмассизлар».

Инсон кўпинча инсонгарчилигига бориб, турли ҳолатларда мулоҳазалари турлича бўлади. Айниқса, бемор бўлган чоғда ёки ўлаёт-

ганда яқинларига кўпроқ яхшилик қилгиси келади. Баъзан оталик меҳри устун келиб, болаларини кўпроқ ўйлаб, уларни бошқалардан юқори қўяди. Жумладан, мерос ҳам фақат уларга бўлса эди, деб уларни бу масалада ота-онасидан баланд қўйиб юборади. Бошқа бирлари эса, одоб-ахлоқ, урф-одат ҳиссидан келиб чиқиб, ота-онасини юқори қўймоқчи бўлади.

Ушбу жумла бу нозик ҳолатнинг муолажасини қилмоқда. Мерос масаласида бунақа мулоҳазаларга бориб хижолат чекиб юрилмасин, хотиржам бўлинсин, деб даъват қилинмоқда. Отa-она ёки болалардан қай бирлари манфаатлироқ эканини одам барибир идрок эта олмайди. Қолаверса, мерос масаласи —

«Бу, Аллоҳ жорий қилган фарздир».

Унга инсоннинг ҳеч алоқаси йўқ. Ҳеч ким меросни ўзича бўла олмайди. Уни Аллоҳ таолонинг Ўзи бўлиб қўйган. Кимга қанча бериш У зотнинг Ўзининг иши. Шунинг учун ҳам, мерос қолдирувчининг турли андишаларга боришига ҳожат йўқ.

«Албатта, Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир».

Жумладан, меросни қандай тақсим қилишни ҳам яхши билади. Унинг тақсими эса, албатта, ҳикматидир.

Келгуси оятда мерос тақсимлаш ҳукмининг баёни давом этади:

﴿ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَمْ يَكُنْ لَهُنْ بِّرٌ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الْرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَ كُنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الْرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَتْمُ إِن لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الشُّتُّونُ مِمَّا تَرَكَ كُنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوْصُوْتُ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ اُمْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلٍ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءٌ فِي الْشُّتُّونِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ عَيْرَ مُضَارٍ وَصِيَّةٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلَيْمٌ حَلِيمٌ ﴾

12. Сизларга хотинларингиз қолдирган нарсанинг—агар уларнинг боласи бўлмаса—ярми тегади. Агар уларнинг боласи бўлса, сизга улар қолдирган нарсанинг чораги тегади. Улар қилган вакиятни ёки қарзларини адo этгандан сўнг. Уларга сиз қолдирган нарсанинг—агар болангиз бўлмаса—чораги тегади. Агар болангиз

бўлса, уларга сиз қолдирган нарсанинг саккиздан бири тегади. Сиз қилган васиятни ёки қарзингизни адо этгандан сўнг. Агар бир эркак ёки аёл қалола ҳолида мерос қолдирса, унинг биродари ёки синглиси бўлса, улардан ҳар бирига олтидан бир тегур. Агар улар бундан кўп бўлсалар, учдан бирига шерикдирлар. Зарар қилмайдиган васиятни ёки қарзни адо этгандан сўнг. Булар **Аллоҳнинг васиятидир**. Ва Аллоҳ билувчи ҳамда ҳалийм Зотдир.

Ушбу ояти каримадаги мерос тақсими инсон ақлини лол қолдирдиган даражада аниқлик билан келган. Буни Исломда мерос масаласини ўргангандай ажнабий олимлар ҳам алоҳида таъкидлаганлар.

«Сизларга хотинларингиз қолдирган нарсанинг—агар уларнинг боласи бўлмаса—ярми тегади. Агар уларнинг боласи бўлса, сизга улар қолдирган нарсанинг чораги тегади. Улар қилган васиятни ёки қарзларини адо этгандан сўнг».

Бефарзанд хотин ўлиб, ортидан эри қолса, мероснинг ярмини олади. Аммо, у хотиннинг ўғлими, қизими—нечта бўлса ҳам—шунингдек, аввалги эридан ҳам, боласи бўлса, эрга мероснинг чораги тегади. Албатта, аввалги оятда келганидек, бу мерос ҳам вафот этган хотин қилган васиятни ёки олган қарзини адо этгандан сўнг тақсимланади.

«Уларга сиз қолдирган нарсанинг—агар болангиз бўлмаса—чораги тегади. Агар болангиз бўлса, уларга сиз қолдирган нарсанинг саккиздан бири тегади. Сиз қилган васиятни ёки қарзингизни адо этгандан сўнг».

Агар бефарзанд эр ўлиб, ортидан хотини қолса, мероснинг чорагини олади. Аммо, ўлган эрнинг ўғилми, қизми, ўзми-ўтайми, яъни, бошқа хотиниданми, кўпми, озми фарзанди бўлса, хотинга мероснинг саккиздан бири тегади. Бу ҳам васиятни ёки олинган қарзни адо этгандан кейин бўладиган тақсим. Меросхўр хотин битта бўлса, мазкур чорак ёки саккиздан бир улушни ўзи олади. Агар вафот этганинг хотини иккита, учта ёки тўртта бўлсалар, ўша чорак ёки саккиздан бирда шерик бўладилар.

Ояти каримадаги:

«Агар бир эркак ёки аёл қалола ҳолида мерос қолдирса», жумласини, хусусан, «қалола» сўзини бир оз шарҳлашга тўғри келади. Бу ҳақда уламоларимиз ҳам анча баҳс юритганлар. Бизнинг тилимизда «қалола» сўзининг маъносини айнан ифода этадиган ибора йўқ. Шунингдек, араб тилида ҳам бу сўзнинг муродифи йўқ. Ҳазрати Абу Бакр Сиддик розияллоҳу анхудан одамлар «қалола» ҳақида сўрашганида: «У тўғрисида ўз фикримни айтаман, тўғри бўлса, Аллоҳдан, хато бўлса, мендан ва шайтондан, яъни, Аллоҳнинг ва Унинг Расули-

нинг бунга алоқалари йўқ. Калола – зурриёди ва аждоди йўқ одамдир», дедилар. Яъни, ўлган пайтида бола-чақаси, набира-чеваралари ҳам, ота-онаси, бобо-момоси ҳам йўқ, бўлган одам, демакдир.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анху ҳам ўз халифалик вақтларида: «Абу Бакрнинг фикрига хилоф қилишдан уяламан», деганлар. Тўрт мазҳаб соҳиблари ҳам, аввал ўтган, кейин келган уламолар ҳам шу фикрга қўшилганлар.

«Агар бир эркак ёки аёл калола ҳолида мерос қолдирса, унинг биродари ёки синглиси бўлса, улардан ҳар бирига олтидан бир тегур. Агар улар бундан кўп бўлсалар, учдан бирига шерикдирлар».

Бу жумлада она бир ака-ука ва опа-сингиллар ҳақида сўз кетмоқда.

Демак, оятнинг ҳукмига кўра, «калола» ҳолида вафот этган одамнинг ортидан она бир биродари (акаси ёки укаси) ва синглиси қолса, уларнинг ҳар бирига мероснинг олтидан бири тегади. Агар она бир биродар ва сингиллар бундан кўп бўлсалар, мероснинг учдан бирида шерик бўладилар. Эркак-аёл teng насиба олишади. Бунда ҳам ўша калола ҳолида мерос қолдирган эркак ёки аёлнинг қилган васияти ва олган қарзи адo этилганидан сўнг тақсимланади. Васият эса, зарар қилмайдиган бўлиши керак. Бу ҳукм мерос бобидаги ҳамма васиятларга тегишлидир. Чунки, Аллоҳ оятда:

«Зарар қилмайдиган васиятни ёки қарзни адo этгандан сўнг», демоқда.

Зарар қилмайдиган васият дегани нимани билдиради? Унингadolатli, меросхўрлардан бирортасига зарар келтирмайдиган бўлишини билдиради. Мисол учун, баъзи меросхўрларни меросдан маҳрум қилмаслик ёки меросдан ҳақини камайтирмаслик керак. Умуман, Аллоҳ таоло кўрсатган миқдорларни ўзgartирмаслиги лозим. Ким ўз хоҳишича тақсимлайдиган бўлса, Аллоҳнинг ҳукмига, шариатта қарши чиққан бўлади.

Ибн Аби Хотим Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Зараарли васият қилиш гуноҳи кабиралардандир», деганлар.

Бу оятнинг охирида ҳам аввалги оятта ўхшаш қаттиқ таъкидлар келади:

«Булар Аллоҳнинг васиятидир».

Яъни, меросни юқорида айтилгандек тақсимлаш, ишларда ҳалол-пок бўлиш Аллоҳнинг васиятидир. Бошқаники эмас. Ҳаводан олингани йўқ. Бир гурӯҳ одам тўпланиб олиб, маслаҳатлашиб қарор қилганлари ҳам йўқ.

«Ва Аллоҳ билувчи ва ҳалийм Зотдир».

Ким нима билан машғул, ким меросни тўғри тақсим қилмоқдаю ким нотўғри тақсим қилмоқда – билиб туради.

Мусулмон инсон ўзининг ҳар бир иши, ҳаракати ва фаолияти Аллоҳнинг шариатига мувофиқ бўлишига уринмоқи лозим. Шу жумладан, мерос масаласида ҳам. Ҳар бир иш Аллоҳнинг ҳукми билан бўлиши асосий исломий таълимот бўлганидан, Куръони Каримда бу маъно қайта-қайта таъкидланади. Келаси икки оятда ҳам худди шу фоя олдинга суриласди:

تِلَّاَكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ يُدْخِلُهُ جَنَّتٍ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنَهَارُ خَلِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۚ وَمَنْ
 يَعْصِي اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودُهُ يُدْخِلُهُ نَارًا خَلِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ
ۖ
مُهِيمٌ

13. Ана ўшалар Аллоҳнинг чегаралариdir. Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат этса, У Зот уни остидан анҳорлар оқиб турган жаннатга абадий қолиш учун киритадир. Бу эса, улкан ютуқdir.

14. Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига исён қилса ва Унинг чегарасидан тажовуз қилса, У Зот уни абадий қолиш учун дўзахга киритадир. Ва унга хорловчи азоб бордир.

Демак, бу дунёда фақат Аллоҳга ва Унинг Расулигагина итоат қилиб яшаш лозим. Бу итоат шариатга амал қилиш билан бўлади. Аллоҳга бўйсуниб, у кўрсатган дастурга амал қилиб яшаш иймонда, Исломда, диндорликда яшаш демакdir. Аллоҳнинг итоатидан чиқиб, бошқага итоат қилиш, Унинг дастурини қўйиб, бошқанинг дастурига амал қилиш ширк, куфр ва жаҳаннамdir.

«Ана ўшалар Аллоҳнинг чегаралариdir».

Яъни, юқорида зикр қилинган нарсалар Аллоҳ таолонинг чизиб қўйган чегаралариdir. Бу жумлада Аллоҳ таолонинг шариати ҳукмлари Унинг «чегаралари» деб аталмоқда. Бундан мусулмон инсон учун Аллоҳ таоло чизган чегарада юриш лозимлиги келиб чиқади. Ана ўша чегарада юрган одам турли хавф-хатарлардан омон бўлади.

«Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат этса, У Зот уни остидан анҳорлар оқиб турган жаннатга абадий қолиш учун киритадир».

Мазкур чегарада юриш Аллоҳ таолога ва Унинг Расулига итоат қилиш билан бўлади. Аллоҳ таолога итоат Қуръони Каримга ва Унинг Расулига итоат эса, у зот алайҳиссаломнинг суннатларига амал этиш билан бўлади. Аллоҳ таолонинг чегарасида юриш, Аллоҳ таолога ва Унинг Расулига итоат қилишдан, фақаттина, чегарада юриб, итоат этган баnda фойда кўради. Аллоҳ таоло уни қиёматда жаннатта киритади.

«Бу эса, улкан ютуқдир».

Энди, Аллоҳ таолонинг мазкур чегарасида юрмаган, Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилмаганлар нима бўлади, деган савол пайдо бўлиши мумкин. У саволнинг жавоби қуйидагича:

«Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига исён қилса ва Унинг чегарасидан тажовуз қилса, У Зот уни абадий қолиш учун дўзахга киритадир. Ва унга хорловчи азоб бордир».

Демак, у дунёда ҳар кимга бу дунёдаги амалига қараб муомала қилинади. Бу дунёда Аллоҳ таолонинг ва Унинг Расулининг итоатини қилмай, уларга осийлик қилиб, Аллоҳ таолонинг чегарасидан чиққанлар у дунёда абадий қолиш учун дўзахга киритиладилар. Иш фақат дўзахга киритиш билан тамом бўлмайди. У ерда мазкур осийга хорловчи азоблар ҳам бўлади.

Қуйида келадиган оятларда Аллоҳ таоло исломий жамиятни жоҳилият нопокликларидан поклашни, жумладан, фоҳиша ишлардан тозалашни давом эттиради:

وَالَّتِي يَأْتِي رَبَّ الْفَحْشَةَ مِنْ نَسَاءٍ كُمْ فَاسْتَشْهُدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْ كُمْ
 فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَوْفَقُنَّ الْمَوْتَ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ هُنَّ
سَيِّلًا

15. Аёлларингиздан фоҳиша (зино) қилганларига ўзларингиздан тўртта гувоҳ келтиринг. Агар гувоҳлик берсалар, уларни то ўлим етгунча ёки Аллоҳ бир йўл кўрсатгунча уйларида тутиб туринг.

Исломдан аввал бошқа разолатлар қатори фоҳишабозлик ҳам кенг тарқалган эди. Зинокорлик айб эмас, фахр ҳисобланар эди. Жоҳилият аҳди ўзларига баҳона топиб, зинога турли йўллар очган эдилар. Аллоҳ таоло жамиятнинг бу дардига ҳам ўзига хос даво қўллади. Аввал – бошда бу борада биз ўрганаётган ушбу оятни туширди. Мусулмонларни бу разолатдан узоқлашишга ва ким мазкур ишга қўл урса, унга нисбатан керакли чоралар кўришни амр қилди.

«Аёлларингиздан фоҳиша (зино) қилганларга ўзларингиздан тўртта гувоҳ келтиринг».

Демак, мусулмон аёлларнинг зино қилган-қилмаганларини аниқлаш учун мусулмон эркаклардан тўртта гувоҳ керак. Зино катта айб экани ҳаммага маълум. Шунинг учун ҳам, бирорни бу фоҳиша ишда айблашда ҳушёр бўлиш лозим. Муслима аёлларни зинода айблашга мусулмонмасларнинг гувоҳлиги ўтмайди. Чунки, улар мусулмонларга душманлик руҳи таъсири остидалар, уларнинг обрўсини тўкиш мақсадида ёлғон гувоҳлик беришлари мумкин. Муслима аёллар эса, умуман, зино каби гуноҳ ишлар бор жойга яқин йўламайдилар, шунинг учун гувоҳлик беришларининг имкони ҳам кам. Бошқа ишларда икки кишининг гувоҳлиги қабул қилинса ҳам, зинода тўрт кишининг шарт қилиниши бу иш нозик ва аҳамиятли эканини кўрсатиб турибди.

«Агар гувоҳлик берсалар, уларни то ўлим етгунча ёки Аллоҳ бир йўл кўрсатгунча уйларда тутиб туринг».

Кўриниб турибдики, зинодан жамиятни тозалаш учун кўрилган чоралардан бири – зинокор аёлни уйга қамаб, жамиятдан ажратишdir. Чунки, улар мусулмонлар ичида бемалол юрсалар, жамиятни булғайдилар, фоҳиша ишларини давом эттирадилар. Шунинг учун, зинокорлиги событ бўлган аёлни то ўлгунча уйга қамаб, чиқармаслик ҳукми жорий қилинган.

Ояти каримадаги «ёки Аллоҳ бир йўл кўрсатгунча» деган иборадан, зинокор аёлни уйга қамаш ҳукми вақтинчалик ҳукм эканлиги кўриниб турибди. Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло «Нур» сурасида зинокорларнинг охирги ҳукмини туширган. «Нур» сурасидаги мазкур оятлар нозил бўлганда, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мендан қабул қилиб олинглар! Мендан қабул қилиб олинглар! Аллоҳ уларга йўл кўрсатди: рўзгор кўрмаган рўзгор кўрмаган билан зино қилса, юз дарра урилади ва бир йил сургун, рўзгор кўрган рўзгор кўрган билан зино қилса, юз дарра урилади ва тошбўрон қилинади», дедилар.

وَالَّذَانِ يَأْتِيْنَهَا مِنْ كُمْ فَعَادُوهُمَا إِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنْ
 اللَّهُ كَانَ تَوَّبَ أَرْحَمًا

16. Сизлардан ўша(фоҳиша) ишни қилган икки эркакка озор беринглар. Агар икковлари тавба қилсалар ва тузалсалар, уларни тек қўйинг. Албатта, Аллоҳ тавбаларни қабул қилувчи ва раҳимли Зотdir.

Бу оятдаги фоҳиша ишдан кўзда тутилган нарса баччабозлиkdir. Бу разолат ҳам ўша вақтларда кенг тарқалган жиноятлардан бўлган. Ислом мусулмон жамиятни мазкур ярамаслиқдан тозалаш учун ҳам жиддий чоралар кўрган.

«Сизлардан ўша(фоҳиша) ишни қилган икки эркакка озор беринглар».

«Озор беринглар» дегани – сўкиш, айблаш, қўлга тушган нарсалар билан уриш, деганидир ва булар вақтинчалик чора ҳисобланган. Ишончли ҳадис китобларининг соҳиблари Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳис-салом: «Кимнинг Лут қавми амалини қилаётганини кўрсангиз, қилувчини ҳам, қилинувчини ҳам ўлдиринг», деганлар. Аммо ушбу оятда кўрсатилган вақтинчалик чора бўйича озор бергандан сўнг:

«Агар икковлари тавба қилсалар ва тузалсалар, уларни тек қўйинг».

Яъни, ортиқча сўкиб, айблаб юрманг. Чунки:

«Албатта, Аллоҳ тавбаларни қабул қилувчи ва раҳимли Зотдир».

Бу икковининг ҳам тавбаларини қабул этиб, раҳим қилган бўлса, ажаб эмас. Ҳа, Ислом хато қилиб гуноҳга қўл урган, кейин эса тавба қилганларга нисбатан бағрикенглик қиласи. Аввало, уларнинг ёмон йўлдан қайтиб, ўзларини ўнглаб олишлари учун барча чораларни қўллади. Ушбу маъно келаси оятларда ҳам баён қилинади:

إِنَّمَا الْتَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ أَسْوَأَمْرًا ۖ إِنَّمَا يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ
فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

17. Жаҳолат-ла ёмонлик қилиб қўйиб, сўнгра тезда тавба қиладиганларнинг тавбаси Аллоҳнинг зиммасидадир. Аллоҳ ана ўшаларнинг тавбасини қабул қиласидир. Ва Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир.

Уламоларимиз жаҳолатнинг бу ердаги маъносини ҳидоят йўлидан адашиш, деб таърифлаганлар. Шунга биноан, йўлдан адашиб, гуноҳ ишларни қилиб юрганлар «Биз қиладиганимизни қилиб бўлдик, энди кеч бўлди, тавба қилиб қаерга борар эдик» деган фикрга бормасликлари керак. Улар хатоларини қанчалик тез тушунсалар, қанчалик тезроқ тавба қилсалар, ўзларига шунчалик яхши бўлади. Агар улар дарров тавба қилсалар, уларнинг тавбасини қабул этишни Аллоҳ, таоло ўз зиммасига олган.

«Жаҳолат-ла ёмонлик қилиб қўйиб, сўнгра тезда тавба қила-диганларнинг тавбаси Аллоҳнинг зиммасидадир».

Бу эса, инсонга Аллоҳ таоло томонидан ўзини ўнглаб олиши учун, тўғри йўлга тушиб, янги ҳаёт бошлиши учун берилган катта имкониятдир. Бу қулай фурсатдан фойдаланмаганлар ўзларига ёмонлик қиласидилар. Чунки:

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدُهُمُ الْمَوْتَ قَالَ إِنِّي تَبَّأْتُ إِلَيْكُمْ وَلَا أَلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

۱۸

18. Ёмонликларни қилиб юриб, бирларига ўлим етганда, энди тавба қилдим, деганларга ва кофир ҳолларида ўлганларга тавба йўқ. Ана ўшаларга аламли азобларни тайёрлаб қўйганмиз.

Кофир ҳолида ўлганларнинг иши ўз-ўзидан маълум: улар тўппатўғри дўзахга равона бўладилар. Уларнинг тавбалари ботил ва ҳеч қачон қабул бўлмайди. Аммо мўмин бўлиб туриб, мўминликка тўғри келмайдиган иш қилганлар-чи? Уларга иймонлари ҳурматидан ўзини ўнглаб олиш имкони берилган эди. Тавба эшиги очилган эди. Улар гуноҳлардан тавба қилишлари, яъни, қайтишлари лозим эди. Арабчада «тавба» сўзи «қайтиш» маъносини англатади. Гуноҳдан қайтиб, савобга юриш керак эди. Аммо вақтида бу ишни қилмади. Энди ўлим кўзига кўриниб қолганда, тавба қилдим, деганидан нима фойда?

Тавба ҳақидаги бу оялар ҳам суранинг аввалидан бошлаб муолажа қилиб келинаётган мусулмон жамоасини жоҳилият асоратларидан поклаш руҳига жуда мосдир. Чунки, тавба жоҳилият амалларини тарк этиб, ҳақиқий исломий ҳолатга ўтиш учун очилган катта эшиқдир.

Келажак ояларда мусулмонлар жамоасини аёлларга нисбатан мавжуд бўлган баъзи жоҳилий зулмлардан халос қилиш ҳақида сўз юритилади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرَهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذَهَّبُوا
بِعَضُ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِنَنِ بِفَحْشَةٍ مُّبِينَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ
كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُو أَشْيَاءً وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

۱۸

19. Эй, иймон келтирганлар! Сизларга аёлларни зулм-ла меросга олиш ҳалол эмас. Очиқ фоҳиша иш қилмасалар, берган нарсаларингизнинг баъзисини олиш учун уларни зўрлик-ла ушлаб турманг ва улар ила яхшилиқда яшанг. Агар уларни ёқтирамсангиз, шоядки, Аллоҳ сиз ёқтирамаган нарсада кўпгина яхшиликларни қилса.

Ушбу оят Исломдан олдинги даврда аёл кишига зулм ва жабр шаклида жорий қилинган баъзи одатларни ботил этмоқда. Жумладан, жоҳилий арабларнинг одати бўйича, эркак киши вафот этса, унинг хотини ҳам бошқа молу мулки қатори қариндошларига мерос бўлиб қолар эди. У бечора аёлни зўрлик-ла меросга олишар эди. Хоҳласа, биронтаси унга маҳр бермай уйланар ёки бош-қа бирорга эрга бериб, маҳрини ўзлари олишар ёки умуман у шўрликни эрга беришмас, ўзлари ҳам уйланишмас, бехуда ушлаб туришар эди. Ушбу оядда Аллоҳ таоло мўмин-мусулмон бандаларига хитоб қилиб, бундай ишлар ярамаслигини баён қилмоқда. Ва аёлларга нисбатан бўлган зулм ва жабр-ситамни кўтартмоқда.

«Эй, иймон келтирганлар! Сизларга аёлларни зулм-ла меросга олиш ҳалол эмас. Очиқ фоҳиша иш қилмасалар, берган нарсаларингизнинг баъзисини олиш учун уларни зўрлик-ла ушлаб турманг...».

Биз «уларни зўрлик-ла ушлаб турманг» деб таржима қилган маъно Куръоний таъбирда «азл» дейилади. «Азл»нинг бу ояддаги маъноси ҳақида уламолар қуйидаги фикрларни айтганлар: Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳу: «Азл» – қаҳр демақдир. Яъни, эр киши хотинини ёқтирамай қолса ва унга берган маҳрини қайтариб олишни хоҳласа, унга қаҳр этиб, зулм ўтказиб, охири чидаёлмай, маҳрини қайтариб бериб бўлса ҳам, ўзидан ажрашга мажбур қилишга урина-ди», дейдилар.

Абдурроҳман ибн Зайднинг айтишларича:

«Қурайшийларнинг тушунчасида «азл» қуйидагича бўлган: Бир одам обрўли аёлга уйланади. Кейин, тўғри келмай ажрашади. Лекин ўзининг изнисиз у аёл бошқа эрга тегмаслигини шарт қиласи. Агар у аёлга совчи келиб, хотин совчи берган молдан бериб уни рози қиласа, эрга тегишга изн берар, бўлмаса, ушлаб тураверар эди».

Машҳур тафсирчи Ибн Касир бунинг тафсирида:

«Яъни, аёлларга берган маҳрингизни қайтариб берсин учун, уларга турмушда зўрлик ўтказманг, дегани», дейдилар. Мазкур фикрларнинг ҳаммаси бир-бирини тўлдиради. Шу билан бирга, бу ривоятлар Ислом ҳукмлари бўлмаса, аёлларга қанчалик зулм бўлишини қўрсатиб турибди. Ислом таълимотлари, жумладан, ушбу ояти карима мазкур

зулм ва жабрларни ман қилиш билан бирга эрқакларга хотинлари ёқмай қолган тақдирда ҳам, улар ила яхшиликча яшашни буоради:

«...ва улар ила яхшилиқда яшанг. Агар уларни ёқтиирмасангиз, шоядки, Аллоҳ сиз ёқтиирмаган нарсада кўпгина яхшиликларни қиласа».

Ислом таълимотларига биноан, эр-хотин орасидаги алоқа муҳаббат, севги, раҳим-шафқат ва унсу улфатлик алоқаси бўлиши лозим. Шунинг учун ҳам, орага тушган баъзи нокулай ҳолат туфайли дарҳол бир-бирига зулм қилишга ўтиш керак эмас. Ҳазрати Умар ибн Ҳаттоб розияллоҳу анҳу хотинига муҳаббати йўқ бўлиб қолгани учун уни талоқ қилмоқчи бўлган одамга: «Шўринг қурсин! Оилалар муҳаббат учун қурилмаганми?! Риоя қани?! Масъулият қани?!» деганлар.

Аллома Ибн Касир:

«Уларга шириңсуханлик қилинг, яхши муомалада бўлинг, иложи борича қўринишингизни гўзал қилинг», деган.

Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Сизларнинг яхшила-рингиз – аҳли аёлга яхши бўлганларингиздир. Мен аҳлига яхшила-рингизман», деганлар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўзлари аёлларига гўзал муомалали бўлиб, доимо хурсанд, уларни эркалаган, лутф кўрсатган, нафақала-рини кўпайтирган ҳолда яшаганлар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам аёллари билан ҳазиллашиб кулишар эдилар. Ҳатто Оиша онамизнинг кўнгиллари учун у киши билан югуришда мусобақа ҳам қилганлар.

Муҳаддисларимиз бу ҳақида Оиша онамизнинг ўзларидан қу-йидаги ривоятни келтирадилар:

«Семирмасимдан аввал Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан югуришда мусобақа қилиб ўзиб кетдим. Семирганимдан ке-йин яна югуришган эдик, у киши ўзиб кетдилар-да:

«Буниси билан аввалиси биру бир бўлди» дедилар». Бунга ўхшаш ривоятлар кўп.

Инсон ожиз, эртага нима бўлишини билмайди. Шунинг учун ҳам, ёқмай қолди, деб хотинига ёмонлик қилишга, уни талоқ қилишга шошилмаслик керак. Чунки:

«Шоядки, Аллоҳ сиз ёқтиирмаган нарсада кўпгина яхшиликларни қиласа».

Шоядки, бир муддат ёқмай қолган аёлга кейинчалик меҳр тушиб қолса ёки ундан ажойиб фарзандлар туғилса!

Келаси ояти каримада жоҳиلىйларнинг ажрашиш пайтида аёлга зулм қилиб, унга берган маҳрларини зўрлик-ла қайтариб олишлари танқид қилинади.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَسْتَبْدَالَ زَوْجَ مَكَارَ رَوْجَ وَأَتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا
تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْعًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَنَّا وَإِثْمَامٌ يَنَّا وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى
بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخْذَنَكُمْ مِنْكُمْ مَيْشَقًا غَلِيظًا

20. Ва агар хотин ўрнига бошқа хотин олмоқчи бўлсангиз ва уларнинг бирига ҳаддан зиёд маҳр берган бўлсангиз ҳам, ундан ҳеч нарсани қайтариб олманг. Уни бўхтон ва катта гуноҳ ҳолида олаверасизми?

21. Ва қандай ҳам олурсиз?! Ахир, бир-бирингизга қовушдингиз ва улар сиздан мустаҳкам аҳду паймон олганлар-ку?!

Уйланаётган пайтда аёлга берган маҳрини қайтариб олиш учун аёлларга турли зулм ва жабру ситам ўтказиш жоҳилий арабларнинг одати эканини аввалги оятлар баён этган эди. Ушбу оятларда Аллоҳ таоло мўмин-мусулмонларга қайтадан хитоб қилиб, мазкур ишнинг фоятда нотўғри эканлигини баён қилмоқда.

Аввалги оятларнинг кўрсатмаларига амалан, қийин бўлса-да, сабр этиб, чидаб, яхшиликда яшашга уриниб, тузалиб кетишидан умидвор бўлиб қилинган ҳаракатлар барибир фойда бермасаю, ажралишдан ўзга чора қолмаса:

«Ва агар хотин ўрнига бошқа хотин олмоқчи бўлсангиз ва уларнинг бирига ҳаддан зиёд маҳр берган бўлсангиз ҳам, ундан ҳеч нарсани қайтариб олманг!»

Биз «ҳаддан зиёд» деб таржима қилган маъно ояти каримада «қинтарон» деган лафз билан ифодаланган. Араблар бу сўзни кўп миқдордаги молга нисбатан ишлатадилар.

Баъзилар худди шу ояти каримани далил қилиб, маҳрига ҳар қанча кўп мол берса бўлади, дейдилар.

Уламоларимиз бу мавзуда сўз кетганда ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхунинг машҳур қиссаларини эслатадилар. Ҳофиз Абу Яъло Шаъбийдан, у киши Масруқдан ривоят қиласидилар:

«Халифалик даврида Умар ибн Хаттоб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг минбарларига чиқиб:

«Эй одамлар! Аёлларнинг маҳрини жуда ошириб юбордингиз-ку! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у кишининг саҳобалари тўрт юз дирҳамдан оширмас эдилар. Ундан ҳам оз бўлар эди. Агар маҳрни зиёда қилиш Аллоҳга тақво ёки карамли иш бўлганида, улардан ўтиб кета олмас эдингиз. Ҳеч кимнинг бир аёлнинг маҳрини тўрт юз дирҳамдан ортиқ қилганини билмайин!» деди-

да, минбардан тушди. Қурайшлик бир аёл унинг йўлига кўндаланг чиқди-да:

«Эй мўминларнинг амири, одамларни аёлларнинг маҳрини тўрт юз дирҳамдан ортиқ қилишдан қайтардингми?» деди. Умар:

«Ха», деди. Аёл:

«Аллоҳ Қуръонда туширган ҳукмини эшитмаганмидинг?!» деди. Умар:

«У қандай ҳукм экан?» деб сўради. Шунда аёл:

«Аллоҳнинг «...ва уларнинг бирига ҳаддан зиёд маҳр берган бўлсангиз ҳам...» деган оятини эшитмаганмисан?!» деди. Умар:

«Парвардигор, Ўзинг кечир! Одамлар Умардан кўра фақихроқ-дирлар», деди-да, қайтиб бориб яна минбарга чиқиб:

«Эй одамлар, мен сизларга аёлларнинг маҳрини тўрт юз дирҳамдан ортиқ қилмасликка амр қилган эдим. Энди ким ўз молидан қанча хоҳласа, бераверсин. Умар хато қилди. Аёл киши тўғри айтди», деди».

Аммо, уйланаётган вақтида озми-кўпми маҳрини бориб қўйиб, ажрашаётганда уни қайтариб олишга уриниш мусулмон инсонга ҳеч тўғри келмайдиган иш. Ушбу оядта бу ишни очиқ ман этиш билан бирга ҳикмати ҳам баён қилиниб, эркаклар вижданнода нозик ҳиссиётларни қўзқатилмоқда. Қуръоний таъбирга эътибор беринг-а, қандай ҳам ҳассос, қандай ҳам таъсирли!

«Ва қандай ҳам олурсиз?! Ахир, бир-бирингизга қовушдингиз ва улар сиздан мустаҳкам аҳду паймон олганлар-ку?!»

Никоҳ туфайли эру хотин нафақат жисман, балки руҳан ҳам қўшилади. Уларнинг ҳис туйғулари, орзу-умидлари, вижданлари, сир-асрорлари, дарду ғамлари, бахту саодатлари – барча-барча нарса қўшилади, қовушади. Исломда никоҳ ва оила Аллоҳнинг исми ила, Пайғамбарнинг суннатлари ила қуриладиган муқаддас робита ва ошёндир. Ана ўша қудусият ҳурмати, бирга ўтказган ҳаёт ҳурмати, қувушиб кетган нарсалар ҳурмати, ажрашганда ҳам яхшилик билан ажралмоқ керак. Бир вақтлар рози бўлиб берган маҳрни ўзи билан бир ёстиқقا бош қўйиб яшаган аёлдан қайтариб олишга уриниш мусулмон одамга, қолаверса, эркак зотига ҳеч ярашмайди.

Ояти каримадаги, «...улар сиздан мустаҳкам аҳду паймон олганлар-ку?!» жумласидаги «аҳду паймон»нинг маъноси ҳақида Суфён ас-Саврий: «Яхшилик ила тутиб туриш ёки яхшилик билан ажрашиш ҳақида аҳд», деганлар.

Робеъ ибн Анас эса: «Бу, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва-салламнинг:

«Сиз уларни Аллоҳнинг омонати ила олдингиз ва фаржларини Аллоҳнинг қалимаси ила ўзингизга ҳалол этдингиз», деган ҳадисларидан иборатдир», деган.

Никоҳнинг муқаддас алоқа эканини яна бир бор таъкидлаб, аёлларнинг устидан зулмни ва инсоният устидан орни олиб ташлаш учун қуийдаги ояти каримада ўтгай онага уйланиш ҳаром экани эълон қилинмоқда:

وَلَا تَنْكِحُ أَمَانَكَحَاءَ بَأْكَوْكُمْ مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَاقَدَ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَّةً وَمَقْتَأَوْ سَاءَ سَيِّلًا

22. Оталарингиз ўз никоҳларига олган аёлларни сиз ўз никоҳнингизга олманг! Аввал ўтган бўлса, майли. Бу иш, албатта, фоҳиша, фазабнок иш ва қандай ҳам ёмон йўлдир!

Жоҳилият даврида ўтгай онага уйланиш одати бор эди. Бу кўпинча «азл»га – аёлларни зулм ила беҳуда тутиб туришга ҳам сабаб бўлар эди. Чунки, аксар пайтда боланинг катта бўлиб вояга етишини, сўнгра отасининг хотинига – ўтгай онасига уйланишини кутишга тўғри келар эди. Агар ўғли отаси ўлган пайтда вояга етган бўлса, ўтгай онаси унга мерос тариқасида хотин бўлиб қолар эди. Аллоҳ таоло ушбу ояти каримани нозил қилиб, бу ишни ҳаром этди.

«Оталарингиз ўз никоҳларига олган аёлларни сиз ўз никоҳнингизга олманг! Аввал ўтган бўлса, майли».

Яъни, ушбу ояти карима нозил бўлгандан кейин отанинг никоҳида бўлган аёлга ўғил никоҳланиши тамоман ҳаром этилди. Ояти карима нозил бўлишидан олдин, жоҳилият одати бўйича бу иш содир этилган бўлса, кечирилади. Аллоҳ таоло мусулмонларга ўз оталари уйланган аёлга уйланишни шу йўл ила ҳаром этди. Ҳаром этганда ҳам, отанинг никоҳида бўлган аёлларга ўғилнинг уйланиши мумкин эмаслигини эълон қилиб қўйиш билан кифояланмай, бу ишнинг фазабнок эканини ҳам айтди, Аллоҳнинг фазабини чиқарадиган иш нақадар ёмон йўл, деб таърифлади.

«Бу иш, албатта, фоҳиша, фазабнок иш ва қандай ҳам ёмон йўлдир!»

Ҳақиқатан ҳам, бу иш инсонгарчиликка-да тўғри келмайди. Чунки, ота билан муқаддас алоқада бўлган аёл ўғилга она ҳисобланади. Отасининг ҳурмати бор, ахир! Иккинчидан, одатда эр ўз хотинининг биринчи эрини ёмон кўради. Агар ўғил отасининг хотинига уйланса, марҳум отасига муносабати қандай бўлади? Оятнинг бу ишни

фоят катта разолат деб таърифлашининг боиси ҳам – шу. Бу ишни қилган одамга нисбатан кўриладиган чора ҳам ниҳоятда қаттиқ – ким шундай разолатта ботса, диндан қайттан ҳисобланади. Ўзини ўлдирилади, молу мулки мусулмонларнинг байтул молига қўшилади.

Имом Аҳмад ва «Сунан» деб номланган тўрт машҳур китоб соҳиблари Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳудан, у киши ўз тоғалари Абу Бурдадан ривоят қилишларича, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи вассаллам у кишини отасидан кейин ўтгай онасига уйланган бир одамга юбориб, уни ўлдириб, молини олиб келишга амр қилганлар.

Имом Аҳмад ривоят қиласидар:

«ал-Баро ибн Озиб айтадики: «Олдимдан амаким (Ҳорис ибн Умайр) Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам берган байроқни қўтариб ўтиб қолди. Унга:

«Ҳа, амаки, Пайғамбар алайҳиссалом сизни қаёққа юбордилар?» деб сўрадим. У киши:

«Отасининг хотинига уйланган кишига юбордилар. Унинг калласини олишга амр қилдилар», деди».

Кўриниб турибдики, Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳудан келган ривоят икки хил бўлиб, бири тоғалари Абу Бурдадан, иккинчиси амакилари Ҳорис ибн Умайрдан экан.

Кейинги оятларда оилани ва у орқали жамиятни жоҳилият асроратларидан поклаш давом этади. Никоҳи ҳаром бўлган аёлларнинг баёни бевосита келади:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَمْهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ
 وَبَنَاتُ الْأَخْ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ مِنْ
 الْرَّضَعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَاءِكُمْ وَرَبَّيْبَيْكُمْ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ
 نِسَاءِكُمْ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنَّ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ
 عَلَيْكُمْ وَحَلَّتِلُ أَبْنَاءِكُمْ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَادِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ
 الْأَخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا حَيمًا
۲۳

23. Сизларга оналарингиз, қизларингиз, опа-сингилларингиз, аммаларингиз, холаларингиз, ака-укаларингизнинг қизлари, опа-сингилларингизнинг қизлари, эмизган оналарингиз, эмикдош опа-сингилларингиз, хотинларингизнинг оналари, ўзингиз қовушган

хотинларингизнинг қарамоғингиздаги қизлари ҳаром қилинди. Агар у(хотин)лар билан қовушмаган бўлсангиз, (қизларига уйла-нишингизда) гуноҳ йўқ. Ва пуштингиздан бўлган ўғилларингиз-нинг хотинлари, опа-сингилни қўшиб олмоғингиз ҳаром қилинди. Магар аввал ўтган бўлса, майли. Албатта, Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимли Зотdir.

Аввалида никоҳ муқаддас алоқа экани айтиб ўтилди. Албатта, бу алоқани тўғри ҳолда ўрнатиш керак. Бунинг учун эса, уйланмоқчи бўлган инсон ўзига мос жуфт танламоқи зарур. Танлаш жараёнида эътибор бериш фарз бўлган шарт – хотинликка танланаётган аёлнинг никоҳи танловчи эркакка ҳалол бўлиши керак. Ислом шариати мусулмон эркакларга айрим тоифа аёлларга уйланишни ҳаром қилган. Мазкур тоифалар ушбу оятда, бундан олдинги ва кейинги оятларда ва Пайғамбаримиз соллаҳоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида баён қилинган. Бу борадаги илоҳий таълимот ва амрлар шулардан иборат бўлади. Исломдан бошқа дин ва тузумларда ҳам ушбу масалада ўз таълимотлари ва ҳукмлари бор. Уларнинг баъзилари Исломники билан тўғри келса, кўплари нотўғридир. Баъзи тузумларда Аллоҳ ҳаром қилган тоифадаги аёлларнинг никоҳини ҳалол қилишган. Ҳатто онасига уйланишга ҳам рухсат берилган. Бошқа бир тузумларда эса, қабиласи бошқа, танасининг ранги бошқа, табақаси бошқа ёки шунга ўхшаш бошқа шартлар ила аёлларнинг никоҳи ҳаром қилинган. Ислом эса, улкан ҳикматларни эътиборга олиб, насаб алоқаси, эмишлик алоқаси ва қудачилик алоқаси туфайли маълум тоифа аёлларнинг никоҳини маълум тоифа эркакларга ҳаром қилган. Буни бир-бир ўрганиб чиқайлик:

Насаб алоқаси туфайли никоҳи ҳаром бўлган аёллар:

«Сизларга оналарингиз, қизларингиз, опа-сингилларингиз, аммаларингиз, холаларингиз, ака-укаларингизнинг қизлари, опа-сингилларингизнинг қизлари», ҳаром қилинди.

1. Никоҳи ҳаром қилинган аёллар тоифаси ояти каримада **«оналар»**дан бошланган.

Бу нарса насаб жиҳатидан асл бўлганларнинг никоҳи ҳаромлигига ишоратдир. Онага, ота-онанинг оналарига эркакнинг никоҳи ҳаромдир. Буни шарҳлашга ҳожат бўлмаса керак. Ўз онасига эрлик қилиш нафақат инсонга, балки ваҳший ҳайвонлар табиатига ҳам зиддир. Ахир, у онасининг бир парчаси ҳисобланади. Бунинг устига, насаб жиҳатидан яқин бўлган кишиларнинг никоҳи икки томон соғлиқи учун ҳам зарар экани ҳаммага маълум. Улардан бўлган фарзандлар нимжон, касалманд ва ногирон бўлиб туғилиши аниқланди.

2. Кейинги тоифа «қизларингиз»дир.

Бунга кишининг ўзидан тарқаган зурриётлари, жумладан, набира қизлари ва улардан кейинги табақалар ҳам киради. Ўзига жигартўша бўлмиш қизининг эри бўлишни раво кўриш учун инсон инсонликдан чиқиши керак! Бу иш инсоний табиатга мутлақо зид бўлгани учун ҳам Ислом шариатида ҳаром қилингандир.

3. «Опа-сингилларингиз».

Туғишган бўлса ҳам, ота бир, она бошқа ёки она бир, ота бошқа бўлса ҳам, опа-сингилларнинг никоҳлари ҳаромдир. Аввало, буларнинг асллари бир – бир қондан, бир қориндан пайдо бўлиб, бир хил сутдан катта бўлганлар. Инсонийлик табиатининг ўзи уларнинг эру хотин бўлишини кўтармайди. Уларнинг никоҳларидан келадиган табиий заарлардан ташқари, ижтимоий заарлари ҳам кўп. Агар мазкур шахслар орасида никоҳ жоиз бўлса, улар бир оила аъзолари сифатида бирга яшаш ва инсоний алоқаларда бўлиш имконига эга бўлмай қоладилар. Чунки, никоҳи жоиз эркак-аёл бир жойда туриши, ёлғиз қолиши қўплаб муаммоларни келтириб чиқарди. Хотин эрини унинг опа-сингилларидан ҳам қизғанадиган бўлиб қолади. Бу мулоҳаза бошқа тоифаларга ҳам жорийдир.

4. «Аммаларингиз ва холаларингиз».

Булар билан ҳам насаб алоқалари бўлиб, бу одамлар ҳам юқорида зикр қилинган тоифаларга ўхшашдир. Амма-холалар, одатда, онанинг ўрнига ўтадиган, ота ва она тарафнинг вакиллари ҳисобланади. Улар билан никоҳда бўлиш соғлиқ, ахлоқ-одоб ва қариндошлик жиҳатларидан катта заарлар келтиради.

5. «Ака-укаларингизнинг қизлари ва опа-сингилларингизнинг қизлари».

Булар ҳам насаб томонидан алоқадор бўлиб, аввалги зикр қилинган ва яна Аллоҳнинг Ўзи биладиган бошқа ҳикматлар учун никоҳлари ҳаром қилинган.

Эмизиш туфайли никоҳи ҳаром бўлган аёллар:

«...эмизган оналарингиз, эмиқдош опа-сингилларингиз» никоҳи ҳаром қилинди.

6. Бу жумлада эмиш орқали никоҳи ҳаром бўлган аёллар зикр қилинмоқда. Ояти каримада фақат икки тоифа – эмиш туфайли аслла га айланган, яъни она бўлганлар ва уларнинг шохобчалари бўлмиш эмиқдош опа-сингилларгина зикр қилинмоқда. Пайғамбаримиз алайҳиссалом эса, бу борада: «Насаб жиҳатидан (никоҳи) ҳаром бўлганлар эмиш жиҳатидан ҳам ҳаром бўладилар», деганлар. Яъни насаб жиҳатидан қайси тоифадаги аёлларнинг никоҳи ҳаром бўлса, эмиш туфайли ҳам ўша тоифаларнинг никоҳи ҳаром бўлади. Бундай ҳукм-

лар остига кирадиган эмиш шуки, икки ёшдан кичик бўлган гўдакнинг онасидан бошқа, сутли аёлни тўйиб эмишидир. Ана ўшанда у аёл боланинг онасига, эри эса отасига, болалари ака-укаси ва опа-сингилларига айланадилар. Шунингдек, бошқа қариндошлар ҳам эмган болага хеш бўладилар. Бу ҳукмнинг ҳикмати тўлалигича Аллоҳнинг Ўзига маълум. Аммо баъзи ҳикматлари ушбу ояти карима нозил бўлганидан бир неча асрлар ўтиб маълум бўлди. Гўдакнинг суюги ва эти она сутидан шаклланар экан. Бир онанинг сутини эмиб катта бўлган инсонларнинг физиологик хусусиятлари бир хил шакллангани туфайли улар орасида никоҳ алоқаси бўлса, ўзларига ҳам, улардан бўлган болаларга ҳам катта зарап бўлади. Буни мусулмонлардан бошқалар энди-энди тушуниб келмоқдалар.

Қудачилик асосида никоҳи ҳаром қилинган аёллар:

«...хотинларингизнинг оналари, ўзингиз қовушган хотинларингизнинг қарамонгиздаги қизлари ҳаром қилинди. Агар у(хотин)-лар билан қовушмаган бўлсангиз, (қизларига уйланишингизда) гуноҳ йўқ. Ва пуштингиздан бўлган ўғилларингизнинг хотинлари, опа-сингилни қўшиб олмоғингиз ҳаром қилинди. Магар аввал ўтган бўлса, майли. Албатта, Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимли Зотдир».

7. «Хотинларингизнинг оналари».

Қайноналар ва катта қайноналарга (қайнота тарафдан бўлса ҳам, қайнона тарафдан бўлса ҳам) уйланиш куёв учун ҳаром. Булар қудачилик алоқалари туфайли никоҳи ҳаром бўлган аёллар тоифасига кирадилар. Қайнона ҳам она, унга уйланиш ҳеч мумкин эмас. Қизи билан бўлган оиласий ҳаётнинг ҳурмати бор. Сўнгра, агар қайнонга уйланиш мумкин бўлса, қизи эрини ундан қизғаниб, она-боланинг орасидаги алоқалар ҳам бузилиши табиий.

8. «Ўзингиз қовушган хотинларингизнинг қарамонгиздаги қизлари».

Шариат ҳукми бўйича, эркак ва аёл рози бўлиб, ақду никоҳ ўтиши билан эру хотинга айланадилар. Бирга эр-хотинлик қилиб яшасалар, арабча «духул бўлди», дейилади. Аммо ақду никоҳдан сўнг бирга яшамасдан турган ҳоллари ҳам бўлиши мумкин. Бу икки ҳолатнинг ўзига хос ҳукмлари бор. Ушбу ҳолатларни биз таржимада «қовушган» ёки «қовушмаган» деб зикр қилдик. Ана ўша ҳолатларга тегишли ҳукмлардан бири никоҳи ҳаром бўлган аёллар масаласида ҳам келмоқда. Яъни, бир одам аёл киши билан ақду никоҳни ўтказган бўлса-ю, «духул» қилган, яъни, қовушган ҳам бўлса, ўша хотиннинг аввалги эридан бўлган қизи бу эркакка ҳаром бўлади. Ояти каримада «қарамонгиздаги қизлари» дейилиши фолибо одатни

эътиборга олиб айтилган. Аслида, ўтай қиз ўтай отасининг қарамофида бўлмаса ҳам, унга никоҳи ҳаром бўлаверади. Бу хукмнинг ҳикмати ҳам аниқ кўриниб турибди. Агар эркак кишига ўтай қизига уйланишга рухсат берилса, у қизнинг ўз онаси билан муносабатлари қийинлашади. Қолаверса, ўтай қиз ҳам қиз ўрнида. Аммо юқоридаги шартта кўра, ақду никоҳи бўлган-у, ҳали дуҳул бўлмаган аёл билан ажраска, унинг қизига уйланса бўлади.

9. «Ва пуштингиздан бўлган ўғилларингизнинг хотинлари».

Яъни, келинлар. Бу ерда «пуштингиздан бўлган ўғилларингиз» деб қайд қилиш билан бирга, тутинган ўғиллар бу ҳукмга кирмаслиги аён бўлмоқда. Келинларга уйланишни ман қилишда ахлоқий, инсоний эътиборлар билан бирга, худди юқоридаги ҳолатларга ўхшаб, қариндошлиқ алоқаларини эҳтиётлаш ҳикмати ҳам бор.

Мазкур тоифаларнинг никоҳи абадий ҳаромдир.

10. «Опа-сингилни қўшиб олмоғингиз ҳаром қилинди».

Яъни, бир киши ўз никоҳида турган хотинининг опа-синглисига уйланиши мумкин эмас. Бундай никоҳнинг ҳаромлиги вақтинчадир. Агар никоҳида турган опа ёки сингил ила никоҳ алоқаси узилса, у ҳолда унинг опаси ё синглисига уйланса бўлаверади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам аёл билан унинг аммасини ёки холасини қўшиб хотин қилмоқликни ман қилганлар. Бундай никоҳлар қариндош хотинлар орасидаги муносабатларни бузади, шу учун ҳаром қилинган.

Оятнинг охирида:

«Магар аввал ўтган бўлса, майли», дейилмоқда.

Яъни, Исломнинг ушбу ҳукми тушгунча бунга ўхшаш никоҳлар бўлган бўлса, кечирилади. Чунки, ҳукм жорий қилинмасдан олдин эски урф-одатга биноан қилинган, деб ҳисобланади.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ал-Заҳҳок ибн Феруздан, у киши отасидан қилган ривоятда: «Мусулмон бўлганимда икки хотиним бирбирига опа-сингил эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан бирини талоқ қилишимни буюрдилар», дейди.

﴿ وَالْمُحْسَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأَحَلَّ لَكُم مَا وَرَأَءَ ذَلِكُمْ أَن تَبْغُوا بِآمُوْلَكُمْ مُحْصِنِينَ عِنْ مُسَفِّحِينَ فَمَا أَسْتَمْتَعْمُ بِهِ مِنْهُنَّ فَإِنَّهُنَّ أُجُورٌ هُنَّ فَرِيضَةٌ وَلَا جُنَاحٌ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴾

24. Қўлингизга мулк бўлиб тушганлардан бошқа эрли аёллар ҳам (ҳаром қилинди). Бу сизларга Аллоҳнинг ёзганидир. Ана ўшалардан бошқаларни поклик ва зино аралаштирумаган ҳолда молларингиз ила талаб қилмоғингиз ҳалол қилинди. Улардан ҳузурланишингиз сабабидан маҳрларини беринг. Бу фарздир. Фарз маҳрдан кейин ўзаро розилик ила келишганингиз гуноҳ эмас. **Албатта, Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир.**

Бу ояти кариманинг аввалида никоҳи ҳаром қилинган аёлларнинг зикри давом этмоқда. Уларнинг охирги тоифаси ўлароқ эрли аёллар келтирилди.

«Қўлингизга мулк бўлиб тушганлардан бошқа эрли аёллар ҳам (ҳаром қилинди)».

Демак, эри бор аёлга уйланиш ҳаром. Эри ўлиб ёки эридан ажрашиб идда ўтирган аёллар ҳам идда муддати орасида эрлик аёллар қаторига киради. Буларнинг никоҳи ҳам вақтинча ҳаромдир.

Оятда эрли аёллардан «қўлингизга мулк бўлиб тушганлар» истисно қилинмоқда. Яъни, урушда душман томондан мусулмонлар қўлига тушган аёллар, эрлари бўлса ҳам, ҳайз кўрганларидан кейин, уларга молик бўлган мусулмонларга ҳалол бўлаверади.

Сўнгра оятда:

«Бу сизларга Аллоҳнинг ёзганидир», дейилади.

Яъни, мазкур ҳукмлар Аллоҳнинг амридир. Бошқа бирорники эмас. Шунинг учун ҳам, унга амал қилиш барчанинг бурчи. Бурчни адо этмаганлар жазога лойиқдир.

Никоҳи ҳаром қилинган аёлларни бирма-бир санаб ўтилгандан сўнг, никоҳи ҳалолларнинг умумий баёни келган:

«Ана ўшалардан бошқаларни поклик ва зино аралаштирумagan ҳолда молларингиз ила талаб қилмоғингиз ҳалол қилинди».

Бу жумладаги, «молларингиз ила талаб қилмоғингиз», дегани маҳрини бериб уйланмоғингиз маъносини англатади. Демак, никоҳи ҳалол бўлган аёлларга уйланаётган вақтида ҳар бир киши амал қилиши лозим бўлган бир неча шарт бор экан. Оятда улардан поклик, зино аралаштирумаслик ва маҳр бериш шартлари таъкидланмоқда. Кейинги жумлада эса, маҳр беришнинг баъзи сабаби зикр қилинмоқда:

«Улардан ҳузурланганингиз сабабидан маҳрларини беринг».

Маҳр келин турмуш қуришга рози бўлганини, хотин бўлиб бир ёстиқقا бош қўяётганини тақдирлаш сифатида берилади.

«Бу фарздир».

Яъни, келинга куёв томонидан маҳр берилиши фарздир. Бусиз никоҳ никоҳ бўлмайди.

«Фарз маҳрдан кейин ўзаро розилик ила келишганингиз гуноҳ эмас».

«Фарз маҳр» дегани никоҳ, ақди пайтида икки томон келишган маълум миқдор маҳрdir. Демак, аввал бир миқдор маҳрга келишилган бўлса-ю, кейин баъзи ўзгаришлар пайдо бўлиб, яна келишилган ҳолда маҳрнинг миқдори ўзгартирилса, гуноҳ бўлмайди. Аммо албатта маҳрни бериш керак. Хиёнат қилмаслик лозим. Агар зикр этилган ҳукмларга итоат этмайдиганлар бўлса, билиб қўйсинглар:

«Албатта, Аллоҳ билувчи ва ҳикматли зотдир».

Ўша вақтларда ҳамма ҳам мазкур ва бошқа шартларни ўрнига қўйиш имконига эга бўлмаган. Айниқса, маҳр топиш масаласи қийин бўлган. Қуйидаги оятда ана шундай ҳолга тушганларнинг вазияти муолажа қилинади:

وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوَّلًا أَن يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ فِيمَنْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَّتِكُمُ الْمُؤْمَنَاتِ وَاللهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضٌ
فَإِنْ كِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَنُوْهُرُّ بِأَجْوَاهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرُ مُسَافِحَاتٍ
وَلَا مُتَّخِذَاتٍ أَخْدَانِ فَإِذَا أَحْصَنَ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَحْشَةٍ فَعَلَيْهِنَ نِصْفُ مَا عَلَى
الْمُحْصَنَاتِ مِنِ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنْتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصِرُّوا خَيْرَ لَكُمْ
وَاللهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ

25. Сизлардан ким ҳур мўминаларни никоҳига олишга имкон топмаса, қўлингизда мулк бўлган мўмина қизларингиздан (уйлансин). Аллоҳ иймонингизни билувчи Зотдир. Ҳаммаларингиз бирсиз. Уларни никоҳингизга аҳларининг изни или олинг. Ва яхшилик билан маҳрларини беринг. Улар покиза, зинокор эмас ва ўйнаш тутмаган бўлсинлар. Эрга текканларидан сўнг фоҳиша иш қилсалар, уларга ҳур аёлларга бериладиган азобнинг ярми бериладир. Бу бузилишдан қўрқсанлар учундир. Сабр қилмогингиз сиз учун яхшидир. Аллоҳ мағфиратли ва раҳимлидир.

Имкони бор одам ҳур аёлга уйлангани яхши, бунинг ҳар томонлами афзаликлари бор. Аммо, бунинг имконини топа олмаса, чўриларга уйлансин. Чўри аёллар билан бўладиган алоқаси ҳалол-пок никоҳ алоқаси бўлсин.

«Сизлардан ким ҳур мўминаларни никоҳига олишга имкон топмаса, қўлингизда мулк бўлган мўмина қизларингиздан (уйлансин)».

Қуръони Карим «мўмина қизларингиздан» деган иборани «чўриларингиздан», деган иборанинг ўрнига ишлаттган. Бу билан уларнинг шаъни кўтарилимоқда, улар ҳам Ислом назарида бошқалардан фарқ қилмасликлари таъкидланмоқда. Худди шу олий маънони яна ҳам мустаҳкамлаш учун оят давомида:

«Аллоҳ иймонларингизни билувчи Зотдир. Ҳаммангиз бирсиз», дейилмоқда.

Демак, инсон турли ўлчовлар, жумладан, ҳур ёки қуллиги билан эмас, иймони билан қимматлидир. Келгуси жумла ҳам чўриларга нисбатан одобли ва юксак руҳдаги эътиборни давом эттириб:

«Уларни никоҳингизга аҳларининг изни ила олинг», дейди.

Эгалари, хожалари, хўжайинлари каби сўзларнинг ўрнига «аҳларининг» дейилиши катта маънони англатади. Шу билан бирга, аёлларнинг чўри бўлгани маҳрни бекор қилишга ёки маҳрини хўжайинига беришга олиб келмайди. Чўри аёлга маҳр бериш ҳам фарз. Бу иш муҳимлигидан оятда:

«Ва яхшилик билан маҳрларини беринг», дейилмоқда.

Жўнгина, маҳрларини беринг, деб қўймасдан, «яхшилик билан»-нинг қўшиб айтилиши ҳам ҳикматлидир. Чўри келиннинг чўрилигини юзига солмасдан, камситмасдан, яхшилик билан маҳрини беринг, деган маънони англатади.

Ислом дини таълимотлари чўрилар ҳаром йўлдан юрмасликларини, балки ҳалол-пок бўлиб, никоҳ йўлидан боришларини таъкидлайди:

«Улар покиза, зинокор эмас ва ўйнаш тутмаган бўлсинлар».

Бундай ҳолатни фақат Ислом таълимотларидағина кўриш мумкин. Чўриларнинг покиза бўлишига, зино қилмасликларига ва ўйнаш тутмасликларига ким бунчалик эътибор берган! Чўриларнинг шаънини шунчалик кўтариш билан бирга, уларнинг елкасига масъулият ҳам юкланди:

«Эрга текканларидан сўнг фоҳиша иш қилсалар, уларга ҳур аёлларга бериладиган азобнинг ярми бериладир».

Маълумки, эрли ҳур аёлнинг зиноси исботланса, ўлгунча тошбўрон қилинади. Оила қурмаган ҳур аёл зино қилса, юз дарра урилади. Ушбу оятда, ҳур аёлларга бериладиган азобнинг ярми ҳақида сўз кетмоқда. Очик кўриниб турибдики, бу ерда назарда тутилган азоб дарра уришдир. Демак, эрли чўрининг зиноси собит бўлса, унга эллик дарра урилади. Уларнинг чўрилик ҳолатидан келиб чиқиб шундай ҳукм жорий қилинган. Албатта, улар ҳур аёллар каби

қулайликларга эга эмаслар. Турмуш жараёнида турли ҳолатларни бошдан ўтказишлари мумкин. Шулар эътиборидан уларга нисбатан тошбўрон жазоси бекор қилинган ва дарра уриш юзтадан элликтага туширилган. Бу ҳол Исломнинг инсонпарварлигининг бир кўринишидир. Бошқа тузумларда киборларга жазо бекор қилиниб, бечораларга кучайтирилиши ҳаммага маълум.

Оятнинг давомида:

«Бу бузилишдан қўрққанлар учундир», дейилади. Яъни, бу ишхур аёлларга уйланиш имконини топа олмаганларнинг чўриларга уйланиши хотинсизликка чидай олмай бузилиб, зино йўлига кириб кетишдан қўрққанлар учундир.

«Аллоҳ мағфиратли ва раҳимлидир».

Кейинги оялларда юқорида зикр этилган ҳукмлар ва таълимотлар нима учун жорий қилинганинг баёни келади:

26. Аллоҳ сизларга баён қилиб беришни, сизни олдингиларнинг йўлига ҳидоят қилишни ва тавбаларингизни қабул этишни хоҳлайдир. Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир.

Оятда, баён қилиб беришни хоҳлайди, дейилганда, нимани баён қилиб бериш эканлиги қайд этилмаган. Бу Қуръоний услуг катта маъноларни ўз ичига олади. Ўқувчи ўзи аввалги ояларнинг маъноларидан чиқариб олаверади. Демак, Аллоҳ таолонинг хоҳлагани бандаларига баён қилишдир, улардан яшириш ё тушунмайдиган қилиш ва топишмоққа айлантириш эмас. Аллоҳ таолонинг мусулмонларни Ўз баёнига муносиб кишилар деб топиши, уларга баённи юбориши ҳам улкан эътибордир.

«Сизни олдингиларнинг йўлига ҳидоят қилишни...» хоҳлайди.

Мусулмонлардан олдинги ўтган қавмлар ҳам мусулмон бўлганлар. Уларнинг йўлини ҳам Аллоҳнинг Ўзи кўрсатиб берган. Шунинг учун ҳам, бу йўлнинг асли мустаҳкам. Барча иймонлилар босиб ўтган ва босиб ўтажак йўл. Аллоҳ таоло ўта ишончли ва илоҳий йўлни охирги умматга — Мұҳаммад алайҳиссаломнинг умматларига баён қилиб, уларни ўша йўлга ҳидоят этишни хоҳлайди.

«Ва тавбаларингизни қабул этишни хоҳлайдир».

Демак, Аллоҳ таолонинг ҳамма нарсани баён қилиб беришдан, ўтган азизларнинг йўлига ҳидоят қилишдан мақсади — адашганлар

тавба қилиши ва уларнинг тавбасини қабул этиб, раҳим қўрсатиб, йўлни осонлаштиришдир.

«Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир».

У зот ҳамма нарсани билувчи бўлганидан ҳам унинг баёнлари ва кўрсатган йўллари илмийдир. Ҳар бир нарсани аввалидан охирига-ча яхши билиб, оқибатини ҳам яхши билиб туриб кўрсатмалар беради. Бу илм чексиз ва азалийдир.

Аллоҳ таоло ҳикматли Зот бўлганидан кўрсатмаларининг ҳамма-си ҳикматта асослангандир.

Ҳа,

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَبَعُونَ أَنْ تَمْبَلُوا
مَيَّلًا عَظِيمًا

27. Аллоҳ, сизнинг тавбангизни қабул қилишни хоҳлайдир. Шаҳватларга эргашадиганлар эса, улкан оғишга мойил бўлишингизни хоҳлайдир.

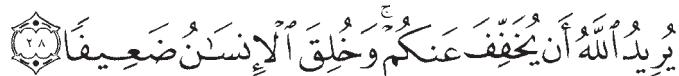
Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло ер юзида ўз шариатини, дастурини жорий этишдан кўзлаган мақсадини англатмоқда. Шу билан бирга, ўз ҳойи-ҳаваси ва шаҳватига эргашган кишиларнинг – одамларни Аллоҳнинг кўрсатмасини қўйиб, ўзларининг кўрсатмаларига юришга чақираётганларнинг ниятларидан огоҳ, этмоқда.

Аллоҳ, йўл кўрсатиш, баён қилиб бериш, ҳидоятга бошлаш билан бандаларнинг тавбасини қабул қилишни, нотўғри йўлдан қайтариб, тўғри йўлга солишини хоҳлайди. «Шаҳватларга эргашадиганлар» эса, одамларни Аллоҳнинг йўлидан бутунлай адаштиришни хоҳлайдилар. Улар Ислом тузумидан, илоҳий тузумдан бошқа тузумларга чорловчилардир. Улар одамларни нима қилиб бўлса ҳам, Ислом йўлига юритмасликка чиранадилар. Улар таклиф қилаётган йўл ўзлари йўлаб чиқарган йўлдир. Йўл йўлаб чиқарувчилар кўп бўлганидан, ҳар бири ҳам ўз ҳойи-ҳаваси ва шаҳватига биноан йўл тузади, шунинг учун ояти карима уларни «шаҳватларига эргашадиганлар», деб кўплиқда зикр этмоқда.

Ушбу суранинг аввалида зикр қилиниб келинаётган масалаларда ҳам худди шундай: Аллоҳ таоло оиласи ишларда, мерос масаласида, зинодан покланиш, жамиятни бу ишдан тўғри йўлга солища – барча ишларда бандаларнинг тавбасини қабул қилишни хоҳлайди. Уларни тўғри, пок йўлга солишини хоҳлайди.

Шаҳватларига эргашувчилар эса, ҳаром-хариш йўлни, зинони,

адашувни, нопокликни хоҳлайдилар. Уларнинг бу ишлари одамларни улкан оғишга мойил қилиб тарбиялади. Ҳақиқатан ҳам, Аллоҳ кўрсатган йўл қолиб, шаҳватига, ҳой-ҳавасига берилган банданинг йўлига юриш улкан оғишидир.

28. Аллоҳ сиздан енгиллатмоқни хоҳлайдир. Ва инсон заиф яратилгандир.

Аллоҳ, инсонни Ўзи яратган. У зот Ўз бандасининг хусусиятларини яхши билади. Шунинг учун ҳам, фақат Аллоҳ таолонинг кўрсатмаларигина инсонга тўғри келиши мумкин. Ушбу оятда Аллоҳ таоло инсоннинг заиф яратилганини таъкидламоқда. Яратувчнинг Ўзи, заиф яратилган, деб тургандан кейин, шу заиф инсонга йўл кўрсатишида Аллоҳ таоло оғирликни хоҳлармиди? Йўқ, У зот енгилликни хоҳлайди.

Ислом шариати, умуман, енгиллик устига бино қилингандир. Бу ҳақда кўплаб оят ва ҳадислар бор. Ҳаммаси ўз ўрнида баён қилинади. «Нисо» сурасининг бошидан муолажа қилиб келинаётган масалалар, хусусан, эркак ва аёл, оила, никоҳ масаласига келсак, ушбу оятда бу масалаларда ҳам Аллоҳ Ўз бандаларига енгилликни исташи таъкидланмоқда. Зоҳирий қаралганда, диний кўрсатмаларни бажариш қийин, шаҳватга эргашганларнинг йўлларида юриш осонга ўхшайди. Исломда ҳамма нарса ман қилинган-у, фақат биргина йўлга рухсат берилганга ўхшайди. Номаҳрамга қарама, у билан ёлғиз қолма, уйланмоқчи бўлсанг, олдин аҳдининг розилигини ол, маҳр бер, гувоҳ келтири... ва ҳоказолар. Ҳаммаси қайдлаш ва қийинчиликдан иборат бўлиб туюлади. Шаҳватга эргашганлар эса, ёшлигингда ўйнаб қол, гуноҳ нима қиласди, дейишади. Бу эса, содда ва осон кўринади, ҳақиқатда эса, ундей эмас. Натижага қараганимизда, бу нарса яққол кўзга ташланади. Дунё тарихини кузатсак, оила масаласида енгил қараган, жинсий шаҳватга берилган халқлар, давлатлар ва маданиятлар инқирозга учраган. Қадимий буюк империяларнинг шармандаларча кулашининг асосий омилларидан бири шу бўлган.

Бизнинг асримизга келиб Фарбда, ўзларининг таъбири билан айтганда, жинсий инқилоб бўлди. Жинс борасида олимлар етилиб чиқди. Улар: жинсий ҳуррият бўлмагунча, инсон тўлиқ ҳур бўла олмайди. Агар жинсий майллар жиловланса, инсонда руҳий тутун пайдо бўлиб, унда қўрқоқлик ва бошқа салбий сифатлар келиб чиқшига сабаб бўлади, каби фояларни тарқатишиди. Оқибатда, жин-

сий инқилоб авжга чиқди. Натижасини – ҳар хил бало-офтатлар буҳронини ҳозир ўзлари кўриб-татиб туришибди. Ахлоқий бузукдик, оиланинг ва жамиятнинг парчаланиши, ҳаётта қизиқишининг йўқолишидан ташқари, сон-саноғига етиб бўлмайдиган муаммолар пайдо бўлди. Жинсий инқилоб оқибатида тараққий этган фарб давлатларининг туб аҳолиси даҳшатли суръатда камайиб бормоқда. Кўз кўриб қулоқ эшитмаган таносил касалликлари келиб чиқди, ҳар йили соңсиз-саноқсиз одамлар шу касалликлардан ўлмоқда. Насл бузилиб, одамлари заифхол ва касалманд бўлиб бормоқда. Турли ақлий ва руҳий касалликлар урчиди. Охири келиб, касалликларга қарши инсондаги табиий монеликнинг йўқолиши (СПИД) касаллиги чиқди. Бу касаллик, ҳақли равишда, XX аср вабоси, деб номланди. Унинг давоси йўқ. Бу дардга чалиниш зинонинг сабабидан. У билан касалланган одам тез муддатда ўлади. Ҳамма даҳшатда. Бу дардга чалинмасликнинг йўлини ахтармоқдалар. Бу йўлда ҳисобсиз маблағлар сарфланмоқда. Мазкур вабога чалинмасликнинг турли чоралари таклиф этилмоқда. Қонунлар чиқарилмоқда, идоралар очилмоқда. Лекин, шаҳватта эргашганликлари учун битта энг осон, энг ишончли йўл – Аллоҳнинг йўлига қайтишни ҳеч ким хаёлига ҳам келтирмаяпти. Ақалли ушбу касалнинг бевосита сабабчиси бўлмиш зинони ман этувчи қонун чиқаришни ҳеч ким ўйлаб кўрмаяпти ҳам. Чунки шаҳватта эргашганлар шаҳватта қарши чиқа олмайдилар. Улар шаҳватта банда бўлганлари учун унга эргашгандирлар. Зоҳирий енгил кўринган ишга ўзларини уриб, оғирлиқдан бошлари чиқмай юрибди, энди. Зоҳирий оғир кўринган бўлса ҳам, Аллоҳ кўрсатган йўлга юрган бандалар бошида мазкур оғирлик ва машақ-қатларнинг бирортаси ҳам йўқ. Улар мутлоқ енгиллиқда, фаровон турмуш кечирмоқдалар.

Юқоридаги оятларда оила ва никоҳ масалаларига тааллуқли маълум ҳукмлар баён қилиниб бўлганидан сўнг, жамият аъзолари орасидаги молиявий муносабатларга тегишли масалаларни баён қилишга ўтилади. Жумладан, аёлларнинг молу мулк ва касбга қандай ҳақ-ҳуқуқлари борлиги ва бошқа масалалар ёритилади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِيمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ إِلَّا أَنْ
تَكُونَ تِجْرِةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا يُقْتَلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

29. Эй, иймон келтирганлар! Бир-бирларингизнинг молларингизни ботил йўл билан еманг. Магар ўзаро розилик ила тижорат

бўлса, майли. Ўзингизни ўзингиз ўлдирманг. Албатта, Аллоҳ сизларга раҳимлидири.

Бирорнинг молини ботил йўл билан ейишга рибо, қимор, пораҳурлик, алдамчилик, нархни сунъий равища кўтариш, ўғрилик, қиморбозлик, товламачилик ва бошқалар киради.

«Эй, иймон келтирганлар! Бир-бирларингизнинг молларингизни ботил йўл билан еманг».

Ояти каримада ботил йўл билан бирорнинг молини ейишдан «**Магар ўзаро розилик ила бўлган тижорат бўлса, майли**», деб истисно қилинмоқда. Албатта, ҳалол ризқ топишнинг йўли фақат тижорат эмас. Аммо бу мақомда тижоратнинг зикр қилинишига сабаб – ботил йўл билан мол ейишнинг баъзи турларида тижоратта ўхшашлик бор. Мисол учун, Арабистон ярим оролида рибоҳурлик авж олган эди. Аллоҳ таоло бу ишни ҳаром қилганида, мушриклар, рибо ҳам тижоратта ўхшаш, деган даъвони илгари сурдилар. Шунга ўхшаш тушунмовчиликлар ёки ноўрин даъволарнинг бўлмаслиги учун, ўзаро розилик билан бўлган тижорат истисно қилинмоқда. Чунки, тижорат – ҳалол меҳнат. Тожир меҳнат қилиб, молу пулини ишга солиб, ишлаб чиқарувчи ва харидор орасида восита бўлади. Бу вазифани бажариш учун орада анчагина хизматларни адо этади. Унинг келажақда фойда кўриш-кўрмаслиги, фойданинг оз ёки кўп бўлиши гумон бўлади. У касод бўлиш, синиб, молсиз-пулсиз қолиш эҳтимолларини ҳам бўйнига олиб, бу ишга қўл уради. Энг муҳим омиллардан бири – тижорат икки тарафнинг розилиги билан бўлади. Харидор рози бўлмаса, олиш-олмаслиқда ҳур, бошқа томонга кетаверади.

Оятнинг давомида Аллоҳ таоло мўмин бандаларига хитоб қилиб: «**Ўзингизни ўзингиз ўлдирманг!**» демоқда.

Сиртдан қараган одам, бир-бирининг молини ботил йўл билан ейиш ва ўзини ўзи ўлдириш орасида нима алоқа бор, дейиши мумкин. Лекин чуқурроқ ўйлаб кўрилса, ҳаётий тажрибага назар солинса, ҳақиқатда бу икки нарса ўртасида бевосита алоқа борлиги кўрилади. Бир-бирининг молини ботил йўл билан ейиш одати бор жамиятлар ўзини ўзи ҳалокатта олиб боражагини ва бораётганини кўрамиз. Умуман, Аллоҳнинг айтганидан чиқиши, унга маъсият қилиш ҳалокатта элтиши аниқ эканлигига шубҳа йўқ. Жумладан, мазкур ботил йўл билан мол емоқ ҳам катта маъсият сифатида ҳалокатта сабаб бўлади. Бу ишни қилганлар ўзини ўзи ўлдирган бўлади.

«Албатта, Аллоҳ сизларга раҳимлидири».

У, сиз мўмин-мусулмонларга раҳим қилгани учун ҳам, ҳалокатта олиб борувчи ишлардан, жумладан, бир-бирингизнинг молингизни

ботил йўл билан ейишдан қайтармоқда. Сизни нажотга сабаб бўлувчи ишларга буюрмоқда. Бу ҳол Аллоҳнинг раҳматидир. Агар у раҳим қилиб, тўғри йўлни кўрсатиб бермаганида, нотўғрисидан қайтармаганида, катта мاشаққатда қолган бўлар эдингиз.

وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدُونًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ
سِيرًا

30. Ким ўшани тажовузкорлик ва зулм ила қилса, албатта, уни дўзахга киритурамиз. Бу эса, Аллоҳга осондир.

Оятдаги «ўшани» сўзи бир-бирининг молини ботил йўл ила еб, ўзини ўзи ҳалокатга дучор қилишга ишорадир. Демак, ким мазкур ишни тажовузкорлик (яъни, ҳаромлигини билиб туриб) ва зулм ила (яъни, қилишдан тап тортмай) қилса, охиратда дўзахга киритилади. Одатда, ботил йўл билан мол ейдиганлар бу дунё-даги ҳукуматлар тайин қилган жазолардан қутулиб кетишиди. Шунинг учун ҳам, уларнинг зеҳнида, иложини топса, ҳамма нарсадан қутулса бўлади, деган фикр ўрнашиб қолган бўлади. Ўша фикрни кўтариш учун охирида «Бу эса, Аллоҳга осондир», дейилмоқда. Яъни, ботил йўл билан мол еганларни дўзахга киритиш Аллоҳ, учун осондир. Ҳеч ким қочиб, ҳийла қилиб қутула олмайди.

Аммо, бу билан, энди иш тамом бўлибди, иложи йўқ экан, деб ноумид бўлишга ўрин йўқ. Аллоҳ, таоло қудрати чексиз, азоби катта бўлиши билан бирга, марҳамати ҳам кенг, раҳим-шафқати чексиз Зотдир. Агар бандалар ўзларини ўнгласалар, уларнинг гуноҳларини ўтиши муқаррар. Буни келаси оятда баён этади:

إِن تَحْتَنِبُوا كَبَآءِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ تُكَفِّرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتُكُمْ وَنُذْخُلُكُمْ
مُّدْخَلًا كَرِيمًا

31. Агар қайтарилган нарсаларнинг катталаридан четда бўлсангиз, гуноҳларингизни кечиурмиз ва сизни яхши жойга киритамиз.

Бу ояти кариманинг маъноси, катта гуноҳлардан четда бўлсангиз, кичик гуноҳларингизни кечириб, охиратда сизни жаннатта киритамиз, деганидир.

Шаръий истилоҳда катта гуноҳларни «кабира» дейилади. Ана шу кабира гуноҳлар қайси гуноҳлар эканлиги ҳақида кўплаб ҳадиси

шарифлар бор. Бу ҳадислар турли муносабатларда келгани учун, мақомига қараб айтилган. Ушбу масалада уламоларимиз ҳам анчагина баҳслар юритишган. Улардан баъзилари, гуноҳи кабира – уни қилган одамга Қуръон ёки ҳадисда дўзахга кириш тайин қилинган гуноҳлардир, дейдилар.

Иккинчилари, шариатда ҳадни жорий этишни тақозо қилган гуноҳлар гуноҳи кабирадир, дейдилар. Бошқа бирлари эса, Аллоҳ таоло ман қилган ҳар бир иш гуноҳи кабирадир, деганлар. Ўтган уламолардан баъзилари гуноҳи кабиралар ҳақида алоҳида китоб ҳам қилганлар. Мисол учун, Абу Абдуллоҳ, аз-Захабий гуноҳи кабиралар ҳақидаги ўз китобларида етмишга яқин гуноҳни келтирганлар.

Аллома Ибн Касир тафсирларида уламолар гуноҳи кабира сифатида зикр қилган гуноҳлардан баъзиларини келтирганлар: ноҳақ одам ўлдириш, зино, баччабозлик, ароқ ичиш, ўғрилик, босқинчилик, бирони зинода айблаш, ёлғон гувоҳлик бериш, рибоҳурлик, ёлғон қасам ичиш, қариндошлиқ алоқаларини узиш, ота-онага оқ бўлиш, жиходдан қочиш, етимнинг молини ейиш, ўлчов ва тарозида хиёнат қилиш, намозни вақтидан олдин ўқиши, намозни узрсиз вақтидан кейин ўқиши, пора олиш, эркак ва аёллар ўртасида қўшмачилик қилиш, закотни ман этиш, амри маъруф ва наҳий мункарга қодир бўлиб туриб қилмаслик, Қуръон таълимотини унутиб юбориши, ҳайвонни ўтда куйдириш, эри яқинликни истаганида аёл кишининг сабабсиз рози бўлмаслиги, Аллоҳнинг раҳматидан ноумидлик, Аллоҳнинг макридан бепарволик, аҳли илм ва ҳофизи Қуръонларга ёмонлик қилиш ва бошқалар.

Бундан кўриниб турибдики, аҳли салаф уламоларимиз мазкур гуноҳларни санашда ўзлари яшаб турган воқелик таъсирида ҳам бўлганлар ёки баъзи бир гуноҳларни гуноҳи кабирадан ҳам катта гуноҳ ҳисоблаганлар. Мисол учун, намозни олайлик. Ҳозиргина зикр қилинган рўйхатда, намозни вақтидан олдин ёки кейин ўқиши гуноҳи кабира – кечирилмас гуноҳ, дейилган. Аммо намозни бутунлай ўқимай қўйиш ҳақида гап йўқ. Бунинг, аввал айтганимиздек, икки сабаби бор. Биринчиси – ўша пайт мусулмонлари, жумладан, уламолари ҳам намоз ўқимаган одамнинг мусулмонликни даъво қилишини тасаввурларига ҳам келтира олмаганлар. Иккичидан эса, намоз ўқимасликни гуноҳи кабира эмас, балки куфрга, диндан чиқишига элтадиган улкан гуноҳ ҳисоблаганлар. Худди шу фикрни рўза тутмаслик, имкони бўлиб туриб ҳаж қилмаслик, Исломга, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, Қуръонга тил теккизиш қаби бугун авж олган кўпгина каттадан-катта гуноҳлар ҳақида ҳам айтса бўлади.

Шунинг учун, Қуръони Каримда ҳам, Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васалламнинг суннатларида ҳам гуноҳи кабираларни чегаралаб қўйилмаган. Чунки, гуноҳи кабиралар вақтга, шароитга, жамиятта қараб хилма-хил бўлиб туради. Мусулмон одам, исломий жамият, Аллоҳдан заррача бўлса ҳам қўрқувчи, қиёматдан умидвор шахс гуноҳи кабирани ажратиб олиши қийин эмас. Энг муҳими – ушбу оятда келган умумий қоидани унутмаслиқdir. Банда ўзини гуноҳи кабирадан четта олса, қолган хато ва айбларни Аллоҳнинг Ўзи мағфират қиласи.

Молу мулк, унинг жамоатчилик орасидаги ўрни ҳақида сўз кетаётган бир пайтда, бу ишда эрқак ва аёллар ўртасида бўладиган муомала ҳамда чора-тадбирлар ҳақида қўйидагилар айтилади:

وَلَا تَنْمِنُوا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ لِّرِجَالٍ نَصِيبٌ مِمَّا
أَكَتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا أَكْسَبَنَ وَسَعَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

32. Аллоҳ баъзингизни баъзингиздан афзал этган нарсаларни (ҳасад илиа) орзу этманг. Эркакларга ўз касбидан насиба бор. Аёлларга ўз касбидан насиба бор. Аллоҳдан фазлини сўранг. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи Зотдир.

Ояти каримада афзаллик ва фазл нимадан иборат эканлиги очиқ айтилмай, умумий ҳолда қолдирилган. Буни Қуръоний усулга кўра, ҳар ким ўз фикри, идрокига яраша тушуниб олаверади. Фазл сиҳат-саломатлиқда, мансабда, молу пулда, хотиржамлиқда, ҳилмда, обрў-эътиборда бўлиши мумкин. Инсон кўп жиҳатдан ўзидан афзал шахсни кўриб, унга ҳасад қиласа, нима учун фалончига бўлади-ю, менга бўлмайди, деяверса, жамиятда ўзаро адоват, бир-бирини кўра олмаслик каби ижтимоий дардлар авж олади, охири бориб, ундей жамият ҳам, унинг аъзолари ҳам ҳалокатга учрайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, таоло мусулмонларни бу оғир гуноҳдан қайтариб:

«Аллоҳ баъзингизни баъзингиздан афзал этган нарсаларни (ҳасад илиа) орзу этманг», демоқда.

Шунингдек, баъзи эркак-аёл орасида ҳам ҳасад бўлиши мумкин. Масалан, аёлларнинг эркакларга нисбатан ҳасадлари. Буни ушбу ояти кариманинг нозил бўлиш сабаблари ҳақида ривоятлардан ҳам тушуниб олса бўлади.

Имом Аҳмад Мужоҳиддан қилган ривоятда: «Умму Салама:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, эркаклар ғазотга қатнашадилар, биз эса, ғазот қилмаймиз, мерос ҳам бизга ярим ҳисса берилади?» деди. Шунда Аллоҳ таоло: «Аллоҳ баъзингизни баъзингиздан афзал этган нарсаларни (ҳасад ила) орзу этманг» оятини туширди», дейилади. Абдураззоқ Муаммардан қилган ривоятда: «Бу оят аёлларнинг «биз ҳам эркак бўлганимизда, улар жиҳод қилганидек жиҳод қилар эдик», деганларида нозил бўлган», дейилади.

Шунинг учун ҳам, ояти каримада:

«Эркакларга ўз касбидан насиба бор, аёлларга ўз касбидан насиба бор», дейилмоқда.

Яъни, ҳар ким ўз ҳолатига яраша касб қиласи ва ҳар ким ўз касбига яраша топади, фақат, касбини кўпроқ қилиш керак. Бирорларга берилган неъматларга ҳасад ўрнига ҳам ҳаракат қилиш лозим. Ҳаракат сендан, баракат Аллоҳдан. Демак, банд ҳаракат қилар экан, Аллоҳдан баракат ҳам сўраши керак:

«Аллоҳдан фазлини сўранг».

Шуниси фойда. Чунки Аллоҳ таоло сўраган бандасини ноумид қўймайди.

Имом Термизий Абдуллоҳ, ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз арайхиссалом:

«Аллоҳдан фазлини сўранг, зеро, Аллоҳ, сўралишни хуш кўради. Ибодатнинг афзали күшойишни кутишдир», деганлар. Ихлос билан фазли улуф Аллоҳнинг Ўзидан фазл сўраш банданинг иши, фазлидан бериш эса, Аллоҳнинг иши. У Зотнинг Ўзи билиб беради:

«Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи Зотdir».

Кимга нимани ва қанча беришни ҳам яхши билади. Кимга молу дунё, кимга илм, кимгадир мансаб ва ҳоказолар беради. Шунингдек, эркакни эркак, аёлни аёл қилиб яратган Зот уларни нимага буюришни ҳам яхши билади. Модомики, эркакларга жиҳодни фарз қилган экан, уларни жиҳодга мос ва яроқли этиб яратганидандир. Бунда аёлни камситиш маъноси асло йўқ, балки улуғлаш маъноси бор. Аввало, Аллоҳ таоло аёлни аёл қилиб яратган, унинг нимага муносиб ва нимага яроқли эканини яхши билади. Иккинчидан, у хотин кишига жиҳодни фарз қилмаса-да, ман ҳам қилгани йўқ. Зарурат туғилиб қолса, аёл ҳам жиҳодга чиқса бўлаверади. Тарихда бунга мисоллар жуда ҳам кўп.

Қолаверса, эркак кишидек, жиҳодга қурол кўтариб чиқмаса ҳам, эркак кишини туғиб, тарбия қилиб, ўстирган ҳам шу аёл. Уни қўлига қурол оладиган ҳолга келтиришда ҳам шу аёлнинг хизмати катта. Аллоҳ таоло аёлни шундай ишга мослаб яратган. Бу ишни эркаклар ҳеч қачон уddyалай билмайдилар. Эркаклар жиҳодда ўлиб кетсалар,

аёллар янги эркакларни туғиб, яна тарбиялайверадилар. Аммо, аёл жиҳодда қатнашиб ўлса, болани ким туғади? Шу боисдан ҳам, бола туғищдаги тўлғоқ қийинчилклари жиҳодга тенглаштирилди, унга жиҳоднинг савоби ваъда қилинди.

Мерос масаласида ҳам – шу. Аёлларга эркакларга берилган улушнинг ярми тегиши улар қадрининг пастлигидан эмас. Буни аввалги оятлар тафсирида ҳам айтиб ўтилди. Балки, бу тақсим адолатнинг айни ўзиdir. Эркак киши кўплаб мол сарфлашига тўғри келади. Жумладан, аёлга уйланиш вақтида унга маҳр беради, оила сарф-ҳаражатини бўйнига олади. Шунингдек, аёлни ва болаларни боқиши, кийинтириш ҳамда бошқа сарфлар ҳам эркак зиммасида. Аёлларга эса, ҳеч қандай таклиф йўқ, ҳатто ўзига сарфлаш ҳам таклиф қилинмаган. Бундан ташқари, эркак киши бошқа қариндошларига нафақа бериши керак, лозим бўлса, хун тўлаш, етказилган тан жароҳатининг эвазини тўлаш, бева-бечораларга ёрдам бериш каби вазифалар ҳам эркакка юклатилган. Аёл киши буларнинг барчасидан озод қилинган. Ҳолбуки, шу каби даъволар билан жоҳилиятда аёл кишига ҳеч қандай мерос берилмас, аксинча, унинг ўзи мерос тарикасида олинар эди. Аммо, Ислом аёлнинг шаънини кўтариб, ўзига яраша мерос ҳаққини тайин қилди.

Демак, Аллоҳ баъзи шахсларни бошқалардан афзал қилиб қўйса, унга ҳасад қилмаслик керак, балки фазлни Яратувчининг Ўзидан сўраш лозим.

Кейинги оятда мерос ҳақидаги баъзи бир масалалар баён қилинган:

وَلِكُلِّ جَعْنَكَا مَوَالِيٍّ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالآَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ
 أَيْمَانَكُمْ فَعَلُوْهُمْ نَصِيبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

33. Ота-она ва қариндошлар қолдирган нарсага ҳар бир киши учун меросхўрлар қилдик. Қасамингиз ила боғланганларга насибасини беринг. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага шоҳиддир.

Яъни, ҳар бир одамнинг қариндошлари меросхўри бўлади. У ота-онаси ва қариндошларидан мерос олганидек, ундан ҳам болалири ва қариндошлари мерос олади.

«Ота-она ва қариндошлар қолдирган нарсага ҳар бир киши учун меросхўрлар қилдик».

Шундай қилиб, мол авлоддан авлодга ўтиб туради. Ояти каримадаги:

«Қасамингиз ила боғланганларга насибасини беринг», деган жумлада меросга тааллуқли, қариндош бўлмаган шахсларга ишора қилинмоқда. Исломнинг дастлабки босқичида шундай шахслар бўлган. Бундай боғланишни араб тилида «муволот» дейилади. Буни биз «дўйстлашиш» деб таржима қилсак, бир оз асл маънога яқинлашиши мумкин. Мазкур муволотдан бири озод қилиш муволотидир. Яъни, бир қулни озод қилган киши аҳдлашиб, унга меросхўр бўлиши мумкин. Аммо, бунинг икки шарти бор. Бири – озод бўлган қулнинг ўз меросхўри бўлмаслиги керак. Иккинчидан, озод қилган киши қул тириклиқ даврида жиноят қилса, хун тўлашни бўйнига олиши керак.

Мазкур муволотларнинг яна бири маволик муволотидир. Бунда меросхўри йўқ арабмас киши аҳдлашиб, араб одам билан дўст бўлади. У ўз дўстининг оила аъзосига айланади. Бунга биноан, дўст жиноят содир қилганда хун тўлайди. Ўлса, меросни олади.

Учинчи муволот – дўстлик муволотидир. Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилиб келганларида муҳожирлар ва ансорийларни бир-бирлари билан дўст қилганлар. Ушбу дўстлик асосида бир-бирларидан мерос оладиган ҳам бўлганлар.

Бунинг устига, жоҳилият одатига кўра, кишилар бир-бирлари билан: «Мен ўлсан, меросимни оласан, сен ўлсанг, меросингни оламан», деб аҳдлашиб олиш ҳам бор эди.

Мерос ҳақида тушган якуний оятлар эса, мероснинг фақат қариндошларга бўлишини амр этди. Ўз-ўзидан, «Аввалдан мерос ҳақида қилган аҳдномаларимиз, ҳатто қасам ичиб қўйтган келишувларимиз нима бўлди?» деган савол пайдо бўлган. Бунга жавобан бу оятда:

«Қасамингиз ила боғланганларга насибасини беринг», дейилмоқда.

Яъни, оят тушишидан олдинги аҳдларингизга амал қилинг, уларга меросдан беринг, бу борада янги аҳд қилманг. Агар бу ишда кўрсатмани бажармайдиган бўлсангиз, ўзингизга қиласиз, чунки

«Аллоҳ ҳар бир нарсага шоҳиддир».

Келаси оятларда оилани тартибга солиш, ҳар кимга ўз хусусиятига қараб иш белгилаш, вужудга келадиган муаммоларни ҳал қилиш йўллари ҳақида сўз кетади:

أَلِرِجَالُ قَوَّمُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا
مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّدِيقُ حَفِظَتْ قَنِيتُ حَفِظَتْ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّذِي تَخَافُونَ

نُسُورَهُ بِفَعْطُوهُرْ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَأَضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطْعَنَّكُمْ
 فَلَا يَنْبَغِي عَلَيْهِنَّ سَكِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْهَا كَبِيرًا

34. Аллоҳ баъзиларини баъзиларидан устун қилгани ва молла-ридан сарфлаганлари учун эркаклар аёлларга раҳбардирлар. Со-лиҳа аёллар – итоаткор ва Аллоҳнинг ҳифзи-ҳимояси бўйича ғо-йиб(эр)ларининг муҳофазасини қилувчилардир. Бош кўтаришила-ридан хавф қилинган аёлларга ваъз-насиҳат қилинг, ётоқларида ҳижрон қилинг ва уринг. Агар итоат қилсалар, уларга қарши бош-қа йўл ахтарманг. Албатта, Аллоҳ юксак мақомли буюк Зотдир.

Ҳар бир жамиятга раҳбар лозим. Раҳбари бўлмаган жамиятда тартиб-интизом, тинчлик-омонлик ва хайр-барака бўлмайди. Ис-лом таълимотлари бўйича, оила энг муҳим жамият бўлиб, катта жамиятнинг асосий фишти ҳисобланади. Фиштлари пишиқ иморат мустаҳкам бўлганидек, оиласари аҳил-мустаҳкам бўлган жамият ҳам бақувват бўлади. Шундай муҳим муассаса бўлган оиласининг раҳбари бўлмаслиги мумкин эмас. Нима учун Исломда оила раҳбарлиги эр-какка берилади? Бу саволга ушбу ояти каримада шундай жавоб берилади:

«Аллоҳ баъзиларини баъзиларидан устун қилгани ва молла-ридан сарфлаганлари учун эркаклар аёлларга раҳбардирлар».

Демак, оила раҳбарлиги бобида Аллоҳ эркакни аёлдан афзал қилиб яратибди. Дарҳақиқат, эркак киши ўзининг жисмоний тузилиши, ички ва ташқи қиёфаси, асабий, руҳий-нафсоний ва бошқа жиҳат-ларидан оила раҳбари бўлишга мос яратилган. Бунинг устига, оила-ни қуриш ва уни тутиб туриш, бу йўлдаги барча сарф-ҳаражатлар ҳам эркак киши зиммасида. У катта меҳнат эвазига топилган молу мулкининг беҳуда кетмаслиги лозимлигини ўйлади, оиласи мус-таҳкам ҳолда тутиб туришнинг чора-тадбирларини қўришга маж-бур бўлади.

Аллоҳ таоло ҳеч бир ишни беҳикмат қилмайди. Жумладан, эркак киши оила раҳбари бўлса ва у ўз раҳбарлигини шариатда кўрсатил-гандек адo этса, бундай оиласалар баҳт-саодатга соҳиб бўлмоқда. Бу кўрсатмага юрмаган оиласалар эса, баҳтсизликка учрамоқда, шундай-лардан ташкил топган жамиятлар ҳам баҳтсизликка дучор бўлмоқ-да. Бу ерда гапни чўзиб ўтиришнинг ҳожати бўлмаса керак.

Аммо, мусулмон жамиятларда ҳам баъзан бу умумий қоида бу-зилганини кўрамиз. Эркак раҳбар бўлган оиласада ҳам ноқулайлик-лар юзага келиб туради. Агар шундай бўлаётган бўлса, одамларнинг,

хусусан, ўзини мусулмон ҳисоблаётганларнинг айби биландир. Афсуски, кўплар ояти каримада кўзда тутилган раҳбарликни қаҳр, жабр ва зулм ўтказишнинг имкони деб тушунадилар. Аслида, бу раҳбарлик масъулиятдир. Масъулият бўлганида ҳам, улкан масъулиятдир. Ушбу масъулиятга биноан, эркак киши оиланинг, жумладан, аёлнинг ҳомийлигини, боқувчилигини, муҳофазасини адо этмоғи лозим.

«Солиҳа аёллар – итоаткор ва Аллоҳнинг ҳифзи-ҳимояси бўйича ғойиб(эр)ларининг муҳофазасини қилувчилардир».

Яъни, мўмина, солиҳа аёлларнинг табиатидаги эрига итоаткорлик бордир. Биз «итоаткорлик» деб таржима қилаётган сўз ояти каримада «қонитатун» лафзи илиа келган. Бу сўз ўз иродаси, рағбати ва муҳаббати илиа итоат қилиш маъносини англатади. Демак, мўмина, солиҳа аёлларнинг эрларига итоати ўз масъулиятини тушунган ҳолдан келиб чиққан бўлади. Қўрққанидан, мажбурлашдан ёки бошқа бирор боисдан эмас. Бу итоат ўзини тушунган, ҳаётдаги ўрнини, вазифаси ва масъулиятини ҳис этган гўзал инсоннинг итоатидир.

Мўмина, солиҳа аёлларнинг табиатларидан яна бири – улар:
«Аллоҳнинг ҳифзи-ҳимояси бўйича ғойиб(эр)ларининг муҳофазасини қилувчилардир».

Яъни, эрлари ёнларида турган пайтлардагина эмас, улар бирор сабаб билан оиласдан узоқда бўлган чоғларида ҳам уларнинг ҳақ-хуқуқларини, обрў-эътиборларини муҳофаза қиласидилар. Муҳофаза қилишлари ҳавои нафсга мувофиқ ёки ўз фикрларича, ёхуд эрларининг талабига биноан бўлмайди. Балки, бу борада ягона ҳакам, белгилаб берувчи олий томон – Аллоҳ таоло бор. Шунинг учун ҳам, оятда «Аллоҳнинг ҳифзи-ҳимояси бўйича», дейилмоқда. Аллоҳнинг ҳифз қилишга буюрган нарсаларини муҳофаза қиласидилар.

Имом ибн Жарир Тобарий ва Ибн Аби Ҳотимлар Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайхиссалом:

«Аёлларнинг яхшиси – назар солсанг, хурсанд қиласидиган, амр қилсанг, итоат этадиган ва ғойиб бўлсанг, сени ўз нафсида ва молингда муҳофаза қиласидандир», деганлар.

Имом Аҳмад Абдурроҳман ибн Авғ розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайхиссалом:

«Агар аёл киши беш вақт намозини ўқиса, бир ой рўзасини тутса, фаржини сақласа ва эрига итоат қиласа, унга: «Жаннатнинг қайси эшигидан хоҳлассанг, киравер», дейилади», деганлар.

Лекин беш қўл ҳам баробар эмас, баъзи аёллар солиҳалик мақомига лойик бўла олмайдилар. Ҳаддиларида турмай, эрларига қарши

бош кўтариб, беодоблик, итоатсизлик қўрсатадилар. Шундай ҳолларда нима қилиш керак? Уларга ҳолатларига қараб муомала қилинади. Итоатсизлик аломатлари қўриниб, эрни беҳурмат қила бошлаганида, унга ваъз-насиҳат қилинади. Ваъз-насиҳат самара бериб, муносабатлар изга тушиб кетса, айни мурод. Агар фойда бермаса, хотиннинг итоатсизлиги, исёни давом этаверса, бошқа чора кўрилади.

Иккинчи босқич чора – ҳижрон, бирга ётмаслик, гаплашмасликдир. Албатта, ҳижрон ваъз-насиҳатдан кўра анча таъсирлидир. Чунки, бу масалада аёллар жуда ҳассос бўладилар. Эрларининг уларга эътиборсизлиги, гаплашмай қўйгани қўзларини каттароқ очишга мажбур этади. Ҳали инсофларини йўқотмаган бўлсалар, ўзларига келишларига, хатоларини тузатишларига сабаб бўлади. Аммо, бу чора ҳам таъсир қилмаса, аёл буткул инсофини ютиб, итоатсизлида, исёнда давом этаверса, бу унинг яхшилик билан йўлга кирмаслигининг аломати. Энди унга нисбатан янада таъсирчанроқ чора – ўзини билмаганларга қилинадиган муомала қўл-ланилади.

Яъни, урилади.

«Бош кўтаришларидан ҳавф қилинган аёлларга ваъз-насиҳат қилинг, ётоқларида ҳижрон қилинг ва уринг».

Аммо, уриш дегандা, қаттиқ, калтаклаш, аъзоларини синдириш ёки бошқа жароҳатлар етказиш тушунилмасин. Ўтган аҳли солиҳ уламоларнинг бирларидан ушбу ояти каримада изн берилган уришнинг маъноси сўралганида, мисвок ёки бирор бармоғи билан туртиш, деган эканлар.

Ҳадис китобларида ривоят қилинишича, Муовия ибн Ҳайра ал-Қушайрий розияллоҳу анҳу:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, хотинларимизнинг биздаги ҳақлари нима?» деб сўраганида, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Агар таом есанг, унга ҳам едирасан, кийим кийсанг, унга ҳам кийдирасан, юзига урма, ёмон сўкма, ташқарида ҳижрон қилма», деганлар.

Бошқа бир ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳнинг чўриларини урманглар!» деганлар.

Бунга ўхшаш ҳадислар кўп. Кўриниб турибдики, ояти каримадаги уришга берилган изн фақат сиёsat учун, ўзини билмаган аёлларга таъсир ўтказиш учундир.

Аёл киши табиатан аччиғи тез чиқадиган, таъсирчан, шошқалоқ бўлади. Сал нарса баҳонасида эрига нисбатан итоатсизлик ва беодоблик қилиб қўйиши мумкин. Аммо, кейин ўзига келиб, итоатга қайтса, уларга қарши чора кўришга зарурат қолмайди. Юқорида саналган чора-тадбирларни ҳам қўллаш шарт бўлмайди.

«Агар итоат қилсалар, уларга қарши бошқа йўл ахтарманг».

Бу нарса оилани мустаҳкамлашга омил бўладиган ишдир. Чунки, бир-бирига нисбатан кечиримли бўлиш доимо яхшилик омилидир. Агар ким бу кўрсатмаларга юрмаса, ўзидан кўрсин. Чунки:

«Албатта, Аллоҳ юксак мақомли ва буюк Зотдир».

Мазкур чораларни қўллаш билан оилавий муаммолар батамом ҳал бўлиб қолмайди. Баъзида булар ҳам наф бермаслиги мумкин. Ундан ҳолатда нима қилиш кераклигини кейинги оят баён қилади:

وَإِنْ خَفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنَهُمَا فَاعْثُوا حَكْمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكْمًا مِنْ أَهْلَهَا إِنْ يُرِيدَا
إِصْلَكَ حَيًّا وَقِيقَ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْمًا خَيْرًا

35. Агар икковларининг оралари бузилишидан қўрқсангиз, эрнинг аҳлидан бир ҳакам ва хотиннинг аҳлидан бир ҳакам ажратинг. Агар улар ислоҳни ирода қилсалар, Аллоҳ, эр-хотиннинг орасини мувофиқлаштирур. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор Зотдир.

Бу ояти каримада келишмовчилик ҳам эр, ҳам хотин томонидан чиққан пайтида кўриладиган чора ҳақида гап қетмоқда. Бу ҳолатда оиланинг сирини ташқарига чиқармасдан ҳал этишнинг иложи қолмаган бўлади. Энди, бошқалар аралашиб бўлса ҳам, оилани сақлаб қолишга уринилади.

«Агар икковларининг оралари бузилишидан қўрқсангиз, эрнинг аҳлидан бир ҳакам ва хотиннинг аҳлидан бир ҳакам ажратинг».

Эр ўзи рози бўлган қариндошини, хотин ҳам ўзи рози бўлган бир қариндошини ҳакамликка тайин қиласидилар. Розилик кейинчалик ҳакамлар чиқарган ҳукмга ҳам рози бўлишлари учун керак бўлади. Албатта, ҳакамлар ақлли, тажрибали, турмушнинг пасту баландидан хабардор кишилар бўлиши лозим. Табиийки, икковлари ҳам Аллоҳдан қўрқкан ҳолда адолатли ҳукм чиқаришга ҳаракат қилишлари керак. Ҳакамларнинг асосий вазифаси эру хотин орасини ислоҳ қилишдир. Шунинг учун ҳам, ояти каримада

«Агар улар ислоҳни ирода қилсалар, Аллоҳ эр-хотиннинг орасини мувофиқлаштирур», деб ҳакамларга ислоҳчилик нисбати берилмоқда. Худди шу тушунчадан келиб чиқиб, баъзи уламолар: «Ҳакамларга фақат яраштириш – ислоҳ ҳукуқи берилган», дейдилар. Бошқалари эса, ҳолатни ўргангач, ислоҳ қилишнинг иложи йўқлигига амин бўлишса, эру хотинни ажратиб қўйсалар ҳам ҳақлари

бор, шунингдек, уларга тегишли жазо чораларини, молу мулкка оид масалаларни ҳам ҳал қилишади, дейдилар.

Ҳазрати Усмон ибн Аффон Зиннурайни вақтларида худди шу ояти каримага амал қилиб иш юритилганлиги тафсир китоблари-мизда нақл қилинади:

Ақийл ибн Аби Толиб Фотима бинти Утба ибн Робиъага уйланган эди. Аёл:

«Сен менга сабр қилсанг, мен сенга нафақа бераман», деган эди. Эри кўчадан келса,

«Утба ибн Робиъа ва Шайба ибн Робиъалар қаерда?» деб сўрарди. Бир куни эри:

«Дўзахга кирсанг, сенинг чап томонингда бўладилар», деб жавоб қилди. Хотин кийимларини кийиб, халифа – ҳазрати Усмон ҳузурига бориб, бўлган воқеани айтди. Ҳазрати Усмон кулдилар-да, Абдуллоҳ ибн Аббос билан Муовия ибн Абу Суфёнларни чақириб, ҳакам этиб тайинладилар ва уларга: «Агар яраштиришни истасангиз, яраштиринг, ажратишни истасангиз, ажратинглар», дедилар.

Албатта, ҳакамлар ўзларининг инсоний чекланган илмлари ва имконлари доирасида ҳукм чиқарадилар. Қолгани эса, ҳар бир нарсани ўзининг чексиз илми или билувчи ва ҳар бир ишдан хабардор Аллоҳ таолонинг ўзига ҳавола.

«Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор Зотдир».

Келаси оятларда суранинг умумий мазмунига мавзу қилиб олинган масаланинг муолажаси давом этади. Оилани ва Ислом жамиятини мустаҳкамлаш, мазкур файриисломий иллатлардан поклаш, йўлдаги тўсиқлар ва душманларнинг душманлигини енгигб ўтиш лозимлиги ҳақларида сўз кетади:

﴿ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَنَا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ
وَابْنِ السَّيِّلِ وَمَالِكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُورًا ﴾

36. Ва Аллоҳга ибодат қилинглар ва Унга ҳеч нарсани ширк келтирманглар. Ота-онага, қариндошларга, етимларга, мискинларга, яқин қўши nilарга, ён қўши nilарга, ёнбошдаги соҳибларга, кўчада қолганларга ва қўлингизда мулк бўлганларга яхшилик қилинглар. Албатта, Аллоҳ ўзини юқори тутувчи ва одамлар устидан фахр қилувчиларни хуш кўрмас.

Мулоҳаза қылсак, ушбу ояти карима «Ва» боғловчиси билан бошланмоқда. Демак, бу оятдаги маънолар юқорида ўтган маъноларга, бу оятдаги амру фармонлар юқорида ўтган амру фармонларга боғланмоқда. Бинобарин, юқоридаги амру фармонларга амал қилинглар:

«Ва Аллоҳга ибодат қилинглар ва Унга ҳеч нарсани ширк келтирманглар».

Бу боғлиқлик Исломда ибодат бошқа-ю, шахсий-оилавий-ижтимоий ҳаёт бошқа эмаслигини яна бир бор кўрсатади. Булар ҳаммаси бирикиб, умумий исломий ҳаётни ташкил этади. Исломда дин ва дунё ажрамаган. Инсон масжидга кирганида мусулмон бўлиб туриб, уйига кирганида бошқаларнинг йўригини тутмайди. Ўлигини мусулмонча кўмиб, байрамини христианча ўтказмайди. Боласига мусулмонча ном бериб, унга файримусулмонча тарбия бермайди.

Оилавий-ижтимоий масалалар, мол-мулк ҳақида, бирорларга яхшилик қилиш ҳақида баҳс этувчи оят ва жумлалар ичида ибодат ва ширк келтирмаслик ҳақидаги ушбу жумланинг келиши бежиз эмас. Аллоҳнинг Ўзигагина ибодат қилиш, унга ҳеч нарсани ширк келтирмаслик – тавҳиддир. Бандалар учун Аллоҳнинг тавҳиди асосий ақийдадир. Тавҳид ҳар бир инсондан талаб этилади. У – Аллоҳнинг бандаларида ҳаққидир. Пайғамбаримиз алайҳиссалом Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳуга: «Аллоҳнинг бандалардаги ҳаққи нима эканини биласанми?» дедилар. У киши: «Аллоҳ, ва Унинг Расули билувчироқдирлар», деди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам: «Унга ибодат қилмоқлари ва ҳеч нарсани ширк келтирмасликлари», дедилар. Сўнгра: «Агар бандалари буни бажарсалар, бандаларнинг Аллоҳдаги ҳақлари нима эканини биласанми? Үларни азобламаслиги», дедилар.

Оятда тавҳидга амр этилганидан сўнг, бир неча тоифа кишиларга яхшилик қилишга буюриляпти.

«Ота-онага, қариндошларга, етимларга, мискинларга, яқин қўшниларга, ён қўшниларга, ёнбошдаги соҳибларга, кўчада қолганларга ва қўлингизда мулк бўлганларга яхшилик қилинглар».

Биринчиси – ота-оналардир.

Исломда ота-оналарга яхшилик қилиш катта иш, эътиборга молик амал эканлиги ҳаммага маълум. Ҳар бир инсоннинг дунёга келишига сабаб бўлган бу улуғ зотларнинг ўз фарзандларида ҳақлари, фарзандларнинг ота-она олдидаги бурчлари ҳақида Қуръони Каримда ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ҳадисларида келган таълимотлардек олий мақом таълимотлар инсоният тарихида ҳеч бир дин, тузум ёки фалсафада кўрилмаган!

Дунёда мусулмонларчалик ота-онасини ҳурмат қиласиган ҳалқ-миллат ҳам бўлмаган! Ушбу оятда ҳам Аллоҳ таоло мусулмонларга Ўзининг тавҳидидан сўнг бевосита ота-онага яхшилик қилишга буюрмоқда.

Иккинчиси – қариндошлар.

Одатда, қариндошлар ота-онанинг яқин кишилари бўладилар, яхшилик қилиниши лозим бўлганлар қаторида бевосита ота-онадан сўнг келишлари шундан. Албатта, қариндошларга яхшилик қилишга ёлғиз ушбу оятгина амр этмаган. Бу ҳақда кўплаб оят ва ҳадислар бор. Ўша ҳадиси шарифлардан бирини келтиrsак, имом Насаий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Мискинга берилган садақа садақадир. Қариндошга берилган садақа эса, ҳам садақа, ҳам силаи раҳмдир», деганлар.

Учинчиси – етимлар.

Ҳар бир жамиятда етимлар мавжуд ва улар алоҳида эътиборни талаб этадилар. Чунки улар бокувчиларини ва тарбиячиларини йўқотган, кичик ёшдаги, ёрдамга муҳтоҷ инсонлардир. Аллоҳ таоло ҳам уларга яхшилик қилиш, меҳр-шафқат кўрсатмоқда. Шунингдек, бошқа кўпгина ояtlарда, жумладан, ушбу «Нисо» сурасининг аввалидаги ояtlарда ҳам бу масалага алоҳида эътибор қилинган. Етимпарварлиknинг афзаллиги ҳақида кўплаб ҳадиси шарифлар ҳам келган.

Тўртинчиси – мискиnlар.

Жамият иқтисодий жиҳатдан бир текис эмас. Унда турли сабабларга кўра ноқулай ҳолга тушиб қолган кишилар ҳам бўлиши табиий ҳол. Ҳар қайси жамият мискиnlik ҳолига тушиб қолган ўша аъзоларига турлича муносабатда бўлади. Ислом жамиятида мискиnlарга яхшилик қилишни, уларнинг ноқулай иқтисодий ҳолатдан чиқиб олишларига ёрдам беришни бой, ўзига тўқ аъзоларига вазифа қилиб юклатилган. Бу ҳақда ҳам кўплаб оят ва ҳадислар келган, уларни ўз ўрнида ўрганамиз, иншааллоҳ.

Бешинчиси – яқин қўшни.

Олтинчиси – ён қўшни.

Тафсирчи уламоларимиз ояти каримада зикр қилинган «яқин қўшни»ни қариндош қўшни, яъни яқинлиги бор қўшни, деб; «ён қўшни» эса, оддий, яқинлиги йўқ қўшни, деб тушунтирганлар. Қўшнига яхшилик қилиш ҳақидаги исломий таълимотлар ҳам дунёда мисли йўқ таълимотдир. Кези келганда, шу жойда бир неча ҳадиси шарифларни зикр этайлик.

Имом Аҳмад Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Жаброил менга қўшни ҳақида шу қадар кўп тавсия берардики, уни меросга ҳам шерик эмасмикин, деб ўйлаб қолдим», дейдилар.

Имом Термизий Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Аллоҳнинг ҳузурида дўстларнинг яхшиси ўз дўстига яхшилик қилганидир. Аллоҳнинг ҳузурида қўшниларнинг яхшиси ўз қўшни-сига яхшилик қилганидир», деганлар.

Абу Бакр ал-Баззор Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом қўйидагиларни айтадилар:

«Қўшнилар уч хил бўладилар. Битта ҳаққи бор қўшни. У ҳаққи энг оз қўшнидир. Иккита ҳаққи бор қўшни. Учта ҳаққи бор қўшни. Буниси энг кўп ҳаққи бор қўшнидир. Энди, битта ҳаққи бор қўшнига келсак, у мушрик қўшнидир. Унинг қўшнилик ҳаққи бор, холос. Иккита ҳаққи бор қўшни эса, мусулмон қўшнидир. Унинг ҳам мусулмонлик ҳаққи, ҳам қўшнилик ҳаққи бор. Учта ҳаққи бор қўшни эса, мусулмон, қариндош қўшнидир. Унинг мусулмонлик, қариндошлик ва қўшнилик ҳақлари бордир».

Маълумки, қўшниларга яхшилик қилиш жамиятдаги инсоний алоқаларни мустаҳкамлашга, жамиятни кучли-қудратли қилишга хизмат этади.

Еттинчиси – ёнбошдаги соҳиблар.

Тафсирчиларимизнинг кўплари «ёнбошдаги соҳиблар»дан мурод сафардаги ҳамроҳ ва ишдаги шериқдир, деганлар. Демак, мусулмон инсон ўзининг ҳамроҳи ва бир ишдаги касбдоши билан ҳам яхши муносабатда бўлиши, унга қўлидан келган яхшилигини – хайру эҳсонини қилиши лозим.

Саккизинчиси – кўчада қолганлар.

Буларни арабчада ибн Сабийл – кўча ў0178ли, дейилади. Булар, кўпроқ, ватандан айрилиб, сўнgra оғир иқтисодий ҳолатга тушиб қолган кишилар бўладилар. Исломда бу тоифа кишиларга ҳам яхшилик қилиш буюрилган. Ҳатто закотга ҳақдор саккиз тоифадан биттаси худди шу кўчада қолганлардир. Агар уларнинг ўз ватанларида молу пуллари кўп бўлса ҳам, воқеликни ҳисобга олиб, уларнинг оғир ҳолда турганликлари эътиборидан закот берилаверади. Бу оятда закотдан ташқари ҳам уларга яхшилик қилиш мусулмонларнинг бурчи эканлиги таъкидланмоқда.

Тўққизинчиси – «Қўлингизда мулк бўлганлар», яъни қуллар.

Қулларга Ислом таълимоти қанчалик яхшилик қилгани ҳақида кўп гапириб ўтилди. Бу ерда ҳам юқорида зикр этилган бошқа тоифалар қаторида уларга яхшилик қилиш яна бир бор эслатилмоқда.

Қулга қилинадиган энг катта яхшилик уни озод этишдир. Ёки унинг озод бўлишига ёрдам беришдир. Қўлида қули бор одамлар ҳам уларга яхши муносабатда бўлишлари шарт. Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Таоми, кийими ва қудрати етмайдиган ишга буюрмаслик қулларнинг ҳаққидир», деганлар. Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Улар биродарларингиздир. Қулларингиздир. Аллоҳ уларни қўл остингизга берган. Кимнинг биродари қўл остида бўлса, ўзи еган таомдан егизсин, ўзи кийган кийимдан кийгизсин. Уларни қийин ишга буюрманг. Агар қийин ишга буюрсангиз, ўзингиз ёрдам беринг», деганлар.

Мазкур тўққиз тоифага яхшилик қилган одам оиласи ва жамиятидаги яхшиликка муҳтож ҳамма тоифаларга эҳсон қилган бўлади. Бу эса, ҳам оилани, ҳам жамиятни мустаҳкамлайди. Жамият аъзолари орасидаги ўзаро алоқаларни яхшилайди. Яхшиликка ҳар бир оила, ҳар бир жамият доимо муҳтождир. Уларга яхшилик қилувчилар Аллоҳнинг амрига бўйинсунган мўмин-мусулмон, камтар кишилардир. Уларга яхшилик қилмаганлар эса, мутакаббир, сохта фурур эгаларидир. Бундайларни Аллоҳ таоло хуш кўрмайди:

«Албатта, Аллоҳ, ўзини юқори тутувчи ва одамлар устидан фаҳр қилувчиларни хуш кўрмас».

Ояти каримада биз «ўзини юқори тутувчи» деб таржима қилган маъно «муҳтол»; «одам устидан фаҳр қилувчи», деб таржима қилган маъно «фаҳур» лафзлари билан келган. Луғат илми уламолари «муҳтол»ни мутакаббир, ўзига бино қўйган, деб таърифлайдилар. «Фаҳур»ни эса, Аллоҳ берган неъмат илиа одамларга фаҳрланади, аммо Аллоҳга шукр қилмайди, деб сифатлаганлар.

Аллоҳ таоло эса, уларни келгуси оятларда қуидагича сифатлайди:

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْثُرُونَ مَا أَتَاهُمُ اللَّهُ
 مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدَنَا اللَّهُكَفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا

37. Улар баҳиллик қиладиган, одамларни баҳилликка буюрадиган ва Аллоҳ уларга йўз фазлидан берган нарсаларни беркитадиганлардир. Ва коғирларга хорловчи азобни тайёrlаганмиз.

Яъни, Аллоҳ баҳилларни, баҳилликка буюрадиганларни ва Аллоҳ уларга йўз фазлидан берган нарсаларни беркитадиганларни хуш кўрмайди. Баҳил одам ўз қўлидаги неъматни ўзи яратгани йўқ, балки бу неъматни унга Аллоҳ берган. Аммо бу инсон шу нарсани

ўзига ўхшаган, аммо ҳозирда оғир аҳволга тушиб қолган бошқа бир инсонга беришдан қизғанади. Бахиллик жамият аъзолари ичида бир-бирини кўра олмасликка, турли фитналар келиб чиқишига сабаб бўлади.

Шунинг учун ҳам, Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Бахилликдан сақланинглар. Чунки у сиздан олдингиларни ҳалок қилгандир. У алоқаларни узишга буюрди, уздилар. Фужурга буюрди, фужур қилдилар», деганлар.

Мазкур номаъқул инсонлар ўзлари баҳиллик қилгандари етмаганидек, бошқаларни ҳам баҳилликка буюрадилар. Шу билан бирга, Аллоҳ таоло томонидан берилган неъматларни беркитадилар. Одамларга кўрсатишдан қочадилар. Одамлар билиб қолмасин деб, ўзлари ҳам емай, ичмай кун кечирадилар.

Холбуки, Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадисларида:

«Агар Аллоҳ бир баңдага неъмат берса, унинг асари ўша баңдада зоҳир бўлишини яхши кўради», деганлар.

Ояти кариманинг охирида:

«Ва коғирларга хорловчи азобларни тайёрлаганмиз», дейилишидан, бу оялар кимлар ҳақида экани яна ҳам равшан бўлади. Баъзи ривоятларда келишича, бу оялар яҳудийлар ва мунофиқлар ҳақида нозил бўлгандир. Аллоҳ таоло келгуси ояларда уларнинг васфини давом эттиради:

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَمَنْ يَكُنْ الشَّيْطَانُ لَهُ قُرْبًا فَسَاءَ قَرِيبًا

38. Улар молларини кишилар кўриши учун сарфларлар. Ҳамда Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирмаслар. Кимнинг яқини шайтон бўлса, у қандай ҳам ёмон яқин!

Яна Аллоҳ, хуш кўрмайдиган мутакаббир ва фахур кимсаларнинг баъзи сифатлари зикр қилинмоқда. Улар аслида баҳил бўлиб, молни яхшиликка сарфлашдан қочадилар. Аммо, бордию сарфласалар ҳам, ояти каримада келганидек, кишилар кўрсин учун, риёкорлик учун сарфлайдилар.

«Улар молларини кишилар кўриши учун сарфларлар».

Демак, мумсик, баҳил бўлиш ҳам Аллоҳ таолога ёқмайди. Риёкорона нафақа бериш ҳам Аллоҳ таолога ёқмайди. Чунки, риёкорнинг мол сарфлашдан кўзлаган мақсадлари одамлар кўрсин ва

эшитсин, гап қилсин, мақтасин, дейишдир. Аллоҳ учун, Унинг розилиги учун эмас.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ривоят қилинган бир ҳадисда қўйидагилар айтилади:

«Дўзахда энг аввал куядиганлар учтадир: риёкор олим, риёкор қозий, риёкорона нафақа қилувчи. Мол эгаси: «Сен нафақа қилишини хуш кўрган ҳеч бир нарсани қўймай ҳаммасига нафақа қилдим», дейди. Аллоҳ эса: «Бекор айтибсан, сени сахий дейишларини истаган эдинг, бу гап айтилди ҳам», дейди.

Яъни, нафақа қилишдан кўзлаган мақсадингта ҳаётий дунёда эришгансан, дейилади. Улар шундай номаъқулчилкларни қилишади.

«Ҳамда Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирмаслар».

Бунинг асосий сабаби эса, шайтоннинг гапига кириб, унинг йўлига юришларидир.

«Кимнинг яқини шайтон бўлса, у қандай ҳам ёмон яқин».

Шайтонга яқин бўлиб, уни дўст туттгандан кейин, албатта, у ўз «дўсти»ни ёмон йўлга, куфрга, риёкорликка, баҳилликка ва бошқа разолатларга бошлайди. Демак, улар ўзларига ўзлари ёмонликни право кўрибдилар.

وَمَاذَا عَلِيَّهُمْ لَوْءَامَنُوا بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَانْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ

39. Агар Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирсалар, Аллоҳ уларга ризқ қилиб берган нарсадан нафақа қилсалар, уларга нима зарар бўладир? Аллоҳ уларни яхши билувчи Зотдир!

Умуман, иймон йўлига, дин йўлига юрган одам нима зарар кўради? Аллоҳга иймон келтирган одам нима зарар кўради? Қиёмат кунига – охиратта ишонган одам нима зарар кўради? Худонинг йўлида хайру эҳсон қилганлар нима зарар кўради? Ҳа,

«Агар Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирсалар, Аллоҳ уларга ризқ қилиб берган нарсадан нафақа қилсалар, уларга нима зарар бўладир?»

Ушбу саволларга чин кўнгилдан жавоб излаган киши албатта иймонга киради. Чунки, ақли бор одам учун ҳамма нарса равшан кўриниб турибди. Бунинг устига, оятда келганидек:

«Аллоҳ уларни яхши билувчи Зотдир».

Яна, қўйидаги оятларда васфи келадиган ҳолатнинг бўлиши ҳам муқаррардир:

 إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تُكْحَسِنَتِ الْحَسَنَةُ يُضَعَّفْهَا وَيُؤْتَ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

40. Албатта, Аллоҳ заррача ҳам зулм қилмас. Агар яхшилик бўлса, бир неча бор кўпайтирур ва Ўз ҳузуридан улуғ ажр берур.

Яъни, инсоннинг бу дунёда қилган ишлари ҳисоб-китобсиз қолмайди. Аллоҳ мутлақ адолат ила хукм қиласи. Ҳаммага қилган амалига, ишига яраша беради. Ҳеч кимга заррача зулм этмайди.

«Албатта, Аллоҳ заррача ҳам зулм қилмас».

Аммо, банда:

«агар яхшилик қилган бўлса, бир неча бор кўпайтирур».

Қўйидаги ривоятда бу оятнинг маъноси яна ҳам равшанлашади.

Ибн Аби Ҳотим қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху қўйидагиларни айтдилар:

«Қиёмат қуни эркак бўлсин, аёл бўлсин, бандани олиб келинадида, аввалгию кейинги барча ҳалойиқнинг олдида бир жарчи: «Манави фалончи фистончи ўғли. Кимнинг унда ҳақи бўлса, келиб олсин», деб жар чақиради. Аёл: отамда, онамда, акамда, эримда ҳақим бўлса эди, деб орзу қиласи, — деб туриб «У кунда улар орасида наслаблар ҳам йўқ ва бир-бирларидан сўраша олмайдилар ҳам» оятини ўқидилар ва сўзларида давом этдилар: «Аллоҳ Ўз ҳаққидан хоҳлаганини кечади. Одамларнинг ҳаққидан ҳеч нарсани кечмайди. Кейин одамларга тўғриланади.

«Одамларга ҳақларини беринглар», дейди. У:

«Эй Роббим, дунё тугади-ку, қандай қилиб уларнинг ҳақларини бераман?» дейди. Аллоҳ:

«Яхши амалларидан олиб, ҳар бир ҳақ эгасига кўрган зулмига яраша беринглар», дейди. Агар банда Аллоҳга дўст бўлса, заррача яхшилиги ортиб қолса ҳам, уни Аллоҳ бир неча бор кўпайтириб, ўшанинг савобидан жаннатга киритади. Сўнгра, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху:

«Албатта, Аллоҳ заррача ҳам зулм қилмайди. Агар яхшилик бўлса, бир неча бор кўпайтирур», оятини ўқидилар ва сўзларида давом этдилар:

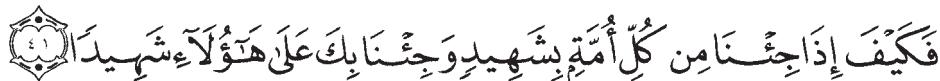
«Агар банда бадбаҳт бўлса, фаришта:

«Эй Роббим, бунинг яхшиликлари тамом бўлди ва кўп даъвогарлари бор», дейди. Аллоҳ:

«Талабгорларнинг ёмонликларидан олиб, бунинг ёмонликларига қўшинглар. Сўнгра, унга дўзахдан жой беринглар», дейди.

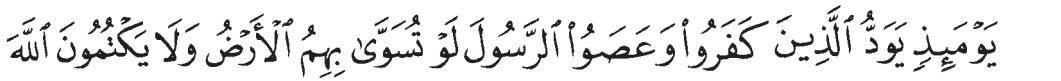
Аммо баҳтлиларнинг яхшиликларини кўпайтириш билан кифояланиб қолинмайди. Бунинг устига энг катта мукофот ҳам берилади. Аллоҳ уларга:

«Ўз ҳузуридан улкан ажр берур».
Бу улкан ажрдан мурод жаннатдир.

41. Ҳар бир умматдан бир гувоҳ келтириб, сени уларнинг ҳаммасига гувоҳ этиб келтирган чоғимизда ҳол қандоқ бўлур?!

Бу оятда қиёмат кунининг васфи келмоқда. Қиёмат қўпганида, ҳар бир умматга ўз Пайғамбари гувоҳ, этиб олиб келинади. Анбиёлар эса, умматлари Аллоҳнинг амрига юрганлари ва юрмаганлари ҳақида адолатли гувоҳлик берадилар. Мұхаммад алайҳиссалом аввалдан охиргача ҳамма умматларга гувоҳлик берадилар. Ана ўшанда у кишига иймон келтирганлар, мутакаббир, фахур ва баҳилларнинг, одамларни ҳам баҳилликка буюрган ва Аллоҳ ўз фазлидан берган неъматларни беркитганларнинг ҳоли нима бўлади? Улар ўзлари инкор этган Холиқнинг ҳузурида турибдилар, ўзлари рад қилган Пайғамбар энди уларга гувоҳлик бериши, улар ҳақидаги бор ҳақиқатни Олий Қози ҳузурида айтиши керак. Энди бу коғирлар, мунофиқларнинг ҳоли не кечади? Қиёмат қоим бўлди. Ҳақиқат юзага чиқди. Уларнинг ҳоли ниҳоятда оғир бўлади:

42. Ўша кунда куфр келтирганлар ва Расулга исён қилганлар ерга қоришиб кетишни истарлар ва Аллоҳдан ҳеч гапни яшира олмаслар.

Яъни, гуноҳкор-коғирлар қиёмат қунининг даҳшатини қўрганларида, ундаги азоб-уқубат, шармандалик ва хору зорликларни билганидан сўнг: «Қани энди ер ёрилсаю бизни ютиб, яна текисланаб қолсак», деб орзу қиласдилар. Бошлирига тушажак қаттиқ ҳолни англаб етгач, инсон бўлганларига пушаймон еб, тупроққа қоришиб кетишни афзал кўрадилар.

«...ва Аллоҳдан ҳеч гапни яшира олмаслар».

Ҳамма қилган гуноҳларини эътироф қиласдилар.
Ўтган оятлар мажмуаси Аллоҳга ибодат қилишга амр ва унга ширк келтиришдан қайтариш билан бошланган эди. Эндиги оятда ибодатларнинг етакчиси бўлган намоз ва ундан олдин қилинадиган таҳорат ҳақида сўз кетади:

يَتَأْمُلُهَا الَّذِينَ لَا تَقْرَبُوا الْأَصْلَوَةَ وَأَسْمُ سُكَّرَى حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا نَقُولُونَ وَلَا
جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَيِّلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ
مِّنَ الْعَابِطِ أَوْ لَمْسُمْ النِّسَاءَ فَلَمْ يَحْدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طِيبًا فَامْسَحُوا
بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفْوًا عَفْوًا

43. Эй, иймон келтирганлар! Маст ҳолингизда-то айтаётган гапингизни биладиган бўлмагунингизча-намозга яқинлашманг ва жунуб ҳолингизда ҳам то фусл қилмагунингизча. Магар йўлдан ўтувчи бўлса, майли. Агар бемор ёки сафарда бўлсангиз ёки сиздан бирингиз таҳоратхонадан келса ёхуд аёлларга яқинлашган бўлсангиз-у, сув топа олмасангиз, покиза тупроқ-ла таяммум қилинг. Бас, юзингизга ва қўлларингизга масҳ тортинг. Албатта, Аллоҳ афв ва мағфират қилувчи Зотдир.

Бу ояти каримада кўпгина ҳукмлар баён этилгандир. Шу билан бирга, ароқни ҳаром қилиш йўлида татбиқ қилинган чоранинг яна бир босқичи ҳам шу ояти каримадан жой олгандир.

«Нисо» сурасида мусулмонлар жамиятини жоҳилият урф-одатлари ва ҳукмларидан тозалаш жараёни акс этган, деб айтдик. Жоҳилият даврида кенг авж олган разолатлардан бири ароқхўрлик эди. Кишилар ароқсиз ҳаётни тасаввур қила олмас эди. Шоирлар уни ўз шеърларида мадҳ этар эдилар. Кишилар ўзаро фахрланадиган ишлардан бири ароқхўрлик эди. Яъни, бу иллат кенг тарқалган ва чуқур илдиз отган эди.

Қуръони Карим бу дардни даволашда ўзига хос усул қўллади. Аста-секин, даражама-даражажа йўл тутди.

Аввало, «Наҳл» сурасида келган: «Хурмо ва узум меваларидан mast қилувчи ҳамда яхши ризқ олурсизлар» деган оятни нозил қилди. Бу оядда ароқнинг яхши нарса эмаслигига ишора бор, холос. Яъни, Аллоҳ таоло mast қилувчи ичимликни яхши ризқقا қарши қўймоқда. Ароқ яхши ризқ бўлмаганидан кейин, демак, ёмон ризқ бўлади-да. Худди шу ишоранинг ўзи баъзи бир ҳассос инсонларнинг ароқдан узоқдашишига сабаб бўлган. Айни пайтда мусулмонларнинг кўпчилик оммаси унинг ёмон нарса эканини тушунгандар. Бирмунча вақт ўтгандан сўнг одамлар Пайғамбар алайҳиссаломдан ароқ ва қимор ҳақида сўраганларида, Аллоҳ таоло «Бақара» сурасидаги: «Сендан ароқ ва қимор ҳақида сўрайдилар. Уларда катта гуноҳ ва одамларга маффаат бордир. Гуноҳлари нафидан каттадир», деб

айтгин», деган оятни нозил қилган. Бу оят аввалгисини қўллаб-кувватлади. Одамларнинг Пайғамбар алайҳиссаломдан ароқ ҳақида сўрашлари ҳам бежиз эмас эди. Чунки, исломий жамиятда ноўрин, гуноҳ ишларни идрок этиш ҳисси кишиларда кучайиб бораётган эди. Бу оят нозил бўлгандан кейин мусулмонларда ароққа нисбатан нафрат ҳисси яна ҳам кучайди. Кўпчилик ичишни ташлади. Лекин бу, ароқни тамомила ҳаром этиш, дегани эмас эди.

Имом Термизий ва Ибн Аби Хотимлар Али ибн Аби Толиб каррамаллоҳу важҳаҳудан ривоят қилган ҳадисда, у киши қўйидагиларни айтадилар:

«Абдурроҳман ибн Авф таом қилиб бизни меҳмонга чақирди. Ароқ ҳам қуиб берди. Бизга ароқ ўз таъсирини кўрсатди. Намоз вақти бўлиб қолувди, фалончини олдинга – имомликка ўтказдилар. У «Эй кофирлар! Сиз ибодат қиласиганга мен ибодат қилмайман ва сиз ибодат қиласиганга биз ибодат қиласиз», деб ўқиб юборди. Шунда Аллоҳ;

«Эй, иймон келтирганлар! Маст ҳолингизда–то айтаётган гапингизни биладиган бўлмагунингизча – намозга яқинлашманг...» деган оятини нозил қилди. Бу мусулмонларга қаттиқ таъсир қилди. Чунки, намоз энг зўр ибодат, уларнинг кўз қорачиги ҳисобланар эди.

Иккинчидан, кофирлар билан тикма-тик тортишиб турган фоялари улар ибодат қилган нарсага ибодат қиласлиқ эди. Намозда туриб оят маъносини тескари қилиб, «сиз ибодат қиласиганга биз ибодат қиласиз», деб юборилиши катта мусийбат эди. Ушбу оят тушгандан сўнг, ароқ ичиш имкони яна ҳам камайди. Чунки беш вақт намознинг орасида маст бўлмай туриш осон эмас эди. Кейинроқ ароқни бутунлай ҳаром қилувчи оят нозил бўлди.

Шу тариқа Ислом тўрттагина оят билан асрлар бўйи тузалмас дард бўлиб келаётган ижтимоий иллатни муолажа қилди. Ҳозиргacha ҳеч ким бу ишни уddyалай олмаяпти. Албатта, ҳозир биз ўрганаётган оятдаги ҳукм вақтингчалик ҳисобланган. Чунки кейин тушган оят ароқни буткул, бир томчисини ҳам ҳаром қилган.

«ва жунуб ҳолингизда ҳам то фусл қилмагунингизча».

Бунга биноан, эркак бўлсин, аёл бўлсин, жунуб шахслар намоз ўқий олмайдилар. Ушбу ҳукм нифос ва ҳайздаги аёлларга ҳам жорийдир. Улар нифос ва ҳайздан покланиб, фусл қилиб, кейин намоз ўқийдилар.

Ояти каримадаги:

«Магар йўлдан ўтувчи бўлса, майли» жумласининг маъноси ҳақида уламолар бир қанча баҳслар юритганлар. Баъзилар бунинг

маъноси – сафардаги одам жунуб бўлиб қолса-ю, фусл қилишга сув ва имконият топа олмаса, жунуб бўйича таяммум билан намоз ўқий-веради, деганлар. Бошқалари эса, бундан мақсад масжидга жунуб ҳолида яқин келмаслик. Магар йўл сифатида масжиiddан юриб ўтса, майли, деганидир, деб таъвийл қилганлар. Ушбу ояти карима нозил бўлган пайтларида айрим ансорий саҳобаларнинг хужра эшиклари масжидга қараган эди. Яъни, хонасидан чиқиши билан масжидга қадам қўйишар экан. Баъзи ҳолатларда хонада сув бўлмаса-ю, жунуб бўлиб қолсалар, сув олишга бориш учун масжиiddан ўтишга мажбур бўлар эканлар. Ана ўшаларни «йўлдан ўтувчи» дейилмоқда. Пайғамбаримиз алайҳиссалом умрларининг охирларига келиб: «Абу Бакрнинг дарчасидан бошқа масжид томондан очилган дарчаларни беркитинглар», деганларини имом Бухорий ривоят қилганлар. Ҳазрати Абу Бакр кейинчалик халифа бўлишларини, масжидга кўп чиқишилари зарурлигини кўзда тутиб шундай деган эканлар.

Ушбу ўрганган жумламиздан таҳоратсиз намоз ўқиб бўлмаслигини англаб олдик. Жунуб бўлган одам фусл қилмагунча намозга яқин келмаслиги керак экан. Мабодо, фусл қилгани сув топа олмаса ёки сувни истеъмол қилиш имконини топа олмаса, нима бўлади, деган савол пайдо бўлади. Бу ва шунга ўхшаш саволларга оятнинг кейинги жумласида жавоб келади.

«Агар бемор ёки сафарда бўлсангиз ёки сиздан бирингиз таҳоратхонадан келса ёхуд аёлларга яқинлашган бўлсангиз-у, сув топа олмасангиз, покиза тупроқ-ла таяммум қилинг».

Ушбу жумладаги «таҳоратхонадан келса» ибораси таҳорат синишга, «аёлларга яқинлашган бўлсангиз» эса, жинсий алоқа туфайли жунуб бўлишга ишоратdir. Лекин таҳорат ва фуслага сув топиласа, тоза тупроқ-ла таяммум қилинади. Шунингдек, сув тегиши билан касаллиги кучайиб кетадиган bemorларга ҳам таяммумга рухсат этилган. Уламолар bemorликнинг таяммумни жоиз қиладиган даражасини бундай белгилашган: агар сув ишлатса, бирор аъзоси ишдан чиқадиган ёки айбор бўлиб қоладиган ёки тузалиши орқага суриладиган бўлса, bemorларга таяммум жоиз. Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, таяммум таҳоратнинг ҳам, фуслнинг ҳам ўрнини босиши мумкин. Яъни, таҳорати йўқ одам таҳоратни ният қилиб таяммум қилса, таҳорат ўрнига ўтади. Жунуб одам фуслни ният қилиб таяммум қилса, фусл ўрнига ўтади.

Ином Аҳмад Имрон ибн Ҳусайн розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда қўйидағилар айтилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамлар билан бирга намоз ўқимай четда турган бир кишини кўриб:

«Эй Фалончи, одамлар билан намоз ўқишиңгга нима монелик қилди? Мусулмон эмасмисан?!» деб сўрадилар. У киши:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, албатта, мусулмонман. Аммо менга жунублик етган эди. Сув йўқ», деди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Тупроқни ишлат. У сенга кифоя қиласи», дедилар.

Биз «аёлларга яқинлик қилган бўлсангиз», деб таржима қилган ибора оятда «Ломастумун-ниса» деб келган. Араб тилида «ломаса» сўзи ушлаш маъносида ҳам ва жинсий яқинлик қилиш маъносида ҳам ишлатилади. Шунинг учун, уламолар бу калима маъносида ва ундан келиб чиқадиган ҳукмларда анчагина баҳс этганлар. «Ломаса» ушлаш маъносини англатади, дегувчилар, эркак кишининг бадани, жумладан, қўли ҳам ўзига никоҳи ҳалол бўлган аёлга тегса, таҳорати кетади, деб ҳисоблайдилар. «Ломаса»нинг маъносини жинсий яқинлик, дейдиган уламолар эса, жумладан, ҳанафий мазҳаби уламолари, аёл кишига қўли ёки баданининг бирор жойи теккан билан таҳорати кетмайди, деб ҳукм қиласидилар. Оятда «тоза тупроқ» деб сифатланган жинсга, ҳанафий маҳзаби бўйича, тупроқ, қум, турли қоришма ва бошқа нарсалар киради. Ўша нарсалар билан таяммум қилса бўлади.

«Таяммум» сўзи лугатда «қасд қилмоқ» маъносини англатади. Таяммумни қандай қилишни ушбу оятнинг кейинги жумласи баён қилган:

«Бас, юзингизга ва қўлларингизга масҳ тортинг!»

Таяммум қилмоқчи бўлган одам икки кафтини тупроқ жинсига уриб, аввал юзига суртади. Яна бир уриб туриб, икки қўлининг чиқаноқларигача суртади.

Таяммумни шариатга киритиш асосан намоз учун бўлмоқда. Намоз энг улкан ибодат. Банда ўз Роббига муножот қилишдан — намоз ўқищдан аввал покланиб таҳорат қиласи. Аммо покланиш учун сув топилмай ёки сув ишлатиш имкони бўлмай қолса ҳам, намозни тарк этишга рухсат йўқ, таяммум қилиб бўлса-да, ўқиш зарур. Бу, бир томондан, Ислом динининг одамларга енгиллик йўлини танлаганини кўрсатса, иккинчи томондан, намознинг аҳамиятини яна бир бор кўрсатади. Таяммумнинг бу шаклда шариатга киритилишининг ҳақиқий ҳикматини, бошқа аҳкомлар каби, Аллоҳнинг Ўзи билади. Шу билан бирга, баъзи уламолар фикрлари етганича ҳикматни идрок этишга ҳаракат қилганлар.

Таҳорат Аллоҳ таоло билан бўладиган мулоқотта руҳий тайёрланниш вазифасини ҳам ўтайди. Бу тайёргарлик рамзи сифатида бирор амал қилиш керак эди. Таяммум таҳорат ва фусл ўрнига ўша амал вазифасини ўтайди.

Иккинчидан, таҳорат ёки фуслага имкон бўлмаган ҳолларда намоз ўқишидан тўхтаган одам намозни тарк этишга одатланиб қолади. Таяммум ҳукми эса, кишининг намозини муҳофаза қиласи. Шулар ҳисобга олинса, таяммумнинг Ислом шариатига киритилиши Аллоҳнинг мусулмонларга кўрсатган улкан меҳрибонлиги ва фазли эканини тушуниб етилади.

Имом Муслим Ҳузайфату ибн Ямон розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом қуийдагиларни айтадилар:

«Уч нарсадан одамлар устидан фазилатли бўлдик: сафларимиз фаришталарнинг сафлариdek қилинди; ернинг барчаси бизга масжид қилинди; агар сув топмасак, тупроқ бизга покловчи қилинди».

Ислом жамиятини барпо этиш ҳаракатига жоҳилона қаршилик фақат мушрик араблардагина содир бўлмади. Балки аҳли китоб бўлмиш насоро ва яҳудийлар ҳам, улар жорий қилган жоҳилий урф-одатлар, динни бузадиган ҳаракатлар ва жаҳолатлар ҳам кўп тўскенилик қилган.

Келаси оятларда соф исломий жамият қуриш йўлидаги ана шундай ишлар муолажа қилинади:

اَلَّمْ تَرَىٰ لِيَ الَّذِينَ اُوتُوا نِصِيبًا مِّنْ الْكِتَابِ يَشْرُونَ الْضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضْلُّو اَللَّهُسَيْلَ

44. Китобдан насиба берилганларнинг залолатни сотиб олишларини ва сиз йўлдан адашишингизни исташларини кўрмайсизми?

Бу ерда «Китобдан насиба берилганлар» деб яҳудийлар назарда тутилган. Аллоҳ, таоло уларга Мусо алайҳиссалом орқали Таврот китобини бериб, ҳидоятга бошлаган эди. Аммо улар бу ҳидоятни тарк этиб, залолатта юрдилар. Яъни, ҳидоят ўрнига залолатни – адашувни сотиб олдилар. Бу жуда ҳам ажабланарли иш. Аммо яҳудийлар бу билан кифояланиб қолмайдилар. Балки Исломнинг ҳақ, эканнини билиб туриб, мусулмонларнинг ҳидоятда эканликларини англаб туриб, уларни йўлдан адаштиришни хоҳлайдилар. Бу эса, янада ажабланарли ишдир.

وَالَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَاءِكُمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا

45. Аллоҳ сизнинг душманларингизни билувчи Зотdir. Валийликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур. Нусрат берувчиликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур.

Аллоҳ таоло мусулмон бандаларига хабар бериб, душманларингизнинг ким эканлигини биламан, демоқда. Шу билан бирга, душман қанчалик қучли ва маккор бўлмасин, қўрқишга ҳожат йўқлигига ишоратан:

«Валийликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур. Нусрат берувчиликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур», демоқда.

Демак, мусулмон бандалар доимо Аллоҳга валий — дўст бўлишга ҳаракат қилмоқлари лозим. Доимо фақат Аллоҳнинг Ўзидангина нусрат кутишлари лозим.

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحِرِّفُونَ الْكِلَمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْعَعْ
 غَيْرَ مُسَمِعٍ وَرَأَعْنَا لَيْلًا بِالسِّنَهِ وَطَعْنَاهُ فِي الَّدِينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَاتُلُوا سَمِعْنَا وَأَطْعَنَا وَأَسْعَعْ
 وَأَنْظَرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمْ وَلَكِنْ لَعْنُهُمُ اللَّهُ يُكَفِّرُهُمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا
٤٦

46. Яҳудий бўлганлардан калималарни ўз жойидан бузиб-ўзгартирувчилар бор. Улар тилларини буриб ва динга таъна етказиб: «Эшийтдик ва исён қилдик, эшийт, эшиitmай қолгур ва «Роина» дерлар. Агар улар, эшийтдик, ва итоат қилдик, эшийт ва бизга назар сол, деганларида, албатта, ўзларига яхши ва тўғри бўлар эди. Лекин Аллоҳ уларни куфрлари сабабли лаънатлади. Бас, озгиналаридан бошқалари иймон келтирмаслар.

Яҳудийлар аввалдан макр ва ҳийла билан машҳурлар. Ислом дини ер юзида тарқала бошлаб, мусулмонлар жамоаси пайдо бўла бошлагандан эътиборан улар ўз макру ҳийлаларини бу ёш жамиятга қарши қаратганлар.

Бу борадаги разилликлари шу даражага етдики, ҳатто Аллоҳ уларга ҳидоят манбаи қилиб берган Тавротни ҳам бузиб кўрсатдилар.

«Яҳудий бўлганлардан калималарни ўз жойидан бузиб-ўзгартирувчилар бор».

Зотан, манфаатлари йўлида Аллоҳнинг каломини бузиб кўрсатиш уларнинг эски одатидир. Бу ишда улар ҳаммадан ўтиб кетишган.

Яҳудийлар Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг чин Пайғамбар эканликларини бошқалардан кўра яхшироқ билиб туриб, у кишига нисбатан ҳеч ким қилмаган беодобликларни, ҳурматсизликларни қиласдилар. Ушбу оятда ана ўша беодоблик ва ҳурматсизликларидан намуна ҳам келтирилади:

«Улар тилларини буриб ва динга таъна етказиб: «Эшийтдик ва исён қилдик, эшийт, эшиitmай қолгур ва «Роина» дерлар».

Яъни, яҳудийлар разилона сўз ўйини қилишади. Сиртдан чиройли, одобли сўзларни айтгандек кўринишади, аммо аслида тилларини буриб, ўша сўзларнинг иккинчи – ёмон маъносини ифодалашади. Бу қилиқлари билан Пайғамбар алайҳиссаломга, динга таъна етказмоқчи бўлишади. Мисол учун, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бир гапни айтсалар, мўмин-мусулмонлар, эшиитдик ва итоат қилдик, дер эдилар. Яҳудийлар эса, эшиитдик ва исён қилдик, дейишади. Сиртдан қараганда, худди мўминларга ўхшаб жавоб берганга ўхшашади. Аслида эса, у кишини масхара қилмоқчи ва динга таъна етказмоқчи бўладилар.

Шунингдек, мўмин-мусулмонлар Пайғамбаримизнинг эътиборларини ўзлари сўзлайдиган сўзга тортмоқчи бўлсалар, «Исмаъ қойра мусмаъин» дер эдилар. Бу одоб ва эҳтиром маъносидаги мурожаат бўлиб, «эшиит, эшитишга амр қила олмаймиз-у...» деган мақсадни ифода қиласр эди. Яҳудийлар эса, ўша «исмаъ қойра мусмаъин» деяётганга ўхшаб туриб, ундан «эшиит, эшиитмай қолгур» (яъни, «кар бўлгур») маъносини чиқаришар эди.

Мўмин-мусулмонлар ўзларига Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг муборак назарлари тушиб туришини истаб, ул зотнинг риояларидан четда қолмаслик орзусида у зотта «Роина» (бизни риоятингизга олинг), дер эдилар. Бошқача қилиб айтганда, биз ҳам назарингиздан четда қолмайлик, деганга ўхшаш одобли, яхшилик умидидағи гап эди. Яҳудийлар буни ҳам бузиб талаффуз этиб, «руъунот» (енгилтаклиқ) маъносида ишлатдилар. Бу каби қитмирликлар яҳудийларнинг ўзларига хос разил одатларидан эканлиги баъзи ҳадиси шарифлардан ҳам маълум. Жумладан, улар Пайғамбар алайҳиссаломни ва мусулмонларни кўрсалар, гўё салом бераётган бўлиб, худди «ас-Салому алайкум»га ўхшатиб, аммо аслида, «ас-Сому алайкум» (сизга ўлим бўлсин) дер эдилар. Бу даражадаги пасткашлик аҳли китобликни даъво қилувчилар учун муносиб эмас эди. Аллоҳ Пайғамбар юбориб, у орқали илоҳий китоб туширган қавм бундай разилликка бормаслиги керак эди.

«Агар улар, эшиитдик ва итоат қилдик, эшиит ва бизга назар сол, деганларида, албатта, ўзларига яхши ва тўғри бўлар эди».

Лекин афсуски, бундай қилмадилар. Улар ўзларига лойиқ бўлмаган ишларни қилдилар. Оқибатда, куфрлари сабабли Аллоҳнинг лаънатига учрадилар.

«Бас, озгиналаридан бошқалари иймон келтирмаслар».

Дарҳақиқат, ўн беш асрлик узун Ислом тарихида мусулмон бўлган яҳудийлар жуда ҳам оз. Аллоҳ, таолонинг сўзи доимо ростдир!

Кейинги оятларда аҳли китобларни Қуръонга иймон келтириш-

га даъват қилинади ва Аллоҳнинг мағфирати кенг бўлиб, ширқдан бошқа гуноҳларни кечириши баён қилинади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ إِمْنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِهِ نَطَّمْسَ

 وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى آدَمَ بَرَهَا أَوْ نَعْنَهُمْ كَمَا لَعَنَنَا أَصْحَابُ السَّبَّتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

47. Эй, китоб берилганлар! Юзларни бузиб, орқаларига бурмасимииздан ёхуд уларни шанба одамларини лаънатлаганимиздек лаънатламасимииздан олдин, сизлардаги нарсани тасдиқловчи бўлиб келган нарсага иймон келтириинг. Аллоҳнинг иши амалга ошгусидир.

Бу оятда яхудийларга, агар улар Қуръони Каримга иймон келтирмасалар, қаттиқ таҳдид борлиги баён қилинмоқда. Бу таҳдидларнинг бири – юзларидағи инсонлик аломатлари бўлмиш кўз, бурун, оғиз каби аъзолар бузиб ташланиб, орқа томонига буриб ташлашдир. Шунда одамлик ҳолидан чиққан бу махлук орқага юрадиган бўлади. Иккинчи таҳдид ҳам биринчисидан қолишмайди. Бунда Аллоҳ, таоло уларни худди шанба одамларини лаънатлагандек лаънатлашни ваъда қилимоқда. Шанба одамлари ҳам яхудийлар бўлиб, уларнинг қиссаларини аввалги оятлар тафсирида келтирганмиз. Уларнинг шариати бўйича, шанба куни ишлаш, жумладан, балиқ овлаш ман қилинган эди. Аммо улар шумлик қилиб, бу илоҳий амрни ҳам буздилар. Алоҳида ҳовузлар қазиб, шанба куни балиқларни қамаб олиб, бошқа кунлари тутишди. Шунда Аллоҳнинг қазаби келиб, уларни маймун ва тўнғизга айлантириди. Бу оятда Аллоҳ, таоло уларни ўша ўтган ажододларига келган азоб билан қўрқитмоқда.

«Эй китоб берилганлар! Юзларни бузиб, орқаларига бурмасимииздан ёхуд уларни шанба одамларини лаънатлаганимиздек лаънатламасимииздан олдин, сизлардаги нарсани тасдиқловчи бўлиб келган нарсага иймон келтириинг».

Худди шу оят Каъбул Аҳбор исмли улуғ тобеъиннинг Исломга келишига сабаб бўлган. У киши яхудийларнинг катта олимларидан эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам даврларида иймонга келмаган эди.

Имом Ибн Аби Хотимнинг ривоят қилишларича, Каъбул Аҳборнинг Абу Муслий исмли устозлари бўлиб, у киши Каъбни Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг даврларида иймон келтирмагани учун доимо маломат қиласар ва унга одам юбориб: «Кўриб келчи, ўзгармай турибдимикан?» дер эди. Каъбул Аҳбор ўзлари шун-

дай ҳикоя қиласилар: «Улов миниб Мадийнага келаётсам, бир қори Қуръон тиловат қилаётган экан: «Эй, китоб берилганлар! Юзларни бузиб, орқаларига бурмасимиздан ёхуд уларни шанба одамларини лаънатлаганимиздек лаънатламасимиздан олдин сизлардаги нарсанни тасдиқловчи бўлиб қелган нарсага иймон келтириинг», оягини ўқиб қолди. Шошилиб, бузилиб кетмадимикин, деб юзимни ушлаб кўрдим-да, сув топиб фусл қилиб, мусулмон бўлдим», дейдилар.

Ибн Жарир ривоят қилган хабарда Каъбул Аҳборнинг Исломга кириши ҳазрати Умари Одилнинг халифалик даврларида бўлгани айтилган.

Ояти кариманинг сўнгида таҳдидни яна ҳам таъкидлаб:

«Аллоҳнинг иши амалга ошгусидир», дейилмоқда.

Яъни, Аллоҳ бир ишни айтса, албатта, амалга ошади. Ошмай қолмайди. Жумладан, ушбу оятда айтилган иш ҳам.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَعْفُرُ أَن يُشْرِكَ بِهِ وَيَعْفُرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ وَمَن يُشْرِكَ بِاللَّهِ فَقَدْ أَفْرَأَيْ إِنْمَاعَظِيمًا

48. Албатта, Аллоҳ Ўзига ширк келтирилишини кечирмас. Ундан бошқа гуноҳни, кимни хоҳласа, кечирадир. Ким Аллоҳга ширк келтирса, шубҳасиз, катта гуноҳни тўқибdir.

Ширк келтириш катта гуноҳ эканлиги бошқа оятларда ҳам қайта-қайта таъкидланган. Аммо бу оядда ширк ягона кечирилмас гуноҳ эканлиги билдирилмоқда.

«Албатта, Аллоҳ Ўзига ширк келтирилишини кечирмас».

Аслида, ширк – яратувчилиқда, ибодат ва тарбиякунандалиқда Аллоҳдан бошқани Унга шерик деб билишдир. Ким ширкка мансуб ақийдани ўзига муносиб кўрса ёки амалини қилса, мушрик ҳисобланади. Жумладан, аҳли китоб бўлмиш яҳудий ва насоролар ҳам бир томондан мушрик ҳисобланадилар. Уларнинг мушриклик аломатлари кўп бўлиб, энг кўзга кўрингани, масалан, яҳудийларнинг «Ўзайр Аллоҳнинг ўғли», деб эътиқод қилишлариdir. Насороларнинг «Ийсо Аллоҳнинг ўғли», деб билишлари ҳам шулардан бошқа нарса эмас. Ширкнинг ҳар бир кўриниши катта зулmdir. Зулм бўлганда ҳам, Аллоҳга, яратган Зотга, ризқ берган Зотга нисбатан зулmdir. Кимки ширк келтирса, ўзи билан Аллоҳ ўртасидаги алоқани узган бўлади. У энди Аллоҳнинг мағфиратига лойиқ бўлмай қолади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло ширк келтирганларнинг гуноҳини ҳеч қачон кечирмайди. Аммо иймон билан ўтганларнинг – ширк кел-

тирганларнинг бошқа гуноҳлари бўлса, хоҳлаган одамини мағфират қиласеради.

«Ундан бошқа гуноҳни, кимни хоҳласа, кечиради. Ким Аллоҳга ширк келтирса, шубҳасиз, катта гуноҳни тўқибдир».

Имом Ибн Аби Ҳотим Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу ан-худан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга ширк келтирмай вафот этган ҳар бир жон мағфиратта сазовордир. Аллоҳ хоҳласа, уни азоблайди, хоҳласа кечиради. Албатта, Аллоҳ ўзига ширк келтирилишини кечирмайди. Ундан бошқа гуноҳни, кимни хоҳласа, кечиради», деганлар.

Кейинги оятларда яхудийларнинг асл башаралари яна ҳам очиб ташланиб, мусулмонлар жамоасига улар яқиндан таништирилади:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُونَ أَنفُسَهُمْ بِإِلَهٍ أُخْرَىٰ كَيْ مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتَيَّلًا﴾

49. Ўзларини пок қилиб кўрсатаётганларни кўрмайсанми?! Йўқ! Аллоҳ кимни хоҳласа, шуни поклайдир. Ва қилча зулм қилинмаслар.

Яхудийлар ўзларини ўзлари поклаб кўрсатишади. Жуда ҳам баланддан келишади. Ўзларини Аллоҳнинг болалари ва маҳбублари ҳисоблаб: «Бизга дўзах ўти тегмайди, тегса ҳам, саноқли кунлар тегади, холос; яхудий бўлиб туғилмаганлар ҳидоятга сазовор эмас, биз Аллоҳнинг танлаб олган халқимиз», дейдилар. Бошқа халқлар – уларнинг назарида – яхудийларнинг эшаги ҳисобланади. Яхудий наслидан бўлмаганлар уларнинг динига кириши мумкин эмас. Уларнинг ўзларини бунчалик юқори тутишларига омил бўлган нарса бир вақтлар Аллоҳ томонидан уларга берилган фазлдир. Ҳақиқатан ҳам. Аллоҳ уларни ўз замонасидаги бош-қа халқлардан кўра фазллик қилди. Лекин улар Аллоҳ кўрсатган йўлдан бошқа йўлга юрдилар. Ер юзида ноҳақликлар қилдилар. Аллоҳ ҳаром қилган нарсаларни ҳалол, ҳалол қилган нарсаларни ҳаром, дедилар. Рибоҳўрлик ва бошқа жиноятларга қўл урдилар. Шу билан бирга, яна: «Биз Аллоҳнинг танланган бандаларимиз, умиз-бумиз», деб ўзларини поклаб кўрсатадилар ва фахрланадилар.

«Ўзларини пок қилиб кўрсатаётганларни кўрмайсанми?!»

Аслида эса, кимни поклаш Аллоҳ таолонинг Ўзининг ишидир. У зот кимни хоҳласа, шуни поклайди. Поклаш учун адолатни ўлчов қилиб олган. Инсонларни иймонига, қилган амалига қараб поклайди. Бу ишда бирор бандага қилча ҳам зулм қилмайди.

«Йўқ! Аллоҳ кимни хоҳласа, шуни поклайдир. Ва қилча зулм қилинмаслар».

Ҳозирги кунда асли мусулмон эканлигини фахр билан эслаб, ота-боболарининг ўқиган намозию бошқа ибодатлари билан жантага киришни даъво қилиб юрганлар ҳам бу улкан ҳақиқатни ўйлаб кўрсалар, яхши бўлар эди.

اَنْظُرْ كِيفَ يَقْرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذَبَ وَكَفَنَ بِهِ اِثْمَاءً مُّبِينًا

50. Уларнинг Аллоҳга ёлғон тўқишини қўрмайсанми?! Шунинг ўзи ҳам очик-ойдин гуноҳликка етарлидир.

Аллоҳнинг йўлидан юрмай туриб, ўзини пок деб даъво қилиш, Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқищдир. Аслида, банда, ким бўлишидан қатъи назар, Аллоҳ, кўрсатган йўлдан юрмоғи лозим. Поклаш ҳам Аллоҳнинг ишидир.

«Шунинг ўзи ҳам очик-ойдин гуноҳликка етарлидир».

Демак, бошқа гуноҳларни қўя турганда ҳам, Аллоҳнинг йўлига юрмасдан, ўзини пок ҳис қилишнинг ўзиёқ очик-ойдин гуноҳ, икки дунё бадбаҳтлигига дучор этишга етарлидир. Бу ҳақиқатни ҳар бир инсон англаб етмоғи лозим.

اَلَّمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبَهَا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْرِ وَالظُّغُوتِ
وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هُوَ لَأَءَاهَدَى مِنَ الَّذِينَ اَمْنُوا سِيَلاً

51. Китобдан насибадор бўлганларнинг, ботилга ва тоғутга иймон келтиришларини ва куфр келтирганларни (қўрсатиб): «Анавилар, иймон келтирганлардан кўра ҳидоятлироқ йўлдалар», дейишларини қўрмайсанми?!

Бу ояти каримада яхудийлар энди

«Китобдан насибадор бўлганлар», деб тавсифланмоқда.

Биз «ботил» деб таржима қилган сўз оятда «жибит» деб келган. Араб тилида жибит — бут, санам, фолбин ва сеҳргарга ўхшаш нарсаларга ишлатилади. «Тоғут» эса — Аллоҳнинг шариатидан бошқа шариат ва Аллоҳнинг шариатига асосланмаган ҳукмдир.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ, таоло яхудийларни жибит ва тоғутга иймон келтирганлар, деб васф қилмоқда.

Холбуки, яхудийлар аҳли китоб ўлароқ, бошқалардан аввалроқ Аллоҳга, Қуръонга, Исломга, Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васал-

ламга иймон келтирмоқлари керак эди. Бунинг ўрнига, улар ботилга — буту санамга, коҳину сехргарларга иймон келтиридилар.

Тоғутнинг (шайтоннинг) ва ўзларининг ахборларининг (диний олимларининг) жорий этган шариатига, ҳукмига амал қилишга ўтдилар. Бу ҳам етмаганидек, ўзларини зўр фаҳмлаб: Биз Аллоҳнинг болаларимиз, маҳбубларимиз ва танлаб олган халқимиз, деб ноўрин даъво ҳам қиласидилар. Ҳудди шу бемаъни даъво туфайли улар бошқа халқлар устидан ҳукм чиқаришга ҳам ўзларини салоҳиятли деб билдилар ва:

«Куфр келтирганларни (кўрсатиб): «Анавилар, иймон келтирганлардан кўра ҳидоятлироқ йўлдалар», дейишгача бориб етдилар.

Яъни, коғирлар мусулмонлардан кўра тўғри йўлда эмишлар?!

Бу жумланинг маъноси яна ҳам тушунарлироқ бўлиши учун тарихий ҳодисаларга, ояти карима нозил бўлган вақтдаги воқеаларга мурожаат қиласидилар.

И мом Ибн Аби Ҳотим Икрима розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда қўйидагилар айтилади:

«Ҳайй ибн Ахтоб ва Каъб ибн Ашраф каби яҳудийлар Макка аҳли ҳузурига келдилар. Маккаликлар уларга:

«Сизлар аҳли китоб, аҳли илмсизлар. Бизга ўзимизнинг ҳақимизда ва Мұхаммад ҳақида хабар беринглар», дейишид. Яҳудийлар:

«Сизлар нима қиласизлар? Мұхаммад нима қиласиди?» деб сўрадилар.

«Биз силаи раҳм қиласиз, туя сўйиб гўшт тарқатамиз, сув берганга сут берамиз, қул озод қиласиз, ҳожиларга сув тутамиз. Мұхаммад эса, силаи раҳмни кесди, Фифор қабиласидаги ҳожилар молининг ўғрилари унга эргашдилар. Биз яхшими, уми?» — дейишид. Яҳудийлар:

«Сизлар яхши ва йўлингиз ҳидоятли», деб жавоб қиласидилар.

Шунда Аллоҳ таоло: «Китобдан насибадор бўлганларнинг... кўрмайсанми?!» оятини туширди.

Яҳудийларнинг бу ишлари доимий равища давом этди ва этмоқда. Аммо ҳақиқат улар айтганча эмас. Ҳақиқат улар айтганинг тескарисидир. Иймон келтирганларни икки дунёда баҳтиёр қилишни ўз кафолатига олган Аллоҳ яҳудийларга бўлган муносабатини қўйидагича изҳор қиласиди:

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنْهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنُ إِلَهٌ فَلَنْ تَجْدَ لَهُ نَصِيرًا

52. Ана ўшаларни Аллоҳ лаънатлагандир. Кимни Аллоҳ лаънатласа, унга ҳеч нусратчи тополмассан.

Китобдан насибадор бўла туриб, жибит ва тофутга иймон келтирган, кофиirlарни мусулмонлардан афзал кўрган яхудийларни Аллоҳ таоло лаънатлади. Ўз раҳматидан узоқ қилди. Аллоҳнинг лаънатига учраган шахсга эса, ҳеч ким ёрдамчи бўла олмас. Демак, улар икки дунёда чорасиз қолдилар. Оятнинг «яхудийлар» деб тайин қилмасдан, «ана ўшаларни» деб ифодалаши, яъни жибит ва тофутга иймон келтирувчиларга ишора қилиниши, мазкур ҳукмнинг умумий эканлигига далилдир. Демак, Аллоҳнинг Куръонидан насибадор бўла туриб, турли буту санам, фолбину сеҳргарга ва улар каби бошқа жибларга ишонган, Аллоҳнинг шариатини, ҳукмини қўйиб, бошқа шариат, дастур ва ҳукмларни қабул қилганлар ҳам ушбу оят ҳукми остига киради.

﴿أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ أَلْنَاسَ نَقِيرًا﴾

53. Ёки улар мулқдан насибадорлар-у, шундай тақдирда ундан одамларга зигирча ҳам бермасларми?!

Аввалги ва ушбу оятлардаги васфлардан маълум бўляптики, яхудийлар ўзларини худди Аллоҳнинг мулкига шериқдек, ўша мулқдан насибадордек тутаётирлар. Хўш, нега улар ўзларини бундай тутадилар?!

﴿أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا أَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ أَتَيْنَا إِلَيْهِمْ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَأَتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا﴾

54. Ёки Аллоҳ одамларга Ўз фазлидан берган нарсаларга ҳасад қилмоқдаларми? Батаҳзиқ, Иброҳим оиласига китобни, ҳикматни ва улуғ мулкни берганимиз-ку?!

Ажабо, Аллоҳ таоло Ўз фазлидан Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ва мусулмонларга берган фазлга яхудийлар нега бунчалик ҳасад қиладилар?! Аллоҳ Мұхаммад алайҳиссаломга Пайғамбарликни, Куръонни берган бўлса, мусулмонларга Пайғамбар юбориб, китоб тушириб, янги динни бериб, янги жамият тузиш имконини берган бўлса, Иброҳим оиласидан бўлмиш яхудийларга ҳам Ўз китоби Тавротни туширган-ку! Ҳикмат эгаси бўлмиш турли Пайғамбарларни юборган-ку ва улар асрлар бўйи улуғ давлатни бошқарганлар-ку? Энди улардан эмас, бошқа тоифадан Пайғамбар чиқса, унга китоб туширилса ва исломий жамият қуриш топширилса, нега бунга ҳасад

қиласидилар?! Агар ҳеч нарсага эга бўлмай, бошқага етган неъматта ҳасад қилинса ҳам, тушунса бўларди. Аммо ўзи бошидан-оёғигача неъматта кўмилиб туриб, бошқаларга берилган неъматта ҳасад қилиш табиати аслида бузук одамларнинг иши, холос. Бу жуда ҳам ёмон, бу ҳаммаёқни расво қиласидиган ҳасаддир. Шу ҳасад туфайли:

فِئُرُهُم مَنْ أَمَنَ بِهِ وَمَنْهُم مَنْ صَدَّعَنَهُ وَكَفَى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا

55. Бас, уларнинг ичида у(Мұхаммад)га иймон келтирганлар ҳам бор, ундан юз ўгириб куфр келтирганлар ҳам бор. Жаҳаннам куйдириш азобига кифоя қилур.

Ҳасадларини демаганда, яхудийларнинг ҳаммалари биринчи бўлиб Мұхаммад алайҳиссаломга иймон келтиришлари лозим эди. Чунки, улар бу кишининг Пайғамбар бўлишларини яхши билишарди. Арабларга бу зотнинг Пайғамбарлик аломатларини олдиндан айтган ҳам эдилар. Натижада, араблар Пайғамбар алайҳиссаломни кўришлари билан иймон келтиридилар. Ҳасад дардига чалинган яхудийлардан эса, жуда озлари иймон келтиридилар, кўплари куфрга ботиб, у зотта душман бўлдилар. Шу қилмишлари учун ҳам уларга:

«Жаҳаннам куйдириш азобига кифоя қилур».

Кейинги оятда улар жаҳаннамга тушганларидан сўнг нималарга дучор бўлишлари васф қилинади:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّا يَتَنَاهَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضَجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلَنَاهُمْ جُلُودًا
غَيْرَهَا لِيَدُ وَقُوَّةُ الْعَذَابِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا

56. Оятларимизга куфр келтирганларни, албатта, дўзахга киритармиз. Қачонки, терилари етиб пишганда, азобни тортишлари учун бошқа тери алмаштирасиз. Албатта, Аллоҳ азиз ва ҳаким Зотдир.

Куфрнинг охири яхшилика олиб бормаслиги аниқ. Куфр келтирганлар бу дунёда турли бало-офатларга дучор бўлиб ўтишлари сабит бўлган, инкор этилмас ҳақиқатдир. Куфр келтирганларнинг охиратда нима бўлишларини ушбу ояти карима власф этмоқда.

«Оятларимизга куфр келтирганларни, албатта, дўзахга киритармиз».

Аллоҳнинг оятияга куфр келтирганлар жаҳаннамга кириш билан чегараланиб қолмайдилар.

«Қачонки, терилари етиб пишганда, азобни тортишлари учун бошқа тери алмаштиармиз».

Уларга азобни тортиш учун терилари ҳар гал етиб пишганда, бошқа янги терилар алмаштирилади ва азоб янгидан бошланади. Бу ҳолат абадул абад давом этади.

«Албатта, Аллоҳ азиз ва ҳаким Зотдир».

Шунинг учун ҳам, куфр келтирганларга мазкур азобнираво кўргандир.

Уламолар ушбу даҳшатли ҳолатни тушунтириш учун бир қанчаривоятлар келтирганлар.

Ибн Аби Ҳотим Абдуллоҳ, ибн Умар розияллоҳу анхудан қилган ривоятда шундай дейилади:

«Бир одам ҳазрати Умар ҳузурларида мазкур оятни ўқиган эди у киши: «Бу оятни менга яна қайтариб ўқиб бер», дедилар. У одам қайта ўқиди. Шунда Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳу:

«Бу оятнинг тафсирини мен биламан, бир соатда териси етмиш марта алмаштирилади», дедилар. Ҳазрати Умар:

«Худди шуни Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитганман», дедилар. Демак, ўт-олов кучли бўлганидан, уларни бир зумда куйдириб жизғанак қилиб ташлайди ва яна янгидан азоб чекишлиари учун тезда терилари янгиланади. Аммо, у терилари бу дунёдаги териларига ўхшаш бўлмайди, Аллоҳ, таоло дўзахийларнинг азобини янада кучайтириш учун териларини ҳам бошқача қилиб қўйган бўлади.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ҳазрати Абдуллоҳ, ибн Умар розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Дўзах аҳлининг жисмлари дўзахда катталаштирилади. Ҳатто қулоқ учларидан бўйинларигача бўлган масофа етти юз йиллик йўлчалик бўлади. Териларининг қалинлиги етти чиқаноқчалик бўлади. Тишлари эса, Уҳуд тоғича бўлади», деганлар. Энди мана шундай бадан ва терининг соатига етмиш марта куйиб-битиб алмашишини тасаввур қилиб олаверинг! Аллоҳ, Ўзи асрасин.

Ҳар бир нарсанинг қадри зиддига солиштирганда бўртиб билинади. Шу боис, жаҳаннамда коғирлар тортадиган азоблар васфи кетидан келаси оятда жаннатийларнинг ҳоли тасвиранади:

وَالَّذِينَ ءَامْنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنْدُخْلُهُمْ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْنَهَا الْأَنْهَرُ خَلِيلِنَّ
فِيهَا أَبَدٌ لَّهُمْ فِيهَا آزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَنُدُخْلُهُمْ ظِلَالًا ظَلِيلًا

57. Иймон келтирган ва солиҳ амалларни қилганларни, албатта, остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритармиз. Унда абадий, боқий қолурлар. Унда уларга покиза жуфтлар бор. Ва уларни қуюқ сояларга киритармиз.

Ушбу оятда зикр этилган саодатманд кишилар мазкур улуғ неъматта Аллоҳнинг фазли ила, иймонлари ва солиҳ амаллари туфайли эришадилар.

«Иймон келтирган ва солиҳ амалларни қилганларни, албатта, остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритармиз».

Ҳақиқий иймон ўз эгасини яхши амалга – Аллоҳнинг айтганида юришга бошлиши зарур. Шунинг учун, жаннат неъматларига эриштирувчи иймон ҳақида сўз кетганда, Қуръони Каримда унинг ортидан солиҳ амал ҳам зикр этилади. Бундай баҳтли кишилар ҳам жаннатга шунчаки кирмайдилар, балки уларга жаннатда турли-туман ноз-неъматлар ва ҳузур-ҳаловатлар ато этилади. Боз устига, ундей жаннатда улар абадий қоладилар.

«Унда абадий, боқий қолурлар».

Яъни, жаннат ва унинг неъматлари вақтинчалик эмас, бардавом, абадийдир. Ҳамда жаннат аҳлларига моддий ва маънавий ифлосликлардан покланган жуфтлар берилади.

«Унда уларга покиза жуфтлар бор».

Улар доимо қуюқ соя жойларда бўладилар. Ҳеч қачон офтобдан озор топмайдилар.

«Ва уларни қуюқ сояларга киритармиз».

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Жаннатда бир дарахт бор, унинг соясини улов минганд одам минг йилда кесиб ўтади. Бу – абадийлик дарахтидир», деганлар.

Юқоридаги оятларда жоҳилият ва ширк асоратидан қутулиш, мушрик ва кофиirlарнинг васфи, уларнинг душманликларидан эҳтиёт бўлиш лозимлиги тўғрисида гап кетган эди. Энди келаси оятларда мусулмонларнинг ўзлари нималар қилиши кераклиги ҳақида сўз боради. Бу эса, мақсаддаги исломий жамиятни қуришда энг муҳим омилдир.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْدُوا الْأَمْنَاتَ إِلَىٰٓ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَادِلَينَ﴾

58. Албатта, Аллоҳ сизларга омонатларни ўз аҳлига эриштиришни ва агар одамлар орасида ҳукм қилсангиз, адолат ила ҳукм

қилишни амр қилур. Аллоҳ сизларга қандай ҳам яхши ваъз қилур!
Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчи Зотдир.

Мусулмонлар жамоасига Аллоҳ таоло амр этган муҳим ишлардан бири – омонатларни ўз аҳлига эриштиришдир.

«Албатта, Аллоҳ сизларга омонатларни ўз аҳлига эриштириши...» амр этур.

Бизнинг давримизда, ўтмишда зўр мусулмонлар бўлган ҳалқимизнинг ҳозирги ҳолатида ҳамма ўлчовлар, ҳамма тушунчалар бузилиб кетган. Шу жумладан, омонатлар ҳақидаги тушунча ҳам бузилган. Одамлар омонат деганда қимматбаҳо нарсани бошқа биронинг ҳузурига сақлаб бериш учун қўйишнингина тушунадилар. Аслида, омонатнинг турлари кўпdir. Жумладан, уламоларимиз: «Аллоҳнинг бандага юклаган омонатлари бор: намоз, рўза, закот, каффорот ва назрлар ҳам омонатдир» дейдилар. Шунингдек, бандарнинг бандалардаги турли ҳақлари ҳам омонат ҳисобланади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадисларидан биррида:

«Бирор сенга бир калима айтиб, сўнгра атрофга қараб қўйса, билгинки, шу сўз омонатдир», деганлар.

Демак, омонат кенг тушунилиши лозим бўлган атамадир. Энг буюк омонат эса, иймон омонатидир. Бу омонат инсондан бошқа маҳлуқотларга қасдсиз, иродасиз, ҳаракат ва йўлланмасиз берилгандир. Улар хоҳласалар-хоҳламасалар, иймонлидирлар. Факат инсонгина, ақлга ва ҳур иродага эга бўлгани учун, ўз иродаси, ҳаракати, қасди ва уриниши билан мўмин бўла олади. Худди мана шу асл омонатдан бошқа омонатлар туғилади. Иймон омонатини адо қилганларгина Аллоҳнинг барча омонатларини ҳамда бандалар орасидаги омонатларни ҳалол адо эта оладилар. Барча омонатларни ўз эгаларига эриштирганларгина иймони ҳақиқий кишилар ҳисобланадилар. Мўминлар ушбу иймон ила жаҳон ҳалқлари ичида танилганлар. Омонатга хиёнат қилишлик мунофиқликнинг уч аломатидан биридир. Мусулмон инсон барча омонатларга, жумладан, одамлар ила ўзаро муомаладаги, моддий масалалардаги омонатларга, катта-кичикка насиҳат қилиш омонатига, ёш авлодни тўғри тарбиялаш омонатига ва бошқа омонатларга риоя этади, хиёнат қилмайди. Аллоҳ кўрсатмасин, агар хиёнат содир бўлса, катта хатога йўл қўйилган бўлади. Хиёнатчи ҳатто шаҳид бўлган тақдирда ҳам, гуноҳи кечирилмасдир!

Имом Ибн Аби Хотим Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қўйидагиларни айтадилар:

«Шаҳидлик омонатдан бошқа ҳамма гуноҳларни ювиб юборади. Қиёмат куни, агар Аллоҳнинг йўлида қатл этилган бўлса ҳам, одамни келтириб, омонатни адо қил, дейилади. У эса: «Қандай қилиб уни адо этаман, ахир дунё тугади-ку!» дейди. Шунда унга омонат жаҳаннам-нинг қаъридан кўринади. У тушиб елкасига қўтариб чиқади. Энди чиқай деганда, елкасидан омонат тушиб кетади. У ҳам омонатнинг изидан тушади. Шу ҳолат абадий равища давом этади», деганлар.

Аллоҳ таоло мусулмонларга юклаётган иккинчи буюк вазифа – одамлар орасида адолат или ҳукм юритишидир.

«...ва агар одамлар орасида ҳукм қилсангиз, адолат или ҳукм қилишни амр қилур».

Зайд ибн Аслам розияллоҳу анҳу: «Бу оят ҳокимлар тўғрисида нозил бўлгандир», деганлар.

Ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Модомики, ҳоким жабр қилмаса, Аллоҳ у биландир. Агар жабр қилса, ўзини ўзига вакил қилиб қўяди», деганлар.

Бошқа бир ҳадисда:

«Бир соатлик адолатли ҳукм қирқ йиллик ибодатта тенгdir», дейилган.

Албатта, бу гапдан, ким бир соат адолат қилиб қўйса, қирқ йил ибодат қилмай юраверса ҳам бўлаверар экан, деган маъно чиқмайди. Бу ердаги ибодатдан мурод нафл ибодатдир.

Эътибор билан мулоҳаза қиладиган бўлсак, ояти каримада:

«Агар одамлар орасида ҳукм қилсангиз» дейилмоқда.

Ҳа, айнан «одамлар» орасида, мусулмонлар орасидагина ёки бошқа бирор маҳсус тоифа орасида эмас. Ким бўлишидан қатъи-назар, барча одамлар орасида адолатли ҳукм юритиш мусулмонларнинг бурчиидир. Воқелиқда ҳам мусулмонлардан бошқа ҳеч ким, ҳеч қайси тузум ёки жамият бу ишни уddyалай олмаган. Исломнинг ҳукм ҳақидаги назариясига биноан, ҳукмнинг ва давлатнинг бардавом бўлмоқи учун асосий шарт – адолатдир. Иймон асосий шарт эмас. Уламоларимиз, иймонли ва адолатсиз ҳукм узоқ давом этмайди, аммо, ҳукм адолатли бўлса, бардавом бўлади; ҳам иймонсиз, ҳам адолатсиз ҳукм эса, доимо вақтингчалик ҳукм бўлади, деб алоҳида қайд этганлар.

Бир оятнинг ўзида икки буюк асосга – ҳам омонатга, ҳам адолатга иршод қилишлик катта марҳаматдир. Шунинг учун, оятнинг давомида:

«Аллоҳ сизларга қандай ҳам яхши ваъз қилур!» дейилмоқда.

Бизнинг бурчимиз эса, Аллоҳ таолонинг ваъзини жон қулоғимиз или тинглаб, унга амал қилишидир. Чунки Аллоҳ биз баңдаларининг бу амрга қандай амал қилаётганимизни эшишиб, кўриб турибди.

«Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчи зотдир».

Эшитиш ва кўриш эса, охиратдаги ҳисоб-китоб учундир. Албатта, Аллоҳ, Ўзига хос эшитиш хусусияти билан ҳамма нарсани эшитади ва ўзига хос кўриш хусусияти билан ҳамма нарсани кўради. Ҳеч бир нарса Унинг эшитиш ва кўриш қудратидан четда қолмайди.

Эндиғи оятда омонатни тўғри адо этишнинг ва одамлар орасидаadolatli ҳукм юритишнинг йўллари кўрсатилади:

يَتَّبِعُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطْبَعُوا اللَّهَ وَأَطْبَعُوا الرَّسُولَ وَأَوْلَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنَّ نَنْزَعُهُمْ فِي شَيْءٍ
 فَرُدُودُهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

59. Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳга итоат қилинг, Пайғамбарга ва ўзингиздан бўлган ишбошиларга итоат қилинг. Бирор нарса ҳақида тортишиб қолсангиз, агар Аллоҳ ва охират қунига иймон келтирган бўлсангиз, уни Аллоҳга ва Пайғамбарга қайтаринг. Ана шундай қилиш хайрли ва оқибати яхшидир.

Демак, мазкур омонатларни адо этишда, одамлар орасидаadolat или ҳукм юритишида ва бошқа ишларда, аввало Аллоҳ, таолога итоат этиш керак, сўнгра Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, ундан кейин мусулмонларнинг ўзларидан бўлган ишбошиларга итоат қилиш лозим. Агар бирор нарсада ихтилоф туғилиб, тортишув чиқса, Аллоҳ, таолонинг ва Пайғамбарнинг ҳукмларига қайтариш лозим. Мезон – шу. Ўлчов – шу. Агар бу қоидага риоя этилмаса, ҳамманинг ўзича ҳал қилишига қўйиб қўйилса, тартиб-интизом қолмайди, аксинча, одамнинг ақлий қобилияти турлича бўлганидан, ихтилофлар чиқади. Ҳозиргига ўхшаб, кучлилар кучсизларни, чорасини топганлар чорасизларни ўз йўлига юритишга ҳаракат қила бошлайдилар.

Мусулмонлар бундай кўнгилсиз муаммолардан холидирлар. Улар қандай қилсак, ҳақиқатга эришамиз, қандай қилсак, омонатларни ўз эгасига эриштирамиз, қандай қилсак, одамлар орасидаadolat или ҳукм юритамиз, деган саволлар устида бош қотириб ўтирумайдилар. Чунки бу борада йўл-йўриқ берилган ва у ўзгармасдир. Аллоҳ, таоло бу масалаларни Ўзи ҳал қилиб берган. Мусулмонлар Аллоҳнинг кўрсатмаларига амал қилсалар, бўлди. Бир ишга қўл уришдан олдин шу иш ҳақида шариати исломиянинг ҳукми нима эканини билишга киришадилар. Ҳукмни, аввало, Қуръони Қаримдан излайдилар. Агар у ишнинг ҳукми Қуръонда мавжуд бўлса, унга амал қиласадилар. Чунки, аввало:

«Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳга итоат қилинг», дейилгандир. Аллоҳга итоат қилиш Унинг охирги илоҳий китоби Қуръони Каримга амал қилиш билан бўлади. Фараз қилайлик, бўлғуси ишнинг ҳукми Қуръони Каримда зикр қилинмаган бўлса, унда Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг суннатларига мурожаат этилади. Изланган ҳукм у ердан топилса, унга амал қилинади. Чунки ояти каримада иккинчи манба сифатида Пайғамбарга итоат қилишга амр этилгандир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётлик вақтларида бевосита у зотнинг ўзларига итоат қилинган, ҳозир эса суннатларига амал қилиш у кишининг ўзларига итоат қилиш билан баробар ҳисобланади.

«...Пайғамбарга...» итоат қилинг. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда асосий ҳукмларни баён этган ва умумий ҳукм чиқариш қоидаларига ўшаларни асос қилган. Пайғамбаримизнинг суннатларида эса, Қуръондаги умумий ҳукмлар батағсил баён қилинган ҳамда баъзи зикр этилмаганлари айтилган.

Замон, шароит ўзгариши билан ўзгариб турадиган ҳолатларнинг ҳукмлари эса, мусулмон жамоаси ижтиҳод қилиб ечиши учун қолдирилган. Бунинг ҳикматлари кўп. Аввало, бу ҳолат мусулмонларни доимо изланувчан, ҳаракатчан бўлишга ундайди. Иккинчидан, шариати исломиянинг ҳар замон, ҳар маконга салоҳияти борлигини таъминлайди. Агар Қуръонда ҳам, суннатда ҳам зикри келмаган масала кўндаланг бўлиб қолса, бу масаланинг ечилиши мусулмонларнинг ишбошиларига ҳавола қилинади. Ижтиҳод мақомига етган ишбошилар мазкур масалани Қуръон ва суннат қоидалари асосида ҳал этадилар. Мусулмон умматининг эътироф этган муждаҳидлари бирлиқда ҳал этган ечим – қарор фиқҳда «ижмоъ» деб номланади. Бунга амал қилиш ҳар бир мусулмон учун вожибдир. Чунки ушбу оятда:

«...Пайғамбарга ва ўзингиздан бўлган ишбошиларга итоат қилинг», деган амр бор. Аллоҳнинг амрига бўйсуниш эса, фарзи айндор. Аммо ишбошиларга бўйсунишда бир неча шартлар бор. Аввало, оядда «ўзингиздан бўлган» дейиляпти. Кўпчилик «ишбоши» деганда ҳокимнигина тушунади. Бу хато. Аслида, оядда ҳамма ишбоши назарда тутилган. Фиқҳ илми уламоларимиз бу ояддаги «ишбоши»ларни шундай тушунтирганлар: фиқҳда ижтиҳод даражасига етган уламоларнинг жамланиб, бирор масала бўйича иттифоқ бўлиб қарор қилишлари ишбошилиқдир. Албатта, ҳокимлар ҳам ишбоши ҳисобланади. Аммо ҳоким билан ҳокимнинг фарқи бор. Амрига итоат қилиш вожиб бўлган ҳоким, аввало, мусулмон бўлиши, яъни, ис-

ломга эътиқоди, амали бўлиши, Ислом шариати ила ҳукм қилаётган ҳоким бўлиши керак. Қуръондаги «ўзларингиздан бўлган» деган қайд шу шартларни ифода қиласди. Қолаверса, Қуръон тушаётган пайтларда, Пайғамбаримиз алайҳиссалом замонларида ва кейинги исломий даврларда асли мусулмон бўлган оиласда дунёга келиб, ўзи Исломдан бехабарлар бўлмас эди. Бўлса ҳам, ундейлар мусулмон ҳисобланмасди. Иккинчидан, ишбошининг чиқарган ҳукми Қуръон ва суннатга мувофиқ бўлиши керак. Гуноҳ иш бўлса, ҳеч кимга итоат қилиб бўлмайди. Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг машҳур ҳадисларида: «Холиқقا маъсият бўладиган ишларда маҳлуққа итоат қилинмайди», дейилган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Имрон ибн Ҳусайн розияллоҳу ан-худан ривоят қилган ҳадисда:

«Аллоҳга осийлик бўладиган ишда итоат йўқдир», дейилган.

Ояти каримада:

«Бирор нарса ҳақида тортишиб қолсангиз, агар Аллоҳга ва охират қунига иймон келтирган бўлсангиз, уни Аллоҳга ва Пайғамбарга қайтаринг», деган жумла шариатда ҳукм чиқариш учун Қуръон, суннат ва ижмоъдан кейинги тўртинчи масдарга – қиёста асос бўлган. Демак, мусулмонлар ҳаётида янги бир масала пайдо бўлди. Айнан шу муаммо Қуръонда ҳам, суннатда ҳам зикр қилинмаган, аммо шунга ўхшаш бошқа бир масала бор. Уламолар ана ўша ўхшаш масала билан янги пайдо бўлган масалани таққослаб бир ҳукм чиқарадилар. Бунинг номи «қиёс» бўлади. Оятда мусулмонлар ўртасида тортишувга сабаб бўлган нарсани Аллоҳга (яъни, Қуръонга) ва Пайғамбарга (яъни, у кишининг суннатларига) қайтаришини, «агар Аллоҳга ва охират қунига иймон келтирган бўлсангиз», жумласи билан бирга қайд қилинмоқда. Демак, қилажак ишни шариатга мувофиқ, адо этиш Аллоҳга ва охират қунига бўлган иймоннинг аломати экан. Демак, ҳукм манбани Қуръон ва суннатдан эмас, бошқа нарсадан ахтарадиганлар ўзларининг ким эканликларини бир ўйлаб қўйисинлар.

Ҳақиқий мусулмонлар ҳар бир ишларини ушбу оятда зикр қилинган қоида асосида Аллоҳга, Унинг Пайғамбарига, ўзларидан бўлган ишбошиларга итоат қилган ҳолда олиб борадилар. Баъзи ишларда фикрлари турли чиқиб қолса, у ишни Аллоҳга ва Пайғамбарга қайтариб, ўхшаш масалалардаги ҳукмларга солиштириб – қиёслаб оладилар.

«Ана ўшандай қилиш хайрли ва оқибати яхшидир».

Кейинги оятда мўмин-мусулмонликни даъво қилиб туриб, мўминларга кўрсатилган йўлга юрмайдиганларнинг ҳоли баён қилинади:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَرْعُمُونَ أَنَّهُمْ أَمْنَوْا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
 يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الظَّغْوَتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَنُ أَنْ
 يُضْلِلَهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

60. Сенга нозил бўлган нарсага ва сендан олдин нозил бўлган нарсага иймон келтирганларини даъво қилаётганларни кўрмайсанми?! Тоғутдан ҳукм сўраб боришни истарлар. Ҳолбуки, унга куфр келтиришга буюрилганлар. Шайтон эса, уларни йўлдан бутунлай адаштиришни истайдир.

Ўзлари мусулмонликни даъво қилиб туриб, Аллоҳнинг ҳукмига юрмай, бошқанинг ҳукмига юришни хоҳлайдиган одамлар «мунофиқ» деб аталадилар. Мунофиқлар Пайғамбаримизга нозил қилинган Қуръони Каримга ҳам, Пайғамбаримиздан олдин нозил бўлган илоҳий китобларга ҳам иймон келтирганликларини даъво қиласдилар.

«Сенга нозил бўлган нарсага ва сендан олдин нозил бўлган нарсага иймон келтирганларини даъво қилаётганларни кўрмайсанми?!

Гоҳида бу даъволарида ҳаммадан олдинга ўтиб, ҳақиқий мўминларни четта сурмоқчи ҳам бўладилар. Аммо иймоннинг асосий шартига – ҳар бир нарсада Аллоҳнинг ҳукмини сўраш ва унга амал қилишга келганда, тамоман тескари иш тутадилар.

Яъни:

«Тоғутдан ҳукм сўраб боришни истарлар».

Аввал ҳам айтилганидек, тоғут – Аллоҳнинг изнисиз бўлган ҳукмидир. Мунофиқлар ҳам Аллоҳнинг ҳукмини истамайдилар, шунинг учун ҳам, тоғутдан ҳукм сўраб борадилар. Нима бўлса бўлсин, Аллоҳнинг ҳукми бўлмаса, бас. Ҳар қандай тоғутнинг ҳукмини истайверадилар. Бу ишни билмасдан, кўр-кўrona қilmайдилар, балки уларга баён келган. Ахир, улар:

«Ҳолбуки, унга куфр келтиришга буюрилганлар».

Яъни, улар тоғутга куфрға келтиришга буюрилганлар. Демак, улар билиб туриб қилмоқдалар. Шунинг учун ҳам, уларнинг иймон ҳақидағи даъволари ботил. Улар, аслида, шайтоннинг йўлига кирганлар.

«Шайтон эса, уларни йўлдан бутунлай адаштиришни истайдир».

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَفِّقِينَ
يَصْدُونَ عَنْكَ صُدُودًا

61. Агар уларга: «Аллоҳ нозил қилган нарсага ва Пайғамбар ҳузурига келинглар», дейилса, мунофиқлар сендан тамоман юз ўтирганларини кўурсан.

Одатда, инсон ўзи иймон келтирган нарса йўлида, ақийдаси, эътиқоди йўлида ҳар нарсага, ҳатто жонини фидо қилишга ҳам тайёр туради. Аммо, мунофиқларни қарангки, «Ўзинг иймон келтирган Зотнинг кўрсатмаси ила яшагин, ҳаётингдаги амалларингни унинг ҳукмига мос қилгин», деб Аллоҳ туширган Қуръонга ва Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларига чақирилсалар, юз ўтирадилар, келмайдилар.

Табиийки, Аллоҳнинг айтганини қилмагандан кейин, Унинг йўлидан юрмагандан кейин, Аллоҳнинг ҳукмини истамай, тоғутнинг ҳукмини истагандан кейин мушкулотлар, мусийбатлар келиб чиқади.

فَكَيْفَ إِذَا أَصَبَتْهُمْ مُصِيبَةً بِمَا كَادَتْ أَيْدِيهِمْ شَمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ إِنْ أَرْدَنَا إِلَّا إِحْسَنَاهُ وَتَوْفِيقًا

62. Энди, қилган нарсалари туфайли уларга мусийбат етгандан сўнг, сенга келиб, Аллоҳ ила қасам ичиб: «Биз фақат яхшилик ва тавфиқни хоҳлаган эдик», дейишлари қандай бўлди?

Демак, уларнинг бошига мусийбат етса, бунга ўзлари айбор, чунки улар Аллоҳнинг йўлидан юрмадилар, ҳукмни ҳам Аллоҳдан эмас, бошқадан истадилар. Аммо мунофиқлар барибир мунофиқларини қиласадилар: бошларига мусийбат етса, дарҳол банда эканликларини эслаб қоладилар. Аммо шунда ҳам, қилмишимга яраша тортмоқдаман, демайдилар. Худди тил учида иймон калимасини айтиб қўйиб, мўминликни даъво қилиб юрганларидек, бошларига мусийбат етганда ҳам, ўзларини айбдан олиб қочадилар, нимага энди бизга мусийбат етар экан, деган даъвони қиласадилар. Аллоҳнинг амрини қўйиб, тоғутнинг ҳукмини истаганларини ҳаспўшлашга ўтадилар. Одатларича, гапларини кучли чиқариш мақсадида:

«Аллоҳ ила қасам ичиб: «Биз фақат яхшилик ва тавфиқни хоҳлаган эдик», дейдилар.

Гапни қаранг, Аллоҳнинг йўлига юрмай, шайтоннинг йўлига юриш яхшилик эмиш, Аллоҳнинг ҳукмини қилмай, тофутнинг ҳукмiga бўйсуниш тавфиқ эмиш. Мунофиқлик шундай ёмон нарса: иймон даъвосида бўлади-ю, аммо ўзи куфрнинг ишини қиласди. Аллоҳнинг айтганига эмас, шайтоннинг айтганига юради. Боз устига, яхши иш қилмоқдаман, деган даъвода ҳам бўлади.

Ушбу ояти карима нозил бўлган пайтлари бунаقا мунофиқлар жуда ҳам оз бўлган. Аммо ҳозир-чи? Ҳозир қай томонга қарасанг, бунга ўхшашлар тўлиб ётибди. Иймоннинг ва мусулмонликнинг даъвосини қиласдилар, аммо Исломга амал этишни ўйлаб ҳам кўрмайдилар. Ҳар бир ишда Аллоҳнинг ҳукмини исташ у ёқда турсин, ўзига фарзи айн қилинган ибодатларни ҳам бажармайдилар. Аллоҳнинг ҳукмини юритиш ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Ояти карима-нинг мўъжизалигини қарангки, бугунги мунофиқлар ҳам қадимги мунофиқлар каби, бошига мусийбат етганда айб-ни ўзларидан қочириб, Исломга, мусулмонларга ағдармоқчи бўладилар. Бу билан улар ўз айбларини яширишга уринадилар. Лекин яширишнинг иложи бормикан?

أَوْلَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعَظِّمْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ
 فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

63. Ана ўшаларнинг қалбларидағини Аллоҳ биладир. Бас, уларнинг қилганидан юз ўгир! Уларга ваъз қил! Ёлғиз ўзларига етказиб сўзла!

Мунофиқликнинг асл сабаби – Аллоҳ таолонинг ҳамма нарсани, жумладан, қалблардаги сир тутилган нарсаларни ҳам билиб туришидан ғоғиллиқдир. Мунофиқ ўзича иймон ва Исломга тегишли гапларни гапириб, баъзи амалларни ҳам бажариб, одамларга ўзини мўмин-мусулмон қилиб кўрсатишга уринади. Улар, аслида, иймонсизлардир, одамларни алдаганлари билан Аллоҳ, уларнинг қалбларидаги нарсаларини билиб туришини унугдилар.

Ояти карима тушаётган даврдаги ҳолатларни ҳисобга олиб, Аллоҳ, таоло Ўз Пайғамбарини яна ҳам кечиримли бўлишга чақиради ва:

«Бас, уларнинг қилганларидан юз ўгир!» дейди.

Яъни, қалбларида тутган нифоқлари учун уларни итоб қилма, дейди.

«Уларга ваъз қил», ажаб эмас, бу сафар уларга ваъзу насиҳат фойда қилиб қолса. Эҳтимол, тавба қилиб йўлга тушарлар.

«Ёлғиз ўзларига етказиб сўзла!»

Одамларнинг ҳузурида сўзланса, саркашликлари тутиб, орномус қилиб, ўз айтганларида туриб олишлари мумкин. Ёлғиз ўзларига етказиб сўзланса, таъсир қиласа, ажаб эмас.

Ваъз-насиҳат фойда қилиб қолса, яхши, аммо билиб қўйиш керакки, одатда Пайғамбарларни фақат ваъз-насиҳат қилиш учун юборилмайди. Бу ҳақиқатни Аллоҳ таоло келаси оятда баён қиласи.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطْكَأْعِيَذِنَ اللَّهُ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا
أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفِرُوا اللَّهُ وَأَسْتَغْفِرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَابًا

رَحِيمًا

64. Қайси бир Пайғамбарни юборган бўлсак, Аллоҳнинг изни ила фақат итоат қилиниши учун юборганимиз. Агар улар ўзларига ўзлари зулм қилган чоғларида ҳузурига келиб, Аллоҳга истиффор айтганларида ва Пайғамбар ҳам улар учун истиффор айтганида эди, албатта, Аллоҳ тавбаларни қабул этувчи ва раҳимли Зот эканини топган бўлур эдилар.

Ушбу ояти каримада ҳар замонда, айниқса, ҳозирги замонда англаб етиш жуда зарур бўлган улкан бир ҳақиқатнинг баёни келмоқда. Кўплар Пайғамбар алайҳиссаломларни одамларни фақат одобахлоққа, тўғриликка даъват қилувчи воизлар ва насиҳатгўйлар, деб ўйлади. Жумладан, охирги Пайғамбар бўлмиш ҳазрати Мухаммад алайҳиссаломни ҳам. Ва одобахлоқ ҳақидаги, маънавий қадрияtlар ҳақидаги оят ва ҳадисларни ўқиб-ўрганиб олиб, бу нарсалардан хабардор эканликларини бошқаларга айтиб юришни ўзларига фахр деб биладилар. Аслида, Аллоҳнинг Пайғамбарни юборишдан мақсади бошқадир.

«Қайси бир Пайғамбарни юборган бўлсак, Аллоҳнинг изни ила фақат итоат қилиниши учун юборганимиз».

Демак, Пайғамбар унинг ваъзининг тингланиши, насиҳатининг англаниши, ҳадисининг ўқилиши учунгина эмас, балки амрларига итоат қилиниши учун юборилади. Пайғамбарлик ваъзхонлик ва насиҳатгўйлик эмас, балки инсон ҳаётини тамомила ўз ичига олган муқаммал ҳаёт тарзи, воқелиқдаги ҳаётни бошқарувчи тузумдир. Бу ишларни юзага чиқариш учун эса, ҳукмдорлик керак. Ўз навбатида, ҳукмдорлик итоатни талаб этади. Демак, ҳар гал Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарларини юборар экан, одамларнинг у зотларга итоат

қилишларини истаган. Юқорида ўтган оятлардаги Аллоҳга итоат, Пайғамбарга итоат, ишбошиларга итоат, ўзаро ихтилофли масалаларни Аллоҳга ва Пайғамбарга қайтариш каби амрлар ҳам худди шу маънодадир.

Аммо мунофиқлар бу ҳақиқатни англаб етмайдилар, англашни истамайдилар. Улар турли сўз ўйинлари қилиб, Аллоҳнинг ҳукмини эмас, тоғутнинг ҳукмини талаб этадилар. Шу қилмишлари туфайли бошлирига мусийбат тушгудек бўлса, биз фақат яхшиликни ва тавфиқни хоҳлаган эдик, деб яна мунофиқлик қиласидар. Бу ҳол яхши эмаслиги аввалги оятда айтиб ўтилди. Ҳолбуки:

«Агар улар ўзларига ўзлари зулм қилган чөғларида ҳузурингга келиб истиғфор айтганларида ва Пайғамбар ҳам улар учун истиғфор айтганида эди».

Аллоҳнинг ҳукмини қўйиб, ундан бошқанинг ҳукмига – тоғутнинг ҳукмига юришни ояти карима «ўзига ўзи зулм қилиш» деб атамоқда. Инсон, айниқса, мўмин-мусулмон ўзига ўзи зулм қилиб қўйишдан сақланиши керак. Лекин инсон боласи заиф, баъзида заифлиги туфайли шундай хатога йўл қўйиши мумкин. Ана ўшандай ҳолда ўзининг хатосини англашни заҳоти тавбага шошилиши керак бўлади.

Оят тушган пайтдаги хатокорлар ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ҳузурларига келиб, ўзларини оқлаш, ёлғондан беҳуда узрларни айтиш ўрнига, у зотнинг ҳузурларида Аллоҳга истиғфор айтганларида – гуноҳларини кечиришни сўраганларида, Пайғамбар алайҳиссаломга илтимос қилганларида, у киши ҳам уларнинг гуноҳларини кечиришни Аллоҳдан сўраганларида, улар:

«Албатта, Аллоҳ тавбаларини қабул этувчи ва раҳимли Зот эканини топган бўлур эдилар».

Аллоҳ ҳақиқатан ҳам тавбаларни қабул этгувчилигидан сўзда иймон даъвосини қилиб, амалда тоғутнинг ҳукмини ахтариб, шайтоннинг йўлидан юрганларни ҳам дарҳол азобга гирифтор қилма-япти; кечиримли бўлиб, яна уларга ўзларини ўнглаб олишларига имкон яратиб, тавба эшигини очиб қўйяпти. У Зот ҳақиқатан ҳам раҳимли бўлганидан гуноҳкор мунофиқларнинг айбини кечиб, уларга раҳим-шафқат кўрсатмоқчи.

Кимнинг ҳукмига бўйсуниш кераклиги ҳақида оятлар силсиласининг сўнгидаги Аллоҳ, таоло қатъий услугуда қасам ичиб, мўминман, деган одам ҳар бир ишида Пайғамбар алайҳиссаломни ҳакам қилмагунча, у кишининг ҳукмига чин дилдан рози бўлиб, кўнглида ҳеч қандай филли-фаш қолмагунча, ҳақиқий мўмин бўла олмаслигини таъкидлайди.

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بِيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُو فِي
 آنفُسِهِمْ حَرَجًا مَّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا سَلِيمًا

65. Йўқ, Роббингга қасамки, сени ўз ораларида чиққан келишмовчиликларга ҳакам қилмагунларича, кейин, чиқарган ҳукмингга дилларида танглик топмасдан, бутунлай таслим бўлмагунларича, зинҳор мўмин бўла олмаслар!

Демак, иймоннинг, мўминликнинг бир шарти – ҳар бир нарсада Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни, яъни, Ислом динини ҳакам қилиб олиш зарурлигиdir.

«Йўқ, Роббингга қасамки, сени ўз ораларида чиққан келишмовчиликларга ҳакам қилмагунларича», зинҳор мўмин бўла олмайдилар.

Мўмин-мусулмонман деган одам, мўмин-мусулмонмиз деган жамият ўзининг ҳар бир ишини Исломнинг ҳукми ила олиб бориши керак. Шу билан бирга, ушбу ҳукмга ҳам ичидан тўла рози, ҳам сиртидан бутунлай таслим бўлиши керак.

Бу нарса ояти каримада қаттиқ тайинлаб айтилмоқда. Аллоҳ таоло аввал «Йўқ!» деб ҳамма эҳтимолларни рад этиб олиб, сўнгра «Роббингга қасамки» деб Ўз Зоти олийси ила қасам ичиб туриб, **сени ўз ораларида чиққан келишмовчиликларга ҳакам қилмагунларича**, зинҳор мўмин бўла олмайдилар, демоқда. Эътибор бериш лозимки, ояти каримада Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни мўминлар орасида чиққан барча нарсаларга ҳакам этишлик зарурлиги таъкидланмоқда. Намозда, рўзада ёки ибодатда ёхуд диний ишларда дейилгани йўқ. Демак, мусулмон инсон ўз ҳаётининг барча соҳасида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни, яъни, Исломни ҳакам этиб олиши лозим.

«...кейин, чиқарган ҳукмингга дилларида танглик топмасдан, бутунлай таслим бўлмагунларича, зинҳор мўмин бўла олмайдилар!»

Бу ҳақиқатни Аллоҳ таоло қасам билан таъкидлаб айтмоқда.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўз ҳадисларидан биррида:

«Менинг жоним қудрат қўлида бўлган Зот билан қасамки, ҳавои нафси мен келтирган нарсага тобеъ бўлмагунча, бирорта одам мўмин бўла олмайди», деганлар.

Шундан келиб чиқиб, Пайғамбаримиз алайҳиссалом вафот этганларидан кейин баъзи қабилалар «Биз закотни Муҳаммадга берар

эдик, энди бермаймиз», деганларида, ҳазрати Абу Бакр уларни муртад (диндан чиқсан) деб эълон қилдилар ва уларга қарши жиҳод бошладилар. Иймоннинг ҳақиқий шарти – бу, Исломнинг ҳақиқий чегараси – бу. Афсуски, одамлар бошқа шартлар устида тортишиб, бу шартларни хаёлларига ҳам келтирмай юрибдилар.

Кейинги оятда кишиларга Аллоҳ томонидан таклиф қилинаётган тузум, юритилиши лозим бўлган ҳукмлар, берилаётган қўрсатмалар осон эканлиги, уларда оғир, бажарилиши мушкул бўлган ишлар йўқлиги баён қилинади:

وَلَوْ أَنَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ أَفْتَلُوا أَنفُسَكُمْ أَوْ أَخْرُجُوهُمْ مِّنْ دِيْرِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ
مِّنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوَعِظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَشْيِيدًا ﴿٦٧﴾ وَإِذَا لَّا تَئِنَّهُمْ مِّنْ
لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٨﴾ وَلَهُدَى نَّهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا

66. Агар Биз уларга, ўзларингизни ўлдиринг ёки ўзингизни диёрларингиздан чиқаринг, деб фарз қилганимизда, озгиналаридан бошқаси буни қилмас эдилар. Улар ўзларига вавъз қилинган нарсаларни қилганларида эди, ўзларига яхши ва саботлари мустаҳкам бўлар эди.

67. У ҳолда, Биз ҳам уларга йўз ҳузуримиздан улуғ ажр берган бўлур эдик.

68. Ва уларни тўғри йўлга ҳидоят қилур эдик.
Доим таъкидланганидек, Ислом дини ҳамма одамлар, ҳамма замонлар ва ҳамма маконлар учун Аллоҳ томонидан уларни икки дунё баҳт-саодатига эриштириш мақсадида юборилгандир. Шунинг учун ҳам, Исломнинг ҳукмлари ҳаммабопдир. Унда инсоннинг тоқати кўтара олмайдиган бирон-бир таклиф йўқ. Инсоннинг тоқати ҳам, ҳавои нафси ҳам эътиборга олинган. Унинг бутунлай йўлдан чиқиб кетмаслиги назарда тутилган. Инсонга ҳаддан ташқа-ри оғир фарзларни юкланганида эди, буни ҳамма ҳам кўтара олмас эди. Аллоҳ таоло буни қуидаги мисол билан англатади:

«Агар Биз уларга, ўзларингизни ўлдиринг ёки ўзингизни диёрларингиздан чиқаринг, деб фарз қилганимизда, озгиналаридан бошқаси буни қилмас эдилар».

Дарҳақиқат, Аллоҳ бандаларини шундай бир ишга буюрганида нима қила олар эдик? Зотан, У Зот ҳар қандай ишни амр этишга ҳақлидир. Чунки, еру кўкнинг, барча мавжудоту маҳлуқотларнинг яратувчиси ва ҳақиқий молики Удир. У зот истаганича тасарруф

қиласди, истаган юмушига буюради. Шунда жуда озгина инсонлар бу амрни адo этишлари ҳам мумкин. Аммо аксар инсонлар буни күтара олмас эдилар ва, бунинг устига, ҳавои нафсининг кетидан юриб кетиши эҳтимоли кучли бўларди. Шунинг учун, Ислом воқе-ликдан келиб чиқиб, ўз ҳукмларини қўпчиликни эътиборга олган ҳолда жорий қиласди. Бинобарин, одамлар ўзларини ҳар тарафга урмасдан:

«Ўзларига ваъз қилинган нарсаларни қилганларида эди...»

Исломда кўрсатилган йўлланмаларни қўллаганларида эди, Аллоҳнинг буюрганини бажариб, қайтарганидан қайтганларида эди, ўзларини яратган Зотнинг кўрсатган йўлидан юрганларида эди:

«Ўзларига яхши ва саботлари мустаҳкам бўлар эди».

Чунки, яратган Парвардигор уларга фақат яхшиликни раво кўра-ди. Ҳеч қачон бандаларига ёмонликни соғинмайди. Бандалар унинг айтганларини қилганларида, ҳам ўзларига яхши бўлар, ҳам иймон-лари событ, мустаҳкам бўлар эди. Одамлар Аллоҳнинг буйруқларига жавобан Исломга тўлиқ амал қилганларида эди, Аллоҳ, таоло уларга улуғ ажрни – жаннатни берган бўлур эди. Уларни ҳидоятга бошли-ган, тўғри йўлга солган бўлур эди.

وَمَنْ يُطِعَ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ وَالصَّدِيقِينَ
وَالشَّهِدَاءِ وَالصَّلِحِينَ وَحَسْنُ أُولَئِكَ رَفِيقًا ۝ ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنْ اللَّهِ وَكَفَىٰ
بِاللَّهِ عَلِيهِمَا

69. Ким Аллоҳга ва Расулга итоат қилса, бас, ана ўшалар Аллоҳ неъмат берган набийлар, сиддиқлар, шаҳидлар ва солиҳлар билан биргадирлар. Ва уларнинг рафиқлари қандай ҳам яхши!

70. Бу–Аллоҳдан бўлган фазлdir ва билгувчиликда Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур.

Ушбу оятни ўқиган ҳар бир киши қалбида Аллоҳга ва Пайғам-бар соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат қилиш истаги туғилиши ва кучайиши турган гап. Чунки ўзини билган, эси бор ҳар бир одам учун набийлар, сиддиқлар, шаҳидлар ва омма мусулмонлар ичидан етишиб чиққан солиҳлар (яхши ишлари или машҳур бўлган кишилар) билан бирга бўлишдан ортиқ баҳт йўқ! Бу бирлик, албатта, жаннатда бўлади. Жаннатдаги мақомларда эса, мазкур баҳтиёр тоифаларнинг мақоми энг юксак мақомлардир. Бу дунёда баъзи бир солиҳлар билан бир марта кўришиб қўйган, бирорта мажлисда бир-

га бўлган кишилар умр бўйи ёдлаб, фахрланиб юрадилар. Бу оятда зикр қилинаётган биргалик эса, у дунёда, бир эмас, барча набийлар, сиддиқлар, шаҳидлар ва аҳли солиҳлар билан абадий бўлади. Бундай бир тенгсиз баҳтни яхшироқ тасаввур қилиш учун, Пайғамбарларнинг охиргиси бўлмиш Мұҳаммад алайҳиссалом билан бирга бўлишга инсоният тарихидаги энг баҳтли авлод – саҳобалар авлоди қандай аҳамият берганини ўрганиб чиқайлик.

Ибн Жарир Саид ибн Жубайрдан ривоят қиласидилар:

«Ансорийлардан бир одам Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳузурларига хафа ҳолида келди. Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассаллам унга:

«Эй фалончи, сенга нима бўлди? Ҳафа кўринасан?» дедилар. У одам:

«Эй, Аллоҳнинг Пайғамбари, бир нарсани ўйлаб хафа бўлдим», деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассаллам:

«У нима эди?» деб сўрадилар. У киши:

«Биз эртаю кеч юзингизга назар соламиз, сиз билан бирга ўтирамиз. Эртага Пайғамбарлар ҳузурига равона бўлсангиз, сизга етиша олмай қоламиз», деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассаллам бирор нарса демай, жим қолдилар. Бир оздан сўнг Жаброил: «Ким Аллоҳга ва Расулга итоат этса, бас, ана ўшалар Аллоҳ неъмат берган набийлар, сиддиқлар, шаҳидлар ва солиҳлар билан биргадирлар» оятини олиб келди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳалиги кишининг ортидан одам юбориб башорат бердилар.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Рабиаъ ибн Каъб ал-Асламий қуйидагиларни айтадилар:

«Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларида тунаб қолган эдим. У кишига керакли нарсаларни, таҳоратларига сувни тутдим. У зот менга:

«Сўра», дедилар. Мен:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, жаннатда сизнинг рафиқингиз бўлишни сўрайман», дедим. У зот:

«Бундан бошқани эмасми?» дедилар. Мен:

«Фақат шуни», дедим. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассаллам:

«Бу ишда менга сен ўзинг кўп сажда қилиш ила ёрдам бер», дедилар».

Бу дунёда Пайғамбар алайҳиссалом сұхбатларининг ҳаловатини тотган саҳобаларнинг у зот билан охиратда ҳам ҳамсуҳбат бўлишга зўр ва мислсиз иштиёқлари бор эди. Ҳар бир мўмин-мусулмон бундай мақомга эришишни хоҳласа, ҳозир биз ўрганаётган оятга амал қилиб, Аллоҳга ва Расулга сўзсиз итоат этмоғи лозим. Ана

ўшандада улар яхши рафиқларга соҳиб бўладилар. Бу нарса Аллоҳнинг уларга берган фазли, марҳамати бўлур.

Суранинг аввалидан буён исломий жамият қуришда қилиниши лозим бўлган турли чоралар ҳақида сўз кетди. Жумладан, жоҳилиятнинг ботил ҳукм ва одатларидан халос бўлиш, душман жамиятлардан ўзини ҳимоя қилиш, ҳар бир ишда илоҳий кўрсатмаларни ўзига ҳакам қилиб олиш, Аллоҳга ва Пайғамбарига итоатда бўлиш кабилар.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ إِمْنُوا خُذُوا حَذْرَكُمْ فَإِنْفِرُوا إِبْرَاهِيمَ أَوْ إِنْفِرُوا جَمِيعًا

71. Эй, иймон келтирганлар! Ўзингизни ҳушёр тутинг ва гурух-гуруҳ бўлиб қўзғалинг ёки тўп ҳолингизда қўзғалинг!

Бу ояти карима яна мўминларнинг мўминлик ҳис туйфуларини қўзфатувчи сеҳрли нидо —

«Эй, иймон келтирганлар!» нидоси билан бошланмоқда. Вазият жиҳдий — қаршида, ён-атрофда душман пайт пойлаб турибди. Буни ҳеч қачон унутманг ва:

«Ўзингизни ҳушёр тутинг».

Ҳушёрик мўминларга жуда ҳам зарур. Чунки атрофда душман кўп. Аввал ҳам таъкидлаганимиздек, кофирларнинг бир хусусиятлари борки, улар ўзаро бир-бирлари билан урушсалар ҳам, мусулмонларга қарши бирлашиб душманлик қиласидар. Шунинг учун, мусулмонлар доимо ҳушёр туришлари шарт. Вақт-соати келиб, мабодо қўзғалиш керак бўлиб қолса, Аллоҳнинг амрига биноан ёки гурух-гуруҳ бўлиб, ёки тўп ҳолларида қўзғаладилар.

Ушбу оятдаги амрлар кўрсатадики, Аллоҳ таоло Куръони Каrimда мўмин-мусулмонларни фақат намоз, рўза ёки ахлоқ ва одобга буюрибгина қолмай, бошқа нарсаларга, жумладан, урушни қандай олиб боришга ҳам ўргатади. Бу ҳақиқат, собит ҳақиқатdir. Аммо уруш учун қўзғалиш амри келганида, ҳамма ҳам бараварига қўзғалавермаслигини келаси оят баён қиласи:

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنَّ أَصَبَّتُكُمْ مُّصِيبَةً قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْلَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ

شَهِيدًا

72. Албатта, ичингизда ортда қоладиганлар ҳам бор. Агар сизга мусийбат етса, у: «Аллоҳ Ўзи менга неъмат берди, яхшиямки, улар билан бирга ҳозир бўлмаганим», дейди.

Яъни, душманга қарши сафарбарлик эълон қилинганда қўзғалмай ортда қоладиганлар ҳам бўладики, улар мунофиқлардир. Мабодо, урушда мусулмонлар енгилиб, уларга мусийбат етса, ҳалиги ортда қолган мунофиқ;

«Аллоҳ Ўзи менга неъмат берди, яхшиямки, улар билан бирга ҳозир бўлмаганим», дейди».

Яъни, «Худонинг менга яхшилиги бўлиб, яхшиямки, улар билан бирга урушга чиқмаганим, агар чиқсан, менга ҳам уларга етган мусийбат етар эди», дейди. Мантиқни қаранг: Аллоҳнинг йўлидаги жиҳодга чиқмай қолишдек хиёнатни, қўрқоқликни ва бадбаҳтликни Аллоҳнинг неъмати сифатида баҳоламоқдалар. Мунофиқقا барибир, ўзини ҳар мақомга мослаб, ҳар қандай сафсатани баҳона қиласавади.

وَلِئِنْ أَصَبَّكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لِيَقُولَنَّ كَانَ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مُودَّةٌ يَنْيَسْتَنِي
كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفْوَزُ فَوْزًا عَظِيمًا

73. Агар сизга Аллоҳдан фазл етса, худди сиз билан унинг орасида дўстлик бўлмагандек, «Қани энди, мен ҳам улар билан бўлганимда, улуғ зафар қозонар эдим», дейди.

Табиийки, урушда кимдир қалаба қозонади, кимдир мағлубиятга учрайди. Душманга қарши сафарбарлик эълон қилинганда, жиҳодга чиқсан мусулмонлар зафар қучсалар, қўрқоқлик қилиб сафарбарлиқдан ортда қолган мунофиқлар энди ўзларини бошқача тутадилар. Улар ҳам мўминликни даъво қилиб юрадилар, лекин мўминларнинг фалабасини кўрганларида, ўзларини худди бошқа тоифадек ҳис этадилар. Бу ҳолни Қуръони Карим:

«Худди сиз билан унинг орасида дўстлик бўлмагандек», деб васф қилмоқда. Яъни, худди улар сизнинг динингизда бўлмагандек, деганидир. Ҳа, мунофиқ ҳасрат билан:

«Қани энди, мен ҳам улар билан бирга бўлганимда, улуғ зафар қозонар эдим», дейди».

Гапнинг қисқаси, жиҳоддан қочган мунофиқ агар мусулмонлар жангда енгилсалар, хурсанд бўлади, фолиб келсалар, ҳасад қиласади.

﴿فَلَيُقَاتَّلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا إِلَّا خَرَقَ وَمَنْ
يُقَاتَّلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقَاتَّلُ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ تُؤْتَيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

74. Охират учун бу дунё ҳаётини сотадиганлар Аллоҳнинг йўлида жанг қилсинглар. Ким Аллоҳнинг йўлида жанг қилиб ўлдирилса ёки фолиб келса, Биз унга, албатта, улуғ ажрни берумиз.

Мусулмон одам доимо Аллоҳдан тинчлик-омонликни сўраб яшайди. Аммо зарурат туғилиб, жиҳодга сафарбарлик эълон қилинса, иккиланмай урушга қўзғалади. Чунки у, аввало, Аллоҳ, йўлида жанг қилади, бошқа бироннинг ёки нарсанинг йўлида эмас. Қолаверса, мўмин киши бу дунёни деб эмас, охиратни деб яшайди. У охират саодати йўлида бу дунёни сотишга доим тайёр. Энг муҳими – Аллоҳнинг йўлида жиҳодга чиққан киши учун икки яхшилиқдан бири бўлади, учинчи-си йўқ. Ёки фалаба, ёки шаҳидлигу жаннат. Агар мунофиқлар бу ҳақиқатларни англаб етсалар, ўз қилмишлари нақадар пасткашлик ва ўзлари учун нақадар зарар эканини билар эдилар.

Келаси оятда мусулмонларга хитоб қилиниб жиҳодга тарғиб қилинади.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقْتَلُونَ فِي سَيِّلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْجَاهِلِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلَدَنِ الَّذِينَ
يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرِيرَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ

لَدُنْكَ نَصِيرًا

75. Нима учун Аллоҳнинг йўлида ва: «Эй Роббимиз, бизни аҳли золим шаҳардан чиқаргин, бизга Ўз томонингдан дўст ато қилгин ва Ўз томонингдан нусратчи ато қилгин», деяётган заиф-ҳол эркагу аёл ва болалар йўлида жанг қилмайсизлар?!

Аллоҳнинг йўлида жанг қилишга ҳам чиқмай бўладими?! Заифҳол эркакларни озод қилиш йўлидаги жангга чиқмай бўладими?! Заифҳол аёлларни озод қилиш йўлидаги жангга чиқмай бўладими?! Заифҳол болаларни озод қилиш йўлидаги жангга чиқмай бўладими?! Хусусан, мазкур заифҳол эркагу аёллар ва болалар аҳолиси золим бўлган шаҳарда тутқун бўлсалар. Дину диёнатлари учун азоб-уқубатга дучор қилинаётган бўлсалар.

Мусулмонлар фақат шундай олий мақсад йўлида жанг қиладилар. Уларга бошқача урушнинг кераги йўқ. Умуман, келинг, келаси оятдан ким нима учун, кимнинг йўлида жанг қилишини билиб олайлик:

الَّذِينَ إِمْنَوْا يُقْتَلُونَ فِي سَيِّلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقْتَلُونَ فِي سَيِّلِ الظَّغْوَتِ فَقَاتِلُوا
أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

76. Иймон келтирганлар Аллоҳнинг йўлида жанг қилурлар. Куфр келтирганлар тоғутнинг йўлида жанг қилурлар. Бас, шайтоннинг дўстларига қарши жанг қилинг. Албатта, шайтоннинг хийласи заифдир.

Ҳа, мўмин-мусулмонлар Аллоҳнинг йўлида, Аллоҳнинг дини йўлида, Аллоҳнинг шариати йўлида, Аллоҳнинг ҳукми бутун дунёда ёйилиши йўлида, ер юзида илоҳий адолат ҳукм суриши йўлида жанг қиладилар.

Бошқалар эса, ким бўлишларидан қатъиназар, тоғутнинг йўлида — Аллоҳнинг ҳукмидан бошқа ҳукм йўлида, шайтон йўлида жанг қиладилар. Аллоҳ таолонинг ҳукмига юрмаган ҳар бир гуруҳнинг ўзига хос тоғути бўлади. Чунки, Аллоҳнинг ҳукмидан бошқа ҳукм, Аллоҳнинг дастуридан бошқа дастур ҳаммаси тоғутдир. Тоғутлар турли номлар билан номланади. Ҳаммаси ўзини ўз баңдаларига чиройли қилиб кўрсатишга ҳаракат қиласи. Лекин ҳаммаси ҳам барибир тоғут, ҳаммаси ҳам барибир Аллоҳнинг ҳукмидан бошқа ҳукмдир. Мўминлар эса, шайтоннинг дўстларига қарши жанг қилишга буюрилганлар. Лекин жанг қилиш ҳаммага ҳам ёқавермайди. Бу ҳақиқатни келаси оят баён қиласи:

أَلَّا تَرِإِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُوا أَيَّدِيْكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَءَانُوا إِلَرَّكُوْهَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْفِنَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشُونَ النَّاسَ كَخْشِيَّةَ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ حَشْيَّةً وَقَالُوا رَبَّنَا لَمْ كُتِبْتَ عَلَيْنَا
الْفِنَالَ لَوْلَا أَخَرَّنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَنْعِ الدِّيَنَاقِيلُ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا نُظْلَمُونَ

فَثِيلًا

77. Қўлингизни тийинг, намоз ўқиб, закот беринг, деб айтилган кимсаларни кўрмайсанми?! Уларга уруш фарз қилинганда, бирдан, бир гуруҳлари одамлардан худди Аллоҳдан қўрққандек ёки ундан ҳам қаттиқроқ қўрқишишмоқда. Ва: «Эй Робимиз, бизга урушни нега фарз қилдинг, бир оз ортга суриб турсанг бўлмасмиди?» демоқдалар. Дунёнинг матоҳи оз, охират эса, тақво қилгандарга яхшидир. Ва қилчалик зулм қилинмассизлар», деб айт.

Уламоларимизнинг фикрларича, бу ояти карима Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳижратларидан кейин жиҳод фарз бўлиши билан ҳосил бўлган муаммоларни муолажа қилиш учун туширилгандир. Макқаи Мукаррамада баъзи мусулмонлар кофир-мушрикларнинг азоби авжига чиққан пайтида қаттиқ қийналган эдилар.

Лекин у пайт уларга жанг қилишга рухсат берилмаган эди. Балки сабр қилиш, урушмай туриш, намоз ўқиб, закот бериш топширилган эди. Қийноқда қолган мусулмонлар эса, бутун вужудлари билан урушга изн берилишини орзу қилишар, бу изнни зорланиб сўрашар эди. Шунингдек, Мадийнаи Мунавварада баъзи мунофиқлар ҳам бу ишга қўшилган бўлишлари мумкинлигини айрим уламолар айтиб ўтишган. Гапнинг хуносаси, бир гуруҳ одамлар кофирларга қарши жанг қилишга рухсат бўлишини жуда ҳам хоҳлаган эди.

Уларнинг талаби ҳаддан ошганда, бир оз тинчлантириш учун уларга:

«Қўлингизни тийинг, намоз ўқиб, закот беринг, деб айтилган», эди.

Чунки ўша вақт жиҳодга изн бериш учун муносабиб вақт эмас эди. Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилингандан сўнг ҳам, мушриклар мусулмонларни тинч қўймадилар. Уларни таг-томирлари билан қуритиб юбориш пайига тушиб қолдилар. Ана шундагина Аллоҳ таоло мусулмонларга кофирларга қарши уруш қилишга изн берди. Шунда ғалати ҳолатга дучор бўлинди. Урушнинг фарз қилинишини зорланиб сўраганлардан баъзилари урушдан қўрқдилар ва:

«Уларга уруш фарз қилинганда, бирдан, бир гуруҳлари одамлардан худди Аллоҳдан қўрққандек ёки ундан ҳам қаттиқроқ қўрқишишмоқда. Ва: «Эй Роббимиз, бизга урушни нега фарз қилдинг, бир оз ортга суриб турсанг бўлмасмиди?!» демоқдалар».

Одамларнинг қийинчиликка муносабатлари турлича бўлади. Баъзилар ҳар қандай машаққатга чидаб, сабр қиласдилар. Бошқалар чидаёлмай, мақсаддан қайтишлари ҳам мумкин. Учинчи бир тоифа эса, мақсаддан қайтмасдан кескин бирор чора кўришни, яъни, борини бор, йўғини йўқ қилиб қўяқолишни афзал кўрадилар.

Эҳтимол, Маккайи Мукаррамада мушрикларнинг қийноқлари остида қаттиқ эзилган мусулмонлардан баъзилари худди шу учинчи йўлни тутмоқчи бўлишгандир. Аммо, Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қиласдан сўнг, бу ерда қарор топиб, тинчланиб, юқоридағи файратлари сўниб қолган бўлса керак. Ҳаётта қизиқишлари ортиб, уруш улар учун хавфли кўриниб қолгандир. Нима бўлганда ҳам, уларнинг бу ишлари нотўғри. Аллоҳдан амр келгандан кейин бажарилиши шарт, муноқаша қилинмайди. Мусулмон одамга бу дунёнинг унчалик қизиги йўқ. Асосийси – у дунё баҳтига эришиш. Аллоҳнинг амрига бўйсуниш ва жиҳодга рағбат билан бориши ўша асосий мақсадга эришишнинг ҳақиқий омилидир. Ҳамма охиратни ўйлаши керак, охиратда қилганига яраша олинади. Бу маънони ўша урушдан қўрққандарга тушунтиришни Аллоҳ таоло Пайғамбари алайҳиссаломга топширишмоқда:

«Дунёнинг матоҳи оз, охират эса, тақво қилганларга яхшидир. Ва қилчалик зулм қилинмассизлар», деб айт».

Урушдан қўрқанлар дунёнинг матоҳига қизиққанларидан жиҳоднинг фарз қилинганигини хуш кўрмаган бўлсалар, шуни билб қўйсинарки, бу дунёнинг матоҳи жуда ҳам оз. Ўша оз матоҳни деб охиратдан бенасиб бўлиш керак эмас. Охиратга эришиш учун эса, тақводор бўлиш керак. Тақводорлик Аллоҳнинг амрига тўла бўйсуниб, жиҳодга чиқишни тақозо этади. У дунёда ҳеч кимга заррача зулм қилинмайди.

Кейинги оятда бу насиҳат давом этади:

أَيَّنْمَا تَكُونُوا يُدِرِكُمُ الْمَوْتُ وَلَا كُنُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصْبِهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا
 هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصْبِهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكُمْ قُلْ لَّمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَا لِهُؤُلَاءِ
 الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا

78. Қаерда бўлсангиз ҳам, ҳаттоқи мустаҳкам қалъаларда бўлсангиз ҳам, ўлим сизни топадир. Агар уларга яхшилиқ етса, бу Аллоҳдан, дерлар. Ёмонлик етганда эса, бу сендан, дерлар. «Ҳаммаси Аллоҳдан», деб айт! Анави қавмларга нима бўлдики, гапни тушунай демаслар?!

Жиҳодга чиқишни хоҳламаслик асосан ўлимдан қўрқиш туфайли бўлади. Лекин ўлим фақат жиҳод майдонидагина етадими?! Бошқа жойларда ўлим йўқми? Жиҳодга чиқсан ўлади-ю, чиқмаган тирик қолаверадими? Йўқ, ажали етмаган қирқ йил қиронда юрганда, қилча зиён кўрмайди. Ажали етганда эса, ҳеч нарса тўсиқ бўла олмайди. Ояти каримада ушбу ҳақиқат қўйидагича тушунтириляпти:

«Қаерда бўлсангиз ҳам, ҳаттоқи мустаҳкам қалъаларда бўлсангиз ҳам, ўлим сизни топади».

Сиртдан қараганда, уруш майдонида ўлим бор-у, мустаҳкам қалъада йўқ. Шу ерда мазкур, Маккада жиҳод фарз бўлишини сўраган, жиҳод фарз бўлгандан кейин эса, ундан қўрқан муҳожирлар ҳақидаги сўзлар тутгайди. Бундан буёқда мусулмонлар орасига кириб қолган баъзи бир тоифалар ҳақида сўз кетади. Бу тоифадаги одамларда қазои қадар тушунчаси нотўғри бўлган. Улар Пайғамбаримиз алайҳисса-ломдан шумланишган, яъни, бу оёқи ёқмайдиган одам экан, деган хаёлга боришган эди. Шу билан бирга, Пайғамбаримиз алайҳисса-ломнинг раҳбарликларига футур етказишга уринганлар. Шундай тоифадагиларнинг ҳоли оятда қўйидагича васф қилинади:

«Агар уларга яхшилик етса, бу Аллоҳдан, дерлар. Ёмонлик етганда эса, бу сендан, дерлар».

Бу гаплардан уларнинг ҳақиқатан ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан шумланишлари кўриниб турибди. Чунки улар у зотга фақат ёмонликни нисбат бермоқдалар, яхшиликни эмас. Бу уларнинг ботил фикр ва тасаввурлари дир. Улар буни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга очиқ-ойдин айтмоқдалар. Аллоҳ таоло эса, бу ҳақдаги ҳақиқий тўғри фикрни уларга тушунтиришни Пайғамбаримизга топшириб:

«Ҳаммаси Аллоҳдан», деб айт!» демоқда.

Улкан ҳақиқат мана шудир. Албатта, ҳамма нарса Аллоҳдан – яхшилик ҳам Аллоҳдан, ёмонлик ҳам. У борлиқдаги ягона иш юритувчи. Борлиқда нима содир бўлса, Унинг Ўзидан. Ҳаракат ва уриниш инсондан, унинг амалга ошиши эса, Аллоҳдандир. Инсон яхшиликка ҳаракат қиласи, режа тузади, уринади, турли воситаларни ишга солади, аммо ўша яхшиликнинг вужудга келиши Аллоҳнинг иродаси ила бўлади. Чунки, бир нарсани бор ёки йўқ, қилишга Аллоҳнинг құдратидан ўзга құдрат йўқ.

Шунингдек, инсон ёмонликка ҳам ҳаракат қиласи, режа тузади, уринади, турли воситаларни ишга солади, аммо ўша ёмонликнинг вужудга келиши Аллоҳнинг иродаси ила бўлади. Чунки, ўша ёмонликни юзага чиқаришга Аллоҳнинг құдратидан ўзга құдрат йўқ. Буни ҳамма тушуниши керак. Аммо:

«Анави қавмларга нима бўлдики, гапни тушунай демаслар?!»

Кейинги оятда худди шунга ўхшаш масала тамоман бошқа томондан муолажа қилинади. Аввалги оятда яхшилик ёки ёмонлиқда бошқа одам омил бўлиш-бўлмаслиги муҳокама этилган бўлса, бу оятда ҳар кимнинг қилгани ўзига нисбатан қандай баҳоланиши билдирилади:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَإِنَّ اللَّهَ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَإِنَّ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا
وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

79. Сенга етган яхшилик Аллоҳдандир. Ва сенга етган ёмонлик ўзингдандир. Биз сени одамларга Пайғамбар қилиб юбордик. Шоҳидликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур.

Бу оятда яна бир ҳақиқатнинг баёни келмоқда. У ҳам бўлса, инсоннинг бу дунёда қиласиган ишларидан ҳосил бўладиган маҳсулнинг нисбати. Бу маҳсул ҳам бу дунёга, ҳам бу дунёга тегишлидир.

Аллоҳ таоло бандаларига икки дунё саодатига эришиш йўлини кўрсатиб, қилиниши лозим бўлган ишларни баён этиб, қилинмаслиги лозим бўлган ишларни ҳам кўрсатиб қўйган. Инсон Аллоҳ, кўрсатган ўша йўлдан юрса, яхшиликни қилиб, ёмонлиқдан қайтса, Аллоҳ таоло уни қўллаб-қувватлайди ва зафарга эриштиради.

Бу ҳолда инсон Аллоҳ, кўрсатган йўлдан юрди, Унинг шариатига амал қилди, Унинг мадади или фаолият кўрсатди, У кўрсатган яхшиликни қилди ва ёмонлиқдан четланди. Натижада яхшиликка эришиди. Албатта, бу яхшилик Аллоҳдандир.

Аммо, инсон Аллоҳнинг йўлидан юрмаса, У берган ақлни тўғриликча ишлатмаса, Унинг шариатига амал қилмаса, буюрган яхшилигини бажармаса, қайтарган ёмонлиқдан қайтмаса, ўзидан кўрсин — оқибат албатта ёмон бўлади. Бу ёмонликка унинг ўзи сабабчиидир.

Сўнгра, оятда Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳақиқий вазифалари баён қилинади. Ҳамма иш Аллоҳга қайтишини англатади:

«Биз сени одамларга Пайғамбар қилиб юбордик. Шоҳидликка Аллоҳнинг йўзи кифоя қилур».

Сенинг вазифанг Пайғамбарлик — элчилик қилиш. Одамларга яхшилик ёки ёмонлик етказиш эмас. Ҳаммасига Аллоҳнинг йўзи шоҳид. Шоҳидликка эса, Аллоҳнинг йўзи кифоя қилур.

Сўнг, мусулмонлар сафида пайдо бўлган ноқулай ҳолат муолажа қилинади:

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

80. Ким Пайғамбарга итоат қилса, Аллоҳга итоат қилган бўлур. Ким юз ўгирса, Биз сени уларга қўриқчи қилиб юборганимиз йўқ.

Пайғамбар Аллоҳнинг элчиси, у бандаларга Аллоҳнинг амрини етказади. Ўзидан бир нарсани қўшмайди. Шунинг учун, кишилар Пайғамбарга итоат қилишлари зарур. Уларнинг Пайғамбарларга итоат қилганлари Аллоҳга итоат қилганларидир. Ким итоат қилмай юз ўгириб кетса, кетаверсин, Пайғамбар уларга қўриқчи қилиб юборилмаган. Пайғамбарнинг вазифаси Аллоҳнинг амрларини етказиб, элчилик қилишдир, холос.

وَيَقُولُونَ طَاغِيَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكُمْ بَيْتَ طَاغِيَةٍ مِّنْهُمْ غَيْرُ الَّذِي تَقُولُونَ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا يَبْيَسُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا

81. Улар, итоат, дерлар. Ҳузурингдан чиққач эса, бир тоифалари айтганингдан бошқага хуфёна тил бириктиарлар. Аллоҳ хуфёна тил бириктирган нарсаларини ёзиб қўядир. Бас, улардан юз ўтири ва Аллоҳга таваккал қил. Вакилликка Аллоҳнинг йўзи кифоя қилур.

Ояти карима «Улар» деб айтаётган кишилар — мунофиқлардир. Улар Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларида турганларида у киши Қуръон оятларини ўқиб берсалар, Аллоҳнинг амрларини етказсалар, ўзлари баъзи фармонлар берсалар, қисқа қилиб «итоат», дейишади.

«Улар, итоат, дерлар».

Тортишиб ўтирмайдилар, мухокама қилмайдилар. Балки, ўзларини худди ҳамма нарсани сўзсиз бажаришга тайёрдек кўрсатиб, қисқача «итоат» дейдилар. «Итоат»дан бошқа ният йўқ, деб кўрсатмоқчи бўладилар. Аслида эса, мақсадлари бошқа, шунинг учун ҳам, Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларидан чиқишиганидан сўнг «итоат»ни унутиб, бошқача иш тутишади.

«Ҳузурингдан чиққач эса, бир тоифалари айтганидан бошқага хуфёна тил бириктиарлар».

Бу ҳол жуда хатарли бўлиб, мусулмонлар сафини ичкаридан заифлаштиради. Бу ҳар қандай ташқи душмандан кўра хавфлироқ. Аммо Аллоҳ таоло Пайғамбар соллалоҳу алайҳи васалламни ва мухлис мусулмонларнинг кўнгилларини тинчлантириб:

«Аллоҳ хуфёна тил бириктирган нарсаларини ёзиб қўядир», дейди.

Демак, йўзи билиб уларнинг жазосини беради. Пайғамбар соллалоҳу алайҳи васаллам ва мусулмонларга эса, қўйидагиларни амр қиласди:

«Бас, улардан юз ўтири ва Аллоҳга таваккал қил. Вакилликка Аллоҳнинг йўзи кифоя қилур».

Ўша вақтда мунофиқларнинг сиртқи ҳолларига қараб ҳукм қилинار эди. Кўнгилларида нима борлигидан баҳс этилмасди. Шунинг учун ҳам, уларнинг ишларига эътибор бермай, Аллоҳга таваккал қилиб иш юритаверишга буюрилмоқдалар. Аллоҳнинг йўзи вакилликка кифоядир.

Келаси оядда нотўғри йўлга кирган мазкур тоифалар тўғри йўлни топиш учун нималар қилишлари лозимлигининг баёни келади:

﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْءَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ أَخْنَالَ فَاسَكَثِيرًا﴾

82. Қуръонни тадаббур этиб кўрмайдиларми?! Агар у Аллоҳдан бошқанинг ҳузуридан бўлганда, ундан кўп ихтилофлар топар эдилар.

Куръонни тадаббур қилиш, яъни, уни чуқурроқ англашга инти-
лиш жуда зарур ишдир. Исломни билмоқчи бўлган одам, ҳақиқатни
англамоқчи бўлган шахс бевосита Куръони Каримга мурожаат қил-
моғи керак. Куръонга мурожаат этиб, уни тадаббур қилиб кўрган
одам ҳақиқатни англаб етади. У илоҳий китобдир, унинг илоҳийли-
гини тадаббур қилган одам буни дарҳол англайди. Чунки Куръонни
жиддий ўрганишга киришган одам унда ҳеч қандай зиддият йўқли-
гини пайқайди.

«Агар у Аллоҳдан бошқанинг ҳузуридан бўлганда, ундан кўп ихтилофлар топар эдилар».

Албатта, инсон ақди етганича ўрганади. Ҳеч ким: «Мен Қуръон-ни охиригача фаҳм этдим, бундан бошқа тушунча бўлиши мумкин эмас», дея олмайди.

Қуръон илохий мүйжиза, инсон эса, унинг қаршисида ожиздир. Ўша ожиз инсон ўзининг ожизона ақли ила кўпгина Қуръоний хакикатларни қашф этади. Бу эса, унинг хидоятига сабаб бўлади.

Тажрибада сибйт бўлишича, бъззи инсонларнинг ҳидоят йўлига тушишига биргина оятни тадаббур килиш ҳам кифоя килмокда.

Қуръони Карим келаси оятида мусулмонлар ичидаги яна бир тоифанинг холини баён этади:

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنْ أَلَّا مِنِ ابْرَاهِيمَ أَوِ الْخَوْفِ أَذَا عَوَّاهُ وَلَوْرَدُوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى
أَوْلَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعِلَّهُمْ أَلَّا يَنْتَهِي مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ
اللَّهِ لَاتَّبَعُتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

83. Қачонки уларга эминлик ёки ҳақ түғрисида бир иш-хабар етса, уни таратурлар. Агар уни Пайғамбарга ва ўзларидан бўлган ишбошиларга ҳавола қилгандарида эди, улардан иш негизини биладиганлари уни англаб етар эдилар. Аллоҳнинг фазли ва марҳамати бўлмагандан, озгинангиздан бошқангиз шайтонга эргашиб кетар эдингиз.

Ушбу ояти каримада васф этилаётган ҳолат ҳам ҳар бир жамиятни ичидан заифлаштирадиган ишдир. Хусусан, мусулмонларнинг ичига фулгула солиши, уларнинг орасида ихтилоф чиқариш, уларнинг сафини бузиш ва заифлаштириш учун душманлар томонидан қўллаб келинаётган услубдир. Душманларнинг бу услубни қўллашларига бош сабаб ва имконият мусулмонлардаги мавжуд камчиликдир. Чунки улар:

«Қачонки уларга эминлик ёки ҳақ тұғрисида бир иш-хабар етса, уни таратурлар».

Баъзи кишилар бирор хабарни әшитишлиари билан ҳамма ёққа тарқатишиша шошиладылар. Бундан мусулмонларға фойда борми, зарар борми – үйлаб үтирмайдылар. Мазқур хабарни тарқатиши мусулмонлар учун яхшими ёки тарқатмаслик яхшими – үйлаб құрмайдылар. Оқибатда, душманлар «совуқ, уруш» (қуролсиз уруш) деб номланған қабоқатни ишга солиб, турли-туман ёлғонларни түқиб чиқардышылар. Мусулмонлар ичида ғулғула, келишмовчилік тарқатадылар. Рухий, маънавий қувватларини синдирадылар. Агар мусулмонлар ўз динларига амал қылсалар, бундай лақмалиқ, нодонлик қымасынан да жақындаған болса да, олардың өзінен әдилдер. Чунки, Ислом ҳукми бўйича, әшитган гапини тарқатавериш мумкин эмас.

Имом Муслим Абу Ҳурайра розияллоҳу анхұдан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз:

«Кишининг ёлғончилигига ҳар әшитган нарсасини гапираверишни кифоя қиласы», деганлар.

Бошқа бир ҳадисда эса:

«Бирор ўзи ёлғон деб үйлаган гапни гапирса, у икки ёлғончининг бириди», деганлар.

Ҳар бир мусулмон гапнинг ҳақиқатини аниқлашда ҳазрати Умари Одил розияллоҳу анхұдан ўрнак олиши лозим. У кишига «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз хотинларини талоқ қилибдилар», деган хабар етиб борганда, ишонмасдан, бу хабарнинг ҳақиқатини билиш учун үйларидан чиқиб жүнадылар. Масжидга келсалар, одамлар худди шу гапни гаплашиб үтиришибди. Бунга ҳам ишонмадылар. Сабрлари чидамай, изн сўраб Пайғамбаримизнинг ҳузурларига кирдилар-да:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, хотинларингизни талоқ қилдингизми?» деб сўрадылар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ!» дедилар. Ҳазрати Умар масжид әшигига чиқдилар-да, баланд овоз билан:

«Расуллороҳу соллаллоҳу алайҳи васаллам хотинларини талоқ қилмадилар!!!» деб бақирдилар.

Ислом душманлари, мунофиқлар Ислом жамиятига зарар етка-зиш, мусулмонлар ичиға ғулғула солиши учун энг нозик томондан ҳужум бошлаштырып жеткізгендер. Мусулмонларнинг йўлбошчиси Пайғамбарнинг оиласи ҳақида бўлмағур гап тарқатишиган эди. Бунинг фаҳмига етмаган одамлар эса, бу нохуш хабарни ҳар ёнга таратадылар. Ҳазрати Умардек буюк қалб әгаси бу хавфни идрок этдилар ва ҳақиқатни юзага чиқаришига ҳаракат қилдилар.

Мусулмонлар бирор муҳим хабарни эшитсалар, дарҳол атрофга тарқатишга ҳаракат қилмасдан, бошқача иш тутишлари лозим. Яъни,

«Агар уни Пайғамбарга ва ўзларидан бўлган ишбошиларга ҳавола қилгандарида эди, улардан иш негизини биладиганлари уни англаб етар эдилар».

Демак, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тирикликлираида, у зот бор жойларида, ҳалигига ўхшаш хабарларни у кишининг ўзларидан сўрашгани маъқул. Шунда, у зот нима қилиш кераклигини англатар эдилар.

Бошқа ҳолатларда эса, ўзларидан бўлган ишбошиларга ҳавола қилишлари лозим. Албатта, ишбошилар бунга нисбатан чора қўллайдилар. Чунки, уларнинг ичида турли соҳанинг мутахассислари, ҳар бир ишнинг асл негизига етиб бориш, ҳақиқатни аниқдаш имконига эга кимсалар бор. Ана ўшалар мазкур хабарнинг ҳам негизига етадилар, ҳам тегишли чора-тадбирларни ишлаб чиқадилар. Натижада, беҳуда миш-мишлар тарқаб, мусулмонлар ичида турли тушумовчиликлар пайдо бўлмайди. Уларнинг ичларида ихтилофлар чиқмайди. Сафлари бузилмайди ва жамиятлари заифлашмайди.

Бу ишларни кўрсатиб бергани, тўғри йўлга йўллагани ва иш услубини кўрсатгани мусулмонларга Аллоҳнинг фазли ва марҳаматидир. Шундай қилмаганда иш чатоқ бўлар эди:

«Аллоҳнинг фазли ва марҳамати бўлмаганда, озгинангиздан бошқангиз шайтонга эргашиб кетар эдингиз».

Энди тайёргарлик тугади. Одамлар жангта чиқишидан ортда қолмайдиган қилиб тайёрландилар. Сафлар мустаҳкам қилинди. Ичларидан заифлик тарқалишининг ҳам олди олинди. Энди бошласа бўлаверади. Аллоҳ, таоло Ўзининг маҳбуб Пайғамбариға қўйидаги хитобни қиласди:

فَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحْرَضَ الْمُؤْمِنُونَ عَسَى اللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُ بَأْسًا وَأَشَدُ تَنْكِيلًا

84. Аллоҳнинг йўлида жанг қил! Ўзингдан бошқадан масъул қилинмассан. Мўминларни қизиқтири. Шоядки, Аллоҳ, куфр келтирганларнинг шиддатини даф қилса. Аллоҳ шиддати қаттиқ, ва азоби ортиқ. Зотдир.

Ифода услубига эътибор беринг. Аллоҳ таоло жанг қилиш ҳақида Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёлғиз ўзларига амр қилмоқда. Бу нарса нимадан далолат?

Юқоридаги оялардан маълум бўлганидек, мўминлар орасида журъатсизлик, фулгула ва урушдан қўрқиш ҳоллари пайдо бўлганидан ва авж олганидан далолатdir. Шунинг учун ҳам, гўё мусулмонларнинг ҳамиятини қўзғатиш ва уларга ўзликларини англатиш ниятида:

«Аллоҳнинг йўлида жанг қил! Ўзингдан бошқадан масъул қилинмассан!» дейилмоқда.

Демак, фақат ўзинг ҳақингда савол қилинасан. Бошқалар ўзларига жавоб беради. Лекин, айни соғда мўминларни Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилишга қизиқтириш — тарғиб этиш ҳам лозим. Жиҳоднинг аҳамиятини тушунтириш, мўминларни жиҳодга даъват этиш ҳам бир нави жиҳод ҳисобланади. Аллоҳнинг йўлида жиҳоднинг узун силсиласи жиҳодга тарғиб қилишнинг улуф аҳамиятли иш эканлигини доимо кўрсатиб келган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам муъжоҳидларнинг Имоми бўлишлари билан бирга, жиҳодга тарғиб қилувчиларнинг ҳам Имоми эдилар. У зоти бобаракот коғирлар билан бўлган биринчи қуролли тўқнашувдан — Бадр жангидан олдин мусулмонларнинг сафларини тўғрилаб туриб: «Кенглиги осмонлару ерчалик жаннат томон туринглар!» деб тарғиб қилган эдилар.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда қуйидагилар айтилади: «Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирса, намоз ўқиб, рўза тутиб, закот берса, уни жаннатга киритиш Аллоҳга ҳақ бўлади. Гар ҳижрат қилса ҳам ёки туғилган ерида ўтиrsa ҳам», дедилар. Одамлар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, одамларга бу башпоратни етказайликми?» дедилар. У зот:

«Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилувчиларга жаннатда юзта даража тайёрланган. Ҳар икки даражанинг ораси осмон билан ерга тенг келади. Агар Аллоҳдан сўрайдиган бўлсангиз, Фирдавс жаннатини сўранг. У жаннатнинг ўртасидир. У жаннатнинг олийсиdir. Унинг устида Роҳманнинг Арши бор. Ундан жаннатнинг анҳорлари отилиб чиқади», дедилар.

Бунга ўхшаш тарғиблар жуда ҳам кўп. Ўз самарасини доимо берib келган.

Ишбошининг маҳкам туриши ва ғалабанинг катта омили сифатида мўминларни жиҳодга тарғиб қилиши — бу ишлар душман тарафнинг қувватини ҳам кесар эди. Бу нарса қуйидаги жумлада баён қилинмоқда. Яъни, сенинг қаттиқ туришинг ва мўминларни жиҳодга қизиқтиришинг туфайли:

«Шоядки, Аллоҳ қуфр келтирганларнинг шиддатини даф қиласа».

Аслини олганда эса:

«Аллоҳ шиддати қаттиқ ва азоби ортиқ Зотдир».

У зот ўз шиддати ила кофиirlарни бу дунёда мағлубиятта учратади. Охиратда эса, улкан азобига дучор қиласи.

مَن يَشْفَعُ شَفْعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا وَمَن يَشْفَعُ شَفْعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُ كَفْلٌ مِّنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيمًا

85. Ким яхши шафоат қиласа, ундан ўз насибаси бўлур. Ким ёмон шафоат қиласа, ундан ўз насибаси бўлур. Аллоҳ ҳар бир нарсанинг баҳосини берувчи Зотдир.

Араб тилида «шафоат» сўзи бизда танилган маънодан кўра кенгроқ маънода ишлатилади. Бирорни бошқалар олдида оқлаш учун қилинган саъй-ҳаракат ва гап-сўз ҳам шафоат ҳисобланади. Инчунин, қоралаш учун қилингани ҳам. Шунингдек, бир ишнинг яхшилигини тушунтириш учун тарғиб қилиш, унга қизиқтириш яхши шафоат, ўша ишни ёмон деб тушунтириш эса, ёмон шафоат ҳисобланади.

Юқоридаги оятларда гап жиҳод ҳақида кетаётган бўлса ҳам бу оятнинг ҳукми умумий бўлгани учун умумий тарзда жиҳодга боғламай зикр қилинди. Шу билан бирга, яхши шафоатга яна ҳам қизиқтириш, ёмон шафоатдан яна ҳам қайтариш мақсадида **«Аллоҳ ҳар бир нарсанинг баҳосини берувчи Зотдир»**, деб ҳар бир каттаю кичик, яхшию ёмон шафоат ўз баҳосини Аллоҳ томонидан олишини эслатиб қўйди.

Шафоатдан кейин жамиятдаги алоқаларни юргазиб турувчи, жамият аъзоларининг савиясини билдириб турувчи омил – саломлашиш ҳақида сўз очилади:

وَإِذَا حَيَّتُمْ بِشَحِيَّةٍ فَحَيُوا بِأَحْسَنِ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا

86. Қачонки сизга бир саломлашиш ила салом берилса, сиз ундан кўра яхшироқ алиқ олинг ёки худди ўзидек жавоб беринг. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсанинг ҳисобини олувчи Зотдир.

Ҳар бир қавмнинг, ҳар бир халқнинг, ҳар бир миллатнинг ўзига хос саломлашиш услуби бор. Саломлашиш услуби ва иборалари

ҳамда одатлари ўша халқнинг қандай халқ эканлигидан дарак бериб туради. Исломдаги саломлашиш энг гўзал ва энг маъноли саломлашишдир. Исломда таниганга танимаганга салом бериш суннатdir. Саломга алик олиш эса, вожибdir.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан:

«Қайси амал энг яхши амалdir?» деб сўралганда, у зот:

«Таниган ва танимаган одамингта таом ва салом бермоғинг», деб жавоб берганлар.

Ушбу ояти каримада саломлашишнинг аҳамиятли нарса экани таъкидланиб, берилган саломга ундан кўра яхшироқ ёки ўзига баробар жавоб беришга амр этилмоқда. Бу амрга қандай амал қилишни Пайғамбаримизнинг суннатларидан ўрганамиз.

Ибн Жарир қилган ривоятда Салмон ал-Форсий розияллоҳу анҳу қўйидагиларни айтганлар:

«Бир одам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига келиб:

«ас-Салому алайка, йа Расулуллоҳ», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у одамга:

«Ва алайкас-Салому ва роҳматуллоҳи», дедилар. Кейин бошқа бир одам келиб:

«ас-Салому алайка, йа Расулаллоҳи ва роҳматуллоҳи», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Ва алайкас-Салому ва роҳматуллоҳи ва барокатуху», дедилар. Сўнгра, яна бошқа бир одам келиб:

«ас-Салому алайка, йа Расулаллоҳи ва роҳматуллоҳи ва барокатуху», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Ва алайкас-Салому ва роҳматуллоҳи ва барокатуху», дедилар. Шунда у одам:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, отам ҳам, онам ҳам сизга қурбон бўлсин, ҳузурингизга фалончи фалончилар келиб салом бердилар. Сиз уларга мендан кўра яхшироқ жавоб бердингиз?» деб сўради. Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сен менга ҳеч нарсани қўймадинг. Аллоҳ: «Қачонки сизга бир саломлашиш ила салом берилса, сиз ундан кўра яхшироқ алик олинг ёки ўзиdek жавоб беринг», деган. Сенга ўзиdek жавоб бердик, дедилар».

Салом беришнинг фазли ҳақида кўплаб ҳадиси шарифлар мавжуд.

Асрдош уламоларимиздан баъзилари жиҳодга даъват қилувчи, жангта ундовчи оявлар орасида салом (тинчлик) масаласи келишидан Исломнинг асосий қоидаси тинчлик эканлигини англаса бўлади,

Ислом – тинчлик динидир, Исломда уруш қилинса-да, тинчлик учун қилинади, дейишган.

Бундан кейин келадиган оялар мажмуасида Ислом тасаввуринг асосий қоидаси – тавҳиднинг бошқалар билан бўладиган муо-малаларда қандай қўлланиши кераклиги ҳақида сўз кетади.

87. Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. У сизларни қоим бўлишида ҳеч шубҳа йўқ қиёмат куни албатта жамлайдир. Ким Аллоҳдан кўра ростгўйроқ?!

Яъни, ягона Аллоҳнинг Ўзигина бандаларининг ибодатига лойик Зотдир. Авваллари айтиб ўтилганидек, ибодат деганда намоз, рўза, ҳаж ёки зикр каби амалларнигина тушуниш керак эмас. Балки, Аллоҳни рози қиласидан ҳамма иш ибодатдир. Демак, дунёда дастурига, кўрсатмасига ва йўлланмаларига амал қилишга сазовор зот Аллоҳдир. Худди мана шу тушунча асосида бошқа тушунчалар ҳам келиб чиқади. Ким Аллоҳни ибодатга сазовор ягона Зот, деб эътиқод қиласа ва ҳаёти давомида фақат Аллоҳнинг айттанини қилиб яшаса, унинг кўрсатмасидан чиқмаса, тавҳидга амал қилган бўлади. Ҳамда қиёмат куни мукофотини олади. Ким бунга амал қилмаса, жазосини олади. Бунга шубҳа йўқ. Чунки,

«У сизларни қоим бўлишида ҳеч шубҳа йўқ қиёмат куни албатта жамлайдир».

Бу гап чин ҳақиқат. Чунки бу гап Аллоҳдан келмоқда.

«Ким Аллохдан кўра ростгўйроқ?!»

Хеч ким.

Кейинги оятда мазкур асосий қоидадан келиб чиқып, бошқалар билан, хусусан, мунофиқлар билан қандай мұомала қилиш зарурлығи баён қилинади:

88. Сизга нима бўлдики, мунофиқлар ҳақида иккига бўлина-
сизлар?! Ҳолбуки, Аллоҳ уларни расво қилиб қўйди-ку. Аллоҳ
адаштирган кимсаларни ҳидоят қилмоқчи бўласизларми?! Аллоҳ
кимни адаштирган бўлса, унга йўл топа олмассан.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал қилган ривоятда Зайд ибн Собит рози-яллоху анху қуидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Уҳуд жангига чиқ-қанларида, у киши билан чиққанлардан баъзилари орқага қайтиб кетдилар. Саҳобалар ўша орқага қайтганларга бўлган муносабатда иккига бўлиндилар. Бирлари уларни ўлдирамиз, дейишса, бошқалари, йўқ, улар мўминлар, уларни ўлдирамаймиз, дейишди. Шунда Аллоҳ таоло:

«Сизга нима бўлдики, мунофиқлар ҳақида иккига бўлинасизлар!» оятини нозил қилди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, бу оят покловчиидир. Босқон темирнинг зангини кетказганидек, зангарни кетказади», дедилар.

Ушбу ояти каримада ўша ҳодисадан кейин вужудга келган ҳолат муолажа қилинмоқда. Аллоҳ таоло ҳассослик илиа мўминларнинг бу ҳолларини инкор этиб, фалат санаб, уларни итоб қиласди:

«Сизга нима бўлдики, мунофиқлар ҳақида иккига бўлинасизлар!»

Ихтилоф қилиб, бир гуруҳингиз уларга қарши бўлиб, иккинчи гуруҳингиз уларнинг ёнини оласизлар. Бу ишингиз нотўғри. Улар ҳақида ихтилоф қилиб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

«Ҳолбуки, Аллоҳ уларни расво қилиб қўйди-ку».

Рост-да, уларнинг жиҳоддан қайтиб кетишлиаридан ҳам ортиқроқ расволик борми?! Аллоҳнинг йўлида, Унинг дини йўлида жиҳод қилишдан қайтмоқдан ҳам ортиқроқ расволик борми?! Демак, Аллоҳ таоло уларнинг жиҳоддан қайтишини юзага чиқариш билан расво қилиб қўйди. Энди сизнинг улар масаласида иккига бўлинишларнинг қизик, бекорчи иш. Ёки:

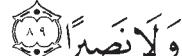
«Аллоҳ адаштирган кимсаларни ҳидоят қилмоқчи бўласизларми!»

Йўқ, бу иш қўлларингиздан келмайди, беҳуда уринасизлар. Чунки:

«Аллоҳ кимни адаштирган бўлса, унга йўл топа олмассан».

Кейинги оят мазкур мунофиқларнинг кимлигини яна ҳам очиқроқ баён қиласди:

وَدُولُوْتَكَفِرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءٌ فَلَا نَتَخَذِّدُ وَأَمْنُهُمْ أُولَيَاءَ حَتَّىٰ يُهَا جِرُوا فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدُّهُمْ وَلَا نَتَخَذِّدُ وَأَمْنُهُمْ وَلِيَسَا
 وَلَا نَصِيرًا

89. Улар сиз ҳам худди ўзлариdek кофир бўлиб, уларга тенглашишингизни хоҳларлар. Токи Аллоҳ йўлида ҳижрат қилмагунларича, улардан дўст тутманг. Агар юз ўгириб кетсалар, бас, уларни тутинг ва қаерда топсангиз, ўлдиринг. Улардан дўст ҳам, ёрдамчи ҳам тутманг.

Мунофиқлар фақат ўзларидағи расвоник билан кифояланиб қолмайдилар. Энг хатарлиси – мусулмонларни ҳам йўлдан урмоқчи бўладилар.

«Улар сиз ҳам худди ўзлариdek кофир бўлиб, уларга тенглашишингизни хоҳларлар».

Бу оят хабар берайтганидек, мунофиқлар мусулмонларнинг сўзларини англаётган, намоз, рўза сингари баъзи зоҳирий амалларни қилаётган бўлсалар ҳам, Аллоҳ уларни кофир деб атамоқда. Чунки уларнинг диллари бузук. Дилларидаги бузукликни қанчалик яширсалар ҳам, вақти келиб, Уҳуд жангиде бўлганидек, ҳақиқат юзага чиқади. Мунофиқлар мусулмонларнинг ҳам ўзлари каби кофир бўлишларини хоҳлайдилар. Шунинг учун, уларга нисбатан қаттиқ туриш керак.

«Токи Аллоҳ йўлида ҳижрат қилмагунларича, улардан дўст тутманг».

Исломда дўстлик Аллоҳ, учун бўлади. Қариндошлиқ, иш шериклиги, фирмавий ва бошқа мақсадларда эмас. Дину диёнат учун аҳлини, ватанини, мансабини ва бошқа мақсадларини тарк этмаган одамни дўст тутиб бўлмас. Қачонки, ким ақийда масаласини, иймон – Ислом масаласини ҳамма нарсадан устун қўяр экан, уни дўст тутса бўлади. Агар шундай қилмасалар, уларнинг гапларию ишларининг эътибори йўқ.

«Агар юз ўгириб кетсалар, бас, уларни тутинг ва қаерда топсангиз, ўлдиринг. Улардан дўст ҳам, ёрдамчи ҳам тутманг».

Уламоларимиз, бу хукм муайян бир қавмга нисбатан туширилган, чунки Мадийнадаги мунофиқлар асирга олинмаган ва ўлдирилмаганлар, дейишади.

Келгуси оятда юқоридаги хукмдан мустасно қилинадиган тоифалар ҳақида сўз кетади:

إِلَّا الَّذِينَ يَصْلُوْنَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مَيْتَقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَسْرَةٌ صُدُورُهُمْ أَنْ
 يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوكُمْ قَوْمٌ هُوَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَطَطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتُوكُمْ فَإِنْ أَعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ
 يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ الْسَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا

90. Магар сиз билан орасида аҳднома бор қавмга етиб борсалар ёки сизлар билан ҳам, ўз қавмлари билан ҳам урушиш кўнгилларига сифмасдан ҳузурингизга келсалар, майли. Аллоҳ ҳоҳлаганида, уларни сиздан устун қилиб қўярди ва улар сизларга қарши уруш қиласдилар. Агар сиздан четлансалар ва сиз билан урушмасдан, тинчликни таклиф қиласалар, Аллоҳ сизларга уларнинг зиддига йўл бермас.

Аввалги оятда бир тоифа мунофиқлар агар Аллоҳ йўлида ҳижрат қилишдан юз ўгириб кетсалар, уларни асир олиш ва уларга қарши уруш қилишга амр бўлган эди. Бу оятда эса, ўша мунофиқ тоифадан баъзилари бориб мусулмонлар билан аҳднома тузган бирор қавмдан ҳимоя топса, уларни истисно тариқасида асир олмаслик ва ўлдирмасликка ҳукм қилинмоқда.

«Магар сиз билан орасида аҳднома бор қавмга етиб борсалар ёки сизлар билан ҳам, ўз қавмлари билан ҳам урушиш кўнгилларига сифмасдан ҳузурингизга келсалар, майли».

Ушбу истиснога яна бир тоифа қўшилмоқда. Улар мусулмонларга қўшилиб, ўз қавмларига қарши уруш қилиш ҳам кўнгилларига сифмаган, қавмларига қўшилиб, мусулмонларга қарши уруш қилиш ҳам кўнгилларига сифмай бетараф туришни ҳоҳлаганлардир. Уларни ҳам асирга олиш ёки ўлдириш мумкин эмас. Чунки уларнинг бетараф туришларининг ўзи мусулмонлар учун яхшилиkdir. Бу яхшиликни тақдирлаб, уларга тегмаслик керак. Аслида эса, иш тамоман бошқача бўлиши ҳам мумкин эди.

«Аллоҳ ҳоҳлаганида, уларни сиздан устун қилиб қўяр эди ва улар сизларга қарши уруш қиласлар эдилар».

Яхшиликтин озгина имкони бўлса ҳам, унга юриш керак. Шу боис, мусулмонларга қўйидаги амр қилинмоқда:

«Агар сиздан четлансалар ва сиз билан урушмасдан, тинчликни таклиф қиласалар, Аллоҳ сизларга уларнинг зиддига йўл бермас».

Тинчлик тарафдорлари билан урушиш мусулмонларга ҳеч тўғри келмайди. Аммо, ўзини билмаган баъзи мунофиқ тоифалар борки, уларга алоҳида муносабат бўлади:

سَتَّجِدُونَ إِخْرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمُوْكُمْ وَيَأْمُوْقُومُهُمْ كُلَّ مَا رَدُوا إِلَى الْفِتْنَةِ أَرْكَسُوا
 فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقِوْا إِلَيْكُمُ الْسَّلَامَ وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَخَذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ
 حَيْثُ شَقِّتُمُوْهُمْ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَاكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا

91. Сиздан ҳам, ўз қавмларидан ҳам омонда бўлишни хоҳлайдиган, фитнага қайтарилган чоқларида унга шўнгийдиган бошқа бирорларни ҳам кўрасизлар. Агар сиздан четланмасалар, сизга тинчликни таклиф қилмасалар ва қўлларини тиймасалар, бас, уларни тутинг ва қаерда топсангиз, ўлдиринг. Ана ўшандайлар устидан сизга очиқ ҳақ бердик.

Ибн Жарир Мужоҳиддан ривоят қилишича, бу ояти карима маккалик бир қавм ҳақида нозил бўлган. Улар Пайғамбар алайхиссаломнинг ҳузурларига келиб, риё учун мусулмонликларини билдиришарди. Сўнгра, қурайшликлар олдига бориб, улар билан бирга бутларига ибодат қилишар эди. Шу йўл билан икки томондан ҳам омон қолмоқчи бўлишар эди.

«Сиздан ҳам, ўз қавмларидан ҳам омонда бўлишни хоҳлайдиган, фитнага қайтарилган чоқларида унга шўнгийдиган бошқа бирорларни ҳам кўрасизлар».

Демак, уларга ишониб бўлмайди. Мадомики, улар мусулмонларга ёмонлик қилишдан четланмасалар, тинчликни таклиф қилмасалар ва улардан қўлларини тиймасалар, уларни асир олиш, топган жойда ўлдириш керак. Бунга Аллоҳнинг Ўзи рухсат бермоқда.

«Агар сиздан четланмасалар, сизга тинчликни таклиф қилмасалар ва қўлларини тиймасалар, бас, уларни тутинг ва қаерда топсангиз, ўлдиринг. Ана ўшандайлар устидан сизга очиқ ҳақ бердик».

Буларнинг ҳаммаси мусулмонларнинг мунофиқлар билан бўладиган муносабатлари ҳақидаги хукмлардир. Аммо мусулмонларнинг ўзаро алоқалари қандай бўлиши керак? Бу саволга қуийдаги оятда жавоб берилади:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلُ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَا وَمَنْ قُتِلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحَرِّرُ
رَقْبَةٌ مُؤْمِنَةٌ وَدِيَةٌ مُسْلَمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصْكَدَ قُوَافِانَ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٌّ
لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحَرِّرُ رَقْبَةٌ مُؤْمِنَةٌ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهُمْ مِيشَنٌ فَدِيَةٌ مُسْلَمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحَرِّرُ رَقْبَةٌ مُؤْمِنَةٌ فَمَنْ لَمْ
يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا

حَكِيمًا

92. Мўмин мўминни ўлдирмас. Магар билмасдан қилиши мумкин. Кимки мўминни билмасдан ўлдириб қўйса, бас, унга мўмин қулни озод қилиш ва (ўлганинг) аҳли кечирмасалар, хун бериш вожиб бўлур. Агар у сизга душман қавмдан бўлиб, ўзи мўмин бўлса, мўмин қулни озод қилиш вожиб бўлур. Агар у сиз билан орасида аҳдномаси бор қавмдан бўлса, аҳлига бериладиган хун ва мўмин қулни озод қилиш вожиб бўлур. Ким топмаса, Аллоҳга тавба учун кетма-кет икки ой рўза тутиш вожиб бўлур. Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир.

Мўмин инсон ўзининг мўмин биродарига нисбатан доимо яхши муносабатда бўлиши лозим. Бу унинг мўминлик вазифаси. Шунинг учун ҳам, ушбу оятда:

«Мўмин мўминни ўлдирмас», деб бу ҳол, яъни мўминнинг мўмин томонидан ўлдирилиши эҳтимолдан узоқ ҳисобланмоқда. Лекин бандачилик туфайли хато содир бўлиб, беихтиёр шундай кўнгилсиз ҳодиса юзага келиши мумкин. Уламолар хато қилиб, билмасдан ўлдиришни бир неча хилга бўлишган. Бирор ҳайвон ёки қушни овлаш ниятида отилган ўқ бехосдан мўминга тегиб ўлдириши. Кофирларнинг ичида, уларнинг кийимида юрган мўминни билмай ўлдириб қўйиш... кабилар. Оятда мўмин мўминни билмай ўлдиришининг учхил суврати ва уларнинг жазоси тилга олинган:

1. Мусулмон жамиятида яшаб турган мўминни бошқа бир мўмин билмасдан ўлдириб қўйиши. Бу ҳолда қотил бир мўмин қулни озод қиласди. Модомики, у мўминлар жамиятидан бир тирик жоннинг камайишига сабаб бўлдими, бунинг жазосига бошқа бир мўминни тўлақонли ҳурликка чиқарсин. Бунга қўшимча равищда ўлдирилган шахснинг аҳлига унинг хунини берсин. Бу уларнинг дард-аламини енгиллатади. Ўлган шахс келтириши мумкин бўлган моддий фойдаларнинг эвази бўлади.

Имом Аҳмад ва бошқа муҳадислар қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қўйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам билмасдан ўлдирилган одамнинг хунига йигирмата Бинти Мухоз, йигирмата Бани Мухоз, йигирмата Бинти Лабун, йигирмата Жазуаъ, йигирмата Ҳиққа туюлар беришга ҳукм чиқардилар». Хунни қотилнинг ота тараф қариндошлари тўлайдилар.

Агар ўлдирилган шахснинг қариндошлари кечириб юборсалар, ўзларининг иши. Бу яхшилик ҳисобланади ва марғуб бир ишdir.

«Кимки мўминни билмасдан ўлдириб қўйса, бас, унга мўмин қулни озод қилиш ва (ўлганинг) аҳли кечирмасалар, хун бериш вожиб бўлур».

2. Ўлдирилган шахс ўзи душман қавмидан, аммо-лекин мўмин бўлса, бу ҳолда қотилга бир мўмин қулни озод қилиш вожиб бўлади. Биринчи сувратда айтилганидек, бир мўмин жоннинг камайишига сабаб бўлгани учун Ислом жамиятига янги тўлақонлик мўминни қўшиши зарур. Бироқ бу ҳолатда хун бериш вожиб бўлмайди. Чунки, агар хун тўланадиган бўлса, душман қавмга берилади. Улар эса, бу молни мусулмоннинг зиддига ишлатадилар.

«Агар у сизга душман қавмдан бўлиб, ўзи мўмин бўлса, мўмин қулни озод қилиш вожиб бўлур».

3. Ўлдирилган шахснинг ўзи мўмин, қавми эса, мўмин эмас, аммо уларнинг мусулмонлар билан тузилган тинчлик аҳдномалари бор. Бу ҳолда қотилга бир мўмин қулни озод қилиш ва марҳумнинг аҳлига хун тўлаш вожиб бўлади. Иккинчи сувратдагидан фарқ шундаки, марҳумнинг аҳли мусулмонлар билан тинчлик аҳдномаси тузган. Бунда мусулмонларга қарши уруш хавфи бўлмайди, шунинг учун уларга марҳумнинг хуни берилаверади.

«Агар у сиз билан орасида аҳдномаси бор қавмдан бўлса, аҳлига бериладиган хун ва мўмин қулни озод қилиш вожиб бўлур».

Баъзи ҳолларда қотил қул озод қилишга имкон топа олмаслиги мумкин. Бу ҳолда унга бошқа жазо белгиланади. У узлуксиз икки ой рўза тутади. Фақат беморлик, ҳайз кўриш ёки нифос сабабидан рўза орасини узса бўлади. Бошқа ҳолда бирон кун тутмаса, яна янгидан икки ой рўза тутишни бошлайди.

«Ким топмаса, Аллоҳга тавба учун кетма-кет икки ой рўза тутиши вожиб бўлур. Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотdir».

Мазкур жазоларнинг ҳаммаси мўмин одамни хато қилиб, билмасдан ўлдириб қўйган шахсга белгилангандир. Энди эса, мўмин одамдан содир бўлиши тасаввурга сифмайдиган, иймонга зид ҳисобланган иш бўлиб қолса, яъни, бир мўмин иккинчи мўминни қасдан ўлдирса, нима қилинади, деган саволга жавоб келади:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَرَأَهُ جَهَنَّمُ خَلِدًا فِيهَا وَغَضَبٌ
اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعْذَلُهُمْ وَأَعْذَابًا عَظِيمًا

93. Ким бир мўминни қасдан ўлдирса, унинг жазоси жаҳаннамдир. Унда абадий қолур. Унга Аллоҳнинг ғазаби ва лаънати ёғилур. Ва Аллоҳ унга улкан азобни тайёрлагандир.

Мўмин кишини қасдан ўлдириш шунчалик катта жиноят ва гуноҳки, уни қул озод қилиш билан ҳам, хун тўлаш билан ҳам ювиб бўлмайди.

Мўмин мўминни қасдан ўлдириши бир беайб жонга қўшиб, иймондек улуф неъмат туфайли вужудга келган ақийда қардошлигини ҳам ўлдиришдир. Шунинг учун ҳам, қисқагина бир оятда бу жиноятчига бошқа ҳеч кимга тайин қилинмаган олий жазолар – жаҳаннамда абадий қолиш, Аллоҳнинг ғазабига ва лаънатига дучор бўлиш ва У Зот тайёрлаб қўйган улкан азоб ваъда қилинмоқда.

Шунинг ўзиёқ бу иш қанчалик катта жиноят эканлигини билдиради.

Мўмин кишини қасдан ўлдириш мислсиз улкан гуноҳ, эканлиги ҳақида бошқа оят ва ҳадислар ҳам кўп.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадисларидан бирида:

«Бир мусулмоннинг ўлдирилиши Аллоҳнинг ҳузурида дунёнинг заволидан ҳам оғирроқдир», деганлар.

Бошқа бир ҳадисда эса:

«Осмонлару ернинг аҳллари тўпланиб бир мусулмонни ўлдирсалар, Аллоҳ, уларнинг ҳаммасини дўзахга солади», дейилган.

Учинчи бир ҳадисда:

«Ким бир мусулмонни ўлдиришга бир оғиз сўз билан бўлса ҳам ёрдам берса, қиёмат куни пешонасига «Аллоҳнинг раҳматидан ноумид», деган ёзув или ёзилган ҳолда келади», дейилган.

Мазкур жазолар қасдан мўмин одамни ўлдирганинг охиратдаги жазосидир. Аммо, бошқа оят ва ҳадислардан келиб чиқиб, унга бу дунёда ҳам маълум жазолар белгиланган. Аввало, қотил устидан ўлдирилган шахснинг валиюл амрлари ҳукмга эга бўладилар. Улар хоҳласалар, қотилдан қассос олиш мақсадида уни ўлдиришни талаб қиласалар, хоҳласалар, кечиб юборадилар ёки хоҳласалар кучайтирилган хун оладилар. Кучайтирилган хун эса, ўттизта Ҳиққа, ўттизта Жазуъ ва қирқта Халуфа туялардан иборат.

Келаси оятда кишиларни билмасдан ўлдириб қўйишининг олдини олиш учун ва ҳамма нарса, жумладан, жиҳод ҳам фақат Аллоҳ учун бўлишини англатиш учун нималар қилиш лозимлиги баён этилади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِذَا ضَرَبُمْ فِي سَيِّئَاتِهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا نَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى^١
إِلَيْكُمُ الْسَّلَامُ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الْأُدُجِّيَّةِ أَفْعَنَدَ اللَّهُ^٢
مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلٍ فَمَنْ أَنْهَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا^٣
إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيِّرًا^٤

94. Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳнинг йўлида жиҳодга чиқсангиз, аниқлаб олинглар ва сизга салом берган кимсага, мўмин эмассан, деманглар. Бу дунё ҳаётининг ўткинчи ўлжасини истайсизлар, Аллоҳнинг ҳузурида эса, кўплаб ўлжалар бор. Авваллари сиз ҳам шундай эдингиз, Аллоҳ сизга неъмат берди. Бас, аниқлаб олинг. Албатта, Аллоҳ нима қилаётганингиздан хабардордир.

Ушбу ояти кариманинг нозил бўлиш сабаби ҳақида Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ҳазрати Абдуллоҳ, ибн Аббос розияялоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда қўйидагилар айтилади: «Бану Салим қабиласидан бир одам бир гурӯҳ саҳобанинг олдидан қўйларини боқиб ўтиб қолди ва уларга салом берди. Саҳобалар: «Биздан қўрққанидан салом берди, бўлмаса, бермас эди», дедилар-да, уни ўлдириб, қўйларини Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига ҳайдаб бордилар. Шунда Аллоҳ таоло:

«Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳнинг йўлида жиҳодга чиқадиган бўлсангиз, аниқлаб олинглар...» оятини нозил қилди.

Демак, ояти каримада Аллоҳ таоло шошма-шошарлик билан бироннинг мўмин ёки мўмин эмаслиги ҳақида ҳукм чиқариб иш кўришни қораламоқда.

Мусулмонлар ҳеч қачон бу дунё матоҳини ҳисобга олиб иш кўрмасликлари лозим. Шу билан бирга, яхши аниқламай туриб ҳам иш қилмасликлари керак. Қўй ҳайдаб ўтган одам уларга салом бердими, демак, бу билан у, мен ҳам мусулмонман, деди. Уни, сен мусулмон эмассан, деб ўлдириб, қўйини олиш мусулмоннинг иши эмас. Уларнинг бу ишлари бу дунёning ўткинчи ўлжаси учун одам ўлдиришдир.

«Бу дунё ҳаётининг ўткинчи ўлжасини истайсизлар, Аллоҳнинг ҳузурида эса, кўплаб ўлжалар бор».

Ҳолбуки, жиҳодга чиқсан одам Аллоҳ, учун чиқади. Аллоҳнинг ҳузурида эса, ўлжалар жуда кўп. Аллоҳ таоло бу номаъқул ишни қилган мусулмонларга ўзларининг яқин ўтмишини эслатиб:

«Авваллари сиз ҳам шундай эдингиз, Аллоҳ сизга неъмат берди», демоқда.

Яъни, Аллоҳ сизга иймон ва Ислом неъматини бермасдан аввали ҳолингизни эсланг? Қандай эдингиз?! Шошқалоқ, аниқламай иш қилар ва бу дунёning ўткинчи матоҳи учун ҳеч нарсадан қайтмас эдингиз. Энди бу иш сизга тўғри келмайди.

Бу жумлага иккинчи бир маъно берса ҳам бўлади, яъни: Аллоҳ сизга тинчлик-омонлик неъматини бермасдан олдин сиз ҳам ўша ўлдирилган одамга ўхшаб иймонингизни яшириб юрар эдингиз. Ўша ҳолатингизни унутманг.

«Бас, аниқлаб олинг. Албатта, Аллоҳ нима қилаёттанингиздан хабардордир».

Жиҳод ҳақидаги таълимотлардан яна бирини кўрдик. Келаси оятларда жиҳодга чиққанлар билан чиқмаганлар орасидаги фарқларнинг баёни келади:

لَا يَسْتَوِي الْقَعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَئِكَ الظَّرِيرُ وَالْمُجَهَّدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَأْمُوَلُهُمْ
 وَأَنفُسِهِمْ فَضْلَ اللَّهِ الْمُجَاهِدِينَ يَأْمُوَلُهُمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَعِدِينَ درجَةٌ وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى
 وَفَضْلَ اللَّهِ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ۝ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ
 غَفُورًا رَّحِيمًا ۝

95. Мўминлардан бешикаст бўла туриб ўтириб қолганлари билан Аллоҳнинг йўлида моллари ва жонлари ила жиҳод қилувчилари баробар бўлмаслар. Аллоҳ моллари ва жонлари билан жиҳод қилувчиларнинг даражасини ўтириб қолувчилардан афзal қилди. Аллоҳ ҳаммага яхшиликни ваъда қилган. Аллоҳ муъжоҳидларни ўтириб қолувчилардан улуғ ажр ила афзал қилган.

96. Ўзидан бўлган даражалар ила, мағфират ва раҳмат ила (афзал қилган). **Ва Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимли Зотdir.**

Ушбу оятда жиҳод қилувчи мўмин ила жиҳодга чиқмай уйида ўтириб қолган мўмин орасидаги фарқ баён қилинмоқда. Бу борада Аллоҳнинг йўлида моллари ва жонлари билан жиҳод қилувчиларга жиҳоддан узрсиз қолганлар ҳеч қачон тенг бўла олмасликлари таъкидланмоқда.

«Мўминлардан бешикаст бўла туриб ўтириб қолганлари билан Аллоҳнинг йўлида моллари ва жонлари ила жиҳод қилувчилари баробар бўлмаслар».

Узри борларнинг эса, ҳукмлари бошқа: улар шикаст етгани ёки жисмоний камчиликлари, камбағалликлари туфайли чиқа олмасалар, узрлидирлар.

И мом Бухорий ҳазрати Анас розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мадийнада бир қавмлар борки, сиз маълум масофа йўл юрсангиз ёки бирор водийни кесиб ўтсангиз, албатта, улар ҳам сиз билан биргадир», дейдилар. Одамлар:

«Улар Мадийнада қолсалар ҳам-а, эй, Аллоҳнинг Расули?» деб сўрадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа, уларни узр тутиб қолди», дедилар.

Оятнинг кейинги жумласида мужоҳидлар билан узрсиз ўтириб қолганларнинг ораларидағи фарқ қандай бўлиши айтилади:

«Аллоҳ моллари ва жонлари билан жиҳод қолувчиларнинг даражасини ўтириб қолувчилардан афзал қилди».

Ўша афзал қилинган даражани англаш учун Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳадисларига мурожаат қиласиз.

Имом Бухорий ва имом Муслим Абу Саид ал-Худрий розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Жаннатда Аллоҳ тайёрлаган юзта даража бор. Икки даражанинг ораси осмон билан ерча келади», деганлар.

Аъмаш раҳматуллоҳи алайҳи Абдуллоҳ, ибн Масъуд розияллоҳу анхудан қилган ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким камондан бир ўқ отса, унга ажри бир даража миқдорида берилади», дедилар. Шунда бир одам:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, даража нимадир?» деб сўради. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Даража сенинг онангнинг остонаси эмас. Ҳар икки даража орасида масофа юз йиллик йўл», дедилар.

Орадаги фарқни баён қилиб бўлингандан сўнг, ҳаммага ҳам Аллоҳ, яхшиликни ваъда қилганлиги эслатилади:

«Аллоҳ ҳаммага яхшиликни ваъда қилган».

Кўпчилик уламоларнинг таъкидлашларича, «яхшилик» дан мурод жаннатdir. Нима бўлганда ҳам, иймоннинг ўз вазни бор. Иймон тақозоси бўйича қилинган амаллар ҳақли равишда иймонлилар орасидаги даражаларнинг турлича бўлишига сабаб бўлади.

Бу оятда зикр этилган «жиҳоддан ўтириб қолганлар» мунофиқлар эмас. Улар ҳам мусулмондирлар, лекин амал соҳасининг жиҳод бобида камчиликка йўл қўйдилар. Шунинг учун, улар мусулмонлар сафидан чиқмайдилар, аммо даражалари жуда ҳам пастлайди. Бу ютқизиқнинг ҳажми қуйидаги жумладан сўнг яна ҳам яхшироқ аниқ бўлади:

«Аллоҳ мужоҳидларни ўтириб қолувчилардан улуғ ажр ила... ўзидан бўлган даражалар ила, мағфират ва раҳмат ила (афзал қилган)».

Мужоҳидларнинг афзалликлари бир неча тарафдан экан. Аввали, уларга улуғ ажр берилади. Сўнгра, Аллоҳ таолодан бўлган даражалар. Бу жуда ҳам катта мукофот. Кейин, Аллоҳ мужоҳидларнинг барча хато ва гуноҳларини ҳам мағфират қиласи, кечади. Ҳамда

уларни йўз раҳматига сазовор этади.

Оятнинг охирида Аллоҳнинг сифатларини эслатиш билан бу ишлар унга жуда ҳам осон эканлиги яна бир бор таъкидланмоқда. «**Ва Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимли Зотдир**».

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِيٍّ أَنفُسِهِمْ قَالُوا كُنْمَا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ
 قَالُوا إِنَّمَا تَكُونُ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَنُهَا حِرْرٌ وَفِيهَا أَفْوَلُ أَتْبَاكَ مَا وَهِمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

97. Ўзига зулм қилувчи ҳолида жони олинаётганларга фаришталар: «Нима қилаётган эдинглар?» дерлар. Улар: «Ер юзида бечора эдик», дерлар. «Аллоҳнинг ери кенг эдиг-ку, ҳижрат қилсангиз бўлмасмиди?!» дерлар. Ана ўшаларнинг жойи жаҳаннамдир. У қандай ҳам ёмон жой!

Ушбу ояти каримада

«Ўзига зулм қилувчи ҳолида жони олинаётганлар», деб васф қилинган кишилар маълум бир тоифадир. Улар ўзлари бўлмаса-да, молу мулкларини асраб қолиш учун ва бошқа манфаатларини кўзлаб, ҳижратнинг қийинчилекларидан қочиб, кофиirlар ичида қолиб кетган кишилардир. Уларни Аллоҳ, таоло «ўзига зулм қилувчилар» деб сифатламоқда.

Бу ҳақда Ибн Аби Хотим Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу ан-худан қуйидагича ривоят қиладилар:

«Исломни қабул қилган баъзи маккаликлар бор эди, улар мусулмонликларини яшириб юрар эдилар. Мушриклар уларни ўзлари билан Бадр урушига олиб чиқдилар. Баъзилари урушда ўлди. Шунда мусулмонлар: «Улар бизнинг биродарларимиз, мусулмон эдилар, урушга мажбуран олиб чиқдилар, уларга истиғфор айтиб, гуноҳларининг кечирилишини сўрайлик», дедилар. Шунда Аллоҳ «Ўзларига зулм қилувчи ҳолида жони олинаётганларга...» оягини нозил қилди.

Оятнинг нозил бўлиш сабаби маълум одамларга хос бўлса ҳам, унинг ҳукми умумийдир. Ким мусулмон бўлатуриб, диний амалларини қилишга имкони йўқ, кофир-мушрик жамиятдан ҳижрат қилиб чиқмасдан, улар билан яшаб қолса, ўзининг жонига зулм қилган бўлади. Ҳамда:

«Нима қилаётган эдинглар?» дерлар.

Албатта, улар ўзларининг жонларини олаётган фаришталар уларга бундай саволни беришларини аввалдан кутган бўладилар. Чунки,

қилган ишларининг нотўғрилигини ўзлари ҳам сезардилар. Ўзларининг ожизона фикрлари ила тайёрган жавоблари:

«Ер юзида бечора эдик», дейишдир. Аслида, улар бечора эмас эдилар. Уларнинг чоралари бор эди. Фаришталар: «Аллоҳнинг ери кенг эди-ку, ҳижрат қилсангиз бўлмасми?» дейдилар.

Дарҳақиқат, уларга ўхшаган бошқалар Аллоҳнинг йўлида ҳижрат қилдилар, машақат тортдилар, манфаатларидан, молу мул克拉ридан кечдилар ва ватанларидан айрилдилар. Улар эса, буни қилишмади. Шунинг учун ҳам:

«Ана ўшаларниң жойи жаҳаннамдадир. У қандай ҳам ёмон жой!»

Келаси оятда ҳақиқий бечораларга бу ҳукм жорий бўлмаслиги ва уларнинг ким эканлиги баён қилинади:

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوَلَدِينَ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا
٩٩
 فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَن يَعْفُو عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفْوًا عَفْورًا

98. Фақат эркаклар, аёллар ва болалардан иборат, ҳийлага қодир бўлмаган, йўлни топа олмаган бечораларгина бундан мустасно.

99. Ана ўшалар, шоядки, Аллоҳ уларни афв этса. Зотан, Аллоҳ афв этувчи ва мағфират қилувчи Зотдир.

Демак, дини ва иймони хавф-хатарда қолган ҳар бир мусулмон дунёвий манфаатларидан кўз юмид, дину диёнатини сақлаш мақсадида тинч-омон жойга ҳижрат қилмоқи фарздир. Бу ҳижрат фақат заифҳол чоллар, кампирлар, аёллар ва болаларга фарз бўлмайди.

«Фақат эркаклар, аёллар ва болалардан иборат, ҳийлага қодир бўлмаган, йўлни топа олмаган бечораларгина бундан мустасно».

Уларнинг бечоралигини эътиборга олиб, ҳукм енгиллаштирилган. Уларни умидворлик ришталари ила боғланади.

«Ана ўшалар, шоядки, Аллоҳ уларни афв этса. Зотан, Аллоҳ афв этувчи ва мағфират қилувчи Зотдир».

Яна ҳижрат масаласи давом этади. Келаси оятда Аллоҳнинг йўлидаги ҳижратнинг фазли ҳақида сўз кетади:

﴿ وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةٌ وَمَن يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ
 مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدِرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَفْوًا رَّحِيمًا ﴾

100. Ким Аллоҳнинг йўлида ҳижрат қилса, ер юзида кўпгина паноҳгоҳлар ва кенгчилик топадир. Ким уйидан Аллоҳ ва Расулга ҳижрат қилиб чиқса-ю, сўнгра унга ўлим етса, албатта, унинг ажри Аллоҳ зиммасига тушадир. Ва Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимли Зотдир.

Ушбу оятда ҳижрат қилишга тарғиб – қизиқтириш бор. Бу улуғ ишга кишиларни маънавий жиҳатдан тайёрлаш, кўнгилларига келиши мумкин бўлган баъзи хаёлларни кўтариш бор. Ҳижрат – дину диёнатни деб, ватанинн тарк этишдир. Кишилар ўзларича, ватандан узокда бўлган шахс хавф-хатарда қолади, ризқурўзи қийилади, деган фикрда бўладилар. Демак, улар тинчлик-омонлик ва ризқ-рўзни яшаш жойга боғлиқ деб тушунадилар. Бу эса, мусулмонликка ҳеч тўғри келмайдиган нотўғри фикрдир. Ана шу нотўғри фикрни кишилар хаёлидан кўтариш учун бу оятда:

«Ким Аллоҳнинг йўлида ҳижрат қилса, ер юзида кўпгина паноҳгоҳлар ва кенглик топадир», дейилмоқда.

Аллоҳ таоло ҳеч қачон Ўзининг йўлида ҳижрат қилган бандасини чорасиз ҳолда ташлаб қўймайди. Унга хавф-хатарлардан асрайдиган паноҳгоҳлар ато қилади ва ризқини кенг қилиб қўяди. Кўпгина кишилар ҳижратдан кейин олий даражаларга, кенг ризқ-ларга эришгани тажрибадан маълум. Одамларни ҳижратдан тўсиб турадиган нарсалардан бири ўлимдан қўрқишидир. Аслида эса, аввал ўтган оятларда таъкидланганидек, ўлим жой танламайди. Вақти-соати етганда, муҳожир ҳам, муқим ҳам ўлаверади. Аммо, у ўлим билан бу ўлимнинг фарқи бор. Муҳожирлиқда ўлишнинг баҳтига нима етсин!

«Ким уйидан Аллоҳ ва Расулга ҳижрат қилиб чиқса-ю, сўнгра унга ўлим етса, албатта, унинг ажри Аллоҳ зиммасига тушадир. Ва Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимли Зотдир».

Бундан ортиқ яна нима керак? Соф ният билан йўлга чиқса бўлди. Муҳожирлар сафидан ўрин олади. Мабодо, йўлда ажали етиб ўлиб қолса, муҳожир сифатида ўлади. Шунинг учун, фақат Аллоҳнинг йўлида ва Пайғамбарнинг йўлида ҳижратни ният қилиб чиқиш керак.

Ином Бухорий ва имом Муслимлар ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайхиссалом:

«Ишлар ниятга боғлиқдир. Ҳар бир одамга ният қилгани берилади. Кимнинг ҳижратдан нияти Аллоҳга ва Унинг Расулига бўлса, унинг ҳижрати Аллоҳга ва Расулига бўлади. Кимнинг ҳижратдан нияти дунё учун бўлса, унга эришади ёки аёл учун бўлса, унга уйланади. Нима учун ҳижрат қилса, ўшанга етишади», деганлар.

Юқоридаги ояларда жиҳод ва ҳижрат зикр қилинди. Одатда бу икки иш ҳам сафарга боғлиқ бўлади. Табиийки, сафар шароити муқимлик шароитидан бошқачадир. Хўш, бундай ҳолда ибодатлар қандай адо этилади. Қуйидаги оятда сафарда намозни қандай адо этиш ҳақида сўз кетади:

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خَفِيْتُمْ أَنْ يَقْتَنِسْكُمْ
 الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا

101. Ер юзида жавлон урганингизда, куфр келтирганлар сизга фитна қилишидан хавф қилсангиз, намозни қаср қилиб адо этмофингизда гуноҳ йўқдир. Албатта, кофиirlар сизга очиқ душмандирлар.

Албатта, ҳар бир сафарда, хусусан, жиҳод ва ҳижрат сафарида турли қийинчилклар билан бирга, хавфу хатар ҳам бўлади. Айни чоғда, сафардаги одам оддий ҳолатдагидан кўра Аллоҳ таолога боғлиқ бўлишга кўпроқ муҳтожлик сезади. Айниқса, жиҳодга ва ҳижратга чиққан одам ҳаммадан кўра Аллоҳ таоло билан доимий боғланишга эҳтиёжлидир. Шу нарсалар эътиборидан намоз сафарда батамом бекор қилинмаган, лекин қисқартирилгандир. Мусофири одам тўрт ракъатли намозни қисқартириб, икки ракъатдан ўқииди.

Сафарда намозни қаср қилиб ўқиши ҳақида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан кўпгина ҳадиси шарифлар ривоят қилинган бўлиб, улардан бир нечтасини эслатиб ўтамиш.

Яъло ибн Умайя розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Мен Умар ибн Хаттобга: «Ер юзида жавлон урганингизда, куфр келтирганлар сизга фитна қилишидан хавф қилсангиз, намозни қаср қилиб адо этмофингизда гуноҳ йўқдир», батаҳқиқ одамлар эмин бўлдилар?» дедим. У:

«Мен ҳам, сен ажабланган нарсадан ажабланиб, у ҳақида Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрадим. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бу – Аллоҳ сизга қилган бир садақадир. Бас, Унинг садақасини қабул қилинглар», дедилар», деб жавоб берди».

Бу ҳадиси шарифдан сафарда намозни қаср қилиб ўқиши Аллоҳнинг мўмин-мусулмонларга кўрсатган фазли-карами, худди садақадек, қўшимча ёрдам сифатида жорий қилинган шаръий ҳукм эканлигини, шунингдек, бу садақани қабул қилиш лозимлигини билиб оламиз.

Имом Бухорий ривоят қилишларича, Ибн Умар ва Ибн Аббос розияллоҳу анхўмолар тўрт барид – ўн олти фарсах масофа даги сафарда намозни қаср қилиб ўқир эдилар.

«Барид» масофа бирлиги бўлиб, тўрт фарсахга тенгдир. Бир фарсах эса 5544 метрдир. Тўрт фарсах 22176 метр бўлади. Тўрт барид – ўн олти фарсах эса 88704 метр бўлади.

Юқоридаги ривоятда намозни қаср ўқиш лозим бўлган сафар масофаси баён қилинганипти. Бунга кўра, 88 км. 704 метр масофага сафар қилган одам намозни қаср ўқимоғи лозим бўлади. Ҳанафий мазҳаби ўлчовига кўра, 96 км. сафар масофаси ҳисобланади.

Ушбу ва яна батъзи бир ҳадисларда намозни қаср қилиб ўқишга сабаб бўлувчи сафарни белгилашда масофа ўлчов қилиб олингани кўриниб турибди. Шу билан бирга, намозни қаср ўқишга оид барча ояти карималар ва ҳадиси шарифларни атрофлича ўрганиб чиққан уламоларимиз «Бу масалада сафар масофасини эмас, сафар муддатини ўлчов қилиб олиш керак», дейдилар. Агар мўътабар фиқҳ, китобларимизга мурожаат этсак, ўта дақиқ баҳсларнинг шоҳиди бўламиз. Жумладан, Ҳанафий мазҳаби уламолари намозни қаср қилиб ўқиши лозим бўлган мусофири қўйидагича таърифлайдилар:

«Мусофири – одатда «сафар» деб аталадиган йўлчиликка отланиб, ўртача юриш ила уч кунлик йўл юришни ният қилиб, ўз турар жойидан ажраб чиққан кишидир».

Ушбу сафарда кундузи йўл юриб, кечаси дам олиш эътиборга олинганд. Голибо, ўша пайтларда мазкур муддатда тўрт барид масофа йўл юрилган бўлса керак.

Шунинг учун, ҳамаср уламоларимиз ҳам намозни қаср ўқишни лозим этадиган сафар борасида икки хил фатво берадилар. Масофани эътиборга олганлар 88 км. ёки 96 кмга сафар қилган одам намозни қаср ўқиши, дейдилар.

Муддати сафарни эътиборга олган уламоларимиз эса, бу масалада батафсилоқ сўз юритадилар. Уларнинг фикрларича, бугунги кунимизда 88 ёки 96 кмлик сафар намозни қаср ўқиш лозим бўлган сафар шартларини ўзида мужассам этмай қолди. Балки, оз муддатда, ҳеч қандай сафар машаққатисиз, ундан узоқ сафарларга бориб келиш ҳам осон бўлиб қолди. Шунинг учун, сафар масаласида масофани эмас, муддатни эътиборга олсан, яхши бўлади. Бир одам, одатда, сафарга чиқадиган шахсга ўхшаб, ният қилиб, сафар анжомларини олиб, аҳли аёли билан хайрлашиб, тунашга уйига қайтиб кела олмайдиган масофага сафарга чиқса, намозни қаср ўқиса бўлади. Ана шу сафар, ўтган мужтаҳидларимизнинг таърифларига мос сафардир, дейдилар.

Яна битта ҳадиси шарифни ўргансак, намозни қаср ўқишига оид бир неча хукмларни ўрганиб оламиз.

Имом Бухорий, имом Муслим ва бошқа муҳаддисларимиз ривоят қылганлар:

«Анас розияллоҳу анҳу: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Мадийнадан Маккага бордик. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадийнага қайтгунимизча икки ракъатдан намоз ўқиган эдилар», деганлар. Шунда эшитувчилардан бири, «Маккада қанча муддат турган эдинглар?» деб сўраган. У киши, ўн кун турган эдик, деб жавоб берганлар».

Уламоларимиз ушбу ривоятдан намозни қаср ўқиши масаласида бир неча хукмларни чиқариб олганлар:

1. Мусофир ўз ватанидан чиққандан бошлаб, то уйига қайтиб келгунча намозни қаср ўқишилиги.

2. Мусофир борган жойида ўн кун турса ҳам намозни қаср ўқийвериши.

3. Мусофир ўзи яшаб турган жойидан аслий ватанига борса ҳам намозни қаср ўқишилиги. Чунки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ва муҳожир саҳобалар асл ватанлари Маккага сафар ила боргандарида қаср ўқиганлар.

4. Қаср намози икки ракъат бўлиши.

Ҳанафий мазҳаби бўйича, мусофир бир жойда ўн беш кун ва ундан ортиқ туришни ният қилса, намозни тўлиқ, ўн беш кундан оз туришни ният қилган бўлса, қаср қилиб ўқийди.

Ҳанафий мазҳаби уламолари бу ҳукмни улуғ саҳобийлар – Ибн Аббос ва Ибн Умар розияллоҳу анхумолардан қилинган қуйидаги ривоятдан олганлар: «Мусофир ўлароқ бир юртга кирсанг ва бу юртда ўн беш кун туришни ният қилсанг, намозни тўлиқ ўқи! Агар бу ердан қачон сафарга чиқишингни билмасанг, намозни қаср ўқи!»

Мусофир ўз яшаш жойининг чегарасидан айрилганидан намозни қаср ўқишини бошлайди.

Намозни қаср ўқишига оид бошқа саволларга фикҳ китобларимиздан жавоб топиш мумкин.

Энди уруш ҳолатида, яъни, душман билан юзма-юз турганда, унинг бостириб келиш хавфи бор пайтда намоз қандай ўқилиши ҳақидаги оят келади:

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقْمَتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَئِنْ قُمْ طَآءِفَةٌ مِّنْهُمْ مَعَكَ وَلَيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلَيَكُونُوا مِنْ وَرَآءِكُمْ وَلَتَأْتِ طَآءِفَةٌ أُخْرَى لَمْ

يُصْلَوْفَلِيْصَلُّوْأَمَعَكَ وَلَيَاخُذُّوْأَحِدَرُهُمْ وَأَسْلَحَتُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُواْلَوْتَغْفُلُونَ
عَنْ أَسْلَحَتِكُمْ وَأَمْتَعْتَكُمْ فِيمَلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ
بِكُمْ أَذَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُواْ أَسْلَحَتِكُمْ وَخُذُّوْأَحِدَرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ
أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

102. Улар ичида бўлсанг-у, намоз адо қилмоқчи бўлсанг, улардан бир тоифаси сен билан турсин ва силоҳларини ўзлари билан олсинлар. Сажда қилганларидан кейин орқангизга ўтсинлар. Намоз ўқимаган бошқа тоифа келиб, сен билан намоз ўқисин. Эҳтиёт бўлиб, силоҳларини ўзлари билан олсинлар. Куфр келтирганлар силоҳларингиз ва матоҳларингиздан юфил бўлсангиз, устингиздан бирдан ҳамла қилишни истарлар. Ёмғирдан озор етса ёки бемор бўлсангиз, силоҳларингизни қўймогингизда гуноҳ йўқдир. Ҳушёр бўлинглар! Албатта, Аллоҳ кофириларга хорловчи азоб тайёрлагандир.

Ушбу ояти карима билан танишганда, намозга нақадар катта эътибор борлиги дарҳол англаб етилади. Ўйлаб кўринг-а: уруш бўлиб турса, ҳар бир инсоннинг ҳаёти қил устида турса-да, яна намоз ўқишга амр бўлса! Аввал айтилганидек, инсон бундай нозик пайтда Роббига яна ҳам эҳтиёжи кучайган бўлади.

Уруш пайтида ўқиладиган намоз «Хавф намози» деб аталади. Хавф намози ҳолатларга қараб бир неча хил бўлади. Ушбу оятда намуна тариқасида бир хили кўрсатиб ўтилган. Унда Аллоҳ таоло Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб уруш вазиятида сен саҳобалар билан бирга бўлсанг-у, намоз ўқимоқчи бўлсанг, улардан бир тоифа орtingда иқтидо қилиб турсинлар дейди.

«Улар ичида бўлсанг-у, намоз адо қилмоқчи бўлсанг, улардан бир тоифаси сен билан турсин ва силоҳларини ўзлари билан олсинлар».

Демак, жиҳодга чиққан мужоҳидлар бу ҳолда иккига бўлинишади. Бир тоифалари имом билан намоз ўқийди, иккинчи тоифа намоз ўқимай, қўриқчилик қилиб туради.

«Сажда қилганларидан кейин орқангизга ўтсинлар. Намоз ўқимаган бошқа тоифа келиб, сен билан намоз ўқисин».

Чунки, имом биринчи тоифа билан биринчи ракъатни ўқиб бўлгандан сўнг, улар туриб орқага қўриқчиликка ўтадилар. Қўриқчилик қилиб турган иккинчи тоифа келиб имом билан иккинчи ракъатни ўқийди.

Оятда шу жойгача зикр этилган. Намознинг давоми Пайғамбари-миз алайҳиссаломнинг суннатларида келган. Иккинчи ракъат тамом бўлиши билан имом салом беради. Чунки у икки ракъатни тамом ўқиди. Кейин биринчи тоифа келиб, иккинчи ракъатни ҳар ким ўзи ўқиб, салом беради. Иккинчи ракъатни имом билан ўқиган ва яна қоровулликка ўтган иккинчи тоифа биринчи тоифадан кейин қолган бир ракъат намозини якка-якка ўқиб, салом беради.

Бундай намозни адо этиш давомида мусулмонлар ҳушёр бўлишлари ва силоҳларини ўзлари билан бирга тутишлари қайта-қайта тайинланмоқда. Коғирларнинг ёмонликларидан бехабар қолманглар, деб огоҳлантирилмоқда.

«Эҳтиёт бўлиб, силоҳларини ўзлари билан олсинлар. Куфр келтирганлар силоҳларингиз ва матоҳларингиздан ғофил бўлсангиз, устингиздан бирдан ҳамла қилишни истарлар».

Бу коғирларнинг доимий орзусидир. Шунинг учун ҳам, мўминлар ҳамиша ҳушёр бўлмоғи лозим.

Ушбу амрдан мақсад мусулмонларга қийинчилик пайдо қилиш, уларга оғирлик тукдириш эмас.

«Ёмғирдан озор етса ёки бемор бўлсангиз, силоҳларингизни қўймогингизда гуноҳ йўқдир. Ҳушёр бўлинглар!»

Табиийки, ёмғир ёқиб турганда, силоҳли ҳолда намоз ўқиш ма-шаққат. Фойда ҳам йўқ. Бу ҳолатда силоҳни бир четта қўйиб, ҳушёрликни ошириб ўқилса, кифоя. Мўминлар ҳушёр бўлиб, яхши жиход қиласалар, бўлди.

«Албатта, Аллоҳ коғирларга хорловчи азоб тайёрлагандир».

Аммо, намозни ўқиб бўлиб, ибодат тугади, бу ёфи нима бўлса, бўлар, деб бўлмайди. Балки, мусулмон одам доимо, хусусан, жиход ҳолатидек ҳассос вақтларда Аллоҳни эслаб турмоғи лозим:

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الْصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيمًا وَقَعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا
أَطْمَأْنَتُمْ فَاقِمُوا الْصَّلَاةَ إِنَّ الْصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَبًا مَوْقُوتًا

103. Намозни адо этганингиздан сўнг, Аллоҳни турган, ўтирган ва ёнбошлигар ҳолингизда эсланг. Хотиржам бўлганингизда намозни тўлиқ адо этинг. Албатта, намоз мўминларга вақтида фарз қилингандир.

Ҳар вақтда ҳам, ҳар намоздан кейин ҳам Аллоҳни зикр этиш тарғиб қилинади. Аммо бу ояти каримада бу иш айниқса хавф намозидан кейин зарур экани таъқидланмоқда.

«Намозни адо этганингиздан сўнг, Аллоҳни турган, ўтирган ва ёнбошлаган ҳолингизда эсланг».

Ўтирганда ҳам, турганда ҳам, ёнбошлаганда ҳам, яъни, ҳамма ҳолатларда Аллоҳ таолони зикр қилиб, Ундан душман билан бўладиган жангда фалаба – нусрат сўралади.

Уруш тугаб, хавф-хатар кетиб:

«Хотиржам бўлганингизда намозни тўлиқ адо этинг».

Чунки хавф намозини ўқишининг ҳожати қолмади.

Кейинги оятда ҳар қандай қийинчиликларга ҳам қарамай жиҳодда бардавом бўлишга тарғиб этилади:

وَلَا تَهْنُوا فِي أَبْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِن تَكُونُ أَتَّالَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأَلَّمُونَ
وَرَجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

104. У қавмни қувишда бўш келманг. Агар алам чекаётган бўлсангиз, улар ҳам сиз алам чекаётганингиздек алам чекмоқдалар. Сиз эса, Аллоҳдан улар умид қилмаган нарсани умид қилмоқдасиз. Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир.

Кофиirlар билан бўлган мужодалада ҳеч бўш келмаслик керак. Тўғри, бу иш осон иш эмас. Жуда катта мاشаққатли иш. Мўминлар бу ишда кўплаб дарду аламлар чекадилар, қийналадилар. Лекин, аслини олиб қараганда, худди шу машаққат ва қийналиш уларнинг душманларида ҳам бор.

«У қавмни қувишда бўш келманг. Агар алам чекаётган бўлсангиз, улар ҳам сиз алам чекаётганингиздек алам чекмоқдалар».

Улар ўзларининг ботил йўллари учун шунчалик қийинчиликларни кўтармоқдалар. Машаққатлар тортмоқдалар. Ҳолбуки, уларнинг Худодан умидлари йўқ.

«Сиз эса, Аллоҳдан улар умид қилмаган нарсани умид қилмоқдасиз. Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир».

Бас, шундай экан, Худодан умидвор бўлган, у томондан ваъда қилинган нусрат ёки жаннатни орзу қилаётган мўминлар машаққат – аламларга нима учун чидаёлмасликлари керак!

Келгуси ояллар мажмуаси уруш ҳолидаги қавмнинг баъзи аъзолари билан бўладиган муомалани баён қиласди:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ إِمَّا أَرَيْكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ
لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا

105. Албатта, Биз сенга китобни ҳақ ила одамлар орасида сенга Аллоҳ кўрсатганича ҳукм қилишинг учун туширдик. Сен хоинларнинг ёнини олувчи бўлма!

Бу ва бундан кейинги ояларнинг нозил бўлишига Мадийнаи Мунавварада бўлиб ўтган машҳур воқеа сабаб бўлган. Бу воқеа қиссасини ҳадис уламолари турли кишилардан ривоят қилганлар.

Қиссанинг хуносаси шулки, Қатода ибн Нўймон ва унинг амакиси Рифоъа Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан баъзи бир фазотда қатнашадилар. Қайтиб келганларидан сўнг, Рифоъанинг совути ўғирлангани маълум бўлади. Совутнинг эгаси ўғриликда Бани Убайрақ номли оиласдан шубҳа қилади. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб: «Тўъма ибн Убайрақ совутни ўғирлади», деб хабар беради. Тўъма ибн Убайрақ анзорийлардан – аҳли Мадийнадан эди.

Воқеанинг бундай тус олаётганини кўрган ўғри совутни олиб бориб, беайб Зайд ибн ас-Самин исмли яхудийнинг уйига ташлаб қўяди. Шу билан бирга, ўз қариндошларига, совутни кимникига олиб бориб ташлаганини хабар қилади.

Тўъма ибн Убайрақнинг қариндошлари Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, бизнинг қариндошимиз беайб. Совутни фалончи ўғирлаган. Биз буни аниқлаб билдик. Бизнинг қариндошимизни одамлар олдида оқланг. Унинг ёнини олинг. Аллоҳ, уни сиз билан ҳимоя қилмаса, ҳалок бўлади», дейишди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам совут яхудийнинг уйидан топилганини билганларидан сўнг, одамларнинг олдида Ибн Убайрақни оқладилар. Унинг қариндошлари бундан аввал Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Қатода ибн Нўймон билан амакиси Рифоъа бизнинг оиласизга қасдан тухмат қилишди. Биз аҳли Ислом ва аҳли солиҳимиз, бизни ўғрилиқда айблашмоқда. Ҳолбуки, уларнинг далил ва ҳужжатлари йўқ», дейишган эди. Олдиларига келган Қатодага Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Исломда ва аҳли солиҳликда бўлган оиласи ҳеч қандай ҳужжат ва далилсиз ўғрилиқда айблайсанми?» дедилар. Қатода бу ҳақда Расууллоҳга гапирмасам бўлар экан, деб афсусланиб қайтиб кетди. Унинг олдига амакиси Рифоъа келиб:

«Ҳа, жиян, нима қилдинг», деб сўради. Қатода бўлган воқеани, Расууллоҳнинг сўзларини айтиб берди. Рифоъа:

«Аллоҳ ёрдам берсин», деди. Кўп ўтмасдан Аллоҳ таоло:

«Албатта, Биз сенга китобни ҳақ ила одамлар орасида Аллоҳ кўрсатганича ҳукм қилишинг учун туширдик», деб бошланувчи

оятларни нозил қилди. Ушбу оятлар тушгандан сўнг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам совутни келтириб, Рифоъага бердилар. У катта ёшдаги одам эди. Жияни Қатода, унинг мусулмонлиги заиф, деган фикрда эди. Қатода совутни олиб келганда, Рифоъа унга:

«Эй жияним, буни Аллоҳнинг йўлига атадим», деди. Шундагина Қатода амакисининг ҳақиқий мусулмон эканини англаб етган экан. Уламоларимиз, ушбу оят Қуръоннинг ҳақиқий илоҳий китоб эканига яна бир ёрқин далилдир, бу оят улкан мўъжизадир, дейдилар. Бу ҳақиқатдир. Келинг, бир ўйлашиб кўрайлик.

Макка мушрикларининг азоб-уқубатларидан қочиб, ҳижрат қилиб келган муҳожир мусулмонлар, Мадийнанинг ерли мусулмонлари – ансорийлар билан бирга янги жамият қуришга эндиғина киришган давр. Аммо, Макка мушриклари тинч турмай мусулмонларни ер юзидан бутунлай йўқ қилиб юборишга енг шимариб ишга кирищдилар. Уруш кетидан уруш қила бошладилар. Мадийнада яшаб турган яҳудийлар бу ишда уларга ҳар томонлама ёрдам беришар эди. Балки, уларни мусулмонларга қарши қўзғовчилар ҳам яҳудийлар эди. Бу ҳам етмагандек, улар мунофиқликдек жирканч ишни ҳам қўзишлиар, унга асос солдилар ва Ислом жамиятини ичидан емиришга ҳаракат бошладилар. Қолаверса, яҳудийлар очиқдан очиқ душманлик ҳаракатига ўтдилар. Уларнинг душманлик ҳаракатлари Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳаётларига сунқасд қилишгача бориб етди. Қисқа қилиб айтганда, мусулмонлар тўрт атрофдан ўт ичида қолган эдилар. Юқорида ўрганган оятларимиздаги жиҳодга, маҳкам ва ҳушёр туришга ва яна бошқа ишларга тарифботлар ҳам худди шу қалтис ҳолатдан келиб чиқиб жорий қилингандир. Шундай нозик бир шароитда яҳудийлардан бирининг уйидан мусулмоннинг ўғирланган совути топилди. Бу ҳол яҳудийлардан ўч олишнинг энг қулай пайти эди. Иккинчидан, яҳудийларга бу ишда ансорийлар рақиб эдилар. Яъни, айб яҳудийга қўйилмаса, мадийналиқ обрўли бир мусулмон оиласа тушар эди. Учинчидан, айб ансорийларга тушса, яҳудийлар уларга: «Сизлар Маккадан келган муҳожир мусулмонларни қабул қилиб, уй-жой бердингиз, ёрдам қилдингиз, энди эса, улар сизларни ўғрига чиқаришмоқчи», деб ифво қилишлари турган гап эди. Ҳар қандай тузум бундай ҳолда айбни яҳудийга қўяди. Ҳатто Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам зоҳирий далилларга қараб, ўғрини оқлаган ҳам эдилар. Аммо Ислом – Аллоҳнинг дини. Қуръон – Аллоҳнинг китоби. Шунинг учун ҳам, унинг ҳукми мутлоқ адолат бўлади. Унинг ҳукмидә ҳатто кофир-яҳудийга ҳам ноҳақлик бўлмайди. Айбдор, ким бўлишидан қатъиназар, мўмин-мусулмон, диндор ва аҳли солих бўлса

ҳам, жазосини олади. Фақат Аллоҳ таологина қўпчилик олдида ҳукм чиқариб қўйган Ўз Пайғамбарига хитоб қилиб:

«Албатта, Биз сенга китобни ҳақ ила одамлар орасида Аллоҳ кўрсатганича ҳукм қилишинг учун туширдик. Сен хоинларнинг ёнини олувчи бўлма!» дейиши мумкин.

Демак, ўғирланган совет ҳақидаги Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам чиқарган ҳукмни Аллоҳ, адолатли эмас, деб баҳоламоқда. Ўз оиласарининг обрўсини сақлаб қолиш ниятида айни яхудий шахсга ағдарган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига келиб ёлғон гапирган Бани Убайрақни «хоинлар» деб атамоқда.

Келгуси оялларда Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарини итоб қилишни давом эттиради:

وَأَسْتَغْفِرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا رَّحِيمًا

106. Аллоҳга истиффор айт! Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли Зотдир.

Яъни: «Эй Пайғамбар! Аллоҳга истиффор айт! Тўъма ибн Убайрақ ва унинг қариндошлари ёнини олиб, Қатодани итоб қилганинг учун истиффор айт. Аллоҳ, албатта, мағфират қилур, чунки у раҳимли Зотдир».

وَلَا تَجْدِلُ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَانَ أَثِيمًا

107. Ўз жонларига хиёнат қиладиганларни мудофаа қилма. Албатта, Аллоҳ хиёнатчи ва гуноҳкор бўлган кимсани хуш кўрmas.

Аллоҳ таоло Тўъма ибн Убайрақ ва унинг қариндошларини «ўз жонларига хиёнат қилганлар», деб васф қилмоқда. Аслида, улар яхудий шахсга хиёнат қилган, ўғрилик айбини унга ағдарган эдилар. Лекин бу ишнинг ёмонлиги уларга қайтиши эътиборидан, улар ўзларига хиёнат қилган ҳисобланадилар. Шунинг учун ҳам, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уларни ҳимоя — мудофаа қилишлари ноўрин, деб топилмоқда. Мазкур номаъқул ишни қилганлар гуноҳкор ва хиёнатчи, деб аталмоқда. Ўғрилик қилиш — гуноҳкорлик, айбни ноҳақдан бирорвга ағдариш эса, хиёнатдир.

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرَضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ حَمِيطًا

108. Одамлардан яширарлар ва Аллоҳдан яшира олмаслар. Ҳолбуки, У йози рози бўлмайдиган гапни хуфёна келишаётганларида ҳам улар ила биргадир. Ва Аллоҳ улар қилаётган амалларни ихота қилувчи Зотдир.

Яъни, мазкур кишилар қилаётган ишларини ўзларича:

«Одамлардан яширарлар ва Аллоҳдан яшира олмаслар».

Улар қариндошларидан бирининг ўғрилигини, одамлар билиб қолмасин деб, яширишга уринадилар. Ўғирланган нарсани беайб яхудийнинг уйига олиб бориб қўйиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассалламга бировнинг устидан шикоят қиласидилар. Бу ишларни, айбни одамлардан яшириш учун қиласидилар. Аммо ҳақиқатни Аллоҳдан яшира олмасликлари ҳеч хаёлларига келмайди. У ҳар бир нарсани кўриб-билиб туришини унугтганлар:

«Ҳолбуки, У йози рози бўлмайдиган гапни хуфёна келишаётганларида ҳам улар ила биргадир».

Бирга турган қодир Зотдан бирор нарсани яшириб бўладими?! Аллоҳ дунёдаги каттаю кичик ҳар бир нарсани билиб турувчи Зотдир. Ушбу ҳақиқат оятнинг охирида ҳам таъкидланади:

«Ва Аллоҳ улар қилаётган амалларни ихота қилувчи Зотдир».

Шундай экан, ундан бирор нарсани яширишга уриниб нима қиласидилар!

هَأَنْتُمْ هَوَلَاءِ جَدَّلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَدِّلُ اللَّهُ عَنْهُمْ يُوْمَ الْقِيَمَةِ أَمَّمَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا

109. Ҳой, сизлар! Бу ҳаёти дунёда уларнинг ёнини олдингиз. Қиёмат кунида Аллоҳ олдида уларнинг ёнини ким оладир ёки ким уларга вакил бўладир?!

Аллоҳнинг хиёнатчиларнинг ёнини олганларга қаратилган итоби яна давом этмоқда.

«Ҳой, сизлар! Бу ҳаёти дунёда уларнинг ёнини олдингиз».

Бу дунёда тарафкашлик рухи болиб келиб, у гуноҳ, ва хиёнат қилганларнинг ёнини олмоқдасизлар. Улар бу дунёда қутулиб кетишлари мумкин, аммо у дунёда нима бўлади?

«Қиёмат кунида Аллоҳ олдида уларнинг ёнини ким оладир ёки ким уларга вакил бўладир?!»

Қиёмат куни Аллоҳнинг ҳузурида ҳеч нарсани яшириб бўлмайди. Ҳеч ким бировнинг ёнини ололмайди. Ҳамма ўзи билан овора бўлади. Ана ўша пайтда уларнинг ёнини ким олади?

Бўлиб ўтган ҳодисага кераклигича муносабат билдирилгандан сўнг, бундай ҳолларда амал қилиш лозим бўлган умумий қоида зикр этилади:

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءً أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهِ يَحْدِدُ اللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠﴾

110. Ким ёмонлик қилса ёки ўзига зулм этса, сўнгра Аллоҳга истиғфор айтса, Аллоҳни мағфиратли ва раҳимли Зот топадир.

Ушбу оятда Аллоҳ субҳонаҳу таоло тавба қилган бандаларга Ўзининг марҳамат қилган фазлу карами ва бафри кенглигидан хабар бермоқда.

Бу ояти карима ҳақида ҳазрати Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳу қўйидагиларни айтганлар:

«Аллоҳ ўз бандаларига карами, авфи, ҳилми, раҳматининг кенглиги ва мағфиратининг бекиёслиги ҳақида хабар бермоқда. Ким кичикми-кагтами гуноҳ қилса-ю, сўнгра Аллоҳга истиғфор айтса, Аллоҳни мағфиратли ва раҳимли Зот топади. Гарчи гуноҳлари осмонлару ердан, тоғлардан катта бўлса ҳам».

Ибн Жарир Абдуллоҳдан қўйидагиларни ривоят қиласи: Абдуллоҳ, розияллоҳу анҳу:

«Бани Исроилдан бир киши гуноҳ қилса, эрталаб ўша гуноҳнинг нима билан ювилиши эшигига ёзилиб қолар эди. Кийимига сийдик тегса, ўша жойни қайчи билан қийиб ташлар эди», дедилар. Бир киши:

«Аллоҳ таоло Бани Исроилга хўп яхшиликни ато қилган эканда», деди. Абдуллоҳ, розияллоҳу анҳу:

«Сизга берган нарсаси уларга берганидан яхшидир. Сувни сиз учун покизаловчи қилиб қўйибди. Аллоҳ таоло: «Ким ёмонлик қилса ёки ўзига зулм этса, сўнгра Аллоҳга истиғфор айтса, Аллоҳни мағфиратли ва раҳимли Зот топади», деб қўйибди», дедилар.

Демак, Аллоҳ таоло томонидан берилган бу улкан фазлга муносаб бўлиш лозим. Мусулмон шахс билиб-бilmай бирор ёмонлик содир этиб қўйса, дарҳол истиғфорга, тавбага шошилиши лозим.

وَمَنْ يَكْسِبْ إِلَّا مَا إِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلَيْمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

111. Ким гуноҳ қилса, уни фақатгина ўз зарарига қиласи. Ва Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотdir.

Бирорнинг гуноҳи учун бошқа бирор жавобгар бўлмайди. Ҳар ким ўз қилмиши учун жавобгар бўлади. Аллоҳ ҳамма нарсани билиб

туради, жумладан, гуноҳкорларнинг гуноҳларини ҳам билиб туради. Ўша билишга биноан гуноҳкорни жазолаши У зотнинг ҳар бир нарсани ҳикмат билан қилишлигидандир.

وَمَن يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيَّا فَقَدْ أَحْتَمَ لُبْتَنَا وَإِثْمًا مُمِينًا

112. Ким хато ёки гуноҳ қилса-ю, сўнгра уни беайбга ағдарса, шубҳасиз, бўхтон ва очиқ гуноҳни ўз бўйнига олибдир.

Яъни, ким Тўъма ибн Убайраққа ўхшаб гуноҳ қилса-ю, айбни бошқа одамга ағдарса, ўзи қилган бўхтонни ва очиқ гуноҳни ўз бўйнига олибди.

Ниҳоят, Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарини ноқулай ҳолатдан чиқариб, фазлу карам кўрсатганини эслатади:

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهُمْ أَن يُضْلُلُوكُ وَمَا يُضْلُلُونَ إِلَّا أَنفُسُهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكُمْ مِنْ شَيْءٍ وَأَنَزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَمَكُمْ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُونَ كَفَلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا

113. Агар сенга Аллоҳнинг фазли ва раҳмати бўлмаганида, улардан бир тоифаси сени адаштиришга уринган эдилар. Улар фақат ўзларини адаштирадилар, холос. Сенга ҳеч зарар етказа олмаслар. Аллоҳ сенга китобни ва ҳикматни туширди ҳамда билмаган нарсангни билдириди. Ва сенга Аллоҳнинг фазли улуғ бўлди.

Яъни, Аллоҳ таоло Ўз фазли ва марҳамати или оятлар тушириб, ҳақиқатни баён қилмаганида, Тўъма ибн Убайрақнинг қавми уни одамлар олдида оқлашни талаб қилиб, айбни яҳудий шахсга ағдариб, Пайғамбарни адаштиришга уриниб қолган эдилар.

«Агар сенга Аллоҳнинг фазли ва раҳмати бўлмаганида, улардан бир тоифаси сени адаштиришга уринган эдилар».

Аммо бу ишлари билан улар ўзларини адаштирадилар, холос. Улар ҳар қанча уринсалар ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга зарар етказа олмайдилар.

«Улар фақат ўзларини адаштирадилар, холос. Сенга ҳеч зарар етказа олмаслар».

Аллоҳ доимо Ўз Пайғамбарини сақлайди. Мазкур ҳодисада ноқулийликдан сақлаб қолгани ҳам ўзига хос фазлу карамдир. Лекин асосий фазли ва ҳақиқий марҳамати:

«Аллоҳ сенга китобни ва ҳикматни туширди ҳамда билмаган нарсангни билдириди. Ва сенга Аллоҳнинг фазли улуғ бўлди».

Тўъма ибн Убайрақ ҳодисаси, унинг қавмининг сирли маслаҳатлари ҳақидаги ва унга тегишли гапларни муолажа қилиб бўлгандан сўнг, Аллоҳ таоло қўйидаги оятларда умумий қилиб махфий суҳбатларни билиб туришини, уларнинг қайсиниси фойдалигиу қайсиниси бефойда эканини, Расулулоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга хилоф қилишнинг оқибати нима билан тугашини баён қилади:

﴿لَا خَيْرٌ فِي كَثِيرٍ مِّنْ تَجْوِنَهُمْ إِلَّا مَنْ أَمْرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ
بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ أَبْتِغَاهُ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْنِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

114. Уларнинг кўпгина махфий суҳбатларида яхшилик йўқ, магар ким садақага, яхшиликка ва одамлар орасида ислоҳга амр қиласигина, яхшилик бор. Ким ўша ишни Аллоҳнинг розилиги учун қилса, албатта, унга улуғ ажр берурмиз.

Ушбу ояти каримада биз «махфий суҳбат» деб таржима қилганимиз сўз арабчада «нажво» бўлиб келган. Унда бир тоифа одам мусулмонлар жамоасидан четда, раҳбарларига билдирилмасдан, яширин ҳолда бирор ножўя маслаҳатни қиладилар. Худди шу ҳолат Тўъма ибн Убайрақ ҳодисасида ҳам бўлган эди. Ўғрилик содир бўлгандан сўнг, Тўъманинг қариндошлари йифилиб, махфий суҳбат қуришган ва совутни яҳудий Зайд ибн ас-Саминнинг уйига олиб бориб қўйишган ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига бориб: «Совутни биз эмас, фалончи ўғирлаган эди, аммо Қатода бизга тухмат қиляпти», деб шикоят этишган эди. Бу оятда ҳукм умумийлаштирилиб, баъзи бир истисно қилинган ҳолатлардан бошқа ҳолларда махфий суҳбатлардан яхшилик чиқмаслиги баён қилинмоқда.

«Уларнинг кўпгина махфий суҳбатларида яхшилик йўқ, магар ким садақага, яхшиликка ва одамлар орасида ислоҳга амр қиласигина, яхшилик бор».

Аслида, ёмонлик бўлмаса, махфийликка ҳожат ҳам йўқ. Яхшилик иш доимо очиқчасига қилинади. Баъзи бир ҳолатларда садақага, яхшиликка ва одамлар орасида ислоҳга амр этиш соҳасида махфий суҳбатлар бўлса, унда яхшилик бўлади. Шу каби ишларни Аллоҳнинг розилиги учун қилганлар улуғ ажрларга эришадилар.

«Ким ўша ишни Аллоҳнинг розилиги учун қилса, албатта, унга улуғ ажр берурмиз».

Ислом жамияти очиқ жамиятдир. Унинг аъзолари бир-бирлари билан биродардирлар. Уларнинг бир-биридан яширадиган сирлари йўқ. Очиқчасига гапираверадилар. Агар махфий сухбатларга изн берилса, бошқа жамиятларга ўхшаб ҳаммаёқни висир-висир, пи-чир-пичир босиб кетади. Одамлар орасида ишончсизлик, бир-биридан гап яшириш, бир-биридан шубҳаланиш ва бир-бирига қарши махфий режалар тузиш кўпайиб кетади. Лекин махфийликка лойиқ ишлар, албатта, махфий қилинади. Мисол учун, жамиятнинг умумий тинчлиги – бехатарлигини таъминлаш йўлида фақат раҳбарлар, махсус масъуллар билиши лозим бўлган ишлар махфий қолади. Шунингдек, бир хайри-эҳсон қилувчи одам бошқа бири билан шу хайрли иш ҳақида, риёкорликдан қочиш мақсадида, махфий сухбат қиласа, майли. Шунингдек, риёкорликдан қочиш мақсадида, бирор яхшилик ишни қилиш учун ҳам махфий сухбатда келишилса, бўлади. Кўпинча, уришиб қолганларни яраштиришда ҳам шу услугуб қўл келади. Тарафлар ўз айбларининг ошкора бўлишини истамасликлари мумкин, бу ишда ҳатто ёлғон гапиришга ҳам изн берилган.

Ибн Мурдавайҳи Умму Ҳабиба розияллоҳу анҳодан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Одам боласининг ҳамма гапи унинг зааригадир, фойдасига эмас. Магар Аллоҳнинг зикри бўлса, яхшиликка буюриш ва ёмонлиқдан қайтариш бўлса, фойдасигадир», деганлар.

Бошқа бир ҳадисда эса:

«Одамларнинг орасини ислоҳ қилувчи ёлғончи эмас, яхшиликни етказади ёки яхшиликни айтади», дейилган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Абу Дардо розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизга намоз ва садақадан ҳам афзал даража ҳақида хабар берайми?» деганларида, одамлар:

«Ҳа, эй, Аллоҳнинг Расули», дедилар. У зот:

«Одамларнинг орасини ислоҳ қилиш», дедилар.

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعُ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلَّهُ مَا
تَوَلَّ وَنُصَلِّهُ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

115. Ким ўзига ҳидоят равшан бўлгандан кейин Пайғамбарга хилоф қиласа ва мўминларнинг йўлидан бошқа йўлга юрса, кетган томонга қўйиб қўямиз ва жаҳаннамга киритамиз. У қандоқ ҳам ёмон жой!

Бу ояти каримада Тўъма ибн Убайрақнинг қариндошларидан Башир ибн Убайраққа ишора қилинмоқда. У Бани Убайрақни фош қилувчи ояллар нозил бўлганидан сўнг муртад бўлиб (диндан чиқиб), мушрикларга қўшилиб кетган эди. Гарчи ишора маълум бир шахсга бўлса ҳам, ҳукм умумийдир. Ким Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга хилоф қилса, у кишининг йўлидан бошқа йўлга юрса, кофир, мушрик ва муртад бўлади. Ким мўминларнинг йўлидан бошқа йўлни танласа, ўша йўлидан юраверсин, Аллоҳ уни кетган томонига юргазиб қўяверади. Аммо, охири олиб бориб жаҳаннамга киритади. Жаҳаннам қандай жойлигини эса, ҳамма билади.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرِكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَكَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ وَمَن يُشْرِكَ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

116. Албатта, Аллоҳ Ўзига ширк келтирилишини кечирмас. Ундан бошқани, кимни хоҳласа, кечиур. Ким Аллоҳга ширк келтирса, шубҳасиз, қаттиқ адашган бўлур.

Ушбу ояти каримага ўхшаш оят суранинг аввалида келган эди. Ўша жойда маъно ва олинадиган фойдаларга батафсил тўхтаганмиз.

Келаси оятда араб жоҳилияти томонидан Аллоҳга қандай тарзда ширк келтирилиши васф қилинади:

إِن يَدْعُونَ كَمِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَّ شَأْوَ إِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَنَانَا مَرِيدًا

117. Улар Ундан бошқа фақат аёл санамларга ибодат қилурлар ва фақат бебош шайтонга ибодат қилурлар.

Яъни, араб мушриклари Аллоҳдан бошқа фақат аёл санамларга ибодат қиласидилар. Жоҳилий арабларнинг бузук эътиқодлари бўйича, фаришталар Аллоҳнинг қизлари ҳисобланар эди. Улар, шунинг учун ҳам, бутларини аёл киши шаклида ясашар ва уларга аёлларнинг исмини беришар эди. Лот, Манот ва Уззо каби исмлар ҳам аёлларнинг исмлариdir. Сўнгра, катта худонинг қизларига сифинсак, улар бизни ўз оталарига яқинлаштиради, деб ўйлар эдилар. Улар, Аллоҳнинг йўлидан чиқишлири билан, бебош шайтонга ибодат қиласидилар.

لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَا تَخْذَنَ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا

118. Аллоҳ уни лаънатлади. У эса: «Қасамки, бандаларингдан маълум насибани оламан.

وَلَا يُضْلِنَّهُمْ وَلَا مُنْسِنَّهُمْ وَلَا مُرْتَهِنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ إِذَا كَانُوا أَذَارَكُمْ أَلْأَعْنَمُ وَلَا مُرْتَهِنُوهُمْ
فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذُ الشَّيْطَانَ وَلِيَسَّامِنْ دُورَنَ اللَّهُ فَقَدْ خَسَرَ
خُسْرَانًا أَمْبِينَ

119. Уларни адаштираман, хом хаёлларига соламан, уларга амр қилсам, чорваларнинг қулоқларини кесарлар ва уларга амр қилсам, Аллоҳнинг яратганини ўзгартираплар», деди. Кимки Аллоҳни қўйиб шайтонни дўст тутса, батаҳқиқ, очиқ-оидин зиёнга учрайдир.

Яъни, Аллоҳ шайтонни лаънатлади, Ўз раҳматидан қувди. Шайтон эса, қувилаётган пайтда:

«Қасамки, бандаларингдан маълум насибани оламан», деди. Мени шуларнинг сабабидан лаънатлаяпсан, мен булардан маълум миқдорни ўз йўлимга чиқариб, куфр ва исёнга чорлайман, деди.

Бу ҳақда Имом Муслим ўз «Саҳих»ларида қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Аллоҳ таоло қиёмат куни Одамга:
«Дўзах ҳаққини юбор», дейди. Одам:
«Дўзах ҳаққи нима?» деб сўрайди. Аллоҳ:
«Ҳар мингтадан тўққиз юз тўқсон тўққизи», дейди.

Демак, бандалар ичида шайтонга тегадиган маълум насиба, яъни, дўзахийлар бор. Улар бу дунёда унга эргашганлардир.

Сўнг шайтон ўз гапида давом этиб: «Уларни адаштираман, хом хаёлларга соламан», дейди.

Яъни, бандаларингни тўғри йўлдан – Сенинг йўлингдан адаштираман ва уларни хом хаёлларга соламан – умримиз узун бўлади, маза қилиб юрамиз, қайта тирилиш ҳам, ҳисоб-китоб ҳам, қиёмат ҳам йўқ, деб юраверадиган қилиб қўяман, дейди.

«...уларга амр қилсам, чорваларнинг қулоқларини кесарлар».

Яъни, шайтон ўзига эргашган бандаларни қабиҳ ишларга, бемаза одатларга ўргатади. Шундай ишлардан бири – айрим номаъқул ақийдаларга ишониб чорва ҳайвонларининг қулоқларини кесиб – тилиб қўйишидир. Арабларда баъзи ҳайвонларни гўё Аллоҳга атаб, қулоқларини тешиб ёки тилиб қўйилар ва у ҳайвонларни миниб ёки гўштини еб бўлмас эди. Оятдан маълум бўляптики, бу ҳам но-

тўғри иш экан, буни қилган одам шайтоннинг йўлига юрган бўлар экан.

«...ва уларга амр қилсам, Аллоҳнинг яратганини ўзгартиралар, деди».

«Аллоҳнинг яратганини ўзгартириш» ҳайвонларни ва одамларни бичиши, куидириш ёки бошқа йўллар билан инсон баданига турли аломатларни солишидир. Бундай ишларни қилганлар ҳам шайтоннинг йўлига юрган бўлади.

«Ким Аллоҳни қўйиб шайтонни дўст тутса, батаҳқиқ, очик-оидин зиёнга учрайдир».

Демак, инсон учун икки ихтиёр бор, учинчиси йўқ. Ёки Аллоҳни дўст тутиши керак, ёки шайтонни. Бахтли-саодатли бўлай, зиёнга учрамай, деганлар Аллоҳ таолони дўст тутадилар, Унинг йўлига юрадилар. Шайтонни дўст тутганлар эса, очик-оидин зиёнга учрашлари ҳақ. Чунки шайтон:

يَعِدُهُمْ وَيَمْنِيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرْرًا

120. У уларга ваъда берур ва хом хаёлларга солур. Шайтон уларга фуурдан бошқа нарсани ваъда қилмас.

Яъни, шайтон уларга ёлғон ваъдалар беради ва сизлар нажотга эришасизлар, ҳамма яхшилик сизга бўлади, деб хом хаёлларга солади. Аслида эса, у ўзига эргашганларга фуур, бекорчи саробдан бошқани ваъда қилмаган бўлади. Шайтон ўзига эргашган бандаларнинг ёмон ишларини ўзларига зийнатлаб кўрсатади. Ундан одамнинг гуноҳ ишлари ҳам ўзига чиройли кўринади, ноҳақ иши ҳақ бўлиб туюлади. Натижада, ўзи гуноҳ қилса ҳам, баҳт-саодатдан умид қиласди. Бу эса, фуурдан бошқа нарса эмас. Бундай одамларнинг оқибати, албатта, яхши бўлмайди.

أُولَئِكَ مَا وَنَهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَحْدُونَ عَنْهَا بِحِصَابٍ

121. Ана ўшаларнинг жойлари жаҳаннамдир. Ваундан қутулиш йўлини топа олмаслар.

Шайтоннинг йўлига юрганларнинг, уни дўст тутганларнинг у дунёда жойлари жаҳаннамда бўлади. Ўша ерда абадий қоладилар. Жаҳаннамдан қутулиш йўлини ҳеч қачон топа олмайдилар.

Шайтоннинг дўстлари бундай ачинарли ҳолда бўлиб турган бир пайтда:

وَالَّذِينَ ءاْمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَكُنْدُ خَلْهُمْ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَلِيلِينَ فِيهَا آبَدًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلَاءِ

122. Иймон келтириб, яхши амалларни қилганларни остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритурмиз. Унда абадий – бардавом қолурлар. Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир. Аллоҳдан ростгўйроқ зот борми?

Баңданинг жаннатта кириши учун иймон ва яхши амаллар бўлиши шарт. Иймонсиз ҳолда қилинган яхши амалларнинг фойдаси бўлмайди.

«Иймон келтириб, яхши амалларни қилганларни остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритурмиз».

Иймони бўлиб туриб яхши амалларни қилган баңдалар фақат жаннатта кириш билан кифояланиб қолмайдилар. Балки, жаннатда абадий – бардавом қоладилар.

«Унда абадий – бардавом қолурлар».

Бу эса, шайтоннинг дўстлари дўзахда абадий – бардавом қолишларининг муқобилигадир.

Ундан кейин оятда:

«Аллоҳниг ваъдаси ҳақдир», дейилмоқда. Бу, шайтоннинг фуур – саробдан бошқа нарсани ваъда қила олмаслигининг муқобилигадир. Бу гапларда ҳеч шубҳа йўқ. Чунки бу гапларни Аллоҳтаолонинг ўзи гапирмоқда.

«Аллоҳдан ростгўйроқ зот борми?»

Келгуси оятларда савоб ва гуноҳ масаласи, жаннат ва дўзах масаласи кимнингдир ўзига берган ваъдаси ёки кимнингдир хом хаёлига боғлиқ эмас, балки Аллоҳ томонидан жорий қилинган мустаҳкам қоидага боғлиқ экани баён қилинади:

لَيْسَ بِأَمَانَيْكُمْ وَلَاَمَانَفِيْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءً اِيْجَزَ بِهِ وَلَا يَحْدُثُ
لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيَا وَلَا نَصِيرًا

123. Сизларнинг хом хаёлингизча ҳам эмас, аҳли китобларнинг хом хаёлича ҳам эмас. Ким ёмонлик қилса, унинг жазосини тортадир. Ва ўзига Аллоҳдан ўзга дўст ҳам, ёрдамчи ҳам топа олмас.

Аҳли китобларнинг, яъни, яҳудий ва насороларнинг хом хаёллари ҳаммага маълум, бошқа оятларда ҳам келган. Улар: «Биз Аллоҳ-

нинг болаларимиз ва маҳбубларимиз», дер эдилар. Яъни, биз дўзахга тушган тақдирда ҳам, саноқли кунларгина тушамиз, деган эътиқодда эдилар. Яхудийлар эса: «Биз Аллоҳнинг танлаб олган бандаларимиз» деб ҳам гурурланадилар.

Ояти каримада илк жумланинг:

«Сизларнинг хом хаёлларингизча ҳам эмас, аҳли китобларнинг хом хаёлича ҳам эмас», деб келишидан шуни англаса бўладики, баъзи мусулмонлар ҳам: «Биз бошқалардан кўра Аллоҳга яқинроқмиз», деб ҳисоблаб, фақат мусулмон бўлганлигимизнинг ўзи (амал қилмасак ҳам) бизни олий даражали қилиб қўяди, деган хаёлга борган бўлсалар керак. Аллоҳ таоло бундай хом хаёллар – кимнинг хом хаёли бўлишидан қатъиназар – бекорчи эканлигини баён қилмоқда. Ким ёмонлик қилса, қайси динга, қайси халқقا, қайси оиласа, қайси насабга қарашли бўлишидан қатъиназар, умумий қоида асосида ўз жазосини олади. Яъни:

«Ким ёмонлик қилса, унинг жазосини тортадир. Ва ўзига Аллоҳдан ўзга дўст ҳам, ёрдамчи ҳам топа олмас.

Яхши амаллар бўйича қилинадиган муомала қуидагича:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَفِيرًا

124. Эркакми, аёлми – ким мўмин бўлган ҳолда яхшиликлар қилса, ана ўшалар жаннатга киурулар ва уларга қилча ҳам зулм қилинmas.

Яхши амалларнинг мукофотини беришда эркагу аёлга баробар иймон шарт қилиниб қўйилади. Иймон бўлмаса, бўлмайди. Иймони бўлиб туриб, яхши амалларни қилган ҳар бир эркагу аёл, ким бўлишларидан қатъиназар, жаннатта кирадилар. Уларга бу дунёда қилган амалларининг мукофотини қилча ҳам қолдирилмай берилади.

وَمَنْ أَحْسَنْ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَةً إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا
وَأَنْهَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ حَلِيلًا

125. Яхшилик қилувчи бўлган ҳолида юзини Аллоҳга таслим қилган ва Иброҳимнинг тўғри динига эргашган кимсанинг динидан ҳам яхшироқ дин борми? Ва Аллоҳ Иброҳимни дўст тутган эди.

Ушбу оятдаги савол бир нарсанни билиш учун берилаётган савол эмас. Балки, бор нарсанни иқрор қилиш учун айтилаётган тасдиқ саволидир.

«Юзини Аллоҳга таслим қилиш» – мусулмон бўлишдир.

«Иброҳимнинг тўғри динига эргашиш» ҳам мусулмонликдир. «Аллоҳга юзини таслим қилиш» ибораси ҳар бир ишни иймон билан, Парвардигори Оламга ихлос қилган ҳолда бажаришга айтилади. Қилган яхши амалнинг қабул бўлишига иймон қанчалик шарт бўлса, ихлос ҳам (яъни, ишни Аллоҳнинг розилиги учун ихлос билан адо этиш) шунчалик шартдир.

Иброҳим алайҳиссаломнинг миллати – дини Ислом эди. Аллоҳ таоло бошқа оятларда ҳам бу ҳақиқатни баён этган. Демак, оятда Исломдан ўзга ҳақиқий дин йўқ, дейилмоқда ва бу динга одамларни янада қизиқтириш учун Иброҳимни Аллоҳ таоло Ўзига дўст тутгани таъкидланмоқда.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا

126. Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳга хосдир ва Аллоҳ ҳар бир нарсанни ихота қилган Зотdir.

Яъни, дунёдаги барча нарсалар Аллоҳнинг мулки, қули ва маҳлуқлариdir. У зот уларни хоҳлаганича тасарруф қиласи. У ҳар бир нарсанни ихота қилиб – қамраб олгандир. Ундан ҳеч нарса маҳфий қолмайди. Жумладан, бандаларнинг қилган амаллари ҳам.

Суранинг аввалида аёллар, етимлар, заифҳол кишилар ва болалар ҳақида тушган оятларда муолажа қилинган турли масалалар янги шакланиб келаётган исломий жамиятда ҳар хил саволларнинг юзага чиқишига сабаб бўлган эди. Ўша саволларга жавоб тариқасида ҳам сура бошида қўзғатилган масалаларга тўлдириш бўлиб қуидаги мажмуя оятлар нозил қилинди:

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلْ أَللَّهُ يُفْتِي كُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتَلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَبِ فِي يَتَمَّمَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُنْتَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوَلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِيَتَمَّمَ بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُو مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا

127. Сендан аёллар ҳақида фатво сўрарлар. «Аллоҳ сизга улар ҳақида ва китобда тиловат қилинадиган, сиз уларга тайин қилинган нарсани бермай никоҳига рағбат қилганингиз аёллар ҳақида, заифҳол болалар ҳақида ва етимларгаadolat қилмоғингиз ҳақида фатво берадир», деб айт. Аллоҳ қилган ҳар бир яхшилигингизни билувчи Зотдир.

Аслида, одамлар Пайғамбар алайҳиссаломдан аёллар ҳақида фатво сўраган эдилар.

«Сендан аёллар ҳақида фатво сўрарлар».

Аллоҳ таоло эса, бунга қўшиб яна бир неча масалалар ҳақида ҳам фатво беришини айтмоқда. «Аллоҳ сизга улар ҳақида ва китобда тиловат қилинадиган, сиз уларга тайин қилинган нарсани бермай никоҳига рағбат қилганингиз аёллар ҳақида, заифҳол болалар ҳақида ва етимларгаadolat қилмоғингиз ҳақида фатво берадир», деб айт».

«Китобда тиловат қилинадиган, сиз уларга тайин қилинган нарсани бермай никоҳига рағбат қилганингиз аёллар кимлар?

Бу аёллар кимлиги хусусида Али ибн Абу Толҳа ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қуийдаги ривоятни келтирадилар: «Жоҳилият даврида бир киши ўз қарамоғида қолган етим қизнинг устига кийимини ташлаб қўйса, у қизга ҳеч қачон ҳеч ким уйлана олмас эди. Агар қиз гўзал бўлса, қарамоғига олган одам ўзи унга уйланар ва унинг молу мулкига ҳам эга бўлар эди. Агар қиз хунук бўлса, ўлгунча эрга тега олмас эди. Ўлгандан сўнг эса, валиюл амр унинг меросини олар эди.

Ислом бундай ярамас одатни ҳаром қилди. Араб тилида «рақбат» сўзи, бирга келадиган боғловчи ҳарфларнинг ҳолатига қараб, ўзаро қарама-қарши икки хил маъно беради. Агар «рағбат» сўзи «фи» ҳарфи билан келса, «қизиқиши» маъносини англатади, «Ан» ҳарфи билан келганда эса, «совиши», «хоҳдамаслик», маъноларини англатади. Ушбу оятда мазкур икки ҳарфлардан бири ҳам келмаган. Чунки умумий маънода, мазкур икки хил маъно ҳам бор. Яъни, ҳолатга қараб, етим қизни ўз қарамоғига олган одам, агар у чиройли бўлса, никоҳлаб олишга қизиқиши ҳам мумкин, ёки, агар у хунук бўлса, унинг никоҳига қизиқмаслиги ҳам мумкин. Демак, оят икки хил маънони ҳам кўтарадиган бўлиб келган. Бу Қуръоннинг мўжизала-ридан ҳисобланади.

Оятда заифҳол болалар ҳақида фатво берилиб, уларга нисбатан ҳамadolatли бўлишга чақирилмоқда. Жоҳилият даврида заифҳол болаларга ҳам аёлларга зулм қилингандек зулм қилинар эди. Уларни кичкина, қилич кўтариб урушга чиқишига қодир эмас, деб меросдан ҳақ бермас эдилар. Аллоҳ таоло бу ишни ҳам ман этди. Уларга

нисбатан адолатли бўлишни жорий қилди. Шунингдек, етимларга нисбатан бўладиган зулмларни ҳам бекор қилиб, адолат ўрнатди. Оятнинг охирида эса,

«Аллоҳ қилган ҳар бир яхшилигингизни билувчи Зотдир», дейиш билан ҳамиша яхшилик қилишга чорланади.

وَإِنْ أُمَّرَأَهُ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًاً أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا
 صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأَحَدُضَرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحُّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَقَوَّا فَإِنَّ اللَّهَ
 كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا

128. Агар аёл киши ўз эридан нафрат ва юз ўгириш содир бўлишидан қўрқса, икковлари ўзаро сулҳга келишишларида гуноҳ йўқ. Сулҳ яхшидир. Нафслар қизғанишга ҳозирдир. Агар яхшилик ва тақво қилсангиз, албатта, Аллоҳ нима қилаётганингиздан хабардор Зотдир.

Суранинг бошидаги оятларда агар оиласда аёл киши томонидан эрига нафрат – бош кўтариш ҳолати юзага келганда нима қилиш кераклиги муолажа қилинган эди. Бу оядта эса, унинг акси муолажа қилинмоқда. Оилавий ҳаётда, турли сабабларга кўра, эрда хотинига нисбатан нафрат пайдо бўлиши мумкин. Натижада, эр хотинидан ажралмоқчи ёки ундан юз ўгириб, талоқ ҳам қилмай, муомала ҳам қилмай ташлаб қўймоқчи. Хотин эридан ажрашни хоҳламаса, ярашишга уринади.

«Агар аёл киши ўз эридан нафрат ва юз ўгириш содир бўлишидан қўрқса, икковлари ўзаро сулҳга келишишларида гуноҳ йўқ».

У ўз эрининг нафратига ёки юз ўгиришига сабаб бўлган ишларни бартараф этиш билан уни рози қилиб, ажралмай қолишга тиришади.

Мисол учун, ҳатто ўз қонуний ҳаққи бўлмиш маҳрининг ҳаммасидан ёки бир қисмидан воз кечиб юбориши мумкин. Нафақа бермасанг ҳам, майли ёки озроқ нафақа берсанг ҳам, талоқ қилмасанг бўлди, дейиши мумкин. Шунга ўхшаш, ҳолатга қараб, турли таклиф ва муросалар билан сулҳ, тузиб, ажралмай қолишда гуноҳ йўқ экан. Шунинг учун ҳам, оятнинг давомида:

«Сулҳ яхшидир», дейилмоқда.

Исломда турли усулларни қўллаб оиласи сақлаб қолишга ҳаракат қилинади. Ушбу чоралар ҳам мазкур рафбатдан келиб чиққан. Оятнинг давомида:

«Нафслар қизғанишга ҳозирдир», дейилмоқда.

Яъни, инсон нафсида қизғаниш табиати бор. Молу мулкни қизғанади. Чиройли нарсаларни қизғанади. Мансаб ёки яхши ҳолатларни қизғанади. Ана шу табиий ҳолни эътиборга олганда, шояд, хотин томондан таклиф қилинган молу мулк ва баъзи қулайликлар эрдаги қизғаниш табиатини қўзғаб, ажралмай қолишга рози бўлса. Лекин инсоний алоқалар фақат молу мулк ёки баъзи манфаатлар асосидагина қурилмайди. Балки, яхшилик, савоб ишлар қилиш ва бошқа ҳолатлар ҳам кўп. Исломда шунга кўпроқ тарғиб қилинади:

«Агар яхшилик ва тақво қилсангиз, албатта, Аллоҳ нима қила-ёттанингиздан хабардор Зотдир».

Жумладан, хотинидан нафратланиб, уни талоқ қилмоқчи бўлган ёки юз ўтириб, тек ташлаб қўймоқчи бўлган эркак ўша хотиннинг ажрашиш истаги йўқлигини билгач, унга яхшилик қилиб, тақво юзасидан ўзи билан олиб қолса, яхши бўлади. Аллоҳ унга ажр ва савоб беради.

وَلَنْ تَسْتَطِعُواْ أَنْ تَعْدِلُواْ بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُواْ كُلَّ
 الْمَيْلٍ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعْلَقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوهَا وَتَتَّقُواْ فِيمَا كَانَ عَفْوَ رَأْحِيمًا

129. Агар роса ҳаракат қилсангиз ҳам, хотинлар ўртасида адолатли бўла олмассизлар. Бир йўла мойил бўлиб кетиб, (баъзисини) муаллаққа ўхшатиб қўйманг. Агар ислоҳ ва тақво қилсангиз, албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли Зотдир.

Ушбу ояти каримада зикр этилаётган «Хотинлар ўртасида адолат» кўп хотинли эрнинг хотинларига нисбатан қалбидағи муҳаббати борасидадир. Яъни, қанча уринсангиз ҳам, ҳаракат қилиб тиришсангиз ҳам, қалбингиздаги мойилликда ҳамма хотинларингизга нисбатан бир хил бўла олмайсиз, дейилмоқда.

«Агар роса ҳаракат қилсангиз ҳам, хотинлар ўртасида адолатли бўла олмассизлар».

Чунки бу нарса, яъни аёл кишига бўлган муҳаббат режа билан, ўлчов билан бўладиган нарса эмас. Бу борада қалб эгасига қулоқ солмайди, унинг амрига итоат этмайди. Ҳар қандай эр хотинлари орасида зоҳирий ишларда тўлиқ адолат қила олади, аммо қалбидан бўладиган муҳаббатга келганда, узрли.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ва бошқа муҳаддислар Абдуллоҳ ибн Зайддан қилган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Оиша онамиз ҳикоя қилишларича: «Расууллоҳ соллаллоҳу алейхі васаллам хотинлари орасида тақсимни адолат билан қиласар эдилар. Сүнгра: «Эй бор Ҳудоё! Бу ўзим эга бўлган нарсадаги тақсим. Сен Ўзинг эга бўлиб, мен эга бўлмаган нарсада мени маломат қилмагин», дер эдилар».

Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг кўнгил майллари Оиша онамизга нисбатан алоҳида бўлганлиги маълум ва машҳурдир. Исломда кўп хотинли киши ўз иродасига боғлиқ ишларда хотинлари ўртасида тўлиқ адолат қилишга амр қилинган. Уй-жой ва нафақа масаласида, муомала, бирга ётиш, эру хотинлик хуқуқларини адо этиш ва бошқа шунга ўхшаш масалаларда тўлиқ адолат лозим. Аммо инсон иродасига боғлиқ бўлмаган масала – муҳаббат масаласига келсак, унда ҳар қанча уринса ҳам, адолат бўлмаслиги оятнинг ўзида айтиб турилибди. Лекин, узрли эканмиз, деб ҳаддан ошириб юбориш ҳам мумкин эмас:

«Бир йўла мойил бўлиб кетиб, (баъзисини) муаллақда ўхшатиб қўйманг».

Яъни, кўнглингизда муҳаббати ўрнашган баъзи хотинингизга бир йўла мойил бўлиб кетиб, хотинларингизнинг баъзисини муаллақ аёлга ўхшатиб қўйманг. «Муаллақ аёл» деб хотин бўлиб хотин эмас, боши очиқ бўлиб, боши очиқ эмас, аросат бир ҳолда қолган аёлга айтилади. Эри сафарга кетиб, фойиб бўлди. Эрим бор, деса, ўлигининг ҳам, тиригининг ҳам хабари йўқ. Эрим йўқ, деса, бор эди, талоқ ҳам қилмаган эди. Бундай муаллақлик азоб, шунинг учун ояти карима эрни бу масалада адолатли бўлишга чорламоқда. Кўп хотинли эр яхши кўрган хотини билан доимо бирга бўлиб, бошқасини тарк этса, шариатга ҳеч тўғри келмайди.

«Агар ислоҳ ва тақво қилсангиз, албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли Зотдир».

Эр-хотинлик ишларида ҳам доимо ислоҳни кўзда тутиб, тақво билан иш юритиши лозим. Инсон ўзининг барча имкониятларини ишга солиб, оиласини бузмасликка, сақлаб қолишга ҳаракат қилиши керак.

Аммо баъзи вақтларда бундай ишлар ҳам наф бермай қолиши мумкин. Унда:

وَإِن يَنْفَرَ قَاتِعُنَّ اللَّهُ كُلَّا مِنْ سَعْيِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا

130. Агар ажрашсалар, Аллоҳ ўз фазлидан ҳар бирини беҳожат қилур. Аллоҳ фазли кенг ва ҳикматли Зотдир.

Ҳамма чоралар қўрилди. Аммо фойдаси бўлмади. Бирга яшашнинг иложи бўлмади. У вақтда начора, майли, ажралишсин. Эҳтимол, икковлари ҳам бундан кейин яхши бир ҳолатта эришарлар. Аллоҳ, таоло ҳам шундан умидвор қилмоқда:

«Агар ажрашсалар, Аллоҳ Ўз фазлидан ҳар бирини беҳожат қилур. Аллоҳ фазли кенг ва ҳикматли Зотdir».

Унинг фазли кенг. Унинг фазли ҳамма бандаларига етиб, яна ортиб қолади.

Яна, У – ҳикматли Зот. Ушбу эру хотин масаласида ҳам нима ҳикматлар борлигини Ўзи билади.

Оилавий масалаларни, эру хотин орасидаги муомалаларни муолажа қилиб бўлгандан сўнг, мазкур масалаларни муолажа қилаётган Зот бутун дунёни бошқарип, унинг ҳамма масалаларини ҳам муолажа қилиб турганлигини англатувчи оятлар келади. Демак, дунёдаги каттаю кичик ҳамма масала ушбу дунёнинг яратувчиси Аллоҳнинг хоҳишига ва кўрсатмасига мос бўлиши шарт.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ
 قَبْلِكُمْ وَإِيَّاَكُمْ أَنْ تَكُونُوا لِلَّهِ وَإِنْ تَكْفُرُوا إِنَّ اللَّهَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
 وَكَانَ اللَّهُ عَنِّيَّا حَمِيدًا

131. Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникидир. Батаҳқиқ, Биз сиздан олдин китоб берилганларга ҳам, сизга ҳам: «Аллоҳга тақво қилинглар», деб васият қилдик. Агар куфр келтирсангиз, албатта, осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникидир. Ва Аллоҳ беҳожат ва мақталган Зотdir.

Бу оятда бошқа кўпгина оятларда тақрорланадиган улкан ҳақиқат яна бир бор таъкидланмоқда. Осмонлару ердаги нарсалар, яъни бутун дунё – борлиқ Аллоҳники. У ҳаммасининг молики – эгаси. Ҳар бир молик ўз мулкининг ягона ҳокими бўлади. Ўзи эга бўлган нарсаларда ўзи билиб ҳукм юритади.

«Батаҳқиқ, Биз сиздан олдин китоб берилганларга ҳам, сизга ҳам: «Аллоҳга тақво қилинглар», деб васият қилдик».

Демак, кимга илоҳий китоб юборилган бўлса, ҳаммасига бир хил амр бўлган. Аллоҳ, яратган бандалар Аллоҳнинг мулкида – дунёда Аллоҳга тақво қилиб яшамоқлари лозим. Борлиқнинг ягона молики ва ҳокими Аллоҳнинг амри – шу! Бандалар бу амрга биноан яшасалар, яхши бўлади.

«Агар куфр келтирсангиз, албатта, осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳницидири».

Демак, бандаларнинг куфр келтириши билан Аллоҳнинг мулки камайиб ёки заарланиб қолмайди.

Агар бу ишдан бирор зарар қелса, бандаларнинг ўзига келади. Бандаларнинг ўзлари куфр келтирганларининг жазосини тортадилар.

Аллоҳ уларга эмас, улар Аллоҳга ҳожатманндиirlар. Улар куфр келтириб, Аллоҳга ношуқрлик қылсалар, Аллоҳни бошқалари мақтаверади.

«Ва Аллоҳ беҳожат ва мақталган Зотдир».

Агар хоҳласа, ҳамма нарсага қодир Аллоҳ, бошқача чора кўриши ҳам мумкин:

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكُفَّنَ بِاللَّهِ وَكَيْلًا ﴿١٢﴾ إِنَّ يَسَّاً يُدْهِبُ كُمْ أَيْمَانًا
النَّاسُ وَيَأْتِ بِعَالَمٍ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣﴾

132. Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳницидири. Вакил бўлишга Аллоҳ кифоядир.

133. Агар у Зот хоҳласа, эй одамлар, сизларни кетказиб, бошқаларни келтирур. Ва Аллоҳ бунга қодир бўлган Зотдир.

Куфр келтирганларнинг куфри фақат ўзларига зарар эканлиги, бундан Аллоҳга зарар етмаслиги яна бир бор эслатилмоқда.

«Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳницидири. Вакил бўлишга Аллоҳ кифоядир».

Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳнинг мулки бўлса, Аллоҳ уларнинг ягона сultonи – ҳокими бўлса, оламдаги ҳар бир нарсага ўзи вакил бўлса-ю, қандай қилиб баъзи одамларнинг куфри унга зарар етказади.

Йўқ, ундей эмас!

«Агар хоҳласа, эй одамлар, сизларни кетказиб, бошқаларни келтирур. Ва Аллоҳ бунга қодир бўлган Зотдир».

Ха, агар Аллоҳ хоҳласа, бир зумда ҳамма одамларни бу дунёдан йўқ қилиб, уларнинг ўрнига ўзига иймон келтирадиган, айтганидан чиқмай юрадиган бошқа бир одамларни келтириб олади. Аллоҳ бу ишга ва бундан ҳам катталарига қодирдир.

Куфр ва гуноҳкорликни ихтиёр этганлар, асосан, бу дунё ҳаёти ва унинг лаззатларига кўпроқ эришишни кўзлаганларидан шу ишни қиладилар.

Лекин бу мақсадга улар танлаган йўлдан бошқа йўл билан эришиш, бунинг устига, бошқа олий мақомларга ҳам эришиш мумкин эди:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثُوَابٌ أَكْبَرٌ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بِصَرِيرًا

134. Ким бу дунё савобини истаса, билсинки, Аллоҳнинг ҳузурида ҳам бу дунёниг, ҳам у дунёниг савоби бордир. Ва Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчи Зотдир.

Исломга бўйсунмаётган ва унга юрмаётганларнинг қанчалик бефаҳм эканликлари ушбу оятдан кўриниб турибди. Инсон олдида икки хил ихтиёр турибди: куфр йўлидан юрсанг, бу дунёга эришишинг мумкин, Ислом йўлига юрсанг, ҳам бу дунёниг, ҳам охиратнинг саодатига албатта эришасан, дейилмоқда.

Кофири эса, биринчи йўлни ихтиёр қилмоқда. Аммо хоҳлаши бошқа, хоҳишига эришиши бошқа. Эҳтимол, бу дунё савобига ҳам эриша олмас. Буни тажриба ҳам кўрсатади.

Аммо, Ислом йўлига юрганлар ҳам бу дунёниг, ҳам охиратнинг савобига эришишлари муқаррар, чунки буни Аллоҳ ваъда қилгандир.

«Ким бу дунё савобини истаса, билсинки, Аллоҳнинг ҳузурида ҳам бу дунёниг, ҳам у дунёниг савоби бордир».

Фақат, мусулмон бўлган одам ўз вазифасини бажарса бўлди. Ана шунда у икки дунёниг савобига, баҳту саодатига эришади.

«Ва Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчи Зотдир».

У зот ким нима деяётганини эшитиб, ким нима қилаётганини кўриб туради. Охиратда ана шунга биноан ҳисоб-китоб қиласиди.

Оила масаласидаги, аёллар билан муомалада адолатли бўлиш ҳақидаги, бу ишларда Аллоҳнинг кўрсатмасига амал қилиш зарурлиги хусусидаги йўл-йўриқлар тамом бўлганидан сўнг, энди бутун жамият билан бўладиган масалаларга ўтилади. Ҳамма ишларда адолатли бўлиш, ҳамма ишларда Аллоҳнинг ҳукмини юритиш ҳақида сўз кетади. Бу эса, ўз навбатида, ҳукмнинг катта-кичиги бўлмаслигини, ҳаммаси Аллоҳники эканлигини яна бир бор кўрсатади.

﴿ يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِذَا مَنَّا كُنُوا قَوَّمِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوْ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبَيْنِ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَإِنَّهُ أَوَّلَى بِهِمَا فَلَا تَتَبَيَّنُوا أَهْوَاهُنَّ أَن تَعْدِلُوا وَإِن تَلْوُ أَوْ تُعَرِّضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيِّرًا ﴾

135. Эй, иймон келтирғанлар! Адолат ила туринг ҳамда агар ўзингиз, ота-онангиз ва қариндошларингиз зиддига бўлса ҳам, Аллоҳ учун тўғри гувоҳлик берувчи бўлинг. Агар у бой бўлса ҳам, камбағал бўлса ҳам, Аллоҳ унга яқинроқдир. Ҳавои нафсга эргашиб,adolatsizlik қилманг. Агар тилингизни бурсангиз ёки юз ўгириб кетсангиз, албатта, Аллоҳ нима қилаёттанингиздан хабардордир.

Ушбу оятдаги амрлар фоятда муҳим, мусулмонлар бу масалаларга жиддий қарашлари лозим. Шу боисдан, Аллоҳ таоло мусулмон баңдаларига:

«Эй, иймон келтирғанлар!» деб мурожаат қилмоқда. Диққатни жалб этмоқда. Бу тарз ниғонинг ҳикматларини аввалда бир неча бор айтиб ўтдик. Хуллас, бу ниғодан кейин келаётган амрлардан бири – адолат ила туришдир. Яъни, ҳамма ишда, ҳамма жойда, ҳамма масалада адолат ила туришдир. Адолат ила туришни тақозо этадиган ишлардан бири – гувоҳлик беришдир.

Гувоҳлик жуда ҳам нозик ва масъулиятли ишдир. Чунки, гувоҳлик бериш йўли билан далил-ҳужжат етишмай турган ишлар ҳал бўлади. Бир оғиз гувоҳлик сўзи билан бировга ўлим ҳукми чиқиши ёки бекор қилиниши мумкин. Бирор қамалиб кетиши ёки қутулиб қолиши мумкин. Шунингдек, бирор катта мол-мулкка эга бўлиши ёки ўзининг мол-мулкидан ажраб қолиши мумкин. Хуроса қилиб айтганда, гувоҳлик кўпгина ҳассос масалаларга даҳдордир. Шунинг учун ҳам, Исломда гувоҳлик адолат ила бўлишига катта эътибор берилади. Биз ўрганаётган ушбу ояти каримада ҳам худди шу масала муолажа қилинмоқда:

«Адолат ила туринг ҳамда агар ўзингиз, ота-онангиз ва қариндошларингиз зиддига бўлса ҳам, Аллоҳ учун тўғри гувоҳлик берувчи бўлинг».

Демак, гувоҳлик Аллоҳ учун бўлиши керак. Бошқа нарса учун эмас. Бирор шахс учун эмас, қабила учун эмас, ҳизб ёки ҳалқ учун эмас. Фақат Аллоҳ учун бўлиши керак. Ана шундагина адолатли гувоҳлик бўлади. Албатта, одамнинг ўзига қарши гувоҳлик бериши, ота-онаси ёки қариндош-уругига қарши гувоҳлик бериши осон эмас. Бу иш гапиришга осон, холос. Лекин илоҳий таълимот шуни ирода қиласи. Ана шундагина ҳақиқий адолат юзага чиқиши мумкин. Гувоҳлик беришда насаб омилини ҳисобга олиш мумкин бўлмаганидек, гувоҳлик берилаётган шахснинг, яъни, айланувчининг ижтимоий ҳолати ҳам эътиборга олинмайди:

«Агар у бой бўлса ҳам, камбағал бўлса ҳам, Аллоҳ унга яқинроқдир».

Яъни, унга сиздан кўра Аллоҳ яқинроқдир. У нима қилишни ўзи яхши билади. Сиз унинг бойлиги ёки камбағаллигига қараб гувоҳлик бераб, исломий таълимотларни бузманг. Бу бечора камбағал экан, деб раҳим қилиб, унинг фойдасига гувоҳлик берманг. Ёки яланг оёқ, камбағалнинг қўйидан нима келар эди, деб унинг зарарига ҳам гувоҳликни бурманг. Гувоҳлик беришингиз Аллоҳ учун тўғри бўлсин.

Шунингдек, бу бой экан, кейин менга ҳар нарса қилиш қўйидан келади, деб қўрқиб, ёки, бой экан, бунга бало ҳам урмайди, деб нотўғри гувоҳлик берманг. Тўғри гувоҳлик беринг. Гувоҳлик беришда:

«Ҳавои нафсга эргашиб, адолатсизлик қилманг».

Ҳавои нафс ўзини севишга, ота-она ва қариндошларга ён бошишга ундаши мумкин. Нафс бойга хушомад қилишга ёки камбағалга меҳр кўрсатишга ва шунга ўхшаш нотўғри ишларга бошлиши мумкин. Ҳавои нафсга берилиб:

«Агар тилингизни бурсангиз ёки юз ўтириб кетсангиз, албатта, Аллоҳ нима қилаёттанингиздан хабардордир».

У Зот ўзи билиб, адолат-ла жазоингизни беради. Тилингизни буриб, нотўғри гувоҳлик беришингиз мумкин эмас. Шунингдек, масъулиятдан қочиб, гувоҳлик беришдан юз ўтиришингиз ҳам мумкин эмас.

Исломда гувоҳликни беркитиши ёки уни адо этишдан қочиш ҳам катта гуноҳ ҳисобланади. Аллоҳ таоло бошқа бир оятда гувоҳликни беркитган одам қалби гуноҳкор одам эканлигини таъкидлаган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадисларидан бирида:

«Гувоҳларнинг энг яххиси сўралмасдан гувоҳлик бергувчисидир», деганлар.

Аллоҳ таоло мусулмон бандаларига яна нидо қиласди:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَبِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ
وَالْكِتَبِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلٍ وَمَنْ يَكْفُرُ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرَسُولِهِ وَآلِيَّوْمِ
الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ أَلَّا بَعِيدًا

136. Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳга, Унинг Расулига, У Ўз Расулига туширган китобга ва бундан олдин туширган китобга иймон келтиринг. Ким Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобла-

рига, Пайғамбарларига ва охират кунига куфр келтирса, батаҳқиқ, қаттиқ адашган бўлади.

Ажаб, оятда иймон келтирганларни яна иймон келтиришга амр қилинмоқда. Бу ҳол, сиртдан қараганда, бир оз фалатига ўхшайди. Аммо, аслини олганда, иймон масаласи ниҳоятда нозикдир. Инсон доимо бу масаланинг такрор-такрор эслатиб турилишига мухтождир. Қолаверса, бу ояти каримада иймоннинг асосий унсурлари — мўмин инсонлар нималарга иймон келтириши лозимлиги баён қилинмоқда.

«Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳга, Унинг Расулига, У Ўз Расулига туширган китобга ва бундан олдин туширган китобга иймон келтиринг».

Мусулмон одам Аллоҳга, Унинг Расули Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтиргани лозим. Бу иймон уни ўзини яратган холиқи, доим тарбияқунандалик қилиб турувчи Робби билан боғлайди. Бу иймон уни ўз Робби томонидан юборилган ва уни ҳидоятга бошлайдиган йўлбошчи бўлмиш Пайғамбар ва унинг Пайғамбарлиги билан боғлаб туради. Бу иймон уни ўз Робби томонидан ўз Пайғамбарига туширилган илоҳий дастур — Куръони Карим билан боғлаб туради. Бу иймон уни Куръондан олдин келган илоҳий китоблар билан боғлаб туради. Иймоннинг асосий унсурларидан яна иккитаси оятнинг иккинчи ярмида, манфий ҳолдаги зикрда, яъни кофиirlарнинг ҳоли васф қилинганда келган:

«Ким Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобларига, Пайғамбарларига ва охират кунига куфр келтирса, батаҳқиқ, қаттиқ адашган бўлади».

Демак, фаришталарга ва охират кунига иймон келтиримасликнинг ҳам, бошқа асосий унсурларга куфр келтириш каби, оқибати ёмон бўлади. Уламолар: бу икки унсурларнинг айнан шу жойда зикр қилиниши, булар кофирга таҳдид солувчи, уларни қўрқитувчи нарсалар бўлгани учундир, дейишади. Иймоннинг мазкур асосий унсурларига ва ёки улардан бирортасига ишонмаслиқдан (куфр келтиришдан) кўра қаттиқроқ адашишлик йўқдир.

إِنَّ الَّذِينَ إِمْنَوْا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيَغْفِرَ
 لَهُمْ وَلَا لِيَحْدِهِمْ سَيِّلًا

137. Албатта, иймон келтирганларидан кейин куфр келтирганлар, сўнгра иймон келтириб яна куфрга кетган ва куфрида

зиёда бўлганларни Аллоҳ мағфират қилмас ва тўғри йўлга ҳидоят этмас.

Иймон билан куфр орасида бориб-келиб, бориб-келиб, охири куфрда зиёда бўлаётганлар – мунофиқлардир. Агар инсон кофир бўлиб юриб, кейин иймонга келса, унинг иймони кофирилигини ювиб кетади. Иймонга келгандан кейинги даврдан бошлаб ҳисоб-китоби бошланади. Чунки, у кофирилик вақтида зулматда бўлган. Зулматдаги одамдан бирор нарсани кўришни сўраб бўлмайди. Аммо, бир марта иймонга келиб, яна куфрга қайтиш эса, қоронқулиқдан ёруғликка чиқиб, яна ўз ихтиёри или қоронгуликка қайтишдан иборатдир. Агар бу номаъқул иш бир неча бор такрорланса, албатта, ундей одам мағфиратга асло лойиқ эмасдир. Уларнинг ҳидоят қилинмагани ҳам айни адолатдир.

بِشَّرِ الْمُنَفِّقِينَ يَأْنَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٦﴾ الَّذِينَ يَنْخِذُونَ الْكَفِّرِينَ أَوْ لِيَاءَهُ مِنْ دُونِ
 الْمُؤْمِنِينَ أَيْبَثَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٧﴾

138. Мунофиқларга уларга албатта аламли азоб бўлишининг башоратини бер.

139. Улар мўминларни қўйиб, кофирларни дўст тутадиганлардир. Уларнинг олдида иззат, куч-қудрат излайдиларми? Албатта, иззат, куч-қудратнинг барчаси Аллоҳнинг ҳузуридадир.

Кофир ҳолида ўлиб кетган мунофиқларга охиратда албатта аламли дўзах азоблари бўлади. Ушбу ояти каримада «Башоратини бер», дейишлик ҳам уларнинг ҳолигавой бўлишига ишорадир.

«Мунофиқларга уларга албатта аламли азоб бўлишининг башоратини бер».

Мунофиқларнинг аломатлари кўп. Биттаси ушбу оятда эсга олинмоқда:

«Улар мўминларни қўйиб, кофирларни дўст тутадиганлардир».

Мунофиқлар, одатда, ўзларини мусулмон қилиб кўрсатишга уринадилар. Аммо, ичларида дард – куфрлик уларни бошқа томонга етаклайди. Улар мусулмонларга дўст бўлиш ўрнига, кофирларга дўст бўладилар. Кофирлар билан дўстлик алоқаларини ривожлантиришга ҳаракат қилишларининг боиси – кофирлар уларнинг кўзига кучли-куватли бўлиб кўринади. «Мабодо, ўзаро уруш-жанжал ва тортишувда мусулмонлар фолиб келиб қолса, мен ҳам мусулмон эдим, деб туравераман, ҳеч гап бўлмайди. Аммо, кофирлар фолиб келса, нима қиласман? Улар кучли кўринадилар. Шунинг учун, уларни дўст тутиш керак», деган қарорга келади.

«Уларнинг олдида иззат, куч-қудрат излайдиларми?»

Ҳа, мунофиқлар уларнинг ҳузурида иззат, куч-қудрат излайдилар. Мунофиқликлари туфайли ҳақиқий куч-қувват қаерда эканини англаб етмайдилар. Бўлмаса, кофир қавмлар ҳузуридан излашармиди уни? Оятда ҳақиқий куч-қувват, иззат Аллоҳнинг ҳузурида эканлиги таъкидланмоқда.

«Албатта, иззат, куч-қудратнинг барчаси Аллоҳнинг ҳузуридадир».

Юқоридаги оятда мунофиқларнинг ҳоли баён қилинган бўлса, келаси оятда мунофиқликнинг биринчи поғонаси – Аллоҳнинг оятларига куфр келтириладиган ва уларни истеҳзо қилинадиган жойларда ўтирмаслик ҳақида баёнот келади:

الَّذِينَ يَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلَّكَفِيرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا اللَّهُ نَسْتَحْوِدُ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَفِيرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَيِّلًا

140. Батаҳқиқ, сизларга китобда: «Аллоҳнинг оятларига куфр келтирилган ва уларни истеҳзо қилинган чоғда, бошқа гапга ўтмагунларича, улар билан ўтирманглар», деб туширди. Агар ўтирсангиз, сиз ҳам уларга ўхшашсиз. Албатта, Аллоҳ мунофиқ ва кофирларнинг ҳаммасини жаҳаннамда жамловчиdir.

Аллоҳ таоло китобда, яъни Қуръони Каримда мўминларга Аллоҳнинг оятлари ҳақида куфр ва истеҳзо гаплар бўлаётган мажлисда ўтирмасликка амр қилган эди. Бу амр Маккай Мукаррамада нозил бўлган «Анъом» сурасида келган. Чунки, мўмин кишининг бу каби мажлисларда жим ўтириши мунофиқликнинг бошланишидир. Ҳар бир мўмин: Аллоҳ, Ислом, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Қуръон каби мўътабар тушунчалар ҳақида ёмон, ахлоқсиз гап-сўзларни эшитган чоғида қарши чиқмоққа, ҳаттоқи тўғрила-моққа бурчлидир. Кимки бундай ҳолларда жим ўтирса, мунофиқлик йўлига қадам қўйган бўлади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло Ўзининг оятларига куфр келтирилаётган, уларни истеҳзо қилинаётган мажлисда ўтирганларни мунофиқларга тенглаштирмоқда. Бу эса, жуда хатарлидир. Мунофиқлик ва кофирлик бу дунёда Исломга, иймонга биргаликда қарши бўлганлари учун ҳам, у дунёда:

«Албатта, Аллоҳ мунофиқ ва кофирларни жаҳаннамда жамловчиdir».

Кейинги оятда мунофиқларнинг башаралари очиб ташланади:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَعَئَتْهُمْ إِيَّاهُ يُكَفِّرُهَا وَيُسْتَهْزِئُهُمْ بِهَا فَلَا
يَقْعُدُوا مَعْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مُّشْتَهِمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنْفَقِينَ
وَالْكُفَّارُ لَا يُؤْمِنُونَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا

141. Улар сизларни кузатиб турурлар. Сизларга Аллоҳ томонидан фатҳ бўлса: «Сизлар билан бирга эмасмидик?!» дерлар. Агар кофирларга насиба бўлса: «Сизларга устун келиб, мўминлардан ҳимоя қилмадикми?» дерлар. Аллоҳ қиёмат куни улар орасида ҳукм қилур. Аллоҳ ҳаргиз кофирларга мўминлар устидан йўл бермас.

Мунофиқлар ҳар доим мунофиқлигини қиласди. Иймон масаласидаки иккиёқламалик қилгандан кейин, бошқа масалаларда бундан баттар бўлади. Улар доимо иймон ва куфр, мўминлар ва кофирлар орасида тарозининг палласи қаёққа оғишини кузатиб турадилар. Бу хол ушбу оятда ажойиб услугуб илиа васф қилинмоқда:

«Улар сизларни кузатиб турурлар. Сизларга Аллоҳ томонидан фатҳ бўлса: «сизлар билан бирга эмасмидик?!» дерлар».

Яъни, кофирлар билан мужодалада сизларга Аллоҳ томонидан фатҳ – зафар бўлса, мунофиқлар дарҳол: «Сизлар билан бирга эмасмидик?!» дейдилар. Биз ҳам мусулмон эдик-ку, биз ҳам сиз билан бир динда эдик-ку, дейдилар. Чунки, мусулмонлар ғолиб келдилар. Мунофиқ фақат ўзи яшаб турган онини ўйлади. Ўша онда ғалаба ким томонда бўлса, ўша томонга ўтади. Шунинг учун ҳам:

«Агар кофирларга насиба бўлса: «Сизларга устун келиб, мўминлардан ҳимоя қилмадикми?» дерлар».

Яъни, мўминлар билан кофирлар орасидаги урушда зафар кофирларга насиб қилса, мунофиқлар шу заҳоти улар томонга ўтадилар. Кофирларга ўзларини яқин кўрсатиш учун бор имконларини ишга соладилар. «Мўминларга қўшилиб сизлардан устун келиб турган эдик. Аммо биз уларнинг ичини бузиб, сизларни мўминлардан ҳимоя қилдик. Оқибатда, ғалаба сизларга насиб этди. Бунда бизнинг улушимиз катта», деган маънодаги гапларни айтадилар. Улар ўзларича бу ишлари билан фахрланадилар. Усталик, уддабуролик қилганлари оқибатида муваффакиятга эришганликларини таъкидлайдилар. Майли, ўзларича мақтаниб юраверсинлар.

«Аллоҳ қиёмат куни улар орасида ҳукм қилур».

У кунда ҳийла-найранг ва устомонлик ўтмайди. Пойлаб туриб, тарозининг палласига қараб оғишлар бўлмайди. У кунда одамлар кўнглида нималар кечганини ҳам билувчи одили мутлақ Ҳокимнинг ёлғиз йўзи хўкм қиласди. Ҳамма билиб қўйсинки:

«Аллоҳ ҳаргиз коғирларга мўминлар устидан йўл бермас».

Мунофиқларнинг васфи келаси ояти каримада ҳам давом этади:

إِنَّ الْمُنَفِّقِينَ يَخْدِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَذِيلُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ
يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذَكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا

142. Албатта, мунофиқлар Аллоҳни алдамоқчи бўлурлар. Ҳолбуки, Аллоҳ уларни «алдовчи»дир. Агар намозга турсалар, дангасалик билан, хўжакўрсинга турурлар ва Аллоҳни камдан-кам зикр қилурлар.

Ушбу васфлардан мунофиқликнинг нақадар пасткашлик, жоҳиллик ва ёмонлик эканлигини тушуниб олса бўлади. Улар сиртдан ўзларини мусулмон қилиб кўрсатиш билан қалбларидағи қуфрни беркитиб, ҳеч ким билмайди, деб эътиқод қиласидилар. Улар ўзларининг аввалги оятдагига ўхшаш тасарруфлари ила, одамларни алдадик, дея хурсанд бўладилар. Уларнинг одамлар орасида кўрсатаётган бундай ўйинлари Аллоҳга муносабатларида ҳам айни шаклдадир.

«Албатта, мунофиқлар Аллоҳни алдамоқчи бўлурлар».

Лекин жоҳилликлари туфайли, Аллоҳни алдаб бўлмаслигини унутадилар. Улар ақлсизликлари туфайли, Аллоҳ нафақат уларнинг ишларидан, балки қалбларидағи сирларидан ҳам хабардор бўлиб туришини билмайдилар. Ўша жоҳиллик, ақлсизлик ва асосан, қалбларидағи мараз туфайли ҳар бир гап-сўз ва ишларида Аллоҳни алдамоқчи бўладилар.

«Ҳолбуки, Аллоҳ уларни «алдов»чиdir».

Уламоларимиз: Аллоҳга «алдовчи» сифатини нисбат бериб бўлмайди, деб таъкидлаганлар. Бу ибора мажоз маъносида ишлатилади. Аллоҳнинг «алдаши» мунофиқларни улар қанчалик нифоқ, гуноҳ ва гумроҳлик қилсалар ҳам, тек қўйиб қўйишидадир. Улар Аллоҳни алдаяпмиз, деб гуноҳларида давом этган чоғларида ҳам жазо юбормасдан, ишларига ривож бериб қўяди. Чунки, кўпинча инсон ўзига бу дунёда етадиган қийинчилклар, мусийбатлар ва ҳодисалардан ҳам хулоса чиқариб, тўғри йўлга тушиб олиши мумкин. Аллоҳ таоло мунофиқларга ушбу эслатма бўлувчи омилларни ҳам раво кўрмайди. Оқибатда, улар Аллоҳни алдамоқчи бўлиб, ўзларини алдайдилар.

Мунофиқларнинг энг қатта аломатларидан яна бири ояти кариманинг кейинги жумласида келади:

«Агар намозга турсалар, дангасалик билан хўжакўрсинга турурлар ва Аллоҳни камдан-кам зикр қилурлар».

Қуруқ гап бўлса, мунофиқларга тенг келиш қийин, улар иймон ва Исломни даъво қилиб, ҳаммаёқни гапга тўлдириб ташлайдилар. Чунки гапириш осон. Аммо гапнинг рост ёки ёлғонлигини тасдиқловчи нарсага – амалга келгандачувлари чиқади. Дарҳақиқат, амалга қараб инсонларнинг ҳақиқий қиёфаси намоён бўлади. Баҳо ҳам амалга қараб қўйилади. Охиратдаги жазо ёки мукофот ҳам амалга қараб белгиланади. Оқни оққа, қорани қорага ажратувчи ана шундай ишлардан бири намоздир. Намоз Ислом динининг устунидир. Ким уни барпо қиласа, динни ҳам барпо қиласи. Ким намозни барпо қилмаса, динни ҳам барпо қилмайди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадиси шарифларидан бирида «Биз билан биздан бошқаларнинг орасидаги фарқ – намоздир», деганлар.

Аммо, юқоридаги жумладан намоз билан намознинг орасида ҳам фарқ борлигини билиб олмоқдамиз. Мунофиқ одам намозга дангасалик билан туради. Ижирғаниб, ноҷорлик ила намоз ўқишига ўтади. Бу унинг иймони йўқлиги, иймон ҳақиқидаги гаплари юзаки эканининг аломатидир. Агар иймони ҳақиқий бўлганида, намозга шавқу завқ билан турган бўлар эди. Чунки, намоз мўмин киши учун меърождир. Унинг Роббига муножотидир. Намоз пайтида у ўз Парваридигори билан юзма-юз туради. Агар дуо қиласа, қабул бўлади. Гуноҳи бўлса, афв этилади. Бундай улкан мақомга фақат мунофиқи на дангасалик билан туради. Ўзига қолса, турмас ҳам эди-ку, аммо у хўжакўрсинга туради. Одамлардан уялганидан туради. Шунинг учун ҳам, одамлар кам турадиган бомдод ва хуфтон намозларига ушбу оятлар тушган даврдаги мунофиқлар кам чиқар эканлар. Ҳозирги мунофиқлар эса, умуман ўқимай қўяверадилар.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Мунофиқлар учун энг оғир намоз хуфтон намози билан бомдод намозидир. Агар бу икки намозда нима фазл борлигини билгандарида, эмаклаб бўлса ҳам келар эдилар. Бир одамга амр қилиб намозга одамларни тўплаб, иккинчисига уларга имом бўлиб намоз ўқиб туришни буюрсан-да, кейин баъзи одамлар билан ўтин олиб чиқиб, намозга ҳозир бўлмаганларнинг уйларига ўт қўйиб юборсан», деганлар.

Ҳофиз Абу Яъло Абдуллоҳдан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Ким одамлар кўриб турганда намозни яхшилаб ўқиб, холи қолганда ёмон ўқиса, бу ҳол ўз Роббини ерга урганидир», деганлар. Мунофиқлар намозни дангасаларча ва хўжакўрсинга ўқишлари билан бирга, унда Аллоҳни камдан-кам эслайдилар. Яъни, улар намозларида ихлос, хушуъ ва хузуз қилмайдилар. Нима деяётганларини англамайдилар. Кўнгиллари ҳар ёқда бўлиб ўқийдилар.

Имом Молик ҳазрати Анас ибн Молик розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Мана бу мунофиқнинг намози, мана бу мунофиқнинг намози, мана бу мунофиқнинг намози – қуёшга қараб ўтиради-да, у шайтоннинг икки шохи орасига кирганда, тўрт марта қуш ерни чўқигандек сажда қилиб олади. Унда Аллоҳни камдан-кам зикр қиласди», деганлар.

Бу ҳадиси шарифда аср намози ҳақида сўз кетмоқда. Маълумки, қуёш ботиш пайтида шайтоннинг икки шохи орасидан ботади, деган ҳадислар бор. Демак, ушбу ҳадисда зикри келган шахс намозни вақтида ўқимай, дангасалик қилиб ўтиради. Сўнгра, қуёш ботаётган пайтда шошилиб, тез-тез, йиқилиб-туриб олади.

Мунофиқларнинг васфи яна давом этади:

 مُذَبَّدٌ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَوْلَاءِ وَلَا مِنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَيِّلًا

143. Улар орада сарсондирлар. На анавиларга қўшила оладирлар ва на манавиларга қўшила оладирлар. Аллоҳ қимни йўлдан адаштирса, ҳаргиз унга йўл топа олмассан.

Мунофиқнинг қатъий қарори йўқ. Субути ҳам йўқ. Сиртида иймонли, мўминлар билан бирга. Ичида кофир бўлгани учун кофирларга талпинади. Усти бошқа, ичи бошқа бўлганидан, икки орада сарсон қолади. Мўминларни кўрганда, уларни эслаганда, иймондан, Исломдан лофт уриб гапиради, лекин ичида, кофирлар нима дер экан, деб туради. Кофирларга борганда, мен мўминларни алдаш учун уларга иймондан, Исломдан гапирдим, аслида сизлар биланман, дейди-ю, ичида, мўминлар билиб қолса, нима дейишар экан, деб туради. Ҳолбуки, мўминлар ҳам, кофирлар ҳам мунофиқнинг кимлигини яхши биладилар. Ундан нафрат қиласидилар, уни пасткаш, ярамас, деб биладилар. Мунофиқ эса, икки йўл орасида сарсон бўлиб юраверади.

Буюк тафсирчиларимиздан Ибн Жарир Тобарий ушбу ояти карима тафсирида Қатода розияллоҳу анхудан қўйидагиларни ривоят қилган:

«Улар мухлис мўмин ҳам эмаслар, очиқ кофир ҳам эмаслар. Пайғамбаримиз алайҳиссалом бизга мўмин, мунофиқ ва кофир ҳақида қўйидаги ўхшатишни қиласар эдилар: «Улар худди бир дарёни кесиб ўтмоқчи бўлган уч кишига ўхшайдилар. Мўмин сувга тушиб нариги

қирғоққа ўтиб олади. Ундан кейин мунофиқ тушади. У мүмин турган жойга етайдеганда, орқасидан коғир, менга томон кел, сенга раҳмим келяпти, бир ёмонлик етмасин, деб чақиради. Мүмин эса, мен томонга кел, мен томонда у бор-бу бор, деб санашга тушади. Мунофиқ икки орада сарсон бўлиб, бориб-келиб турганда, катта сув келиб уни оқизиб кетади. Мунофиқ ўлгунча шак-шубҳада ўтади», деганлар».

Кейинги оятда мўминларга хитоб қилиниб, уларга мунофиқ қилган ишни қилмаслик, коғирларни дўст тутмаслик амр қилинади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِمْنَوْا لَا تَنْخُذُوا أَلْكَفِيرِينَ أُولَئِكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ
تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا

144. Эй, иймон келтирганлар! Мўминларни қўйиб, коғирларни дўст тутманг. Аллоҳнинг ҳузурида ўз зиддингизга очик ҳужжат қилишни ҳоҳлайсизми?!

Мўминларни қўйиб, коғирларни дўст тутиш мунофиқларнинг иши экани ўтган оятларда айтиб ўтилган эди. Бу оятда мўминлар ўша ишдан қайтарилимоқдалар. Мўминларни қўйиб, коғирларни дўст тутганда, иймон ва Ислом учун ҳадсиз-ҳисобсиз заарлар келтирилади. Бу катта гуноҳдир. Шунинг учун ҳам, оятнинг иккинчи қисмида:

«Аллоҳнинг ҳузурида ўз зиддингизга очик ҳужжат қилишни ҳоҳлайсизми?!» дейилгандир.

Мўминни қўйиб, коғирни дўст тутиш ҳам бир нави ҳужжатдирки, охиратда бу ҳужжат уларнинг заарларига ишлайди ва Аллоҳ, уларни шу ҳужжат асосида азоблайди.

إِنَّ الْمُنْفَقِينَ فِي الدَّرْكِ أَلَّا سَفَلٌ مِّنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا

145. Албатта, мунофиқлар дўзахнинг энг остки қаватидадирлар ва ҳаргиз уларга бир ёрдамчини топа олмассан.

Ислом дини учун мунофиқлар коғирлардан ҳам заарли ва хавфлидирлар. Шунинг учун, охиратда ҳам улар коғирлардан-да кўра қаттиқроқ азобга дучор бўладилар. Дўзахнинг энг қаърига – энг остки қаватига ташланадилар. Бу жойни оятда «ад-Даркул асфал» дейилган.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қилинган ривоятда: «ад-Даркул асфал» бир эшикли уйлар бўлиб, унга мунофиқларни киритиб, устиларидан эшикларини қулфлаб қўйиб, остидан ҳам, устидан ҳам олов ёқилади, дейилган. Мунофиқлар ана шундай қаттиқ азобга дучор қилинадилар:

«...ва ҳаргиз уларга бир ёрдамчини топа олмассан».

Қайсилари бу ҳолдан кутулиши мумкинлиги келаси оятда баён қилинади:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَأَعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتَى اللَّهُ أَمْوَالُهُمْ مِنْ يَنْ أَجْرًا عَظِيمًا

146. Магар тавба қилиб, солиҳ амаллар қилган, Аллоҳни маҳкамам ушлаган ва Аллоҳ учун динга ихлос қўйғанлар-ана ўшалар мўминлар ила биргадирлар. Аллоҳ, албатта, мўминларга улуғ ажр берур.

Эътибор берилса, бошқа ҳолатларда «тавба қилиб, солиҳ амаллар қилганлар» дейиш билан кифояланилар эди. Яъни, бошқа барча гуноҳкорларнинг мағфират қилинишларига ушбу икки нарса – тавба ва амали солиҳ кифоя дейиларди. Аммо мунофиқлар билан бўлган муоммада бу икки муҳим шарт билан бирга «Аллоҳни маҳкамам ушлаш ва Аллоҳ учун динга ихлос қўйиш»ни ҳам шарт қилиб қўйилмоқда.

«Магар тавба қилиб, солиҳ амаллар қилган, Аллоҳни маҳкамам ушлаган ва Аллоҳ учун динга ихлос қўйғанлар-ана ўшалар мўминлар ила биргадирлар».

Чунки, мунофиқлар, аввал айтилганидек, кофирлардан ҳам ёмондирлар. Уларнинг нафслари шунчалик бузуқки, шу қадар тутуриксизки, ҳаммага кифоя бўлган тавба ва амали солиҳ буларга кифоя қилмайди. Буларнинг тузалиши учун бошқаларга қараганда икки ҳисса кўпроқ илож керак: Аллоҳни, унинг амрини, китобини маҳкамам тутиш ва динга Аллоҳ, учун ихлос қўйиш ҳам шартдир. Ана шу шартларнинг барчасига риоя этганларидагина мунофиқлар орасидан тавба қилганлари мўминлар билан бирга бўла оладилар, мўминлар сафига қўшиладилар.

Имом Ибн Аби Ҳотим Муоз ибн Жабал розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Динингга ихлос қилгин, сенга озгина амал ҳам кифоя қилур», деганлар.

Оят охирида мўминликнинг фазилати эслатилмоқда:

«Аллоҳ, албатта, мўминларга улуғ ажр берур».

مَا يَقْعُلُ اللَّهُ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَأَمْنَتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلَيْمًا

147. Агар шукр қилсангиз ва иймон келтирсангиз, Аллоҳ сизни азоблаб нима қиласидир?! Аллоҳ шукр қилувчи ва билувчи Зотдир.

Аллоҳ, таоло ношукур ва кофир бандаларни нима учун азоблайди?

Уларни азоблашдан бир фойда топадими? Ёки уларни азоблашдан лаззат оладими? Албатта, Аллоҳ, ношукр ва иймонсизларни азоблашдан ҳеч фойда топмайди ва уларни азоблашдан лаззат ҳам олмайди.

«Агар шукр қилсангиз ва иймон келтирсангиз, Аллоҳ сизни азоблаб нима қиладир?!»

Бу азобнинг асосий сабаби, банданинг шукр қилмагани ва иймон келтирганидир. Ношукр ва иймонсиз кимса бу дунёда азобланса, қилган хатоси эвазига, тўғри йўлга қайтсин, деб қилинади. Уни охиратда азоблаш эса, ношукрлиги ва кофиригининг жазосидир. Аслида,

«Аллоҳ шукр қилувчи ва билувчи Зотдир».

Яъни, шукр қилган бандаларидан рози бўлади ва уларга улуғ ажрларни беради.

Келгуси оятларда янги исломий жамиятнинг – илоҳий дастур асосида яшайдиган жамиятнинг тарбияси давом этади. Кишиларнинг қалбларини ва жамиятни турли нопокликлардан тозалашга алоҳида эътибор берилади:

﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهَرُ بِالشَّوَّعِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلَيْهِمَا﴾

148. Аллоҳ ёмон гапни ошкор қилишни хуш кўрмас. Магар мазлумдан бўлса, майли. Аллоҳ эшитувчи ва билувчи Зотдир.

Қалбида тақвоси, виждонида ҳассослик бўлмаган одам ҳар қандай ёмон сўзни осонгина ошкора қиласди, атрофга ёяди. Ёмон сўзнинг тарқалиши кишиларни ва жамиятларни разолат ботқофига боти-рувчи ҳолдир. Ёмон гап-сўзларнинг тарқалиши кишилар ўртасида-ги ўзаро ишончни йўқотади. Жамиятда ёмонлик голиб бўлгандек қилиб кўрсатади. Одамлар қалбида ишончсизлик ва умидсизлик руҳини тарқатади. Ёмон гапни ошкор қилиш икки одамнинг бир-бирини сўкишидан, ёмонлашидан ва фийбат-бўхтон қилишидан бошланади. Сўнгра, аста-секин катталашиб, жамиятни ҳалокат жари ёқасига олиб келади. Шунинг учун ҳам, Ислом жамиятида ёмон сўзни ошкор қилиш қатъяян таъқиқланади.

«Аллоҳ ёмон гапни ошкор қилишни хуш кўрмас».

Фақат бир тоифага – мазлумга рухсат. Шунда ҳам, мазлум инсон ўз устидаги зулмни кўтариши учунгина изн берилади.

«Магар мазлумдан бўлса, майли».

Чунки, Ислом жамиятида ҳар қандай зулм мутлақ қораланади. Золимга қарши туришда мазлумнинг ёни олинади. Жумладан, золимнинг зулмидан жамиятни хабардор этиш учун мазлумгина ёмон гапни ошкор қилиши мумкин. Ислом динида кишилар ҳақида ёмон гап-сўз тарқатмасликка катта эътибор берилади. Одамларнинг об-

рўйи доимо ҳимоя қилинади. Аммо, мусулмонларга зулм қилган одам бу ҳимояга сазовор бўла олмайди.

Аввалги мусулмонлар жамиятда ёмон гапни ошкор қилмасликка қанчалик эътибор берганларини тушунтириш учун бир ривоят келтирайлил.

Мужоҳид раҳматуллоҳи алайҳининг таърифлашларича, ёмон сўзни ошкор қилиш — «Бир одам меҳмонга борса-ю, мезбон уни яхши зиёфат қилмаса, у ердан чиқиб, фалончи менинг ҳурматимни жойига қўймади, яхши зиёфат қилмади, деб гапиришдир».

Мусулмонлар мазкур таълимотларга амал қилганларидан дунёдаги халқлар ичида шахсий ва ижтимоий ахлоқларда олий мақомларга эрищдилар. Ҳамма халқлардан ўтиб кетдилар.

إِنْ بُدُّواْ خَيْرًا وَ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُواْ عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفْوًاً وَ قَدِيرًاً

149. Агар яхшиликни ошкора ёки махфий қилсангиз ёки ёмонликни афв этсангиз, албатта, Аллоҳ афвли ва қодир Зотdir.

Мўмин киши ёмонлик қилиши, ҳатто ёмон сўзларни тарқатиши асло мумкин эмас. Шу билан бирга, яхшиликни ошкора ва махфий қилиши ва ёмонликни афв этиши марғуб ишдир. Мусулмон одам доимо яхшилик қилиши лозим, ёмонликни эса, афв этади. Ана шундагина, жамиятда яхшилик ҳукм суради. Кишиларнинг ёмонликларини афв этиш ҳам яхши иш. Афв туфайли жамиятда ёмонлик йўқолиб, яхшилик кўпаяди. Уқубат етказишга қодир бўлиб туриб, афв этиш нақадар олийжаноб иш эканлигини оятнинг охирги жумласидан ҳам билиб олсак бўлади:

«Албатта, Аллоҳ афвли ва қодир Зотdir».

Энди келадиган оятларда, ўрнак бўлиши учун, ўтган умматлардан ёмон гапни ошкор қилганлари ҳақида сўз кетади:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُواْ بَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ،
وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَخَذُواْ بَيْنَ ذَلِكَ سَيِّلًا
أُولَئِكَ هُمُ الْكَفِرُونَ حَقًا وَأَعْتَدَنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

150. Албатта, Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига куфр келтирадиганлар ва Аллоҳ ила Пайғамбарлари орасида айримчиликни ирода қиласидиганлар ҳамда баъзиларига иймон ва баъзиларига куфр келтирамиз, деб ана ўшандай ора йўлни тутишни хоҳлайдиганлар.

151. Ана ўшалар, ҳақиқий кофиirlардир. Ва кофиirlарга хорловчи азобни тайёрлаб қўйганмиз.

Ушбу икки ояти каримада васфи келган кофиirlар – насоро ва яхудийлардир. Бу икки диндаги кишилар жуда ҳам кўп ёмон сўзлар айтганинг майда-чуйда гапларини эслатиб ўтишнинг ҳожати йўқ. Аллоҳ ва Пайғамбарлар ҳақида тарқатган ёмон гапларини эслашнинг ўзи кифоя.

«Албатта, Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига куфр келтирадиганлар...»

Бу борада ҳам ҳаммасини эмас, Пайғамбарлар орасида айримчилик қилишларининг ўзиниёқ мисол қилиб олса бўлади.

«...ва Аллоҳ ила Пайғамбарлари орасида айримчиликни ирода қиласидиганлар ҳамда баъзиларига иймон ва баъзиларига куфр келтирамиз, деб ана ўшандай ора йўлни тутишни хоҳлайдиганлар...»

Улар, Пайғамбарларнинг баъзиларига иймон келтирамиз, баъзиларига куфр келтирамиз, дейдилар. Яхудийлар, ҳамма Пайғамбарларга иймон келтирамиз-у, аммо Ийсо билан Мұҳаммадга қуфр келтирамиз, дейдилар. Насоролар эса, ҳамма Пайғамбарларга иймон келтирамиз-у, аммо Мұҳаммадга қуфр келтирамиз, дейдилар.

Ҳолбуки, иймон бўлинмас ҳақиқатдир. Баъзисини олиб, баъзисини итқитилмайди. Бундай ора йўлни туттганлар кофир ҳисобланадилар. Кофир бўлганда ҳам:

«Ана ўшалар, ҳақиқий кофиirlардир».

Албатта, уларнинг бу қилмишлари эътиборсиз қолдирилмайди.

Аллоҳ таоло бу ҳақда:

«Ва кофиirlарга хорловчи азобни тайёрлаб қўйганмиз», дейди.

Кейинги оядта мазкур кофиirlарнинг зидди бўлмиш мусулмонлар қавмининг васфи келади:

وَالَّذِينَ ءامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَلَمْ يُفْرِقُوْبَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتَيْهِمْ أَجُورَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا رَّحِيمًا

152. Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига иймон келтирганларга ва уларнинг бирортасини ҳам айрмаганларга –ана ўшаларга ажрларини албатта берумиз. Ва Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли Зотдир.

Бу ояти каримада васф этилаётган саодатманд кишилар – мусулмонлардир. Улар Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига бирдек иймон келтирадилар. Улардан бирортасини айриб қўймайдилар.

«Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига иймон келтирганларга ва уларнинг бирортасини ҳам айирмаганларга-ана ўшаларга ажрларини албатта берумиз».

Ислом динида бирорта Пайғамбарни инкор қилган инсонда мусулмонлик қолмаслиги ҳақида ҳукм бор. Шунингдек, ҳамма самовий динларга ишониш ва уларни ҳурматлаш, самовий китобларга ишониш ва уларни эҳтиром қилиш мусулмон учун иймоннинг ажралмас қисмиидир. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ уларга ажрларини албатта беришни вайда қилмоқда.

«Ва Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли Зотдир».

У зот Ўзига ва Пайғамбарларига иймон келтирганларни мағфират қиласи ва охиратда уларни ўз раҳмати илиа жаннатга киритади.

Ислом тасаввури бўйича, Пайғамбарларга иймон ва куфр қандай бўлиши баён қилиб бўлингандан сўнг, келгуси оятларда бу масалада яҳудийлар ўзларини қандай тутишларининг баёни келади:

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ
 مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهَرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّعْقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ أَخْذَوْا الْعَجَلَ مِنْ
 بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَ أَعْنَذَ لِكَ وَإِنَّا تَنَاهَى مُوسَى سُلْطَنَانِ مُؤْمِنِينَ
١٥٣

153. Аҳли китоблар сендан уларга осмондан китоб тушириб беришингни сўрарлар. Мусодан бундан ҳам катта нарсани сўраганлар – «Бизга Аллоҳни ошкора кўрсат», деганлар. Бас, зулмлари туфайли уларни чақмоқ урди. Сўнгра, уларга очиқ-ойдин баёнотлар келганидан кейин бузоқни худо қилиб олдилар. Бас, Биз буни ҳам афв қилдик ва Мусога очиқ-ойдин сulton бердик.

Яҳудийлар Пайғамбарларга нисбатан душманликлари, беодобликлари билан машҳурдирлар. Улар баъзи Пайғамбарларни ўлдирган бўлсалар, бошқаларига бўхтон ва тухматлар қилганлар. Ўша эски гумроҳликларини Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга ҳам қилганлар. Ушбу ояти каримада оламларнинг сарвари Муҳаммад алайҳиссаломга нисбатан уларнинг биргина қилмишлари эсга олинмоқда:

«Аҳли китоблар сендан уларга осмондан китоб тушириб беришингни сўрарлар».

Холбуки, ўша пайтда Пайғамбаримиз алайҳиссаломга осмондан Қуръони Карим оятлари тушиб турган эди. Аммо, аҳли китоб бўлмиш яҳудийлар у кишидан ёзилган ва жилдланган китоб тушириб беришни сўрадилар.

Ибн Журайж розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, ўша китобда фалончига, пистончига, деб ёзилган бўлиб, «Ҳақиқатан ҳам, Муҳаммадни сизга Пайғамбар қилиб юбордик», деган гап ҳам бўлиши керак экан. Бу эса, саркашлик, куфр ва масҳарадан бошқа нарса эмас эди. Аммо, яхудийларнинг бу қилиқларидан ажабланмаслик керак. Уларнинг тарихига назар солинса, бундан баттар ишларни ҳам қилганикларига гувоҳ бўламиз. Улар ўзларига Аллоҳ томонидан Пайғамбар қилиб юборилган

«Мусодан бундан ҳам катта нарсани сўраганлар – «Бизга Аллоҳни ошкора кўрсат», деганлар».

Демак, яхудийлар тарих давомида Пайғамбарларга нисбатан доимо беодоб бўлганлар. Куфр ва саркашлик ила улардан турли нарсаларни, одатда, моддий-ашёвий нарсаларни талаб қилгандар. Мусо алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларида далил сифатида етарлидан ҳам ортиқроқ мўъжизалари бўлишига қарамай, у кишидан яна ҳам моддийроқ ва ҳис қиласиганроқ далилни – Аллоҳни ошкора кўрсатишни талаб қилгандар. Бундай талаб яхудийларнинг ўтакеттган моддапараст эканлигидан дарак беради. Аллоҳ, таоло уларни қилмишларига яраша жазолади.

«Бас, зулмлари туфайли уларни чақмоқ урди».

Яъни, ҳаддиларидан ошганликлари, туғёнга кетганликлари, саркашлик қилганиклари учун Аллоҳнинг азобига дучор бўлдилар. Уларни чақмоқ урди. Аллоҳ, уларни афв қилди ва ҳидоятга солиш учун турли баёнотлар ва белгилар берди. Мисрда Мусо алайҳиссалом уларга турли мўъжизаларни кўрсатдилар. Аллоҳ, уларни қутқариб, душманларини денгизга фарқ қилди. Аммо яхудийлар барибир ўнгланмадилар.

«Сўнгра, уларга очиқ-ойдин баёнотлар келганидан кейин, бузоқни худо қилиб олдилар».

Бу ачинарли ва гумроҳона иш Мусо алайҳиссалом Аллоҳ, таоло билан роз айтишгани, муножот қилгани кетганларида бўлди. Мисрдан қочиб чиқаётшиб, ҳийла йўли билан мисрлик аёллардан олган тиллалардан Самурий исмли бири уларга олтин бузоқ шаклини қуийб берди. Яхудийлар эса, ўша олтин бузоқ ҳайкалини ўзларига худо қилиб олдилар ва унга ибодат қилдилар. Аммо, Аллоҳ, таоло уларга яна меҳр кўрсатди:

«Бас, Биз буни ҳам афв қилдик ва Мусога очиқ-ойдин султон бердик».

Аллоҳ, Мусо алайҳиссаломга берган султон – шариатдир. Аллоҳнинг шариати – султондир.

Аммо, яхудийлар доимо яхудийларига борадилар. Уларга қаҳр ва ғазаб кўрсатилмагунча, фойда чиқмайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, таоло уларга мана бундай муомала қилди:

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الظُّرُورَ يُمِيشُقُهُمْ وَقُلْنَا لَهُمْ أَدْخُلُوا الْبَابَ سُجْدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي
 السَّبِّتِ وَأَخْذَنَا مِنْهُمْ مِيشَقًا عَلَيْنَا ١٥٦

154. Ва аҳдномаларига мувофиқ, устиларига Турни кўтардик ва уларга: «Эшиқдан эгилиб киринглар» ҳамда «Шанба куни ҳаддингиздан ошманг», дедик. Ва улардан мустаҳкам аҳднома олдик.

Яҳудийлар Мусо алайҳиссаломга Аллоҳ томонидан берилган султонга – шариатта юрмадилар. Улар Аллоҳга, шариатта юрмаганлари ҳолда, нима қилсанг розимиз, деб аҳд берган эдилар. Худди ўша аҳдномаларига мувофиқ, Аллоҳ таоло уларни қўрқитиш учун тепаларига Тур тофини олиб келиб қўйди.

«Ва аҳдномаларига мувофиқ, устиларига Турни кўтардик...»

Яҳудийлар ночор ҳолда қолдилар. Агар тавба қилмасалар, Аллоҳнинг айтганига кирмасалар, устиларидағи тоғ уларни босиб тушиши аниқ эди. Шундай ҳолда турганларида:

«...ва уларга: «Эшиқдан эгилиб киринглар» ҳамда «Шанба куни ҳаддингиздан ошманг», дедик».

Яъни, Аллоҳ таоло уларга Байтул Мақдиснинг эшигидан тавозуъ билан, эгилиб киришни ва шанба куни ҳаддан ошмасликни – дам олишни, балиқ овла масликни амр қилди. Ҳамда бу борада уларнинг мустаҳкам ваъдаларини олди:

«Ва улардан мустаҳкам аҳднома олдик».

Аммо яҳудийлар яна яҳудийликларини қилдилар. Ўзларини хавфдан холи сезишлари билан дарҳол аҳдномани буздилар. Байтул Мақдисга тавозуъ билан эгилиб эмас, кетлари билан сурилиб кирдилар ва шанба куни балиқ овлашга ҳийла ўйлаб чиқардилар. Бас, ушбу қилган гуноҳлари ва бошқа (келаси оялларда зикр қилинадиган) айблари учун Аллоҳ таоло уларни лаънатлади.

فِمَا نَقْضَاهُمْ مِيشَقَهُمْ وَكُفَّرُهُمْ بِشَایئَةِ اللَّهِ وَقُلْنَاهُمْ أَلَّا نَبِأَءَهُمْ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلُهُمْ قُلُوبُنَا
 غُلْمَانٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا كُفَّرُهُمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ١٥٧ وَيُكْفُرُهُمْ وَقَوْلُهُمْ عَلَى
 مَرِيمَ بِهِتَنَاعَظِيمًا ١٥٨ وَقَوْلُهُمْ إِنَّا قَنَنَا مُسِيَّحًا عِيسَى ابْنَ مَرِيمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَنَنُوهُ وَمَا
 صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شَيْهَهُ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أَخْنَلُفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا أَنْبَاعَ
 الظُّنُنِ وَمَا قَاتَلُوهُ يَقِينًا ١٥٩

155. Аҳдномаларини бузганлари, Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлари, Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдирганлари, «қалбларимиз берк» деганлари учун. Йўқ! Балки, куфрлари сабабли Аллоҳ қалбларига муҳр босган, озгиналаридан бошқаси иймон келтирмаслар.

156. Ва куфрлари, Марямга қарши улкан бўхтон айтганлари учун.

157. «Биз Аллоҳнинг Расули Масийҳ Ийсо ибн Марямни ўлдирдик», деганлари учун (уларни лаънатладик). Ҳолбуки, уни ўлдирмадилар ҳам, осмадилар ҳам, лекин уларга шундай туюлди. У ҳақида ихтилофга тушганлар унинг ўлимидан шак-шубҳададилар. У тўғрисида уларнинг билимлари йўқ, магар гумонга эргашарлар. Уни ўлдирмаганлари аниқдир.

Ушбу оятларда яҳудийларнинг Аллоҳнинг лаънатига учрашларига сабаб бўлган баъзи қилмишлари зикр этиляпти.

Ўша қилмишлардан биринчиси:

«Аҳдномаларини бузганлари».

Яҳудийлар аҳдномаларини қандай бузганларини ўттан оятда ҳам яққол кўрдик, ўргандик ва англаб етдик.

Иккинчиси:

«Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганликлари».

«Оят» деганда белги ва мўъжиза маънолари ҳам тушунилади. Аллоҳ таоло яҳудийларга иймонга келишлари ва тўғри йўлга тушишлари учун қўплаб оятлар – белги ва мўъжизалар кўрсатди. Бош-қа сурा ва оятларда уларнинг зикри келган. Аммо, яҳудийлар мазкур мўъжизаларнинг барчасига куфр келтирилар, уларни инкор этдилар.

Учинчиси:

«Пайғамбарларни ноҳақдан ўлдирганлари».

Бу ҳам маълум ва машҳурдир. Қуръонда ўрни билан бу масала ҳам керагича ёритилган. Мисол учун, яҳудийлар Закариё ва Яхё алайҳиссаломларни ноҳақдан ўлдирганларини эслаш кифоя қиласди.

Тўртинчиси:

«қалбларимиз берк», деганлари».

Бу гапни улар Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг даъватларига жавобан айтганлар. Уларни Исломга чақирганларида, масхара қилиб: «Бизнинг қалбларимиз берк, сенинг даъватинг кирмайди», деганлар. Бу билан улар, биз сенинг гапингта қулоқ ҳам солмаймиз, демоқчи бўлганлар.

Во ажабо, ҳақиқатда ҳам уларнинг қалблари берк ҳолда, унга ҳеч нарса кирмайдиган қилиб яратилганми?!

«Йўқ! Балки, куфрлари сабабли Аллоҳ қалбларига муҳр босган, озгиналаридан бошқаси иймон келтирмаслар».

Яъни, аслида уларнинг қалблари ҳам бошқаларники каби яратилган, улар айтгандек, берк қилиб яратилган эмас. Аммо куфрлари сабабли Аллоҳ уларнинг қалбларини муҳрлаб, қаттиқ, бетаъсир ва берк қилиб қўйган. Шунинг учун ҳам, улардан жуда ҳам оз одамлар мусулмонликни қабул қиласидилар.

Бешинчиси:

«Ва куфрлари, Марямга қарши улкан бўхтон айтганлари...»

Олтинчиси:

«Аллоҳнинг Расули Масийҳ Ийсо ибн Марямни биз ўлдирдик», деганлари...»

Аслида, яҳудийлар Ийсо алайҳиссаломни Пайғамбар деб тан олмаганлар. Бу ердаги «Аллоҳнинг Расули» дейишлари истеҳзо ва масхара учундир. Улар Ийсо алайҳиссаломни ўлдирганликларини даъво қиласидилар. Лекин бу қуруқ даъво, холос. Ҳақиқатни эса, Қуръони Карим баён қиласиди:

«Холбуки, уни ўлдирмадилар ҳам, осмадилар ҳам, лекин уларга шундай туюлди».

Ийсо алайҳиссаломга яҳудийлар суиқасд қилганларининг қиссаси маълум ва машҳур. Бу қиссани буюк тафсирчилардан Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи қуийдагича ривоят қиласидилар:

«Аллоҳ таоло Ийсо ибн Марямни очиқ-ойдин аломатлар ва ҳидоят или Пайғамбар қилиб юборганида, яҳудийлар у зотга берилган Пайғамбарлик ва мўъжизаларга ҳасад қиласидилар. У киши кўр бўлиб туғилганларни ва песларни даволар, ўликни Аллоҳнинг изни или тирилтирас, лойдан қушнинг шаклини ясад, унга пуфласалар, Аллоҳнинг изни или қуш бўлиб учиб кетар эди. Шунга ўхшаш кўпгина мўъжизалар билан у кишини Аллоҳ қўллаб-қувватлаган эди. Яҳудийлар эса, у кишини ёлғончига чиқардилар, хилоф қиласидилар ва имкони борича, у зотга озор беришга ўтдилар. Ҳаттоқи, Аллоҳнинг Пайғамбари Ийсо алайҳиссалом улар бор жойда турмайдиган бўлдилар. Кўпинча оналари билан бирга саёҳатда юришга мажбур бўлдилар. Яҳудийлар бу билан кифояланиб қолмадилар, у зотни ўша даврдаги Дамашқнинг подшоҳига чакдилар. Подшоҳ юлдузларга сифинадиган мушриклар тоифасидан эди. Унинг миллатига «юнон» деб ном берилган эди. Яҳудийлар унга: «Байтул Мақдисда бир одам чиқиб, кишиларни фитнага солмоқда, адаштироқда ва фуқароларни подшоҳга қарши қўймоқда», деб хабар етказдилар. Бундан подшоҳнинг разаби чиқди. Байтул Мақдисдаги ноибига мазкур одамдан эҳтиёт бўлиш, уни осиб, бошига тикон қўйиб, унинг шарридан одамларни сақлаш фармонини берди. Мактуб Байтул Мақдиснинг волийсига етиб келганида, у фармонни бажаришга отланди. Бир тоифа яҳудийлар билан Ийсо алайҳиссалом турган жойга борди. У киши ўзларига

яқин кишилар билан бирга эдилар. Уларнинг сони ўн икки-ўн уч ёки ўн еттита эди.

Бу воқеа жума кунидан шанбага ўтар кечаси содир бўлди. Яхудийлар уларни қамалга олдилар. Ёки улар босиб киришади, ёки ўзлари уларнинг олдига чиқишилари керак – бундан бошқа илож қолмаганини англаб етган Ийсо алайҳиссалом шерикларига: «Кимингизга менинг тусим ўтса, ўша одам жаннатда мен билан бирга бўлади», дедилар.

Бу ишга бир ёш йигит тайёргани билдири. Уни хиёл ёш санадилар, юқоридаги гапни иккинчи, учинчи бор такрорладилар. Ҳар сафар фақат ҳалиги йигит ўз тайёргани билдири. Ийсо алайҳиссалом: «Сен ўшасан!» дедилар. Аллоҳ, таоло у йигитни Ийсо алайҳиссалом тусига киритди.

Томнинг шифтидан бир туйнук очилди. Ийсо алайҳиссаломни мудроқ олди. Шу ҳолда осмонга кўтарилилар. У зот кўтарилганларидан кейин, шериклари ташқарига чиқдилар. Яхудийлар қоронфуда ҳалиги йигитни Ийсо деб ўйлаб, ушлаб, осдилар ва бошига тикон қўйдилар».

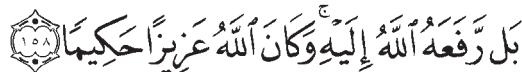
Аммо ишга бу билан нуқта қўйилгани йўқ. Асосий ихтилофлар айнан ушбу воқеадан сўнг бошланди. Таъкидланганидек, ҳодиса кечанинг қоронғусида, тўс-тўполоннинг ичидаги бўлиб ўтди. Кўп нарсалар ноаниқ қолди. Шунинг учун:

«Унинг ҳақида ихтилоф қилганлар унинг ўлимидан шак-шубҳададирлар».

Аввало, ҳодисада иштирок этганларнинг ўзлари ихтилофга тушдилар. «Агар ўлдирилган Ийсо бўлса, бирга юрган одам қани? Агар ўлдирилган бирга юрган одам бўлса, Ийсо қани?» дедилар бир-бирларига. Лекин, барибир, ўликни осиб қўйиб, биз Ийсони ўлдиридик деб, мақтаниб юришаверди. Насоролар бўлса, баъзилари бу гапга ишонди, баъзилари «Ийсо ўлгандан кейин кўмилди. Аммо уч кундан кейин яна тирилди», дейишди. Лекин ҳаммаларининг гапи ҳам асоссиз гаплардир. Бу нарса оятнинг сўнгига яна бир бор таъкидланади:

«У тўғрисида уларнинг билимлари йўқ, магар гумонга эргашадилар. Уни ўлдиримаганлари аниқ».

Хўш, ўлдиримаганлари аниқ бўлса, унга нима бўлган, деган саволга келаси оятда жавоб келади:

158. Балки, уни Аллоҳ, Ўзига кўтарди. Аллоҳ азиз ва ҳакийм бўлган Зотdir.

Мўмин-мусулмонларнинг Ийсо алайҳиссалом ҳақларидағи ақийда-

лари ушбу ва бошқа оялардан ҳамда саҳих ҳадиси шарифлардан олинган. Үнда ҳеч қандай ноаниқлик, шубҳа ёки гумон йўқ. Ҳаммаси аниқ.

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ، وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا

159. Ҳеч бир аҳли китоб йўқки, унга ўлимидан олдин иймон келтирмаса. Қиёмат куни эса, у уларнинг зиддига гувоҳ бўлур.

Уламоларимиз бу ояти кариманинг маъносида икки хил фикр айтганлар. Бунга оятдаги «ўлимидан олдин» ибораси сабаб бўлган. Баъзилари, бу ерда Ийсонинг ўлими назарда тутилган, десалар, баъзилари, аҳли китобнинг ўлими назарда тутилган дейдилар.

Биринчи тоифа: «Ийсо алайҳиссалом қиёмат яқинлашганда тушгандарида, аҳли китоблардан ҳеч ким қолмай, у киши ўлишларидан олдин у зотта иймон келтиради», дейди.

Иккинчи тоифа олимларнинг тафсирларига кўра эса, ҳар бир аҳли китоб ўз ўлимидан олдин, албатта, Ийсо алайҳиссаломга иймон келтиради.

«Ҳеч бир аҳли китоб йўқки, унга ўлимидан олдин иймон келтирмаса».

Яъни, ҳар бир яхудий ҳам ўз ўлимидан олдин, албатта, Ийсо алайҳиссаломга иймон келтиради. Аммо, бу, фойда бермайдиган иймон бўлади. Шунинг учун ҳам,

«Қиёмат куни эса, у уларнинг зиддига гувоҳ бўлур».

Яъни, Ийсо алайҳиссалом қиёмат куни уларнинг зиддига гувоҳлик берадилар.

فِيظَلُمٌ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَمَنَا عَلَيْهِمْ طَبِيبَتٍ أَحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدَّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
كَثِيرًا وَأَخْذَهُمْ الرِّبْوًا وَقَدْ هُوَا عَنْهُ وَأَكْلَهُمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَطْلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

160. Яхудий бўлганларга, уларнинг зулми, Аллоҳнинг йўлидан кўп тўстанлари учун, ўзларига ҳалол қилинган нарсани ҳаром қилдик.

161. Ва қайтарилган бўлсалар ҳам, рибо олганликлари ва одамларнинг молларини ботил йўл билан еганлари учун. Ва уларнинг кофиirlари учун аламли азобни тайёрлаб қўйдик.

Ушбу икки оятда яхудийларнинг аввал зикр қилинган гумроҳликларига яна зулм, Аллоҳнинг йўлидан кўп тўсиш, рибохўрлик ва одамларнинг молларини ботил йўл билан ейишлари ҳам қўшилмоқ-

да. Ана шу мункар ишлари туфайли, Аллоҳ таоло яҳудийларга аввал ҳалол бўлган нарсаларни ҳам ҳаром қилди.

«Яҳудий бўлганларнинг зулмлари, Аллоҳнинг йўлидан кўп тўсишлари, ўзлари қайтарилган бўлсалар ҳам, рибо олганликла-ри ва одамларнинг молларини ботил йўл билан еганлари туфай-ли уларга ўзлари учун ҳалол қилинган нарсани ҳаром қилдик».

Таврот тушишидан аввал Исройл ўзига ўзи ҳаром қилган нарсадан бошқа ҳамма нарса яҳудийлар учун ҳалол эди. Кейин нималар ҳаром қилингани ҳақида аввалги сураларда келди. «Анъом» сурасида яна ба-тафсил келади. Бу дунёдаги чоралар билан кифояланмай охиратда:

«Ва уларнинг кофирлари учун аламли азобни тайёрлаб қўйдик».

Ха, кофирларнинг ҳоли шу.

Лекин мўминларнинг ҳоли тамоман бошқача бўлади.

لَكِنَ الرَّسُخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُوفَ كَرَكُوَةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَوْ لِئِكَ سَنُوتُهِمْ

أَجَرًًا عَظِيمًا

162. Лекин, улардан илмда мустаҳкам бўлганлари ва мўминлари, сенга нозил бўлган нарсага ва сендан олдин нозил бўлган нарсага иймон келтирурлар. Хусусан, намозни қоим қилувчилар, закот берувчилар, Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирувчилар ҳам. Ана ўшаларга албатта улуғ ажр берумиз.

Илмда мустаҳкам бўлганларнинг иймон келтиришларининг таъкидланишида алоҳида аҳамият бордир. Ҳақиқий ва мустаҳкам илм эгалари ҳамиша иймонли бўладилар. Уларнинг илмлари шунга чорлайди. Илмсиз ва чаласавод кимсалар иймондан қочадилар, гарчи улар илм даъвосини қилсалар ҳам. Илм билан иймон бирга бўлганда эса, катта яхшиликларга сабаб бўлади. Ана ўшалар Аллоҳнинг инояти или намоз ўқувчи, закот берувчи, Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирувчи мусулмонлар сафига қўшиладилар ҳамда Аллоҳ томонидан ҳаммалари учун тайёрлаб қўйилган улуғ ажрга эга бўладилар.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحَ وَالنَّبِيِّ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَرُونَ
وَسُلَيْمَانَ وَءَاتَيْنَا دَارَةً دَرَبُورًا

163. Биз сенга худди Нуҳ ва ундан кейинги Пайғамбарларга ваҳий юборганимиздек ваҳий юбордик. Биз Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб, Асбот, Ийсо, Айюб, Юнус, Ҳорун ва Сулаймонларга ваҳий юбордик. Довудга эса Забурни бердик.

Демак, ҳамма Пайғамбарларга ваҳий юбораётган, уларни бандалар ичидан танлаб олаётган Зот битта. Мазкур Пайғамбарларга ваҳий юборган ўша Зот Муҳаммад алайҳиссаломга ҳам ваҳий юборгандир. Мазкур кишиларни Пайғамбар қилиб танлаб олган ўша Зот Муҳаммад алайҳиссаломни ҳам Пайғамбар қилиб танлаб олгандир. Довуд алайҳиссаломга Забурни берган бўлса, Муҳаммад алайҳиссаломга Қуръонни бергандир.

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلٍ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْنَهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ
مُوسَى تَكْلِيمًا

164. Ва Биз сенга бундан олдин қиссаларини айтиб берган ва қиссаларини айтиб бермаган Пайғамбарларни юбордик. Ва Аллоҳ Мусо ила ўзига хос гаплашди.

Қуръони Каримда номлари зикр қилинган Пайғамбарлар қуидагилар: Одам, Идрис, Нуҳ, Ҳуд, Солих, Иброҳим, Лут, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб, Юсуф, Айюб, Шуайб, Мусо, Ҳорун, Юнус, Довуд, Сулаймон, Илёс, Ал-Ясаъ, Закариё, Яҳё, Зул-Кифл, Ийсо ва Муҳаммад алайҳиссаломлардир.

Қуръони Каримда номлари зикр қилинмаган Пайғамбарлар ҳақидаги энг ишончли маълумот Ибн Мурдавайҳи Абу Зарр ал-Фифорий рози яллоҳу анҳудан қилган ривоятда келган, у киши айтадиларки:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Пайғамбарлар қанча?» деб сўрадим. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бир юз йигирма тўрт мингта», дедилар.

«Эй, Аллоҳнинг Расули, улардан қанчаси Расуллар?» дедим. У зот:

«Уч юз ўн учтаси, кўпчилик» дедилар.

Оятнинг охирида Мусо алайҳиссаломга кўрсатилган улкан шариф зикр қилинади:

«Ва Аллоҳ Мусо ила ўзига хос гаплашди».

Шунинг учун ҳам, у киши «Калимуллоҳ», деб аталадилар.

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ
عَزِيزًا حَكِيمًا

165. Башорат берувчи ва огоҳлантирувчи Пайғамбарларни Аллоҳ ҳузурида одамларга Пайғамбарлардан сўнг ҳужжат бўлмаслиги учун юбордик. Ва Аллоҳ азиз ва ҳакийм бўлган Зотдир.

Аллоҳ таоло одам боласига оқни қорадан ва яхшини ёмондан ажратиши учун ақлни берган. Ўзи берган ўша ақл туфайли одамларга, нима учун ақлингни ишлатиб мени танимадинг, ибодатимни қилмадинг, деса, ҳаққи бор. Аммо, Аллоҳ таоло бандаларига меҳрибон Зот, шунинг учун ҳам, уларга осон бўлсин деб, бандаларга жаннат башоратини берувчи ва дўзахдан огоҳлантирувчи Пайғамбарларни юборди.

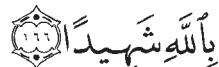
«Башорат берувчи ва огоҳлантирувчи Пайғамбарларни Аллоҳ ҳузурида одамларга Пайғамбарлардан сўнг ҳужжат бўлмаслиги учун юбордик».

Пайғамбарлар юборилганидан кейин одамларда ҳеч қандай узр қолмайди. Пайғамбар юборганингда, унга эргашиб, сенга иймон келтирас эдик, ибодатингни қиласар эдик, деб ҳеч ким ҳужжат келтира олмайди.

«Ва Аллоҳ азиз ва ҳаким бўлган Зотдир».

Ҳа, Аллоҳ, дарҳақиқат, ҳар бир ишга қодир ва ҳакийм Зотдир. У зот ҳар бир ишни қилишга қодирдир. У зот ҳар бир ишни ҳикмат или қиладир.

Кейинги оятларда Аллоҳ таоло Ўзининг охирги Пайғамбари Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли бериб, аҳли китобларнинг инкорларига аҳамият бермасликка чакиради. Аллоҳ юборган бошқа Пайғамбарларга ишонишиб, сенга ишонишмаса, ишонишмасин:

لَكِنَّ اللَّهُ يَشْهُدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمٍ هُوَ الْمَلِكُ كَمَا يَشَهُدُونَ وَكَفَى

166. Лекин Аллоҳ сенга нозил қилган нарсаси ила гувоҳлик берадир. уни Ўз илми ила нозил қилди. Фаришталар ҳам гувоҳлик берурлар. Гувоҳликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур.

Аллоҳнинг Ўзи гувоҳлик бериб турган жойда аҳли китоб бўлмиш кофирларнинг гапига йўл бўлсин. Аллоҳ, Ўзи сенга илоҳий китоб нозил қилганига Ўзи гувоҳ бўлиб турибди-ку! Бундан ортиқ яна нима керак! Фаришталар ҳам гувоҳлик бериб тургандан кейин кофирлар ким бўлибдилар!

Аллоҳнинг гувоҳлиги ва фаришталарнинг гувоҳлигига қарши турган кофирларга нималар бўлиши энди баён қилинади:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاصْدُوْعَنْ سَيِّلِ اللَّهِ قَدْ صَلُوْأَضَلَّاْ بَعِيدًا

167. Куфр келтирган ва Аллоҳнинг йўлидан тўстанлар, батажиқ, қаттиқ адашгандирлар.

Яъни, ўзлари куфр келтириб, ҳақ йўлга эргашмайдилар, бунинг устига, бошқаларни ҳам Аллоҳнинг йўлидан тўсиб, ўзларига ўхшатиб, куфр йўлига юргазадилар. Албатта, ундан тоифалар дунёда энг қаттиқ адашган кимсалардир.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيْهُمْ طَرِيقًا إِلَّا
طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَلَدُنَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

168. Албатта, куфр келтирганлар ва зулм қилганларни Аллоҳ зинҳор мағфират қилмас ва йўлга ҳидоят ҳам қилмас.

169. Магар жаҳаннам йўлига (ҳидоят қилур) ва унда абадий қолурлар. Бу, Аллоҳ учун осондир.

Аслида, кофир бўлишилик энг катта зулмдир. Юқоридаги оятда «куфр келтирган ва одамларни Аллоҳнинг йўлидан тўстанлар» деб сифатланган кимсалар бу оятда «куфр келтирганлар ва зулм қилганлар» деб васф қилинмоқда. Ўзлари ҳакни инкор қилганлари етмагандай, ўзгалирни ҳам ҳақдан тўшишлари, дарҳақиқат, зулм устига зулмдир.

«Албатта, куфр келтирганлар ва зулм қилганларни Аллоҳ зинҳор мағфират қилмас ва йўлига ҳидоят ҳам қилмас».

Албатта, Аллоҳ таоло ундан кишиларнинг гуноҳларини мағфират ҳам, ўзларини ҳидоят ҳам қилмайди-да.

«Магар жаҳаннам йўлига (ҳидоят қилади)».

Ҳа, агар Аллоҳ таоло уларни «ҳидоят» қилса ҳам, фақат бир йўлга – жаҳаннам йўлига «ҳидоят» қилади. Улар фақат шунга лойикдирлар.

Улар ўзлари кирган жаҳаннамда ҳеч чиқмасдан абадий қолишга лойикдирлар.

«...ва унда абадий қолурлар. Бу, Аллоҳ учун осондир».

Мазкур баёнотлардан кейин жами одамларга умумий нидо ўрни келди:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَعَامِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ
تَكُفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلَيْهِ حَكِيمًا

170. Эй одамлар! Батаҳқиқ, сизларга Роббингиздан ҳақ ила Пайғамбар келди. Бас, иймон келтириңг, ўзингизга яхши бўладир. Агар куфр келтирсангиз, Албатта осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳнидири. Ва Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир.

Пайғамбарлик ҳақида, хусусан, охирги Пайғамбар Мұҳаммад солаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида насоролар ўзларича нима десалар, деяверсинглар. Яхудийлар нима десалар, деяверсинглар. Аммо сизлар, эй одамлар – дунёдаги барча одамлар, ҳамма-ҳаммангиз Роббингиздан ҳақ ила келган Мұҳаммад алайҳиссаломга иймон келтириңглар.

«Эй одамлар! Батаҳқиқ, сизларга Роббингиздан ҳақ ила Пайғамбар келди. Бас, иймон келтириңг, ўзингизга яхши бўладир».

Бу Пайғамбар сизларга икки дунёнинг саодатини таъмин этувчи мукаммал ва охирги динни келтириди. Агар унга иймон келтирсангиз, у келтирган динга амал қылсангиз, ўзингизга яхши бўлади, эй одамлар! Агар ўзингизга яхшиликни истасангиз, Мұҳаммад солаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтириңг.

«Агар куфр келтирсангиз, Албатта осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳнидири. Ва Аллоҳ билувчи ва ҳикматли Зотдир».

Агар унга куфр келтирадиган бўлсангиз, ўзингизга зарар қиласиз. Аллоҳга ҳеч нарса бўлмас. Албатта, осмонлару ердаги ҳамма нарсалар унинг мулкидири. У ўз мулкида истаган тасарруфини қилур.

Келаси оятларда аҳли китобларнинг хато ақийдалари тузатилади:

يَأَهْلَ الْكِتَبِ لَا تَغْلُوْا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا
 الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مُرْسَى رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَنَهَا إِلَى مُرْسَى وَرُوحٌ مِّنْهُ فَعَمَّنُوا
 بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَالِثَةٌ أَنْتُهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَحْدَهُ سُبْحَنَهُ وَأَنَّ
 يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ هُوَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكَيْلًا

171. Эй, аҳли китоблар! Динингизда ҳаддан ошманг ва Аллоҳ ҳақида ҳақдан бошқани айтманг. Албатта, Масийҳ Ийсо ибн Марям Аллоҳниң Пайғамбари, Марямга илқо қилган калимаси ва Ундан бўлган руҳдир. Бас, Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига иймон келтириңг. Уни учта деманг. Тўхтант, ўзингизга яхши бўлади. Албатта, Аллоҳ ягона илоҳидир, ўзга эмас. У Ўзининг боласи бўлишидан пок бўлди. Осмонлардаги нарсалар ва ердаги нарсалар Унидири. Вакилликка Аллоҳниң Ўзи кифоя қилур.

Ислом дини инсониятнинг ақийдасини тўғри йўлга солишга келган. Бу ўринда ушбу оят насороларнинг ақийдасини тўғриламоқда.

Маълумки, насроний дини янгилиги вақтида ақийда түғри бўлган. Лекин, замон ўтиши билан, бу ақийда аста-секин бузила борган. Милодий олтинчи асрга келиб, Рим императорларининг тазиёки остида насроний ақийдаси тамоман бузилиб бўлган эди. Насоролар ўз динларида ҳаддан ошиб кетдилар. Аллоҳнинг бандаси ва Пайғамбари Ийсо алайҳиссаломни «Аллоҳнинг ўғли» дедилар. Сўнгра, Аллоҳ уч аслдан — ота, ўғил ва муқаддас руҳдан иборатdir, деб дাъво қилдилар. Шунингдек, Биби Марямни ҳам илоҳлик даражасига кўтардилар. Худонинг табиати ҳақида битмас-туганмас ихтилофларга тушдилар. Охири келиб, ўзлари ҳам тушуниб етмайдиган ақийдавий машмашаларга гирифтор бўлдилар. Уларнинг ушбу ва шунга ўхшаш кўплаб ишлари динда фулувга кетиш — ҳаддан ошиш эди. Аллоҳ, таоло бу ояти каримада аҳли китоблардан бўлмиш насороларга хитоб қилиб:

«Эй, аҳли китоблар! Динингизда ҳаддан ошманг ва Аллоҳ ҳақида ҳақдан бошқани айтманг», демоқда.

Аллоҳ ҳақидаги ҳақ эса, Ислом ақийдасида келганdir. Насоролар худо ёки ўғил худо ёки худонинг уч аслидан бири, деб эътиқод қила-диган Ийсо алайҳиссалом ҳақидаги энг түғри ақийда қуидагичадир:

«Албатта, Масийҳ Ийсо ибн Марям Аллоҳнинг Пайғамбари, Марямга илқо қилган калимаси ва Ундан бўлган руҳdir».

Демак, Ийсо Аллоҳ эмас, балки Аллоҳнинг Пайғамбариdir. Ҳа, у зот Иброҳим, Мусо, Мухаммад ва бошқа Пайғамбарларга ўхшаш Пайғамбарdir.

Шу билан бирга, Ийсо алайҳиссалом Аллоҳнинг «Марямга илқо қилган калимаси» ҳамdir. Яъни, у зот бошқаларга ўхшаб оналари қорнида нутфадан пайдо бўлмаган, балки Аллоҳнинг «Бўл!» деган калимаси или пайдо бўлган.

Ийсо алайҳиссалом Ундан, яъни Аллоҳдан бўлган руҳ ҳамdir. Бу «руҳ»дан мурод пуфлашдир. Чунки, Аллоҳнинг амри или Жаброил фаришта Биби Маряннинг ёқаларидан пуфлагандан сўнг Биби Марям онамиз Ийсо алайҳиссаломга ҳомиладор бўлганлар. Аллоҳ, Одам алайҳиссаломни лойдан ясад бўлгандан сўнг унга пуфлаганда жон кирган эди. Ўшани ҳам «руҳ» дейилгандир. Ҳақиқатан шундай бўлгач:

«Бас, Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарларига иймон келтилинг».

Яъни, ягона Аллоҳга иймон келтилинг. Аллоҳнинг Пайғамбарларига, жумладан, Ийсо Пайғамбара ва охирги Пайғамбар Мухаммад алайҳиссаломга иймон келтилинг.

«Уни учта деманг! Тўхтанг, ўзингизга яхши бўлади».

Яъни: эй насоролар, Аллоҳ, учта — ота, ўғил ва муқаддас руҳ деманг. Бундай нотўғри эътиқод ва гап-сўзлардан тўхтанг, ўзингизга яхши бўлади.

«Албатта, Аллоҳ ягона илоҳдан ўзга эмас».

Аллоҳ ҳақидағи ҳақиқий ақийда шулдир. Ҳам борлиқдаги ҳақиқат, ҳам инсон ақли Аллоҳнинг ягоналигига шоҳидdir. Бу ҳақиқатни инкор қилиб, «Аллоҳ, уттадир» дейиш гумроҳликдир.

«У Ўзининг боласи бўлишидан пок бўлди».

Бола туғиши ёки туғилиш наслни сақлаб қолувчи омилдир. Маълум муддат яшаб, сўнгра ўладиган махлукларнинг насиби туғиши ила сақланиб қолади. Ҳамиша боқий Зот—Аллоҳга бу васф ҳеч тўғри келмайди. Унинг фарзандга нима ҳожати бор?! Ҳолбуки:

«Осмонлардаги нарсалар ва ердаги нарсалар Уницидир».

Бундай Зотга банда бўлиш қандай яхши. Ким ўзининг Аллоҳнинг бандаси эканлигини тан олса, унга:

«Вакилликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур».

لَنْ يَسْتَنِكُفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقْرَبُونَ وَمَنْ
 يَسْتَنِكُفَ عَنِ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرُ فَسِيرَ حَشْرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا

172. Масийҳ, ҳам, муқарраб фаришталар ҳам Аллоҳга бандадан бўлишдан зинҳор бош тортмаслар. Ким Унинг ибодатидан бош тортса ва мутакаббирлик қилса, уларнинг ҳаммасини Ўзига тўплар.

Бу оятдан улкан бир ҳақиқат англақ олинади. Аввалги оятларда ягона Аллоҳга иймон келтириш—эътиқод қилиш лозимлиги ҳақида сўз кетган эди. Ушбу ояти каримада эса, дунёдаги ҳамма-ҳамма, ҳатто насоролар худо деб эътиқод қилаётган Ийсо ҳам, Аллоҳга яқин (муқарраб) фаришталар ҳам Аллоҳга ибодат қилишдан бош тортмасликлари таъкидланмоқда.

«Масийҳ ҳам, муқарраб фаришталар ҳам Аллоҳга бандадан бўлишдан зинҳор бош тортмаслар».

Демак, ҳамма ягона Аллоҳга эътиқод қилиши керак, ҳамма ягона Аллоҳга ибодат қилиши керак. Бу эса, ёлғиз эътиқоднинг ўзи кифоя қилмаслигини кўрсатади. Мен эътиқодли одамман, деб қўйиб, ибодатсиз юриш ёки Аллоҳдан бошқага ибодат қилиш, бошқанинг айтганини қилиш мутлақо мумкин эмас.

Баъзи ўзини билмаганлар Аллоҳнинг ибодатидан бош тортсалар, ўзларига қийин бўлади.

«Ким Унинг ибодатидан бош тортса ва мутакаббирлик қилса, уларнинг ҳаммасини Ўзига тўплар».

Бу тўплаш Қиёмат куни бўлади. Аллоҳ ўшанда уларни қилмишлирига яраша жазолайди.

فَإِمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفَّىٰهُمْ أُجُورُهُمْ وَيُزَيِّدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ
وَإِمَّا الَّذِينَ آسَتَنَكُفُوا وَآسْتَكَبُوا فَيُعَذَّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

173. Иймон келтириб, яхши амалларни қилғанларни эса, ажрларини түлиқ қилиб берур ва йўз фазлидан зиёда ҳам қилур. Аммо, ор қилиб кибрга кетганларни аламли азоб билан азоблар ва улар ўзлари учун Аллоҳдан ўзга дўст ҳам, ёрдамчи ҳам топмаслар.

Яъни, юқоридаги оятда зикр қилинган ўша маҳшарда – одамларни қиёмат куни бир ерга тўплаганда, мўминларга Аллоҳ таоло ажру савобларини тўлиқ қилиб беради. Балки, унинг устига қўшимча мукофотларни ҳам ато қиласди.

«Иймон келтириб яхши амалларни қилғанларни эса, ажрларини тўлиқ қилиб берур ва йўз фазлидан зиёда ҳам қилур».

Шу билан бир вақтда, кибру ҳаво ила иймондан ор қилиб кофир бўлғанларга аламли азоблар беради. Ана ўшанда ул кофирлар ўзларига ҳеч бир ёрдамчи топа олмай қоладилар.

«Аммо, ор қилиб кибрга кетганларни аламли азоб билан азоблар ва улар ўзлари учун Аллоҳдан ўзга дўст ҳам, ёрдамчи ҳам топмаслар».

Шунинг учун ҳам, бу дунёда иймон келтириб, яхши амаллар қилиб юрмоқ, кибрга кетмаслик зарурдир.

Сўнгра, яна ҳамма одамларга умумий хитоб қилинади.

يَأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَنٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَأَنَّزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا

174. Эй одамлар! Сизга Роббингиздан бурҳон келди ва сизга аниқ нурни нозил қилдик.

Бу бурҳон Қуръони Каримдир. Ушбу бурҳон Аллоҳнинг ягоналиги бурҳонидир. Ушбу бурҳон Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳақликлари бурҳонидир. Ушбу бурҳон Ислом икки дунё саодатига элтувчи дин эканлигининг бурҳонидир. Аллоҳ йўз бандаларига рахим этиб, уларга икки дунё баҳтига эришиш дастури қилиб нозил этган бу Қуръон аниқ нурдир.

فَإِمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَأَعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخَلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ

وَيَهْدِهِمْ إِلَيْهِ صَرَاطًا مُسْتَقِيمًا

175. Аллоҳга иймон келтирган ва Уни маҳкам тутганларни, шубҳасиз, Ўзидан бўлган раҳматга ва фазлга киритур ва уларни унга—тўғри йўлга ҳидоят қилур.

Аллоҳни маҳкам тутиш—Унинг амрини, динини, Қуръонини тутиш, демақдир. Бу эса, ҳақиқий иймоннинг самарасидир. Иймон ҳақиқий бўлгандагина, унинг эгаси ўз Роббини танийди ва ўзининг бандалигини тан олади. Ана ўшандай одамгина Аллоҳни маҳкам тутиди. Аллоҳга иймон келтириш ҳамда Уни маҳкам тутиш эса, ўз навбатида, инсоннинг Аллоҳ таоло томонидан раҳмат ва фазлга киритилишига сабаб бўлади.

«Аллоҳга иймон келтирган ва Уни маҳкам тутганларни, шубҳасиз, Ўзидан бўлган раҳматга ва фазлга киритур...»

Бу дунёда улар Аллоҳ таолонинг раҳмати ва фазлига киритида-дилар. Факат иймонга асосланган ҳаётгина раҳмат ва фазли бўлиши мумкин.

Иймонсиз ҳаёт бунинг аксиdir.

«...ва уларни унга—тўғри йўлга ҳидоят қилур».

Иймон келтириб, Аллоҳни маҳкам тутган одамлар охиратда тўғри йўлдан Аллоҳ томон шаҳдам одимлаб борадилар.

Суранинг охирида яна унинг аввалида келган мерос масаласи, хусусан, калола мероси ҳақида сўз кетади.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُقْتَبِي كُمْ فِي الْكَلَلَةِ إِنْ أَمْرُوا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ
 فَلَهَا نِصْفٌ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا أُنْثَيَيْنِ فَلَهُمَا الْثُلَاثَانِ مِمَّا
 تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنَّ
 تَضْلُلُ أَوْ أَنَّ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

176. Сендан фатво сўрарлар. «Аллоҳ сизга калола ҳақида фатво берур», деб айт. Агар бир одам ўлса-ю, унинг боласи бўлмаса, синглиси бўлса, унга марҳумдан қолганнинг ярми берилур. Агар сингилнинг боласи бўлмаса, у ҳамма меросни олур. Агар сингил иккита бўлса, улар марҳумдан қолганнинг учдан иккисини олурлар. Агар (меросхўрлар) эркак-аёл биродарлар бўлсалар, бир эркак икки аёл ҳиссаси асосида олурлар. Адашмаслигингиз учун Аллоҳ баён қилмоқда. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи Зотдир.

«Калола» нима эканлиги хусусида ушбу «Нисо» сураси аввалида баҳс қилганмиз.

«Агар бир одам ўлса-ю, унинг боласи бўлмаса, синглиси бўлса, унга марҳумдан қолганинг ярми берилур».

Калола ҳолда бир эркак ўлиб, мерос қолдирса-ю, унинг боласи бўлмай, синглиси бўлса, ўша сингил aka ёки укасидан қолган мероснинг ярмини олади.

«Агар сингилнинг боласи бўлмаса, у ҳамма меросни олур.

Агар аёл киши калола ҳолда ўлиб, мерос қолдирса-ю, боласи бўлмаса, aka ёки укасигина бўлса, у синглисида қолган мероснинг ҳаммасини олади.

«Агар сингил иккита бўлса, улар марҳумдан қолганинг учдан иккисини олурлар».

Агар эр киши калола ҳолда ўлса-ю, ортида икки синглиси қолса, улар мероснинг учдан иккисини бўлиб оладилар.

«Агар (меросхўрлар) эркак-аёл биродарлар бўлсалар, бир эркак икки аёл ҳиссаси асосида олурлар».

Агар бир эркак калола ҳолда ўлса, ортида aka-ука, опа-сингиллари қолса, улар бир эркакка икки аёл ҳиссаси қоидаси асосида меросни бўлиб оладилар. Ушбу ҳолда она бир биродарлар, опа-сингиллар истисно қилинадилар. Суранинг аввалида келган оятда айтилганидек, агар калола ҳолида вафот этган одамнинг ортидан факат она бир aka-ука ва опа-сингиллари қолсалар, меросни эркак-аёл тенг ҳисса ила бўлиб оладилар.

«Адашмаслигингиз учун Аллоҳ баён қилмоқда. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи Зотдир».

Буларни, бандалар адашиб қолмасин деб, Аллоҳнинг Ўзи баён қилиб бермоқда.

*Аллоҳ таолонинг ёрдами ва риояти
иля биринчи жуз тамом бўлди.*

*Иккинчи жуз
«МОИДА» сурасидан бошланур.*

МУНДАРИЖА

Иккинчи нашр муқаддимаси	3
«Фотиҳа» сураси.	4
«Бақара» сураси.	11
«Оли Имрон» сураси.	306
«Нисо» сураси.	475

ШАЙХ
МУҲАММАД СОДИҚ
МУҲАММАД ЎСУФ

Пафсири Ҳилол

ТУЗАТИЛГАН ВА ҚЎШИМЧА ҚИЛИНГАН

ИККИНЧИ НАШР

1 ЖУЗ

Тошкент — 2008

Муҳаррир *Шаҳобиддин Одилов*
Мусаввир *Мунаввар Турсунбой ўғли*
Техник муҳаррир *Мансур Абдулқодир*
Ношир *Исмоил Муҳаммаг Содик*